

SĀʿATĪ - TERCEME-İ ḤADİŞ-İ ERBAʿĪN

Beyazıt Bilge METİN

Doktora Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doç. Dr. Funda KARA

2016

Her Hakkı Saklıdır.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Beyazıt Bilge METİN

SÂ'ATİ - TERCEME-İ HADİŞ-İ ERBA'İN

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Funda KARA

ERZURUM - 2016

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

05.05.2016

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum **SÂ'ATİ - TERCEME-İ HADİŞ-İ ERBA'İN** adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

+ + Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ ☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐ ☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

05.05.2016

Beyazıt Bilge Metin

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Funda KARA danışmanlığında, Beyazıt Bilge METİN tarafından hazırlanan bu çalışma 25 / 03 / 2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı/Türk Dili Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Kâzım KÖKTEKİN

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Funda KARA

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Abdülbaki ÇETİN

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU

İmza:

İmza:

İmza:

İmza:

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 25 / 03 / 2016

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IX
ABSTRAC.....	XI
ÖN SÖZ.....	XIII
İŞARET VE KISALTMALAR.....	XV
ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ.....	XVII

GİRİŞ

1. BİR GEÇİŞ DÖNEMİ XVI. YÜZYIL	1
2. HADİS, KIRK HADİSLER, KIRK HADİS TERCÜMELERİ.....	3
2.1. Hadis.....	3
2.2. Yüz Hadisler.....	4
2.3. Kırk Hadis ve Kırk Hadis Tercümeleri	5
2.4. Türk Edebiyatında Kırk Hadis ve Kırk Hadis Tercümeleri.....	6
3. SÂ'ATİ ve ESERİ.....	7
3.1. Eserin Müellifi.....	7
3.2. Eserin İsmi.....	7
3.3 Eserin Tercüme Tarihi.....	8
3.4. Eserin Konusu	8
3.4.1. Hadislerin Konuları.....	9
3.5. Eserin Amacı	15
3.6. Eserin İçeriği	15
3.7. Eserin Nüshaları	17
3.8. Eserin Dili ve Üslubu	19
3.9 Ağız Özellikleri	27
3.10. Eserin Önemi ve Özellikleri	29

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. YAZILIŞ ÖZELLİKLERİ.....	31
1.1.1. Ünlülerin Yazılışı	33
1.1.1.1. Uzun Ünlülerin Yazılışı.....	39
1.1.1.1.1. Arapça ve Farsça Kelimelerde Uzun Ünlüler	39
1.1.1.1.2. Türkçe Kelimelerde Uzun Ünlüler.....	39
1.1.2. Ünsüzlerin Yazılışı	40
1.1.3. Şeddenin Kullanılışı	44
1.1.4. Hemzenin Kullanılışı.....	44
1.1.5. Bitişik Yazılan Kelimeler	45
1.1.6. Farklı Yazılan Türkçe Kelimeler.....	46
1.1.7. Farklı Yazılan Arapça ve Farsça Kelimeler	48
1.1.8. Yanlış Yazılan Arapça ve Farsça Kelimeler	49
1.1.9. Yanlış Yazılan Türkçe Kelimeler	49
1.1.10. Aynı Ekin Farklı Yazılması.....	49
1.1.11. Dikkat Çeken Diğer Yazım Özellikleri	50

1.2. SES OLAYLARI.....	53
1.2.1. Art Zamanlı (Tarihi) Ses Olayları	54
1.2.1.1. Ses Düşmesi.....	54
1.2.1.1.1. Ünlü Düşmesi.....	54
1.2.1.1.2. Ünlü Aşınması (Derilme / Geçişme).....	55
1.2.1.1.3. Ünsüz Düşmesi	55
1.2.1.1.4. Ünsüz Tekleşmesi	57
1.2.1.1.5. Hece Yutumu	57
1.2.1.1.6. Birleşme (Hece Kaynaşması).....	57
1.2.1.2. Ses Türemesi.....	57
1.2.1.2.1. Ünlü Türemesi.....	57
1.2.1.2.2. Ünsüz Türemesi	58
1.2.1.2.3. Ünsüz İkizleşmesi	58
1.2.1.3. Ses Değişmesi.....	58
1.2.1.3.1. Türkçe Kelimelerde Ses Değişmesi	58
1.2.1.3.1.1. Ünlü Değişmesi	58
1.2.1.3.1.1.1. (e ~ é ~ i) Meselesi	58
1.2.1.3.1.1.2. Kalınlık-İncelik Bakımından Sıra Değiştirme	61
1.2.1.3.1.1.3. Düzleşme	61
1.2.1.3.1.1.4. Yuvarlaklaşma	62
1.2.1.3.1.2. Ünsüz Değişmesi.....	62
1.2.1.3.1.2.1. Tonlulaşma	62
1.2.1.3.1.2.2. Tonsuzlaşma	66
1.2.1.3.1.2.3. Sızıcılaşma.....	66
1.2.1.3.2. Alıntı Kelimelerde Ses Değişmesi	67
1.2.1.3.2.1. Ünlü Değişmeleri	68
1.2.1.3.2.2. Ünsüz Değişmeleri	68
1.2.2. Eş Zamanlı Ses Olayları	69
1.2.2.1. Ses Düşmesi.....	69
1.2.2.1.1. Ünlü Düşmesi.....	69
1.2.2.1.2. Ünsüz Düşmesi	70
1.2.2.2. Ses Türemesi.....	70
1.2.2.3. Ses değişmesi (Tonlulaşma)	70
1.2.3. Yapısal Ses Olayları	72
1.2.3.1. Ünlü Uyumları	72
1.2.3.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu (Büyük Ünlü Uyumu / Damak Uyumu)	73
1.2.3.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu (Küçük Ünlü Uyumu)	74
1.2.3.1.2.1. Yuvarlaklaşma.....	74
1.2.3.1.2.1.1. Kelimelerde Yuvarlaklaşma	74
1.2.3.1.2.1.2. Eklerde Yuvarlaklaşma.....	75
1.2.3.1.2.1.2.1. Yapım Eklerinde Yuvarlaklaşma	75
1.2.3.1.2.1.2.2. Çekim Eklerinde Yuvarlaklaşma	76

III

1.2.3.1.2.1.2.2.1. Zaman Eklerinde Yuvarlaklaşma	76
1.2.3.1.2.1.2.2.2. Ek-Fiilin Hikâyesi	76
1.2.3.1.2.1.2.2.3. İyelik Ekleri	76
1.2.3.1.2.1.2.2.4. Şahıs Ekleri	77
1.2.3.1.2.1.2.2.5. Bildirme Eki	77
1.2.3.1.2.1.2.2.6. Fiilimsi Ekleri	78
1.2.3.1.2.1.2.2.7. Yaklaşma Fiili /-mA+IU ol-/	78
1.2.3.1.2.2. Düzleşme	79
1.2.3.1.2.2.1. Yapım Eklerinde Düzleşme	79
1.2.3.1.2.2.2. Çekim Eklerinde Düzleşme	80
1.2.3.1.2.2.2.1. Zaman Ekleri	80
1.2.3.1.2.2.2.2. Şahıs ve İyelik Ekleri	80
1.2.3.1.2.2.2.3. Yükleme Hâli Eki /+I/	81
1.2.3.1.2.2.2.4. Soru Eki /+mI/	81
1.2.3.1.2.2.2.5. Zarf-Fiil Ekleri	81
1.2.3.1.2.2.2.6. Sıfat-Fiil Ekleri	81
1.2.3.1.2.2.2.7. Ek-Fiilin Rivayeti, Hikâyesi ve Şartı	81
1.2.3.1.2.2.2.8. Tamlanan (Nitelenen) Eki /+(s)I/	81
1.2.3.2. Ünsüz Uyumu	82
1.2.3.3. Ünlü-Ünsüz Uyumu	83
1.2.4. Kararsız Ses Değişmeleri	84
1.2.4.1. Yuvarlaklaşma	84
1.2.4.2. Düzleşme	85
1.2.4.3. Düşme	85
1.2.4.4. Tonlulaşma	85
1.2.4.5. Göçüşme (Metatez)	86
1.2.4.6. Daralma	86
1.2.4.7. Genişleme	86
1.3. ŞEKİL BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ	87
1.3.1. Ekler	87
1.3.1.1. Yapım Ekleri	87
1.3.1.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler	87
1.3.1.1.2. İsimden Fiil Yapan Ekler	90
1.3.1.1.3. Fiilden İsim Yapan Ekler	92
1.3.1.1.4. Fiilden Fiil Yapan Ekler	95
1.3.1.1.4.1. Çatı Ekleri	96
1.3.1.1.4.1.1. Etkenlik	97
1.3.1.1.4.1.2. Edilgenlik	97
1.3.1.1.4.1.3. Dönüşlülük	98
1.3.1.1.4.1.4. Ettirgenlik	98
1.3.1.1.4.1.5. İşteşlik	99
1.3.1.1.4.1.6. Karşılıklılık	99

IV

1.3.1.1.4.2. Geçişli Fiil Yapan Ekler	99
1.3.1.2. İşletim Biçim Birimleri	99
1.3.1.2.1. İsim İşletim Biçim Birimleri	99
1.3.1.2.1.1. Çokluk Ekleri	100
1.3.1.2.1.2. İyelik Ekleri	101
1.3.1.2.1.3. Hâl Ekleri	103
1.3.1.2.1.3.1. Aitlik Hâli	103
1.3.1.2.1.3.2. Ayrılma Hâli	104
1.3.1.2.1.3.3. Benzerlik Hâli	105
1.3.1.2.1.3.4. Birliktelik Hâli	105
1.3.1.2.1.3.5. Bulunma Hâli	106
1.3.1.2.1.3.6. Görelilik / İçinlik Hâli	108
1.3.1.2.1.3.7. Hedef / Amaç Hâli	108
1.3.1.2.1.3.8. İlgi Hâli	109
1.3.1.2.1.3.9. Karşılaştırma Hâli	111
1.3.1.2.1.3.10. Karşılık Hâli	111
1.3.1.2.1.3.11. Karşılıklılık Hâli	111
1.3.1.2.1.3.12. Karşıtlık Hâli	112
1.3.1.2.1.3.13. Kaynak Hâli	112
1.3.1.2.1.3.14. Miktar Hâli	113
1.3.1.2.1.3.15. Niteleme Hâli	113
1.3.1.2.1.3.16. Özne Hâli	114
1.3.1.2.1.3.17. Sebep Hâli	114
1.3.1.2.1.3.18. Seslenme Hâli	115
1.3.1.2.1.3.19. Sınırlandırma Hâli	115
1.3.1.2.1.3.20. Sözde Niteleme Hâli	116
1.3.1.2.1.3.21. Tamlanan Hâli	116
1.3.1.2.1.3.22. Varlık Hâli	117
1.3.1.2.1.3.23. Varma Hâli	117
1.3.1.2.1.3.24. Vasıta Hâli	118
1.3.1.2.1.3.25. Yalın Hâl	119
1.3.1.2.1.3.26. Yetinme Hâli	120
1.3.1.2.1.3.27. Yineleme Hâli	120
1.3.1.2.1.3.28. Yokluk Hâli	121
1.3.1.2.1.3.29. Yönelme Hâli	121
1.3.1.2.1.3.30. Yön Gösterme Hâli	122
1.3.1.2.1.3.31. Yükleme (Nesne / Belirtme) Hâli	122
1.3.1.2.1.3.32. Yükleme İsmi Hâli	124
1.3.1.2.1.4. İsimlerde Soru	124
1.3.1.2.2. Fiil İşletim Ekleri	125
1.3.1.2.2.1. Zaman ve Kip Ekleri	125
1.3.1.2.2.1.1. Geçmiş Zaman Ekleri	125

1.3.1.2.2.1.1.1. Görülen Geçmiş Zaman	125
1.3.1.2.2.1.1.2. Kesin Geçmiş Zaman /-(y)üp durur/, /-(y)üp тұrur/	125
1.3.1.2.2.1.1.3. Öğrenilen / Anlatılan Geçmiş Zaman	126
1.3.1.2.2.1.2. Gelecek Zaman Ekleri	127
1.3.1.2.2.1.3. Geniş Zaman Ekleri	129
1.3.1.2.2.1.4. Şimdiki Zaman Ekleri	131
1.3.1.2.2.1.5. Emir Kipi	132
1.3.1.2.2.1.6. Dilek / İstek Ekleri	133
1.3.1.2.2.1.7. Gereklilik Ekleri	135
1.3.1.2.2.2. Şahıs Ekleri	136
1.3.1.2.2.3. Fiilimsi Ekleri	140
1.3.1.2.2.3.1. İsim-Fiiller	140
1.3.1.2.2.3.2. Sıfat-Fiiller	143
1.3.1.2.2.3.2.1. Geniş Zaman Sıfat-Fiil Ekleri	143
1.3.1.2.2.3.2.2. Geçmiş Zaman Sıfat-Fiil Ekleri	144
1.3.1.2.2.3.2.3. Gelecek Zaman Sıfat-Fiil Ekleri	145
1.3.1.2.2.3.3. Zarf-Fiiller	146
1.3.1.2.2.3.3.1. Benzerlik Zarf-Fiil Ekleri	146
1.3.1.2.2.3.3.2. Durum Zarf-Fiil Ekleri	146
1.3.1.2.2.3.3.3. Hedef Zarf-Fiil Ekleri	148
1.3.1.2.2.3.3.4. Karşıtlık Zarf-Fiil Ekleri	148
1.3.1.2.2.3.3.5. Miktar Zarf-Fiil Ekleri	149
1.3.1.2.2.3.3.6. Sebep Zarf-Fiil Ekleri	149
1.3.1.2.2.3.3.7. Şart Zarf-Fiil Eki	150
1.3.1.2.2.3.3.8. Zaman Zarf-Fiil Ekleri	151
1.3.1.2.2.3.3.8.1. Zamanda Eşitlik Anlatan Zarf-Fiil Ekleri	151
1.3.1.2.2.3.3.8.2. Zamanda Öncelik Anlatan Zarf-Fiil Ekleri	152
1.3.1.2.2.3.3.8.3. Zamanda Sonralık Anlatan Zarf-Fiil Ekleri	153
1.3.1.2.2.3.3.8.4. Zamanda Süreklilik Anlatan Zarf-Fiil Ekleri	154
1.3.1.2.2.3.4. Bağ-Fiil	154
1.3.2. Ek-Fiil / Cevher (i-) Fiili	155
1.3.2.1. Tasvir / Bildirme Kipi (i- Fiilinin Geniş Zamanı)	155
1.3.2.2. Hikâye Kipi (i- Fiilinin Geçmiş Zamanı)	156
1.3.2.3. Şart Kipi (i- Fiilinin Şartı)	157
1.3.2.4. Rivayet Kipi (i- Fiilinin Duyulan Geçmiş Zamanı)	157
1.3.3. Birleşik Fiiller	157
1.3.3.1. İsim+Yardımcı Fiil Şeklinde Kurulanlar	158
1.3.3.2. Tasvir / Betimleme Fiilleri ile Kurulanlar	161
1.3.3.2.1. Yeterlilik	161
1.3.3.2.2. Yetersizlik	161
1.3.3.2.3. Tezlik	162
1.3.3.2.4. Süreklilik	162

1.3.3.3. Fiilimsilerle Oluşturulan Birleşik Fiiller	163
1.3.3.3.1. İsim-Fiil+Yardımcı Fiil Biçimindeki Fiil Deyimleri	163
1.3.3.3.2. Zarf-fiil+Fiil Biçimindeki Birleşik Fiiller.....	163
1.3.3.3.3. Sıfat-fiil+Yardımcı Fiil Biçimindeki Birleşik Fiiller	164
1.3.3.3.3.1. Bitirme / Sonuç Fiili (-mİş / -muş ol-)	164
1.3.3.3.3.2. Yaklaşma Fiili /-mA+IU ol-/	164
1.3.3.3.3.3. Niyet / Tasarlama Fiili (-A+cAK ol-)	164
1.3.3.4. İkilemeli Birleşik Fiiller	165
1.3.3.5. N ₂ +F ₂ Şeklindeki Birleşik Fiiller.....	165
1.3.3.6. Tümleç+F ₁ Şeklindeki Birleşik Fiiller.....	166
1.3.3.7. Deyim Anlamalı Birleşik Fiiller	166
1.3.4. Birleşik İsimler	167
1.3.5. KELİME ÇEŞİTLERİ.....	168
1.3.5.1. KİŞİLERİ / NESNELERİ / KAVRAMLARI TEMSİL YOLUYLA KARŞILAYAN SÖZLÜK BİÇİM BİRİMLERİ (ZAMİRLER)	168
1.3.5.1.1. Kişileri Temsil Eden Zamirler	168
1.3.5.1.1.1. Kişi Zamirleri	168
1.3.5.1.1.2. Dönüşlülük Zamiri	172
1.3.5.1.1.3. Karşılıklılık Zamiri (Bir(i)bir +Tamlanan Eki+İyelik Eki).....	173
1.3.5.1.1.4. Kişiyi Göstermeye Yönelik Soru Zamirleri	173
1.3.5.1.1.5. Kişileri Gösteren Belirsizlik Zamirleri.....	174
1.3.5.1.1.6. Kişileri Gösteren Ekleşmiş (İyelik) Zamirler	177
1.3.5.1.2. Nesneleri / Kavramları Temsil Eden Zamirler.....	178
1.3.5.1.2.1. Gösterme (İşaret) Zamirleri.....	178
1.3.5.1.2.2. Durum Zamirleri (Böyle / Böylece / Şöyle / Öyle).....	179
1.3.5.1.2.3. Nesneleri Temsil Eden Belirsizlik Zamirleri.....	180
1.3.5.1.2.4. Yer / Yön Gösterme Zamirleri	181
1.3.5.1.2.5. Nesnelere / Kavramlara Yönelik Soru Zamirleri	182
1.3.5.1.2.6. Nesneleri / Kavramları Gösteren Ekleşmiş (İlgi) Zamirler	183
1.3.5.2. NİTELEYİCİ / BELİRTİCİ SÖZLÜK ÖGELERİ.....	183
1.3.5.2.1. SIFATLAR (ÖN ADLAR)	183
1.3.5.2.1.1. Niteleme Sıfatları	184
1.3.5.2.1.1.1. Nitelik Sıfatları	184
1.3.5.2.1.1.2. Karşılaştırma Sıfatları.....	186
1.3.5.2.1.1.2.1. Üstünlük / En üstünlük / Aşırılık Sıfatları	187
1.3.5.2.1.1.2.2. Azlık Sıfatları.....	187
1.3.5.2.1.1.2.3. Eşitlik / Benzerlik.....	187
1.3.5.2.1.1.3. Özgünlük, İlişkinlik, Görelilik Sıfatları	188
1.3.5.2.1.1.4. Kaynak Sıfatları	188
1.3.5.2.1.2. Belirtme Sıfatları	188
1.3.5.2.1.2.1. Gösterme (İşaret) Sıfatları	189
1.3.5.2.1.2.2. Sayı Sıfatları	190

VII

1.3.5.2.1.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları	190
1.3.5.2.1.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları	190
1.3.5.2.1.2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları	190
1.3.5.2.1.2.3. Unvan Sıfatları	190
1.3.5.2.1.2.4. Soru Sıfatları	191
1.3.5.2.1.2.5. Belirsizlik Sıfatları	191
1.3.5.2.1.3. Arapça Sıfatlar	192
1.3.5.2.1.4. Farsça Sıfatlar	192
1.3.5.2.1.5. Arapça Sözcük+Farsça Ekle Yapılmış Sıfatlar	193
1.3.5.2.1.6. Arapça Sözcük+Türkçe Ekle Yapılmış Sıfatlar	193
1.3.5.2.2. ZARFLAR (BELİRTEÇLER)	193
1.3.5.2.2.1. Durum Zarfları	194
1.3.5.2.2.2. Kesinlik Zarfları	196
1.3.5.2.2.3. Nicelik (Miktar) Zarfları	196
1.3.5.2.2.4. Zaman Zarfları	198
1.3.5.2.2.5. Yer Yön Zarfları	199
1.3.5.2.2.6. Soru Zarfları	199
1.3.5.2.2.7. Karşılaştırma Zarfları	199
1.3.5.3. BAĞLAYICI VE DUYGU TAŞIYICI SÖZLÜK ÖGELERİ	200
1.3.5.3.1. EDATLAR (İLGEÇLER)	200
1.3.5.3.1.1. Açıklama Edatı	201
1.3.5.3.1.2. Amaç / Hedef Edatları	202
1.3.5.3.1.3. Başlangıç Edatları	202
1.3.5.3.1.4. Benzetme Edatı	203
1.3.5.3.1.5. Birliktelik / Karşılıklılık Edatları	203
1.3.5.3.1.6. Cevap Edatları	203
1.3.5.3.1.7. Çıkarım Edatı	204
1.3.5.3.1.8. Denkleştirme / Karşılaştırma Edatları	204
1.3.5.3.1.9. Dikkat Çekme Edatı	204
1.3.5.3.1.10. Eşitlik Edatları	204
1.3.5.3.1.11. Görelik Edatı	204
1.3.5.3.1.12. Gösterme Edatı	204
1.3.5.3.1.13. Hatırlatma Edatı	204
1.3.5.3.1.14. İlgi Edatları	205
1.3.5.3.1.15. İhtimal / Şüphe / Merak Edatları	205
1.3.5.3.1.16. İstek Edatı	205
1.3.5.3.1.17. Karşıtlık Edatları	206
1.3.5.3.1.18. Kesinlik Edatı	206
1.3.5.3.1.19. Miktar Edatları	206
1.3.5.3.1.20. Müjdeleme Edatı	207
1.3.5.3.1.21. Niteleme Edatı	207
1.3.5.3.1.22. Örneklendirme Edatları	207

VIII

1.3.5.3.1.23. Özgünlük Edatları.....	207
1.3.5.3.1.24. Razılık / Kabul Etme Edatı.....	207
1.3.5.3.1.25. Reddetme Edatları	207
1.3.5.3.1.26. Sebebe Edatları.....	207
1.3.5.3.1.27. Seslenme Edatları	209
1.3.5.3.1.28. Sınırlandırma Edatları	209
1.3.5.3.1.29. Sonuç / Özetleme Edatları	210
1.3.5.3.1.30. Soru Edatı	211
1.3.5.3.1.31. Şart Edatları.....	211
1.3.5.3.1.32. Şaşırtma Edatı.....	211
1.3.5.3.1.33. Tövbe Edatı	211
1.3.5.3.1.34. Üsteleme / Katma Edatları	211
1.3.5.3.1.35. Vasıta Edatı	212
1.3.5.3.1.36. Yemin Edatları	212
1.3.5.3.1.37. Yetinme Edatı.....	212
1.3.5.3.1.38. Zaman Edatları	213
1.3.5.3.2. BAĞLAMA EDATLARI (BAĞLAÇLAR)	214
1.3.5.3.3. ÜNLEM EDATLARI	215
1.3.5.3.3.1. Acı / Üzüntü	215
1.3.5.3.3.2. İtiraz / Tehdit / Uyarı.....	216
1.3.5.3.3.3. Şaşkınlık / Telaş / Heyecan	216
1.3.5.3.3.4. Pişmanlık / Yazıklanma.....	216
1.3.5.4. YABANCI UNSURLAR.....	216
1.3.5.4.1. Arapça Biçimler	216
1.3.5.4.1.1. Başa Gelen Arapça Unsurlar	216
1.3.5.4.1.2. Sona Gelen Arapça Unsurlar	217
1.3.5.4.1.2. Arapça Tamlamalar	217
1.3.5.4.2. Farsça Biçimler	217
1.3.5.4.2.1. Başa Gelen Farsça Unsurlar	217
1.3.5.4.2.2. Sona Gelen Farsça Unsurlar	218
1.3.5.4.2.3. Farsça Tamlamalar	218

2. BÖLÜM

METİN	219
-------------	-----

3. BÖLÜM

TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIM.....	305
---------------------------------	-----

4. BÖLÜM

4.1. GENEL DİZİN	373
4.2. ŞEKİL BİLGİSİ DİZİNİ.....	543
SONUÇ.....	549
KAYNAKLAR VE KISALTMALARI	557
TIPKIBASIM	565
ÖZ GEÇMİŞ.....	635

ÖZET

DOKTORA TEZİ

SÂ‘ATİ - TERCEME-İ HADİŞ-İ ERBA‘İN

(GİRİŞ-İNCELEME-METİN-DİZİN)

Beyazıt Bilge METİN

Danışman: Doç. Dr. Funda KARA

2016-Sayfa: XVII+635

Jüri: Doç. Dr. Funda KARA

Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN

Prof. Dr. Kâzım KÖKTEKİN

Prof. Dr. Abdülbaki ÇETİN

Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU

Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış eserlerden “Terceme-i Hadîş-i Erba‘în” üzerinde yapılan bu çalışma; “Giriş”, “İnceleme”, “Metin”, “Türkiye Türkçesine Aktarım” ve “Dizin” bölümlerinden oluşmaktadır.

“Giriş” kısmında “Terceme-i Hadîş-i Erba‘în”in yazarı, konusu, dil ve üslubu, yazılış tarihi ve nüshaları üzerinde duruldu.

“İnceleme” bölümünde eserin dil özellikleri tespit edildi. Bu bölüm, “İmla Özellikleri”, “Ses Bilgisi” ve “Şekil Bilgisi” başlıklı üç alt bölümden oluşmaktadır.

“Metin” bölümünde “Terceme-i Hadîş-i Erba‘în”in ulaşılan tek nüshası yer alır. Metnin çeviri yazısında, Türkiye’de yaygın olarak kullanılan çeviri yazı alfabesi kullanılmıştır.

“Çeviri” bölümünde metin Türkiye Türkçesine aktarıldı.

“Dizin” bölümü iki kısımdan meydana gelmiştir. Birinci kısımda metinde geçen bütün kelimeler, bazı kelime grupları, isim ve fiil çekim ekleri alfabetik sıraya göre dizilmiştir. Böylece “Terceme-i Hadîş-i Erba‘în”in anlam ağırlıklı genel dizini oluşturulmuştur. İkinci kısım, “Şekil Bilgisi Dizini”dir.

Çalışmanın sonunda, yararlanılan kaynaklardan oluşan bir bibliyografya vardır. Eserin sonuna, araştırmacıların metni daha kolay takip etmelerini sağlamak amacıyla, değerlendirilen nüshanın tıpkıbasımı eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Terceme-i Hadîş-i Erba‘în, Kırk Hadis, Kırk Hadis Tercümesi, (Serezli) Mehmet Çelebi, Sâ‘atî, Derviş Sâ‘atî, Miskin Derviş

ABSTRAC

Ph. D. THESIS

**SÂ‘ATÎ - TERCEME-İ HADİŞ-İ ERBA‘İN
(INTRODUCTION-RESEARCH-TEXT-INDEX)**

Beyazıt Bilge METİN

Advisor: Doç. Dr. Funda KARA

2016-Page: XVII+635

Jury: Assoc. Prof. Dr. Funda KARA

Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN

Prof. Dr. Kâzım KÖKTEKİN

Prof. Dr. Abdülbaki ÇETİN

Assoc. Prof. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU

This study on “Terceme-i Hadîş-i Erba‘în”, one of the works of Old Anatolian Turkish, consists of the chapters “Introduction”, “Research”, “Text”, “translating into Turkish in Turkey” and “Index”.

In the chapter “Introduction” was focused on the author, subject matter, language, date of being written, and copies of “Terceme-i Hadîş-i Erba‘în”.

In the chapter “Research”, linguistic features of the work were determined. This chapter is composed of three subcategories entitled as “ortographic features”, “phonetics”, “morphology”.

In the chapter “Text”, one of the reached manuscript of “Terceme-i Hadîş-i Erba‘în” is included. In the writing of the text-translation, the transcription alphabet, widely used in Turkey, was used.

In the chapter “Translation” the text was translated to Turkish in Turkey.

“Index” chapter is made up of two parts. In the first part, all the words used in the text, some word groups, inflectional affixes were listed alphabetically, and a semantics-based grammatical index of “Terceme-i Hadîş-i Erba‘în” was formed in this way. The second part is index of the “Morphology”.

At the end of the study, there is a bibliography comprising the sources utilized. Facsimile of manuscript was added at the end of the work for researchers in order to follow the text.

Key Words: Terceme-i Hadîş-i Erba‘în, Forty Hadith, Forty Hadith Translation, Mehmet Çelebi (Serez), Sâ‘atî, Dervîş Sâ‘atî, Miskin Dervîş

ÖN SÖZ

Türkçe yüzlerce yıllık bir yazı dili birikimi ile araştırmacılara zengin bir malzeme arşivi oluşturmuştur. Bugüne kadar Türk dili ile ilgili önemli sayıda nitelikli çalışmalar yapıp değerli eserler ortaya konmuştur. Yaklaşık 1500 yıllık edebî yazı dili geleneğine sahip olan bu dil ile günümüze kadar sayısız söz söylenmiş, binlerce eser yazılmıştır. Bugün sadece Türkiye'de beş yüz bine yakın yazma eser bulunduğu tahmin edilmektedir. Yurtdışındaki yazma ve matbu eserlerle sayının artacağı muhakkaktır. Yazma eserlerin çeşitli dil bilimsel yöntemlerle ve değişik bakış açılarıyla değerlendirilmesi Türkçenin hem dil sistemi olarak tanımlanmasını hem de taşıdığı kültür varlığının belirlenmesini, açığa çıkarılmasını sağlayacaktır.

Türk dilinin tarihine ışık tutacak eserlerden biri de çalışmamıza konu olan “*Terceme-i Hadîs-i Erbaʿîn*”dir. Sâʿatî'nin XVI. yüzyılda (M. 1528 / H. 934) İmâm-ı Aʿzam Hazretlerinin “*Erbaʿînü Muḥakkiyyi*” isimli eserini Karakaş Muhammed Bey adına Arapçadan Türkçeye çevirmesiyle vücuda gelen bu kitap, “Eski Anadolu Türkçesi”nden “Osmanlı Türkçesi”ne geçiş dönemi eseridir.

Dilde çeşitli değişim ve kırılmaların yaşandığı bu geçiş devresinin belli başlı özellikleri de eserde müşahade edilmiştir. Ancak eserin, ihtiva ettiği kelime hazinesi (deyim, anlam, vecize, hikmet vs.), ses ve şekil yapısı itibarıyla büyük ölçüde Eski Anadolu Türkçesi'nin özelliklerini taşıdığı söylenebilir.

“*Terceme-i Hadîs-i Erbaʿîn*”in tespit edilen iki nüshası bulunmaktadır. Çalışılan nüsha Türk Dil Kurumu Yazma Eserler Kütüphanesinde Arş. No: A. 74; Dvd No: 71 olarak kayıtlıdır. İkinci nüsha ise Abdülkadir Karahan'ın (1954: 290) anonim olarak “*Kitab-ı Hadis-i Erbaʿîn*” adıyla bildirdiği nüshadır. Söz konusu nüshaya yerinde yaptığımız çalışmalara rağmen ulaşamamıştır.

Tek nüsha üzerinde yaptığımız bu çalışma; “Giriş”, “İnceleme”, “Metin”, “Türkiye Türkçesine Aktarım”, “Genel Dizin” ve “Şekil Bilgisi Dizini” olmak üzere beş bölüm hâlinde incelenmiştir.

Giriş bölümünde XVI. yüzyıl, hadis, kırk hadisler, kırk hadis tercümeleri ve incelenen eserle birlikte müellif hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Eserin imlâ, ses ve şekil bilgisi özelliklerinin ortaya çıkarıldığı “İnceleme” bölümünde yapının yanında işleve de dikkat edilmiştir. Örnek kelimeler, cümleler tıpkıbasıma göre numaralandırılmıştır. Dil özelliklerinin tespit edilmesinde karşılaştırmalı yöntemle başvurulmuştur.

Üçüncü bölümde metni kurarken takip edilen yol izah edilmiş ve “*Terceme-i Hadîs-i Erbaʿîn*”in çeviri yazılı metni verilmiştir. Metni oluştururken incelenen nüshaya bağlı kalınmış ancak üç yerde (2b/04, 2b/09, 66b/06) Abdülkadir Karahan'ın aktardığı kısımlardan faydalanılmıştır. Ayrıca az da olsa metne anlamın gerektirdiği eklemeler ve

düzeltilmeler yapılmıştır. Eklemeler köşeli parantezle ([I]) belirtilmiş düzeltilmeler ise dipnotta (I) işareti ile gösterilmiştir.

Dördüncü bölümde Türkiye Türkçesine aktarım yapılırken metne olabildiğince sadık kalınmaya çalışılmıştır. Eserin dil ve üslubuna müdahalede bulunmamak için satır satır aktarım tercih edilmiş ve fazla kullanılan sözcüklere, edatlara dokunulmamıştır.

Beşinci bölümü “Dizin” oluşturmaktadır. “Dizin”de alıntı kelimelerin geldikleri dil, sözcük türleri belirtilmiştir. Fiiller hem madde başlarında hem de açıklamalarda (-) işaretiyle gösterildiği için tür ayrıca yazılmamıştır. Türkçe sözcük türleri de ayrıca belirtilmemiştir.

“Şekil Bilgisi Dizini”nde biçim birimler son harflerine göre alfabetik olarak dizilmiştir. Böylece şeklen aynı, işlev olarak farklı eklerin alt alta gelmesi sağlanmıştır.

Giriş, inceleme ve genel dizindeki alıntılarının bulunduğu eserler kısaltmalarıyla birlikte “Kaynaklar” bölümünde gösterilmiştir. Eserin sonuna, araştırmacıların metni daha kolay takip etmelerini sağlamak amacıyla, değerlendirilen nüshanın tıpkıbasımı eklenmiştir.

Eski edebi eserleri gün yüzüne çıkarıp onları doğru okumak, doğru anlamlandırmak ve yeni kuşaklara doğru bir şekilde aktarabilmek; kültürel mirasa sahip çıkmak için çok önemli bir vazifedir. Elinizdeki çalışma, bu vazifeyi ifa etme yolunda atılmış küçük bir adımdır.

Hiçbir çalışmanın hatasız olamayacağı bilincindeyim. Gösterilen bütün dikkate rağmen gözden kaçan hataların hoşgörüsü ile karşılanacağını umuyorum.

Türk dili sisteminin tanımlanmasında, yönelimlerinin belirlenmesinde, doğru öğrenilmesi ve doğru öğretilmesi için oluşturulacak tarihî ve felsefî arka planına küçük bir katkı sağlamasını ümit ettiğim bu çalışmanın nihayete ermesinde emeği geçen herkese özellikle de danışmanım Doç. Dr. Funda KARA’ya, büyük katkılarını esirgemeyen hocalarım Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU’na, Prof. Dr. Kâzım KÖKTEKİN’e, Prof. Dr. Muhsine BÖREKÇİ’ye, Prof. Dr. Muharrem DAŞDEMİR’e, Prof. Dr. Abdülbaki ÇETİN’e ve bölümümüzün fikir babası olarak yaşayan değerli hocam, rahmetli Prof. Dr. Avni GÖZÜTOK’a, Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Hadis Anabilim Dalı hocalarından Doç. Dr. Harun ÖZÇELİK’e teşekkürü borç bilirim.

Erzurum Anadolu Lisesi müdür yardımcısı Uğur ZOR’a, teknik desteği için bilgisayar/bilişim öğretmeni Yusuf Kenan İŞLER’e; Erzurum Anadolu Lisesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmenleri Erdal YANIK’a, Fatih KAYA’ya; Türk dili ve edebiyatı öğretmenlerine, Erzurum Yakutiye İlçe Vaizi Ahmet ÜNAL’a müteşekkirim.

Tabii eşim Hatice METİN’e ve çocuklarıma gönül dolusu teşekkür ediyorum.

İŞARET ve KISALTMALAR

-	= fiil soylu öge	FiYE	: fiilden isim yapan ek
(?)	= Okumada, anlamlandırmada şüphe edilen yerleri gösterir.	hzl.	: hazırlayan, hazırlayanlar
/	= ve, veya	i.	: cins isim
o	= Emir kipindeki fiillere de işaret eder.	İ.	: özel isim
[]	= [x]: x, (orijinal metinde) eksiktir, işaretli değildir veya düzeltilmiştir.	if-	: isim-fiil
]	= Metinde farklılık gösteren asli unsurdan sonra kullanılmıştır.	İİYE	: isimden isim yapan ek
<	= x < y: y, x'ten eskidir.	İFYE	: isimden fiil yapan ek
>	= x > y: y, x'ten doğmuştur.	iy.	: iyelik
+	= isim soylu öge (dizinlerde)	k.v.	: kerramallâhu vecchêhû (İncelemede)
↔	= her iki şekli de mevcut (İncelemede)	N	: nesne (İncelemede)
→	= bakınız, gidiniz	N₁	: belirtir Nesne (İncelemede)
—	= Örneği tespit edilemedi (İncelemede)	N₂	: belirtir Nesne (İncelemede)
—	= Üstteki yazara ait (Kaynakçada)	nn	: nitelenen/tamlanan eki
÷	= Bitişik yazılması gereken ekin ayrı yazıldığını gösterir.	nsn	: yükleme hâli eki (Dizinde)
A	= a, e (İncelemede)	OT	: Orta Türkçe
C	= c, ç	r. ‘anhu	: rağıyallâhu ‘anhu (Dizinde)
G	= g, ğ; g, k	r. ‘anhâ	: rağıyallâhu ‘anhâ (Dizinde)
I	= i, î (İncelemede)	r. ‘anhum	: rağıyallâhu ‘anhum (Dizinde)
K	= k, ķ	r. ‘anhuma	: rağıyallâhu ‘anhuma
U	= u, ü (İncelemede)	s.	: sıfat (İncelemede)
1b, 2a, 2b...	= nüshanın sayfa numaraları	s.	: sayı (Kaynakçada)
(1), (2), (3)...	= nüshanın satır numaraları	S.	: sayı
...	= başka örneklerinin olduğu	ş.‘a.s.	: şallallâhu ‘aleyhi ve sellem
Ar.	: Arapça	sf-	: sıfat-fiil
‘a.s.	: ‘aleyhi’s-selâm (İnceleme ve dizinde)	SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
bf-	: birleşik fiil	ş.	: şahıs
bk.	: bakınız	ş.e.	: şahıs eki
bs.	: baskı	TDAV	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
C	: cilt	TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
çev.	: çeviren	TDK	: Türk Dil Kurumu
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi	tf-	: tasvir fiili
DKM	: Diyanet, Kur’an-ı Kerim Meali	THE	: Terceme-i Hâdiş-i Erba‘ın
e.	: edat	TKAE	: Türk Kültürünü Arş. Enstitüsü
é	: kapalı e	tsvf.	: tasavvuf
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi	TT	: Türkiye Türkçesi
EM	: Emîre’l-Mü’minîn	TTK	: Türk Tarih Kurumu
Ens.	: Enstitü	vb.	: ve benzerleri, ve bunun gibi
ET	: Eski Türkçe	vd.	: ve diğerleri
F₁	: geçişsiz Fiil	Yay.	: Yayınları, yayıncılık, yayınevi
F₂	: geçişli Fiil	yf-	: yardımcı fiil
Far.	: Farsça	YDT	: Yayınlanmamış Doktora Tezi
FFYE	: fiilden fiil yapan ek	YYT	: Yayınlanmamış Yüksek Lis. Tezi
		zf.	: zarf
		zf-	: zarf-fiil
		zm.	: zamir

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

ء	ˆ	ش	Ş, ş
آ	Ā, ā	ص	S, s
أ	A, a; ā; E, e	ض	Ḍ, ḍ; Ž, ž
ب	B, b; P, p	ط	Ṭ, ṭ
پ	P, p	ظ	Z, z
ت	T, t	ع	ʿ
ث	S, s	غ	Ġ, ġ
ج	C, c; Ğ, ğ	ف	F, f
چ	Ç, ç	ق	Q, q
ح	H, h	ك	K, k; G, g; ŋ
خ	H, h	ل	L, l
د	D, d	م	M, m
ذ	Z, z	ن	N, n
ر	R, r	و	V, v; O, o; Ö, ö; U, u; Ū, ū; Ü, ü
ز	Z, z	ه	H, h; a, e
س	S, s	ی	Y, y; I, i; Ī, ī; Ĭ, ĭ

GİRİŞ

1. BİR GEÇİŞ DÖNEMİ XVI. YÜZYIL

“XII. yüzyılın ortalarından başlayıp XVI. yüzyıla kadar olan dönemde, Anadolu’da Oğuzcaya dayalı olarak gelişen yazı diline Eski Anadolu Türkçesi denmektedir¹.” (Köktekin, 2008: 1)

“Eski Anadolu Türkçesi, yeni bir edebî dil geleneğinin oluşma aşamasını teşkil ettiği için, dil bakımından çeşitli kusurlar, eksiklikler, acemilikler taşıyordu. İmlanın henüz oturmamış olması, edebiyat dilinin gerektirdiği kelime ve kavramlar dünyasından dilin yoksun bulunması Türkçenin önündeki büyük zorluklardı.” (Akar: 2012: 279)

“Anadolu Beylikleri döneminde Türkçenin ön plana çıkışı, beylerin şair ve yazarları çeşitli vesilelerle Türkçe yazmaya sevk etmesi sonucunda hem Türkçe yazılan eserlerin sayısı artmış hem de Oğuzca yazı dili konumuna geçme yolunda çok önemli adımlar atmıştı. Ancak XV. yüzyıldan sonra Beylikler döneminde görülen sade Türkçeyle yazma geleneği yavaş yavaş terkedilmeye başlandı.” (Şahin, 2009: 31)

Bununla birlikte XV. yüzyılda, beylikler dönemi ile Osmanlı Türkçesi dönemindeki dilde pek fazla farklılık yoktur (Boz ve Gülsevin, 2010: 14).

16. yüzyıl -Osmanlı Türkçesi açısından- Eski Anadolu Türkçesindeki zorlukların kısmen giderildiği bir dönemdir. Bu yüzyılda Türkçe, devletin içinde barındırdığı birçok ırktan, sözlü dilden, yazılı dilden nasibini almıştır. Bir taraftan Osmanlı Türkçesine pek çok yabancı unsurun, çok sayıda Arapça ve Farsça kelimenin, kelime gruplarının girmesiyle dilin sadeliği bozulmuş diğer taraftan ağızlar standartlaşmaya -yazarlara bağlı olarak- direnmeye çalışmıştır. Bütün bunların sonunda Türkçe hem eski biçim ve ifadeleri devam ettirmiş hem de yeni sözler, yeni gramatikal biçimler oluşturma yoluna girmiştir. Böylece, Türkçe-Arapça-Farsça karışımı üçlü bir yapı gösteren Osmanlı Türkçesi oluşmuştur.

Üzerinde çalıştığımız *“Terceme-i Hadîs-i Erbaʿîn”* Hicri 934 (Miladi 1528) yılında Saʿatî tarafından darphane nazırı Karakaş Muhammed² Bey adına Arapçadan Türkçeye çevrilmiştir. Dil tarihi açısından eserin yazılış zamanı, Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi kabul edilen 16. yüzyılın ilk yarısına rastlar. Bu yüzyıl Osmanlı Devleti'nin askerî, siyasî, ekonomi, bilim ve kültür, sanat,

¹ Eski Anadolu Türkçesi terimi yerine Mecdut Mansuroğlu “Eski Osmanlıca”, F. Kadri Timurtaş “Eski Türkiye Türkçesi”, Ahmet B. Ercilasun “Eski Oğuz Türkçesi” terimini kullanmıştır. Ali Akar, Hatice Şahin, Zeynep Korkmaz, Mustafa Özkan “Eski Anadolu Türkçesi” terimini tercih etmişlerdir. Gürel Gülsevin ve Erdoğan Boz ise “Eski Anadolu Oğuzcası” ya da “Eski Oğuzca” terimlerini tavsiye etmektedir. “Selçuklu Türkçesi” terimini kullananlar da vardır. Bu çalışmada, çoğunluğa uyularak “Eski Anadolu Türkçesi” terimi tercih edildi.

² TDK web sayfası eser tanıtımında eserin Karakaş **Mahmut** Beg adına çevrildiği bilgisi yanlışır.

edebiyat vb. alanlarda gücünün zirvesinde olduğu bir dönemdir. Bu gücün etkisiyle dil daha standart daha klasik bir yazı dili hüviyeti kazanmıştır (Özkan, 1995: 38).

Her alanda pek çok değerini yetiştirdiği bu dönem “Divan” ve “Tekke” edebiyatlarının “altın çağı”dır. Pir Sutan Abdal, Hatayî (Şah İsmail), Abdürrahim Tirsî, Sümbül Sinan, Merkez Efendi, Ümmü Sinan, İbrahim Gülşenî, Ahmed Sârbân, Üftâde, Azmî gibi birçok büyük Tekke şairi bu yüzyılda yetişmiştir.

Divan Edebiyatı, özellikle şiir alanında zirvededir. Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî Bey, Kemâl Paşazâde, Taşlıcalı Yahyâ Bey, Nev'î, Bağdatlı Rûhî, Zâtî, Hayretî, Usûlî, Emri, Edirneli Nazmî, Gazâyî, Helâkî gibi birçok büyük “Divan” şairi yetişmiştir. Ayrıca Yavuz Sutan Selim, Kanunî Sultan Süleyman, III. Selim, III. Murat XVI. yüzyılın şair sultanlarıdır.

16. yüzyılda klâsik Türk nesri de -şiir kadar olmasa da- önemli gelişme göstermiştir. Bu dönemde nesir dilinin de -nazım dili kadar olmasa da- Arapça ve Farsça kelimelerle ağırlaştığı görülmektedir.

16. yüzyılda başta mensur hikâyeler, tarihler, biyografi eserleri, şuara tezkireleri, dinî-tasavvufî eserler, şerhler ve lügatler olmak üzere nesir hâlinde birçok eserin verildiği görülmektedir. “*Tacü't-Tevârih*”i ile Hoca Saadeddin Efendi, “*Künhü'l-Ahbâr*”ıyla Gelibolulu Ali, “*Selânikî Tarihi*” ile Selânikli Mustafa Efendi başta olmak üzere birçok büyük tarihçi bu dönemde yetişmiştir. Bu yüzyılda şehnâmecilik devam etmiş, Fethullâh Çelebi ile Eflâtun, Yavuz Sultan Selim'in fetihlerini anlatan şehnâmelerin en iyilerini yazmışlardır (Kabaklı, 2004: I/265).

Evliya Çelebi'nin “Seyahatnâme”si, Mercimek Ahmed'in “Kabusnâme”si, Kul Mesut'un “Kelile ve Dimne” çevirisi ile Kâtip Çelebi'nin bazı eserleri gibi “*Terceme-i Hadîs-i Erba'în*”de bir sade nesir örneğidir.

Türk dili tarihi açısından “Orta Türkçe” devresinin sona erip “Yeni Türkçe” devresinin başladığı 16. yüzyıl tam bir “geçiş dönemi” özelliği göstermektedir (Efendioğlu, 2013: 01). Bu geçiş dönemine ait özellikler incelediğimiz “*Terceme-i Hadîs-i Erba'în*”de kolayca ve çokça görülmektedir.

Yazarın Klasik Osmanlıcadan daha ziyade halk dilini tercih ettiği, birçok kelimeyi ağızlardaki hâliyle kullanırken bazı kelimeleri de Arapça, Farsçadaki gibi kullandığı, imlasının farklılık arz ettiği görülmüştür. Zannımızca bütün bunlar yazarın üst seviye bir eğitim almamasından, eserini edebî düşünceyle, sanat düşüncesiyle değil de şefaath edilme arzusu, kıyamette âlimlerle haşrolma düşüncesi gibi dinî sebeplerle yazmasının yanında geçiş döneminin tabii bir sonucudur.

2. HADİS, KIRK HADİSLER, KIRK HADİS TERCÜMELERİ

2.1. Hadis

“*Terceme-i Hadîs-i Erbaʿîn*”, her şeyden önce bir hadis kitabıdır. Hadis Hz. Peygamber’in sözlerini, fiillerini ve tasviplerini ifade eden terimdir. Hadisleri tespit, nakil ve anlamaya yönelik ilme de Hadis ilmi denir.

İslam dininin kaynakları evvela Kur’an sonra hadislerdir. İslam dünyası râşit halifeler devrinden günümüze kadar Kur’an’da açık cevabı bulunmayan meseleler için hadis ve sünnete başvurmuş ve ona göre hareket etmiştir. Kur’an’da mücmel³, müteşabih⁴ ayetler ile müşkül gözüken ayetler ancak hadis ve sünnetle çözüme kavuşmuştur.

Hadislerin önemi: “*Hadisler, ihtilâfa düştükleri konularda insanları aydınlatan, böylece onlar için hidayet ve rahmet kaynağı olan Kur’ân-ı Kerîm’in kendisine indirildiği (en-Nahl 16/44, 64) bir peygamberin sözü olarak üstün bir değer ifade ettiği gibi Kur’an’ı herkesten iyi anlayan ve âyetlerdeki ilâhî maksadın ne olduğunu en iyi bilen Allâh resûlünün görüşü olarak da büyük önem taşır. ... Namazların hangi vakitlerde, kaçar rek’at ve nasıl kılınacağı, orucun nasıl tutulacağı, zekâtın hangi mallardan, ne kadar verileceği, haccın nasıl yapılacağı gibi hususlar Kur’an’da yer almayıp hadislerle açıklık kazanmış, İslâm hukukunun birçok meselesi hadislerde verilen bilgilerle çözüme kavuşturulmuştur. ... Hadisler aynı zamanda Kur’an’da yer almayan birçok meseleye açıklık getirmiş, bu konulardaki uygulama şekillerini göstermiştir. ... Kur’ân-ı Kerîm’de temas edilmekle beraber hakkında fazla bilgi verilmeyen âhiret hayatıyla ilgili hususlar, kabir hayatı, yeniden dirilme, mahşer, hesap, mîzan, cennet ve cehennemdeki hayat gibi konular da hadisler sayesinde öğrenilebilmektedir. Ahlâkî faziletler, mânevî ve ruhî gelişimi sağlayacak kurallar, düzenli bir aile hayatı için gerekli olan davranış biçimleri, insanlar arasında içtimaî ve ticarî münasebetleri düzenleyen hükümler, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkiler vb. konularda da hadislerde geniş bilgi bulunmaktadır.*” (DİA, 1997: C: 15, s. 28)

Hadis ilminde hadisler kıymet, sıhhat derecelerine göre sahih, hasen, zaif; mevsul, mürsel, müdrec, metrûk, mevzû, merfû^c, mevkuf, maktû kategorilerine girmektedir. Ayrıca hadisler takip ettikleri yollar bakımından mütevâtir, meşhûr, ‘azîz, müstafiz ve garîb kategorilerine de bölünmüştür.

Hadis âlimleri tarafından muhtelif zamanlarda birçok hadis, hadis mecmuaları derlenmiş, toplanmıştır. Bu eserlerin hepsinin arasında III. Hicri asırda din âlimlerinden

³ Mücmel âyet: Manası kapalı olan âyet

⁴ Müteşabih âyetler: Manasını ve hakikatini sadece Allâh’ın bildiği âyetlerdir. → DKM, 49.

O Sana Kitabı indirendir. Onun Kur’an’ın bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihtir. Âl-i İmrân, 03/07 → DKM, 49.

altı zatın cem^c ve tasnif ettikleri altı eser (Kütüb-i Sitte)⁵, bu sahanın en makbul ve meşhur olan ana kitaplarıdır. Mevzularına göre baplara ayrılan bu altı musannefin başında birinci derecede otorite olarak Buḥârî (ölm. 256/870) ve Müslim'in (ölm. 261/875) “Şaḥīḥayn” adı ile anılan iki büyük eseri gelir. Ötekiler de Abû Dâvûd (ölm. 275/888), Nesā'î (ölm. 303/915), Tirmizî (ölm. 279/892) ve İbn Mâce'nin (ölm. 273/886) dört “sahīḥ”idir (Karahana, 1954: 03-04).

“Kütüb-i Sitte’de yer almayan hadisleri bir araya getirme gayreti zevāid çalışmalarını başlatmış, bu türün en önemli eserlerinin ortaya konduğu IX. (XV.) yüzyılda Nūreddin el-Heysemī, altı önemli hadis kitabında bulunup Kütüb-i Sitte’de yer almayan hadisleri topladığı Mecma’u’z-zevāid’ini, Mısırlı muhaddis Ahmed b. Ebū Bekir el-Būsīrī dört önemli zevāid çalışmasını meydana getirmiş (DİA, C: 6. s. 468) İbn Hacer el-Askalānī de sekiz müsnedde bulunduğu halde Kütüb-i Sitte’de yer almayan hadisleri el-Meṭālibü’l-‘ālīye fī zevāidi’l-mesānīdi’s-semāniyye’sinde toplamıştır (I-IV, nşr. Habībürrahman el-A‘zamī, Küveyt 1393/1973).” (DİA, C: 27, 6-8)

2.2. Yüz Hadisler

“Önceleri kırk hadis ile başlayan hadis derleme çalışmaları yüz hadis, iki yüz elli hadis, beş yüz hadis biçiminde yaygınlaşmıştır. Yüz hadisler, kırk hadisler gibi manzum çalışmalar dinî-öğretici, dinî-edebî yapı kazanarak güçlü bir dinî edebiyatın halkı etkileyen ve sonra klasikleşen bir türü durumuna gelmiştir. Öyle ki, hemen birçok Osmanlı bilgin ve şairi kırk ve yüz hadis derlemeyi ve bunları manzum olarak söylemeyi manevî bir görev bilmiştir.” (Özdemir, 1996)

İslam ahlakının halk içinde yayılıp yerleşmesinde, Türk Dili ve Edebiyatının kalabalıklara ulaştırılmasında hadis derlemeleri ve tercümeleri önemli bir vazife ifa etmiştir.

Yüz hadislerin bazılarında konuyla ilgili hikâyeler de anlatılmıştır. Bazı eserler ise yüz hadis-yüz hikâye olarak kaleme alınmıştır. Erzurumlu Mustafa Darîr’in “Yüz Hadis Yüz Hikâye”si⁶ gibi Hatiboğlu Mehmed’in altı bin beyti aşan Ferah-nâme’si (829/1425) de bu türden bir mesnevidir. Latîfî’nin “Subhatü’l-‘Uşşak (Âşıkların Tesbihi) adlı eseri⁷ de yine bir yüz hadis çevirisidir.

⁵ Hadislerin büyük bir kısmını ve genellikle güvenilir olanlarını ihtiva eden altı hadis kitabı. Bu altı eseri derleyen âlimlere de “eimme-i sitte” denir.

⁶ bk. Süleyman Efendioğlu ve Yusuf Ziya Sümbüllü. (2014). Erzurumlu Mustafa Darir, Yüz Hadis Yüz Hikâye’si ve Yeni Nüshaları. Konya: Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi. s.15-35

⁷ bk. Hikmet Özdemir (1996) “Subhatü’l-‘Uşşak Latîfî’nin Manzum 100 Hadis Şerhi-, Subhatü’l-‘Uşşak, Manzum Yüz Hâdis Çevirisi”, İstanbul: İnsanlığa Hizmet Vakfı Yayınları.

2.3. Kırk Hadis ve Kırk Hadis Tercümeleri

“Kur’ân-ı Kerîm’den sonra ikinci önemli kaynak olan hâdislerin derlenmesi ve bunun diğerlerine öğretilmesi bir görev sayılarak bu konuda âdeta yarış yapılmıştır. Zirâ dini bilgilerin önemli kaynağı olan hâdisleri öğrenip neşretmek her dönemde önemli bir vazife olarak kabul edilmiş ve bu yönde gayret sarf edilmiştir. Bu sebeple kırk hâdis yazan ulema ve muhaddislerin eserleri sayılamayacak kadar çoktur. “Keşfü’z-zunûn” ve zeyli adlı eserde yüze yakın bu tür eserden bahsedilmektedir.” (Özdemir, 1996)

Mahiyeti hakkında bilgi bulunmayan ilk kırk hadisi Abdullah b. Mübârek kaleme almıştır (DİA 2002, C: 25, 467). Kırk hadis bir tür olarak hicri ikinci asrın son yarısında ortaya çıkmış ve İslam ümmetinin hayat felsefesi ve safhaları ile umumî surette alakadar ve muvazi bir yol üzerinde inkişaf ve tekâmülünü takip eyleyerek dinî, talimî, ahlakî, içtimaî ve edebi mahiyette vücuda getirilen yüzlerce risale ile Arap, İran ve Türk edebiyatlarında tesir ve nüfuzu geniş zengin bir dinî edebiyat sahası olmuştur (Karahana, 1954: 5).

Kırk hadisler dinî edebiyat ürünleri arasında mevlit, siyer, hilye ve maktel gibi türlerden daha fazladır ve daha ön plandadır. Bunun sebebi de Türk milletinin İslam Peygamberine olan sevgi, saygı ve bağlılığıdır.

Kırk hadisler dinî eser olmalarının yanında edebî, ahlâkî ve sosyal eserlerdir. *Arap ve İran edebiyatlarıyla kıyaslandığında Türk edebiyatındaki manzum kırk hadis tercümelerinin çokluğu dikkat çeker.*” (Yıldız, 2011: 128)

Bu edebî türün oluşmasında şu sebepler etkili olmuştur:

- Hemen hemen bütün “Ḥadīṣ-i Erbaʿīn” kitaplarının mukaddime kısmında yer alan -bizim eserimizde de olduğu gibi- *مَنْ حَفِظَ عَلَى أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثًا يَنْتَفِعُونَ بِهِ بَعَثَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَاقِيهَا*⁹ hadisidir (1b/11). Bu hadis yazardan yazara ufak tefek değişiklik arz etse de hiçbir kitapta esas manayı bozacak şekilde değildir. Sāʿatī bu hadisten önce şu hadisi vermiştir: *مَنْ جَمَعَ أَرْبَعِينَ حَدِيثًا فَهُوَ فِي الْعَفْوِ وَالْغُفْرَانِ*¹⁰ (1b/07). Bazı yazarlar ve şairler başka hadisleri de sebep göstermiştir¹¹.

- İslam Peygamberinin şefaatine kavuşmak, cehennem azabından emin olmak.
- Cenabıhakk'ın affına, mağfiretine, rahmetine kavuşmak.
- Günahlarını affettirmek, hayır dua almak ve İslam'a hizmet etmek.
- Hz. Peygamberin sünnetini yaymak. Geleneği devam ettirmek.

⁸ فُقِيهَا [فَاقِيهَا]

⁹ Ebü'l-Ferac ibni'l-Cevzî. (vf. H. 597) El-İlelül'l-Mütenahiyetü'l-li ibnü Cevzi. Bābū't-Telhîni bi'l-Kur'ānī. s. 69. Nu. 157. Beyrut: Dārü'l-Kitābū'l-İlmiyye. Bu kısım yok: وَاصِلًا

¹⁰ Bu hadis kaynaklarda bulunamadı.

¹¹ Detaylı bilgi için bk. Aksu, 2004: 17-34

- Dostların, arkadaşların, devlet büyüklerinin ricasını yerine getirmek.
- Hadis ilminde ve edebiyatta rüştünü ispatlamak, âlim olduğunu göstermek.
- Padişahlara, sadrazamlara, vezirlere, devlet ricaline hoş görünmek.
- Mevki, makam, mansıp sahibi olmak, maddi şeyler elde etmek.
- Kırk adedinin İslam âlemindeki, Doğu kültüründeki ehemmiyeti.

Bu tür; konularına, seçilen hadislere ve hadislerin özelliklerine göre de tasnif edilebilir. Arapça kırk hadisler, Farsça kırk hadis ve kırk hadis tercümeleri, Türkçe kırk hadis ve kırk hadis tercümeleri şeklinde de bir sınıflamaya gidilebilir. Bir alt sınıflama da farklı dillerdeki bu türün asırlara göre dağılımı olarak yapılabilir.

2.4. Türk Edebiyatında Kırk Hadis ve Kırk Hadis Tercümeleri

“İslâm kavimleri arasında edebî bakımdan kırk hadis tercümelerine en fazla alaka gösteren ve birinci sınıf sanatkârların kalemi ile bu vadede en çok manzum risaleler meydana getiren Türkler olmuştur.” (Karahan, 1954: 133)

Türk edebiyatındaki kırk hadis tercümeleri -hadisler Arapça olduğu için- çoğunlukla Arapçadan tercüme edilmiştir. Bu tür, Türk edebiyatında XIV. asırda Mahmud b. Ali'nin “Nehcü'l-Ferâdis”i ile (H. 759/M. 1358) başlar, XV. asırda Kemal Ümmî'nin “Kırk Armağanı” ve Nevâî'nin tercümesiyle devam eder. XVI. asırda Hazînî, Usulî, Fuzulî gibi yetkin şair ve yazarlar 16 tane, XVII. asırda Hâkânî, Nâbî gibi şair ve yazarlar 13 tane tercüme yapmışlardır. XVIII. asırda 13, XIX. asırda 9 ve XX. asırda 7 tane tercüme yapılmıştır¹². Ayrıca Amîkî, Abu'l-feth b. Ali, İlâhî, Mustafa Sîrûzî, Sâdıkî, Salih b. Süleyman ve Vâlî'nin de tercümeleri vardır ama bunların zamanı belli değildir. “Tercüme-i Hadis-i Erbaîn bi't-Türkiyye” ve “Câmî'den Tercüme”, “Kitab-ı Hadis-i Erbaîn”¹³ isimli tercümeler de anonimdir (Karahan, 1954: IX-XII). Türkçe kırk hadis mütercimlerinin sayısı 74, Türkçe kırk hadis risalelerinin sayısı da 80'dir (Karahan, 1954: 292). Cumhuriyet devrinde de Babanzade Ahmet Naim Bey, Hasan Basri Çantay, Ahmet Hamdi Akseki gibi isimler mensur kırk hadis tercümeleri yapmışlardır.

¹² Detaylı bilgi için bk. Karahan, 1954: IX-XII ve Aksu, 2004.

¹³ Üzerinde çalışılan eser: Terceme-i Hadîs-i Erbaîn

3. SÂ'ATÎ ve ESERİ

3.1. Eserin Müellifi

“*Terceme-i Hadîs-i Erbaʿîn*”, Sâʿatî tarafından Arapçadan Türkçeye çevrilmiştir. Yazar, eserin giriş kısmında “*Pes bu fakîr ve haķîr ve dervîş ve miskîn ʿâlemde görmeyen râhatı yaʿnî Dervîş Sâʿatî*” (4a/02-03) diyerek adını söylemiştir. Hacı Selim Ağa Kütüphanesindeki katalogda mütercim, “*Dervîş Miskîn*” geçmektedir. Buradaki “Dervîş” kısmı yazarın unvanı, lakabı veya mahlası olmalıdır.

Sâʿatî; “*Hasan Çelebiye göre Anadoluda*¹⁴, *Beyanîye göre Germiyanda, Latîfiye göre İstanbulda, Âşık Çelebiye göre Bolvadinde doğdu. Asıl adı Mehmed*’dir. *Öğrenim gördü tefsir ve hadis ilminde üstattı. Diyar diyar gezip camilerde vaaz verdi. Hiciv ve hezel sahasında çok şiiri vardır. Yalnız Firakî hakkında 2000 beyti vardır.*” (Kay.: L., AÇ., HÇ., B. Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü)

Tuhfe-i Nâilî’ye göre (Sâʿatî maddesinde): Adı **Mehmed Çelebi**¹⁵, *Serezli ve vâiz. Kānūnī Sultan Süleymān devrinde vefāt itdi.* [Şiirlerinden üç örnek:]

Nice yıl çekdim muhabbet ʿâleminde miḥneti

Bir nazār göstermediler cāna ruyı-ı râhatı.

Gerçi dirler derdiḡi ağla ṭabîbe Sâʿatî

Kanḡı birine ağlayım biḡ dürlü derdim var benim.

Bezm-i cānda kākülün reyḥāncıdır sünbül şatar

Vird-i ruḥsārın ṭalavet meclîsinde gül satar.

3.2. Eserin İsmi

Yazmanın başına Müʿminûn suresinin (23), 62. ayetinden “*Kitābun Yanṭıku bi’l-Ḥaḡ*”¹⁶ bölümü kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yazar “Bu kitap Hakk’ı konuşur” şeklinde Türkiye Türkçesine aktarabileceğimiz bu ayet bölümüyle eserinin ehemmiyetini göstermek istemiştir.

Yazar: “*Lā-cerem bu dervîşe daḡı ilhām-ı rabbānî şöyle vārid olundı ki İmām Aʿzam*¹⁷ *Ḥaziretinün “Erbaʿînü Muḥakkiyyi” demekle maʿrûf kitābları ki iki cihān*

¹⁴ Kāmūsü’l-Aʿlam’a göre de: *Anatolılı*

¹⁵ Türk Dil Kurumu Web kataloğunda da yazarın **Serezli Mehmet Çelebi** olabileceği ibaresi vardır.

¹⁶ Müʿminûn, 23/62 وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ Katımızda hakkı söyleyen bir kitab vardır. → DKM, 345.

¹⁷ İmām-ı Aʿzam’dan kasıt Ebū Hanīfe olmalı. *Ebū Hanīfe*’ye doğrudan nisbet edilen eserler şunlardır: *El-Müsneḡ*. Talebeleri tarafından *Ebū Hanīfe*’den rivayet edilen hadisleri, diğēr bir ifadeyle *Ebū Hanīfe*’nin icthadlarında delil olarak kullandığı hadisleri ihtiva eden bir eserdir. Rivayetlerin toplanmasında veya tasnifinde etkin rol oynayan şahısların adlarıyla anılan ve önemli bir kısmı basılmış olan yirmiyi aşkın *Ebū Hanīfe müsneḡi* mevcuttur (*Hindistan 1300; İstanbul 1309; Lahor 1312; Leknev 1318; Kahire 1327; Berlin 1929*). → DİA, 1994, C: 10, 134.

faḥriniḡ ṣalavātullāhi ‘aleyhi ve ‘ālihi kırk ḥadīṣini ve muḳābelesinde meṣāyih-kibārıḡ ve ehl-i āṣāruḡ ḥikāyetlerin müṣtemildür. Tārīḡ-i hicretüḡ toḡuz yüz otuz dördünde, mübārek ṣehr-i ramazānıḡ ‘aṣr-ı āḫirinde ‘Arabī dilinden Türkī diline tercüme eyleyüp taḥrīr eyleyem.” (2b/02...07) diyerek İmam-ı A‘zam Hazretleri'nin “*Erba‘īnū Muḥakkiyyi*” isimli kırk hadis kitabını Arapçadan Türkçeye tercüme ettiğini söylüyor.

Yazma “*Kırk Hadis*” türünde olduğu ve çeviri yoluyla Türkçeye kazandırıldığı için esere “*Terceme-i Ḥadīṣ-i Erba‘īn*” başlığı konulmuştur.

3.3 Eserin Tercüme Tarihi

Eserin tercüme ediliş tarihi bizzat yazar tarafından: “*Tārīḡ-i hicretüḡ toḡuz yüz otuz dördünde, mübārek ṣehr-i ramazānıḡ ‘aṣr-ı āḫirinde ‘Arabī dilinden Türkī diline tercüme eyleyüp taḥrīr eyleyem tā kī bu kitāb-ı tercüme-i mezkūr Emin Muḥammed Beg Ḥaziretleri-ne eṭālallāhu ‘umreḡu dünyāda ḳuvvet ziyāde ola ve āḫiretde cehennem odından āzād olmasına sebep ola*” (2b/06) denilerek H. 934 (M. 1528) tarihi verilmiştir. Yazar bu eseri oluşturmayı daha önceden düşündüğü hâlde fırsat bulamamıştır. Bu düşüncesini şu cümlelerle anlatmaktadır: “*Dervīṣ Sā‘atī daḡı bu ṣevābları ve bu mertebeleri ümīd idinüp ḳaṣd eylemiṣdi ki Server-i Enbiyā’nuḡ ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem kırk ḥadīṣini bir yere cem‘ eyleyüp bir kitāb eyleye ammā sebebin ve mesā‘atın ve vaḳtın gözlerdi ki “El umūru merḫūnehū bi evḳātiḡā” buyurulmuṣdur ya‘nī her emri vaḳtine ve sā‘atine rehīn konulmuṣdur tā sā‘ati gelmeyince ol nesne rehīninden ḳıḳup ḳurtulsa, olmaz.”* (4a/03-04-05-06-07-08).

3.4 Eserin Konusu

“*Terceme-i Ḥadīṣ-i Erba‘īn*”, kırk hadis türünde tercüme ve mensur bir eserdir. Dinî-ahlakî bir öğüt kitabı niteliğindeki eserde önce hadislerin harekeli bir şekilde Arapçası verilmiştir. Akabinde bu hadisler Türkçeye çevrilmiş ve açıklanmıştır. Bundan sonra her hadis için konuya uygun hikāye/hikāyeler verilmiş ayrıca içeriğe uygun olarak ayetlerden de istifade edilmiştir. Bu ayetlerin bir kısmı sadece hadisin anlaşılması için örnek olarak verilmiş, bir kısmı da hadisin içinde aynen hadisler gibi açıklanmıştır. Hadisin anlaşılması için verilen hadisler de vardır. Eserin sonunda yer alan **1. fasıl** (66a/12) büyük ve küçük günahların hükümlerine ve küfür lafızlarına, **2. fasıl** (68a/06) bilime, âlimlere yapılan saygısızlıklara ve bunların doğuracağı sonuçlara ayrılmıştır.

3.4.1. Hadislerin Konuları¹⁸

1. Hadis: *‘An ‘Abdu’llāh-i[bni] ‘Ömer* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمَانِ إِزْحَمُوا الرَّحْمَانَ إِزْحَمُوا فِي الْأَرْضِ بِرَحْمَتِكُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ¹⁹ Allah'ın Rahman ismi, kâinattaki varlıklara şefkat etmek ve merhamet böylelikle cennetin kazanılabileceği, cehennem azabından emin olunabileceği (2b/10-7a/04).

2. Hadis: Eksik. Başlık açılmamış.

3. Hadis: *An Enes bin Mâlik* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَنْظُرُ إِلَى وَجْهِ الشَّيْخِ صَبَاحًا وَمَسَاءً فَيَقُولُ يَا عَبْدِي كَبُرَ سِنَّكَ وَتَقَّ عَظْمُكَ وَرَقَّ جِلْدُكَ وَافْتَرَبَ أَجْلُكَ وَحَانَ قُدُومُكَ إِلَيَّ فَاسْتَحْيِ مِنِّي²⁰ Yaşlılara saygı, Allah'ın mümin yaşlılara verdiği değer (7a/04-9a/01).

4. Hadis: *An İbrāhīm bin Alḳame an ‘Abdu’llāh raḳıyallāhu anhumā* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ تَعَلَّمَ بَابًا مِنَ الْعِلْمِ لِيَنْتَفِعَ بِهِ آخِرَتَهُ وَدُنْيَاهُ خَيْرَ لَهُ مِنْ عُمْرِ الدُّنْيَا سَبْعَةَ أَلْفِ سَنَةٍ²¹ İlim, ilmin ehemmiyeti, ilim sahibi olmak (9a/01-11b/08).

5. Hadis: *Ebī Zerrin raḳıyallāhu anhu* قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَّمْتَنِي عِلْمًا تُقَرِّبُنِي إِلَى الْجَنَّةِ وَتُبَاعِدُنِي مِنَ النَّارِ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذَا عَمِلْتَ سَنَةً فَتَتَّبِعْهَا حَسَنَةً قَالَ قُلْتُ أَمِنَ الْحَسَنَاتِ قَوْلَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قَالَ نَعَمْ هِيَ أَحْسَنُ الْحَسَنَاتِ²² Kelime-i şehadet, kelime-i tevhit (11b/08-12a/04).

6. Hadis: *An Ebū Nuṣayra El-Vāsiti* قَالَ سَمِعْتُ *Ebā Recā'i 'Utāridi* *an ebī* أَنْ أَعْرَابِيًّا أَتَى فَقَالَ أَنَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَدْ بَلَغَنِي أَنَّكَ تَقُولُ مِنْ *Bekri's-Şiddīki raḳıyallāhu anhu* الْجُمُعَةِ إِلَى الْجُمُعَةِ وَالصَّلَاةُ الْخَمْسِي كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ لِمَنْ اجْتَنَبَ الْكِبَائِرَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَعَمْ ثُمَّ زَادَ فَقَالَ الْغُسْلُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ كَفَّارَةٌ وَالْمَشْيُ إِلَى الْجُمُعَةِ كَفَّارَةٌ كُلُّ قَدَمٍ قَدِمَ مِنْهَا كَعَمَلٍ عَشْرِينَ سَنَةً فَإِذَا فَرَغَ مِنَ الْجُمُعَةِ أَجْزَأُ بِعَمَلٍ مِائَتِي سَنَةٍ²³ Cuma namazı ve cuma gününün önemi (12a/05-15b/03). → 8. Hadis

7. Hadis: *An ‘Abdu’llāh-ibni Şamed an Enes ibni Mâlik raḳıyallāhu anhum* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحَدَّ بِهَا هِدْمَتُ أَرْبَعَةِ أَلْفٍ ذَنْبٍ مِنَ الْكِبَائِرِ²⁴ Kelime-i tevhit (15b/04-16a/13).

¹⁸ Hadislerde yapılan düzeltmeler -metinde gösterildiğinden- burada gösterilmedi. Kaynağı tespit edilemeyen hadisler için de dipnot düşülmedi.

¹⁹ Muhammet b. İsa e't-Tirmizî. (vf. H. 256). *Camiu't-Tirmizî* s. 4. Beyrut: Daru İhyāu't-Terāşî'l-Arabî

²⁰ İbnis-Sānî. (H. 1422). *Amelü'l-Yevmi ve'l-Leyleti li İbni-Sānî*. Lübnan, Beyrut: İbni Hāzim

²¹ Hātibü'l-Bağdādî. (H.1422/M 2001). *Tarihü Bağdādî li'l-Hātibî'l-Bağdādî* s. 1552. Beyrut: El-Ğarbü'l-İslāmi

²² Abdülmelik b. Bişrān. (trhsz). *Emālî İbni Bişrān Mecālisu Uḫrā Abdülmelik b. Bişrān*. s. 203. Riyad: Dārü'l-Vatān

²³ İbni Hacer el-Askalānî. (M.1998/H.1419). *El-Muṭṭalibu'l-Āliyyeti Bizevāidi'l-Müsannidi'l-Semāniyyeti'l-İbni Hacer*. (19 cilt) C 1, s. 197. Suudi Arabistan: El-Āşimetü'l-Gayt

²⁴ İbni İraḳ el-Kinānî (1981). *Tenzīhu's-Şeriatî'l-Merfūah*. s. 650. Beyrut-Lübnan: Dārü'l-Kitābî'l-İlmiyye

8. Hadis: *‘An ‘Ali ibni Ebi Ṭālib kerramallāhu vecchēhū عَلَيْهِ صَلَّيَ اللَّهُ رَسُوْلًا* قَالَ قَالَ رَسُوْلًا اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْلُسُ عَلَى كُلِّ بَابٍ مِنَ الْمَسْجِدِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ سَبْعُونَ مَلَكًا يَكْتُبُونَ النَّاسَ بِأَسْمَائِهِمْ حَتَّى يَكُونَ آخِرُ مَنْ يَكْتُبُ رَجُلٌ جَاءَ حِينَ جَلَسَ إِلَّا مَا مَعَ عَلَى الْمِنْبَرِ فَلَمْ يُوْذِ أَحَدٌ أَفَى مَجْلِسٍ وَلَمْ يَقُلْ إِلَّا خَيْرًا فَذَلِكَ أَذْنَى أَهْلِ الْجُمُعَةِ حَظًّا وَذَلِكَ 25 Cuma namazı ve cuma gününün önemi (16a/14-19b/16). → 6. Hadis

9. Hadis: *‘An Mu‘āz-ibni cebele raḍiyallāhu ‘anhu* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى يَا إِبْنِ آدَمَ اسْتَجِ إِلَىَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا أُعَذِّبُكَ يَا إِبْنِ آدَمَ لَوْ لَقِيتَنِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَعَكَ حَسَنَاتُ أَهْلِ الْأَرْضِ لَا أَقْبَلَ مِنْكَ حَتَّى تَصَدَّقَنِي بِوَعْدِي أَنِّي أَنَا الرَّزَاقُ وَأَنْتَ الْمَرْزُوقُ وَنَعْلَمُ أَنِّي رِزْقُكَ أَوْفَيْكَ رِزْقُكَ فَلَا تَتْرُكْ طَاعَتِي سَبَبَ رِزْقِكَ فَإِنَّكَ إِنْ تَرَكْتَ طَاعَتِي سَبَبَ رِزْقِكَ أَجَبْتُ عَلَيْكَ عَقُوبَتِي Allah tarafından geldiğine inanmak (19b/16-23b/09).

10. Hadis: *An Küleyb b. Hüzn rađiyallāhu ‘anhu* عَلَيْهِ اللهُ صَلَّى اللهُ رَسُوْلُ اللهِ سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُوْلُ يَا قَوْمُ اَطْلُبُ الْجَنَّةَ بِجَهَدِكُمْ وَ اَهْرَبُوْا مِنَ النَّارِ بِجَهَدِكُمْ فَاِنَّ الْجَنَّةَ لَا يَتَمَّ طَالِبُهَا وَاَنَّ النَّارَ لَا يَتَمَّ هَارِبُهَا Cennet iştiyaki, cehennem hâlleri ve korkusu (23b/10-27b/03).

11. Hadis: *An ‘Alī ibni Ebi Tālib* مِنْ إِذَا أُخْرِجَتْ مِنْ صَلَّيَ اللَّهُ رَسُوهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّدَقَةُ إِذَا أُخْرِجَتْ مِنْ يَدِ صَاحِبِهَا قَبْلَ أَنْ تَقَعَ فِي يَدِ السَّائِلِ تَنْكَلِمَ بِخَمْسِ كَلِمَاتٍ أَوْ لَهَا تَقُولُ كُنْتُ صَغِيرَةً فَكَبَّرْتَنِي وَكُنْتُ قَلِيلًا فَكَثَّرْتَنِي Sadaka vermek (27b/04-29a/15). وَكُنْتُ حَادِسِي الْأَنْ صِرْتُ حَارِسُكَ²⁶

12. Hadis: *‘An Ekrimē²⁷ raḍiyallāhu ‘anhu* قَالَ *Suil-ibni ‘Abbāsin raḍiyallāhu ‘anhu²⁸* عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى وَ نَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍ (Hadise bu ayetle başlanmış ve Arapça ibare verilmemiş.) Müminlerin cennetteki dereceleri, gönlünde hardal tanesi kadar iman olan müminlerin cehennemde ebedi kalmayacakları (29a/15-33b/06).

13. Hadis: *‘An Ebi Sa‘īdi’l-Ḥudrī raḍiyallāhu ‘anhu* قَالَ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَى أَنَا أَنَا يُكْثِرُونَ الْكَلَامَ فَقَالَ إِنَّكُمْ لَوْ أَكْثَرْتُمْ هَادِمَ الدَّائِ لَشَغَلَكُمْ عَمَّا أَرَى فَأَكْثَرُوا ذِكْرَ هَادِمِ الدَّائِ يَعْغِي الْمَوْتَ فَإِنَّهُ لَمْ يَأْتِ عَلَى قَبْرِ يَوْمٍ إِلَّا يَتَكَلَّمُ فَيَقُولُ أَنَا بَيْتُ الْعُرْبَةِ وَأَنَا بَيْتُ الْوَحْدَةِ وَأَنَا بَيْتُ الْوَحْشَةِ وَأَنَا بَيْتُ الظُّلْمَةِ Kabir hayatı ve azabı وَأَنَا بَيْتُ الثَّرَابِ وَأَنَا بَيْتُ الدُّودِ فَإِذَا دَخَلَ الْعَبْدُ الْمُؤْمِنُ قَالَتْ لَهُ الْقَبْرِ مَرَضًا وَ أَهْلًا²⁹ (33b/06-34b/08).

14. Hadis: *‘An Enes ibni Mālik raḍiyallāhu ‘anhu* قَالَ أَلْتَقَيْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَبْرَائِيلَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ فَقَالَ يَا جَبْرَائِيلُ هَلْ عَلَى أُمَّتِي حِسَابٌ وَ قَالَ لَهُ نَعَمْ عَلَيْهِمْ حِسَابٌ غَيْرَ أَبِي بَكْرٍ لَيْسَ عَلَيْهِ

²⁵ El-Ḥasan bin ‘Alī el-Cevherī (M.1998/H.1418). *Ḥādīṣü Ebil-Faḍlī’z-Zeherī* s. 31. Riyāḍ: Edvā’i’s-Selef

²⁶ Hüccetü'l-lâhi'l-Kelkâ'î. (vf. 418). (2002). *Şerhi Uşuli İctikādî Ehl-i Sünneti ve'l-Cema'ati'l-Kelkâ'î*. s. 184. Beyrut: El-Kütübî'l-İlmiyye. Bu hadisin râvisi Abdullah bin Mes'ûd'dur. Abdullah b. Katade'nin ve İbni Abbas'ın da rivayetler vardır. Ancak kaynaklarda bu mealde Hz. Ali'nin bir rivâyeti bulunamadı.

²⁷ Ekrimel Ekrimete

²⁸ Aṣrāf, 7/43, Hicr, 15/47

²⁹ E't-Taberani Süleyman bin Ahmet (360). *El-Mu'cimu'l-Evsāt* s. 1764. Kāhire: Dārū'l-Hāremeyn

قَالَ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَأَى أَنَاثًا يَكْتُمُونَ الْكَلَامَ فَقَالَ إِنَّكُمْ لَو أَكْثَرْتُمْ هَادِمَ الذَّاتِ لَسْغَلَكُمْ عَمَّا أَرَى فَالْكُفْرُ ذِكْرُ هَادِمِ الذَّلَاتِ يَعْنِي الْمَوْتَ

Sahabe -özellikle- Hazret-i Ebubekir sevgisi (34b/08-35b/07).

15. Hadis: *‘An Enes ibni Mālīk raḍiyallāhu ‘anhu* *فَيَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ أَعْمَالَ الْأَحْيَاءِ تُعْرَضُ عَلَى عَثَائِرِهِمْ وَأَبَائِهِمْ مِنَ الْأَمْوَاتِ كَانَ خَيْرًا أَحْمَدَ وَاللَّهُ تَعَالَى وَاسْتَبْشَرُوا إِنْ يَرَوْا* *Ölmeden önce hayır amel işlemek (35b/07-37a/14).*

16. Hadis: *‘An ‘Alī ibni Ebī Ṭālib raḍiyallāhu ‘anhu* *قَالَ مَنْ قَارَأَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ بَعْدَ صَلَاةِ الْغَدَاةِ عَشْرَ مَرَّاتٍ لَمْ يَصِلْ إِلَيْهِ ذَنْبٌ وَ إِنْ جَهِدَ الشَّيْطَانُ* *İhlas suresi okumanın faziletleri (37a/14-38a/02).*

17. Hadis: *‘An Ebū Umame el-Bāhili³³ raḍiyallāhu ‘anhu* *قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا مَرَضَ الْعَبْدُ الْمُؤْمِنُ أَوْحَى اللَّهُ تَعَالَى إِلَى الْمَلَكَةِ أَنْ يَكْتُبَ عَبْدِي أَحْسَنَ مَا كَانَ يَعْمَلُ فِي الصَّحَةِ* *Hastalıkların günahlara kefareti oluşu (38a/03-40a/02).*

18. Hadis: *‘An İbni ‘Abbās raḍiyallāhu [‘anhu]* *قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَعْجَبَ الْخَلْقَ إِيْمَانًا فَأَلْوَالُ الْمَلَكَةِ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ وَكَيْفَ لَا تُؤْمِنُ الْمَلَكَةُ وَهُمْ يُعْلِنُونَ الْأَمْرَ فَأَلْوَالُ النَّبِيِّونَ فَقَالَ وَكَيْفَ لَا يُؤْمِنُونَ وَالرُّوحُ يَنْزِلُ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ بِأَمْرِ فَأَلْوَالُ أَصْحَابِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ وَكَيْفَ لَا يُؤْمِنُ أَصْحَابِي وَهُمْ يَرَوْنَ مَا تَبَيَّنَ مِنَ الْمُعْجَزَاتِ مِنِّي وَ أَنَا أَنْبِئُهُمْ بِمَا أَنْزَلَ عَلَيَّ وَلَكِنِّي أَعْجَبُ النَّاسَ إِيْمَانًا قَوْمٌ يُحِبُّونِي مِنْ بَعْدِي وَيُؤْمِنُونَ مِنْ بَعْدِي وَلَمْ يَرَوْنِي وَيُصَدِّقُونِي وَلَمْ يَرَوْنِي فَأُولَئِكَ إِخْوَانِي* *İslam Peygamberini görmeden iman etmek (40a/03-43/09).*

19. Hadis: *‘An ‘Alī ibni Ebī Ṭālibin kerramallāhu vechehū.* Arapça ibare verilmemiş, direk hikâyeye geçilmiş. Buna göre: Şeytan putların içine girip konuşarak insanları hak yoldan ayırabildiği gibi cin taifesinden de iman edip Allah resulüne yardım edenler çıkabilir. Hazret-i Peygamberin hayatının anlatıldığı ve hadislerinin aktarıldığı muteber kaynaklarda umumî davetin başlangıcından önce böyle bir olayın yaşandığına dair bir rivayete rastlanmamıştır (41a/10-43a/05).

20. Hadis: *‘An ‘Abdu’l-lāh ibni Mes‘ūdīn raḍiyallāhu ‘anhu* *قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَحْيُوا مِنَ اللَّهِ فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا نَسْتَحْيِي قَالَ لَيْسَ ذَلِكَ وَلَكِنْ مَنْ اسْتَحْيَا مِنَ اللَّهِ حَقَّ الْحَيَاءِ فَلْيَحْفَظْ*

³⁰ Ebü'l-Ferac İbnü'l-Cevzî (vf. 597). *el-İlelî'l-Mütenahiyetü'l-li ibnî Cevzi*. s. 126. Nu. 286. Beyrut: Dārü'l-Kitābü'l-İlmiyye

³¹ ‘Abdillāh b. Ahmet b. Ḥanbel (vf. 290). *E’s-Sünnetü li ‘Abdillāhibni Ahmet b. Ḥanbel*. s.298. Nu. 1320. Riyad: Dārü'l-Remādî'n-Neşri

³² Bu hadis bu şekliyle kaynaklarda bulunamadı. Şu kaynakta şu şekilde bulunmuştur: Süleyman b. Ahmet Teberānî (vf. 360). *El-Mu‘cemu’s-Şağir li’t-Teberānî* s. 53. Nu. 166. Beyrut: Darü'l-Kitābi'l-İlmiyye ve Ebü'n-Nā‘im el-Esbehānî (vf. 430). *Eḥbāru Esbehānî li ebi Nāim* s. 112. Nu. 260. Tahran: *İnteşārāt-i Cihān* *قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ قَرَأَ: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ بَعْدَ صَلَاةِ عَنِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ أَرْبَعَ مَرَّاتٍ، وَكَانَ أَفْضَلَ أَهْلِ الْأَرْضِ يَوْمَئِذٍ إِذَا أَتَى الصُّبْحَ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ مَرَّةً فَكَأَنَّمَا قَرَأَ الْقُرْآنَ أَرْبَعَ مَرَّاتٍ، وَكَانَ أَفْضَلَ أَهْلِ الْأَرْضِ يَوْمَئِذٍ إِذَا أَتَى*

³³ Ebū Umame el-Bāhili] Ebī İmām el-Bāhili

³⁴ İbni Şāhīn (vf. 385). (1995). *E’t-Tergīb fī Feḍāilī'l-E‘mālī li İbni Şāhīn*. s. 121. Suudi Arabistan: İbni Cevzî

³⁵ Ebu Bekir el-Bezāri (vf. 292). 2003. *El-Beḥru’z-Zehāru bi Müsnedi’l-Bezāri*. s.804. Nu. 2778 (1. bs.) Medine: Mektebetü'l-‘Ulūmi ve’l-Ḥikme

³⁶الرَّءَسَ وَمَا حَوَى وَالْبَطْنَ وَمَا دَعَى وَلْيَذْكُرِ الْمَوْتُ وَالْآلَا (43a/05-44a/05).

21. Hadis: *An İbni Abbāsin raḍiyallāhu anhu* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ دَخَلَ عَلَى أَخِيهِ الْمُسْلِمِ قَرَحًا وَ سُرُورًا فِي دَارِ الدُّنْيَا خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ ذَلِكَ خَلْقًا يَدْفَعُ عَنْهُ الْأَقَاتَ فَإِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ جَاءَ قَرِيبًا فَإِذَا مَرَبِهِ هُوَ يَقْرَعُهُ قَالَ لَهُ لَا تَخَفْ فَيَقُولُ لَهُ مَنْ أَنْتَ فَيَقُولُ أَنَا الْفَرَحُ وَالسُّرُورُ الَّذِي أَدْخَلْتُهُ عَلَى أَخِيهِ الْمُسْلِمِ فِي الدَّارَيْنِ ³⁷ Mümin kardeşe iyilik yapmak (44a/05-45a/01).

22. Hadis: *‘An Sa‘id ibn’l-Müseyyeb raḍiyallāhu ‘anhu* قَالَ خَرَجَ عَلَيَّ ابْنُ أَبِي طَالِبٍ ذَاتَ يَوْمٍ مِنَ الْبَيْتِ فَاسْتَقْبَلَ سُلَمَانَ الْفَارِسِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ عَلِيُّ كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ كَيْفَ أَصْبَحْتَ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ قَالَ أَسْبَحْتُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ هُمُومَ أَرْبَعَةٍ³⁸ Her sıkıntının, çok ufak iyiliklerin bile Hak katında bir karşılığının olması (45a01-46a/11).

23. Hadis: *An Enes ibni Mālik raḍiyallāhu [anhū] عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَمَّا بَلَغَ مِنْ عِبَادَةِ رَبِّهِ أَصْبَحَ فَقَرَأَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ ثُمَّ تَوَضَّأَ وَصَلَّى إِلَى وَقَاهُ اللَّهُ تَعْلَى مِنْ شَرِّ السُّلْطَانِ وَشَرِّ الشَّيْطَانِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي كُلَّ يَوْمٍ فَأَلَا بَلَّ فِي كُلِّ يَوْمٍ الْجُمُعَةِ وَأَنَّهَا يُوجَزِيكَ مِنْ ذَهْرِكَ*

24. Hadis: *An Enes ibni Mālikin raḍiyallāhu ‘anhu* إِذَا سَأَلَكَ الرَّسُولُ فِيمَا بَيْنَ يَدَيْهِ فَقُلْ إِنِّي خَشِيتُ أَن مَّا أُخْلِفْتُ بِهِ أَمْرًا وَلَا أَتَذَكَّرُ Bütün amellerin ve hayırların; insanlara gösteriş, mal-mülk kazanmak, makam ve mevki sahibi olmak için vs. değil sadece ve sadece Allah'ın rızası için yapılması gerektiği aksi takdirde bütün bunların insanı cehenneme götürecektir bir vasıta olduğu/olabileceği (47a/05-48a/11).

25. Hadis: *An İbrāhīm ibni Alḳamete An ‘Abdu’līlāh-ibni Mes‘ūd* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى جَنَاتٍ عَدَنَ دَعَا جَبْرَائِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ انْطَلِقْ فَانْظُرْ إِلَى مَا خَلَقْتُ لِإِبْرَاهِيمَ وَأُولِيَائِهِ قَالَ فَذَهَبَ جَبْرَائِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَطُوفُ فِي تِلْكَ الْجَنَاتِ فَاسْتَرْقَتْ إِلَيْهِ جَارِيَةٌ مِنْ حُورِ الْعِينِ مِنْ بَعْضِ تِلْكَ الْقُصُورِ فَتَبَسَّمَتْهُ إِلَى جَبْرَائِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَاضَاعَتْ جَنَّتُ عَدَنَ مِنْ ضَوْءِ ثَنَائِهَا فَحَرَّ جَبْرَائِيلُ سَاجِدًا قَطَنَ أَنَّهُ Cennet ve cennet hayatı (48a/11-49b/02).

26. Hadis: *An ‘Ā’işete raḍiyallāhu ‘anhā* وَسَلَّم عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السَّخِيُّ وَالْجَنَّةُ بَعِيدٌ مِنَ النَّارِ وَالْجَنَّةُ بَعِيدٌ مِنَ النَّاسِ قَرِيبٌ مِنَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى بَعْدَ مِنَ النَّاسِ بَعْدَ مِنَ الْجَنَّةِ قَرِيبٌ مِنَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ قَرِيبٌ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى مِنْ عَاقِلِ الْبَخِيلِ³⁹ Cömertlik, cimrilik ve bunların sonuçları (49b/02-51b/05).

27. Hadis: *An 'Ekrima an 'Ibni 'Abbāsin radiyallāhu 'anhumā* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ سَتَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى بَيْنَ كُلِّ عَبْدٍ وَبَيْنَ النَّاسِ فَيَدْفَعُ عَلَيْهِ كِتَابُ حَسَنَاتِهِ فَيَقْرَأُ فَيَقُولُ

³⁶ Ahmet bin Hanbel. (vf. 241). *el-Müsnedü Ahmet bin Hanbel*. Hadis No: 3542. Beyrut: Darü'l-İhyâi't-Terâsi'l-^cArabi

³⁷ El-Ḥatibe'l-Baġdādī. (vf. 463) (2001). *Tariḥu'l-Baġdādī*. (17 cilt) s.3847 Beyrut: El-Ġarbü'l-İslāmī

³⁸ El-Ḥaṭibe'l-Baġdādī. (vf. 463) (2001) *Telḥiṣü'l-Müteṣābihi fi'r-Resmi*. s. 167. Dimeşk: Ṭalasü'l-Diresāti ve't-Tercüemeti ve'n-Neşri

³⁹ Muḥammed bin ʾIsā e't-Tirmizī. (vf. H. 256). *Camīu't-Tirmizī*. (I. bs.). s. 735. (5 cilt.) Beyrut: Daru ʾİḥyā'i'l-Ṭerāsi'l-Arabī

مَا تَرَى فَيَقُولُ أَرَى حَسَنَاتٍ كَثِيرَةً فَيَقُولُ اللَّهُ هَلْ تُقِصَ مِنْهَا شَيْءٌ فَيَقُولُ لَا ثُمَّ يَدْفَعُ إِلَيْهِ كِتَابُ سَيِّئَاتِهِ فَيَقُولُ مَا تَرَى فَيَقُولُ أَرَى سَيِّئَاتٍ كَثِيرَةً فَيَقُولُ أَنْعَرُفُهَا فَيَقُولُ نَعَمْ فَيَقُولُ هَلْ زَيْدٌ عَلَيْكَ فِيهَا شَيْءٌ فَيَقُولُ لَا ثُمَّ يَدْفَعُ إِلَيْهِ دَفْعَةً أُخْرَى

Mahşerde, kulların amel defterlerini almaları ve buna göre hayatın şekillendirilmesi gerektiği. Ahiret hayatına hazırlık yapmak (51b/05-52b/12).

28. Hadis: *Esmā binti ‘Umeyy*⁴⁰ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لِبَنَسٍ الْعَبْدُ عَبْدٌ كَوْتُ كُتُونِ وَاسِيفُ كَوْتُ وَافِيلُ وَنَسِي الْجَبَارِ الْأَعْلَى بَنَسُ الْعَبْدُ

29. Hadis: *An ‘Abdū’l-‘Azīz ibni Şuhaybin*⁴¹ قَالَ سَمِعْتُ *Enes ibni Mālīk* قَالَ مَرُّو بِجَنَازَةٍ فَأَتْنُو عَلَيْهَا خَيْرًا فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَجَبَتْ لَهُ مَرُّو بِجَنَازَةٍ فَأَتْنُو عَلَيْهَا شَرًّا فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَجَبَتْ لَهُ فَقَالَ عُمَرُ ابْنُ خَطَّابٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مَا وَجَبَتْ فَقَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ هَذَا أَتْنَيْتُمْ عَلَيْهِ فَقَالَ عُمَرُ ابْنُ خَطَّابٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مَا وَجَبَتْ فَقَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ هَذَا أَتْنَيْتُمْ عَلَيْهِ شَرًّا وَجَبَتْ لَهُ النَّارُ أَنْتُمْ شُهَدَاءُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ⁴²

Ölen bir kişinin ardından en az iki kişinin o kişiyi hayırla anmasıyla o kişinin cennete girebileceği (54a/05-54a/14).

30. Hadis: *An Cābir bin ‘Abdu’l-lāh raḍiyallāhu ‘anhu* قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا مَاتَ الْعَبْدُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مِنْهُ شَرًّا وَقَالَ النَّاسُ خَيْرًا يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى الْمَلَائِكَةُ قَدْ قَبِلْتُ شَهَادَتَ عِبَادِي عَلَى عَبْدِي

Ölen kişiyi hayırla yâd etmek ve iyiliğini söylemek (54a/14-55a/13).

31. Hadis: *An İbni ‘Abbāsın raḍiyallāhu ‘anhu* قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ إِنْ جَمَعْتَ عَلَى تَرْكِ الصَّلَاةِ مَا نَظَرَهُمُ اللَّهُ طَرَفَةَ عَيْنٍ يَدْفَعُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَنْ أُمَّتِي لِمَنْ يُصَلِّي عَنْ مَنْ لَا يُصَلِّي وَلَوْ اجْتَمَعَ عَلَى تَرْكِ الصَّلَاةِ مَا نَظَرَهُمُ اللَّهُ طَرَفَةَ عَيْنٍ

Allah'ın namaz kılanlar, oruç tutanlar, zekât verenler, hac edenler hatırına bu ibadetleri yapmayanları affedebileceği⁴⁴. (55a/14-56b/02).

32. Hadis: *An Ebī Hureyre raḍiyallāhu ‘anhu* قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خِيَارُ أُمَّتِي مَنْ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّي رَسُولُ اللَّهِ وَإِذَا أَحْسَنُوا اسْتَنْبَرُوا وَإِذَا أَسَاءُوا اسْتَعْفَرُوا وَأَنَّ شِرَارَ أُمَّتِي الَّذِينَ

Ümmetin hayırlısı olmak: kelime-i şahadet getirmek, infak etmek, günah işlendiği zaman çabucak istiğfar etmek;

⁴⁰ Esmā binti ‘Umeyy] Esmā binti ‘Amīş

⁴¹ ‘Abdū’l-‘Azīz İbni Şuhaybin] ‘Abdū’l-‘Azīz İbni Şahbin

⁴² Nesa’ī (vf. 303). *E’s-Sünenü’l-Kübrā li’n-Nesa’ī*. (6 cilt) s. 533. Beyrut: Dārü’l-Kütübü’l-İlmiyye

⁴³ Ebü’l-Hānifetü. (vf. 150). *Müsnedü Ebī Hānifetü Rivāyetü’l-Ḥaşkefī*. s. 44. (I. bs.) Mısır: Ādāb

⁴⁴ İslam dininin herkesin kendi amelinden sorumlu olacağı anlayışı ile çelişen ifadeler mevcuttur: *Otuz birinci hadişüñ ma’nāsı budur ki İbni ‘Abbās rivāyet eyler Resül Ḥaziretinden. Şöyle buyurur ki Allāhu te’ālā ümmetümden ‘afv eyler namā[z] kılanlar-çün namāz kılmayanların günāhını ve eger cümlesi namāz kılmaları Allāhu te’ālā birisine nazar eylemez dir ve ‘afv eyler zekāt virenler-çün zekāt virmeyenlerin günāhını ‘afv eyler. Hac idenler için hac itmeyenlerin günāhını ‘afv eyler. Oruç tutanlar için şol oruç tutmayanların günāhını ‘afv eyler. Mā-ḥaşal emir tutanlar-çün emir tutmayanların günāhını ‘afv eylemez, nazar eylemez[e] rid[dür] (55b/04...09).* Nitekim Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyrulmaktadır. “Onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz.” Bakara, 2/134 → DKM, 19.

⁴⁵ Ebü’l-Ferac İbnü’l-Cevzī (vf. 597.). *El-İlelü’l-Mütenahiyetü’l-li ibnü’l-Cevzī*. s. 547. Beyrut: Darü’l-Kütübü’l-İlmiyye

ümmetin şerlisi olmak: ömrü yeme-içme düşüncesiyle tüketmek, dünya hayatını israf etmek (56b/02-58a/04).

33. Hadis: *An ‘Abdu’r-Rahmān ibni Zeydin* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ لَمْ يَمُرْ بِالْمَاءِ عَلَى شَعْرِهِ مِنْ جَسَدٍ إِلَّا تَلَا لَنْتُ نُورًا فَيَصِيرُ كُلُّهَا نُورًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ⁴⁶ Cuma gününü gusül abdesti almak ve cuma namazını kılmak (58a/04-59a/05).

34. Hadis: *An 'Alī ibni Ḥasan ibni 'Alīyyi[n]* قَالَ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَرْبَعٌ مَنْ كُرَّهَ فِيهِ كَمَلٌ إِسْلَامُهُ وَلَوْ كَانَ لَهُ مِنْ قُرْبِهِ إِلَى قَدَمِهِ خَطَا يَا صِدِّقُ وَالشُّكْرُ وَالْحَيَاءُ وَ حُسْنُ الْخُلُقِ ⁴⁷ Bir kişinin kâmil Müslüman olmak için taşıması gereken vasıflar: sıdk (doğruluk), haya, şükür ve güzel ahlak (59a/05-59b/10).

35. Hadis: *An Ebī Saʿīdi'l-Ḥuḍrī* عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ قَالَ حِينَ يَأْتِي إِلَى فِرَاشِهِ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْعَظِيمَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْقَيُّومُ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ غَفَرَ اللَّهُ عَنْهُ وَ جَلَّ ذُنُوبُهُ وَ إِنْ كَانَتْ مِثْلَ فِرَاشِهِ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْعَظِيمَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْقَيُّومُ وَأَتُوبُ: Gece yatıldığı zaman şu duayı okumak: رَبِّ الْبَحَارِ 48 (59b/10-60a/08).

36. Hadis: *An [A]llyyü ibni Ebî Tâlibin kerramallāhu vechehū* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَ آيَةُ الْكُرْسِيِّ وَإِتِّينَ مِنْ آلِ عِمْرَانَ شَهَدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِلَى قَوْلِهِ إِنَّ فَاٲِيهَا ذٰلِكَ عَنْدَ اللَّهِ لِأَسْلَامٍ وَقُلْ اَللّهُمَّ مَالِكُ الْمُلْكِ اِلَى قَوْلِه بِغَيْرِ حِسَابٍ لَمَّا ارَادَ اللّٰهُ اَنْ يَبْرِزَهَا تَعْلَفَةً بِالْفَرَشِ⁴⁹

37. Hadis: ‘An Ebi Hureyre فِي مَجْلِسٍ إِذَا جَلَسَ أَحَدُكُمْ فِي مَجْلِسٍ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا جَلَسَ أَحَدُكُمْ فِي مَجْلِسٍ فَلَا يَبْرَحَنَّ حَتَّى يَقُولَ ثَلَاثًا مَرَاتٍ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ اغْفِرْ لِي وَثُبْ عَلَيَّ فَإِنْ كَانَ ابْنِي خَيْرًا سُبْحَانَكَ ۝ Su duayı okumak: كَانَ كَمَا الطَّبَائِعُ عَلَيْهِ وَإِنْ كَانَ مَجْلِسٌ لَفُظَ كَانَ كَغَفَارَةٍ لِمَا كَانَ فِي ذَلِكَ الْمَجْلِسِ⁵⁰ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ اغْفِرْ لِي وَثُبْ عَلَيَّ (61a/08-62a/12).

38. Hadis: *An Sa'îd-ibni Müseyyebin 'an ebî hi* عَنِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذْ اجْتَمَعَ أَهْلُ النَّارِ Müslüman asilerin 51 فِي النَّارِ وَ مَعَهُمْ مَنْ شَاءَ اللَّهُ مِنْ أَهْلِ الْقِتْلَةِ قَالَ الْكُفَّارُ لِلْمُسْلِمِينَ أَلَمْ تَكُونُوا مُسْلِمِينَ cehennemde ebediyen kalmayacağı, cezalarını çektikten sonra cennete gireceği (62a/13-63b/14).

39. Hadis: عَنْ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّهُ قَالَ مَنْ حَفِظَ عَلَى أُمَّتِي هَذَا *An Mūcāhidin ‘an Selmān* كَرَّكَ الْحَدِيثَ الْأَرْبَعِينَ حَدِيثًا دَخَلَ الْجَنَّةَ وَحَسَّرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مَعَ الْأَنْبِيَاءِ وَالْعُلَمَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَى آخِرِهِ⁵²

⁴⁶ İbnü'l-İrak el-Kinānī. (vf. 963). (1981). *Tenziyehü'l-Şer'ati Merfu'ati*. (2. bs.) s. 414. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye

⁴⁷ ‘Ali bin ‘Abdullah bin bi Ebeveyhi Erraziylü Kümü. (vf. 330). *Erbā’inü Hādīsen li İbni bi Ebeveyhi*. s. 3. Mısır: Şirketü'l-Ufuku'l-Bermeceyât.

⁴⁸ Naşir bin Muḥammed. (vf. 373). *Tenbihü'l-Ġāfilîn bi Ehâdîsî Seyyidü'l-Enbiyâ'i ve'l-Mürselîn li Semerkandî*. s. 38. Hadis no: 65. Beyrut: Küttübü'l-İlmiyye.

⁴⁹ Ḥaṭīb el-Baġdādī. (vf. 463). *Mevādiḥu Evhāmīl Cemī'i ve 't-Tefrīkī 'l-Ḥaṭīb*. Beyrut: Darü'l-Ma'rifet

⁵⁰ Tirmizi'nin *Camiu't-Tirmizi* eserinde “Deavat” bölümünde dua kısmı geçmektedir.

⁵¹ İbni Ebî 'Aşim (vf. 287). *E's-Sünneti li İbni Ebi 'Aşim*. Pakistan: İdâretü'l-Ḳur'âni ve'l-ʿUlûmu'l-İslamiyyeti

⁵² Abdül Kerim bin Muhammed Râfî'î. (vf. 623, yıl: 1987). *E't-Tedvini fî Ahbâri Kazvin*. Beyrut: El-Kitabü'l-İlmiyye

ezberleyenin kıyamet günü âlimlerle, peygamberlerle haşrolacağı ve bu kırk hadisin hangileri olduğu (63b/14-65a/03).

40. Hadis: *‘An İbni ‘Abbāsin* أَقْوَامٌ أَخْرَجُوا فِي آخِرِ الزَّمَانِ قُلُوبَهُمْ شَيْئًا مِنْ الرِّحْمَةِ⁵³ Ahir zamanda ortaya çıkacak bir kavim ve bu kavmin vasıfları ve sahte şeyhler. Din sömürüsü (65a/03-66b/11).

3.5. Eserin Amacı

Yazar “*Haziret-i Muḥammed Muṣṭafā ṣalavātu’llāhi aleyhi ve ‘alā alihi* bu ḥadīṣ buyurdılar kim⁵⁴ *ya’nī* bir kimse benim kırk ḥadīṣimi bir yere cem‘ eylese ve ḥatırına alsa ol kimsenün günāhların Allāhu te‘ālā ‘afv eyler ve ol giṣiye kıyāmet gününde maḡfiret eyler ve bir ḥadīṣlerinde daḥı buyurdılar ki⁵⁵ *Ya’nī* bir kimse *ummetüme ḥadīṣlerümden kırk ḥadīṣ öğretse ki mü’minler ol ḥadīṣlerle menfa‘atlanalar. Ol giṣiyi Haḡ celle ve ‘alā kıyāmet gününde hem faḡīḥ hem ‘ālim ḡoparur.*” (1b/06-4a/01) diyerek eserini şu amaçlar için oluşturduğunu söylemektedir:

- a) Günahlarını affettirmek.
- b) Müminlere faydalı olmak.
- c) Kıyamet gününde maḡfiret edilmek.
- d) Kıyamet gününde fıkıh bilgini ve âlim olarak haşredilmek.

3.6. Eserin İçeriği

Yazar, esere Mü‘minün suresinin (23), 62. ayetinden “*Kitābun Yanṭıḡu bi’l-Haḡ*”⁵⁶ bölümünü koyduktan sonra klasik dinî-didaktik eserlerde olduğu gibi önce Besmele ile başlamış daha sonra Allah’tan yardım istemiş ve İslam Peygamberine salāt u selāmda bulunmuştur. Bunların ardından eserin yazılış amacını ortaya koyan şu hadis-i şerifleri vermiştir:

مَنْ جَمَعَ أَرْبَعِينَ حَدِيثًا فَهُوَ فِي الْعَفْوِ وَالْعُفْرَانِ⁵⁷

مَنْ حَفِظَ عَلَى أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثًا يَنْتَفِعُونَ بِهِ بَعَثَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَاقِهَا عَالِمًا وَاصِلًا⁵⁸

⁵³ Süleyman bin Ahmed e’t-Tebarānī. (vf. 360). *el-Mu‘cemu’l-Kebiri’t-Tebarānī*. (II. bs.) s. 3231. Musul: Mektebü’l-Ulumī ve’l-Ḥikme.

⁵⁴ Bu hadis kaynaklarda bulunamadı

⁵⁵ Ebü’l-Ferac ibni’l-Cevzī. (vf. H. 597) *El-İlelü’l-Mütenahiyetü’l-li ibnü Cevzi. Bābü’t-Telhīni bi’l-Kur’ānī*. s. 69. Nu. 157. Beyrut: Dārü’l-Kitābü’l-İlmiyye. Bu kısım yok: *وَاصِلٌ*

⁵⁶ Mü‘minün, 23/62 *وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ* *Katımızda hakkı söyleyen bir kitab vardır.* → DKM, 345.

⁵⁷ Bu hadis kaynaklarda bulunamadı.

⁵⁸ Ebü’l-Ferac ibni’l-Cevzī. (vf. H. 597) *el-İlelü’l-Mütenahiyetü’l-li ibnü Cevzi. Bābü’t-Telhīni bi’l-Kur’ānī*. s. 69. Nu. 157. Beyrut: Dārü’l-Kitābü’l-İlmiyye. Bu kısım yok: *وَاصِلٌ*

Yazar eserini H. 934 (M. 1528) yılında Bürde şehrinde darphane nazırı Karakaş Muhammed Bey'e yazdığını, eseri daha erken çevirmeye/oluşturmaya fırsat bulamadığını söylemiştir (4a/03-04-05-06-07-08).

Eserde toplam 54 hadis yer almaktadır. Bunlardan 39'u (2. hadis eksik) eseri meydana getiren ana hadislerdir. 3 hadis-i kutsi (8a/13, 11a/11, 20a/09), 3 tane Arapçasız Türkçe hadis⁵⁹ ve Arapçası verildikten sonra “ya'nî” edatı ile açıklanan 9 hadis (1b/07, 1b/11, 6a/15, 7b/04, 11a/16, 24b/11, 30a/12, 37a/09, 65a/10) bu 39 hadisi açıklamak için verilmiştir⁶⁰.

Eserde şu ayetlere yer verilmiştir: Āl-i İmrān, 18/19/26/27; A'rāf, 43_[3]⁶¹; Bakara, 30/225/261; Duḥā, 05; Enbiyā, 104; Enfāl, 28/64_[2]; Fecr, 27/28/29_[3]/30_[3]; Ḥadīd, 11_[2]/16; Ḥaḳḳa, 21/22/23; Hicr, 02_[3]/43_[2]/47; Hūd, 6/114; İbrāhīm, 48; Meryem, 71/72; Nisā, 103/113/116; Talaḳ, 02/03; Tevbe, 40/11_[2]; Yāsīn, 36; Zümer 09_[2]/54.

⁶² وَالْقُبُورُ ⁶³ , أَلَسَلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الْقُبُورِ ⁶⁴ , وَأَبُغِدِ سَفَرُ أَنْ vb. çeşitli ibareler de Arapçadan aynen alınmıştır.

46 hikâye “hikâyet” başlığı altında 39 hadisin anlaşılması için anlatılmıştır. Bu hikâyeler -yazarın ifadesiyle- büyük şeyhlerin ve eser sahiplerinin hikâyeleridir. Kimi hadis için bir, kimi hadis için birden fazla hikâye verilmiştir. Bu hikâyelerin kimi uzun⁶⁵ kimi de kısadır⁶⁶. Hadislerin uzunlukları da farklıdır. Kimi hadis uzunken⁶⁷ kimi çok kısadır⁶⁸.

Son kısım iki fasıl bölümünden oluşmaktadır⁶⁹. 1. fasılda (66a/12) büyük ve küçük günahların hükümleri ve küfür lafızları anlatılmıştır. 2. fasılda (68a/06) ise ilimden, âlimlere yapılan saygısızlıklardan, bunların doğuracağı sonuçlardan bahsedilmiş ve eser tamamlanmıştır.

⁵⁹ *Zîrā bu ḥadîsi işidürün ki bir kimse kendü yaşadı bir kul alup âzād eyleye Haḳ te'ālā ol kimseyi daḥı âzād eyley.* (8b/01). *Āḥîr ḥālet-i nez'a düşdiginleyn bu ḥadîsi işidüp dururdı ki iki kişi bir kişiniñ ardınca Allāh rahmet eyleye, eyü kişi idi diseler Haḳ te'ālā anlaruñ şehādet-ile o kişiyi ne kâdar âşîyise daḥı yarılğardı.* (54b/15-55a/01-02). *Daḥı server-i enbiyā 'sallallāhu 'aleyhi ve sellem ve daḥı Mekḥūl-i Şāmī radıyallāhu 'anhu rivāyet ider: Kaçan bir mü'min şadaḳa eylese Allāhu te'ālā ol kişiden râzî olur...* (27b/16-30a/01).

⁶⁰ Mesela Yazar üçüncü hadisi açıklayıp hikaye verdikten sonra bu hadisin daha iyi anlaşılması için şu hadisi de vermiştir: *Zîrā ol sebebdan bu ḥadîsi buyurdılar ki طوبى لمن طال غمزه وحسن عمله Ya'nî ne gökcektür şol kimsenüñ ki 'ömri uzun ola daḥı 'ameli ihsān ola.* (8a/15-16).

⁶¹ Köşeli arantez içindeki sayılar âyetin kaç kez kullandığını gösterir.

⁶² Esselāmu 'aleyküm yā ehle'l-kubūr: Ey kabir ehli Allah'ın selamı sizin üzerinize olsun

⁶³ Vā bu'di seferān: Vay seferimin uzaklığı

⁶⁴ El veylū şümme el veylū: Veyl olsun, yazıklar olsun.

⁶⁵ bk. İbrāhīm bin Edhem kıssası 20b/03. Şekik Belhî Hazretleri kıssası 21b/07.

⁶⁶ bk. 35. Hadis. 59b/10.

⁶⁷ bk. 1. Hadis. 2b/10- 5a/04.

⁶⁸ bk. 29. Hadis. 54a/11-12-13-14

⁶⁹ Abdülkadir Karahan'ın (1954: 291) bildirdiği nüshada fasıl bölümleri yoktur.

3.7. Eserin Nüshaları

“*Terceme-i Hadîş-i Erba‘în*”ın bilinen iki nüshası vardır. Biri üzerinde çalıştığımız, Türk Dil Kurumu Yazma Eserler Kütüphanesindeki nüshadır:

1. Türk Dil Kurumu Yazma Eserler Kütüphanesi, Arş. No: A. 74; Dvd No: 71

140x200 (95x140)^{mm} boyutlarında muhtelif (14-15-16-17-18⁷⁰) satırlı, 68 varak, kısmen nesih hatla, harf filigranlı kâğıda yazılmıştır. Mavi pandizot kaplı bir cilt içerisindedir. Hadis başlıkları, hikâyet kelimeleri ve bazı kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca hadislerin ve ayetlerin üstleri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. 2a/03'te yazarın isminin altı ve 2b/06'da eserin tercüme tarihinin altı kırmızı kalemle bir başka şahıs tarafından çizilmiştir.

İlk sayfa (1b) Müminûn suresinin 62. ayetinden şu bölüm ile başlamıştır: “*Kitābun Yanṭıku bi'l-Haḳ*”⁷¹. Eserin muhtevasıyla uygun olan bu ayet konunun teyidi için verilmiştir.

1b sahifesinden başlayan eserin 4a sahifesinden itibaren yazı formatı değişmektedir⁷². Bu da eserin ilk kısmının başkası tarafından yazıldığını düşündürmektedir. Eser 68b sahifesinde tamamlandıktan sonra 4 tane “*Bi'smi'llāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm*” bir tane de “*El-ḥamdüli'llāhi Rabbi'l-‘ālemīn*” yazılmıştır.

2. İkinci nüsha Abdülkadir Karahan'ın (1954: 290) anonim olarak “*Kitab-ı Hadis-i Erba‘in*” adıyla bildirdiği 115x177 (77x140)^{mm} ebatlarındaki nüshadır. Bu nüsha bugün kayıp durumdadır. Karahan'ın bu nüshayla ilgili olarak verdiği yerde⁷³ bugün Şeyḫ ‘Aṭīyyetü'l-‘Echūrī'nin “*Ḥāşiyetü'l-Muḥaḳḳıkı'l-‘Allāmeti Şeyḫ ‘Aṭīyyetü'l-‘Echūrī ‘alā Şerhi Seyyidī Muḥammed e'z-Zerḳānī ‘ale'l-Manzumeti'l-Müsemmati bi'l-Beyḳuniyyeti fī Muṣṭalaḫi'l-Hadīs*” isimli kitabı bulunmaktadır. Kütüphane yetkililerinden aldığımız bilgiye göre bu tür kayıp eserlerin sayısı kırk civarındadır ve üzerinde çalıştığımız eserde maalesef bunlardan biridir. Karahan'ın (1954: 290) bu nüsha ile ilgili verdiği bilgiler şunlardır:

“*Bazı kırk hadislerde ise tercüme tarihi malûm olmakla beraber mütercimin adı, hüviyeti meçhuldür Selim Ağa Kütüphanesinde böyle yazma bir nüsha mevcuttur*”⁷⁴. Burada *mu‘tad salât* ve *selâm dinî vazifesi edâ* edildikten sonra *حَفْظُ مَنْ* hadisi

⁷⁰ Sadece 2b sahifesi

⁷¹ Mü‘minûn, 23/62 وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ *Katımızda hakkı söyleyen bir kitab vardır.* → DKM, 345.

⁷² “*ya‘nî*” bağlacı eserde baştan sona kullanılmışken “*ya‘ğnî*” bağlacı sadece 1b/08, 2a/06, 2b/12, 2b/15, 3b/09 sayfalarında kullanılmıştır. Ayrıca afv, cem‘, kaçd gibi Türkçede tek heceli kelimeler hem bu şekliyle hem de ‘*afvı*’ (1b/10), *altı* (5a/12), *cem‘i* (1b/09, 2a/05), *kaçdı* (4a/04) şeklinde sadece 3b sayfasına kadar kullanılmıştır. Yalnız “*afvı*” şekli ilk sayfanın dışında sadece 55b (55b/05, 55b/06, 55b/07, 55b/08, 55b/09) sayfasında da kullanılmış. /+I/ eki bir ağız özelliği olmalı.

⁷³ Üsküdar.-Sel. kütüph., *Hüdā‘ī ksm.*, nr. 155.

⁷⁴ Üsküdar.-Sel. kütüph., *Hüdā‘ī ksm.*, nr. 155, 75 var., nesih hattı ile, yzölç. 177x115 (140x77)^{mm}.

açıklanmakta ve «derviş» umumî adı altında hüviyet ve şahsiyetini gizleyen mütercim, bir kırk hadis cem'ini evvelce düşünmüş olduğunu, bilâhere Rumeli'de bir şehirde Darphane Emîni bulunan ve vaktile Şam'da Muhy al-Dîn İbn al-Arabî'nin türbesini tâmire me'mur edilmiş bir ehl-i dil olan Mehmed Bey adlı bir zatın recasını yerine getirmek üzere bunu kuvveden fiile çıkardığını ima ile şunları yazmaktadır...”

Mevcut nüshadan buraya ekleyeceğimiz şeyler: Yazarın Sâ'atî⁷⁵, Rumeli'deki bir şehrin ise (nevvâr) **Bürde** olduğudur.

Hacı Selim Ağa Kütüphanesinde yerinde yaptığımız çalışmada bu nüsha ile ilgili ayrıca şu bilgilere ulaşılmıştır: Hüdaî Efendi'ye bu nüshayı Vassaf Bey vermiş ve vakfetmiştir. 75 varak, 17 satırdır. Harekeli nesih hatla yazılmıştır. Kırmızı, beyazlı bezle ciltlenmiştir. Mütercim “Derviş Miskin”dir.

Karahan (1954: 290-291) ikinci nüshadan bir paragrafı şu şekilde transkript etmiştir: “*Lâ-cerem* bu dervîşe daḥi ilhâm-ı rabbânî şöyle vârid **oldu** ki İmâm-ı A'zam'ın *اربعين محكى* **demekle** ma'rûf **kitablarındaki** iki cihan fahri'nüñ *صلوات الله عليه و على آله* kırk hadîsini ve muḳabelesinde meşâyiḥ-i kibârüñ ve ehl-i âşârüñ hikâyetlerini müstemildür, târîḥ-i hicretüñ *تو كوز يوز اوتوز دور* ramazân-i *شرفينون* **uṣr-i** âḥîrinde **arab** dilinden **türkîye terceme** eyleyüb taḥrîr **eylesem** tâ ki kitâb-i **terceme-i mezkûr** Emîn Mehmed Beg ḥazretlerine *اطال الله عمره* dünyâda kuvvet **ziyûde** ola ve âḥiretde cehennem **odundan âzâd** olmasına *sebeb ola*.⁷⁶”

Bu paragraf mevcut nüshada ise şöyledir (farklılıklar koyu yazılmıştır):

Lâ-cürüm bu dervîşe daḥi ilhâm-ı rabbânî şöyle vârid **olundı** ki İmâm A'zam **Hâziretinüñ** Erba'înü Muḥakkiyyi **dimekle** ma'rûf **kitâbları** ki iki cihân fahrinüñ şalavâtullâhi 'aleyhi ve 'âlihi kırk hadîsini ve muḳabelesinde meşâyiḥ-kibârüñ ve ehl-i âşârüñ hikâyetlerin müstemildür. Târîḥ-i hicretüñ *تو كوز يوز اوتوز دور*de, **mübârek** şehri-i ramazânüñ **asr-ı** âḥîrinde **Arabi** dilinden **Türkî diline tercüme** eyleyüp taḥrîr **eyleyem** tâ ki bu kitâb-ı **tercüme-i mezkûr** Emin Mehmed Beg Ḥaziretlerine eṭâlallâhu 'umrehu dünyâda kuvvet ve [ömrü] **zâde** ola ve âḥiretde cehennem **odından âzade** olmasına *sebeb ola* (2b/02...10)

Abdülkadir Karahan (1954: 291) son hikâyenin -bizdeki nüshada da olduğu gibi- ahir zamanda çıkacak bir kavme ayrıldığını ve böylelikle mütercimin kendi devrini de tenkide fırsat bulduğunu söyler ve bir paragraf daha aktarır:

«İmdi 'azîz-i men bu zamandaki **gelen kul** âḥîr-zamân âdemidür. **Şimdi ise âḥîr-zamândur. Bunüñ gibi** tâ'îfenüñ **haddı-ḥesâbı** yokdur ki şureta şâliḥ şanursın ammâ

⁷⁵ bk. 3.1. Eserin Müellifi

⁷⁶ Var. 2b.-3a

*bâtında fâsiqdur Resûl ‘aleyhi’s-selâmuñ buyurduğu ve işâret eylediği tâife bunlardır.*⁷⁷» Buradaki dipnottan anlıyoruz ki bu nüshada fasıl bölümleri yok.

Bu bölüm mevcut nüshada şöyledir (Farklılıklar koyu yazılmıştır):

*İmdi ‘azîz-i men bu zamândaki âhîr zamândur. **Buncılayın** tâifenün haddî **haşrı** yokdur ki şûretâ **görseñ** sâlih şanursın ammâ **bâtınından** fâsiqdur. **Pes Resûl Hâziretinün** buyurduğu ve işâret eylediği tâife **bunlar olmak aplanur*** (66b/06...09).

Bizdeki nüshanın boyutları 140x200 (95x140)^{mm} iken Karahan'ın (1954: 290-291) bildirdiği nüsha 115x177 (77x140)^{mm} boyutlarında ve 75 varak ve 17 satırdır. Bu nüshada fasıl bölümleri de yoktur. Bu nüshada ikinci hadisin mevcut olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca mevcut nüshaya fasıl bölümlerinin sonradan eklenmiş olma ve mevcut nüshadan ikinci hadisin çıkarılmış olma ihtimali de vardır. Nüshalar arası bu farklılıklar çalışılan nüshanın kısaltılmış olma ihtimalini de akla getiriyor.

3.8. Eserin Dili ve Üslubu

“*Terceme-i Hadîs-i Erba‘în*”, H. 934 (M.1528) yılında Rumeli'de, Bürde şehrinde Arapçadan Türkçeye çevrilmiş mensur bir eserdir. Eserin tercüme tarihi “Eski Anadolu Türkçesi”nden “Klasik Osmanlı Türkçesi”ne geçiş dönemine denk gelir. Eser “Eski Anadolu Türkçesi”nin standartlaşmaya başladığı bir dönemin ürünü olması dolayısıyla kendinden önce yazılmış Türkçe eserlere kıyasla daha ölçünlü bir dil ve imlaya sahiptir. Bu dönemde Arap-Fars dil ve edebiyatlarının etkisiyle “Osmanlı Türkçesi”ne birçok yabancı unsur, çok sayıda Arapça, Farsça kelime ve terkip girmeye başladığı için dilin sadeliği bozulmaya başlamıştır.

“*Terceme-i Hadîs-i Erba‘în*”, çağdaşı eserlere kıyasla çok sade bir dil ile yazılmıştır. Kendinden önceki eserlerle yapılan karşılaştırmada ağız özelliklerinin fazlaca hissedildiği eserin bünyesinde yer yer yabancı unsur bulunduğu ve çok az da olsa sadeliğinin bozulduğu görülmektedir.

XVI. yüzyılda Türkçe hem eski biçim ve ifadeleri devam ettirmiş hem de yeni sözler, yeni gramatikal biçimler oluşturma yoluna girmiştir. Bu geçiş dönemine ait özellikler incelediğimiz “*Terceme-i Hadîs-i Erba‘în*”de de rahatlıkla görülmektedir. Eser, ağırlıklı olarak Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini devam ettirmektedir. Çalışma incelendiğinde bahsettiğimiz özellikler rahatlıkla görülecektir.

Sâ‘atî, öğrenim görmüş, tefsir ve hadis ilminde üstat, diyar diyar gezip camilerde vaaz veren, hiciv ve hezel sahasında çok şiiri olan (Kay.: L., AÇ., HÇ., B. → Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü.) çok yönlü bir şahsiyettir. Bununla birlikte elimizdeki eserin dil ve üslubu gösteriyor ki yazar Türkçeye hâkim ve tercümede yeteneklidir.

⁷⁷ Son var.

Sāʿatī, eseri gösteriş veya sanat yapmak için vücuda getirmemiştir. Onun gayesi günahlarını affettirmek, mağfireti hak etmek, müminlere fayda sağlamak, kıyamet gününde fakih ve âlim olarak haşrolmak gibi dinî ve ulvî sebeplerdir.

Yazar; iletilerinin her seviyedeki okuyucuya, dinleyiciye ulaşmasını amaçladığından olsa gerek süslü-sanatlı bir anlatımdan ziyade akıcı ve sade bir dil kullanmış, çok büyük bir çoğunlukla duru ifadeleri tercih etmiştir⁷⁸. Ancak eserin muhtevassından kaynaklanan dinî, tasavvufî terminolojiyi kullanma zorunluluğu nadiren eserin sadeliğini bozmuş ve anlatımı ağırlaştırmıştır.

Yazarın istediği zaman anlatımı etkileyici kılmak için okuyucuyu sıkmayacak ölçüde çeşitli söz oyunlarını, halk deyişlerini ve atasözlerini ustalıkla kullanabilmesi takdire şayandır:

aklıım şaşdı, ıssı başımdan aşdı (5a/16-17), ecelün yakın geldi. 5a/12, imānı kapandı. 55a/11, karnı ağırdı (11b/08), mafsallarım an an ditredi (5a/17), yüregi yarıldı (11a/04), yüregüm döymedi (50b/15) yıldırıma çaldırdı (46b/11), uşşı gitdi (36b/11)...

Daʿvīye maʿnā, ʿaşıka nişān gerekdür (53b/09).

Ġāfil zāhirine bakar ʿāqıl bāṭınına bakar (24a/07)...

Metnin Dil ve Üslubunda Dikkat Çeken Hususlar:

• Eser konuşma ağırlıklıdır:

Metin konuşma/konuşmalar üzerine kurulmuş, diyebiliriz. Tespit ettiğimiz pek çok örnekten birkaç tane sunmakla iktifa ediyoruz:

Bārī eyitdüm: Hele kandanadur? 61b/09.

Resül Hāzireti eyitdi: Hey! Ne hāldür? 35a/06.

Hāziret-i Resül sordı-ki “Yā rākib sen kimsin?” 42b/08.

İbrāhīm[e] eyitdi: Bire ne gişisin? Kaçgın kula beñzersin. 52a/12.

Bire meded getürün şu ğaruğa benüm etmegimi kolayına almadı. 20b/08.

Bire oğlanlar! Tiz āyine getürün, göreyim şol gişinñ nefesi var mı... 23a/05.

Sekizinci havāric geldi, eyitdi: “Yā ʿAlī! ʿİlim-mi yegdür yohsa māl-mı?”

Emīre’l-Müminīn eyitdi: “ʿİlim yegdür.” Havāric eyitdi: “Ne delil-ile?” Emīre’l-Müminīn eyitdi: “Māl çok yatmağ-ıla, mürür-ı zamān-ile; eskimek, helāk olmak olur ammā ʿİlim ne eskir ne çürür, her zamānda ter ü taze тұrur.” 8b/01-02-03-04...

Karşı geldiler, eyitdiler: Hey ana! Neylersin? Bizi açlıktan kurdun gidersin, yemek getüreyin diyü, kuru boş gelürsin diyü çağırışdılar. 50b11.

“Yā Mūsā! Var fulān şahrāda fulān mevzi’de velīlerümden bir velī fevt oldı, var, yu, kefenle namāzın kıl, defn eyle.” 39b/02.

⁷⁸ bk. “Haṭṭā bi iyice bunları toyuraydum.” (5b/17) gibi halk ağzının pek çok örneği vardır.

• Metinde olağanüstü hâller, durumlar mübalağalar vardır:

O mazlumun **başı dağı üç kerre meydânı tolaşdı**. 53b/01.

Ol köpecük şıradı, Resûl Hâziretinün öğine düşdi ve **faşîh ‘Arabî lisân-ıla söyleyüp didi-ki** “Ben Allâh Resûline mü'minin beni niçün öldürürsüz.” 35a/14-15.

Hemân-dem oğlanun **atınun iki tarafından iki yaşıl kanad zuhûr eyledi** ve ol oğlanı gördüm havâ yüzine **kuş gibi uçdı**. 61a/06-07.

Pes **hemân-dem** bu kırk nefer kimse zünnârların kesüp Bâyezîd'ün öjinde tevbe eylediler. Râvî eydür: Bâyezîd anlarun her birine **hemân-dem hilâfet virüp herbirin bir tarafa irşâda göndürdi**. 62a/12.

Ol yıl ol kumkumayı götürdi bir tî'fenün içine getürdi ki Allâhu te'âlâyı bilmezlerdi gördiler **havâda bir kumkuma, iner. İçinde bir şadâ var, tiz açdılar ol begi kumkumadan çıkardılar**. 16a/11.

Bunun dağı **başı üç kerre meydânı tolanup** andan bu âyeti okuyup sâkin oldı. 54a/03...

• Tekrarlar mevcuttur:

Hâziret-i Resûl **sordı-ki** “Yâ rākib sen kimsin?” **didi**. 42b/08.

‘Afv eyler oruç tutanlar için şol oruç tutmayanlarun günâhını **‘afv eyler** 55b/08.

Kaçan kıyâmet günü ola Cebrâ'îl ‘aleyhi’s-selâm kırk biñ yıl kıyâmet yerini tavâf eyleye, cehennemden bir avâz **işide**, ümmet-i Muhammed'den bir kimsenün avâzın **işide** ki yâ Hannân, yâ Mennân, yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm deyü tesbîh ider. 62b/11-12.

Bir kâfir bir müslimâna **eyitse** müslimânlık nedür? Baña bildir **dise**, müslimân olayın **dise**, ol müslimân **eyitse** bir zamân katlan yâhûd bilmez **dise**, bir ‘âlîme var ve şağa İslâm ‘arz eylesün **dise** kâfir olur 68b/05-06-07.

Gel şu tapduğumuz tañrımız senünle tecrîbe idelüm **görelüm** bunca yıldur taparuz, **görelüm** bize hürmet eyleye mi? 12b/11-12.

İmdi bir gişi **eyitse** fulân gişinün mâlı baña helâldür **dise**; amma ol gişi ol mâlı aña virmemiş olsa böyle dimekle kâfir olur. 67a/08.

Mücâhid ‘an Selmân'dan ol dağı Hâziret-i Resûl'den ‘aleyhi’s-selâm **rivâyet eyler** ki şöyle **buyurur** ki ümmetümden bir kimse kırk hadîs hıfz eylese kıyâmet güninde enbiyâ-yıla ve ‘ulemâ-yıla haşr olur. 64a/03.

“Yâ Mūsā! Var fulân şahrâda fulân mevzi’de velîlerümden bir velî fevt oldı, var, yu, kefenle namâzın kıl, defn eyle.” 39b/02.

Bunlar **diyeler** ki nolaydı biz dağı müslimân olayduk. Bunlar çıkduğı gibi biz dağı çıkayduk **diyeler**. 62b/07-08.

Ya’nî “İslâm geldi andan girü putlar bātıl oldı.” böyle **didi** dağı yüzi üzerine düşdi, yıkıldı **didi**. 41b/07-08.

Bir gişi **eyitse** Hâk te’âlâ beş vakit namâzı beşden ziyâde eylese ben kılmazdım **dise** kâfir olur. 68a/04-05.

Buḡa kuluḡ qatıruḡ eyüsini, cübbenüḡ eyüsini, da‘vetüḡ ḡāşını bunlara virmek gerek diyeler. 48a/08.

Bir gişi ḡarām yise bu gişi Allāh'dan ḡorḡ [dise] ol-gişi eyitse ḡorḡmazın dise kāfir olur. 67a/11.

*Yā Mālik: Beni ḡurtarmaḡa mı **geldiḡ** yoḡsa ‘azābuḡ ziyāde eylemege mi **geldüḡ**? 63a/14.*

●“**ki**” bağlama edatı⁷⁹ dönemin imlasi gereḡi çokça kullanılmıştır:

*Ne yaramaz ḡuldur şol ḡul **ki** zīrā şübehāt-ile ḡarışdura. 53a/03.*

*Eyide: Bilmezin bundan ḡayrı **ki** Cebrā’īl saḡa muntazırdur. 63a/15.*

*Server eyitdi: Melāikenüḡ ĩmānı neden ‘acebdür **ki** olacaḡ? 40a/12-13.*

*Cevap verdi: Ey, ciger ḡüşem! Nasıl ağlamayayım **ki** bu āyet geldi **ki**... 26b/04.*

*‘Ebü’l-Esved rivāyet eyler. Ebü’l-Esved **ki** Resül Ḥazireti buyurdi **ki** sizden bir ḡün olmaz üç gişi [ölen bir gişiyi] ḡayır la aḡa illa o gişi cennete girür. 54a/12.*

*Eger dirilerinüḡ ‘amelleri ḡayır degülse ölüleri du‘ā idüp dirler **ki** yā, Rabbī! Anları öldürme tā **ki** hidāyet virüp ‘amellerin şāliḡ itmeyince. 35b/13-14-15.*

*Ne yaramaz ḡuldur şol ḡul **ki** zīrā şübehāt-ile ḡarışdura ve ne yaramaz ḡuldur şol ḡul **ki** hevāsına tābi‘ ola. 53a/03.*

*İmdi ölümünüzi çok çok anıcı oluḡ **ki** ḡiḡ bir ḡün geḡmez **ki** maḡbereler bu feryādı eylemeyeler. Her maḡbere bu sözi dir **ki** ey ḡāfil kimse **ki** baḡa gelseḡ gerekdür 34a/01...*

“Ya‘nī” bağlacının da çokça kullanıldığı yerler vardır:

*Ya‘nī kelime-i şehādet ḡetürmeyenlerdür **ki** ya‘nī ba‘zı meşāyih eydür ‘ār eyler dimenüḡ ma‘nāsı ya‘nī ululuḡı terk idüp gelüp dervīş olmaḡa ‘ār ider dimekdür. 12a/02.*

● “**ve**”, “**daḡı**”⁸⁰ bağlama edatlarının çok fazla kullanıldığı cümleler vardır:

*Eyitdi: Yā ciger-küşem Fāḡıma! Cehennem yedi ḡapudur, eḡ ednā ḡapusunda yitmiş biḡ ḡaḡ vardır oddan **ve** her ḡaḡda yitmiş biḡ kerre biḡ dere vardır oddan **ve** her derede yitmiş kerre biḡ bucaḡ vardır oddan **ve** her bucaḡda yitmiş biḡ kerre biḡ şehir vardır oddan **ve** her bir şehirde yitmiş kerre biḡ ḡavli vardır oddan **ve** her ḡavlide yitmiş biḡ kerre biḡ ev vardır oddan **ve** her evde yitmiş biḡ kerre biḡ şuffe vardır oddan **ve** her şuffede yitmiş biḡ kerre biḡ şanduk vardır oddan **ve**... 26b/07...14*

*Ben eyitdüm “Yā Resūla’llāh! Ol kırḡ ḡadīş ḡanḡısıdur?” Eyitdi: ...**daḡı** babasına, anasına ‘āşī olmamak **daḡı** yetim mālın yememek **daḡı** ribā yememek, ḡamr içmemek **daḡı** zinā eylememek **daḡı** yalan yire and içmemek **daḡı** yalan yire şehādet*

⁷⁹ En fazla kullanılan bağlama edatıdır: Metinde tam 781 kez kullanılmış.

⁸⁰ “ve” bağlacı ile aynı işlevdedir. Her iki bağlaç da dönemin “virgül”ü mahiyetindedir. Bunun için de çokça kullanılmaları normaldir.

itmek *dağı* hevâlarına uymamak *dağı* kimseyi gaybet eylememek *dağı* kimseyi la'net eylememek *dağı* lehvden, lağvdan ictinâb etmek *dağı* küçüğe küçük, büyüğe büyük demek, kimseyi masharalığa almamak *dağı*..." 64a/05...64b/07

• Metinde kırık ifadeler mevcuttur:

Zerre miğdârı bir kimsenün gönlünde kibir olsa şirk-i hafî-yile ol kimse müşriklikden [çıkup] cennete girmez belki nâra girür. 11a/09-10-11. (*Bir kimsenün gönlünde zerre miğdârı kibir olsa şirk-i hafî-yile ol kimse müşriklikden [çıkup] cennete girmez belki nâra girür.*)

Ol sebebdan bu üç fi'ilden kendümi men' eyledüm ve *Allāhu te'ālā* *dağı* bu üç fi'ilden kendümi çekdüm anuñ-ıçun beni ululadı başa iki kanad bitürdi ki melâ'ike-yile bile uçarın 59b/09-10. (...anuñ-ıçun *Allāhu te'ālā* beni ululadı.)

Göñline Allāh te'ālā şöyle ilhâm bıraktı-ki yâ Bâyezîd! Senün cennetdeki göñşün *‘Abdu’llāh dırlar fulân maḥalde* bir kimsene var 61b/04-05. (*Senün cennetdeki göñşün fulân maḥalde ‘Abdu’llāh dırlar bir kimsene var.*)

• Birçok Arapça ibâre yazar tarafından “*ya’nî*” edatı ile açıklanmıştır⁸¹:

Pes birisi bir ok çıkarup eyitdi ve bu âyeti okudı ki أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لَذِكْرِ اللَّهِ *Ya’nî* *dağı* sâ’ati gelmedi mi şunlaruñ, îmân getürdiler, göñülleri kırkar Allāh’ı zikir itmegile. 56a/02.

Ol hürî[yi] gördi dağı eyitdi: سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ *Ya’nî* *ben seni yaradan Taḡrı’ya tesbîḥ iderin ki nice ulu kâdir Taḡrı’dur.* 48b/09-10.

Ol şanemün içinden bir avaz geldi ki يَا عَسَاءُ جَاءَ إِلَّا سَلَامٌ وَبَطْلٌ إِلَّا صَنَامٌ *Ya’nî* “İslām geldi andan giri putlar bātıl oldu.” 41b/06...

Derḡāl eyitdi: أَلَسَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الْقُبُورِ *Ya’nî* Allāh’uñ selāmı sizün üzerüñüze olsun ey maḡbere irenleri. 18b/02-03...

• Çoğunlukla kısa cümleler kullanılmıştır:

Bir gün mescitte Şeyh Şekîk Hazretine - tenhâca bulup- söyledi: “Ey Şeyh! Gel şu halkın getirdiği şeyleri yeme. Ben senin rızkına kefil olayım. Benden ye. Başka gişiden yeme. Benim hazinem çoktur.” dedi. 21b/10-11-12.

Hak te’ālā eyide: “Hiç ziyâde artuk yazılmış-mı?” Eyide: “Yok tamām itdügüm gibi yazılmış.” Eyide: “Bilür misin?” Bunlar eyide: “Hep bilürin.” Andan-şoḡra eline bir kâğıd dağı vire bunu dağı gör diye. Göre ki içinde şol ḡasenâtlar, şevâblar yazılmış-ki birisin işledügin bilmez. 52a/03-04-05-06...

⁸¹ Bu da yazarın faydalı olma mülâhazası taşıdığını gösterir.

● Yer yer uzun cümleler kullanılmıştır:

Ya'nî ehl-i takvâ olanlar dağı cehenneme uğrar ammâ anları cehennem odı yakmaz, giçerler giderler bâkî zâlimler cemî'isi cehennemde kalurlar dağı bu âyet gelmedin tahkîk sizün cemî'îñüze cehennem va'de olunmuşdur âyeti geldiğinleyin Hâziret-i Muhammed Mustafâ şallallâhu 'aleyhi ve sellem ziyâde buña şedid-ile ağladı zârîlıklar eyledi hattâ cemî'-i şahâbe bile ağlaşdılar. 25a/09-10-11-12-13...

Başı altına bir taş yaşduğ eyledi dağı bu gurbetde ve bu hâlde iken göñline geldi-ki "Eger anacugum sağ olaydı şimdi benüm bu garîblığımda üzerimde bulunaydı tâ ki merhamet idüp üzerimde ağlayaydı ve babacugum sağ olaydı beni yuyaydı defin eyleyeydi ve benüm müzellilüme ağlayaydı ve hâtuncugum olaydı benüm firâkuma üzerimde ağlayaydı ve eger oğlancuğlarum olaydı cenâzem ardınca babacugum deyü ağlaşalardı. اَللّٰهُمَّ اَغْفِرْ لِّوَالِدِنَا الْغَرِيبَ " diyeler[di]. 39a/01-02-03-04-05.

Ey 'azîz-i men! Şöyle biliñ: Bu cümlesi bu ümmete maşşûşdur gayrümmetlerün bunda hişşesi yokdur zîrâ cum'a namâzı ve Fâtîha sûresi bu ümmetün hâşıdır, gayrı ümmetlerden imtiyâzıdır ve cum'a gün Allâhu te'âlâ katında gâyet sevgülü gündür ki Âdem cum'a gün vücūd buldı ve cum'a oldu ve kıyâmet günü cum'a günü kopsa-gerek ve adı Seyyidü'l-Eyyâmdur ve Yevmü'l-mezîddür ve 'İydü'l-mesâkindür ve câmi cihân-nümâdur ki Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâm Resûl Hâziretine şallallâhu 'aleyhi ve sellem cum'a gününü bir âyine şüretinde getürdi ki cemî'-i âlemün şüreti anda közkürdi ve buña münâsib hikâyet dağı oldur ki Meysere bin Huneyn derler bir kimse varıdı haylî 'azîzlerden idi. (18a/9-10-11-12-13-14-15-16-18b/1)

● Metindeki bazı kullanımlar Arapçadır:

Puğ puğ yâ Ebe'l-Hasan! Ne sa'âdet senün ki didi (29a/01).

El veylû şümme elveylû şol kimseye ki cehenneme gire (27a/01).

Andan şonra Selmân-ı Pâris mağberelerden tarafa segirdüp elini başı üzerine koyup feryâd eyledi-ki "وَ اُبْعُدْ سَفَرُ اَنْ" Vây seferümün ıraklığı, vây azığımuñ azacuklığı, vây kıyâmetün ahvâli!" 27a/10

... ve eger oğlancuğlarum olaydı cenâzem ardınca babacugum deyü ağlaşalardı. اَللّٰهُمَّ اَغْفِرْ لِّوَالِدِنَا الْغَرِيبَ " diyeler[di]. 39a/05.

Ol şanemün içinden bir âvâz geldi-ki اَلَا صَلَٰمٌ وَ بَطْلٌ اَلَا صَلَٰمٌ Ya'nî 'İslâm geldi andan girü putlar bâtıl oldu' böyle didi dağı yüzi üzerine düşdi, yıkıldı." 41b/06.

Pes Resûl Hâzireti hemân-dem Benî Kubeys tağına çıkup a'lâ şavt-ıla nidâ eyledi-ki اَلَا اَللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ قُوْلُوْا لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ Kâfirler bu nidâyı işidüp bir yire cem' oldılar, meşveret eylediler. 41b/11.

Muhaşşal Ka'be öninde cümle Kureyş cem' olup otururken yine Resûl Hâzireti da'vete gelüp اَلَا اَللّٰهُ قُوْلُوْا لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ didüğünleyin Velîd ibni Mugire ol şanemi getürüp dürlü dürlü libâslar geydürüp Resûlu'llâh'ın önünde kodı. 42a/12.

Gün isimleri: *yevmü'l-erbaʿā, yevmü'l-işneyn, yevmü's-süleşā, yevmü's-sebt...*

• Eserdeki bazı kullanımlar Farsçadır:

Hadislerin numaralandırılması: *ḥadīs-i evvel, ḥadīs-i sani, ḥadīs-i rabiʿ, ḥadīs-i ḥamīs, ḥadīs-i sādis, ḥadīs-i sābiʿ, ḥadīs-i sāmin, ḥadīs-i tāsiʿu, ḥadīs -i ʿāşir...*

Gün isimleri: *yek-şenbih, dü-şenbih, penc-şenbih...*

Yazar, Türkçe tamlama kurabilecekken Farsça şekilleri de tercih etmiştir:

Ol, cemîʿ-i virdüklerimden efdaldür. 49a/11.

ʿİlim-i ḥod seni şaḳlar başuḡı belālardan kırtarur. 8a/01.

• Dinî ifadeler sıklıkla ve kısaltılmadan kullanılmaktadır:

Cebrāʾîl ʿaleyhi's-selām. 17b/08.

Meşāyih ḳaddesallāhü sırrahum. 25a/01.

Ebū Zerrin Ğıfārî raḳıyallāhu ʿanhu. 9b/12.

Resūl Ḥaziretinden ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem. 9b/13.

An ʿAbdu'llāh ibni Şamed ʿan Enes ibni Mālik raḳıyallāhu ʿanhum. 15b/04.

Ol zamānuḡ pīri, mürşidi Mālik Dīnār Ḥaziretleri idi raḥmetullāhi ʿaleyhi 13a/09.

Bir gün Resūlu'llāh[in] ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ashābıyla otururduk rıḳvānullāhi ʿaleyhim ecmaʿine. 35a/03...

• Hikâye üslubu kullanılmıştır:

Altı dudakları göğüslerinde yatur. 3a/12.

Üsti dudakları burnundan tā yoḳaru durur. 3a/13.

Andan-şoḡra ḥasenāti kitābını kuluḡ eline vire. 51b/13.

Andan-şoḡra seyyiʿāti kitābını eline vire eline vire. 51b/16.

Ḳıyāmet güninde terāzūsına ḳoyalar tā ki ḥasenāti kefesi ağır gele. 58b/01.

• Secili cümleler kullanılmıştır:

Gel kerem eyle var Fātıma'ya ḥaber eyle (25b/04).

Kerem eyle, var ol yüz aḳçeyi andan al, üzerime yiyecek eyle (36b/07-08).

Senüḡ ḥazīneḡ oda yanmasun, şuya ḡarḳ olmasun, ḥarāmī ḥırsız gelüp almasun. 22a/01-02

Başı aşāḡa aşılmış, üstine yılanlar, aḳrepler üşmiş, boḡazında zencīr elinde kelep ḳapḳara yanmış kömür gibi olmuş (63a/10-11)...

• Metinde toplumdaki inançlarla ilgili bilgiler vardır:

Timsāḥ dirler deḡizde bir cānavar vardur. Ol cānavar ādemoḡullarınḡ günāhlarından ḥāşıl olur.” 38b/03-04.

Muḡammed bizüm putlarumuza söḡer, bizi Gök Taḡrısı'na daʿvet eyler. 41b/13.

Eserde dikkat çeken diğer özellikler şunlardır:

- Aynı ekin aynı işlevde tekrar kullanıldığı görülmektedir:

Yine bir gün bir nice havāric Haziret-i Emīre'l-Mü'minīn 'Alī'ye kerramallāhu vechehūya geldiler. 9a/06-07.

Onuncu hadīşün ma'nāsı budur ki Küleyb b. Hüzn raḍıyallāhu 'anhū eydür Resūl Haziretinden şallallāhu 'aleyhi ve sellemden işitdüm ki derdi. 23b/15.

- Eklerin kullanılmadığı örnekler de vardır:

Haziret-i Emīre'l-Mü'minīn kerramallāhu vechehū[ya] gelüp eyitdiler. 9b/01.

Pes Allāhu te'ālā[ya] ol zamān yā Kerīm ve yā Raḥīm! Hazretüñe ma'lūmdur ki gerçi ben günāh işlerdüm maḳāmum fāsıklarla idi ammā şālīhlerün şohbetin severdüm anlarla muşāhabāt itmege iverdüm. 3b/17...

- Yazarın müşriklik yerine iki kez müşrik yazması dikkate değer bir husustur:

*Allāhu te'ālā müşrikleri yarlıgamaz. **Müşrikden** kurtulup şehādet getürdükden sonra [müşriklerin] cemī'-i günāhların yarlıgar. 11a/05.*

*Şöylece buyururlar ki şirkden murād kibirdür, zerre miḡdārı bir kimsenün gönlinde kibir olsa şirk-i hafī-yile ol kimse **müşrikden** [çıkıp] cennete girmez belki nāra girür. 11a/10.*

Türkiye Türkçesine Aktarımda Güçlük Çekilen Kısımlar:

Gereksiz tamlayan ekinin kullanılmasıyla anlatım bozukluğu yapılarak oluşturulan aşağıdaki cümle tamlayan ekinin çıkarılmasıyla düzeltilmektedir:

Ne gökcekdür şol kimsenenün ki 'ömri uzun ola daḡı 'ameli iḡsān ola. 6a/16.

Aşağıdaki cümlede Rıdvan'ın kim olduğu anlaşılamamıştır veya aynı kişi hem Rıdvan hem kelime-i şehādet'tir

*Bunlar eyitdi: Sen **rıdvānmısın**? Eyitdi: **Ben şol kelime-i şehādetin** ki dünyāda bu kimse beni okudı idi çünkü ol kelime-i şahādet-ile Allāhu te'ālā ol gişiden [razi oldu]. **Pes ben rıdvān daḡı** cennetün kapuların buña açıvirdüm her kaḡı kapudan isterse girsün didi. 10b/13-14-15-11a/01.*

*Ya'nī ilim öğrenmekden efḡal 'ibādet yoḡdur dimekdür zīrā Haḡ celle ve 'alā ḡabibine on sekiz biḡ 'ālem ḡazīnelerünün anahtarların virdi **hiçbirisine minnet eylemedi**. İllā buyurdu kim مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمْ ya'nī yā ḡabibim! Saḡa bilmediḡün bildürdüm daḡı neyleyeyin deyü **minnet eyler**. 7a/09-10-11-12.*

*Andan sonra meleklerle emr eyleye kızıl altundan dört ḡadeḡ getüreler ḡihār-ı yāre içün. **Bunları** bu dört ḡadeḡile melekler şarāb[ı]a ḡahūr şu-yıla şoralar daḡı bunların göḡislerinden yaramaz ḡüyları gide buḡz u kīn ve 'adāvet gibi. 30a/02-03-04-05.*

*Eyitdi: Pādīshāhuñ 'ömri uzun olsun. **Baṛa** bir şeyḥ şüretinde bir ḥarīf şu ma'ḳūle iş geçdi. Ol ḥod gāyet-ile perhīz-kār görünürdi. 66a/12-13.*

3.9 Ağız Özellikleri

-1. Kelime Düzeyinde

<i>adum 12b/05</i>	<i>aḥşam 5a/11</i>	<i>alda- 24a/07</i>
<i>aṇlan 11a/02</i>	<i>aşağa 51a/11</i>	<i>aya 39a/13</i>
<i>‘ayub 22a/06,</i>	<i>ayruk 35b/06</i>	<i>azacuk 54b/13</i>
<i>azacukluk 27a/11</i>	<i>bildür- 26b/06</i>	<i>biliş 34a/14</i>
<i>birinc 68b/01</i>	<i>biribiri 58b/05</i>	<i>bulun- 37b/09</i>
<i>bağlu 31a/02</i>	<i>bahā 44b/04</i>	<i>barmaḳ 13a/02</i>
<i>boyın 31a/05</i>	<i>cāzūla- 43a/03</i>	<i>çağırış- 14b/09,</i>
<i>çağırış- 32b/02</i>	<i>çağırş- 55a/07</i>	<i>çalgu 68a/01</i>
<i>çaruk 21b/01</i>	<i>çekdür- 51a/07</i>	<i>çigür- 20b/10</i>
<i>çik- 51b/13</i>	<i>çikşet- 61b/06</i>	<i>çığır- 16a/02</i>
<i>daḳ- 52b/03</i>	<i>daş 3b/12</i>	<i>derle- 49a/06</i>
<i>derü 5a/10</i>	<i>dürlü 26b/13</i>	<i>dürlü 27b/10</i>
<i>dög- 52b/05</i>	<i>dögüş- 47b/11</i>	<i>dörd 45b/02</i>
<i>döy- 27a/16</i>	<i>dübdüz 3b/12</i>	<i>etmek 20b/06</i>
<i>efendü 4b/12</i>	<i>eksük 21a/12</i>	<i>eksüklük 4a/14</i>
<i>eksüksüz 21b/09</i>	<i>epsem 17a/11</i>	<i>esbāb₁ 26b/13</i>
<i>ey- 21a/04</i>	<i>eye- 49a/15</i>	<i>eylük 52b/11</i>
<i>eyü 37a/06</i>	<i>eyüce 45a/07</i>	<i>furḳat 40a/01</i>
<i>ğarka 20b/10</i>	<i>ğaruḳa 20b/09</i>	<i>ğavğa 40b/12</i>
<i>gevde 33a/12</i>	<i>gey-21b/02</i>	<i>geydür- 42a/13</i>
<i>giç- 2a/14</i>	<i>giçe 35a/06</i>	<i>giçür- 56b/12</i>
<i>giyesi 32a/04,</i>	<i>gizlü 56a/06</i>	<i>gögis 30a/05</i>
<i>göñil 61b/03</i>	<i>göñşü 61b/04</i>	<i>görin- 14b/15</i>
<i>göstür- 2b/01</i>	<i>götürül- 19a/03</i>	<i>götürü 44a/01</i>
<i>ḥırsuz 66a/02</i>	<i>ḥik 68a/11</i>	<i>ḥisāb 10a/07</i>
<i>ımızğan-</i>	<i>ırağ 9b/14</i>	<i>ırağad 2/2048</i>
<i>ırkatlık 14a/06</i>	<i>ıışşı 3a/16</i>	<i>iñile- 32b/12</i>
<i>incü 29b/16</i>	<i>issi 15b/14</i>	<i>işüt- 3b/02</i>
<i>izā 37a/10</i>	<i>kanı 19b/10</i>	<i>karıcuk 36b/02</i>
<i>ḳarka 20b/11</i>	<i>ḳaḳı- 22b/05</i>	<i>ḳığır- 66a/10</i>
<i>ḳıkır- 48b/02</i>	<i>kemük 27a/03</i>	<i>kendü 67b/01</i>
<i>ḳızdur- 31b/07</i>	<i>kimsene 34b/03,</i>	<i>kimesne 35a/08</i>
<i>ḳoñşı 61b/12</i>	<i>közkür- 18a/15</i>	<i>ḳuyı 31a/16</i>
<i>ḳulluk 14a/08</i>	<i>ḳurtıl- 28a/05</i>	<i>Maḥyi'd-dīn 2a/15</i>

<i>milk</i> 24b/04	<i>oķı-</i> 52a/01	<i>revāyet</i> 62b/01
<i>sevgülü</i> 18a/11	<i>sevgüli</i> 5a/01	<i>segird-</i> 51a/03
<i>segirt-</i> 58b/13	<i>serçü</i> 3b/04	<i>sigirt-</i> 32b/06
<i>söyün-</i> 4b/07	<i>söyündür-</i> 16a/05	<i>söyleş-</i> 62a/08
<i>şucu</i> 27a/06	<i>tobraķ</i> 65a/14	<i>ţobraķ</i> 3a/10
<i>ulam ulam ol-</i> 61a/01	<i>uyķu</i> 36a/03	<i>uzunlık</i> 49a/07
<i>vaz gel-</i> 35b/07	<i>yaņuz</i> 3a/11	<i>yaşduķ</i> 38b/15
<i>yastuķ</i> 26a/11	<i>yılduz</i> 19a/15	<i>yitiş-</i> 6a/07
<i>yoķarı</i> 65b/10	<i>yoķaru</i> 32a/07	<i>yu-</i> 39b/03

-2. Ses Olayları Düzeyinde

<i>alındaki</i> → <i>alınındağı</i> 33b/01	<i>atardı</i> → <i>adardı</i> 65a/14
<i>bıraķalar</i> → <i>bırağalar</i> 48a/02	<i>ğāib</i> → <i>ğāyib</i> 21b/09
<i>hamr</i> → <i>hamir</i> 59b/06	<i>ħarāmīlikinden</i> → <i>ħarāmīliğından</i> 56a/13
<i>kebāir</i> → <i>kebāyir</i> 12b/01	<i>miķdārı</i> → <i>miğdārı</i> 11a/09
<i>murā'iler</i> → <i>murāyiler</i> 47a/10	<i>şagāir</i> → <i>şagāyir</i> 12b/01
<i>ţopraķı</i> → <i>ţoprağı</i> 65b/01	<i>uzunlıkı</i> → <i>uzunlığı</i> 49a/07
<i>yaşmakından</i> → <i>yaşmağından</i> 65a/14	<i>yoķıdı</i> → <i>yoğıdı</i> 5b/10
<i>yoķımış</i> → <i>yoğımış</i> 7a/13	<i>işcigez</i> 14a/02, <i>taşcuğazlar</i> 48b/15

-3. /+I/ ve /+U/ Nesne Hâli Ekleri

‘*afv*, *cem*’, *ķaşd* gibi tek heceli kelimelerin /+I/ eki almış bazı biçimlerinde *ekin* belli bir işlevle kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bu durum ağız özelliği olarak değerlendirilebilir: ‘*afv* (52b/07), ‘*afvı* (1b/10, 55b/05, 55b/06, 55b/07, 55b/08, 55b/09); *cem*’ (13b/04), *cem’i* (1b/09, 2a/05); *ķaşd* (13a/09), *ķaşdı* (4a/04).

Birkaç yerde yükleme hâlinin /+U/ olarak kullanıldığı tespit edilmiştir:

‘*ayubum+u* 22a/03, *cennet+ü* 57b/11 *cevābı+u* 9a/16, *ķul+u* 3b/03

-4. Sahabe isimlerinde

Sahabe Hz. Selmân ve Hz. Ekrim’e’nin künyeleri farklı şekillerde yazılmıştır:

<i>Selmān-ı Fāris</i> 45a/08	<i>Selmān-ı Fārsī</i> 28a/08	<i>Selmān-ı Fārisī</i> 45a/06
<i>Selmān-ı Pārsī</i> 64b/08, 64b/09	<i>Selmān-ı Pāris</i> 27a/09, 27a/12, 28a/11, 45a/07.	
<i>Ekrim</i> 51b/05	<i>Ekrimete</i> 29a/15	‘ <i>Akerm</i> 29b/01

Ebū Zerr Ğıfārī’nin ismi “Ebū Zerrin Ğaffārī” şeklinde ağza uydurulmuştur:

-5. Arapçada (yazımda) cümle sonlarında isimlerin cezimle harekelenmediği malumdur. Buna rağmen birçok isim cezimle sonlandırılmıştır. Bazı örnekler şunlardır:

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَنْ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ
السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الْقُبُورِ
نَعُودُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّ ذَلِكَ
وَأَبْعَدُ سَقَرًا أَنْ

3.10. Eserin Önemi ve Özellikleri

“Yazılı ve sözlü bütün metinlerin, çeşitli dil incelemelerine konu olacak kadar değer taşıdıkları âşikârdır. Ancak bunlardan bazıları diğerlerine göre daha önemlidir.” (Kara, 2011: 07)

“... en değerli metin, dil üzerindeki mevcut bilgi birikimimize en fazla katkı sağlayan metindir.

Metin, elimizde dil yadigârı bulunmayan bir devir ve coğrafyaya aitse, daha değerlidir. İçerik olarak sağlık, ziraat, hayvancılık, folklor gündelik yaşam gibi örneği az olan bir konudan bahsediyorsa, daha değerlidir. Sanat veya edebiyat endişesi taşımıyorsa, tabîi dili aksettireceği için, daha değerlidir. Nesir metinler, manzumulara göre daha değerlidir. Metne Mahallî özellikler karışmışsa, standart dışı imla ile yazılmışsa, hareke gibi teknik hususiyetlere sahipse, eğitimi az olan bir müstensihin eliyle kopya edilmişse dil bakımından daha değerlidir.” (Bilgegil 2000: 310). Sâ‘atî’nin “Terceme-i Hadîs-i Erba‘în”i konusu dışında⁸² bu satırlarda belirtilen özelliklerin hepsine haizdir. Eser, dönemin dil özelliklerini birçok yönüyle ortaya koymaktadır. Aşağıda dikkat çekilen hususlar, eserin değerinin daha iyi anlaşılmasına vesile olacaktır:

1) Metin, sanat veya edebiyat endişesi taşımamaktadır. Hadisleri öğretmeye ve ezberletmeye yönelik olduğu için üslup açıktır. Bu durum dönemin dil özelliklerinin daha kolay tespit edilmesini sağlamıştır.

2) Eldeki yazmanın harekeli olması⁸³ yazmanın dil özelliklerini tespit etken rol oynamış, kelimelerin doğru okunmasına, kavramların doğru işaretlenmesine yardımcı olmuştur.

3) “Terceme-i Hadîs-i Erba‘în”, tercüme edilirken halkın günlük konuşma dilinden çokça istifade edilmiştir⁸⁴.

4) Günlük konuşma dilinin yazıya aktarılması, bölgedeki ağız özelliklerinin de tespitini mümkün kılmıştır⁸⁵.

⁸² Eserin birçok hikâyeye yer vermesi, birçok deyim, atasözüne sahip olması, çokça ağız özelliği barındırmasa, günlük konuşma dilinin esere sinmesi eserin bu açığını kapatmıştır.

⁸³ Harekesiz kısım yok denecek kadar azdır. Harekeli olmayan yerler genellikle daha önce çok fazla geçen kelimeler veya herkes tarafından okunuşu/yazılışı bilinen kelimelerdir.

⁸⁴ Eserde bulunan aynı anlamdaki kelimelerin varlığı bu şekilde açıklanabilir: *ağçe-filori*, *‘adū-düşman*, *āhîr-son*, *‘aql-us*, *‘alem-hâl*, *ālet-hācet*, *urmağ-vurmağ*...

5) Metinde yer alan kelimeler Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçelerinin hangi dillerden ödünç kelime aldığını, etkilendiğini de göstermektedir. Bunlardan çoğu Arapça, bir kısmı Farsçadır, bir kısmı da Türkçeleşmiştir⁸⁶.

6) “*Terceme-i Hadîs-i Erbaʿîn*”, bir kırk hadis tercümesi olduğu için İslamî geleneği yansıtmaktadır: Eserin besmeleyle başlaması, Allâh'a hamd ve salavatla devam etmesi, kısaltmaya gidilmeden “şallallâhu ʿaleyhi ve sellem, raḍıyallâhu ʿanhâ, raḍıyallâhu ʿanhu, raḍıyallâhu ʿanhum, raḍıyallâhu ʿanhuma, raḥmetullâhi ʿaleyhi” vs. yazılması; konularının tamamen dinî içerikli olması gibi.

7) Metindeki ek ve edatların varlığı hem kavram ilişkilerinin hangi biçim birimlerle yapıldığına dair bilgiler vermekte hem de bunların tarihî süreç içindeki serüvenlerini, dönemi itibarıyla, gözler önüne sermektedir.

8) “*Terceme-i Hadîs-i Erbaʿîn*”in önemi; öncelikle bilinmesi gerektiği düşünülen, metnin iletişimi basit düzeyde gerçekleştirecek, günlük ihtiyaçları kolayca karşılayacak kelimelerle oluşturulmuş olmasıdır. Bu kelimeler, aynı zamanda toplumun yapısı hakkında ipuçları vermektedir⁸⁷.

9) Türk edebiyatında “*Terceme-i Hadîs-i Erbaʿîn*”lerin çok büyük bir çoğunluğu nazımdır⁸⁸. Üzerinde çalışılan metin nesir olduğu için içeriğinde daha fazla dil malzemesi barındırmıştır. Bu da eserin önemini artırmıştır.

10) Eser, “Eski Anadolu Türkçesi”nden “Klasik Osmanlı Türkçesi”ne geçiş döneminde, H. 934 (M. 1528) tarihinde Türkçeye çevrilmiştir. Bu da eserin her iki döneme ait özellikler taşımasını sağlamıştır.

11) “*Terceme-i Hadîs-i Erbaʿîn*” didaktik bir eser olduğu için üslup; içten, doğal, duru, yalın ve akıcıdır.

12) “*Terceme-i Hadîs-i Erbaʿîn*”, gerek ihtiva ettiği kelime hazinesi, gerekse bu kelime hazinesinin ses bilgisi, şekil bilgisi, cümle bilgisi ve anlam bilgisi özellikleri bakımından büyük önem arz etmektedir. Eserin Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi dönemine ait söz, deyim, anlam, vecize, hikmet vs. ile örülmüş kıymetli bir yapısı ve derinliği vardır⁸⁹.

⁸⁵ Meselâ karga ve toprak kelimeleri 5 farklı şekilde yazılmıştır. Dört, üç, iki farklı şekilde de yazılan kelimeler de vardır. bk. 1.1.6. Farklı Yazılan Türkçe Kelimeler.

⁸⁶ Bir kısmı tarihi süreçte Türkçeleşmiştir: *Puḥ puḥ yâ Ebe'l-Ḥasan! Ne saʿadet sentüñ 31a/02. El-Firûzâbâdî (1329-1415m.) el-Kāmûsu'l-Muhît, s. 212.*

Bir kısmı da yardımcı fiillerle Türkçeleştirilmiştir: *dost ol- 11b/03, âzâd ol-, hîzmet eyle-15a/11...*

⁸⁷ Toplumun dinî hassasiyete sahip olduğunun anlaşılması gibi.

⁸⁸ bk. Abdülkâdir Karahan, (1954). *İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadis Toplama, Tercüme ve Şerhleri.*

⁸⁹ *aklım şaşdı, ıssı başımdan aşdı. (5a/16-17), ecelüñ yakın geldi. 5a/12, îmânı kapandı. 55a/11, karnı ağırdı (11b/08), mafsallarım aḡ aḡ ditredi (5a/17), yüregi yarıldı (11a/04), yüregüm döymedi (50b/15) yıldırma çaldırdı (46b/11), uşşı gıtdi (36b/11)...*

Daʿvîye maʿnâ, âşîka nişân gerekdür. (53b/09). Gâfil zâhirine baḡar ʿâqıl bâtınına baḡar. (24a/07)...

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. YAZILIŞ ÖZELLİKLERİ

Türk yazı dilinin tarihi epeyce eskidir. Türk adının, Türk milletinin isminin geçtiği ilk Türkçe metin, Türk dilinin mübarek kaynağı, Türk yazı dilinin ilk, fakat harikulâde işlek örneği olan Köktürk kitabelerindeki işlenmiş dilden hareketle Türk yazı dilinin başlangıcını milâdın ilk asırlarına kadar götürebiliriz (Ergin, 2010: XIV). Uygurlar ve Karahanlılar döneminde büyük bir edebiyat ve bilim dili olma özelliği kazanan Türk dili XIII. Yüzyıla kadar Orta Asya'da tek bir yazı dili şeklinde devam etmiştir (Efendioğlu 2013: 21).

“XI. yüzyıla kadar tek bir koldan gelişen Türk dili bu yüzyıldan sonra Türk boylarının coğrafya ve kültür değiştirmelerine paralel olarak ayrı ayrı bölgelerde farklı lehçelerle ortaya çıkmıştır. Bu lehçeler XIII. yüzyıldan başlayarak çeşitli yazı dilleri oluşturmuştur.” (Akar, 2005: 231-232). Oğuz Türklerinin XI. yüzyılda Selçuklu devletinin bünyesinde Hazar Denizi'ni aşp Anadolu'yu yurt edinmelerinden sonra bu yeni coğrafyada kendi lehçelerine dayalı yeni bir yazı dili oluşturma zorunluluğu zuhur etmiştir. Bunun sonucunda Türk yazı dilinin Doğu Türkçesinden başka bir de Batı Türkçesi kolu ortaya çıktı. Bu Türkçe Oğuz Türklerinin özellikle XII. yüzyıldan itibaren Anadolu'yu yurt edinmelerinden sonra Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler Döneminde Oğuz Türkçesi temelinde geliştirdikleri ve kullandıkları yeni yazı dili olan Eski Anadolu Türkçesidir¹.

Eski Anadolu Türkçesi (EAT), bugünkü Türkiye Türkçesinin atasıdır ve Batı Türkçesinin yazı dili olarak kuruluş devresini oluşturur. Eski Anadolu Türkçesi metinleri kuruluş devresi mahsulleridir. Bu sebeple bu metinlerde çoğu kez tutarlı bir imladan bahsetmek mümkün değildir (Özkan, 1995: 85). Özellikle Türkçe kelimelerin yazılışında bazen aynı eserde, aynı sahifede hatta aynı satırda bile farklı yazılışlarla karşılaşılabilir² (Ergin 1992: 18; Özkan, 1995: 85). Hatta *aynı metinde bile aynı zaman ya da kip için farklı ekler kullanılabilmektedir* (Boz ve Gülsevin, 2010: 04). Bazı kelimelerin iki, üç, dört, beş farklı şekilde yazıldığı örnekler de³ vardır. Bu durum az olmakla birlikte Arapça ve Farsça kelimeler için de⁴ geçerlidir. Bu durum bilhassa

¹ Eski Anadolu Türkçesi terimi yerine Mecdut Mansuroğlu Eski Osmanlıca, F. Kadri Timurtaş Eski Türkiye Türkçesi, Ahmet B. Ercilasun Eski Oğuz Türkçesi terimini kullanmıştır. Ali Akar-Hatice Şahin-Zeynep Korkmaz- Mustafa Özkan Eski Anadolu Türkçesi terimini tercih etmişlerdir. Gürel Gülsevin ve Erdoğan Boz ise Eski Anadolu Oğuzcası ya da Eski Oğuzca terimlerini tavsiye etmektedir. Selçuklu Türkçesi terimini kullananlar da vardır. Biz çoğunluğa uyarak Eski Anadolu Türkçesi terimini tercih ettik.

² Özkan bu durumu her müstensihin kendine göre bir metot geliştirmesine bağlar (1995: 85).

³ Üzerinde çalıştığımız metin de bunun güzel bir örneğidir. Meselâ karga ve toprak kelimeleri 5 farklı şekilde yazılmıştır. Dört, üç, iki farklı şekilde de yazılan kelimeler de vardır. bk. 1.1.6. Farklı Yazılan Türkçe Kelimeler

⁴ bk. 1.1.7. Farklı Yazılan Arapça ve Farsça Kelimeler

Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi olan XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın başlarında yazılmış olan eserlerde de görülmektedir⁵.

“*Terceme-i Hadîs-i Erbaʿîn*”ın (THE) yazılış özellikleri genel olarak Eski Anadolu Türkçesinin yazılış özelliklerini yansıtmaktadır. Yazma H. 934 (M. 1528) yılında Arapçadan Türkçeye tercüme edilmiştir. Yani Klasik Osmanlıcanın ilk devresinde Türkçeye kazandırılmış Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi eseridir.

Dönemin diğer metinlerinde olduğu gibi (Özkan, 1995: 85) THE’de de istikrarlı bir imladan bahsetmek mümkün değildir. Eserde Arap ve Fars yazı dili geleneğiyle Uygur yazı dili geleneğinden gelen özellikler iç içedir.

Metinde *Eski Uygur imlasını yansıtan özellikler*⁶:

1. Kelimedeki bütün ünlüleri göstermek: Metinde vokaller hareketlerle gösterilmiştir: *utanurın* (أوتانورین) 5a/13, *kırdas* (قَرْدَاش) 13b/01, *olursuñ* (أولورسوك) 13b/02, *kağıyup* (قَاقِيُوب) 22b/01, *kıdar* (قَدَر) 40b/01, *Tağrı’ya* (تَکْرِيه) 48b/09...

2. Kalın sıradan kelimelerde ş ünsüzü için sin (س) harfi kullanmak: *sağal* 6a/04.

3. Bazı ekleri gövdeden ayrı yazmak: *pāk÷lik÷ile* 7b/03, *haziretleri÷ne* 2b/08, *haziret÷leri* 3a/02, *suʿāl itdügi÷ñüz* 8b/11, *Eşfe’e’ş-Şāfiʿīn÷niz* 39b/14, *cinnī÷nüñ* 43a/04, *ağçe÷lik* 44b/06, *amānlık÷dur* 45b/03...

Metinde *Arap-Fars imlasını yansıtan özellikler*⁷:

1. η ünsüzü için tek harf kullanmak: Bir eski Uygur imlası özelliği olan “η” ünsüzü için iki harfin birlikte kullanılmasına (نك) metinde rastlanmamıştır.

2. Kalın sıradan kelimelerde s ünsüzü için sad (ص) harfi kullanmak: *şagal* 6a/11, *işşı* 3a/16

3. ç ve p ünsüzleri için (چ) ve (پ) harflerini kullanmak: *çāk* 7b/06, *çalgu* 68a/01, *ağçe* 44a/16, *içmek* 49a/04, *üçünci* 58a/06, *kaçan* 29b/06, *çadır* 30a/01, *çöp* 11b/16; *pes* 17b/04, *pışesi* 54b/09, *kapu* 10b/02...

4. Türkçe kelimelerde şedde kullanmak: *issi* 32a/02, 32a/05.

Metin Büyük bir çoğunlukla harekeli yazılmış olsa da harekesiz yazılmış satırlara, bölümlere, kelimelere, kelime parçalarına, harflere rastlanmaktadır⁸.

⁵ Asırlar içinde Türkçenin geçirdiği ses ve şekil değişikliklerinin yanında bir de değişen alfabeler imla problemini daha da müşkülleştirmiştir (Yelten, 1998: 27).

⁶ Daha geniş bilgi için bk. Boz ve Gülsevin, 2010: 23

⁷ Daha geniş bilgi için bk. Boz ve Gülsevin, 2010: 23

⁸ Türkiye Türkçesinde “hazret” olarak yazılan sözcük metinde çoğunlukla “haziret”(2b/03, 2b/08) nadiren de “hazret”(6a/01) şeklinde harekelidir. Bu sözcüğün harekesiz olarak yazıldığı örnekler (2b/18) de harekeli çoğunluğa uyularak “haziret” şeklinde okundu.

Metinde pek çok Türkçe kelime ve ek klişeleşmiş olarak yazılmış olsa da ikili hatta daha çok şekilli yazılan kelime ve ekler de mevcuttur. Aynı satırda bile farklı yazım örnekleri tespit edilmiştir⁹.

Arapça, Farsça kelimeler orijinal imlalarıyla verildiği için bu kelimelerin yazılışında -Türkçe kelimelere nazaran- fazla hata yapılmadığı söylenebilir. Türkçe kelimelerin harekelenmesinde olduğu kadar olmasa da yabancı sözcüklerin harekelenmesinde de farklı şekiller görülmüştür. Yabancı sözcüklerin aslı gibi değil de ağza uydurularak yazıldığı örnekler de tespit edilmiştir ve bunların sayısı az değildir¹⁰.

Yabancı sözcüklerden yanlış yazılanlar ve ikili, üçlü, dördü yazım şekillerine sahip olanlar da vardır¹¹. Bunlardan ileride bahsedilecektir. Her şeye rağmen THE'nin kendinden önce yazılmış olan Eski Anadolu Türkçesi eserlerine nazaran daha ölçünlü bir imlaya sahip olduğu söylenebilir.

1.1.1. Ünlülerin Yazılışı

Metin çok büyük bir çoğunlukla harekeli olduğu için ünlüleri karşılamada harekeler kullanılmıştır. a/e için üstün (◌◌), ı/i için esre (◌◌), o, ö, u, ü için ötre (◌◌) kullanılmıştır. İki üstün (◌◌), iki esre (◌◌), iki ötre (◌◌) kullanılmamıştır.

“a” ünlüsü

-1. Ön seste

Ön seste “a” ünlüsünü karşılamak için çoğunlukla “üstünlü elif” (◌◌) bazen “dik üstünlü elif” (◌◌) kullanılmıştır¹².

اَغْزِنْكُ	<i>ağzınuğ 38a/11</i>	اَصْلَمِشْ	<i>aşılmış 63a/10</i>
اَنْدَنْ	<i>andan 12b/02, 51a/10</i>	اَشَاغَه	<i>aşağa 63a/10</i>
اَنْكُ	<i>anuğ 54a/02</i>	اَلْتَمَزْدَه	<i>altımızda 26a/10</i>
اَكَه	<i>ağa 17a/10, 34a/05</i>	اَرَسَكُ	<i>arasağ 66b/02</i>
اَنُوكْچُونُ	<i>anuğ-ıçun 62b/04</i>	اَنِی	<i>anı 67b/10</i>
اَجَلَرْ	<i>açalar 10b/02</i>	اَلُورْلَرْ	<i>alurlar 16b/07</i>
اَنْلَرْكُ	<i>anlaruğ 17b/01</i>	اَكْلَنْدِيكَه	<i>ağlandı-ki 2b/16</i>
اَد	<i>adı 2b/13</i>	اَدِنِي	<i>adını 17b/05</i>
اَل	<i>al 6b/03</i>	اَرَدِي	<i>aradı 6b/07</i>
اَلْتِنْجِي	<i>altıncı 8a/10</i>	اَيْرُوجَه اَيْرُوجَه	<i>ayruca ayruca 8b/13</i>

-2. İç seste

İç seste “a” ünlüsü için üstün (◌◌) bazen üstün ve elif (◌◌)¹³, (◌◌)¹⁴ bazen de “dik üstünlü elif” (◌◌) kullanılmıştır. Bazı örneklerde de sadece dik üstün (◌◌) kullanılmıştır.

⁹ Saḡānıḡla-mı; yoḡsa ‘adāletıḡle mi, zühdiḡle mi, ‘ibādetıḡle mi? (5a/09).

Diğer örnekler için bk. 1.1.10 Aynı Ekin Farklı Yazımı

¹⁰ bk. 1.1.7. Farklı Yazılan Arapça ve Farsça Kelimeler

¹¹ bk. 1.1.7. Farklı Yazılan Arapça ve Farsça Kelimeler

¹² Dik üstün; bu kullanımında, uzunluk belirtmekten ziyade üstün işlevindedir.

قَمَلْدَر	kımlıdar 23b/05	أَوْمَارْسِين	umarsın 54a/01
أَوْفَيَائِلَر	okuyanlar 32a/01	فُؤِيلَر	koyalar 10b/02
أَجَلَر	açalar 10b/02	جَمْعُ أَوْلَسَلَر	cem' olsalar 62b/02
أَنْدَنْ	andan 51a/10	أَشَاغَه	aşağa 63a/10
جَقَرَلَر	çıkaralar 62b/06	أَرَسَكْ	arasañ 66b/02
وَار	var 68b/07	قَتْلَنْ	katlan 68b/06
فُيَارَمَدِلَر	koparamadılar 10b/02	بَاغْلَيُوبْ	bağlayup 44a/12
بُونْلَرِي	bunları 46b/11	قُيُوبِي	kapuyı 10b/02
أَرَدِي	aradı 6b/07	بَاشِيْنْدَه	başında 9a/02
دَحِي	dağı 9a/02	فُيَارِنْكِي	koyarın ki 12a/01

-3. Son seste

Son seste “a” ünlüsü, üstün ve “güzel h” ile (هَ) (هَ) bazen “dik üstünlü elif” (لَ) ile karşılanmıştır.

أَيْرُوجَه	ayruca ayruca 8b/13	أَكَه	ağa 17a/10, 34a/05
بُوكَه	buğa 44a/15	أَشَاغَه	aşağa 63a/10
نُولَه	nola 66b/01	أُوشْدَه	uşda 66b/02
أُومْسَه	umsa 67b/03	أُولْسَه	olsa 67b/12
سَا	sağa 68b/07	صُكْرَه	şonra 16b/08
أُقْدِيْسَه	okudıyısı 17b/13	بَاكَه	bağa 21b/01
يُحْسَه	yohsa 11b/14	أُولْمَغَه	olmağa 12a/04
أَيَاغَنَه	ayağına 21b/02	قَابُوسِيْنَه	kapusına 26a/07
قَلَه	kıla kıla 21b/04	يُولْنَه	yolına 29a/05
أَلْتِمُزْدَه	altımızda 26a/10	شُوكَه	şuğa 29a/06
قُورُتْلَسَه	kurtulsa 2a/08	بَاشِيْنْدَه	başında 9a/02

“e” ünlüsü¹⁵

-1. Ön seste

Ön seste “e” ünlüsü için “üstünlü elif” (لَ) kullanılmıştır. Sayıları çok az olmakla birlikte bazı sözcüklerin de “harekesiz elif”le (لَ) yazıldığı tespit edilmiştir¹⁶.

اِكِيْنَه	eginine 21b/03	أَرِشْمَزْ	erişmez 36b/04
أَرَنْ	eren 26a/15	اَكْسُكْ	eksük 21a/12
أَرْ	er 67a/05	اَسِرْگِيْبْ	esirgeyüp 3a/03
اَكْمَكْ	ekmek 45a/10	اَوْنَه	evine 34a/14
اَلْكُنْ كَلْدُكْجَه	elünden geldükçe 37a/06	اَتْ اَكْمَكْ	et ekmek 45a/10

¹³ Birleşen harfler bu şekilde gösterilecektir.

¹⁴ Birleşmeyen harfler bu şekilde gösterilecektir.

¹⁵ “Kapalı e” için Sadece 2a/04’te ümîd edünüp (أَمِيْدُ اَيْدُنُوبْ) yazılırken üstünlü eliften (لَ) sonra dik esreli y (ي) kullanılmış. Bu da e-i arası bir sesi akla getiriyor. Başka bir örneğine rastlanmadığından “kapalı e” için bir başlık açılmadı.

¹⁶ “eyit-” fiili çok fazla kullanıldığından veya herkesçe bilindiğinden olsa gerek “harekesiz elif”le (لَ) yazılmıştır.

أَسْكَ	eski 26a/01	أَلَى	elli 19a/11
أَكِنُ	ekin 11b/11	أَيْتَبِلَزْ	eyitdiler 10b/03
أَكْلُدُمْ	egildüm 5b/12	أَيْلَمَكْ	eylemek 12b/03
أَكْ	eş 16b/11	أَمْرُ أَيْلَهْ	emr eyleye 29b/14
اللرى ¹⁷	elleri 30b/12	أَسِرْ كُيُوبْ	esirgeyüp 31a/09

-2. İç seste

İç seste “e” ünlüsünü karşılamak için üstün (◌َ) kullanılmıştır:

بِرْ يَرْ	bir yere 2a/05	أَيْلَزْ	eyler 54a/01
كُنْدُرْ	gönderür 38a/10	سَكِرْ دَمْيُوبْ	segirdmeyüp 23b/06
قَرَارْ اِيْدَمْدُكْلَرِيْنُكْ	karar idemedüklerinüñ 23b/06	كُتُورْ يِلَزْ	getürdiler 53b/12
أَيْلَسُونْ	eylesün 66b/03	اِنْدُرْمَكْ	indürmek 60a/15
كُورْ رُلَزْ	görürler 40b/01	سَكِرْ دَمْيُوبْ	segirdmeyüp 23b/06
كَنْدُ	kendü 23b/06	أَيْلَمِيَهْ	eylemeye 34a/02
صَبْرْ اِيْدَمَزْدُكْ	şabr idemezduk 32a/02	اَنْتْ اَكْمَكْ	et ekmek 45a/10
اِيْدِرْلَزْ	iderler 41a/09	اِسْتَدُوْكُزْ	istedünüz 63b/02
اَلْكُدَنْ كَلْدُكْجَهْ	elünden geldükçe 37a/06	كُورْ مِيْنْ	görmeyen 2a/03

-3. Son seste

Son seste “e” ünlüsü için çoğu zaman üstün ve “güzel h” (هَ) (◌َ) bazen de sadece bir üstün (◌َ) kullanılmıştır.

بِرْ يَرْ	bir yere 2a/05	أُوْكُنْمَزْدَهْ	öñümüzde 53b/11
بَلَهْ	bile 23b/03	يُيْلَهْ	böyle 34a/01
يِرْ يُوْرْ نَدَهْ	yiryüzinde 23b/04	أَيْلَمِيَهْ	eylemeye 34a/02
يُونْلَسَهْ	yönelse 12b/05	كُونِنْدَهْ	güninde 44a/12
اَلْكُدَنْ كَلْدُكْجَهْ	elünden geldükçe 37a/06	أُوْسْتِيْنَهْ	üstine 63a/10
كِمْسَهْ	kimse 44a/16	سُوْيُلْسَهْ	söylese 67b/10
كُلْسَهْ	gülse 67b/11	اِيْتْسَهْ	eyitse 68b/05
بِرْهْ	bize 10b/03	نِجَهْ	nice 45a/07
أَوْنَهْ	evine 34a/14	شُوْيُلَهْ	şöyle 12b/02
كِمْسَنَهْ	kimsene 16b/08	أُوْرْ رِيْنَهْ	üzerine 16b/08

“ı” ve “i” ünlüleri

-1. Ön seste

Ön seste “ı” “i” ünlüsünü karşılamak için hem “esreli elif” (İ) hem de esreli elif ve akabinde y (ي) kullanılmıştır. “Esreli elif” ten (İ) sonra y (ي) geldiği zaman esre çok büyük bir çoğunlukla dik esreye (◌ِ) dönüşmektedir.

قَرَارْ اِيْدَمْدُكْلَرِيْنُكْ	karar idemedüklerinüñ 23b/06	اِرْمَقْ	ırmağ 33a/11
اِيْدِرْلَزْ	iderler 41a/09	اِسْسِيْنَهْ	issine 32a/02

¹⁷ Yazmada harekesiz olduğu için bu şekilde yazıldı. Hatta yazmada “r” ve “y” bitişiktir.

صَبْرٌ اِيْمَزْ دُكْ	şabr idemezdük 32a/02	اِمَزْ غَانُورْ	ımızğanur 46b/13
اِشْلُدُمْ	işledüm 67b/05	اِرَاقْدُرْ	ırakdur 49b/09
اِشِي	işi 67b/05	اِشْلَمَمَكْ	işlememek 9b/15
اِيْدِجَلُرْ	idicilerüz 17a/02	اِيْكِسِنَه	ikisine 11a/13
اِنْدُرْمَكْ	indürmek 60a/15	اِمْدِي	imdi 13a/07
اِسْتَدُوْغُرْ	istedüñüz 63b/02	اِنْجَتْمَكْ	incitmek 21a/14
اِسْتَرْ	ister 45a/10	اِيْلُكْ	ilüñ 21a/11
اِنْدِيلُرْ	indiler 17b/01	اِيْدَرْسِيْن	idersin 17a/04

-2. İç seste

İç seste “ı” “i” ünlüsü için esre (ِ) bazen de esre ve y (يِ) (يِ) kullanılmıştır.

چُقُوبْ	çıkup 2a/08	اَوْنَه	evine 34a/14
يِرْ يُوْرُنْدَه	yiryüzinde 23b/04	كِمْسَه	kimse 44a/16
اَغْزِنُكْ	ağzınuñ 38a/11	بِلَه	bile 23b/03
دِيْدِيلُرْ	didiler 46b/11	كُتُورْدِلُرْ	getürdiler 53b/12
اُومَارْسِيْن	umarsın 54a/01	اِيْتْدِي	eyitdi 31b/02
چَقْرَلُرْ	çıkıralar 62b/06	كِشِي	gişi 67b/02, 67b/06
دِرْكِه	dir ki 34a/03	دِيْرِكِه	dir ki 5a/11, 37b/11
دِيْدِيلُرْ	didiler 46b/11	قِمْلُدِرْ	kımlıdar 23b/05
كِيْتْدِي	gitdi 41a/03	كُونْدَه	güninde 44a/12
اَنُوكْچُونْ	anuy-ıçun 62b/04	اِسْسِيْنَه	issine 32a/02

-3. Son seste

Son seste “ı” “i” ünlüsü için esre ve akabinde noktasız (یِ) (یِ) kullanılmıştır.

Bu kullanımlarda (یِ)'den önceki esre çoğunlukla dik esreye (یِ) dönüşmüştür¹⁸. Bazı örneklerde sadece esre kullanılmıştır.

قُيُوسِيْ	kuyusı 31b/01	دِيْدِي	didi 53b/11
يَاَزْدُقْلَرِيْ	yazduqları 16b/08	كِيْتْدِي	gitdi 41a/03
كُولُوشْدُرْمَزْدِيْ	güülüştürmezdi 34a/01	اِيْتْدِي	eyitdi 31b/02
اُورْدِيْ	urdu 53b/12	اِمْدِي	imdi 34a/01
يَدِيْ	yedi 10b/01	بِرِيْسِيْنِيْ	birisini 10b/02
اَيْلَدِيْ	eyledi 51a/10 →	اَيْلَدِيْ	eyledi 66b/04
كِيْشِيْ	gişi 67b/02 67b/10 →	كِيْشِيْ	gişi 67b/02, 67b/06
اَنِيْ	anı 67b/10	بُونْلَرِيْ	bunları 46b/11
دَخِيْ	dağı 12b/03	اُوصِيْ	uşşı 36b/11
اِشِيْ	işi 67b/05	سُيْلَمَدِيْ	söylemedi
قَرْنَدَاشْمَدِيْ	karındaşımıdı 28b/16 →	قَرْنَدَاشْمَدِيْ	karındaşımıdı 28b/16

¹⁸ 48b/14 sahifesinde iki tane “kerpici” kelimesi var. Sondaki “i”ler için ilk “kerpici” (کَرْپِجِيْ) kelimesinde esre kullanılmışken ikinci “kerpici” (کَرْپِجِيْ) kelimesinde dik esre (ِ) kullanılmış.

“u”, “ü” ünlüleri

-1. Ön seste

Ön seste “u” “ü” ünlüsü için çoğunlukla ötreli elif ve vav (و) bazen sadece ötreli elif (ئ) kullanılmıştır.

أُسْتِنَّة	üstine 63a/10	أُسْتُونَه	üstine 41a/02
أُزْرُمَزَه	üzerümüze 17a/03	أُزْدِي	urdi 53b/12
أُجْجِي	üçüncü 22a/03	أُوسَه	umsa 67b/03
أُسْتِنْدَكِي	üstindeki 29b/15	أُوشْدَه	uşda 66b/02
أُشَانُورُذْكَ	üşendürdük 32a/03	أُوْچَانْ	uçan 21a/12
أُجْرَتْلِيْسَه	ücretliyse 55a/12	أُورُولْمِشْ	urulmuşmuş 21b/02
أُشْمِشْ	üşmiş 63a/10	أُومَارْسِيْنْ	umarsın 54a/01
أُولُو	ulu 21a/04	أُيْحُو	uyhu 36a/03
أُيْقُو	uyku 49b/12	أُغْرَرْسَمْ	uğrarsam 34a/11
أُيُومِشِيْنْ	uyumışın 36a/03	أُوصَى	uşşı 36b/11

-2. İç seste

İç seste yer alan “u” “ü” ünlüleri bazen ötre (ُ) bazen de ötreli harf ve vav (و), (وُ) ile gösterilmiştir.

أُيُومِشِيْنْ	uyumışın 36a/03	اِيْدِمَزْدُكْ	idemezdük 32a/02
يِرْ يُوْرُنْدَه	yirüzünde 23b/04	أُوسْتُونَه	üstüne 41a/02
اَغْزَنْكَ	ağzınuş 38a/11	چُقُوبْ	çıkup 2a/08
قَرَارْ اِيْدِمَزْكَلَرِيْنْكَ	karar idemedüklerinin 23b/06	كَنْتُورْ دِلَرْ	getürdiler 53b/12
كُولُوشْدُرْ مَزْدِي	gülişdürmezdi 34a/01	اِنْدُرْمَكْ	indürmek 60a/15
أُوسْتُونَه	üstüne 41a/02	اَكْلَدُمْ	ağladum 21b/02
قُيُوسِي	kuyusu 31b/01	اَنْكْ	anuş 54a/02
اَيْدُرْ	eydür 51a/11	بُونْلَرِي	bunları 46b/11
أُوقِيَانْلَرْ	okuyanlar 32a/01	سَكِرْ دَمِيُوبْ	segirtmeyüp 23b/06
عَرْقَه	garuğa 20b/09	قُورْ تُلْسَه	ķurtulsa 2a/08

-3. Son seste

Son seste “u” “ü” ünlüsü için çok büyük bir çoğunlukla ötre ve vav (و), (وُ) bazen sadece ötre (ُ) kullanılmıştır.

كَنْدُ	kendü 23b/06	قُورْ قُورْ	ķorķu 68b/01
دَكْلُو	değlü 17b/05	بُو	bu 18a/04
شُو	şu 20b/09	بَعْلُو	bağlu 20b/15
اَيْرُو	ayru 21a/02	أُولُو	ulu 21a/04
قُرُو	ķuru 22a/09	طُوطْلُو	toptolu 23b/08
يَمَالُو	yamalu 26a/08	صَارُو	şaru 27a/16
اَغْلَشُو اَغْلَشُو	ağlaşu ağlaşu 27b/01	يُوقَارُو	yokaru 31a/15
صُو	şu 32a/05	اَيْحُو	uyhu 36a/03
بَرُو	beru 36b/12	اَدْلُو	adlu 40b/13

“o”, “ö” ünlüleri

-1. Ön seste

Ön seste “o” “ö” ünlüsü için ötreli elif ve vav (و) kullanılmıştır. Çok az örnekte ise sadece ötreli elif (أ) kullanılmıştır.

أُولَمَزْ	<i>olmaz 45a/01</i>	أُوَكْنُمَزْدَه	<i>öğümüzde 53b/11</i>
أُوَقْيَانَلَزْ	<i>okuyanlar 32a/01</i>	أُوَكُورْدِي	<i>öğürdi 21b/14</i>
أُولْ	<i>ol 37b/09, 53b/11</i>	أُولِحَقْ	<i>öliceğ 21b/14</i>
أُولُورْ	<i>olur 67b/03</i>	أَلْمَكْ	<i>ölmek 22a/04</i>
أُقْدِيْسَه	<i>okuduyısa 17b/13</i>	أُوَكْرَنْدَاكْ	<i>öğrendiğ 9a/09</i>
أُوَيْنَايُوبْ	<i> oynayup 3a/02</i>	أَيْلَه أُولْسَه	<i>öyle olsa 45b/07</i>
جَمْعْ أُولْسَلَزْ	<i>cem^c olsalar 62b/02</i>	أُورْتِيلَه	<i>örtile 14b/11</i>
أُونْ	<i>on 8b/11</i>	أُوَكْرَنْمَشْكَنْ	<i>ögürnemişken 32a/04</i>
أُورْتَسِنْدَه	<i>ortasında 38b/08</i>	أُوَكْلَرَنْجَه	<i>öğlerince 32a/10</i>
أُودْ	<i>od 38b/09</i>	أُودَمَمِشْ	<i>ödememiş 37b/08</i>

-2. İç ve son seste

İç seste yer alan “o” “ö” ünlüleri çoğu zaman ötre ve vav (و), (وْ) ile bazen de sadece ötre (ُ) ile karşılanmıştır. Çok az örnekte de sadece vav (و) kullanılmıştır.

صُورْدُمْ	<i>şordum 31b/01</i>	كُورْمَيْنْ	<i>görmeyen 2a/03</i>
يُوقْدُرْ	<i>yoğdur 38b/12</i>	كُورْزَلَزْ	<i>görürler 40b/01</i>
طُويلْدُمْ	<i>toyladum 36b/14</i>	دُورْتْ	<i>dört 21b/04</i>
فُوپَرُورْ	<i>koparur 2a/01</i>	كُندُرْ	<i>gönderür 38a/10</i>
دُلدُرْبْ	<i>doldurup 47a/01</i>	كُورْبْ	<i>görtip 22a/03</i>
يُحْسَه	<i>yoğsa 3a/09</i>	سُوزْدُرْ	<i>sözdür 22a/09</i>
چُوقْدُرْ	<i>çokdur 36a/13</i>	كُوكْدَنْ	<i>gökden 22a/11</i>
تُورَقْ	<i>toprak 38b/15</i>	بُويْلَه	<i>böyle 33b/04</i>
شُولْ	<i>şol 37a/10</i>	كُورَه	<i>göre (e.) 34a/05</i>
طُوقُوزْ يُوزْ	<i>toğuz yüz 2b/06</i>	كُوپَكِي	<i>köpegi 35a/07</i>
كِدَه يُورُورْ دِي	<i>gideyörürdi 5b/01</i>	يُورُورْ دِي	<i>yörürdi 5b/03</i>
يُورُورْ دِي	<i>yörüdi 5b/04</i>	اِيسْتَيُورْ يُورُورْ سِنْ	<i>isteyü yörürsin 13a/01</i>
قِرْلِي يُورُورْ	<i>kırılıyoruz 14b/05</i>	طُورُويُورُورْ	<i>turuyorur 40b/09</i>
كَلِي يُورُورْ	<i>geliyörür 61a/02</i>	كَلِي يُورُورْ دِي	<i>geliyörürdi 6a/03</i>

1.1.1.1. Uzun Ünlülerin Yazılışı

1.1.1.1.1. Arapça ve Farsça Kelimelerde Uzun Ünlüler

Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzunluklar med harfleriyle (ا و ی) ve “dik üstünlü elif” (إ), “dik esreli y” (ی) (ی) ile gösterilmiştir. Sayısı az olmakla beraber bazı örneklerde üstünlü elif (إ), ve esreli y (ی), (ی) bazılarında ise sadece dik üstün (ُ), dik esre (ِ) yeterli görülmüştür. Çok az örnekte “medli elif” (إ) tespit edilmiştir.

عُدْوَانٌ ¹⁹	<i>udvāne 1b/02</i>	كَافِرْلَر	<i>kāfirler 61a/04</i>
دَانِشْمَنْدَلَر	<i>dānişmendler 68b/02</i>	أَمَّا بَعْدُ	<i>ammā ba'dü 1b/04</i>
يَا جَوَادُ كَرِيم	<i>yā cevād u kerīm 18a/04</i>	تِيْزُ	<i>tīz 16a/11</i>
صَحَابَه	<i>şahābe 41a/07</i>	مَخْلُوقَاتْدَنْ	<i>maḥlūqātđan 30a/02</i>
فِي الْحَالِ	<i>fī'l-ḥāl 48b/07</i>	مَبْرُورُ	<i>mebrūr 18b/10</i>
آزَاد	<i>āzād 3a/04, 3b/04</i>	آوَاز	<i>āvāz 68b/11</i>

1.1.1.1.2. Türkçe Kelimelerde Uzun Ünlüler

Türkçe kelimelerde uzun ünlülerin varlığı uzun yıllar tartışılmıştır. Bugün, Eski Türkçe döneminde aslî uzun ünlülerin var olduğu ve bu uzunlukların günümüz Türk lehçelerinin bazılarında korunduğu artık kabul edilmesi gereken bir gerçektir (Tekin, 1995: 7-8). Türkiye Türkçesinin tarihi gelişimi açısından ise Ana Türkçedeki birincil uzun ünlülerin Eski Anadolu Türkçesinden günümüze doğru kısaldığı gibi genel bir kanaat vardır (Eminoğlu, 2008: 69).

Eserde ünlülerin yazılışında çok farklı şekillerle karşılaşıldı. Bundan dolayı eserde geçen Türkçe kelimelerdeki uzunlukları tespit etmek mümkün değildir. Söz gelimi tek heceli kelimelerde ve son hecede “o”, “ö”, “u”, “ü” için vav (و), ilk hecedeki a sesi için üstünlü elif (إ), dik üstünlü elif (إ), son hecedeki “ı”, “i” sesleri için y (ی) ve dik esre (ِ) kullanılıyor. Hatta orta hecedeki “ı”, “i” sesleri için bile dik esre ve y (ی), (ی) kullanıldığı görülmüştür.

Seksen kelimesi düzenli bir şekilde seksân ve doksan kelimesi düzenli bir şekilde toḫsân (51a/13-14) şeklinde yazılmış. Buradaki “â”ların bir uzunluk göstermediği aşikârdır. Bu ve benzeri durumlar dönemin imla anlayışından kaynaklanmış olmalıdır.

سِيْزْدَنْ	<i>sizden 2b/15</i>	يُوقُ	<i>yok 38b/13</i>
أَشَا غِيلَرَه	<i>aşagılara 2b/15</i>	طُورُرُ	<i>turur 49b/12</i>
قَپْوِيَه	<i>kapuya 14b/10</i>	أَيَا غُ	<i>ayağ 61b/14</i>
قَالْدِي	<i>kaldı 19b/07</i>	كِشِي	<i>gişi 68a/12</i>
أُودَ	<i>oda 31a/12</i>	اِيْدِرْلَر	<i>iderler 35b/13</i>
أُولُ	<i>ol 42a/13</i>	اَيْلِيْلَر	<i>eylediler 26a/14</i>
اَيُّو	<i>eyü 48a/08</i>	أُولُو	<i>ulu 62a/09</i>

¹⁹ Metinde harekesiz olduğu için hareke konulmadı.

1.1.2. Ünsüzlerin Yazılışı

Dönemin diğer eserlerinde olduğu gibi THE'de de ünsüzlerin yazılışı ünlülerin yazılışına kıyasla daha tutarlı bir imlaya sahiptir. Ancak ünsüzlerin yazımında Arap alfabesinde “ç” ve “p” seslerini karşılayan özel işaretlerin bulunmaması çeşitli sıkıntılar doğurmuştur. Bu seslerin genellikle (ج ب) harfleri ile, bazen de Fars imlası etkisiyle (چ پ) harfleriyle karşılanması yazıda bir ikilik meydana getirmiştir. “Nazal n (ن)”nin standart bir şekilde hep aynı kef (ك) ile yazılması dönemin bazı eserlerinde görülen sıkıntıyı (farklı kef şekillerinin kullanımı) ortadan kaldırmıştır²⁰. Yine Arap yazısında birbirine yakın olan bazı ünsüzlerin (ط ت د), (ص س), (ق غ خ), (ح خ ه) birtakım kelimelerde düzensiz olarak birbiri yerine kullanılması ünsüzlerin imlasını da zora sokmuştur. Aşağıda söz konusu ünsüzlerin durumları ayrı ayrı ele alınmıştır. Metinde dikkat çeken bir başka özellik de “j” ünsüzünün hiç kullanılmamış olmasıdır.

“p” Ünsüzünün Yazılışı

“P” ünsüzü Arapça kelimelerde düzenli bir şekilde -aslında olduğu gibi- “b” (ب) ile yazılmıştır. Farsça kelimeler ise -aslında olduğu gibi- “p” (پ) harfi ile yazılmıştır. Farsça bağlaç “pes”in istisna olarak bir iki yerde “bes”²¹ olarak da yazıldığı da tespit edilmiştir. Türkçe kelimelerde zarf-fiil eki -up, / -üp standart bir şekilde “b” (ب) harfi ile yazılmıştır. Aslı p olan Türkçe kelimeler çok büyük bir çoğunlukla “p” (پ) harfi ile yazılmışken yer yer bunun istisnasına²² da rastlanmıştır. Bu harfin üç noktasının iki noktaya²³ düşürüldüğü örnekler de vardır.

ايدُب	<i>idüp 14a/13</i>	أولوب	<i>olup 14b/04</i>
اغلشوب	<i>ağlaşup 31b/10</i>	كوبوكندن	<i>köpüğinden 60a/01</i>
قالقوب	<i>kalkup 40b/13</i>	دوبدور	<i>düpdüz 3b/12</i>
كرپچي	<i>kerpici 48b/14</i>	اوقيوب	<i>okuyup 53b/02</i>
قوپرور	<i>koparur 2a/07</i>	پادشاهی	<i>pādişāhı 2a/13</i>
ايلکني	<i>ipligini 28a/12</i>	پيغمبر	<i>peygamber 3b/09</i>
طپالم	<i>tapalum 41b/14</i>	هپ	<i>hep 3b/16</i>
پس	<i>pes 39a/11...</i>	يس	<i>pes 3a/15</i>
پنلر	<i>putlar 41b/07</i>	قوپي	<i>kapuyı 10b/02</i>
پيشه سي	<i>pīşesi 54b/09</i>		

²⁰ Sadece şurada üç noktalı kef kullanılmış: Mafsallarım *an an* ditredi. (5a/17).

²¹ bk. 2a/02, 5a/15.

²² bk. (کوبرگري) köprükleri 5a/12.

اوپراق toprak 8b/12 15a/15, 65b/01.

توبراک tobrak 36a/04, 38b/15, 7a/14.

توبراک tobrak 65a/14.

اوپراق toprak 15a/15.

اوپراق tobrak, 5a/10 15a/07.

²³ bk. 5a/14, 5b/07.

“ç” Ünsüzünün Yazılışı

Eserde “ç” ünsüzü Arapça kelimelerde (ج) ile Farsça ve Türkçe kelimelerde (چ) ile yazılmışken bazı istisnalara rastlanmıştır²⁴. Fiillerin çok büyük bir çoğunlukla (چ) ile yazıldığı görülmüştür. Bu da metnin, dönemin metinlerine göre daha düzenli bir imlaya sahip olduğunu gösterir. “ç” harfinin “iki noktalı cim”le yazıldığı örnekler de vardır. 6a/02’de yabça yabça ikilemesinde birinci “ç” “iki noktalı cim”le ikinci “ç” (چ) ile yazılmıştır.

چُوبُ	çıkup 2a/08	أُوچَايْدُمْ	uçaydum 27a/05
چُقُ	çak 26b/05	اِچَيْدُمْ	içeydüm 27a/06
بِيچارَه نَكْ	bī-çārenūḡ 2b/01	چَادِرُ	çadır 30a/01
چُونِكِه	çünki 10b/15	اَقْچَيَه	ağçeye 44a/16
خُوشْء چِينُ	ḡūṣe-i çīn 2a/16	اِچْمَكْ	içmek 49a/04
چُوپُی	çöpi 11b/16	اِچِنْدَه	içinde 27a/16
فُوجُ	koç 27a/02	چُوقُ	çok 50a/06
قَچَنُ	kaçan 29b/06	اُچُنْجِی	üçüncü 58a/06
کِچْمِشْ	giçmiş 2a/14	چَرَاغَنُ	çırağın 50b/04
چُوقْدُرُ	çokdur 36a/13	چَقْسَه	çıkşa
اُوچُ	üç 58b/02	کَرچَکْلَرُ	gerçeklerler 40b/03
اِچَرُو	içerü 40b/06	چَهَارُ	çihār 58a/01
چَارِقُ	çarık 21b/02	چَاغَرْدِی	çağırdı 16a/04
چَالْعُویْلَه	çalgu-yıla 68a/01	کِچْدِی	giçdi 5b/06

“s” Ünsüzünün Yazılışı

Kalın sıradan kelimelerde bulunan “s” çoğu zaman şad (ص) bazen de sin (س) harfi ile yazılmıştır. Aynı kelimenin her iki harfle de yazıldığı görülebilmektedir²⁵. Eklerde ve ince ünlülü kelimelerde ise sadece sin (س) kullanılmıştır.

نَسْنَه	nesne 2a/07	صَاتَمُ	şatam 53a/10
اُولْسَاغُزُ	olsağuz 8b/12	صُورْسَاغُزُ	şorsağuz 8b/12
سَنِی	seni 20a/14	صَالُورْلُورْسِی	şalurlanursın 52b/01
سَقَالِی	sağalı 6a/04	صُورُ	şuvar 11b/10
سِزُ	siz 2b/13	صَغِشْنَجَه	şağışınca 60b/06
سُوزُلْدِی	süzüldi 20b/11	صِنْدِی	şındı 53a/07
سُویْلَمَمَكْ	söylememek 64b/05	صُوی	şuyı 58b/14
سُوزِیْنَه	sözine 67b/12	صَالِبِی وَرْمِشْ	şalıvırmış 58b/14
سُیُونْمِشْ	söyünmüş 50b/05	اَصْلَمِشْ	aşılmış 63a/10
قِلْسَه	kılsa 12b/06	صُورْدِیکَه	şordı ki 42b/02

²⁴ گِجْ gec- 5b/06, 6a/04. گِچْ geç- 15b/10, 17a/13, 53a/11...

گِجْ gic- 2a/14, 3b/04, 4a/13. گِچْ giç- 53a/11.

²⁵ sağal 6a/04, şağal 5a/13, 6a/11.

“t Ünsüzünün Yazılışı”

Eski Türkçede ön ses durumundaki kalın ve ince sıradan “t” lerin bir kısmı Eski Anadolu Türkçesinde tonlulaşarak “d” ye dönüşmeye başlamıştır (Efendioğlu, 2013: 35). Bunlardan ince olanlar düzenli olarak eserde “dal” (د) ile yazılırken kalın ünlü olanlar bazen “dal” (د) bazen de “tı” (ط) ile yazılmıştır. Bu ünsüzün bulunduğu ekler ise standart bir şekilde “dal” (د) ile yazılmıştır.

دَقْدِي	dağdı 52b/03	طاشلَر	taşlar 10a/03
دَحِي	dağı 12b/03	طاپۇچىلاردى	tapucılardı 12b/09
دَرَكْ	deriğ 5a/12	طَرَلَقْدَن	tarlıkdan 15b/02
دېپىدى	depindi 22a/12	طاغ	tağ 22b/06
دېرى	diri 23a/07	طۇتمىشلَر	tutmışlar 24b/01
دېلنن	dilinden 25a/02	طوتَر	tutar 28b/04
دۇدقارى	dudaqları 3a/12	طۇتساقلَر	tutsaklar 31a/03
دۇرۇز	durur 28a/15	→ طۇرۇز	turur 23a/08
دۇلدۇرۇب	doldurup 47a/01	طۇلشدى	tolaşdı 11a/13
دۇقۇندى	doğundı 56a/04	طۇلاشوب	tolaşup 11a/14
دۇرت	dört 8b/14	طۇبرغله	tohrağıla 15a/07
دۆكه	döke 15a/15	طۇبۇلو	tohtolu 15a/07
دۇشەر	düşer 17a/09	طۇلمىشدۇر	tolmışdur 26a/12
دۇرلۇ	dürlü 26b/13	طۇيدۇك	tuyduğ 62a/01
دېنمىجۇق	dınmayacağ 44b/03	طۇيقلارنه	topuqlarına 32a/13

Ön (ince) ünlülü Türkçe sözcüklerde “t” sesi kelime başı, kelime içi ve kelime sonunda düzenli olarak “t” (ت) ile yazılmıştır. Art (kalın) ünlülü kelimelerin başında yer alan “t” ünsüzü Tağrı (تَڭرى) ve toprak (تۇرپاق)²⁶ kelimeleri dışında devamlı “tı” (ط) ile yazılmıştır. Art (kalın) ünlülü kelimelerin ortasında ve sonunda devamlı “t” (ت) harfi kullanılmıştır.

أوتۇز	otuz 61a/12	طاشلَر	taşlar 10a/03
أوتۇرسە	otursa 61a/14	طاپۇچىلاردى	tapucılardı 12b/09
چىكشندۇم	çikşettüm 61b/06	طَرَلَقْدَن	tarlıkdan 15b/02
دۇرت	dört 8b/14	طاغ	tağ 22b/06
يىگىت	yigit 10b/12	طۇتمىشلَر	tutmışlar 24b/01
ات	at 44a/16	طۇقۇندى	toğundı 47a/02
قات	kat 58a/15	طوتَر	tutar 28b/04
ايتىدى	eyitdi 10a/03	طۇناتدۇق	tonatduğ 47b/02
يىتمەز	yetmez 10b/05	طۇتساقلَر	tutsaklar 31a/03
اتلۇز	atavuz 10b/05	طۇيۇرۇرىن	toyururın 50a/11
گتۇرە	getüre 30a/08	طۇرۇز	turur 23a/08

²⁶ طۇپراق toprak 8b/12 15a/15, 65b/01.

تۇبراك tobrak 36a/04, 38b/15, 7a/14.

تۇبراك tobrak 65a/14.

طۇپراق toprak 15a/15.

تۇبراك tobrak, 5a/10 15a/07.

قُورْتَرُر	<i>qurtarur 30b/07</i>	طُولْدِي	<i>toldı 51a/12</i>
كُوسْتَرْمَسَلَر	<i>göstermeseler 30b/09</i>	طُولْشَدِي	<i>tolaşdı 11a/13</i>
أَلْتَمِش	<i>altmış 41b/14</i>	طُولَاشُوب	<i>tolaşup 11a/14</i>
قِمْلَدَتْدِي	<i>qımıldatdı 42a/06</i>	طُولْقَسَان	<i>toqsan 51a/13</i>
طُوغُرْمَيَّيْدِي	<i>toğurmayaydı 27a/08</i>	طُوبَرْغَلَه	<i>tobrağıla 15a/07</i>
طُولْدُم	<i>toyladum 36b/14</i>	طُوبُطْلُو	<i>tobtolu 15a/07</i>
طُوغُرُو	<i>toğru 42a/05</i>	طُولْمِشْدُر	<i>tolmışdur 26a/12</i>
طُونْلَر	<i>tonlar 42a/16</i>	طُونْدَاڭ	<i>tuyduñ 62a/01</i>
طُولِي	<i>tolı 46b/15</i>	طُونْقَلَرْنَه	<i>topuqlarına 32a/13</i>

“g” Ünsüzünün Yazılışı

Eserde “g” ünsüzü ön (ince) ünlülü kelimelerde her zaman kef (ك) ile, art (kalın) ünlülü kelimelerde ise gayın (غ) ile yazılmıştır. Ön (ince) ünlülü kelimelerde “üç noktalı kef (ڭ)”²⁷ veya çift çekmeli kef (گ) hiçbir yerde kullanılmamıştır.

اَغَاچ	<i>agaç 21a/05</i>	كَلْدِي ²⁸	<i>geldi 5a/12</i>
اَغْلَدِي	<i>agladı 25a/13</i>	گَرْچَك	<i>gerçek 42a/05</i>
بُوغَاز	<i>boğaz 63a/10</i>	گِنَه	<i>gine 14a/04</i>
چَاغَرْدِي	<i>çağırdı 16a/04</i>	گِرُو	<i>giri 14a/05</i>
دُوغُرْلَدِي	<i>doğruldı 21b/03</i>	گُوكْسُن	<i>gögüs 3a/13</i>
غَافِل	<i>gāfil 24a/07</i>	گُوز	<i>göz 3b/12</i>
غَوْغَه	<i>gavğa 40b/12</i>	دَكُل	<i>degül 15a/03</i>
غَزَا	<i>gazā 53a/06</i>	دَكِنْ	<i>degin 14a/01</i>
اُغُور	<i>ugur 14a/09</i>	دَكِرْمَنْ	<i>degirmen 58b/11</i>
يَغْلَنَه بُلُورْدَاڭ	<i>yıglnabilürdiñ 59b/03</i>	اَكْلَمِشْدِي	<i>eglenmişdi 5b/08</i>
غَم	<i>gam 45b/02</i>	اَكُرُور	<i>egirür 28a/08</i>

“ğ” Ünsüzünün Yazılışı

“g” ünsüzünde olduğu gibi “nazal n” (ñ) de kef (ك) ile karşılanmıştır. Üç noktalı kef²⁹ (ڭ) veya çift çekmeli kef (گ) kullanılmamıştır:

يَغْلَنَه بُلُورْدَاڭ	<i>yıglnabilürdiñ 59b/03</i>	صُورْسَكُر	<i>şorsañuz 8b/12</i>
بِيچَارَه نَاڭ	<i>bī-çārenüñ 2b/01</i>	اِيْلِكْنِي	<i>ipligini 28a/12</i>
اُوكْلُمَزْدَه	<i>öñümüzde 53b/11</i>	اُوكُورْدِي	<i>öñürdi 21b/14</i>

8b/15'te [senin] “kuluñı” (قُولْنِي) yazılması gerekirken “kulunı” (قُولْنِي) yazılmış.

Haziretün hod Hâlık'dur, Kerîm'dür, Raḥîm'dür. Ben kuluñı seksan yıl kullana cehennem odından âzād eylemeye-mi? (8b/15). Kanaatimizce bu durum yazarın dikkatinden kaçmıştır. Bunlar dışında bu ünsüz kef (ك) ile mutata bir şekilde karşılanmıştır: baña, saña, deñiz, biñ, aylan-, gişinüñ, kimüñ, enbiyānuñ, soñra, uyarsañuz, öñ, Tañrı, añ-, beñze-, göñül, göñil, öñürdi, yalñuz...

²⁷ Sadece şurada üç noktalı kef kullanılmış: Mafsallarım *añ añ* ditredi. (5a/17).

²⁸ Metinde harekesiz olduğu için hareke konulmadı.

²⁹ Sadece şurada üç noktalı kef kullanılmış: Mafsallarım *añ añ* ditredi. (5a/17).

“k/h/g” Ünsüzlerinin Birbiri Yerine Kullanımı

Bazı Türkçe kelimelerde “k/h/g” ünsüzlerinin birbirinin yerine geçtiği görüldü³⁰.

أَوْفُو	uyku 24a/02, 47a/04	أَوْجُو	uyhu 36a/03
قَقْرْدِي	kıkırdı 48b/02	قَغْرِبْ	kıgırup 66a/10
يُحْسَهُ	yohsa 7b/11	يُوغْسَهُ	yogsa 4a/08
إِرَاقْدُرْ	ırakdur 49b/09	إِرَاغْدُرْ	ırağdur 49b/08
إِرَاقْ	ırak 25b/14	إِرَاغْ	ırağ 9b/14
قَنَقِي	kankı 39b/12	قَنَغِي	kanğı 60b/05
قَارَقَه	karğa 20b/11, 21a/02	قَارَغَه	karğa 20b/11, 21a/09
غَرَقَه	garğa 20b/10, 14, 21a/08	قَرَقَه	karğa 20b/06
غَرَقَه	garuğa 20b/09		

1.1.3. Şeddenin Kullanılışı

Arapça kelimelerde ve Farsça “*hurrem*” kelimesinde şedde kullanılmıştır³¹.

كَرَّه	kerre 18b/10	رَبُّكَ	rabbüñ 41b/01
إِبْنِ عَبَّاسٍ	İbni ‘Abbāsin 44a/10	حَاحْ	ḥacca 52a/11
مُقَدِّمٌ	muḳaddem 60b/04	كَفَّرَتْ	keffāret 61b/02
مُطَهَّرٌ	mutaḥhar 67a/01	دُكَّانِنَه	dükkānına 15a/01
جَلَّ	celle 15b/01	جَنَّةَدَه	cennetde 19b/11
أُمَّتُمِي	ümmetümi 30b/10	أَوَّلْ	evvel 45a/09
حَتَّى	ḥattā 44a/03	عَسَّانْ	Ġassan 41b/05
مَكَّةُ	Mekkeyi 17b/06	قَصَّةُ	kışşayı 13b/05
سَيَّةَ مُزْدَنْ	seyyi'emüzden 19a/04	مَحَلَّةُ	maḥalleyi 50a/08
حُرْمٌ	hurrem ³² 37a/05	عَصَّةُ	guşşa 45b/02

1.1.4. Hemzenin Kullanılışı

Hemze, kelime içerisinde çok büyük bir çoğunlukla orijinal imlasına uygun olarak yazılmıştır. Bazı kelimelerde “y” (ى) ünsüzüne dönüşmüştür³³. Hemzenin sonda bulunduğu sözcükler ek almamışsa yani hemzeli sözcük yalın olarak kullanılmışsa hemze işaretlenmemiştir:

binā > binā 48b/14, 17b/04, 17b/02	cezā > cezā 12b/07
du‘ā > du‘ā 60b/13, 51b/01, 44b/13...	edā > edā 37b/10, 37b/12
eşkiyā > eşkiyā 31a/03, 31a/10, 32a/07	evliyā > evliyā 4a/08...
fenā > fenā 3a/05	ḥayā > ḥayā 43a/11, 43a/12
hevā > hevā 64a/10, 53a/04...	każā > każā 6a/05, 6a/08, 6a/10...
riyā > riyā 65b/0, 47b/08, 48a/01...	nidā > nidā 55a/09, 49a/14...

³⁰ Bu durum metne ağız özelliklerinin karışmış olduğunu düşündürmektedir.

³¹ İssi (إِسَى 34a/02, 34a/05) işşı (عِشَّة 5a/16) kelimelerinde de şedde kullanılmıştır.

³² Metinde şeddeli kullanılan tek Farsça kelime.

³³ 16a/06 ve 16a/10'da قُمْقُمَا (kumkuma); 15b/13 ve 15b/14'te قُمْقُمَا (kumkumayı) yazılmış. 66b/13'te *kebā'iri* yazılmışken diğer örneklerde hemze yerini “y”ye bırakmıştır: *günāh-ı kebāyirden 12b/01, kebāyire 67b/02, günāh-ı kebāyiri 15b/08*.

zinā > zinā 68a/03, 59b/01, 59b/04, 64a/09

Bu tür sözcüklerden sonra yükleme hâli eki gelmişse hemze düzenli olarak gösterilmiştir³⁴:

مُؤْمِنٌ	<i>mü'min 2a/12</i>	سُؤَالٌ	<i>su'āl 3a/06</i>
غَائِبٌ	<i>gā'ib 3b/06</i>	جَبْرَائِيلُ	<i>Cebrā'īl 5b/13</i>
مَسْنَلَةٌ	<i>mes'ele 8b/12</i>	هَنْكَامَةٌ	<i>hengāme'i 13a/13</i>
قِصَّةٌ	<i>kıṣṣa'i 13b/05</i>	طَائِفَةٌ نُّكْتُ	<i>ṭāi'fenüṭ 16a/10</i>
قُمْقُمَةٌ	<i>ḳumḳuma'ı 16a/06, 16a/10</i>	كِمْسَةٍ	<i>kimse'i 17a/01, 21b/07...</i>
مَكَّةٌ	<i>Mekke'i 17b/06</i>	مِيكَائِيلُ	<i>Mikā'īl 17b/09</i>
سَيِّئَةٌ مُزْدَنٌ	<i>seyyi'emüzden 19a/04</i>	دَوَّةٌ	<i>deve'i 28b/10</i>
يَيْسٌ	<i>ye'is 46a/01</i>	مَحَلَّةٌ	<i>maḥalle'i 50a/08</i>
أَقْچَةٌ	<i>aḳçe'i 50a/12</i>	صَدَقَةٌ	<i>ṣadaḳa'i 50a/13</i>
سَيِّئَاتِي	<i>seyyi'āti 51b/16</i>	دُعَاءٌ	<i>du'ā'i 59b/15</i>

Sonu “güzel h” (◌) ile biten kelimeler nesne hâli ekini aldıkları zaman veya bir tamlamaya dâhil oldukları zaman “(◌)”nin üzerine hemze konuluyor:

Mekke-i (مَكَّةُ) 17b/06, *ṣadaḳa-i* (صَدَقَةٌ) 50a/13, *ḳumḳuma'ı* (قُمْقُمَةٌ) 16a/06, 16a/10
kıṣṣa-i (قِصَّةُ) 13b/05, 15a/06, 21a/13, 28b/14, 16a/12

Elif yerine hemze kullanılan iki örnek vardır.

riyā'ileydi (رِيَا'ئِلْدِي) 31a/13, *birisi-îmiş* (بِرِسِ'ئِمِشْ) 52b/06.

1.1.5. Bitişik Yazılan Kelimeler

Eserde nadiren ayrı yazıldığı hâlde bitişik yazılmış olan kelime ve edatlar da vardır. Bunlardan özellikle “ile” ve “dağı” edatı ve sonra kelimesi birçok yerde ek gibi kullanılmıştır. “İçUn” edatı da yukarıdaki edatlar ve kelimeler kadar olmasa da yer yer bitişik yazılmıştır³⁵. Birbirinden bağımsız kelimelerin bile birleşik yazıldığı görülmüştür³⁶:

كُنْشَدْحِي	<i>güneş-dağı 5b/05</i>	نَقَدَرُ	<i>ne-ḳadar 6a/13</i>
أَنْدَنْصُكْرَه	<i>andan-şoṅra 11b/08, 29b/12</i>	شَوْلَقَدَرُ	<i>şol-ḳadar 7b/01</i>
أُولَنْجَه	<i>ol-nice 12b/13</i>	أَنُوكْچُونُ	<i>anuṇ-içun 59b/09</i>
أَوْلَانْجُقْلَرِيلَه	<i>oḡlancuḳlar-ıla 13b/11</i>	أَهْلُ بَيْتِيلَه	<i>ehl-i bey-tile 13b/11</i>
أَوْلْدُقْدَنْصُكْرَه	<i>olduḳdan-şoṅra 21a/13</i>	أَوْلَقَدَرُ	<i>ol-ḳadar 24b/07</i>
نَيُوزْدَنْ	<i>ne-yüzden 23a/12</i>	نَمْقَدَارُ	<i>ne-miḳdār 24b/07</i>
كُوكْچُكْمُ	<i>küçük-idüm 27b/11</i>	شَوْلَدَوَه	<i>şol-deveyi 28b/04</i>
أَصْحَابِلَه	<i>aşḫāb-ile 35a/04</i>	قَنْجَلَه	<i>ḳadeḫ-ile 30a/04</i>
دِزْدَنْكُ	<i>dizine-dek 44a/03</i>	كُوبَكِينْدَنْكُ	<i>göbeline-dek 44a/03</i>
يَاشِيلَه	<i>yaş-ıla 51a/12</i>	بُؤْغَارَنْدَقُ	<i>boḡazına-dek 44a/03</i>

³⁴ Metinde “*kimseyi, aḳçe'yi, deveyi, du'ā'yı, hengāmey'i, ḳumḳumayı, Mekkeyi*” şeklindedir.

³⁵ bk. anuṇ-içün 62b/04, anuṇ-içün 59b/09, 62b/04.

³⁶ Uç örnekler vardır: kimse-yoḳdur 51b/14, cum'a-namāzın ḳılıp 58b/09

فُولَرْمُچُونُ	küllerum-çun 48b/03	أُولِيَامُچُونُ	evliyām-içün 48b/03
بُونُلَرِكِه لَه	bunlaruñ-ıla 60b/13	سَنَدَجِي	sen-dağı 62a/06
يَدِيكُونْدُر	yedi-gündür 19a/10	شُولُكِيمَسَنُكِكِه	şol-kimsenüñ-ki 6a/16

1.1.6. Farklı Yazılan Türkçe Kelimeler

Eserin imlasındaki en bariz özelliklerinden biri çift kullanımlardır. Birçok kelime çift şekilde yazılmıştır. Bazı kelimeler ise daha fazla şekillidir. Bugünkü “komşu” kelimesinin üç, “geç-” fiilinin dört, “toprak” ve “karga” kelimelerinin beş farklı şekilde yazıldığı görülmüştür.

أَشَاغَه	aşağa 51a/11, 65b/10, 22b/12...	أَشَاغ	aşağı 2b/15
بُوَيْنُ	boyın 31a/05, 53b/12, 66b/05...	بُوَيْنُ	boyun 53b/01, 53a/11, 53a/09
بُورَدَه	burada 19b/07	بُورَدَه	burda 8a/09, 21a/03, 32b/07
چَاغَرِيْش	çağırış- 14b/09, 50b/12	چَاغَرِيْش	çağırış- 32b/02, 55a/07
چَاك	çik- 51b/13	چَاك	çek- 3b/02, 8a/12, 13a/03...
دَاغِي	dağı ³⁷ 19a/03, 37a/07, 67b/12...	دَاغِي	dağı 67b/12 ³⁸
دَا	de- 7a/09, 36a/01	دِي	di-12a/03, 47a/03
دَر	deri 26a/10	دَر	derü 5a/10
دُوغُر	doğur- 27a/08	دُوغُر	toğur- 27a/08
دُوغُن	doğun- 58a/08, 56a/04-05	دُوغُن	toğun- 47a/02, 56a/06, 47a/04
دُرد	dörd 45b/02, 49b/10	دُرت	dört 45b/02
دُور	dur- 3a/13, 10a/14, 28a/15...	دُور	tur- 13b/12, 35a /01, 50a/06...
دُوت	dut 32a/13, 46b/15, 47a/01	دُوط	tuğ- 32a/13
تُوت	tut 61a/05	تُوت	tut- 28b/04, 3a/01, 15b/12
دُزلُو	dürli 26b/13, 56b/12	دُزلی	dürli 27b/10
اَكْمَاك	ekmek 46a/06	اَتْمَاك	etmek 20b/06
اَكْسِيك	eksik 21a/12	اَكْسِيك	eksik 19a/09, 50a/11, 51b/16
اَرِش	eriş- 36b/04	اَرِش	iriş- 33b/05
كَاغ	geç- 5b/06, 6a/04	كَاغ	geç- 15b/10, 17a/13, 53a/11...
كَاغ	giç- 2a/14, 3b/04, 3b/15, 4a/13	كَاغ	giç- 53a/11
كَا	gey- 21b/02, 58a/14, 67b/01...	كَا	giy- 26a/05, 06, 36a/06...
كَايدِر	geydir- 42a/03	كَايدِر	geydür- 42a/13, 64b/13
كُوغُس	gögüs 32a/15, 32a/14, 3a/13	كُوغُس	gögüs 30a/05
كُونْدِر	gönder- 26a/09	كُونْدِر	göndür- 16a/05
كُوغُل	göñil	كُوغُل	göñil 61b/03, 29b/05...
اِرَاغ	ırağ 49b/08	اِرَاغ	ırağ 49b/08
اِسِي	issi 15b/14, 32a/02, 32a/05...	اِسِي ³⁹	ışşı 3a/16
اِشِيْث	işit- 31b/09, 32a/08, 35b/05...	اِشِيْث	işüt- 3b/02
قَالْدِر	qaldır- 51a/12	قَالْدِر	qaldur- 6a/08
قَنَاْث	kanat 30b/09	قَنَاْث	kanad 59a/11 59b/10, 61a/06

³⁷ 267 kez kullanılmış.

³⁸ Sadece burada tespit edildi.

³⁹ Sadece burada tespit edildi.

قَنْغَى	kaṅgı 10b/13, 11a/01, 36b/05.	قَانَقَى	kaṅkı 3a/08, 4b/13...
قَانَى	kanı 19b/10, 32b/14	قَنْقَى	kaṅkı 4b/12
قَرَلَقْ	karanlıq 22a/15	قَرَكَلَقْ	karanlıq 22a/16
قَرَدَاشْ	qardaş	قَرِنَدَاشْ	karındaş
قَارَقَه	qārqa 20b/11, 21a/02	قَارَغَه	qarğa 20b/11, 21a/09
غَرَقَه	ğarqa 20b/10, 14, 21a/08	قَرَقَه	qarqa 20b/06
غَرَقَه	garuqa 20b/09	-	-
كَنْدُو	kendü 67b/01, 36b/03, 48b/12...	كَنْدَى	kendi 53b/15, 58b/14...
قِغِرْ	qıgır- 66a/10	قَقِرْ	qıqır- 48b/02
قَزْدُرْ	qızdur- 31b/07, 31b/07, 31b/08...	قَزِيرْ	qızdır- 15b/14
كِمْسَه	kimse 1b/08, 1b/13, 4a/05...	كِمْسَنَه	kimesne 35a/08
كِمْسَنَه	kimsene 34b/03, 52a/11, 58b/01...	-	-
قَوڭشْ	qoŋşu 61b/03	قَوڭشَى	qoŋşı 61b/12
كُوڭشُو	göŋşü 61b/04	-	-
قُولَلَقْ	qullıq 8b/09, 14a/03, 13b/15...	قُولَلَقْ	qulluq 14a/08, 14a/08
قُورْتَلْ	qurtıl- 28a/05, 11a/05	قُورْتَلْ	qurtul- 15b/03, 55a/04, 31a/15...
قُيُو	quyu 31b/01, 31b/04, 63a/08...	قُيَى	quyı 31a/16
أُو	o 21a/07, 37a/03, 57a/03...	أُولْ	ol 50b/03, 52a/15, 57a/06...
أُودْ	od 24a/01	أُوتْ	ot 24a/03
أُوقْ	oku- 46b/05, 60b/05, 46b/05...	أُوقْ	okı- 52a/01, 52a/01, 24a/06
أُولُنْ	olun- 35b/12, 37a/10, 40a/02...	أُولُنْ	olın- 37a/10, 12b/07.
أُوكَه	oŋa 3b/03, 22a/06, 53b/06, 59b/08...	أُون ا	ona 15a/12
أُورَدَه	orada 22b/06	أُورَدَه	orda 3b/06
سَقَلْ	saqal 6a/04	صَقَلْ	şaqal 6a/11
سَرْجَه	serçe 3a/01, 3a/03	سَرْجُو	serçü 3b/04
سَوُكُلْ	sevgülü 18a/11, 4a/10, 59a/05	سَوُكُلْ	sevgülü 5a/01, 49b/09
سَكِرْتْ	segirt- 58b/13, 44b/02	سَكِرْدْ	segird- 51a/03, 23b/06, 27a/09
سِكِرْتْ	sigirt- 32b/06, 15a/01, 58b/09	-	-
سُورْ	sürü- 47b/09, 48a/01, 548a/02	سُورْ	süri- 47b/09
طَاغْ	tağ 3b/12, 22b/06, 22b/09...	دَاغْ	dağ 11b/07
تَغْرِى	tağrı 15b/15	تَغْرِى	tağrı 15b/15
طُولَى	tolı 46b/15	طُولْ	tolu 4a/16
طُوپَرَاقْ	toprāk 6b/12 15a/15, 65b/01	تُوبرَقْ	tobraq 34a/04, 38b/15, 7a/14
تُوبرَاقْ	tobrāk 65a/14	طُوبرَقْ	toprak 15a/15
طُوبرَقْ	tobraq, 3a/10 15a/07	-	-
طُوطْ	tuṭ- 32a/13	تُوتْ	tut- 61a/05
طُوتْ	tuṭ- 32a/13	دُوتْ	dut- 32a/14
أُويَقُو	uyku 24a/02, 47a/04, 50a/03...	أُويَجُو	uyhu 36a/03
وَرْ	ver- 3a/07, 18b/16, 41a/13, 53b/13.	وَرْ	vir- 7a/10, 18b/08, 18b/16...
يَالِكُورْ	yalıŋuz 4a/15, 34b/01	يَاكُورْ	yaŋuz 3a/11
يَصْدُقْ	yaşduq 38b/15	يَاسْتُقْ	yastuq 26a/11
يِ	ye- 21b/12	يِ	yi- 21b/12
يَدَى	yedi 29a/06	يَدَى	yidi 7a/07
يَرْ	yer 1b/09, 62b/11, 65a/13...	يَرْ	yir 10a/05, 13b/11...

يَتِيْشْ	yetiş- 2a/09, 3b/01, 5b/09...	يَتِيْشْ	yitiş- 6a/07, 53b/06, 59a/12...
يَلْدُزْ	yılduz 19a/15, 19a/11, 60a/02	يَلْدُزْ	yıldız 19b/01, 19b/03...
يُوقَرُوْ	yokaru 32a/075a/13, 64b/04	يُوقَارِيْ	yokarı 65b/10

1.1.7. Farklı Yazılan Arapça ve Farsça Kelimeler

خَاصُّ	hāş 19a/14, 19b/04, 19b/07, 19b/09...	خَسْ	has 19b/05
حَتَّى	hattā 2a/13...	حَطًّا	hattā 3b/17
خَاطِرُ	hātır 57a/16, 57b/03, 64b/12...	خَاطِرُ	hātır 1b/09
حَاضِرُ	hāzır 27a/04, 4a/16, 28b/11, 39a/14	خَاطِرُ	hāzır 15a/02
حِرْقَه	hırka 65b/08	حِرْقَه	hırka 65b/08-09
دَرْوِشْ	derviş 2a/02	دَرْوِشْ	derviş 12a/04, 28a/15...
دُورُوشْ	dürviş 2a/08	-	-
دُشْمَنْ	düşmen 27b/12...	دُشْمَانْ	düşmān 26a/05...
طُوفَانْ	tufān 17b/03	طُفَانْ	tufān 17b/03
مَنْبَرُ	menber 48a/04	مَنْبَرُ	minber 16b/08, 17b/09
مُرَادُ	murād 11a/09	مُرَادُ	murāz 25a/01
شَرِيَّاتْ	şerī'at 67a/01, 67b/13	شَرِاطْ	şeriaṭ 41b/04
زَرَّه	zerre 24b/06	زَرَّه	zerre 24b/06
بَارِزْكَانْ	bāzırkān 23a/04, 05, 07, 08, 09...	بَارِزْكَانْ	bāzırkān 22b/12...
رَاسْتْ	rāst 6b/02	رَاسْتْ	rāset 40b/15
جُنْبُشْ	cünbüş 60b/10	جُنْبُشْ	cübnüş 41a/03
غَضَبْ	ğazab 68a/07, 22a/08, 52a/15, 53b/03	غَضَبْ	ğazab 17a/05
كَرَّه	kerre9a/14, 11a/11, 46b/04, 49b/11...	كَرَّه	kerre 5b/12
كَرَّه	kere 20b/05	-	-
كِبِرْ	kibir 11a/10, 11b/01, 11a/09...	كِبِرْ	kibr 29b/03, 53a/02
أُمِيدْ	ümîz 4b/05, 14a/04, 16a/03...	أُمِيدْ	ümîd 2a/04
يَعْنِيْ	ya'ni 1b/06, 1b/13, 2a/03, 2a/15...	يَعْنِيْ	yagñi 1b/08, 2a/06...
وَقْتْ	vaqt 11b/13, 12a/16, 6a/05, 14b/06...	وَقْتْ	vaqit 12a/16, 68a/04...
تِيزْ	tîz 51a/16, 52a/13, 53b/07...	تِيزْ	tez 56b/10
صُفْرَه	şofra 36a/11, 37a/03	صُفْرَه	sofra 20b/05
يَاخُودْ	yāhūz 68a/03, 68a/11, 68b/06	يَاخُودْ	yāhūd 46b/09
يَاخُودْ	yāhūd 67a/13, 67b/01	-	-

Bir örnekte harf-i tarifi (ال) aynı terkipte iki farklı şekilde kullanıldığı görüldü:

şefī'a 'l-ümem 32b/04

şefī'u 'l-ümem 33a/04

“vaqtāki”⁴⁰ bağlacı sadece 51a/02'de “vaqtākim” şeklinde kullanılmıştır.

Meşhur sahabe Hz. Selmân'ın künyesinin beş farklı şekilde yazıldığı görüldü:

Selmân-ı Fāris 45a/08

Selmân-ı Fārsī 28a/08

Selmân-ı Fārisī 45a/06

Selmân-ı Pārsī 64b/08, 64b/09

Selmân-ı Pāris 27a/09, 27a/12, 28a/11, 45a/07.

Bir başka sahabe Hz. Ekrim'e'nin isminin de üç farklı şekilde yazıldığı görüldü:

Ekrim'e 51b/05

Ekrimete 29a/15

‘Akerme 29b/01

⁴⁰ bk. 1b/04, 5b/05, 5b/12, 12a/10...

1.1.8. Yanlış Yazılan Arapça ve Farsça Kelimeler

Doğru Hâli	Metindeki Hâli
مُصَاحِبَاتٍ	musāhibet 4a/02, 27a/14
مُرَاعِي	murāyi 47a/10
مُحْيِي الدِّينِ	Maḥyi'd-dīn 2a/15
ظِمْن	zınn 21a/14
إِمْتِنَانٌ	imtinān 25a/03
هُوش	hūş 31a/12
مُعَاوَنَتٌ	ma'āvenet 38b/14
مُذَلِّل	müzelllet 39a/03
اعْوَانٌ	'avān 39a/12, 39b/10
نَفْع	nefa' 45b/06
مُعَايِنٌ	me'āyine 40a/13, 46b/09
إِذْلَالٌ	izlāl 53a/05
هَرَزَه	herz 59b/08
مُرَابِثٌ	murābı 66b/04
مُدَقِّقٌ	müddekik 20b/08, 24a/05
لَهُو	lehiv 64a/11
لَعُو	lağiv 64a/11

1.1.9. Yanlış Yazılan Türkçe Kelimeler

sığır (سِغْر), sırır (صِغْر) (3a/12); “boynız (بَيْنِز)”, boynız (بَيْنِز) (3a/12); avurt (أُورْت), avrud (أُورْد) (22a/09); hūt (خُوت), hūd (خُود) (34a/12); issi (إِسِي), ıssı (عِيسِه) (3a/16) şeklinde yanlış yazılmıştır.

1.1.10. Aynı Ekin Farklı Yazılması

بَنِم	benüm 22a/05	بَنِم	benim 22a/05
قَرْنَدَاشِمِدِي	karındaşumıdı 28b/16	قَرْنَدَاشِمِدِي	karındaşımıdı 28b/16
حَالِكْدَه	hālīnde 26a/13	حَالِكْدَه	hālīnde 26a/13
بُولُوكُو	bölügü 31a/10	بُولُوكِي	bölügi 31a/03
سُورِيُو سُورِيُو	süriyü süriyü 31a/06	-	-
قُولْمُش	kovulmuş 39a/07	قُولْمُش	kovulmuş 39a/07
بَاغْلُو	bağlu 20b/15, 21a/11, 31a/02	بَاغْلِي	bağlı 21a/06
كُورُوجَك ⁴¹	görücek 3a/16	كُورُوجَك	göricek 68b/01
بُرْنِيْلَه	burnı-yıla 20b/07	بُرْنِيْلَه	burnıla 20b/15
أُوزُنْلُق	uzunluk 49a/07	أُوزُنْلُق	uzunluk 17b/05
يَامَالِي	yamalı 26a/06	يِمَالُو	yamalu 26a/08
يَدُر	yedür- 21a/02	يَدُر	yidür- 21a/01

دِزِنْدَك dizine-dek 44a/03, گُوبَكِينْدَك göbeline-dek 44a/03, بُوغَازَنْدَق boğazına-dek 44a/03.
عَالِمِچِك ālimciç 68a/11, يِمِشِچِك yemişciç 46a/05, عَذَابِچِك azābcıç 26b/06.

⁴¹ Yazmada bu şekilde harekelidir.

1.1.11. Dikkat Çeken Diğer Yazım Özellikleri

-1. Dik esre (ٲ) ve dik üstün (ٲ̇) kullanımı

y (ٲ) ve esre (ٲ̇) birlikte kullanıldığı zaman esre çoğunlukla “dik esre'ye (ٲ̇) dönüşüyor. Elif (ٲ) ve üstün (ٲ̇) birlikte kullanıldığı zaman üstün çoğunlukla “dik üstün” (ٲ̇) şeklinde kullanılıyor.

-2. Özel bir kullanım: /+I/ eki

afv (52b/07), cem^c (13b/04), kaçd (13a/09) gibi tek heceli kelimeler hem bu şekliyle hem de ‘afvı (1b/10, 55b/05, 55b/06, 55b/07, 55b/08, 55b/09), cem’i (1b/09 2a/05), kaçdı (4a/04) şeklinde kullanılmıştır. Bu /+I/ eki ağız özelliği olmalıdır.

-3. Çoban kullanımı

Yazma eserlerde sayfa numarası söz konusu olmadığı için yapraklar arasındaki sürekliliği muhafaza etmek, kaybolma, kopma veya karışma gibi kitap düzenini bozacak sebepleri berteraf etmek gayesiyle kullanılan (Ece, 2015: 416) çobanın (ayak, takip, müşir) farklı kullanımı şunlardır:

5b sayfasının sonundaki “ol zamân” çobanı 4a'da yazılmamış. 28b'de “şumdt”, 33b'de “böyle”, 53b'de “aşıl”, sözcükleri hariç çobanlar harekesizdir. 55/b'nin son satırının son kelimesi “ol” ve çoban “aşıl”ken 54a'ya “ol aşıl” şeklinde başlanmış

-4. Kısaltmalı kullanımlar

Güzel h (ٲ) kendinden önceki harfle birleşemiyorsa (ٲ̇) şeklindedir. Sonda kullanıldığında “ki” (ٲ̇) bağlacında olduğu gibi kullanılırken “ ٲ̇ ”nin “h” kısmı çoğu yerde tasarruf düşüncesiyle (nun gibi⁴²) çizgi şeklinde kullanılmıştır⁴³.

44a/03'te “diyeler ki” satır sonunda yer aldığı için olsa gerek dal harfinin sol üst köşesine noktalı y harflerinin noktaları yazılmış ve üzerlerine üstün konmuş.

Dal (ٲ̇) harfinden sonra noktasız y (ٲ) geldiği zaman y (ٲ), dal (ٲ̇) harfinin üzerine çizgi olarak yerleştiriliyor.

67b/03'te zekât kelimesi “vav” harfinin üzerine iki nokta yani “t” harfi konularak yazılmış⁴⁴. Zannımızca bu durum hızlı yazmaktan kaynaklanıyor.

62b/06'da müslimân yazılırken yer kalmadığı ve sonda yer alan nun (ٲ̇) harfi de alta yazılmak istenmediği için nun harfi (ٲ̇), elif (ٲ) harfinin üzerine yazılmış.

52a/07'de şol kelimesi bu kelimesinin üzerine yazılmış.

⁴² bk. 4a/15

⁴³ bk. 12a/03. Normal şekildeki kullanımı için bk. دانه dâne 68b/01.

⁴⁴ Arapçada böyle bir kullanım olmadığı için gösterilemedi. bk. 67b/03.

-5. “Güzel h” kullanımı

4b/09'da “dünyada” (دُنْيَا) yazılırken sondaki dal (ـ) harfinden sonra güzel h (ه) yazılmamış.

4a/10'da “belki”deki “ki” kısmı güzel h (ه) ile değil “y” (ي) ile yazılmış (يَكِي)

Sonu “güzel h” ile biten kelimeler nesne hâli ekini aldıkları zaman veya bir tamlamaya dahil oldukları zaman “güzel h”nin üzerine hemze konuluyor:

*Mekke’i 17b/06, şadağa’i 50a/13, kumkuma’yı 16a/06, 16a/10
kışşa’i, kışşa’iden 21a/13, 15a/06 13b/05, 28b/14, 16a/12...*

-6. Türkçe okunuşla harekeleme

Bazı kelimeler orijinal hâliyle değil Türkçe okunuşla harekeleniyor:

eḥass > eḥas 7a/14	ḡamm > ḡam 45b/02, 45a/09
ḥacc > ḥac 18b/13, 50a/07...	ḥadd > ḥad 13a/12, 66b/07
ḥaḥḥ > ḥaḥ 4b/08, 5a/01...	redd > red > rid 55b/09
sırr > sır 25b/03, 62a/01...	şerr > şer 17a/08, 61b/01...
ẓann > ẓan 4b/12, 31a/04	

7. d > z

Orijinal hali “d” ile biten bazı yabancı kelimelerin metinde bazen “z” ile yazıldığı görülmüştür:

ḥidmet > ḥizmet 28a/09, 56a/14...	murād 11a/09... ↔ murāz 25a/01
ümīd 2a/04 ↔ ümīz 4b/05...	üstād 44b/08 ↔ üstāz 6b/01
yāḥūd 46b/09, 67a/13, 67b/01 ↔ yāḥūz 68a/03, 68a/11, 68b/06	

-8. /(y)lA/ edatının kullanımı

Bu edat, 14a/14'teki “İslâm kerâmeti ile” ve 31b/02'deki “Cebrâîl ile” kullanımları hariç hep bitişik yazılmıştır:

*cemâat-ıla 5b/01, sürat-ıla 5b/01, ḡusl-ıla 12b/05, t̃at-ıla istiḡfâr-ıla 13a/06,
kimse-yile 21b/06, mütevellî-yile 23a/02, vâfir aşşı-yıla 28a/14...*

-9. Arapça/Farsça ön eklerin yazımı

Lâ, mâ, bâ, be, ber, bî, nâ, pür, yek gibi Arapça/Farsça ön ekler ve dâr, çîn gibi Farsça son ekler metinde ayrı yazılmaktadır. Bunlar birlikte kullanıldığı kelimelerle arasına tire (-) işareti konularak gösterildi:

bî-ḥadd ü bî-kıyās 13a/12, nâ-pāk 17a/04, ḥaber-dâr 17a/07...

-10. Ayrı yazılmış ekler

Kelimeye birleşik yazılması gerekirken bazı eklerin bazı yerlerde ayrı yazıldığı görülmüştür. Bū tür ayrı yazımlar (÷) işareti ile gösterilmiştir.

amānlık÷dur 45b/03, *aşıldı÷lar* 60b/01, *bencil÷lik cinnī÷nüñ* 43a/04, *didi÷gün* 61b/07, *düşdi÷ginleyin* 54b/15, *Eşfe'e'ş-Şāfi'īn÷niz* 39b/14, *Ḥaziret÷leri* 3a/02, *Ḥaziretleri÷ne* (2b/08), *itdügi÷ñüz* 8b/11, *nefs÷dür* 45b/04, *oğlan÷cuğdan* 3a/03, *pāk÷lik-ile* 7b/03, *sebepe÷süz* 68a/07.

11. Farklı tamlama örnekleri

Büyük şeyhler ifadesi 2b/05'te *meşāyih-kibār* şeklinde yazılmışken 55b/12'de *meşāyih-i kibār* şeklinde yazılmıştır:

Seçkin şeyhler ifadesi 21b/08'de *meşāyih-i güzīn* şeklinde değil “*meşāyih güzīn*” şeklinde yazılmış.

-12. “ve” bağlacının tamlama eki gibi yazılması

istiğfārī tevbe] istiğfār u tevbe 18b/16-19a/01

eż'āfi muḏā'af] eż'āf u muḏā'af 29a/10

Raḥmānı Raḥīm'ün] Raḥmān u Raḥīmün 32b/09

-13. Farklı yazım özellikleri

5a/04'te “*alup*” yazılırken diğ. üzeri ötre kullanılmış.

“At” kelimesi düzenli bir şekilde “āt” (آت) şeklinde (44a/16, 44b/01...) “seksan” (8b/02, 6b/07, 62a/05...) “toğsan” (51a/13, 51a/14) kelimeleri de “ā” ile yazılmaktadır.

26/b sahifesi 4. ve 5. satırlarda milk kelimesi “*milik*” şeklinde yazılmış.

11b/16'da “Ben eyitdüm” yazılırken “eyit-” yerine “it-” kullanılmış ya da “y” harfi yazılmamış ama harekesi konmuş. Bu kullanım sadece buraya mahsus olduğu için hata yapıldığı düşünülmektedir. Dönemin bazı eserlerinde “eyit-”, “it-” şeklinde de mevcuttur (bk. YTS: 99).

Seslenme bildiren “Rabbī”, düzenli olarak “Rabbi” (6a/10, 10b/03, 11b/07, 18a/08...) “gayrı” kelimesi de “gayrī” şeklinde yazılıyor (18a/09, 44b/07, 49a/08, 50a/10, 55a/13, 63a/15). “Oruç” sözcüğü ise “orūç” biçiminde yazılmakta (31a/11, 55b/08).

1.2. SES OLAYLARI

“En küçük gramer birliklerinden en büyük birlik olan cümleye kadar dili meydana getiren bütün şekillerin bünyesinde ses adını verdiğimiz en basit dil unsurları bulunur.” (Gülensoy, 2010: 455).

Diller aslî unsuru olan kelimeleri kullana kullana zaman içerisinde o kelimelerin bazı seslerini düşürür, bazı seslerini değiştirir, bazı seslerini birbirine benzetir veya o kelimelerde bazı yeni sesler türetir. Dilde sese dayalı bu gelişimlerin hepsine birden “ses olayları” denir.

Gemalmaz (2010: 145) ses olaylarını şu şekilde tanımlar: *“Ses Olayları terimiyle, bir dil veya lehçesindeki **monemleri** oluşturan fonemlerin ses olarak gerçekleştirilmeleri sırasında morfemlerin bünyesinde uğradıkları genel veya özel, kalıcı veya geçici, bireysel veya toplumsal başkalaşimleri anlıyoruz.”*

Dillerde görülen değişimlerin hepsi aynı sıklıkta olmaz. Bir kısmı dağların aşınması gibidir. Şartlara bağlı olarak karşımıza çıkar ve zaman içinde sürüp gider. Bir kısım dil öğeleri de çok sık kullanıldığı için sel yataklarında bulunan kayalar gibi aşınmaya daha çok maruz kalır (Gemalmaz, 2010: 147).

Ses değişimlerinin nedenleri şunlardır: Irkın, coğrafyanın, en az çaba ve en çok çaba yasasının, çocuklara verilen ana dil eğitiminin, sosyal ve siyasi etkenlerin, alt katmanın, üst katmanın, örneksemelerin, yazım kurallarının etkisi (Karaağaç, 2012: 09).

Ses olaylarının asıl sebebini dildeki ekonomi kanunu (en az çaba yasası) oluşturur. Çünkü daha az enerji ile daha çok şey ifade etme veya kelimeleri, cümleleri daha az enerji ile daha kolay bir şekilde ifade etme bütün dillerin ortak arzusudur. Dildeki bu ekonomi kanununa göre *“Mümkün olduğu kadar az enerji ve madde sarfıyla, birim zamanda, mümkün olduğu kadar çok ve eksiksiz mesaj kodlayıp iletme bütün doğal ve yapay dillerin eğilimidir.”* (Gemalmaz, 2010: 267-274).

Türkçenin tarihi gelişim süreci içerisinde meydana gelen ses olaylarına bakıldığında daha çok katı seslerin sızıcılaştığı, sızıcıların akıcılaştığı; sert seslerin yumuşadığı görülür. İleriki zamanlarda da akıcılaşan, sızıcılaşan, yumuşayan bu sesler düşer.

Ünlülerde, genelde daha fazla enerji gerektiren ünlüden daha az enerji gerektiren ünlüye doğru yani kalından inceye, genişten daraya doğru bir değişim söz konusu olur. Hatta daralan veya incelen bu ünlüler ileriki zamanlarda aşınıp düşer (Gemalmaz, 2010: 147).

Kelimelerdeki bu ses gelişimi / gelişimleri aslında insanoğlunun dilinin günbegün tekâmül ettiğini ve giderek daha ölçünlü bir hâl aldığını ortaya koyar. Dolayısıyla tarihi dil incelemeleri dillerin gelişim ve olgunlaşma evrelerini gözler önünü sererek günümüzdeki dilsel birçok sorunun çözülmesine imkân sağlar (Efendioğlu 2013: 46).

Tek bir dil olarak düşünülmesinin aksine Eski Anadolu Türkçesinin ağızlarının var olduğu yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır (Develi, 2008: 213-230, Gülsevin, 2010:193-207, Karahan, 2006: 1-12, Korkmaz, 1984: 272-278, 2007: 87-110, 2009: 61-69, 2010:1-41). Anlaşıyor ki Eski Anadolu Türkçesi, beylikler döneminde standartlaşmamış ve farklı merkezlerde değişik yazı dilleri ortaya koymuştur. Bu ölçünsüzlük, standartlaşmış yazı dilinin konuşma dilini egemenliğine henüz alamadığı bir dönemde ses değişimlerinde de kendini göstermektedir (Uygur, 2010: 34).

THE, yazılış tarihi itibarıyla (M. 1528) Eski Anadolu Türkçesinin standartlaştığı Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi eseridir. Bu yönüyle, kendinden önce yazılmış Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden daha ölçünlü bir dil ve imlaya sahip olan eserde Eski Anadolu Türkçesi özellikleriyle Osmanlı Türkçesi özelliklerini bir arada görmek mümkündür. Dil tarihi açısından eseri kıymetli hâle getiren de bu özelliğidir.

Çalışmada ölçünlü bir dilin seslerinin incelenmesinde kullanılan yöntem yerine, dönemdeki ses değişimi sürecini daha iyi gösterecek dört temel ayrıma gidilmiştir: 1. Türk Dilinin tarihi süreci içerisinde meydana gelen kalıcı ses değişimleri “Art Zamanlı Ses Olayları” 2. Metnin bünyesinde belirli koşullarda ortaya çıkan geçici değişimler “Eş Zamanlı Ses Olayları” 3. Metinde izlenebilen Türkçenin yapısından kaynaklandığını düşünülen uyumlar veya ses benzeşmeleri ise “Yapısal Ses Olayları” başlığı altında değerlendirilmiştir⁴⁵. 4. *Ek ve tabanda kendini göstermeye başlayan, ancak henüz oturmamış, metinde birden çok şekilli hâliyle karşımıza çıkan ses değişimleri* (Uygur, 2010: 30) ise “Kararsız Ses Olayları”nda ele alınmıştır.

1.2.1. Art Zamanlı (Tarihi) Ses Olayları

Türkçenin yüzlerce yıllık gelişim süreci içerisinde teşekkül etmiş değişiklikler vardır. “*Bu tip söyleyiş değişiminden kaynaklanan ses hadiseleri yaşayan dille değil, art zamanlı dille ilgilidir. Art zamanlı ses olayları arkaik metinlerin incelenmesiyle tespit edilebileceği için “tarihî ses olayları”; sözcüklerin köken araştırmasına gidileceği için de “etimolojik ses olayları” şeklinde isimlendirilebilir.*” (Efendioğlu, İşcan; 2010: 133).

Art zamanlı ses olayları; ses düşmesi, ses türemesi ve ses değişmesidir.

1.2.1.1. Ses Düşmesi

Art zamanlı dildeki ses düşmeleri şunlardır: Ünlü Düşmesi, Ünlü Aşınması Ünsüz Düşmesi, Ünsüz Tekleşmesi, Hece Yutumu, Birleşme (Hece Kaynaşması).

1.2.1.1.1. Ünlü Düşmesi

THE'de ünlü düşmesi olayı genellikle iç seste bazen de son seste meydana gelmiştir. Vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesi Türkçenin eski dönemlerinden beri

⁴⁵ Bu sınıflandırmayla ilgili daha geniş bilgi için bk. Efendioğlu ve İşcan. (2010). “*Türkçe Ses Bilgisi Öğretiminde Ses Olaylarının Sınıflandırılması*” Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 43. s. 121-143.

süregelen bir ses olayıdır (Tseng, 2002). Ünlü düşmesiyle ilgili karşılan art zamanlı (kalıcı) örneklerin bir kısmı şunlardır:

ayırū > <i>ayru</i> 21a/02	ayuruca > <i>ayruca</i> 54a/05...
ayuruḡ > <i>ayruḡ</i> 68a/06...	beḡize- > <i>beḡze-</i> 36a/04, 52a/12...
birile > <i>birle</i> 6a/11, 2a/14	çevire > <i>çevre</i> 13a/12
eyit- > <i>ey-</i> 21a/04	eyülük > <i>eylük</i> 52b/12...
kişene ⁴⁶ > <i>kişne-</i> 44b/03	kalık- ⁴⁷ > <i>ḡalk-</i> 45a/09...
oḡulan > <i>oḡlan</i> 13b/03...	uḡura- > <i>uḡra-</i> 65b/11...
uyuku ⁴⁸ > <i>uyḡu</i> 24a/02	yalbırḡak > <i>yapırḡak</i> ⁴⁹ > <i>yapraḡ</i> > 60a/02

Bugün giysi olarak kullanılan sözcüğün henüz ünlü düşmesine uğramadığı görülmüştür: *gey-(e)si* > *giyesi* 32a/04, 27a/14

1.2.1.1.2. Ünlü Aşınması (Derilme / Geçişme)

“Ünlü aşınması da aslında iç seste bir ünlü düşmesi hadisesidir. Ancak bu olayda iki ayrı anlam birimin yan yana gelmesi ve iki ünlünün karşılaşması durumu vardır. Karşılaşan iki ünlüden birisinin zamanla aşınarak düşmesi ve hecelerinin birbirine kaynaşması, bu olayı diğer ünlü düşmelerinden ayırır.” (Efendioğlu, 2013: 48). Düşen ünlü çoğunlukla açıklık derecesi bakımından diğerine göre düşük olan ünlüdür (Yıldız, 2008: 161). Bu ses olayına ait eserdeki örneklerden bazıları şunlardır:

anca oḡ > <i>ancaḡ</i> 5a/03, 17a/06...	bu öyle > <i>böyle</i> 52b/05, 54a/01...
ḡarında eş > <i>ḡarındaḡ</i> 4b/04 ...	ḡarında eş > <i>ḡarındaḡ</i> > <i>ḡardaḡ</i> 40b/04...
ne erse ne > <i>nesne</i> 2a/08, 7a/13...	ne olur > <i>nolur</i> 59a/01, 59b/06
o ile > <i>öyle</i> 26b/04, 35b/06...	şu öyle > <i>şöyle</i> 6a/01, 34a/05...
uḡ ol > <i>şu ol</i> > <i>şol</i> 55a/10...	yalıḡ öz > <i>yaluḡuz</i> > <i>yalḡuz</i> 3a/11
uḡ imdi > <i>şu imdi</i> > <i>şimdi</i> 10b/07...	

1.2.1.1.3. Ünsüz Düşmesi

Türkçe, tarihi devrelerinden günümüze birçok kelimede çeşitli ünsüzlerini kalıcı olarak düşürmüştür. THE'de bazı kelimelerde ön seste, iç seste ve son seste görülen art zamanlı ünsüz düşmesi örnekleri şunlardır:

-ḡ/ḡ-, -ḡ/-ḡ, ḡ-/ḡ- > ∅	
aḡıḡ > <i>aḡşı</i> 28a/14, 29a/08...	elḡe-n- ⁵⁰ > <i>elen-</i> 15a/15
içḡerü > <i>içerü</i> 14b/15...	ilḡerü > <i>ilerü</i> 41a/14, 60a/05...
ḡaḡḡu > <i>ḡayu</i> 28a/13, 36b/03	ḡapuḡ > <i>ḡapu</i> 9b/05, 10a/10...
ḡatıḡ > <i>ḡatı</i> 31b/10, 42b/01	kerḡek > <i>gerek</i> 24a/06, 67a/06...
ḡuḡuḡ > <i>ḡuyu</i> 31b/01, 31b/06...	ḡaḡ(/y)ḡur- (ET, OT) > <i>ḡayır-</i> 11a/08

⁴⁶ → KBS 529.

⁴⁷ → TYİSD 271.

⁴⁸ → TYİSD 277.

⁴⁹ → KBS 1067.

⁵⁰ → KBS 329.

kulğak⁵¹ > *kulak* 19b/13...
 kuruğ⁵³ > *kuru* 14b/03, 50b/12...
 ne teg kim > *nitekim* 7b/10...
 otung+(u)η⁵⁵ > *odun* 21b/05
 sarıg > *şaru* 27a/16, 29b/09...
 tirig > *diri* 35b/12, 23a/04...
 türlüğ > *dürlü* 26b/13, 56b/12...
 üllüg⁵⁶ > uluğ > *ulu* 7b/08...
 yalğan > *yalan* 42a/05, 64a/10...
 yarağ⁵⁸ > *yara* 56a/06
 yayag > *yaya+n* 21b/03
 ulu(ğ)+luk > *ululuk* 11a/12...

-y > ø

koy- > *ko-* 8b/16, 9a/02...
 yırak > *ırak* 25b/14
 yip > *ip* 52b/03
 yunçit- ~ yunçut-, yünçit- ~ yünçüt- (DLT) > *incit-* 16b/10, 21b/07, 37a/11

-r- > ø

birle > *bile*⁶¹ 4a/15, 4a/16...
 es-kir-⁶² > *eski-* 8b/03

-l- > ø

keltür- > *getür-* 8b/15, 14b/08...
 yalbırğak⁶³ > *yaprağ* 60a/02

b- > ø

bol- > *ol-* 8b/03, 14a/08...
 şub > *şu* 32a/05, 58a/08...

koğursak⁵² > *kurşak* 60b/05
 yokğaru > *yokaru* 32a/07, 3a/13...
 otağ⁵⁴ > *oda* 48b/15
 sanç-(ı)ğ > *şanca* 56a/14-15, 56a/09
 satğın > sat-(ı)n > *şatun* 28b/06, 44a/16...
 tirig+l- > *diril-* 27a/15, 54b/15, 55a/10
 uluğ > *ulu* 43b/01, 48b/10...
 uluğ+la- > *ulula-* 59b/10, 14a/15
 yapırgak⁵⁷ > *yaprağ* 60a/02
 yaşlıg > *yaş+lı* 36a/06
 uyuku > *uyku* 49b/12, 50a/03...
 kütgar-⁵⁹ > *kurtar-* 14b/02, 37a/04...

yınan- > *inan-* > *inan-* 20a/13, 23b/03...

yin- > *in-* 20b/06, 41a/04...

yinçü⁶⁰ (ET) > *incü* 29b/16, 48b/15

er- > ir- > *i-* 31a/08, 20b/06...

ne erse ne > *nesne* 2a/08, 7a/13...

oltur- > *otur-* 29b/08, 29b/11...

⁵¹ → KBS 565: kul- “işit-” ğak/-kağ.

⁵² → KBS 573: ET. koğursak ~ kuruğsak (EUTS, 180) ~ OT. kuruğsak “mide, kursak” > kurşak 60b/05..

⁵³ → KBS 576: ET. kurğak, kuruğ (EUTS, 187, 188) ~ OT. kūrīg ~ kūrūğ ~ kūrūk ~ kūr “kuru” DLT < kūrīg [< kūr “kuru” +uğ]

⁵⁴ → KBS 611.

⁵⁵ → KBS 612.

⁵⁶ → KBS 965: ET. ve OT. uluğ (EUTS, 265, DLT) ü “temel, asıl, kök” +lug.

⁵⁷ → KBS 1067.

⁵⁸ → KBS 1069.

⁵⁹ → KBS 575: küt “selamet” + ğar-

⁶⁰ → ÖTS/2 2173.

⁶¹ Metinde “birle” ile “bile” şeklinin beraber kullanılması, bu olayın Eski Anadolu Türkçesi içerisinde başladığını ve tamamlandığını göstermektedir.

⁶² → ÖTS/2 1486.

⁶³ → KBS 1067.

1.2.1.1.4. Ünsüz Tekleşmesi

Aynı cins çift (şeddeli) ünsüz barındıran Arapça kelimeler yalın hâlde iken ya da ünsüz ile başlayan bir ek aldıklarında sonlarındaki aynı cins çift (şeddeli) ünsüz teke inmiştir. Bu olay bir çeşit ünsüz düşmesi olarak değerlendirilmektedir (Banguoğlu, 2011: 62-63). Eserde geçen bazı örnekler şunlardır:

eḥass > eḥas 7a/14	ḡamm > ḡam 45b/02, 45a/09
ḥacc > ḥac 18b/13, 50a/07...	ḥadd > ḥad 13a/12, 66b/07
ḥaḳḳ > ḥaḳ 4b/08, 5a/01...	redd > red > rid 55b/09
sırr > sır 25b/03, 62a/01...	şerr > şer 17a/08, 61b/01...
ẓann > ẓan 4b/12, 31a/04	

1.2.1.1.5. Hece Yutumu

Hece yutumu ünsüz+ünlü veya ünlü+ünsüzden oluşan bir hecenin düşmesidir⁶⁴. Aşağıda, eserde görülen hece yutumuyla ilgili birkaç örnek sıralanmıştır:

şimdiden sonra > şimden sonra 49a/14	taşık- > çık- 45b/12, 48b/03...
‘aceb durur > ‘acebdür 34b/03	amānlık durur > amānlıkdur 45b/03
Raḥmān durur > Raḥmandur 2b/13	ma‘nāsı durur > ma‘nāsıdur 5a/08
muntazır durur > muntazırdur 63a/15	yok durur > yokdur 11b/15...

1.2.1.1.6. Birleşme (Hece Kaynaşması)

Birleşme, sürekli birlikte kullanılan kelimelerin belli değişikliklerden geçtikten sonra birbiriyle kaynaşması, yeni bir şekil alması ve tek kelime gibi olmasıdır (Tuna, 1986: 43). Bu fonetik hadiseyle ilgili eserde tespit edilen örnekler şunlardır:

ne teg kim > nitekim 7b/10, 11a/06...	son ara > sonra 24a/11, 49a/08...
tağ ol > degül 4a/15, 6a/09, 6b/10...	taş ara > taşra 42a/08, 45b/12...
ne erser ne > ne ise ne > nesne 2a/08...	yalın öz > yalınız 4a/15, 34b/01
kim erser ne > kim ise ne > kimse 1b/08, 1b/13, 4a/05, 5a/10, 6a/12, 6b/02...	

1.2.1.2. Ses Türemesi

Kelimeyi genişleten bu hadise Türkçede seyrek olarak görülür. Özellikle alıntı kelimeleri Türkçenin ses ve hece düzenine uydurmak için yapılır (Banguoğlu, 2011: 65). Eserde art zamanlı dilde ses türemesi üç farklı şekilde görülmüştür: Ünlü Türemesi, Ünsüz Türemesi ve Ünsüz İkizleşmesi.

1.2.1.2.1. Ünlü Türemesi

THE'de art zamanlı ünlü türemesi, alıntı kelimelerdeki çift doruklu heceleri Türkçenin hece yapısına uydurmak için meydana gelmiştir.

ecr > ecir 29a/15, 46a/09...	fi‘l > fi‘il 43b/14, 59b/05...
‘ilm > ilim 7a/09, 7b/05...	‘ömr > ömür 6a/16, 7a/08...

⁶⁴ Türkçe genelde benzer hecelerden birini yutmaktadır. Bu hadisenin en tipik örneği “dur-” yardımcı fiilinden geldiği kesin olarak bilinen /+dur/ ekidir.

setr > *setir* 45b/03

zılm > *zulüm* 52a/07

1.2.1.2.2. Ünsüz Türemesi

Kelime başında (y) ve (v) ünsüzü türemesi tespit edildi.

uç > *yüce* 32b/07, 68a/08, 27a/06...

ur- > *vur-* 15b/13

1.2.1.2.3. Ünsüz İkizleşmesi

THE'de, iç seste iki ünlü arasında kalan ünsüzlerin aşağıdaki kelimelerde ikizleştiği görülmüştür. Eserde görülen bu ikizleşme örnekleri Eski Anadolu Türkçesinin genelinde görülen bir durumdur. Bu hadiseye aslî uzun ünlülerin sebep olduğu iddia edilmektedir (Başdaş, 2007: 89-91, Tekin, 2005: 225-232).

aşığ > *aşşı* 29a/12...

elig > *elli* 19a/11...

isig > *issi* 15b/14...

1.2.1.3. Ses Değişmesi

1.2.1.3.1. Türkçe Kelimelerde Ses Değişmesi

Türkçe kelimelerdeki art zamanlı ses değişimleri, sözcüklerin Eski Türkçeden günümüze doğru gelişimleri dikkate alınarak izah edilmeye çalışıldı. Aşağıda ünlü ve ünsüz değişimleri ayrı ayrı ele alınmıştır.

1.2.1.3.1.1. Ünlü Değişmesi

1.2.1.3 1.1.1. (e ~ é ~ i) Meselesi

Türkçede “normal e” ünlüsünün yanında bir de “kapalı e (é)” ünlüsünün varlığı sürekli tartışılmıştır. Köktürk metinlerinde bazı kelimelerin ilk hecesinde bulunan “i” ünlüsünün bazen yazılıp bazen yazılmaması, “Yenisey Yazıtları”nda aynı sesin özel bir işaretle gösterilmiş olması Eski Türkçede “kapalı e” (é) ünlüsünün varlığına delil sayılmıştır (Tekin, 2003: 47). Daha sonra gerek “Uygur Yazıtları”nda gerekse Arap harfli metinlerde bazı kelimelerin kök hecelerinin zaman zaman “e” ile zaman zaman “i” ile yazılması bazense hiç gösterilmemesi eski metinlerde bir tutarsızlık şeklinde devam etmiştir. Bu tutarsızlığın arkasında ise sürekli “kapalı e” ünlüsü aranmıştır (Efendioğlu, 2013: 54).

Bazı araştırmacılar günümüz Türk lehçelerinin bazılarında varlığı ispat edilmiş olan “kapalı e” ünlüsüne de dayanarak eski metinlerin çeviriyazılarında “kapalı e” ünlüsünü (é) gösterdiler, bazı araştırmacılar ise bu konuda daha temkinli davrandılar (Eminoğlu, 2008: 63-66). Çünkü Arap harfli metinlerde “kapalı e” ünlüsünü gösteren ayrı bir işaret -maalesef- kullanılmamıştı. THE harekeli olduğu ve bu harf için ayrı, “normal e”yi gösteren üstünden⁶⁵ başka bir işaret⁶⁶ kullanılmadığı için bu konuda temkinli davrananlar tarafında yer alındı ve metin çeviri yazı yapılırken sadece görülen şekil esas alındı.

⁶⁵ Nâdiren de güzel h

⁶⁶ Sadece 2a/04'te ümîd edünüp (أُمَيْدُ أَبْدُنُوبُ) yazılırken üstünlü eliften sonra dik esreli y (ي) kullanılmış. Bu da e-i arası bir sesi akla getiriyor. Ancak başka bir örneğine rastlanmadı.

Dönemin diğer eserlerinde olduğu gibi eserde de ilk hecede “e” ve “i” sesi karışıktır. Aynı kelimenin ilk hecesinin bazen “e” bazen “i” ile yazılması eserde bir “(é)” ünlüsünün varlığına işaret etmektedir (geç-, giç-, ye-, yi-, el, il, et-, it-...). Ancak incelenen eserde “i”yi göstermek için esre (◌◌), “e”yi göstermek için üstün (◌◌), nadiren de güzel h (◌◌) kullanıldığı, dahası “kapalı e” ünlüsünü gösteren özel bir işaret de kullanılmadığı için imlaya bağlı kalınarak bunlar “e” veya “i” olarak değerlendirildi.

Konuyla ilgili örnekler aşağıdaki gibi sınıflandırılmış ve karşılaştırılmıştır. Kelimenin Eski Türkçedeki biçimi Caferoğlu (1993), Clauson (1972), Eraslan (2012), Gabain (2007), Güensoy (2011), Nişanyan, (2007) ve Tekin'den (2003) alınmıştır. Kelimelerin Eski Türkçedeki, THE'deki ve Türkiye Türkçesindeki şekilleri sırayla verilmiştir:

a) Eserde “e” şeklinde geçen fakat bugün “i” olarak telaffuz edilen kelimeler⁶⁷:

edgü > *eyü* > *iyi* 68a/10 37a/06, 63b/10, 68a/10...

edgülük > *eyülük*⁶⁸ > *eylük* > *iyilik* 52b/11

el (memleket, ülke, yurt, diyar) > *el* > *il* 2a/10

kéd > *gey-* > *giy-*⁶⁹ 26a/06

b) Eserde “i” şeklinde geçen fakat bugün “(é)” olarak telaffuz edilen kelimeler:

kéçe > *gice*⁷⁰ > *gece* 7a/08, 14a/10...

kéçe > *giçe* > *gece* 35a/06

té- > *dí-* > *de-* 14b/12, 14b/13, 47a/03...

yél > *yil* > *yel* 50b/08

c) Eserde “i” şeklinde geçen fakat bugün “e” olarak telaffuz edilen kelimeler:

ér- > *ir-* > *er-* 7b/03, 31b/05, 18b/03

ériş- > *iriş-* > *eriş-* 33b/05

ér+te > *irte* > *erte* 14a/04, 14a/08, 58a/03

éw- > *iv-* > *ev-* 4a/02, 5b/01

yél > *yil* > *yel* 50b/08

d) Eserde hem e hem i olmak üzere her iki şeklini de devam ettirip günümüz Türkçesinde “(é)” şeklinde telaffuz edilen kelimelerden bazıları şunlardır:

kéç- > *geç-* 17a/13, *giç* 46b/08

yé- > *ye-* 42a/04, *yi-* 21b/12

yétür- > *yedür-* 21a/02, *yidür-* 21a/01

yér > *yer* 25a/06, *yir* 14b/08

yédi > *yedi* 10a/03, *yidi* 7a/14

yetiş- 2a/09..., *yitiş-* 6a/07...

segirt- 58b/13, 44b/02; *segird-* 51a/03, 23b/06, 27a/09; *sigirt-* 32b/06, 15a/01.

e) Eserde de Türkiye Türkçesinde de “e” şeklinde olan kelimeler:

ben > *ben* > *ben* 3b/03, 3b/05...

berü > *beri* > *beri* 21a/07, 36b/12

⁶⁷ Fonetik açıdan açıklık derecesi dar olan “i” sesinin açıklık derecesi geniş olan “e” sesine dönüşmesi aykırı bir gelişmedir. Çünkü dildeki en az çaba yasası gereği daha az enerjiye sahip bir ses, daha fazla enerji gerektiren bir sese dönüşmez. Dil dışı bir etken yoksa ses bilgisi açısından normal değişim e > i şeklinde olmalıdır. Bu sebeple dil tarihi içerisinde tespit edilen i > e şeklindeki değişimlere karşı her zaman temkinli yaklaşılmalı ve buradaki ses değişiminin i > e şeklinde değil de (é > e) veya (é > é) şeklinde olabileceği hatırlanmalıdır. (Efendioğlu 2013: 55).

⁶⁸ Metinde “*eyülük*” şekli kullanılmamış.

⁶⁹ Dört örneği varken “*gey-*” şeklinin altı örneği var.

⁷⁰ Sadece 56b/11'de “*gecele-*” kullanılmış.

çek- > çek- > çek- > 13a/03, 15a/02...
 eb > ev > ev 13b/11, 17a/14...
 egir- > egir- > eğir- 28a/08, 28a/12
 ek- > ek- > ek- 11b/10, 11b/11
 eksük > eksik > eksik 19a/09, 50a/11...
 er > er > er 14b/11, 42a/16, 56a/07...
 eriş- > eriş- > eriş- 36b/04
 kel- > gel- > gel- 3a/12, 3b/02...
 kergek > gerek > gerek 46b/05...
 keltür- > getir- > getir- 8b/15...
 kentü > kendü > kendi 4a/15...
 kere > kere > kere 20b/05
 ne > ne > ne 3a/07, 30b/04...
 ne erse > nesne > nesne 2a/08...
 seksan > seksan > seksen 49a/07...
 sew- > sev- > sev- 35a/02...
 pekit- > bekit- > bekit- 15b/13
 tek > dek > dek 14a/06...
 tengli > deŋli > denli 17b/15...
 tepin- > depin- > depin- 22a/12
 yeg 4a/04, 22a/11...
 meng(i)ze->benze->benze- 6a/02

çewüre > çevre > çevre 13a/12
 egil- > egil- > eğil- 5b/12, 44b/09
 eglen- > eglen- > eglen- 5b/08...
 eksük > eksük > eksik 21a/12
 elig > el > el 14a/07, 14a/07...
 eren > eren > eren 26a/15
 eskir- > eski- > eski- 8b/03
 kırçek > gerçek > gerçek 42a/05...
 kergek- > gerek- > gerek- 13b/10...
 köp > hep > hep 3b/16, 11a/15...
 kes- > kes- > kes- 54a/02, 42b/09...
 kerre > kerre > kerre 3a/15, 5b/12...
 neden > neden > neden 21a/03...
 sekiz > sekiz > sekiz 7a/14, 9a/11...
 sen > sen > sen > 4a/11, 7b/15...
 sebin- > sevin- > sevin- 4a/08...
 tegül > degül > değil 4a/15...
 temür > demür > demir 63a/05
 tepele- > depele- > tepele- 35a/13...
 ter > der > ter 49a/06
 tegirmen > degirmen > 58b/06...
 meng(i)zet->benzet->benzet- 67b/01

f) Eserde “e” şeklinde olup günümüz Türkçesinde “(é)” şeklinde olan kelimeler:

bêş > beş > beş 22a/10, 22a/15... ét > et > et 27a/02, 45a/10
 édle- > eyle- > eyle- 35b/06... kéç- > geç- > geç- 15b/10, 17a/13...

Bu örneklerden hareketle ve Türkiye Türkçesinde (ağızlarında), normal “e” ünlüsünün yanında bir de “(é)” ünlüsünün var olduğu kanıtlandıktan (Coşkun, 1999: 41-50, Sağır, 2008: 563-578) sonra (e ~ é ~ i) meselesiyle ilgili şunlar söylenebilir:

1. Metinde kök hecesi (e) şeklinde olup Türkiye Türkçesinde de (e) şeklinde devam eden kelimelere bakıldığında bunların Eski Türkçeden günümüze “normal e” (e) sesini korumuş oldukları görülür. Bunun için bu tip kelimelerin kök hecelerinin düzenli olarak “normal e” (e) şeklinde yazıya geçirilmesi yerinde olacaktır.

2. Metinde (e) şeklinde yazılıp da bugün (i) veya (é) şeklinde telaffuz edilen kelimelerin aslında (é) olabileceği unutulmamalıdır.

3. Metinde kök hecesi hem (e) ile hem (i) ile yazılan kelimeler, Türkiye Türkçesinde düzenli olarak (é) ünlüsüne dönüştüğü için metindeki bu tip kelimelerin kök hecesi (é) şeklinde değerlendirilebilir⁷¹.

⁷¹ Metinde görülen esas alındığı ve çoğunluğa uyulduğu için bu şekilde yapılmadı.

4. Türkçe kelimelerin birçoğunun kök hecesindeki (e/i) ünlüsü düzensiz olsa da metnin genel durumu ilk hecedeki (i)'yi koruma eğilimindedir. Yalnız bu (i)'lerin (é) olabileceği unutulmamalıdır.

5. Kök hecesi Eski Türkçe döneminde (é) şeklinde tespit edilip bugünkü Türkiye Türkçesinde de (é) şeklinde telaffuz edilen kelimeler metinde ister (e)'li ister (i)'li yazılmış olsunlar, bu kelimelerin tümünün kök hecesi (é) şeklinde yorumlanabilir. “Çünkü dilin doğal fonetik gelişimi güçlü sestən zayıf sese ($e > é > i$) doğru olmalıdır. Eski Türkçe döneminde kapalı e (é) olan bir kök hücrenin daha sonraki dönemlerde normal e (e)'ye dönmesi veya (i) sesine dönüşüp Türkiye Türkçesinde tekrar kapalı e (é)'ye dönüşmesi kabul edilebilir görünmemektedir.” (Efendioğlu, 2013: 58).

6. Kök hecesinde (y) ünsüzü bulunan kelimelerdeki (e) sesinin (é) olabileceği kuvvetle muhtemeldir. Çünkü yukarıdaki örneklere bakıldığında kök hecesinde (y) ünsüzü bulunan tüm kelimeler Türkiye Türkçesinde (é) sesine dönüşmüştür.

1.2.1.3.1.1.2. Kalınlık-İncelik Bakımından Sıra Değiştirme

Eserde bazı kelimeler kalınlık-incelik açısından sıra değiştirmiştir:

amtı > <i>imdi</i> 2b/13, 15b/01...	ayıt > <i>eyit</i> - 4a/03, 4a/07...
ben+ge > <i>bağa</i> 9a/16, 9b/13...	sen+ge > <i>sağa</i> 18b/11, 18b/13...
yan-a ⁷² > <i>yine</i> 17b/03, 19a/01...	yori > <i>yöri</i> - 5b/03, 5b/04

1.2.1.3.1.1.3. Düzleşme

Eser Eski Türkçe ile karşılaştırıldığında bazı kelime ve eklerin düzleştiği görülmüştür. Daha çok, seslerin birbirini etkilemesi neticesinde ortaya çıkan düzleşme hadisesi, yuvarlaklaşma gibi EAT'nin karakteristik bir ses olayıdır. Ancak düzleşme oranı yuvarlaklaşma oranının çok gerisindedir. “Yapısal ses olayları” bölümünde bu konu genişçe işleneceği için burada birkaç örnek sunmakla iktifa ediyoruz.

-ü- > -i-

gümüş > <i>gümiş</i> 48b/14	keleşü > <i>keleci</i> > <i>geleci</i> 6b/11
közün- > <i>görün</i> - 14b/15, 24a/05	örtü > <i>örti</i> 14b/11
köpürü > <i>köpri</i> 47b/02	

-u- > -ı-

kağur- ~ kağur (ET ve OT) > <i>kağır</i> - 11a/08
kan+tur- ⁷³ > <i>kındır</i> - 56b/14

-u- > -a-

kop-(+)-(u)r- ⁷⁴ > <i>kopar</i> - ₂ 10b/02
--

⁷² → KBS 1146: “-a” kalıplaşmış zarf-fiil eki.

⁷³ → KBS 458.

⁷⁴ → KBS 540.

1.2.1.3.1.4. Yuvarlaklaşma

EAT metinleriyle Osmanlı Türkçesi ilk dönem metinlerinin dil açısından en bariz ve benzer özelliklerinden biri ünlü yuvarlaklaşmasıdır (Efendioğlu, 2013: 60). İncelenen eserin de karakteristik ses olaylarından biri yuvarlaklaşmadır. Gerek kelime içinde gerekse eklerde bu ses olayına sıkça rastlanmıştır. Bu konu da “Yapısal Ses Olayları” bölümünde genişçe işleneceği için burada birkaç örnek sunuyoruz:

ayrığ > <i>ayruḡ</i> 35b/06, 49a/13...	ayrığ > <i>ayruḡ</i> > <i>ayru</i> 21a/02
çez- > <i>çöz-</i> 21a/03	çiz- > <i>çöz-</i> 21a/10
kapığ > <i>kapu</i> 14b/09, 15a/09...	karşı > <i>karşu</i> 50b/10, 42a/03...
kizli > <i>gizli</i> 56a/06	satgın > <i>sat-(ı)n</i> > <i>şatun</i> 28b/06, 44a/16...
sevgi > <i>sevgü(li)</i> 5a/01, 49b/09	sevgili > <i>sevgülü</i> 18a/11, 4a/10, 59a/05
tokı-n- > <i>doḡun-</i> 58a/08	yorı- > <i>yörü-</i> 5b/06, 13b/11...
yab/v-(ı)z ⁷⁵ > <i>yavuz</i> 59b/04	bedük > <i>büyük</i> > <i>büyük</i> 12b/10...

1.2.1.3.1.2. Ünsüz Değişmesi

Metin Eski Türkçe dönemi ile karşılaştırıldığında bazı art zamanlı ünsüz değişimleri ile karşılaşmıştır. Bu değişime genelde patlayıcının sızıcıya, tonsuzun tonluyla, katının akıcıya dönüşmesi şeklindedir.

1.2.1.3.1.2.1. Tonlulaşma

“Oğuzcayı diğer Orta Türkçe şivelerinden ayıran en önemli fonetik özelliklerden biri kelime başında ünsüzlerin ötümlüleşmesidir”. (Şahin, 2009: 47).

THE'de en bariz ünsüz değişmesi hadisesi tonlulaşmadır. Eski Türkçede kelime başında bulunan tonsuz (sert) ünsüzler dönemin diğer eserlerinde olduğu gibi eserde yerini tonlu (yumuşak) ünsüzlere bırakmıştır.

Oğuz Türkçesinin gerek tarihî gerek çağdaş lehçelerinde görülen kelime başı, kelime içi ve kelime sonu tonlulaşma hadiseleri Ana Türkçedeki ünlü uzunluklarıyla ilişkilendirilmiştir (Başdaş, 2007: 89-101, Korkmaz, 1995:443-458, Tekin, 1995: 128-136, Tokatlı, 2003: 141-150). *Muharren Ergin bunu yazı dilinin muhafazakârlığına bağlarken* Ercilasun (2010: 453) *bütün sesleri içine almayan bu tür değişimleri, sapmaları lehçeler arası tesirle de açıklar, Balkanlardan gelen Kıpçak tesirinin rolü olabileceğini düşünür*. Bazı sözcüklerde ise iki şeklin de varlığı dikkat çekmektedir. Eserde tonlulaşmaya uğrayan kelimeler şunlardır:

-t- > -d-

(Kalın sıradan kelimelerde)

at-ım > <i>adım</i> 21b/03, 58a/14, 65a/14	otağ ⁷⁶ > <i>oda</i> 48b/15
ötung +(u)ḡ ⁷⁷ > <i>odun</i> 21b/05	ötünç > <i>ödünç</i> 28b/01

⁷⁵ → KBS 1093, yav-: kötüle-

⁷⁶ → KBS 611.

⁷⁷ → KBS 612.

kūn+tüz > *gündüz* 7a/08, 42a/04, 56b/12 kūn+tüz+(i)n > *gündüzün* 26a/10
 yiltıra-m⁷⁸ > *yıldırım* > *yıldırım* 46b/11 yiltıra-⁷⁹ > *yıldura*- 48b/07

(İnce sıradan kelimelerde)

ötē-⁸⁰ > *öde*- 37b/08

git-er > *gid-er*- 9b/16

t- > d-

(İnce sıradan kelimelerde)

te- > *de* 9b/07, 43a/03...

tegül > *degül* 4a/15, 6a/09...

temür > *demür* 63a/05, 63a/05

tenlü > *değlü* 38b/01, 47b/10...

tepin- > *depin*- 22a/12, 35a/13

tewe > *deve* 28b/04, 28b/07...

tik- > *dik*- 29a/06

til-im > *dilim* 21a/02, 20b/15...

tıñ+la-⁸⁵ > *dinle*-31b/09, 57a/01

tir-ig > *diri* 35b/12, 18b/07...

tiş > *diş*, 48b/06

tök- > *dög*- 52b/05

tök-(ü)- > *dökül*-7a/11, 63a/12

töndür- > *döndür*- 43b/08

töş-e-k⁸⁶ > *döşek* 59b/14

tut-(a)k > *dudağ* 3a/12, 3a/13

türlüg > *dürlü*⁸⁸ 11b/08, 36a/05...

tüş > *düş* 50a/02, 49b/13, 56a/12

t- > d-

(Kalın sıradan kelimelerde)

tāğı-t- > *dağıt*- 27a/03

tağ > *dağ*-⁸⁹ 52b/03

teg-in (instrumental)⁸¹ > *degin* 14a/01...

tek-ir-men⁸² > *degirmen* 58b/11

ten+(i)z⁸³ > *deñiz* 60a/01

tepele- > *depele*- 35a/13, 42b/08

terle- > *derle*-⁸⁴ 49a/06

ti- > *di*-14b/12, 14b/13...

ti-l > *dil* 2b/07, 2b/07, 15b/08...

til-e > *dile*- 5b/13, 30a/16, 62b/15.

ti-n-il > *dinil*- 35a /01

tiril- > *diril*- 27a/15, 54b/15...

titre- > *ditre*- 3a/17

tök- > *dök*- 65a/08-09, 26a/11...

tön- > *dön*- 42a/16, 42b/12...

tört > *dört* 9a/11, 9b/06...

töşe-n⁸⁷ > *döşen*- 26a/10, 15a/09

tün > *dün* 14a/08, 36b/15

tüş- > *düş*- 35a/14, 36b/11, 37a/03...

tüşür- > *düşür*- 40b/10

⁷⁸ → KBS 1138: ET. yiltıra- “parla-” > yıldıra- (hlk.) parıl-da- (EUTS, 294)

⁷⁹ → KBS 1138: ET. yiltıra- “parla-” > yıldıra- (hlk.) parıl-da- (EUTS, 294)

⁸⁰ → ÖTS/4 3668.

⁸¹ → KBS 271.

⁸² → KBS 272.

⁸³ → KBS 276: ten“göl, bataklık”+ (i)z > deñiz

⁸⁴ İsim şekli tonsuz kullanımı: ter 44a/02.

⁸⁵ → KBS 287.

⁸⁶ → ÖTS/2 1293.

⁸⁷ → ÖTS/2 1294.

⁸⁸ “dürlü” kelimesi Bugünkü Türkiye Türkçesinde tonsuz biçimiyle “türlü” şeklinde kullanılmaktadır. Bu kelimenin Türkiye Türkçesinde tonsuzlaşması doğal fonetik gelişime terstir. Zannımızca bu durum metne ağız özelliğinin karıştığı bir göstergesidir. Metinde birçok ağız özelliğinin varlığı da aşıkardır.

tayan- > *dayan-* 40b/09
tokı-n- > *doğun-* 58a/08

toğ-ur > *dogur-* 27a/08
toldur- > *doldur-* 47a/01

-t > -d

süt > *süd* 24b/14

Kalın sıradan şu kelimelerde “t-” sesi muhafaza edilmiş ve genellikle “t” ile yazılmıştır⁹⁰.

tar 22a/15, 22a/16
taracuk 5b/01
tapucı 12b/09
taşra 42a/08, 45b/12...
tobtolu 15a/07, 23b/08
toğru 42a/05
toğsan 51a/13, 51a/14
toğuzuncı 8b/04, 20a/07
tolan- 54a/03
tolı 46b/15
ton 67a/14
toprak 3a/10, 15a/07
toprak 65b/01
ton 42a/16
tuy- 62a/01, 15a/10

tarlık 15b/02
tap- 53a/08, 12b/13...
toğ- 7b/05, 56b/11
*toğur-*⁹¹ 27a/08
toğuz 2b/06
*tol-*⁹² 26a/12, 51a/12
tolaş- 11a/13, 11a/14...
tolu 4a/16
tonat- 47b/02
toprak 15a/15, 6b/12, 15a/15
topuk 32a/13
toyla- 36b/14
tutsak 31a/03
toyur- 3b/17, 50a/11

Bu örneklerden anlaşılacağı üzere tonlulaşma ince sıradan kelimelerde, kalın sıradan kelimelere oranla daha ileridir.

Eserde şu iki kelimenin son sesinde tonlu/sedalı ünsüz bulunmaktadır:

ad 2b/13, 18a/12, 31a/16, 42a/14, 47b/06, 47b/15, 47b/06, 40b/06, 40b/13...
od 13a/02, 32a/13, 32a/14, 32b/04, 32b/08, 38b/09, 45b/12, 47b/08, 48a/01...

Tek heceden oluşan bu kelimelerin son seslerindeki tonlulaşmanın, kelimelerdeki aslî uzunluktan kaynaklandığı ileri sürülmüştür (Korkmaz, 1973: 130, Tekin, 1995: 171-186).

Eserde bazı kelimelerin hem tonlulaşmış hem de Eski Türkçede kullanılan tonlulaşmamış şekilleriyle karşılaşılmıştır:

⁸⁹ “dağ-” fiili Bugünkü Türkiye Türkçesinde tonsuz biçimiyle “tak-” şeklinde kullanılmaktadır. Bu kelimenin Türkiye Türkçesinde tonsuzlaşması, aynen “dürlü” kelimesinde olduğu gibi doğal fonetik gelişime terstir. “dürlü” kelimesinde yapılan izah burada da geçerlidir.

⁹⁰ Metinde “t” sesini muhafaza eden kelimelerden *tap-*, *tapucı*, *taş*, *taşra*, *tutsak*, *toprak*, *topuk*, *toyla-*, *üt-*, kelimeleri hariç hepsi tonlulaşmıştır. Tonlulaşmayan bu kelimelerin EAT ve OT metinlerinde tonsuz biçimleriyle kullanılmaları söyleyişle ilgili olabileceği gibi dönemin imla geleneğiyle de alakalı olabilir.

⁹¹ *dogur-* için bk. 29a/08.

⁹² *doldur-* için bk. 47a/01.

dağ 3b/12 / taş 10a/10, 10a/14...

doğun- (58a/08) / tokun- (47a/02)

dut- (32a/13) / tut- (28b/04) / tu- (32a/13)

dağ 11b/07 / taş 3b/12, 22b/06...

dur- (12a/14) / tur- (13b/12)

k- > g-

Eserde ince sıradan ünlüler taşıyan kelimelerin ön sesindeki “k” sesleri genelde tonlulara yerini “g”ye bırakmıştır.

gecele- 56b/11

geçende 45a/14

gerçek 22a/13, 47b/14, 53b/10...

gerçekle- 43a/01, 40b/03, 20a/12

gerek- 13b/10, 17b/14

getür- 25b/08, 28a/11, 42b/14...

gevde 33a/12, 42a/06, 56a/05

geydür- 42a/03

gibi 23a/05, 25b/09, 29b/12...

giçe 35a/06

giçin- 66b/02, 66a/05, 66b/04

gider- 9b/16, 33b/01, 10a/01...

girü 14a/12, 21a/02...

giy- 26a/06, 26a/05, 27a/14...

gizle- 30b/14

göbek 44a/03, 32a/13

göğüs 3a/13, 32a/14, 32a/15

gök 39b/14, 3a/12, 16a/07...

gölge 29b/15, 29b/16

gönder- 14b/12, 26a/09...

göñil 67b/13, 61b/09...

göñşü 61b/14, 61b/04, 61b/15

göre 4b/13, 4b/14, 32a/14, 34a/05

görün- 44b/07, 66a/13

göster- 46b/11, 44b/11...

götür- 11b/12, 16a/10...

göz 3b/12, 19b/14, 36a/06...

gözle- 2a/06

gül- 67b/11, 68a/09, 68a/09...

güllüştür- 34a/01

gün 11b/06, 12b/03, 12b/04...

gündüzün 26a/10

günlük 14a/09, 14b/12

geç- 42a/03, 53a/11, 66a/13...

gel- 5a/12, 3b/02, 6b/10...

gerçekden 53b/13

gerek 46b/05, 48a/09, 7a/15...

gerekli 23b/09

getürt- 53b/04

gey- 21b/02, 21b/03...

geydür- 64b/13, 42a/13

giçür- 56b/12

gice 46b/15, 47a/01, 50b/03...

giç- 13a/15, 25a/10, 3b/15...

gir- 27a/01, 30b/15, 31a/01...

git- 41a/03, 42a/16, 43a/04...

giyesi 32a/04, 27a/14

gizli 56a/06

gökcek 6a/16, 19a/01

göğis 30a/05

gökyüzi 17b/10

göm- 10a/05

göndür- 62a/12, 39b/10, 25b/12...

göñül 11b/01, 29b/03...

gör- 28a/15, 28b/03, 37a/03...

götürül- 19a/03, 40b/12

görin- 14b/15, 24a/05

göstür- 2b/01

götürü 20a/11, 37b/15, 44a/01

gözet- 22b/10

gözük- 18a/15, 3a/15, 30b/12, 37a/07...

güllüş- 33b/15, 59b/08

gümiş 48b/14

güneş 5b/05, 32a/02, 6a/10...

gündüz 7a/08, 42a/04, 56b/12

güzel 32a/04, 36a/04, 58a/09...

İnce sıradan ünlü taşıyan bazı kelimelerde tonlulaşma olmamaktadır:

kim (bağl.) 62b/04, 65b/04

kimse 10a/05, 10b/14, 11a/10...

kendü 23b/08...

kim (zm.) 60b/13, 62b/05, 64b/09...

kimsene 61b/05, 16b/08, 29a/13...

kepenek 21b/03...

kes- 37a/06...

-k-> -ğ-

Eserde kalın sıradan ünlü taşıyan birkaç kelimedede iç ses ve son ses durumundaki (k)'lar tonlularak (ğ) sesine dönüşmüştür.

aķar- > aġar- 31b/07, 33a/13

çokalt- > çoġalt- 27b/12, 27b/12

yoksa > yoġsa 4a/08

-k- > -g-

ek-il-⁹³ > egil- 5b/12, 44b/09

-ç- > -c-

giçe 35a/06 > gece(le-) 56b/11

neçe > nice 18b/11, 23a/03...

ūç+uz⁹⁴ > ucuz 44b/01

yunçit- ~ yunçut- (OT), yünçit ~ yünçüt (DLT) > incit-16b/10, 21b/07, 37a/11

ħarç+a-n- > ħarcan- 8a/06, 8a/07

sekiz+inç(i) > sekizinci 8b/01...

yinçü⁹⁵ (ET) > incü 29b/16, 48b/15

1.2.1.3.1.2.2. Tonsuzlaşma

iz+de-⁹⁶ > iste- 23a/09, 60a/15...

yaw(/f)aş+ça⁹⁷ > yapça 5b/02

1.2.1.3.1.2.3. Sızıcılaşma

“Patlayıcı k sesinin sızıcılaşması erken Azeri Türkçesi için karakteristik olmasına rağmen Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de görülen bir değişiklikler.” (Şahin, 2009: 47). Sızıcılaşma hadisesine metinde de rastlanmıştır. Ünsüz tonlulaşmasında olduğu gibi sızıcılaşmanın arkasında da aslî uzun ünlü varlığı aranmıştır (Başdaş, 2007: 93-94, Tekin, 1995: 136-137).

-k- > -ħ-

taķı⁹⁸ > daķı > daħı 3b/05, 3b/08, 4a/16...

uyķu > uyħu 36a/03

yoksa > yoħsa 8a/05, 8a/07, 8a/10...

Eski Türkçe ile Eski Anadolu Türkçesini karşılaştırdığımızda b > v şeklinde bir sızıcılaşmadan da söz edilebilir.

bar- > var- 50a/06, 58b/06, 58b/06...

ber- > vir- 47a/14, 47a/14, 47b/10...

seb- > sev- 35b/02, 4a/01, 4a/04

bar > var 24b/13, 24b/13, 24b/14...

eb > ev 34a/04, 34a/04, 34a/04...

yalbar- > yalvar- 33a/15

⁹³ → KBS 320.

⁹⁴ → KBS 954.

⁹⁵ → ÖTS/2 2171.

⁹⁶ → ÖTS/2226.

⁹⁷ → KBS 1064.

⁹⁸ “taķı” şekli metinde yoktur.

-d- > -y-

Eski Türkçenin karakteristik seslerinden olan “d” ünsüzü Batı Türkçesinde “y” olarak gelişmiştir. Bu durum eserde de aynı doğrultudadır:

adağ > *ayağ* 21b/02, 52b/07...

adruk > *ayruk* 49a/13

edgölük > *eylök* 52b/11, 52b/12...

ked- > *gey*-58a/14, 67b/01, 42a/16...

udgar-⁹⁹ > *uyar*- 50b/04

yada-ğ¹⁰¹ > *yayag* > *yaya+n* (vasta h. eki) 21b/03

adruk > *ayru* 21a/02

edgü > *eyü* 48a/08, 48a/08, 37a/06...

kağgu > *kağu* 28a/13, 36b/03

kaod- > *kaoy*- 10a/13, 10b/02...

ūdı-¹⁰⁰ > *uyu*- 36a/03, 23a/01...

-z- > -y-

sö-z+le¹⁰² > *söyle*- 50a/14, 66b/01, 62a/02, 22a/09, 35b/04, 42a/11, 48a/08...

Bugünkü Türkiye Türkçesinde sızıcılaştırmış döv-, dövüş- fiillerinin döğ- (52b/05) ve döğüş- (47b/11, 60b/13) şekillerinde henüz sızıcılaştımadığı görülmüştür.

1.2.1.3.2. Alıntı Kelimelerde Ses Değişmesi

Türkçe başka dillerden aldığı kelimeleri zamanla kendi ses yapısına uydurarak değiştirir. Bu yüzden günümüzde, yabancı dillerden alınma pek çok kelime aslından farklı telaffuz edilmekte ve yazılmaktadır. Ancak EAT özellikle de OT metinlerinde alıntı kelimeleri orijinal imlayla yazmaya büyük gayret gösterilmiştir. Böylece konuşma dilinde farklılaşmış olsa bile yazıda aslına sadık kalındığı için alıntı kelimelerdeki ses değişimlerini takip etmek güçleşmiştir (Efendioğlu, 2013: 67).

Üzerinde çalışılan THE, XVI. yüzyılın başlarında kaleme alınmış Klasik Osmanlıcaya geçiş dönemi eseridir. Bu sebepten eserde pek çok Arapça, Farsça kelime, terkip kullanılmış ve bunların çoğu orijinal imlalarıyla yazıldığı için bu kelimelerdeki değişimi gözlemek tam anlamıyla mümkün olmamıştır.

Dile uzun süre önce girdiği belli olan bazı kelimeler ise Türkçeleşmiş oldukları için olsa gerek söylendiği gibi yazılmıştır. Alıntı kelimelerdeki değişim daha çok ünlü uyumları ile ilgili olduğu için yabancı kelimelerdeki ses değişimi de daha çok ünlü değişimleri şeklinde tespit edilmiştir. Söz konusu kelimelerde tespit edilen ses değişimleri aşağıda sunulmuştur:

⁹⁹ yak-, parlat-

¹⁰⁰ → KBS 978.

¹⁰¹ → KBS 1094.

¹⁰² → KBS 809.

1.2.1.3.2.1. Ünlü Değişmeleri

ā > a

yābān > *yabān* 58b/15

yābāncı > *yābancı* 54b/12

e > a

lūḳme > *loḳma* 14a/03, 43a/13

e > ā

güneh > *günāh* 17a/14, 46a/02, 4a/07, 43b/02...

e > i

müjde > *muştı(lıḳ)*¹⁰³ 51a/09

ḥ > ḳ

ḥaftān > *ḳaftān* 27b/15, 29a/13, 38a/04, 60a/14

ī > i

miskīn > *misikin* 2a/02

tecībe > *tecibe* 58b/07

zārī > *zāri(lıḳlar)* 25a/13, 31b/11, 38b/08

ū > o

lūḳme > *loḳma* 14a/03, 43a/13

ü > u

müjde > *muştı(lıḳ)* 51a/09

1.2.1.3.2.2. Ünsüz Değişmeleri

j > ş

müjde > *muştı(lıḳ)*¹⁰⁴ 51a/09

d > t

müjde > *muştı(lıḳ)* 51a/09

t > ø

murābıt > *murābı* 66b/04

¹⁰³ müjde > muştı için bk. ÖTS 3/3320.

¹⁰⁴ müjde > muştı için bk. ÖTS 3/3320.

1.2.2. Eş Zamanlı Ses Olayları

“Eş zamanlı ses olayları, dili işletirken meydana gelen anlık ses olaylarıdır. Bu ses hadiseleri dilin kullanım anında ortaya çıkar. Dolayısıyla bunları “kullanımsal”, “işletimsel” veya “gramerlik” ses olayları şeklinde de isimlendirebiliriz.” (Efendioğlu, 2013: 68). Dil kullanımı esnasında meydana geldiği için bu ses olayları kalıcı değil, geçicidir (Efendioğlu ve İşcan, 2010: 121-143). Eserde tespit edilen “eş zamanlı ses olayları” üç temel başlık altında verilmiştir:

1.2.2.1. Ses Düşmesi

THE'de eş zamanlı ses düşmesi ünlü düşmesi ve ünsüz düşmesi şeklindedir:

1.2.2.1.1. Ünlü Düşmesi

Eserde eş zamanlı ünlü düşmesi olayının dört şekli tespit edilmiştir: 1. Orta Hece Ünlüsünün Düşmesi, 2. “dağı”, “ (y)İA” ve “ (I)çUn” Edatlarının Ekleşmesi, 3. Ek-Eylemin (i-) Düşmesi, 4. Ünlü Derilmesi

-1. Orta hece ünlüsünün düşmesi

ağızına > aǧzına 21a/01	aşılınca > aşılnca 24a/06
gönjlin > göñlin 51a/14	vakite > vaķte 12a/16
gönjline > göñline 65a/08	oğuluñ > oğluñ 36b/10
şehirimizde > şehrimüzde 50b/13	

-2. (y)İA ve (I)çUn edatı

Bu edatlar eserde tam ekleşmiş değil, kısmî olarak ekleşmiştir.

‘amelün ile > ‘amelünle 3a/08	saḥānıñla-mı > saḥānıñla-mı 3a/09
‘ibādetün ile > ‘ibādetünle 3a/09	zühdiñ ile > zühdiñle 3a/09
‘adāletün ile > ‘adāletünle 3a/09	senün ile > senünle 8a/09, 12b/11
keremüm ile > keremümle 10b/09	lütüm ila > lütümle 10b/09
küfür ile > küfrile 13b/01	nesneler ile > nesnelerle 24a/04
anıñ içün > anıñ-çun 21b/15	anuñ içün > anuñ-çun 15b/02
biricigi içün > biricigi-çün 45a/13	cānı içün > cānı-çun 36b/12
ḥaḳḳı içün > ḥaḳḳı-çun 63b/06	ḥalāşı içün > ḥalāşı-çun 53b/15
ḳılanlar içün > ḳılanlar-çun 55b/05	ḳullarum içün > ḳullarum-çun 48b/03...

-3. “i-” yardımcı fiili, hem ek-fiil olarak hem de asıl fiil (peyda ol- 20b/06, ve ol- 31a/08, 32a/09) olarak bu şekildedir. “i-” fiilinin er- veya ir- şekli yoktur. Eserde “(y)İA” ve “(I)çUn” edatları gibi tam olarak ekleşmiş değil, kısmî olarak ekleşmiş durumdadır. Bu yüzden zaman zaman “i”ler düşmüştür. Ekleşmeyip ayrı yazılmadığı örnekler de çoktur:

āzād eylemiş idi > āzād eylemişdi 3b/04
 beyān eyledük idi > beyān eyledükdi 52a/10
 bilmezler idi > bilmezlerdi 16a/11
 birlerler idi > birlerlerdi 32a/16

da⁶vet eyler idi > *da⁶vet eylerdi* 13a/11-12
 der idi > *derdi* 24a/01, 63b/03
 dimedüm idi > *dimedümdi* 62a/01...

-4. Ünlü derilmesi şeklinde gerçekleşen ünlü düşmeleri

ne asıl > *nasıl*¹⁰⁵ 25a/14
 ne eyle- > *n'eyle-* 7a/12, 11b/13, 28b/11, 31b/12, 47b/01, 50b/11, 61b/07...
 ne ol- > *n'ol-* 4a/02, 27a/02, 27a/04, 27a/07, 30a/16, 30b/02, 30b/05, 33b/04...

1.2.2.1.2. Ünsüz Düşmesi

k > ø

ufak+cuk > *ufacuk* 10a/03 yaşmak+cuk > *yaşmacuk* 68a/13

k > ø

köpek+cük > *köpecük* 35a/13 küçük+rek > *küçirek* 46a/04
 yimek+cük > *yimecük* 36b/12

1.2.2.2. Ses Türemesi

Eş zamanlı (a) türemesi tespit edilmiştir.

Metinde “a” türemesine üç örnekte rastlanmıştır:

az+cuk > *azacuk* 54b/13
 tar+cuk > *taracuk* 5b/01
 yap+yalıñuz > *yapayalıñuz* 34a/14

1.2.2.3. Ses değişmesi (Tonlulaşma)

Eserde görülen eş zamanlı ses değişmesi olayı tonlulaşmadır.

Günümüz Türkçesinde de önemli bir ses olayı olarak devam eden eş zamanlı tonlulaşma, son sesinde tonsuz (ötümsüz) ünsüz bulunduran sözcüklerin, ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında tonlu (ötümlü) duruma gelmeleridir (Karaağaç, 2012: 147). Bu olay bir bakıma ünlülerin ünsüzleri etkileyerek kendisine benzeştirmesi durumudur. Çünkü ünsüz tonlulaştıkça ağızdan çıkış biçimi (açıklık derecesi/opening) ve ses frekansı ünlüye yaklaşır (Gemalmaz, 2010: 169). Söz konusu ses olaylarının eserde pek çok örneği bulunmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

-k- > -ğ-

ağduğundan > <i>ağduğundan</i> 58b/15	ağduğına > <i>ağduğına</i> 58a/02
anacukum > <i>anacugum</i> 39a/01	ağdurmağıdı > <i>ağdurmağıdı</i> 47b/06
ağıldukı > <i>ağılduğı</i> 34a/09	artukı > <i>artuğı</i> 7b/02, 7a/15
ayakın > <i>ayağın</i> 17a/12	ayrılıkun > <i>ayrılığun</i> 39a/11
azacuklık > <i>azacuklığı</i> 27a/11	babacukum > <i>babacugum</i> 39a/02...

¹⁰⁵ Sadece bu örnekte derilmeye uğramış.

basduķına > *bařduķına* 6a/02
 ıkduķı > *ıkduķı* 62b/07
 ok > *oķı* 13a/14
 ıraklık > *ıraklıkı* 27a/10
 serhořlıķıla > *serhořlıķıla* 68a/08
 yokımış > *yokımış* 7a/13

-k- > -g-

didikün > *didigün* 61b/07
 eylemeke > *eylemege* 63a/14
 geleceküni > *geleceğün* 5a/12
 içmeke > *içmege* 32a/05
 itdüki > *itdügi* 38a/08
 vermekişün > *vermeğışün* 18b/16
 yemeke > *yemege* 32a/05

-k- > -ğ-

alnındaki > *alnındağı* 33b/01

-t- > -d-

ok sayıda örneğı tespit edilen -t- > -d- değışmelerinden bazıları şunlardır:

aldatur > *aldadur* 42a/07
 artunca > *aduna* 52a/08
 atardı > *adardı* 65a/14
 itelüm > *idelüm* 55b/15
 yaratılmışdan > *yaradılmışdan* 63b/01

bucak > *bucağa* 57a/03
 ĥātūncuķum > *ĥātūncuğum* 39a/03
 ok > *oğısa* 46a/03
 olmaķa > *olmağa* 12a/04
 yokıdı > *yoğıdı* 5b/10

eyledikün > *eyledigün* 41b/03
 gelecekini > *geleceğini* 43a/14
 göke > *göge* 9a/05, 17b/04
 istemeke > *istemege* 14a/04
 söyledükün > *söyledüğün* 22a/09
 virmek > *virmege* 50b/02
 bilmedüki > *bilmedügi* 17a/08

altındaki > *altındağı* 9a/03, 9a/03

artına > *ardına* 3b/11, 21a/10
 atar > *adar* 12b/05, 58a/15
 giter > *gider* 8a/09, 10a/09
 işite > *işide* 32b/12, 62b/11, 62b/12
 yaratılmış > *yaradılmış* 30a/01

-- > -c-

avuına > *avucına* 10b/07
 kısaına > *kısacına* 26b/14
 uı > *ucı* 3b/11

bor > *borcı* 37b/08
 kerpii > *kerpici* 48b/14, 48b/14
 uında > *ucında* 39a/13, 39a/13...

Günümüz Türkesinde tek heceli sözcükler ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında genellikle sondaki tonsuz (sert) ünsüzler tonlulaşmamaktadır. Ancak bu tip kelimelerin bazılarında tonlulaşmanın (yumuşamanın) değerleştiğı görölmektedir. Türkiye Türkesinde kuralsız bir şekilde seyreden bu durumu Eski Türkede aslı uzun ünlülerin varlığıyla ilişkilendiren yaklaşımlar vardır (Tokatlı, 2003: 145-146). “Tek heceli sözlerdeki yumuşama ve ötümlüleşme bu sözlerin vaktiyle birer aslı ünlü uzunluğuna taşımalarından ileri gelmektedir.” (Karaağaç, 2012: 147). Yukarıdaki örneklerde göröleceğı üzere eserde de birtakım tek heceli kelimeler ünsüz yumuşamasına uğramıştır: *yokımış* > *yokımış* 7a/13; *yokıdı* > *yokıdı* 5b/10; *artunca* > *arduna* 52a/08; *artına* > *ardına* 3b/11, 21a/10; *atar* > *adar* 12b/05, 58a/15; *giter* > *gider* 8a/09, 10a/09; *atardı* > *adardı* 65a/14; *itelüm* > *idelüm* 55b/15, *bor* > *borcı* 37b/08, *uı* > *ucı* 3b/11,

çok > *çoğışa* 46a/03, *çok* > *çoğı* 13a/14. Çok sözcüğü yukarıda iki örnekte tonlulaşmışken şu örnekte tonlulaşmamıştır: *çokımış* 61b/11

Tonlulaşmamış örnekler de tespit edilmiştir:

‘Avrat **ṭabakı**¹⁰⁶ içerü aldı üstün açdı gördi. 14b/15.

*Bir gişi dānişmendleri **görücek** dāne birinci yiyici geldi dise kâfir olur. 68b/01.*

*Sultān-ı kerem ben bir ulu bāzırgānidüm bu şahrādan kārubānum-ıla gice yürürken harāmīler üşdiler hep malumı rızkumı nem varise aldılar beni bu **agaça**¹⁰⁷ çıplak bağlayu kodılar, gitdiler. 21a/05.*

1.2.3. Yapısal Ses Olayları

Türkçenin eklemeli dil özelliğinden yani yapısından kaynaklanan, bu sebeple Türkçenin doğasında var olduğu düşünülen (Efendioğlu ve İşcan, 2010: 129-131, Gabain, 2007: 307-327) ses olayları yapısal ses olayları başlığı altında değerlendirildi. Bu ses olayları Türkçede ses benzeşmeleri şeklinde kendisini göstermektedir.

Türkçenin en eski ve en bariz özelliklerinden biri sesler arasındaki uyumdur. Bu uyum, ünlüler arasında olabildiği gibi ünsüzler arasında da olmaktadır. Hatta Gemalmaz (2010: 189-224) Türkçede sadece fonetik düzeyde değil, semantik, sentaks, morfoloji ve ortografi düzeyinde de uyumların varlığından bahsetmiştir.

Eserde şu ses benzeşmeleriyle karşılaşıldı: Ünlü Uyumları (Ünlü Benzeşmeleri), Ünsüz Uyumları (Ünsüz Benzeşmeleri) ve Ünlü-Ünsüz Uyumları (Ünlü-Ünsüz Benzeşmeleri). Söz konusu uyumlar (benzeşmeler) aşağıda sıralanmıştır:

1.2.3.1. Ünlü Uyumları

Türkçede ünlü uyumu kanunun en eski devrelerden beri var olduğu bütün araştırmacıların ortak görüşüdür. Sadece Türkçede değil eklemeli dillerin tamamında görülen ünlü uyumları dil ailelerinin tespitinde bir ölçüt olarak da kullanılmıştır (Temir, 1992: 5-6, Ercilasun 2010: 18). Banguoğlu (2011: 88) ünlü uyumunun tarihten önceki çağlarda meydana geldiğini ifade etmiştir.

¹⁰⁶ Tonlulaşmış örneği: Eyitdi: “Ḥātūn kişi bu ṭabağı al. (14b/11)

¹⁰⁷ Tonlulaşmış örneği: İbrāhīm şordı-ki kaç gündür bu ağaca bağlısın? (21a/06)

1.2.3.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu (Büyük Ünlü Uyumu / Damak Uyumu)

Kalın ünlüyle başlayan kelimenin kalın ünlüyle, ince ünlüyle başlayan kelimenin ince ünlüyle devam etmesi kuralına dayanan bu uyum Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçelerinde güçlüdür (Demir, Yılmaz, 2006: 92). Büyük ünlü uyumu eserde de yerleşmiş durumdadır. Hatta eser kalınlık incelik uyumu açısından günümüz Türkçesinden bile sağlamdır.

Eserde; “kaḡı kaḡı, uşbu, yaḡşı” şeklinde geçen Türkçe sözcükler günümüz Türkiye Türkçesinde değişime uğrayarak uyum dışına çıkmıştır: “Hangi, hangisi, işbu, yahşi.” Ayrıca imlada yer yer bitişik yazılan “(yI)la” ve “(I)çUn” edatları ile “i-” yardımcı fiilinin hikâye, şart ve rivayet çekimleri kalın sıradan kelimelerde uyuma geçerek “-ıla, -ıdı, -ısa, ımış, ıçun” vs. olmuştur.

“Bugün uyuma girmeyen -ki aitlik ekinin bu dönemde ötümlü ünsüzle başlayan art ünlülü biçimi de vardır: başında-gı, uçmakda-gı vs.” (Demir ve Yılmaz 2006: 92). Metinde de bu ses hadisesinin örnekleri vardır: *alnındaḡı* (33b/01), *altındaḡı* (11a/03, 9a/03). Türkiye Türkçesinde “ben+cileyin”, “siz+cileyin” örneklerinde kullanılan “+cileyin” ekinin “ancılayın” (37a/12) şeklinde kullanılarak uyuma tabi olduğu tespit edilmiştir. Metindeki kalınlık-İncelik uyumuyla ilgili bazı örnekler şunlardır:

<i>aḡla-y-aydı</i> 39a/02	<i>aḡla-y-ırak</i> 45b/13	<i>aḡla-y-up</i> 25b/10
<i>adı-y-ıla</i> 16b/07	<i>burnı-(ı)la</i> 20b/15	<i>burnı-y-ıla</i> 20b/07
<i>çalḡu-y-ıla</i> 68a/01	<i>dīv qarıları-y-ıla</i> 27a/15	<i>du‘a-y-ıla</i> 36b/03
<i>ehl-i beyti-le</i> 13b/07	<i>enbiyā-y-ıla</i> 64a/04	<i>eski-le</i> 26a/03
<i>fazluḡ-ıla</i> 56b/02	<i>firāset-ile</i> 66b/01	<i>fitne-y-ile</i> 46a/11
<i>ḡāyet-ile</i> 66a/13	<i>ḡabibi-y-ile</i> 57b/01	<i>ḡadeh-ile</i> 30a/04
<i>ḡanadı-y-ıla</i> 5b/14	<i>melāike-y-ile</i> 59b/10	<i>ne-y-le</i> 37b/13
<i>nūrı-la</i> 30b/11	<i>odı-la</i> 39a/11	<i>örti-le</i> 14b/11
<i>şafā-y-ıla</i> 42b/08	<i>serḡoşlıḡ-ıla</i> 68a/08	<i>oḡlancuḡları-(ı)la</i> 13b/11
<i>şu-y-ıla</i> 46b/15	<i>uyḡusı-(ı)la</i> 24a/02	<i>varmaḡ-ıla</i> 58b/08
<i>yapmaḡ-ıla</i> 51a/14	<i>yatmaḡ-ıla</i> 8b/03	<i>aḡdurmaḡ-ıdı</i> 47b/06
<i>bu-y-ıdı</i> 4a/03	<i>bu-y-ımış</i> 21b/07	<i>çoḡ-ısa</i> 46a/03
<i>ḡāşıl oldı-sa</i> 17b/12	<i>ḡırḡa-y-ıdı</i> 26a/02	<i>oḡlı-y-ıdı</i> 41a/06
<i>sordı-(ı)sa</i> 6b/08	<i>pādişāhlık-ımış</i> 21b/01	<i>pādişāh-ıdı</i> 52a/09
<i>bilmiş-ıdı</i> 25b/03	<i>birisiy-ımış</i> 52b/06	<i>cemīlelerden idi</i> 50b/01
<i>‘āşī-y-ise</i> 55a/02	<i>öyle-y-ıdı</i> 47b/05	<i>ḡabūl eyledi-y-ise</i> 51b/01
<i>gerçek ise</i> 22a/13	<i>ḡarāmī-y-ıdı</i> 55b/13	<i>ehl-i ḡible-y-ise</i> 62b/05-06

“-ken” zarf-fiil eki bugün olduğu gibi eserin tercüme tarihinde de kalınlık-incelik uyumunu bozan eklerdendir:

<i>aḡlaşur+ø-ken</i> 32a/06	<i>başmış+ø-ken</i> 61b/13	<i>oḡur+ø-ken</i> 57a/14
<i>oturur+ø-ken</i> 42a/11	<i>ṭurur+ø-ken</i> 49b/12	

1.2.3.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu (Küçük Ünlü Uyumu)

“Bu uyum Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesine göre Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlıcada oldukça zayıftır.” (Demir ve Yılmaz, 2006: 92). “Sadece yuvarlak veya sadece düz biçimi bulunan ek ve yardımcı ünlüler, Eski Oğuz Türkçesinde küçük ünlü uyumunun olmadığını gösterir. İşte bu uyumsuzluk Eski Oğuz Türkçesinin ilk göze çarpan dil özelliğidir.” (Ercilasun, 2010: 455). “Bazı eklerin devamlı düz veya yuvarlak ünlü ile kalıplaşması uyumu bozan asıl etkenlerdir.” (Şahin, 2009: 42). Eserde Eski Anadolu Türkçesinin diğer metinlerinde olduğu gibi dönemin en karakteristik ve en yaygın özellikleri olan “yuvarlaklaşma” ve “düzleşme”den dolayı dudak uyumu tam anlamıyla yerleşmiş değildir. Aşağıda “yuvarlaklaşma-düzleşme” olayının sebepleri ve eserde ünlüsü daima yuvarlak veya daima düz olan kelimeler/ekler üzerinde durulmuştur.

1.2.3.1.2.1. Yuvarlaklaşma

Yuvarlaklaşma, Eski Anadolu Türkçesinin en bariz fonetik özelliklerinden biridir. Eski Türkçe ve Ölçünlü Türkiye Türkçesinde dar ünlülü birçok kelime Eski Anadolu Türkçesi döneminde yuvarlak ünlülüdür. Bu ses hadisesi bugün Türkiye Türkçesi yazı dilinde görülmemesine rağmen günümüz Anadolu ağızlarından Kuzey ve Orta Anadolu ağızlarında yaygın bir ses özelliği olarak karşımıza çıkıyor (Efendioğlu, 2013: 75-76). Bu durum Eski Anadolu Türkçesinin yazı dili olarak İç Anadolu ağızları esasında oluşturulmuş olabileceği fikrini ortaya çıkarmıştır (Karahana, 2006: 1-12). Bu yaygın görülen yuvarlaklaşma, bazı kelimelerde bir sebebe bağlanabilirken (dudak ünsüzlerinin rolü, kelime/ek sonlarındaki “ğ/g” ünsüzlerinin düşmesi gibi) bazı kelimelerde ise hiçbir sebebe bağlanamamaktadır (Timurtaş, 1994: 27).

THE'de yuvarlaklaşma iki şekilde karşımıza çıkıyor: Kelimelerde ve eklerde yuvarlaklaşma.

1.2.3.1.2.1.1. Kelimelerde Yuvarlaklaşma

Türkçe kelimelerde meydana gelen bu yuvarlaklaşma türünün genel sebebi, kelime sonunda bulunan ğ/g seslerinin düşmesi veya dudak ünsüzlerinin ünlülere olan etkisidir. Eserde yuvarlaklaşma gösteren kelimelerin bazıları şunlardır:

kapu 14b/09	karşu 42a/03	konuk 60b/09	kayu 28a/13
kemük 27a/03	korğu 68a/07	kazuğ 66a/07	şatun 28b/06
degül 4a/15	demür 63a/05	deñlü 17b/15	deyü 5a/14
eksüklük 4a/14	eksüksüz 21b/09	eyü 37a/06	eylük 52b/12
getür- 28a/13	giriü 14a/05	gönşü 61b/14	ölüm 6b/02
niçün 13a/16	yalğuz 3a/11	yalıñuz 4a/15	içün 7a/07

Ayrıca “rahat ol, huzurlu ol, kazandın, ne mutlu sana” anlamlarındaki Arapça ünlem “bah bah”ın¹⁰⁸ da yuvarlaklaşarak “puh puh” şeklini aldığı görülmüştür¹⁰⁹.

1.2.3.1.2.1.2. Eklerde Yuvarlaklaşma

THE'de yuvarlaklaşma gösteren eklerin bir kısmının ünlülerinin aslen yuvarlak, bir kısmının ise sonradan yuvarlaklaşmış olduğu görülür. Eklerde yuvarlaklaşma olayını yapım ve çekim eklerinde yuvarlaklaşma olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür:

1.2.3.1.2.1.2.1. Yapım Eklerinde Yuvarlaklaşma

-1. /+IU/ İsimden İsim Yapma Eki:

değ+lü 17b/15, dür+lü 56b/12, gerek+lü 23b/09, giz+lü 56a/06, sevgü+lü 18a/11.

-2. /+ız > +uz/ İsimden İsim Yapma Eki:

yabız > yav+uz 59b/04

-3. /+uķ/ İsimden İsim Yapma Eki:

top+uķ 32a/13

-4. /-UK/ Fiilden İsim Yapma Eki:

ay(ı)r-uķ 49a/13, böl-ük 31b/15, buy(u)r-uķ 15b/11, öñ+ür-t-ük 48a/10...

-5. /-Um/ Fiilden İsim Yapma Eki:

ad-um 12b/05, öl-üm 6b/02

-6. /-U/ Fiilden İsim Yapma Eki:

ay(ı)r-u 21a/02, öl-ü 23a/05

-7. /-gü/ Fiilden İsim Yapma Eki:

sev-gü+lü 18a/11

-8. /-üş-/ Fiilden Fiil Yapma Eki:

gül-üş- 33b/15

-9. /-dUr-/ Fiilden Fiil Yapma Eki:

ķarış-dur- 53a/04, gülüş-dür- 34a/01, gön-dür- 16a/05, sür-dür- 39b/06...

¹⁰⁸ “puh puh”, Arapça “bah bah”(rahat ol-, geniş ol-, rahat içinde yaşa-, refah içinde yaşa-, hoşça vakit geçir-)’in “rahat ol, huzurlu ol, kazandın, ne mutlu sana” anlamlarında Türkçeleşmiş halidir. *El-Fırūzābādī* (1329-1415m.) *el-Kāmūsü l-Muhīt*, s. 212.

¹⁰⁹ Bu da gösteriyor ki yuvarlaklaşma yabancı sözcüklere sirayet edecek kadar ön planda olan bir ses hadisesidir. Efendioğlu (2013: 76) yuvarlaklaşma hadisesinin sadece Türkçe sözcüklerde olduğunu belirtmiştir.

1.2.3.1.2.1.2.2. Çekim Eklerinde Yuvarlaklaşma

Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi THE'de de çekim eklerinin önemli bir kısmı yuvaraklaşma eğilimindedir. Eserdeki yuvarlak ünlülü çekim ekleri şunlardır:

1.2.3.1.2.1.2.2.1. Zaman Eklerinde Yuvarlaklaşma

-1. Görülen Geçmiş Zaman I. teklik şahısta:

añla-du+m 21b/02, bağışla-du+m 33a/04, kıyama-du+m 50b/02, bul-du+m 36b/10, buluş-du+m 36b/10, çık-du+m 36b/15, toyuray-du+m 3b/17...

-2. Görülen Geçmiş Zaman II. teklik şahısta:

alma-du+η 19a/02, besle-dü+η 11b/08, büyü-dü+η 27b/11, eyle-dü+η 37a/05, göster-dü+η 14a/15, kalk-du+η 45a/08, sürdür-dü+η 39b/06, yitiş-dü+η 59a/14...

-3. Görülen Geçmiş Zaman I. çokluk şahısta:

añla-du+k 32a/08, döğüş-dü+k 47b/11, eyit-dü+k 43a/11, gör-dü+k 61a/01, kurtulma-du+k 31a/15, öldür-dü+k 47b/11, tonat-du+k 47b/02, var-du+k 47b/11, yap-du+k 47b/02...

-4. Görülen Geçmiş Zaman II. çokluk şahısta:

añdur-du+guz 47b/06, bil-dü+güz 66b/03, bul-du+guz 4b/08, iste-dü+güz 66b/02, işit-dü+güz 32a/08, eyle-dü+güz 47b/03, kal-du+guz 43a/01, yitiş-dü+güz 48a/09...

-5. Geniş Zaman III. teklik şahısta:

-1. /-Ur/

añlan-ur+ø 66b/09, bul-ur+ø 4a/09, çağır-ur+ø 28a/02, çalış-ur+ø 59b/07, çikil-ür+ø 8a/15, dinil-ür+ø 35a /01, döğüş-ür+ø 60b/13, egir-ür+ø 28a/08, gel-ür+ø 9a/08, utan-ur+am 45b/10...

1.2.3.1.2.1.2.2.2. Ek-Fiilin Hikâyesi

çık-a+y-du+k 62b/08, çık-ar+ø-du+k 48a/04, de-r+ø-dü+güz 62b/03, halâş bul-a+y-du+k 33b/05, Müslimân ol-a+y-du+k 62b/07, kalma-ya+y-du+k 30b/01...

1.2.3.1.2.1.2.2.3. İyelik Ekleri

I. çokluk şahıs iyelik eki: /+mUz/

Allāh+i+muz 39a/06, baba+muz 14b/07, dīn+i+müz+e 53b/10, fark+u+muz 30b/04, günāhlar+u+muz 62b/04, hasene+müz+den 19a/04, işlediğ+ü+müz 53b/14...

II. çokluk şahıs iyelik eki: /+ηUz/

ad+u+guzı 47b/06, bir+ü+güz 61a/14, evlād+u+guz 46a/10, hācat+i+guz 51a/06, itdiğ+i+güz 31a/13, kanķı+guzdur 41a/13, kaşd+u+guz 47b/04, kıldığ+u+guz 31a/11..

1.2.3.1.2.1.2.2.4. Şahıs Ekleri

I. çokluk şahıs eki:

/+(y)Uz/ (Geniş Zamanda)

bilmez+üz 14b/08, cehennemde+yüz 30b/04, gider+üz 14b/08, tesbîh idiciler+üz 17a/03, utanur+uz 31a/07, ümmet-i Muhammeden+üz 32b/05, yakar+uz 27b/02...

/+ük/ (Geniş Zamanda)

seyrân ider-ük 2a/08

/+vUz/ (İstek Kipinde)

at-a+vuz 10b/05, diril-e+vüz 27a/15, döy-e+vüz 27a/16, giy-e+vüz 27a/14, iç-e+vüz 27b/01, kaldur-a+vuz 10b/05, ol-a+vuz 17a/03.

/-(y)A+IUm/ (İstek ekinde)

çäre id-ø+e+lüm 41b/13-14, di-ø+ye+lüm 40b/12, dön-ø+e+lüm 56a/01, gör-ø+e+lüm 12b/11, 12b/11, inan- ø+a+lum 53b/11, iste- ø+ye+lüm 13a/08...

II. çokluk şahıs eki:

/+Uñ/ (Emir Kipinde)

al-ø+uñ 10b/10, amel kıl-ø+uñ 34a/05, bil-ø+üñ 42b/15, bildür-ø+üñ 64b/09, gel-ø+üñ 7b/08, gir-ø+üñ 10b/13, gid-ø+üñ 10b/10, kurtul-ø+uñ 24a/02...

/+ñUz/ (Görülen Geçmiş Zaman ve Şart Ekinde)

añsa+ñuz 33b/15, aņdurdı+ñuz 47b/06, buldu+ñuz 47b/07, buyursa+ñuz 40b/13, dedi+ñüz 9b/02, işitdi+ñüz 9b/03, otursa+ñuz 8b/12 şorsa+ñuz 8b/12...

III. çokluk şahıs eki:

/+sUn+lAr/ (Emir Kipinde)

ağlaş-ø+sunlar 31b/14, al-ø+sunlar 47a/11, ara-ø+sunlar 66a/06, de-ø+sünler 47b/14, gel-ø+sünler 47a/11, kazuğa ur-ø+sunlar 66a/07, vir-ø+sünler 47b/14...

III. teklik şahıs eki:

/+sUn/ (Emir Kipinde)

alma-ø+sun 22a/02, beşâret ol-ø+sun 45b/01, boynunu ur-ø+sun 53b/10-11, çoğalt-ø+sun 27b/12, ğarķ olma-ø+sun 22a/01, kal-ø+sun 58b/06, kıl-ø+sun 37b/12...

1.2.3.1.2.1.2.2.5. Bildirme Eki

cennet+dür 24b/08, degül+dür 38b/01, dek+dür 13b/01, elif+dür 9a/04, fânî+dür 13b/01, gökcek+dür 6a/16, haķ+dur 67b/09, ırağ+dur 49b/08...

1.2.3.1.2.1.2.2.6. Fiilimsi Ekleri

--1. Zarf-Fiil Ekleri

-1. /-dUK+lAyın/, /-dUG+In+lAyIn/, /-düg+üm+levin/

gel-düginleyin 25a/12, düş-diginleyin 54b/15, dön-düginleyin 50a/07, iç-düginleyin 59b/07, işit-düginleyin 7b/05, işit-dükleyin 6b/12 it-düginleyin 28b/10, kal-duğınlayın 54b/13 ol-duğınlayın 14b/06 ol-duğlayın 16b/06 bil-dügümleyin 66b/02...

-2. /-(y)U/

bağla-yu kodılar 21a/06, de-yü 5b/09, di-yü 27b/01, iste-yü geldi 62a/02, iste-yü yürürsin 13a/01, bul-umayınca 63a/06...

-3. /-Up/

aç-up 42b/14, ağlaş-up 31b/10, bu-lup 21b/11, çık-up 2a/08, doldur-up 47a/01, kal-up 6b/10, kaldır-up 51a/12, ol-up 13a/11, şan-up 65b/02, toğun-up 47a/04...

-4. /-dUK+çA/

art-duğça 8a/03, çıkır-duğça 16a/02, gel-dükçe 37a/06, işle-dükçe 14b/13...

-5. /-(y)urak/

ara-yurak 61b/05, var-urak 22b/14

-6. /... -u... -u/

ağlaş-u ağlaş-u 27b/01

--2. Sıfat-Fiil Ekleri

-1. /-dUK/

atılma-duğ 28a/12, kov-duğları 39b/04, oku-duğum 17b/12, söyle-dügün 22a/09, söyleş-dügün 62a/08, yaz-duğları 16b/08, vir-düklerimden 49a/11...

-2. /-ur/

dur-ur akçe 37b/08, 37b/09

--3. İsim-Fiil Eki

-1. /-dUK/

gel-düklerine 14b/04, inile-düklerin 32b/12, karar ideme-düklerinin 23b/06, kaz-duğları 52a/08, taaccüb it-düklerin 6b/12...

1.2.3.1.2.1.2.2.7. Yaklaşma Fiili /-mA+IU ol-/

Güneş dağı toğ-malu oldu. 5b/05.

...namāzdan fāriğ olup du'a it-melü olıcağ Cebra'îl eydür: ... 17b/11.

Bir yere git-melü olsa her adımı-ki ayağın kaldurup adardı. 65a/14.

1.2.3.1.2.2. Düzleşme

Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlaklaşmanın aksine bazı kelimelerde ve eklerde düzleşme olayı görülmektedir. Düzleşme görülen kelimeler şunlardır:

<i>çigür- 20b/10 (1 yerde)</i>	↔	<i>çığır- 16a/02 (2 yerde)</i>
<i>eksük 21a/12 (1 yerde)</i>	↔	<i>eksik 19a/09 (3 yerde)</i>
<i>eyüce 45a/07 (1 yerde)</i>	↔	<i>iyice 3b/17 (1 yerde)</i>
<i>göndür- 39a/12 (7 yerde)</i>	↔	<i>gönder- 14b/12 (5 yerde)</i>
<i>gögüs 3a/13 (3 yerde)</i>	↔	<i>gögis 30a/05 (1 yerde)</i>
<i>göñül 61b/12 (20 yerde)</i>	↔	<i>göñil 67b/13 (8 yerde)</i>
<i>görün- 44b/07 (2 yerde)</i>	↔	<i>görin- 14b/15 (2 yerde)</i>
<i>göstür- 2b/01 (1 yerde)</i>	↔	<i>göster- 46b/11 (6 yerde)</i>
<i>işüt- 16a/13 (1 yerde)</i>	↔	<i>işit- 31b/09 (46 yerde)</i>
<i>kendü 4a/15 (25 yerde)</i>	↔	<i>kendi 14a/10 (6 yerde)</i>
<i>koşu 58b/15 (4 yerde)</i>	↔	<i>koşşı 61b/12 (1 yerde)</i>
<i>kuyu 31b/01 (10 yerde)</i>	↔	<i>kuyı 31a/16 (1 yerde)</i>
<i>oku- 46b/02 (34 yerde)</i>	↔	<i>okı- 52a/01 (3 yerde)</i>
<i>serçü 3b/04 (1 yerde)</i>	↔	<i>serçe 3a/01, 3a/03 (2 yerde)</i>
<i>yılduz¹¹⁰ 19a/15 (3 yerde)</i>	↔	<i>yıldız 19b/01 (4 yerde)</i>
<i>yoķaru 32a/07 (6 yerde)</i>	↔	<i>yoķarı 65b/10 (1 yerde)</i>

Bu kelimelerin kullanım sıklıklarından hareketle düzleşmenin yuvarlaklaşmadan daha az görülen bir ses hadisesi olduğu söylenebilir. Düzleşme hadisesinin kendini asıl gösterdiği yer eklerdir. Birtakım ekler kökün ünlüsü ne olursa olsun daima düz-dar ünlü taşımaktadır. THE'de düzleşme görülen ekler aşağıdaki gibidir:

1.2.3.1.2.2.1. Yapım Eklerinde Düzleşme

-1. /+ır/ < /+ur/ İsimden İsim Yapma Eki:

bat+(u)r¹¹¹ > baldır 35a/05

-2. /-a/ Fiilden İsim Yapma Eki:

şanc-a 56a/09, 56a/14

-3. /+la/ İsimden Fiil Yapma Eki:

ağır+la-13a/12, bağ+la-44a/12, cazu+la- 43a/03, ulu+la-59b/10, toy+la- 36b/14...

-4. /+var-/ İsimden Fiil Yapma Eki:

şu+var- 11b/10

-5. /-i/ Fiilden İsim Yapma Eki:

öñ+ür-t-i¹¹² 4a/05

¹¹⁰ → KBS 1139. ET. yıldız, ıltız (EUTS, 294); OT. yulduz “yıldızların genel adı” (DLT).

¹¹¹ → KBS 109.

1.2.3.1.2.2.2. Çekim Eklerinde Düzleşme

1.2.3.1.2.2.2.1. Zaman Ekleri

-1. Gelecek Zaman Eki: /-sA gerek(dür)/

çık-sa gerektür 30a/15, di-seler gerektür 30b/03, emr it-sem gerektür 24a/13-14, gusül eyle-se gerektür 58a/07-08, nazar eyle-sem gerektür 30b/10, gel-se gerektür 65a/11, gir-se gerektür 30b/17, gösterme-seler gerektür 30b/09-10, gözüük-seler gerektür 30b/12, ol-salar gerektür 30b/11, koy-salar gerektür 31b/06...

1.2.3.1.2.2.2.2. Şahıs ve İyelik Ekleri

I. teklik şahıs eki: /+(y)In/, /(y)Im/, /+(y)Am/

eyleye+yin 7a/12, bilür+in 54b/11, çıplağ+ın 25b/14, ferağ+ın 44a/14, Müslimān mı+yam 67b/07, kāfir ola+yım 67b/06, günāhlarından giçmeye+yim 4a/13...

I. çokluk şahıs iyelik eki: /+mIz/

dīn+i+miz 50a/15, kat+ı+mız 15a/13.

II. teklik şahıs eki (zamir menşeli): /+sIn/

bilür+sin 62b/15, bilmez+sin 54b/11, eyler+sin 50b/11, hādīmü'l-hayrāt+sin 29a/02, şanur+sin 9a/10, yaradurmuş+sin 17a/01...

II. çokluk şahıs eki (zamir menşeli): /+sIz/

ağlar+sız 34a/10, bilmez+siz 17a/06, cehennemde+siz 30b/04, gerek+siz 24a/06.

III. teklik şahıs eki (zamir menşeli): /+sIn/

da^cvet eyle-ø+sin 41b/10, yarlığa-ø+sin 18b/06.

-3. Emir / İstek Ekleri

a) istek kipi I. teklik şahıs eki: /-(y)A+yIn /

Ercilasun (2011: 61-66) ve Ergin (2002: 301) bu şahıs ekini emir I. teklik şahıs eki olarak alır.

ağlama-ø+yayın 26b/04, al-ø+ayın 28b/05, bağla-ø+yayın 22b/02, boş ol-ø+ayın 67a/07, çabuk ol-ø+ayın 65b/07, çık-ø+ayın 60b/12, dut-ø+ayın 47a/01, id-ø+eyin 36b/12, şok-ø+ayın 13a/01, var-ø+ayın 13b/15, şalıvir-ø+eyin 59a/01...

b) emir kipi II. çokluk şahıs eki /-iñ/

bil-ø+iñ 18a/08, sür-ø+iñ 31a/01.

¹¹² öñ+tür-t-i > öñürdi

1.2.3.1.2.2.2.3. Yükleme Hâli Eki /+I/

Allāh+ı 56a/03, 'arş+ı 17a/15, bāzār+ı 6b/07, bāzırgān+ı 23a/08, cānın+ı 51b/03, faķır+ı 25b/12, günāhım+ı 4a/07, ĥalāyık+ı 41b/10, maķālāt+ı 6b/12, oĥlan+ı 61a/07...

1.2.3.1.2.2.2.4. Soru Eki /+mI/

ĥor mı 22a/10, idem mi 10b/09, olduĥuz mı 49a/09, ölü mi 23a/04, pereye mi, var mı 23a/06, yatmadum mı 22b/03, yazılmış mı 51b/16, yetmez mi 43a/03...

1.2.3.1.2.2.2.5. Zarf-Fiil Ekleri

-1. /-IcAK/

gel-icek 58b/15, zabt ol-ıcaķ 26b/02, ĥalāş bul-ıcaķ 30b/05, di-yicek 26b/04, itmelü ol-ıcaķ 17b/11, fāriĥ ol-ıcaķ 5b/09, gel-icek 55b/14, yitiş-icek 59a/12...

-2. /-(y)In+cA/

şālīĥ itme-yince 35b/15, inanma-yınca 20a/13, var-ınca 12a/15, buluma-yınca 63a/06, buyurma-yınca 27b/03, ĥaldurma-yınca 5b/14, di-yince 35a/09...

-3. /-dik+de/

ceva[p] ver-dikde 3a/07

-4. /-dik+ler+i+n+den/

sevin-diklerinden 13b/08

1.2.3.1.2.2.2.6. Sıfat-Fiil Ekleri

-1. /-(y)AcAK/

bin-ecek 29a/01, dınma-yacaķ 44b/03, eyle-yecek 24b/14, var-acak 27a/13...

-2. /-mIş/

dikil-miş 26a/02, giç-miş 2a/14, kız-muş 32a/03, öĥül-miş 3b/12...

1.2.3.1.2.2.2.7. Ek-Fiilin Rivayeti, Hikâyesi ve Şartı

bu+yı-dı 4a/03, bu+yı-muş 21b/07, çoĥ+ı-sa 46a/03, nāzil oldu+yı-sa 29a/03, oĥlı+yı-dı 41a/06, yok+ı-muş 7a/13, oĥudu+ı-dı 10b/14, olur+ø-sa 60b/12, ĥācetüm+ø-di 28b/08, yok+ø-dı 61b/11, yörir+ø-di 5b/03 helāk olurlar+ø-dı 3a/15...

1.2.3.1.2.2.2.8. Tamlanan (Nitelenen) Eki¹¹³ /+(s)I/

a'māl+ı 35b/12, dam+ı+na 40b/14, dermān+ı 32b/09, ĥācat+ı+ıuz 51a/06, murād+ı+ıuz 47b/13, tutduĥ+ı+ıuz 31a/11, yapraĥ+ı 60a/02, yaş+ı+nda 6b/07...

¹¹³ bk. 1.3.1.2.1.2. Tamlanan (Nitelenen) ve İyelik Ekleri

1.2.3.2. Ünsüz Uyumu

Türkçede ünlü uyumlarının yanında ünsüz uyumları da sağlamdır. İstisnaları olmakla birlikte Eski Türkçeden günümüze, Türk dilinde tonlu ünsüzlerden sonra tonlu; tonsuz ünsüzlerden sonra tonsuz ünsüzlerin gelme eğilimi gösterdiği müşahade edilmiştir (Efendioğlu, 2013: 82). Bu durum Türkiye Türkçesinde oldukça sağlamlaşmıştır (Ergin, 1998: 75-78).

Dönemin diğer eserlerinde olduğu gibi THE'de de özellikle ünlü ile biten kelimelere -varsa- tonlu ekler getirilir. Ünsüz ile biten kelimelere, kelimelerin son ünsüzleri tonlu ise -varsa- tonlu ekler, tonsuz ise -varsa- tonsuz ekler getirilir. Bunun istisnası dal (ـ) ile yazılan bazı eklerdir.

Bilindiği üzere Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlı Türkçesinde birtakım ekler klişeleşmiş olarak dal (ـ) ile yazılır¹¹⁴ (Demir ve Yılmaz: 2006: 97). Bu durumdan dolayı eski metinlerde ünsüz uyumu da bozulmaktadır. Ancak bu söylenişten ziyade yazıyla alakalı bir durum olmalıdır. Genellik sebebiyle, aşağıda ünsüz uyumunu gösteren örnekler yerine uyumu bozan ekler sıralanmıştır:

-1. Ayrılma Hâli Eki: /+dAn/

açlık+dan 3b/14, *bucağ+dan* 57a/03, *cenâbet+den* 31a/09, *çok+dan* 28b/07, *dimek+den* 58b/11, *gerçek+den* 53b/13, *halk+dan* 6b/11, *ırak+dan* 22b/10...

-2. Bulunma Hâli Eki: /+dA/

âhîret+de 12b/07, *âyet+de* 25a/06, *beşik+de* 22b/03, *bucağ+da* 26b/09, *cennet+de* 62a/04, *gök+de* 17b/06, *halvet+de* 22a/16, *hayât+da* 44a/14...

-3. Bildirme, Kuvvetlendirme, İhtimal Eki: /+dUr/

aç+dur 13b/13, 28a/12, *amānlık+dur* 45b/03, *artuğ+dur* 44a/04, *avurt+dur* 22a/09, *âyet+dür* 23b/04, *cennet+dür* 24b/08, *çok+dur* 15a/14, *dek+dür* 13b/01..

-4. Görülen Geçmiş Zaman Eki: /-dİ/

aç-dılar 16a/11, *at-dılar* 61b/08, *çık-dı* 14b/10, *ek-di* 11b/11, *ilet-diler* 10b/11, *kes-diler* 54a/02, *tut-dı* 65b/12, *unut-dı* 67b/08, *üş-diler* 21a/05, *yetiş-diler* 3b/01...

-5. İsim-Fiil Eki: /-dUK/

ağ-duğından 58b/15, *çık-duğı* 62b/07, *it-dükleri* 52a/07, *it-düklerin* 6b/12, *it-düğinden* 6a/11...

¹¹⁴ Bir imla geleneği şeklinde yeni yazının kabülüne kadar devam etmiştir (Timurtaş, 1994: 58-59).

-6. Ettirgenlik Eki: /-dUr-/

çek-dür- 51a/07, gülüş-dür- 34a/01, it-dür- 50a/11, karış-dura 53a/04, unut-dur- 43b/16, üleş-dür- 19b/09, yitiş-dür- 51b/04...

-7. Sıfat-Fiil Eki: /-dUK/

it-dügüm 14a/08, it-dügün 14b/12, it-dügi 15b/11, it-düginüz 31a/13, tut-duğınuz 31a/11, yat-duğı 59b/14...

-8. Zarf-Fiil Ekleri:

-1. /-dig+in+leyin/, /-düg+in+leyin/, /-dük+leyin/

düş-diginleyin 54b/15, iç-düginleyin 59b/07, işit-düginleyin 32b/06, it-düginleyin 26a/03, işit-dükleyin 6b/12...

-2. /-duğ+ın+da/

çık-duğında 9b/06

-3. /-duk+ça/

art-duğça 8a/03...

1.2.3.3. Ünlü-Ünsüz Uyumu

Türkçenin yapısındaki bir diğer ses özelliği de ünlü-ünsüz uyumudur. Türkçe kelimelerde kalın ünlüler ancak kalın (artlı) ünsüzlerle; ince ünsüzler de ancak ince (önlü) ünsüzlerle bir araya gelebilir.

Köktürk yazısında ünsüzleri gösteren harflerin birçoğunun kalın ve ince şeklinin bulunması; kalın ünsüzlerin kalın ünlülerle, ince ünsüzlerin ince ünlülerle birlikte kullanılmaları Türk dilindeki ünlü-ünsüz uyumunun adeta bir kanıtıdır.

Eserde de ünlü-ünsüz uyumu sağlamdır. THE'de artlı ve önlü olmak üzere belirgin iki çıkışı bulunan (k/k), (ğ/g) ünsüzleri ayrı harflerle işaretlenmiştir: (ق, ك), (ك, غ). Bu ünsüzlerden k (ق) ünsüzü sadece kalın ünlülerle, k (ك) ünsüzü ise sadece ince ünlülerle beraber kullanılmıştır. Yine artlı (kalın) olan ğ (غ) ünsüzü sadece kalın ünlülerle; önlü (ince) olan g (ك) ünsüzü de sadece ince ünlülerle bir araya gelmiştir:

اچلىق	açlık 14b/07	اگمك	ekmek 45a/10
اقلق	aklık 6a/13	اگسك	eksik 21a/12
امانلىق	amānlık 45b/03	بئجىل لك	bencillik 64b/03
ارايرق	arayarak 50a/07	چكدürمزىن	çekdürmezin 51a/07
ارقۇرى	arqurı 66a/06	چكىل	çikil- 51a/01
دئمىجق	dınmayacak 44b/03	دنگلى	didükleri 15a/08
قۇيۇ	kuyı 31b/01	كمك	kemük 5a/11
اولىجق	olıcak 17b/11	كسۇب	kesüp 62a/11
اويۇق	uyku 24a/02	كم	kim 4a/15

يَقَا	yağa 35b/03	سَكِزْ	sekiz 7a/14
أَغَاچْ	ağaç 21a/05	كَلْدَى ¹¹⁵	geldi 5a/12
أَغْلَدَى	ağladı 25a/13	كَرْجَكْ	gerçek 42a/05
بُوغَازْ	boğaz 63a/10	كِنَهْ	gine 14a/04
چَاغُرْدَى	çağırdı 16a/04	كِرُو	giri 14a/05
دُوغُرْلُدَى	doğruldu 21b/03	كُوكْسْ	gögüs 3a/13
غَافِلْ	gāfil 24a/07	اَكِرْ	egir- 28a/08
غَوَّغَهْ	gavğa 40b/12	دَكُلْ	degül 15a/03
غَزَا	ğazā 53a/06	دَكِنْ	degin 14a/01
أُوغُورْ	uğur 14a/09	دَكِرْمَنْ	degirmen 58b/11
يَغْلَنَهْ بُلُورْ دِيكْ	yıǵlınabilürdiñ 59b/03	اَكْلَنْ	eglen- 5b/08

1.2.4. Kararsız Ses Değişmeleri

“Art Zamanlı Ses Olayları”nda ek ve tabanda artık gelişimini tamamlamış, metinde daima sabit bulunan, “Eş Zamanlı Ses Olayları”nda dil kullanımı esnasında meydana gelen, kalıcı değil, geçici; “Yapısal Ses Olayları”nda Türkçenin eklemeli dil özelliğinden yani yapısından kaynaklanan, Türkçenin doğasında var olduğu düşünülen ses olayları ele alınmıştır.

Bu bölümde *ek ve tabanda kendini göstermeye başlayan, ancak henüz oturmamış, metinde birden çok şekilli hâliyle karşımıza çıkan ses değişimleri* (Uyğur, 2010: 30) değerlendirilmiştir.

1.2.4.1. Yuvarlaklaşma

Metinde iki şekilli bulunan ünlülerin başında düz-dar ünlüler (ı, i) ile yuvarlak-dar ünlüler (u, ü) gelmektedir. Metinde bazen düz-dar ünlü ile karşımıza çıkan kelime, ek bazen yuvarlak-dar ünlü ile görülmektedir. Orta hecede ortaya çıkan bu ünlü kararsızlığı, küçük ünlü uyumunun tarihî seyri hakkında bize fikir vermesi bakımından önemlidir.

-1. Görülen Geçmiş Zaman III. Teklik Şahısta

III. teklik şahısta sadece şu iki örnekte yuvarlak ünlü kullanılmıştır:

Yıryüzinde ümmet-i Muhammed'den şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ne kadar mü’ezzin ezān okuduyısa şevābın hep anlara bağışladım. 17b/13.

Haziret-i Ömer raḍıyallāhu ‘anhu, Medīne soḳāklarında yörürken gördü ki bir oğlancık elinde bir serçe yavrucuğı tutar. 3a/01.

-2. Duyulan Geçmiş Zaman III. Teklik ve Çokluk Şahısta

buyurul-muşdur 2a/06, kovul-muş 39a/07, ol-muş 13b/16, olun-muş 18b/13, olun-muşdur 35b/02, ol-muşlardı 31b/06.

¹¹⁵ Yazmada harekesiz olduğu için hareke konulmadı.

-3. Yükleme Hâli Eki: /+U/

‘ayubumu 22a/03 cennetü 57b/11
cevābıñu 9a/16 kulu 3b/03

-4. Tamlanan Hâli Eki: /+U/

eşkıyā bölügü 31a/10 sahrānıñ kumu 3b/15

1.2.4.2. Düzleşme

Düzleşme hadisesi iki yerde görülmüştür¹¹⁶:

-1. Görülen Geçmiş Zaman /-dU/ ↔ /-dI/

Görülen geçmiş zaman eki II. teklik ve II. çokluk şahısta /-dU/ iken (Efendioğlu, 2013: 160; Özkan, 2009: 136; Köktekin, 2008: 117.) aşağıdaki örneklerde /-dI/ kullanılmıştır:

Siz işit-dİñüz mi? 9b/03.
Beni kurtarmağa mı gel-dİñ? 63a/14.
Cehenneme nice gir-dİñüz? 62b/03.
Ben azıdum beni çoğalt-dİñ 27b/12.
Küfürde nice yıgılınabilür-dİñ? 59b/03.
Bize bu gişiyi cehenneme ilediñ deyü emr eyle-dİñüz 10b/04.
Siz bizden öñürdi, ulaşacak yire ulaş-dİñüz selefden oldıñuz 18b/04.

-2. Belirli geçmiş zaman eki /-up Durur/ ↔ /-epdür/

afv eyle-yüp turur+un 52b/08, gel-üp durur+ın 42b/05 ↔ dön-epdür 53b/13

1.2.4.3. Düşme

misk 49a/06, 48b/15 ↔ mis 7b/02
ol¹¹⁷ 1b/04, 1b/09, 1b/10, 1b/14... ↔ o 21a/07, 37a/03, 50b/03, 53b/01, 55a/02...
şol¹¹⁸ 6a/11, 6a/16, 10b/14, 11b/15, 12a/01... ↔ şu 23a/04, 57a/16, 57b/14...
yalıñuz 4a/15, 34b/01 ↔ yañuz 3a/11
çağırış-14b/09, 50b/12 ↔ çağırış- 32b/02, 55a/07
biribiri 40b/06, 58b/05 ↔ birbiri 4b/03...

1.2.4.4. Tonlulaşma

ṭ- ↔ d-

taş 10a/10, 10a/14... ↔ daş 3b/12 ṭağ 3b/12, 22b/06... ↔ dağ 11b/07
toğun- (47a/02) ↔ doğun- (58a/08) ṭur- (13b/12) ↔ dur- (12a/14)

¹¹⁶ Kelimelerdeki düzleşme hadisesi için bk. Yapısal Ses Olayları: 1.2.3.1.2.2. Düzleşme

¹¹⁷ Metinde “ol” şekli çok daha fazladır.

¹¹⁸ Metinde “şol” şekli daha fazladır.

toğur- 27a/08 ↔ *doğur-* 29a/08 *tol-* 26a/12, 51a/12 ↔ *dol(dur-)* 47a/01

-ç- ↔ -c-

giçe 35a/06 ↔ *gice* 7a/08, 14a/10, 21a/05, 26a/11, 42a/04, 46b/15, 47a/01...

-k ↔ -ğ değişimi

ırak 49b/08, 49b/09, 58b/05, 22b/10, 25b/14 ↔ *ırağ* 9b/14, 49b/08

-k ↔ -ğ-

kı kır- 48b/02 ↔ *kığır-* 66a/10

kan k 41a/13, 33b/02, 33b/02, 64a/05... ↔ *kağ* 10b/13, 11a/01, 36b/05, 60b/05

k ↔ g-

koşu 58b/15, 61b/03, 59a/01... *koş* 61b/12 ↔ *göşü* 61b/14, 61b/04 61b/15

-t ↔ -d

ot 24a/03, 33a/07 ↔ *od* 13a/02, 32a/13, 32a/14, 32b/04, 32b/08, 38b/09...

-t ↔ -d-

yastu k 26a/11 ↔ *yaşdu k* 38b/15

1.2.4.5. Göçüşme (Metatez)

b ↔ g değişimi

gibi 2a/10, 8b/08, 11b/16, 11b/16, 22b/14, 22b/14, 23a/05... ↔ *bigi* 23b/01

1.2.4.6. Daralma

-a ↔ -ı-

çağır- 16a/04 ↔ *çığır-* 16a/02

1.2.4.7. Genişleme

i ↔ e

tiz 6a/07, 15a/01, 16a/11, 21a/10... ↔ *tez* 56b/10

1.3. ŞEKİL BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ

1.3.1. Ekler

1.3.1.1. Yapım Ekleri¹¹⁹

1.3.1.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler

İsimden isim yapan ekler (İİYE) son seslerine göre sıralanarak gösterilmiştir¹²⁰:

/+cA/ ¹²¹	: kadar+ca 7b/02, ni+ce 8a/16
/+çA/ ¹²²	: ka+ça+n ¹²² 5a/10, 9b/15, 12b/06... an+ca+k ¹²³ 5a/03, 17a/06, 17a/08...
/+ka/ ¹²⁴	: ar+ka ¹²⁴ 5b/14, 5b/14, 6a/02, 6a/07
/+ına/ ¹²⁵	: İsimden zarf yapan bir ek; kolay+ına 20b/09
/+ra/ ¹²⁶	: sonra ¹²⁵ 24a/11, taş+ra ¹²⁶ 45b/12, üz+re ¹²⁷ 36b/14
/+D/ ¹²⁸	: ar+d+uça ¹²⁸ 52a/08
/+e/ ¹²⁹	: kiç+e > gic+e ¹²⁹ 7a/08
/+ıç/ ¹³⁰	: kıl+ıç ¹³⁰ 35a/12
/+çe/ ¹³¹	: ser+çe ¹³¹ 3a/01, 3a/03; ak+çe ¹³² 28b/01, 51a/04, 55a/03...
/+çek/ ¹³³	: bilekcek ¹³³ 31a/05, gökcek ¹³⁴ 19a/01, 6a/16
/+sağ/ ¹³⁵	: kur+sağ ¹³⁵ 60b/05
/+Çı/ ¹³⁵	: aşı+çı 54b/12, riya+cı 47b/08, yaban+cı 54b/12, yalan+cı+lık 59b/04
/+lı/ < /+lığ/ ¹³⁵	: İsimden sıfat yapar; kolaylı 50b/13, yaş+lığ > yaş+lı 36a/06

¹¹⁹ Yapım ve çekim ekleri için bk. Zülfiyar (2011:437-441.)

¹²⁰ Diğer yapım eklerinde de aynı sıralama esas alınacaktır.

¹²¹ *Aslında eşitlik ekidir. Ancak ekteki fonksiyon zayıflamasından dolayı yapım için de kullanılmaktadır.* (Efendioğlu, 2013: 85). *Aslında eşitlik, benzerlik ve karşılaştırma görevinde bir ad çekimi olan +cA eki kalıplaşma yoluyla sınıf değiştirerek zamanla bir yapım ekine dönüşmüştür. Yapım eki olarak sıfat, zarf ve adlar türetir* (Korkmaz, 2003: 36).

¹²² → OTG 150.

¹²³ → OTG 144.

¹²⁴ → OTG 83.

¹²⁵ → TG 197 ve KBS 799: son (g)+ra > sonra

¹²⁶ → TG 197 ve KBS 867: taş+ır+a

¹²⁷ → TG 197 ve Talat Tekin (2003) “Üze Zarfı Hakkında” s. 199. *Makaleler 1*. Ankara: Grafiker Yay.

¹²⁸ → OTG: 83

¹²⁹ → OTG: 81

¹³⁰ → KBS 508: kılıç < kıl+(ıç)

¹³¹ → KBS 378: Gülensoy “OT’de serçe olsa idi sözcüğü ser+çe “küçük baş” olarak anlamlandırır ser parçasına da Farsça diyebilirdik.” der. Bizim eserimizde serçe şekli geçtiği için bu şekilde alındı.

¹³² → TG 159.

¹³³ → HE 53 ve KBS 145: bilek+çe+k > bilekcek

¹³⁴ → KBS 378: gök [< kö:k] +çe+k = gökcek

¹³⁵ → TYİSD 33: kur+sak < ET kur“kuşak”

- /+lı/ < /+lığ/ : yār+lığ+[k]a-¹³⁶ > yarlığa- 4a/12, can+lı 38b/13
- /+ci/ : sü+ci 68a/03, degirmen+ci 58b/10
- /+çü/< /+ci : kele+çü > kelecı > geleci 6b/11
- /(I)ncI/ : iki+ncı 7b/13, üç+üncı 8a/01, dörd+üncı 8a/04, beş+inci 9b/11 vd.
- /+di/ : am+tı > im+di¹³⁷ 15b/01, 23a/13, 24a/05, 33a/01, 34a/01, 37a/05...
- /+ki/ : İsimden sıfat yapan bir ek; öte+ki¹³⁸ 28b/07
- /+li/ : sevgü+li 5a/01, 49b/09
- /+ri/ : Tañrı¹³⁹ 4b/16, üz-e+ri¹⁴⁰ > üzeri 27a/06
- /(e)k/, /+uq/ : bilekcek¹⁴¹ 31a/05, döşek¹⁴² 59b/14, göbek¹⁴³ 44a/03, yürek¹⁴⁴ 39a/15; çaruq¹⁴⁵ 21b/01, topuq¹⁴⁶ 32a/13
- /+cek/, /cık/, /+cUK/ : ‘ālim+cık 68a/11, ‘azāb+cıg 26b/06, az+a+cuk¹⁴⁷ 54b/13, ufa(k)+cuk 10a/03, oğlan+cuk 3a/01, tara+cuk 5b/01, yaşma(k)+cuk 68a/13, şey+cük 13b/09, yime(k)+cük 36b/12, köpe(k)+cük 35a/13, gök+cek¹⁴⁸ 19a/01, 6a/16
- /+lik/, /+luk/ : aqçe+lik 44b/06, azacuk+lık 27a/11, büyük+lük 11a/12, derviş+lik 21b/01, eksük+lük 4a/14, ey(ü)+lik 52b/11, ğarīp+lık 39b/11, ğāzı+lık 47b/11, gün+lük 14a/09, hırsız+lık 66a/04, ırak+lık 27a/10, imam+lık 17b/10, ip+lik 28a/12, kaht+lık 3b/13, kardaş+lık 63b/11, kıt+lık 3b/14, koca+lık 49b/01, korku+lık 26b/05, kul+lık 8b/09, kul+luk 14a/08, tar+lık 15b/02, uzun+lık 49a/07, yıl+lık 17b/05, yoldaş+lık 44b/05, zārī+lık 25a/13, kul+lık 8b/09, 14a/03, 13b/15, 6b/13, kul+luk 14a/08, 14a/08, kuş+lık 60b/15, muştı+lık 51a/09, pāk+lik 30b/11, peygamber+lik 9a/12, pīr+lik 5b/02, sağ+lık 38a/08, serhoş+lık 68a/08, şāzı+lık 4b/01, şaz+lık 49a/14, tañrı+lık 8b/08, tar+lık 15b/02, ulu+luk 11a/12, uzun+luk 17b/05, ürkek+lik 11a/07, vahşi+lik, 11a/07, yalancı+lık 59b/04, yaramaz+luk 37a/07, yıl+lık 17b/05,

¹³⁶ → KBS 1077.

¹³⁷ → OTG 86.

¹³⁸ → TD 218 ve KBS 675: öt-e+ki > öteki

¹³⁹ → KBS 857: teng+ri (~ir) > Tañrı

¹⁴⁰ → TYİSD 277.

¹⁴¹ → TD 225 ve KBS 145: bilek+çe+k > bilekcek

¹⁴² → TD 225 ve KBS 305: tö:ş+(e)k > döşek

¹⁴³ → TD 225 ve KBS 373: kö:p+ek > göbek. +ek küçültme eki.

¹⁴⁴ → KBS 1193: *yür+ek > yürek yür “+iç, öz, benlik”+ek

¹⁴⁵ → KBS 221: çar+(u)k > çaruq

¹⁴⁶ → TD 225: top+uq > topuq

¹⁴⁷ → Özkan (2009: 118.)

¹⁴⁸ → Özkan (2009: 118.)

- yoldaş+lık 44b/05, zārī+lık 25b/05, zaif+lik 39b/11...
- /+el/ : İsimden sıfat yapar: göz [< köz] + el > güzel 10b/12
- /+ıl/ : yaş+ıl¹⁴⁹ 29b/11, kız+ıl¹⁵⁰ 15a/01
- /+cil/ : ben+cil 64b/03
- /+An/¹⁵¹ : oğ[u]l+an 58a/09, er+en 26a/15, şam+an¹⁵² 11b/16
- /+(I)n/ : ka+ça+n¹⁵³ 5a/10, 9b/15, 12b/06, 51b/12, 54b/03, 56b/09, 56b/10...
- /+ın/, /+uñ/ : kar+ın¹⁵⁴ 9b/08, odun¹⁵⁵ 21b/05
- /+ğun/ : kuz+ğun 68b/02
- /+ır/ < /+ur/ : bat+(u)r > baldır¹⁵⁶ 35a/05
- /+daş/ : yol+da+eş > yol+daş 44b/05, karın+daş¹⁵⁷ 6b/04, 6a/01, 24a/10...
- /+eş/ : kün+eş > güneş 5b/05
- /+iş/ : yem+iş > yemiş 46a/05
- /+t/ : orta¹⁵⁸ 42b/08, sū+t > sūd¹⁵⁹ 24b/14, üs+t > üst¹⁶⁰ 14b/15
- /+It/ : yaş+ıt¹⁶¹ 6b/03, yig+it 10b/12
- /+u/ < /+lug / : ül +lug¹⁶² > uluğ > ulu 7b/08
- /+cu/ : şu+cu 27a/06
- /+ñgu/ : kara+ñgu¹⁶³ +luk > karanlık 22a/16
- /+lü/ : İsimden sıfat yapan bir ek; deñ+lü 17b/15, dūr+lü 56b/12.
- /+y/ : vā+y¹⁶⁴ 27a/10
- /+iz/ : deñ+iz¹⁶⁵ 60a/01

¹⁴⁹ → TD 225.

¹⁵⁰ → TYİSD 272.

¹⁵¹ Çokluk eki iken işlevini yitirip yapım ekine dönüşmüştür.

¹⁵² → KBS 727: *sāp+(a)n* (*Eren, TDES, 354*)

¹⁵³ → OTG 150.

¹⁵⁴ → TG 181 ve KBS 469. : < kar “omuz, kolun üst kısmı” (EUTS, 166) + (ı)n

¹⁵⁵ → KBS 612: *ötung* + (u)ñ > odun

¹⁵⁶ → KBS 109: *bat* + (u)r > baldır

¹⁵⁷ → Özkan (2009: 118.)

¹⁵⁸ → KBS 631: or “merkez; * yer; * taht” + t + a (yön eki).

¹⁵⁹ → KBS 829: sū+t¹⁵⁹ “çokluk eki” > sūd

¹⁶⁰ → KBS 997: üs+t > üst

¹⁶¹ → TD 225.

¹⁶² → KBS 965: ET. ve OT. uluğ (EUTS, 265, DLT) ül “temel, asıl, kök” +lug

¹⁶³ → KBS 465; bu kelimenin Moğolca olduğu da iddia edilmektedir. Clauson. 662

¹⁶⁴ → KBS 1012: *vā “yansıma” +y

¹⁶⁵ → KBS 276: ten “göl, bataklık” + (i)z.

- /+uz/ : İsimden sıfat yapar; ucuz 44b/01¹⁶⁶, yavuz 59b/04, yâlinuz 4a/15
 /+dız/, /+duz/ : yıldız¹⁶⁷ 19a/13, 19b/03, 19b/05, 19b/01; yılduz 19a/15, 60a/02, 19a/11
 /+suz/ : İsimden sıfat yapar; hır+suz 66a/02.
 /+dü+z/¹⁶⁸ > : kün+tüz¹⁶⁹ > gündüz 7a/08

1.3.1.1.2. İsimden Fiil Yapan Ekler

- /+a-/ : harç+a-n- > harcan- 8a/06, 8a/07, kepenek¹⁷⁰ 21b/03, 21b/01, ton+a-t- 47b/02, toprak¹⁷¹ 15a/15, uğra-¹⁷² 28b/07, ül+a-m¹⁷³ 61a/01, ulaş-¹⁷⁴ 18b/04, yal-ığ+a-n¹⁷⁵ > yalan 59a/12, uza-¹⁷⁶ 5a/11, yarlığ+a-¹⁷⁷ 4a/12, yumuş+a-ğ¹⁷⁸ 27a/13
 /+a-/ < /+ğa-/ : yala-¹⁷⁹ 7a/14
 /+da-/ : al+da-¹⁸⁰ 24a/07, iz+de- > iste-¹⁸¹ 23a/09, kımıl-da-¹⁸² 23b/05
 /+ga-/ : ımız+ğa-n-¹⁸³ 46b/13
 /+la-/ : ağır+la- 13a/12, ağı+la- 23b/09, bağ+la- 44a/12, baş+la- 15b/15, gecele- 56b/11, boğaz+la- 27a/02, cazu+la- 43a/03, eyle-¹⁸⁴ 50a/06, gerçek+le- 43a/01, giz+le- 2b/14, göz+le- 2a/06, in+le-¹⁸⁵ 39b/08, iş+le- 3a/07, kefen+le- 39b/03, kulavuz+la- 13a/08, kuy(u)+la- 44a/04, şabâh+la- 45a/07, şak+la-¹⁸⁶ 6a/06, söyle-¹⁸⁷ 50a/14, ulu+la- 59b/10, dinle-¹⁸⁸ 31b/09, toy+la- 36b/14, uğur+la- 66a/11, ulula-¹⁸⁹ 59b/10, yuvala- 40b/15

¹⁶⁶ → KBS 954: ūç+uz > ucuz: Bu eki fiilden isim yapan ek olarak alanlar da var: uc-uz: → TG 263.

¹⁶⁷ → TYİST 278: yıl+dız.

¹⁶⁸ → Martti Räsänen (1957). *Materialien Zur Morphologie Der Türkischen Sprachen*. s. 113. Helsinki: Studia Orientalia yay

¹⁶⁹ → HE 167.

¹⁷⁰ → TD 231. ve KBS 497: kap+a-n-(a)k > kepenek

¹⁷¹ → KBS 914: top (u)r+a-k > toprak

¹⁷² → EUTS 172. ve KBS 959.: oğ(u)r “bir işte imkan ve fırsat; vakit, zaman”+a-. oğ(u)r+a- > uğra-

¹⁷³ → KBS 964.

¹⁷⁴ → KBS 964: ül+a-ğ- > ulaş-

¹⁷⁵ → KBS 1041: yal-ığ+a-n (*Ş. Tekin, İK, 68*)

¹⁷⁶ → TG 205: uz+a- > uza-

¹⁷⁷ → Özkan (2009: 132.)

¹⁷⁸ → TD 231: yumuş+a-ğ > yumuşak

¹⁷⁹ → KBS 1039: yāl+(ğ)a- > yala-

¹⁸⁰ → TG 204 ve KBS 65: OT. al “hile” +da-

¹⁸¹ → TG 204.

¹⁸² → KBS 508: kımıl “hareket”+da- > kımıl-da-

¹⁸³ → ÖTS/2 2040: ımız+ga-n- > ımızğan-

¹⁸⁴ → KBS 351: ed+le- > eyle-

¹⁸⁵ → KBS 437: in(i) “yansıma”+le- > inile-

¹⁸⁶ → KBS 720. sak: özenli, dikkatli

¹⁸⁷ → KBS 809: sö-z+le > söyle-

¹⁸⁸ → KBS 287: tın+la- > dinle-

- /+e-/ : beñze-¹⁹⁰ 26b/14, til-e > dile- 5b/13, 30a/16, 62b/15, tün+e-¹⁹¹ 27a/06
- /-irge/ : es+irge-¹⁹² > esirge 3a/03, 53b/15, 31a/09
- /+ne-/ : ögür+ne- 27a/14
- /+şe-/ : çık+şe-t- > çıkşet- 61b/06
- /+te-/ : is+te-¹⁹³ 5b/01, 35a/13, 55a/09, 66a/03, 11a/13, 11a/01, 11a/13, 36a/08...
- /-ig/ : kö:-l+ig-e¹⁹⁴ > gölge 29b/16, 29b/15
- /+ı-/ : okı-¹⁹⁵ 52a/01, sıv+ı-ş-¹⁹⁶ > sıvış- 54b/13
- /i-/ : berk+i-t-¹⁹⁷ > bekit- 15b/13
- /+Al-/ , /+l-/ : buñ+al- 21a/07, çoğ+al- 27b/12, diri+l- 27a/15, iri+l- 41a/02, yön+el- 12b/05
- /+An-/ : utan-¹⁹⁸ 5a/13, ö-g-r+e-n-¹⁹⁹ 3811a/09, 7a/09, 7a/06, 64b/10
- /+la-n-/ : añ+la-n- 11a/02, ar+la-n-dur- 13a/15, ğam+la-n- 45b/06, ferañ+la-n- 44b/14 kul+la-n-²⁰⁰ 6b/15, rızık+la-n-dur- 14b/02, şal-ur+la-n- 52b/01, uğur+la-n- 65b/14
- /+ar-/ , /+ğar-/ : küt+ğar-²⁰¹ > kırtar- 30b/07
- /+var-/ : şu+var-²⁰² 11b/10
- /+kır-/²⁰³ : kığır-²⁰⁴ 66a/10, çağır-²⁰⁵ 16a/04, çığır-²⁰⁶ 16a/02
- /(a)r-/ , /+ür-/ : ağ+ar- > ağ+ar- 31b/07, kara+r- 31b/07, öñ+ür-t-ük²⁰⁷ > öñürdük 48a/10, öñ+ür-t-i²⁰⁸ > öñürdi 4a/05 12b/15, 18b/04...
- /+e-t-/ : göz+e-t-²⁰⁹ 22b/10, ö-g-r+e-t-²¹⁰ 13a/08, 1b/14, 64b/10, 60b/13...

¹⁸⁹ → KBS 965: ET. ve OT. uluğ (EUTS, 265, DLT) ül “temel, asıl, kök” +lug. ül+lug > uluğ+la- > ulula-

¹⁹⁰ → TD 230: beñiz+e- > beñze-

¹⁹¹ → TG 205. ve TD 230.

¹⁹² → TD 233. ve KBS 341. äs+irKä- [yad+ırğa- gibi] ve ÖTS/2 1484.

¹⁹³ → EUTS 50.

¹⁹⁴ → KBS 378.

¹⁹⁵ → KBS 619: “ok”+ı- “belirt-, davet et-, çağır-” > okı-

¹⁹⁶ → KBS 775: veya sav-(ı)ş-

¹⁹⁷ → TG 231 ve KBS 127.

¹⁹⁸ → TYİSD 38 ve KBS 973: ut+(a)n- > utan-

¹⁹⁹ → TYİSD 38: ö-g-r+e-n- + - < ö-k-ür+e-n-

²⁰⁰ → KBS 566.

²⁰¹ → KBS 575: küt “selamet” + ğar- > kırtar-

²⁰² → TG 208. Banguoğlu bu sözcüğü suv+ar- şeklinde alır.

²⁰³ → TG 213: Yansima sözcükten fiil yapar.

²⁰⁴ → KBS 506: kī “yansima” +kır-²⁰⁴ > kığır-

²⁰⁵ → KBS 211: çā[r]+kır- > çağır-

²⁰⁶ → KBS 235: çī+kır- > çığır-

²⁰⁷ → BP 436.

²⁰⁸ → BP 436.

/+yu-/ : u+yu-²¹¹ 47a/01, 49b/12, 23a/01, 46b/14, 56b/14, 36a/03...

1.3.1.1.3. Fiilden İsim Yapan Ekler

/-ø/ < /-(I)ğ : koca-ø 31b/15, 32a/10... kuru-ø 14b/03, 50b/12... yama-ø 29b/07

/-A/ : şanc-a 56a/09, yan-a²¹² > yine 7b/03, yar-a²¹³ 56a/06, ar-a²¹⁴ 65a/12...
yak-a²¹⁵ 35b/03.

/-uca/ : Fiilden zarf yapar; ay(i)r-uca ay(i)r-uca 7b/09.

/-ça/ : Fiilden zarf yapan bir ek: yaw(/f)aş-ça²¹⁶ > yapça 5b/02

/-ma/ < /-ma(ğ)/: ya-ma(ğ)²¹⁷ > yama 29b/07

/-aç/ : kıs-aç > kısac 26b/14, 26b/14

/-e/ : çevir-e 13a/12, kö:-l+īg-e²¹⁸ > gölge 29b/16, öt-e+ki²¹⁹ 28b/07, il-e²²⁰
3a/08, üz-e+ri²²¹ > üzeri 27a/06...

/-ğ/ : ıra-ğ 9b/14, ota-g²²² > oda 48b/15

/-iğ/ : kat-iğ+la-n-²²³ > katlan 68b/06, yal-iğ+a-n²²⁴ > yalan 59a/12

/-ig/ : tir-ig²²⁵ > diri 35b/12, 18b/07, 35b/13, 23a/04, 23a/07.

/-I/ : ört-i 14b/11, is-i²²⁶ > issi 15b/14, oğ(u)r-ı > oğrı²²⁷ > uğrı 8a/12, yar-ı
36b/15, tak-ı²²⁸ > dağ-ı 1b/11... öñ+ür-t-i²²⁹ 4a/05 12b/15, 18b/04...

/-ı/ : Fiilden sıfat yapan bir ek; tol-ı 46b/15z

/-ıcı/ : aň-ıcı 34a/01, yırt-ıcı 27a/08

²⁰⁹ → TG 209.

²¹⁰ → TYİSD 38: ö-g-r+e-t- < ö-k-ür+e-t-

²¹¹ → TYİSD 277.

²¹² → TG 227. ve KBS 1146.

²¹³ → TD 240.

²¹⁴ → OTG 90.

²¹⁵ → BP 644.

²¹⁶ → KBS 1064.

²¹⁷ → KBS 1049.

²¹⁸ → KBS 378.

²¹⁹ → TD 240.

²²⁰ → TG 227

²²¹ → TYİSD 277.

²²² → TG 245.

²²³ → KBS 476.

²²⁴ → KBS 1041: yal-iğ+a-n > yalan (Ş. Tekin, İK, 68)

²²⁵ → TG 244.

²²⁶ → KBS 419.

²²⁷ → KBS 960: ET. oğrı “hırsız, haydut” (EUTS, 139) ~ OT. oğrı < oğ (u)r- “çal-” +ı (/u)

²²⁸ → OTG 157.

²²⁹ → BP 436.

- /-i/ : Fiilden sıfat yapan bir ek; götür-i > götüri 37b/15
- /-i/ : Fiilden edat yapan bir ek; öt-ür-i²³⁰ > ötüri 6a/11, 7b/01, 19a/16...
- /-i/ : Fiilden zarf yapan bir ek; öñ+ür-t-i²³¹ > öñürdi
- /-ki/ : Fiilden sıfat yapan bir ek: es-ki²³² > eski 26a/01
- /-ri/< /-rü/ : köp-rü > köpri 47b/02
- /-esi/ : gey-(e)si > giyesi 32a/04, 27a/14
- /-k/ : bûç-ğ-a-k²³³ > bucağ, ıra-k 25b/14, tut-sa-k 31a/03, yuvala-k²³⁴ 40b/11, yumuş+a-k²³⁵ 27a/13, top(u)r+a-k²³⁶ > toprak 15a/15
- /-k/ : Fiilden sıfat yapar; büyü-k 10a/10, eksük²³⁷ 21a/12,
- /-ak/ : ad-ak > ayak 61b/14, bıç-ak 23a/10, çıplak²³⁸ 21a/06, tut-(a)k > dudak 3a/13, kap+a-n-(a)k²³⁹ > kepenek 21b/03, şanc-ak²⁴⁰ 53a/09...
- /-ak/ < /-ğak/ : kul-ğak/-kak²⁴¹ > kulağ 19b/13
- /-ucağ/ : Fiilden zarf yapan bir ektir: art-ucağ 14b/13
- /-(y)ecek/ : yi-yecek 65b/07, 36b/08
- /-(y)ecek/ : Fiilden sıfat yapan bir ek: yi-yecek 28a/09
- /-mak/, /-mek/ : ır-mak²⁴² 33a/11, yaş-mak²⁴³ 68a/13, ye-mek 50b/11
- /-ık/ : az-ık 13b/13
- /-uğ/ : Fiilden zarf yapan bir ek: art-uğ 9a/13, ay(ı)r-uğ 49a/13
- /-uğ/, /-ük/ : art-uğ 7b/02, böl-ük 31b/15, buy(u)r-uğ 15b/11, kerge-k²⁴⁴ > gerek 46b/05, kazuk²⁴⁵ 66a/07, ko-n-uğ 60b/09, köp(ü)r-ük 3a/12, köptük²⁴⁶ 60a/01, öñ+ür-t-ük²⁴⁷ > öñürdük 48a/10, yaz-uğ²⁴⁸ 29b/07

²³⁰ → KBS 676.ve → OTG 155.: öt-ür-ü > ötüri

²³¹ → BP 436.

²³² → KBS 341.

²³³ → KBS 175.

²³⁴ → TD 237.

²³⁵ → TD 231.

²³⁶ → KBS 914: top(u)r+a-k > toprak.

²³⁷ → ÖTS/2 1398 ve KBS 326: eksü-k > eksük

²³⁸ → KBS 238: yabı-l-(a)k > çıplak. yabılak > çabılak > çapılak > çıpılak > çıplak.

²³⁹ → KBS 497: kap+a-n-(a)k > kepenek

²⁴⁰ → TD 238. ve Özkan (2009: 120.)

²⁴¹ → KBS 565: kul- “ışit-” ğak/-kak²⁴¹ > kulağ

²⁴² → KBS 418. ır-mak > ırmağ

²⁴³ → TYİST 278. ve BP 669, HE 443.

²⁴⁴ → Clauson 742.

²⁴⁵ kaz[< d]-(g)uğ > kazuk

²⁴⁶ → KBS 555: kö-p-(ü)k > köptük

/-l/	: ti-l > dil 2b/07, gölge ²⁴⁹ 29b/16, kıl ²⁵⁰ 58a/08, güze-l ²⁵¹ 10b/12...
/-m/	: ül+a-m 61a/01, yıldıra-m ²⁵² > yıldırım 46b/11
/-im/, /-Um/	: ad-um 12b/05, öl-üm 6b/02, til-im > dilim 21a/02
/-n/	: yal-ıg+a-n ²⁵³ > yalan 59a/12
/-an/	: yıl-ān ²⁵⁴ > yılan 63a/10
/-en/	: geç-en+de 45a/14
/-men/	: tek-ir-men ²⁵⁵ > degirmen 58b/11
/-In/	: yak-(ı)n ²⁵⁶ 5a/12, yar-ın ²⁵⁷ 54a/01, ek-in 11b/10, biç-in 11b/10.
/-Un/	: uz-(u)n ²⁵⁸ > uzun 66a/12, düğün ²⁵⁹ 34a/12
/-ğın/, ²⁶⁰ /-ğün/	: kaç-ğın 52a/12, satğın > sat-(ı)n > şatun 28b/06, kuzğün ²⁶¹ 68b/02
/-p/	: çö[~ço]-p ²⁶² > çöp 11b/16
/-r/ < /-ür/	: ö-g-r+e-n- ²⁶³ 9a/09, 7a/09, 7a/06, ö-g-r+e-t- ²⁶⁴ 13a/08, 1b/14, 64b/10...
/-ır/, /-Ur/	: çadır, ²⁶⁵ 29b/16, katır ²⁶⁶ 48a/08, şal-ur+lan- 52b/01, kömür ²⁶⁷ 63a/11
/-mur/	: yağ-mur 22b/11
/-s/	: yā-s > yās > yas 34b/03
/-ş/, /-iş/	: bil-iş ²⁶⁸ 34a/14, dü-ş ²⁶⁹ 56a/12, ya-ş ²⁷⁰ 51a/12

²⁴⁷ → BP 436.

²⁴⁸ → KBS 1100: yaz-: ET. hata et-, günah işle-, yanılmak, karşı gel-

²⁴⁹ → KBS 378: kö:-l+ıg-e > gölge

²⁵⁰ → KBS 506.

²⁵¹ → TG 232: güzel < göze-l?

²⁵² → KBS 1138: ET. yıldıra- “parla-” > yıldıra- (hlk.) parıl-da- (EUTS, 294). → TG 253: yıldır-ım

²⁵³ → KBS 1041: yal-ıg+a-n (Ş. Tekin, İK, 68)

²⁵⁴ → KBS 1138: *yıl- “kay-, sürün-”+ān “fiilden ad yapan ek”

²⁵⁵ → TYİSD 36 ve KBS 272. Bu eki İİYE şeklinde alanlar da var. → TG 196. ve TD 224.

²⁵⁶ → KBS 1036: yak- “yaklaş-, dokun-”+ (ı)n

²⁵⁷ → KBS 1076: *ya-r “ışıldama, parlama”+ -ın

²⁵⁸ → KBS 983.

²⁵⁹ → TG 256.

²⁶⁰ → KBS 509.

²⁶¹ → TG 243.

²⁶² → KBS 255.

²⁶³ → TYİSD 274: ö-g-r+e-n- < ö-k-ür+e-n-

²⁶⁴ → TYİSD 38: ö-g-r+e-t- < ö-k-ür+e-t-

²⁶⁵ → KBS 209: çāt-ır > çadır

²⁶⁶ → KBS 476: kat-ır > katır

²⁶⁷ → TG 261.

²⁶⁸ → TG 362.

²⁶⁹ → KBS 314: tū-ş > düş

- /-m-/ : gü-m-iş²⁹³ 48b/14, kö-m-(ür)²⁹⁴
- /-p-/ : de-p-in²⁹⁵ 22a/12, 35a/13, kö-p-ük²⁹⁶ 60a/01, ya-p-²⁹⁷ 47b/02
- /-er-/ , /-ür-/ : gid-er- 9b/16, öt-ür-i²⁹⁸ > ötüri 6a/11, 7b/01, 19a/16, 44b/01...
- /-Ir-/ , /-Ur-/ : *ad-ır²⁹⁹ > ayır- 10a/12, art-ur- 29a/12, bit-ür 4a/06, tek-ir-men > degirmen³⁰⁰ 58b/11, giç-ür-56b/12, kop-ar-³⁰¹ 10b/02
- /-der-/ , /-dür-/ : gönder-³⁰² 14b/12, 26a/09... göndür-³⁰³ 16a/05, 16a/06...
- /-(i)t-/ : ey-it-³⁰⁴ 4a/03, 6b/03... yır-t-³⁰⁵ 35b/01, 35b/03, ör-t-³⁰⁶ 64b/05, 25b/15, öñ+ür-t-i³⁰⁷ > öñürdi 4a/05 12b/15... öñ+ür-t-ük³⁰⁸ > öñürdük 48a/10, göster- [³⁰⁹ gör-se-t-] 46b/11
- /-y-/ < /-d-/ : ko-d-³¹⁰ > koy- 4b/16
- /-ız-/ : ım-ız-ğa-n-³¹¹ 46b/13

1.3.1.1.4.1. Çatı Ekleri

Fiilden fiil yapım eklerinin büyük bir bölümünü çatı ekleri oluşturmaktadır. Çatı, Bilâl Yücel'e göre (2011: 282) "*Özne ile fiilin gösterdiği iş veya oluş arasındaki bağlantıdır. Bu bağlantıda, fiilin niteliği yahut aldığı ek sebebiyle, "nesne"nin de yeri olabilmektedir. Ayrıca söz konusu bağlantı, çatı "ekleri"yle sağlanmaktadır. Ancak, çatıyı belirlerken "şekil" değil, "işlev" esas alınmalıdır.*"

Çatı ekleri, geldiği kök veya gövdelerin anlamından farklı, yeni bir anlam ortaya çıkarmadığı için tam anlamıyla yapım eki değildir. Çatı eklerine tam olarak çekim eki

²⁹¹ → TYİSD 271: kalk- (< kalı-k-) dik duruma gel- ve → KBS 455: ET. kalı-k-/kal (ğ)- > kalk-.

²⁹² → KBS 793: so(u)-k- > şok-

²⁹³ → KBS 395: kü-m-üş > gümüş

²⁹⁴ → Ş. Tekin: kö-m-(ür) < köli- "gömmek" ~ köm- < kö-m- ve → KBS 567: kumır- (hlk), KBS 238:

"Kavur-, kızar-" < Tü. köm- (ü)r

²⁹⁵ → KBS 882: te-p-(i)n- > depin-

²⁹⁶ → KBS 555: kö-p-(ü)k > köpük

²⁹⁷ → KBS 1062: ya-p- > yap-

²⁹⁸ → OTG 155.: öt-ür-ü > ötüri

²⁹⁹ → Clauson 66.

³⁰⁰ → KBS 272. ve TYİSD 36.

³⁰¹ → KBS 540: kop-(u)r- > kopar-

³⁰² → TD 252.

³⁰³ → TG 275.

³⁰⁴ → TG 292.

³⁰⁵ → TG 292.

³⁰⁶ → TG 292.

³⁰⁷ → BP 436.

³⁰⁸ → BP 436.

³⁰⁹ → ÖTS/2 1760.

³¹⁰ → KBS 548.

³¹¹ → TG 293.

de denemez çünkü çekim ekleri, eski Türkçedeki özel durumları dışında üst üste gelmez. Çatı ekleri ise üst üste kullanılabilir. *Çatılar üst üste kullanıldıklarında, fiilin çatısı en sondaki ektir* (Gülsevin 2011: 315). Ayrıca Türkçe “kelimelerde eklerin sıralanışı kök+yapım eki+çekim eki şeklindedir.” (Öztürk, 2011: 432). Bütün bunlardan hareketle şunlar söylenebilir:

Çekim ekleri çatı eklerinden sonra gelir³¹².

Her çatı eki her fiille kullanılmaz³¹³.

Çatı eki alan fiiller bir sözlük elemanıdır.

Bunlardan dolayı çatı ekleri yapım eklerine daha yakındır. *Ancak çatı ekleri, “kitap+Ø, kitap+çı” örneğindeki kadar somut bir anlam ayrılığı oluşturmadığı ve sözlük anlamından çok gramer anlamı verdiği* (Kara, 2001: 69) için fiilden fiil yapım eklerinin bir alt grubu olarak değerlendirilebilir³¹⁴. *Çatıları, öznelerine ve nesnelere göre ikiye ayırmak, isabetli değildir. Fiillerin nesne alabilmesi veya alamaması, ayrı bir kategoridir. “Çatı”, öznenin fiille bağlantısına bakılarak belirlenmelidir* (Yücel 2011: 300).

1.3.1.1.4.1.1. Etkenlik

Etken çatı; fiilin belirttiği kılışı, “yapan, eden” olarak belirten, başka bir deyişle cümledeki gerçek özneyi gösteren çatı ekidir. Tek bir biçim birimi vardır:

/-Ø-/ : ağla-Ø 25a/13, al-Ø 6b/03, aç-Ø 36a/13, aş-Ø 66b/05, bırak-Ø 48a/02, biç-Ø 11b/12, çal-Ø 43a/03, çık-Ø 63b/13, dın-Ø 44b/03, di-Ø 14b/12, düş-Ø 35a/14, et-Ø 50b/13, eyle-Ø 50a/06, geç-Ø 17a/13, ilet-Ø, 38b/02, kal-Ø 2b/02, oku-Ø 46b/05, şakla-Ø 6a/06, tala-Ø 35a/07, uyu-Ø 47a/01...

1.3.1.1.4.1.2. Edilgenlik

Edilgen çatı; gerçek öznesi olmayan, ancak anlamdan yola çıkıldığında edilgen olduğu anlaşılan fiil çatısıdır (Kara, 2001: 70). Şu biçim birimler tespit edilmiştir:

/-l-/ : yabı-l-(a)k³¹⁵ > çıplak 21a/06, kâ-l-³¹⁶, kı-l-³¹⁷ 21b/04
 /-II-/ , /-Ul-/ : aç-ıl-, 22a/12, çık-ıl- 8a/15, buyur-ul- 2a/06, dik-ıl- 26a/02, eğ-ıl-³¹⁸ 44b/09, götür-ül- 19a/03, kış-ıl- 23a/10, kır-ıl- 14b/05, koş-ul- 31a/06, kov-ul- 39a/06 ti-n-ıl > dinil- 35a /01, ört-ül- 14b/11, şuvar-ıl- 59a/02, süz-ül- 20b/11, ur-ul- 21b/02, vir-ıl- 49a/03, yara-t-(ı)l-³¹⁹ > yaradıl-

³¹² yap-ıl-dı+Ø, yap-tır-mış+lar, tara-n-acak+Ø, süsle-n-e+sin...

³¹³ Türkçede *piş-tir-*, *güt-il-*, *süsle-ş-*, *bil-il-* gibi şekiller kullanılmaz.

³¹⁴ Çatı ekleri ana kavramı değiştirmez, ana kavramın ne şekilde yapıldığını ortaya koyar ve böylelikle bir görev değişikliği meydana getirir.

³¹⁵ → KBS 238: yabılak > çabılak > çapılak > çıplak > çıplak.

³¹⁶ → KBS 454: kâ- “yığ-, biriktir-” (+)- l “edilgenlik eki”

³¹⁷ → KBS 507: Altayca kı-l- “yinleme eki”

³¹⁸ → KBS 320: ek-ıl- > eğil-

³¹⁹ → KBS 1070.

30a/01, yar-ıl- > yarıl- 9a/05, yaz-ıl 61b/01, yık-ıl- 41b/07.

/-n-/ : ھاړç+a-n- > ھاړcan- 8a/06, 8a/07

1.3.1.1.4.1.3. Dönüşlülük

“Fiillerdeki oluş ve kılışın doğrudan doğruya özneye dönüşünü gösteren, yani öznenin bir işi kendi kendine yaptığını belirten fiil çatısıdır.” (Korkmaz, 1992: 47).

/-ık-/ , /-ük-/ : ac-ık-³²⁰ 22b/11, göz-ük-³²¹ 18a/15

/-n-/ : beze-n- 24a/04, ti-n-il > dinil- 35a /01, egle-n- 5b/10,7b/08, elen-³²² 15a/15, ımızğa-n-³²³ 46b/13, ina-n- 23b/03, inci-n- 37a/12, kapa-n- 10b/01, kepenek³²⁴ 21b/03, 21b/01, ھا-n-uk 60b/09, ya-n- 15b/14, yarlığa-n-³²⁵ 16b/12, şu-n-³²⁶ 20b/06...
Türkiye Türkçesindeki yumuşa- fiilinin “yumuş+a-n-”³²⁷ (7a/12) şeklinde, anla- fiilinin anlaşıl-, kavranıl- anlamlarıyla “anılan-” (11a/02, 2b/16, 39b/15, 66b/09) şeklinde kullanıldığı tespit edildi.

/-In-/ , /-Un-/ : bul-ın- 37b/09, dep-in-³²⁸ 22a/12, id-in- 27b/13, ol-ın- 37a/10, sev-in- 42a/08, yer-in- 4a/08, bil-in- 46a/08, ھا-kı-n- > doھاun- 58a/08, giç-in 66b/02, 66a/05, 66b/04, gör-ün- 44b/07, olun 35b/12...

1.3.1.1.4.1.4. Ettirgenlik

Asıl hareketin başkasına/başkalarına yaptırıldığını anlatır (Aktaş, 1997: 258).

/-d-/ : çağır-d- 47b/15

/-dır-/ : kın-dır-³²⁹ 56b/14

/-Ur-/ : iç-ür- 56b/12, yat-ur- 3b/01

/-dür-/ : ye-dür- 21a/02, yi-dür- 21a/01, ھا-dur- 46b/12, çek-dür- 51a/07, it-dür- 63b/09, ھاış-dur-53a/04, unut-dur- 43b/16, aھا-dur- 47b/06, sür-dür- 39b/06, üle-ş-tir- > üleşdür- 19b/09.

/-t-/ , /-it-/ , /-ut-/ : al+da-t-³³⁰ 42a/07, aھا+la-t- 18b/07, beھا+ze-t- 67b/01, ھاık-ar-t- 47b/06,

³²⁰ → TYİSD 42

³²¹ → TYİSD 42.

³²² → KBS 329: elge-n- > elgen- > elen-

³²³ → ÖTS/2 2040: ımız+ga-n- > ımızğan- ve TG 293: ım-ız-ğa-n-

³²⁴ → KBS 497.: kap+a-n-(a)k > kepenek

³²⁵ → KBS 1077: yār+līg+[k]a--n- > yarlığan-

³²⁶ → TG 286.

³²⁷ → TD 231

³²⁸ → KBS 882: te-p-(i)n- > depin-

³²⁹ → KBS 458: ھاn- “doy-”

³³⁰ → KBS 65: OT. ālda- (DLT) < āl “hile, yalan” +da-t-

çık+şe-t- 61b/06, ey-it- 4a/03, il-e-t-³³¹ 38b/02

1.3.1.1.4.1.5. İşteşlik

İşteş çatıda eylem birden çok kişi tarafından aynı anda ve ortaklaşa yapılır. “Bu çatı daha çok **geçişsiz**³³² fiillerin kök ya da gövdelerine /-⁰ş-/ çatı ekinin getirilmesiyle oluşturulur.” (Kara, 2001: 75).

/-ş-/ , /-İş-/ , /-Uş-/ : ağla-ş- 32b/13, çağır-ış- 32b/02, gül-üş- 33b/15, çal-ış- 10a/11, segird-üş- 9a/11

1.3.1.1.4.1.6. Karşılıklılık

“Karşılıklılık”ta fiilin bildirdiği işi, en az iki kişi birbirlerini hedef alarak karşı karşıya yapar. Geçişli fiillerin kök veya gövdelerine getirilerek yapılır.

/-ş-/ , /-İş-/ , /-Uş-/ : bul-uş- 34b/14, kuçuş-³³³ 31b/11, söyleş-³³⁴ 62a/08, üle-ş- 19b/09...

1.3.1.1.4.2. Geçişli Fiil Yapan Ekler

/-ar-/ , /-Ur-/ : çıkar- 33a/01, toğ-ur > dogur- 27a/08

/-dır-/ , /-dUr-/ , /-tür-/ :

ar+la-n-dur-13a/15, dol-dur- 47a/01, dön-dür- 38b/01, kel-tür- > getir- 28a/13, gülüş-dür- 34a/01, gön-dür- 16a/05, in-dür- 8b/14, kız-dır- 15b/14, kız-dur- 31b/07, öl-dür- 40b/11 rızık+la-n-dur- 14b/02, sevin-dür- 46a/06, söyün-dür- 16a/05, tal-dur- 33a/12, yitiş-dür- 21a/09,

/-t-/ : büyü-t- 27b/11, çoğ+al-t- 27b/12, tağı-t- > dağıt- 27a/03, kımıl-da-t-³³⁵ 63a/12, kork-ut- 3b/03, otur-t- 42a/03, ton+a-t- 47b/02, yaradıl-³³⁶ 30a/01, yara-t-³³⁷ 17a/07, yat-³³⁸ 13b/12.

1.3.1.2. İşletim Biçim Birimleri

1.3.1.2.1. İsim İşletim Biçim Birimleri

THE isim işletimi yönünden EAT ile paralellik gösterir. (isim+kemiyet+iyelik+hâl+edat) isim çekim kalıbına eserde de aynen uyulmuştur.

³³¹ → KBS 431.

³³² ÖTT’de bulunan bekleş-, kapış- gibi fiiller, hem karşılıklı, hem de birlikte yapma anlamı taşır. bk. YÜCEL, agb (Türkiye Türkçesinde Fiil Çatıları), 185. s.

³³³ → KBS 563: kûş-(u)ş- > kuçuş-

³³⁴ → KBS 810: sö-z+le-ş > söyleş-

³³⁵ → KBS 508: kımıl “hareket”+da-t- > kımıl-dat-

³³⁶ → KBS 1070: yār-a-t-(ı)l- > yaradıl-

³³⁷ → KBS 1072: yār-a-t > yarat-

³³⁸ → KBS 1087: yā-t > yat-

1.3.1.2.1.1. Çokluk Ekleri

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçelerinde de kullanılan çokluk eki “+lAr”dır. Bu ek Eski Türkçeye göre Eski Anadolu Türkçesinde daha sıklıkla kullanılır (Köktekin, 2001: 61).

Hâl ekleri ve son çekim edatları çokluk eklerinden sonra gelir (Gabain, 2007: 62). Çokluk ekinen sonra sadece iyelik, hâl ve soru ekleri gelir. Çokluk eki bu eklerden sonra getirilemez (Tepeli, 2002: 36). Türkiye Türkçesinde olduğu gibi metinde bazı çokluk ekleri nezaket, aile ve topluluk bildirmek için kullanılmıştır.

Eserde çokluk ekinin çok sayıda örneği mevcuttur: *aşşı+lAr* 29a/12, *aşağı+lAr* 2b/15, *dudağ+lAr* 3a/12, *eren+lAr* 26a/15, *gök+lAr* 2b/14, *şahrā+lAr+da* 27a/05, *yağmur+lAr* 22b/11, *yılan+lAr* 63a/10, *yıldız+lAr* 60a/02, *yigit+lAr* 31b/15...

Alıntı kelimelerde de çokluk kavramı bazen /+lAr/ ile sağlanmış: *dost+lAr* 11b/03, *du‘a+lAr* 52b/02, *esbāb+lAr* 26b/13, *fāsık+lAr* 62a/03, *ferah+lAr* 45a/01, *feryād+lAr* 32a/02, *gāzi+lAr* 32a/01, *‘imāret+lAr* 47a/13, *kāfir+lAr* 30a/15...

Alıntı kelimelerde çokluk kavramı bazen ait oldukları dilin dil bilgisi yöntemleri ile sağlanmış:

aḥvāl (hâller) 27a/11, *‘alaf* (hayvan yemleri) 26a/11, *berekāt* (bereketler) 20b/04, *cevāhîr* (değerli taşlar) 42a/02, *elfāz* (lafızlar, sözler) 67a/01, *evlāt* (oğullar-kızlar) 14b/07, *evvelîn* (evvel zaman insanları) 64b/13, *ḥacāt* (dilekler) 14a/13, *ḥālet*³³⁹ (hâller) 59a/14, *Ḥavāricūt*³⁴⁰ (Ḥavāriciler) 7b/07, *menāzil* (konaklama yerleri) 30a/09, *mu‘cizāt* (mucizeler) 46b/09, *Müslimîn* (Müslümanlar) 36a/12, *tuyur* (kuşlar) 38b/12...

“ḥūrî” kelimesinin hem Arapça çoklukla hem Türkçe çoklukla hem de Arapça ve Türkçe çokluk ekleriyle beraber kullanıldığı tespit edildi.

ḥūriyān 48b/05, *ḥūrîler* 39b/10, *ḥūriyānlar* 39b/05.

Arapça çoğul “mu‘cizāt” kelimesinin /+lAr/ eki ile tekrar çoğul yapıldığı görülmüştür: *mu‘cizāt+lAr* 41a/08.

Arapça çoğul “şübeh” kelimesinin tekrar Arapça çoğul yapıldığı görüldü:

şübehāt 53a/03.

Şahıs zamirlerindeki /+z/ çokluk ekinin işlevi zayıfladığı için ikinci çokluk eki /+ler/ kullanılmıştır: *siz+lAr+e* 25b/12, *siz+lAr+i* 25b/11.

Eski Türkçede kullanılan /+t/, /+an/ çokluk eklerinin metinde çokluk işlevini kaybederek kalıplaştığı görülmüştür:

³³⁹ “āt” “et” şeklinde incelmış ve kısaltılmıştır.

³⁴⁰ “āt” “üt” şeklinde yuvarlaklaşmıştır.

oğul+an³⁴¹ > oğlan 58a/09, sū+t³⁴² > sūd 24b/14, yig+it³⁴³ > yigit 2b/12.

İki veya daha büyük sayıların sıfat olarak kullanıldığı durumlarda ad ögesinin çokluk eki almadığı bilinmektedir (Karaağaç, 2012: 326). Metinde bunun aksi örnekler de mevcuttur:

Eline yedi dane ufacuk taş+lar aldı. 10a/03.

İki kardaş+lar varıdı Mecūsilerdi oda tapucılardı 12b/09.

Oturan kırk kimseyidi ammā her biri fāsık+lardı. 62a/07.

İki el+lerin müezzın gibi kulağına kıoya, yüce āvāz-ile nidā eyleye. 32b/06.

Türkiye Türkçesinde yüklem topluluk isimleriyle beraber tekil şahısta çekimlenir. Ancak metinde topluluk isimleriyle beraber yüklemın çokluk şahısta çekimlendiğı örnekler de mevcuttur:

Ḳavm-i Mūsā eyitdi+ler. 46b/13.

Pes Şahābe tırdı+lar kılıçlar getürdi+ler. Vaqtā ki gelüp ol köpegi depelemek istedi+ler; ol köpecük şıçradı, Resūl Ḥaziretinün önüne düşdi. 35a/12-13.

1.3.1.2.1.2. İyelik Ekleri

İyelik, varlığın kişiye veya bir başka varlığa bağılı ait oluşudur. Türkçe, iyelik kavramının çok güçlü yaşandığı bir dildir (Karaağaç, 2012: 327). Teklik ve çokluk biçimleri ile isimleri isimlere bağlayan bu işletme ekleri hemen hemen bütün ad türünden sözleri kapsamlarına alabilirler. Bu ekler çokluk eklerinden daha çok, durum ve soru eklerinden daha az kapsamlıdır.

Metinde geçen iyelik eklerinin şekilleri şunlardır:

-1. I. teklik şahıs iyelik eki: /+m/

cenāze+m 39a/04, ciger+i+m+i 26a/13, çepe+m+i 23a/09, efendü+m 4b/12, evliyā+m 48b/03, ḥazīne+m 21b/12, kimse+m 36a/13, ḳoşşu+m 58b/15, ḳullar+u+m 54b/05, mafsallar+ı+m 3a/17, ne+m 21a/05, rızā+m 19b/11, ridā+m+dur 11a/12...

Bir örnekte bu ekin işaretsiz olduğu görüldü:

Oğul var benim yaşıd+ø+ø³⁴⁴ bir ḳul al. 6b/03.

-2. I. çokluk şahıs iyelik eki: /+mUz/, /+mIz/

Allāh+ı+muz 39a/06, baba+muz 14b/07, dīn+i+miz+de 50a/15, fark+u+muz 30b/04, günāh+lar+u+muz 62b/04, ḥasene+müz+den 19a/04, ḳat+ı+mız+da 15a/13, ḳuvvet+i+müz 10b/05, on+u+muz 7b/09, öñ+ü+müz+de 53b/11...

³⁴¹ → KBS 614.

³⁴² → KBS 829: sū+t³⁴² “çokluk eki” > sūd

³⁴³ → KBS 1145.

³⁴⁴ oğul var benim yaşıd+ı+m

-3. II. teklik şahıs iyelik eki: /+ŋ/

ad+u+ŋ 42b/09, ʿaql+u+ŋ 57a/15, ḥāl+i+ŋ 34b/01, işledüg+ü+ŋ 45b/10, kardaşlar+i+ŋ 54b/11, kitāb+u+ŋ 51b/14, kullar+u+ŋ 60b/02, söyledüg+ü+ŋ 22a/09, söyleşdüg+ü+ŋ 62a/08, maʿşiyet itdüg+ü+ŋ 20a/10, ücret+i+ŋ 14a/02.

Bir örnekte /+ŋ/ değil /+n/ kullanılmıştır: *ben kul+u+n+ı 6b/15*

-4. II. çokluk şahıs iyelik eki: /+ŋUz/

ad+u+ŋuz+ı 47b/06, bir+ü+ŋüz 61a/14, evlād+u+ŋuz 46a/10, ḥācat+i+ŋuz 51a/06, itdüg+i+ŋüz 31a/13, kaṅkı+ŋuz+dur 41a/13, kaşd+u+ŋuz 47b/04, kılduğ+u+ŋuz 31a/11, māl+u+ŋuz 46a/10, murād+i+ŋuz 47b/13, okuduğ+u+ŋuz 31a/11...

-5. III. teklik ve çokluk şahıs iyelik ekleri:

/+n/³⁴⁵

“Nitelenen (+nIn) hâli eki, üzerine doğrudan diğer hâl eklerini aldığı; lehçe ağızların birçoğunda "zamirsel(=pronominal)'n" adı verilen bir sesin bu ekle hâl eki arasında yer aldığı görülmektedir. Bu 'n' sesinin; Türkçenin genelinde, bilinen tarih boyunca herhangi bir ses bütünlüğü ile işaretlenmemiş olduğu için bugün /ø/ ile gösterebileceğimiz teklik ve/veya çokluk 3. şahsı ekleyerek temsil etmiş olan, tarihin karanlık devirlerinde işaretli olduğunu düşündürebilecek bir iyelik sıfatının (ş+k+ilg+he), yani "...ya ait olan" anlamındaki bir sıfat fiilin (=participe) kalıntısı olması kuvvetle muhtemeldir.” (Gemalmaz, 2010: 252)

““Pronominal n”, “zamir n”si, “zamir ünsüzü”, “iyelik zamiri n”, “adıl n”si, “zamircil n”, “zamirsel (=pronominal) n”, “yardımcı konsonant n”, “yardımcı ünsüz n”, “koruma ünsüzü n” “türeme ünsüzü n”... olarak adlandırılan ve dönüşlülük zamirlerinin, üçüncü şahıs zamirlerinin çekimleriyle birlikte, üzerine hâl kavramı ifade eden görevli dil elemanı almış isim tamlamalarında ortaya çıkan n ünsüzü, bugüne kadar farklı araştırmacılar tarafından genelde “özel bir türeme ünsüzü” veya “yardımcı ünsüz” sayılmış; bazen 3. şahıs iyelik ekinin bir parçası olarak kabul edilmiş, bazen de sesteş olan diğer morfeşlerle karıştırılmıştır. Ancak söz konusu n ünsüzünün Türkçenin hem önceki dönemlerinde, hem de günümüz değişik lehçe, şive ve ağızlardaki kullanımları, bu ünsüzün basit bir türeme ünsüzü veya yardımcı ünsüz olmadığını açıkça ortaya koyar niteliktedir. Zira bu ünsüz, üzerine belirtilen / nitelenen / tamlanan eki almış bir isim veya isim soylu kelime veya kelime grubunun hâl kavramı ifade eden görevli bir eleman (ek, ek+ek, ek+edat)la birlikte kullanımı sırasında ortaya çıkmakta ve iyelik 3. teklik ve/vy çokluk şahıs eklerini karşılamaktadır. n ünsüzü, bu fonksiyonuyla Türkçenin üzerine herhangi bir hâl eki almamış tamlamalarında işaretsiz

³⁴⁵ /+n/'nin III. teklik şahıs iyelik ekinin kalıntısı olmadığı görüşü için bk. Hakan Özdemir. (2014). “III. Teklik Kişi İyelik Eki +(s)I* ve Zamir n'si Üzerine Bir Değerlendirme Denemesi” Giresun: Dil Araştırmaları Sayı: 14 Bahar 2014, 137-145

/+ø/ olarak karşımıza çıkan iyelik eki 3. teklik ve/vy çokluk şahıs eklerinin Türkçenin karanlık dönemlerinde (belki de Ana Altayca döneminde?) n ünsüzü ile karşılanmış olabileceğini düşündürmektedir.” (Alyılmaz, 2011: 524-525).

“İyelik zamirlerinden -ı veya -i nin bağlı bulunduğu kelime çekim eki aldığı taktirde, söz konusu -ı veya -i ye -n ilave edilir. Ahmet (kitabını) yırttı. Ali (kitabında) okudu. Hasan (kitabına) baktı. Bu örneklerde iyelik zamiri -n olmuştur.” (Bilgegil, 1984: 214).

barmağ+ı+n+ı 13a/02, cān+ı+n+ı 51b/03, evlād+ı+n+a 14b/07, fişk+ı+n+dan 38b/06, haqq+ı+n 10b/09, Fetvā-yı Zahrī+n+de 68a/11...

ard+lar+ı+n+ca 32a/10, aşş+ı+n+ca 29a/12, bāb+lar+ı+n+dan 26b/06, bayram namāz+lar+ı+n 64b/07, baʿz+ı+n+ca 32a/13, 4a/16, hevā+lar+ı+n+a 64a/10, ihtiyār+lar+ı+n+a 67a/06, kapu+lar+ı+n+dan 10b/13, kitāb+lar+ı+n+da 5a/01...

/+ø/

baldır+ı+ø 35a/05, çirāğ+ı+ø 50b/05, ğam+ı+ø 45a/09, oğl+ı+ø+yıdı 41a/06, rızā+s+ı+ø 48b/12, Fetvā-yı Zahrī+ø+ø+de³⁴⁶ 68a/01...

aķıl+lar+ı+ø 58a/03, alın+lar+ı+ø 30b/12, cān+lar+ı+ø 37a/01, dudak+lar+ı+ø 3a/12, düşman+lar+ı+ø 26a/05, esbāb+lar+ı+ø 26b/13, günāh+lar+ı+ø 4a/16, ĩmān+lar+ı+ø 23b/07, korķu+lar+ı+ø 17a/13, kul+lar+ı+ø 5a/02, libās+lar+ı+ø 26a/05...

1.3.1.2.1.3. Hâl Ekleri

Bir isim cümle içinde çok çeşitli görevler üstlenebilir. Bu görevlerin her birine “hâl” denir. Hâl (durum) ekleri, cümle içinde isimleri başka kelimelerle (isimlerle, edatlarla, çoğunlukla da fiillerle) olan ilişkilerine göre çeşitli durumlara sokan eklerdir (Efendioğlu, 2013: 98). “Hâl (durum) ulamı isimlerin söz dizimi içinde üstlendikleri görevi belirler. İsimlerle isimler ve fiiller arasındaki kavram ilişkilerini düzenler. Bir başka deyişle isim işletimini sağlar.” (Börekçi, 2009: 64). İsimlerin birbiriyle veya fiil/yüklem fiiliyle olan ilişkilerinin şekillendirdiği hâller Türkçede hâl ekleri ve son çekim edatları ile kendini gösterir (Daşdemir, 2015: 71).

Türkiye Türkçesinde ve Anadolu ağzlarında olduğu gibi hâl eklerinin bazıları eserde de birbirinin yerine geçebilmekte ve birden fazla işlev üstlenebilmektedir. Bu eklerden bazıları çok işlekken bazıları da seyrek olarak kullanılmıştır.

1.3.1.2.1.3.1. Aitlik Hâli

Bu hâl, ya belirli isim tamlamalarında düşürülen belirtilenlerin yerini tutan (ilgi zamiri) ya da bir yerde veya şeyde bulunma anlamıyla birlikte yer, zaman veya şey ile yerde, zamanda veya şeyde bulunan kavram arasında ilgi kuran bir hâldir.

³⁴⁶ “n”li şekli de mevcut: Fetvā-yı Zahrī+n+de 68a/11

Aitlik hâlini oluşturan ekler ister yalnız, isterse kalıplaşmış olarak kullanılsın, hepsinde bir sıfat-fiil işlevi saklıdır (Banguoğlu, 2011: 479). Bazı araştırmacılara göre (Ergin 1998:161) sözcüğün türünü değiştirdiği için yapım eki olarak değerlendirilmektedir. Ancak buradaki tür değişimi kalıcı değil geçicidir³⁴⁷.

Dil uyumuna tabi olarak kullanılan bu ekin Eski Anadolu Türkçesindeki şekilleri /+ğı/, /+kı/, /+ki/'dir (Köktekin, 2008: 88). Metinde aitlik eki /+ki/ birçok cümlede /+dA/ ile birlikte kullanılmıştır:

/+da+ğı/, /+dA+ki/

Bunların alının+dağı karaları dağı gidere. 33b/01.

Furkân+daki 'ilmi dağı Fâtiha sûresinde kodı. 8b/15.

Ben ol Besmelenün "bâ" sı altın+dağı noktayın. 9a/03.

Yüz dört kitâb+daki 'ilmi dağı Furkân'da cem' eyledi. 8b/14.

Elün+deki nedür didükleri vaktin undur getürdüm diyeyin. 15a/07.

İbrâhîm bin Edhem'ün elin+deki dilim etmegini burnı-yıla kapdı. 20b/07.

Fâtiha sûresin+daki 'ilmi Bismillâhirrahmanirrahimde cem' eyledi. 8b/16.

Üstin+deki 'azizleri getirüp uçalar, tâ 'arş-ı Raḥmân gölgesine varalar. 29b/15.

Besmelenün başın+daki 'ilmi dağı ol "bâ" nun altındaki noktasında kodı. 9a/02.

Besmelenün başındaki 'ilmi dağı ol "bâ" nun altın+dağı noktasında kodı. 9a/03.

/+ki/

Huşûşâ bugün+ki gün ki cum'a günidir. 14b/14.

Bugün+ki gün hürmeti haqqı-çun ki hâzretünde mübârek gün, şerîf gün, cum'a günidir. 14b/01.

1.3.1.2.1.3.2. Ayrılma Hâli

Bir yerden veya şeyden ayrılmayı, uzaklaşmayı, kurtulmayı bildiren hâldir. Metinde şu biçim birimlerle işaretlenmiştir:

/+dA/

Ol mel'unı depeledüm, gelüp şûratın+da başını kesdüm. 43b/08.

/+dAn/

Ayrılma, uzaklaşma, çıkma işlevi genelleştirilerek "ayrılma hâli eki olarak" nitelenen /+dAn/ eki de sık kullanılan ve pek çok işlevi olan bir görev elemanıdır. Metinde şu cümlelerde ayrılma işlevinde kullanılmıştır:

³⁴⁷ Yapım eklerinin görevleri ve işlevleri için bk. Funda KARA, (2009) "Yapım Eki İşlevinde Olmayan Eklerden Bazıları" Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümü, Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu II. s. 566-576. 25-27 Nisan 2007

a) Yerden / Şeyden Ayrılma Hâli

Namâz+dan fâriğ olıcağ... 5b/09.

Ol begi kumkuma+dan çıkardılar. 16a/12.

Lehv+den, lağv+dan ictinâb itmek. 64a/11.

‘Arabî dilin+den Türkî diline tercüme eyleyüp tahrîr eyleyem. 2b/07.

Tâ sâ‘ati gelmeyince *ol nesne rehînin+den* çıkup kurtulsa, olmaz. 2a/07.

Bahîl kimse Allâh+dan ırakdur, *nâs+dan* ırakdur, *cennet+den* [ırakdur] . 49b/08.

Zarf ile son çekim edatı arasında ilişki kurma işlevi ile de kullanılmıştır:

Şimdi+den sonra ben seni şakların belâlardan kaçâlardan. 27b/14.

Edatların eksiltilmesi durumunda zaman belirtme işlevini üstlenmektedir:

*Bu kul okuya göre an+dan*³⁴⁸ eyide. 51b/14.

*Uşda Ğayyâ Kuyusu şunun gibi kuyudur: Biñ yıl kızdurular karara, biñ yıl dañı kızdurular ağara, biñ yıl dañı kızdurular kızara; an+dan*³⁴⁹ içine kimse gire. 31b/08.

1.3.1.2.1.3.3. Benzerlik Hâli

Bu hâl bir ismi “sıfat”, bir fiili de “durum” işlevi açısından başka bir isim veya fiile benzetir, bunlar arasında benzeyen-benzetilen ilişkisi kurar.

/+gibi/

Kapkara yanmış kömür *gibi* olmuş. 63a/11.

Şahâbe bunun *gibi* mu‘cizât görürlerdi. 41a/07.

Ol oğlanı gördüm havâ yüzine kuş *gibi* uçdı 61a/07.

Ya‘nî elleri alınları yiñi ay *gibi* gözükseler gerekdir. 30b/10.

Birbirine tokunup şu senüñ sırçaların *gibi* helâk olurlardı. 47a/04.

İki ellerin mü‘ezzin *gibi* kulağına koya, yüce âvâz-ile nidâ eyleye. 32b/06.

Bunların gögislerinden yaramaz hūyları gide buğz u kîn ve ‘adâvet *gibi*. 30a/05.

/+cI+IAyIn/

Hak katında bu+n+cılayın itikâd sevgülüdür. 5a/01.

Benüm elümde ne var ben de siz+cıleyin bir kulın. 31b/12.

Geleyin sen+cıleyin tevekkül ideyin bir mescide oturun. 22b/08.

Pes ol gişinüñ atası anası incinüp an+cılayın³⁵⁰ bir ilenç eyleye. 37a/12.

1.3.1.2.1.3.4. Birliktelik Hâli

Birliktelik hâli, eylemin eyleyenle beraber, ortaklaşa yapıldığını gösterir. Şu hâl ekleri bu işlev için kullanılmıştır:

³⁴⁸ ondan sonra

³⁴⁹ ondan sonra

³⁵⁰ onun yaptığı gibi

/+(yI)IA/

Maḳāmum fāsıklar+la idi. 4a/01.

Gel ḳardaş senüñ+le bir tañrı arayalum. 13a/05.

Varayın ticāret ideyin ola ki vāfir aşşı+la gelem. 28a/14.

Ammā küfr+ile ölürseñ āḫiretdeki nār ebedīdür, yaḳar 13b/01.

İki sırçayı ṭolı şu+yıla bir gice şabāḥa degin elinde duta. 46b/15.

Bu şahrādan kārubānum+ile gice yörürken ḥarāmīler üşdiler. 21a/04.

Bir gün Resūlu'llāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem aşḫāb+ile otururduḳ. 35a/04.

Ol ḥātūn gişi oḡlancuḳlar+ıla aḡlaşurken üzerlerine girüp selām virdüm. 51a/04.

/+(ı)IA bilece/

Girmezin ḥattā beni seven kimseler benüm+le bilece girmeyince. 35a/02.

Eger ḳıyāmetde ‘azāba uğrarsam bi-aynihi ḥalḳ+ıla bilece görürün. 34a/12.

Mālī burda ḳor gidersin ammā ‘ilim senüñ+le bilece gider ḳanda gidersen. 10a/09

1.3.1.2.1.3.5. Bulunma Hâli

/+ø/

/+ø/ eki zaman isimleri ile kullanıldığında zamanda bulunma işlevi görür. Bir başka ifade ile zaman ismini zaman tümleyeni olarak yükleme bağlar:

Her gün+ø ol ḳulumuñ yitmiş ḥācetin devā eyleyem. 60b/07.

İki, üç gün+ø guşşalu, aç gitdikden sonra bir şehre yitişdi. 65b/12.

Ben ḳulunı seksan yıl+ø ḳullana cehennem odından āzād eylemeye mi? 6b/15.

Bir gün+ø kāfir mem[le]ketinde giderken bir kāfir evine ḳonuk oldum. 60b/08.

Ol kimseye ḥayırludur yidi biñ yıl+ø ‘ömri olup gündüz şıyām gice ḳıyam Ḥaḳ ḳatında maḳbūl olmuş ‘ibādetinden. 7a/08.

/+A/

İçüm+e ḳorḳuları düşdi. 3a/17.

Bizi od+ta ḳoymaya emr iderler. 31b/10.

Anuñ-içün beni ululadı bañ+a iki ḳanad bittirdi. 59b/09.

/+dA/

Genel işlevi “bulunma”dır. Ancak bulunma işlevi cümle içinde özelleşebilmektedir. /+dA/³⁵¹ eki metinde bu işlevle şu cümlelerde kullanılmıştır:

Durumda, Kavramda Bulunma

Mikā’l’i ādem şuretin+de gönderdüm. 37b/11.

Baḳa bir şeyḥ şuretin+de bir ḥarīf[le] şu maḳūle iş geçdi. 66a/12.

³⁵¹ Dönemin imlası gereği ekin /+tA/ şekliyle karşılaşılmadı.

Ol sebebden hürîler göndürdüm babası anası a'vânı şüretin+de. 39b/10.
Bunları ol hal+de ve şıfat+da görücek 'aqlım şaşdı, ıssı başımdan aşdı. 3a/16.
Hâlet-i küfür+de ve hâlet-i İslâm+da üç nesneden gâyet perhîz eylerdüm. 59a/14
Zîrâ cennete tâlib olan gaflet uykusıla uyumaz, otdan kaçan cehâlet gafletin+de
kalmaz. 24a/03.
İlâhî bir mahlûk, bir kûlün seksan yıl kullık+da komağı lâıyk görmeyüp âzâd
eyleye. 6b/13...

Kişide Bulunma

Sen+de yüz akçesi varımış. 36b/11.
Bir gişi+de ola İslâm, kâmil olur. 59a/08.
Cennet ehlin+de bevl ü gâ'it olmaz. 49a/05.
Pâdişâhuñ altun legeni anlar+da bulunmazsa beni arķurı kazuğa ursunlar. 66a/06.

Yerde Bulunma

Bâzâr+da 54b/09, bucaķ+da 26b/09, cehennem+de 10a/09, çarşû+da 54b/09,
dünyâ+da 2b/09, ħarâbat+da 61b/10, kuyu+da 63a/08, maĥal+de 22b/04, meclîs+de
61a/14, mescid+de 21b/08, mevzi'+de 39b/02, secde+de 23a/01, şuffe+de 26b/12...

Zamanda Bulunma

Âĥiret+de 2b/09, ay+da 18b/10, nısfü'l-leyl+de 56b/15, târiĥ+de 3b/13,
zamân+da 4a/17, her zamân+da 8b/03, altıncı+da 50b/07, eyyâm+da 2a/14...

Bir örnekte bu ekin eylemsi ile kalıplaştığı görüldü:
Geçen+de ben-daĥı Peyġamber Ĥaziretine girdüm." 45a/14

/+dan/

Bu şahrâ+dan kârübânûm-ile gice yörürken ħarâmîler üşdiler. 21a/04.
Yol+dan giçe yörürdüm fulân münâfıķuñ köpegi beni tıladı. 35a/06.

/+in/

Bu ek birçok kaynakta (Banguoğlu 2011: 181, Daşdemir 2015: 33, Korkmaz 2003: 48) yapım eki olarak bazı kaynaklarda (Gülensoy, 2010: 545, Karaağaç 2012: 345) çekim eki / vasıta hâli olarak geçmektedir. Biz, bu ekin yapım eki işlevi zayıf olduğu düşüncesinden hareketle ve bu ek yeni bir kelime meydana getirmediği için burada değerlendirmeyi uygun bulduk.

Benim daĥı efendüm 'Ali'nüñ altımızda döşendüġimiz bir ķoç derisidür ki
gündüz+in deveye 'alaf dökertüz gice bir yüzinde biz yaturuz. 26a/10.

/+in/ ekinin vakit kelimesiyle kalıplaşarak zamanda bulunma işleviyle kullanıldığı tespit edilmiştir.

Ĥaķ ol vaķt+in şordı ki yâ Musâ ekiniñi neyledüñ. 11b/12.

Ol vaqt+in Haziret-i Ömer radıyallāhu ʿanhu eyitdi. 27a/01.

Her ne vaqt+in hācātınız olursa baḡa bī-tekellūf gelün. 51a/06.

Hasenāt bizden daḡı öldüğümüz *vaqt+in* götürülüp tırur. 19a/03

Elüjdeki nedür didükleri *vaqt+in* undur getürdüm diyeyin. 15a/08.

Pes ol vaqt+in Haḡ celle ve ʿalā bunlara ḡaḡab idüp eyitdi. 17a/05.

Haḡīb minber üzerine çıkup oturduḡı *vaqt+in* cumʿaya geldi. 16b/09.

Utan benden maʿḡiyet itdüḡün *vaqt+in* ki ben daḡı utanam sende. 20a/10...

Şu örnekte tamlanan (/+i/) ve iyelik eki (/+n/) kullanıldığı için /+de/ gelmiştir:

Gitdik nāḡāh kuşlık *vaqt+i+n+de* -elli miḡdārı var- ḡāfir ardımızdan gördük,
ulam ulam olup geliyörür bizüm-ile cenḡ itmeḡe. 60b/15.

1.3.1.2.1.3.6. Görelilik / İçinlik Hâli

Cümledeki yargının neye göre, neye uygun olarak, ne uyarınca olduğunu, dayanaḡını gösteren hâldir (Alyılmaz, 1994: 76). Metindeki görelilik hâli ekleri şunlardır:

/+dA/

Bir vāʿiz vaʿzın+da ḡāfir olsa... 67b/11.

*Bizim dīnimiz+de*³⁵² bu daḡı ḡarāmdur. 50a/15.

Bir ḡişi dil-ile ḡāfir olsa ammā ḡöḡli iman-ile olsa şeriʿat+da ḡāfir olur. 67b/13.

Bir ḡişi küfür söylese, *bir ḡişi anı* işitse, ḡülse ḡāfir olur ikisi de ḡulāḡaʿ-i fetvā+da.³⁵³ 67b/11.

/+a göre/

Bu işlevi, son çekim edatına dönüşen bir fiille kalıplaşarak gerçekleştirmekte, yani bir çekim edatı oluşturmaktadır.

A+ḡ+a göre ʿamel kıluḡ. 34a/05.

Yaʿnī ḡanḡı ḡulum ki efendüm beni yarlıḡaya ḡan eyleye, iḡrārına göre bulur ve
ḡanḡı ḡulum ki beni yarlıḡamaz fikir itse āḡir ol daḡı itikādın+a göre bulur. 4b/13-14.

1.3.1.2.1.3.7. Hedef / Amaç Hâli

Eylemin yapılış amacını gösteren bu hâl, eserde şu biçim birimlerle yapılmıştır:

/+A/

Ey ʿavrat! Bugün bir pādīḡāh+a ḡullık eyledüm. 14a/03.

Daʿvet-i haḡ Muḡammed Muḡḡafā dilinden ... bu cennet+edür. 25a/01.

³⁵² dīnimize göre

³⁵³ ḡulāḡaʿ-i fetvāya göre

/+dA/

‘Ākıbet biz dağı yolu**+da** şehid olduk. 47b/12.

/+deyü/

İhtiyārlarına kurlarsa her ‘avrat söyler boş olayın **deyü**. 67a/07.

Gördüm-ki cemî‘-i‘âlem ‘aqlum ziyâde olsun **deyü** çalışur. 59b/07.

Resûl Hâzireti şallallâhu ‘aleyhi ve sellem rükû‘da kıyâm kadar eglenmişdi tâ ki Emîre ‘l-Mü‘minîn, İmâme ‘l-Muttaķîn gele yetişe **deyü**. 7b/09.

1.3.1.2.1.3.8. İlgi Hâli

Bir ismi ilgi anlamıyla başka bir isme veya yüklem fiiline bağlayan metindeki ilgi hâli ekleri şunlardır:

/+(y)A/

Zira sikke-i Şâhi**+ye**³⁵⁴ darb-hânedür. 2a/11.

Ol gün istiğfâr**+a** ve tevbe**+ye** meşğûl oluñ. 18b/15.

Ya‘nî ben kulumuñ bañ**+a** hüsni-zan üzere olduğın severin. 4b/11.

Cum‘a gün ne**+ye** artuğ meşğûl olalum ki bize ziyâde menfa‘atı ola. 18b/13.

Günâh-ı şağāyir**+e**³⁵⁵ keffâret olur günâh-ı kebāyirden ictinâb idenlere. 12b/01.

/+dA/

Gayrı yir**+de**³⁵⁶ ol kadar ağlamazsız 34a/09.

‘Ömrümün çoğı oda tapmak**+da**³⁵⁷ giçdi. 13a/14.

Sen didükleri gibi eyle bun**+da**³⁵⁸ çok sır vardır. 50a/06.

Gün**+de**³⁵⁹ dört kerre Cebrâ‘îl Hâzireti gelür ta‘lîm ider. 9a/08.

Dānişmendler kuzgunlar dise İmānın**+da** korku vardır. 68b/02.

Benden gayrı Bağdād şehrinde zîrā hayır işler**+de** var mıdır ki? 50a/10.

Bu âyeti benüm haķķım**+da** buyurduğundan baña bir hâlet geldi. 57b/11.

Dîn bābın**+da** kendüden yoķaruya, dünyā bābın**+da** kendüden aşāğa baķmaķ. 64b/04.

Ol oğlanı gördüm havā yüzine kuş gibi uçdı ve bilmedüm ki nice oldu Fātiħa süresi bereķātın**+da**. 61a/07.

/+dAn/

Ol kocayı müslimānlar**+dan**³⁶⁰ şandı. 6a/05.

³⁵⁴ sikke-i Şâhi'nin darb-hânesidür

³⁵⁵ günah-ı şağāyirin kefareti

³⁵⁶ ile ilgili olarak

³⁵⁷ tapmakla

³⁵⁸ bununla ilgili

³⁵⁹ günün dört vaktinde

Biz dağı müslimānlar+dan olayduğ. 30a/16.

Şöylece buyururlar ki şirk+den³⁶¹ murād kibirdür. 11a/09.

Biz henüz Rabbimizüñ ol ʿitābın+dan kurtulmaduğ. 31a/14.

Andan sonra Şehāb Tāriķ'a bu sır+dan³⁶² haber virdi. 41a/05.

Dört hātūn erenler maķāmına yitişüp sābıķın+dan olmuşdur 26a/15

Bu sözi söylerken bir kimesne dağı çıķageldi şahābe+den. 35a/08.

Fazıl ibni Ğayyāş rahmetullāhi ʿaleyhi meşāyih-i kibār+dandur³⁶³. 55b/12.

Seksan şafı benüm ümmetüm+dendür ve kırķ şafı ğayrı ümmet+dendür. 49a/08.

Tamlayan Ekleri (/+In/, /+Un/, /+nIn/, /+nUn/) ile Yapılanlar:

İlgi hāli eki çok kullanılan bir ektir. Genel işlevi tamlayan-tamlanan ilişkisi kurmaktır (Börekçi, 2003: 75). Bu ekin metinde de çok fazla örneği vardır:

Allāh+ın... 17b/03, Allāh+un... 18b/02, 39a/11, baş+un... 54a/04, çadır+un... 30a/02, dürtviş+ın... 2a/08, esir+ın... 53b/03, fahr+i+ın... 26a/02, halk+un... 20a/12, İslām+un... 41b/03, katır+un... 37b/15, mazlūm+un... 53b/01, nūrum+un... 6a/14, od+un... 15b/14, oğlanları+nun... 25a/06, pādīşāh+un... 14b/12, Ramazān+ın... 2b/07, şahrā+nun... 3b/15, serir+ün... 29b/10, sinī+nün... şahid+ün... 55a/11...

Ekin bir işlevi de zamirle son çekim edatı arasında kavram ilişkisi kurmaktır: THE'de de bu işlevle kullanıldığı örnekler vardır:

A+nunla göñlini şād eyledi. 3a/04.

A+nunla oynayup ol bī-çāreye ezīyet ider. 3a/02.

A+nun-ıçun beni ululadı baña iki kanad bitürdi. 59b/09.

A+nunla cennete yakın olsam cehennemden ırağ olsam. 9b/14.

Biz a+nun-çun tarlıķdan kurtulacaķ bir maħrec kıluruz. 15b/02.

A+nun gibi tar yirde, karāñlık yirde beş ay rızķımı viren Tağrı ... 22a/15.

Ol taķdīr üzerine sen öliceķ ben açlıķdan helāk olurun; a+nun-uçun-ki rızķımı senün ħazīneñe maħşūş eyledümdi. 21b/15...

Metinde ilgi ekinin kullanılmadığı örnekler de çoktur:

Ben+Ø bildüğümi siz bilmezsiz. 17a/11.

Ben+Ø açlıķdan ölmek lāzım gele. 22a/04.

Ben dağı sen+Ø didigün gibi didüm. 45b/01.

Siz+Ø bu sırdan ne ħaberünüz vardır. 17a/10.

Pes melekler Allāh+Ø emriyle indiler. 17b/01.

Neden bildün ki benüm altun legenümi ol tārife+Ø uğurladığını. 66a/10...

³⁶⁰ Müslümanların bir ferdi

³⁶¹ şirkle ilgili olarak kastedilen

³⁶² sırıla ilgi

³⁶³ Meşāyih-i kibārın bir parçasıdır, oraya aittir.

1.3.1.2.1.3.9. Karşılaştırma Hâli

Metinde hem isim-isim hem de isim-yüklem fiil arasında karşılaştırma yapan hâl ekleri, şöyle sıralanabilir:

/+dAn/

Bu ‘azāp cehennem ‘azābın+dan dağı artıktır... 44a/04.

Ben günāhkār şālīhleri, fāsıklar+dan yeg severdüm. 4a/04.

Bunların imānın+dan ‘aceb imān olmazsa ‘aceb degül ve billāhi’t-tevfīk. 41a/09.

Bin yıl yerde yatmak+dan bir kerre sağ olup Muhammed Mustafā’ya şallallāhu ‘aleyhi ve sellem şalavāt vermek hayırludur. 19a/06.

Ümmet-i Muhammed’e istiğfār u tevbe+den gökcek menfaatlı ‘amel yoktur. 19a/01.

/+rek/³⁶⁴

Ol kimsenün bir küçi+rek oğlancığı vardır. 46a/04.

/+kadar/

Eger ağaçlar yaprağı kadar ve gökdeki yıldızlar kadar dağı olursa. 60a/02.

1.3.1.2.1.3.10. Karşılık Hâli

“Değer, kıymet bildiren ya da para ile ölçülebilen karşılığı (bedeli) tümleştirecek yüklem fiiline bağlayan bir durumdur.” (Kara, 2001: 199). Metinde iki biçim birimle karşılanmıştır:

/+(y)e/

Yüz dirhem+e ol deveyi ‘Arapdan şatun aldı. 28b/06.

İki akçe+ye şataridi birin şadağa virürdi birin ekmege virürdi. 21b/05

/+lik/

Cenk güninde ol feres şol-kadar yoldaşlık eyledi-ki kırk bin akçe+lik at eylemezdi. 44b/06.

1.3.1.2.1.3.11. Karşılıklılık Hâli

Eylemin özne ve öznenin ortağı olan başka bir ögeyle karşılıklı yapıldığını ya da nesnelerin karşılıklı olarak eylemden etkilendiğini ifade eden bu hâl (Kara, 2001: 200) metinde şu biçim birimlerle oluşturulmuştur:

/+(y)A/

Cebrā’il hāziretin+e buluşdı. 34b/14.

Ol yigidün anasın+a buluşdum. 36b/10.

³⁶⁴ Bu eki yapım eki alanlar da var. bk. Özkan, 2009: 119 ve TG 198.

İkisi birbirin+e yolda buluşu geldiler. 4b/03.

Mağbereler içinde Bilāl-i Habeşī+ye buluşugeldi. 27a/11.

Bir gün Resūl Hāzireti ... Cebrā'īl Hāziretin+e buluşdı eyitdi: ... 34b/14.

/+IIA/

Sultān vezīrlər+ile meşveret eyledi. 15b/12.

Bir müsāfir kimseyi bulsa hemān-dem bunı+ıla merhabā idüp “Nicesin, eyü misin? Ben sentüñ qardaşlarıñ, babañı bilürin sen beni bilmezsin.” [der]. 54b/10.

1.3.1.2.1.3.12. Karşıtlık Hâli

Eklendiği isimle yüklem fiili arasında karşıtlık ilgisi kuran bu hâl metinde edatlaşma aşamasında olan **/+yirde/** ile yapılmıştır:

Haqqı bildügi yirde örtmemek. 64b/05.

1.3.1.2.1.3.13. Kaynak Hâli

/+dAn/ ile işaretlenen bu hâl isim ve isim ya da isim ve yüklem fiili arasında ortaya çıkar. İsim-isim arasında ilişki kurduğunda birinci ismin üzerine gelerek ikinci ismin³⁶⁵ neden yapıldığını, isim-yüklem fiili arasında ise ismin çıkış yerini, kaynağını gösterir:

İsim-isim arasında

Ellerinde od+dan ‘amūdı var. 3a/14.

Bir kum+dan şahrāya düşüp giderdi. 3b/10.

Hayvān cinsinden gelme+den murdār eḥas cānavar yokdur. 7a/13.

Tuyūr+dan, vuḥūş+dan bir cānlı yok. Mā-ḥaşal ma‘mūr degül. 38b/12-13.

[Allāh] te‘ālā kıyāmet güninde ol kimseye nūr+dan bir tāt geydüre. 64b/13.

Benüm aklık nūrım+dan bir kimsede ki benüm nūrumuñ nişānı ola utanurın aḡa ‘azāp eylemege. 6a/13...

İsim-yüklem fiili arasında

Bu ḥalk+dan işitdügi gelecileri takrīr eyledi. 6b/11.

Muṭahhar ve münevver şerī‘at+dan vārid oldı. 67a/01.

Hemān anı işütdüm ki gāyb+dan bir nidā geldi. 3b/02.

Yüz dirheme ol deveyi ‘Arap+dan şatun aldı+ø. 28b/06.

Kişi bildi ki bu ṭabak kan+dan geldi, cānib-i Raḥmān+dan geldi. 15a/14.

‘Āişe Hāziretleri radıyallāhu ‘anhā Resūlu ‘llāh+dan rivāyet eyler. 49b/07.

Baba+dan ana+dan olan insāniyetten kaṭ‘ idüp kesdüñse raḥmetüñden bārī beni kaṭ‘ eyleme. 39a/09...

³⁶⁵ Birinci isim ile ikinci isim arasındaki fiilimsi düşer: *Ellerinde od+dan [yapılmış] ‘amūdı var.*

1.3.1.2.1.3.14. Miktar Hâli

Miktarca bir benzerlik, yaklaşıklık ifade eden, eylemin yapılış miktarını kaç kez yapıldığını gösteren bu hâlin biçim birimleri şunlardır:

/+ca/

On+ca ayla ki gāyet gerekli sözdür. 23b/09.

Ya'nî kabûl olunmuş hac sevâbın+ca sevâb vardır. 18b/13.

Tā ki ol dilimi qarğa tamām+ca ol kimseye yedürdi. 21a/02.

Bun+ca yıldur taparuz, görelüm bize hürmet eyleye mi? 12b/12.

Ya'nî Haḡ te'ālā eydür şol kimseneye ki var+casını Haḡ yolına vire. 29a/13.

Bir köpek ki şol kadar murdar iken şu kadar+ca ilm-ile artuḡı misli ola temiz olalar. 7b/02.

Yā fulān, yā Lāt, yā Hübel, yā Guzzā! Beni ḡalāş eyle ki bun+ca yıldur size 'ibādet eylerin. 16a/01.

/+layın/

Ol ırmaḡa bunları birer birer talduralar tā ki gevdeleri yüzleri bayaḡı+layın ağara. 33a/12.

1.3.1.2.1.3.15. Niteleme Hâli

Aşağıdaki biçim birimlerle yapılan bu hâl eylemin nasıl, ne şekilde, yapıldığını bildirir veya ismin niteliğini gösterir.

/+ø/

Feryādlar idüp zārī+ø zārī+ø ağlaşalar. 32a/02.

Ya'nî alınları yiḡi ay gibi+ø gözükseler gerekdür. 30b/12.

Cum'aya geldi epsemcek+ø otırdı kimseyi incitmedi. 16b/09.

Beni Allāhu te'ālā kelāmında ḡāşşeten+ø yād eyleye. 57b/09.

Andan ayru+ø varup ol gişinüḡ baḡın çezüp haber şordı. 21a/03.

Mescidlere cem' olalar, gürüh+ø gürüh+ø namāz kılalar. 65a/11.

Allāhu te'ālā aḡa kıyāmet güninde ḡisābsız+ø ecir vire+ø. 29a/14.

Gördi ki bir ḡarīfī ol ağacuḡ üzüne elini muḡkem+ø bağlamışlar. 20b/13.

/+ca/

Bu maḡlubı aşlın+ca çıkarup okıyasız. 24a/06.

Beni ardum+ca iḡsān-ıla aḡar kimsem yokdur. 36a/12.

Bir gün mescidde tenhā+ca şeyḡ Şaḡīḡ Ḥaziretine -bulup- eyitdi. 21b/10.

/+da/

Tīz geleyin deyü ḡırkasını çıkardı, şeyḡınuḡ naḡarın+da ḡodı. 65b/08.

/+IIA/

Şimdi rahat+ıla kabrimde yaturun. 3b/07.

Bir gişi cum'a gün gusül eyleyüp ol gusl+ile mescide yönelse. 12b/05.

Ümmetümün hayırlısı şunlardır ki şehadet kelimesin şıdık+ıla, ihlâş+ıla gettirdükden sonra kaçan ihsân eylese[ler] şafâlar süreler. 56b/09.

/+çe/

Bir pāk+çe yire bu taşları göme kodı. 10a/05.

/+den/

“Hey! Bu gerçek+den dönepdür, hemân buña berât, yezek [virin].” 53b/13

1.3.1.2.1.3.16. Özne Hâli

/+ø/'nin genel işlevlerinden birisi de dil bilgisel özne-yüklem ilişkisi kurmaktır. Metinde de bu işlevle bolca kullanılmıştır:

Ol kimsenün günâhların Allāhu te'ālā+ø 'afv eyler. 1b/09.

Ya'nî elleri+ø alınları+ø yinîy gibi gözükseler gerekdür. 30b/10.

Bu sözi söylerken bir kimesne+ø dağı çıkageldi şahâbeden. 35a/08.

Ol taqdîr üzerine sen+ø öliceğ ben+ø açlıqdan helāk olurun. 21b/14.

Pes Haziret-i Emîre'l-Mü'minîn+ø dört yüzün yüzini aña virdi. 28b/12.

Evvelki melek+ø gelür yüzünün nûrın alır. İkinci melek+ø gelür ağzınun dadın alır. Üçüncü melek+ø gelür günâhların alır. Dördüncü melek+ø gelür kuvvetin alır. Pes yine şihhate rücû' idicek evvel gelen melek+ø yüzünün nûrın getirür. İkinci melek+ø gelür ağzınun dadın getirür. Üçüncü melek+ø gelür yine kuvvetin getirür 38a/10-14...

1.3.1.2.1.3.17. Sebep Hâli

Oluş veya kılışın gerçekleşmesine sebep olan durum ya da varlığı gösteren (Daşdemir, 2000: 125) bu hâl için metinde şu biçim birimler kullanılmıştır:

/+a/

Sakalı ağın+a hürmet idüp öñine geçmedi. 6a/04.

/+IIA/

Mâl çok yatmağ+ıla, mürûr-ı zamân+ile; eskimek, helāk olmağ olur. 8b/02.

/+dAn/

Dünyâ ehline gözükseler cümlesi kor+dan helāk olu[r]lardı. 3a/15.

Ol dağı kendü başı kayusun+dan beni açmaz ne du'a-yıla ne şadağa-yıla. 36b/03.

Anun hâlet-i nez'inde inileyüp zârîlîklar eyledügin+den dağı vatânı firâkın+dan ve babası anası akrabası firâkın+dan ki bu cümle belâlar anun günâhına keffâret olmuşdur. 39b/08-09.

/+deyü/

*Bāzīrgān ölümü ki şu yoḥsa dirimi ki **deyü** katuma geldi. 23a/04*

*Eger şimdi Müslimān olursam ehl-i beytüm ve ḥıṣmum, ḳavmüm benī ‘ārlandururlar ḥor u ḥaḳīr iderler ki niçün dīniḡden döndüḡ **deyü**.” 13a/16.*

*“Şu taḡ içinde ḥiç bir siḡicek maḡāra gibi in gibi nesne var mı”-ki **deyü** ol taḡa çıkdılar, varurak ol şeyḥ[un] olduḡı maḡāraya girdiler. 22b/14.*

*İbrāhīm nola diyüp aldı bu ḥarīfī, maḳbereler içine getürdi-ki “Uşda abādānlık budur.” **deyü**. 52a/15.*

*Bu ‘azīz daḡı ardınca gider göreyin bu kimseyi cehennemde nice ‘azāb iderler **deyü**. 10a/10...*

1.3.1.2.1.3.18. Seslenme Hâli

“Türkçenin tarihsel süreci içinde seslenme (vocative) hâl kategorisi için /+A/ biçim birimi kullanılmış; bu görev ögesi zamanla [yerini] işaretsiz /+ø/ görev ögesine bırakmıştır.” (S. Alyılmaz, 2015: 46). “İsim çekiminde seslenme ve hitap (compellative) hâlinin bulunmadığı Türkçe, seslenmelerini söz diziminde yapar.” (S. Alyılmaz, 2015: 34).

“Seslenmelerden önce gelen seslenme ünlemleri ve seslenmelerin üzerine getirilen seslenme eki / edatları işaretsiz (ø) olarak kullanılır.” (C. Alyılmaz, 2011: 648).

Hey+ø Ne ḥāldür? 35a/06.

“Yā rākib+ø Sen kimsin?” 42b/08.

Yā Rabb+İ+ø ümmetüm za‘īflerdür. 29a/11.

İlāh+İ+ø seyyid+İ+ø ve mevlā+(y)İ+ø 56a/15.

Bire+ø ne gişisin? Kaçḡın ḳula beḡzersin. 52a/12.

“Yā ‘Alī+ø ‘İlim-mi yegdür yoḥsa māl-mı?” 8b/01.

Hey ana+ø Neylersin? Bizi açlıkdan ḳırduḡ gidersin. 50b11.

“Ya ḡulām+ø Baḡa Allāh oḳı toḳundu ki yarası cigerde gizlüdür.” 56a/06.

Bire+ø Meded getürüḡ şu ḡaruḳa benüm etmegimi ḳolayına almadı. 20b/08.

1.3.1.2.1.3.19. Sınırlandırma Hâli

Metinde ölçü bakımından zamanı, şahsı, nesneyi sınırlandıran bu hâl için aşağıdaki biçim birimler kullanılmıştır:

/+kere/, /+kerre/

*Bir **kere** ṣaḥrāda bir yirde indi öḡine ṣofra getürdiler. 20b/05.*

*Günde dört **kerre** Cebrā‘īl Ḥazireti gelür ta‘līm ider. 9a/08.*

*Vaḳtā ki rükū‘da egildüm üç **kerre** sübhāne rabbiyel ‘azīm didüm. 5b/12.*

*Ḥayvān cinsinden gelmeden murdār eḡas cānavar yoḳdur ki yaladuḡı ḳabı ḳaçaḡı yidi **kerre** yuyup sekizinci [kez] topraḡ-ıla yumaḳ gerekdür ki pāk ola. 7a/14.*

Şöyle heybetli melekler idi ki bir kerre dünyā ehline gözükseler cümlesi kırdan helāk olu[r]lardı. 3a/15...

/+dAn ğayrı/

ĖulumuĖ ben+den ğayrı varacağ Ėapısı yokdur 55a/13.

Kimseyi incitmedi, Ėayır+dan ğayrı nesne söylemedi. 16b/10.

Ben+den ğayrı BaĖdād ŗhrinde zīrā Ėayır işlerde var mıdur 50a/10.

Harīf tağrı+dan ğayrı tağduğı tağrılara feryād eyleyüp ĖıĖırmaĖa başladı. 15b/15.

/+den berü/

Yā o vağit+den berü aÇlıkdan buğalmaduğ mı? 21a/07.

1.3.1.2.1.3.20. Sözde Niteleme Hâli

“Eylemin asıl yaparı durumunda olan öge, cümlemin edilgen (passive) yapıldığı durumlarda yapıcı (özne) değil de eylemi niteleyici öge gibi kullanılıp, cümlemin mantıksal (logique) nesnesi de dilbilgisel (gramatikal) özne olarak değer kazanır.” (Börekçi, 1994: 128.)

/+ø/

Māl řāĖibi+ø, kıyāmet Ėüninde řesāba çekilir. 8a/15.

Māl+ø ĖarcanduĖĖa eksilir ilim ĖarcanduĖĖa artar. 8a/06.

Cum'aya varınca ĖünāĖ-ı řaĖāyiri+ø maĖv olup yarlığanur. 16b/12.

Māl+ø Ėok yatmağıla, mürür-ı zamān-ile; eskimek, helāk olmağ olur. 8b/02.

1.3.1.2.1.3.21. Tamlanan Hâli

Normalde ilgi (=genitif) hâline konulmuş şahıs zamirlerinin (=iyelik sıfatları = adjectifs possessifs) iyei temsilen ekleşerek sık sık üzerine yapışmasından dolayı -yanlış olarak- iyelik eki (suffix possessif) diye de adlandırılan tamlanan/nitelenen (+nIn/+nUn) hâli ekinin konsonantla sonlanan isimlere getirilen /+I+/, /+U+/- vokalle sonlanan isimlere getirilen /+sI+/³⁶⁶ gibi iki başkaseslisi (=allophone) yanında; ekleşmiş teklik ve çokluk iyelik sıfatlarından önce getirilen bir de işaretli (= nonmarqué) yani /+ø+/- ile göstereceğimiz ikinci bir başka şekillisi (= allomorphe) bulunur (Gemalmaz, 2010: 252).

Eski Anadolu Türkçesinde iyelik eklerinde dikkat çeken özellik I. ve II. şahıs teklik ve çokluk şekillerinde ekin bağlantı ünlüleri (Tamlanan/nitelenen ekleri) hemen her zaman dar-yuvarlak, III. teklik ve çokluk şahıs iyelik eki bağlantı ünlüleri (Tamlanan/nitelenen ekleri) ise daima düz-dar ünlü olmasıdır (Köktekin, 2008: 87). Metinde dar yuvarlak (U) tamlanan eki de mevcuttur. Ekler şunlardır:

³⁶⁶ Klasik dilbilgisi çalışmalarında 3. teklik şahıs iyelik eki olarak değerlendirilen /+(s)I/- eki, aslında bir belirtme veya niteleme işlevindeki tamlanan ekidir. Bu ekin gelişimi /+TA+/- > */+TI+/- > /+sI+/- > /+zI+/- > */+rI+/- > */yI+/- > /+øI+/- > /+øø+/- şeklindedir. (Gemalmaz 2010: 261).

/+Ø/

benim yaş+d+Ø bir kul al 6b/03, orta+d+muz+da 41a/13, akçe+d+m+i 28b/12, ana+d+m 22a/15, arka+d+m+dan 5b/14, baba+d+m+a 25b/15...

/+I/

Adum+i 12b/05, Allāh+i+muz 39a/06, alt+i+muzda 26a/10, akl+i 56a/09, aṣmāl+i 35b/12, amūd+i 3a/14, baldır+i 35a/05...

Ahvāl+i 27a/11, amel+i 6a/16, āyet+i 25a/12, bölüg+i 31a/03, Cennet+i 24b/07, çöp+i 11b/16, dīn+i 67b/09, ecir+i 29a/10, el+i 14a/07, emsāl+i 47b/02...

/+sI/

Āzade olma+s+n+a 2b/10, Benī İsrā'īl orta+s+n+da 3b/13, dünyā tolu+sı günāhları 4a/16, ḥadīşüñ ma'nā+s+dur 5a/08, böyle olma+s+n+a 5b/15...

Biri+si+n+i 10b/02, şehādet kelime+si+n 10b/07, bâkī+si+n 11a/08, iki+si+n+e 11a/13, ekinüñ bir nesne+si+n 11b/14, hep+si+n+i 11b/15, çevre+si+n+e 13a/12...

İki cümlede tamlanan eki olarak /+şi/ tespit edildi:

Üç-yüz on üç mürselüñ hisse+şi günlerde tamām oldu. 19b/06.

Ben eyitdüm yā Rabbī bu altı günü hep Peygamberlerüñe üleşdürüp ḥāş eyledüñ yā ümmetümüñ ḥāş hisse+şi kanı? 19b/09.

/+U/

Allāh+u+ñ 18b/02, ad+u+ñ 42b/09, akl+u+ñ, 57a/15, sahrāñıñ kum+u 3b/15, kullar+u+ñ 60b/02, ad+u+ñuz+ı 47b/06, evlād+u+ñuz 46a/10, kaşd+u+ñuz 47b/04...

Öñ+ü+müz+de 53b/11, öldüg+ü+müz 19a/03, işledüg+ü+müz 53b/14, eşkıyā bölüg+ü 31a/10, işledüg+ü+ñ 45b/10, söyledüg+ü+ñ 22a/09, söyleşdüg+ü+ñ 62a/08...

1.3.1.2.1.3.22. Varlık Hâli

/+III/ , /+IU/ biçim birimleriyle yapılan varlık hâli, eklendiği ismi mevcut olma, var olma, hazır bulunma anlamlarında niteleme işleviyle bir sonraki isme bağlar.

Altun+lı 14b/11, menfaat+lı 19a/01, menzil+lı 24b/01, yama+lı 26a/06, iriñ+lı 27a/16, bağ+lı 10b/11, hayır+lı 18b/07, yama+lı 26a/08, ad+lı 40b/06, dür+lü 11b/08, şefkat+lü 51a/13, hararet+lü 62a/08, bilekcek+lü, boynı zencir+lı 31a/05...

1.3.1.2.1.3.23. Varma Hâli

Eylemin bir kişiye, nesneye, herhangi bir şeye varmasını, ulaşmasını bildiren hâl için metinde iki biçim birim kullanılmıştır:

/+A/

Baḡa (< ben+a) Cebrā'īl gelmez şanursın. 9a/10.

Yā kulum! Saḡa (< sen+a) peygamber varmadı mı? 63b/03.

Andan şoḡra Şehāb Ṭārīḡ+a bu sırdan ḡaber virdi. 41a/05.

Şeyḡ bu maḡālātı işitdikleyin yüzün topraḡ+a sürüp münācāt eyledi. 6b/12.

Peyḡamber+e Cebrāʾīl günde dört kerre gelürse baḡa sekiz kerre gelür. 11a/13-14.

/+ı/

İmdi hep bu murāduḡuz+ı dünyāda yitişdüḡüz 48a/09

1.3.1.2.1.3.24. Vasıta Hâli

Eylemin hangi vasıtayla, ne ile gerçekleştiğini / gerçekleşeceğini bildiren hâldir:

/+(y)A/

Eyitdi: Ol ḡün istiḡfār+a ve tevbe+ye meşḡul oluḡ. 18b/15.

Cum'a ḡün ne+ye artuḡ meşḡul olalum ki bize ziyāde menfa'atı ola. 18b/14.

/+dA/

Bulunma işlevinin vasıtaya döndüğü yani bir bakıma vasıtada bulunma durumudur. Şu cümleler örnek verilebilir:

Elin+de bir deve tutar. 28b/04.

Bir āyet+de daḡı buyurdi. 25a/06.

Nitekim Ḳur'ān+da³⁶⁷ buyurur. 46a/09.

Elfāz-ı küfri bil kim fetvālar+da şābit olmuşdur. 67a/01.

Beni Allāhu te'ālā kelāmın+da ḡaşşeten yād eyleye. 57b/09.

Bir ḡadıṡ+de daḡı Server-i Enbiyā 'aleyhi's-selām buyurur. 62b/09.

Ḥaḡ te'ālā on sekiz biḡ ālemün ilmini yüz dört kitāb+da indürdi. 8b/14.

Ümmetümün şerlusi oldur ki [ni'met] içinde toḡa ve ni'met içinde şabāḡlaya ve ni'met içinde geceleye ve himmetin, gice ve gündüz nefis ta'āmlar yeyüp, dürlü şarāblar içürmek+de ḡiçüre. 56b/12.

/+(y)IA/

“İsmin belirttiği nesnenin, vasıta olarak kullanıldığını ve fiile araç olduğunu bildirerek, sözcükleri/sözcük gruplarını durum veya zaman tamlayıcısı olarak yükleme bağlayan hâldir.” (Efendioğlu 2013: 106). “Vasıta hâli eki n, kalıplaşmış örnekler dışında kaybolmuş; yerini ile'den ekleşen +(I)A almıştır.” (Ercilasun, 2010: 455).

Başlı başına bir kavram sahibi olmayıp iki kavram arasındaki ilişkiyi belli etmeye yarayan, her türlü isme gelebilen /+(y)IA/ takısı şekilce kelime, işleyişçe isim çekimi eki durumundadır (Banguoğlu, 2011: 386). birle > bile > ile şeklindeki takı

³⁶⁷ Kur'an aracılığıyla

metinde 14a/14'teki (İslâm kerâmeti ile) ve 31b/02'deki (Cebrâîl ile) kullanımları hariç hep bitişik yazılmıştır.

Hey sultânım! Hemân bunun döndüm dimesi+le buğa inanur mısız? 53b/08.

Bir kimse bir mü'min kardaşına feraḥ virse bir söz+ile ya bir iḥsân-ıla. 44a/11.

Kaçan bir bahâne+yile benüm 'azābumdan kurtılrsa secde-i şükür iderin. 28a/05.

Allāhu te'ālānuḡ kudreti+le ol serîr üzerinde Ebûbekir Ḥaziretleri otura. 29b/08.

Etmegi alan garḳa bu bî-çārenüḡ omuzında oturmuş iki ayağı+la etmek dilimin başmuş burnı+la pâre pâre koparup ol baḡlu turan ḥarîfün aḡzına şoḳar, yidürür. 20b/14.

Mu'cizāt görmek+ile yaḥūd mu'āyin bir 'alāmet görmek+ile [inanırlardı]. 46b/09.

Dünyā ḡaddārdur; lezzet+ile, şehvet-ile bezenmişdür. Âḫiret mekrûh nesneler+le bezenmişdür. 24a/03.

Muḫyi'd-dîn 'Arabî Ḥaziretleri'nün türbe-i muṭahharalarında ma'mûr eylemek+le emîn olmuşlarmış. 2a/15...

/+birle/

Hattâ cezbe-i ilāhî ve sevk-i pâdişāhî birle giçmiş eyyāmda vilāyet-i Şām'da şeyḫ-ı ekber Ḥaziretlerinüḡ ḳaddesallāhü sırāhu'l-'azîz ya'ni Muḫyi'd-dîn 'Arabî Ḥaziretleri'nün türbe-i muṭahharalarında ma'mûr eylemekle emîn olmuşlarmış. 2a/13.

1.3.1.2.1.3.25. Yalın Hâl

Birleşimli bir dil olan Türkçede anlam ögelerine yüklenecek hemen her görev için ayrı bir görev ögesi geliştirilmiştir. Bu görev ögeleri de her zaman, anlam ögelerinden sonra geldiği için bunların büyük bir çoğunluğu ekleşmiştir. Ekleşme sürecinde dillerin gelişmesini her zaman etkileyen kolaylık ve anlaşılabilirlik kanunları gereği bu görev ögeleri zaman zaman oldukça aşınmış, bazen de görevlerini kendilerini kuşatan diğer görev ve anlam ögelerine bırakarak düşmüşler veya daha başlangıçta işaretli bir öge karşısında işaretsiz kalmışlardır (Gemalmaz, 2010: 275). Görev ögelerinin bu ekleşmesi de kullanım sıklıklarına göre hızlı veya yavaş ya da kısmî ekleşme veya tamamen ekleşme hatta tamamen düşme şeklinde kendini göstermiştir. Yalnız yukarıda değinildiği üzere düşen bu görev ögeleriyle beraber bu görev ögelerinin işlevleri kaybolmaz, ya başka bir ögeye geçer ya da sadece anlam boyutuyla yaşar. İşte anlam ve işlev olarak var olan ama şekil olarak olmayan bu ekler “yalın hâl”i oluşturur.

Türkçede İsimlerin hâl bakımından eksizliği “yalın hâl” olarak adlandırılır. Ancak bu işaretsizlik anlam düzeyinde değişik işlevler taşıyabilir. Biçimce hâl eki almamış bir isim cümlede çeşitli görevler üstlenebilir. Bir başka ifade ile +ø değişik işlevlerle kullanılabilir (Börekçi, 2003: 65). Bu hâl diğer konu başlıkları içinde detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu hâlin toplu bir şekilde görülmesi istendiği için burada sadece birer örnek verilmiştir:

/+ø/: Özne Hâli

Ben+ø dağı sen didigün gibi didüm. 45b/01.

/+ø/: Nesne Hâli

Bu gice Kur'an+ø okurken fulân âyete gelince düşdün, aklun gitdi. 57a/14.

/+ø/: İlgi Hâli

Ben+ø bildüğümü siz bilmezsiz. 17a/11.

/+ø/: Seslenme Hâli

Yâ Rabb+i+ø ümmetüm za'iflerdür. 29a/11.

/+ø/: Miktar Hâli

Az amel bugünkü günde pâdişâhımız katında gâyet+ø çok+ø görünür. 14b/15.

/+ø/: Niteleme Hâli

Andan ayru+ø varup ol gişinün bağın çetüp haber şordı. 21a/03.

/+ø/: Sözde Niteleme Hâli

Mâl şâhibi+ø, kıyâmet güninde hesâba çekilir. 8a/15.

/+ø/: Tamlanan Hâli

Benim yaş+d+ø bir kul al. 6b/03.

/+ø/: Zamanda Buluma Hâli

Bu gice Kur'an+ø okurken fulân âyete gelince düşdün, aklun gitdi. 57a/14.

/+ø/: Yükleme İsmi Hâli

Ehl-i âsârün hikâyetlerin müstemil+ø+dür. 2b/05.

1.3.1.2.1.3.26. Yetinme Hâli

Yetinme bildiren hâl için bir biçim birim kullanılmıştır:

/+bir kerre/

Ey habîbüm! Her kimse ki ömrinde bir kerre eger tahkîk eger te'vîlle لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ dirse cemî'-i günâhların saña bağışladum. 33a/06.

1.3.1.2.1.3.27. Yineleme Hâli

Eylemin en az iki kez yapıldığını gösterir:

/+defa/

Mâ-ğaşal beş defa çırâğı söyünmüş geldi, girü yakıvirdüm. 50b/06.

Bir bıçağ-ıla çeçemi açdı dağı şeker şerbetini ağızuma bir iki defa koydı. 23a/10.

/+bu kerre/

Bu kerre ol yigit bir şahrāya düşdi. 38b/12.

Bu kerre ol rahmeti çok Taḡrı eyide. 33a/05.

Bu kerre cehennemden zebāniler çıkalar. 32a/11.

/+girü/

*Mā-ḥaşal beş def'a çırāğı söyünmiş geldi, **girü** yakıvirdüm. 50b/07.*

1.3.1.2.1.3.28. Yokluk Hâli

“Giderme hâli, kimsiz hâli” (Banguoğlu, 2011: 201) de denilen bu hâl, üzerine geldiği ismin yokluğunu, mevcut olmayışını ifade eder. Tek bir biçim birimi vardır:

/+sız/, /+sUz/

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi /+sIz/³⁶⁸, /+sUz/ ekleri ile yapılmaktadır:

Aḥşama dek Ḥaḫḫ'a aç, şu+sız 'ibâdet eyledi. 14a/06.

Ġâyibden her taraftan rızkı eksük+süz gelirdi. 21b/09.

Ol saḡar, dīn+süz mel'un şöyle şöyle itdi. didiler. 42b/07.

Talaḡ+suz ve eger 'avrat söylerse erinden boş olur. 67a/04.

Allāhu te'ālā aḡa kıyāmet güninde ḥisāb+sız ecir vire. 29a/14...

1.3.1.2.1.3.29. Yönelme Hâli

Eylemin yöneldiği yeri, zamanı, konuyu, hedefi, nesneyi gösteren bu hâl, metinde şu eklerle sağlanmıştır:

/+(y)A/

Eski Türkçedeki -ga/ge, -ka/-ke ekinden gelişen (Özkan, 2009: 114) genel işlevi yönelme, yaklaşma, verme olan, bunun için de genellikle yönelme hâli eki, yaklaşma hâli eki olarak tanımlanan /+(y)A/, kullanımı sık ve çok işlevli bir ektir. Metinde yönelme hâlinin ses birim değişkeni Eski Anadolu Türkçesinin diğer metinlerinde olduğu gibi (Köktekin, 2008: 91) /+a/ ve /+e/ olmak üzere ikiye inmiştir. Metindeki birçok örnekten bazıları şunlardır:

Yere / Duruma / Nesneye / Hedefe Yönelme Hâli

'Abdu'llāh+a 62a/08, ağac+a 21a/06, 'İsā Peygamber 'aleyhi's-selām+a 19a/14, Musā 'aleyhi's-selām+a 11b/09, Allāh+a 13b/15, anlar+a 17b/14, 'aşıḡ+a 53b/09, at+a 60b/15, Bağdād+a 49b/14, bāzār+a 13b/12, bostān+a 59a/02, bucaḡ+a 57a/03, ism-i cāmī'+a 17a/07, cemā'at+a 6a/03, Cennet-i Dīdār+a 11b/01, cum'a+ya 12a/15, Ebī Maṣṣūr+a 6b/03, faḡr+a 29a/14, fesād+a 67a/07, ḡacc+a 21b/03, ḡadıṣ+e 11b/05,

³⁶⁸ Metinde /+sız/ şekline rastlanılmamıştır.

Harem+e 42b/12, *herbirimiz+e* 7b/09, *şibâdet+e* 56b/14, *İbrâhîm+e* 52a/12, *iş+e* 42a/15, *kâfir+e* 67b/01, *ķavl+e* 12b/14, *ķavm+e* 48a/02, *Ķayşer+e* 53a/07...

1.3.1.2.1.3.30. Yön Gösterme Hâli

/+rA/, /+ArU/ < /+garu/

Günümüz Türkçesinde canlı bir işletim eki olmaktan uzaklaşmış olan yön bildirme eki *şoñ+ra* 24a/11, *üze+re* 4b/12, *yok+garu* > *yoķaru* 32a/07 > *yoķarı* 65b/10, örneklerinde kalıplaşmış olarak kullanılırken *ilerü* (öne/ileriye) 41a/14, *içerü* (içeriye) 14b/15, *taş+ra* (dışarı+ya) 15a/14, 42a/08, *ör+re+rinde* (üstünde) 51a/04 örneklerinde işletim eki göreviyle kullanılmıştır.

1.3.1.2.1.3.31. Yükleme (Nesne / Belirtme) Hâli

İsimleri nesne olarak yükleme / fiile bağlar.

-1. ø

Ammā sebebîn+ø ve mesā'atîn+ø ve vaktîn+ø gözlerdi. 2a/05.

Andan ayru varup ol gişinüñ bağın+ø çezüp haber şordı. 21a/03.

Ķanadın+ø arķamdan Ķaldurmayınca başumı Ķaldurmadum. 5b/14.

Ümmetüm za'îflerdür, faķîrlerdür; aşşısın+ø daķı ziyāde eyle. 29a/08.

Cehennemün bāblarından bir 'azābcıgın+ø baķa bildür bileyin. 26b/06.

Ķarka bî-çārenün omuzında oturmuş iki ayağıla etmek dilimin+ø başmış. 20b/15.

Evvelki melek gelür yüzinün nūrın+ø alır. İkinci melek gelür ağzınun dadın+ø alır. Üçüncü melek gelür günāhların+ø alır. Dördüncü melek gelür kuvvetin+ø alır. Pes yine şihhate rüçü idicek evvel gelen melek yüzinün nūrın+ø getirür. İkinci melek gelür ağzınun dadın+ø getirür. Üçüncü melek gelür yine kuvvetin+ø getirür. Dördüncü melek ki günāhların+ø almışdı ol daķı yoldaşlarıla bile [günāhların+ø] girü getirürmek isteyicek Allāhu te'ālā eyide. 38a/10-15.

Beni bil ki ben ğurbet evin, vaķdet evin, vaķşet evin, zulmet evin, toprak evin, baķa gelecekünüz+ø aķun. Aķa göre 'amel kılun. 34a/04.

Türkçede isimlerin belirtisiz yükleme hâlleri işaretsizdir:

Bir gişi def-ile bā-ĝayrı çalĝu-yıla Ķur'ān+ø oķusa kâfir olur. 67b/14.

Bu gice Ķur'ān+ø oķurken fulān āyete gelince düşdün, 'aķlun gitdi. 57a/14.

Ammā şol namāz+ø kılup, ramazān ayını oruç tutup, haclara varup, ĝazālar+ø idüp, zekātlar+ø virüp, yetimler+ø esirgeyüp, cenābetden ĝusul idüp, Ķur'ān+ø oķuyan ümmetdenüz. 31a/08.

-2. /+(y)I/

Önceki dönemlerde kullanılan yükleme hâli eki +g erimiş, g'den önceki yardımcı ünlü sadece düz biçimiyle g'nin yerini almıştır (Ercilasun, 2010: 455).

Ol Ķoca+yı Müslimānlardan şandı. 6a/05.

Şol kıbel-i ‘arşdan gelen avāze+yi dinledüğünüz mi? 31b/09.
Şeyh eydür: “Mütevellî+yi gördüm bâzîrgânı bakar тұrur.” 23a/08.
Bu söz+i söylerken bir kimesne dağı çıkageldi şahābeden. 35a/08.
Gördi ki bir harîf+i ol ağacın üzüne elini muhkem bağlamışlar. 20b/13.
Deve+yi alup gelürken yolun öteki başında bir ‘Arap dağı uğrar. 28b/06.
Emîre’l-Müminîn dört yüzün yüzün+i aña virdi ve üç yüzün+i aldı. 28b/12...

Bugünkü Türkiye Türkçesinde /+(y)A/ eki ile kullanılan bazı fiiller eserde yükleme hâli /+I/ ile kullanılmaktadır:

Tur gel sen+i ziyāfet eyleyin. 54b/11.
Ben sizün zāhir ‘amelleriñüz+i bakmazdum. 47b/04.
Ḥazîret-i Cebrā’îl ‘aleyhi’s-selām kanadıla arķam+ı başdı. 5b/14.
Zîrā kıyāmet güninde ben nazar eylesem gerekdür ümmetüm+i. 30b/10.

“I” ekinin “n” koruyucu ünsüzü ile de kullanıldığı görülmüştür:

Ka’be damında turan şol büyük boy taş+ı+n+ı yuvalasun üstine düşürsün. 40b/15.
İmām A’zam Ḥazîretinün “Erba’înü Muḥakkiyyi” demekle ma’rûf kitāblarındaki iki cihān fahriniñ şalavātullāhi ‘aleyhi ve ‘ālihi kırk ḥadîsi+n+i ve muḳābelesinde meşāyiḥ-kibārın ve ehl-i āsārın ḥikāyetlerin müstemildür. 2b/05.

Bir örnekte bu nesne ekinin gereksiz kullanıldığı görülmüştür³⁶⁹.

Bu ‘abidün gönünden bu giçdi ki ey Bār-i Ḥudā saḥrānıñ kumu un olaydı cümlesi+n+i benüm olaydı. 3b/16.

-3. /+dAn/

Benüm dostlarum+dan olun. 11b/03.
Şahā+dan gāfil olma ki aḥsen ‘ibādetdür. 51b/04.
Bu taraftan ol yigit bu kışsa+dan haberi yok. 15a/06.
Andan sonra Şehāb Tārık’a bu sır+dan haber virdi.. 41a/05.
Ḥarām māl+dan şadaқа virse şevāb umsa kāfir olur. 67b/03.
Taḥkîk Fazıl Allāh’dan korkdı, ḥarāmîliğin+den terk itdi. 56a/13.
Behrām Mecūsî’ye diyesin ki an+dan Allāh te‘ālā dağı rāzî oldı. 51a/10.
Bir gün kāfirler Ebū Cehil ‘aleyhi’l-la’ne evinde cem‘ olup Resūlu’llāh+dan birbirine şikāyet iderler. 40b/05...

-4. /+u/

Birkaç yerde yükleme hâlinin /+u/ olarak kullanıldığı tespit edilmiştir:
Ġāybdan bir nidā geldi ki tutmañ kul+u, kırkutmañ kulumı. 3b/03.

³⁶⁹ Bu sebepten metinde “cümlesi” şeklinde düzeltilmiş olarak verildi.

Üçüncü şart bu ki benüm nāgāh bir ‘ayubum+u görüp rızķımı kesmeyesin. 22a/03.

Allāhu te‘ālā mü'minlerüñ nefslerin ve mälların alur yerine cennet+ü virür 57b/11.

“Ne vech-ile Cebrā'il size sekiz kerre gelür? Cevābıñ+u vırsün zırā ol baña muhālif söz söylemez.” dıdı. 9a/16.

Bir örnekte **tamlayan eki** ve **/+le/**'nin yükleme hâli işlevinde kullanıldığı hissedilmektedir:

Allāhu te‘ālā sen+ünle ne işledi? 3a/07.

1.3.1.2.1.3.32. Yüklem İsmi Hâli

Eklendiği ismin yüklem ismi olarak kullanılmasını sağlayan bu ekler şunlardır:

/+ø/

İsim veya isim soylu bir kelimededen oluşan olumlu yüklem ismi ile yüklem ismi meydana getiren isim-fiil veya sıfat-fiillerden sonra kullanılan bir biçim birimdir:

Bir altunlı örtile örtülmiş+ø. 14b/11.

Ol altı akçeyi ol dervîşe şadaķa virdi+ø. 28b/02.

Ehl-i āsārıñ hikāyetlerin müştemil+ø+dür. 2b/05.

Yüz dirheme ol deveyi ‘Arapdan şatun aldı+ø. 28b/06.

Allāhu te‘ālā aña kıyāmet güninde hisābsız ecir vire+ø. 29a/14.

Harām maldan şadaķa virse+ø sevāb umsa kāfir olur+ø. 67b/03...

/+degül/

Yüklem ismini olumsuz yapan bir biçim birimdir:

Bu hod ma'kul degül+ø. 17a/04.

Ey aşhābum bu ‘aceb degül+ø+dür. 6a/09.

Bildi ki bu dünyā altunlarından degül+ø. 15a/03.

Peygamber ‘aleyhi’s-selām ‘ilim şehri olsa ‘aceb degül+ø. 9a/07.

Ya'nı siz ancak pāksiz mülevves hālinden haber-dār degül+ø+siz. 17a/07...

1.3.1.2.1.4. İsimlerde Soru

İsim işletimlerinde başka bir ulam da çokluk, tamlama ve hâl eklerinden sonra gelen soru ulamıdır. Çekimli isimlere soru kavramını veren daha çok **/+mI/** soru ekidir.

Edat menşeli olduğu kabul edilen (Karahan, 1994: 78) soru eki Eski Anadolu Türkçesinde dudak uyumuna aykırı olarak sadece düz-dar ünlülü kullanılmıştır (Köktekin 2008: 96). Bu ek metinde de bu şekildedir:

Bāzırgān ölümü ki şu yoħsa diri **mı** ki deyü kıtuma geldi. 23a/04.

Şahānıñla-**mı**; yoħsa ‘adāletiñle **mı**, zühdiñle **mı**, ‘ibādetiñle **mı**? 3a/09.

Şu tağ içinde hiçbir siñicek mağāra gibi in gibi nesne var **mı** ki. 22b/13.

*Yohsa cehennem söyüendi gitdi kendünjüzi cennetde **mi** bulduñuz? 4b/06.*
*Beni şokacağuş yir anam qarnından dahı tar ve qaranlıq **mu** ola ki. 22a/15.*
*Beni kurtarmağa **mu** geldiñ yohsa ‘azābūñ ziyāde eylemege **mi** geldiñ? 63a/14.*

Şu cümlelerde ise /-mI/ soru eki soru işleviyle değil cümlede anlatılmak isteneni kuvvetlendirme amacıyla kullanılmıştır:

*Beş ay rızqumı viren Tağrı senüñ koyduğuş halvetde virmeye **mi** dirsın? 22b/01.*
*Sözi sen hor **mu** görürsın? 22a/10...*

1.3.1.2.2. Fiil İşletim Ekleri

1.3.1.2.2.1. Zaman ve Kip Ekleri

Metinde yer alan bu ekler geçmiş, gelecek, geniş, şimdiki zaman çekimleri ve olumsuzları; emir kipi, olumsuzu ve dilek-şart kipleridir.

1.3.1.2.2.1.1. Geçmiş Zaman Ekleri

1.3.1.2.2.1.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

THE'de görülen geçmiş zaman eki /-dI/, /-dU/ biçim birimleridir. Ses uyumuna riayet eden bu tonlu şeklin hem kalın hem de ince ünlülü hâli eserde mevcuttur:

*‘Āṣī ol-**du**+m 45b/09, egil-**dü**+m 7b/12, eyit-**dü**+m 19b/08, segird-**dü**+m 51a/03...*
*Oķu-**du**+ñ 51b/14, ögren-**dü**+ñ 9a/09, yırt-**du**+ñ 35b/01, yitiş-**dü**+ñ 59a/14...*
*Çağır-**dı**+ø 16a/04, doğrul-**dı**+ø 21b/03, dökül-**dı**+ø 5a/11, geç-**dı**+ø 17a/13...*
*Qurtulma-**du**+k 31a/14, öldür-**dü**+k 47b/11, şakī ol-**du**+k 30a/10...*
*Qal-**du**+ñuz 43a/01, neyle-**dü**+ñüz? 47b/01, bil-**dü**+ñüz. 66b/02...*
*Ağlaş-**dı**+lar 13b/08, buyur-**dı**+lar 1b/11, ittifāk eyle-**dı**+ler 24b/05...*

Bilindiği üzere (Bozkurt, 2012: 245; Efendioğlu, 2013: 160; Köktekin, 2008: 117; Özkan, 2009: 136.) görülen geçmiş zaman eki Eski Anadolu Türkçesinde III. teklik şahısta /-dI/ şeklinde düz ünlülü olarak kullanılır. Metinde /-dI/ yerine /-dU/'nun kullanıldığı iki örnek vardır:

*Yiryüzinde ümmet-i Muḥammed'den şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ne qadar mü‘ezzin ezān oķu-**du**+yisa+ø şevābın hep anlara bağışladım. 17b/13.*

*Hāziret-i ‘Ömer raḍiyallāhu ‘anhu, Medīne soķāķlarında yürürken gör-**dü**+ø ki bir oğlancık elinde bir serçe yavruçuğı tutar. 3a/01.*

1.3.1.2.2.1.1.2. Belirli / Kesin Geçmiş Zaman /-(y)üp durur/, /-(y)üp tırur/

“Bugün yazı dilimizde bulunmayan bu yapı (Boz ve Gülsevin, 2004: 66) Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik kiplerindendir.” (Efendioğlu, 2013: 161). /-Up/ zarf-fiil eki üzerine /-tır/, /-dur/ kuvvetlendirme ekinin getirilmesiyle oluşturulmuş, Günümüzde Azerbaycan Türkçesinde de yaygın olarak kullanılan bu ek (Boz ve Gülsevin, 2004: 66) anlatılan geçmiş zamanın kesinliğini ifade eder: ‘afv eyleyüp tırurun (52b/08) = affeylemiştim, işidüp dururdı (54b/15) = işitmişti.

Köktekin (2008: 118) bu ekin özellikle üçüncü şahıslarda kullanıldığını belirtmektedir. Üzerinde çalıştığımız metinde ise üçüncü teklik şahısta 2, birinci teklik şahısta 7 kez kullanılmıştır:

I. teklik şahısta

Dağı ol urduğıu vaktin ‘afv eyle-yüp tırur+un. 52b/08.

Nūh Peyğamber zamānında İslām'a gel-üp durur+ın. 42b/05.

Bir nesne dağı vardır ki henüz anı virme-yüp durur+ın. 49a/11.

Biğ gişi artuğ eksik toyururın. Bir yolun harç itdürme-yüp tırur+ın 50a/11.

Fazlum cemālüm haqqı-çun her günāh ki halk id-üp durur+ın mukābelesinde mü'minlere bir keffāret dağı halk id-üp durur+ın. 46a/02-03.

‘İzzüm celālüm haqqı-çun ‘ālemi yaratmaqsuzın on dört biğ yıl sizi muqaddem yaratdum ve şöyle taqdīr eyle-yüp durur+ın ki kağı kulumuğ kurşağında sizi koyam tā ki her namāz ‘ağabince okuya. 60b/04.

III. teklik şahısta

Hasenāt bizden dağı öldüğümüz vaktin götürül-üp tırur+ø. 19a/03.

Bir örnekte kipin /-epdür/ şekline rastlandı:

Hey! Bu gerçekten dön-epdür+ø hemān buğa berāt, yezek verin. 53b/13.

Bir örnekte de /-ür/'ün bu işlevde kullanıldığı hissedilmektedir:

Zirā bu hadīşi işid-ür+ün³⁷⁰ ki bir kimse kendü yaşıdı bir kul alup āzād eyleye Hağ te‘ālā ol kimseyi dağı āzād eyler. 6b/05.

1.3.1.2.2.1.1.3. Öğrenilen / Anlatılan Geçmiş Zaman

/-mİş/ ve /-muş/ ekleri birinci teklik, ikinci teklik, ikinci çokluk şahıslarda iki kez, üçüncü çokluk şahısta sekiz kez kullanılmış; birinci çokluk şahısta ise hiç kullanılmamıştır. Bu ekin en çok kullanıldığı yer üçüncü teklik şahıstır.

Her cum‘a gicesi mağbereleri ziyāret idüp şabāha degin Hağğ'a münacāt iderken gözüme uyğu geldi uyu-mış+ın. 36a/03.

Ben eyitdüm ‘abes, aqçeyi isrāf it-miş+sin. 50a/13.

Yaradur-muş+sın şol kimseyi ki yiryüzinde fesād eyler kan döker. 17a/01.

Yā ‘Alī! Bağa Cebrā’ıl günde sekiz kerre gelir di-miş+siz. 9b/02.

Siz buyur-mış+sız ki cum‘a namāzı, bir cum‘adan bir cum‘aya varınca gişinüğ günāhlarına keffāret olur. 12a/15.

Bağla-mış+lar 20b/13, çık-muş+lar 36a/04, gir-miş+ler 24a/15, hazır ol-mış+lar 39a/15, menzilin tut-muş+lar 24b/01, yap-muş+lar 47a/13, müstahak ol-muş+lar 31b/06.

³⁷⁰ işitmiştim

Baş-muş+ø 20b/15, başı aşağı aşılmış+ø 63a/10, buyurul-muş+dur 2a/06, döşen-miş+ø 15a/09, elen-miş+ø 15a/15, kalma-miş+ø 24b/01, na'l tersine urul-muş+ø 21b/02, nazar olun-muş+ø 40a/01, öğürne-miş+ø 27a/14, sâbıkından ol-muş+dur 26a/15, söyün-miş+ø 50b/05, şuarıl-miş+ø 59a/02, vâcib ol-miş+ø 10a/08, un ol-muş+ø 15a/15-16, yan-muş+ø 63a/11, tol-muş+dur 26a/12, sâbit ol-muş+ø 67a/02.

1.3.1.2.2.1.2. Gelecek Zaman Ekleri

/-sA gerek(dür)/

Bu biçim birim gelecek zaman için II. çokluk şahıs hariç bütün şahıslarda kullanılmıştır:

I. teklik şahıs

Ḳıyāmet güninde ben nazar eyle-sem gerekdür ümmetümi. 30b/10.

Anı cehennemden çıkarup cennet kapısına emr it-sem gerekdür. 24a/14.

I. çokluk şahıs

Biz daḥı sizün varduḡunuz yire var-saḡ gerek, sizün gördüklerünz gör-sek [gerek]. 18b/05-06.

II. teklik şahıs

Her maḡbere bu sözi dir ki ey gāfil kimse ki baḡa gel-seḡ gerekdür. 34a/02.

III. teklik şahıs

Ḳıyāmet günü cum'a günü ḡop-sa gerek. 18a/12.

Enbiyā ardınca ümmet-i Muḡammed gir-se gerekdür. 30b/17.

İlim şāḡibi ḡıyāmet güninde nice bī-ḡārelere şefā'at eyle-se gerekdür. 8a/16.

Bir kimsede ki ḡardāl dānesi ḡadar, mişḡāl-i zerre ḡadar ĩmān eḡeri olsa elbet Resūlu'llāḡ'ın şefā'atile cehennemde ebedī ḡalmayup āḡir ḡık-sa gerekdür. 30a/15.

Bir ḡişi cum'a gün ḡusül eyle-se gerekdür ki cesedinden her bir ḡılına ki şı dokuna ḡıyāmet güninde nūr ol-sa gerekdür. 58a/08.

Āḡir zamānda bir ḡavm ḡık-sa gerekdür ki yüzleri ādem yüzine beḡzeye ve göḡülleri şeyḡān göḡline beḡzeye. 65a/08.

Bir zamān gel-se gerekdür ki ümmetüm üzerine ki mescidlere cem' olalar, ḡürūḡ ḡürūḡ namāz kılalar. 65a/11.

Ol daḡı eyitdi: Nol-sa gerek benüm daḡı ḡāḡırına bu geldi ki ben kemine kemter, kim olam. 57b/03.

Ol kimsenün cesedi ve ol cum'a günü bir ḡüzel maḡbūb oḡlan şüretinde gel-se gerekdür. 58a/10.

III. çokluk şahıs

Ḡurren muḡaccilīn ol-salar gerekdür. 30b/11.

Ya'nī alınları yiḡī ay gibi ḡözüük-seler gerekdür. 30b/12.

Senün maḡbūs olan āḡī ümmetlerünjı ... bu ḡuyuya ḡoy-salar gerekdür. 31b/05.

Āhîr bu ümmetümden binden bir tâi'feyi sırât üzerinde melekler, kanatları altında habs idüp başa gösterme-seler gerekdür. 30b/10.

Kâfirler dile-seler gerekdür ki “Nolaydı biz dahı müslimānlardan olayduk tâ ki ebedî, cehennemde kalmayayduk.” 30a/15-16.

/-(y)A/

“Karahanlı Türkçesinin gelecek zaman eki -gA, -A biçimine girmiş ve gelecek zaman yanında, geniş zaman ve istek kipi için de kullanılır olmuştur; istek işlevi zamanla diğer işlevleri bastırmıştır.” (Ercilasun, 2010: 456). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde, gelecek zaman gösterme görevi bakımından eski canlılığını devam ettiren (Özkan, 2009: 139) bu ek metinde de bu işlevle II. teklik, III. teklik ve III. çokluk şahıslarda kullanılmıştır:

“Yā Rabbî! Bu halkı yaratduñ, bunları dürlü dürlü ni‘metlerle besledüñ. Andan-sonra revāmıdır ki Kıyāmet güninde bunları cehennemde yak-a+sın. 11b/09.

Yā Mūsā! Hîçbir müslimān cehennemde kalma-ya+ø illā bir kimse ki hîç ömrinde hayrātdan hasenātdan bir ‘amel işlememiş ola. 24a/12-13.

Gel şu tapduğumuz tañrımızu senüñle tecrîbe idelüm görelüm bunca yıldur taparuz, görelüm bize hürmet eyle-ye+ø mi? 12b/12.

Yā Benî hattāb! Hālünde ol, ciger-küşemi kendü hālinde ki ben umarın ki sâbıķın, muķarrebîn bülüğünden ol-a+ø. 26a/14.

Bir zamān gelse gerekdür ki ümmetüm üzerine ki mescidlere cem‘ ol-a+lar, gürüh gürüh namāz kıl-a+lar. Şol hâlde ki bunların aralarında bir mü‘min, Müslimān bulunma-ya 65a/11-12.

Haķ celle ve ‘alā eyide ‘ilm-i ezelîde böyle taķdîr idüp dururdum ki bunlar böyle ol-a+lar. 33a/01.

/-A+cAK/

“-(y)AcAK eki Eski Anadolu Türkçesinde çoğunlukla sıfat-fiil eki olarak kullanılırken seyrek olarak zaman eki olarak da kullanılmaya başlanmıştır.” (Şahin, 2009: 67). “/-(y)AcAK/ Gelecek zaman eki genellikle 15. yüzyıldan sonra ortaya çıkar. Daha önceki dönemlerde seyrek olarak görülür.” (Bozkurt, 2012: 245).

Server eyitdi: Melâikenüñ îmānı neden ‘acebdür ki ol-acak+ø? 40a/13.

Şöyle zan iderin ki cehenneme gir-ecek+ler hep girdiler kimse kalmadı. 31a/04.

1.3.1.2.2.1.3. Geniş Zaman Ekleri

/-r/, /-Ar/, /-Ir/, /-Ur/

Olumsuzu Türkiye Türkçesinde olduğu gibi /-z/ (<mA-z) ile yapılmıştır.

I. teklik şahısta

Ben bil-ür+in yā Rabbī! 4a/10.

Bir kimsenin avāzın işid-ür+in. 62b/14.

Biz dahı ücretin artucaḳ vir-ür+ün. 14b/13.

Ben bunlara her emirden haber vir-ür+in. 40b/01.

Göricek ben anı ne aşıl kimsedür bil-ür+in. 61b/10.

Benüm işime yaramayana ben vücūd vir-ür+in. 17a/11...

I. çokluk şahısta

Bunca yıldur ṭap-ar+uz. 12b/12.

Uşda açlıḳdan helāk olup gid-er+üz 14b/08.

Āvāz-ıla muttaşıl ağlayup münācāt eyle-r+üz. 25b/11.

Biz müttakileri cehennemde yakma-z+uz bākī zālimleri yak-ar+uz. 27b/02.

On beş yıldur ki benim dahı efendüm ‘Ali’nün altımızda döşendüğümüz bir ḳoḳ derisidür ki gündüzün deveye ‘alaf dök-er+üz gice bir yüzinde biz yat-ur+uz. 26a/11.

Ne ḳadar ‘amelin ziyāde eylerse biz dahı on[a] ol ḳadar ücretin ziyāde eyle-r+üz. 15a/13...

II. teklik şahısta

Böyle melūl maḳzūn olup ağla-r+sın. 26b/03.

Sen mālī şaḳla-r+sın başuḡa belālar gelür. 7b/15.

Bil-ür misin? Bunlar eyide: Hep bilürin. 52a/03.

Otuz beş yıldur saḡa ṭaparım yine beni yak-ar+sın. 13a/04.

Mālī uğrıdan, ḫırsızdan şaḳla-r+sın zaḫmetler çekersin. 8a/12.

Sen mi öñürdi elüñi şoḳ-ar+sın oda; yoḡsa ben mi şoḳayın? 12b/15...

II. çokluk şahısta

Siz dedüğün aḡlama-z+sız. 9a/17.

Ġayrı yirde ol ḳadar aḡlama-z+sız. 34a/09.

Ḳaḡı ḳapularından gir-ür+sız girüñ didi. 10b/13.

Maḳbere aḫvālī aḡılduḡı vaḳtin ziyāde ağla-r+sız. 34a/10.

Ben Allāḫ Resūline mü’minin beni niḳün öldür-ür+sız. 35a/15...

III. teklik şahısta

Ḳaḡ te’ālā ol kimseyi dahı āzād eyle-r+ø 6b/06.

Māl şāḫibi, ḳıyāmet güninde ḫesāba çekil-ür+ø. 8a/15.

Māl ḫarcandukḳa eksilür ‘ilim ḫarcandukḳa art-ar+ø. 8a/06.

Kendü başı ḳayusından beni aḡma-z+ø ne du’ā-yıla ne şadaḳa-yıla. 36b/03.

Bir ālet bir āletine benzeme-z+ø. Bir kıṣāc bir kıṣācına benzeme-z+ø. 26b/14...

III. çokluk şahısta

Bizi oda koymaya emr id-er+ler. 31b/10.

Sizden şefāat ve meded iste-r+ler. 32b/09.

Žaif ümmetlerüñ od ıssisine şabr ideme-z+ler. 32b/08.

Benden sonra gelirler beni görmedin sözüñ gerçekte-r+ler. 40b/03...

/-y(A)/

“Karahanlı Türkçesinin gelecek zaman eki -gA, -A biçimine girmiş ve gelecek zaman yanında, geniş zaman ve istek kipi için de kullanılır olmuştur; istek işlevi zamanla diğer işlevleri bastırmıştır.” (Ercilasun, 2010: 456). “-a/-e ekiyle kurulan geniş zaman kesin geniş zamandan daha çok şimdiki zamana ve gelecek zamana kayan bir geniş zamandır.” (Özkan, 1999: 368).

I. teklik şahısta

Pes ol kuluma emr id-e+m ki cennete gir. 24a/15.

Namāz vaḳti giçerse daḥi kaṣā eyle-ye+m didi. 6a/05.

Anlaruñ günāhların ‘afv eyleyüp yarlığa-ya+m. 17b/01.

Ben bu kadar keremümle, lütfimla ol kulumuñ haḳḳın žāyi id-e+m mi? 10b/09.

Nice ağlama-ya+m ki cehennemde ‘azāp görürsek haḳḳ-ıla bile ‘azāp görürin. 34a/10.

II. teklik şahısta

Ḳıyāmet güninde bunları cehennemde yaḳ-a+sın. 11b/09.

Göz görmez, taḡ daş yok, dübdüz aḳ kum, şan-a+sın ögülmüş una benzer. 3b/12.

III. teklik şahısta

İsrāfil du‘ā idüp eyid-e+ø. 17b/14.

Bī-çārenüñ rızḳını gökde uçan kuş sebebile getir-e+ø, eksük itme-ye+ø. 21a/12.

Ben kulunı seksan yıl kullana cehennem odından āzād eyleme-ye+ø mi? 6b/15.

Ḳanḳı kulum ki efendüm beni yarlığa-ya+ø zan eyle-ye+ø, iḳrārına göre bulur. 4b/12.

İni ve uzunı yigirmi mil ol-a+ø, yazuḡı olma-ya+ø, yaması olma-ya+ø, yek-pāre ol-a+ø. 29b/07.

Göñülcügi hoş ol-a+ø, yürecügi şafā sür-e+ø, Allāhu te‘ālānuñ rahmetine vāşıl ol-a+ø. 39a/15.

Bir örnekte “/+lar/” ekinin gereksiz kullanıldığı görülmüştür:

Av avlamak ilmin bildiceginden ötüri bir köpek ki şol kadar murdar iken şu kadarca ilm-ile artuḡı misli ol-a+ø temiz ol-a+ø+lar. 7b/02.

III. çokluk şahısta

Şöyle anlatdılar: “Ölüler dirilerden hayırlı ol-a+ø. 18b/07.

Feryādlar idüp zārī zārī ağlaş-a+lar ki biz güneş ıssisine şabr idemezdük. 32a/02.

Uşda Ğayyā Kuyusı şunun gibi kuyudur: Biñ yıl kızdur-a+lar karara, biñ yıl dañı kızdur-a+lar ağara, biñ yıl dañı kızdur-a+lar kızara, andan içine kimse gire. 31b/07.

Kayşer-i Rūm ve Kısra-yı ‘Acem Tañrı düşmenleri iken harīr libāsları giy-e+ler dañı Tañrı dostunun kıızı on iki yirde yamalı bir eskī ‘abā giye. 26a/05.

Bir zamān gelse gerekdür ki ümmetüm üzerine ki mescidlere cem‘ ol-a+lar, gürüh gürüh namāz kıl-a+lar. 65a/11-12.

Bir örnekte -bağlamdan hareketle- /-sA/ ekinin geniş zamanı karşıladığı hissedilmekte:

Vaktā ki cehennem kapısına gelürler, gör-seler³⁷¹ bir büyük taş cehennem kapusını ihāta eyleyüp turur. 10a/10.

1.3.1.2.2.1.4. Şimdiki Zaman Ekleri

Eski Anadolu Türkçesinde şimdiki zaman için özel bir ek yoktur. Bugün kullanılan -yor < -yorır eki henüz Eski Anadolu Türkçesinde kullanılmamaktadır (Özkan, 2009: 138). Eser M. 1528 yılında tercüme edildiği için aşağıdaki yapıların yanında çoğunlukla bu biçim kullanılmıştır:

/-mak+da/

Mastar eki ve bulunma hâli eki ile oluşan bu yapının şimdiki zaman işleviyle kullanıldığı görülmüştür:

Yağyā! Bu ne hāldür ki muttaşıl hüzün üzerine olup ağla-makda+ø+sın. 4b/05.

/-mak+da+dur/

Bir örnekte kullanılmıştır:

Dürriile, yākut-ile müzeyyen cennetde muttaşıl uç-makdadur. 59a/11.

/-I+yOr/, /-(y)U+yOr/, /-e+yör/

Sürerlilik tasvir fiili olan “yöri-” fiilinin asıl fiil olarak kullanımının yanında şimdiki zaman eki hâline gelmeye başladığı ve şu şahıslarda /-I+yOr/, /-(y)U+yOr/, /-e+yör/ biçimleriyle kullanıldığı tespit edilmiştir:

II. teklik şahıs

Sen tecrîbe itmek iste-yüyörürsîn, sen şoğ. 13a/01.

III. teklik şahıs

Mekke dīvārına dayanup tur-uyorur. 40b/09.

³⁷¹ görürler

Haziret-i ‘Alī kerramallāhu vechehū cemā‘ata ‘aceyleyle gel-iyörürdi. 6a/03.

Haziret-i ‘Alī şabāḥ namāzını cemā‘at-ıla kılmāğa ivüp sür‘at-ile gid-eyörürdi. 5b/01.

I. çokluk şahıs

Bizi nice dīne getürdün be gişi kim açlıktan kırıl-ıyorus. 14b/05.

III. çokluk şahıs

Elli miḳdārı var kâfir ardımızdan gördük, ulam ulam olup gel-iyörür bizüm-ile cenk itmege. 61a/01.

/-Ar/, /-Ur/

Bu ek şimdiki zaman için sadece birinci teklik şahısta kullanılmış:

Ben noldum ki seni böyle ḥazīn gör-ür+in. 27a/12.

Tīz baḡa İslām’ı ‘arz eyle, ben müslimān ol-ur+ın didi. 51a/16.

Eyide ki yā eşkıyā bölügi siz kimlersiz ve kimün ümmetindensiz ben şöyle zan id-er+in ki cehenneme girecekler hep girdiler kimse kalmadı. 31a/04.

Um-ar+am ki üç günlük ücretümi bir uğurdan yarın vire ki cum‘a günüdür. 14a/09.

1.3.1.2.2.1.5. Emir Kipi

/-ø/

THE'de emir çekimi³⁷² Türkiye Türkçesinde olduğu gibi II. ve III. şahıslarda görülmektedir³⁷³.

II. teklik şahıs

Sen tecribe itmek isteyüyörürsün sen şok-ø+ø. 13a/02.

Var-ø+ø cennete gir saḡa dört dūnyā pādīşāhı milki deḡlü milk virdüm. 24b/04.

Yā Mālik ko-ø+ø bunları, nefsleri üzerine biraz nevḡa idüp ağlaşsunlar. 31b/13.

Şu ilün getürdügi nesneleri yime-ø+ø ben senün rızkuḡa keḡil olayın benden yi-ø+ø gayrı gişiden yeme-ø+ø, benüm ḥazīnem çokdur didi. 21b/11-12.

Ḥaḡ te‘ālā gişinün ne yüzden rızkını sevḡ idüp getürürmiş, gel-ø+ø imdi, ĩmāna gel-ø+ø; yoḡsa şimdi du‘ā iderin seni yir yudar. 23a/13.

Yā Mūsā! Var fulān şahrāda fulān mevzi‘de velīlerümnden bir velī fevt oldı, var, yu-ø, kefenle namāzın kıl-ø+ø, defn eyle-ø+ø. 39b/02-03.

III. teklik şahıs

Hābibüm var-ø+sun ol cenāzenün namāzın kıl-ø+sun tā ki Allāhu te‘ālā ol cenāzeyi yarlıgaya. 37b/12.

³⁷² Emir kipinin 1. şahıs çekimleri ve Emir-İstek kipi ile ilgili detaylı bilgi için bk. Ercilasun (2011). “Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine”. s. 61-66. Türk Gramerinin Sorunları/Bildiriler

³⁷³ EAT metinlerinde 2. şahıs emir kuvvetlendirme eki olarak kullanılan /+GII/ metinde kullanılmamıştır.

II. çokluk şahıs

Anı iste-**ø+η**. 49a/12.

Epsem ol-**ø+uη**. 17a/11.

Yir yüzinde bir ev yap-**ø+uη**. 17a/14.

Allāhu teālā zebanilere emr eyleye ki sür-**ø+iη** bu maḥbusları, cehennem mālīkine teslīm eyle-**ø+η**. 31a/01.

Pes ol demde kıbel-i arşdan bir nidā gele ki yā Mālīk bunları cehennemün yoḡaru ṭabaḡasına koy-**ø+uη** ki adı Ġayyā Kuyısı'dur. 31a/16.

III. çokluk şahıs

Kaḡan kıyāmet günü olsa münādī melekleri çağırurlar ki ḡandadur murāṭler ḡandadur? Muḡlişler gel-**ø+sünler** bugün, amellerütinün ücretin al-**ø+sunlar**. 47a/11.

1.3.1.2.2.1.6. Dilek / İstek Ekleri

THE'de istek eki olarak şu biçim birimler kullanılmıştır: /-ø/, /-sA/, /-(y)A/

/-ø/

I. teklik şahıs

“Yā Rabbī baḡa icāzet vir secde-i şükür id-**ø+eyin**.” 28a/02.

Üstüme bir ḡaftān ört-**ø+e+yin**, var-**ø+a+yin** babama. 25b/15.

Yā Rabbī! Cennete nice gir-**ø+eyin** ki cemī-i ḡalḡ cennete girmişler. 24a/15.

Varayın yā Resūla'llāh ol şanemün içine girüp kāfirleri hicv id- **ø+eyin**. 42b/11

II. teklik şahıs

“Yā Rabbī baḡa icāzet vir-**ø+ø** secde-i şükür ideyin.” 28a/02.

III. teklik şahıs

Kimse yanuḡa varma-**ø+sın**. 22a/14.

Ālem aḡlum ziyāde ol-**ø+sun** deyü çalışur. 59b/07.

Ḥaḡ teālā bizi de sizi de yarlıḡa-**ø+sın**. 18b/06.

Kimse tuyma-**ø+sın** deyü içerti girdi ol ḡālī şordı ne ḡāldür deyü? 15a/10.

Bizden birimüz var-**ø+sun**. Ka'be damında ṭuran şol büyük boy ṭaşını yuvala-**ø+sun** üstüne düşür-**ø+sün**. 40b/09-10.

Senün ḡazīneḡ oda yanma-**ø+sun** şuya ḡarḡ olma-**ø+sun** ḡarāmī ḡırsız gelüp alma-**ø+sun**. 22a/01-02.

I. çokluk şahıs

Gelün varalum Ālī'ye on suāl id-**ø+elüm**. 7b/08.

Gel ḡardaş senünle bir ṭaḡrı ara-**ø+yalum**. 13a/05.

Gel imdi evvel senünle pīr iste-**ø+yelüm**, mürşid iste-**ø+yelüm**. 13a/08.

Gel şu tapduḡımız ṭaḡrımız senünle tecrībe id-**ø+elüm** gör-**ø+elüm**. 12b/11.

II. çokluk şahıs

Ey taşcuğazlar siz şahid ol-ø+uñ. 10a/03.

Varayın yâ Resûla'llâh ol şanemüñ içine girüp kâfirleri hicv ideyin, yine siz var-ø+uñ da'vet eyle-ø+ñ. 42b/11.

III. çokluk şahıs

Sizüñ murâdınız buyıdı ki fulân gerçek ne hoş şîr merd yigittür de-ø+sünler dir idiñüz ve bize manşüb vir-ø+sünler dirdiñüz. 47b/14-15.

/-(y)A/

Karahanlı Türkçesinin gelecek zaman eki -gA, -A biçimine girmiş ve gelecek zaman yanında, geniş zaman ve istek kipi için de kullanılır olmuştur; istek işlevi zamanla diğer işlevleri bastırmıştır (Ercilasun, 2010: 456).

I. teklik şahıs

Ben de saña ferağ ve sürür bağışl-a+yam. 44a/15.

Diledüm ki 'âdet üzerine başımı kaldur-a+m. 5b/13..

Kağrı kulumuñ kurşağında sizi koy-a+m tâ ki her namâz 'akabince okuya. 60b/05.

Târîh-i hicretüñ tokuz yüz otuz dördünde, mübârek şehr-i Ramazânıñ 'aşr-ı âhîrinde 'Arabî dilinden Türkî diline tercüme eyleyüp tahrîr eyle-ye+m. 2b/08...

II. teklik şahıs

Ücretin al-a+sin, evüñe bir loğma getir-e+sin. 14a/02-03.

Saňa bir du'â öğredeyin ki ol gelen kâfirlerden sen amân bul-a+sin. 60b/14.

III. teklik şahıs

Dünyâ sizi âhiretten aldayup men'e eyleme-ye+ø. 24a/06.

Tâ ki Emîre'l-Mü'minîn, imâme'l-müttekîn gele yetiş-e+ø. 5b/09.

Bizi ol aşıl Tağrı'ya kulavuzla-ya+ø ve dîn-i İslâm öğred-e+ø. 13a/08.

Ola ki benüm efendüm dağı beni cehennem odından âzâd eyle-ye+ø. 6b/04.

Seksan yaşında bir kul bula tâ ki şeyhe getir-e+ø, âzâd eyle-ye+ø. 6b/07-08.

Rahmeti çok tağrı beni yarlıgar, cennete koyar deyü itikâd eyle-ye+ø. 4b/16.

Tîz sigirtti bir şarrâf dükkânına vardı birini boza lût hâzır eyle-ye+ø. 15a/02...

I. çokluk şahıs

Ol taşları kaldur-a+vuz; tâ ki bu gişiyi oda at-a+vuz. 10b/05.

Şu örnekte ek-fiilin hikâyesi ile birlikte kullanılmıştır:

Kâfirler dileseler gerekdür ki nolaydı biz dağı müslimânlardan ol-a+y-du+k. 30a/16.

II. çokluk şahıs

İmdi siz gāyet mubaşşır mudekķik gereksiz ki bu maķlubı aşlınca çıkarup okı-ya+sız ki dünyā sizi āhiretten aldayup men^c eylemeye. 24a/06.

III. çokluk şahıs

ķapuyı aç-a+lar bu gişiyi cehenneme koy-a+lar. 10b/02.

Ol begi tut-a+lar bir ķumķumaya koyalar aķzın bekid-e+ler ol ķumķumayı oda vur-a+lar, içinde ķaynayı ķaynayı yana gide. 15b/12-13.

Kararlı bir dilek ifade eden isteğin, yerine göre emir ifadesine yaklaştığı görülmektedir (Özkan, 2009: 141). Şu örneklerde kuvvetli istek görülmektedir:

Allāhu teālā Mūsā Peyğambere emr eyledi ki iki şırçayı tolı şu-yıla bir gice şabāha degin elinde dut-a+ø. 46b/15.

Rahmetüm-ile anı cehennemden çıkarup cennet ķapusına emr itsem gerekdür ki cennet ķapusına getir-e+ler. 24a/13-14.

/-sA/

I. teklik şahıs

Anuñla cennete yakın ol-sa+m cehennemden ırağ ol-sa+m. 9b/14.

II. teklik şahıs

Yā Mālik! Bize azacuk mūhlet vir ķatı ağlaşup birtübirimizle ķucuşı ķucuşı zārılıklar eylemeyelüm bu muşibetün üzerinde. Andan bizi neyler-se+ñ eyle. 31b/12.

Yā Resūla'llāh baña bir ilim öğret-se+ñiz ki anuñla cennete yakın olsam cehennemden ırağ olsam. 9b/13.

III. teklik şahıs

Ya'nī bir kimse ümmetüme hadīslerümden kırķ hadīs öğret-se+ø ki mü'minler ol hadīslerle menfa'atlanalar. 1b/13.

1.3.1.2.2.1.7. Gereklilik Ekleri

Gereklilik çekimi /-maķ gerekdür/, /-mek gerek/ biçimbirimleriyle ifade edilmiştir. Eserde sadece 3. teklik şahıs biçimiyle karşılaşılmıştır:

Cebr-ile kābin kıy-maķ gerekdür. 67a/06.

Yidi kerre yuyup sekizinci [kez] toprağile yu-maķ gerekdür ki pāk ola. 7a/14.

Buña ķuluñ ķatırūñ eyüsini, cübbenün eyüsini, da'vetün hāşını bunlara vir-mek gerek diyeler. 48a/08-09.

Şu örnekte /-sa gerekdür/ yapısının da gereklilik ifade ettiği görülmüştür:

Bir gişi cum'a gün gusül eylese gerekdür ki cesedinden herbir kılına ki şu doķuna kıyāmet güninde nūr olsa gerekdür ol kimsenün cesedi. 58a/07-08.

1.3.1.2.2.2. Şahıs Ekleri

-1. Birinci teklik şahıs biçim birimleri:

“Batı Türkçesi fiil çekimini, Doğu Türkçesi fiil çekiminden ayıran temel sebep, Oğuzların ben ve biz şahıs eklerini -men ve -mlz yapmamalarıdır.” (Ercilasun, 2010: 456).

/+(y)Am/, /+(ü)m/

Cevābın vir-e+m. 11b/11

Utan-ur+am işyānumı dimege. 45b/10.

Anuñla cennete yakın ol-sa+m. 9b/14.

Ben Raūf, Atūf, Raḥīm, Kerīm+üm 4a/13.

Eger şimdi müslimān ol-ur+ø-sa+m. 13a/15.

Varayın ticāret ideyin ola ki vāfir aşşıla gel-e+m. 28a/14.

Bunlaruñ meşrebince olmağ-ıla kırkını ıslaḥ eyle-dü+m. 62a/05.

Ḥorasān ve Irāk ve Yemen ve Şām deḡlū mīlk vir-dü+m. 24b/05.

Ben beni bilmez ki müslimān mıyam ve yāḥūd kāfir mi+yem? 67b/07.

Eger kıyāmetde azāba uğra-r+ø-sa+m bi-aynihi ḥalk-ıla bilece görürün 34a/11.

/+A+yIn/, /+(y)In/, /+Un/

Ben ilim şehri+yin. 9b/04.

Otuz beş yıldır saña tap-ar+in. 13a/04.

Bir gişi eyitse ben beni bil-mez+in. 67b/07.

Eger viresiye virürseñ al-ø+ayın didi. 28a/05.

Şimdi rahat-ıla kabrimde yat-ur+un didi. 3b/07.

Yā Resūla'llāh ben cinnīlerdenin, ins degül+in. 42b/04.

Başa zāhir oldu ki ben müslimān olma-z+ø-mış+in. 13a/14.

Ben daḡlı kıyāmet güninde saña uḡūbet itmegi vācib gör-ür+in. 20b/02.

Bir ḥamlecük otur saña aşḡābumdan [birsey]cük cem' idivir-ø+eyin. 13b/09.

Eger kıyāmetde azāba uğrarsam bi-aynihi ḥalk-ıla bilece gör-ür+ün. 34a/12.

Ben ḡurbet evin, vaḡdet evin, vaḡset evin, zulmet evin, tobraḡ ev+in. 34a/04.

Gel imdi seni bir taḡ başına ādem, ādemī-zād olmaduḡı yire iled-ø+eyin. 22b/06.

-2. Birinci çokluk şahıs biçim birimleri:

/+k/, /+(ü)k/

Eyitdiler: İşit-dü+k. 9b/04.

Biz size tābī'lerden ol-du+k. 18b/05.

Biz güneş issine şabr ideme-z+ø-dü+k. 32a/02

Biz henüz Rabbimizün ol itābından kurtulma-du+k. 31a/14.

Resūlu'llāh şallallāhu aleyhi ve sellem aşḡāb-ile otur-ur+ø-du+k. 35a/04.

Bunları sevenler sa'īd olurlar biz bunları sevmezdük şaḡī ol-du+k. 30a/10-11.

Kāfirler ... temennā eyleyer ki nolaydı biz daḥı müslimān ol-a+y-du+k. 30b/06.
Bunlar eyideler: Var-du+k kāfirlerle döğüş-dü+k gazılıklar eyle-dü+k, nice kāfir öldür-dü+k; ʿaḳıbet biz daḥı yolunḡa şehīd ol-du+k. 47b/11-12.

Bir örnekte /+ük/ şekli tespit edildi.
Eyle olsa nāḡāḥ seyrān id-er+ük. 2a/08.

/+(y)A+lUm/

Gel ḡardaş senünle bir taḡrı ara-ø+ya+lum. 13a/05.
Turuḡ cem^c oluḡ, var-ø+alum, ol köpeḡi öldür-ø+e+lüm. 35a/11.
Turma-ø+ya+lum ol nice ṡapalum, yok eger bizi yaḡarise var-ø+a+lum bize ḡürmet ider taḡrı ara-ø+ya+lum. 12b/13-14.

/+ün/

Bir örnekte tespit edilmiştir:
Ol, artuḡ işledükçe biz daḥı ücretin artucaḡ vır-ür+ün. 14b/13.

/+vUz/

Güzel ḡatunlarla muşāḡabāt iderken dīv ḡarıları-yıla nice diril-e+vüz? Güzel ṡaʿāmlar yirken zaḡḡūm ṡaʿāmına nice döy-e+vüz? Güzel şerbetler içerken cehennemün irinli şaru şuların nice iç-e+vüz? 27a/15-16. ve 27b/01.

Eger varacaḡ yirimüz cehennem olursa yumuşaḡ bez ḡaftānlara öḡürnemişken ḡaṡrāndan giyesileri nice giy-e+vüz? 27a/14.

Lāyık budur ki cümle bir yire cem^c ol-a+vuz ol şanem bu sözi Muḡammed'ün ḡarşusunda söyleye. 42a/09.

Bizim ḡuvvetimiz yetmez; tā ki ol ṡaşları ḡaldur-a+vuz; tā ki bu ḡişiye oda ata+vuz. 10b/05.

/+(y)Uz/

Biz bu ḡacālete döyme-z+üz. 44a/04.
Bilmezüz ki uşda açlıḡdan helāk olup gid-er+üz. 14b/08.
Siz daḥı cehennemdesiz biz daḥı cehennemde+yüz. 30b/04.
Yā Mālīk! Bizi bil ki ümmet-i Muḡammeden+üz diyeler. 32b/05.
Biz ḡod tesbīḡ idüp taḡdīs idiciler+üz ya'nī biz pāk melekler olavuz, tesbīḡ idiciler+üz. 17a/02.

Āvāz-ıla muttaşıl aḡlayup münācāt eyle-r+üz ammā sizleri ḡöricek ola ki şād olur. 25b/11.

Benim daḥı efendüm ʿAlī'nün altımızda döşendüğümüz bir ḡoḡ derisidür ki gündüzün deveye ʿalaf döker+üz gice bir yüzinde biz yat-ur+uz. 26a/11.

-3 İkinci teklik şahıs biçim birimleri:

/+ø/

Senün ayrılıḡun odıla bārī beni yaḡma-ø+ø. 39a/11.

Ümmetüm za'iflerdür, fakîrlerdür; aşşısın dağı ziyāde eyle-ø+ø 29a/08.
 Cehennemün bâblarından bir 'azābcığın bağa bildür-ø+ø bileyin. 26b/06.
 Gel-ø+ø imdi ĩmāna gel-ø+ø; yoğsa şimdi du'ā iderin seni yir yudar. 23a/13.

/+ŋ/

Ben düşmaniken beni dost eyle-dü+ŋ. 27b/13.
 Eger viresiye vir-ür+ø-se+ŋ alayın didi. 28a/05.
 Bizi nice dīne getir-dü+ŋ be gişi kim açlıktan kırılıyor. 14b/05.
 Eger şimdi müslimān olursam ehl-i beytüm ve hışmum, kavmüm beni
 'arlandururlar ħor u ħaķır iderler ki niçün dīniñden dön-dü+ŋ deyü. 13a/16.
 Eger kıyāmet güninde götüri yiryüzinde olan ħalkuñ 'ibādeti kadar bağa ibādet-
 ile gel-se+ŋ kabül eylemezsin. 20a/12.

/+sIn/

Sen kim+sin? 44a/13.
 Sen rıdvān mı+sin? 10b/13.
 Rezzāk benin merzūk sen+sin. 20a/13.
 Bağa Cebrā'ıl gelmez şanur+sin 9a/10.
 Yā 'Alī! Şol deveyi alma-z mı+sin? 28b/04.
 Ħaķ celle ve 'alā buyura ki yā ħulum rāzī mı+sin? 24b/02.
 Otuz beş yıldur sağa taparın yine beni yaķar+sin. 13a/04.

-4. İkinci çokluk şahıs biçim birimleri:

/ŋiz/, /+ŋUz/

Siz işit-di+ŋüz mi? 9b/03.
 Siz benüm mālumu neyle-dü+ŋüz? 47b/01.
 Kendüñüzi cennetde mi bul-du+ŋuz? 4b/08.
 Yā Resūla'llāh! Bağa bir 'ilim öğret-se+ŋiz. 9b/13.
 Dünyāda bulduñuz, aduñuzı çağırd-du+ŋuz. 47b/15.
 Pes istediñüz uşda ben bildügümleyin bil-dü+ŋüz. 66b/02.
 Siz bizden öñürdi, ulaşacak yire ulaş-dı+ŋuz selefden ol-du+ŋuz. 18b/04.
 Bağa Cebrā'ıl günde sekiz kerre gelür dimişsiz ne vech-ile de-di+ŋüz? 9b/02.
 Şehāb adlu bir kāfir ħalkup eyitdi: Buyur-ur-ø-sa+ŋuz ben varayın bu işi. 40b/13.

/+sIz/

Siz buyur-mış+siz. 12a/15.
 Siz bizden efđal+siz. 19a/06.
 Ben bildügümi siz bil-mez+siz. 17a/11.
 Siz muttaşıl şāzılık ve gül-mekde+siz. 4b/07.
 Ħiç Bāyezīd-i Beştāmī ulu şeyĥ işid-ür mi+siz? 62a/09.
 Siz dağı cehennemde+siz biz dağı cehennemdeyüz. 30b/04.

Ben Allāh Resūline mü'minin beni niçün öldür-ür+siz? 35a/15

Eyide ki yā eşkıyā bölügi siz kimler+siz ve kimüñ ümmetinden+siz 31a/03.

Başa Cebrā'îl günde sekiz kerre gelür di-miş+siz ne vech-ile dediñüz? 9b/02...

/-(U)ŋ/

Anı iste-ø+ŋ. 49a/12.

Yir yüzinde bir ev yap-ø+uŋ. 17a/14.

Varuŋ Emîre 'l-Mü'minîn'e sor-ø+uŋ. 9a/15.

Turuŋ cem' ol-ø+uŋ, varalum, ol köpegi öldürelüm. 35a/11.

Cenneti cehd id-ø+üŋ taleb eyle-ø+ŋ ve oddan cehd id-ø+üŋ kırtul-ø+uŋ. 24a/01.

/+ğuz/

İkinci çokluk şahıs biçim birimlerinden **/ğuz/** bir örnekte tespit edilmiştir:

Aduñuzı çıkartdu+ğuz, dünyāda itdügüz ħasenātuñ ücretini bulduñuz. 47b/06-07.

-5. Üçüncü teklik şahıs biçim birimleri:

/+ø/

Ya'nî kimseyi incitmek i-miş+ø dirdi+ø. 21b/07.

Bir cum'aya varınca günāh-ı şağāyiri mahv olup yarlığan-ur+ø. 16b/12.

Hağ te'ālā gışinüñ ne yüzden rızkını sevğ idüp getir-ür+ø-miş+ø, gel imdi ĩmāna gel; yohsa şimdi du'ā iderin seni yir yud-ar+ø. 23a/13-14.

Ākıbet mü'minlerüñ 'aşıleri cehennemden ħalāş bulıcağ+ø kâfirler ol vaktin temennā eyleyler ki nolaydı biz dağı müslimān olayduğ. 30b/05.

Cehennem şöyle kayna-ya+ø ki demüre, taşa dön-e+ø; ħalk kaynıyı kaynıyı demüre dön-e+ø 63a/05...

/-sUn/

Senüñ ħazîneŋ oda yanma-ø+sun. 22a/01.

Bunlaruñ göğüslerin ve yüzlerin yakma-ø+sun. 32a/16.

Ĥābibüm varsun ol cenāzenüñ namāzın kıl-ø+sun. 37b/12.

Ol velî gelüp namāza yitişsün namāzın każā eyleme-ø+sün. 6a/08.

Bir 'ālime var ve sağa İslām 'arz eyle-ø+sün dise kâfir olur. 68b/07

Bizüm dīnimüze girdiyise yoldaşlarından birisinüñ boynunu ur-ø+sun. 53b/10.

Ka'be damında turan şol büyük boy taşını yuvala-ø+sun üstine düşürsün. 40b/10.

-6. Üçüncü çokluk şahıs biçim birimleri:

/+ø/

Pes Mālik eyide: Yā eşkıyā! Ĥiç bu nidāyı işitdünüz mi? Eyd-ür+ø: İşitdük, ma'nāsın ağıladuğ. 32a/08.

/+lAr/

Gice yürürken ħarāmîler üş-di+ler. 21a/05.

Aşhāb ben fakīri sizlere göndür-di+ler. 25b/12.

Meşāyih ve ʿulemā şöyle ittifāk eyle-di+ler. 24b/05.

Andan sonra bir şaru yākutdan taht getir-e+ler. 29b/09.

Şöyle anlat-dı+lar: “Ölümler dirilerden hayırlı ola. 18b/07.

Vay saña vay başa yā Bilāl diyü ağlaşu ağlaşu yine mescide gel-di+ler. 27b/01...

/+sUn+lAr/

Nefsleri üzerine biraz nevḥa idüp ağlaş-ø+sunlar. 31b/14.

Gel-ø+sünler bugün, ʿamellerünün ücretin al-ø+sunlar. 47a/11.

“Fulān gerçek ne hoş şīr, merd yigittür de-ø+sünler dir idinüz ve bize manşūb vir-ø+sünler.” dirdinüz. 47b/14.

“Eger pādīşāhuḡ altun legenī anlarda bulunmazsa beni arḡurı kazuḡa ur-ø+sunlar.” didi. 66a/06.

1.3.1.2.2.3. Fiilimsi Ekleri

“Fiilimsiler; belirli eklerle ad, sıfat veya tümleyene dönüşen yargı öbekleridir.” (Börekçi, 2009: 164). Fiilimsi eklerinden İsim-fiil ve sıfat-fiil eklerinin yan cümle oluşturma ve yüklem ismi yapma gibi iki temel işlevi vardır. Zarf-fiil ekleri ise yan cümle oluşturma yanında bağlama işleviyle³⁷⁴ de kullanılabilir. Bu sözcük öbekleri, yardımcı fiillerle birleşerek birleşik fiil de oluşturabilir.

“Yan cümleyi, varlığını temel bir cümleye borçlu olan ve temel cümlelerin bir ögesi olan bağımlı cümle diye tarif edebiliriz. Tanımdan da anlaşılacağı üzere esas cümle olmadan yan cümleden bahsedilemez. Bu bağımlı cümleler cümle içerisinde herhangi bir ögedir ve görevleri bağlı oldukları yükleme hizmet etmektir. Bağımsız cümlelerden farklı olarak kip ve şahıs eki almayan bu bağımlı birimleri diğer ögelerden ayıran şey ise kendi içlerinde ana bir cümle gibi her türlü ögeyi alabilmeleridir. Bütün bunlardan hareketle bu birimleri cümlecik diye isimlendirenler de vardır.” (Metin, 2012: 09).

1.3.1.2.2.3.1. İsim-Fiiller

“Fiil kök veya gövdeleri, cümlede kullanılırken ya zaman ve kişi kavramı taşıyan görev elemanlarıyla ya da sadece iş, oluş adı (fiil ismi) yapan mastar eki yardımıyla isimleştirilirler.” (Börekçi, 2000: 134).

“İsim-fiil biçimbirimleriyle yapılan yan cümleler, ana cümlelerin bir ögesi olmakla birlikte kendi içyapıları itibarıyla bağımsız bir cümlelerin bütün ögelerini taşıyabilir ve bitmemiş bir yargı bildirir. Yan cümleler bağımsız bir cümle gibi ögelerine ayrılabilmesine rağmen çekime girmedikleri için tek başlarına kullanılamazlar (Metin, 2012: 09). Diğer fiilimsiler gibi isim-fiiller de fiillerin olumlu

³⁷⁴ Bu işlevde kullanılan zarf-fiiller bağ-fiil adını alır.

veya olumsuz tabanlarına getirilerek yapılır. Bu yönleriyle de fiilden isim yapım eklerinden ayrılırlar.” (Kara, 2001: 227).

İsim yan cümlesi kuran bu ekler, metindeki kullanım sıklığına göre /-mAK/, /-dUK/, /-me/, /-(y)AcAK/, /-dik/ şeklinde sıralanabilir. *Eski Anadolu Türkçesi* metinlerinde seyrek de olsa geçen (Efendioğlu, 2013: 174) /-Iş/, /-Uş/ isim-fiil ekine metinde rastlanmamıştır. Metinde tespit edilen isim-fiil ekleri aşağıdaki gibidir:

/-me/

Âdem'ün bilinme-mesi yegdür bilin-mesinden didi. 65b/04.

Muttaşıl öl-mesini ve başına belâlar geleceğini zikir ider didi 43a/14.

Enbiyânuñ evliyânuñ sevin-mesi sevgülüdür şeytânun sevin-mesinden. 4a/10.

Haqq-ı hayâ-yıla utanan kimse başı gözünü şaklar nâmahreme nazar it-meden ve karnını ve boğazını şaklar harâm loğmadan. 43a/13.

Bir örnekte /-up/ biçim biriminin /-ma/ isim-fiil eki yerine kullanıldığı hissedilmekte:

Kim ki bu kırk hadîsi ezberlese kıyâmet gününde yitmiş biñ gişiye şefâat eyleye ki her biri cehenneme var-up³⁷⁵ emr olunmuş gişiler olalar. 65a/02.

/-(y)A+cAK/

Benüm hâzretüme gel-eceğini yâd eyle. 5a/12.

Muttaşıl ölmesini ve başına belâlar gel-eceğini zikir ider didi. 43a/14.

Bu halkun hak tārīkına segirdmeyüp karar idemedüklerinin sebebi gişi kendü çalışmaksuzın Hak bunlara rızkın vir-eceğine itikâdları ve İmānları olmaduğındandır. 23b/07.

Ben senün rızkunu iki biñ yıl senden öñürdi yaradup seni rızksız koma-yacağumuza itikâd itmeyince demek olur. 20a/14.

/-mAK/³⁷⁶

Eyitdi: Utan-mak böyle olmaz. 43a/12.

Bu kadar ağla-mağa sebeb oldu. 25a/14.

Gördi ki yan-mak muqarrerdür. 16a/03.

Bāzīgān ağzumu aç-mak istedi. 23a/08.

Cebr-ile kâbin kıy-mak gerekdür. 67a/06.

Şâkir olup muṭī³⁷⁷ ol-mak aḥsendür. 45b/07.

Mâl çok yat-mağıla, mürür-ı zamānile; eskimek, helāk ol-mak olur. 8b/03.

Yidi kerre yuyup sekizinci [kez] toprağıle yu-mak gerekdür ki pāk ola. 7a/15.

Şol benüm-ile cennetde қоңşı olacaq kimse bu şıfat-ıla ol-mak ne münāsibet didüm. 61b/13.

³⁷⁵ varması

³⁷⁶ Altındaki örneklerden başka 64a sayfasında 5. satırdan itibaren çok sayıda örneği var.

Ya'nî kimseyi incitme-mek imiş dirdi. 21b/07.

Ya'nî tevbe eyle-mek günāhları giderür. 43b/11.

Ne oña ölmek vardır ne git-mek vardır. 22a/06.

Şol hayâtında izā olunduğı gibi di-mekdür. 37a/10.

Huşuşā zımnında ādem incit-mek lāzım ola. 21a/14.

Vaktā ki gelüp ol köpegi depele-mek istediler. 35a/14.

Bu kadar yeyüp iç-mek bol gā'it-i hacāt olmaz mı? 49a/03.

Ya'nî ilim öğren-mekden efdal ibādet yokdur demekdür. 7a/09.

Ben dahı kıyāmet güninde saña uķūbet it-megi vācib görürin. 20b/02.

Her gişi: "Vay, ne kurtulduk! Şu hîle-bāzdan." di-mege başladı. 55a/04.

Bu yigit[i] de gördüm maķberesine gir-mek ister gamlı guşşalı. 36a/08.

/-dik/, /-dUK/

Ķanadunla arķamı baş-duğuna sebep neydi. 6a/02.

Ķarīfün cān başına şıçradı neye uğra-duğını bildi. 65b/12.

Böyle melūl mahzūn ol-duğuma sebep budur didi. 36b/04.

Ya'nî ben kulumuñ baña hüsn-i zan üzere ol-duğın severin. 4b/12.

Neden bildün ki benüm altun legenümi ol tārife[nün] uğurla-duğını. 66a/10.

Ķarīf bostāna geldi, gördi kendü şuvar-duğından dahı ra'nā şuvarılmış. 59a/02.

Şu koñşum bostānına gelüp şu şalıvirmede şu yābāna aķ-duğından nolur. 58b/15.

Bu Ķalkuñ Ķaķ tārīķına segirdmeyüp Ķarār ideme-düklerinün sebebi gişi kendü çalışmaķsızın Ķaķ bunlara rızķın vireceğine itīķādları ve Ķmānları olma-duğındandır. 23b/06.

Ta'accüb it-düklerin deyüvirdi. 6b/12.

Ya'nî ben bi-düğümü siz bilmezsiniz. 17a/06.

Umarın ki ne aşıl [āyet] in-düğün baña Ķaber vire. 25b/15.

Emrünü Ķutmazlar, nehy it-düğünden yığılmazlar. 60b/02.

Benüm Rabbüm baña nice emr eyle-düğün 'arz ideyin. 41b/03.

Baña sekiz kerre Cebrā'īl gel-düğünün ma'nāsı işbudur dedi. 9b/07.

On iki yirde yamalu 'abā gey-düğüme nice ta'accüb idüp ağlar. 26a/08.

İçinde şol Ķasenātlar, sevāblar yazılmış ki birisin işle-düğün bilmez. 52a/05.

Bu Ķalkuñ Ķaķ tārīķına segirdmeyüp Ķarār ideme-düklerinün sebebi... 23b/06.

Müteğayyir olup aķılsızlıklarından İslām'a gel-düklerine pişmān olalar. 14b/04.

Tā bunların vā MuĶammede ah diyü inile-düklerin işide zārī zārī ağlaya. 32b/12.

Bir örnekte bu ekin kalın ünlülerden oluşun bir fiile de geldiğı tespit edildi:

Senün rızķuñ için gamlan-dugun ne nef' ider ne zarar ider. 45b/06.

1.3.1.2.2.3.2. Sıfat-Fiiller

“Sıfat-fiiller olumluluk/olumsuzluk karşıtlığına sahip fiillerin geçici olarak (İng. *adjectivisation*) sıfatlaşmış şekilleridir. Bunlar da sıfat yan cümlesi veya yüklem ismi olarak karşımıza çıkar.” (Daşdemir 2000: 137). Bu fiilimsi ekleri diğer fiilimsi eklerinden farklı olarak daha ziyade belirtme-niteleme ve zaman işlevleriyle öne çıkar (Metin, 2012: 39).

1.3.1.2.2.3.2.1. Geniş Zaman Sıfat-Fiil Ekleri

-1. /-me/

Bir örneğe rastlandı:

Hayvân cinsinden gel-meden murdâr eḥas cānavar yoḡdur. 7a/13.

-2. /-(y)An/³⁷⁷

Bil-en gişile bilme-yen bir midür? 57b/15.

Eḡ şoḡra cennete gir-en ne gişidür? 24a/10.

Bir kimseyi baḡa gösterdi ki Resûl bu gel-endür. 60a/05.

Şol kıbel-i ‘arşdan gel-en avāzeyi diḡledünüz mi? 31b/09.

Cum‘aya gel-en ḡalkı adlī adı-yıla yazup deftere alurlar. 16b/07.

Bu firāset-ile söyledüm ki pārsā giçin-enleri arasaḡ buluna. 66b/02.

Cemī‘-i gökyüzinde ol-an melekler cem‘ olup namāz kırlurlar. 17b/10.

Andan şoḡra bu cemī‘i namāz kırl-an melekler böyle du‘ā ideler. 18a/04.

Bī-çārenün rızkını gökde uç-an kuş sebebile getüre, eksük itmeye. 21a/12.

Ya‘nī ben seni yarad-an Taḡrı’ya tesbīḡ iderin ki nice ulu ḡādir taḡrıdur. 48b/10.

Kim ki bu kırḡ ḡadīši ögrense ve bir kimseye ögretse Ḥaḡ te‘ālā cemī‘-i dünyāyı ve dünyāda ol-an nesneleri ol kimseye virmeden ḡayırludur. 64b/10.

-3. /-(a)r/, /-Ur/

Yiryüzinde kımıl-da-r cānāvar yoḡdur. 23b/05.

Beni ardumca iḡsān-ıla aḡ-ar kimsem yoḡdur. 36a/13.

Velīd ibni Muḡīre di-r+ler bir taḡrı düşmeni varıdı. 41b/15.

Yā Resūla ‘llāh! Mālīk oḡlı Ġassān di-r+ler benüm bir şanemüm vardır. 41b/05.

Bir gişiye, dur-ur aḡçe borcu varımış, ödememiş. 37b/08.

Ben ol gişinün namāzın kılmazın ki ol daḡı üstünde, dur-ur aḡçe borç bulına, edā eylemeye. 37b/09.

Şehirde ne ḡadar ‘ābid zāhid giçin-ür kimse varısa ḡücrelerin ve şavma‘aların arasunlar. 66a/05.

-4. /-IcI/, /-UcI/

Ḥarāmiyidi, yol kes-iciyidi. 55b/13.

³⁷⁷ Geniş zaman sıfat-fiil ekleri içinde en fazla kullanılandır.

İmdi ölümünüzi çok çok an-ıci olun. 34a/01.

Çan id-ici yaradup halife mi idersin? 17a/04.

Göğüllerinde rahmet eşi olmaya ve çan dök-üci olalar. 65a/09.

Bir zamānda iki kardaşlar varıdı Mecūsilerdi oda tap-ucılardı. 12b/09.

İbrāhīm bin Edhem her nesneden ğibret al-ıci müdekkik kimseydi. 20b/08.

-5. /-mA-z/

Bağlamdan hareketle sıfat-fiil olarak değerlendirilmesi uygun görüldü. Nitekim yarar amel, yarar kul, yarar huy, yarar fiil de denilebilir³⁷⁸.

Ol meleklerle yara-maz amellerini unutturur. 43b/16.

Ne yara-maz kuldur şol kul ki cebr eyleye ve kibr eyleye. 53a/02.

Bunların göğislerinden yara-maz hüyları gide buğ u kın ve adāvet gibi. 30a/05.

Fikir eyledüm ki yalancılık halk içinde bir yavuz töhmet ve zinā eylemek dağı bir yara-maz fiil. 59b/04.

Çorğarın beni şaklayan melekler kıyāmet güninde yara-maz fiillerümü aşikāra ideler. 43b/14.

1.3.1.2.3.2.2. Geçmiş Zaman Sıfat-Fiil Ekleri

-1. /dığ/, /-dUK/³⁷⁹

Hıç ol bilme-dügi nesne kalmaz. 17a/08.

Sezme-dügi yirden anı rızıklandururuz. 15b/03.

Bu halkdan işit-dügi geleceği tağrır eyledi. 6b/11.

Biz dağı sizün var-duğunuz yire varsağ gerek. 18b/05.

Ol üç gün hizmetin it-düğün pādīşāhın gönderdi. 14b/12.

Şol sağlığında it-dügi amelinden dağı yeg amel yazı. 38a/08.

Gel şu tap-duğumuz tağrımız senünle tecribe idelüm görelüm. 12b/11.

Harif tağrıdan ğayrı tap-duğı tağrılara feryād eyleyüp çığırmağa başladı. 15b/15.

Aduğunu çıkartduğuz, dünyāda it-düğüz hasenātın ücretini bulduğuz. 47b/06-07.

Benim dağı efendüm Ali'nün altımızda döşen-düğimiz bir çoç derisidür. 26a/10

Ol oku-duğunuz Kurān, kılduğunuz namāz, tut-duğunuz oruç, vir-düğünüz zekāt, işle-düğünüz hayırlar ne-hüş bugün sizi oddan men^c eylemedi? Meger it-düğünüz ameller ihlās-ıla degül riyā ileydi. 31a/11.

Ol pırün hürmetini şakla-dıgu sebebden Allāhu teālā dağı Hāziretine hürmet eyleyüp bağı emreyledi. 6a/06.

Nolaydı anam beni doğurmayaydı ya doğur-duğı demde yırtıcı cānavarlar beni yiyeydi. 27a/08.

³⁷⁸ Daha geniş bilgi için bk. Kara (2009). *Yapım Eki Olmayan Eklerden Bazıları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu. Cilt 2. S.565-576. 25-27 Nisan 2007.

³⁷⁹ /-dük/ Geçmiş zaman sıfat-fiil ekleri içinde en fazla kullanılan biçimdir.

-2. /-mİş/, /muş/

Şimdi kız-mış oda nice şabr idelüm? 32a/03.

Geç-miş beglerden bir temerrüd beg varıdı. 15b/10.

Qabul olun-muş hac şevābınca şevāb vardur. 18b/13.

Geç-miş zamānda Başra şehrinde bir ābid varıdı. 65a/13.

Her biri cehenneme varup emr olun-muş gişiler olalar. 65a/02.

Şehirden kovul-muş, köyden kovul-muş; şahrādan şahrāya düş-miş, cemī-i eşyādan ümīdin kesüp dünyādan mahrūm giden babamuzu yarlıga. 39a/07.

Resul Hāzireti bu işe gāyet münfa'il olup döndi, evine gitdi, gördi yolda yaşıl tonlar gey-miş bir er gelür. 42a/15.

Pes ol dem egnine bir eski ābā aldı on iki yirde hurmā yaprağı çöpile dikil-miş hırkayıdı. 26a/02.

1.3.1.2.2.3.2.3. Gelecek Zaman Sıfat-Fiil Ekleri

/-(y)A+cAK/, /-i+cek/

Dınma-yacağ yirde şuheyl urur kişner. 44b/03.

Ol yarad-acağum ism-i cāmi'a mazhar olur. 17a/07.

Evvel inan-acağ şehādetden şonra, bu āyetdür. 23b/03.

Kulumuñ benden gayrı var-acağ kapısı yokdur. 55a/13.

Siz bizden öñürdi, ulaş-acağ yire ulaşıñuz selefden olduñuz. 18b/04.

Beni şok-acağum yir anam karnından dahı tar ve karanlık mı ola. 22a/15.

Menzilli menzilin tutmuşlar hiçbir igne birağ-acağ yir kalmamış. 24b/01.

Mütevellī şeyhi -bir tağ başında ādem uğra-yacağ yir degül- iletdi. 22b/09.

Şol benüm-ile cennetde koñşı ol-acağ kimse bu şıfat-ıla olmak ne münāsibet didüm ve ayağum içeri başmışken girü çikildüm, inkār geldi. 61b/12.

Eger var-acağ yirimüz cehennem olursa yumuşağ bez kaftānlara ögürnemişken kañrāndan gıyesileri nice giyevüz? 27a/13.

Biz anuñ-çun tarlıqdan kurtul-acağ bir mahrec kıluruz ve sezmedügi yirden anı rızıqlandıruruz. 15b/03.

Cemī-i Ādem oğlanlarınuñ gir-ecek yeridür. 25a/06.

Hakk'ın dīdārın müşāhede eyle-yecek yirdür. 24b/14.

Ol deve Fātıma'nın cennetde bin-ecek burākı idi 29a/01.

Yā kerīmetü'n-nisā! Hiçbir yi-yecek nesnecüñün var mı? 28a/09.

Bir örnekte /-icek/ şekline rastlandı:

Şu tağ içinde hiçbir siñ-icek mağāra gibi in gibi nesne var mı ki? 22b/14.

Bir örnekte /-duğ/un gelecek zaman işlevli sıfat-fiil görevi üstlendiği hissedilmekte:

Beş ay rızkımı viren Tağrı senüñ koy-duğuş³⁸⁰ halvetde virmeye mi ? 22a/16.

1.3.1.2.2.3.3. Zarf-Fiiller

“Bunlar, ögelerinin dizilişi açısından bağımsız bir cümle gibi görünen yan cümleleri, fiillerin olumlu veya olumsuz tabanlarına gelen bazı ekler aracılığıyla geçici olarak zarflaştıran fiilimsilerdir.” (Kara, 2001: 239).

Bu bölümdeki zarf-fiiller temel cümle içerisindeki bağımlı yargıları zarflaştırdıktan sonra ana cümleye zaman, durum, sebep, hedef, karşıtlık, karşılaştırma, vasıta, miktar, benzerlik, çıkarım, yer bildirme gibi çok çeşitli işlevlerle bağlayarak zarf yan cümlelerini oluşturur. *Zarf yan cümlelerinin işlevleri isim ve sıfat yan cümlelerine göre çok daha geniştir* (Metin, 2012: 122). Temel cümleye değişik işlevlerle bağlanan bu yapılar, şu zarf-fiil ekleri ile³⁸¹ yapılmıştır:

1.3.1.2.2.3.3.1. Benzerlik Zarf-Fiil Ekleri

/-duğ+ı gibi/

Şol hayâtında izâ olun-duğı gibi demekdür. 37a/10.

Bunlar çık-duğı gibi biz dahı çıkayduğ diyeler. 62b/07.

/-dUK+IAr+I gibi/

Şākird eyitdi: Yâ üstād! Di-dükleri gibi, ‘aybı varıdı. 44b/08.

Sen di-dükleri gibi eyle bunda çok sır vardır didi lā-cerem. 50a/06.

Bu şol zulümlerdür ki saña eylemişlerdi. Senüñ haberüñ olmadın gaybetüñ it-dükleri gibi, ardunça kuyular kaz-duğları gibi. 52a/08.

/-dig+ün gibi/, /-düg+üm gibi/

Ben dahı sen di-digün gibi didüm. 45b/01.

Yok tamām it-dügüm gibi yazılmış. 52a/03.

/-düg+ü+ñüz gibi/

Ādem oğlanları günāh işledügi vaktin siz ‘arşı tavāf it-dügünüz gibi yedi kerre ol evi tavāf eyleyeler. 17a/15.

/-düg+üm+levin/

Pes istediünüz uşda ben bil-dügümlevin bildiünüz. 66b/02.

1.3.1.2.2.3.3.2. Durum Zarf-Fiil Ekleri

/-a/

Bir kimsentüñ dünyā zindānı ol-a maḵbere cenneti olur. 34b/06.

³⁸⁰ koyacağın

³⁸¹ EAT metinlerinde sık kullanılan (Özkan, 2009: 152-154) “/-araḵ/, /erek/, /urak/, /ürek/; /UbAn/, /UbAnI/, /UbAnIn/, /duḵda/, /dükde/” zarf-fillerine metinde rastlanmamıştır.

/... -a ... -a/

İki rek'at namāz kıl-a kıl-a on dört yılda hacca geldi. 21b/04.

/-mak+da/

Ömrümün çoğı oda tap-makda giçdi. 13a/14.

/... -(y)I ... - (y)I/

Ol maḥalleyi ara-yı ara-yı buldum. 36b/09.

Halk kaynı-yı kaynı-yı demüre döne. 63a/05.

Ağla-yı ağla-yı Resūllulah'un kapısına geldiler. 26a/06.

Birübirimizle kucuş-ı kucuş-ı zārīlıklar eylemeyelüm. 31b/11.

Bu riyācıları yüzi üzerine sürü-yi süri-yi cehenneme atalar. 47b/09.

Ol kumkumayı oda vuralar, içinde kayna-yı kayna-yı yana gide. 15b/13.

Bu riyācıları dahı yüzi kıyı sürü-yi sürü-yi cehenneme bırağalar. 48a/01.

/-(y)A+rAK/, /-yı+rak/, /-(y)u+rak/

Turdum, ara-yuraḳ ol maḥalleyi buldum. 61b/05.

Bir gün seyr id-erek yolu maḳberlere uğradı. 18b/01.

Bağdād'a geldüm ara-yaraḳ ol maḥalleyi buldum. 50a/07.

Ol bī-çāre ağla-yıraḳ Resūlu'llāh katından çıkdı, gitdi. 45b/13.

Ol tağa çıkdılar var-uraḳ ol şeyh[un] olduğu mağāraya girdiler. 22b/14.

/-ma-dı+n/³⁸²

Senün habertün ol-madın gaybetün itdükleri gibi. 52a/07.

/-(y)Up/

Pes ol şanem ağzın aç-up eyitdi. 42b/14.

Böyle melül maḥzūn ol-up ağlarsın. 26b/03.

Āvāz-ıla muttaşıl ağla-yup münācāt eylerüz. 25b/10.

Zebāniler bu gişiyi sür-üp cehenneme, alup giderler. 10a/08.

Cum'aya gelen halkı adlı adı-yıla yaz-up deftere alurlar. 16b/07.

Allāh'a teveccüh eyle-yüp kumkumanun içinden çağırdı. 16a/04.

Harīf taḳrīdan gayrı tapduğı taḳrīlara feryād eyle-yüp çığırmağa başladı. 15b/15.

Cemī'-i gökyüzinde olan melekler cem' ol-up namāz kılurlar ve namāzdan fāriğ olup du'a itmelü olıcaḳ Cebrā'īl eydür. 17b/10.

Şaḳīḳ Belḫī Ḥaziretleri, meşāyih-güzindendür, dā'im bir mescidde otur-up Ḥaḳḳ'a tevekkül iderdi. 21b/08...

/... -(y)U ... - (y)U/

Yüzleri kara ve yüzleri üzerine süri-yü süri-yü getürdiler. 31a/06.

³⁸² Türkiye Türkçesindeki /-mAdAn/ zarf-fiil ekinin Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan - daha eski bir hali (Korkmaz, 1965: 259).

Vay saña vay baña yā Bilāl diyü ağlaş-u ağlaş-u yine mescide geldiler. 27b/01.

/-yü/

Bunların vā Muhammede ah di-yü iniledüklerin işide. 32b/12.

Oğlancıklarım olaydı cenāzem ardınca babacuğum de-yü ağlaşardı. 39a/05.

Babamız bizi ne aşıl yire getürdi bilmezüz ki uşda açlıktan helāk olup giderüz de-yü çağrışdılar. 14b/09.

1.3.1.2.2.3.3.3. Hedef Zarf-Fiil Ekleri

/-mAG+A/

Sizün dīniñüzden bir hātūn gişi aḥşamın geldi cırāğın uyar-mağa. 50b/04.

Ḥaziret-i ‘Alī şabāḥ namāzını cemā‘at-ile kı-l-mağa ivüp sür‘at-ile gideyörürdi. 5b/01.

Beni kurtarmağa mı geldin yohsa ‘azābuñ ziyāde eyle-mege mi geldün? 63a/14.

/-ø+sun için/

Bir kimsene ‘ilimden bir bāb öğrense dünyāsına ve āhiretine menfa‘atı ol-sun için³⁸³ ol kimseye ḥayırludur yidi biñ yıl‘ömri olup gündüz şıyām gice kıyam Ḥaḳ katında maḳbūl olmuş ‘ibādetinden. 7a/07.

1.3.1.2.2.3.3.4. Karşıtlık Zarf-Fiil Ekleri

/-ken/

Ben düşmani-ken beni dost eyledün. 27b/12.

Ḳulumı yarlıgādum cemī‘-i günāhlarına ‘ilmüm varı-ken. 54b/07.

Bizüm üç yüz altmış taḡrımız varı-ken anuñ bir taḡrısına nice ṭapalum. 41b/13.

Ḳayşer-i Rūm ve Kisrā-yı ‘Acem Taḡrı düşmenleri i-ken ḥarīr libāsları giyeler daḡı Taḡrı dostunuñ kıızı on iki yirde yamalı bir eskī ‘abā giye. 26a/05.

Ḥuşūşā bu kadar gücsüz kuvvetsüz+ø-ken bile ol maḡalde rızkımı viren Taḡrı sen baḡladuḡuñ vaḳtın virmeye mi? dirsın. 22b/04.

‘Osmān ibni ‘Affān raḡıyallāhu ‘anhu katında cehennem zikri olsa i-ken ağlamazdı ammā maḳbere ‘azābı ve maḳbere vaşfı zikri olsa ağlamakdan gözleri kızıl kızıl olurdu. 34a/07.

/-mak+suz+ın/

Bu ḡalkuñ ḡaḳ ṭarīḳına segirdmeyüp ḡarār idemedüklerinüñ sebebi gişi kendü çalış-maksuzın Ḥaḳ bunlara rızkın vireceğine itīḳādları ve īmānları olmaduḡındandır. 23b/06.

³⁸³ olması için

/-me-di+n/

Bir gişi bir işi işle-medîn yalân yire Allâh bilür ki işledüm dise, hâl budur ki ol işi işlememiş olsa kâfir olur. 67b/04.

‘Âhîr zamân kavmini gel gör ki bunun gibi mucizâtları gör-medîn işidüp taşdıķ iderler. 41a/08.

1.3.1.2.2.3.3.5. Miktar Zarf-Fiil Ekleri

/-miş+çe/

Tamâm kelâmı üç kerre hatim it-mişçe sevâb bulur. 46b/04.

Bir gişi üç kerre “ķulhūvallāhū” okusa bir hatim it-mişçe sevâb vardır ve bir Fâtîha okusa tamâm bir hatim indür-mişçe sevâbı vardır. 38a/01.

Ġusül eyleyüp ol Ġusl-ile mescide yönelse her adımı ki adar yigirmi biñ hayır ‘amel işle-mişçe sevâb bulur. 12b/06.

Kaçan cum‘ayı kılsa cum‘adan fâriğ olsa iki yüz yıl hayır ‘amel işle-mişçe cezâ olunur. 12b/07.

1.3.1.2.2.3.3.6. Sebep Zarf-Fiil Ekleri

/-duğ+ı+na/

Her birin bir vechile tesellî eyleyüp aņ-duğına bunlara ħarâret gelüp ol âyetlere gelicek düşerlerdi. 58a/02.

/-me-de+n ötüri/

“Vallâhi ħatumda yâ Emîre’l-Mü‘minîn ta‘âm cinsinden bir nesne yokdur lâkin uşda altı akçe var. Şimdi Selmân gettirdi, şu atılmaduk şûf ipliğini egir-meden ötüri. Tâ ki Ħasan Ħüseynin açdur anlara bir ta‘âm ħayudın göreyin.” 28a/12.

/-di+ceg+i+n+den ötüri/

Av avlamak ‘ilmin bil-diceginden ötüri³⁸⁴. 7b/01.

/-dUG+I+n+dAn/

Bu âyeti benüm ħaķķımda buyur-duğından baņa bir ħâlet geldi. 57b/11.

³⁸⁴ Bu zarf-yan cümlesinin önceki cümleye sebep işleviyle rahatlıkla bağlanabildiği görüldü: *Ħayvân cinsinden gelmeden murdâr eĥas cānavar yokdur ki yaladuğı ħabı ħaçağı yidi kerre yuyup sekizinci [kez] toprağ-ıla yumağ gerekdür ki pāk ola. Böyleyiken tāzinuñ artuğı pāk ve temiz oldu av avlamak ‘ilmin bil-diceginden ötüri. Bir köpek ki şol ħadar murdar iken şu ħadarca ‘ilm-ile artuğı misli ola temiz olalar 7a/13...9b/02.*

Aynı zarf-yan cümlesinin sonraki cümleye de sebep işleviyle rahatlıkla bağlanabildiği görüldü: *Ħayvân cinsinden gelmeden murdâr eĥas cānavar yokdur ki yaladuğı ħabı ħaçağı yidi kerre yuyup sekizinci [kez] toprağ-ıla yumağ gerekdür ki pāk ola. Böyleyiken tāzinuñ artuğı pāk ve temiz oldu. Av avlamak ‘ilmin bil-diceginden ötüri bir köpek ki şol ħadar murdar iken şu ħadarca ‘ilm-ile artuğı misli ola temiz olalar. 7a/13...9b/02.*

Anuñ hālet-i nez'inde iñileyüp zārīlıklar eyle-düginden ... anuñ günāhına keffāret olmuşdur. 39b/08.

/-dik+ler+i+n+den/

Halk bu hālī görüp sevin-diklerinden ağlaşdılar. 13b/08.

/-(y)Up/

Amān virme-yüp boynın urdı. 53b/12.

Emīre'l-Mü'minīne kerramallāhu vecchēhūya ḥased eyle-yüp eyitdiler. 7b/06.

Hāziret-i 'Alī kerramallāhu vecchēhū bunuñ -ḥürmet id-üp- öñine giçmedi. ^{5b}/03.

Her birin bir vech-ile tesellī eyle-yüp aңduğına bunlara ḥarāret gel-üp ol āyetlere gelicek düşerlerdi, aқılları giderdi. 58a/02.

İlāhī, bir maḥlūk, bir kılın seksan yıl kullıķda komağı lāyık görme-yüp āzād eyleye. 6b/14.

Ol taşlar ol ḥaқķı zāyi' eyleme-yüp cehennemün kapusına kilidler olurlar. 10b/08.

1.3.1.2.2.3.3.7. Şart Zarf-Fiil Eki

/-sA/ dilek-şart kipinin ““Şart” bildirme görevi ile kurulan öteki tasarlama kiplerinden ayrılan yanı yalnız başına bir yargı taşınamaması ve ancak temel cümledeki yargının gerçekleşmesini şarta bağlayan bir yardımcı, bir tamamlayıcı öge niteliği taşımasıdır. Bu tamamlayıcı öge veya cümle parçası bir yargı bildirmediği için de temel cümlelerin zarfı durumundadır.” (Korkmaz, 2003: 676-677). Bu sebepten zarf yan cümlelerine dāhil edilmiştir.

Eger siz ölümü aң-saңuz sizi böyle gülüşdürmezdi. 34a/01.

Bir kimse benim kırk ḥadīsimi bir yere cem' eyle-se ve ḥātırına al-sa ol kimsenün günāhların Allāhu te'ālā 'afv eyler. 1b/09.

Ümmetümden bir kimse kırk ḥadīs ḥıfz eyle-se kıyāmet güninde enbiyā-yıla ve ulemā-yıla ḥaşr olur. 64a/04.

Bir gişi üç kerre “ḳulhūvallāhū” oқu-sa bir ḥatim itmişçe sevāb vardır ve bir Fātiḥa oқu-sa tamām bir ḥatim indürmişçe sevābı vardır. 38a/01.

Yā 'Alī! Şol deveyi almaz mısın? Emīre'l-Mü'minīn eyitdi: Ne'am, naқdüm yokdur. Eger viresiye virür-señ alayın didi. 28a/04.

Bir gişi bir gişiye şadaķa vir-se şadaķa ol viren gişinün elinden çıkup dervişün eline henüz varmadın beş dürli kelām eyler. 27a/10.

Ebübekr'i ve 'Ömer'i sevme-se ol kimsenün baldırını yaķasını bulursam yırtam. 35b/02.

Bir örnekte **/-ye/**'nin şart işleviyle kullanıldığı hissedilmekte:

Zirā bu ḥadīşi işidürün ki bir kimse kendü yaşadı bir kıl alup āzād eyle-ye Ḥaқ te'ālā ol kimseyi daḥı āzād eyler. 6b/06.

1.3.1.2.2.3.3.8. Zaman Zarf-Fiil Ekleri

1.3.1.2.2.3.3.8.1. Zamanda Eşitlik Anlatan Zarf-Fiil Ekleri

-1. /-(y)In+cA/

Ben el ƙaldu[ru]p du‘ā getir-ince secde eyledi. 51b/02.

Cum‘aya var-ince günāh-ı şağāyiri mahv olup yarlıganur. 16b/12.

Seni rızıksız ƙomayacağumuza i‘tikād itme-yince demek olur. 20a/15.

Mālik ol kimseyi buluma-yınca Cebrā‘īl'e gele, bulmadum diye. 63a/06.

Bu gice Ƙur‘ān oƙurken fulān āyete gel-ince düşdüñ, ‘aƙluñ gitdi. 57a/15

Resül Hāziretinüñ üstüne düşmedi tā ki ol mevzi‘den irilme-yince. 41a/02.

Ƙabül eylemezin tā ki beni gerçekleyüp bu va‘deme inanma-yınca. 20a/13.

Hāziret-i Fātima'yı rađıyallāhu ‘anhā görme-yince gönli feraħ bulmazdı. 25b/02.

Yā Rabbī anları öldürme tā ki hidāyet virüp ‘amellerin şālīh itme-yince. 35b/14.

-2. /-dUG+I+n+dA/

Bir şehre ki Cebrā‘īl günde dört kerre gire ol şehrtüñ ƙapısına lāzım gelür ki sekiz kerre uğraya dört gir-düğinde dört ƙıƙ-duğında. 9b/06.

-3. /-sA/

Bir gişinüñ dünyā cenneti ol-sa maƙbere zindānı olur. 34b/05.

Her ne vaƙtin hācātıñuz olur-sa baña bī-tekellüf gelün. 51a/06.

Ƙaçan bir mü‘min hāste ol-sa Allāhu te‘ālā dörd melek gönderür. 38a/09.

Eger ƙıyāmetde ‘azāba uğrar-sam bi-aynihi hāƙ-ıla bilece görürün. 34a/11.

Bir gişi bir gişiye şadaƙa vir-se şadaƙa ol viren gişinüñ elinden ƙıƙup dervīşüñ eline henüz varmadın beş dürli kelām eyler. 27a/09.

Eger günāhımı ‘afv idüp beni yarlıgar-san cemī‘-i enbiyāñ evliyāñ sevintür, şeytān yerinür. 4a/07.

-4. /-(y)I+cAK/, /-ü+cek/

Bunları ol hāde ve şıfatda gör-ücek ‘aƙlım şaşdı. 3a/16.

Namāzdan fāriğ olup du‘a itmelü ol-ıcaƙ Cebrā‘īl eydür: ... 17b/11.

Hele ƙandadır? Gör-icek ben anı ne aşıl kimsedür bilürin. 61b/09.

Bāzırgān nedür hāl deyü şor-ıcaƙ aña dağı hāli i‘lām eyledi. 23a/14.

Bu ƙavle rāzī ol-ıcaƙ küçük ƙardaşı büyük ƙardaşına eyitdi: ... 12b/14.

İbrāhīm bu hāli gör-icek tiz ol kimseyi bendden çizüp atı ardına aldı. 21a/10.

Bu bī-çāreler merħamet avāzesin işid-icek ... dilleri açılıp çağrışalar. 32b/01.

Bir gişi dānişmendleri gör-icek dāne birinci yiyici geldi dise kāfir olur. 68b/01.

Ol dağı yoldaşları-yıla bile giri getürmek iste-yicek Allāhu te‘ālā eyide. 38a/15.

Hāƙ rücu‘ id-icek iki melek, ol Tarrād'ıñ ruħına su‘āl eylemek istediler. 55a/08.

-5. /-ken/

Gice yörür+ø-ken hāramīler üşdiler. 21a/05.

Anlar ağlaşur+ø-ken yine kıbel-i ʿarşdan bir nidā gele. 32a/06.

Ayağum içerü başmış+ø-ken girü çikildüm, inkār geldi. 61b/13.

Miʿrāc gicesi Cebrāʾīl ile gider+ø-ken bir kütüldi işitdüm. 31b/02.

Bu sözi söyler+ø-ken bir kimesne dağı çıkageldi şahābeden. 35a/08.

Bu hālde i-ken göñline geldi ki eger anacugum sağ olaydı... 39a/01.

Hırsızları cüst ü cū ider+ø-ken bu mürid bī-çāre şehre girdi. 66a/01.

Şabāha degin Hakk'a münacāt ider+ø-ken gözüme uyhu geldi. 36a/02.

Bu gice Kurʿān okur+ø-ken fulān āyete gelince düşdün, ʿaqluñ gitdi. 57a/14.

Bir gün kâfir mem[le]ketinde gider+ø-ken bir kâfir evine konuğ oldum. 60b/08.

-6. /-dUK+IAyIn/

Şeyh bu maḳālātı işit-dükleyin yüzün toprağa sürüp münacāt eyledi. 6b/12.

Cumʿa gün ol-duḳlayın cumʿa mescidinün her ḳapusunda yitmiş melek oturur.
16b/06.

-7. /-dig+i+n+levin/, /-dig+ü+m+levin /, /-dUG+I+n+lAyIn/

Cumʿa vaḳtı ol-duḡınlayın cumʿaya vardı. 14b/06.

Ölüm ḫastesi ol-duḡınlayın şākirdi Ebī Mañşūr'a eyitdi: ... 6b/02.

[Taʿam] azacuḳ ḳal-duḡınlayın bir bahāne eyliüyüp kendüsi sıvışurdi. 54b/13.

Böyle de-duḡınleyin Resül Ḥazireti ağladı. 31a/16.

Uyandum ḫac tamām olup ḳāfile dön-duḡınleyin Bağdād'a geldüm. 50a/07.

Bir gişi iç-duḡınleyin ʿaḳlı gider, mashara olur, herze vü hezeyān söyler. 59b/07.

“Ben ʿilim şehriyin ʿAlī ḳapusıdır” ammā bu ḫadīŝi ḫavāric ṭāyifesi işit-duḡınleyin Ḥaziret-i Emīre ʿl-Müʾminīne ... ḫased eyleyüp eyitdiler: ... 7b/05.

Ḥaziret-i ʿÖmer'e raḳıyallāhu ʿanhu naḳar it-duḡınleyin ihtiyārı ḳalmadı. 26a/03.

Resül Ḥazireti daʿvete gelüp **فَوَلَوْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** di-duḡınleyin Velīd ibni Muḡire ol şanemi getirüp dürlü dürlü libāslar geydürüp Resulu ʿllāh'ın öñinde ḳodı. 42a/12.

Mālik bu sözi işit-duḡınleyin cān atup cennetden yaḡa sigirdüp, iki ellerin müʾezzin gibi ḳulaḡına ḳoya, yüce āvāz-ile nidā eyleye. 32b/06.

... āyeti gel-duḡınleyin Ḥaziret-i Muḫammed Muṣṭafā buḡa şedid-ile ağladı.
25a/12.

Ben bu sözi di-digümleyin Behrām Mecūsī biraz baş aşāḡa eyleyüp gözleri yaş-ıla ṭoldı. 51a/11.

Āḫir ḫālet-i nezʿa düş-diginleyin bu ḫadīŝi işidüp dururdi. 54b/15.

1.3.1.2.2.3.3.8.2. Zamanda Öncelik Anlatan Zarf-Fiil Ekleri

-1. /-dUK+dAn şonra/

Öl-dükden şonra girü dirilmeḡe inanmaḳ. 64a/06.

İki, üç gün guşşalu, aç git-dükden şonra bir şehre yitişdi. 65b/12.

Ḳanḳısı cehennemde ʿazāp gör-dükden şonra cennete girdi. 33b/02.

Bu deḡlü ḳulum zaḫmet çek-dükden şonra günāhlarımı girü döndürem. 38b/01.

Ümmetümün hayırlısı şunlardır ki şehâdet kelimesin şiddikle, ihlâş-ıla götür-
dükden sonra kaçan ihsân eylese[ler] şafâlar süreler. 56b/08.

Ol gışinün başı üç kerre meydânı tolaş-**dukdan sonra** bu âyeti okuyup sâkin oldu.
53a/12.

-3. /-ken/

Güzel ta'âmlar yir+ø-**ken** zağğüm ta'âmına nice döyevüz? 27a/15.

Güzel hatunlarla muşâhabât ider+ø-**ken** dīv qarıları-yıla nice dirilevüz? 27a/14.

Güzel şerbetler içer+ø-**ken** cehennemün irinli şaru şuların nice içevüz? 27a/16.

Eger varacak yirimüz cehennem olursa yumuşak bez kaftânlara ögürnemiş+ø-
ken kaatrândan gıyesileri nice giyevüz? 27a/14.

Biz güzel ta'âmlara güzel şerbetlere ögürnemiş+ø-**ken** zağğüm yemege, issi, şaru
şu içmege nice şabr idelüm diyeler dahı hây hây ağlaşalar. 32a/04.

-3. /-(y)Up/

Kan idici yarad-**up** halîfe mi idersin. 17a/04.

Ben el kaldu[r-**u]p** du'â getirince secde eyledi. 51b/02.

Derhâl şeyh vâkıf ol-**up** hırkayı götürüp bir cânibe revâne oldu. 65b/09.

Pes andan Resûlu'llâh başını secdeden kaldur-**up** cehenneme gele. 33a/08.

Hemân anı gördüm ki bu oturanların birisi ayağ üzere kalk-**up** eyitdi. 61b/14.

Yidi kerre yu-**yup** sekizinci [kez] toprağıle yumağ gerekdür ki pāk ola. 7a/14.

Ol memleketün halkı cümlesi kâfirlerdi bunu işid-**üp** müslimân oldılar. 16a/12.

Şâbit Benânî Hazîretleri eydür: Ol yigidi böyle gör-**üp** su'âl eyledüm: ... 36a/09.

Cum'adan sonra yazdukları şol kimsenedür ki hatîb minber üzerine çık-**up**
oturduğı vaktin cum'aya geldi epsemcek otırdı. 16b/09.

Amelleri hayır degülse ölüleri du'â id-**üp** dirler ki yâ Rabbî anları öldürme tâ ki
hidâyet vir-**üp** amellerin şâlih itmeyince. 35b/14.

Cemî-i gökyüzinde olan melekler cem' olup namâz kırlurlar ve namâzdan fâriğ
ol-**up** du'a itmeli olıcağ Cebrâ'îl eydür: ... 17b/10.

Rahmetüm-ile anı cehennemden çıkar-**up** cennet kapısına emr itsem gerekdür ki
cennet kapısına getüreler. 24a/13.

Hattâ definden fâriğ ol-**up** halk rücû idicek iki melek gelüp ol Tarrâd'un ruhına
su'âl eylemek istediler. 55a/08.

1.3.1.2.2.3.3.8.3. Zamanda Sonralık Anlatan Zarf-Fiil Ekleri

-1. /-mA-+dIn/

Bu âyet gel-**medin** tahkîk sizün cemî'injüze cehennem va'de olunmuşdur. 25a/11.

"Hiç ola mı-ki seksan yıl bir kuli kıllanalar, âzâd itmeyeler. On, on beş, yigirmi
yıl ol-**madın** âzâd idenler degül mi-ki seksan yıl." didiler...8b/09.

Bir gişi bir gişiye şadağa virse şadağa ol viren gışinün elinden çıkup dervişün
eline henüz var-**madın** beş dürli kelâm eyler. 27a/10.

‘Aceb ĩmān şunların ĩmānıdır ki benden sonra gelirler beni gör-**medin** sözüm gerçeklerler. 40b/03.

Hey gönşü Bāyezīd! Cennetdeki gönşü-ile buluş-**madın** ne tiz inkār geldi 61b/15

-2. /-**mak+suz+ın**/

Allāhu te‘ālā eyitdi: ‘İzzüm celālüm hakkı-çun ‘ālemi yarat-**maksuzın** on dört bin yıl sizi muqaddem yaratdum ve şöyle taqdīr eyleyüp dururın. 60b/03.

1.3.1.2.2.3.3.8.4. Zamanda Süretilik Anlatan Zarf-Fiil Ekleri

Zamanda Süretilik için /-**duK+çA**/ biçim birimi kullanılmıştır:

Bu çığır-**duKça** oduñ harāreti artdı 16a/02.

Elünden gel-**duKçe** hayır hasenātunı kesme. 37a/06.

Māl harcan-**duKça** eksilür ilim harcandukça artar. 8a/06.

Edhem Haziretleri ol ur-**duKça** aña du‘ālar eylerdi. 52b/02.

Ol, artuk işle-**duKçe** biz dañı ücretin artucañ virtürün. 14b/13.

Sen beni ur-**duKça** Hağ katında benüm derecelerüm artardı 52b/11.

Kişinüñ mālı art-**duKça** düşmanı artar ammā ‘ilmi art-**duKça** dostı artar 8a/03.

1.3.1.2.2.3.4. Bağ-Fiil

Bağ-fiil ekleri, diğer fiilimsi eklerinden bağlaçların yerine geçebilen dil bilgisi unsurları (Bayraktar, 2004: 03) olmaları cihetiyle ayrılır.

Bağ-fiiller³⁸⁵ (bağlama zarf-fiilleri), eklendikleri cümleyi - tümleç gibi görünse de- bir tümleç-yüklem ilişkisiyle kendinden sonraki cümleye bağlamaz; bunların görevi iki bağımsız cümleyi sıra ilişkisiyle birbirine bağlamaktır (Kara, 2001: 240). Birçok dilde bu işi bağlaçlar yaparken (Ortopolat 2008: 32) Türkçede aynı fonksiyonu hem bağlaçlar hem de ekler üstlenmiştir.

Metinde bağ-fiil olarak birçok yerde /-(y)Up/ eki kullanılmıştır. Tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

Şonra bu āyeti oku-**yup** sākin oldı. 53b/02.

Cebrā’īl ‘aleyhi’s-selām gökden in-**üp** didi ki 41b/09.

Dünyā sizi āhiretten alda-**yup** men‘ eylemeye 24a/07.

Bu hātün gişi bunların gözlerin öp-**üp** eyitdi: ... 50b/12.

Bu kadar ye-**yüp** içmek bol gā’it-i hacāt olmaz mı? 49a/03.

Qardaşı bir nesne istediği vaktin bencillik itme-**yüp** virmek. 64b/03.

Ben ol aşıl kimseye rahmet eyleme-**yüp** kanğı günāhkāre eylerin. 39b/12.

³⁸⁵ Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bk. Beyazıt Bilge METİN. (2012) *Mustafa Kutlu’nun Hikāyelerinde Fiilimsiler / Yan Cümle Oluşturmayan Zarf-fiiller*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. [YYLT]

Şeytān ‘aleyhi’l-la‘ne şanemün ağzından gir-üp gevdesini kımlatdı. 42a/06.

1.3.2. Ek-Fiil / Cevher (i-) Fiili

“i-” fiili, yardımcı fiil “er-”in ekleşmesi ile ortaya çıkmıştır. ÖTT'de esas fiil olarak nadiren³⁸⁶ kullanılan “i-” metinde üç yerde asıl fiil olarak kullanılmıştır:

Utanuruz kimün ümmetinden i-digimüz[i]³⁸⁷ dimege 31a/08, 32a/09.

Ƙanda i-miş³⁸⁸ bir ƙarƙa havādan inüp İbrāhīm bin Edhem'ün elindeki dilim etmegini burnı-yıla ƙapdı ve havāya uçdı. 20b/06.

“i-” fiilinin ek-fiil olarak genel işlevi, her yapıda ve her türdeki isim tabanını kip işleviyle yüklemleştirmektir. Bu yüklemleştirme işlevi zaman kavramıyla ilgili değildir. Bu nedenle sadece kip işlevi taşıyan fiil çekim eklerini alır (Börekçi, 2003: 77). Bunlar şunlardır:

1.3.2.1. Tasvir / Bildirme Kipi (i- Fiilinin Geniş Zamanı)

Ek-fiilin geniş zaman biçiminde, hem zaman eki hem de “i-” fiili ÖTT'de olduğu gibi düşerek yerini /+ø-/ biçimbirimine bırakmıştır. Ek-fiilin birinci, ikinci ve üçüncü şahıslarında kullanıldığı görülmüştür:

Eger ƙıyāmet güninde götüri yiryüzinde olan ƙalkuñ ğibādeti ƙadar baña ibādet-ile gel-se+ø-ø+η ƙabül eyle-me-z+ø-ø+in³⁸⁹. 20a/12.

‘Aceb ĩmān şunlaruñ ĩmānidur ki benden sonra gel-ür+ø-ø+ler beni görmedin sözüüm gerçekler+ø-ø+ler. 40b/03.

Ben şöyle zan iderin ki cehenneme girecekler hep gir-di+ø-ø+ler kimse ƙalmadı. 31a/04.

Ben beni bilme-z+ø-ø+in ki müslimān mı+ø-ø+yam ve yāhūd ƙāfir mi+ø-ø+yem? 67b/07.

Bunlar eyit-di+ø-ø+ler. 40a/12.

Siz daħı cehennemde+ø-ø+siz. 30b/04.

Biz daħı cehennemde+ø-ø+yüz. 30b/04.

Muħammed ƙanƙı+ø-ø+ηuzdur? 41a/13.

Sizün putlaruñuz bātil+ø-ø+ø+dur. 42b/16.

Rezzāƙ benin merzūk sen+ø-ø+sin. 20a/13.

Vaƙtā ki mālīk bunları gör-e+ø-ø+ø. 31a/02.

Neden enbiyānuñ ĩmānı ‘aceb+ø-ø+dür ki? 40a/14.

Yā eşƙıyā bölügi siz kimler+ø-ø+siz ve kimün ümmetinden+ø-ø+siz. 31a/03.

³⁸⁶ Ne *i-dügü/ğü* belirsiz adam ve *i-ken* zarf-fiilinde

³⁸⁷ olduğumuzu

³⁸⁸ peyda olmuş, ortaya çıkmış

³⁸⁹ eyle-me-z+ek-fiil+geniş zaman+şahıs eki. ÖTT'de olduğu gibi ek-fiil ve geniş zamanı düşmüş.

Ek-fiilin üçüncü teklik şahsında Eski Türkçedeki “tur-” fiilinin geniş zaman teklik üçüncü şahıs biçimi “tur-ur”un edatlaşması/ekleşmesi ile ortaya çıkan ve bildirme eki olarak adlandırılan “+dUr”un bol miktarda kullanıldığı görülmüştür ama şu örneklerde “+dur/+durur”un yerine “**olur**” kullanılmıştır:

*Ben eyitdüm ne ucuz **olur** bu at. 44b/01.*

*Ben eyitdüm anañ senüñ kañğı şehirde **olur**. 36b/05.*

*Sandım ki benim gönlüme gelen şeytan vesvesesi **olur**. 61b/09.*

*Pes bundan bilindi-ki hayvân üstündekinden ferahlanur ve şāhibine muṭī^c olur ve kıyāmet güninde ol feraḥ bir ḥüb şüret bağlayup şāhibine feraḥlar virür ki dimek **olur** ve billāhi’t-tevfīk. 45a/01.*

*Sizüñ murādınız ol vaʿzdan ḥalk size hey ne hoş kāmīl gişi **olur**³⁹⁰. Enbiyānuñ nāʿibi olup çıķup bu kadar maʿrifet söyler. Buña kuluñ katıruñ eyüsini, cübbenüñ eyüsini, daʿvetüñ ḥāşını bunlara virmek gerek diyeler. 48a/07.*

*Eger kıyāmet güninde götüri yiryüzinde olan ḥalkuñ ibādeti kadar baña ibādet-ile gelseñ kabūl eylemezsin tā ki beni gerçekleyüp bu vaʿdeme inanmayınca ki rezzāk benin merzūk sensin; yaʿnī ben senüñ rızķuñı iki biñ yıl senden öñürdi yaradup seni rızķsız kımayacağumuza iʿtikād itmeyince dimek **olur**. 20a/15.*

Bildirme eki /+dUr/, /+tur/, yoķaru **durur** 3a/13, ter ü tāze **turur** 8b/04 örnekleri dışında ekleşmiş şekliyle kullanılmıştır: ʿacebdür 34b/03, bahāludur 44b/04, Cennet-i Dīdārdur 1b/04, dostdur 62b/15, efdaldur 7b/11, elifdür 9a/04, fānīdür 13b/01, gökçekdür 6a/16, ḥaberdür 51a/08...

1.3.2.2. Hikāye Kipi (i- Fiilinin Geçmiş Zamanı)

Hikāye kipi, “i-” ek-fiili ve /-dI/ ve /-dU/ ekleri ile yapılmıştır. Bazı örneklerde ek-fiilin düştüğü bazı örneklerde -y/-yI şeklinde kullanıldığı görülmüştür. Metinde hikāyeler olduğu için çoğunlukla hikāye kipi kullanılmıştır:

Allāhu teʿālāyı bilme-z+ler+ø-di+ø. 16a/11.

Biz bunları sevme-z+ø-dü+k şaķī olduk. 30a/10.

Oğlancuķlarum cenāzem ardınca ... ağlaş-a+lar+ø-di+ø. 39a/05.

Dāʾim bir mescidde oturup Ḥaķķ'a tevekkül id-er+ø-di+ø. 21b/09.

Anıñ-uçun-ki rızķımı senüñ ḥazīneñe maḥşuş eyle-dü+m+ø-di. 21b/15.

Ol-dahı yemişciğünden ekmekden ne+yi-se ol oğlancuğa virür. 46a/06.

Ben bir kuş ola+y-du+m, şahrālarda uça+y-du+m, tağlar yemişlerinden yise+y-du+m, ırmaķlar şucularından içe+y-dü+m, yücelerde tüneye+y-dü+m. 27a/05.

İki akçeye şat-ar+i-di birin şadaķa vir-ür+ø-di+ø birin ekmege vir-ür+ø-di+ø. Ekmegi dahı dört pāre eyler+ø-di+ø dört kimse-yile yer+ø-di+ø. 21b/05.

³⁹⁰ gişidir

Nola+y-dı bir koç ola+y-du+m ehlüm beni bogazlar+ø-dı etümi yiyeler+ø-di, a'zâmı dağ+d-a+lar+ø-dı+ø, kemüklerimi pāre pāre eyle-ye+ler+ø-di+ø tā ki cehennemüñ zikrin işitme-ye+y-dü+m. 27a/02-03.

Meger Hâziret-i ilâhîden hikmet, ol şehir beginüñ ol gice hazinesinden bir altun legen uğurlan-mış+ø-dı. 65b/14.

Biz dañ müslimānlardan ol-a+y-du+k tā ki ebedî, cehennemde kalma-ya+y-du+k. 30b/01

1.3.2.3. Şart Kipi (i- Fiilinin Şartı)

Şart çekimi ek-fiilin üzerine gelen /-sA/ eki ve şahıs ekleri ile yapılmıştır.

Her kime ki şor-dı+ø-sa. 6b/08.

Bu āyet nāzil ol-dı i-se+ø. 25a/05.

Eger bizi yak-ar+i-se+ø varalum bize hürmet ider tañrı aryalum. 12b/13.

Bugün biz melekler bu kılduğumuz namazdan ne deñlü şevāb hāşıl ol-ur+ø-sa+ø cemî'isini yiryüzinde ümmet-i Muhammed'den şallallāhu 'aleyhi ve sellem ne kadar kimse cum'a namāzın kıldı+y+sa anlara bağışladuk. 18a/06-07.

Eger varacak yirimüz cehennem ol-ur+ø-sa+ø yumuşak bez kaftānlara ögürnemişken kañrāndan gıyesileri nice giyevüz? 27a/13.

Kılduğum imāmetden ne deñlü şevāb hāşıl ol-dı+y+sa+ø cümle yiryüzinde ümmet-i Muhammed'den şallallāhu 'aleyhi ve sellem ne kadar imām, imāmlık it-di+y+se hep anlara bağışladım diye. 18a/02-03.

Eger şimdi müslimān ol-ur+ø-sa+m ehl-i beytüm ve hışmum, kavmüm beni 'arlandururlar. 13a/15...

1.3.2.4. Rivayet Kipi (i- Fiilinin Duyulan Geçmiş Zamanı)

Yüklem-fiile söylenti, farkında olmama, küçümseme kavramları katar. Ek-fiilin üzerine gelen /-mİş/ ve şahıs ekleri ile yapılmıştır.

Ya'nî eyitdiler: Yarad-ur+ø-mış+sın şol kimseyi. 17a/01.

Bağa zāhir oldı ki ben müslimān olma-z+ø-mış+m. 13a/14.

Furkat ve hicret gişinüñ cemî'-i günāhlarına keffāret ol-ur+ø-mış+ø. 40a/01.

Hak te'ālā gişinüñ ne yüzden rızķını sevķ idüp getir-ür+ø-mış+ø. 23a/13...

1.3.3. Birleşik Fiiller

“Birleşik fiiller bir ad veya ad soylu Türkçe veya yabancı kökenli bir kelime ile etmek, edilmek, olmak, olunmak, eylemek, kılmak, kılınmak, yapmak yardımcı fiillerinin birleşmesinden ya da belirli kurallar içinde bir araya gelmiş iki ayrı fiilin anlamca kaynaşmasından oluşmuş birleşik yapıdaki fiil türleridir.” (Korkmaz, 20003: 530).

“Kavram işaretlerinden biri de; en az iki anlam ögesinin birleştirilmesi sonucunda meydana gelen ve tek bir eylemi karşılayan genel anlamlı fiil deyimleridir.” (Kara, 2001: 133).

1.3.3.1. İsim+Yardımcı Fiil Şeklinde Kurulanlar

Bu tür fiiller sadece kendinden önceki adlar ile birleşerek anlam kazanır. Anlam yükü, yardımcı fiillerde değil; daha çok ondan önceki ögelerde bulunur.

-1. eyle-

ah eyle- 36b/11, *‘afv* eyle-17b/01, *arz* eyle- 13a/10, *‘arz-ı hācāt* eyle-14a/13, *aş* eyle- 36b/13, *aşlar* eyle- 36a/14, *‘azāp* eyle- 20a/11, *āzād* eyle 6b/05, *‘azm* eyle- 56a/11, *bahāne* eyle- 54b/13, *ba‘ş* eyle- 64b/12, *bātil* eyle- 67a/03, *bayram* eyle- 19b/04, *beķā* eyle- 27b/14, *beyān* eyle- 13b/05, *binā* eyle- 17b/02, *cebr* eyle- 53a/02, *cem‘* eyle- 8b/15, *cidd ü cehd* eyle- 37b/04, *cimā‘* eyle- 49a/03, *da‘vā-yı ‘ubūdiyet* eyle- 8b/09, *da‘vet* eyle- 42b/13, *def‘* eyle- 44a/12, *defn* eyle- 39a/03, *defn* eyle- 39b/03, *devā* eyle- 60b/07, *dost* eyle- 27b/13, *du‘a* eyle- 51b/01, *du‘alar* eyle- 52b/02, *edā* eyle- 37b/10, *emr* eyle- 6a/07, *emr-i ma‘rūf-nehy-i münker* eyle- 63b/04, *ilenç* eyle- 37a/12, *fāide* eyle- 55b/15, *feryād* eyle-66a/03, *fesād* eyle- 17a/02, *fikir* eyle- 50b/03, *galebe* eyle- 49b/12, *gaybet* eyle 64a/11, *ğāzab* eyle- 68a/07, *ğāzılıklar* eyle- 47b/11, *ğusūl* eyle- 58a/12, *günāh* eyle-30b/06, *haber* eyle- 25b/04, *hacc-ı mebrūr* eyle- 18b/12, *hac* eyle- 49b/12, *halāş* eyle-61a/06, *harām* eyle- 60b/06, *hāş* eyle- 19a/14, *hased* eyle- 7b/06, *hāzır* eyle- 15a/02, *helāk* eyle-15b/08, *hıfz* eyle- 64a/03, *hicv* eyle- 42b/14, *hizmet* eyle-15a/11, *hürmet* eyle-12b/12, *ışlah* eyle- 62a/06, *‘ıyd* eyle- 19b/02, *‘ibādet* eyle-16a/02, *iḥāta* eyle-12a/11, *iḥsān* eyle- 56b/09, *iḥtiyār* eyle- 56a/14, *ikrār* eyle- 4a/14, *i‘lām* eyle- 23a/14, *imāmlık* eyle- 17b/10, *inkār* eyle- 62a/02, *istikbāl* eyle-45a/06, *istiğfār* eyle- 1b/08, *işāret* eyle- 41a/14, *i‘tikād* eyle-67b/12, *i‘tirāf* eyle- 4a/15, *ittifāk* eyle- 7a/13, *izlāl* eyle- 53a/05, *ķabūl* eyle- 50a/13, *ķabz* eyle- 51b/02, *ķan* eyle- 35a/07, *ķaşıd* eyle- 68a/03, *ķaţ* eyle- 39a/10, *ķazā* eyle- 6a/05, *kelām* eyle- 27b/10, *kerem* eyle- 25b/04, *ķıpķızıl ķan* eyle- 35a/07, *ķıyās* eyle- 37a/14, *ķibr* eyle- 53a/02, *ķifāyet* eyle- 46b/06, *ķitāb* eyle- 2a/05, *ķurbān* eyle- 41b/05, *ķullık* da‘vāsın eyle- 8b/09, *ķulluk* eyle-14a/08, *la‘net* eyle- 64a/11, *mağfıret* eyle- 1b/10, *mağfıret ve merḥamet* eyle- 3a/08, *maḥşuş* eyle- 22a/03, *ma‘mūr* eyle- 2a/16, *meded* eyle- 32b/04, *men‘* eyle- 32a/15, *merḥamet* eyle- 3b/04, *meşveret* eyle- 15b/12, *minnet* eyle-9a/11, *mu‘āvenet* eyle- 38b/14, *muḥālifet* eyle- 15b/11, *münācāt* eyle- 61b/03, *münevver* eyle- 8b/06, *müşāhede* eyle- 24b/14, *nazar* eyle- 48b/03, *nidā* eyle- 48b/08, *nikāh* eyle- 50b/03, *pāk* eyle- 45b/09, *pāre* eyle- 21b/06, *pāre pāre* eyle- 27a/03, *perhız* eyle- 59a/15, *peygamberlik* da‘vāsın eyle- 9a/12, *raḥmet* eyle- 3b/03, *riḥlet* eyle- 3a/05, *rivāyet* eyle- 62b/01, *rüsvā* eyle- 43b/07, *şabır* eyle- 64b/01, *şadaķa* eyle- 28a/01, *şancı* eyle-56a/09, *şarf* eyle- 47b/03, *sebīl* eyle- 47b/01, *secde* eyle-63a/07, *secde-i şükür* eyle- 15a/16, *selām* eyle- 51a/09, *serzeniş* eyle- 31a/14, *seyrān* eyle- 48b/04, *su‘āl* eyle- 7b/11, *şād* eyle- 3a/04, *şād u ḥurrem* eyle- 37a/05, *şefā‘at* eyle- 63a/02, *şehādet* eyle- 43b/04, *şeker şerbetin* eyle- 23a/07, *şirk* eyle- 64a/08, *şükür* eyle-64a/14, *ta‘accüb* eyle- 41a/03, *tażarru‘* eyle- 38b/07, *taḥrır* eyle- 2b/08, *taķdīm* eyle- 48b/12, *taķdır* eyle- 60b/04, *taķrır* eyle- 6b/11,

ṭaleb eyle- 24a/01, taṣavvur eyle- 30b/16, ṭavāf eyle-17a/15, taṣṭīm eyle- 57b/06, tebessüm eyle- 48b/06, tedbīr eyle- 15b/12, tefvīz eyle- 59a/03, temāṣa eyle-21a/01, temennā eyle- 30b/05, tercüme eyle- 2b/07, terk eyle- 53a/08, tesbīh eyle- 62b/14, tesellī eyle- 58a/02, teslīm eyle- 51b/03, tevbe eyle- 43b/02, teveccüh eyle- 16a/03, ṭobṭolu eyle- 15a/07, vaʿde eyle-32b/14, vahy eyle- 11b/10, vaʿz u naṣīhat eyle- 48a/04 vefā eyle- 28b/02, yād eyle-7a/12, yaşduḵ eyle- 38b/15, yire berāber eyle- 66b/06, yiyecek eyle- 36b/08, yoldaşlık eyle- 44b/05, zan eyle- 4b/12, zarar eyle- 11a/03, zārīlıklar eyle- 25a/13, zerre zerre pāre pāre eyle- 24b/06, zāyīʿ eyle- 10b/08, zikir eyle- 19a/09, zinā eyle- 59b/05, ziyāde eyle- 15a/13, ziyāfet eyle- 54b/11, zor eyle- 10a/14, zuhur eyle- 61a/06.

-2. ol-

ʿāciz ol- 38b/11, ʿālim ol- 68a/12, açıcı ol- 34a/01, ʿāṣī ol- 45b/09, āzād ol- 56a/10, āzād ol- 2b/10, baḡlu ol- 21a/11, bāṭıl ol- 41b/07, beṣāret ol- 45b/01, bile ol- 57b/01, bī-ḥuzūr ol- 65b/03, boş ol- 67a/04, bölük ol- 32a/01, bölük bölük ol- 31b/14, cemʿ ol- 17b/10, cevher ol- 22a/11, çabuḵ ol- 65b/07, çāre ol- 10a/12, dervīş ol- 52b/05, dost ol- 11b/03, ehl-i taḳvā ol- 25a/09, emin ol- 64a/13, epsem ol- 17a/11, esīr ol- 53b/11, fāriḡ ol- 13b/04, fāsıḵ ol- 4a/05, fevt ol- 55a/04, ḡāfil ol- 51b/04, ḡāʾib ol- 42b/05, ḡālib ol-53a/06, ḡarḵ ol- 44a/02, ḡurren muḥaccilīn ol- 30b/11, ḡaberi ol- 52a/07, ḡabs ol- 30b/13, ḡacātiḡuz ol- 51a/06, ḡalḵ ol- 48b/11, ḡarābe ol- 13b/16, ḡaṣıl ol- 18a/06, ḡaste ol- 38a/09, ḡaṣr ol- 64a/04, ḡayātda ol- 18b/09, ḡayır olma- 12a/01, ḡayırlu ol- 18b/07, ḡāzır ol- 4a/16, helāk ol- 3b/14, ḡelāl ol- 22a/10, ḡisāb ol- 10a/07, ḡizmetinde ol- 23b/02, ḡoş ol- 39b/11, ḡüsn-i zan üzere ol- 4b/11, ırāḡ ol- 9b/14, ırāḡ ol- 25b/14, iḡsān ol- 6a/16, iṭiḡādları ve ĩmānları ol- 23b/07, ĩmān eşeri ol- 30a/14, ḡuzūr-ı ḡalbi ol- 23b/09, ḡābil olma- 65b/11, ḡabzaʾ-i vāḡidde ol- 33b/03, kāfir ol- 67b/06, kāmil ol- 59a/08, keffāret ol- 61b/02, kefil ol- 21b/12, kızıl kızıl ol- 34a/08, kilidler ol- 10b/08, ḡoṡsı ol- 61b/12, ḡonuḡ ol- 60b/09, ḡulavuz ol- 52a/13-14, lāzım ol- 21a/14, maḡbūs ol- 31b/05, maḡzūn ol- 25b/01, maḡv ol- 16b/12, maḡbūl ol- 7a/08, maḡlūm ol- 7a/12, maḡhara ol- 59b/07, maḡzar ol- 17a/07, meḡḡūz ol- 62b/05, melūl maḡzūn ol- 36b/04, menfaʿatı ol- 18b/14, mesrūr ol- 43a/04, meṣḡūl ol- 18b/14, misli ol- 7b/02, muḡīn ol- 66a/10, muḡayyed ol- 22a/08, muntaḡır ol- 13b/04, murādı ol- 57b/06, murād ol- 25a/01, muṭīʿ ol- 45b/07, muṭṭaliʿ ol- 51b/13, münfaʿil ol- 42a/15, müslimān ol- 61a/02, müstaḡrāḡ ol- 15a/16, müteḡayyir ol- 14b/04, mütenebbih ol- 66a/07, müstaḡaḡ ol- 31b/06, nāʾib ol- 48a/07, nāzil ol- 25a/05, necat ol- 46a/08, nice ol- 61a/07, nişān ol- 36b/07, nūr ol- 58a/08, ölüm ḡastesi ol- 6b/02, ʿömri ol- 7a/08, pāk ol- 7a/15, pāk ve temiz ol- 7a/15, pīr ol- 5a/10, pişmān ol- 14b/04, rāzī ol- 51a/14, revāne ol- 65b/10, sābıḡından ol- 26a/15, sābıḡın, muḡarrebīn bülūḡından ol- 26a/14, sābit ol- 67a/02, saḡ ol- 39a/01, saʿīd ol- 30a/10, sākin ol- 54a/04, sebeb ol- 2b/10, sebebi ol- 22b/05, selefden ol- 18b/04, selām ... ol- 18b/03, serḡoş ol- 59b/02, siyāh ol- 33a/11, sulṭānīʾi-

fukarā ol- 20b/04, *şād* ol- 25b/11, *şāhit* ol- 10a/03, *şakī* ol- 30a/11, *şākir* ol- 45b/07, *şazlıkda* ol- 49a/14, *şehīd* ol- 47b/12, *şer* ol- 54b/04, *şerīk* ol- 11a/13, *tābi* ol- 57b/05, *tābi*lerden ol- 18b/04, *taşkati* ol- 25a/15, *talīb* ol- 23b/01, *tamām* ol- 58b/08, *tebdīl* ol- 43b/05, *temiz* ol- 7b/02, *ulam ulam* ol- 61a/01, *uzun* ol- 6a/16, *vācib* ol- 10a/08, *vāqıf* ol- 50b/09, *vākıf* ol- 3b/14, *vārid* ol- 67a/01, *vāşıl* ol- 39b/01, *yaşın* ol- 9b/14, *yekpāre* ol- 29b/07, *yigit* ol- 49b/01, *yoldaş* ol- 66a/04, *yoşaru* ol- 2b/15, *zabı* ol- 26b/02, *zāhir* ol- 37a/07, *zıkri* ol- 4a/07, *ziyāde* ol- 60a/02.

-3. it-

‘afv it- 4a/07, *āh* it- 13a/03, *‘ar* it- 12a/01 *‘arz* it- 41b/01, *āşikāra* it- 43b/14, *‘azāp* it- 10a/09, *āzād* it- 6b/04, *bencillik* it- 64b/03, *beşāret* it- 35b/13, *beyān* it- 28b/14, *bey‘ī* it- 44b/05, *cehd* it- 24a/01, *cehd ü cidd* it- 10b/01, *cem* it- 13b/09, *cenk* it- 61a/02, *cüst* it- 65b/14, *çāre* it- 41b/13, *da‘vā-yı rubūbiyet* it- 8b/08, *du‘a* it- 18a/04, *emr* it- 24a/14, *eksük* it- 21a/12, *eylük* it- 52b/11, *eziyet* it- 3a/02, *farq* it- 33b/01, *feryād* it- 32b/01, *feryādlar* it- 32a/02, *fikir* it- 4b/03, *gaybet* it- 52a/07, *gazālar* it- 31a/09, *gazab* it- 17a/05, *gusul* it- 31a/10, *habs* it- 30b/09, *hac* it- 55b/07, *hacc-ı mebrūr* it- 18b/10, *hālīfe* it- 17a/04, *halk* it- 46a/02, *hamd* it- 35b/13, *hatim* it- 38a/01, *hırsızlık* it- 66a/04, *hışım* it- 46b/11, *hicv* it- 42b/11, *hīle* it- 15a/07, *hizmetin* it- 14b/12, *hor u haķır* it- 13a/16, *hücüm* it- 32a/14, *hürmet* it- 6a/12, *ictināb* it- 59b/06, *ihsān* it- 49a/10, *ihtilāt* it- 64b/05, *ihtiyār* it- 64b/02, *‘ilim da‘vāsı* it- 9a/09, *ilkā* it- 58b/05, *imāmlık* it- 18a/03, *isrāf* it- 50a/13, *istiğfār* it- 56b/10, *i’tikād* it- 64a/06, *ķabül* it- 63a/01, *ķan* it- 17a/04, *ķarār* it- 23b/06, *ķaţ* it- 64b/06, *ķifāyet* it- 46b/06, *ķullık* it- 13b/15, *ķulluk* it- 14a/08, *maḥv* it- 10a/01, *ma‘şiyet* it- 20a/10, *men* it- 38b/06, *merḥāba* it- 54b/10, *merḥamet* it- 39a/02, *muşāḥabāt* it- 27a/15, *müslimān* it- 60b/11, *münacāt* it- 36a/02, *nazar* it- 47b/13, *nefc* it- 45b/06, *nehy* it- 60b/02, *nevḥa* it- 31b/14, *nidā* it- 28a/02, *pādişāh* it- 53a/09, *rağbet* it- 65b/02, *raḥmet* it- 19a/05, *recā* it- 2b/01, *ümit* et- 2b/01, *rivāyet* it- 9b/12 *rücū* it- 36a/07, *şabr* it- 32b/08, *şadaķa* it- 22b/07, *şālih* it- 35b/15, *secde-i şükür* it- 28a/05, *selām* it- 45b/14, *şenā* it- 54b/04, *sevķ* it- 23a/12, *seyrān* it- 2a/08, *seyr* it- 18b/01, *şoḥbet* it- 58a/04, *su‘āl* it- 7b/08, *şehādet* it- 10a/04, *şikāyet* it- 40b/06, *ta‘accüb* it- 6b/08, *taşdīķ* it- 41a/08, *taķdīm* it- 4a/06, *taķdīr* it- 32b/16, *taķdīs* it- 17a/02, *ţaleb* it- 39b/14, *ta‘līm* it- 9a/08, *taḡrılık da‘vāsın* it- 8b/08, *taşrīḥ* it- 11a/15, *ţavāf* it- 17a/15, *tecride* it- 12b/11, *tedārük* it- 42a/01, *terbiyet* it- 64b/06, *terk* it- 56a/14, *tesbīḥ* it- 17a/02, *tevbe* it- 35b/06, *teveccüh* it- 63a/14, *tevekkül* it- 22b/08, *tevciḥ* it- 31a/14, *ticāret* it- 28a/14, *uķūbet* it- 20b/02, *urķ* it- 66a/03, *vaḥy* it- 38a/07 *yād* it- 57a/16, *yimecük* it- 36b/12, *yoldaşlık* it- 59a/01, *zaḥmet* it- 2b/17, *żarar* it- 45b/06, *żāyi* it- 10b/09, *ziyāret* it- 36a/02, *zikir* it- 43a/14, *zinā* it- 68a/03.

-4. kıl-

Yardımcı fiil olarak dinî kelime ve kavramlarda kullanılmıştır: *Namaz kıl-* 21b/04, *65a/12*, *beş vakit namāzı kıl-* 68a/04, *cenāze namāzı kıl-* 37b/12, *cum'a namāzı kıl-* 12b/06, *işrāk namāzı kıl-* 46b/02, *şabāh namāzı kıl-* 5a/15, *amel kıl-* 34a/05, *imāmet kıl-* 18a/02, *maḥrec kıl-* 5b/03.

1.3.3.2. Tasvir / Betimleme Fiilleri ile Kurulanlar

“İki fiilin bağ-fiil yardımıyla birleşmesi sonucu oluşmuş birleşik fiillerdir. Bu yapılarda yardımcı fiil, asıl fiile özel bir anlam katar, bir bakıma asıl fiili anlam bakımından betimler, niteler. Bu nedenle “tasvirî fiil” olarak adlandırılan bu birleşik fiiller yardımcı fiilin kattığı niteliğe göre sınıflandırılır.” (Börekçi, 2009: 167).

1.3.3.2.1. Yeterlilik

İlk defa “Kutadgu Bilig”de tespit edilen “bil-” fiilinin iktidar gösteren tasvir fiili (Kara, 2011: 1384) yeterli olma, gücü yetme, muktedir olma kavramlarıyla eyleme bağ-fiil (/-(y)A+/-) eki ile bağlanmış (F- -a + bil-). Eski Anadolu Türkçesinde iktidar bildirmek üzere asıl fiillere /-(y)A bil-/ yapısı getirilir (Daşdemir 2000: 88).

Küfürde nice yığlın-abilürdün? 59a/03.

Bir kimsenün ṭāḳati daḥı olmadı ki nübüvvet heybetinden şor-abile. 25a/15.

1.3.3.2.2. Yetersizlik

“Türkiye Türkçesinde yeterlilik fiilinin olumsuzluğundan söz etmek yerine yetersizlik fiilinden söz etmek daha doğru olur. Çünkü yeterlilik tasvirî fiili durumundaki ‘bil-’ olumsuzluk eki almamakta; yetersizlik ifadesi Eski Türkçede ‘gücü yet-’, ‘muktedir ol-’ anlamındaki U- fiilinin olumsuz biçimi ile oluşturulmaktadır.” (Börekçi, 2009: 168). Metinde de durum böyledir.

(F- -(y)A + ø- -mA-)

Ben ḳatlan-amazdum. 59b/05.

Ol taşu cehemmem ḳapusından ayır-amadılar. 10a/12.

Bu kerre cennet ehli birbirin fark id-emeyeler. 33b/01.

Feryādlar idüp zārī zārī ağlaşalar ki biz güneş issine şabr id-emezdük. 32a/02.

Birisini ḳopar-amadılar ki ḳapuyı açalar bu gişiyi cehenneme ḳoyalar. 10b/02.

Mālik ol kimseyi bul-umayınca Cebrā'î'le gele, bulmadum diye. 63a/06.

Şu örneklerde zarf-fiil ve tasvir fiil kullanılmadan yetersizlik anlamı verilmiştir:

Yine ‘azāp melekleri zor eylediler ol taşu daḥı ḳaldur-madılar³⁹¹. 10a/15.

Cebrā'îl ikinci kerre ‘arş ayağına gele, secde eyleye, Yā Rabbî! Mālik ol ‘aşıyi bul-madı³⁹² diye. 63a/07.

³⁹¹ kaldıramadılar

1.3.3.2.3. Tezlik

Asıl fiile, /-I/ ve /-(y)U zarf-fiil ekleriyle birlikte “tezlik” kavramı katan “**vir-**” yardımcı fiilinin birleşmesinden oluşan birleşik fiil biçimidir:

/-I **vir-**/, /-(y)U **vir-**/

Ḥātūn ḥikāyeti de-yüvirdi. 15a/04.

Vardı ol yüz akçeyi çıkar-uvirdi. 36b/13.

Kimsenüñ nesnesi gerekmez didi aldı yörü-yüvirdi. 13b/11.

Fātūma Ḥaziretlerine geldi öñine [akçeyi] dök-ivirdi. 28b/14.

Filḥāl dört yüz dirhemi Emīre 'l-Mü'minīn'e şay-ivirdi. 28b/10.

Ben yoldaşlık idüp şuyı qoşumun bostānına şal-ivireyin. 59a/01.

Bir ḥamlecük otur saña aşḥābundan [birşey]cük cem' id-ivireyin. 13b/09.

Mumcığāzın yaq-ivirdüm, döndi girü geldi, çirāğı söyünmiş, girü yaq-ivirdüm, gitdi, girü geldi, çirāğı söyünmiş; girü yaq-ivirdüm, gitdi; mā-ḥaşal beş def'a çirāğı söyünmiş geldi, girü yaq-ivirdüm. 50b/05-06-07.

Güneşi kanadı-yıla tutdı koy-uvirmede tā ki 'Alī'nüñ namāzı kazāya qalmaya. 6a/10...

Şu örnekte tezliğin yanında “**önemsememe**” anlamı da hissedilmektedir:

Bāzırgān ölümü ki şu yoḥsa dirimi ki deyü qatuma geldi. Beni at-ivirdi. 23a/04.

1.3.3.2.4. Süreklilik

Süreklilik yardımcı fiili işlevi ile kullanılan “**gör-, kı-, tır-**” uzun süreli bir zaman dilimini kapsayan süreklilik kavramını ifade eder:

-1. /-(y)Up **tır-**/

Mekke dīvārına dayan-up tıruyorur. 40b/09.

Vaktā ki cehennem qapusına gelürler, görseler bir büyük taş cehennem qapusını iḥāta eyle-yüp tırur. 10a/11.

-2. /-e kı-/ , /-yu kı-/

Bir pākçe yire bu taşları göm-e kıdı. 10a/05.

Beni bu ağaça çıplak bağla-yu kıdılar, gitdiler. 21a/06.

4. /-e gör-/

Cehd ü cid id-egördiler, birisini koparamadılar. 2b/02.

1.3.3.3. Fiilimsilerle Oluşturulan Birleşik Fiiller

Fiilimsiler; belirli eklerle ad, sıfat veya tümleyene dönüşen yargı öbekleridir. İşlevlerine göre isim-fiil, sıfat-fiil veya zarf-fiil olarak adlandırılan bu sözcük öbekleri, yardımcı fiillerle birleşerek birleşik fiil oluşturabilir. İşlev olarak tasvirî fiil niteliği taşıyan bu birleşik fiillerin (Börekçi, 2009: 164) metindeki kullanımları şöyledir:

1.3.3.3.1. İsim-Fiil+Yardımcı Fiil Biçimindeki Fiil Deyimleri

İstek Fiilleri (-mAK iste-)

/-mAK iste-/ yapısı ile istek ifade eden birleşik fiiller kurulur:

Gelüp ol köpegi depele-mek istediler. 35a/13.

Pādīşāha iletdiler ʿurk it-mek istediler. 66a/03.

ʿArş ayağına aşıldılar, in-mek istemediler. 60b/01.

Bu yigit kalkup git-mek isteyicek şeyh eyitdi. 13b/08.

Vaktā ki bu āyetleri Allāhu teʿālā indür-mek istedi. 60a/15.

Dördünci, melekü'l-mevt guşşası ki cānum al-mak ister. 45a/12.

Peygamberlik daʿvāsın eyler belki dahı artuk ko-mak ister. 9a/13.

İki melek gelüp ol Tarrād'ın ruḥına suʿāl eyle-mek istediler. 55a/09.

Bu yigit[i] de gördüm makberesine gir-mek ister gamlı guşşalı. 36a/08.

Kim ki bu iki şifāt-ı ḥāşuma tolaşup benümle şerik ol-mak istemez. 11a/14...

1.3.3.3.2. Zarf-fiil+Fiil Biçimindeki Birleşik Fiiller

-1. Uzaklaşma Fiilleri (- (y)Up git-)

Bir kumdan şahrāya düş-üp giderdi. 3b/10.

Bu yigit kalk-up gitmek isteyicek şeyh eyitdi. 13b/08.

Uşda açlıktan helāk ol-up giderüz deyü çağırışdılar. 14b/08.

Zebāniler bu gişiyi sürüp cehenneme, al-up giderler. 10a/08.

Beni kara yirün içe şokup üstüme toprak döküp yağuz bī-çāre ko-yup girdiler.

3a/10.

-2. Beklenmezlik Fiilleri (-a gel-, -u gel-)

Maḳbereler içinde Bilāl-i Ḥabeşī'ye buluş-ugeldi. 27a/12.

Bir gün ittifāk ikisi birbirine yolda buluş-ugeldiler. 4b/03.

Bu sözi söylerken bir kimesne dahı çık-ageldi şahābenden. 35a/08.

-3. Acele Etme Fiilleri (-ı gel-)

Şeyh eydür: "Tır-ıgeldüm. Hemān-dem Başra şehrine vardum." 36b/09.

Ebū Cehil -ʿaleyhi'l-laʿne- tır-ıgeldi ol şanemi ayağından tutup yire çaldı. 43a/02

-4. Yineleme / Pekiştirme Fiilleri (-üp+F-)

ʿAbes sözler söyleş-üp gülüşürler. 33b/15.

-5. Durum Fiilleri (-Ip/-Up+F-)

Bir gice başını bir taş üzerine koy-up yattı. 55b/13.

1.3.3.3. Sıfat-fiil+Yardımcı Fiil Biçimindeki Birleşik Fiiller

“Sıfat-fiiller, sıfat veya isim görevinde kullanılan çekimli yapılardır. Bu yapılar, ol-, gel-, görün-, tut- gibi yardımcı fiillerle birleşerek genel anlamlı bir fiil deyimi oluştururlar. Bir bakıma tasvirî fiil gibi kullanılan bu kuruluşların farkı, asıl fiilin zarf-fiil ekiyle değil; Sıfat-fiil ekini aldıktan sonra yardımcı fiile bağlanmasıdır. Bu tip fiil birleşmelerinde de yardımcı fiilin görevi aslî fiili bir bakıma tasvir etmektir.” (Börekçi, 2009: 165).

1.3.3.3.1. Bitirme / Sonuç Fiili (-mİş / -muş ol-)

Ol mâlî aña virme-miş olsa böyle dimekle kâfir olur. 67a/09.

Geyse kaçd-ıla yâhūd lutf-ile kendüni kâfire beşzet-miş olur. 67b/01.

Kâfirler nolaydı biz dahı müslimân ol-muş olayduk diyeler. 30b/02.

Rızkuş sebebile benüm tâ’atümi terk idersen bağa inanma-mış olursın. 20b/01.

Hîçbir müslimân cehennemde kalmaya illâ bir kimse ki hîç ömrinde hayrâtdan hasenâtdan bir amel işleme-miş ola. 24a/13.

Bir gişi bir işi işlemedin yalân yire Allâh bilür ki işledüm dise, hâl budur ki ol işi işleme-miş olsa kâfir olur. 67b/05.

1.3.3.3.2. Yaklaşma Fiili /-mA+IU ol-/

Özkan (2009: 151.) “gelecek zaman ifadeli sıfat fiiller” içinde verdiği bu yapıyla ilgili “-ma/-me fiilden isim yapma eki ile -lu, -lü sıfat yapma ekinin birleşmesinde meydana geldiği anlaşılan ek Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zaman ve liyakat ifadesi taşıyan sıfatlar türetmiştir.” der. Metinde “neredeyse / az kalsın” anlamları ile zamana yaklaşma bildirir:

Güneş dahı toğ-malu oldı. 5b/05.

Kaçan cum’a gün olsa Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâm ol minâreye çıkup ezân okur ve İsrâfîl ‘aleyhi’s-selâm minbere çıkup hutbe okur ve Mîkâ’îl ‘aleyhi’s-selâm mihrâbında imâmlık eyler ve cemî-i gökyüzünde olan melekler cem’ olup namâz kırlar ve namâzdan fâriğ olup du’a it-melü olıcağ Cebrâ’îl eydür: ... 17b/11.

Buğa münâsib hikâyet oldur ki geçmiş zamânda Başra şehrinde bir âbid varıdı. Bir yere git-melü olsa her adımı-ki ayağın kaldurup adardı. 65a/14.

1.3.3.3.3. Niyet / Tasarlama Fiili (-A+cAK ol-)

Ardımızdan kâfirler gel-ecek olursa bunların-ile kim döğüşür? 60b/12.

Bir gişide ola İslâm, kâmil olur eger başından ayağındañ pür günâh ol-acak olursa. 59a/08.

1.3.3.4. İkilemeli Birleşik Fiiller

Bu tür fiiller; çoğunlukla yakın anlamlı ya da zıt anlamlı kelimelerin bağ-fiil **(-y)Up** işlevli bir biçim birimle birleşerek ikilemeli yükleme dönüşmesiyle oluşur.

/-ø/

Derhāl yetiṣḍiler benī yatur-³⁹³ø kaldurdılar oturdı kodılar. 3b/01.

/-dı/

Görülen geçmiş zaman ekinin bağ-fiil işleviyle kullanıldığı hissedilmektedir:

Derhāl yetiṣḍiler benī yatur kaldurdılar otur-dı kodılar. 3b/01.

Yohsa cehennem söyün-di gitdi kendünjizi cennetde mi bulduñuz? 4b/07.

/-erler/

Geniş zaman sıfat-fiil eki ve 3. çokluk şahıs ekinden oluşan ikilemeli yüklem şeklinde oluşmuştur. Bu örnekte git- fiilinin uzaklaşma işlevi hissediliyor:

Cehennem odı yakmaz, giç-erler giderler bâkī zālimler cemī'isi cehennemde kalurlar. 25a/10.

/-miş/

Zıt anlamlı sözcüklerin bağ-fiille oluşan “girip çıkmak” ifadesinin ikilemeli yükleme dönüşmüş şekli.

Bunları birbirlerine göstereler ki bu cehenneme gir-miş çıkmışdur. 33a/14.

/-duñ/

Aşağıdaki örnekte /-duñ/ biçim birimli ilk cümle ikincisinin durum tümleci görevindedir.

Bizi açlıkdan kır-duñ gidersin, yemek getüreyin diyü. 50b/11.

/-ar tur-/

Bu yapı sürerlilik anlatmaktadır:

Mütevelli'yi gördüm bāzīrgānı bak-ar turur. 23a/08.

1.3.3.5. N₂+F₂ Şeklindeki Birleşik Fiiller

Belirtisiz nesne (N₂) ve geçişli fiilin (F₂) birleşmesiyle oluşmuş örneklerden bazıları şunlardır:

çadır kur- 29b/16, Kur'ân oku- 68a/01, ok sep- 55b/15 imān getir- 43a/01.

Geçişsiz fiille (F₁) belirtili nesnenin (N₁) oluşturduğu birleşik fiile de rastlandı:

³⁹³ Bu yapı “yatur[up] kaldurdılar” şeklini de düşündürüyor.

şabāhı şabāhla- 45a/07.

1.3.3.6. Tümleç+F₁ Şeklindeki Birleşik Fiiller

cehenemde kal- 43a/01, ardınca yet- 42b/07.

1.3.3.7. Deyim Anamlı Birleşik Fiiller

“Birden fazla sözcüğün tek kavramı karşılamak üzere ve kalıcı olarak birleşmesi Türkçede çok sık kullanılan bir kavram işaretleme yöntemidir.”

“Deyimleştirme, oluş/kılış gösteren sözlük biçimbirimleri oluşturmanın da en verimli yöntemlerinden biridir ve genel niteleyicilerle nitelenen durumdaki fiilin bir oluşu ve kılışı karşılamak üzere kaynaşması ile oluşur. Anlam olarak sözlük biçimbirimi olmasına rağmen sözlükte yer almayan bu yapılar **fiil deyimleri**³⁹⁴ olarak adlandırılabilir.” (Börekçi, 2009: 161)

Gün yogıdı. 5b/10. Ecelün yakın geldi. 5a/12. Aḥīr, ĩmānı kapandı. 55a/11. İçüme korkuları düşdi. 3a/17. Mafsallarım an an ditredi. 3a/17. Havāric işidüp karnı aḡrıdı. 9b/07. Ah eyledi, düşdi, uşşı gitdi. 36b/11. İstediler ki beni su-āle çekeler. 3b/02. Kimseyi maşharalığa almamak. 64a/12. Hārūn Reşīd karşı gelüp eyitdi. 56a/12. ‘Aḡlım şaşdı, ıışşı başımdan aşdı. 3a/16. Aşağa yokarı istedi kâbil olmadı. 65b/11. Pes havāric işidüp yūregi yarıldı. 9a/04. Muhammed yetmez mi cāzūladı dedi. 43a/03. Ben secdede kendümi uyurlıḡa urdum. 23a/01. Sen mālı şaklarsın başuḡa belālar gelür. 7b/15. Bunun ayaḡınca, ardınca yapça yapça yōridi. 5b/04. Zīrā ḡāfil zāhirine baḡar ‘āḡıl bāṭnına baḡar. 24a/07. ĩlim-i ḡod seni şaklar başuḡı belālardan kurtarur. 8a/01. Ḥarīfūḡ cān başına şıḡradı neye uğraduḡını bildi. 65b/11. “Lā ilāhe illallāh” kelimesin şıḡḡ-ıla diline getirse. 15b/08. Bir gün aşḡābına buyurdılar ki kimūḡ ĩmānı ‘aceb gelür? 40a/11. Ḥātūncuḡum olaydı benüm firāḡuma üzerümde aḡlayaydı 39a/04. İḡtināp itmek daḡı küçüḡe küçük, büyüḡe büyük dimemek. 64a/12. ‘Aḡluḡ gitdi. 57a/15. Ebū Cehil tırıgeldi ol şanemi ayaḡından tutup yire çaldı ve oda yaḡdı. 43a/03. Anacuḡum saḡ olaydı şimdi benüm bu ḡarībḡımda üzerimde bulunaydı. 39a/02. Ḥaziret-i ‘Alī kerramallāhu vecchēhū Peygamber Ḥaziretinūḡ kıızı Fāṭıma raḡıyallāhu anha üzerine

³⁹⁴ Börekçi (2009: 161-164) Deyimleşmiş Fiiller (Fiil Deyimleri) başlığı altında bu konuyu şu alt başlıklara ayırmıştır:

Özne+Fiil Tamlaması Biçimindeki Fiil Deyimleri

Nesne+Fiil Tamlaması Biçimindeki Fiil Gövdeleri

Zarf+Fiil Tamlaması Biçimindeki Fiil Gövdeleri

Tümleç+Fiil Tamlaması Biçimindeki Fiil Deyimleri (İşletme Eki Almış İsimlerin Fiillerle Kurdukları Fiil Deyimleri):

1. /...+A/ + Fiil Yapılı Fiil Deyimleri

2. /...+DAn/ + Fiil Yapılı Fiil Deyimleri

3. /...+DA/ + Fiil Yapılı Fiil Deyimleri

4. /... +ḡibi/ + Fiil Yapılı Fiil Deyimleri

5. /... +ile/ + Fiil Yapılı Fiil Deyimleri

girdi. 28a/07. Bir gişide ola İslām, kāmīl olur eger başından ayağından pür günāh olacak olursa. 59a/08. Ben bu sözi didigümleyin Behrām Mecūsī biraz baş aşğa eyleyüp gözleri yaş-ıla tıldı. 51a/11. Melūl, maḥzūn, eskiler giyüp, gözi yaşlı, baş aşğa bırakmış, yemek içmek yok, tırur. 36a/06. ‘Abdu’llāh didigün bir fāsık, fācīr kimsedür yohsa seni pereye mi atdılar? 61b/07.

1.3.4. Birleşik İsimler

“Hemen bütün dillerde çeşitli kavramlar birer kelime ile bildirilir; fakat çok zaman kelime yetersizliği, anlatım zorunlukları veya çeşitli anlam ilgileri dolayısıyla kavramların iki yahut daha fazla kelime ile bildirildikleri de görülür. Bu bildirim şekilleri zaman geçtikçe kalıplaşır ve bu şekilleriyle bir tek kavram bildirmeye başlar; böylece, bileşik kelimeler doğar.” (Göğüş, 1963: 245).

“Birleşik isimleri oluşturan kelimelerden en az biri kendi öz anlamını kaybettiği ve böylece yeni anlamda kavram işareti oluşturulduğu için, bunların arasına hiçbir ek veya kelime/kelime grubu vb. giremez.” (Kara, 2001: 93).

“Tek bir kavramı işaret eden birleşik kelimeler, ya bir sıfat tamlaması ya da bir belirsiz isim tamlamasıdır. Ayrıca yakın anlamlı iki isim yanyana getirilerek ikisinin teşkil ettiği grubun adı olabilir. Bazan bir cümle veya cümle parçasının da tek kavram işaret etmek üzere birleşik kelime hüviyeti kazanmış olduğu görülür.” (Gemalmaz, 2010: 218).

Metindeki birleşik isimlerin yapıları şöyledir:

-1. İsim Tamlaması Biçimindeki Birleşik İsimler

Bābil Cenneti 32b/03, cum’a irtesi 19a/11; Ğayyā Kuyısı 31b/01, gökyüzi 17b/10, hiçbir 7a/10, dīn kardaşı 53b/15; bayram namazı 64b/07; cum’a namāzı 12a/15, işrāk namāzı 46b/02-03, yir yüzi 43b/02, ḥurmā yaprağı 26a/01, Gök Taırsı 41b/13, İhlāş sūresi 7b/15

birbir+i 33b/01, bir+i+bir+i 58b/05, birbir+ler+i 33a/14; bir+ü+bir+miz 31b/11.

-2. Sıfat Tamlaması Biçimindeki Birleşik İsimler

Bugün 14a/02, kız karındaş 59b/05

-3. Ses Kaynaşması/Değişikliği Yolu ile Oluşmuş Birleşik İsimler

Bu ara > bura 19b/07, bu ara+da > burda 8a/09, bu ile > böyle 5b/10, bu öyle+ce > böylece 6a/02, kim ise ne > kim+se+ne 34b/03, ne asıl > nasıl 25a/14, ne için > niçün 13a/16, ne ise ne < nesne 17b/14, o ile > öyle 52b/11, sekiz on > seksan 6b/02, şu imdi > şimdi 3b/07, şu ile > şöyle 2b/01, tokuz on > tokşan 51a/13.

-4. Sözcük Türleri Kayması Yolu ile Kurulan Birleşik İsimler

Biraz 21a/01, birkaç 33b/14, bir nice 9a/06, bir uğurdan 14a/09, bir zamān 68b/06, bir yolu 65b/12, bir yolun 50a/11, eyle olsa 2a/08, hiçbir 22b/14, hiçbir 7a/10,

hiç kimse 30b/16, işbu 9b/07, işburada 55b/14, öyle olsa 20b/01, yalan yire 64a/10, yüzü kara 57a/16, yüzleri kara 31a/06, yüzü kıyı 48a/01, yüzü üzerine 41b/07.

-5. Yargı Öbeği (Yüklemleme) Biçimindeki Birleşik İsimler

Oda tapucu 12b/09, yol kesici 55b/13, ibret alıcı 20b/08, kan dökücü 65a/09, kan idici 17a/04.

1.3.5. KELİME ÇEŞİTLERİ

1.3.5.1. KİŞİLERİ / NESNELERİ / KAVRAMLARI TEMSİL YOLUYLA KARŞILAYAN SÖZLÜK BİÇİM BİRİMLERİ (ZAMİRLER)

“Ardında bir nesne veya kimse kavramı olan, dolayısıyla bir adın yerini tutan kelimeye zamir (pronom) denir.” (Banguoğlu, 2011: 356).

“İşlevsel bir yaklaşımla zamir, yazılı veya sözlü bir anlatı bağlamında, konuşan ve dinleyen kişi/leri, kendinden söz edilen kişi veya nesne/kavramları ve anlatı içinde gönderimde bulunulan ifade ve ayrıntıları temsil eden sözlük biçimbirimi olarak tanımlanabilir.” (Börekçi, 2009: 66).

“Zamirler isim cinsi arasında en değişik kelimelerdir. Bunlar isimlerden, sıfatlardan, zarflardan çok farklı hususiyetler taşırlar. Bu farklar şu altı nokta etrafında toplanabilir. 1. mana, 2. genişlik, 3. kelime yapma, 4. iyelik, 5. çekim, edatlara bağlanma.” (Ergin, 2002: 283).

Temel işlevi³⁹⁵, varlıkları bir anlatı bağlamında temsil etmek olan zamirler bir dilin betimlenmesinde, tanımlanmasında, başka dillerle karşılaştırılmasında önemli bir ölçüt oluşturur. Çünkü bir dil sisteminde temsil etme ve gösterme işlevi de tıpkı ses dizimi, kavram işaretleme ve kavramlar arasında ilişki kurma düzeni gibi dillere özgü bir dil bilgisi ulamı oluşturur (Börekçi, 2009: 66).

1.3.5.1.1. Kişileri Temsil Eden Zamirler

1.3.5.1.1.1. Kişi Zamirleri

Korkmaz (2003: 405) kişi zamirlerini, varlıkları kişi olarak temsil eden ve kişi adlarının yerine geçen zamirlerdir şeklinde tanımlarken Börekçi (2009: 67) *anlatı bağlamında konuşanı, dinleyeni ve kendinden söz edileni temsil eden zamirlerdir*, şeklinde tanımlamıştır. THE'de birinci ve ikinci kişi zamirleri biçim ve kullanım açısından ÖTT ile örtüşür. Farklılık üçüncü teklik ve üçüncü çokluk kişi zamirlerinde görülür. Üçüncü teklik kişide “*a+n, bu, ol, o, şu”, üçüncü çokluk kişide ise “anlar, bunlar, şunlar, onlar³⁹⁶” şeklindedir.

³⁹⁵ Zamirler için daha geniş bilgi için bk. Kerim Demirci (2010). *Teorik Bir Yaklaşımla Zamirler*. (Ural ve Altay Dillerindeki Zamirlerin Toplu Listesi)

³⁹⁶ Sadece bir örnekte (38b/08) “onlar” şeklindedir.

I. teklik şahıs

- Ben* dağı karındaşım Cebraîlden ‘aleyhi’s-selām şordum. 6a/01.
 Ya’nî *ben* kulumun başa hüsn-i zan üzere olduğın severin. 4b/11...
 Şol kepenegüñi ve çaruğunı *ba+η+a*³⁹⁷ vir ki dervişlik pādīşāhlığımış. 21b/01.
 Bugün *ba+η+a* şol okuduğum ezāndan ne kadar şevāb hāşıl oldıyısı...17b/12.
 Ben şol cum‘ayın ki sen *ben+de* gusül eylediñdi. 58a/11.
Ben+den yi gayrı gişiden yeme. 21b/12.
 Utan *ben+den* ma‘şiyet itdügün vaqtin. 20a/10.
 Kulumun *ben+den* gayrı varacak kapısı yokdur 55a/13.
Ben+den gayrı Bağdād şehrinde zīrā hayır işlerde var mıdur 50a/10.
Ben+den sonra gelürler beni görmedin sözüm gerçeklerler 40b/02.
 Nice zamāndur ki bunlar gönüllerile *ben+i* birlerlerdi. 32a/16.
 Girmezin hattā *ben+i* seven kimseler benümle bilece girmeyince. 35a /02...
 Şimdi *ben+im* tapduğum Tanrı’nun [hazīnesinde] vardır. 22a/05.
 Ya’nî büyüklük benim ridāmdur, ululuk *ben+im* izārımdur. 11a/12.
 Rezzāk *ben+in* merzūk sensin. 20a/13.
 Bir gişi bir mü‘mine sen *ben+üm* katımda kâfir-ile berabersin dise... 67b/09.
 Rızkuñ sebebile *ben+üm* tātūmi terk idersen başa inanmamış olursın. 20b/01.
 Yā habībüm! Ancak cum‘a kalmışdur ki *ben+üm-çün* hāş eyledüm. 19b/10.
 Yā Rabbī! Sen bilürsin ki Muhammed *ben+üm-ile* nice dostdur. 62b/15.
 Kanı *ben+ümle* va‘de eylediñdi. 32b/14.
 Girmezin hattā beni seven kimseler *ben+ümle* bilece girmeyince. 35a /02...

II. teklik şahıs

- Sen* tecrube itmek isteyiörürsin sen şok. 13a/01.
Sen mi öñürdi elüñi şokarsın oda; yoğsa ben mi? 12b/15.
*Sa+η+a*³⁹⁸ bilmedügün bildürdüm dağı neyleyeyin. 7a/12.
 Otuz beş yıldur *sa+η+a* taparın yine beni yağarsın. 13a/04.
 Geleyin *sen+cileyin* tevekkül ideyin. 22b/08.
 Ben eyitdüm: *Sen+de* yüz akçesi varımış. 36b/11.
 Utan benden ma‘şiyet itdügün vaqtin ki ben dağı utanam *sen+den*. 20a/10.
 Benden selām iledesin diyesin ki *sen+den* Allāh dağı Resūli rāzī oldı. 49b/15.
Sen+i karanlık yire şokayın kimse yanına varmasın. 22a/14.
 Gel imdi, ĩmāna gel; yoğsa şimdi du‘ā iderin *sen+i* yir yudar. 23a/13.
 Gel imdi *sen+i* bir tağ başına ādem, ādemī-zād olmaduğı yire iledeyin. 22b/06.
Sen+iñ üçün ‘aceb haberim vardır. 50a/09.

³⁹⁷ **be+n* → TYİSD 264.

³⁹⁸ **se+n* → TYİSD 275.

*Bu vaʿdeme inanmayınca ki rezzāk benin merzūk **sen**+sin. 20a/13.*
*Andan sonra Hāziret-i ʿOsmān'a şordı ki **sen**+ünj hālünj neydi? 57b/07.*
***Sen**+ünj rızkuñ içün ğamlanduğun ne nefʿ ider ne zarar ider. 45b/06.*
*Gel şu tapduğumuz taprımuzı **sen**+ünjle tecrube idelüm. 12b/11.*
*Bir mürīdine eyitdi ki gel **sen**+ünjle bu diyār[dan] gidelüm. 65b/03.*
*Behrām Mecūsī **sen misin**? 50a/08.*

III. teklik şahıs

***A+η**+a varalar tā ki bunlara İslām ʿarz eyleye. 13a/10.*
*Bāzırgān nedür hāl deyü şorıcağ **a+η**+a dağı hālī iʿlām eyledi. 23a/14.*
*Var ol yüz aqçeyi **a+n**+dan al, üzerüme yiyecek eyle. 36b/08.*
*Behrām Mecūsī'ye diyesin ki **a+n**+dan Allāh teʿālā dağı rāzī oldı. 51a/10.*
*Göriceğ ben **a+n**+ı ne aşıl kimsedür bilürin. 61b/10.*
*Eyitdi: Var **a+n**+ı harābatda, meyhānelerde ara. 61b/10.*
*Bi-ʿaynihi **a+n**+ıñ dağı baldırı kıpkızıl kan. 35a/09.*
***A+n**+uñ hasteligi günahlarına keffāretdür. 38a/08.*
*Yā Selmān! Ol Allāh haqqı-çun ki benüm nefsüm **a+n**+uñ elindedür. 64b/09.*
*Şol kimse ki benden korğar biz **a+n**+uñ-çun tarlıqdan kurtulacağ bir mahrec kıluruz. 15b/02.*

***Bu+n**+uñ en ednā naşibi oldur ki... 16b/11.*
*Meger **bu+n**+uñ hırkasında biñ dāne kızıl filorisi varıdı. 65b/08.*
*Hāziret-i ʿAlī -k.v.- **bu+n**+uñ -hürmet idüp- öñine giçmedi ^{5b}/03.*
*Bir kimseyi incitse elbette lāzım gelür ki **o** da atasına anasına söge. 37a/11.*
*Ne ʿayubumu görüp rızkumu keser ne **o+η**+a ölmek vardır. 22a/06.*
*Biz dağı **o+n**+a ol kadar ücretin ziyāde eylerüz. 15a/12.*
*Yohsa **o+n**+uñ fışkı sebebile cümlesine gökden od iner. 38b/09.*
***Ol**, dünyāda bir serçüğe merhamet eyleyüp āzād eylemişdi. 3b/04.*
***Ol**, dağı Resül Hāziretinden şallallāhu ʿaleyhi ve sellem buyurur. 7a/05.*
*Bāzırgān ölümü ki **şu** yohsa dirimi ki deyü qatuma geldi 23a/04.*

I. çokluk şahıs

*Bunlar diyeler ki nolaydı **biz** dağı müslimān olayduğ. 62b/07.*
*Şağa maʿlumdur **biz** dağı minberlere, kürsilere çıkarduğ. 48a/04.*
*Siz **biz**+den efdalsiz didi. 19a/06.*
*Hasenāt **biz**+den dağı öldüğümüz vaktin götürülüp turur. 19a/03.*
***Biz**+e manşüb vırsünler dirdiñüz. 47b/14.*
*Bugün yarın **biz**+e dağı böyle eyler didi. 54a/01.*
***Biz**+i cehenneme koyılamıssa koyuñ. 44a/04.*
*Hey ana! Neylersin? **Biz**+i açlıqdan kırduñ gidersin. 50b/11.*

***Biz**+im dīnımızda bu daḥı ḥarāmdur daḥı ne işledüñ? 50a/15.*

*Ḥuşūṣā ki bugün cum'a günüdür az ḥizmeti **biz**+im katımızda çokdur. 15a/13.*

*Yā şefī'a'l-ümem **biz**+üm od issine tākatimüz yokdur. 32b/04.*

***Biz**+üm ne ḥasenemüzden ziyāde olur ne seyyi'emüzden eksilür. 19a/04.*

*Ḳāfir ardımızdan gördük, ulam ulam olup geliyörür **biz**+üm-ile cenk itmege.*

61a/02...

II. çokluk şahıs

***Siz** kimsiz ki sizi böyle ri'āyet-ile getürürler. 31a/07.*

***Siz** daḥı cehennemdesiz biz daḥı cehennemdeyüz. 30b/04...*

*Benüm elümde ne var ben de **siz**+cileyin bir kulın. 31b/12.*

*Ya'nī ebedī **siz**+den rāzī olam, sizi ayruḳ yakmayam. 49a/13.*

*Ya'nī **siz**+den aşağılara siz rahmet eyleñ ki sizden yoḳaru olanlar daḥı size rahmet eyleye. 2b/15.*

***Siz**+e ma'lumdur ki bizim kuvvetimüz yetmez. 10b/04.*

*Siz daḥı yerdekilere rahmet eyleñ tā ki gökler daḥı **siz**+e rahmet eyleye. 2b/14...*

*Eger siz ölümü aṣṣaṣuz **siz**+i böyle güllüşdürmezdi. 33b/15.*

*Ya'nī ebedī sizden rāzī olam, **siz**+i ayruḳ yakmayam. 49a/13*

***Siz**+iñ+ile bugün bizüm farkumuz ne? 30b/04.*

*Aşḥāb ben faḳīri **siz**+ler+e göndürdiler. 25b/12.*

***Siz**+ler+i göricek ola ki şād olur. 25b/11.*

***Siz**+üñ dīniñüzden bir ḥātūn gişi aḥşamın geldi. 50b/04.*

*Bu **siz**+üñ tañrıñuz ne ulu ve peygamberiñüz ne şefḳatli peygamberdür. 51a/12.*

*Ḥātūn gişi bu ṭabaḡı al **siz**+üñdür. 14b/11.*

III. çokluk şahıs

***Anlar** ağlaşurken yine kıbel-i 'arşdan bir nidā gele. 32a/06.*

***Anlar** eyide: Utanuruz kimüñ ümmetinden idigimüz[i] dimege. 32a/09*

*Ne ḳadar kimse cum'a namāzın ḳıldıyısı **anlar**+a baḡışladuk. 18a/07*

*Ne ḳadar imām, imāmlıḳ itdiyise hep **anlar**+a baḡışladım diye. 18a/04...*

*"Eger pādīṣāhuñ altun legeni **anlar**+da bulunmazsa beni arḳurı ḳazuḡa ursunlar." didi. 66a/06.*

***Anlar**+ı bile yarlıḡadım. 4a/16.*

*Avucına alup şehādet kelimesin getürüp **anlar**+ı şāhid ṭutmuşdur. 10b/07.*

*Şālihlerüñ şöḥbetin severdüm **anlar**+la muşāḥabāt itmege iverdüm. 4a/02.*

***Anlar**+uñ şehādetile o gişiyi ne ḳadar 'āşīyise daḥı yarılḡardı. 55a/02.*

*Ḥalāyık daḥı **anlar**+uñ sözile Allāh rahmet itsün deyü çağırşurlardı. 55a/06.*

*Siz benüm mālumu neyledüñüz? **Bunlar** eyideler: ... 47b/01.*

***Bunlar** şol kimselerdür ki bunları sevenler sa'īd olurlar. 30a/10.*

*Pes ol vaktin Hâk celle ve ‘alā **bunlar**+a gâzab idüp eyitdi. 17a/05.*

*Ol hayırların eşeridür ki **bunlar**+a mâ’ideler ni‘metler gelür. 36b/01.*

***Bunlar**+ı sevenler sa‘îd olurlar biz **bunlar**+ı sevmezdiük. 30a/10.*

***Bunlar**+ı bu dört kadeh-ile melekler şarâbla tahûr şu-yıla şoralar dağı... 30a/04.*

***Bunlar**+uñ gögislerinden yaramaz hûyları gide. 30a/05.*

***Bunlar**+uñ îmânından ‘aceb îmân olmazsa ‘aceb degül. 41a/09.*

*Ardımızdan kâfirler gelecek olursa **bunlar**+uñ-ile kim döğüşür? 60b/13.*

***Onlar**+uñ ortasından sür çıkar. 38b/08.*

*Şöyle buyurur ki ümmetümün hayırlısı **şunlar**+dur ki şehâdet kelimesin şıdıkile, ihlâş-ıla getürdükden sonra kaçan ihsân eylese[ler] şafâlar süreler. 56b/08.*

*Ammâ ‘aceb îmân **şunlar**+uñ îmânıdur ki benden sonra gelürler beni görmedin sözüm gerçekerler. 40b/02.*

*Ya‘nî dağı sa‘ati gelmedi mi **şunlar**+uñ, îmân getürdiler, göñülleri korķar Allâh’ı zikir itmegile. 56a/03.*

1.3.5.1.1.2. Dönüşlülük Zamiri

Eski Anadolu Türkçesinde dönüşlülük zamiri olarak kullanılan “öz, kendü, kendizi(n)” (Demirci, 2010: 147) zamirlerinden metinde kullanılanı “kendi / kendü” zamiridir.

***Kendi** ırakdan şeyhi gözetdi. 22b/10.*

*Girü ol gice **kendi** ve ‘avratı ve oğlancukları aç yatdılar. 14a/10.*

*Vaktâ ki **kendi**+ne geldi. 56a/05*

*Kişinün rızkını her ne yerde olur bigi kendü kadar **kendi**+ye tâlib olduğına îmân getürüp geldiler. 23b/01.*

*Tağrının rızasını **kendü** rızasının üzerine taqdîm eyledi. 48b/12.*

*Harîf bostâna geldi, gördi **kendü** şuvarduğundan dağı ra‘nâ şuvarılmış. 59a/02.*

*Ol **kendü**+cügüdür. 62a/10.*

*Dîn bâbında **kendü**+den yoxaruya, dünyâ bâbında kendüden aşğa bakmak. 64b/04.*

*Bu bî-çârenün ber-bâd kârı **kendü**+lerden kala. 2b/02.*

*Ben secdede **kendü**+mi uyurlığa urdum. 23a/01.*

*Ol sebebden bu üç fi‘ilden **kendü**+mi men‘ eyledüm ve Allâhu te‘âlâ dağı -bu üç fi‘ilden kendümi çekdüm- anuñ-içün beni ululadı. 59b/09.*

*Bir gişi kâfir tonın geyse kaçdıla yâhûd luğf-ile **kendü**+ni kâfire beşzetmiş olur. 67b/01.*

*Cehennem söyündi gitdi **kendü**+ñizi cennetde mi bulduñuz? 4b/07.*

*[Ta‘am] azacuk kalduğınlayın bahâne eyllüyüp **kendü**+si sıvışurdi. 54b/13.*

*Vaktâki **kendü**+ye geldi, eyitdi İlâhî, seyyidî ve mevlâyî... 56a/15.*

*Pes Mâlik bir tarafından yapışa, ol kimseyi **kendü**+ye çeke. 63a/11.*

1.3.5.1.1. 3. Karşılıklılık Zamiri (Bir(i)bir +Tamlanan Eki+İyelik Eki)

“Birbiri” sözcüğü, ‘biri’ belirsizlik zamirinin farklı kişilere gönderimde bulunarak tekrarlanmasıyla kalıplaşmış bir zamirdir. Dönüşlülük zamiri “kendi” gibi özel işlevi bakımından değerlendirilmesi gereken bir zamirdir. Çünkü Türkçede karşılıklılık çatısı /-(I)ş-/ eki ve karşılıklılık edatı ‘ile’nin yanı sıra birbiri zamiri ile de kurulmaktadır. Kullanıldığı cümlede eylemin iki eyleyen tarafından karşılıklı olarak kılındığını ifade eder. Bu nedenle karşılıklılık zamiri olarak adlandırılması uygun görülmüştür (Börekçi, 2009:70).

Gramer kitaplarında sıkça karşılaşılmayan fakat dilde kullanılan zamirleşmiş kelimelerden biri de birbiri zamiridir. Göksel ve Kerslake buna karşılıklılık zamiri (reciprocal) demektedir. ... Bu zamir de dönüşlülük zamiri gibi daha çok şahıslar için kullanılmaktadır (Demirci, 2010: 47).

*Bu kerre cennet ehli **birbiri**+n fark idemeyeler. 33b/01.*

*Sırçalar **birbiri**+ne tokundı, pāre pāre oldı. 47a/02.*

*Bir gün ittifāk ikisi **birbiri**+ne yolda buluşu geldiler. 4b/03.*

***Birbiri**+ne tokunup şu senüñ sırçaların gibi helāk olurlardı. 47a/04.*

*Zirā **biribiri**+nden gāyet ırāğıdı. 58b/05.*

*Resūlu ‘llāh’dan **biribiri**+ne şikāyet iderler. 40b/06.*

*Ölüleri Allāh’a hāmd iderler ve **biribiri**+ne beşāret iderler. 35b/13.*

*Alınlarında birer pāre siyāhları kıla ki ehl-i cennet bunları **birbirler**+ine göstereler ki bu cehennemde girmiş çıkmışdur. 33a/14.*

***Birübir**+mizle kucuş kucuş zārılık eylemeyelim. 31b/11.*

1.3.5.1.1.4. Kişiyi Göstermeye Yönelik Soru Zamirleri

*Muhammed **kankı**+nuzdur? 41a/13.*

***Kankı**+sı cehennemde ‘azāp gördükden sonra cennete girdi ve **kankı**+sı ‘azābsız hisābsız girdi cümlesi bir kabza-i vāhidde olalar. 33b/02.*

*Ol kırk hadīs **kankı**+sıdır? 64a/05.*

***Kim** kimi bilür? 40b/11.*

*Ardımızdan kāfirler gelecek olursa bunların-ile **kim** döğüşür? 60b/13.*

*Başa şöyle emr olunmuşdur ki **kim** ki Ebūbekr’i ve ‘Ömer’i sevmese. 35b/02.*

***Kim**+dür ki Allāhu te‘ālā dağı aya ez‘āf u muzā‘af ecir vire. 29a/10.*

*Benüm cennetümde koşum **kim**+dür? 61b/03.*

*Her **kim**+e ki şordisa ta‘accüb itdiler. 6b/08.*

*Cennetümi ve cum‘ayı senüñ dostların ve senüñ ümmetüne virmeyüp yā dağı **kim**+e virsem gerek. 19b/12.*

*Hātırıma şu geldi ki ben yüzi kara kul **kim**+in ki... 57a/16*

*Eyide ki yā eşkıyā bölügi siz **kim**+ler+siz? 31a/03.*

*Ḥaziret-i Resūl sordu ki yā rākib sen **kim**+sin didi. 42b/02.*

*Yā fetā sen **kim**+sin ve ḥālūñ nedür. 36a/10.*

*Siz **kim**+siz ki sizi böyle ri‘āyet-ile getirürler diye. 31a/07.*

*Yā sultānım! Ben size **kim**+siz deyü şordum. 52b/08.*

*Bir gün aşḥābına buyurdılar ki **kim**+ün ĩmānı ‘aceb gelür? 40a/11.*

*Ol mütevellī eyitdi: Yā şeyḥ bu şartlar **kim**+ün ḥazīnesinde olur? 22a/05.*

*Bilür misin ben **kim**+ün içün ḥalk oldum? 48b/11.*

Şu örneklerde zamir çekimli fiille birleşerek “Hangi hakla karışıyorum, kendimi ne sanıyorum, kimim” anlamlarında tevāzu sözü yapmıştır:

*Ben kemine kemter, **kim olam** ki Ḥaḳ te‘ālā celle şānuhū Kelām-ı Qadīm’inde yād idüp حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ diye. 57b/03.*

*Ben ḥaḳīr u faḳīr, **kim olam** ki beni Allāhu te‘ālā kelāmında ḥāşşeten yād eyleye. 57b/08.*

*Ben ḥaḳīr u faḳīr, **kim olam** ki Ḥaḳ celle ve ‘alā Kelām-ı Qadīm’inde beni ayet-ile ululaya. 57b/14.*

1.3.5.1.1. 5. Kişileri Gösteren Belirsizlik Zamirleri

Herhangi bir kişi, kim olduğu belirtilmeyen bir şahıs için kullanılan belirsizlik zamirleri şunlardır:

*İbni ‘Abbās eydür **ba‘zı**+larını od topuḳlarına deḡin tuta, **ba‘zı**ların dizine dek tuta, **ba‘zı**ların göbeklerine dek. 32a/12.*

*Ḥattā baḡa iki kimse gelse **biri** şālīḥ biri fāsīḳ olsa öḡürdi ol şālīḥün maşlaḡatın bitürüp fāsīḳ üzerine taḡdīm iderdüm. 4a/05.*

*‘Ālemde dört ḡātūn erenler maḡāmına yitişüp sābıḡīndan olmuşdur. **Biri** Āsiye, Fir‘avn ḡātūnı; **biri** Meryem, Īsā anası; **biri** Ḥaticetü’l-Kübrā, Muḡammed Muşṡafā ḡātūnı. 26a/15-16.*

*Ḳaçan kıyāmet ḡüni olsa Allāhu te‘ālā ḡulḡ-ıla her ḡuluḡ ortasına bir ḡicāb çiker ki **biri**, **biri**+sinün sırına muṡṡalī‘ olmayalar. 51b/13.*

*Bizden **biri**+müz varsun. 40b/09.*

*Ḳayşer-i Rūm begāyet ḡaḡıdı esīrün **biri**+n daḡı getürdiler. 53a/15.*

*Ḳayşer-i Rūm daḡı yiter ḡazaba gelüp esīriñ **biri**+n daḡı getürtdi. 53b/03.*

*Ḳayşer-i Rūm bunlaruñ **biri**+ne eyitdi. 53a/08.*

*Fi’l-ḡāl Allāhu te‘ālā bu ölülerden **biri**+ne ruḡ virdi. 18b/08.*

*Şākirdlerümden **biri**+si ol atı bey‘ī idüp aldı. 44b/04.*

*Bir ḡişi zekāt vir [dise], **biri**+si eyitse virmezine dise kāfir olur. 67b/03.*

*Allāhu te‘ālā **biri**+sine naḡar eylemez dir. 55b/06.*

Ehl-i cennetden **biri**+sine şol kadar kuvvet virile ki yüz gişi kadar yiye içe cimā^c eyleye. 49a/02.

Pes esīr olan müslimānlardan **biri**+sini getürdiler 53b/12

Cehd ü cid idegördiler, **biri**+sini qoparamadılar ki qapuyı açalar bu gişiyi cehenneme qoyalar. 10b/02.

Ol harīf İbrāhīm'ün kullarından **biri**+siyimiş. 52b/06.

Yoldaşlarından **biri**+sinün boynunu ursun ögümüzde. 53b/10.

Sizün **birü**+ñüz bir meclīse otursa kalkmasa... 61a/14.

Cemī'i+si gördiler. 16a/08.

Bāķī zālimler **cemī'i**+si cehennemde qalurlar. 25a/10.

Bir gişi ser-ḥoşlıg-ılabir yüce yire çıkısa, vā'zı maşharalıgı alsa, vā'iz gibi nesne eyitse, gülse ve girü qalan daḥı gülse **cemī'i**+si kāfir olurlar. 68a/09.

Bugün biz melekler bu kılduğumuz namazdan ne deḡlü şevāb ḥāşıl olursa **cemī'i**+sini yiryüzinde ümmet-i Muḥammed'den şallallāhu 'aleyhi ve sellem ne kadar kimse cum'a namāzın kıldıyısı anlara bağışladuk. 18a/06.

On gişi siz su'āl itdügi-ñüz eger biñ gişi olsañuz cümleñüz bir mes'ele şorsañuz **cemī'i**+ñüz[e] ayruca ayruca cevāb virmege kādirin bi-'avn-i Ḥudā. 8b/12.

Bu āyet gelmedin taḥķik sizün **cemī'i**+ñüze cehennem va'de olunmuşdur. 25a/11.

Cümle+ñüz bir mes'ele şorsañuz. 8b/12.

Ümmetinden hıç kimse qalmamış illā **cümle**+si cennete girmiş. 30b/16.

Eger **cümle**+si namāz kılmāsalar Allāhu te'ālā birisine nazar eylemez. 55b/05.

Yohsa onun fıskı sebeble **cümle**+sine gökden od iner. 38b/09.

Bu oturan kırk kimseyidi ammā **her biri** fāsıqlardı. 62a/08.

Vaktā ki şabāḥ oldı **her biri** Resūl Ḥazireti ḥuzūrında cem' oldılar. 57a/13.

Rāvī eydür: Bāyezīd anlaruñ **her biri**+ne hemān-dem ḥilāfet virüp her birin bir tarafa irşāda göndürdi. 62a/12.

Rāvī eydür: Bāyezīd anlaruñ **her biri**+ne hemān-dem ḥilāfet virüp her birin bir tarafa irşāda göndürdi. 62a/11.

Her biri+nün öñine birer sinī-i mā'ide geldi. 37a/01.

Her biri+nün öñine dürlü dürlü taāmlarla mā'ideler indi. 36a/05.

Onumuz bile bir mes'ele şoralum eger **her biri**+müze ayruca ayruca [cevāb] virürse bil ki ilim qapısıdır. 7b/09.

Ol vaktin ki Resūl Ḥaziretleri 'aleyhi's-selām cennete nazar eyleye şöyle taşavvur eyleye ki ümmetinden **hıç kimse** qalmamış illā cümlesi cennete girmiş. 30b/16.

Kimesne zamirinin iki yerde kullanıldığı tespit edildi:

Am mā baḥıl **kimesne** Allāh'dan ırakdur. 49b/08.

*Resûl Hazîretinden şallallâhu ‘aleyhi ve sellem buyurur ki bir **kimesne** ‘ilimden bir bâb öğrense dünyâsına ve âhiretine menfa‘atı olsun için. 7a/06*

*Eski Anadolu Türkçesinde **kim** ve ne soru zamirleri ve türevleri belirsizlik zamirleri olarak da kullanılır (Demirci, 2010: 148).*

*Ne kada[r] ‘âbid, zâhid giçinür, murâbıt varısa **kim**+in aşdılar, **kim**+in boynın urdılar. 66b/05.*

*Babası anası a‘vânı, oğlancukları şıfatında **kimi** başı ucunda **kimi** aya ucunda oturup ağlaşalar. 39a/13.*

*Kim **kimi** bilür Benî-Hâşim'e yuvalak taş üstine düşdi öldürdi, bizüm ne haberimüz var diyelüm gavğa götürülür. 40b/11.*

*Her günâhkâr günâhını alup Allâh'dan şöyle utana ki kanı tere garķ ola: **kimi**+si dizine dek, kimisi göbegine dek, **kimi**+si boğazına dek. 44a/03.*

*Eger on sekiz biñ ‘âlemi meşelâ bir **kimse** eline alsa. 24b/06.*

*Ben şol kelime-i şehâdetin ki dünyâda bu **kimse** beni okudu idi. 10b/14.*

*Benüm aklık nûrımdan bir **kimse**+de ki benüm nûrumuñ nişânı ola utanurın aŗa ‘azâp eylemege. 6a/13.*

*Bir **kimse**+de ki hardâl dânesi kadar, mişkâl-i zerre kadar ĩmân eŗeri olsa elbet Resûlu ‘llâh'uñ şefâ‘atile cehennemde ebedî kalmayup âhır çıķsa gerekdür. 30a/13.*

*Toķsan yıllık günâhından giçüp daŗı ol **kimse**+den râzî ola. 51a/14.*

*Cehennem simâsı ol **kimse**+den gide. 63b/09.*

*Ol aşıl **kimse**+den ne hayır umarsın. 54a/01.*

*Şu söyleşdügüñ âdem ne hararetlü **kimse**+dür, kimdür? 62a/09.*

*‘Abdu ‘llâh didigüñ bir fâsık, fâcir **kimse**+dür. 61b/08.*

*Yaradurmuşsın şol **kimse**+yi ki yiryüzinde fesâd eyler kan döker. 17a/01.*

*Bir **kimse**+yi incitse elbette lâzım gelür ki o da atasına anasına söge. 37a/10.*

*Ba‘zı **kimse**+ler vâkı‘alarında görüp su‘âl eylediler. 3a/06.*

*Girmezın hattâ benı seven **kimse**+ler benümle bilece girmeyince. 35a /02.*

*Bunlar şol **kimse**+lerdür ki bunları sevenler sa‘îd olurlar 30a/10.*

*Ammâ benüm ardımda **kimse**+m kalmadı. 36b/02.*

*Beni ardumca ihsân-ıla aŗar **kimse**+m yokdur. 36a/13.*

*Bu ma‘ķûle **kimse**+nüñ cemî‘-i günâhlarına nazar olunmuş. 40a/02.*

*Ne gökcekdür şol **kimse**+nüñ ki ‘ömri uzun ola daŗı ‘ameli ihsân ola. 6a/16.*

*“El veylü şümme elveylü şol **kimse**+ye ki cehenneme gire.” 27a/01.*

*Ben ol aşıl **kimse**+ye rahmet eylemeyüp kanķı günâhkâre eylerin. 39b/12.*

*Bir kimse kendü yaşadı bir ķul alup âzâd eyleye Haķ te‘âlâ ol **kimse**+yi daŗı âzâd eyler. 6b/06.*

*Haķîb minber üzerine çıķup oturduğı vaķtin cum‘aya geldi epsemcek otırdı **kimse**+yi incitmedi. 16b/09.*

*Ol mürid haylī maldār **kimse**+yidi. 65b/05.*

*Oturan kırk **kimse**+yidi ammā her biri fāsıklardı. 62a/07.*

*İbrāhīm bin Edhem her nesneden ʿibret alıcı müdekkik **kimse**+ydi. 20b/08.*

*Ekmegi daḥı dört pāre eylerdi dört **kimse**+yile yerdı. 21b/06.*

***Kimsene** zamirinin altı yerde kullanıldığı tespit edildi:*

*Buḡa münāsip ḥikāyet oldur ki bir **kimsene** varıdı. 58b/01.*

*Bu ḥālī fikir iden **kimsene** ʿacebdür eger cemīʿ-i ʿömrinde yasdan çıkup ferah bulursa. 34b/03.*

*Bir gün Baʿlebek yörelerinde hacca giderken bir **kimsene** ḡan serḥoş. İbrāhīm[e] eyitdi: ... 52a/11.*

*Bāyezīd! Senüñ cennetdeki göñşüñ ʿAbduʿllāh dirler fulān maḥalde bir **kimsene** var. 61b/05.*

*Ḥattā āḥir cumʿadan şonra yazduḡları şol **kimsene**+dür ki... 16b/08.*

*Ḥaḡ teʿālā eydür şol **kimsene**+ye ki varcasını Ḥaḡ yolına vire daḥı faḡra şabr eyleye, otura. 29a/13.*

*Enbiyānuḡ **küllī**+si artuḡ eksik yigirmi dört biḡ peygamberdür. 19a/09.*

***Nice**+ler açlıḡdan helāk oldı. 3b/14.*

1.3.5.1.1.6. Kişileri Gösteren Ekleşmiş (İyelik) Zamirler

“Türkçede iye (sahip) olan ile ait olan ilişkisi eklerle ifade edilmektedir. İye olanın kişi / kişiler olması durumunda ait olana eklenen ek kişiye / kişilere gönderimde bulunmaktadır.” (Börekçi, 2009: 74).

İyelik ekleri “Yapısal olarak sözcük niteliğinde olmadığı için bir başka deyişle sözlük biçimbirimi değil dil bilgisi biçimbirimi olduğu için zamir olarak değerlendirilmeyebilir. Ancak işlevsel olarak incelendiğinde şahıs zamirlerine gönderimde bulundukları yani bir bakıma **şahıs zamirlerini gösteren zamir** oldukları görülür. O zamirine gönderimde bulunan /+(s)I/ ekine isim hâl ekleri eklenirken ortaya çıkan zamir ‘n’si de bu eklere zamir niteliği kazandıran bir durum olarak değerlendirilebilir.” (Börekçi, 2009: 74)

“İyelik ekleri eklendiği ismin iyesi (sahibi) olan kişiyi temsil eder. İye, konuşan, dinleyen, kendisinden söz edilen, konuşan+dinleyen/ler ve/veya söz edilen/ler, dinleyen + dinleyen/ler ve/veya söz edilenler ve kendisinden söz edilen/ler+kendisinden söz edilen/ler olabilir. Buna koşut olarak iyelik ekleri de farklılaşır³⁹⁹.” (Börekçi, 2009: 74).

³⁹⁹ Örnekler için bakınız 1.3.1.2.1.2. İyelik Ekleri

1.3.5.1.2. Nesneleri / Kavramları Temsil Eden Zamirler

1.3.5.1.2.1. Gösterme (İşaret) Zamirleri

A+n+a Cennet-i Dīdār dirler. 24b/10.

A+n+a bir kurbān eylemege vardum. 41b/05.

Kodum şol nesnesin ki **a+n**+da hayır yokdur. 11b/15.

Cennet hūn-i pāk yiridür. **A+n**+da ol aşıl nesne olmaz. 49a/04.

Ol yigit bir köye vardı. **A+n**+da da fışkından āciz oldılar. 38b/11.

Resūl Hāzireti yine eyitdi: **A+n**+dan daḥı korkma. 43b/15.

Pes bildüm ki ayb **a+n**+dan degül at şāhibinden imiş. 44b/11.

Server-i enbiyā ... **a+n**+dan daḥı ziyāde eyleyüp buyurdi. 12b/02.

Ol yigit secde-i şükür eyledi **a+n**+ı daḥı içerü getürdi. 15a/16.

Hemān **a+n**+ı gördüm ki bu oturanlaruḡ birisi ayaḡ üzere kalkup eyitdi. 61b/14...

Resūlu'llāh'a eyitdi: Evvel **bu** ki, ne hālet-i küfürde. 59a/15.

Üçünci şart **bu** ki benüm nāḡāh bir ayubumu görüp rızkumu kesmeyesin. 22a/03.

Kāfirler eyitdi: Lāyık **bu**+dur ki... 42a/08.

Buḡa münāsip bir hikāyet daḥı **bu**+dur ki... 3b/08.

Yigirmi beşinci hadīşüḡ ma'nāsı **bu**+dur ki... 48a/17.

Abdu'llāh'ın evi **bu** mıdur? 61b/06.

Biz **bu**+n+a nice çāre idelim. 41b/13.

Bu+n+a dürlü dürlü libāslar daḥı geydirüp bunı bir taḡt üzerine oturtdı. 42a/03.

Sen didükleri gibi eyle **bu**+n+da çok sır vardur. 50a/06.

Bu cümlesi bu ümmete maḡşūşdur ḡayrı ümmetlerüḡ **bu**+n+da ḡışsesi yokdur. 18a/09.

Āziz-i men! **Bu**+n+dan aḡlandı ki ḡurbet ve şiddet ve miḡnet ve furḡat ve ḡicret ḡişinüḡ cemīc-i günāhlarına keffāret olurmuş. 39b/15.

Pes **bu**+n+dan bilindi ki ḡayvān üstündekinden ferāḡlanur ve şāhibine muḡīc olur. 44b/14.

Bilmezsin **bu**+n+dan ḡayrı ki Cebrāīl saḡa muntaḡırdur. 63a/15.

Bu+n+dan şonra elfāz-ı küfri bil kim fetvālarda şābit olmuşdur. 67a/01.

Buḡa dürlü dürlü libāslar daḥı geydirüp **bu**+n+ı bir taḡt üzerine oturtdı. 42a/03.

Bu+n+ı daḥı okı. Okıya ḡöre ki ne ḡadar günāhları varısa hep yazılmış. 52a/01.

Bir müsāfir kimseyi bulsa hemān-dem **bu**+n+ın-ıla merḡabā idüp nicesin, eyü misi? 54b/10.

Bu+n+lardan ümizini kesdi. 16a/03.

Bu+n+ları siz neyledüḡüz? 48a/03.

Bu+n+ın birle ki ol ḡürmet itdüḡi kimse Yahūdī idi. 6a/11.

Bu+n+ın gibi mu'cizātı görmedin işidüp taşdıḡ iderler. 41a/08.

Ya bu+n+uñ gibi hālün var. Bu fāsıklar arasında neylersin? 62a/03.

Sizün murādınız bu+yıdı ki... 47b/13.

Ammā şürb-i “amrden ictināb itdügüm bu+yıdı ki... 59b/06.

Her zamānda pādīşāhlık bu+yımış ya’nī kimseyi incitmemek imiş. 21b/07.

baña sekiz kerre Cebrā’ıl geldüğünün ma’nāsı işbudur. 9b/07.

Biri cum’a namāzın kılmak ol dañı gāyet mühimdi. 58b/04.

Biri bostānına varup şu şalıvirmek ol dañı gāyet mühimdir. 58b/03.

Hey! Ol korkmaz, karşusunda dañı söyler. 42a/10.

Ol, cemī’-i virdüklerimden efḍaldür. 49a/11.

İsmine Tarrād dirlerdi. Şan’atı, pīşesi ol+dıyı ki... 54b/09.

Bu ḥadīşden ağılandı ki rahmet iderseñ rahmet bulur, zaḥmet iderseñ zaḥmet bulursuñ ve bu ḥadīş muḳābelesinde ḥikāyet-i evvel ol+dur ki... 2b/18.

Ey aşḥābum bu ‘aceb degüldür. ‘Aceb ol+dur ki... 6a/09.

Buña münāsip bir ḥikāyet dañı ol+dur ki... 6b/01.

Buña münāsip bir ḥikāyet dañı ol+dur ki yine bir gün bir nice havāric... 9a/06.

Ḥātırıma şu⁴⁰⁰ geldi ki ben yüzi kara ḳul kimin ki... 57a/16.

Benüm dañı ḥātırıma şu geldi ki ben ḥaḳīr u faḳīr, kim olam ki... 57b/14.

Bir kimse Ḥaḳ yolına nafaḳa virse şu+ñ+a beñzer ki bir dāne buğday dikedün yedi baş virdi... 29a/06.

Uşda Ğayyā Ḳuyusu şu+n+uñ gibi ḳuyudur: 31b/07.

Ol yigidiñ anasına buluşdum senün şu+n+uñ gibi oğluñ var mıydı didüm. 36b/10.

Şu+n+uñ üzerine muṭahhar ve münevver şerī’atdan vārid oldı. 66b/13.

1.3.5.1.2.2. Durum Zamirleri (Böyle / Böylece / Şöyle / Öyle)

Gösterme zamirlerinin “ile” edatı ile kaynaşması sonucu oluşan “böyle”, “şöyle”, “öyle” sözcükleri işaret zamiri işleviyle ve durum zamiri olarak adlandırabileceğimiz bir işlevle kullanılabilmektedir. Sözlü ya da yazılı metin içinde söylemin aktarılan söylemi temsil etme işleviyle sıkça kullanılır (Börekçi, 2009: 77). Tespit edilen birçok örnekten bazıları şunlardır:

“İslām geldi andan girü putlar bā’ıl oldı.” Böyle didi. 41b/07.

Ol gişi ol mālı aña virmemiş olsa böyle demekle kāfir olur. 67a/09.

Resūl Ḥazireti şallallāhu ‘aleyhi ve sellem böyle buyurmuşdur ki bir gişinün dünyā cenneti olsa maḳbere zindānı olur. 34b/05.

⁴⁰⁰ “Şol” sözcüğü bir kez bile zamir olarak kullanılmamıştır.

Bunların meşrebince olmağ-ıla kırkını ıslah eyledüm, kırkını sen dağı ıslah eyle. ‘Abdu’llāh **böyle** diyicek hemān-dem Bāyezīdi Bestāmī dağı rahmetullāhi ‘aleyh bir cezbe şaldı. 62a/06.

Allāhu te‘ālā بِعُفْرِ الذُّنُوبِ جَمْعًا buyurur tā ki vaḥṣī ürkek kullar **böylece**⁴⁰¹ bilüp ürkekliği vaḥṣılığı koyalar. 11a/07.

Şordum ki kanadunla arkamı başduğuna sebep neydi? **Böylece** didi... 6a/02.

Nice ağlamayayın ki bu āyet geldi ki جَهَنَّمَ لَمْ يَدْخُلْهُمُ أَجْمَعِينَ **Öyle** diyicek Fāṭıma Hāziretleri eyitdi: ... 26b/04.

Ben eyitdüm: Sağa bir du‘ā ögredeyin ki ol gelen kāfirlerden sen amān bulasın. **Öyle** diyicek müslimān oldu. 60b/14.

Sizün niyyetünüz ve kaşduñuz **öyle**+ydi ki halk size diyelerdi baḳ baḳ fulān gişi ne ḫayır-endiş gişidür bu kadar ḫayır işledi. 47b/05.

Yā Resūla’llāh! Siz **şöyle** buyurmuşsınız ki “Ehl-i cennet yirler içerler.” 49a/01.

Fī’l-ḫāl Cebrā’īl secdeye düşdi. **Şöyle** şandı ki Rabbi’l-‘izzet nūridur. 48b/07.

İbni‘Abbās rivāyet eyler Resūl Hāziretinden. **Şöyle** buyurur ki Allāhu te‘ālā ümmetümden ‘afv eyler namā[z] kılanlar-çun namāz kılmayanların günāhını... 55b/04.

Resūl Hāziretinden şallallāhu ‘aleyhi ve sellem **şöyle** buyurur ki “Kaḫan kıyāmet günü olsa münādī melekleri çağırurlar ki kandanur murā‘iler kandanur?” 47a/09.

Eyide ki yā eşkıyā bölügi siz kimlersiz ve kimün ümmetindensiz ben **şöyle** zan iderin ki cehenneme girecekler hep girdiler kimse kalmadı. 31a/04.

Allāh te‘ālā **şöyle** ilhām bıraḳdı-ki Yā Bāyezīd! Senün cennetdeki göñşün ‘Abdu’llāh dirler fulān maḫalde bir kimsene var. 61b/04.

İbni Mesūd rivāyet eyler ki Resūl Hāzireti şallallāhu ‘aleyhi ve sellem **şöyle** buyurdı ki “Utanun Allāh’dan ḫaḳḳ-ı ḫayā-yıla.” 43a/10.

Bağa **şöyle** emr olunmuşdur ki kim ki Ebūbekr’i ve ‘Ömer’i sevmese ol kimsenün baldırını yaḫasını bulursam yırtam. 35b/02.

1.3.5.1.2.3. Nesneleri Temsil Eden Belirsizlik Zamirleri

Ammā yine bu küllisi sekiz cennetdür **biri** Cennet-i Ḥulddür **biri** Cennet-i Na‘ımdür, **biri** Cennetü’l-Me’vādur, **biri** Cennet-i ‘Adındur, **biri** Cennet-i Fırdevsdür, **biri** Dārü’s-Selāmdur biri Dārü’l-Ḥelāldür ammā sekizincisi Dārü’l-Cemāldür. 24b/08-09-10.

Cum‘a gün üç maşlahatı vāḳı‘ oldu. **Biri** degirmene varup un ögütmek ki gāyet mühīmdür. **Biri** bostānına varup şu şalıvirmek ol dağı gāyet mühīmdür. **Biri** cum‘a namāzın kılmak ol dağı gāyet mühīmdi. 58b/02-03-04. ...

⁴⁰¹ bunu

Şarrāf altunun **biri**+n vezne çekdi üç mişkāl çıkdı. 15a/02.

İki akçeğe şataridi **biri**+n şadağa virürdi birin ekmege virürdi. 21b/05.

Şabāh bir ata ol bindi ve **biri**+ne ben çıkdum. 60b/15.

Tîz sigirtti bir şarrāf dükkānına vardı **biri**+ni boza lût hâzır eyleye 15a/01

Biri+si şükürdür, biri hüs-n-i hulkudur. 59a/09.

Göre ki içinde şol hasenâtlar, sevâblar yazılmış ki **biri**+sin işledüğün bilmez. 52a/05.

Biri cum'a namāzın kılmak ol dağı gāyet mühîmdi ammā bu üçün **biri**+sin iderse ikisi kalmağ lāzım gelürdi. 58b/04.

Her başında yüzer dāne buğdaydur ya'nî akçenün **biri**+sinün aşşısı yidi yüz olur. 29a/07.

Ne gördün? Kul eyide: Seyyi'ât **cümle**+si yazılmış. 52a/02.

Ey Bār-i Hudā sahrānıñ kumu un olaydı **cümle**+si benüm olaydı. 3b/16.

Bu **cümle**+si bu ümmete maşşūşdur gayrı ümmetlerün bunda hişsesi yokdur zîrā cum'a namāzı ve Fātiha sūresi bu ümmetün hāşıdır. 18a/08.

Evvel, Allāh'a İmān getürmek ve kıyāmet günine inanmak ve peygamberlere itikād itmek ve öldükden sonra giri dirilmege inanmak ve hayrı şerri **cümle**+sini Allāh'dan bilmek. 64a/07.

İledeler seni bir vahşet-hāneye; karanlık, zulmet evine; vahdet evine; yapayalıñuz, iş yok, biliş yok, hālîñ şora[ñ] yok. Bu **cümle**+yile 'azāp melekleri ol yalıñu[z] evde ol gurbetde saña geeler su'āl şoralar ol vaqtin hālîñ nice olur? 34b/01.

Harmān yerinde hiç ekinün bir nesnesin terk idüp koduñ mı yohsa **hepsi**+ni götürdün mi? 11b/15.

Bu dört guşşadan **her biri**+cigi-çün Hağ katında dereceñ vardır. 45a/13.

Hağ celle ve 'alā habibine on sekiz bin 'ālem hazīnelerinün anahtarların virdi **hiçbiri**+siñe minnet eylemedi. 7a/10.

Allāhu te'ālānuñ ol kadar cenneti ve rahmeti vardır ammā yine bu **külli**+si sekiz cennettür. 24b/08.

1.3.5.1.2.4. Yer / Yön Gösterme Zamirleri

Pes **burada** server-i enbiyā Muḥammed Muştafā ş.'a.s. eydür. 19b/07.

Burda neden bilişsin. 21a/03.

Mālı **burda** kor gidersin. 8a/09.

Yā Muḥammed sen **burda** cennetde tena'umda; za'îf ümmetlerün od issine şabr idemezler. 32b/07.

Bir kâfile ol yire yakın gelicek kâfile halkı eyitdiler: Faẓıl yoldaşları-yıla **işburada**+dur. 55b/14.

Orada senüñ rızķuñı Tañrı virürse. 22b/06.

Orda şimdi raħat-ıla ķabrimde yaturun didi. 3b/06.

1.3.5.1.2.5. Nesnelere / Kavramlara Yönelik Soru Zamirleri

****Ʒan**+da iledür. 20b/10.*

*Sen bunu **Ʒan**+da bulduñ? 15a/03.*

*Enbiyā mīrāsı **Ʒan**+da, Ʒārun mīrāsı Ʒanda. 7b/13.*

*İlim senüñle bilece gider **Ʒan**+da giderseñ. 8a/09.*

*Bu Ʒadar İlim **Ʒan**+da öğrendüñ ki böyle İlim Ʒa‘vāsı idersin. 9a/09...*

*Hele **Ʒan**+dadur? 61b/09.*

*Ʒaçan Ʒıyāmet günü olsa münādī melekleri Ʒağırurlar ki **Ʒan**+dadur murā‘iler **Ʒan**+dadur? 47a/10.*

*Sen **Ʒan**+dan tıyduñ. 62a/01.*

*Göreyin saña rızık **Ʒan**+dan gelür? 22a/14.*

*Göreyin saña rızıkıñ **Ʒan**+dan gelür? 22b/02.*

*Ʒişi bildi ki bu ƷabāƷ **Ʒan**+dan geldi, cānib-i Raħmān'dan geldi. 15a/14...*

*Yā ümmetümmüñ ħāş ħişşeşi **Ʒan**+ı? 19b/09.*

*Sebeb **ne**? 13a/14.*

***Ne** virürsin? 28b/08.*

*Sebeb **ne** vāƷı‘ oldı? 5b/11.*

*Allāhu te‘ālā senüñle **ne** işledi? 3a/07.*

*Ey benim Allāh'um! Sen bilürsin ki ben **ne** söylerin. 4a/11*

*Hükmüñ giçerse başuma giçer, dīnūme geçmez **ne** eyler[señ] eyle didi. 53a/11.*

*Rabbüñ saña **ne** emr eyledi. Sen anı mı baña ‘arz idersin; yohsa benüm şanemüm baña **ne** emr eyledi. Ben anı mı ‘arz ideyin? 41b/01-02...*

*İşyānuñ **ne**+dür? 45b/10, ‘Aybı **ne**+dür didüm. 44b/02.*

*Yā Rabbī! Ol nesne **ne**+dür? 49a/12, İmān **ne**+dür 68b/04, müslimānlık **ne**+dür? 68b/05...*

***Ne**+ler yaratdum? 48b/04.*

*Gice yörürken ħarāmīler üşdiler hep malumu rızķumu **ne**+m varise aldılar. 21a/05.*

*Eger orada senüñ rızķuñı Tañrı virürse hep **ne**+m varise fuķarāya şadaķa ideyin. 22b/07.*

*Babacuğum dest-mālunġa **ne**+ñ vardır? 46a/05.*

*Bilmez misin, Cebrā‘īl **ne**+nüñ gibi āyet getürdi? 25b/09.*

*Ʒanaduñla arķamı başduğunġa sebeb **ne**+ydi? 6a/02.*

*Senüñ ħalüñ **ne**+ydi? 57b/07.*

*Senüñ ħālüñ **ne**+ydi? 57b/02.*

*Sebebi **ne**+ydi? 57a/15.*

Ne+ye uğraduğunu bildi. 65b/11.

Her ne+ye kâdirsen söyledük. 48a/05.

Cum'a gün ne+ye artuğ meşğul olalum ki bize ziyâde menfa'atı ola. 18b/14.

Ol dağı yemişciğünden, ekmekden ne+yise ol oğlancuğa virür, ol oğlancuğun sevindürür 46a/06.

Bu gişi bu kerâmeti ne+yle buldı? 37b/13.

...ve bilmedüm ki nice oldı. 61a/07.

1.3.5.1.2.6. Nesneleri / Kavramları Gösteren Ekleşmiş (İlgi) Zamirler

“Türkçede sıfat yapan -ki eki bazı kelimelere eklenerek o kelimelere zamir özelliği kazandırır. Bu ek, sıfatları adlaştırmak suretiyle bunu yaptığı gibi iyelik eklerine getirilerek de bu işlevi üstlenebilir.” (Demirci, 2010: 53).

Bundan bilindi-ki hayvân üstünde+ki+nden ferahlanur. 44b/14.

Elünge+ki nedür didükleri vaktin “Undur getürdüm.” diyeyin. 15a/07.

Kâfirlerün atı, üstünde+ki+ne la'net eyler tâ ki arkasından yire ine. 44b/12.

Siz dağı yerde+ki+lere rahmet eyleş tâ ki gökler dağı size rahmet eyleye. 2b/14.

1.3.5.2. NİTELEYİCİ / BELİRTİCİ SÖZLÜK ÖGELERİ (SIFATLAR, ZARFLAR)

“Sözlük öğelerinin ikinci grubu varlıkların, eylemlerin ve başka niteleyicilerin niteliklerini dile aktaran öğelerdir. Bunlar da nitelenen dil bilgisel türüne göre "sıfat" ve "zarf" olarak ikiye ayrılırlar.”

“Sıfatlarla zarflar niteleyen kümesinin elemanları olarak aynı dizide yer alır. Türkçe dil bilgisi kitaplarında da ismi niteleme durumunda sıfat; fiili, zarfı veya sıfatı niteleme durumunda zarf oldukları belirtilir. Bu değerlendirme Türkçenin yapısı ile çelişmektedir. Çünkü eklemeli bir dil olan Türkçede sözcüğün görevini onun cümlede bulunduğu yer değil; sözcüğe eklenen ek veya edatlar belirler.” (Börekçi, 2009: 80).

1.3.5.2.1. SIFATLAR (ÖN ADLAR)

Ediskun (2010: 132) sıfatları, “Varlıkları niteleyen ya da belirten kelimelere sıfat denir” şeklinde, Korkmaz (2003: 323) “Adlardan önce gelerek onları niteleyen, nasıl olduklarını gösteren veya çeşitli yönlerden belirten sözlerdir.” diye Karaağaç (2012: 426) “Sözlük birimlerinin söz diziminde niteleyici olarak kullanımı onların sıfat kullanımıdır.” şeklinde Bilgegil (1984: 189) “Hem bir varlık veya niteliğe hem de onun bir vasfına delalet eden isim, sıfat adını alır” diye, Ergin (2002: 273) ise “Sıfatlar vasıf isimleridir. Türkçede tek başına sıfat diye bir şey yoktur. Her sıfat aynı zamanda bir isimdir. Bir vasıf ismi isim gibi de kullanılır. Meselâ ağaç, ev, çiçek gibi kırmızı, büyük, güzel kelimeleri de birer isimdir.” şeklinde tanımlamıştır. Bütün bu tanımlamalardan hareketle sıfatlar, nitelik ve nicelik kavramlarının dildeki karşılığıdır, diyebiliriz.

Metindeki sıfatlar, “niteleme” ve “belirtme” işlevlerine göre sınıflandırılmıştır:

1.3.5.2.1.1. Niteleme Sıfatları

Varlığın çeşitli açılardan nasıllığını, niteliğini belirten sıfatlardır.

1.3.5.2.1.1.1. Nitelik Sıfatları

Nesnelerin veya kavramların nasıllığını, herhangi bir niteliğini belirten, ortaya koyan, vurgulayan sıfatlardır. Nesne vasfı ve hareket vasfı gösteren sıfatlar (Ergin, 2002: 274) niteleme işlevi ile kullanılabilir.

aķ	: Bir aķ yāķutdan taķt getireler. 29b/12.
aynı	: Bunlara Cebrā'īl aynı emri bildürür. 40a/14.
baēlu	: Vaktā ki mālīk bunları göre ki elleri baēlu degül. 31a/02.
büyük	: Ka'be damında turan şol büyük boy taşını yuvalasun. 40b/10.
dilim	: Elindeki dilim etmegini burnı-yıla kapdı. 20b/07.
dübdüz	: Dübdüz aķ kum, şanasın öēülmüş una benzer. 3b/12.
eski	: Ol dem egnine bir eski 'abā aldı. 26a/01.
eyü	: Allāh rahmet eyleye, eyü gişi idi diseler. 55a/01.
eyüce	: Eyüce hāl-ıla-mı kalkduñ yoħsa bī-huzūrlıē-ılamı? 45a/07.
gamlı	: Maķberesine girmek ister gamlı guşşalı [vaziyette]. 36a/09.
gökcek	: Tevbeden gökcek menfaatlı 'amel yokdur didi. 19a/01.
gereklü	: Oñca anla ki ēāyet gereklü sözdür. 23b/09.
götüri	: Götüri yiryüzinde olan halkuñ 'ibādeti kadar. 20a/10.
güzel	: Güzel şerbetler içerken... 27a/16.
hararetlü	: Şu söyleşdüēüñ ādem ne hararetlü kimsedir. 62a/08.
heybetlü	: Şöyle heybetlü melekler idi ki... 3a/14.
hiç (deēersiz)	: Yā hāzān hiç bu köpek ne söyler? 35b/04.
hoş	: Fulān gerçek ne hoş şīr merd yigittür. 47b/14.
issi	: İssi , şaru şu içmege. 32a/05.
irice	: Biz irice bezden üşenürdük. 32a/03.
irinli	: Cehennemüñ irinli şaru şuların nice içevüz? 27a/16.
ķaba	: Kārga süzüldi bir ķaba āēacuñ dibinde ēā'ib oldu. 20b/11.
ķaēēın	: Ķaēēın ķula benzersin 52a/12, kırķ yıllık ķaēēın ķuluñı. 56b/01.
ķara	: Beni ķara yirüñ içe şokup üstüme toprak döküp. 3a/10.
ķaranlık	: Tar yirde, ķaranlık yirde beş ay rızķumı viren Tañrı. 22a/16.
ķarıcuķ	: Ardımda kimsem ķalmadı Bir ķarıcuķ anam ķaldı. 36b/02.
ķıpķızıl	: Baldırı ķıpķızıl ķan. 35a/05.
ķızıl	: Ķızıl altundan dört ķadeh getireler. 30a/03.
ķoca (yaşlı)	: Ol ķoca kāfiri buldum. 50a/08.
ķolaylı	: Şu Behrām Mecūsī'den ķolaylı kimse yokdur. 50b/13.
ķuru	: Söyledüēüñ bir eski avurtur, hemān bir ķuru sözdür. 22a/09.

küçirek	: <i>Zirā ol kimsenün bir küçirek oğlancuğı vardır. 46a/04.</i>
menfa ^c atli	: <i>Tevbeden gökcek menfaatlı amel yokdur didi. 19a/01.</i>
ödünç	: <i>Ya'nī kimdür ki Allāh'a ödünç akçe vire. 28b/01.</i>
şaru	: <i>İssi, şaru şu içmege nice şabr idelüm. 32a/05.</i>
sevgülü	: <i>Cum'a gün Allāhu te'ālā katında gāyet sevgülü gündür. 18a/11.</i>
tolı	: <i>İki şırçayı tolı şu-yıla bir gice şabāha degin elinde duta. 46b/15.</i>
ufacuk	: <i>Eline yedi dane ufacuk taşlar aldı. 10a/03.</i>
ulu (büyük)	: <i>Yā Resūla'llāh bir ulu günāh işledüm. 43b/01.</i>
ulu (zengin)	: <i>Sultān-ı kerem ben bir ulu bāzırgānidüm. 21a/04.</i>
ürkek	: <i>Vaḥşī ürkek kullar böylece bilüp ürkekliği vaḥşılığı koyalar. 11a/07</i>
yalıu[z]	: <i>‘Azāp melekleri ol yalıu[z] evde ol ğurbetde saña geleser. 34b/01.</i>
yaşıl	: <i>Evine gitdi, gördi yolda yaşıl tonlar geymiş bir er gelür. 42a/16.</i>
yavuz	: <i>Yalancılık halk içinde bir yavuz töhmet. 59b/04.</i>
yırtıcı	: <i>Ya doğurduğu demde yırtıcı cānavarlar beni yiyeydi. 27a/08.</i>
yiyecek	: <i>Yā kerīmetü'n-nisā'! Hiçbir yiyecek nesnecüğün var mı? 28a/09.</i>
yumuşak	: <i>Yumuşak bez kaftānlara ögürnemişken... 27a/14.</i>
yuvalak	: <i>Yuvalak taş üstine düşdi öldürdi, bizüm ne haberimüz. 40b/11.</i>

ÖTT'de niteleme sıfatı olarak kullanılan (TS, 2596) “yigit” sözcüğü THE'de “delikanlı; genç, kuvvetli insan” anlamlarında isim olarak kullanılmaktadır:

güzel yigit 10b/12, bu yigit 13b/05, fāsık yigit 38b/08, yigit oluḡ 49b/01 vd.

Sıfatların niteleme işlevi söz dizimsel değil sözlüksel olduğu için bir dilin sıfatları o dilin sözlüğünde yer alır. Yalnız sıfat olmadığı hâlde söz dizimi içinde geçici olarak niteleme/belirtme işlevi üstlenen sözcükler de sıfat olarak kabul edilmektedir. Sıfat-fiiller (partisipler) ile yapılan ve niteleme işlevini sadece sözdizimsel olarak geçici bir süreliğine yerine getiren böyle sıfatlara hareket vasfı gösteren sıfatlar (Ergin, 2002: 274) denmektedir⁴⁰².

“Sıfatları belirlemede her düzeyde sıfırlaşan biçimbirimlerin göz ardı edilip edilmemesi de önem taşımaktadır. Örneğin nitelenenin -1/1 ihtimalle anlaşıldığı için silindiği yapılar, sıfatların isim olarak kullanıldığı düşüncesinden hareketle “adlaşmış sıfat” kavramını doğurmuştur. Gerçekte sıfatın adlaşması söz konusu değildir. Sadece “anlaşılabilir” olduğu zaman nitelenenin silinmesi söz konusudur. Çünkü “en az çaba” kanunu, Türkçe söz diziminin her aşamasında uygulanabilmekte; bu nedenle de eksilteli yapılar çok sık kullanılmakta; üstelik bu kullanımlar ifadeye “söylem” değeri katmaktadır.” (Börekçi: 2009: 80-81). “İsmi Düşmüş Sıfatlar” diyebileceğimiz bu sıfatlardan bazıları şunlardır:

*Siz bizden **efdal**[varlık]siz didi. 19a/06.*

⁴⁰² bk. 1.3.1.2.2.3.2. Sıfat-Fiiller

Nice[insan]ler açlıktan helāk oldu. 3b/14.

Kendi ırak[yer]dan şeyhi gözetdi. 22b/10.

Şu yakın[yer]larda abādānlık var mıdır? 52a/13.

Sa'ādetlū ve devletlū [insan], hayātda olup. 18b/09.

Bu haberi ol dertli[gişi]ler dermānı, göñüllerüñ tabībi. 32b/09.

Ümmetümün şerlū[gişi]si oldur ki [ni'met] içinde toğa. 56b/10.

Fi'l-hāl Allāhu te'ālā bu ölü[gişi]lerden birine ruḥ virdi. 18b/08.

Yā Resūla'llāh! Cehennem kaç şöyle korkulık [yer] mıdır? 26b/05.

Bāzırgān ölümü ki şu yoḥsa diri[insan]mi ki deyü katuma geldi 23a/04.

Ya'nı ne gökcek[kimse]dür şol kimsenün ki 'ömri uzun ola daḥı 'ameli iḥsān ola. 6a/16...

Birden çok kelimenin kendi anlamlarını koruyarak veya değiştirerek tek bir anlam meydana getirecek biçimde bir araya gelmesinden oluşmuş (Korkmaz, 2003: 346) (birleşik) sıfatlar şunlardır.

Eger dünyā tolusı günāhları daḥı olursa. 4a/16.

Kırk yillik kaçğın kuluñı bir kerre kapuñı gelmekile... 56b/01.

Bir yigit melül, maḥzūn, ... gözi yaşlı [vaziyette], baş aşağı bırakmış. 36a/06.

1.3.5.2.1.1.2. Karşılaştırma Sıfatları

"Sıfatlar varlıkların niteliklerini ya doğrudan doğruya ya da başka bir varlığa kıyaslama yoluyla bildirirler. Benzetme ve karşılaştırmaya dayanan böyle bir niteleme biçimi, ne gibi?, ne kadar?, ne derece? sorularına cevap oluşturur; sıfattaki niteliğin miktar, ölçü ve derecesini ortaya koyar. Sıfatların bu işlevi kendinden önceye gibi, kadar, daha, fazla, çok, pek, en ziyade, harikulāde gibi zarf veya zarf olarak kullanılan sözlerin getirilmesiyle karşılanır. Böylece, iki varlık veya nesne arasındaki benzerlik, eşitlik, tıpkılık, daha üstünlük, daha aşağı derecede olma veya başka nesnelere oranla en üstünlük, en aşırılık biçimindeki derece farkları ortaya konmuş olur." (Korkmaz, 2003: 370)

Metinde EAT'nin karakteristik karşılaştırma eki olan /+rak/, /+rek/ (Efendioğlu 2013: 137) şu örnekte tespit edilmiştir:

Zīrā ol kimsenün bir küçirek oḡlancuḡı vardır. 46a/04.

Üstünlük bildiren **yeg** sözcüğü çok kullanılan sıfatlardandır. Metinde bu işleviyle 21 kez kullanılmıştır. Bazı örnekler şunlardır:

Yā 'Alī! 'İlim mi yegdür yoḥsa māl mı? 8a/07.

Ādem'ün bilinmemesi yegdür bilinmesinden. 65b/04.

Eger bu sözden yeg cevher olaydı gökden yire Cebrā'īl Ḥabību'llāh[a] getirirdi. 22a/11.

1.3.5.2.1.1.2.1. Üstünlük / En üstünlük / Aşırılık Sıfatları

Bu tür yapılarda karşılaştırılan nesnenin bir niteliği, benzer nesnelere göre daha belirli ve yoğundur. Bu yapılar genellikle üstünlük zarfı ve bir sıfatla yapılır.

Ne ucuz olur bu at 44b/01, fulān gişi ne hayır-endiş gişidür. 47b/05, fulān gerçek ne hoş şîr merd yigittür 47b/14, ne hoş kāmîl gişi olur 48a/07, bu sizün taprınız ne ulu ve peygamberiñüz ne şefkatlü peygamberdür 51a/12, şol kul ne yaramaz kuldur, 53a/02-03-04, ādem ne hararetlü kimsedür 62a/08, ne kadar günāhkār ise de 4b/15, pîr-i mü'mine hürmet iden ne kadar hürmet bulur 6a/12, ol gişiyi ben yarlıgādum ne kadar günāhı dahı çoğısa 46a/03.

Size ben bu deñlü kuvvet ve kudret ve ni'met ve cür'et virdüm 47b/10.

Bu deñlü kulum zahmet çekdükden şoñra günāhlarını girü döndürem. 38b/01.

‘Alî'nün çāk bu kadar mertebesi var mıdır 7b/06, bu kadar ‘ilim kanda öğrendün 9a/09, ben bu kadar keremümle, lütfımla... 10b/09, bu feresin ki bu kadar ‘aybı var dirlerdi 44b/07, ben size bu kadar māl virdüm 47a/14, bu kadar ma‘rifet söyler 48a/07.

Benden dahı artuķ kāfirdür dise kāfir olur. 67a/14.

Yā melāiketi benüm haste kulum[a] şol sağlığında itdügi ‘amelinden dahı yeg ‘amel yazuñ ki anuñ hasteligi günahlarına keffāretdür. 37a/08...

Bir köpek ki şol kadar murdar iken 7b/01, ehl-i cennetden birisine şol kadar kuvvet virile 49a/02, bir meyhānede şol kadar halk çokımış 61b/11. Evlādına şol derece açlık galebe eyledi ki açlıktan ağlaşdılar. 14b/07.

Ehl-i cum‘a naşībinden eñ [az] naşībı varımış ve bunun eñ ednā naşībı oldur ki 16b/11, eñ ednā kapusunda 26b/07.

1.3.5.2.1.1.2.2. Azlık Sıfatları

Az zamānda şeyh ikisine bile hilāfet virdi. 23b/02.

Zîrā giçen ümmetler hātırları sebebinden fehimleri dahı azdı. 46b/08.

Huşūşā ki bugün cum‘a günidür az hizmeti bizim katımızda çokdur didi. 15a/13.

Kıyās eyle ki insān bu kadar pāklik-ile bu kadar ‘ilimle ne mertebeye bile irer. 7b/02-03.

İmdi şefā‘at eyle cehennemden çıkar, saña bağışladım her kimün ki göñlünde zerre kadar imān eñeri ola. 33a/01.

Av avlamak ‘ilmin bildiceginden ötüri bir köpek ki şol kadar murdar iken şu kadarca ‘ilm-ile artuğı misli ola temiz olalar. 7b/02.

1.3.5.2.1.1.2.3. Eşitlik / Benzerlik

anuñ gibi tar yirde 22a/16, bunun gibi buñ deminde 21a/09, bunun gibi mu‘cizāt, bunun gibi mu‘cizātlar 41a/07-08, bunun gibi hāl 62a/03, şu tağ içinde hiçbir siñecek

mağāra **gibi**, in **gibi** nesne var mı 22b/14, nenün **gibi** āyet 25b/09, Ğayyā Kuyusu şunun **gibi** kuyudur 31b/07, şunun **gibi** oğlu 36b/10.

Buncılayın tāifenün haddī haşrı yokdur. 66b/07.

Hağ katında **buncılayın** i'tikād sevgülüdür. 5a/01.

Buncılayın tāifenün haddī haşrı yokdur. 66b/07.

Kişinün atası anası incinüp **ancılayın** bir ilenç eyleye. 37a/12.

Yā Mūsā! Kulumuñ **buncılayın** münācātın işitdüm nice yarlıgamayayın. 4a/12.

1.3.5.2.1.1.3. Özgülük, İlişkinlik, Görelilik Sıfatları

“Varlıkları "başka bir varlıkla ilgili, başka bir varlığa özgü, bir başka varlığa göre" olma durumu ile niteleyen sıfatlardır. Osmanlı Türkçesi döneminde "nisbet i'si" biçiminde adlandırılan Arapça bir biçim birimle dile aktarılmış bu kullanım günümüze kadar devam etmiştir.” (Börekçi, 2009: 85).

Bu düş **seytān+ī**[düş]dür. 50a/01.

Ğayr+ī ümmetlerün bunda hissesi. 18a/09.

Faşih ‘**Arab+ī** lisān-ile söyleyüp didi. 35a/14.

Yā Resūla ‘llāh ben **cinn+ī** leşkerinden bir kelbin. 35b/01.

‘**Arab+ī** dilinden **Türkī** diline tercüme eyleyüp taḥrīr eyleyem. 2b/07.

1.3.5.2.1.1.4. Kaynak Sıfatları

“Varlıkları, kaynaklarını, neden yapılmış olduklarını belirterek niteleyen sıfatlardır. Daha çok dil bilgisel ilişkilerle sağlanan bir isim durumudur. Ancak kavram ilişkisini sağlayan hâl ekinin ve sıfat-fülin eksiltilmesi sonucu ortaya çıkan kuruluşlarda isim bir "kaynak sıfatı" işlevini üstlenmektedir.” (Börekçi 2009: 86).

Ellerinde **oddan** ‘amūdı var. 3a/14.

Bir ağ **yākutdan** taht getüreler. 29b/12

Bir şaru **yākutdan** taht getüreler. 29b/09

Bir yaşıl **yākutdan** serir getüreler. 29b/11

Bir **kumdan** şahrāya düşüp giderdi. 3b/10

Yiryüzinde ka‘bei kızıl **yākutdan** binā eylediler. 17b/02

Ol arşun gölgesinde bir ağ **incüden** çadır kıralar. 29b/16

Bir güzel şüretlü yigit elinde **altundan** bir tabak tutar. 14b/10

Kaçan kıyāmet günü olsa kızıl **yākutdan** bir taht getüreler. 29b/06.

1.3.5.2.1.2. Belirtme Sıfatları

“Belirtme Sıfatları, niteleme sıfatlarından farklı olarak varlıkları niteleme değil belirtme işlevi yüklenmiş olan sıfatlardır. Bu işlev ya adları işaret etme, gösterme; ya sayısını, miktarını bildirme, ya sorma yahut da belirsizlik gösterme biçiminde karşılır.” (Korkmaz, 2003: 385).

1.3.5.2.1.2.1. Gösterme (İşaret) Sıfatları

Varlıkları gösterme yoluyla belirli kılan “bu, o, ol, şol, şu, uşda” gibi sıfatlarıdır.

Aşağa şahrāda bir bāzīrgān kārubān-ile giderken gördiler ki bu aşıl tūfān kıpıdı ‘aciz kıldılar. 22b/12.

Bu ḥadīṣ 1b/07, bu faḳīr 2a/02, bu ‘ābid 3b/15, bu ṭāyife 4a/03, bu koca 5b/05, bu sır 10a/02, bu ḥalk 11b/07, bu hengāme’ 13a/13, bu ṭabağ 14b/11, bu ṭaraf 14b/07..

Küçük⁴⁰³ kıardaşı, ‘avratını ... bir yere cem’ eyledi. 13b/03.

O⁴⁰⁴ yaña bu yaña baḳdı. 37a/03.

Yā o vakitden berü açlıḳdan buḳalmadı mı? 21a/07.

O mazlumun başı daḳı üç kerre meydānı ṭolaşdı. 53b/01.

Anların şehādetile o gişiyi ne kādar ‘aşıyise daḳı yarılḡardı. 55a/02.

Resūl Ḥaziretleri şallallāhu ‘aleyhi ve sellem o bucaḳdan ḡıtdi. 57a/03.

Ol gişiyi kıyāmet ḡününde maḡfıret eyler. 1b/10.

Ol server-i kāināt ve meḡhar-i mevcūdāt... 1b/04.

Müminler ol ḥadīşlerle menfa’atlanalar. 1b/14.

Ol kimsenün ḡünāḡların Allāhu te‘ālā ‘afv eyler. 1b/09.

Ol gişiyi Haḳ celle ve ‘alā kıyāmet ḡününde hem faḳīḡ hem ‘ālim kıparur. 2a/01

Deveyi alup ḡelürken yolun öteki başında bir ‘Arap daḳı uğrar. 28b/07.

Ben şol kelime-i şehādetin. 10b/14...

Ya’nı ne ḡökcekdür şol kimsenün... 6a/16.

Ḳodum şol nesnesin ki anda ḡayır yokdur 11b/15.

Ben daḳı cehenneme şol ḡayır olmayanları kıoyarın. 12a/01.

‘Alī’nün namāzı kıazāya kıalmaya şol aḳ şaḳāla ḡürmet itdüḡinden ötüri. 6a/11.

Şu⁴⁰⁵ elünḡdeki deveyi şatmaz mısın? 28b/08...

Şu atılmadıḳ şūf ipligini egirmeden ötüri. 28a/12.

Şu ḡaruḳa benüm etmegimi kıolayına almadı. 20b/09.

Yā şeyḡ ḡel şu ilün ḡetürdüḡi nesneleri yime. 21b/11.

Şu ṭaḡ içinde ḡıḳbir sinḡecek maḡāra ḡibi in ḡibi nesne var mı 22b/13.

Üsti dudaḳları burnundan tā yokaru durur. 3a/13.

⁴⁰³ Niteleme sıfatı bağlama göre “belirtme” işlevinde kullanılmıştır.

⁴⁰⁴ Metinde “o” işaret sıfatı yalnız beş kez kullanılmışken “ol” işaret sıfatı 395 kez kullanılmıştır. Bu da “ol”dan “o”ya geçişin yeni başladığını gösterir.

⁴⁰⁵ “şol” işaret sıfatı 58 kez kullanılırken “şu” işaret sıfatı 16 kez kullanılmış. Bu da buradaki erimenin “ol” işaret sıfatındaki erimeden daha önce gerçekleşmeye başladığını veya daha hızlı olduğunu gösterir.

1.3.5.2.1.2.2. Sayı Sıfatları

İsimleri sayı gösterme yoluyla belirten sıfatlardır.

1.3.5.2.1.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

Bir kubbe-i vefā 1b/05, *iki* cihān fahri 2b/04, *üç* kerre 5b/12, *dört* kitāb 8b/14, *beş* vakit 12a/16, *altı* gün 19b/08, *yedi* kapu 26b/06, *on sekiz bin* âlem 7a/10, *on, on beş, yigirmi* yıl 6b/09, *on bir* kerre İhlās sūresin 37b/03, *on iki* kerre Âyete'l-Kürsî 46b/02; *yigirmi dört bin* peygamber 19a/09, *bir* hefte 19a/09, *yedi* gündür 19a/10; *on dört* yıl 21b/04, *on beş* yıl 26a/09, *yigirmi bin* hayır ʿamel 12b/05, *kırk* kimse 62a/07, *kırk bin* yıl 62b/11, *elli* mürsel peygamber 19a/11, *altmış üç* mürsel peygamber 19a/15, *üç yüz altmış* tañrı 41b/14, *altmış dört* kerre 49b/11, *altmış* yıl 54b/14, *yetmiş üç* yaş 12b/09, *otuz beş* yaş 12b/10, *seksan* şaf 49a/07, *toğsan* yıllık düşmen 51a/13, *yüz bin* hayır 61b/01, *yüz dört* kitāb 8b/14, *iki yüz* yıl 12b/06, *beş yüz* yıl 13a/05, *yüz dirhem* 28b/06, *dört yüz* dirhem 28b/08, *yidi yüz* [aşş] 29a/07, *kırk bin* akçe 44b/06, *bin* gişi 50a/10, *üç bin* akçe 51a/03, *on dört* bin yıl 60b/04, *yüz bin* hayır 61b/01, *kırk bin* yıl 62b/11, *bin* yıl 63a/04, *yitmiş bin* gişi 65a/02, *yidi bin* yıl 7a/07, *yigirmi bin* hayır 12b/05.

1.3.5.2.1.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları

Her bir hadise başlanırken üçüncü hadis, dördüncü hadis diye başladığı için üleştirme sıfatlarının 39 tane örneği vardır⁴⁰⁶. Bunların dışındakilerden bazıları şunlardır: *onuncu* havāric 8b/06, *ikinci* gişi 56a/07, *ikinci* [iş] bostānına segirtti 58b/13, *üçüncü* [ʿamel], hālet-i küfürde ve hālet-i İslām'da “amr için serhoş dahı olmadum. 59b/01, Cebirāʾil *ikinci* kerre ʿarş ayağına gele 63a/06, *üçüncü* münācâtı buyıdı 4a/03, *sekizinci* [kez] 7a/14, *dördüncü* kat 17b/03, *üçüncü* şart 22a/01, *ikinci* melek 38a/10, *üçüncü* melek 38a/11, *dördüncü* melek 38a/11, *ikinci* [guşsa] Hālîk'ın guşsası 45a/10, *üçüncü* [guşsa] şeytān guşsası *Dördüncü* [guşsa] melekü'l-mevt guşsası 45a/11...

1.3.5.2.1.2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları

Her başında *yüzer* dāne buğdāydur. 29a/07.

Yedi kapusunda bile *birer* büyük taş kapanmış gördiler. 10b/01.

Pes iki şālîh gişi bulup *yigirmi beşer* akçe virdi ki ardınca Allāh rahmet itsün diye. 55a/03.

1.3.5.2.1.2.3. Unvan Sıfatları

“Türkçede unvanların çok önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Türkçenin ilk yazılı belgelerinde geçen unvanların isimler yerine kullanılmış olması da bu gerçeğin bir göstergesidir. Bilge Kağan, İltiş Kağan, Köl Tigin, İlbilge Hatun unvan-isimleri,

⁴⁰⁶ 2. hadis için başlık açılmadığından bu tarz üleştirme sıfatlarının sayısı 40 değil 39'dur.

"ismi ile müsemma" deyiminin Türk ad bilimindeki gerçekliğini yansıtmaktadır. Daha sonraki dönemde, Fatih, Kanunî, Yavuz, Gazi, Han gibi unvanların isimlerin önüne geçmesi eskiden var olan ve Dede Korkut'ta ismin "verilen değil; alınan, hak edilen bir şey" olduğunu benimseyen geleneğin bir devamı niteliğindedir. Bu "ad alma" geleneği Türkçeye de "unvan sıfatları"nın diğer sıfatlardan farklı biçimlerde kullanılması olarak yansımıştır. Nitekim sıfatların genellikle isimlerden önce gelmesine karşılık unvan sıfatları isimlerden sonra kullanılır." (Börekçi, 2009: 88). Metindeki örnekleri şunlardır:

Bu hātūn gişi bunların gözlerin öpüp eyitdi. 50b/12.

Kapu kaçıldı hātūn gişi nedür deyü kapuya çıktı. 14b/09.

Sizün dīniüzden bir hātūn gişi aḥşamın geldi cırāğın uyarmağa. 50b/04.

Ol hātūn gişi oḡlancuklarıyla aḡlaşurken üzerlerine girüp selām virdüm. 51a/04.

Şahābeden yigirmi nefer gişi[yi] kayşer[gişi(y)]e esīr getürdiler. Kayşer-i Rūm [gişi] bunların birine eyitdi. 53a/07.

Kayşer-i Rūm ve Kısra-yı Acem [olan gişi] Taḡrı düşmenleri iken ḥarīr libāsları giyeler daḡı Taḡrı dostunun kıızı on iki yirde yamalı bir eski abā giye. 26a/05.

1.3.5.2.1.2.4. Soru Sıfatları

Eserde soru sıfatı olarak şunlar kullanılmıştır:

İbrāhīm şordı ki kaç gündür bu ağaca baḡlısın? 21a/06.

Bunlar kaḅkī dīndendi? 50a/12. Bir gişi kıble kaḅkī yaḡadur bilse... 68a/05.

Ne nesne-yile, kaḅkī amelünle? maḡfiret ve merḡamet eyledi. 3a/08.

Ben ol aşıl kimseye raḡmet eylemeyüp kaḅkī günāhkāre eylerin? 39b/12.

Kaḅkī kulum ki efendüm beni yarlıḡaya zaḅ eyleye, ikrārına göre bulur. 4b/12.

Kaḅkī kulum ki beni yarlıḡamaz fikir itse āḡir ol daḡı itikādına göre bulur. 4b/13.

Cebrāīl naşıl āyet getürdi? 25a/14.

Ne delilile? 7b/12. Bu ne ḡāldür? 4b/06. Ol ḡāli şordı ne ḡāldür deyü. 15a/10. Ne nesne-yile, kaḅkī amelünle? 3a/08. Ne gişisin burada neden bilişsin? 21a/03.

Biz buḡa nice çāre idelüm? 41b/13. Cennetün bināsı nice[binā]dür? 48b/14.

Bizi nice dīne getürdün be gişi kim açlıḡdan kırılıyor. 14b/05.

1.3.5.2.1.2.5. Belirsizlik Sıfatları

Enbiyānuḡ küllisi artuḡ eksik yigirmi dört biḡ peyḡamberdür. 19a/09.

Bir gişi kıble kaḅkī yaḡadur bilse, kaşd-ıla bir ayruḡ yaḡa kılsa kāfir olur 68a/06.

Birkaç kimsene. 33b/14. Ammā birkaç şarḡ-ıla... 21b/13.

Bu kadar yeyüp içmek bol ḡāit-i ḡacāt olmaz mı? 49a/04.

Ḥavāric ulularından bir bölük cemāat ... gelüp eyitdiler: 9a/17.

Bunca yıldur size ‘ibādet eylerin. 16a/01. *Bunca* yıldur taparuz, görelüm bize hürmet eyleye mi? 12b/11. Bir gişi ki *bunca* yıllık dīn kıdaşını esirgemeyüp kendi başı hālāş-ı-çun öldüre. 53b/14.

Cümle ‘ālem söz-ile açılmışdur. 22a/11. *Cümle* belālar anuñ günāhına keffāret olmuşdur. 39b/09. *Cümle* Fātiha sūresindeki ‘ilmi dañı “Bi’smi’llāhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm”de cem‘ eyledi. 8b/16. *Cümle* yiryüzinde ümmet-i Muḥammed'den şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ne kadar imām, imāmlık itdiyise hep anlara bağışladım diye. 18a/02...

Bunda *çok* sır vardur 50a/06, *çok* esbāb dañı bulundı 66a/09...

Bir sininüñ içine *envā‘i* ni‘metler-ile koydum. 51a/03.

Yā ādem oğlı! Eger Kıyāmet güninde *götürü* yiryüzinde olan halkuñ ‘ibādeti kadar baña ibādet-ile gelseñ kabūl eylemezsin. 20a/11.

Mālik dañı *hep* meleklerle emr eyleye. 33a/09.

Her mü'min kula lāyık budur. 5a/03. *Her* kim ki cenāzesine hāzır ola. 4a/15.

Her kime ki şordısa ta‘accüb itdiler. 6b/08. *Her* emri vaktine ve sā‘atine rehīn konılmışdur. 2a/06. Ol kocaya *her* şabāḥ ve *her* aḥşam nazar eyleyüp dir. 5a/10-11.

Herbir kılına ki şu doḡuna. 58a/08. *Herbir* hayrına yüz biñ hayır yazıla. 61b/01.

Ġalīz, şedīd *herbir* ādeme biñ zebāni yapışa. 32a/12. *Herbir* şehirde yitmiş kerre biñ havli vardur. 26b/10.

‘İlim şāḥibi ... *nice* bī-çārelere şefā‘at eylese gerekdür. 8a/16. Yā Rabbī! Sen bilürsin ki Muḥammed benüm-ile *nice* dostdur. 62b/15. *Nice* zamāndur ki bunlar göntüllerile beni birlerlerdi. 32a/16. *Nice* kāfir öldürdük. 47b/11.

Metinde kullanılan Türkçe olmayan, Türkçeleş(e)memiş sıfatlar da şunlardır:

1.3.5.2.1.3. Arapça Sıfatlar

İncelemede Arapça sıfatların kullanım oranının Farsça sıfatlardan yaklaşık altı kat fazla olduğu görüldü. Tespit edilen Arapça sıfatlardan bazıları şunlardır:

‘abes sözler 33b/14, ‘akıl bañıl b49/09, *bañıl* kimesne 49b/08, *cāhil* seḥī 49b/09, Şeyḥ-ı *ekber* 2a/14, *fāsık* *fācir* kimse 38b/05, *galīz*, *şedīd* *herbir* ādeme 32a/12, *ḥarām* loḡma 43a/13, *kāmil* gişi 48a/07, ḥacc-ı *mebrūr* 18b/10, *murdār* *eḡas* cānavar 7a/14, *Nevvār* Bürde 2a/09, *seḥī* kimse 49b/07, ṭahūr şu 30a/04, *vāfir* aşşı 28a/14.

1.3.5.2.1.4. Farsça Sıfatlar

ba‘zı kimseler 3a/06, *ber-bād* kār 2b/02, *bī-çāre* [serçe] 3a/02, *çehār* şenbih 19b/03, *ḥūşe-çīn*-i hırmen-i meşāyiḥa 2a/16, *çihār* şenbih, *penç* şenbih 19b/15, *diger* gün 25b/13, *dü* şenbih 19a/14, *günāhkār* şālihler 4a/04, meşāyiḥ-*güzīn* 21b/08, *ḥaylī* ‘azīzler 18b/01, *hep* malumı rızqumı 21a/05, *her* taraftan 21b/09, *hiç* bir şeyini 11b/14,

hîç köpek 35b/04, **hüb** şüret 44b/15, **kemîne kemter** [kul] 57b/03, **merd** yigitdür 47b/14, **nā-pāk** [insan] 17a/04, **penç** şenbih 19b/15, **pençe** şenbih 19b/04, **pür**-günāh 59a/08, **pür**-cevāhir 42a/02, **rāst** seksan yaşında 6b/02, **se** şenbih 19b/01, **yek** pāre 29b/07, **yek** dāne 2a/10.

1.3.5.2.1.5. Arapça Sözcük+Farsça Ekle Yapılmış Sıfatlar

evvel+ki (7b/10), *hayır+endîş* (47b/05), *hîle+bāz* (54b/08), *haber+dār* (17a/07), *māl+dār* (21b/10), *ṭama'+dār* (68a/13).

1.3.5.2.1.6. Arapça Sözcük+Türkçe Ekle Yapılmış Sıfatlar

devlet+lü (18b/09), *gam+lı* (36a/09), *guşsa+lı* (36a/09), *guşsa+lu* (65b/12), *harāret+lü* (62a/08), *heybet+lü* (3a/11), *sa'adet+lü* (18b/09), *şefkat+lü* (51a/13).

Arapça ve Türkçe sözcüğün birlikte sıfat görevi üstlendiği görüldü:

hayır yok 11b/15

1.3.5.2.2. ZARFLAR (BELİRTEÇLER)

Zarflar sözlük düzeyinde niteleme işlevli sözcük türlerinin ikincisidir. Sıfatları, zarfları ve fiilleri nitelik, nicelik, zaman, yer / yön kavramlarıyla niteleyen, derecelendirme ve karşılaştırma işlevi gören sözcüklerdir.

Korkmaz (2007: 451) zarfların sayıca azlığına, ve aslen ad olmalarına dikkat çeker: “*Türkiye Türkçesinde aslında zarf olan kelimeler sayılacak kadar azdır. Zarflar genellikle ad, sıfat, zamir gibi öteki kelime sınıflarından alınan sözlerle kurulmuştur. Bu bakımdan bunlar yalın durumları ile birer addır. Dolayısıyla onları adlardan ayırmak mümkün değildir. Bir ada, bir sıfata zarf niteliği kazandıran onların dildeki kullanılış biçimleri ve yüklendikleri görevlerdir.*” Köktekin (2001: 83) ise zarfların kullanım oranının yüksekliğini Türkçenin fiile yönelik bir dil olmasına bağlar: “*Türkçe fiile yönelik bir dil olduğu için cümle kuruluşunda sık sık zarfa başvurulur.*” Delice (2007: 35) zarfların bağımlı bir tür olduğunu ve bazı görevlerini şu cümleyle anlatır: “*Zarf, sıfat veya isim görevindeki kelimeleri dercelendirme, istisna ve azlık-çokluk gibi zarflık ilgilerle genişleten kelimelerle kurulan öbehtir.*”

Sıfatları ve zarfları aynı konu başlığı altında değerlendirmemizin nedeni zarf ile sıfatın niteleyen olma özelliği ile sadece zarf tarafından nitelenebilme özelliğinin benzer olmasıdır. İki konunun birbirinden ayrılmasının temel sebebi isimleri ve fiilleri niteleme özelliklerinin karşıt olmasıdır. Banguoğlu (2011: 371) sıfatlar ve zarfları karşılaştırarak zarfların daha az müstakil olduğunu ve daha çok öbek şeklinde kullanıldığını söyler: “*Zarflar sıfatlardan daha az müstakil kavramlar ve bir kılışı, veya bir vasfı değiştirme ve açıklama işleyişinde kelimeler olduklarından söziçinde çoğu zaman bu iki tür kelime ile birlikte görülürler (yukarı çıkmak, pek güzel). Bu belirtme öbeklerine zarf öbekleri adını veririz. Zarf öbekleri belirtilen kelimenin cinsine göre fiil (yukarı çıkmak), veya sıfat (pek güzel) hükmünde olurlar, yukarıda gördüğümüz gibi özel bir anlam bağlamış zarf öbekleri de birleşik kelime sayılırlar.*”

1.3.5.2.2.1. Durum Zarfları

Fiilleri, benzerlik, eyleyen-eylem ilişkileri bakımından niteleyen zarflardır. Eyleyen-eylem ilişkisi eylemin nasıl, ne şekilde, ne sebeple, ne ile vb. gerçekleşmesidir.

‘aceleyle	: <i>Hâziret-i ‘Alî k.v. cemâ‘ata ‘aceleyle geliyörürdi. 6a/03.</i>
‘aciz	: <i>‘Aciz kal- 22b/13, ‘aciz kal- 6b/10, ‘aciz ol- 38b/11, ‘aciz ol- 38b/06</i>
aç	: <i>Hakk’a aç, şusuz ‘ibâdet eyledi. 14a/06.</i>
arķurı	: <i>Beni arķurı kazuĝa ursunlar. 66a/06.</i>
asılınca	: <i>Bu maķlubı aķılınca çıkarup okıyasız. 24a/06.</i>
âşikâre	: <i>Ya‘nî bize Allâhu te‘âlâyı âşikâre göster Yâ Mûsâ! Didiler. 46b/10.</i>
ayru	: <i>Andan ayru varup ol ĝişinüĝ baĝın çezüp haber şordı. 21a/02.</i>
ayruca	: <i>Ammâ ol iki başuĝ yanına varmadı, ayruca tırdı. 54a/05.</i>
âzade	: <i>Âhiretde cehennem odından âzade olmasına sebep ola. 2b/10.</i>
baĝlu ₂	: <i>Ol baĝlu tıran harîfün aĝzına şoķar 20b/15, baĝlu ola. 21a/11.</i>
bârî ⁴⁰⁷	: <i>Bârî bir hîle ideyin deyü dest-mâlinı tobraĝ-ıla tobtolu eyledi. 15a/07.</i>
bârî ⁴⁰⁸	: <i>Bârî ne ķadar ĝünâh eylerseĝ ol İmân mü‘mini ‘azâbdan ķurtarur. 30b/06</i>
belki	: <i>Hey! Bu diri; ancak belki aķlıķdan buĝalmışdır. 23a/07.</i>
berâber	: <i>Yire beraber eylediler. 66b/06.</i>
bi-aynihi	: <i>Ķıyâmetde ‘azâba uĝrarsam bi-aynihi halk-ıla bilece ĝörürün. 34a/11.</i>
bî-çâreyin	: <i>Buyurursaĝuz ben varayın bu işi. Bî-çâreyin izin virdiler. 40b/14.</i>
bî-hużûr	: <i>Tâ şol mertebe oldu ki halkuĝ hücumından bî-hużûr oldu. 65b/03.</i>
bî-hużûrlıķ	: <i>Eyüce hâl-ıla-mı kalkduĝ yohsa bî-hużûrlıĝ-ıla mı? 45a/08.</i>
bî-tekellüf	: <i>Her ne vaķtin hâcâtıĝuz olursa baĝa bî-tekellüf ĝelün. 51a/06.</i>
boş	: <i>Utanurın ehl-i ‘ayâlüme bu ĝice ķuru boş varmaĝa. 14b/03.</i>
cümle	: <i>Kâfirler eyitdi: Lâyık budur ki cümle bir yire cem‘ olavuz. 42a/09.</i>
çabuk	: <i>Nola ammâ çabuk olayın ki tiz geleyin deyü hırķasını çıkarđı. 65b/07.</i>
def‘î	: <i>Def‘î atından yire yıķılıp İbrâhîm’ün ayaĝına dışdı ‘afv istedi. 52b/06.</i>
eksüksüz	: <i>Ĝâyibden her tarafdan rızķı eksüksüz ĝelürdi. 21b/09.</i>
epsem	: <i>Ben bildüĝümi siz bilmezsiz. Epsem oluĝ. 17a/11.</i>
eyü	: <i>Yâ Muĝammed! Senüĝ yirüĝe ben eyü işledüm mi? 63b/10.</i>
eyüce	: <i>Ya‘nî eyüce hâl-ıla-mı kalkduĝ yohsa bî-hużûrlıĝ-ıla mı? 45a/07.</i>
gerçek	: <i>Gerçek bizüm dînimüze ĝirdiyise... 53b/10.</i>
gerçekden	: <i>Hey! Bu gerçekden dönepdür. 53b/13.</i>
gine	: <i>Yarın gine ĝel didi ümizdür ki ırte ücretüm vire. 14a/04.</i>
ĝirü ⁴⁰⁹	: <i>Pes Resûlu ‘İlâh döndi ĝirü hareme ĝirdi. 42b/12.</i>

⁴⁰⁷ hiç olmazsa

⁴⁰⁸ öyleyse

⁴⁰⁹ yine, tekrar

hāşşaten ⁴¹⁰	: <i>Habibile mağārada bile olduğu hāşşaten yād eyleye didi. 57b/02.</i>
huşuşā ⁴¹¹	: <i>Huşuşā cum'a namāzı ki Haḡ katında gāyet sevgülüdür. 59a/04.</i>
hazın	: <i>Ben noldum ki seni böyle hazın görürin. 27a/12.</i>
heybetlü	: <i>Yaşıl tonlar geymiş bir er gelür ammā katı heybetlü gelür. 42b/01.</i>
hīç ⁴¹²	: <i>Ḥarmān yerinde hīç ekinüñ bir nesnesin terk idüp koduñ mı? 11b/14.</i>
hüb	: <i>Resül Ḥazireti eyide: Yā peyk-i Allāh! Hüb işledüñ. 63b/11.</i>
ırağ	: <i>Anuñla cennete yakın olsam cehennemden ırağ olsam. 9b/14.</i>
ıraḡ	: <i>Yā benī ḥaṭṭāb! Benden biraz ıraḡ ol. 25b/14.</i>
iyice	: <i>Ḥaṭṭā bi iyice bunları toyuraydum. 3b/17.</i>
kapkara	: <i>Kapkara yanmış kömür gibi olmuş. 63a/11.</i>
katı ⁴¹³	: <i>Katı ağlaşup birübirdimle kucuşu kucuşu zārılık lar eylemeyelüm 31b/10.</i>
katı ⁴¹⁴	: <i>Gördi yaşıl tonlar geymiş bir er gelür ammā katı heybetlü gelür. 42b/01.</i>
kolayına	: <i>Şu ġaruka benim etmegimi kolayına almadı. 20b/09.</i>
ḡuru	: <i>Utanurın ehl-i 'ayālūme bu gice ḡuru boş varmağa. 14b/03.</i>
lāyık	: <i>İlāhī bir maḡlūk, bir ḡulın seksan yıl ḡullıkda ḡomağı lāyık görmeyüp āzād eyleye. 6b/14.</i>
maḡbül	: <i>Haḡ katında maḡbül olmuş 'ibādetinden. 7a/08.</i>
muḡkem	: <i>Gel imdi senüñ elüñ ayağ uñ muḡkem bağlayıñ. 22b/02.</i>
muḡayyed	: <i>"Senüñ muḡayyed ḡazīneñe muḡayyed olam." didi. 22a/08.</i>
muttaşıl	: <i>Bu ne ḡāldür ki muttaşıl ḡüzün üzerine olup ağlamaḡdasın. 4b/04.</i>
münevver	: <i>İlim göñülleri münevver eyler. 8b/06.</i>
öyle	: <i>Tevbe eyledük ki ayruḡ öyle eylemeyüz. 35b/06.</i>
pāk	: <i>Sekizinci [kez] topraḡ-ıla yumaḡ gerekdür ki pāk ola. 7a/15.</i>
ra'nā	: <i>Ḥarīf bostāna geldi, gördi kendü ş uvarduğından ra'nā ş uvarılmış. 59a/02.</i>
şanki	: <i>Bir kıyāmet yıl ḡopdı, yağmurlar yağdı, 'ālemi şanki tūfān aldı. 22b/12.</i>
şūretā	: <i>Şūretā görseñ şālīḡ şanursın ammā bāṭınından fāsıḡdur. 66b/07.</i>
susız	: <i>Haḡḡ'a aç, şusız 'ibādet eyledi. 14a/06.</i>
şedīd	: <i>Ḥaziret-i Muḡammed Mustafā ziyāde buña şedid-ile ağladı. 25a/13.</i>
temiz	: <i>Şu ḡadarca 'ilm-ile artuğı misli ola temiz olalar. 7b/02, temiz oldu. 7a/15</i>
tenhaca	: <i>Bir gün mescidde tenhāca şeyḡ Şaḡīḡ Ḥaziretine -bulup- eyitdi. 21b/10.</i>
tiz	: <i>Allāhu te'ālā ... baña emreyledi ki "Tiz yitiş." 6a/07.</i>

⁴¹⁰ bilhassa, husūsī olarak, özellikle

⁴¹¹ bilhassa, hasseten, özellikle

⁴¹² Bir işin tam olarak yapıp yapılmadığını veya herhangi bir zamanda yapıp yapılmadığını sormak için soru cümlelerinde kullanılır.

⁴¹³ çok, pek, pek çok

⁴¹⁴ haşin, sert, kırıcı, acı

toḫtolu	: <i>Bārī bir ḥīle ideyin deyü dest-mālını toḫtağ-ıla toḫtolu eyledi. 15a/07.</i>
toḡru	: <i>Saḡa ʿibādet eyledüm, baḡa toḡru deyüvir. 42a/05.</i>
uzun	: <i>Ne gökcekdür şol kimsenüñ ki ʿömri uzun ola. 6a/16.</i>
yakın	: <i>Anuñla cennete yakın olsam cehennemden ırağ olsam. 9b/14.</i>
yanuz	: <i>Üstüme toprak döküp yanuz bī-çäre koyup gitdiler. 3a/11.</i>
yayan	: <i>Eline bir ʿaşā aldı yayan hacca doğrudı. 21b/03.</i>
yeyni	: <i>Elḡāşılı ʿilmi ve Qurʿān'ı yeyni görse ... kāfir olur. 68b/03.</i>
yine	: <i>Bu ḡalde yine Server-i Enbiyā ş.ʿa.s. buyurdı. 7b/03.</i>
zarūrī	: <i>Şaḡābe bunun gibi muʿcizāt görürlerdi, zarūrī müsliḡmān olurlardı. 41a/07</i>

İkilemelerden Oluşan Zarflar

añ	: <i>Mafsallarım añ añ ditredi. 3a/17.</i>
ayruca	: <i>Eger her birimüze ayruca ayruca [cevāb] virürse... 7b/09.</i>
hāy	: <i>Hāy hāy ağlaşalar. 32a/05-06.</i>
yap	: <i>Yap yap yanına vardı. 57a/01. Yap yap ardınca gitdüm. 50b/09.</i>
yapça	: <i>Öñinde bir koca vāqıʿ oldu ki pīrliginden yapça yapça yörirdi. 5b/02. Bunun ayaḡınca, ardınca yapça yapça yörirdi. 5b/04.</i>

1.3.5.2.2.2. Kesinlik Zarfları

aşlā	: <i>Bir gişide mişḡāl-i zerre gönlinde kibir olsa ol gişi cennet-i dīdāra vāşıl olmaz aşlā. Yaʿnī velīlerimden olmaz. 11b/02.</i>
be-dürüstī	: <i>Be-dürüstī küfür söylemek gişinüñ dīnin ve ʿamelün bātıl eyler. 67a/02.</i>
kaṭʿā	: <i>Kaṭʿā zinā daḡı eylemedüm. 59b/01.</i>
elbet	: <i>Bir kimsede ki ḡardāl dānesi ḡadar, mişḡāl-i zerre ḡadar ĩmān eḡeri olsa elbet Resūlu ʿllāh'ın şefāʿatile cehennemde ebedī ḡalmayup āḡir çıḡsa gerekdür. 30a/14.</i>
elbetde	: <i>Benüm ümmetime elbetde ḡisāb olunur mı? 34b/15.</i>
hiç ⁴¹⁵	: <i>Her kime ki şordısa taʿaccüb itdiler kim hiç ola mı ki seksan yıl bir ḡulı ḡullanalar āzād itmeyeler. 6b/08.</i>
lā-cerem	: <i>Sen didükleri gibi eyle bunda çok sır vardur didi lā-cerem. 50a/07.</i>
taḡḡīḡ	: <i>Bu āyet gelmedin taḡḡīḡ cemīʿiñüze cehennem vaʿde olunmuşdur. 25a/11.</i>

1.3.5.2.2.3. Nicelik (Miktar) Zarfları

ʿaceb	: <i>Kimün ĩmānı ʿaceb gelür? 40a/11.</i>
aḡır	: <i>Terāzūsına ḡoyalar tā ki ḡasenātı kefesi aḡır gele. 58b/01.</i>

⁴¹⁵ Soru cümlelerinde verilen hükmün kesinlikle söz konusu olamayacağını anlatır.

artucaḳ	: Ol, artuḳ işledükçe biz daḥı ücretin artucaḳ virürün. 14b/13
artuḳ	: Ol, artuḳ işledükçe biz daḥı ücretin artucaḳ virürün. 14b/13
artuḳ-eksik	: Biḡ gişi artuḳ-eksik toyururın. 50a/11.
azacuḳ	: Yā Mālīk! Bize azacuḳ mühlet vir. 31b/10.
bayaḡılayın	: Gevdeleri yüzleri bayaḡılayın ağara. 33a/12.
be-ḡāyet	: Ben Muḥammed'den ş.ʿa.s. beḡāyet utanurın. 28a/04.
biraz	: İbrāhīm bin Edhem biraz temāšā eyledi. 21a/01.
bir uğurdan	: Umaram ki üç günlük ücretümi bir uğurdan yarın vire. 14a/09.
bir yolun	: Biḡ gişi artuḳ eksik toyururın. Bir yolun harç itdürmeyüp tururın. 50a/11
bir zamān	: Ol müslimān eyitse bir zamān katlan yāḥūd bilmezın dise... 68b/06.
bu kadar	: Bu kadar yeyüp içmek 49a/03. Bu kadar mucizāt gör- 40b/01. Bu kadar hayır işle- 47b/06. Bu kadar ağla-25a/14.
çāḳ	: ʿAlī'nün çāḳ bu kadar mertebesi var mıdır? 7b/06.
çok	: Pādīşāḥımız katında ḡāyet çok görünür. 14b/15.
çok çok	: İmdi ölümünüzi çok çok açıcı oluḡ. 34a/01.
çokdan	: Ol ʿArap eyitdi: Çokdan bir deve ḥācetümdı. 28b/07.
defʿa	: Mā-ḥaşal beş defʿa çıraḡı söyünmiş geldi, girü yakıvirdüm. 50b/06.
ebedī	: Cehennemde ebedī kalmayup āḥir çıksa gerekdür. 30a/15.
ekser ⁴¹⁶	: ʿAzīz-i men! Ekser bu ḥalkuḡ ḥaḳ tarīḳına segirdmeyüp qarār idemedüklerinün sebebi gişi kendü çalışmaḡsuzın Ḥaḳ bunlara rızḳın vireceğine ittikādları ve imānları olmaduḡındandır. 23b/05.
eksik	: Hiç eksik yazılmış mı? 51b/16.
hep	: Hep Benī İsrāʿīl kavmine vireydüm. 3b/16.
iyice	: Ḥattā bi iyice bunları toyuraydım. 3b/17.
kadar	: Yüz gişi kadar yiye içe cimāʿ eyleye. 49a/03. Üç kerre fulān şeyi [yaparsan] Allāḥ teʿālā günāḥların yarlıḡar. Eger gökden yaḡan katreler kadar daḥı olursa... 60a/07. Allāḥu teʿālā ol gişiyi yarlıḡar ... Eger ağaḫlar yapraḡı kadar ve gökdeki yıldızlar kadar daḥı olursa. 60a/02.
ne kadar	: Ne kadar günāḥ eylesen zīrā ol imān ʿāḳıbet müʾmini ʿazābdan kurtarır. 30b/06. Şeyṭān ʿaleyhi'l-laʿne ne kadar cidd ü cehd daḥı eyleyse. 37b/04.
ol kadar	: Ol kadar zarar eylemeye. 11a/03. Ḡayrı yirde ol kadar ağlamazsınız 34a/09
ol nice	: Eger ḥürmet eyleyse turmayalum ol nice tapalum. 12b/13.
onca	: Onca ağla ki ḡāyet gereklü sözdür. 23b/09.
pek	: İṣā kavlin pek severin. 4b/10.

⁴¹⁶ Genellikle, umumiyetle, ekseriya.

- şol kadar** : ‘Alī’ye **şol kadar** yüz virdün ki peygamberlik da‘vāsın eyler. 9a/12.
 Şahābesini tā‘ata ve ‘ibādeti **şol kadar** kındururdu. 56b/14.
 ‘Azāp melekleri **şol kadar** çalışdılar çāre olmadı. 10a/12.
Şol kadar yoldaşlık eyledi. 44b/05.
- tamām** : **Tamām** yazılmışdur. 51b/16. **Tamām** itdügüm gibi yazılmış. 52a/03.
- tamāmca** : Tā ki ol dilimi qarğa **tamāmca** ol kimseye yedürdi. 21a/02.
- yiter** : Yā Mālik **yiter** ağlaşdılar 32a/06, dünyāya **yiter** baqdum. 51b/02.
- ziyāde** : Hāziret-i Muḥammed Mustafā ... **ziyāde** buña şedid-ile ağladı. 25a/12.

1.3.5.2.2.4. Zaman Zarfları

- āḥir** : **Āḥir** ol tevekkülü berekātında sulṭāni’l-fuḳarā’ oldı. 20b/04.
- aḥşam** : Her **aḥşam** nazar eyleyüp dir ki yā kulum yaşuñ uzadı. 5a/11.
- ‘aḳabince** : Günāh işlememek olmaz ammā kaçan bir günāh işlemek **‘aḳabince** bir hasene işlemek ol günāhuñı maḥv ide, gidere. 9b/15.
- ‘aḳıbet** : **‘Āḳıbet** mü’minlerün ‘aṣīleri cehennemden ḥalāş bulıcaḳ... 30b/04.
- andan**⁴¹⁷ : **Andan** bir kapusına daḥı sürdiler. 10a/13.
- ayruḳ** : İştüdük ammā tevbe eyledük **ayruḳ** öyle eylemeyüz. 35b/05.
- bugün** : **Bugün** yarın bize daḥı böyle eyler didi. 54a/01.
- dā‘im** : Şaḳīḳ Belḥī ... **dā‘im** bir mescidde oturup Ḥaḳḳ’a tevekkül iderdi. 21b/08.
- derḥāl** : **Derḥāl** şeyḥ vāḳıf olup ḥırḳayı götürüp bir cānibe revāne oldı. 65b/09.
- dün**⁴¹⁸ : **Dün** kulluḳ itdügüm pādīşāha kulluḳ eyledüm. 14a/08.
- dün**⁴¹⁹ : **Dün yarısında** yine gördüm. 36b/15.
- evvel** : Gel imdi **evvel** senüñle pīr isteyelüm, mürşid isteyelüm. 13a/07.
- geçende** : **Geçende** ben daḥı peygamber Hāziretine girdüm 45a/14.
- gice** : Bir **gice** başını bir taş üzerine koyup yaturdı. 55b/13.
- gündüz** : Üç gün gice **gündüz** ‘ibādet eyledi, yemedi, içmedi, uyumadı. 42a/04.
- gündüzin** : Bir çoç derisidür ki **gündüzin** deveye ‘alaf dökerüz. 26a/10.
- hemān** : **Hemān** anı işütdüm ki ḡāybdan bir nidā geldi. 3b/02.
- hemān-dem** : **Hemān-dem** anı gördiler ki bir maḥbüb güzel yigit geldi. 10b/11.
- henüz** : Ol kumḳumanuñ içinde **henüz** çağırurdu. 16a/08.
- imdi**⁴²⁰ : Gel **imdi** evvel senüñle pīr isteyelüm, mürşid isteyelüm. 13a/07.
- imdi**⁴²¹ : **İmdi** Yā Musā! Ben cehenneme şol hayır olmayanları koyarın. 11b/16.
- irte** : **İrte** üçgün olur. 14a/08. Ümizdür ki irtte ücretüm vire. 14a/04.

⁴¹⁷ andan sonra, andan girü, andan ötüri.

⁴¹⁸ içinde bulunulan günden bir önceki gün

⁴¹⁹ gece

⁴²⁰ bundan sonra

⁴²¹ şimdi

- kaçan**⁴²² : *Günāh işlememek olmaz ammā **kaçan** bir günāh işlemek ‘aḳabince bir ḥasene işlemek ol günāhuḡı maḥv ide, gidere. 9b/15.*
- muḳaddem** : *On dört biḡ yıl sizi **muḳaddem** yaratdum. 60b/04.*
- nāgāh** : *Benüm **nāgāh** bir ‘ayubumu görüp rızḳımı kesmeyesin. 22a/03.*
- öḡürdi** : *Zīrā **öḡürdi** cehennemde ‘aṣīlere kāfirler diseler gerekdür ki siziḡile bḡḡün bizüm farḳumuz ne? 30b/03.*
- şoḡra** : *Baḡa ḥaber vir ki eḡ **şoḡra** cennete giren ne ḡiṣidür? 24a/11.*
- şimdi**⁴²³ : *Orda **şimdi** raḥat-ıla ḳabrimde yaturun didi. 3b/07.*
- yarın** : ***Yarın** gine gel. 14a/04. Üḡ günlük ücretümi bir uḡurdan **yarın** vire14a/09*

1.3.5.2.2.5. Yer Yön Zarfları

- aşāḡa** : *Baş **aşāḡa** bırakmış. 36a/06. Baş **aşāḡa** eyleyüp. 51a/11. Başı **aşāḡa** aşılmış. 63a/10.*
- beru** : *Al **beru** ol aḳḳeyi cānı-ḡun yimecük ideyin. 36b/12.*
- girü** : *Sen **girüde** ṡur. 61a/03. Ayāḡum iḡerü başmışken **girü** ḡikildüm, inkār geldi. 61b/13. Beni ḳorsın daḡı şol aşıl düşmenimden nesne mi istersin diyü, **girü** ḡikildüm istemedüm. 51a/01.*
- ilerü** : ***İlerü** vardum. 60a/05. **İlerü** öḡlerine varup eyitdi: ... 41a/14. Ben bunlara **ilerü** varayın, bunlaruḡ murādın bileyin. 61a/03.*
- rāst**⁴²⁴ : *Ol büyük boy taşını yuvaladı. **Rāst** Resül Ḥaziretinüḡ ş.a.s. üzerine bıraḳdı. 40b/15.*
- taşra** : ***Taşra** ḡıḳdı. 15a/14. ṡurma ḡıḳ **taşra**. 45b/12. Tiz **taşra** ḡıḳdı. 42a/08.*

1.3.5.2.2.6. Soru Zarfları

- neden**⁴²⁵ : *Zīrā taşra[da] yıl yok, nesne yok bunun ḡırāḡı **neden** söyünür? 50b/08.*
- neden**⁴²⁶ : *Be ḡişi! Sen velī misin, beni[ādem] misin? **Neden** bildüḡ ki benüm altun legenümi ol ṡā’ife[nüḡ] uḡurladıḡını. 66a/10.*
- niḡün** : ***Niḡün** dīniḡden döndüḡ. 13a/16.*

1.3.5.2.2.7. Karşılaştırma Zafları

-1. Üstünlük Zarfları

“Türkçede karşılaştırma, nitelik/nicelik zarf veya sıfatlarını karşılaştırma ilgisiyle bağlayan hâl ekleri / edatları ile kurulan karşılaştırma öbekleri ve

⁴²² Çok kullanılan zarflardan biridir: Tam 23 kez kullanılmış. bk. dizin, ilgili kısım

⁴²³ Deḡişik anlamları için bk. dizin, ilgili kısım.

⁴²⁴ doğruca

⁴²⁵ ne sebepten, niḡin

⁴²⁶ nasıl

derecelendirme zarfları ile kurulur. Derecelendirme zarfları, nitelik/niceliğe üstünlük veya eşitlik kavramı katar.” (Börekçi, 2009: 120).

Delice (2007: 35) zarfların “Zarf, sıfat veya isim görevindeki kelimeleri dercelendirme, istisna ve azlık-çokluk gibi zarflık ilgilerle genişleten kelimelerle kurulan öbektir.” diyerek zarfların diğer türlerle birlikte kullanılmasına dikkat çeker.

Ne ucuz olur bu at 44b/01, fulān gişi ne hayır-endiṣ gişidür. 47b/05, fulān gerçek ne hoş şîr merd yigitdür 47b/14, ne hoş kāmîl gişi olur 48a/07, bu sizün taḥrîḡuz ne ulu ve peygamberiñüz ne şefkatli peygamberdür 51a/12, şol kul ne yaramaz kuldur, 53a/02-03-04, âdem ne ḥararetlü kimsedür 62a/08

Benden daḥı artuḡ kāfirdür dise kāfir olur. 67a/14.

Yā melāiketi benüm ḥaste ḡulum[a] şol sağlığında itdügi ‘amelinden daḥı yeg ‘amel yazuḡ ki anuḡ ḥasteligi günahlarına keffāretdür. 37a/08...

Senün söyledüḡün bir eski avurtdur, hemān⁴²⁷ bir kuru sözdür. 22a/09.

Ḥattā bi iyice bunları ṭoyuraydum. 3b/17.

Ehl-i cum‘a naṣībinden eḡ [az] naṣībî varımıṣ ve bunun eḡ ednā naṣībî oldur ki 16b/11, eḡ ednā ḡapusunda 26b/07.

Yā Resūla ‘llāh! Rükū‘da böyle çok eglendüḡünüz gün yoḡıdı. 5b/10.

Pādişāhimuz ḡatında ḡāyet çok görünür. 14b/15.

‘İlim şāḥibi ḡıyāmet güninde nice bî-ḡārelere şefā‘at eylese gerekdür. 8a/16.

1.3.5.3. BAĞLAYICI VE DUYGU TAŞIYICI SÖZLÜK ÖGELERİ

1.3.5.3.1. EDATLAR (İLGEÇLER)

Karaaḡaç (2013: 351) edat bahsinde: “Bugünkü Türk dilciliğinde, çekimlik baḡlı birimlerin ekleşmemiş olanları için kullanılmaktadır.” derken Topaloḡlu (1989: 33) Genellikle tek başına anlamı olmayan, çekime girmeyen, cümle içinde öbür kelime ve kelime öbekleri arasında çeşitli ilişkiler kurmaya yarayan kelimedir. demiştir. Börekçi (2009: 124) de edatların şu işlevlerine dikkat çeker: “Görevli sözlük biçimbirimleri olan edatlar (ilgeçler) her düzeyde kavram ilişkisi kuran sözcüklerdir. Tamlayan-tamlanan ilişkisi, tümleç-yüklem ilişkisi ve cümleler arası anlam ilişkisi kurmak için işletme ekleri yanı sıra edatlar kullanılır.” Ergin (2002: 313) Edatlar vazifeli kelimelerdir. İsimler ve fiiller dilin mânâlı, edatlar ise dilin vazifeli kelimeleridir. Edatların mânâları yoktur, sadece gramer vazifeleri vardır. Tek başlarına bir mânâ ifade etmez, fakat diğer kelimelerle münasebet sırasında mânâlanırlar.” diyerek edatların varlık sebebinin diğer kelimeler arasında ilgi kurmak olduğunu belirtmiştir. Bu konuda detaylı bir çalışma yapan Eminoḡlu (1992: V) edatların önemini şu cümle ile ortaya koymuştur: “Edatlar dilin mantıkî kuruluşunu teşkil eden cümle yapısının “harcı”dır.” Aynı yazar (1992: V) bir kelimenin edat olmasını iki şarta bağlamıştır: 1. Tek başlarına mana taşıyamaları. 2.

⁴²⁷ öylece, böylece

Çekime girmemeleri. Korkmaz (2003: 1052) edatlar için şu hususları vurgular: “Edatlar yalnız başlarına anlamları olmayan, ad ve da soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer bakımından onlara hakim olan ve eklendikleri kelimeler ile cümlelerin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözlerdir.” Karahan (2008:62-64) “Bir isim unsuru ile bir çekim edatından meydana gelen kelime grubudur.” diye tarif ettiği edat grubunun söz dizimi içinde sıfat, zarf ve isim görevi yaptığını söyler. Aynı yazar (2008:64) edat grubunun yapısındaki edata göre; zaman, yer, durum, benzetme, sebep, miktar, şart vs. bildirebileceğini söyler.

Bütün bunlardan hareketle edatlarla ilgili şunlar söylenebilir:

1. Edatlar birer bağlı (vazifeli/görevli) birimdir ve tek başlarına kullanılamazlar.
2. Edatlar çekime girmezler.
3. Edatların kurmuş oldukları anlam ilişkileri (zaman, yer, durum, benzetme, sebep, miktar, şart vs.) geçicidir.
4. İsim ve isim soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelir.
5. Edatların bazıları tarihi süreçte ekleşmiş, bazıları da ekleşmesini sürdürmektedir⁴²⁸.

“Eklemeli bir dil olan Türkçede asıl görev elemanları işletme ekleridir. Ancak sözlüksel anlamını yitirerek dil bilgisel işlev üstlenen ve genellikle durum ekleri ile isimlere bağlanan sözcükler de kavram ilişkisi kurar.” (Börekçi, 2009: 124).

Edatlar, kullanılış biçimleri, görevleri, birlikte kullanıldıkları ögeler göz önüne alınarak, şu şekilde sınıflandırılabilir⁴²⁹:

1.3.5.3.1.1. Açıklama Edatı

- ya'ni**⁴³⁰ :“El umūru merhūnehū bi evkātihe” buyurulmuştur. **Ya'ni** her emri vaktine ve sâ'atine rehîn konulmuştur. 2a/06. Benî İsrâ'il âbidlerinden **ya'ni** Ya'qūb Peygamber oğlanları zâhidlerinden bir şâlih gişi vardı. 5b/09. Server-i Enbiyâ şallallāhu 'aleyhi ve sellem buyurdu ki أَنَامَدَيْنْتُ الْعِلْمَ وَ عَلَى بَابِهَا **Ya'ni** “Ben ilim şehriyin, ‘Alî kapusudur.” 7b/04.
- şöyle ki** :Degirmen boş demekden şol buğdayı ögüdeyin deyü harîfün buğdayını ögütdi. **Şöyle ki** kudret-i haqdan hiç ol aşıl un ögünmemişdi. 58b/12. Cum'aya yörümek dahı keffâret olur. **Şöyle ki** bir gişi cum'a gün gusül

⁴²⁸ Metindeki /(y)IIA/ ve /(I)çUn/ edatları buna örnektir. bk. Gemalmaz, 2010: 267-274

⁴²⁹ Edatların tasnifi için bk. Karaağaç, (2013: 353) ve Hacıeminoğlu (1992:VI, VII, VIII). İşletme (çekim) edatları haricindeki ön çekim edatları (bk. 1.3.5.4. YABANCI UNSURLAR) tamamen alındıkları dilin dil bilgisini ilgilendirdiği için bu bölümde konunun kapsamı dışında bırakılmıştır.

⁴³⁰ Sık kullanılan edatlardandır. Metinde 61 kez kullanılmış.

eyleyüp ol gusl-ıla mescide yönelse her adımı ki adar yigirmi biñ hayır
‘amel işlemiştir seväb bulur. 12b/04.

üzere⁴³¹

:Bir nice fakîri toyladum. Girü Küfe'ye geldüm. Yine ‘âdetüm **üzere**
cum'a giçesi maķberelere çıkdum. 36b/14.

ki⁴³²

:Havâric geldi su'âl eyledi **ki** yâ 'Alî! 'İlim mi efḍaldür yoḥsa māl mı?
9b/11. Bu ‘âbidün göñlinden bu giçdi **ki** “Ey Bār-i Hudā saḥrânın kumu
un olaydı cümlesi benüm olaydı. Hep Benî İsrâ'il kavmine vireydüm.
3b/15. Sultân, vezîrlerle meşveret eyledi şöyle tedbir eyledi **ki** ol begi
tutalar bir kumkumaya koyalar ağzın bekideler ol kumkumayı oda
vuralar, içinde kaynayı kaynayı yana gide. 15b/12. Buḡa münâsîp
hikâyet oldur **ki** İbrâhîm bin Edhem **ki** ol Belḡ pādîşâhı idi. 20b/03.

1.3.5.3.1.2. Amaç / Hedef Edatları

çUn

:Bir gişi ki bunca yıllık dîn kardaşını esirgemeyüp kendi başı ḫalâşî-**çun**
öldüre. 53b/15. Yâ ‘abdi'llâh! Bu dört guşşadan her biricigi-**çün** Hâḡ
katında dereceñ vardır. 45a/13.

deyü

:Cemî'-i ‘âlem ‘aḡlum ziyâde olsun **deyü** çalışur. 59b/07. İllâ ihtiyârlarına
korlarsa her ‘avrat söyler boş olayın **deyü**. 67a/07. Resûl Ḥazireti ş.a.s.
rükû'da kıyâm kadar eglenmişdi tâ ki Emîre'l-Mü'minîn, imâme'l-
mütteķîn gele yetişse **deyü** 5b/09.

içün

:Ömer ibni ‘Abdül'azîz, ḫilafeti zamânında Rûm'a gâzâ **içün** leşker
göndermişdi. 53a/06. Ḥâlet-i küfürde ve ḫâlet-i İslâm'da “amr **içün**
serḫoş daḡı olmadum. 59b/02.

tâ ki⁴³³

:Kaşd eylediler ki aḡa varalar **tâ ki** bunlara İslâm ‘arz eyleye. 13a/10.
Size ma‘lumdur ki bizim kuvvetimiz yetmez **tâ ki** ol taşları ḡalduravuz,
tâ ki bu gişiyi oda atavuz. 10b/05...

tâ kim

:Bundan sonra elfâz-ı küfri bil kim fetvâlarda sâbit olmuştur. Şaḡla **tâ**
kim ‘amelün bâtıl olmaya. 67a/02.

1.3.5.3.1.3. Başlangıç Edatları

ammâ ba'dü⁴³⁴

: **Ammâ ba'dü** vaḡtâ ki ol server-i kâinât ve mefḡar-i mevcûdât şeffî'-ı
yevmü'l-'araşât, şadr-ı şuffe-i şafâ, bir ḡubbe-i vefâ, mu‘allen
minkeyyin müctebâ, mürtezâ ya'nî Ḥaziret-i Muḡammed Muştafâ

⁴³¹ Gibi, olduğu yolda, olduğu biçimde

⁴³² “ki”, bağlama işlevinin yanında birçok örnekte özne, nesne, tümleç açıklayıcısı olarak kullanılmıştır.

⁴³³ için, diye.

⁴³⁴ “Bundan sonra, gelelim maksadımıza” manalarında olup bir başlangıç hitabından sonra söylenir.

ṣalavātu'llāhi aleyhi ve 'alā alihi... 1b/04.

ba'dehū : Ya'nī Ādem'ün oğlanlarından bir kimse kalmaz illā cehennemî görür ve **ba'dehū** buyurdu ki... 25a/08.

1.3.5.3.1.4. Benzetme Edatı

bigi⁴³⁵ : *Hak yolına şadaka virüp gişinün rızkını her ne yerde olur **bigi** kendü kadar kendiyeye t̄alib olduğına ĩmān getirüp geldiler. 23b/01.*

gibi : *Ya'nī fir'avn **gibi** taqrılık da'vāsın ider. 8b/08.*

1.3.5.3.1.5. Birliktelik / Karşılıklılık Edatları

bā-ğayrı⁴³⁶ : *Bir gişi def-ile **bā-ğayrı** çalgı-yıla Qur'an okusa kâfir olur. 67b/14.*

la bilece⁴³⁷ : *Mālı burda kor gidersin ammā ĩlim senünle **bilece** gider. 8a/09. Kıyāmetde Ebūbekr'e dinilür ki tur cennete gir. Ol dağı eyide ki girmezin hattā beni seven kimseler benümle **bilece** girmeyince. 35a/01.*

un birlikte : *Bunun **birle** ki ol hürmet itdügi kimse Yahūdī idi. 6a/11.*

(y)lla : *Ādem Peyğamber'e elli peygamber+ile ıyd ve yevm-i hāş eylemişdür. 19b/05. Götürü yiryüzinde olan halkun ĩbādeti kadar bağa ĩbādet+ile gelseñ kabül eylemez. 20a/12...*

1.3.5.3.1.6. Cevap Edatları

beli⁴³⁸ : *Bunlar eyideler: **Belī** müslimānlaruz. 62b/04. Hiç Bāyezīd-i Beştāmī ulu şeyh işidür misiz? Eyitdiler: **Belī** 62a/10. Yā Resūla'llāh lā ilāhe illallāh demek hasenātdan mıdır? eyitdi: **Belī**, aḥsen-i hasenātdandır. 9b/17.*

ne'am⁴³⁹ : *Server-i enbiyā ş.a.s. şöyle buyurdu ki **ne'am** didüm andan dağı ziyāde eyleyüp buyurdu. 12b/02. Yā 'Alī! Şol deveyi almaz mısın? Emīre'l-Mü'minīn eyitdi: **Ne'am**, naqdüm yokdur. 28b/04.*

nolsa gerek : *Ol dağı eyitdi: **Nolsa gerek** benüm dağı hātırma bu geldi ki... 57b/03. 'Avratı eyitdi: **Nolsa gerek**, üç gündür hizmet eyledüğün ulunun bugün hizmetkārı geldi ücretiñi getürdi. 15a/11.*

yok : *Hak te'alā eyide: Hiç ziyāde artuḡ yazılmış mı? Eyide: **Yok** tamām itdügüm gibi yazılmış. 52a/03.*

⁴³⁵ gibi. Başka örneğine rastlanmadı.

⁴³⁶ Far.+Ar. diğerleriyle

⁴³⁷ birlikte, beraber

⁴³⁸ Farsça evet, hay hay, peki

⁴³⁹ Arapça evet

1.3.5.3.1.7. Çıkarım Edatı

meger : *Hırkasını çıkardı, şeyhının nazarında kodı. **Meger** bunun hırkasında bir dâne kıızıl filorisi vardı. 65b/08. **Meger** Haziret-i ilāhīden hikmet ol şehir begini ol gice hazinesinden bir altun legen uğurlanmışdı. 65b/13.*

1.3.5.3.1.8. Denkleştirme / Karşılaştırma Edatları

hem...hem : *Ol Ādem **hem** lütfuma **hem** kahruma mazhar düşer. 17a/09.*

ne ... ne... : *Bizüm **ne** hasenemüzden ziyāde olur **ne** seyyi'emüzden eksilür. 19a/04. **Ne** 'ayubumu görüp rızqumu keser **ne** oña ölmek vardur **ne** gitmek vardur. 22a/06-07. Allāhu te'ālā Haziretinün bir cenneti vardur ki anda **ne** hūrī var **ne** köşkler var **ne** bal ırmağı var **ne** süd ırmağı. 24b/13-14.*

1.3.5.3.1.9. Dikkat Çekme Edatı

bak⁴⁴⁰ : *Havāric segirdiştüp Peygamber Haziretine geldiler ki “**Bak** 'Alī'ye sol kadar yüz virdün ki peygamberlik da'vāsın eyler.” 9a/12.*

1.3.5.3.1.10. Eşitlik Edatları

kaçar⁴⁴¹ : *Kişinün rızqını her ne yerde olur bigi kendü **kaçar** kendiye tālib olduğına imān getirüp geldiler. 23b/01. Resūl Hazireti ş. 'a.s. rükū'da kıyām **kaçar** eğlenmişdi tā ki Emīre'l-Mü'minīn, imāme'l-müttekīn gele yetişse deyü. 5b/08. Ol ne kaçar 'amelin ziyāde eylerse biz dağı on[a] ol **kaçar** ücretin ziyāde eylerüz. 15a/12. Eger on sekiz bir 'ālemi meşelā bir kimse eline alsa dağı zerre zerre pāre pāre eylese kesse ne miqdār olursa Allāhu te'ālānu ol **kaçar** cenneti ve rahmeti vardur. 24b/06.*

denli : *Cennetde şaşa iki dünyā pādīşāhı milki **denli** mālın virem. 24b/02. Ya'nī Horasān ve İrāk ve Yemen ve Şām **denli** milk virdüm. 24b/05.*

1.3.5.3.1.11. Görelik Edatı

+a göre : *Aşa göre 'amel kıluş. 34a/05.*

1.3.5.3.1.12. Gösterme Edatı

uşda⁴⁴² : *Ben anlaru ecrin hiç zāyi' itmedüm. **Uşda** yazdum diye. 52a/08. **Uşda** şimdi Muhammed'i gördüm. 40b/08.*

1.3.5.3.1.13. Hatırlatma Edatı

kanı : *Andan sonra 'arş ayağına gele burākından ine, secde eyleye ki diye yā Rabbī! **Kanı** benümle va'de eyledün. 32b/14.*

⁴⁴⁰ bk. Hacıeminoğlu 1992: 122

⁴⁴¹ Bir şeyin, kıyaslandığı diğer bir şey ölçüsünde, derecesinde veya büyüklüğünde olduğunu anlatır.

⁴⁴² Bir şey gösterilirken veya bir şeye işaret edilirken kullanılır.

1.3.5.3.1.14. İlgi Edatları

- hakkımda** : *Bu âyeti benim **hakkımda** buyurduğundan bana bir hâlet geldi. 57b/11.*
- hakkına** : *Vaktâ ki şadâka **hakkına** bu âyet nâzil oldıysa... 29a/03.*
- hakkında**⁴⁴³ : *‘Azîz-i men! Bunun götürüsi tâib **hakkındadır**. 44a/01. Bu âyet aşhâbum **hakkındadır** ki gönüllerinde buğz u ‘adâvet gitmiştir. 29b/05.*
- +ıñ için**⁴⁴⁴ : *Bir kuluñ cemî‘-i ‘ameli şer olsa ammâ halâyık anıñ **üçün** hayır senâ itseler. Ya‘nî ardınca eylüğün söyleseler. 54b/04.*
- üzere**⁴⁴⁵ : *Ya‘nî ben kulumuñ bana hüsn-i zan **üzere** olduğın severin. 4b/11-12.*

1.3.5.3.1.15. İhtimal / Şüphe / Merak Edatları

- belki** : *Ol kimse müşriklikden [çıkup] cennete girmez **belki** nâra girür. 11a/10. **Belki** ‘ömrinde bir cum‘a günü şabâh okusa kifâyet ider. 46b/06. Peyğamberlik da‘vâsın eyler **belki** dağı artuğ komağ. 9a/13.*
- yoğsa**⁴⁴⁶ : *Cemî‘-i enbiyâñ evliyâñ sevinür, şeytân yerinür **yoğsa** eger ‘afv itmeyüp bana ‘âzâb idersen şeytân ferağ bulur, cemî‘i enbiyâñ mahzûn olur. 4a/08.*
- yoğsa**⁴⁴⁷ : *Gel imdi, İmâna gel **yoğsa** şimdi du‘â iderin seni yir yudar. 23a/13. **Yoğsa** bir gişi kendü hazînesini toptolu amâl [ile] fikiritse neden huzûr-ı kalbi olmaya? 23b/08. Fâtıma‘ya haber eyle, gelsün iki cihân güneşi[yile] eyitsün göñline ferağ virsün **yoğsa** biz hep anuñ zârîliğinden helâk oluruz. 25b/05.*
- yoğsa**⁴⁴⁸ : *Şol gişinñ nefesi var mı **yoğsa** ölü midür? 23a/06. Bâzîrgân ölümü ki şu **yoğsa** dirimi ki deyü katuma geldi. 23a/04.*
- yoğsa**⁴⁴⁹ : *“Aşhâb ben fakîri sizlere göndürdiler tâ ki gelüp Tağrı Resûli‘ne ferağ vîresiz **yoğsa** hâl diger-gün olur.” didi. 25b/13. Al beru ol aqçeyi, cânı-çun yimecük ideyin **yoğsa** oğluñuñ hâli mükedderdür. 36b/12.*

1.3.5.3.1.16. İstek Edatı

- hele** : *Bârî eyitdüm: “**Hele** kandadır?” 61b/09.*

⁴⁴³ üzerine, için, hususunda, dair, müteallik

⁴⁴⁴ hakkında

⁴⁴⁵ hüsn-i zan üzzerine, hüsn-i zan ile ilgili

⁴⁴⁶ Ters bir ihtimal anlatır; aksi takdirde

⁴⁴⁷ Merak, tereddüt, ümit vb. duyguları ve düşünülen ihtimallerin dışındaki başka bir ihtimali belirtir.

⁴⁴⁸ Soru cümlelerinde kesinlik kazanmamış iki fikri anlatan kelimelerin arasına getirilir.

⁴⁴⁹ Ters bir ihtimal anlatır; aksi takdirde.

1.3.5.3.1.17. Karşıtlık Edatları

- ammā**⁴⁵⁰ :Maḳāmum fāsıklarla idi **ammā** şālihlerün şoḥbetin severdüm. 4a/02.
Müslimānlaruz **ammā** kim günāhlarumuz varıdı. 62b/05. [Ā]ḥiret mekrūh nesnelerle bezenmişdür. Taşrası nār görünür **ammā** içertisi nūrdur. 24a/05.
- ancaḳ** :Bāzırgān eyitdi: Hey! Bu diri; **ancaḳ** belki açlıḳdan buḡalmışdur. 23a/07.
- egerçi**⁴⁵¹ :Ben ol iki şāhidün şehādetile ol Tarrād'ı yarlıḡadum **egerçi** şāhidler daḡı ücreteleyse de. 55a/12.
- gerçi** :Yā Kerīm ve yā Raḥīm! Ḥazretüñe ma'lūmdur ki **gerçi** ben günāh işlerdüm maḳāmum fāsıklarla idi. 4a/01.
- ḫāl budur ki**⁴⁵² :Bir gişi bir işi işlemedin yalān yire Allāh bilür ki işledüm dise, **ḫāl budur ki** ol işi işlememiş olsa kāfir olur. 67b/05.
- lākin** :Yā Emīre'l-Mü'minīn ta'ām cinsinden bir nesne yoḡdur **lākin** uşda altı aḳçe var. 28a/11.
- illā**⁴⁵³ : Eger dīnün terk idüp benüm dīnime girersen şaḡa sancāḳ ve 'alem, kūs, naḳāre vireyin ve **illā** senün daḡı şol yoldaşlaruñ gibi başıñı keserin. 53b/05.

1.3.5.3.1.18. Kesinlik Edatı

- illā**⁴⁵⁴ :Yiryüzinde ḳımıldar cānāvar yoḡdur, **illā** rızḳına Allāhu te'ālā kefildür. 23b/05.

1.3.5.3.1.19. Miktar Edatları

- deñlü** :Ḥaḳ celle ve 'alā bunlara eyide ki size ben bu **deñlü** ḳuvvet ve ḳudret ve ni'met ve cür'et virdüm siz neyledüñüz? 47b/10.
- ḳadar**⁴⁵⁵ :Ḥattā cemī'-i şaḡābe bile aḡlaşdılar bilmediler ki Cebrā'īl naşıl āyet getürdi ki ḳāḳ bu **ḳadar** aḡlamaḡa sebep oldu. 25a/14.
- ḳadarca**⁴⁵⁶ :Bir köpek ki şol ḳadar murdar iken şu **ḳadarca** 'ilm-ile artuḡı misli ola temiz olalar. 7b/01.

⁴⁵⁰ ancak, fakat, lakin.

⁴⁵¹ Her ne kadar, ... ise de, gerçi

⁴⁵² Halbuki edatının ekleşmeden önceki hali.

⁴⁵³ Aksi hâlde, yoksa, olmaz ise,

⁴⁵⁴ Mmuhakkak, kesin olarak. bk. Hacıeminoḡlu 246.

⁴⁵⁵ Ölçüde, derecede

⁴⁵⁶ kadarlık, az miktarda

1.3.5.3.1.20. Müjdeleme Edatı

puḥ puḥ⁴⁵⁷ : *Puḥ puḥ yā Ebe'l-Hasan! Ne sa'ādet sentün. 29a/01.*

1.3.5.3.1.21. Niteleme Edatı

/+(y)lA/ : *Orda şimdi rahat-ıla kabrimde yaturun didi. 3b/07. Bir gişi ser-hoşlıg-ıla bir yüce yire çıksa, vā'zı maşharalığa alsa, vā'iz gibi nesne eyitse, gülse ve girtü kalan daḥı gülse cemī'isi kāfir olurlar. 68a/08.*

1.3.5.3.1.22. Örneklendirme Edatları

meşelā : *Eger on sekiz biḡ 'ālemi meşelā bir kimse eline alsa. 24b/06. Meşelā bir kimseyi incitse elbette lāzım gelür ki o da atasına anasına söge. 37a/10.*

1.3.5.3.1.23. Özgülük Edatları

çün⁴⁵⁸ : *Habībüm! Ancaḡ cum'a kalmışdur ki benüm-çün ḡaṣ eyledüm. 19b/10.*

1.3.5.3.1.24. Razılık / Kabul Etme Edatı

nola : *İbrāhīm nola diyüp aldı bu ḡarīfī maḡbereler içine gettirdi ki uşda abādānlıḡ budur deyü. 52a/14. Nola sentün ḡazīneḡden yiyeyin. 21b/13. Nola, dīnünḡi kābul eyledüm. 53b/06. Büyük ḡardaşı nola didi. 13a/07...*

olsun⁴⁵⁹ : *Başıla üç kerre olşun didi. 44b/10.*

1.3.5.3.1.25. Reddetme Edatları

lā : *Bu yigit eyitdi: Lā, vallāhi ben dīnümü dünyāya şatmazın. 13b/10.*

yok : *Yok, yā melekler benüm faḡluma keremüme lāyık degüldür. 38a/15.*

1.3.5.3.1.26. Sebeb Edatları

ammā⁴⁶⁰ : *Alınları yiḡi ay gibi gözükseler gerekdür. Ammā Cebrā'ile eyide[m] ki "Yā Cebrā'ıl şol sırat üzerinde ḡabs olan ümmetümün ḡālī nedür?". 30b/12. Ben ḡatlanamazdum ya illerün ḡālī nolur? Ammā şürb-i "amrden ictināb itdügüm buyıdı. 59b/06...*

⁴⁵⁷ Arapça "bah bah" (rahat ol-, geniş ol-, rahat içinde yaşa-, refah içinde yaşa-, hoşça vakit geçir-) deyiminin "rahat ol, huzurlu ol, kazandın, ne mutlu sana" anlamlarında Türkçeleşmiş halidir. *El-Firūzābādī (1329-1415m.) el-Kāmūsü'l-Muhīt, s. 212.* Hacıeminoğlu'nun (1992: 302) Batı Türkçesinde beğenme ifade eder dediği "peh peh" ünlemi olsa gerek.

⁴⁵⁸ +A ayrılmış, +A özgü, +A has, +A mahsus

⁴⁵⁹ Halk ağzında "evet, peki, kabul" anlamında cevap sözü

⁴⁶⁰ bununla birlikte, bununla beraber bundan dolayı, bu sebepten, bunun için

- çünkü**⁴⁶¹ :Bu yigit ırğād bāzārına vardı, tırdı bir kimse bunu ücrete tutmadı. Kendü nefesine eyitdi. **Çünkü** il beni ücrete tutmadı varayın Allāh'a kullıķ ideyin. 12b/15.
- deyü**⁴⁶² :Eger şimdi müslimān olursam ehl-i beytüm ve hışmum, kavmüm beni ʿarlandururlar, ħor u ħaķır iderler ki niçün dīninden döndüğ **deyü**. 13a/16. Bu ʿazīz daķı ardınca gider göreyin bu kimseyi cehennemde nice ʿazāp iderler **deyü**. 10a/10...
- eyle olsa**⁴⁶³ :**Eyle olsa** nāgāh seyrān iderük. 2a/08. **Eyle olsa** حَمْدِ الْمُؤْمِنِ عَلَى الصَّيْلَانِ üzerine kula layık budur ki ne qadar günāhkār ise de rahmeti çok taķrı beni yarlıgar, cennete koyar **deyü** iʿtikād eyleye. 4b/15.
- (D)çUn** :Hac idenler **içün** hac itmeyenlerüğ günāhını ʿafv eyler. 55b/07. Oruç tutanlar **içün** şol oruç tutmayanlarüğ günāhını ʿafv eyler. 55b/08. ʿAfv eyler zekāt virenler-**çün** zekāt virmeyenlerüğ günāhını. 55b/06. Mā-ħaşal emir tutanlar-**çun** emir tutmayanlarüğ günāhını ʿafv eylemez. 55b/09. Şöyle buyurur ki Allāhu teʿālā ümmetümden ʿafv eyler namā[z] kılanlar-**çun** namāz kılmayanlarüğ günāhını. 55b/05.
- ki** : Zārī zārī ağlaşalar **ki** biz güneş issine şabr idemezdük. 32a/02.
- imdi**⁴⁶⁴ :**İmdi** ben Rabb'üm katında anı şehādet itmege geldüm diye ve şehādet eyleye. 58a/12. **İmdi** bir vāʿiz vaʿzında kāfir olsa ve ħalk anuğ sözine iʿtikād eyleseler vāʿiz daķı ħalk daķı kāfir olur 67b/11.
- nitekim** :Onumuz bile bir mesʿele şoralum eger her birimüze ayruca ayruca [cevāb] virürse bil ki ʿilim kapusıdır. **Nitekim** Muħammed ş.a.s. buyurdi. 7b/10.
- öyle olsa**⁴⁶⁵ :**Öyle olsa** yā Mūsā! Qulumuğ buncılayın münācātın işitdüm. 4a/12. Senüğ rızķuğ içün ğamlanduğ ne nefʿ ider ne zarar ider ancaķ ecir bulursın. **Öyle olsa** şākir olup muṭīʿ olmak aķsendür. 45b/07. Siz dediğın anlamazsız didi. **Öyle olsa** ħavāric ulularından bir bölük cemāʿat, Ĥaziret-i Emīre'l-Müminīn k.v.[ye] gelüp eyitdiler... 9a/17. Rızķuğ sebebile benüm t̄aʿatümi terk idersen ħaķa inanmamış olursın. **Öyle [olsa]** ben daķı

⁴⁶¹ Far. mademki

⁴⁶² sebep-sonuç ilişkisi kurar

⁴⁶³ “bunun üzerine, bundan dolayı, öyle olunca, o halde, öyle ise.” krş. öyle olsa

⁴⁶⁴ Başına geldiğ cümleyi önceki cümle veya cümlelerin bir sonucu durumuna sokarak “buna göre, bu sebepten, şu halde, o halde, öyleyse, artık,” anlamlarında kullanılan sebep edatı.

⁴⁶⁵ “bunun üzerine, bundan dolayı, öyle olunca, o halde, öyle ise.”

kıyāmet gününde sağa ʿuḳūbet itmegi vācib görürin. 20b/01. Bunı işidicek ben eyitdüm: Öyle [olsa] bu bahā dahı bahāludur. 44b/03.

+dAn ötüri : *Fazīletinden ötüri üç peygamber artuḳ virmişdür. 19a/16. ʿAybı vardır andan ötüri kimse almaz [dediler]. 44b/01.*

pes⁴⁶⁶ : *Şöyle heybetlü melekler idi ki bir kerre dünyā ehline gözükseler cümlesi ḳordan helāk olurla[r]dı. Pes bunları ol ḫalde ve şıfatda görücek ʿaḳlım şaşdı, ıışşı başımdan aşdı. Mafsallarım aḳ aḳ ditredi. 3a/15. Çünkü ol kelime-i şahādet-ile Allāhu teʿālā ol gişiden [raızı oldu]. Pes ben Rıdḳvān dahı cennetiñ ḳapuların buḡa açıvirdüm. 10b/15...*

zirā⁴⁶⁷ : *Var kıyās eyle ki pīr-i mü'mine ḫürmet iden ne ḳadar ḫürmet bulur. Zirā Allāhu teʿālā eydür: Benüm aḳlḳ nūrımdan bir kimsede ki benüm nūrumuñ nişānı ola utanurın aḡa ʿazāp eylemege. Zirā ol sebebden bu ḫadīsi buyurdılar. 6a/13-14. Ola ki benüm efendüm dahı beni cehennem odından āzād eyleye. Zirā bu ḫadīsi işidürün. 6b/05. Yaʿnī ilim öğrenmekden efḏal ʿibādet yoḳdur dimekdür. Zirā Ḥaḳ celle ve ʿalā ḫabibine on sekiz biḡ ʿālem ḫazīnelerinüñ anahtarların virdi ḫiçbirisiñe minnet eylemedi. 7a/09.*

1.3.5.3.1.27. Seslenme Edatları

bire : *Bire ne gişisin? 52a/12. Bire meded getirüñ şu ḡaruḳa benüm etmegimi ḳolayına almadı. 20b/08. Bire oḡlanlar! Tiz āyine getirüñ. 23a/05.*

ey : *“Ey bizim Allāh'ımız!” 39a/05. “Ey benim Allāh'um!” 4a/11. “Ey ehl-i cennet!” 49a/14. “Ey Bār-i Ḥudā!” 3b/15...*

hey : *“Hey! Bu gişi ne gişidür?” 23a/03. Bāzırgān eyitdi: “Hey! Bu diri ancak belki açlıḳdan buḡalmışdur.” 23a/07. “Hey ḳardaş! Ġāfil olma” 13a/16.*

yā⁴⁶⁸ : *“Sen ḳabūl eyle yā Rabbī” diyeler. 18a/08. Andan Mikāil eyide: “Yā cevād u kerīm!” 18a/01. “Yā Settāre'l-uyūb ve yā Ġaffāra'z-zünüb!” 18a/05. “Yā Resūla'llāh! Ḥaḳ teʿālā sağa selām ider.” 45b/14. Yaʿnī “Bize Allāhu teʿālāyı āşikāre göster Yā Mūsā!” Didiler. 46b/11...*

1.3.5.3.1.28. Sınırlandırma Edatları

ancak : *Ḥaḳ celle ve ʿalā cemī'i ḳulları cehenneme ḳoyar, illa bir ḳulın ancak cennete ḳoyar. 5a/03.*

⁴⁶⁶ “bunun üzerine, şu halde, öyleyse, imdi” anlamlarında olan bu Farsça edat 83 kez kullanılmıştır.

⁴⁶⁷ Fazla kullanılan edatlardandır. Metinde 45 kez kullanılmıştır.

⁴⁶⁸ Metinde tam 201 kez kullanılmış.

- +den berü** : *Yā o vakıtden berü* açlıktan buğalmadı mı? 21a/07.
- +a degin** : *Ahşama degin* Hakk'a 'ibâdet eyledi. 14a/01.
- +(y)A dek** : *Ahşama dek* Hakk'a aç, şusuz 'ibâdet eyledi. 14a/06. *Şimdiye dek* sen beni şakladın. 27b/14. *Yedi kat yir dibine dek* kazalar. 58a/15. *Nuh tufânına dek* tırdı. 17b/03...
- +dan gayrı** : *Hayırdan gayrı* nesne söylemedi. 16b/10. *Harîf tañrıdan gayrı* tapduğu tañrılara feryâd eyleyüp çığırmağa başladı. 15b/15.
- hemân**⁴⁶⁹ : *Yā hemân* cennetde biz ikimiz olalum gayrı kimse olmasun mı? 62a/04
- illâ**⁴⁷⁰ : *Eger bir kimseye diseler ki Hakk celle ve 'alâ cemî'i kulları cehennemde koyar, illa bir kılın ancak cennete koyar. 5a/03. Hakk te'alâ celle ve 'alâ eyitdi: Yā Mūsâ! Hiçbir müslimân cehennemde kalmaya illâ bir kimse ki hiç 'ömrinde hayrâtdan hasenâtdan bir 'amel işlememiş ola. 24a/12. Her gişi: Vay, ne kurtulduk! Şu hîle-bâzdan dimege başladı. İllâ ol iki gişi tâbutı ardınca yürüyüp Allâh [rahmet] itsün diyene Allâh rahmet eyleye derdi. 55a/05...*
- tâ**⁴⁷¹ : *Üsti dudakları burnundan tâ* yoğarudurur. 3a/13. *Üstindeki 'azîzleri getirüp uçalar, tâ* 'arş-ı Rahmân gölgesine varalar. 29b/15. *'Avâm halk bunun bu riyâsını görmezlerdi, gerçek şanup hizmetine ragbet iderlerdi. Tâ şol mertebe oldu ki halkun hücumından bî-huzûr oldu. 65b/02.*
- tâ ki**⁴⁷² : *Resûl Hazîretinün üstüne düşmedi tâ ki* ol mevzî'den irilmeyince. 41a/02.
- yalıñuz** : *İzzüm celâlüm hakkı-çun yalıñuz* kendü günâhın degül her kim ki cenâzesine hâzır ola anları bile yarlığadum. 4a/15.

1.3.5.3.1.29. Sonuç / Özetleme Edatları

- fi'l-hâl** : *Fi'l-hâl* Allâhu te'alâ bu ölülerden birine ruh virdi. 18b/07. *Fi'l-hâl* Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâm nâzil olup eyitdi: ... 37b/09. Eyitdi: "Dört yüz dirheme virür misin?" Eyitdi: "Virürin." *Fi'l-hâl* dört yüz dirhemi Emîre'l-Mü'minîn'e sayıvirdi. 28b/09. *Ol bî-çâre ağlayarak Resûlu'llâh katından çıktı, gitti. Fi'l-hâl* Cebrâ'îl 'a.s. gökden inüp eyitdi:.. 45b/13.
- mâ-ğaşal** : *Mâ-ğaşal* beş def'a çırâğı söyünmüş geldi, girü yakıvirdüm. 50b/06.

⁴⁶⁹ ancak, sadece, yalnız.

⁴⁷⁰ ...den başka anlamında istisna bildirir, ancak, sadece

⁴⁷¹ "en uç" veya "en son" anlamı ile bir eylemi yakınlık uzaklık bakımından sınırlar

⁴⁷² irilmeyinceye kadar

Mā-ḥaṣṣal emir tutanlar-çun emir tutmayanların günāhını ʿafv eylemez, nazar eylemez[e] rid[dür]. 55b/08.

muḥaṣṣal⁴⁷³ : *Muḥaṣṣal* Kaʿbe önünde cümle Kureyş cemʿ olup otururken yine Resūl Ḥazireti daʿvete gelüp... 42a/11.

elḥāşılı : *Elḥāşılı* ʿilmi ve Qurʿān'ı yeyni görse maşharalığa gülse kāfir olur. 68b/03

uṣda⁴⁷⁴ : *Uṣda* ʿākıbet bu hünerleri gösterdi. 44b/11. *Uṣda* şahābe bunun gibi muʿcizāt görürlerdi, zarūrī müslimān olurlardı. 41a/06. Pes istediñtüz *uṣda* ben bildüğümleyin bildüñüz. 66b/02. Babamuz bizi ne aşıl yire getürdi bilmezüz ki *uṣda* açlıktan helāk olup giderüz. 14b/08. Ādem şafī zamānında Ġayyā Kuyusı'nun ağzından bir taş kopmuşdı *uṣda* yidi biñ yıldur daḥı şimdi dibine irdi. 31b/04.

1.3.5.3.130. Soru Edatı

mī : *Hemān* bunun döndüm dimesile buña inanur **mısız**? 53b/08.
Yā hemān cennetde biz ikimiz olalum gayrı kimse olmasun **mī**? 62a/05.

yā⁴⁷⁵ : *Yā* o vakıtden berü açlıktan buñalmadun mı? 21a/07.
Ya niçün saña selām virdüm didi selāmum almadun? 19a/02.

1.3.5.3.131. Şart Edatları

eger : *Eger* viresiye virtürseñ alayın didi. 28b/04.
Bir gişi eyitse **eger** şöyle idersem kāfir olayım dise kāfir olur olur. 67b/06

tā ki : *Götürü* yiryüzinde olan ḥalkun ʿibādeti kadar baña ibādet-ile gelseñ kabūl eylemez **tā ki** beni gerçekleyüp bu vaʿdeme inanmayınca ki “Rezzāk benin merzūk sensin.” 20a/12.

1.3.5.3.132. Şaşıрма Edatı

bārekellāh : *Bārekellāh* yā hemān cennetde biz ikimiz olalum gayrı kimse olmasun mı? 62a/05.

1.3.5.3.133. Tövbe Edatı

ḥāşā⁴⁷⁶ : *Ol* gişi eyitdi: *Ḥāşā* ki ben dīñümi dünyāya şatam. 53a/10.

1.3.5.3.134. Üsteleme / Katma Edatları

ammā⁴⁷⁷ : *...biri Dārü'l-Ḥelāldür ammā* sekizincisi Dārü'l-Cemāldür. 24b/10.

⁴⁷³ sözün kıyası, hāsılı, hülasa

⁴⁷⁴ Anlatılan bir sözün sonucuna gelindiğini gösterir.

⁴⁷⁵ Soru cümlelerinin başında anlamı güçlendirir.

⁴⁷⁶ bk. Timurtaş 2009: 229

⁴⁷⁷ Bunların hepinin üstünde; daha önemlisi

- hattā** : *Kıyāmetde Ebūbekr'e dinilir ki tur cennete gir. Ol daḥı eyide ki girmezin hattā beni seven kimseler benimle bilece girmeyince. 35a/01. Hattā şöyle rivāyet eylerler. 16a/09.*
- huşūṣā** : *Huşūṣā bu kadar güçsüz kuvvetsüzken bile ol maḥalde rızkımı viren Taḥrı sen bağladuḡuḡ vaḡtın virmeye mi? dırsın. 22b/03.*
- huşūṣā ki** : *Huşūṣā ki bugün cum'a günidür az ḥızmeti bizim ḡatımızda çokdur. 15a/13.*
- illā**⁴⁷⁸ : *Haḡ celle ve ʿalā ḡabibine on sekiz biḡ ʿālem ḡazīneleriniḡ anaḡtarların virdi ḡiḡbirisiḡe minnet eylemedi. Illā buyurdi kim: مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ 7a/11.*

1.3.5.3.1.35. Vasıta Edatı

- birle**⁴⁷⁹ : *Hattā cezbe-i ilāḡı ve sevḡ-i pādīṣāḡı birle ḡiḡmiş eyyāmda vilāyet-i Şām'da Şeyḡ-ı ekber Ḥaziretleriḡ ḡaddesallāḡı sırāḡı-l-ʿazīz yaʿni Muḡyi'd-dīn ʿArabī Ḥaziretleri'nüḡ türbe-i muṡahharalarında maʿmür eylemekle emīn olmuşlarmış. 2a/14.*
- 1A** : *Ḥaziret-i Cebrāʿīl ʿaleyhi's-selām ḡanadı+1a arḡamı başdı. 5b/14. Rızḡuḡ sebebi+le benim tāʿatümi terk idersenḡ baḡa inanmamış olursın. 20b/01. ʿAceb oldur ki Allāḡu teʿālā Mikāil'e emr eyledi tā ki ḡüneşḡ ḡanadı+1a tıtdı ḡoyuvirmedi. 6a/10...*

1.3.5.3.1.36. Yemin Edatları

- ḡaḡḡı-ḡun**⁴⁸⁰ : *İzzim celālim ḡaḡḡı-ḡun ol sebebden ben daḡı anı ʿazābumdan āzād eyledüm. 3b/05...*
- vallāḡi** : *Vallāḡi utanurın ehl-i ʿayālūme bu gice ḡuru boş varmaḡa. 14b/02, Bu yigit eyitdi: "Lā, vallāḡi ben dīnümü dūnyāya şatmazın." 13b/10. "Vallāḡi ḡatımda yā Emīre'l-Mü'minīn tāʿām cinsinden bir nesne yokdur" 28a/10.*

1.3.5.3.1.37. Yetinme Edatı

- tā ki**⁴⁸¹ : *Ol vaḡtın Ḥaziret-i ʿÖmer radıyallāḡı-anḡu eyitdi: Nolaydı bir ḡoḡ olaydım ehlüm beni boḡazlardı etümi yiyelerdi, aʿzāmı daḡıdaldı, kemüklerimi pāre pāre eyleyelerdi tā ki cehennemüḡ zıkrin işitmeyeydüm. 27a/03. Hattā ol vaḡtın kāfirler dileseler gerekdür ki*

⁴⁷⁸ Bilhassa, hele, özellikle

⁴⁷⁹ ile

⁴⁸⁰ Yemin sözleri yapar

... ḡaḡḡı-ḡun = ... +(y)A yemin olsun

⁴⁸¹ yeter ki, öyle ki

nolaydı biz dağı müslimānlardan olayduk **tā ki** ebedī, cehennemde kalmayayduk. 30a/16. Nolaydı biz de ümmet-i Muhammed'den olayduk **tā ki** āhır bize de şefā'at irişüp oddan hālāş bulayduk. 33b/05.

tek :Ben bir kuş olaydum, şahrālarda uçaydum, tağlar yemişlerinden yiseydüm, ırmağlar şucularından içeydüm, yücelerde tüneyeydüm **tek** benüm üzerüme hisāb olup cehennem zikrin işitmeyeydüm. 27a/06.
Nolaydı anam beni toğurmayaydı ya doğurduğı demde yırtıcı cānavarlar beni yiyeydi, **tek** cehennemün zikrin işitmeyeydüm. 27a/08.

1.3.5.3.1.38. Zaman Edatları

çünkü⁴⁸² :**Çünkü** şabağ oldu 'avratı eyitdi: Gel tūr bāzāra var bir'amel işle ola ki ücretcük eliğe gire külfetüğe azıkcak getir. 13b/12.

kaçan :**Kaçan** kıyāmet günü olsa kızıl yākutdan bir taht getüreler. 29b/06.
Kaçan cum'a gün olsa Cebrā'īl 'a.s. ol mināreye çıkup ezān okur. 17b/07.
Kaçan bir günāh işlemek 'akabince bir hasene işle 9b/15.

tā⁴⁸³ : Vay saña vay baña yā Bilāl diyü ağlaşu ağlaşu yine mescide geldiler. **Tā** bu beşāret āyeti gelince ki... 27b/02. **Tā** bunların vā Muhammede ah diyü iniledüklerin işide, zārī zārī ağlaya. 32b/12.

tā ki :**Tā ki** ol dilimi karkā tamāmca ol kimseye yedürdi. 21a/02.

vaktā ki⁴⁸⁴ : **Vaktā ki** kumkumaya koydılar dağı oda urdılar oduñ issisi kumkumayı kızdırmağa başladı. 15b/14. **Vaktā ki** Habību 'llāh'ın gözi nūrı bu aşıl eskile kapuya çıkdı. Hāziret-i 'Ömer'e radıyallāhu 'anhu nazar itdügünleyn ihtiyārı kalmadı elini başına kodı. 26a/02.

vaktākim⁴⁸⁵ :**Vaktākim** ben ol hātūnıñ bu sözün işitdüm ve bu ahvālin bildüm. Segirdüm eve geldüm. 51a/02.

⁴⁸² ne vakit ki, vaktā ki

⁴⁸³ ne zaman ki, vaktaki, ta ki

⁴⁸⁴ ne vakit ki, -dİĞI zaman anlamlarına gelen edat metinde 27 kez kullanılmış.

⁴⁸⁵ Bu edat da "kim" edatı gibi az kullanılan bir edattır. Metinde sadece burada kullanılmış. Krş. vaktāki

1.3.5.3.2. BAĞLAMA EDATLARI (BAĞLAÇLAR)

“Türkçede çok geniş bir yer tutan bağlaçlar; kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri ve kimi zamanda paragrafları şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan ve yükledikleri işlevler ile, bağlandıkları sözler arasında türlü anlam ilişkileri kuran gramer öğeleridir.” (Korkmaz 2003: 1092).

- bile** :İkisünün **bile** sözi gerçektür. 4b/10. Onumuz **bile** bir mesele şoralum. 7b/09. Bu kadar ilimle ne mertebeye **bile** irer. 7b/03.
- da** :Ol kapusunda **da** aña benzer bir büyük taş durur. 10a/13. Bir kimseyi incitse elbette lâzım gelür ki o **da** atasına anasına söge. 37a/11.
- dağı**⁴⁸⁶ :Kumkumaya koydılar **dağı** oda urdılar.15b/14. Yine ‘azāp melekleri zor eylediler ol taşı **dağı** kaldurmadılar. 10a/14. Resül Haziretleri ş.a.s. o bucağdan gitdi bir bucağa **dağı** geldi gördi. 57a/03. Kaṅkī ḳulum ki beni yarlıgamaz fikir itse āḫir ol-**dağı** i’tiḳādına göre bulur. 4b/13....
- hem** :**Hem** şimdiye degin cehenneme gelenler[i] ... getürdiler. 31a/05. Nitekim Haḳ te‘ālā buyurur: لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ **hem** ‘avrat boş olur. 67a/04.
- ki**⁴⁸⁷ :Her birimüze ayruca ayruca [cevāb] virtürse bil **ki** ilim ḳapısıdır. 7b/10. Tā şol meritebe oldı **ki** ḫalkuñ hücumından bî-ḥuzūr oldı. 65b/03.
- kim**⁴⁸⁸ :Müslimānlaruz ammā **kim** günāhlarımız varıdı. 62b/05. Bizi nice dīne getürdüñ be gişi **kim** açlıḳdan ḳırılıyorruz. 14b/05...
- tā**⁴⁸⁹ :Her emri vāktine ve sā‘atine rehīn konılmışdur **tā** sā‘ati gelmeyince ol nesne rehīninden çıḳup ḳurtulsa, olmaz. 2a/07.
- ve**⁴⁹⁰ :Haḳ te‘ālā on sekiz biñ ‘ālemüñ ilmini yüz dört kitābda indürdi **ve** yüz dört kitābdaki ilmi dağı Furḳān’da cem‘ eyledi. 8b/14. Ya‘nī ḳaṅkī ḳulum ki efendüm beni yarlıgaya ḳan eyleye, iḳrārına göre bulur **ve** ḳaṅkī ḳulum ki beni yarlıgamaz fikir itse āḫir ol-**dağı** i’tiḳādına göre bulur. 4b/13...
- Bu bağlacın u, ü ve vü şekilleri şu örneklerde kullanılmıştır.
- u** :buğz **u** ‘adāvet 29b/05, buğz **u** kin 30a/05, cevād **u** kerīm 18a/01, eż‘āf **u** muḳā‘af 29a/10, ḥor **u** ḫaḳīr iderler 13a/16, şād **u** ḥurrem 37a/05, va‘z **u** naşīḫat eylerdük 48a/04, va‘z **u** naşīḫat eyleyüp. 13a/11.

⁴⁸⁶ Fazladan, üstelik, daha, bile, de, ve anlamlarıyla 264 kez kullanılmış.

⁴⁸⁷ En fazla kullanılan bağlama edatıdır: Metinde -diğer işlevleriyle beraber- tam 781 kez kullanılmış. Daha detaylı bilgi için bk. Özkan (2000) “Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinde ki ve kim Bağlaçlarının Kullanılışı Üzerine”

⁴⁸⁸ Farsça ki bağlama edatının Türkçe karşılığı olan bu edat metinde yalnız 10 kez kullanılmış. Krş. “ki”

⁴⁸⁹ “ki” bağlacı → ÖTS/4 4511.

⁴⁹⁰ Çok kullanılan bağlama edatlarından: Metinde tam 408 kez kullanılmış.

- ü** : *bevl ü gā'it 49a/05, bī-ḥadd ü bī-ḳıyās 13a/12, cehd ü cid 10b/02, cidd ü cehd eylerse 37b/04-05, cüst ü cū 65b/14, dert ü belādur 21a/13, ğill ü ğışşı 29b/03, kibr ü ḥasedi 29b/03, ter ü tāze. 8b/04.*
- vü** : *herze vü hezeyān. 59b/08.*
- ve yāḥūd** : *Bir gişi eyitse ben beni bilmez ki müslimān mıyam ve yāḥūd kāfir miyim? dise kāfir olur. 67b/07. Bir gişi ḳumbāra oynaruken ve yāḥūd süci içse yāḥūd zinā itmege ḳaşd eylese Bismillāh dise kāfir olur. 68a/03.*
- yā** : *Alurdu bir aşçı ya bir yābāncı dükkānına gelürdi. 54b/12. Bir kimse bir mü'min ḳardaşına feraḥ virse bir söz-ile ya bir iḥsān-ıla. 44a/11. Benüm 'avratuma ya ḳız ḳarındaşum[a] eyleseler ben ḳatlanamazdum. 59b/05.*
- yāḥūd** : *Bir gişi Yāḥūdīler ḥayırludur Naşrānīlerden dise yāḥūd Naşrānīler ḥayırludur Yāḥūdīlerden dise kāfir olur. 67a/13. Bir gişi kāfir ṭonın geyse ḳaşdıla yāḥūd luṭf-ile kendüni kāfire benzetmiş olur. 67b/01...*

1.3.5.3.3. ÜNLEM EDATLARI

“ (Takdir, temenni, dua, hayret, tecessür, pişmanlık, vb. duyguları ifade eden edatlar) Bunlar her türlü duygu ve heyecanı ifade etmek için kullanılan sözlerdir. Menşe ve yapı bakımından ya tabiat seslerini taklit suretiyle, yahut da hislerin yorumlanarak «ses» şeklinde terennümü neticesinde meydana gelmişlerdir. Bu bakımdan bir kısmı aşağı yukarı bütün dillerde müşterektir. Ancak mânalı dil birliklerinin kalıplaşmak suretiyle teşkil ettikleri müstesna örnekler de vardır.” (Hacıeminoğlu, 1992: 293).

1.3.5.3.3.1. Acı / Üzüntü

- ah** : *Tā bunlaruḡ vā Muḥammede ah diyü iḡiledüklerin işide. 32b/12. Yā Muḥammed, yā Ebe'l-Ḳāsım, yā Aḥmed! Ah... 32b/02.*
- Şu örneklerde ünlemlerin isimleştiği görüldü:*
- Ah eyledi, düşdü, uşşı ğitdi. 36b/11. Derḥāl ah idüp elini çekdi. 13a/03.*
- vā**⁴⁹¹ : *Tā bunlaruḡ vā Muḥammede ah diyü iḡiledüklerin işide. 32b/12.*
- vā-hasretāh** : *Ḥaziret-i 'Ömer'e raḡıyallāhu 'anhu naḡar itdüġinleyin iḡtiyārı ḳalmadı elini başına ḳodı daḡı “Vā-hasretāh”⁴⁹² [Ömer] Muḥammed'ün ḥüznine nice maḡzūn olmasun. 26a/04.*
- vāy** : *Vāy saḡa yā Bilāl vāy baḡa yā Bilāl! 27a/12-13. Vay saḡa vay baḡa yā Bilāl diyü aḡlaşu aḡlaşu yine mescide geldiler. 27b/01. Vāy seferümün ġraklıġı vāy azıġımuḡ azacuklıġı vāy ḳıyāmetün aḡvāli 27a/10-11.*

⁴⁹¹ Arapça; vah, yazık

⁴⁹² Arapça; çok yazık

1.3.5.3.3.2. İtiraz / Tehdit / Uyarı

be : *Bizi nice dīne getirdüğ be gişi kim açlıktan kırılıyor. 14b/05.*

1.3.5.3.3.3. Şaşkınlık / Telaş / Heyecan

be : *Be gişi! Sen velī misin, benī[ādem] misin? 66a/10.*

1.3.5.3.3.4. Pişmanlık / Yazıkklanma

nolaydı : *Mü'minlerüñ 'aşīleri cehennemden halāş bulıcağ kâfirler ol vaktin temennā eyleyler ki nolaydı biz dağı müslimān olayduğ. 30b/05. Bunları böyle göricek diyeler ki nolaydı biz de ümmet-i Muḥammed'den olayduğ. 33b/04.*

1.3.5.4. YABANCI UNSURLAR⁴⁹³

1.3.5.4.1. Arapça Biçimler

1.3.5.4.1.1. Başa Gelen Arapça Unsurlar

‘alā, “üzere, üzerine, üzerinde” manalarına gelen edat (ön ek) genellikle zarf fonksiyonunda birleşik şekiller yapar: *Hāziret-i Muḥammed Muṣṭafā ṣalāvātullāhi aleyhi ve ‘alā alihi. 1b/06-07.*

‘ālī, büyük, yüce anlamında sıfat: *‘ālī-ṣān 2a/12.*

‘an (harf-i cer), Türkçe /+dAn/ ekinin karşılığı olan bu ek isimlerden önce gelerek hadis ...+dAn rivayet edilmiştir, gelmiştir, aktarılmıştır anlamlarını verir: *‘an ‘Abdü’l-‘Azīz ibni Şuhaybin 54a/06, ‘an ‘Abdu’l-lāh ibni Mesūd 48a/12, ‘an ‘Abdu’l-lāh ibni Mesūd raḍiyallāhu ‘anhu 43a/05, ‘an ‘Abdu’l-lāhi [ibni] ‘Ömer 2b/10...*

bi (harf-i cer), Arapça kelimelerin başına gelen ve bunlara “ile” anlamı katarak zarflar teşkil eden ön ek: *bi-‘avni Hudā 8b/13, bi-aynihi 34a/11, kitābun yanṭıku bi’l-Ḥaḳ 1b, Bi’smi’l-lah 68a/04, Bi’smi’l-lahi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm 1b/01, 9a/01.*

el (harf-i tarif), Arapça kelimelerin başına getirilerek ismin anlamını belirlemeye ve açıklamaya yarayan biçim birim: *El-ḥadiş erba‘ün 65a/03, el-ḥadişu ettāsī‘u ve’s-selaşün 63b/14, Bismillāhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm 1b/01...*

fī, /+dA/, /...içinde/ anlamlarını verir: *fī’l-ḥāl 18b/07, 28b/09, 37b/10, 51a/08...*

lā, olumsuzluk bildirir: *lā-cerem 50a/07, 2b/02; lā-naṣır 60b/09.*

mā, /+dA/, /+(y)IIA/ anlamlarını verir: *mā-ḥaṣal (hülasa, sözün kısası) 12a/15, ‘alā-mā-ḥazar (barış ve güven içinde) 51a/07.*

⁴⁹³ Bu kısım şu kaynaklardan hareketle oluşturulmuştur: Ergin, 1994 (Osmanlıca Dersleri): 68-73, 79-82; Külekçi, 2009 (Osmanlı Türkçesi): 156-166; Özkan ve Tören 2009 (Osmanlı Türkçesi): 146-149; Timurtaş, 2009 (Osmanlı Türkçesi Grameri III): 68-70, 309-319;

men, şu kimse ki, kim ki *‘azīz-i men* 15b/01, 18a/08, 23b/05, 37a/05, 39b/15...

vā, vah, yazık anlamlarında ünlem: *vā-hasretāh* 26a/04

1.3.5.4.1.2. Sona Gelen Arapça Unsurlar

ān, çokluk bildirir: *seyrān* 2a/08, *müslimān* 2a/12, *insān* 7b/02.

āt, çokluk bildirir: *āfāt* 44a/12, *berāt* 53b/13, *berekāt* 20b/04, *evlāt* 14b/07, *hacāt* 14a/13, *mu‘cizāt* 40b/01, *münacāt* eyledi 6b/13, *şübehāt* 53a/03.

ī, teklik bildirir (yāy-ı vahdet): *A‘rābī*⁴⁹⁴ 12a/13

ī, sahiplik ve seslenme bildirir: *Yā Rabb+ī* ümmetüm za‘iflerdür. 29a/11.

İlāh+ī seyyid+*ī* ve mevlā+(y)*ī*+ 56a/15.

in, çokluk bildirir: *Elḥamdüli’l-lāhi Rabbi’l-‘ālemīn* ve ‘l-‘ākıbetü li’l-müttekin ve *lā ‘udvāne illā ‘ale’z-zālimīn* 1b/02, *āḥirīn* 64b/14, *evvelīn* 64b/13, *müminīn* 5a/15, *müslimīn* 36a/12.

1.3.5.4.1.2. Arapça Tamlamalar

Beytü’l-Ma‘mūr 17b/05, *‘ākıbetü li’l-müttekin* 1b/02, *‘aleyhi’l-la‘ne* 40b/05, *‘aleyhi’s-selām* 4b/08, *Āyete’l-kürsī* 60a/13, *Dārü’s-Selām* 24b/09-10, *Ebe’l-Ḥasan* 29a/01, *Ebe’l-Ḳāsım* 32b/02, *yā Emīre’l-Müminīn* 7b/12, *Ḥabıbu’llāh* 33a/03, *ḥādımü’l-ḥayrāt* 29a/02, *Fātiḥü Bābi’l-Cenneti* 32b/03, *Ğaffāra’z-zünüb* 18a/05, *‘ıydü’l-mesākin* 18a/13, *Melekü’l-mevt* 45a/11, *muğlık-i ebvābi’n-nār* 32b/03, *Muḥyi’d-dīn* ‘*Arabī* 2a/15, *Nehrü’l-ḥayāt* 33a/11, *nısfü’l-leyl* 56b/15, *Resūla’l-lāh* 5b/15...

1.3.5.4.2. Farsça Biçimler

1.3.5.4.2.1. Başa Gelen Farsça Unsurlar

bā, birliktelik bildirir, (y)İİA edatı işlevindedir: *bā-ğayrı* 67b/14.

be, sıfat veya zarf yapar: *be-ğāyet* 28a/04, *be-dürüstī* 67a/02.

ber, üzere anlamı verir: *ber-bād* 2b/02.

bī, Farsça ve Arapça kelimelerin başına gelen ve dilimizdeki “-siz, -mez” eklerinin anlamını karşılayan ön ek: *bī-çāre* 3a/11, *bī-çāreyin* 40b/14, *bī-ḥadd ü bī-ḳıyās* 13a/12, *bī-ḥuzūr* 65b/03, *bī-ḥuzūrılık* 45a/08, *bī-tekellüf* 51a/06.

der, bulunma hāli bildirir: *der-mān* 43b/01, *der-ḥāl* 3a/03.

nā, olumsuzluk bildirir: *nā-pāk* 17a/04, *nā-maḥrem* 43a/13.

pür, dolu anlamında birleşik sıfat yapar: *pür-günāh* 59a/08 *pür-cevāhir* 42a/02.

⁴⁹⁴ bir Arap

yek, bir, tek anlamındaki bu sıfat önüne geldiği kelimeyle birleşerek birleşik sıfat/isim yapar: *yek-dāne* 2a/10, *yek-şenbih* 19a/12, *yek-pāre* 29b/07.

zehī, ne güzel, ne hoş, ne iyi anlamlarında ünlem: *zehī inşāf*. 63b/14.

1.3.5.4.2.2. Sona Gelen Farsça Unsurlar

ān, çokluk yapar: *yāran* 39b/11.

āvār, “alan”, “götüren”, “yok eden” anlamları verir: *cānāvar* 23b/05.

ber, “alan”, “götüren”, “ulaştıran” anlamlarını verir: *peygamber* 4b/03, *şafā-ber* 3a/05.

dār, bağlılık, aitlik bildirir: *haber-dār* 17a/07, *māl-dār* 21b/10, *ṭama-dār* 68a/13.

çīn, sonuna geldiği kelimelere “derleyen, toplayan” anlamı katarak Farsça usulüyle birleşik sıfatlar yapar: *ḥūşe-çīn-i ḥırmen-i meşāyiḥa* 2a/16.

endīş, düşünen anlamında sıfat yapar: *ḥayır-endīş* 47b/04.

gāh, yer bildirir: *ḥāne-gāh* 47a/13, *der-gāh* 4b/08.

ḥāne, Farsçada ev anlamında isim olarak kullanılan bu sözcük Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ek görevindedir: *darb-ḥāne* 2a/11, *vaḥşet-ḥāne* 34a/13.

ī, nispet, aitlik bildirir: *ebedī* 49a/13, *Mecūsī* 50a/02...

kār, sahiplik bildirir, +II: *günāh-kār* 4a/04, *perhīz-kār* 66a/13.

mend, sahiplik bildirir: *dāniş-mend* 68b/02, *derdi-mend* 23a/09.

nümā, gösteren anlamıyla birleşik sözcük yapar: *cihān-nümā* 18a/13.

māl, süren, sürdüren anlamıyla birleşik sözcük yapar: *dest-māl* 15a/09.

1.3.5.4.2.3. Farsça Tamlamalar

cihād-ı nefis 45b/04, *ḥuzūr-ı kalb* 23b/09, *ḥüsn-i ḥulḳ* 59a/09, *ḥüsn-i zan* 4b/11, *ḥikmet-i ilāhī* 52b/05-06, *muḡlik-i ebvābi'n-nār* 32b/03, *şıla'-i raḥim* 64b/06.

Hadis başlıkları “*Ḥadīs-i evvel* *Ḥadīs-i sālis*, *Ḥadīs-i sādīs*, *Ḥadīs-i rābi*’, *Ḥadīs-i sāmin*, *Ḥadīs-i tāsi*’u, *Ḥadīs-i aşir*” örneklerinde olduğu gibi hep Farsçadır. *Ḥadīs-u sādīsü aşer* (37a/14), *Ḥadīs-u sābi*’u *aşere* (38a/03) örnekleri *Ḥadīs-u* şeklindedir.

Yazar, Türkçe tamlama kurabilecekken Farsça şekilleri de tercih etmiştir:

‘İlim-i ḥod seni şaḳlar başuḡı belālardan kırtarur. 8a/01.

Cemī’c sözcüğüyle Türkçe sıfat tamlaması kurulabilecekken düzenli bir şekilde Farsça tamlama tercih edilmiş:

cemī’-i eşyā 39a/07.

cemī’-i zamān 4a/17

cemī’-i virdüklerim 49a/11.

cemī’-i enbiyāḡ evliyāḡ 4a/08.

2. BÖLÜM

METİN

1. 1b, 2a, 2b, 3a, 3b, 2a, 2b, 3a, 3b... gibi bölümler yazmadaki sayfa numaralarını (1), (2), (3), (4), (5)... satır numaralarını göstermektedir.

2. Satır sonundaki italik kısımlar bir sonraki satıra aittir. Kelimeleri satır numaraları ile bölmek için böyle bir yöntem tercih edildi.

Satır numarasından sonraki üç nokta (...) o satırdaki Arapça ibarenin bir önceki satıra kaydırıldığını gösterir: 54b (2) ...Otuzuncı hadîşün (3) ma'nası budur ki...

3. Yanlış yazılan kelimeler, bölümler metinde düzeltilmiştir. Dipnotta (J) işaretinin sol tarafında doğru kelime, bölüm; sağ tarafında yanlış kelime, bölüm verilmiştir. Tarafımızca tamamlanan kısımlar, köşeli parantez ([]) içinde gösterilmiştir.

4. Kelimeye bitişik yazılan “/(y)IIA/, /(I)çUn/, ki, dağı” gibi edatlar ve “şoğra” gibi bazı kelimeler birlikte yazıldıklarını göstermek için tire (-) işareti ile yazılmıştır: *andan-şoğra 11b/08, anuğ-ıçun 59b/09, dizine-dek 44a/03, şol-ğadar 7b/01, şol-kimsenüñ-ki 6a/16, ol-ğadar 24b/07, ol-nice 12b/13, yedi-gündür 19a/10.*

5. Lâ, mâ, bâ, be, ber, bî, nâ, pür, yek gibi Arapça / Farsça ön ekler ve dâr, çîn gibi Farsça son ekler metinde ayrı yazılmaktadır. Bunlar birlikte kullanıldığı kelimelerle arasına tire (-) işareti konularak gösterilmiştir: nâ-pâk 17a/04, haber-dâr 17a/07...

6. Kelimeye birleşik yazılması gereken bazı eklerin bazı yerlerde ayrı yazıldığı görülmüştür. Bu tür ayrı yazımlar, (÷) işareti ile gösterilmiştir: Hâziretleri÷ne (2b/08), Hâziret÷leri (5a/02), oğlan÷cuğdan (5a/03), pāk÷lik-ile (9b/03), itdüğü÷ñüz (10b/11)...

7. “av(6a/15), döne(55b/15), gö(43b/16), Hā(57a/15), içmek(49a/04), nūñ(2b/02), ol(53b/15)” gibi açık gri bölümler bu kısmın ikinci kez yazıldığını gösterir.

8. Sonu “e” ile biten kelimeler nesne hali eki “I” ile kullanıldığı zaman çoğunlukla hemze ile birlikte işaretlenmiştir: kimse¹ 12a/09, 17a/01, 21a/10, 21b/07, 37a/10, 54b/10, 60a/05, 63a/03, 63a/04, 63a/06, 63a/11, 63b/08, 63b/09, 64a/11, 64a/12; deveⁱ 28b/04, 28b/06, 28b/06, 28b/08, 28b/10, 28b/11, 28b/11, 28b/15. Bu tür kelimeler Türkçenin yapısına uydurularak kimseyi, deveyi şeklinde okunmuş ve düzeltme verilmemiştir. “Kışsa, Mekke, Kābe” gibi az kullanılan sözcükler için ise düzeltme verilmiştir. (bk. kışsayı] kışsaⁱ 28b/14, Mekkeyi] Mekkeⁱ 17b/06, Ka^cbeyi] Ka^cbeⁱ 17b/02.)

¹ 8b/06, 16b/09 hariç

9. Konu başlığı olarak verilen hadisler ve hikâyet kelimesi yazmada kırmızı mürekkeple yazıldığı için bu hadisler ve hikâyet kelimeleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

10. Yazmada yazar tarafından açıklanan ayetlerin hangi surenin kaçınıcı ayeti oldukları dipnotla belirtilmiştir. Yazarın açıklamadığı ayetlerin hem meali hem de ayet ve sure numaraları Diyanet İşleri Başkanlığının Kur'an mealinden (DKM) alınmıştır.

Hadislerin tespit edilebilen kaynakları dipnotlarla gösterilmiştir. Kaynağına ulaşamayan hadisler için herhangi bir açıklamada bulunulmamıştır.

Raviler, hadislerin kaynağına daha rahat ulaşmak için italik olarak transkript edilmiştir.

11. Arapçada (yazımda) cümle sonlarında isimlerin cezimle harekelenmediği malumdur. Buna rağmen birçok isim cezimle sonlandırılmıştır. Bu hata fazla olduğu için bu kelimeler düzeltilmedi.

12. Çeviri yazı işaretleri XVII. sayfada verilmiştir.

SÂ'ATÎ - TERCEME-İ HADİŞ-İ ERBA'İN

1b Hāzā Kitābun Yanṭıku bi'l-Hak². (1) Bi'smi'llāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm ve bihi neste'in. (2) El-ḥamdüli'llāhi Rabbi'l-ālemīn ve'l-ākıbetü li'l-muttaḳīn ve lā 'udvāne illā 'ale'z-zālimīn (3) ve's-şalātü ve's-selāmü 'alā ḥayri ḥalkıhi Muḥammedin ve ālihi't-ṭayyibīne't-ṭāhirīn. (4) Ammā ba'dü vaktā ki ol server-i kâināt ve mefḥar-i mevcūdāt (5) şefi^c-ı yevmü'l-araşāt³, şadr-ı şuffe-i şafā-ber, ḳubbe-i vefā, mu'allen (6) minkeyyin⁴ müctebā, mürtezā ya'nī Ḥaziret-i Muḥammed Muştafā şalavātu'llāhi (7) 'aleyhi ve 'alā ālihi. Bu ḥadīş buyurdılar kim مَنْ جَمَعَ أَرْبَعِينَ حَدِيثًا فَهُوَ فِي الْعَفْوِ وَالْغُفْرَانِ Ya'nī⁵ bir kimse benim kırk ḥadīşimi bir (9) yere cem^c⁶ eylese ve ḥātırına⁷ alsā ol kimsenün günāhların (10) Allāhu te'ālā 'afv⁸ eyler ve ol gişiye kıyāmet gününde mağfired eyler (11) ve bir ḥadīşlerinde daḥı buyurdılar ki مَنْ حَفِظَ عَلَى أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثًا يَنْتَفِعُونَ بِهِ بَعَثَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَاقْبَهَا⁹ Ya'nī bir kimse ümmetüme ḥadīşlerümden kırk ḥadīş (14) öğretse ki mü'minler ol-ḥadīşlerle menfa'atlanalar. **2a** (1) Ol gişiyi Hak celle ve 'alā kıyāmet gününde hem faḳīh hem 'ālim ḳoparur. Şadaḳa (2) Resūlu'llāh ve şadaḳa Ḥabıbu'llāh. Pes¹¹ bu faḳır ve ḥaḳır ve dervīş¹² ve miskīn¹³ (3) 'ālemde görmeyen rāḥatı ya'nī Dervīş Sā'atī daḥı bu şevābları ve bu mertebeleri (4) ümīd¹⁴ idinüp ḳaşıd¹⁵ eylemişdi ki Server-i Enbiyā'nun şallallāhu 'aleyhi ve sellem kırk (5) ḥadīşini bir yere cem^c¹⁶ eyleyüp bir kitāb eyleye. Ammā sebebin ve mesā'atın ve vaktin (6) gözlerdi ki الْأُمُورُ مَرْهُونَةٌ بِأَوْقَاتِهَا¹⁷

² Mü'minün, 23/62 وَلَنُتَبِّحَنَّ كِتَابًا يَنْطِقُ بِالْحَقِّ “Katımızda hakkı söyleyen bir kitab vardır.” → DKM, 345.

³ yevmü'l-araşāt] yevmi'l-araşāt

⁴ minkeyyin] minkeyyi

⁵ ya'nī] yağnī

⁶ cem^c] cem'ı

⁷ ḥātırına] ḥātırına

⁸ 'afv] 'afvı

⁹ فَاَقْبَهَا] فَاَقْبَهَا

¹⁰ Ebü'l-Ferac ibni'l-Cevzī. (vf. H. 597). *El-İlelü'l-Mütenahiyetü'l-li ibnü Cevzi. Bābü't-Telhini bi'l-Kur'ānī*. s. 69. Nu. 157. Beyrut: Dāri'l-Kitābü'l-İlmiyye. Bu kısım yok: وَاصِلٌ

¹¹ pes] bes

¹² dervīş] derviş

¹³ miskīn] miskin

¹⁴ ümīd] ümīdi

¹⁵ ḳaşıd] ḳaşdı

¹⁶ cem^c] cem'ı

¹⁷ cezim işareti konulan vav harfi unutulmuş.

buyurulmuşdur. Ya'ni¹⁸ her emri (7) vaktine ve sâ'atine rehîn¹⁹ konulmuşdur²⁰. Tâ sâ'ati gelmeyince ol nesne *rehîninden*²¹ (8) çıkup kurtulsa olmaz. Eyle olsa nâgâh seyrân iderük. Bu *dervîşin*²² (9) yolu Nevvâr Bürde dimekle meşhûr bir şehire yetişdi ki me'âdîn (10) bād-ı şāhîden bir ma'rûf ma'dendür. Belki hâl gibi Rûm elinde yek-dānedür. (11) Zirā sikke-i şāhiye darb-hānedür ve ol darb-hāne sulţānının bir 'ālî-şān (12) mü'min ve Müslimān, muḥubbi-i 'ulemā, mürîd-i fuḫahā, meşāyiḥ bendelerinden Kāraḳaş (13) Muḥammed Beg dimekle ma'rûf bir emîn varıdı. Hattā cezbe-i ilāhî ve sevḳ-i pādîşāhî (14) birle giçmiş eyyāmda vilāyet-i Şām'da Şeyḥ-ı Ekber Ḥāziretleri'nün ḳaddesallāhü (15) sırāhu'l-'azîz ya'ni²³ Muḥyi'd-dīn-i 'Arabî²⁴ Ḥāziretleri'nün türbe-i muṭahharalarında (16) ma'mûr eylemekle emîn olmuşlarmış. Ol ihtîşāsla bu ḥūşe'-çîn²⁵-i ḥürmen-i **2b** (1) meşāyiḥa irādet-i tāmme göstürüp şöyle recā iderler ki bu bî-çārenün (2) nün ber-bād kārı kendülerden ḳala. Lā-cerem²⁶ bu dervîşe daḥı ilhām-ı rabbānî (3) şöyle vārid olundı ki İmām Aḳam Ḥāziretinün “Erba'īnū Muḥakkiyyi” (4) dimekle ma'rûf kitāblarındaki²⁷ iki cihān faḥriniḡ şalavātu'llāhi 'aleyhi ve (5) 'ālihi ḳırk ḥadîşini ve muḳābelesinde meşāyiḥ-i kibāriḡ ve ehl-i āsāruḡ ḥikāyetlerin (6) müştēmildür. Tārîḡ-i hicretün toḳuz yüz otuz dördünde, mübārek (7) şehir-i Ramazānıḡ aşr-ı āḫirinde 'Arabî dilinden Türkî diline tercüme eyleyüp (8) taḥrîr²⁸ eyleyem tā kî bu kitāb-ı tercüme-i mezkûr Emin Muḥammed Beg Ḥāziretleri-ne²⁹ (9) eṭālallāhu 'umrehu³⁰ dünyāda ḳuvvet

¹⁸ ya'ni] yaḡnî

¹⁹ rehîn] rehin

²⁰ ḳonulmuşdur] ḳorınılmışdur

²¹ rehîninden] rehininden

²² dervîşin] dervîşin

²³ ya'ni] yaḡnî

²⁴ Muḥyi'd-dīn-i 'Arabî] Maḥyi'd-dīn-i 'Arabî

²⁵ ḥūşe'-çîn] ḥūşe'-i çîn

²⁶ Lā-cerem] Lā-cürüm

²⁷ kitāblarındaki] kitālarınkı. Bu kısım Karahan'ın (1954: 290-291) kayıp nüshadan aktardığı paragraftan hareketle düzeltilmiştir. bk. 3.7. Eserin Nüshaları

²⁸ taḥrîr] taḥrir

²⁹ “Ḥāziret” kelimesi çoḡu yerde bu şekilde harekelenmiştir. Bazı yerlerde ise harekesizdir. Çoḡunluk bu şekilde harekeli olduḡu için harekesizler, burada olduḡu gibi değēlendirildi. bk. 2b/03

³⁰ “Allah ömrünü artırsın, bereketli kılsın.”

gördüm ki iki heybetlü melek (12) geldi. Yüzleri gök, köprükleri şu şıgırı⁴³ boynızına⁴⁴ benzer. Altı dudakları (13) göğüslerinde yatur. Üsti dudakları burnundan tā⁴⁵ yoḡaru durur. (14) Elllerinde oddan ʿamūdı var. Şöyle heybetlü melekler idi ki bir (15) kerre dünyā ehline gözükseler cümlesi ḳordan helāk⁴⁶ olu[r]lardı. Pes⁴⁷ (16) bunları ol ḥālde ve şıfatda görücek ʿaḳlım şaşdı, ıṣşı⁴⁸ başımdan (17) aşdı, mafsallarım⁴⁹ aḡ aḡ ditredi. İçüme ḳorḳuları düşdi. **3b** (1) Derḥāl yetişdiler beni yatur ḳaldurdılar oturdı ḳodılar. İstediler (2) ki beni suḡāle çekeler. Hemān anı işütdüm ki ḡāybdan⁵⁰ bir nidā geldi ki (3) “Ṭutmaḡ ḳulu, ḳorḳutmaḡ ḳulumı. Ben oḡa raḡmet eyledüm, günāhlarından (4) ḡiçdüm zīrā ol, dünyāda bir serçüḡe merḡamet eyleyüp āzād eylemişdi. (5) ʿİzzim celālim ḡaḳḳı-ḡun ol sebebden ben daḡı anı ʿazābumdan āzād⁵¹ (6) eyledüm.” didi. “Hemān ol heybetlü melekler gözümden ḡāʿib oldı. Orda (7) şimdi raḡat-ıla⁵² ḳabrimde yaturun.” didi ve billāhiʿt-tevfīḳ. Buḡa (8) münāsib bir ḡikāyet daḡı budur ki Benī İsrāʿil ʿābidlerinden (9) yaʿnī⁵³ Yaḡḳūb Peyḡamber oḡlanları zāhidlerinden bir şālih ḡişi (10) varıdı. Bir ḳumdan şahrāya düşüp giderdi. Şaḡına baḳdı, şoluna, (11) ardına baḳdı, öḡüne baḳdı, gördü ki bu şahrānıḡ ucı kenārı yoḡdur. (12) Göz görmez, taḡ-daş yoḡ, dübdüz aḳ ḳum. Şanasın öḡülmüş una (13) benzer. Meger ol tāriḡde Benī İsrāʿil ortasında ḡāyet ḳaḡtlık (14) ve ḳıtlık vāḳıʿ olmışdı ki niceler açlıḡdan helāk oldı. (15) Bu ʿābidüḡ ḡöḡlinden bu ḡiçdi ki “Ey Bār-i Ḥudā şahrānıḡ ḳumu un (16) olaydı cümlesi⁵⁴ benüm olaydı. Hep Benī İsrāʿil ḳavmine (17) vireydüm. Ḥattā⁵⁵ bi iyice bunları ṭoyuraydum⁵⁶.” Pes Allāhu teʿālā[ya]: **4a** (1) “Yā Kerīm ve yā Raḡīm! Ḥazretüḡe maʿlūmdur ki gerçi ben günāh işlerdüm

⁴³ şıḡırı] şıırı

⁴⁴ boynızına] boynızına

⁴⁵ tā] ṭā

⁴⁶ helāk] helak

⁴⁷ pes] bes

⁴⁸ ıṣşı] ıṣşı

⁴⁹ mafsallarım] maksudlarım

⁵⁰ ḡāybdan] ḡābıydan

⁵¹ āzād] āzad

⁵² Fazladan bir “lam” harfi yazılmış ama doğru harekelenmiş.

⁵³ yaʿnī] yaḡnī

⁵⁴ cümlesi] cümlesini

⁵⁵ ḡattā] ḡattā

⁵⁶ ṭoyuraydum] ṭoyurdum

maḳāmum fāsıklarla idi. (2) Ammā şālîhlerüñ şöhetin severdüm, anlarla muşāhabāt⁵⁷ itmege iverdüm. Maḳāmum nolaydı (3) bu t̄ayifeyle olaydı.” derdüm. Üçüncü münācâtı buyıdı ki eyitdi: “Yā Kerīm ve yā Raḥīm! (4) Ḥazretüñe maḳlumdur ki ben günāh-kār şālîhleri, fāsıklardan yeg severdüm. Ḥattā (5) baña iki kimse gelse biri şālîh biri fāsık olsa öñürdi ol şālîhüñ maşlahatın (6) bitürüp fāsık üzerine taḳdīm iderdüm.” Veheb ibni Münebbih rivāyetinde eydür. (7) Bir münācâtı buyıdı ki eyitdi: “Yā Kerīm ve yā Raḥīm! Eger günāhımı ‘afv idüp beni yarlıgarsañ (8) cemī‘-i⁵⁸ enbiyāñ evliyāñ sevinür, şeytān yirinür. Yoğsa eger (9) ‘afv itmeyüp baña ‘azāb idersen şeytān ferah bulur, cemī‘-i enbiyāñ maḥzūn (10) olur. Ben bilürin yā Rabbī!⁵⁹ Ḥazretüñde enbiyāñuñ evliyāñuñ sevinmesi sevgülüdür (11) şeytānuñ sevinmesinden. Ey benim Allāh’um! Sen bilürsin ki ben ne söylerin. Benim günāhumdan (12) geç, beni yarlıga.” didi. “Öyle olsa yā Mūsā! Kulumuñ buncılayın münācātın işitdüm (13) nice yarlıgamayayın nice günāhlarından giçmeyeyim ki ben Raḫūf, ‘Aṭūf, Raḥīm, Kerīm’üm. (14) Ḥuşuşā kulum benüm öñimde eyledügi günāhları ikrār eyleye, eksüklügin (15) bile itirāf eyleye. ‘İzzüm celālüm ḥaḳḳı-çun yalnız kendü günāhın degül her kim-ki (16) cenāzesine ḥāzır ola anları bile yarlıgadum, eger dünyā ṭolusı günāhları daḫı (17) olursa.” didi ve daḫı rivāyetdür ki ‘İsā Peyğamber ‘aleyhi’s-selām cemī‘-i zamānda **4b** (1) şāzılık⁶⁰ üzerine ve gülmek üzerineydi ve Yaḥyā Peyğamber ‘aleyhi’s-selām (2) cemī‘-i zamānda ḥüzün üzerine, ağlamak üzerineydi. Bir gün ittifāḳ (3) ikisi birbirine yolda buluşu geldiler. ‘İsā Peyğamber, Yaḥyā Peyğamber’e: (4) Yā karındaşım Yaḥyā! Bu ne ḥāldür ki muttaşıl ḥüzün üzerine olup (5) ağlamakdasın yoğsa Kerīm, Raḥīm Taḡrı’nuñ rahmetinden ümīdün⁶¹ kesdün mi? (6) Yaḥyā Peyğamber eyitdi: “Yā karındaşım ‘İsā! Bu ne ḥāldür ki siz muttaşıl (7) şāzılık ve gülmekdesiz yoğsa cehennem söyündi gitdi kendünüzü cennetde (8) mi bulduñuz?” Bunlar bu sözde iken derḫāl Cebrā’īl ‘aleyhi’s-selām Ḥaḳ (9) dergāhından gelüp bunlara Ḥudā’dan selām getürdi. Eyitdi: “Allāhu te‘ālā buyurdı-ki(10)

⁵⁷ muşāhabāt] muşāhibet

⁵⁸ cemī‘-i] cemī‘-ī

⁵⁹ Rabbī] Rabbi

⁶⁰ şāzılık] şāzılık bk. 4b/07

⁶¹ ümīdün] ümīzün

ikisünün bile sözi gerçektir. Ammā kulum ʿĪsā kavlin pek severin ki (11) أَنَا عِنْدَ حُسْنِ ظَنِّي 62 buyurdum. Yaʿnī ben kulumuñ baña hüs-n-i zan (12) üzere olduğın severin. Yaʿnī kankı kulum ki efendüm beni yarlıgar zan (13) eyleye, ikrārına göre bulur ve kankı kulum ki beni yarlıgamaz fikiritse (14) āhır ol-dağı iʿtikādına göre bulur.” Eyle olsa حَمْدِ 63 üzerine kula lāyık budur ki ne kadar günāh-kār ise de (16) rahmeti çok Tağrı beni yarlıgar, cennete koyar deyü iʿtikād eyleye 5a (1) kim Hāḡ katında buncılayın iʿtikād sevgülüdür. Hattā ḡadīs kitāblarında vardur (2) ki “Eger bir kimseye diseler ki Hāḡ celle ve ʿalā cemīʿ-i kulları cehennemeye koyar, (3) illā bir kulin ancak cennete koyar. Her müʾmin kula lāyık budur ki ol cennete (4) giren kul ben olam deyü iʿtikād eyleye” ve billāhiʾt-tevfīk. 64

Ḥadīs-i sālis (5) ʿAn Enes bin Mālīk. قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُنْظَرُ إِلَى وَجْهِ الشَّيْخِ صَبَاحًا وَمَسَاءً فَيَقُولُ يَا عَبْدِي كَبُرَتْكَ وَدَقَّ عَظْمُكَ وَرَقَّ جِلْدُكَ وَافْتَرَبَ أَجْلُكَ وَحَانَ قُدُومُكَ إِلَى فَاسْتَحْيَ مَتَى فَإِنِّي أَسْتَحْيَ مِنْ شَيْبَتِكَ أَنْ أَعَذِّبَكَ 65 Ḥadīsün maʿnāsıdur (9) ki Enes ibni Mālīk rivāyet eyler Resūl Ḥazretinden şallallāhu ʿaleyhi ve (10) sellem. Kaçan bir kimse pīr olsa Hāḡ sübhānehū ve teʿālā ol kocaya her şabāḡ (11) ve her aḡşam nazar eyleyüp dir ki yā kulum yaşıuñ uzadı, kemüklerüñ döküldi, (12) derüñ yumuşandı, ecelüñ yakın geldi. Benüm ḡazretüme geleceğünjī yād eyle dağı benden (13) utan, günāhlarıña tevbe eyle zīrā ben senden, aḡ şaḡalunđan utanurın (14) saña ʿazāb eylemege deyü buyurur. Pes buña münāsib **hikāyet** budur ki (15) bir gün Emīreʾl-Müʾminīn Ḥaziret-i ʿAlī kerramallāhu vechehū şabāḡ namāzını 5b (1) cemāʿat-ıla kıılmağa ivüp sürʿat-ıla gideyörürdi. Yol-dağı gāyet taracuk soḡāğıdı. (2) Nāḡāḡ öñinde bir koca vāḡıʿ oldı ki pīrliginden 66 yapça yapça (3) yörirdi. Ḥaziret-i ʿAlī kerramallāhu vechehū bunun - hürmet idüp- öñine giçmedi 67. (4) Bunun ayaḡınca, ardınca yapça yapça yörirdi. Tā ki

62 Buhārī, tevḡid 15, 35; Müslim, zikir 2,19; tevbe 1; Tirmizī, züht 51, deavāt 131.

63 “Müminin bulunduğu hal üzere hamd etmesi gerekir.”

64 İkinci hadis eksik.

65 İbni-Sānī. (H. 1422). ʿAmelüʾl-Yevmi veʾl-Leyleti li İbni-Sānī. Lübnan ve Beyrut: İbni Ḥazim

66 pīrliginden] pīrliginden

67 giçmedi] giçdi

mescid önüne geldi/er. (5) Güneş dağı toğmalu oldu. Vaqtā ki mescide yakın geldiler bu köca, mescide (6) girmedi geçdi, yörüyüvirdi. Emīre'l-Mü'minīn⁶⁸ bildi ki bu pīr Medīne (7) Yahūdīlerinden imiş. Pes Hāziret-i 'Alī kerramallāhu vecchēhū mescide girdi. (8) Resūl Hāzireti⁶⁹ şallallāhu 'aleyhi ve sellem rükū'da kıyām kadar eglenmişdi (9) tā ki Emīre'l-Mü'minīn, İmāme'l-Muttaķīn gele yetişe deyü. Namāzdan fāriğ olıcak (10) eyitdiler: “Yā Resūla'llāh! Rükū'da böyle çok eglendüğünüz⁷⁰ gün yoğıdı. (11) Sebep ne vāķı' oldı?” Server-i Enbiyā şallallāhu 'aleyhi ve sellem böyle cevāb (12) virdi ki “Vaqtāki rükū'da egildüm üç kerre ‘sübhāne rabbiye'l-‘azīm’ didüm. (13) Diledüm ki ‘ādet üzerine başımı kalduram. Hāziret-i Cebrā'īl 'aleyhi's-selām (14) kanadıla arķamı başdı. Tā ki kanadın arķamdan kaldurmayınca başımı kaldurmadum.” (15) Şahābe eyitdi: “Yā Resūla'llāh! Böyle olmasına sebep ne vāķı' oldı?” **6a** (1) Şöylece cevāb virdi ki “Ben-dağı karındaşım Cebrā'īl'den 'aleyhi's-selām (2) şordum ki kanaduñla arķamı başduğūna sebep neydi?” Böylece (3) didi ki “Emīre'l-Mü'minīn⁷¹ Hāziret-i 'Alī kerramallāhu vecchēhū cemā'ata 'aceyleyle geliyörürdi. (4) Bir pīre şataşdı. Saķalı ağına hürmet idüp önüne geçmedi. (5) Namāz vaķtı giçerse dağı każā eyleyem, didi. Ol kocayı Müslimānlardan şandı. (6) Ol pīrūñ hürmetini şakladıgu sebebeden Allāhu te'ālā dağı hāziretine hürmet (7) eyleyüp baña emr eyledi ki tīz yitiş habībūmi -rükū'da iken arķasın baş- (8) kaldurma tā ki ol velī gelüp namāza yitişsün, namāzın każā eylemesün.” (9) Ey aşhābum bu 'aceb degüldür. 'Aceb oldur ki Allāhu te'ālā Mīkā'īl'e emr (10) eyledi tā ki güneşi kanadıla tutdı koyuvirmedi tā ki 'Alī'nūñ namāzı każāya (11) kalmaya şol aķ şakala hürmet itdüğinden ötüri. Bunuñ birle ki ol (12) hürmet itdügi kimse Yahūdī idi. Var kıyās eyle ki pīr-i mü'mine hürmet iden (13) ne-ķadar hürmet bulur zīrā Allāhu te'ālā eydür: “Benüm aķlık nūrımdur. Bir kimsede (14) ki benüm nūrumuñ nişānı ola utanurın aña 'azāb eylemege.”⁷² Zīrā ol (15) sebebeden bu hadīşi buyurdılar ki طوبى لمن⁷³ طوبى⁷⁴

⁶⁸ Emire'l-Mü'minīn] Emire'l-Mü'minīne

⁶⁹ Resūl Hāzireti] Resūl Hāziretini

⁷⁰ eglendüğünüz] eglendü ki

⁷¹ Emire'l-Mü'minīn] Emire'l-Mü'minīne

⁷² bk. 5a/12-14'teki kudsî hadis

⁷³ Ali bin Ca'di'l-Cevheri (vf. 230). *Müsnet İbnü'l-Ca'd*. s.561. No: 3025. Beyrut: Müessesetü'n-Nādir.

⁷⁴ طوبى [طوبى

طَالَ عُمُرُهُ وَحَسُنَ عَمَلُهُ (16) Ya'nî ne gökcekdür şol kimsenüñ-ki 'ömri uzun ola dañı 'ameli ihsân ola. **6b** (1) Buña münāsib bir hikāyet dañı oldur ki üstād-ı⁷⁵ Ebū Manşūr dirler 'azîzlerden (2) bir kimse varıdı. Rāst seksan yaşında idi. Ölüm hastesi olduğınlayın (3) şākirdi Ebī Manşūr'a eyitdi: “Oğul var benim yaşıd bir kıl al, (4) āzād ideyin. Ola ki benüm efendüm dañı beni cehennem odından āzād eyleye.” (5) Zīrā bu hadīsi işidürün ki “Bir kimse kendü yaşıdı bir kıl alup āzād (6) eyleye Haq te'ālā ol kimseyi dañı āzād eyler.” Pes Ebū Manşūr tutdı⁷⁶ şehri, (7) bāzārı aradı, seksan yaşında bir kıl bula tā ki şeyhe getüre, āzād (8) eyleye. Her kime ki şordısa ta'accüb itdiler kim “Hîç ola mı-ki seksan yıl (9) bir kılı kullanalar, āzād itmeyeler. On, on beş, yigirmi yıl olmadın āzād idenler (10) degül mi-ki seksan yıl.” didiler. Ākıbet Ebū Mansūr 'aciz qalup pırine geldi. (11) Bu halkdan işitdği gelecileri taqrır eyledi ve bunların (12) ta'accüb itdüklerin deyüvirdi. Şeyh⁷⁷ bu maqālātı işitdükleyin yüzün toprağa (13) sürüp münacāt eyledi ki “İlāhî bir mañlûk, bir kılın seksan yıl kullıqda (14) komağı lāyık görmeyüp āzād eyleye. Hażiretün hod Hālîk'dur, Kerîm'dür, (15) Raḥîm'dür. Ben kılını seksan yıl kullana cehennem odından āzād eylemeye-mi?” **7a** (1) Pes ol pırün aḥsen-i münacātiña oddan āzād eyledi.

Hadīs-i rābi' (2) *An İbrāhîm bin 'Alḳame 'an 'Abdu'llāh raḍıyallāhu 'anhuma* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ⁷⁸ مَنْ تَعَلَّمَ بَابًا مِنَ الْعِلْمِ لِيَنْتَفِعَ بِهِ آخِرَتَهُ وَدُنْيَاهُ خَيْرٌ لَهُ مِنْ عُمْرِ الدُّنْيَا سَبْعَةَ أَلْفِ سَنَةٍ صِيَامُهَا وَقِيَامُ لَيَالِيهَا مَقْبُولًا غَيْرَ مَرْدُودٍ⁷⁹ (5) Dördinci hadīs budur ki İbrāhîm bin 'Alḳame, 'Abdu'llāh'dan rivāyet eyler. Ol-dañı (6) Resül Hażiretinden şallallāhu 'aleyhi ve sellem buyurur ki “Bir kimsene 'ilimden bir bāb öğrense (7) dünyāsına ve āḥiretine menfa'atı olsun içün ol kimseye ḥayırludur yidi biñ yıl (8) 'ömri olup gündüz şıyām gice kıyām⁸⁰ Haq katında maḳbûl olmuş 'ibādetinden.” (9) dedi. Ya'nî 'ilim öğrenmekden efḍal 'ibādet yoḳdur dimekdür zīrā Haq celle (10) ve 'alā ḥabībine on sekiz biñ 'ālem

⁷⁵ üstād-ı] üstāz-ı

⁷⁶ Cezim işareti olan “t” harfi eksik

⁷⁷ şeyh] şeyh

⁷⁸ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ]

⁷⁹ Ḥatībü'l-Bağdādi. (M 2001). *Tarihü Bağdādi li'l-Ḥatīb-i'l-Bağdādi* s. 1552. Beyrut: El-Ġarbü'l-İslāmi

⁸⁰ kıyām] kıyām.

hazînelerinin anahtarların virdi, hîç *birisiye* (11) minnet eylemedi. İllâ buyurdu-kim ⁸¹ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ Ya'nî yâ habîbim! (12) Saña bilmediğini bildürdüm dahı neyleyeyin deyü minnet eyler. Ma'lûm oldu-ki 'ilimden (13) efdal nesne yoğımış. Hattâ 'ulemâ ittifâk eylediler ki “Havvân cinsinden gelmeden (14) murdâr ehas cânavar yokdur ki yaladığı kabı kaçığı yidi kerre yuyup sekizinci [kez] toprağ-ı/la (15) yumak gerekdür ki pāk ola.” Böyleyiken tâzının artuğı pāk ve temîz oldu av **7b** (1) av avlamak 'ilmin bildiceginden ötüri. Bir köpek ki şol kadar⁸² murdar iken şu (2) kadarca 'ilm-ile artuğı misli ola temîz ola.⁸³ Kıyâs eyle ki insân bu kadar (3) pāk÷lik-ile bu kadar 'ilimle ne mertebeye bile irer ve billâhi't-tevfîk ve bu hâlde yine (4) Server-i Enbiyâ şallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurdu ki ⁸⁴ أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَعَلَيْ بَابُهَا Ya'nî (5) “Ben 'ilim şehriyin, 'Alî kapusudur.” Ammâ bu hadîsi havâric tâyifesi işitdügünleyn Hâziret-i (6) Emîre'l-Mü'minîne kerramallâhu vechehûya hased eyleyüp eyitdiler: 'Alî'nün çāk bu kadar (7) mertebesi var mıdır ki Muhammed 'ilim şehri ola, 'Alî kapusu ola. Pes Havâricût (8) ulularından on gişi cem' oldu eyitdiler: “Gelün varalum 'Alî'ye on su'âl idelüm. (9) Onumuz bile bir mes'ele şoralum. Eger her birimize ayrıca ayrıca [cevab] virürse (10) bil-ki 'ilim kapusudur. Nitekim Muhammed şallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurdu.” Pes evvelki (11) havâric geldi su'âl eyledi ki “Yâ 'Alî! 'İlim-mi efdaldür yoğsa māl mı?” Buyurdu-ki “'İlim efdaldür.” (12) Havâric eyitdi: “Ne delil-ile?” Emîre'l-Mü'minîn eyitdi: “'İlim enbiyâ mîrâsıdır, māl-ı hod, (13) Kârun ve Hâmân mîrâsıdır. Enbiyâ mîrâsı kanda, Kârun mîrâsı kanda?” ve ikinci (14) havâric geldi su'âl eyledi ki “Yâ 'Alî! 'İlim-mi yegdür yoğsa māl-mı?” Emîre'l-Mü'minîn eyitdi: “'İlim (15) yegdür.” Havâric eyitdi: “Ne delil-ile?” Eyitdi: “Sen mālî şaklarsın başuğa belâlar gelür. **8a** (1) 'İlim-i hod seni şaklar, başuğı belâlardan kurtarur.” Üçüncü havâric geldi (2) eyitdi: “Yâ 'Alî! 'İlim-mi yegdür yoğsa māl-mı?” Emîre'l-Mü'minîn eyitdi: “'İlim yegdür.” Havâric (3) eyitdi: “Ne delil-ile?” Emîre'l-Mü'minîn eyitdi: “Gişinün mālî artdukça düşmeni (4) artar ammâ 'ilmi artdukça dostı artar.” Dördüncü Havâric geldi eyitdi: (5) “Yâ 'Alî! 'İlim mi yegdür yoğsa māl mı?”

⁸¹ Nisâ, 4/113

⁸² kadar] kadar kadar

⁸³ ola] olalar

⁸⁴ El-Hâkim Nişâburî. (vf. 405). *Müstüdreki 'Alâ's-Şaḥîhin*. s. 1731. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-İlmîyyeti

Emîre'l-Mü'minîn eyitdi: “İlim yegdür.” Havâric (6) eyitdi: “Ne delil-ile?” Emîre'l-Mü'minîn eyitdi: “Mâl harcandukça eksilir, ‘ilim (7) harcandukça artar.” Beşinci havâric eyitdi: “Yâ ‘Alî! ‘İlim mi yegdür yoḥsa māl-mı?” Emîre'l-mü'minîn (8) eyitdi: “İlim yegdür.” Havâric eyitdi: “Ne delil-ile?” Emîre'l-Mü'minîn eyitdi: “Māl (9) burda kor gidersin ammâ ‘ilim senünle bilece gider kanda giderseñ.” (10) Altıncı havâric geldi eyitdi: “Yâ ‘Alî! ‘İlim mi yegdür yoḥsa māl mı?” Emîre'l-Mü'minîn (11) eyitdi: “İlim yegdür.” Havâric eyitdi: “Ne delil-ile?” Emîre'l-Mü'minîn eyitdi: “Māl (12) uğırdan hırsızdan şaklarsın, zahmetler çekersin. ‘İlmi ne uğrı alır (13) ne hırsız.” Yedinci havâric geldi, eyitdi: “Yâ ‘Alî! ‘İlim mi yegdür yoḥsa māl-mı?” Emîre'l-Mü'minîn (14) eyitdi: “İlim yegdür.” Havâric eyitdi: “Ne delil-ile?” Emîre'l-Mü'minîn eyitdi: (15) “Māl şāḥibi, kıyāmet güninde ḥisāba çikilir peygamber daḥı olursa ammâ (16) ‘ilim şāḥibi kıyāmet güninde nice bī-çārelere şefā‘at eylese gerekdir.” **8b** (1) Sekizinci havâric geldi, eyitdi: “Yâ ‘Alî! ‘İlim-mi yegdür yoḥsa māl-mı?” Emîre'l-Mü'minîn (2) eyitdi: “İlim yegdür.” Havâric eyitdi: “Ne delil-ile?” Emîre'l-Mü'minîn eyitdi: “Māl çok (3) yatmağ-ıla, mürür-ı zamān-ile; eskimek, helāk olmak olur ammâ ‘ilim ne eskir (4) ne çürür, her zamānda ter ü taze тұrur.” Toḳuzuncı havâric eyitdi: (5) “Yâ ‘Alî! ‘İlim-mi yeg māl-mı?” Emîre'l-Mü'minîn eyitdi: “Māl gişiniñ qalbine qasāvet virür, (6) ‘ilim göñülleri münevver eyler.” Onuncı havâric eyitdi: “Yâ ‘Alî! ‘İlim-mi yeg yoḥsa (7) māl-mı?” Emîre'l-Mü'minîn eyitdi: “İlim yegdür.” Havâric eyitdi: “Ne delil-ile?” Emîre'l-Mü'minîn (8) eyitdi: “Māl şāḥibi da‘vā-yı rubūbiyet ider. Ya‘nī Fir‘avn gibi taḡrılıq (9) da‘vāsın ider ammâ ‘ilim şāḥibi da‘vā-yı ‘ubūdiyet eyler. Ya‘nī qullıq (10) da‘vāsın eyler.” Andan-şoḡra Emîre'l-Mü'minîn eyitdi: “Ol Allāh ḥaḡḡı-çun kim (11) ‘Alī’nün nefsi anuñ elindedür. On gişi siz su‘āl itdügiñüz. Eger biñ gişi (12) olsañuz, cümleñüz bir mesele şorsañuz cem‘iñüz[e] ayruca ayruca (13) cevāb virmege qādirin bi-‘avn-i Ḥudā. Zīrā Ḥaḡ te‘ālā on sekiz biñ (14) ‘ālemün ‘ilmini yüz dört kitābda indürdi ve yüz dört kitābdaki (15) ‘ilmi daḥı Furqān'da cem‘ eyledi ve getürdi Furqān'daki ‘ilmi (16) daḥı Fātiḥa süresinde qodı ve cümle Fātiḥa süresindeki **9a** (1) ‘ilmi daḥı “Bī’smi’llāhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm”de cem‘ eyledi ve Besmeledeki ‘ilmi (2) daḥı Besmelenün başında qodı ve Besmelenün başındaki ‘ilmi daḥı ol “bā” *nuy* (3) altındaki noktasında qodı. Ben ol Besmelenün “bā”sı altındaki noktayın (4) ki ‘ilim şehri elifdür ve nokta qapusıdır.”

didi. Pes havāric işidüp yüregi (5) yarıldı. Mü'minlerün tekbrî göge çıkdı ve buña münāsib bir **hikāyet** dahı (6) oldur ki yine bir gün bir nice havāric Hāziret-i Emīre'l-Mü'minīn 'Alī'ye kerramallāhu (7) vechehūya geldiler, eyitdiler: “Peyğamber ‘aleyhi’s-selām ‘ilim şehri olsa ‘aceb degül ki (8) günde dört kerre Cebrā’l Hāzireti gelür ta’līm ider ammā saña Cebrā’l gelmez. (9) Bu kadar ‘ilim kıanda öğrendün ki böyle ‘ilim da‘vāsı idersin?” Hāziret-i Emīre'l-Mü'minīn (10) eyitdi: “Baña Cebrā’l gelmez şanursın. Peyğamber Hāziretine şallallāhu (11) ‘aleyhi ve sellem günde dört kerre gelür. Yine baña sekiz kerre gelür.” Havāric segirdişüp (12) Peyğamber Hāziretine geldiler ki “Bağ! ‘Alī'ye şol kadar yüz virdün ki peygamberlik (13) da‘vāsın eyler belki dahı artuğ komağ ister ki Peyğambere Cebrā’l günde (14) dört kerre gelürse baña sekiz kerre gelür didi.” didiler. Server-i Enbiyā şallallāhu (15) ‘aleyhi ve sellem eyitdi: “Varuñ Emīre'l-Mü'minīn'e şoruñ. Ne vech-ile Cebrā’l size sekiz (16) kerre gelür? Cevābıñu vırsün zīrā ol baña muhālif söz söylemez, siz dedüğün (17) anlamazsınız.” didi. Öyle olsa havāric ulularından bir bölük cemā‘at, Hāziret-i **9b** (1) Emīre'l-Mü'minīn kerramallāhu vechehū[ya] gelüp eyitdiler: “Yā ‘Alī! Baña Cebrā’l günde (2) sekiz kerre gelür dimişsiz. Ne vech-ile dediñüz?” Hāziret-i Emīre'l-Mü'minīn kerramallāhu (3) vechehū eyitdi: “Siz işitdiñüz-mi? Server-i Enbiyānuñ şallallāhu ‘aleyhi ve sellem (4) ağızından ki Ben ‘ilim şehriyin, ‘Alī kapusıdır.” Eyitdiler: “İşitdük.” Pes Emīre'l-Mü'minīn (5) eyitdi: “Bir şehre ki Cebrā’l günde dört kerre gire ol şehriñ kapusına lāzım (6) gelür ki sekiz kerre uğraya dört girdüğünde dört çıkdüğında. (7) Baña sekiz kerre Cebrā’l geldiğünün ma‘nāsı işbudur.” dedi. Havāric işidüp (8) karnı ağrıdı.

Hadīs-i hāmis *Ebī Zerrin rađıyallāhu ‘anhu* ⁸⁵ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ⁸⁶ عَلَّمْتَنِي عِلْمًا تُقَرِّبُنِي إِلَى الْجَنَّةِ وَتُبَاعِدُنِي مِنَ النَّارِ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذْ عَمِلْتَ سَيِّئَةً فَنَتَبَعَهَا حَسَنَةً قَالَ قُلْتُ ⁸⁷ ⁸⁸ Beşinci hadīsın (12) ma‘nāsı budur ki

⁸⁵ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

⁸⁶ تُقَرِّبُنِي إِلَى الْجَنَّةِ وَتُبَاعِدُنِي مِنَ النَّارِ

⁸⁷ قَوْلٍ

⁸⁸ Abdülmelik b. Bişrān. (trhsz). *Emālī İbni Bişrān Mecālisu Uḫrā Abdülmelik b. Bişrān*. s. 203. Riyad: Dārü'l-Vatān

Ebū Zerrin Ğıfārī⁸⁹ radıyallāhu ʿanhu rivāyet ider ki Resūl (13) Ḥaziretinden şallallāhu ʿaleyhi ve sellem. Şordum ki “Yā Resūla’llāh! Baḡa bir ʿilim öğretseñiz ki (14) anuḡla cennete yaḡın olsam, cehennemden ıraḡ olsam.” Buyurdı-ki “Beşer ḡuldur (15) ḡünāh işle-mek olmaz. Ammā ḡaçan bir ḡünāh işle-mek ʿaḡabince bir ḡasene işle-ki ol (16) ḡünāhuñı maḡv ide, gidere.” Ben eyitdüm⁹⁰: “Yā Resūla’llāh! Lā ilāhe illallāh dimek (17) ḡasenātdan mıdır?” Eyitdi: “Belī, aḡsen-i ḡasenātdandır.” Yaʿnī dimek **10a** (1) olur ki tevḡīd bir ḡasenedür ki cemīʿ-i seyyiʿatı maḡv ider, giderür. Buḡ[a]-münāsib (2) **hikāyet** oldur ki meḡer müʿminlerden birisi bir kerre bu sırra vāḡıf olup (3) eline yedi dāne ufacuḡ taşlar aldı ve eyitdi ki “Ey taşcuḡazlar siz şāhid oluḡ (4) ben şehādet iderin ki Allāh birdür Muḡammed Muştafā şallallāhu ʿaleyhi ve sellem Ḥaḡ (5) peyḡamberidür.” didi ve bir pākçe yire bu taşları ḡöme ḡodı. Andan-şonra bu kimse (6) az zamān ḡiḡdi fevt oldı. Ol-zamānuñ ʿazīzlerinden birisi vāḡıʿasında (7) ḡördi-ki ḡıyāmet ḡopmış, ol ölen ḡişi ḡisāb olunmış, üzerine cehennem⁹¹ (8) vācib olmış. Zebānīler bu ḡişiye sürüp cehenneme, alup giderler. (9) Bu ʿazīz daḡı ardınca gider ḡöreyin bu kimseyi cehennemde nice ʿazāb iderler (10) deyü. Vāḡtā ki cehennem ḡapusına gelürler, ḡörseler bir büyük taş cehennem (11) ḡapusını iḡāta eyleyüp tırur. ʿAzāb melekleri şol-ḡadar ḡalışdılar, (12) ḡāre olmadı. Ol taşı cehemmeme ḡapusından ayıramadılar ki bu ḡişiye (13) cehenneme ḡoyalar. Andan bir ḡapusına daḡı sürdiler. Ol ḡapusında da aḡa beñzer (14) bir büyük taş durur. Yine ʿazāb melekleri zor eylediler, ol taşı daḡı (15) ḡaldurmadılar. Bir ḡapusına daḡı sürdiler. Mā-ḡaşal cehennemüñ yedi ḡapusına **10b** (1) bile geldiler, yedi ḡapusında bile birer büyük taş ḡapanmış ḡördiler. Cehd [ü] cid (2) ideḡördiler. Birisini ḡoparamadılar ki ḡapuyı açalar, bu ḡişiye cehenneme ḡoyalar. (3) Pes ʿazāb melekleri eyitdiler: “Yā Rabbī!⁹² Bize bu ḡişiye cehenneme iledüñ deyü (4) emr eylediñüz. Bu kerre cehennemüñ her ḡapusında birer taş var. Size maʿlumdur ki (5) bizim ḡuvvetimüz yetmez tā ki ol taşları ḡalduravuz tā ki bu ḡişiye oda atavuz.” (6) Ḥaḡ celle ve ʿalā böylece cevāb virdi-ki “Yā melekler! Benüm

⁸⁹ Ğıfārī] Ğaffārī

⁹⁰ eyit-] it-

⁹¹ cehennem] cehennem üzerine

⁹² Rabbī] Rabbi

kulum ol taşları dünyāda (7) avucına alup şehādet kelimesin getirüp anları şahid tutmuşdur. Şimdi (8) ol taşlar ol haqqı zāyī^c eylemeyüp cehennemün kapusına kilidler olurlar. Ben (9) bu kadar keremümle, lütfımla ol kulumuñ haqqın zāyī^c idem-mi? ‘İzzüm celālüm haqqı-çun (10) ol-kulumuñ günāhların ‘afv eyledüm. Cennete aluñ gidüñ.” diye. Pes melekler (11) ol gişiyi cennete iletdiler. Ammā cennetün dañı kapuların bağıu gördiler. Hemān-dem (12) anı gördiler ki bir maħbūb güzel yigit geldi, cennetün kapuların bir bir açdı, (13) eyitdi: “Kağı kapularından girürsüz girüñ.” didi. Bunlar eyitdi: “Sen Rıdvān (14) mısın?” Eyitdi: “Ben şol kelime²-i şehādetin ki dünyāda bu kimse beni okudu idi. (15) Çünkü ol kelime-i şahādet-ile Allāhu te‘ālā ol gişiden [razi oldı]. Pes ben Rıdvān dañı **11a** (1) cennetün kapuların buña açıvırdüm. Her kağı kapudan isterse girsün.” didi. (2) Bu hadiſden ve bu hikāyetden anlandı-ki kelime²-i şehādetden sonra gişiye günāh^{lar}ı (3) ol-kadar zarar eylemeye zīrā Allāhu te‘ālā celle ve ‘alā Kelām-ı Kādīm’inde buyurur ki (4) ⁹³ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَ يَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ Ya‘nī Allāhu te‘ālā (5) müşrikleri yarlıgamaz. Müşriklikden⁹⁴ kurtulup şehādet getirdükden-sonra (6) [müşriklerin] cemī^c-i günāhların yarlıgar. Nitekim Allāhu te‘ālā ⁹⁵ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا buyurur (7) tā ki vaḥſī ürkek kullar böylece bilüp ürkekliği, vaḥſīliği qoyalar; ĩmāna (8) gelüp kelime²-i şehādet getüreler; bākīsin kayırmayalar. Ammā burada meşāyih-kibār (9) şöylece buyururlar ki şirkden murād kibirdür. Zerre miğdārı bir kimsenün göñlinde (10) kibir olsa şirk-i ḥafī-yile⁹⁶ ol kimse müşriklikden⁹⁷ [çıkup] cennete girmez, belki nāra (11) girür. Nitekim hadiſ-i qudsīde buyurdi: ⁹⁸ الْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي وَالْعَظَمَةُ إِزَارِي فَمَنْ نَازَعَنِي فِيهَا أَدْخَلْتُهُ النَّارَ Ya‘nī “Büyüklük benim ridāmdur, ululuk benim izārımdur. (13) Kim-ki bu ikisine tolaşdı benümle şerīk olmaz. İster anı cehenneme soğarın. (14) Kim-ki bu iki şifāt-ı ḥāşuma tolaşup benümle şerīk olmak istemez bākī (15) cemī^c-i günāhların hep

⁹³ Nisā, 4/116

⁹⁴ müşriklikden] müşrikden

⁹⁵ Zümer, 39/53

⁹⁶ şirk-i ḥafī] şirk-i hafif ḥafī

⁹⁷ müşriklikden] müşrikden

⁹⁸ Ziyāi’l-Muḥaddesi. (vf. 643). El-Eḥadiſü’l-Muḥatārah. s.3622. E’s-Su‘ūdiye: ‘Alā Nafaqatü’l-Muḥaqqıq

yarlıgarın.” Bir hadīşde Server-i Enbiyā ḥod taṣrīḥ (16) idüp buyurur ki ⁹⁹ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ 11b (1) Yaʿnī bir gişide mişḳāl-i zerre gönlünde kibir olsa ol gişi cennet-i dīdāra (2) vāşıl olmaz aşlā. Yaʿnī velīlerimden olmaz, فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي 100 جَنَّتِي (3) daʿvetine gelmez dimekdür ki benüm dostlarumdan oluñ benüm cennetüme girüñ, didi. (4) Hep cennet ḥod ḥaḳḳuñdur. Ammā benüm cennet didüğüm cennet-i ḥāşdur ki cennet-i didār*dur*. (5) ¹⁰¹ اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا بِجَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ ve bu hadīşe muvāfıḳ bir **hikāyet** daḥı (6) oldur ki imām-ı zāhid Ebū Müftīdan rivāyet eyler. Bir gün Mūsā Peyğamber ʿaleyhiʿs-selām (7) Tūr dağında Allāhu teʿālāya münācāt idüp didi-ki “Yā Rabbī!”¹⁰² Bu ḥalkı (8) yaratduñ, bunları dürlü dürlü niʿmetlerle besledüñ. Andan-şonra revāmıdur ki kıyāmet (9) gününde bunları cehennemde yaḳasın.” Pes Ḥaḳ teʿālā celle Şānuhu Mūsā aleyhiʿs-selāma (10) vaḥy eyledi-ki “Yā Mūsā! Var ekin ek, ol ekini şuvar, şuyıla. Biçin vaḳtinde saña (11) cevābın virem.” didi. Mūsā Peyğamber ʿaleyhiʿs-selām vardı ekin ekdi şuvar*dı*, (12) kemāli gelince biçdi götürdi. Ḥaḳ, ol vaḳtin şordı-ki yā Mūsā ekiniñi (13) neyledüñ? Mūsā Peyğamber eyitdi: “Vaḳt-i ḥaşād yitişdi, götürdüm.” Ḥaḳ teʿālā (14) eyitdi: “Ḥarmān yirinde hīç ekinüñ bir nesnesin terk idüp ḳoduñ-mı yoḥsa (15) hepsini götürdün-mi?” Eyitdi: “Ḳodum şol nesnesin-ki anda ḥayır yoḳdur (16) şamanı gibi çöpi gibi.” Ḥaḳ teʿālā eyitdi: “İmdi yā Mūsā! Ben-daḥı cehenneme 12a (1) şol ḥayır olmayanları ḳoyarın-ki anlar ʿār idenlerdür “Lā ilāhe illallāh (2) Muḥammedüʿr-Resūluʿllāh” dimege. Yaʿnī kelime-i şehādet getürmeyenlerdür” ki yaʿnī (3) baʿzı meşāyiḥ eydür “ʿĀr eyler dimenüñ maʿnāsı yaʿnī ululuğı terk idüp (4) gelüp derviş olmağa ʿār ider dimekdür.” didi ve billāhiʿt-tevfīḳ. (5)

⁹⁹ Müslim b. el-Ḥaccāc (vf. 261). *Şaḥīḥi Müslim*. C 5, s. 66. Beyrut: Daru İhyāuʿt-Teraş. Bu kaynak ve sahih kaynakların tümünde hadis şu şekildedir: لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبَرٍ

¹⁰⁰ Fecr, 89/29-30

¹⁰¹ “Allah'ım bütün müʾminleri rızıklandır.”

¹⁰² Rabbī] Rabbi

يُحَدِّثُ ¹⁰⁴ *‘Utāridī* *‘Ebā Recā’i* قَالَ سَمِعْتُ ¹⁰³ *‘An Ebū Nuṣayra el-Vāsītī* **Hadīṣ-i sādīs**

(6) *‘an Ebī Bekri’-ṣ-Ṣiddīkī raḍiyallāhu ‘anhu* فَقَدْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَدْ بَلَغَنِي أَنَّكَ تَقُولُ مِنَ الْجُمُعَةِ إِلَى الْجُمُعَةِ وَالصَّلَاةُ الْخَمْسِي كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ لِمَنْ اجْتَنَبَ الْكِبَايِرَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَعَمْ ثُمَّ زَادَ فَقَالَ الْغُسْلُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ كَفَّارَةٌ وَالْمَشْيُ إِلَى الْجُمُعَةِ كَفَّارَةٌ كُلُّ قَدَمٍ قَدِمَ مِنْهَا كَعَمَلٍ عِشْرِينَ سَنَةً فَإِذَا فَرَغَ مِنَ الْجُمُعَةِ أُجِرَ بِعَمَلٍ مِائَتِي سَنَةٍ ¹⁰⁵

Altıncı hadīṣiün ma’nāsı demek olur ki (12) Ebū Nuṣayra El-Vāsītī ¹⁰⁶ rivāyet ider Ebā Recā’i ‘Utāridī’den ¹⁰⁷. Ol-dağı haber virür (13) Ebū Bekri’-ṣ-Ṣiddīkī’den raḍiyallāhu ‘anhu. Eydür ki bir kerre bir ‘Arabī ¹⁰⁸, Peyğamber Hāziretine (14) ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem geldi, didi ki “Yā Resūla’llāh! Bağa şöyle haber yitişdi ki (15) siz buyurmuşsınız ki cum’a namāzı, bir cum’adan bir cum’aya varınca gişinün (16) günāhlarına keffāret olur dağı beş vakit namāzı, bir vakitten bir vakte varınca **12b** (1) günāh-ı şağāyire keffāret olur günāh-ı kebāyirden ictināb idenlere.” Server-i (2) Enbiyā ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem şöyle buyurdi-ki “Ne’am” didüm. Andan dağı ziyāde (3) eyleyüp buyurdi-ki “Cum’a gün gusül eylemek dağı günāh-ı şağāyire keffāretdür, (4) cum’aya yörümek dağı keffāret olur. Şöyle ki bir gişi cum’a gün (5) gusül eyleyüp ol gusl-ıla mescide yönelse her adımı ki adar yigirmi biñ hayır ‘amel (6) işlemişçe sevāb bulur. Kaçan cum’ayı kılsa cum’adan fāriğ olsa iki yüz (7) yıl hayır ‘amel işlemişçe cezā olunur Zīrā dünyāda cum’aya varmak, āhiretde (8) cennete varmak gibidür.” Bu hadīse münāsib **hikāyet** oldur ki bir zamānda (9) iki arkadaşlar varıdı. Mecūsilerdi, oda tapucılardı. Birisi yetmiş üç (10) yaşında ve birisi otuz beş yaşında idi. Küçük arkadaş büyük arkadaşına (11) bir gün eyitdi: “Gel şu tapduğumuz tañrımuza senünle tecribe idelüm, göre *lüm* (12) bunca yıldur taparuz, görelüm bize hürmet eyleye mi? Eger hürmet eyleser (13) тұrmayalum ol-nice tapalum. Yok eger bizi yaķarise varalum bize hürmet (14) ider tañrı arayalum.” Bu kavle rāzī olıcaķ küçük arkadaş büyük

¹⁰³ Ebū Nuṣayra el-Vāsītī] Ebī Naşri el-Vāsītī

¹⁰⁴ Ebā Recā’i ‘Utāridī] Ebā Recā’il ‘Aṭāriyyi

¹⁰⁵ İbni Hacer el-‘Asķalānī. (M.1998/H.1419). *El-Muṭṭalibu’l-‘Āliyyeti Bizevāidi’l-Mūsannīdi’l-Şemāniyyeti’l-İbni Hacer*. (19. cilt) C 1, s. 197. Suudi Arabistan: El-Āşimetü’l-Ġayt

¹⁰⁶ Ebū Nuṣayra El-Vāsītī] Ebū Naşri Vāsītī

¹⁰⁷ Ebā Recā’i ‘Utāridī’den] Ebā Recā’i ‘Aṭāri’den

¹⁰⁸ ‘Arabī] A‘rābī

(15) kardaşına eyitdi: “Sen mi öñürdi elünj şokarsın oda yoḥsa ben-mi **13a** (1) şokayın?” Büyük kardaşı eyitdi: “Sen tecrube itmek isteyüyörürsin. Sen (2) şok.” Pes küçük kardaşı barmagını oda şokayın şandı. Od *kapkara* (3) tıtdı yaḳdı. Derḥāl ah idüp elini çekdi eyitdi: “Otuz beş (4) yıldur saḡa ṭaparın yine beni yaḳarsın.” Hemān döndi büyük kardaşına eyitdi: “Gel kardaş (5) senünle bir taḡrı arayalum ki eger beş-yüz yıl emrini tutmayup günāḥ (6) daḡı işlersek bir sāʿatçuk ṭāʿat-ıla istiḡfār-ıla günāḥlarımızı yarlıḡaya.” Büyük (7) kardaşı nola didi. Küçük kardaşı eyitdi: “Gel imdi evvel senünle pīr (8) isteyelüm, mürşid isteyelüm tā ki bizi ol aşıl Taḡrı'ya ḡulavuzlaya ve dīn-i İslām ögrede.” Meger ol-zamānuḡ (9) pīri, mürşidi Mālik Dīnār Ḥaziretleri idi raḡmetullāhi ʿaleyni. Kaşd eylediler ki (10) aḡa varalar tā ki bunlara İslām ʿarz eyleye. Ol vaḡtin Mālik Dīnār¹⁰⁹ Ḥaziretleri (11) Başra şehrinde olup Müslimānlara vaʿz u naşīḡat eyleyüp tevḡīd-i ḡāşşa daʿvet (12) eylerdi. Ḥalāyık bī-ḡadd ü bī-ḡıyās çevresine cemʿ olup şeyḡi aḡırlayup taʿlīm (13) iderlerdi. Büyük kardaşı bu hengāmeyi¹¹⁰ göricek eyitdi: “Baḡa zāḡir oldı-ki ben (14) Müslimān olmazmışın.” Küçük kardaşı eyitdi: “Sebep ne?” Eyitdi: “Ömrümün çoḡı oda ṭapmakda (15) ḡiçdi. Eger şimdi Müslimān olursam ehl-i beytüm ve ḡışmum, ḡavmüm beni ʿarlandururlar (16) ḡor u ḡaḡīr iderler ki niçün dīninden döndün deyü.” Küçük kardaş eyitdi: “Hey **13b** (1) kardaş! ḡāfil olma. Dünyādaki ʿār ölünceye-dekdür, fānīdür, gider ammā küfr-ile (2) ölürseḡ aḡiretdeki nār ebedīdür, yaḡar” sözün işitmedi, şeḡāvet ḡālib (3) oldı, döndi ḡitdi. Küçük kardaşı ʿavratını, küçük oḡlancuḡların bir yire (4) cemʿ eyledi, ḡatlandı, muntazır oldı. Tā ki Mālik Dīnār Ḥaziretleri kelām-ı vaʿzından (5) fāriḡ oldı pes bu yigit sürdi şeyḡun yanına vardı. Kışsayı¹¹¹ bir bir beyān eyledi ve (6) eyitdi: “Baḡa İslām ʿarz eyle, ben Müslimān olurın.” didi. Pes Mālik Dīnār (7) Ḥaziretleri bunlara İslām ʿarz eyledi. Ehl-i beytile cümlesi Müslimān oldılar. (8) Ḥalk bu ḡālī görüp sevindiklerinden aḡlaşdılar. Bu yigit ḡalkup ḡitmek isteyicek (9) şeyḡ eyitdi: “Bir ḡamlecük otur. Saḡa aşḡābumdan [birşey]cük cemʿ idivireyin.” Bu (10) yigit eyitdi: “Lā, vallāhi ben dīnümü dünyāya şatmazın. Kimsenün nesnesi gerekmez.” didi. (11) Aldı, yörüyüvirdi. Bir yirde bir

¹⁰⁹ Mālik Dīnār] Mālik Dīnārı

¹¹⁰ hengāmeyi] hengāme'i

¹¹¹ kışsayı] kışsa'i

yıkılmış ev buldı. Ehl-i beytile oğlancuklarıyla aḥşamın (12) ol vīrānede yatdı. Çünkü şabāḥ oldu ‘avratı eyitdi: “Gel tūr bāzāra var bir (13) ‘amel işle. Ola ki ücretcük eline gire. Külfetüne azıkcak¹¹² getir. Oğlancuklar açdur.” (14) Bu yigit ırğād bāzārına vardı, tūrdı. Bir kimse bunu ücrete tūtmadı. Kendü (15) nefesine eyitdi. “Çünkü il beni ücrete tūtmadı varayın Allāh'a kullık ideyin. Ücretim (16) ol virsün.” didi daḥı bir ḥarābe olmuş mescid varıdı. Aḥa girdi **14a** (1) daḥı aḥşama deḡin Ḥaḳḳ'a ‘ibādet eyledi. Aḥşam olıcak eli boş evine geldi. (2) ‘Avratı eyitdi: “Bugün bir işcigez bulmadun-mı ki işleyesin, ücretin alasin, evüne (3) bir loḳma getüresin.” Ol yigit eyitdi: “Ey ‘avrat! Bugün bir pādīşāha kullık eyledüm. (4) Utandum nesne istemege. Yarın gine gel.” didi. “Ümīddür¹¹³ ki ırte ücretüm vire.” (5) didi ve tūrdı şabāḥdan girü bāzāra vardı tūrdı. Girü kimse bunu (6) ırkātılığa tūtmadı. Girü ol ḥarābe mescide girdi. Aḥşama-deḡ Ḥaḳḳ'a aç, şusız (7) ‘ibādet eyledi. Girü evine eli boş geldi. Girü ḥorendesi şordı ki “niçün eli boş (8) geldün?” Eyitdi: “Dün kulluk itdüğüm pādīşāha kulluk eyledüm. ırte üç gün olur. (9) Umaram ki üç günlük ücretümü bir uğurdan yarın vire ki cum‘a günidür.” didi. (10) Girü ol gice kendi ve ‘avratı ve oğlancukları aç yatdılar. Çünkü şabāḥ (11) oldu ol gün cum‘a günü idi. Tūrdı girü bāzāra vardı. Girü kimse (12) bu yigidi ücrete tūtmadı. Girü ol ḥarābe mescide girdi, iki rek‘at namāz (13) kıldı, elini göge ḳaldurđı, münācāt idüp Rabbisine ‘arz-ı ḥacāt eyledi-ki (14) “İlāhī, Seyyidī, ve Mevlāyī, yā Kerīm, yā Latīf! Ben kuluḡı çünkü İslām kerāmeti ile (15) ululadun, başuma ĩmān tācın urdun, hidāyet ṭarīḳatına yol gösterdüñ. Bu **14b** (1) günki gün ḥurmeti¹¹⁴ ḥaḳḳı-çun -ki ḥazretünđe mübārek gün, şerīf gün, cum‘a günidür- (2) ‘ayālīmün nafaḳası derdinden beni ḳurtar, sizmedüğüm yirden beni rızıḳlandur. Vallāhi (3) utanurın ehl-i ‘ayālūme bu gice ḳuru boş varmağa. Ḳorḳarın-ki ḥālleri (4) müteḡayyir olup ‘aḳılsızlıḳlarından İslām'a geldüklerine pişmān olalar ki (5) bizi nice dīne getürdüñ be-gişi kim açlıḳdan ḳırılıyoruz dirler.” didi (6) ve tūrdı¹¹⁵ yine iki rek‘at namāz kıldı. Cum‘a vaḳti olduḡınlayın cum‘aya vardı. (7) Bu ṭarafdan evlādına şol derece açlıḳ ḡalebe eyledi-ki açlıḳdan aḡlaşdılar.

¹¹² azıkcak] azıcaḳ

¹¹³ ümīddür] ümīzdür

¹¹⁴ ḥurmeti] hurmenitehi

¹¹⁵ tūrdı] tūvđı

Babamuz (8) bizi ne aşıll yire getürdi bilmezüz ki uşda açlıktan helāk olup giderüz (9) deyü çağrışdılar. Hemān-dem anı gördiler ki kapu kaçıldı. Hātūn gişi nedür deyü (10) kapuya çıktı. Gördi bir güzel şüretlü yigit elinde altundan bir tabağ¹¹⁶ tutar. (11) Bir altunlu örtile örtülmüş. Eyitdi: “Hātūn gişi bu tabağı al. Sizüñdür, var erüñe (12) di-ki ol üç-gün hizmetin itdüğüñ pādīşāhuñ gönderdi. Ol üç günüñ ücreti¹¹⁷ (13) ve dağı di-ki ol, artuğ işledükçe biz dağı ücretin artucağ virürün. (14) Huşūşā bugünkü gün-ki cum‘a günidür zīrā az ‘amel bugünkü günde pādīşāhımız (15) katında ġāyet çok görünür.” didi. ‘Avrat tabağı içerü aldı üstün açdı. **15a** (1) Gördi biñ kızıl filori¹¹⁷. Tīz sigirtti bir şarrāf dükkānına vardı, birini boza lūt (2) hāzır¹¹⁸ eyleye. Şarrāf altunuñ birin vezne çekdi üç mişkāl çıktı, nefesine nazar (3) eyledi, bildi-ki bu dünyā altunlarından degül. Ol hātūna şordı: “Sen bunı kanda bulduñ?” (4) Hātūn hikāyeti deyüvirdi. Rivāyet eydür: Ol şarrāf Naşrānī idi, hemān-dem (5) Müslimān oldu, bir filorisine biñ akçe virdi. Hātūn ta‘ām aldı evine geldi. (6) Bu taraftan ol-yigit bu kıssadan haberi yok eyitdi: “Nice eli boş eve varayın? (7) Ben bārī bir hīle ideyin.” deyü dest-mālını tobrağ-ıla tobtolu eyledi ki elündeki (8) nedür didükleri vaktin “undur getürdüm” diyeyin. Bu harābeye geldi, girdi. Evine nazar (9) eyledi. Gördi bir iki hāl döşenmiş. Ta‘ām kokusu dağı gelür. Kapu önünde dest-mālın (10) kodı. Kimse tuymasun deyü içerü girdi. Ol hāl şordı “Ne hāldür?” deyü. ‘Avratı (11) eyitdi: “Nolsa gerek. Üç gündür hizmet eyledüğüñ ulunuñ bugün hizmetkārı (12) geldi, ücretiñi getürdi.” Eyitdi-ki “Ol ne-kadar ‘amelin ziyāde eylerse biz dağı on[a] ol-kadar (13) ücretin ziyāde eylerüz¹¹⁹. Huşūşā ki bugün cum‘a günidür az hizmeti bizim katımızda (14) çokdur.” didi. Gişi bildi-ki bu tabağ kandan geldi: Cānib-i Raḥmān’dan geldi. Taşra (15) çıktı-ki dest-mālından toprağı döke. Gördi-ki ol toprak kudret-i Haḫḫ-ıla elenmiş un (16) olmuş. Ol yigit secde-i şükür eyledi, anı dağı içerü getürdi ve ni‘mete müstağrağ oldu. **15b** (1) İmdi ‘azīz-i men! Haḫḫ celle ve ‘alā buyurmuşdur: ¹²⁰ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَ يَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ Ya‘nī şol kimse-ki

¹¹⁶ tabağ] kapak

¹¹⁷ filori] fulori

¹¹⁸ hāzır] hāzır

¹¹⁹ eylerüz] eylerür

¹²⁰ Talāk, 65/2-3

benden korkar biz anuḡ-ḡun ʔarlıḡdan (3) ʔurtulacak bir maḡrec ʔıluruz ve sezmediḡi yirden anı rızıḡlandururuz ve billāhi *'t-tevfīḡ*.

(4) **Hadiṡ-i sābi** *‘An ‘Abdu’llāh-ibni Ṣamed¹²¹ ‘an Enes ibni Mālīk raḡıyallāhu ‘anhum* (5) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ¹²² وَحَدَّ بِهَا هَدِمَتْ أَرْبَعَةَ أَلْفٍ ذَنْبٍ (5) ¹²³ Yedinci hadiṡiṅ ma‘nāsı budur ki Enes (7) ibni Mālīk Resūl Hāziretinden ṡöyle rivāyet eyler ki bir kimse ki “Lā ilāhe illa’llāh” (8) kelimesin ṡıdḡ-ıla diline getürse dört biḡ günāh-ı kebāyiri helāk eyler giderür. (9) Buḡa münāsib **hikāyet** oldur ki Ebū Berrin ‘Abdu’llāhi Mervezi¹²⁴ rivāyet (10) eyler ki geḡmiṡ beglerden bir temerrüd beg varıdı ki rabbine ‘āṡī olurdı, cemī‘-i *zamanda* (11) emrine muḡālifet eylerdi, buyruḡın ʔutmazdı, nehy itdüḡi yirden ʔaçmazdı. (12) Sulṡān, vezīrlerele meṡveret eyledi. ṡöyle tedbīr eyledi-ki ol begi ʔutalar bir (13) ʔumḡumaya ʔoyalar, aḡzın bekideler, ol ʔumḡumayı oda vuralar, iḡinde ʔaynayı ʔaynayı (14) yana gide. Vaḡtā ki ʔumḡumaya ʔoydılar daḡı oda urdılar oduḡ issisi ʔumḡumayı ʔızdırmaḡa (15) baṡladı. Hāriṡ taḡrıdan ḡayrı ʔapduḡı taḡrılara feryād eyleyüp ʔıḡırmaḡa **16a** (1) baṡladı: “Yā fulān, yā Lāt, yā Hübel, yā Ġuzzā! Beni ḡalāṡ eyle ki bunca yıldur (2) size ‘ibādet eylerin.” Fāide eylemedi. Bu ʔıḡırdıḡça oduḡ ḡarāreti artdı. (3) Gördi-ki yanmak muḡarrerdür. Bunlardan ümīdini¹²⁵ kesdi daḡı Allāh'a teveccüh (4) eyleyüp ʔumḡumanuḡ iḡinden ʔaḡırdı ki لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ (5) Pes Hāḡ celle ve ‘alā bir melek göndürdi gökden-ki ol odı söyündüre¹²⁶ (6) ve bir melek daḡı göndürdi ki ol ʔumḡumayı¹²⁷ havāya ʔaldura. Pes ol melek geldi (7) ol odı söyündürdi ve ol melek geldi ʔaldurdu yir-ile gök ortasında (8) mu‘allaḡ ʔutdı. Cemī‘isi gördiler ve ol ʔumḡumanuḡ iḡinde henüz ʔaḡırurdu-ki (9) “Lā ilāhe illa’llāh Muḡammedü’r-Resūlu’llāh.” Hattā ṡöyle rivāyet eylerler ki ol

¹²¹ ‘Abdu’l-lāh-ibni Ṣamed] ‘Abdu’l-lāh-ibni Ṣamde

¹²² لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

¹²³ İbni İraḡ el-Kināni (1981). *Tenzīhu’ṡ-ṡeriatī’l-Merfū‘ah*. s. 650. Beyrut-Lübnan: Dārü’l-Kitābi’l-‘İlmiyye

¹²⁴ Ebū Berrin ‘Abdu’l-lāhi Mervezi] Ebū Berin ‘Abdu’l-lāhi Merzeti

¹²⁵ ümīdini] ümīzini

¹²⁶ söyündüre] söyündürdi

¹²⁷ ʔumḡumayı] ʔumḡumaı

(10) yıl ol kumkumayı¹²⁸ götürdi bir t̄ai'fenüñ içine getürdi-ki Allāhu te'ālāyı (11) bilmezlerdi. Gördiler havāda bir kumkuma, iner. İçinde bir şadā var. T̄iz açdılar ol (12) begi kumkumadan çıkardılar. Haber şordılar. Kışşadan¹²⁹ bir bir haber virdi. Ol memleketüñ (13) halkı cümlesi kâfirlerdi. Bunı işidüp Müslimān oldılar ve billāhi't-tevfīk. (14)

Hadīs-i s̄amin 'An 'Ali ibni Ebī T̄alib kerramallāhu vechehū قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْلِسُ عَلَى كُلِّ بَابٍ مِنَ الْمَسْجِدِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ سَبْعُونَ مَلَكًا يَكْتُبُونَ النَّاسَ بِأَسْمَائِهِمْ حَتَّى يَكُونَ¹³⁰ آخِرُ مَنْ يَكْتُبُ رَجُلٌ¹³¹ جَاءَ حِينَ جَلَسَ إِلَّا مَأْمُومًا عَلَى الْمَنْبَرِ فَلَمْ يُؤْذَ أَحَدًا أَفَى مَجْلِسٍ وَلَمْ يَقُلْ إِلَّا خَيْرًا فَذَلِكَ أَذْنِي ...şadağa Resūlu'llāh" (4) Sekizinci

hadīsüñ ma'nāsı budur ki Hāziret-i Emīre'l-Mü'minīn 'Alī ibni Ebī (5) T̄alib kerramallāhu vechehū rivāyet ider Hāziret-i Resūlden şallallāhu 'aleyhi (6) ve sellem. Cum'a gün olduğlayın Cum'a Mescidi'nüñ her kapusunda yitmiş melek (7) oturur, cum'aya gelen halkı adlı adıla yazup deftere alurlar. Hattā (8) āhır cum'adan sonra yazdukları şol kimsenedür ki haṭīb minber üzere^{ine} (9) çıkup oturduğı vaḳtın cum'aya geldi epsemcek otırdı, kimseyi (10) incitmedi, hayırdan ğayrı nesne söylemedi. Bu, şol kimsedür ki ehl-i (11) cum'a naşibinden eñ [az] naşibi varımış ve bunıñ eñ ednā naşibi oldur ki (12) bir cum'adan bir cum'aya varınca günāh-ı şaġāyiri maḥv olup yarlıġanur ve buña (13) münāsib **hikāyet** oldur ki ol vaḳtın ki Allāhu te'ālā celle şānuhū buyurdı (14) ki

يَا'nī ben yir yüzinde Ādem dirler bir ḫalīfe (15) yaradıcıyın¹³⁴.

Melekler eyitdiler: ¹³⁵ أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَ يَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَ نَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَ نُقَدِّسُ لَكَ

17a (1) ...Ya'nī eyitdiler: “Yaradurmuşsin şol kimseyi ki (2) yir yüzinde fesād eyler, kan döker. Biz ḫod tesbīḥ idüp taḳdīs idicilerüz. (3) Ya'nī biz pāk melekler olavuz, tesbīḥ

¹²⁸ kumkumayı] kumkumaı

¹²⁹ kışşadan] kışşa'idan

¹³⁰ يَكُونُ] يَكُونُ

¹³¹ رَجُلٌ] رَجُلٌ

¹³² El-Ḥasan bin 'Ali el-Cevherī (M.1998). *Ḥādīsü Ebi'l-Faḍli'z-Zeherī* s. 31. Riyād: Eḍvā'i's-Selef

¹³³ Bakara, 2/30

¹³⁴ yaradıcıyın] yaradacıyın

¹³⁵ Bakara, 2/30

idicilerüz daḥı sen bizüm üzerümüze bir (4) nā-pāk, fesād, ẓan idici yaradup ḥalīfe-mi idersin. Bu ḥod maʿkūl degül.” (5) Pes ol vaḳtın Ḥaḳ celle ve ʿalā bunlara ğaẓab¹³⁶ idüp eyitdi:¹³⁷ ¹³⁸ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ “Yaʿnī ben bildüğümü siz bilmezsiniz. Yaʿnī siz ancak pāksiz mülevves¹³⁹ ḥālinden (7) ḥaber-dār degülsiz. Ol yaradacağum ism-i cāmīʿa maẓhar olur, hem (8) pāk ḥālin bilür hem şer ḥālin bilür, hıç ol bilmediği nesne ẓalmaz. Siz ancak (9) lütfuma maẓharsız. Ol Ādem hem lütfuma hem ẓahruma maẓhar düşer, (10) külliyyet-ile¹⁴⁰ ẓuhūrum aḡa mevẓufdur. Siz bu sırdan ne ḥaberünüz vardır. (11) Ben bildüğümü siz bilmezsiniz. Epsem oluḡ. Benüm işime yaramayana ben vücūd virürin.” (12) didi Pes melekler bu sözden ẓorḳdılar. Yedi kerre ʿarş ayağın ẓavāf eylediler. (13) Tā ki ẓorḳuları geçdi andan-şonra Allāhu teʿālā bunlara emr eyledi-ki (14) “İnüḡ yir yüzinde bir ev yapuḡ tā ki Ādem oğlanları günāḥ işlediği vaḳtın (15) siz ʿarşı ẓavāf itdüğünüz gibi yedi kerre ol evi ẓavāf eyleyeler. Ben **17b** (1) anlaruḡ günāḥların ʿafv eyleyüp yarlıgayam.” Pes melekler Allāh emriyle indiler (2) yir yüzinde Kaʿbeyi¹⁴¹ ẓızıl yāḳutdan binā eylediler. Ādem gelüp ẓavāf eylerdi. (3) Nūḡ ṭūfānına-dek¹⁴² ṭırdı. Nūḡ ṭūfānında Allāh'ın emriyle yine melekler dördünci (4) ẓat göge çıkdılar. Pes Allāhu teʿālā ol binānuḡ sağ ẓarafında bir mināre yaratdı-ki (5) uzunluḡı beş yüz yıllık yol oldu. Andan ol evüḡ adını Beytü'l-Maʿmūr ẓodı. (6) Şimdi yir yüzinde [Müslümanlar] Mekkeyi¹⁴³ nice ẓavāf eylerse dördünci ẓat gökde melekler daḥı (7) ol Beytü'l-Maʿmūr'ı şöyle ẓavāf eylerler. İbni ʿAbbāş rivāyet eyler ki ẓaçan cumʿa (8) gün olsa Cebrāʾīl ʿaleyhi's-selām ol mināreye çıḳup ezān oḳur (9) ve¹⁴⁴ İsrāfīl ʿaleyhi's-selām minbere çıḳup ḥuṭbe oḳur ve Mīkāʾīl ʿaleyhi's-selām (10) miḥrābında imāmlik eyler ve cemīʿ-i gökyüzünde olan melekler cemʿ olup namāz (11) ẓılurlar ve namāzdan fāriḡ olup duʿa itmeli olıcaḳ Cebrāʾīl eydür: “Yā Kerīm ve yā Latīf! (12) Bugün baḡa şol oḳuduğum ezāndan ne-ẓadar

¹³⁶ ğaẓab] ğaẓab

¹³⁷ Bakara, 2/30

¹³⁸ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ [قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ]

¹³⁹ mülevves] mülüvvet

¹⁴⁰ külliyyet-ile] külliyyetile külliyyetile

¹⁴¹ Kaʿbeyi] Kaʿbeʿi

¹⁴² ṭūfānına-dek] ṭufānına-dek

¹⁴³ Mekkeyi] Mekkeʿi

¹⁴⁴ ve] ve ve

şevāb hāşıl oldıyısı yir yüzinde ümmet-i (13) Muḥammed'den şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ne-ḳadar mü‘ezzin ezān okuduyısı şevābın hep (14) anlara bağışladım, baña nesne gerekmez.” diye. Andan şonra İsrāfil du‘ā idüp eyide: (15) “Yā Latīf ve yā Raḥmān! Bugün baña şol okuduğum ḥuṭbeden ne-deñlü şevāb hāşıl (16) oldıyısı yir yüzinde ümmet-i Muḥammed'den şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ne-ḳadar ḥaṭīb ḥutbe **18a** (1) okudısa anlara bağışladım.” diye. Andan Mikā’ıl eyide: “Yā Cevād u Kerīm! Bugün (2) kılduğum imāmetden ne-deñlü şevāb hāşıl oldıyısı cümle yir yüzinde ümmet-i (3) Muḥammed'den şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ne-ḳadar imām, imāmlık itdiyise hep (4) anlara bağışladım.” diye. Andan şonra bu cemī‘-i namāz kılan melekler böyle du‘ā ide/er (5) ki “Yā Settāre’l-‘uyüb ve yā Ğaffāra’z-zünüb! Bugün biz melekler bu kılduğumuz namāzdan (6) ne-deñlü şevāb hāşıl olursa cemī‘isini yir yüzinde ümmet-i Muḥammed'den (7) şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ne-ḳadar kimse cum‘a namāzın kıldıyısı anlara bağışladuḳ. (8) Sen ḳabül eyle yā Rabbī¹⁴⁵.” diyeler. Ey ‘azīz-i men! Şöyle bilin: Bu cümlesi bu ümmete (9) maḥşūşdur ğayrı¹⁴⁶ ümmetlerün bunda ḥişşesi yoḳdur zīrā cum‘a namāzı (10) ve Fātiḥa sūresi bu ümmetün ḥāşıdır, ğayrı¹⁴⁷ ümmetlerden imtiyāzıdır ve cum‘a (11) gün Allāhu te‘ālā ḳatında ğāyet sevgülü gündür ki Ādem cum‘a gün vüçüd (12) buldı ve cum‘a oldu ve ḳıyāmet günü cum‘a günü ḳopsa-gerek ve adı Seyyidü’l-Eyyāmdur (13) ve Yevmü’l-mezīddür ve ‘İydü’l-mesākındür ve cāmi cihān-nümādur ki (14) Cebrā’ıl ‘aleyhi’s-selām Resül Ḥaziretine şallallāhu ‘aleyhi ve sellem cum‘a gününü (15) bir āyine şüretinde getürdi ki cemī‘-i ‘ālemün şüreti anda közkürdi (16) ve buña münāsib **ḥikāyet** daḫı oldur ki Meysere bin Ḥuneyn derler bir kimse **18b** (1) varıdı ḫaylī ‘azīzlerden idi. Bir gün seyr iderek yolu maḳberlere (2) uğradı. Derḫāl eyitdi: “¹⁴⁸يَا أَهْلَ الْقُبُورِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ Ya‘nī Allāh’uñ (3) selāmı sizün üzerünze olsun ey maḳbere irenleri. Siz bizden (4) öñürdi, ulaşacaḳ yire ulaşdınuz selefden oldunuz. Biz size tābi‘lerden (5) olduḳ. Biz daḫı sizün varduğunuz yire varsaḳ gerek, sizün

¹⁴⁵ Rabbī] Rabbi

¹⁴⁶ ğayrı] ğayrī

¹⁴⁷ ğayrı] ğayrī

¹⁴⁸ “Ey kabir ehli Allah’ın selamı sizin üzerinize olsun.” Bu anlamda hadis-i şerif parçası. Tamamı için bk. Muhammed bin ‘İsā e’t-Tirmizī. (thsz). *Cāmi’u’t-Tirmizī*. Beyrut: Darü’l-İḥyāi’t-Terāşī’l-‘Arabi.

gördükleriniz (6) görsek [gerek]. Hâk te‘âlâ bizi de sizi de yarlıgasın. Bize de ve size de rahmet eylesün.” (7) didi. Şöyle anlattılar: “Ölümler dirilerden hayırlı ola.” Fî’l-hâl Allāhu te‘âlâ (8) bu ölümlerden birine rûh virdi tā ki Meysere'ye cevāb virüp hâkikat-i hālî (9) bildüre. Faşîh ‘Arabî lisân-ıla eyitdi: “Yâ Meysere! Sa‘âdetlü ve devletlü, hayâtda olup (10) Hâk’ı tesbîh idenlerdür ki her ayda dört kerre hacc-ı mebrûr iderler. Meysere (11) eyitdi: “Bir ayda dört kerre hac itmek nice olur?” “Eyitdi: Allāh saña rahmet (12) eylesün dağı bilmez misin ki her cum‘aya varmak bir hacc-ı mebrûr eylemekdür. Ya‘nî (13) kabûl olunmuş hac şevābınca şevāb vardır.” Meysere eyitdi: “Allāh saña rahmet (14) eylesün. Cum‘a gün neye artuk meşgûl olalum ki bize ziyāde menfa‘atı ola.” (15) Eyitdi: “Ol gün istiğfāra ve tevbeğe meşgûl oluñ, ol Allāh hâk’ı-çun (16) başa rûhumı virdi saña cevāb vermeg-içün. Cum‘a gün ümmet-i Muhammed'e istiğfār u **19a** (1) tevbeden¹⁴⁹ gökcek menfaatlı ‘amel yokdur.” didi. Pes Meysere yine su‘âl idüp (2) eyitdi: “Ya niçün saña selām virdüm didi selāmum almaduñ?” Eyitdi: “Ol selam (3) hasendür. Hasenāt bizden dağı öldüğümüz vaktin götürülüp tûrur. Şimdi (4) bizüm ne hasenemüzden ziyāde olur ne seyyi‘emüzden eksilür ancak biz sizden (5) yâ ehl-i dünyā, fulān gişi mi öldi? Allāh rahmet itsün dimenüze rāzîyuz. Ol sebebeden (6) siz bizden efdalsiz didi.” Zira biñ yıl yirde yatmağdan bir kerre sağ olup (7) Muhammed Mustafā’ya şallallāhu ‘aleyhi ve sellem şalavāt virmek hayırludur ve buña (8) münāsib **hikāyet** dağı oldur ki Şeyh ‘Ala’i’d-dîn Zendūsî, Ebû Manşûr-i mezkûrdan (9) rivāyet eyler. Va‘zında şöyle zikir eyledi-ki enbiyanuñ küllisi artuk eksik (10) yigirmi dört biñ peygamberdür, üç-yüz on üç mürseldür ve bir hefte dağı yedi-gündür. (11) Evvel cum‘a irtesi ki yevmü’s-sebtdür, Zuhal yıldızı günidür. Hâk te‘âlâ elli mürsel (12) peygamberile Mūsā Peygamber ‘aleyhi’s-selām[a] ol günü bayram eylemişdür, hâş¹⁵⁰ eylemişdür ve yek-şenbih (13) günü ki yevmü’l-eḥaddür¹⁵¹, Şems yıldızı günidür. Hâk celle ve ‘alâ elli mürsel (14) peygamberile ‘İsā Peygamber ‘aleyhi’s-selām[a] ‘ıyd eyleyüp hâş eylemişdür ve dü-şenbih (15) günü ki yevmü’l-işneydür, Kâmer yıldızı günidür, altmış üç mürsel peygamberile (16) Muhammed Mustafā’ya hâş eylemişdür.

¹⁴⁹ istiğfār u tevbeden] istiğfāri tevbeden

¹⁵⁰ hâş] ḥāḍ

¹⁵¹ yevmü’l-eḥaddür] yevme’l-eḥaddür

Fazîletinden ötüri üç peygamber artuk **19b** (1) virmişdür ve se-şenbih günü ki yevmü's-şülaşadur, 'Arîh yıldızı-günidür. Elli mürsel (2) peygamberine Süleymân Peygamber 'aleyhi's-selâma 'ıyd ve yevm-i hâş eylemişdür (3) ve çehâr-şenbih günü ki yevmü'l-erba'adur, 'Aṭarid yıldızı günidür ki elli mürsel/ (4) peygamberile Ya'qûb Peygamber'e bayram ve yevm-i hâş eylemişdür ve pençe-şenbih günü (5) ki yevmü'l-hâşdur¹⁵², Müşterî yıldızı günidür. Âdem Peygamber'e elli peygamberile 'ıyd ve (6) yevm-i hâş¹⁵³ eylemişdür. Üç-yüz on üç mürselün hisşesi günlerde tamâm (7) oldu. Kaldı cum'a günü-ki Allāhu te'ālānuḡ hâş günidür. Pes burada Server-i (8) Enbiyā Muḡammed Muştafa şallallāhu 'aleyhi ve sellem eydür: "Ben eyitdüm: Yā Rabbī!¹⁵⁴ Bu altı (9) günü hep peygamberlerüñe üleşdürüp¹⁵⁵ hâş eyledün. Yā ümmetümünḡ hâş hisşesi (10) kanı?" Hâk celle ve 'alā eyitdi: "Yā ḡabībüm! Ancaḡ cum'a ḡalmışdur ki benüm-çün hâş (11) eyledüm ki benüm rızām cennetde cum'a günindedür. Rızāmı ve cennetümi ve cum'ayı senünḡ (12) dostlarunḡ ve senünḡ ümmetünḡe virmeyüp ya daḡı kime virsem gerek." didi ve bu (13) yirde meşāyih dimişlerdür ki şenbih ve yek-şenbih bu ikisi Âdem'ünḡ iki kulaḡı (14) mertebesindedür ve dü-şenbih ve se-şenbih bu ikisi Âdem'ünḡ iki gözi mertebesindedür (15) ve çihâr-şenbih ve penç şenbih bu ikisi Âdem'ünḡ burnı mertebesindedür. Fefhem (16) vallāhu a'lem bi's-şavāb¹⁵⁶.

Hadîş-i tāsî'u 'An Mu'āz-ibni Cebel¹⁵⁷ raḡıyallāhu 'anhu **20a** (1) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى يَا ابْنَ آدَمَ اسْتَجِ مِنِّي عِنْدَ مَعْصِيَتِي حَتَّى اسْتَجِيَ أَنَا مِنْكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلَا أُعَذِّبُكَ يَا ابْنَ آدَمَ لَوْ لَقِيتَنِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَعَكَ حَسَنَاتِ أَهْلِ الْأَرْضِ لِأَقْبِلَ¹⁶⁰ مِنْكَ حَتَّى تَصَدَّقَنِي بِوَعْدِي أَنِّي أَنَا الرِّزَاقُ¹⁶¹ وَأَنْتَ الْمَرْزُوقُ وَنَعْلَمُ أَنِّي أَوْفِيكَ رِزْقَكَ فَلَا تَتْرُكْ طَاعَتِي سَبَبَ¹⁶² رِزْقِكَ فَإِنَّكَ إِنْ تَرَكْتَ طَاعَتِي سَبَبَ

¹⁵² yevmü'l-hâşdur] yevmü'l-haşdur

¹⁵³ hâş] hād

¹⁵⁴ Rabbī] Rabbi

¹⁵⁵ üleşdürüp] üleşdüp

¹⁵⁶ "En doğruyu bilen Allah'tır."

¹⁵⁷ Cebel] Cebele

¹⁵⁸ يَا بَنُ يَا ابْنَ

¹⁵⁹ يَا بَنُ يَا ابْنَ

¹⁶⁰ لِأَقْبِلُ

¹⁶¹ أَنَا الرِّزَاقُ الرِّزَاقُ

¹⁶² سَبَبَ] سَبَبَ

رَزُقَكَ أَوْجِبْتُ عَلَيْكَ عَقُو بَنِي sadaqa *Resūlu'llāh* (7) ve sadaqa Ḥabībullah. Tokuzuncu ḥadīṣiñ ma'nası budur ki İbni (8) Cebel raḍıyallāhu 'anhu Resūl Ḥaziretinden şallallāhu 'aleyhi ve sellem şöyle (9) rivāyet eyler ki Hāk sübhānehū ve te'ālā ḥadīṣ-i ḳudsīde eydür: “Ey ādem oğlu! (10) Utan benden ma'şiyet itdüğüñ vaktin ki ben-dağı utanam senden kıyāmet (11) güninde 'azāb eylemekden. Yā ādem oğlu! Eger kıyāmet güninde götürü yir yüzinde (12) olan halkuñ 'ibādeti kadar baña ibādet-ile gelseñ ḳabūl eylemezsin tā ki beni *gerçekleyüp* (13) bu va'deme inanmayınca ki rezzāk benin merzūk sensin.” Ya'nī ben senüñ (14) rızḳuñı iki biñ yıl senden öñürdi yaradup seni rızıksız *ḳomayacağumuza* (15) itikād itmeyince demek olur ve dağı eydür: “Yā ādem oğlu! **20b** (1) Rızḳuñ sebeble benüm t̄a'atümi terk idersen baña inanmamış olursın. Öyle [olsa] (2) ben-dağı kıyāmet güninde saña 'uḳūbet itmegi vācib görürin, gāfil (3) olma” ve buña münāsib **hikāyet** oldur ki İbrāhīm bin Edhem ki ol Belḥ pādīşāhı (4) idi. Āḫir ol tevekkülü berekātında sultāni'l-fuḳarā' oldı. Tevbesine sebep (5) bu oldı-ki -ittifāk- bir kere şahrāda bir yirde indi öñine şofra¹⁶³ getürdiler. (6) Hemān-dem-ki elini etmek dilimine şundı. Ḳanda imiş bir ḳarḳa havādan inüp (7) İbrāhīm bin Edhem'ün elindeki dilim etmegini burnı-yıla ḳapdı ve havāya uçdı. (8) İbrāhīm bin Edhem her nesneden 'ibret alıcı müdeḳḳiḳ¹⁶⁴ kimseydi. “Bire meded (9) getürün! Şu ḡaruḳa benüm etmegimi ḳolayına almadı. Ardınca gideyin, göreyin (10) ḳanda iledür.” didi. Atın çigürdiler. Bindi ḡarḳanuñ ardına düşdi. (11) Ḳarḳa gitdi bu gitdi. 'Āḳıbet ḳarḡa süzüldi bir ḳaba ağacuñ (12) dibinde ḡā'ib oldı. İbrāhīm bin Edhem dağı ol ağacuñ dibine geldi. (13) Gördi-ki bir ḡarīfi ol ağacuñ üzüne elini muḥkem bağlamışlar. Ol (14) etmegi alan ḡarḳa bu bī-çārenüñ omuzında oturmuş iki ayağıla (15) etmek dilimin başmış, burnıla pāre pāre ḳoparup ol baḡlu t̄uran **21a** (1) ḡarīfüñ ağzına şoḡar, yidürür. Derḡāl İbrāhīm bin Edhem biraz temāşā eyledi. (2) Tā ki ol dilimi ḳarḳa tamāmca ol-kimseye yedürdi ve girü havāya uçdı. Andan ayru (3) varup ol gişinüñ baḡın çezüp ḡaber şordı ki ne gişisin, burada neden (4) bilişsin? Eydi: “Sultān-ı kerem ben bir ulu bāzırgānidüm. Bu şahrādan kārubānum-ıla (5) gice yörürken ḡarāmīler üşdiler hep mālumu rızḳumu nem varise aldılar, beni bu ağaḡa (6) çıplak

¹⁶³ şofra] sofra

¹⁶⁴ müdeḳḳiḳ] müdeḳḳiḳ

bağlayı kodılar, gittiler.” İbrāhīm şordı-ki “Kaç gündür bu ağaca bağlısın?” (7) Eyitdi: “On iki gündür.” İbrāhīm eyitdi: “Yā o vakıtden berü açlıktan buñalmadıñ-mı?” (8) Eyitdi: “Dört beş gü[n] var ki bir ğarkā rızķımı getürür. Ol beni yaradan Rezzāk¹⁶⁵ (9) bunıñ gibi buñ deminde benüm rızķımı ğarğa sebeble yitişdürdi.” didi. Pes (10) İbrāhīm bin Edhem bu ħālī göricek tız ol kimseyi bendden çizüp atı ardına (11) aldı ve bunı fikir eyledi-ki “Bir kimsenüñ eli, ayağı bağıu ola, rezzāk pādīşāh ol (12) bī-çārenüñ rızķını gökde uçan ķuş sebeble getüre, eksük itmeye. (13) Kışsa-böyle olduķdan-şonra bu pādīşāhlık benüm başuma ne derd ü belādur ki (14) ħuşūşā zımnında¹⁶⁶ ādem incitmek lāzım ola ¹⁶⁷ نَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شَرِّ ذَلِكَ (15) didi” ve geldi. Bir çobān-ıla eyitdi: “Ey çobān uşda benim fāķir libāslarum **21b** (1) hep saña. Şol kepenegüñi ve çaruģuñı baña vir ki dervīşlik pādīşāhlığımış. (2) Na‘lı tersine urulmuş¹⁶⁸ daķı şimdi anladum.” didi ve ayağına çarık geydi (3) ve egenine kepenek geydi ve eline bir ‘aşā aldı yayan ħacca doğrudı. Her adı^{mında} (4) iki rek‘at namāz kıla kıla on dört yılda ħacca geldi ve arķasıla (5) odun getürürdi. İki aķçeye şatarıdı birin şadaķa virürdi, birin ekmege (6) virürdi. Ekmegi daķı dört pāre eylerdi dört kimse-yile yerdi. Her zamānda (7) “Pādīşāhlık buyımış. Ya‘nī kimseyi incitmemek imiş.” dirdi ve buña münāsib bir **ħikāyet** (8) daķı oldur ki Şaķīķ Belķī Ĥaziretleri, meşāyih-güzındendür. Dā‘im bir mescidde oturup (9) Ĥaķķ’a tevekkül iderdi. Ėāyibden her taraıdan rızķı eksüksüz gelürdi. Meger (10) ol maħallede bir māl-dār mütevellī varıdı. Bir gün mescidde tenhāca şeyķ Şaķīķ (11) Ĥaziretine -bulup- eyitdi: “Yā Şeyķ gel¹⁶⁹ şu ilüñ getürdüģi nesneleri yime. Ben senüñ rızķuña (12) kefīl olayın benden yi, ğayrı ğışiden yeme. Benüm ĥazīnem çokdur.” didi. Şeyķ Ĥaziretleri (13) eyitdi: “Nola senüñ ĥazīneñden yiyeyin ammā birķaķ şarķ-ıla-ki evvel bu ki sen benden (14) öñürdi ölmeyesin zīrā ol taķdīr üzerine sen öliceķ ben açlıķdan helāk (15) olurun. Anıñ-uçun-ki rızķımı senüñ ĥazīneñe maħşuş eyledümdi ve bir şarķ daķı **22a** (1) bu ki senüñ ĥazīneñ oda yanmasun, şuya ğarķ olmasun, ĥarāmī

¹⁶⁵ Rezzāk] Rezzāk

¹⁶⁶ zımn] zımn

¹⁶⁷ “Bunun şerrinden Allah'a sığınırız.”

¹⁶⁸ urulmuş] urulmuşmuş

¹⁶⁹ gel] gele

hırsız (2) gelüp almasun yoḥsa ben yine açlıktan helāk olurun zīrā rızķımı saḡa (3) maḥşüş eyledümdi. Üçünci şart bu ki benüm nā-gāh bir ‘ayubumu görüp rızķımı kesmeyesin-ki (4) yine ben açlıktan ölmek lāzım gele.” Ol mütevellī eyitdi: “Yā şeyḡ bu şartlar (5) kimünḡ ḡazīnesinde olur?” Eyitdi: “Benüm Taḡrınuḡ ḡazīnesinde. Şimdi benim tapduḡum (6) Taḡrı'nuḡ vardır. Ne ‘ayubumu görüp rızķımı keser ne oḡa ölmek vardır (7) ne gitmek vardır. Şandunḡ ki ol aşıl Taḡrınuḡ muṭlaḡ ḡazīnesinden yemeyem de (8) senünḡ muḡayyed ḡazīneḡe muḡayyed olam.” didi. Ol mütevellī ḡazaba gelüp eyitdi: (9) “Bu senünḡ söyledüḡün bir eski avurtdur¹⁷⁰, hemān bir ḡuru sözdür.” Şeyḡ eyitdi: (10) “Anan ataḡa söz-ile ḡelāl olmuşdur. Sözi sen ḡor mı görürsin? Eger bu sözden (11) yeg cevher olaydı gökden yire Cebrā’īl ḡabību’llāḡ[a] getirirdi. Cümle (12) ‘ālem söz-ile açılmışdur, sözi beḡenmezsin.” didi. Mütevellī eyitdi, depindi. “Sözünḡ (13) ḡerçekise -şimdi mescidde oturursın her ḡişi saḡa ta‘ām getirür- gel imdi (14) seni ḡaranlık yire şoḡayın. Kimse yanuḡa varmasın. Göreyin saḡa rızık ḡandan gelür?” (15) Şeyḡ eyitdi: “Beni şoḡacaḡunḡ yir anam ḡarnından daḡı tar ve ḡaranlık-mı ola-ki anunḡ (16) gibi tar yirde, ḡaranlık yirde beş ay rızķımı viren Taḡrı senünḡ ḡoyduḡunḡ ḡalvetde **22b** (1) virmeye-mi dirsın?” Mütevellī daḡı yiter ḡakıyup eyitdi: “Gel, imdi senünḡ elünḡ ayaḡunḡ (2) muḡkem baḡlayınḡ göreyin saḡa rızķınḡ¹⁷¹ ḡandan gelür?” Şeyḡ eyitdi: “İki üç yıl (3) miḡdārı elim ayaḡım baḡ-ıla beşikde yatmadum-mı? ḡuşuşā bu ḡadar ḡüçsüz (4) ḡuvvetsüzken bile ol maḡalde rızķımı viren Taḡrı sen baḡladuḡunḡ vaḡtın (5) virmeye-mi?” dirsın. Mütevellī daḡı yiter ḡakıdı. “Ol yirlerde anunḡ sebebi olurdı. (6) Gel imdi seni bir taḡ başına ādem, ādemī-zād olmaḡı yire iledeyin. Eger orada (7) senünḡ rızķunḡı Taḡrı virürse hep nem varise fuḡarāya şadaḡa ideyin daḡı (8) geleyin, sencileyin tevekkül ideyin, bir mescide oturayın.” didi. Şeyḡ Şaḡīḡ ḡaziretleri (9) bu ḡavle rāzī oldu. Mütevellī, şeyḡi -bir taḡ başında ādem uğrayacaḡ yir degül- ilette. (10) Bıraḡdı ve kendi ırakdan şeyḡi gözetdi. Ol ḡün ḡeḡdi, üç dōrt ḡünden (11) sonra şeyḡunḡ ḡarnı acıḡdı. Bir ḡıyāmet yıl ḡopdı, yaḡmurlar yaḡdı, ‘ālemi (12) şanki tūfān aldı. Meger aşāḡa

¹⁷⁰ avurtdur] avruddur

¹⁷¹ rızķınḡ] rızķı

şahrâda bir bâzîrgân¹⁷² kârübânıla giderken (13) gördiler ki bu aşıl tûfân kopdı ‘âciz kaldılar. Eyitdiler: “Şu tağ içinde (14) hiç bir sinicek mağāra gibi in gibi nesne var mı”- ki deyü ol tağa çıkdılar, *varuraḵ* (15) ol şeyḥ[un] olduğu mağāraya girdiler. Şaḳîḵ Belhî Ḥaziretleri şöyle rivāyet **23a** (1) eyler ki bâzîrgân¹⁷³ içerü mağāraya girdi. Ben secdede kendümi uyurlığa (2) urdum yatdum. Ol bâzîrgân¹⁷⁴ geldi, ol Mütevellî-yile içerü girdiler beni (3) gördiler. “Hey! Bu gişi ne gişidür?” didi. Mütevellî: “Sen nice bilürsen ben de şöyle (4) bilürin.” didi. Bâzîrgân ölümü ki şu yoḥsa dirimi ki deyü ḳatuma geldi. Beni atı *virdi*, (5) ölü gibi düşdüm. Bâzîrgân eyitdi: “Bire oḡlanlar! Tîz āyine getürün, göreyim (6) şol gişinîñ nefesi var mı yoḥsa ölü-midür?” Āyine getürdiler nefesüm gördiler. (7) Bâzîrgân eyitdi: “Hey! Bu diri ancak belki açlıḳdan buḡalmışdur.” Tîz şeker şerbetin (8) eylediler. Şeyḥ eydür: “Mütevellîyi gördüm bâzîrgānı baḳar tūrur.” Bâzîrgân aḡzumı açmaḵ (9) istedi. Ben ḳaşd-ıla çenemi ḳışdum. Bâzîrgân eyitdi: “Açlıḳdan bu derdimendün (10) çenesi daḡı ḳısılmışdur.” Tîz bir bıçaḡ-ıla çenemi açdı daḡı şeker şerbetini aḡzuma (11) bir iki def’a ḳoydı. İçdüm, cānum rāḫat buldı daḡı gülüp eyitdüm: “Ey, (12) mütevellî! Kendü göziñ-ile gördün-mi ki Ḥaḳ te‘ālā gişinün ne-yüzden rızḳını sevḳ (13) idüp getürürmiş. Gel imdi Īmāna gel yoḥsa şimdi du‘ā iderin seni yir (14) yudar.” didi. Bâzîrgân nedür ḫāl deyü şorıcaḵ aḡa daḡı ḫālî i‘lām eyledi. (15) Pes mütevellî ve bâzîrgân cemī‘-i mālların Ḥaḳ yolına şadaḳa virüp gişinün **23b** (1) rızḳını her ne yirde olur bigi kendü ḳadar kendiye ṭālib olduğına Īmān (2) getürüp geldiler. Şeyḫun ḫizmetinde oldılar. Az zamānda şeyḫ ikisine (3) bile ḫilāfet virdi ol tevekkülleri berekātında. Zîrā evvel inanacaḵ şehādetden (4) sonra, bu āyetdür ki ¹⁷⁵ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا عَلَى

اللّٰهِ رِزْقُهَا Ya‘nî yir yüzinde (5) ḳımıldar cānavar yoḳdur; illā rızḳına Allāhu te‘ālā kefieldür. ‘Azîz-i men! Ekşer (6) bu ḫalkun ḫaḳ ṭarîḳına segirdmeyüp ḳarār idemedüklerinün sebebi: Gişi kendü (7) çalışmaḵsuzın Ḥaḳ bunlara rızḳın vireceğine i‘tikādları ve Īmānları olmaduḡındandır. (8) Yoḥsa bir gişi kendü ḫazînesini toḫtolu amāl [ile] fikir

¹⁷² bâzîrgân] bārizgān

¹⁷³ bâzîrgân] bārizgān

¹⁷⁴ bâzîrgân] bārizgān

¹⁷⁵ Hūd, 11/6

itse neden (9) huzūr-ı kalbi olmaya? Onça anla-ki gāyet gereklü sözdür ve billāhi't-tevfīk. (10)

Hadīs-i ‘aşir ‘An Küleyb b. Hüzn¹⁷⁶ raḍıyallāhu ‘anhu قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَا قَوْمُ أَطْلُبُوا الْجَنَّةَ بِجَهْدِكُمْ وَاهْرَبُوا مِنَ النَّارِ بِجَهْدِكُمْ فَإِنَّ الْجَنَّةَ لَا يَنَامُ¹⁷⁷ طَالِبُهَا وَأَنَّ النَّارَ لَا تَنَامُ¹⁷⁸ هَارِبُهَا وَأَنَّ الْآخِرَةَ مَحْضُوفَةٌ بِالْمَكَارَةِ وَأَنَّ الدُّنْيَا مَحْضُوفَةٌ بِالشَّهَوَاتِ فَلَا يَحْفِكُمْ عَنِ الْآخِرَةِ Resūlu’llāh.” Onuncu hadīsün ma‘nāsı budur ki Küleyb b. (15) Hüzn¹⁷⁸ raḍıyallāhu ‘anhu eydür Resūl Hāziretinden şallallāhu ‘aleyhi ve sellemden **24a** (1) işitdüm ki derdi: “Yā kavm! Cenneti cehd idün, taleb eyley ve oddan cehd idün (2) kurtuluş zīrā cennete tālīb olan gāflet uykusıla uyumaz, (3) otdan kaçan cehālet gāfletinde kalmaz. Anı-çun-ki dünyā gaddārdur; lezzet-ile, (4) şehvet-ile bezenmişdir. [Ā]hīret mekrūh nesnelerle bezenmişdir. Taşrası (5) nār görünür ammā içerüsü nūrdur. İmdi siz gāyet mubaşşır mudekḳik¹⁷⁹ (6) gereksiz ki bu maḳlūbı aşlınca çıkarup okıyasız ki dünyā sizi āhīretten (7) aldayup men‘ eylemeye zīrā “Ġāfil zāhirine bakar ‘ākıl bāṭınına bakar” ve buña (8) münāsib **hikāyet** oldur ki Muğīre bin Şu‘be raḍıyallāhu ‘anhu Resūl (9) Hāziretinden rivāyet eyler ki şöyle buyurdi ki: “Ey aşhābum! Bir gün Mūsā (10) qarındaşum ‘aleyhi’s-selām Rabbine münācāt eyledi-ki “Yā Rabbī!¹⁸⁰ Baña haber vir ki eñ (11) sonra cennete giren ne gişidür?” Hāḳ te‘ālā celle ve ‘alā eyitdi: “Yā Mūsā! Hīç bir (12) Müslimān cehennemde kalmaya. İllā bir kimse-ki hīç ‘ömrinde hayrātdan, ḥasenātdan bir (13) ‘amel işlememiş ola. Rahmetüm-ile anı cehennemden çıkarup cennet ḳapusına emr (14) itsem gerekdür ki cennet ḳapusına getüreler. Pes ol ḳuluma emr idem ki cennete (15) gir. Ol ḳulum eyide: “Yā Rabbī!¹⁸¹ Cennete nice gireyin ki cemī‘-i ḥalḳ cennete girmişler hep **24b** (1) menzilli menzilin tutmuşlar. Hīç bir igne birağacaḳ yir ḳalmamış.” Hāḳ celle ve ‘alā (2) buyura ki “Yā ḳulum! Rāzī misin? Cennetde şaṇa iki dünyā pādīşāhı milki deñlü māl/ı (3) virem.” Ḳul eyide: “Rāzıyın.” Hāḳ te‘ālā eyide: “Yā ḳulum! Fazlum cemālüm

¹⁷⁶ Küleyb b. Hüzn] Kelyibīn Hurrem

¹⁷⁷ لَا يَنَامُ

¹⁷⁸ Küleyb b. Hüzn] Kelīb bin Hurrem

¹⁷⁹ mudekḳik] muddeḳik

¹⁸⁰ Rabbī] Rabbi

¹⁸¹ Rabbī] Rabbi

ḥaḳḳı-çun (4) var cennete gir. Saḡa dört dünyā pādişāhı milki deḡlü milk¹⁸² virdüm. Ya'nī Ḥorasān (5) ve 'Irāk ve Yemen ve Şām deḡlü milk¹⁸³ virdüm.” Meşāyih ve 'ulemā şöyle ittifaḳ eylediler: (6) “Eger on sekiz biḡ 'ālemi meşelā bir kimse eline alsa daḡı zerre zerre¹⁸⁴, pāre pāre (7) eylese kesse ne-miḡdār olursa Allāhu te'ālānuḡ ol-ḡadar cenneti ve raḡmeti vardur. (8) Ammā yine bu küllisi sekiz cennetdür. Biri Cennet-i Ḥuld'dür¹⁸⁵ biri Cennet-i Na'im'dür, (9) biri Cennetü'l-Me'vā'dur¹⁸⁶, biri Cennet-i 'Adın'dur, biri Cennet-i Firdevs'dür, biri Dārü's-Selām'dur, (10) biri Dārü'l-Ḥelāl'dür¹⁸⁷ ammā sekizincisi Dārü'l-Cemāl'dür¹⁸⁸. Aḡa Cennet-i Dīdār dirler.” (11) Nitekim Resül Ḥazireti şallallāhu 'aleyhi ve sellem buyurur: ¹⁸⁹ *إِنَّ اللَّهَ لَا فِيهَا حَوْرًا وَلَا قُصُورًا وَلَا عَسَلٌ وَلَا لَبَنًا بَلْ* Ya'nī Allāhu te'ālā (13) Ḥaziretinüḡ bir cenneti vardur ki anda ne ḡurī var ne köşkler var ne bal (14) ırmaḡı var ne süd ırmaḡı ancaḡ Ḥaḳḳ'ın dīdārın müşāhede eyleyecek yirdür. (15) Cennet-i ḡaş budur. ¹⁹⁰ *فَادْ خُلِي فِي عِبَادِي وَدْخُلِي جَنَّتِي* buyurur. Andan **25a** (1) murād¹⁹¹ olan cennet budur ki meşāyih ḡaddesallāhü sırrahum da'vet-i ḡaḡ (2) Muḡammed Muştafā dilinden şallallāhu 'aleyhi ve sellem bu cennetedür dirler. Ne (3) Cennet-i A'māl'dür ne Cennet-i Mīzān'dur. Şöyle mücereddür¹⁹², imtinā'dur¹⁹³. Geldük (4) imdi cehennem aḡvāline. Enes bin Mālik şöyle rivāyet eyler ki vaḡtā ki (5) bu āyet nāzil oldu ise ¹⁹⁴ *وَأَنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْ عِدُهُمْ أَجْمَعِينَ* Ya'nī cehennem (6) cemī'-i ādem oḡlanlarınınḡ girecek yeridür. Nitekim bir āyetde daḡı buyurdi: (7) ¹⁹⁵ *وَأَنَّ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمٌ* Ya'nī Ādem'ün oḡlanlarından (8) bir kimse ḡalmaz illā cehennemi görür ve ba' dehū

¹⁸² milk] milik

¹⁸³ milk] milik

¹⁸⁴ zerre] zerre

¹⁸⁵ Cennet-i Ḥuld'dür] Cennet-i Ḥuldür

¹⁸⁶ Cennetü'l-Me'vā] Cenneti'l-Me'vā

¹⁸⁷ Dārü'l-Ḥelāl'dür] Dāri'l-Ḥelāl'dür

¹⁸⁸ Dārü'l-Cemāl'dür] Dāri'l-Cemāl'dür

¹⁸⁹ عَسَلٌ غَسَلٌ

¹⁹⁰ Fecr, 89/29-30: “İyi kullarımın arasına gir. Cennetime gir.” → DKM, 593.

¹⁹¹ murād] murāz

¹⁹² mücereddür] mücceredrūn

¹⁹³ imtinā'dur] imtinān

¹⁹⁴ Hicr, 15/43

¹⁹⁵ Meryem, 19/71

buyurdu-ki ¹⁹⁶ ثُمَّ نَجَّ الَّذِينَ تَقَوُّوْا زَوْرَ الظَّالِمِيْنَ فِيْهَا جِيْثًا Ya'ni ehl-i takvā olanlar dağı cehenneme uğrar ammā anları (10) cehennem odı yakmaz, giçerler giderler; bākī zālimler cemī'isi cehennemde kalurlar (11) dağı bu āyet gelmedin tahkīk sizün cemī'ine cehennem va'de olunmuşdur (12) āyeti¹⁹⁷ geldüginleyin Hāziret-i Muḥammed Mustafā şallallāhu 'aleyhi ve sellem ziyāde (13) buña şedid-ile ağladı, zārılık¹⁹⁸ eyledi. Hattā cemī'-i şahābe bile ağlaştılar. (14) Bilmediler ki Cebrā'īl nasıl āyet getürdi ki çāk bu kadar ağlamağa sebep (15) oldu. Bir kimsenün tākati dağı olmadı-ki nübüvvet heybetinden şorabile.

25b (1) Ammā kaçan Resūlu'llāh şallallāhu 'aleyhi ve sellem maḥzūn oldu Hāziret-i (2) Fāṭıma'yı¹⁹⁹ raḍıyallāhu 'anhā görmeyince gönli feraḥ bulmazdı. Şahābe (3) bu sırrı bilmişdi. Pes şahābe bir yire cem' oldılar. Hāziret-i 'Ömer'e raḍıyallāhu (4) 'anhu didiler ki “Gel kerem eyle, var Fāṭıma'ya haber eyle, gelsün iki (5) cihān güneşi[yile] eyitsün, gönline feraḥ virsün yoḥsa biz hep anuñ zārılığın²⁰⁰ (6) helāk oluruz.” Pes Hāziret-i 'Ömer raḍıyallāhu 'anhu tırdı, (7) Fāṭıma'nun kapısına vardı. Fāṭıma Hāziretleri raḍıyallāhu 'anhā eyitdi: (8) “Yābne Hiṭāb! Seni ne nesne benüm kapuma getir[di].” 'Ömer Hāziretleri raḍıyallāhu 'anhu (9) eyitdi: “Bilmez misin, Cebrā'īl nenün gibi āyet getürdi Resūlimüze? Kimsenün (10) tākati yokdur ki ağlamağdan. Āvāz-ıla²⁰¹ muttaşıl ağlayup münācāt (11) eylerüz. Ammā sizleri göricek ola-ki şād olur. Ol sebebdan (12) aşḥāb ben fakīri sizlere göndürdiler tā ki gelüp Taḥrī Resūli'ne (13) feraḥ viresiz yoḥsa ḥāl diger-gün olur.” didi. Fāṭıma Hāziretleri (14) raḍıyallāhu 'anhā eyitdi: “Yā Benī Hattāb!²⁰² Benden biraz ırāk ol, çıplağın tā ki üstüme (15) bir kaftān örteyin, varayın babama. Umarın-ki ne aşıl [āyet] indüğün **26a** (1) baña haber vire.” Pes ol dem egnine bir eski 'abā aldı on iki yirde ḥurmā yaprağı (2) çöp ile dikilmiş ḥırkaydı. Vaktā ki Ḥabību'llāh'ın gözi nūrı bu aşıl (3) eski-yile kapuya çıktı Hāziret-i 'Ömer'e raḍıyallāhu 'anhu nazar itdügünleyin ihtiyārı (4) kalmadı. Elini başına kōdı dağı “vā-ḥasretāh

¹⁹⁶ Meryem, 19/72

¹⁹⁷ Hicr, 15/43

¹⁹⁸ zārılık¹⁹⁸] zārılık¹⁹⁸

¹⁹⁹ Fāṭıma'yı] Fāṭıma'i

²⁰⁰ zārılığın²⁰⁰] zārılığın²⁰⁰

²⁰¹ āvāz-ıla] āvuzuğ-ıla

²⁰² Benī Hattāb] Ben Hattāb

[‘Ömer] Muḥammed’ün ḥüznine nice maḥzūn olmasun-ki (5) Ḳayşer-i Rūm ve Kisrā-yı ‘Acem Taḡrı düşmanları iken ḥarīr libāsları giyeler daḡı (6) Taḡrı dostunuḡ kızı on iki yirde yamalı bir eski ‘abā giye.” Ağlayı ağlayı *Resūllu’llāh’uḡ* (7) ḳapısına geldiler. Vaḡtā ki Fāṭıma iḡerü girdi, eyitdi: “‘Ömer’i (8) görmez misin? Benüm eskim, on iki yirde yamalu ‘abā geydüğüme nice ta‘accüb idüp (9) ağlar. Ol Allāh ḡaḡḡı-ḡun-ki seni kerāmet-ile ḡaḡ peygamber gönderdi. On beş yıldur ki (10) benim daḡı efendüm ‘Ali’nün altımızda döşendüğüümüz bir ḡoḡ derisidür ki gündü*zin* (11) deveye ‘alaf dökerüz gice bir yüzinde biz yaturuz. Yastuḡumuz ḡod bir saḡtiyāndur, (12) iḡi ḡurmā yapraḡıla tolmışdur.” didi. Resūlu’llāh Fāṭıma’dan bu sözi işidicek (13) eyitdi: “Yābne Ḥaṡṡāb! Ḥālünḡe ol, ciger-küşemi kendü ḡālinde ḡo ki ben umarın-ki (14) sābıḡīn, muḡarrebīn bülügından ola.” Zīrā ‘ulemā ittifāḡ eylediler ki ‘ālemde dört (15) ḡātūn, erenler maḡāmına yitişüp sābıḡīndan olmuşdur. Biri Āsiye, Fir‘avn (16) ḡātūnı; biri Meryem, ‘Īsā anası; biri Ḥaticetü’l-Kübrā,²⁰³ Muḥammed Muşṡafā ḡātūnı; **26b**²⁰⁴ (1) biri Fāṡımatü’z-Zehrā, peygamber kızı. Rivāyet eydür Fāṡıma Ḥāziretleri raḡıyallāhu (2) ‘anhā Muḥammed Muşṡafā zaḡṡ olıcaḡ eyitdi: “Yā baba! Cebrā’īl ne aşıḡ (3) āyet indürdi? Böyle melül maḡzūn olup ağlarsın.” Eyitdi: “Ey, ciger-küşem! (4) Nice ağlamayayın ki bu āyet geldi-ki ²⁰⁵ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ Öyle diyicek Fāṡıma (5) Ḥāziretleri eyitdi: “Yā Resūla’llāh! Cehennem ḡaḡ şöyle ḡorḡulıḡ mıdur? Cehennemün (6) bāblarından bir ‘azābcıḡın baḡa bildür bileyin.” Eyitdi: “Yā ciger-küşem Fāṡıma! Cehennem yedi (7) ḡapudur. Eḡ ednā ḡapusunda yitmiş biḡ ṡaḡ vardur oddan ve her ṡaḡda (8) yitmiş biḡ kerre biḡ dere vardur oddan ve her derede yitmiş kerre biḡ bucaḡ (9) vardur oddan ve her bucaḡda yitmiş biḡ kerre biḡ şehir vardur oddan (10) ve her bir şehirde yitmiş kerre biḡ ḡavli vardur oddan ve her ḡavlide (11) yitmiş biḡ kerre biḡ ev vardur oddan ve her evde yitmiş biḡ kerre biḡ (12) şuffe vardur oddan ve her şuffede yitmiş biḡ kerre biḡ şanduk vardur (13) oddan ve her şandukda yitmiş biḡ kerre biḡ dürlü ‘azāb āletleri ve esbābları (14) vardur oddan ki bir ālet bir āletine beḡzemez. Bir ḡışac bir

²⁰³ Ḥaticetü’l-Kübrā] Ḥadicü’l-Kübrā

²⁰⁴ Bu sahifedeki der-kenar Arapḡa duadır.

²⁰⁵ Hicr, 15/43

kışacına benzemez.” (15) Rāvī eydür: Resūlu’llāhuñ kızı Fāṭıma Ḥaziretleri raḍıyallāhu ‘anhā cehennemün (16) bu evşāfın işidicek hemān-dem yüzünün üzerine yıkılıp eyitdi: **27a** (1) “El veylü şümme elveylü şol kimseye ki cehenneme gire.” Ol vaktin Ḥaziret-i ‘Ömer raḍıyallāhu (2) ‘anhu eyitdi: “Nolaydı bir қоç olaydum ehlüm beni boğazlardı, etümi yiyelerdi, (3) a‘zāmı²⁰⁶ dağıdaldı, kemüklerimi pāre pāre eyleyelerdi tā ki cehennemün zıkrin işitmeyeydüm.” (4) Andan Ebübekir Ḥaziretleri raḍıyallāhu ‘anhu ḥāzır geldi eyitdi “Nolaydı (5) ben bir kuş olaydum, şahrālarda uçaydum, tağlar yemişlerinden yiseydüm, ırmaqlar (6) şucularından içeydüm, yücelerde tüneyeydüm²⁰⁷. Tek benüm üzerüme hisāb olup (7) cehennem zıkrin işitmeyeydüm.” Andan-şonra Emīre’l-Mü’minīn ‘Alī eyitdi: “Nolaydı anam beni (8) toğurmayaydı ya doğurduğı demde yırtıcı cānavarlar beni yiyeydi. Tek cehennemün (9) zıkrin²⁰⁸ işitmeyeydüm.” Andan şonra Selmān-ı Pāris maḵberelerden tarafa segirdüp (10) elini başı üzerine koyup feryād eyledi-ki “وَ اُبْعِدْ سَفَرُ اَنْ” Vāy seferümün ıraklığı, (11) vāy azığımuñ azacuklığı, vāy kıyāmetün aḥvālī!” Maḵbereler içinde Bilāl-i Ḥabeşī’ye (12) buluşugeldi eyitdi: “Ben noldum-ki seni böyle ḥazīn görürin.” Selmān-ı Pāris eyitdi: “Vāy (13) saña yā Bilāl, vāy baña yā Bilāl! Eger varacak yirimüz cehennem olursa yumuşak bez kaftānlara (14) ögürnemişken kaṭrāndan gıyesileri nice giyevüz? Güzel ḥatunlarla muşāḥabāt²⁰⁹ iderken (15) dīv qarılarıla nice dirilevüz? Güzel ta‘āmlar yirken zaḵḵūm ta‘āmına nice (16) döyevüz? Güzel şerbetler içerken cehennemün irinli şaru şuların **27b** (1) nice içevüz?” Vāy saña vāy baña yā Bilāl diyü ağlaşu ağlaşu yine mescide geldiler. (2) Tā bu beşāret āyeti gelince ki “Biz muttakīleri cehenneme yakmazuz, bāḳī zālimleri yakaruz.”²¹⁰ (3) deyü buyurmayınca ve billāhi’t-tevfīk.

²⁰⁶ a‘zāmı] a‘zāmı

²⁰⁷ tüneyeydüm] vüneyeydüm

²⁰⁸ zıkr] dıkr

²⁰⁹ muşāḥabāt] muşāḥibet

²¹⁰ Meryem, 19/72: ثُمَّ نُنَجِّ الَّذِينَ تَتَّقُوا وَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةَ فِيهَا جَنَّتًا Ehl-i takvā olanlar daḥı cehenneme uğrar ammā anları cehennem odı yakmaz, giçerler giderler. Bāḳī zālimler cemī‘isi cehennemde qalurlar. (25a/08-09-10).

Hadīs-i hādī ‘aşere *An ‘Alī ibni Ebī (4) Tālib* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

الْصَّدَقَةُ إِذَا أُخْرِجَتْ²¹¹ مِنْ يَدِ صَاحِبِهَا قَبْلَ أَنْ تَقَعَ فِي يَدِ السَّائِلِ تَتَكَلَّمُ بِخَمْسِ كَلِمَاتٍ أَوَّلُهَا تَقُولُ²¹² كُنْتُ صَغِيرَةً فَكَثَّرْتَنِي وَكُنْتُ قَلِيلًا فَكَثَّرْتَنِي وَكُنْتُ عَدُوًّا فَأَحْبَبْتَنِي وَكُنْتُ فَانِيًّا فَابْقَيْتَنِي²¹³ وَكُنْتُ حَادِسِي الْأَنْ صِرْتُ²¹⁴ حَارِسُكَ On birinci hadīsün (8) ma‘nāsı budur ki Hâziret-i Emîre’l-Mü‘minîn ‘Alī kerramallāhu vecchēhū Resūl ‘aleyhi’s-selām (9) Hâziretinden şöyle rivāyet eyler ki bir gişi bir gişiye şadağa virse şadağa ol (10) viren gişinün elinden çıkup dervişün eline henüz varmadın beş dürli kelām eyler. (11) Evvel eydür: “Ben küçük-idüm beni sen büyüttün Allāhu te‘ālā seni büyütsün.” İkinci eydür: (12) “Ben azıdum beni çoğalttım²¹⁵ Allāhu te‘ālā seni çoğaltsun.” Üçüncü eydür: “Ben düşmeniken (13) beni dost eyledün Allāhu te‘ālā seni dost idinsün.” Dördüncü eydür: “Ben fāniyidüm (14) beni beķā eyledün.” Beşinci eydür: “Şimdiye-dek sen beni şaķlardan, şimdiden sonra (15) ben seni şaķların belālardan kazālardan. Şöyle bilmiş ol.” dir ve daķı Server-i (16) Enbiyā şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ve daķı Mekhūl-i Şāmī rađıyallāhu ‘anhu rivāyet 28a (1) ider. Kaķan bir mü‘min şadağa eylese Allāhu te‘ālā ol gişiden rāzī olur (2) daķı cehennem nidā idüp çağırur ki “Yā Rabbī!²¹⁶ Baķa icāzet vir secde-i şükür ideyin (3) ki taķķik ümmet-i Muḥammed'den bir kuluķı benüm ‘azābumdan āzād eyledün zīrā (4) ben Muḥammed'den şallallāhu ‘aleyhi ve sellem be-ğāyet utanurın ümmetine ‘azāb (5) eylemege. Kaķan bir bahāne-yile benüm ‘azābumdan ķurtılsa secde-i şükür iderin.” diye. (6) Bu hadīşe münāsib **hikāyet** oldur ki bir gün Hâziret-i ‘Alī kerramallāhu (7) vecchēhū Peygamber Hâziretinün kıızı Fāṭıma rađıyallāhu ‘anhā üzerine girdi, (8) gördi. Oturur, şūf egirtür ve Selmān-ı Fārsī rahmetullāhi ‘aleyh *hizmetinde* (9) tırur. Eyitdi: “Yā kerīmetü’n-nisā! Hīç bir yiyecek nesnecüğün var mı?” (10) Fāṭıma Hâziretleri eyitdi: “Vallāhi ķatımda yā Emîre’l-Mü‘minîn ta‘ām cinsinden (11) bir nesne yokdur lāķin uşda

²¹¹ أَخْرَجَتْ [أُخْرِجَتْ]

²¹² يَقُولُ [تَقُولُ]

²¹³ فَأَبْقَيْتَنِي [فَأَبْقَيْتَنِي]

²¹⁴ Hüccetü’l-lāhi’l-Kelkā’i. (vf. 418). (2002). *Şerhi Uşuli İtiķādī Ehl-i Sünneti ve’l-Cema‘ati’l-Kelkā’i*. s. 184. Beyrut: El-Kütübi’l-İlmiyye. Bu hadisin rāvisi Abdullah bin Mes‘ūd’dur. Abdullah b. Katade’nin ve İbni Abbas’ın da rivayetleri vardır. Ancak kaynaklarda bu mealde Hz. Ali’nin bir rivāyeti bulunamadı.

²¹⁵ çoğalttım] çoğatldım

²¹⁶ Rabbī] Rabbi

altı akçe var. Şimdi Selmān getirdi, (12) şu atılmadık şūf ipligini egirmeden ötüri. Tā ki Ḥasan Ḥüseyn açdur (13) anlara bir ta‘ām kayudın göreyin.” Emīre’l-Mü‘minīn eyitdi: “Getür ol altı akçeyi, (14) varayın ticāret ideyin ola-ki vāfir aşşı-yıla gelem.” Pes ol altı akçeyi aldı, (15) bāzāra gitdi. Gördi yolda bir dervīş durur. Bu āyeti okur ki **28b** (1) ²¹⁷ مَنْ يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا Ya‘nī kimdür ki Allāh'a ödünç akçe vire. Şadağa (2) virmek-ile Ḥaziret vefā eyleyüp ol altı akçeyi²¹⁸ ol dervīşe şadağa virdi (3) ve Resūlu’llāh’uñ mescidinden tarafa gitdi. Anı gördi-ki yol başında bir ‘Arab (4) turur. Elinde bir deve tutar. Eyitdi: “Yā ‘Alī! Şol-deveyi²¹⁹ almaz mısın?” Emīre’l-Mü‘minīn (5) eyitdi: “Ne‘am, nakdüm yokdur. Eger viresiye virürsen alayın.” didi. Mā-ḥaşal (6) yüz dirheme ol deveyi ‘Arab’dan şatun aldı. Deveyi alup gelürken yoluñ (7) öteki başında bir ‘Arab daḥı uğrar. Ol ‘Arab eyitdi: “Çokdan bir deve (8) ḥācetümdi. Şu elüñdeki deveyi şatmaz mısın?” Eyitdi: “Ne virürsin?” Eyitdi: “Dört yüz (9) dirheme virür misin?” Eyitdi: “Virürin. Fī’l-ḥāl dört yüz dirhemi Emīre’l-Mü‘minīn’e (10) şayıvirdi. Deveyi aldı, gitdi. Ḥaziret-i Emīre’l-Mü‘minīn akçeyi²²⁰ itdüginleyin (11) ol deveyi şatan ‘Arab ḥāzır oldı. Eyitdi: “Yā ‘Alī! Deveyi neyledüñ?” (12) Eyitdi: “Şatdum.” Eyitdi: “Vir imdi benüm akçemi.” Pes Ḥaziret-i Emīre’l-Mü‘minīn dört (13) yüzüñ yüzini aña virdi ve üç yüzünü aldı. Fāṭıma Ḥaziretlerine geldi (14) öñine dökivirdi ve kışşayı²²¹ bir bir beyān idivirdi. İki bile turdılar, Resūl (15) Ḥaziretine geldiler, bu haberi bildürdiler. Resūl Ḥazireti eyitdi: “Yā ‘Alī! Ol deve[yi] (16) şatan ‘Arab, Cebrā’īl karındaşımdı ve ol deve[yi] alan ‘Arab Mikā’īl karındaşımdı. **29a** (1) ve ol deve Fāṭıma’nun cennetde binecek burākı idi. Puḥ puḥ yā Ebe’l-Ḥasan! (2) Ne sa‘ādet senüñ ki ḥādimü’l-ḥayrātsın.” didi. ‘Abdu’llāh bin ‘Ömer raḍıyallāhu (3) ‘anhu²²² şöyle rivāyet eyler. Vaḳtā ki şadağa ḥaḳḳına bu āyet nāzil oldıyısı ki (4) ²²³ مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ كَمَثَلِ جَنَّتٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِنْهُ حَبَّةٌ ²²³ Ya‘nī Allāhu te‘ālā eydür: “Bir kimse Ḥaḳ yolına nafağa virse (6) şunğa benzer ki bir dāne

²¹⁷ Ḥadīd, 57/11

²¹⁸ akçeyi] akçe’i

²¹⁹ şol-deveyi] şol şol-deve’i

²²⁰ akçeyi] akçe’i

²²¹ kışşayı] kışşa’i

²²² raḍıyallāhu ‘anhu] raḍıyallāhu ‘anhā

²²³ Bakara, 2/261

buğday dikdün yedi baş virdi. Her başında yüzer (7) dâne buğdaydur.” Ya‘nî akçenün birisinün aşşısı yidi yüz²²⁴ olur²²⁵. Resül (8) Hâzireti eyitdi: “Ümmetüm za‘îflerdür, faķırlerdür; aşşısın daķı ziyāde eyle.” Allāhu (9) te‘ālā bu āyeti göndürdi-ki مَنْ ذَا الَّذِي يقرضُ الله قرضًا حسنًا فيضاعفه له أضعافًا كثيرة²²⁶ Ya‘nî kimdür ki [Allāh yoluna sadaka verir] Allāhu te‘ālā daķı aķa ez‘āf u²²⁷ muzā‘af ecir vire. (11) Yine Resūlullāh Hâzireti şallallāhu ‘aleyhi ve sellem eyitdi: “Yā Rabbî ümmetüm za‘îflerdür, (12) aşşılarn ziyāde eyle artur.” Pes bu āyet nāzil oldu-ki²²⁸ إِنَّمَا يُوفِّ الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ Ya‘nî Hāķ te‘ālā eydür şol kimseneye ki varcasını Hāķ yolına (14) vire daķı faķra şabr eyleye, otura. Allāhu te‘ālā aķa kıyāmet güninde hisābsız (15) ecir vire ki hisāba kitāba şıgmaya.

Hadīs-i sānī ‘aşere ‘An Ekrime²²⁹ rađıyallāhu (16) ‘anhu قال Suil-ibni²³⁰ ‘Abbāşin rađıyallāhu ‘anhu²³¹ 29b (1) On ikinci hadīsün ma‘nāsı budur ki Ekrime²³² rađıyallāhu ‘anhu eydür: İbni (2) ‘Abbāş’dan su‘āl olundu bu āyetün ma‘nāsı ki Hāķ te‘ālā Kelām-ı Qadīm’inde buyurur: (3) “Biz, müminlerün²³³ göñlinde olan gıll ü gışşı, kibr ü hasedi kıopardık.” dir. İbni (4) ‘Abbāş eydür: “Ben-daķı Resül Hâziretinden şallallāhu ‘aleyhi ve sellem şordum.” Şöylece (5) buyurdi-ki “Bu āyet aşhābum haķķındadır ki göñillerinde buğz u ‘adāvet gitmişdür.” (6) Ol vaķtin bu hadīsı buyurdılar ki kaçan kıyāmet günü olsa kızıl yāķutdan bir taķt²³⁴ (7) getüreler ini ve uzunı yigirmi mil ola, yazuğı olmaya, yaması olmaya, yek pāre ola. (8) Allāhu te‘ālānün kudretile ol serīr üzerinde Ebūbekir Hâziretleri otura (9) rađıyallāhu ‘anhu. Andan şonra bir şaru yāķutdan taķt getüreler. Evvelki (10) şıfat üzerine ol serīrün üzerine ‘Ömer-ibni’l-Hattāb Hâziretleri (11) otura rađıyallāhu ‘anhu. Andan-şonra bir yaşıl yāķutdan

²²⁴ yüz] yüz yüz

²²⁵ olur] olu

²²⁶ Hadīd, 57/11

²²⁷ ez‘āf u muzā‘af] ez‘āfı muzā‘af

²²⁸ Zümer, 39/10

²²⁹ Ekrime] Ekrimete

²³⁰ Suil-ibni] Suilebnü

²³¹ A‘rāf, 7/43, Hicr, 15/47

²³² Ekrime] ‘Akerme

²³³ müminlerün] mülerün

²³⁴ taķt] taķt

serir getireler. Evvelki (12) şıfat gibi Hâziret-i ‘Osmân ibni ‘Afvân otura. Andan-sonra bir aķ yâkutdan (13) taht getireler ki evvelki şıfat üzerine Hâziret-i Emîre’l-Müminîn ‘Alî ibni (14) Ebî Tâlib otura rağıyallâhu ‘anhu. Andan-sonra Allâhu te‘âlâ bu tahtlara emr eyleye. (15) Üstindeki ‘azîzleri getürüp uçalar, tâ ‘arş-ı Raḥmân gölgesine varalar. (16) Andan-sonra Hâķ te‘âlâ emr eyleye; ol arşuḡ gölgesinde bir aķ incüden **30a** (1) çadır kuralar ki aḡa yedi gök yidi yir ehli bir yire cem‘ ola daḡı yaradılmış (2) maḥlûķâtıdan ne varısa bir yire gelse ol çadıruḡ bir köşesine şıḡaydı. Andan (3) sonra meleklerle emr eyleye; kızıl altundan dört kadeḡ getireler çihâr-ı yâre (4) içün. Bunları bu dört kadeḡ-ile melekler şarābla²³⁵ ṭahûr şuyıla şoralar daḡı (5) bunlaruḡ göḡislerinden yaramaz ḡıyları gide buḡz u kîn ve ‘adâvet gibi. Oldur ki (6) Allâhu te‘âlâ buyurur: *وَنَزَعْنَا مَا فِى* ²³⁶ *صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍ* Andan-sonra Allâhu (7) te‘âlâ emr eyleye. Cehennem kaynaya, mevc ura daḡı kâfirleri ve Râfiżîleri *üzerine* (8) getüre daḡı Allâhu te‘âlâ bunlaruḡ gözlerinden perdeyi²³⁷ götüre²³⁸. Cemî‘-i ümmet-i Muḡammed’üḡ (9) menâzilin, merâtibin cennetde göreler ve çihâr-ı yârüḡ mertebelerin daḡı göreler ve diye/er (10) ki bunlar şol kimselerdür ki bunları sevenler sa‘îd olurlar biz bunları sevmez*dük* (11) şaķî olduķ. Andan-sonra Allâhu te‘âlâ emr eyleye. Yine cehennemüḡ dibine süreler (12) ve bu ḡadıḡı daḡı ol vaḡtin buyurdı-ki “²³⁹ *مَنْ كَانَ فِى قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ إِلَّا مَا يَخْرُجُ مِنْهَا لَهُ بِشْفَاعَةٍ*” Ya‘nî bir kimsede (14) ki ḡardâl dânesi kadar, mişķâl-i zerre kadar ĩmân eşeri olsa elbet Resûlu’llâh’uḡ (15) şefâ‘atile cehennemde ebedî kalmayup âḡir çıķsa gerekdür. Ḥattâ ol vaḡtin kâfirler (16) dileseler gerekdür ki “Nolaydı biz daḡı Müslimânlardan olayduķ, tâ ki ebedî, cehennemde **30b** (1) kalmayayduķ.” Nitekim Allâhu te‘âlâ Kelâm-ı Kādîm’inde buyurdı: ²⁴⁰ *رُبَّمَا يُودُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُوسْلِمِينَ* Ya‘nî ez ola-ki kâfirler nolaydı biz daḡı Müslimân olmuş (3) olayduķ diyeler. Zîrâ öḡürdi cehennemde [Müslimân] ‘aşîlere kâfirler diseler gerekdür ki (4) “Siziḡ-ile bḡḡün bizüm

²³⁵ şarābla] şarāba

²³⁶ A‘raf, 7/43

²³⁷ perdeyi] perde’i

²³⁸ götüre] getüre

²³⁹ Ahmet bin Hanbel (vf. 241). *Müsnet* (6 cilt) (1. bs.) s. 2781. Beyrut: Darü İḡyâi’t-Terâşî’l-‘Arâbî

²⁴⁰ Hicr, 15/02

farķumuz ne? Siz dağı cehennemdesiz biz dağı cehennemdeyüz.” ‘Āķıbet (5) mü'minlerüñ ‘aşıleri cehennemden ĥalāş bulıcaķ kāfirler ol vaķtin temennā eyleyer ki “Nolaydı (6) biz dağı Müslimān olayduķ.” Bārī ne-ķadar günāh eylerseñ [dağı] zīrā ol ĩmān ‘āķıbet (7) mü'mini ‘azābdan ķurtarur. Buña münāsib **ĥikāyet** oldur ki İbni ‘Abbāş rivāyet (8) ider Resūl Ĥaziretinden şallallāhu ‘aleyhi ve sellem. Āĥir bu ümmetümden-binden (9) bir t̤ai'feyi²⁴¹ şırāt üzerinde melekler, ķanatları altında ĥabs idüp baña göstermeseler (10) gereķdür ki şefā'at eyleyem zīrā kıyāmet güninde ben nażar eylesem gereķdür ümmetümi. (11) Yüzleri nūrından-ki pāklik nūrıla nūrlanmışdı. Ğurren muĥaccilīn olsalar gereķdür. (12) Ya'nī alınları²⁴² yiñi ay gibi gözükseler gereķdür. Ammā Cebrā'īl'e eyide[m] ki “Yā (13) Cebrā'īl şol şırāt üzerinde ĥabs olan ümmetümün ĥālī nedür?” Cebrā'īl (14) eyide: “Allāhu te'ālā anları kıyāmet derelerinde gizledi tā ki Muĥammed cennete (15) gire.” Rāwī eydür: Ol vaķtin-ki Resūl Ĥaziretleri ‘aleyhi's-selām cennete (16) nażar eyleye şöyle taşavvur eyleye-ki ümmetinden ĥiç kimse ķalmamış illā cümlesi (17) cennete girmiş zīrā enbiyā ardınca ümmet-i Muĥammed girse gereķdür. Kaķan Resūlu 'llāh 31a (1) cennete gire Allāhu te'ālā zebanilere emr eyleye ki “Sürinğ bu maĥbusları, (2) cehennem mālīkine teslīm eyleñ.” Vaķtā ki mālīk bunları göre ki elleri bağlu degül, (3) girü ķalan tıtsaķlar gibi degül. Eyide ki “Yā eşķiyā bölüğü siz kimlersiz ve kimün (4) ümmetindensiz? Ben şöyle ẓan iderin ki cehenneme girecekler hep girdiler kimse ķalmadı ve (5) hem şimdiye degin cehenneme gelenler elleri bilekceklü, boynı zencirli, birer şeytān (6) ķoşulmuş, yüzleri ķara ve yüzleri üzerine sürüyü sürüyü getürdiler. (7) Siz kimsiz ki sizi böyle ri'āyet-ile getürürler.” diye. Bunlar feryād ideler ki “Utanuruz (8) kimün ümmetinden idüğimüz[i] dimege. Ammā şol namāz ķılup, ramazān ayını oruç (9) tıutup, ĥaclara varup, ģazālar idüp, zekātlar virüp, yetimler esirgeyüp, cenābetden (10) ģusul idüp, Ķur'ān okuyan ümmetdenüz.” Mālīk eyide: “Yā eşķiyā bölüğü ki (11) ol²⁴³ okuduğunuz Ķur'ān, ķılduğunuz namāz, tıtduğunuz oruç²⁴⁴

²⁴¹ t̤ai'feyi] t̤ai'fe'i

²⁴² alınları] alınlı alınları

²⁴³ ol] ol ol

²⁴⁴ oruç] oruç

virdü*ğ*iñüz (12) zekât, işledü*ğ*iñüz hayırlar ne-hüş²⁴⁵ bugün sizi oddan men^c eylemedi? (13) Meger itdü*ğ*iñüz ‘ameller ihlâş-ıla degül riyâ ileydi²⁴⁶.” Bunlar eyideler ki “Yâ Mâlik (14) bize tevcîh idüp serzeniş eyleme ki biz henüz Rabbimizün ol ‘itâbından *kurtulmaduk*.” (15) Pes ol-demde kıbel-i ‘arşdan bir nidâ gele ki “Yâ Mâlik! Bunları cehennemün yo*ğ*aru (16) taba*ğ*asına koyun ki adı Ğayyâ Kuyısı'dur.” Böyle dedü*ğ*inleyin Resül Hâzireti **31b** (1) ağladı. İbni ‘Abbâs eydür: “Şordum “Yâ Resûla'llâh! Ğayyâ Kuyısı ne aşıl kuyudur?” (2) Eyitdi: “Mi'râc gicesi Cebrâ'îl ile giderken bir kütüldi işitdüm. Şordum-ki (3) yâ karındaşum Cebrâ'îl! Bu kütüldi ne kütüldidür?” Eyitdi: “Yâ Resûla'llâh! Ceddün Âdem (4) şafî zamânında Ğayyâ Kuyısı'nun ağzından bir taş kopmuşdı. Uşda yidi biñ yıldur (5) da*ğ*ı şimdi dibine irdi ve senün ma*ğ*bûs olan ‘aşî ümmetlerün*ğ*i -ki cehenneme (6) müsta*ğ*hak olmuşlardı- bu kuyuya koysalar gerekdir.” didi. Uşda Ğayyâ Kuyısı (7) şunun gibi kuyudur: Biñ yıl kızdurular karar*ğ*a, biñ yıl da*ğ*ı kızdurular ağara, (8) biñ yıl da*ğ*ı kızdurular kızara. Andan içine kimse gire. Pes cehennem Mâliki ol (9) kavme eyide: “Şol kıbel-i ‘arşdan gelen âvâzeyi²⁴⁷ diñledü*ğ*ünüz mi?” Bunlar eyideler: “İşitdük (10) ki bizi oda koymaya emr iderler. Yâ Mâlik! Bize azacuk mühlet vir katı ağlaşup (11) birübirimizle kucuşu kucuşu zârîlıklar²⁴⁸ eylemeyelüm bu muşîbetün üzerinde. Andan bizi (12) neylersen eyle.” Mâlik eyide: “Benüm elümde ne var. Ben-de sizcileyin bir kulin. Emr iderse (13) korın. Pes ol-dem kıbel-i ‘arşdan bir nidâ gele ki “Yâ Mâlik ko bunları. Nefsleri (14) üzerine biraz nev*h*a idüp ağlaşsunlar.” Andan-şonra bunlar bölük (15) bölük olalar. Kocalar bir bölük ola, yigitler bir bölük ola, ‘avratlar bir bölük ola, **32a** (1) Qur'ân okuyanlar bir bölük ola, huccâc bir bölük ola, ğazîler bir bölük ola. (2) Feryâdlar idüp zârî zârî²⁴⁹ ağlaşalar ki “Biz güneş issisine şabr idemezdük. (3) Şimdi kızmış oda nice şabr idelüm? Biz irice bezden üşenürdük (4) Ka*ğ*trân giyesilere nice şabr idelüm? Biz güzel ta'âmlara güzel şerbetlere ögürnemış*ken* (5) za*ğ*k*ğ*üm yeme*ğ*e, issi, şaru şu içme*ğ*e nice şabr idelüm.” diyeler da*ğ*ı hây (6) hây ağlaşalar. Anlar ağlaşurken yine kıbel-i ‘arşdan bir nidâ gele ki “Yâ Mâlik yiter (7)

²⁴⁵ hüş] hüş

²⁴⁶ ileydi] ileydi

²⁴⁷ âvâzeyi] âvâze'i

²⁴⁸ zârîlıklar] zârîlıklar

²⁴⁹ zârî zârî] zârî zârî

ağlaşdılar. Bunları cehennemün yoķaru  abakasına koy.” Pes M alik eyide: “Y  eşkıy ! (8) H   bu nid yı i itd n z mi?” Eyd r: “  itd k, ma n sın anladuķ.” M alik eyide: “Ni  n (9) dimezsiz? Kim n    mmetindensiz?” Anlar eyide: “Utanuruz kim n    mmetinden idigim z[i] dimege.” (10) Andan- onŗra M alik bunları s re;    lerince  ocalar, ardlarınca yigitler da ı ard*larınca* (11)  avratlar. H tt  cehennem n ağızına geleler. Bu kerre cehennemden zeb niler  ı alar. (12)   l z,  ed d herbir  deme bi  zeb ni yapı a, oda atalar.  bni  Abb s eyd r: “Ba zı*larını* (13) od  opu larına degin  uta, ba zıların dizine-dek  uta, ba zıların g b klerine (14) dek duta her gi  n n g n hına g re. Amm  od g  slerine ve y zlerine h c m idicek (15)  ar -ı Ra m n  arafından bir nid  gele ki “Y  M alik odı men  eyle. Bunlar n g  slerin (16) ve y zlerin ya masun z r  nice zam ndur ki bunlar g n llerile beni birlerlerdi ve y zleriyle **32b** (1) ba a secde eylerler[di].” Bu bi -  reler mer amet  v zesin i idicek fery d id p, (2) dilleri a ılıp  a rı alar ki “Y  Mu ammed, y  Ebe l-  sım, y  A med! Ah, y  mu sine l-     il, (3) ve l-eyt m, y  fa re l- ıy  meti, y  f ti   B bi l-Cenneti, y  m  li -i ebv bi n-n ri, (4) y   ef    l-  mem! Biz m od ıssisine   katim z yo dur. Bize meded eyle, (5)  ef   t eyle ve y  M alik! Bizi bil-ki   mmet-i Mu ammed'den z.” diyeler. Hem n-dem M alik bu s zi (6) i itd  n leyin c n atup cennetden ya a sigird p, iki ellerin m  ezzin gibi (7)  ula ına  oya, y ce  v z-ıla²⁵⁰ nid  eyleye ki “Y  Mu ammed! Sen bunda cennetde, (8) tena umda.     f   mmetler n  od ıssisine  abr idemezler, sizden  ef   t (9) ve meded isterler.” Bu haberi ol dertliler derm nı, g  n ller n   ab bi Ra m n u (10) Ra  m' n²⁵¹ hab bi i idicek yerinden t z  ı rayup bur  na bine bur  a (11) diye-ki “ accil  accil!” Ya n  t z y ri-ki   mmet m za  flerd r od har retine d ymezler. (12) Def -i²⁵² cehennem [i  n cehennem] kenarına gele. T  bunlar n v  Mu ammede ah diy  i iled klerin i ide, (13) z r ²⁵³ z r  a laya. Cemi -i melekler bile a la alar. Andan- onŗra  ar  ayakına (14) gele bur  ından ine, secde eyleye ki diye: “Y  Rabb !  anı ben mle va de eyled n di

²⁵⁰  v z-ıla]  v z-ıla

²⁵¹ Ra m n u Ra  m' n] Ra m nı Ra  m' n

²⁵² def -i] def  

²⁵³ z r ] z r 

(15) ki ²⁵⁴ فَرَضَا buyurduñdı-ki ümmetümden nāra (16) bir kimse koymayayduñ.” Hâk celle ve ‘alā eyide: “İlm-i ezelîde²⁵⁵ böyle taqdîr 33a (1) idüp dururdum ki bunlar böyle olalar. İmdi şefâat eyle cehennemden (2) çıkar, saña bağışladım her kimüñ-ki göñlinde zerre kadar İmān eşeri ola.” (3) Hābibu’llāh eyide: “Ümmetüm za‘îfdür²⁵⁶ dañı ziyāde eyle.” Hâk te‘ālā eyide ki “Her kimüñ (4) ki zerre²⁵⁷ dañı kemter İmānı ola saña bağışladım.” Yine şefî‘u’l-ümem eyide: “Ümmetüm za‘îfdür (5) ziyāde eyle.” Bu kerre ol rahmeti çok Tañrı eyide: “Ey hābībüm! Her kimse-ki ‘ömrinde (6) bir kerre eger taḥkîk eger te‘vîlle^{258, 259} لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ dirse cemî‘-i (7) günāhların saña bağışladım. Var otdan çıkar.” diye. Pes andan Resûlu’llāh (8) başını secdeden kaldırıp cehenneme gele Mālik’e emr eyleye ki “Tîz²⁶⁰ ol ümmetümi oddan (9) ḥalās eyle.” Andan-şonra Mālik dañı hep meleklerle emr eyleye. Tîz ümmet-i Muḥammed’ün (10) ‘aşılerin, günāhkārların²⁶¹ nice ‘azāb gördükden şonra çıkaralar. Yüzleri²⁶², (11) bedenleri oddan siyāh olmuş. Nehrü’l-Ḥayāt dirler cennet öñinde bir ırmağ (12) akar, ol ırmağa bunları²⁶³ birer birer talduralar tā ki gevdeleri yüzleri²⁶⁴ bayağılayın²⁶⁵ (13) ağara. Andan rāvî eydür: “Alınlarında birer pāre siyāhları kıala-ki ehl-i cennet (14) bunları birbirlerine göstereler ki bu cehenneme girmiş çıkmışdur. Yine bunlar, (15) bu sözi işiden erḥamarrāḥimîn Tañrı’ya yalvaralar. Andan Cebrāîl gele bunların 33b (1) alındağı kıaraları-dañı gidere. Bu kerre cennet ehli birbirin fark idemeyeler. (2) Kıankısı cehennemde ‘azāb gördükden-şonra cehenneme girdi ve kıankısı ‘azābsız (3) ḥisābsız girdi cümlesi bir kıabza‘-i vāḥidde olalar. Ol vaktin kāfirler (4) bunları böyle göricek diyeler ki nolaydı biz de ümmet-i Muḥammed’den (5) olayduğ. Tā

²⁵⁴ Duḥa, 93/5

²⁵⁵ ‘ilm-i ezelîde] ‘ālime-i ezelide

²⁵⁶ za‘îfdür] za‘îfdür

²⁵⁷ zerre] zerre

²⁵⁸ te‘vîlle] tav’ıla

²⁵⁹ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ

²⁶⁰ tîz] tîz

²⁶¹ günāhkārların] günāhların

²⁶² yüzleri] yüzlerin

²⁶³ bunları] bunlar

²⁶⁴ yüzleri] yüz

²⁶⁵ bayağılayın] bayağılayın

ki āhîr bize de şefâat irişüp oddan ħalâş bulayduk.” Nitekim (6) buyurur رُبَّمَا²⁶⁶ يَوْمُ الدِّينِ

كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ²⁶⁷

قَالَ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَأَى أَنَاثًا يَكْتُمُونَ الْكَلَامَ فَقَالَ إِنَّكُمْ لَوْ أَكْثَرْتَهُمْ هَادِمَ الدَّائِ لَشَغَلَكُمْ عَمَّا أَرَى فَكَثُرُوا

ذَكَرَ هَادِمَ الدَّائِ يَعْنِي الْمَوْتَ²⁶⁹ فَإِنَّهُ لَمْ يَأْتِ عَلَى قَبْرِ يَوْمٍ²⁷⁰ إِلَّا يَتَكَلَّمُ فَيَقُولُ أَنَا بَيْتُ الْعُرْبَةِ وَأَنَا بَيْتُ الْوَحْدَةِ وَأَنَا بَيْتُ الْوَحْشَةِ وَأَنَا بَيْتُ الظُّلْمَةِ وَأَنَا بَيْتُ التُّرَابِ وَأَنَا بَيْتُ الدُّودِ فَإِذَا دَخَلَ الْعَبْدُ الْمُؤْمِنُ قَالَتْ لَهُ الْقَبْرُ مَرَضًا وَ

أَهْلًا²⁷¹ (13) On üçüncü ħadîsün ma‘nâsı budur ki Resûl Ĥazireti şallallāhu ‘aleyhi (14) ve

sellem bir gün muşallāya maḳbereler arasına çıkdı, gördi-ki bir kaç kimsene (15) ‘abes sözler söyleşüp gülüşürler. Eyitdi: “Eger siz ölümü aḳsaḳuz sizi 34a (1) böyle gülüşdürmezdi. İmdi ölümünüzi çok çok aḳıcı oluḳ ki (2) hiç²⁷² bir gün geḳmez ki maḳbereler bu feryādı eylemeyeler.” Her maḳbere bu sözi (3) dir ki “Ey ḡāfil kimse-ki baḳa gelseḳ gerekdür. Beni bil-ki ben ḡurbet evin, vaḳdet (4) evin, vaḳšet evin, ḳulmet evin, toprak evin, baḳa gelecekünüz aḳuḳ. (5) Aḳa göre ‘amel kılūḳ” ve buḳa münāsib **hikāyet** oldur ki şöyle rivāyet (6) olundu-ki ‘Osmān ibni ‘Affān²⁷³ raḳıyallāhu ‘anhu ḳatında cehennem zikri olsa (7) iken aḳlamazdı. Ammā maḳbere ‘azābı ve maḳbere vaḳfı zikri olsa aḳlamaḳdan (8) gözleri kızıl kızıl olurdu. Eyitdiler: “Emīre’l-Mü‘minīn! Buḳa Sebep ne-ki? (9) Ḡayrı yirde ol-ḳadar aḳlamazsınız. Ammā maḳbere aḳvālī aḳıldığı vaḳtın (10) ziyāde aḳlarsınız. Eyitdi: “Nice aḳlamayam ki cehennemde ‘azāb görürsek (11) ḳaḳ-ıla bile ‘azāb görürin. Eger ḳıyāmetde ‘azāba uğrarsam bi-aynihi (12) ḳaḳ-ıla bilece görürün. İl-ile olan mātem ḥut²⁷⁴ dirler, düḳün (13) bayramdur. Ammā maḳbereyi fikir

²⁶⁶ يَوْمَ [رُبَّمَا]

²⁶⁷ Hicr, 15/02: İnkār edenler, “Keşke müslüman olsaydık” diye çok arzu edeceklerdir. → DKM, 261.

²⁶⁸ Ĥadîs-i sālîşü ‘aşere] Ĥadîsü sālîşü ‘aşere

²⁶⁹ الْمَوْتُ [الْمَوْتُ]

²⁷⁰ يَوْمٍ [يَوْمٍ]

²⁷¹ E’t-Ṭaberāni Süleyman bin Ahmet (360). *El-Mu‘cimu’l-Evsāt*, s. 1764. Kāhire: Dārü’l-Ĥāremeyn Süneni Tirmizi, 4. Cilt, 26. Bab, züht. s. 639. 4. hadis قَالَ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَأَى أَنَاثًا يَكْتُمُونَ الْكَلَامَ فَقَالَ إِنَّكُمْ لَوْ أَكْثَرْتَهُمْ هَادِمَ الدَّائِ لَشَغَلَكُمْ عَمَّا أَرَى فَكَثُرُوا ذَكَرَ هَادِمَ الدَّائِ يَعْنِي الْمَوْتَ

²⁷² hiç] hiç

²⁷³ ‘Affān] Ġaffar

²⁷⁴ ḥut] ḥud

eyle ki iledeler seni bir vahşet-hāneye; (14) karanlık, zulmet evine; vahdet evine; yapayalnız, iş yok, biliş **34b** (1) yok, hālî şoran yok. Bu cümle-yile ‘azāb melekleri ol yalın[u] evde ol (2) ğurbetde saña geleler, su’āl şoralar. Ol vaktin hālün nice olur? (3) Bu hālî fikir iden kimsene ‘acebdür eger cemī-i ‘ömrinde yasdan çıkup (4) ferah bulursa” ve dağı eyitdi: “Resül Hāzireti şallallāhu ‘aleyhi ve sellem (5) böyle buyurmuşdur ki “Bir gişinün dünyā cenneti olsa maḳbere zindānı olur. (6) Bir kimsenün dünyā zindānı ola maḳbere cenneti olur. Zīrā gişi öldükden-şonra (7) maḳberesi cennet ravzalarından bir ravzadur ya cehennem kıyularından bir (8) kuyudur.” deyü buyurdi.

Hadīs-i rābi‘ ‘aşer *An Enes ibni Mālik raḍiyallāhu (9) ‘anhu* قَالَ التَّقِيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِبْرَائِيلُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ فَقَالَ يَا جِبْرَائِيلُ هَلْ عَلَى أُمَّتِي حِسَابٌ وَ قَالَ لَهُ نَعَمْ عَلَيْهِمْ حِسَابٌ غَيْرَ أَبِي بَكْرٍ لَيْسَ عَلَيْهِ حِسَابٌ يَقُولُ لَهُ أَبُو بَكْرٍ أَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَالَ لَا أَدْخُلُ حَتَّى يَدْخُلَ مَعِيَ مَنْ أَحَبَّنِي ²⁷⁵ On dördüncü (13) hadīsün ma’nāsı budur ki bir gün Resül Hāzireti şallallāhu (14) ‘aleyhi ve sellem Cebrā’īl Hāziretine buluşdı eyitdi: “Yā karındaşum Cebrā’īl! (15) Benüm ümmetime elbetde hisāb olunur mı?” Eyitdi: “Ne’am, olunur Ebübekir'den **35a** (1) gayrı. Kıyāmetde Ebübekir'e dinilür ki tūr, cennete gir. Ol-dağı eyide ki (2) girmezin hattā beni seven kimseler benümle bilece girmeyince.” Buña münāsib (3) **hikāyet** oldur ki Ebū Hureyre rivāyet ider: Bir gün Resūlu ‘llāh (4) şallallāhu ‘aleyhi ve sellem aşhābıla otururduḳ rıḍvānullāhi (5) ‘aleyhim ecma‘īne. Şahābeden bir kimse içeri girdi, baldırı kıpkızıl (6) kan. Resül Hāzireti eyitdi: “Hey! Ne hāldür?” Ol gişi eyitdi: “Yoldan giçe (7) yörürdüm. Fulān münāfıkuḅ köpegi beni taladı, baldırum kıpkızıl kan (8) eyledi.” Bu sözi söylerken bir kimesne dağı çıkageldi şahābeden. (9) Bi-‘aynihi anıḡ dağı baldırı kıpkızıl kan. Bu ne hāl diyince ol-dağı eyitdi-ki (10) “Yā Resūla’llāh fulā[n] münāfıkuḅ köpegi beni bu vech-ile taladı.” Pes Peygamber Hāzireti (11) aşhābına eyitdi: “Tūruḡ cem‘ oluḡ, varalum, ol köpegi öldürelüm ki (12) ‘külli muḍirrin yuḳtel’dür.²⁷⁶” Pes Şahābe tūrdılar kılıçlar getürdiler. Vaktā ki (13) gelüp ol köpegi depelemek istediler ol

²⁷⁵ Ebü’l-Ferac İbnü’l-Cevzī (vf. 597). *El-‘Alel-Mütenāhiyetü’l-İbnü’l-Cevzī* s. 126. Nu. 286. Beyrut: Dārü’l-Kitābü’l-‘İlmiyye

²⁷⁶ “Her zararlı (hayvan) öldürülür.” Sadece zarar veren hayvanların öldürülebileceğine izin veren hadis anlamının kural haline getirilmiş şeklidir. Fıkıhtaki kaidelerdendir. Herhangi bir âlimin sözü olmalıdır. Bu bilgiyi Atatürk Ü., İlahiyat Fak. / Hadis Ana Bilim Dalı hocalarından Doç. Dr. Harun Özçelik vermiştir.

köpecük şıçradı, Resûl Hâziretinün (14) öğine düştü ve faşîh ‘Arabî lisânıla söyleyüp didi-ki “Ben Allâh Resûline (15) mü'minin beni niçün öldürürsüz.” Resûl Hâzireti eyitdi: “Fulânun **35b** (1) baldırın niçün yırtdu?” Eyitdi: “Yâ Resûla’llâh ben cinnî leşkerinden bir (2) kelbin. Başa şöyle emr olunmuşdur ki kim-ki Ebübekr'i ve ‘Ömer'i sevmese (3) ol kimsenün baldırını yakasını bulursam yırtam.” Resûl Hâzireti (4) bunu işidicek ol iki gişiye eyitdi: “Yâ Hâzân! Hîç bu köpek ne söyler? (5) İşitdünüz mi?” eyitdiler: “Yâ Resûla’llâh! İşitdik. Ammâ tevbe eyledük-ki (6) ayruğ öyle eylemeyüz.” Çünkü tevbe itdiler Resûlu’llâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem (7) dağı anların günâhlarından vaz geldi.

Hadîs-i hâmis aşere ‘An Enes ibni Mâlik (8) *radıyallâhu ‘anhu* **فَيَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ**

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ أَعْمَالَ الْأَحْيَاءِ تُعْرَضُ عَلَى عَتَائِرِهِمْ وَأَبَائِهِمْ مِنَ الْأَمْوَاتِ كَانَ خَيْرًا أَحْمَدَ وَاللَّهُ تَعَالَى ²⁷⁷ On beşinci hadîsin ma‘nâsı budur ki Resûlu’llâh (12) eyitdi: “Dirilerin ‘amalı ‘arz olunur²⁷⁸ ölülerinin üzerine. Eger [dirilerin ‘amalı] hayırsa (13) ölüleri Allâh'a hamd iderler ve birbirine beşâret iderler ve eger dirilerinin (14) ‘amelleri hayır degülse ölüleri du‘â idüp dirler ki yâ Rabbî!²⁷⁹ Anları öldürme (15) tâ ki hidâyet virüp ‘amellerin şâlih itmeyince” ve buña münâsib **36a** (1) **hikâyet** oldur ki Sâbit Benânî²⁸⁰ derler ‘azîzlerden bir ‘azîz varıdı. Her (2) cum‘a gicesi mağbereleri ziyâret idüp şabâha degin Hakk’a münacât iderken (3) gözüme uyhu geldi uyumışın. Gördüm-ki mağbere ehli cümlesi mağbere/eri (4) üzerine çıkmışlar. Güzel kaftânlarla yüzleri aq nûra beñzer²⁸¹. (5) Her birinün öğine dürlü dürlü taâmlarla mâ'ideler indi. Ammâ bunların (6) içinde bir yigit melûl, mağzûn, eskiler giyüp, gözi yaşlı, baş aşağı (7) bırakmış, yemek içmek²⁸² yok, turur. Ehl-i kubûr girü hep mağberelerine rücû‘ (8) itdiler sürûr-ıla, şâzılıkla²⁸³. Bu yigit-de gördüm mağberesine girmek ister (9) gamlı guşşalı. Sâbit Benânî Hâziretleri eydür: Ol yigidi böyle görüp

²⁷⁷ ‘Abdillâh b. Ahmet b. Hânel (vf. 290). *E’s-Sünnetü li ‘Abdillâhibni Ahmet b. Hânel* s.298. Nu. 1320. Riyad: Dâru’l-Remâdî’n-Neşri

²⁷⁸ arz olunur] ‘arz olundu

²⁷⁹ Rabbî] Rabbi

²⁸⁰ Benânî] Benâyî

²⁸¹ beñzer] beñzez

²⁸² içmek] içmak

²⁸³ şâzılıkla] şâzılıkla

su'āl (10) eyledüm-ki “Yā fetā sen kimsin ve hālün nedür ki bunların içinde böyle melül, (11) maḥzūn oturursın? Saḡa bir yirden mā'ide, şofra gelmedi.” Bu yigit (12) eyitdi: “Yā İmāme'l-Müslimīn! Ben bunların içinde bir ḡarībīn. Beni ardumca iḥsān-ıla (13) aḡar kimsem yokdur. Bunların hep hışımları ve ḡavmleri çokdur. Bunların (14) cānları içün aşlar eylerler ve şadaḡalar virürler. Ol ḡayırların 36b (1) eḡeridür ki bunlara mā'ideler ni'metler gelür. Bunlar daḡı yirler içerler (2) şād olurlar. Ammā benüm ardımda kimsem ḡalmadı. Bir ḡarıcuḡ anam ḡaldı. Ol-daḡı (3) kendü başı ḡayusından beni aḡmaz ne du'ā-yıla ne şadaḡa-yıla. Ol sebebdan baḡa hıç (4) bir ḡayır eḡeri erişmez. Böyle melül maḥzūn olduğuma sebep budur.” didi. (5) Şābit Benānī Ḥaziretleri eydür: “Ben eyitdüm anaḡ senün ḡanḡı şehirde olur ve (6) ḡanḡı maḡallededür? Baḡa deyüvir.” Eyitdi: “Yā İmāme'l-Müslimīn! Baḡra şehirde fulān (7) maḡallededür ve benüm yüz aḡḡe ḡaḡḡum vardur üzerinde. Nişānum olsun kerem (8) eyle, var ol yüz aḡḡeyi²⁸⁴ andan al, üzerüme yiyecek eyle.” dedi. Şeyḡ eydür: (9) “Tırıgeldüm, hemān-dem Baḡra şehrine vardum, ol maḡalleyi²⁸⁵ arayı arayı (10) buldum. Ol yigidün anasına buluşdum senün şunun gibi oḡluḡ var mıydı²⁸⁶.” (11) didüm. Ah eyledi, düşdi, uşşı gitdi. Ben eyitdüm: “Sende yüz aḡḡesi (12) varımış. Al-beru ol aḡḡeyi²⁸⁷. Cānı-çun yimecük ideyin yoḡsa oḡluḡuḡ (13) ḡālī mükedderdür.” Vardı ol yüz aḡḡeyi²⁸⁸ ḡıḡaruvirdi. Aş (14) eyledüm bir nice faḡīri toyladum. Girü Kūfe'ye geldüm. Yine 'adetüm üzere (15) cum'a ḡiçesi maḡberelere ḡıḡdum münācāt eyledüm. Dün yarısında yine gördüm 37a (1) ölülerün cānları maḡbereler üzerine ḡıḡup her birinün öḡine (2) birer sinī-i mā'ide geldi. [Bu] kerre ol yigidi gördüm öḡine bir altun sinile (3) şofra geldi. O yaḡa bu yaḡa baḡdı. Beni gördi, geldi ayaḡuma düşdi. (4) Eyitdi: “Yā şeyḡ! Allāḡ saḡa raḡmet eylesün. Beni bu ḡabir 'āzābından ḡurtardun. (5) Maḡzūn iken şād u ḡurrem eyledün.” didi. İmdi 'azīz-i men! Ölülerün cānı-çun (6) elünden geldükḡe ḡayır ḡasenātuḡı kesme-ki eylögün eḡeri vardur anda eyü (7) gözüdür ve yaramazlıḡun daḡı eḡeri vardur anda zāḡir olur. (8) Ol sebebdan Resül Ḥazireti şallallāḡu 'aleyhi ve sellem bu ḡadīşi buyurdu-ki (9) يُؤَدَى الْمَيِّتُ فِي قَبْرِهٖ وَأَمَّا

²⁸⁴ aḡḡeyi] aḡḡe'i

²⁸⁵ maḡalleyi] maḡalle'i

²⁸⁶ var mıydı] var mıdı

²⁸⁷ aḡḡeyi] aḡḡe'i

²⁸⁸ aḡḡeyi] aḡḡe'i

يُؤَدَّى فِي حَيَاتِهِ Ya'ni meyyite makberesinde (10) izā olunur şol hayātında izā olunduğı gibi demekdür. Meşelā bir kimseyi (11) incitse elbette lāzım gelür ki o da atasına anasına söge. Pes ol (12) gişinüñ atası anası incinüp ancılayın bir ilenç²⁸⁹ eyleye. Ol şāhib-i hayrun (13) anası atası feraḥ bulur zīrā bu tarafda ataña anaña rahmet dirler. Bākī'sin (14) buña kıyās eyle ve billāhi't-tevfīk.

Hadīs-i sādisü 'aşer²⁹⁰ *An 'Alī ibni Ebī Tālib 37b* (1) *raḍıyallāhu 'anhu* قَالَ مَنْ قَارَأَ

On altıncı hadīsün²⁹¹ قَالَ مَنْ قَارَأَ اللَّهُ أَحَدَ بَعْدَ صَلَاةٍ الْغَدَاةِ عَشْرَ مَرَّاتٍ لَمْ يَصِلْ إِلَيْهِ ذَنْبٌ وَ إِنْ جَهِدَ الشَّيْطَانُ (3) ma'nāsı budur ki bir kimse şabāḥ namāzından sonra on bir kerre İhlāş sūresin (4) okusa ol gün ol kimseye günāḥ yapışmaya şeytān 'aleyhi'l-la'ne ne-kaḍar cidd ü (5) ceḥd daḡı eylerse. Buña münāsib **hikāyet** oldur ki bir gün Resūl Ḥazireti (6) şallallāhu 'aleyhi ve sellem Medīne kapusunda oturur. Öjinden bir cenāze geçdi. (7) Peyğamber Ḥazireti şordı-ki hīç bu cenāzenün ardına borcu kaldı mı? Eyitdiler: “Ne'am, bir gişiye (8) durur akçe borcu varımış, ödememiş.” Pes Resūl Ḥazireti 'aleyhi's-selām eyitdi: (9) “Ben ol gişinün namāzın kılmazın ki ol daḡı üstünde, durur akçe borç bulına, (10) edā eylemeye.” Fī'l-hāl Cebrā'īl 'aleyhi's-selām nāzil olup eyitdi: “Yā Muḥammed! Allāhu te'ālā (11) saña selām ider.” Dir ki “Mikā'īl'i ādem şuretinde gönderdüm ol kimsenün borcını (12) edā eyledi. Ḥābibüm varsun ol cenāzenün namāzın kılsun tā ki Allāhu te'ālā (13) ol cenāzeyi²⁹² yarlıgaya.” Peyğamber Ḥazireti eyitdi: “Bu gişi bu kerāmeti neyle buldı?” Cebrā'īl (14) 'aleyhi's-selām eyitdi: “Bu gişi her gün yüz kerre İhlāş şüresin okurdi. (15) Ol sebebdendür” zīrā İhlāş şüresi götüri Qur'an'ın üç bölüğinden bir bölüğü **38a** (1) deḡlūdür. Bir gişi üç kerre 'ḡulḡuvallāḡū' okusa bir ḡatim itmişçe şevāb vardır (2) ve bir Fātiḡa okusa tamām bir ḡatim indürmişçe şevābı vardır. Şadaḡa Resūlu'llāḡ.

²⁸⁹ ilenç] eylicecek

²⁹⁰ hadīs-i sādisü 'aşer] hadīsü sādisü 'aşer

²⁹¹ Bu hadis bu şekliyle kaynaklarda bulunamadı. Şu kaynakta şu şekilde bulunmuştur: Süleyman b. Aḡmet Teberānī (vf. 360). *El-Mu'cemu's-Şaḡīr Liṡ-Teberānī* s. 53. Nu. 166. Beyrut: Darü'l-Kitābi'l-İlmiyye ve Ebü'n-Nā'im el-Esbehānī (vf. 430). *Eḡbāru Esbehānī li Ebi Nā'im* s. 112. Nu. 260. Tahran: İnteşārāt-i Cihān قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ قَرَأَ: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ أَرْبَعَ مَرَّاتٍ، وَكَانَ أَفْضَلَ أَهْلِ الْأَرْضِ يَوْمَئِذٍ إِذَا انْتَقَى

²⁹² cenāzeyi] cenāze'i

(3) **Hadiş-i sābi'u aşere**²⁹³ *An Ebū Umame el-Bāhili*²⁹⁴ raḍiyallāhu ʿanhu قَالَ قَالَ

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا مَرَضَ الْعَبْدُ الْمُؤْمِنُ أَوْحَى اللَّهُ تَعَالَى إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنْ يَكْتُبُوا عَبْدِي أَحْسَنَ مَا كَانَ
²⁹⁵ يَعْمَلُ فِي الصَّحَةِ وَالرَّخَاءِ On yidinci ḥadişüñ (6) ma'nāsı budur ki Hâziret-i Resûl buyurur
 şallallāhu ʿaleyhi ve sellem. Kaçan bir mü'min (7) kul haste olsa Allāhu te'ālā meleklerle
 vahy ider ki “Yā melā'iketī! Benüm haste kulum[a] (8) şol sağlığında itdügi ʿamelinden
 daḥı yeg ʿamel yazuñ ki anuñ hasteligi günahlarına (9) keffāretdür” ve ol vaktin bu ḥadişi
 buyurdı-ki kaçan bir mü'min haste olsa (10) Allāhu te'ālā dörd melek gönderür. Evvelki
 melek gelür yüzünüñ nūrın alır. İkinci (11) melek gelür ağzınuñ dadın alır. Üçünci melek
 gelür günāhların alır. Dördünci (12) melek gelür kuvvetin alır. Pes yine şihhate rücu'
 idicek evvel gelen melek yüzünüñ (13) nūrın getürür. İkinci melek gelür ağzınuñ dadın
 getürür. Üçünci melek (14) gelür yine kuvvetin getürür. Dördünci melek ki günāhların
 almışdı ol-daḥı yoldaşlarıyla (15) bile [günāhların] girü getürmek isteyicek Allāhu te'ālā
 eyide: “Yok yā melekler benüm fazluma **38b** (1) keremüme lāyık degüldür ki bu deñli
 kulum zahmet çekdükdən sonra günāhlarını girü döndürem (2) ol-kulumuñ günāhlarına
 ol maraz keffāret olmuşdur. İlet anuñ (3) günāhlarını, Taberiyye Denizi'ne²⁹⁶ bırak.” diye.
 Rāvī eydür: “Timsāḥ dirler denizde bir (4) cānavar vardır. Ol cānavar ādemoğullarınuñ
 günāhlarından ḥāşıl olur.” Buḥa (5) münāsib **hikāyet** oldur ki Benī İsrā'īl²⁹⁷ içinde bir
 fāşık fācir kimse (6) varıdı. Fışkından anı kimse men' idemez[di]. Şehir halkı bunuñ
 fışkından ʿaciz (7) olup Allāh'a tazarru' eylediler. Allāhu te'ālā Mūsā Peygamber'e vahy
 eyledi-ki “Benī İsrā'īl (8) ortasında bir fāşık yigit vardır. Onların ortasından sür çıkar,
 (9) şehirden ko yoḥsa onuñ fışkı sebebiyle cümlesine gökden od iner.” Mūsā (10)
 ʿaleyhi's-selām ol yigidi şehirden sürdürdi. Ol yigit bir köye vardı. (11) Anda da
 fışkından ʿaciz oldılar. Yine Allāhu te'ālā emr eyledi köyden daḥı sürdiler. (12) Bu kerre
 ol yigit bir şahrāya düşdi. Ādem ve ādemī-zād²⁹⁸ yokdur. Tıyūrdan, (13) vuḥuşdan bir

²⁹³ ḥadiş-i sābi'u aşere] ḥadişü sābi'-i aşere

²⁹⁴ Ebū Umame el-Bāhili] Ebī İmām el-Bāhili

²⁹⁵ İbni Şāhīn. (1995). *E't-Tergīb fī Feḍā'ili'l-E'mālī li İbni Şāhīn*. Suudi Arabistan: İbni Cevzī. s. 121.

²⁹⁶ denizine] deniz

²⁹⁷ Benī İsrā'īl] Benī İsrā'īl

²⁹⁸ ādemī-zād] ādemi-zād

cānlı yok. Mā-ḥaṣal ma‘mūr degül. Ol ḥarābede ol yigit ḥaste (14) oldu, marāz-ı mevt düşdi. Bir mu‘tın yok ki buña mu‘āvenet²⁹⁹ eyleye. Hemān-dem (15) toprak üzerine düşdi. Başı altına bir taş yaşduḡ eyledi daḡı bu ğurbetde **39a** (1) ve bu ḥalde iken gönline geldi-ki “Eger anacuḡum sağ olaydı şimdi benüm bu ğarībliğimde (2) üzerimde bulunaydı tā ki merḥamet idüp üzerimde ağlayaydı ve babacuḡum sağ (3) olaydı beni yuyaydı defin eyleyeydi ve benüm müzellilüme³⁰⁰ ağlayaydı ve ḥātūncuḡum olaydı (4) benüm firākuma üzerimde ağlayaydı ve eger oḡlancuḡlarum olaydı cenāzem ardınca (5) babacuḡum deyü ağlaşalardı. اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِّ وَالِدَيْنَا الْغَرِيبِ ” diyeler[di]. Ya‘nī “Ey bizim (6) Allāh'ımız! Ğarīb, za‘īf babamuzı; ‘aṣī, fāsık babamuzı; şehirden ḳovulmuş, köyden (7) ḳovulmuş; ṣaḥrādan ṣaḥrāya düşmüş, cemī‘-i eṣyādan ümīdin³⁰¹ kestüp dünyādan mahrūm (8) giden babamuzı yarlığa, günāhların ‘afv eyle diyelerdi.” didi ve andan-şonra münācāt (9) idüp eyitdi-ki “İlāhī eger ben za‘īf ḳuluña babadan anadan olan insāniyetten (10) ḳaṭ idüp kesdünse rahmetün-den bārī beni ḳaṭ eyleme. Bunların firākıña gönlümi (11) yaḳduḡ, senün ayrılıḡın odıla bārī beni yaḳma.” Pes Allāhu te‘ālānün rahmeti mevc (12) urup bu bī-ḳāreye rahmet meleklerin göndürdi. Babası anası a‘vānı³⁰², oḡlancuḡları (13) ṣıfatında kimi başı ucunda kimi aya ucunda oturup ağlaşalar. Bu yigit (14) gözün açup nazar eyledi gördi-ki babası anası ‘avratı oḡlancuḡları³⁰³ ḥāzır (15) olmuşlar ağlaşırlar. Gönülcüḡi ḥoş ola, yürecüḡi ṣafā süre, Allāhu te‘ālānün **39b** (1) rahmetine vāṣıl ola. Andan-şonra Allāhu te‘ālā Mūsā Peyḡamber'e ‘aleyhi’s-selāma vahy eyledi-ki (2) “Yā Mūsā! Var fulān ṣaḥrāda fulān mevzī‘de velīlerümden bir velī fevt oldu, var, (3) yu, kefenle namāzın ḳıl, defn eyle.” Vaḳtāki Mūsā Peyḡamber ol yire geldi, gördi-ki ol (4) şehirden ve köyden ḳovduḡları fāsık ḥarīfdür³⁰⁴ ve gördi başı ucunda ve ayaḡı (5) ucunda ḥūriyānlar³⁰⁵ ağlaşıp oturur. Mūsā Peyḡamber ‘aleyhi’s-selām ta‘accüb idüp eyitdi: (6)

²⁹⁹ mu‘āvenet] ma‘āvenet

³⁰⁰ müzellilüme] müzelletüme

³⁰¹ ümīdin] ümīzin

³⁰² a‘vānı] ‘avānı

³⁰³ oḡlancuḡları] oḡlanḳuḡları

³⁰⁴ ḥarīfdür] ḥarīḳdur

³⁰⁵ ḥūriyānlar] ḥūri‘yınlar

“Yā Rabbī!”³⁰⁶ Bu ol fāsık yigit degül midür ki şehirden ve köyden fıskı sebebiden sürdürdüñ.” (7) Allāhu te‘ālā eyitdi: “Oldur yā Mūsā, taḥkīk. Ben ol yigide rahmet eyledüm, günāhlarından (8) geçdüm. Anuñ ḥālet-i nez‘inde inileyüp zārīlıklar³⁰⁷ eyledüğinden daḥı vaṭanı firākından (9) ve babası anası akrabası firākından ki bu cümle belālar anuñ günāhına keffāret olmuşdur. (10) Ol sebebdan ḥūrīler göndürdüm babası anası a‘vānı³⁰⁸ şüretinde. Tā ki göñülcügi (11) hoş ola ki ġarīblik, za‘īflık; akrabādan, ḥışımdan kavimden, yārandan ayrılmak (12) ġāyet düşvārdur. Ben ol aşıl kimseye rahmet eylemeyüp kanķı günāhkāre eylerin. (13) Kaçan bir ġarīb ölse yir ehli, gök ehli ağlaşup benden aña rahmet ve mağfıret (14) taleb iderler. Yir gök ehli rahmet eyleye. Ben nice [rahmet] itmeyin-ki Erheme’r-Rāhimīn, Eşfe‘e’ş-Şāfī‘īn-niz.” (15) didi. ‘Azīz-i men! Bundan anlandı-ki ġurbet ve şiddet ve miḥnet 40a (1) ve furkat ve ḥicret ġışınuñ cemī‘-i günāhlarına keffāret olurmuş ve bu (2) maḳūle kimsenüñ cemī‘-i günāhlarına naẓar olunmuş ve billāhi’t-tevvfīk.

(3) **Ḥadīş-i sāmin ‘aşere**³⁰⁹ ‘An İbni ‘Abbās raḍıyallāhu [‘anhu] قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَعْجَبَ الْخَلْقَ إِيْمَانًا قَالُوا الْمَلِكَةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ وَكَيْفَ لَا تُؤْمِنُ الْمَلِكَةُ³¹⁰ وَهُمْ يُعِينُونَ الْأَمْرَ قَالُوا النَّبِيُّ فَقَالَ وَكَيْفَ لَا يُؤْمِنُونَ وَالرُّوحُ يَنْزِلُ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ بِأَمْرِ قَالُوا أَصْحَابُكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ وَكَيْفَ لَا يُؤْمِنُ أَصْحَابِي وَهُمْ يَرَوْنَ مَا تَبَيَّنَ³¹¹ مِنَ الْمُعْجَزَاتِ مِنِّي وَ أَنَا أَنْبِئُهُمْ بِمَا أَنْزَلَ عَلَيَّ وَلَكِنِّي أَعْجَبُ النَّاسَ إِيْمَانًا قَوْمٌ يُحِبُّونِي³¹² مِنْ بَعْدِي وَيُؤْمِنُونَ مِنْ بَعْدِي بِي وَلَمْ يَرَوْنِي وَيُصَدِّقُونِي³¹³ وَلَمْ يَرَوْنِي فَأُولَئِكَ إِخْوَانِي³¹⁴ On sekizinci ḥadīşüñ ma‘nası budur ki İbni ‘Abbās rivāyet (11) eyler Resül Ḥaziretinden ki bir ġün aşḥābına buyurdılar ki “Kimüñ İmānı ‘aceb (12) gelür?” Bunlar eyitdiler:

³⁰⁶ Rabbī] Rabbi

³⁰⁷ zārīlıklar] zārīlıklar

³⁰⁸ a‘vānı] ‘avānı

³⁰⁹ Ḥadīş-i sāmin ‘aşere] Ḥadīşü sāmin ‘aşere

³¹⁰ تَأْمِنُ الْمَلِكَةُ] تَأْمِنُ الْمَلِكَةُ

³¹¹ تَبَيَّنَ] مَا تَبَيَّنَ

³¹² يُحِبُّونِي] يُحِبُّونِي

³¹³ يُصَدِّقُونِي] يُصَدِّقُونِي

³¹⁴ Ebu Bekir el-Bezāri (vf. 292), (2003). *El-Beḥru’z-Zeḥāru bi Müsnedi’l-Bezāri*. s.804. Nu. 2778 (1. bs.) Medine: Mektebetü’l-‘Ulūmi ve’l-Ḥikme

“Melāikenū.” Server³¹⁵ eyitdi: “Melāikenū ĩmānı neden ‘acebdür (13) ki olacak? Emr-i mu‘āyin³¹⁶ görürler.” Bunlar eyitdiler: “Enbiyānu ĩmānı ‘acebdür.” (14) Yine Server eyitdi: “Neden enbiyānu ĩmānı ‘acebdür ki? Bunlara Cebra‘ıl aynı³¹⁷ emri (15) bildirür.” Yine aşhāb eyitdiler: “Aşhābunu ĩmānı ‘acebdür.” Yine Server eyitdi: “Aşhābumu **40b** (1) ĩmānı neden ‘acebdür ki benden bu kadar mu‘cizāt görürler. Ben bunlara her (2) emirden haber virürin. Ammā ‘aceb ĩmān şunların ĩmānidur ki benden sonra (3) gelirler beni görmedin sözüm gerçeklerler. Beni görmedin başa ĩmān getirür/er. (4) Tahkik ol tā‘ife benim arkadaşlarımdur” ve buña münāsib **hikāyet** (5) budur ki bir gün kâfirler Ebū Cehil ‘aleyhi’l-la‘ne³¹⁸ evinde cem‘ olup Resūlu ‘llāh’dan (6) birbirine şikāyet iderler. Nāgāh Tārik adlı bir kâfir içerü girüp (7) eyitdi: “Muhammed’i öldürmek benim gözüme gāyet āsān gözüdür sözümeye uyarsağuz.” (8) Eyitdiler: “Sözün nedür Tārik?” Eyitdi: “Uşda şimdi Muhammed’i gördüm-ki (9) Mekke dīvārına dayanup тұruyorur. Bizden birimiz varsun. Ka‘be damında (10) тұran şol büyük boy taşını yuvalasun üstine düşürsün. (11) Kim kimi bilür. Benī-Hāşim’e yuvalak taş üstine düşdi öldürdi. Bizüm (12) ne haberimiz var diyelüm gavga götürülür³¹⁹.” di[di]. Pes bunların ortasında (13) Şehāb adlı bir kâfir kalkup eyitdi: “Buyurursanız ben varayın bu işi.” (14) Bī-çāreyin izin virdiler. Şehāb тұrdı, Ka‘be damına çıktı, ol büyük (15) boy taşını yuvaladı. Rāst³²⁰ Resūl Hāziretinün şallallāhu ‘aleyhi ve sellem üzerine **41a** (1) bıraktı. Hāq te‘ālānu kudretinden havāda mu‘allağ тұrdı. Resūl Hāziretinün (2) üstüne düşmedi tā ki ol mevzi‘den irilmeyince. Vaktā ki ol yirden (3) gitdi taş yire düşdi. Şehāb bu cünbüşe³²¹ nazar eyleyüp ta‘accüb eyledi (4) ve Ka‘be dīvārından inüp Resūlu‘llāh’uñ öninde İslām’a geldi zīrā (5) mu‘cizātı gözile gördi. Andan-sonra Şehāb Tārik’a bu sırdan haber virdi. (6) Ol-dağı geldi Müslimān oldu ki Tārik Şehāb’uñ oğlıydı. ‘Azīz-i men! Uşda (7) şahābe bunun gibi mu‘cizāt görürlerdi, zarūrī Müslimān olurlardı.

³¹⁵ server] servār

³¹⁶ mu‘āyin] me‘āyine

³¹⁷ aynı] ayın

³¹⁸ ‘aleyhi’l-la‘ne] ‘alyihill‘ane

³¹⁹ götürülür] götürürlür

³²⁰ rāst] rāset

³²¹ cünbüş] cübnüş

‘Âhir (8) zamân kavmini gel gör ki bunun gibi mu‘cizâtı görmedin işidüp taşdık (9) iderler. Pes bunların İmânından ‘aceb İmân olmazsa ‘aceb degül ve bi^{llâhi}’t-tevfîk.

(10) **Hadiş-i tāsî‘u aşere**³²² *An ‘Alī ibni Ebī Tālibin kerramallāhu vecchēhū* rivāyet (11) eyler ki: Bir gün Resül Hāziretile ‘aleyhi’s-selām İslām evvelinde bir yirde (12) otururduk. Anı gördüm-ki bir yigit çıkageldi. Üzerinde sefer ‘alāmeti (13) var. Geldi, ortamuzda tūruverdi dağı eyitdi: “Muhammed kaçkılığuzdur?” (14) Serveri işāret eyledük. İlerü önlerine varup eyitdi: “Bağa İslām **41b** (1) ‘arz eyle. Rabbün saña ne emr eyledi. Sen anı-mı bağa ‘arz idersin yohsa benüm (2) şanemüm bağa ne emr eyledi. Ben anı-mı ‘arz ideyin?” Resül Hāziret-i sallallāhu ‘aleyhi ve sellem (3) eyitdi: “Benüm Rabbüm bağa nice emr eyledigün ‘arz ideyin.” didi ve İslām’uñ bināsını (4) şerī‘at-ıla³²³ ‘arz eyledi. Andan ol yigit eyitdi: “Yā Resūla’llāh! Mālik oğlu (5) Ğassān dirler benüm bir şanemüm vardur. Ağa bir kurbān eylemege vardum. Ol şanemün içinden (6) bir āvāz geldi-ki *يَا غَسَّانُ جَاءَ الْإِسْلَامُ وَ بَطَلَ الْأَصْنَامُ* Ya‘nī ‘İslām geldi (7) andan girü putlar bātil oldı’ böyle didi dağı yüzi üzerine düşdi, yıkıldı.” (8) didi. Bu sözi işidüp Resül Hāzireti ve aşhāb tekbīr getürdiler. Bu hīnde (9) Cebrāīl ‘aleyhi’s-selām gökden inüp didi-ki “Allāhu te‘ālā saña selām eyler yā Muhammed. (10) Buyurur ki ‘amme-i hālāyıkı İslām’a da‘vet eylesin.” Pes Resül Hāzireti hemān-dem (11) Benī Kūbeys Tağı’na çıkup a‘lā şavt-ıla nidā eyledi-ki *قُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ*³²⁴ Kāfirler bu nidāyı işidüp bir yire cem‘ oldılar, meşveret eylediler. (13) “Muhammed bizüm putlarumuza söger, bizi Gök Tanrısı’na da‘vet eyler. Biz buña nice çāre (14) idelüm. Bizüm üç-yüz altmış tanrımız variken anuñ bir tanrısına nice tapalum.” didiler. (15) Velīd ibni Muğīre dirler bir Tanrı düşmanı varıdı. Peygamberün ‘adūsı idi. Ol **42a** (1) eyitdi: “Bağa üç gün mühlet virün bir tedārük ideyin.” didi. Meger bu mel‘ūnuñ (2) bir şanemi varıdı. Altundan idi, üsti pür cevāhirdi. Buña dürlü dürlü libāslar (3) dağı geydirüp bunı bir taht³²⁵ üzerine oturtdı dağı karşına geçdi. Üç (4) gün gice gündüz ‘ibādet eyledi, yemedi, içmedi,

³²² Hazret-i Peygamberin hayatının anlatıldığı ve hadislerinin aktarıldığı muteber kaynaklarda umumî davetin başlangıcından önce böyle bir olayın yaşandığına dair bir rivayete rastlanmamıştır.

³²³ şerī‘at-ıla] şerī‘at-ıla

³²⁴ “Allah’tan başka ilah yoktur. Muhammed onun elçisidir.” deyin

³²⁵ taht] taht

uyumadı andan eyitdi: “Sağa (5) ‘ibâdet eyledüm. Bağa toğru deyüvir: Şu gişi gerçek peygamber midür yohsa yalanmıdır?” (6) Ol sâ‘at şeytân ‘aleyhi’l-la‘ne şanemün ağzından girüp gevdesini kımıldatdı (7) ve eyitdi: “İnanmañ Muḥammed peygamber nesne degüldür, sizi aldadur.” Velīd ibni Muğire (8) sevindi, tiz taşra çıkdı, kâfirlere haber virdi. Kâfirler eyitdi: “Lâyık budur ki (9) cümle bir yire cem‘ olavuz. Ol şanem bu sözi Muḥammed’ün karşusunda söyleye.” (10) Bu sözi Velīd ibni Muğire işitdi gelüp eyitdi: “Hey! Ol korkmaz, karşusunda (11) dağı söyler.” Muḥaşşal Ka‘be öninde cümle Kureyş cem‘ olup otururken yine (12) Resül Ḥazireti da‘vete gelüp قُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ didüginleyin Velīd ibni (13) Muğire ol şanemi getirüp dürlü dürlü libâslar geydürüp Resülü’llâh’uñ *öñinde* (14) kodı. Hemân-dem bir şeytân -adına saķar dirlerdi- ol şanemün içine girüp (15) Resül Ḥaziretini hicv eyledi. Resül Ḥazireti bu işe gâyet münfa‘il olup (16) döndi, evine gitdi, gördi yolda yaşıl tınlar geymiş bir er gelür ammâ **42b** (1) katı heybetlü gelür. Resül Ḥaziretini göricek tiz atından inüp (2) Ḥaziret-i Resül sordı-ki “Yâ rākib sen kimsin.” didi. Ol yigit ta‘zīm-ile (3) selām virüp Resül Ḥazireti şordı-ki senün selāmuñ bağa ‘aceb geldi. (4) Eyitdi: “Yâ Resüla’llāh ben cinnilerdenin, ins degülin dağı Nūḥ Peygamber zamānında (5) İslām’a gelüp dururın. Vaṭanımdan gā‘ib olup bir yire gitmişdüm. (6) Eve geldüm, gördüm: Oğlancuķlar ağlaşurlar. Ne ḥāldür. didüm. Ol (7) saķar, dīnsüz mel‘ūn şöyle şöyle itdi. didiler. Ardınca yetdüm, uşda (8) Şafā-yıla Merve ortasında ol mel‘unı depeledüm, gelüp şūratında başını (9) kesdüm.” didi. Resülü’llāh be-gâyet sevinüp andan-şonra eyitdi: “Aduñ (10) nedür?” Eyitdi: “Ādem Mehis ibni ‘Abher ve maķāmum bir tağ üzerindedür.” Andan-şonra (11) eyitdi: “Varayın yâ Resüla’llāh, ol şanemün içine girüp kâfirleri hicv ideyin, (12) yine siz varuñ da‘vet eyleñ.” Pes Resülü’llāh döndi girü Ḥarem’e (13) girdi, Kureyş’i dīne da‘vet eyledi. Yine Velīd ibni Muğire ol şanemi (14) getürdi-ki hicv³²⁶ eyleye. Pes ol şanem ağzın açup eyitdi: “Yâ Ehl-i Mekke! (15) Taḥķķik bilün ki bu, peygamberdür; ḥaķ peygamberdür ve getürdügi dīn dağı ḥaķ (16) dīndür. Sizi Ḥaķķ’a da‘vet eyler. Sizün putlaruñuz bātıldur. Eger ĩmān **43a** (1) getirüp Muḥammed’i gerçeklemezsennüz ebedī cehenemde qalduñuz.” didi. Pes (2) hemân-dem Ebū Cehil ‘aleyhi’l-la‘ne tırıgeldi, ol şanemi ayağından tutup

³²⁶ hicv] hecv hicv

(3) yire çaldı ve oda yakdı. “Muhammed yetmez mi cāzūladı.” dedi. Pes Resūl (4) Hāzireti mesrūr olup döndi, evine gitdi. Andan-şonra ol cinnī÷nüñ (5) adını Resūl Hāzireti ‘Abdu’llāh ibni ‘Abher qodı.

Hadīs-i ‘iṣrīn³²⁷ ‘An ‘Abdu’llāh (6) ibni Mes‘ūdīn raḍiyallāhu ‘anhu قَالَ قَالَ رَسُولُ

اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ³²⁸ اسْتَحْيُوا مِنَ اللَّهِ فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا نَسْتَحْيِي قَالَ لَيْسَ ذَلِكَ وَلَكِنْ مَنْ اسْتَحْيَا مِنَ اللَّهِ حَقَّ الْحَيَاءِ فَلْيَحْفَظِ الرَّءْسَ وَمَا حَوَى وَالْبَطْنَ وَمَا دَعَى وَلْيَذْكُرِ الْمَوْتَ وَالْبَلَاءَ³²⁹ sadağa Resūlu’llāh.”

Yigirminci ḥadīṣün ma‘nāsı budur ki (10) İbni Mes‘ūd rivāyet eyler ki Resūl Hāzireti ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem şöyle (11) buyurdı-ki utanuñ Allāh'dan ḥaḳḳ-ı ḥayā-yıla. Biz eyitdük “Utanuruz yā Resūla’llāh.” (12) Eyitdi: “Utanmaḳ böyle olmaz. Ḥaḳḳ-ı ḥayā-yıla utanan kimse başı gözünü (13) ṣaḳlar nā-maḥreme naḫar itmeden ve ḳarnını ve boğazını ṣaḳlar ḥarām loḳmadan (14) daḫı muttaşıl ölmesini ve başına belālar geleceğini zikir ider.” didi ve buña münāsib (15) **ḥikāyet** oldur ki bir gün bir ‘avrat Resūl Hāziretine geldi **43b** (1) eyitdi: “Yā Resūla’llāh bir ulu günāh işledüm. Baña dermān var mı?” Resūl Hāzireti (2) eyitdi: “Allāh'a tevbe eyle.” ‘Avrat eyitdi: “Taḥḳīḳ yir yüzi benüm günāhımı gördi. (3) Ḳorḳarın ḳıyāmet güninde ṣehādet eyleye, beni rüsvā eyleye.” Resūl Hāzireti (4) eyitdi: “Ḳorḳma senün üzerünge yir ṣehādet eyler zīrā ol vaḳtin bu yir bir ḡayrı yire (5) tebdīl³³⁰ olur.” Nitekim Allāhu te‘ālā buyurur³³¹ يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ³³² Andan (6) ol ḥātūn eyitdi: “Ḳorḳarın ki gökler benüm günāhımı gördi, ḳıyāmet güninde ṣehādet (7) eyleyeler, beni rüsvā eyleyeler.” Resūl Hāzireti eyitdi: “Allāhu te‘ālā ḳıyāmetde gökleri (8) daḫı bir ḡayrı³³² göklere döndürür.” Buyurmışdur³³³ يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ³³³ Andan ‘avrat eyitdi: “Yā Resūla’llāh! Kirāmen kātībīn ḳorḳarın ki ṣehādet (10) eyleye, beni rüsvā eyleye.” Resūl eyitdi: “Andan daḫı ḳorḳma-ki Allāhu

³²⁷ [‘iṣrīn] aṣrīn

³²⁸ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ]

³²⁹ Ahmet bin Hanbel. (vf. 241). *El-Müsnedü Ahmet bin Hanbel*. Hadis No: 3542. Beyrut: Darü'l-İḥyāi't-Terāṣi'l-‘Arabi

³³⁰ tebdīl] tebdil

³³¹ İbrahīm, 14/48

³³² ḡayrı] ḡayrī

³³³ Enbiyā, 21/104

te‘ālā (11) ³³⁴ يُذْهِبُ السَّيِّئَاتِ buyurmuşdur.” Ya‘nī tevbe eylemek günāhları (12) giderür zīrā ³³⁵ لَهُ ذَنْبٌ لَا ذَنْبٌ مِّنَ الذَّنْبِ dir. Ya‘nī günāhdan tevbe eyleyen (13) hiç günāh işlememiş gibidir. Andan-sonra ol ‘avrat eyitdi: “Korqarın beni (14) şaklayan melekler kıyāmet güninde yaramaz fi‘illerümi āşikāra ideler.” Resül (15) Hāzireti yine eyitdi: “Andan dağı korqma-ki Hāq te‘ālā bir kılına tevbe virse (16) ol-meleklerle yaramaz ‘amellerini unutturur.” ‘Azīz-i men! Bunun gö 44a (1) götürüsi tā‘ib hāqqındadır. İllā kıyāmet güninde hacālet bākīdūr. Kaçan kıyāmet (2) günü olsa her günāh-kār günāhını alup Allāh’dan şöyle utana ki kanı tere garq (3) ola: kimisi dizine-dek, kimisi göbegine-dek, kimisi boğazına-dek³³⁶. Hattā feryād idüp diyeler ki (4) “Bizi cehenneme koyılamıssa³³⁷ koyuñ. Bu ‘azāb cehennem-‘azābından dağı artuğdur ki biz (5) bu hacālete döymezüz.”

Hadīs-i hādī ve ‘iştirin ‘An İbni ‘Abbāsin raḍiyallāhu ‘anhū قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ دَخَلَ عَلَى أَخِيهِ الْمُسْلِمِ فَرَحًا وَ سُورًا فِي دَارِ الدُّنْيَا خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ ذَلِكَ خَلْقًا يَدْفَعُ عَنْهُ الْإِثْمَ فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ جَاءَ قَرِيبًا فَإِذَا مَرَّبِهِ هَوًى يَقْرَعُهُ قَالَ لَهُ لَا تَخَفْ فَيَقُولُ لَهُ مَنْ أَنْتَ فَيَقُولُ أَنَا الْفَرَحُ ³³⁹ وَالسُّرُورُ الَّذِي أَدْخَلْتَهُ ³³⁸ عَلَى أَخِيهِ الْمُسْلِمِ فِي الدَّارَيْنِ Yigirmi birinci hadīsün ma‘nāsı budur ki İbni ‘Abbāsin Resül Hāziretinden rivāyet (11) eyler ki bir kimse bir mü‘min kardaşına feraḥ virse bir söz-ile ya bir ihsān-ıla kıyāmet (12) güninde ol feraḥ bir şüret bağlayup gelir. Āfātı bundan def³⁴⁰ eyleyüp korqular (13) deminde gelüp eyide: “Korqma.” Ol gişi eyide: “Sen kimsin?” Ol melek şüretlü eyide: “Ben (14) şol feraḥın ki hāl-i ḥayātde iken mü‘min kardaşuñı bağışladıñdı³⁴¹. Şimdi geldüm-ki (15) ben-de saña feraḥ ve sürür bağışlayam” ve buña münāsib hikāyet oldur ki ‘Abdu’llāh (16) ibni Mübārek rivāyet eyler. Eydür. Gördüm bir kimse bir at şatun aldı kırk akçeye. 44b (1) Ben eyitdüm: “Ne

³³⁴ Hūd, 11/114

³³⁵ “Günahından tevbe eden o günahı işlememiş gibidir.” İbni Māce El-Kazvini (vf. 275.) *Sünen-i İbni Māce* s. 1035. Beyrut: Dārü’l-Fikr

³³⁶ dek] deq

³³⁷ koyılamıssa] kuylamıyısı

³³⁸ أَدْخَلْتَهُ] اذْخَلْتَهُ

³³⁹ El-Ḥaṭibe’l-Bağdādī. (vf. 463) (2001). *Tarīḫu’l-Bağdādī*. (17 cilt) s.3847 Beyrut: El-Ğarbü’l-İslāmī

³⁴⁰ def] def’a

³⁴¹ bağışladıñdı] bağışladıñmı

ucuz olur bu at. ‘Aybı vardır andan ötüri kimse almaz.” [dediler]. ‘Aybı (2) nedür didüm. Eyitdiler: “Düşmen ardınca segirtmez, düşmen yörüse kaçmaz gelür (3) yitişür. “Dınmayacak yirde şuheyl urur kişner.” Bunu işidicek ben eyitdüm: “Öyle [olsa] (4) bu bahā dahı bahāludur.” ‘Abdu’llāh ibni Mübārek eydür: “Şākirdlerümden³⁴² birisi ol atı (5) bey’ī idüp aldı ve cenk güninde ol feres şol-kağar yoldaşlık eyledi-ki (6) kırk biñ aķçelik at eylemezdi.” ‘Abdu’llāh şākirdine eyitdi: “Ne ‘amel işledün? (7) Bu feresin-ki bu kağar ‘aybı var dirlerdi hünerinden ğayrı³⁴³ nesne görünmedi.” (8) Şākird eyitdi: “Yā üstād! Didükleri gibi ‘aybı varıdı. Ammā şatun alduğum (9) vaķtın kulağına egildüm eyitdüm: ‘Yā feres! Ben günāhlaruma tevbe eyledüm, cümle ‘ayıblarımı (10) terk eyledüm. Sen-dahı ‘ayblarunı terk eyle. Başıla üç kerre olşun didi.’ (11) Uşda ‘ākıbet bu hünerleri gösterdi.” Pes bildüm-ki ‘ayb andan degül (12) at şāhibinden imiş zīrā kāfirlerün atı, üstindekine la‘net eyler tā ki (13) arķasından yire ine ve mü‘minlere du‘ā eyler: “Yā Rabbī!³⁴⁴ Mü‘mine sen zafer vir” dir. (14) Pes bundan bilindi-ki hayvān üstündekinden feraħlanur ve şāhibine (15) muṭī‘ olur ve kıyāmet güninde ol feraħ bir hūb³⁴⁵ şüret bağlayup **45a** (1) şāhibine feraħlar virür ki demek olur³⁴⁶ ve billāhi’t-tevfīķ.

Hadīs-i şānī ve işrīn (2) ‘An Sa‘id ibni’l-Müseyyeb raḍiyallāhu ‘anhu قَالَ خَرَجَ عَلَيَّ

إِبْنُ أَبِي طَالِبٍ ذَاتَ يَوْمٍ مِنَ الْبَيْتِ فَاسْتَقْبَلَ سَلْمَانَ الْفَارِسِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ عَلَيَّ كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ كَيْفَ

348 347 هُمُومٌ أَرْبَعَةٌ Yigirmi ikinci hadīsün ma‘nāsı

budur ki Sa‘id ibni Müseyyeb rivāyet (6) eyler ki bir şabāh Selmān-ı Fārisī raḍiyallāhu ‘anhu Hāziret-i ‘Alī’ye istiķbāl (7) eyledi, Hāziret-i ‘Alī eyitdi: “Yā Selmān! Bu şabāhı nice şabāhladun. Ya‘nī eyüce (8) hāl-ıla-mı kākķdun yoħsa bī-hużürliğ-ıla mı?” Selmān-ı Fāris eyitdi: “Yā Emīre’l-Mü‘minīn! (9) Ne diyeyin dört ğuşşanun içinde kākķdum. Evvel bu ki ‘ayālunun ğamı (10) ğuşşası ki et, ekmek ister. İkinci, Hālık’ın ğuşşası-ki

³⁴² şākirdlerümden] şākirlerümden

³⁴³ ğayrı] gayrī

³⁴⁴ Rabbī] Rabbi

³⁴⁵ hūb] hūb

³⁴⁶ olur] olmaz

³⁴⁷ هُمُومٌ أَرْبَعَةٌ [هُمُومٌ أَرْبَعَةٌ

³⁴⁸ El-Haṭibe’l-Bağdādī. (vf. 463) *Telḥiṣü’l-Müteşābihi fi’r-Resmi*. s. 167. Dimeşķ: Ṭalasü’l-Diresāti ve’t-Tercüemeti ve’n-Neşri

tā'at ister. (11) Üçüncü, şeytān guşşası ki ma'şiyete yelter. Dördüncü, melekü'l-mevt guşşası-ki (12) cānum almak ister." Hāziret-i 'Alī eyitdi: "Yā 'abdi'llāh! Bu dört (13) guşşadan her biricigi-çün Hāk katında dereceñ vardur zīrā (14) geçende ben-dağı Peygamber Hāziretine girdüm." Bağa eyitdi: "Yā 'Alī şabāhı nice **45b** (1) şabāhladuñ?" Ben-dağı sen didigün gibi didüm. Eyitdi: "Beşāret olsun sağa yā 'Alī! (2) Bu dört guşşa muķābelesinde dörd derece bulursın. Evvel ğam-ı 'ayāl oddan (3) setirdür ve tāt-ı Hālīk 'azābdan amānlık÷dur ve 'ākıbeti fikir idüp şeytāndan (4) guşşalanmak cihād-ı nefis÷dür. Altmış yıllık 'ibādetden efdaldür ve melekü'l-mevt guşşası (5) ğod cemī'-i günāhlara keffāretdür" ve dağı eyitdi: "Yā 'Alī! Bil-ki kullarına rızık viren (6) Allāhu te'ālādur. Senün rızıkun için ğamlanduğun ne nef³⁴⁹ ider ne zarar ider (7) ancak ecir bulursın. Öyle olsa şākir olup muṭī' olmak aḥsendür" (8) ve buğa münāsib **hikāyet** oldur ki bir gün bir ğişi Peygamber Hāziretine ğirüp ğeldi, (9) eyitdi: "Yā Resūla'llāh! 'Āṣī oldum beni pāk eyle." Resūla'llāh eyitdi: "İşyānuñ (10) nedür?" Ol ğişi eyitdi: "Utanuram işyānumı dimeĝe." Resūla'llāh eyitdi: "İşledüĝüñ (11) vaktin Allāh'dan utanmaduñ, söylemesine Resūlinden utanur mısın? Turma (12) çık taşra. Yoḥsa şimdi bizüm üzerümüze od iner." didi. Ol bī-çāre (13) ağlayırak Resūla'llāh katından çıkđı, ğitdi. Fī'l-hāl Cebrā'īl 'aleyhi's-selām ğökden (14) inüp eyitdi: "Yā Resūla'llāh! Hāk te'ālā sağa selām ider." eydür: "Niçün **46a** (1) benüm kulumaya ye'is virdi? Anuñ günāhına keffāret vardur. Fazlum cemālüm ḥaḳkı-çun (2) her günāh ki ḥalk idüp dururın muķābelesinde mü'minlere bir keffāret dağı (3) ḥalk idüp dururın. Ol ğişi ben yarlıĝadum ne-ķadar günāhı dağı çoĝısa (4) zīrā ol kimsenün bir küçirek oĝlancuĝı vardur. Kaçan ol ğişi evine ĝire (5) karşı ĝelüp babacuĝum dest-mālunđa neñ vardur? dir. Ol-dağı yemişciĝünden, (6) ekmekden neyise ol oĝlancuĝa virür, ol oĝlancuĝın sevindürür. Ol (7) oĝlancuĝ[un] sevinmesi anuñ günāhlarına keffāret olur." 'Azīz-i men! Bu hikāyetden (8) bilindi-ki ğişi evlādına feraḥ virmek ĝühāhlarına keffāret ve oddan necāt olurmuş (9) ki ecr-i 'azīm budur. Nitekim Kūr'ān'da buyurur: **وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ**

³⁴⁹ nef^c] nefac

350 Ya'nī taḥkīk sizūñ māliñuz ve evlādıñuz size fitnedür

(11) ammā ol fitne-yile Allāh atında ecr-i 'azīm vardur ve billāhi't-tevfī.

(12) **Hādīs-i sālis ve 'iqrīn** 'An Enes ibni Mālik raḍiyallāhu [‘anhu] al al Rsul Allāh

allī Allāh alihe وَسَلَّم مامِنْ عَبْدٍ مِنْ أُمَّتِي أَصْبَحَ فَقَرَأَ إِنِّنِي عَشْرَ مَرَّةٍ آيَةَ الْكُرْسِيِّ ثُمَّ تَوَضَّأَ³⁵¹ وَ صَلَّى إِلَّا وَقَاهُ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ شَرِّ السُّلْطَانِ وَ شَرِّ الشَّيْطَانِ فَقُلْتُ³⁵² يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنِّي كُلُّ يَوْمٍ َالَ لَا بَلْ فِي كُلِّ يَوْمٍ الْجُمُعَةِ وَ إِنَّهَا

46b (1) Yigirmi üçüncü hādīsūñ ma'nāsı budur ki ümmetümden

bir kimse yokdur ki bir şabāḥ (2) alka on iki kerre Āyete'l-Kürsī ouya. Andan-sonra

āb-dest ala iki rek'at işrā (3) namāzın ıla. Allāhu te'ālā ol ulı şalar sultān şerrinden

daḥı şeytān şerrinden (4) daḥı tamām Kelām'ı üç kerre ḥatim itmişe sevāb bulur. Ben

eyitdüm: “Yā Resūla'llāh! (5) Her gün, her şabāḥ ouma gerek-mi?” Eyitdi: “Yok

cum'a günü şabāḥ ousa (6) kifāyet eyler. Belki 'ömrinde bir cum'a günü şabāḥ ousa

kifāyet ider.” Bua münāsib (7) **hikāyet** oldur ki bu Āyete'l-kürsī'de mü'minlere beşāret

ḥaberi vardur (8) zīrā gien ümmetler ḥāṭırları sebebinden fehimleri daḥı azdı.

Resüllerine inanmazlardı. (9) İllā mu'cizāt görmek-ile yāḥūd³⁵³ mu'āyin³⁵⁴ bir 'alāmet

görmek-ile [inanırlardı]. Nitekim Mūsā'nun avmi (10) eyitdi: ar Allāh eḥere FAXḌTḤEM³⁵⁵

a'nī “Bize Allāhu te'ālāyı āşikāre (11) göster yā Mūsā.” didiler. Ḥa te'ālā

bunlara bu sözden ḥışım idüp bunları yıldırma (12) aldurdı zīrā ur'ān'da yazılmışdur

356 Ya'nī Allāhu te'ālā (13) ne ımızganur ne ḥod uyur dimekdür. avm-i

Mūsā eyitdiler: “Allāhu te'ālā nice (14) uyumaz bize bildür.” didiler. Allāhu te'ālā Mūsā

Peyğamber'e emr eyledi-ki iki şırayı³⁵⁷ (15) ṭolı şu-yıla bir gice şabāḥa degin elinde

duta. Mūsā Peyğamber 'aleyhi's-selām 47a (1) iki şırayı³⁵⁸ şu-yıla doldurup bir gice

350 Enfāl, 8/28 إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ لَكُمْ وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ [وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ]

351 تَوَضَّأَ [ثُمَّ تَوَضَّأَ]

352 فَقُلْتُ [فَقُلْتُ]

353 yāḥūd] yaḥūd

354 mu'āyin] me'āyine

355 Nisā, 4/103

356 Bakara, 2/255

357 şırayı] şıraı

358 şırayı] şıraı

elinde dutayın şandı nā-gāh uyudu. (2) Şırçalar birbirine tokundu, pāre pāre oldu. Allāhu te‘ālā eyitdi: “Yā Mūsā (3) di imdi ümmetüñe bu iki cihān benüm kudretüm altında birer sırça mişālindedür. (4) Eger uyku gelseydi birbirine³⁵⁹ tokunup şu senüñ şırçaların gibi helāk (5) olurlardı” ve billāhi’t-tevfīk.

Hadīs-i rabi‘u ‘iştirin ‘An Enes ibni Mālikin raḍiyallāhu (6) ‘anhu اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ نَادَى مُنَادٍ أَيْنَ الْمُرَايُّونَ وَأَيْنَ الْمُخْلِصُونَ قَوْمُهُاتُوا أَعْمَالَكُمْ وَ خُذُوا أَجُورَكُمْ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ نَادَى مُنَادٍ أَيْنَ الْمُرَايُّونَ وَأَيْنَ الْمُخْلِصُونَ قَوْمُهُاتُوا أَعْمَالَكُمْ وَ خُذُوا أَجُورَكُمْ مِنْ سَيِّدِكُمْ Yigirmi dördüncü hadīsün ma‘nāsı budur ki Enes ibni MālİK rivāyet (9) ider Resül Hāziretinden şallallāhu ‘aleyhi ve sellem. Şöyle buyurur ki kaçan kıyāmet (10) günü olsa münādī melekleri çağırurlar ki “Kandadur murā‘iler³⁶⁰, kandadur muhlışler? (11) Gelsünler bugün, ‘amellerünün ücretin alsunlar” ve buña münāsib **hikāyet** oldur ki (12) Resül Hāzireti buyurdu-ki kıyāmetde üç bölük kavmi getüreler. Evvel şol (13) kimseler ki dünyāda kervānsaraylar ve ‘imāretler ve mescidler ve hāne-gāhlar yapmışlardır. (14) Hāḳ te‘ālā bunlara diye ki “Yā kulum! Ben size bu kadar māl virdüm rızık virdüm. **47b** (1) Siz benüm mālümü neyledünüz?” Bunlar eyideler: “Senün mālunu yoluna sebīl eyledük, mescidler (2) yapduk, ‘imāretler yapduk, köprüler yapduk, yetimler tonatduk nice bunun emsāli hayrāta (3) şarf eyledük.” Hāḳ te‘ālā buyura ki “Gerçeksiz hep böyle eyledünüz. Ammā ben sizün (4) zāhir ‘amelleriñizi bakmazdum, ecirünuze nazar iderdüm. Sizün niyyetünüz ve kaçduñuz (5) öyleydi-ki halk size diyelerdi “Bağ bağ! Fulān gişi ne hayır-endiş gişidür bu kadar (6) hayır işledi. Adıñuz[ı] saḥāvet-ile cür‘et-ile aḡdurmağıdı. Aḡdurduñuz, adıñuzu çıkartduḡuz, (7) dünyāda itdügüz ḥasenātun ücretini bulduñuz. Şimdi āhiretde size (8) naşīb yokdur. İllā ki od vardır.” Pes buyura bu riyācıları yüzi üzerine (9) sürüyi sürüyi³⁶¹ cehenneme atalar ve bir t̄āife daḡı getüreler. Hāḳ celle ve ‘alā bunlara eyide (10) ki “Size ben bu deḡlü kuvvet ve kudret ve ni‘met ve cür‘et virdüm siz neyledünüz?” (11) Bunlar eyideler: “Varduk kāfirlerle döḡüşdük ḡāzilıklar eyledük, nice kāfir öldürdük. (12) ‘Ākıbet biz daḡı yolunda şehīd olduk.” Hāḳ celle ve ‘alā eyide: “Gerçeksiz. Ammā (13) ben sizün niyyetünuze ve kaçduñuza nazar

³⁵⁹ birbirine] birbirine

³⁶⁰ murā‘iler] murāyiler

³⁶¹ sürüyi] sürüyi bk. 48a/01-02

iderdüm. Sizün murādınız buydı-ki “Fulān (14) gerçek ne hoş şīr, merd yigittür desünler dir idiñüz ve bize manşüb virsünler, (15) dirdiñüz. Dünyāda bulduñuz, aduñuzı çağırdıñuz. Şimdi āhıretde size **48a** (1) naşīb yokdur. İllā od [vardur].” Pes buyura bu riyācıları dañı yüzi kıyı sürüyi (2) sürüyi cehenneme bırağalar ve bir bölük kavme dañı Hāq te‘ālā diye ki “Ben size yokdan (3) ‘ilim ve yokdan ma‘rifet virdüm bunları siz³⁶² neylediñüz?” Bunlar eyideler: “Yā Rabbī! Saña (4) ma‘lumdur biz dañı minberlere³⁶³, kürsīlere çıkarduk halka va‘z u naşīhat eylerdük. (5) Her neye kādırseñ söylerdük.” Hāq celle ve ‘alā eyide: “Gerçeksiz. Ammā ben sizün (6) göñülleriniñüz ve niyyetüñüz nazar eylerdüm. Sizün murādınız ol va‘zdan halk size (7) “Hey ne-hoş kāmīl gişi olur. Enbiyānuñ nā‘ibi olup çıkup bu kadar ma‘rifet (8) söyler. Buña kulun, katırun eyüsini, cübbenün eyüsini, da‘vetün hāşını bunlara virmek (9) gerek.” diyeler. İmdi hep bu murādunuzı dünyāda yitişdiñüz. İmdi size (10) āhıretde naşīb yokdur.” Allāhu te‘ālā buyura ki bu riyācıları dañı öñürdükleri (11) gibi cehenneme iledele. ³⁶⁴ نَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ ذَلِكَ

Hadīs-i hāmis ve ‘iştirin ‘An İbrāhīm ibni ‘Alkame (12) ‘An ‘Abdu’llāh-ibni Mes‘ūd قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى جَنَّاتِ عَدْنٍ دَعَا جِبْرَائِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ *Mes‘ūd* إِنِّطَلِقْ فَانْظُرْ إِلَى مَا خَلَقْتُ لِعِبَادِي وَأُولِيَائِي قَالَ فَذَهَبَ جِبْرَائِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَطُوفُ فِي تِلْكَ الْجَنَّةِ فَاشْرَقَتْ إِلَيْهِ جَارِيَةٌ مِنْ حُورِ الْعِينِ مِنْ بَعْضِ تِلْكَ الْقُصُورِ فَتَبَسَّمَتْهُ إِلَى جِبْرَائِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَاصْأَتْ جَنَّتِ عَدْنٍ مِنْ ضَوْءِ ثَنَائِهَا **48b** (1) İbni ‘Alkame ‘Abdu’llāh ibni Mes‘ūd’dan ol-dañı Resül Hāziretinden şöyle buyurur-ki (2) Allāhu te‘ālā vāktāki Cennāt-i ‘Adn’i yaratdı. Cebrā’īl ‘aleyhi’s-selām’ı kırkırdı³⁶⁵ (3) eyitdi: “Yā Cebrā’īl! Cennāt-i ‘Adn’e çık nazar eyle şālīh kullarum-çun ve evliyām-içün (4) gör neler yaratdum.” Pes Cebrā’īl, Allāh emriyle durdı, Cennāt-i ‘Adn’i seyran eyledi. Nāgāh (5) hūriyāndan³⁶⁶ bir cāriye ba‘zı köşelerden zāhir olup Cebrā’īl’ün (6) yüzine tebessüm eyleyüp güldi. Şöyle-ki dişlerinün nūrından Cennāt-i ‘Adn’i duhā (7)

³⁶² siz] size

³⁶³ minberlere] menberlere

³⁶⁴ “Bundan Allah'a sığınırız.”

³⁶⁵ kırkırdı] fıkrırdı

³⁶⁶ hūriyān] hūri‘yın

gibi yılduradı. Fî'l-hâl Cebrâ'îl secdeye düşdi. şöyle şandı-ki Rabbi'l-izzet nûrıdur. (8) Cârıye nidâ eyledi-ki “Yâ Emîn! Bařunu ħaldur.” Cebrâ'îl başını ħaldurdı, ol (9) ħûrî[yi]³⁶⁷ gördi dağı eyitdi: ³⁶⁸سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ Ya'nî ben seni yaradan Tağrı'ya (10) tesbîĥ iderin-ki nice ulu ħâdir Tağrı'dur. Cârıye eyitdi: “Yâ Emîn-i Allâh! Bilür misin (11) ben³⁶⁹ kimiñ içün ħalk oldum?” Eyitdi: “Allâhu te'âlâ beni řol kimse içün yaratdı-ki (12) Tağrı'nun rızâsını kendü rızâsının üzerine tağdîm eyledi” ve Buğâ münâsib (13) **ĥikâyet** oldur ki Resûl Ĥaziretinden su'âl eylediler ki “Yâ Resûla'llâh! (14) Cennetün binâsı nicedür? şöyle buyurdı-ki bir kerpici altundan bir kerpici gümışden (15) den ve sıvası miskdendür ve odaları za'firândandur ve şaşcuğazları incü*dendür*, (16) yâĥutdandur.” Böyle diyicek ehl-i kitâbdan birisi eyitdi: “Yâ Resûla'llâh! **49a** (1) Siz şöyle buyurmuşsınız ki ehl-i cennet yirler içerler.” Eyitdi: “Ne'am, ol Allâh ĥaĥķı-çun (2) ki benüm nefsum anuñ ĥudreti elindedür. Ehl-i cennetden birisine řol ĥadar ĥuvvet (3) virile ki yüz ĥiři ĥadar yiye, içe, cimâc eyleye.” Ol ĥiři eyitdi: “Bu ĥadar yeyüp içmek (4) içmek bol ĥâ'it-i ĥacât olmaz mı? Cennet, ĥûn-i pāk³⁷⁰ yiridür. Anda ol aşıl nesne (5) olmaz.” Server-i Enbiyâ şallallâhu 'aleyhi ve sellem eyitdi: “Cennet ehlinde bevl ü ĥâ'it olmaz (6) ancaĥ derlerler, derleri misk gibi çıķar ve dağı buyurdı-ki ehl-i cennet yüz yigirmi (7) şafdur. Her şafun uzunluğı mařrıķa mağribe uzunı ĥadardur ve seksan şafı (8) benüm ümmetümdendür ve kırķ şafı ĥayrı³⁷¹ ümmetdendür.” şonra buyurdı-ki ehl-i cennete (9) Allâhu te'âlâ eyide: “Yâ ehl-i cennet! Benden râzî olduğuz mı?” Bunlar eyideler: “Nice râzî (10) olmayalum ki? Ne ĥaldı bize iĥsân itmedüğün?” Allâhu te'âlâ eyide: “Bir nesne dağı (11) vardur ki henüz anı virmeyüp dururın. Ol, cemîc-i virdüklerimden efďaldür. (12) Anı isteğ.” Bunlar eyideler: “Yâ Rabbi!³⁷² Ol nesne nedür?” Allâhu te'âlâ eyide: “Anı isteğ (13) ki benüm rızâm size ĥelâl ola.” Ya'nî ebedî sizden râzî olam, sizi ayruķ (14) yakmayam. Andan-şonra münâdîler nidâ ideler ki “Ey ehl-i cehennem şimden-şonra

³⁶⁷ ĥûrî[yi]]ĥûri

³⁶⁸ Yâsin, 36/36

³⁶⁹ ben] beni

³⁷⁰ ĥûn-i pāk] ĥûn pāk

³⁷¹ ĥayrı] ĥayrî

³⁷² Rabbi] Rabbi

şazlıkda³⁷³ (15) olun.” Eyedi: “Size ölüm yok ebedî sağ olun, size hastelik **49b** (1) yok.” Eyedi: “Yigit olun size kocalık yok.” Nitekim Allāhu te‘ālā buyurur ³⁷⁴ وَنُودُوا أَنْ تِلْكَمُ الْجَنَّةُ أَوْرَثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

Hadīş-i sādīs ve ‘iştirin ‘An ‘Ā’işete (3) raḍiyallāhu ‘anhā ³⁷⁵ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السَّخِيُّ قَرِيبٌ مِنَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ قَرِيبٌ مِنَ الْجَنَّةِ بَعِيدٌ مِنَ النَّارِ وَالْبَخِيلُ بَعِيدٌ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى بَعْدُ Yigirmi altıncı hadīşün ma‘nāsı budur ki ‘Ā’işe Hāziretleri (7) raḍiyallāhu ‘anhā Resūlu’llāh’dan rivāyet eyler ki şehī kimse Allāh’a yaqındur, nāsa (8) yaqındur, cennete yaqındur; oddan ırağdur ammā baḥīl kimesne Allāh’dan ırağdur, nāsdan (9) ırağdur, cennetden [ırağdur]; oda yaqındur ve daḥı cāhil şehī Allāh katında sevgülidür ‘āḳıl (10) baḥīlden ve buña münāsib **hikāyet** oldur ki ‘Abdu’llāh ibni Mübārek dirler (11) ‘azīzlerden bir kimse varıdı. Altmış dörd kerre hac eylemişdi. Şöyle rivāyet ider ki (12) bir yıl girü hac eyledüm. Hātīm-i İsmā’il’de tūrurken uyqu galebe eyledi, uyudum. (13) Düşümde Server-i Enbiyā’yı şallallāhu ‘aleyhi ve sellemi gördüm. Baña eyitdi: “Yā ‘Abdu’llāh! (14) Dönüp Bağdād’a varduğuñ vaktin fulān maḥallede fulān yirde Behrām Mecūsī (15) dirler bir koca kāfir vardur. Aña benden selām iledesin diyesin-ki senden Allāh **50a** (1) daḥı Resūli rāzī oldı.” ‘Abdu’llāh eydür: “Uyandum ³⁷⁶ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ bu düş şeytānidür, bir Mecūsī kāfirden Allāh daḥı Resūli nice (3) rāzī olur.” didüm. Tīz āb-dest aldum, namāz kıldum yine baña uyqu galebe eyledi, yine (4) bi-‘aynihi evvel-ki vāḳı‘ayı³⁷⁷ gördüm. Girü uyandum, girü istiğfār idüp āb-dest (5) aldum, namāz kıldum, tavāf eyledüm. Yine uyqu galebe eyledi, yine bi-‘aynihi Resūl Hāziretini (6) gördüm. Baña “Tūr Bağdād’a var, sen didükleri gibi eyle bunda çok sır vardur.” (7) didi lā-cerem. Uyandum hac tamām olup kafile³⁷⁸ döndüginleyin Bağdād’a geldüm arayaraḳ (8) ol

³⁷³ şazlıkda] sizlikde

³⁷⁴ A‘rāf, 7/43

³⁷⁵ Muhammed bin İsa e’t-Tirmizī. (H. 256). *Camiu’t-Tirmizī*. (5 cilt) s. 735. Beyrut: Daru İhyā’i’t-Terāşī’l-‘Arabī

³⁷⁶ “Bütün güç ve kuvvet, yalnızca en yüce ve en büyük olan Allah’ın (c.c.) yardımıyla elde edilir”

³⁷⁷ vāḳı‘ayı] vāḳı‘a’i

³⁷⁸ kafile] kafile

maḥalleyi³⁷⁹ buldum ve ol koca kāfiri buldum. “Behrām Mecūsī sen misin?” didüm. (9) Ne‘am, didi. Ben eyitdüm: “Ḥayırdan, ḥasenātdan sen ne işledün ki seniñ-üçün ‘aceb ḥaberim (10) vardır.” Eyitdi: “Benden gayrı³⁸⁰ Bağdād şehrinde zīrā ḥayır işlerde var mıdır ki? Biñ (11) gişi artuḡ eksik toyururın³⁸¹. Bir yolun ḥarç itdürmeyüp tūrurın.” Ben (12) eyitdüm: “Bunlar ḡanḡı dīndendi?” Eyitdi: “Mecūsī dīnindendi.” Ben eyitdüm “‘Abes, aḡḡeyi³⁸² (13) isrāf itmişsin. Ḥaḡ te‘alā şadaḡayı³⁸³ mü‘minlerden ḡabūl³⁸⁴ eyler daḡı ne işledün? (14) Anı söyle.” didüm. Eyitdi: “Dörd kızum, dörd oḡlum varıdı. Ol kızlarımı *oḡullaruma* (15) nikāh eyledüm.” Ben eyitdüm: “Bizim dīnimizde bu daḡı ḡarāmdur. Daḡı ne işledün? **50b** (1) deyüvir.” didüm. Eyitdi: “Bir kızım varıdı be-ḡāyet cemīlelerden idi. Ḡayrı kimseye (2) virmege kıyamadum, kendü nefsüme nikāh eyledüm.” Ben eyitdüm: “Bu daḡı ḡarāmdur. (3) Oḡatḡa fikir eyle daḡı nice ḡayır işledün?” Eyitdi: “Ol gice ki kızuma nikāh eyledüm. (4) Sizün dīniñüzden bir ḡātün gişi aḡşamın geldi ḡırāḡın uyarmaḡa. Mumcığāzın (5) yaḡıvırdüm. Döndi girü geldi, ḡırāḡı söyünmiş, girü yaḡıvırdüm, gitdi, girü (6) geldi. ḡırāḡı söyünmiş; girü yaḡıvırdüm, gitdi. Mā-ḡaşal beş def‘a ḡırāḡı söyünmiş (7) geldi, girü yaḡıvırdüm.” Altıncıda ben eyitdüm: “‘Acebdür eger şu ‘avrat (8) cāsūs degül ise zīrā ḡaşra[da] yil yok, nesne yok bunun ḡırāḡı neden söyünür?” (9) Ben bunun ardınca gideyin, sırrına vāḡıf olayın didüm. Yap yap ardınca gitdüm. (10) Tā ki evine geldi. Meger üç kızı, iki oḡlancuḡı varımış. Karşu geldiler, (11) eyitdiler: “Hey ana! Neylersin? Bizi açlıḡdan kırdun ḡidersin, yemek getüreyin diyü, (12) kuru boş gelürsin.” diyü ḡaḡırışdılar. Bu ḡātün gişi bunların ḡözlerin *öpüp* (13) eyitdi: “Ḡuzıcaḡlarum nicedeyin? Şehrimüzde şu Behrām Mecūsī’den kolaylı (14) kimse-yoḡdur. Beş kerre mumı söyündürdüm, üstine girdüm ki bu bahāne-yile bir nesne (15) isteyem. Yüreḡüm döymedi. Allāh Te‘alā’dan ḡorḡdum-ki diye ‘Yā cāriye! **51a** (1) Beni ḡorsın daḡı şol aşıl düşmanımndan nesne mi istersin.’ diyü, girü ḡikildüm istemedüm.” (2) didi. “Yā ‘abdi’llāh! Vaḡtākim ben ol ḡātünün bu sözün

³⁷⁹ maḥalleyi] maḥalle’i

³⁸⁰ ḡayrı] ḡayrī

³⁸¹ toyururın] tūrurın

³⁸² aḡḡeyi] aḡḡe’i

³⁸³ şadaḡayı] şadaḡa’i

³⁸⁴ ḡabūl] ḡapūl

işitdüm ve bu ahvālin bildüm, (3) segirddüm eve geldüm. Bir sinīnin içine envā'i ni'metler koydum ve üstine üç bin (4) akçe koydum ve kendü başım örrerinde götürdüm. Henüz ol hātūn gişi oğlancuklarıyla (5) ağlaşurken üzerlerine girüp selām virdüm ve ol sinīyi envā'i ni'met-ile ve üç bin (6) akçe-ile³⁸⁵ 'arz eyledüm ve daḥı didüm-ki her ne vaḳtın ḥacātıñuz³⁸⁶ olursa baña bī-tekellūf (7) gelün³⁸⁷. Ben size ihtiyāc çekdürmezim. 'alā-mā-ḥazar bunları ma'zūr tutuñ didüm. (8) Didüğün bu ḥaberdür ola." didi. 'Abdu'llāh ibni Mübārek eydür: "Fī'l-ḥāl kulağına yapışup (9) eyitdüm: Yā Behrām Mecūsī! İmdi saña muştılık olsun-ki ol iki cihān güneşi saña selām (10) eyledi." Didi-ki Behrām Mecūsī'ye diyesin ki andan Allāh te'ālā daḥı rāzī oldı, şöyle (11) bilsün. 'Abdu'llāh eydür: Ben bu sözi didigümleyin Behrām Mecūsī biraz başın aşāğa eyleyüp (12) gözleri yaş-ıla tıldı, döndi başın kaldırıp eyitdi: "Yā 'Abdu'llāh! Bu sizün Taḡrı'ñuz (13) ne ulu ve peygamberiñüz ne şefkatlı peygamberdür ki toḳsan yıllık düşmenini bir kerre bir cāriyesinüñ (14) gönlin yapmağ-ıla toḳsan yıllık günāhından giçüp daḥı ol kimseden rāzī (15) ola. Dīn 'ālemde bu dīndür, Taḡrı 'ālemde bu Taḡrı'dur, peygamber 'ālemde bu peygamberdür. (16) Tiz baña İslām'ı 'arz eyle. Ben Müslimān olurım." didi. İslām[ı] 'arz eyledi, Müslimān 51b (1) oldı ve eyitdi: "Yā 'Abdu'llāh! Eger benüm İslām'umı Rabb'üm kabūl³⁸⁸ eyledise du'ā eyle-ki (2) -dünyāya yiter baḳdum- ruḥumı kabz eylesün." Ben el ḳaldu[ru]p du'ā getirince secde (3) eyledi ve cānını pāk, pākīze Ḥaḳḳ'a teslīm eyledi. 'Azīz-i men! Ol şehādeti āḥir (4) ol Mecūsī kāfiri ne mertebeye yitişdüirdi. Saḥādan gāfil olma ki aḥsen 'ibādetdür (5) ve billāhi't-tevfīḳ.

Ḥadīs-i sābi' iştirin 'An 'Ekrima 'an İbni 'Abbāsın raḍıyallāhu (6) *anhumā* قَالَ قَالَ

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ سَتَرَ اللَّهُ تَعَالَى بَيْنَ كُلِّ عَبْدٍ وَ بَيْنَ التَّاسِ فَيَدْفَعُ عَلَيْهِ كِتَابَ حَسَنَاتِهِ فَيَقْرَأُ فَيَقُولُ مَا تَرَى فَيَقُولُ أَرَى حَسَنَاتٍ كَثِيرَةً فَيَقُولُ اللَّهُ هَلْ نَقَصَ مِنْهَا شَيْءٌ فَيَقُولُ لَا ثُمَّ يَدْفَعُ إِلَيْهِ كِتَابَ سَيِّئَاتِهِ فَيَقُولُ مَا تَرَى فَيَقُولُ أَرَى سَيِّئَاتٍ كَثِيرَةً فَيَقُولُ أَتَعْرِفُهَا فَيَقُولُ نَعَمْ فَيَقُولُ هَلْ زِيدَ عَلَيْكَ فِيهَا شَيْءٌ فَيَقُولُ لَا ثُمَّ يَدْفَعُ إِلَيْهِ دَفْعَةً أُخْرَى

³⁸⁵ akçe-ile] akçe-ile

³⁸⁶ ḥacātıñuz] ḥacatıñuz

³⁸⁷ gelün] gelüp

³⁸⁸ kabūl] kapūl

Hazireti (12) şöyle buyurdu-ki kaçan kıyāmet günü olsa Allāhu te‘ālā hulk-ıla her kulun ortasına (13) bir hicāb çiker ki biri birisinin sırrına muṭṭali³⁸⁹ olmayalar. Andan-sonra hasenātı (14) kitābını kulun eline vire. Bu kul okuya göre andan eyide: “Yā kulum! Kitābuñ okuduñ-mı?” (15) Eyide: “Ne‘am.” Eyide: “İçinde ne gördüñ?” Eyide: “Hasenāt-ı keşire.” Eyide: “Yā kulum! (16) Hic eksik yazılmış-mı?” Eyide: “Yok, tamām yazılmışdur.” Andan-sonra seyyi‘atı kitābını **52a** (1) eline vire. Eyide ki “Bunu dañı okı.” Okıya göre ki ne-kadar günāhları varısa (2) hep yazılmış. Eyide: “Ne gördüñ?” Kul eyide: “Seyyi‘at cümlesi yazılmış.” Hāk te‘ālā (3) eyide: “Hic zīyāde artuk yazılmış-mı?” Eyide: “Yok, tamām itdüğüm gibi yazılmış.” Eyide: “Bilür (4) misin?” Bunlar eyide: “Hep bilürin.” Andan-sonra eline bir kâğıd dañı vire bunu dañı gör (5) diye. Göre ki içinde şol hasenātlar, şevāblar yazılmış-ki birisin işledügin (6) bilmez. Andan-sonra yā kulum! “Bunları bilür misin?” Eyide: “Yok bilmezsin.” Hāk te‘ālā eyide: (7) “Bu şol zulümlerdür ki saña eylemişlerdi. Senüñ haberüñ olmadın gaybetüñ itdükleri (8) gibi, arduñca kuyular kazdukları gibi. Ben anlaruñ ecrin hic zāyi‘ itmedüm. Uşda (9) yazdum.” diye ve buña münāsib **hikāyet** oldur ki İbrāhīm bin Edhem ki Belh³⁹⁰ pādīşāhıdı. (10) Nitekim yoğaruda beyān eyledükdi. Sonra ki dervīş olup kulların (11) cümle āzāt eylemişdi. Bir gün Ba‘lebek yörelerinde hacca giderken bir kimsene kan (12) serhoş. İbrāhīm[e] eyitdi: “Bire ne gişisin? Kaçğın kula beñzersin.” Eyitdi: (13) “Ne‘am kulın.” Eyitdi: “Hic şu yakınlarda abādānlık var mıdur? Tiz kulavuz (14) ol baña.” didi. İbrāhīm nola diyüp aldı bu harīfi, mağbereler içine (15) getürdi-ki “Uşda abādānlık budur.” deyü. Ol harif gāzaba gelüp **52b** (1) bir iki yirde başını yardı. “Bağ bağ şalurlanursın dañı.” deyü. İbrāhīm (2) Edhem Haziretleri ol urduğca aña du‘alar eylerdi. Āhir bu gāribe³⁹¹ bir (3) ip dağdı, alup şehre getürdi. Şehir halkı İbrāhīm’i göricek bildiler. (4) “Hey zālim gişi! Buña İbrāhīm Edhem dirler. Belh pādīşāhı iken pādīşāhlığın terk (5) eyledi, dervīş oldı. Bunun ne günāhı var ki böyle döğersin?” didiler. Meger hikmet-i (6) ilāhī ol harif İbrāhīm’üñ kullarından birisi-imiş³⁹². Def‘i atından yire

³⁸⁹ muṭṭali] muṭi‘

³⁹⁰ Belh] Beleğ

³⁹¹ gāribe] gārine

³⁹² birisi-imiş] birisi-‘emiş

yıkılıp (7) İbrāhīm'ün ayağına düştü 'afv istedi. İbrāhīm eyitdi: “Dağı ol urduğun (8) vaktin 'afv eyleyüp тұrurun.” Eyitdi: “Yā sultānım! Ben size kimsiz deyü şordum. (9) Siz kıluz didünüz.” İbrāhīm eyitdi: “Cümle 'ālem Allāh'ın kılıdır.” Eyitdi: (10) “Ya-ben sizi urduğum vaktin siz baña Allāh rahmet eylesün dirdiünüz.” İbrāhīm eyitdi: (11) “Sen beni urduğça Haq katında benüm derecelerüm artardı. Öyle-baňa eylik itmiş (12) olursın. Ben eyluge du'ā itmeyeyin-mi?” didi ve billāhi't-tevfīk.

(13) **Hādīs-i şāmin ve'l-işrūn Esmā binti 'Umeys**³⁹³ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ يَقُولُ لِبَيْتِ الْعَبْدِ عَبْدٌ تَجَبَّرَ³⁹⁴ وَاقْبَلْ³⁹⁵ وَنَسِيَ الْجَبَّارَ الْأَعْلَى بَيْتِ الْعَبْدِ عَبْدٌ يَحْتَلُ³⁹⁶ بِالشُّبُهَاتِ بَيْتِ الْعَبْدِ

³⁹⁷ 53a (1) Yigir[mi] sekizinci hādīsün ma'nāsı budur ki Esmā binti

'Umeys³⁹⁸ rivāyet eyler ki (2) işitdüm Resū[l] Hāziretini dirdi-ki “Ne yaramaz kıldur şol kıl ki cebr eyleye ve kibr (3) eyleye. Cebbār ve Mütekebbir Tağrı'yı aqmaya ve ne yaramaz kıldur şol kıl-ki zīrā şübehāt-ile (4) qarışdura ve ne yaramaz kıldur şol kıl-ki hevāsına tābi' ola. Hevāsı anı (5) izlāl³⁹⁹ eyleye” ve buña münāsib **hikāyet** oldur: ‘Ömer ibni 'Abdü'l-'Azīz hilafeti (6) zamānında Rūm'a gāzā için leşker göndermişdi. Kāfir gālib olup ol (7) leşkeri şındı. Şahābeden yigirmi nefer gişi[yi] kayşere esīr getürdiler. Kayşer-i Rūm bunlaruñ (8) birine eyitdi: “Gel dīnün terk eyle şaneme tap. Eger sözümü tutarisen (9) saña sancāk vireyin, bir milke pādīşāh ideyin ve eger sözümü tutmazisen boynunu (10) ururlar.” Ol gişi eyitdi: “Hāşā ki ben dīnümi dünyāya şatam. Hükümün giçerse başuma (11) giçer, dīnüme geçmez. Ne eyler[sen] eyle.” didi. Pes Kayşer-i Rūm emr eyitdi, boynunu urdılar. (12) Rāwī eydür: “Ol gişinün başı üç kerre meydānı tolaşduğdan-şonra bu āyeti (13) okuyup sākin oldı”-ki يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ

⁴⁰⁰ Kayşer-i Rūm be-gāyet kaqadı esīrün (15) birin

³⁹³ Esmā binti 'Umeys] Esmā binti 'Amīş

³⁹⁴ تَجَبَّرَ [تَجَبَّرَ]

³⁹⁵ اقْبَلْ [اقْبَلْ]

³⁹⁶ يَحْتَلُّ [يَحْتَلُّ]

³⁹⁷ Muhammed bin İsa e't-Tirmizī. (H. 256). *Camīu't-Tirmizī*. (5 cilt), s. 907. Beyrut: Daru İhyā'i't-Terāşī'l-Arabī

³⁹⁸ Esmā binti 'Umeys] Esmā binti 'Amīş

³⁹⁹ izlāl] izlāl

⁴⁰⁰ Fecr, 89/27-28-29-30

dağı getürdiler. Aña dağı evvel-ki gibi didi. Ol-dağı dīninden dönmedi. **53b** (1) Anuñ dağı boynun urdı. O mazlūmuñ başı dağı üç kerre meydānı *tolaşdı*. (2) Şonra bu āyeti okuyup sākin oldı.⁴⁰¹ فِى عَيْشَةٍ رَاضِيَةٍ فِى جَنَّةٍ عَالِيَتٍ قُطُوْهُهَا دَانِيَةٌ Kayşer-i Rūm dağı yiter gāzaba gelüp esīriñ birin dağı (4) getürtdi. Aña dağı evvelkiler gibi didi-ki “Eger dīnüñ terk idüp benüm dīnime girerseñ (5) saña sancāk ve ‘alem, kūs, naķāre vireyin ve illā senüñ dağı şol yoldaşlaruñ (6) gibi başıñı keserin.” Oña şekāvet yitişüp “Nola, dīnüñi kabūl eyledüm (7) sancāk virürseñ.” didi. Kayşer-i Rūm, vezīrine işāret eyledi-ki “Tīz bu gişiye (8) fulān yirüñ sancāğın virüñ.” Vezīrüñ vezīri eyitdi: “Hey sultānum! Hemān bunun (9) döndüm dimesile buña inanur mısız? Da‘vīye⁴⁰² ma‘nā, ‘aşıķa nişān gerekdür. (10) Eger gerçek bizüm dīnimüze girdise yoldaşlarından birisinüñ boynunı *ursun* (11) öñümüzde. Andan inanalum.” Ol şaķı “nola” didi. Pes esīr olan (12) Müslimānlardan birisini getürdiler. Amān virmeyüp boynun urdı. Kayşer-i Rūm (13) eyitdi: “Hey! Bu gerçekten dōnepdür, hemān buña berāt, yezek⁴⁰³ [virin].” Vezīr eyitdi: (14) “Hey Sultānum! İşledüğümüz iş ‘aķıl iş degüldür. Bir gişi-ki bunca yıllık (15) dīn ķardaşını esirgemeyüp kendi başı ħalāşı-ķun öldüre. Ol **54a** (1) Ol aşıl kimseden ne ħayır umarsın? Bugün yarın bize dağı böyle eyler.” (2) didi. Pes Kayşer ma‘ķūl diyüp emr eyledi. Anuñ dağı başın kesdiler. (3) Bunun dağı başı üç kerre meydānı *tolanup* andan bu āyeti okuyup (4) sākin oldı.⁴⁰⁴ اَمَّا اَفْ اَنْتَ تُنْفِذُ مَنْ فِي النَّارِ⁴⁰⁵ Ammā ol iki başuñ yanına (5) varmadı, ayruca tūrdı ve billāhi’t-tevfīķ.

Hadīs-i tāsi‘u ve ‘işrīn (6) ‘An ‘Abdü’l-‘Azīz ibni Şuhaybin⁴⁰⁶ قَالَ سَمِعْتُ Enes ibni Mālik rađıyallāhu ‘anhu (7) قَالَ مُرُّوْ بِجَنَازَةٍ فَآثَنُوْ عَلَيْهَا خَيْرًا فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَجَبَتْ لَهُ مُرُّوْ بِجَنَازَةٍ فَآثَنُوْ عَلَيْهَا شَرًّا فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَجَبَتْ لَهُ فَقَالَ عُمَرُ ابْنُ خَطَّابٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ مَا وَجَبَتْ فَقَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ

⁴⁰¹ Haķķa, 69/21-22-23

⁴⁰² da‘vīye] da‘viye

⁴⁰³ yezek] yezük

⁴⁰⁴ Zümer, 39/19: “Hakkında azap sözü (hükmi) gerçekleşenler, hiç onlar gibi olur mu? Cehennemlikleri sen mi kurtaracaksın?” → DKM, 459.

⁴⁰⁵ Bu kelimeden sonra gelen “ente” kelimesinin “e” harfi bu kelimedeki “f” harfine bitişik yazılmış.

⁴⁰⁶ ‘Abdü’l-‘Azīz İbni Şuhaybin] ‘Abdü’l-‘Azīz İbni Şahbin

⁴⁰⁷ مُرُّوْ [مُرُّوْ

An⁴⁰⁸ مَ هَذَا أَتْنِيْتُمْ عَلَيْهِ خَيْرًا وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ وَ هَذَا أَتْنِيْتُمْ عَلَيْهِ شَرًّا وَجَبَتْ لَهُ النَّارُ أَنْتُمْ شُهَدَاءُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ
Ebî'l-Esved rivāyet eyler. Ebü'l-Esved (12) ki Resül Hâzireti buyurdı-ki sizden bir gün olmaz (13) üç gişi [ölen bir gişiyi] hayırla anı illa o⁴⁰⁹ gişi cennete girür. Ben eyitdüm: “Yâ Resûla'llâh! İki gişi de hayırla anısa cennete girür mi?” (14) Eyitdi: “İki dağı anısa cennete girür.”

Hadîş-i selâsün ‘An Cābir bin ‘Abdu’llāh raḍiyallāhu ‘anhu (15) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا مَاتَ الْعَبْدُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مِنْهُ شَرًّا وَقَالَ النَّاسُ خَيْرًا يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى الْمَلِكَةَ قَدْ قَبِلْتُ شَهَادَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ
...Otuzuncu hadîşün (3) ma’nāsı budur ki 54b (2) عِبَادِي عَلَى عِبْدِي وَعَفَرْتُ لِعِبْدِي مَعَ عِلْمِي
Resül Hâzireti şallallāhu ‘aleyhi ve sellem kaçan bir kulu (4) cemî’-i ‘ameli şer olsa ammā hâlâyık anı-çun hayır senā itseler. Ya’nî (5) ardınca eylüğün söylemeler Hâk te’âlâ buyurur “Yâ melâ’iketi! Taḥkîk kullarum (6) şehâdetin kabûl eyledüm şol kulumuğ üzerine dağı ol kullarum üzerine (7) dağı ol kulumı yarlıgadam cemî’-i günâhlarına ‘ilmüm variken.” diye ve buğa münâsib (8) hikâyet oldur ki zamân-ı evvelde bir gişi varıdı, gâyet hîle-bâz, ‘ayyâr (9) idi. İsmine Tarrâd dirlerdi. Şan’atı, pîşesi oldu-ki çârşûda, bâzârda⁴¹¹ (10) yörürdi; bir müsâfir kimseyi bulsa hemân-dem bunı-ıla merhabâ idüp “Nicesin, eyü (11) misin? Ben senüñ kardaşlarıñ, babañ bilürin; sen beni bilmezsin. Tır gel seni ziyâfet (12) eyleyin.” dirdi. Alurdı, bir aşçı ya bir⁴¹² yabancı dükkânına gelürdi, dürlü dürlü (13) ta’âmlar getirürdi, yirler[di]. [Ta’âm] azacuk kalduğınlayın bir bahâne eylüyüp kendüsi sıvışurdu. (14) Aşçı ol harîfi tutup aķçesin alurdı. Altmış yıl bu nevc üzerine (15) hîle-yile dirildi. Āhîr hâlet-i nez’a düşdi÷ginleyin bu hadîşi işidüp dururdu-ki 55a (1) iki gişi bir gişiniñ ardınca Allâh rahmet eyleye, eyü gişi idi diseler Hâk te’âlâ (2) anlarıñ şehâdetile o gişiyi ne-kâdar ‘aşîyise dağı yarlıgardı. Pes iki şâlih (3) gişi bulup yigirmi beşer aķçe virdi ki ardınca “Allâh rahmet itsün.” diye, “Allâh (4) rahmet eyleye.” diyeler. Vaktâ ki fevt oldu. Her gişi: “Vay, ne kırtulduķ! Şu hîle-bâzdan.” (5) dimege başladı. İllâ ol iki gişi tâbutı ardınca yörüyüp “Allâh [rahmet]

⁴⁰⁸ Nesa’î (vf. 303). *E’s-Sünenü’l-Kübrâ li’n-Nesa’î*. (6 cilt) s. 533. Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye

⁴⁰⁹ o] üç

⁴¹⁰ Ebü’l-Hānifetü. (vf. 150). *Müsnedü Ebî Hānifetü Rivāyetü’l-Hāşkefî*. s. 44. (I. bs.) Mısır: Ādāb

⁴¹¹ bâzârda] bazârda

⁴¹² bir] bir bir

(6) itsün diyene Allāh rahmet eyleye.” derdi ve hālāyık daḥı anlarıñ sözile (7) Allāh rahmet itsün deyü çağırşurlardı. Nitekim şimdi ḥalk içinde ‘ādetdür. (8) Ḥattā definden fāriğ olup ḥalk rucū idicek iki melek gelüp (9) ol Ṭarrād’uñ rūḥına suāl eylemek istediler. Ḥaḳ tarafından bir nidā geldi-ki (10) “Yā melā’iketī! Kulum⁴¹³ suāl eylemeñ. Şol kulum ki altmış yıl ḥile-yile dirildi ve ḥile-yile (11) āḥīr īmānı ḳapandı. Ben ol iki şāhidüñ şēḥādetile ol Ṭarrād’ı yarlığadum (12) egerçi şāhidler daḥı ücret-ileyse de Zīrā Erḥeme’r-rāḥimīn, Eşfe’e’ş-şāfi’in’nin. (13) Kulumuñ benden ğayrı⁴¹⁴ varacaḳ ḳapısı yokdur” ve billāhi’t-tevfīḳ.

(14) **Ḥadīs-i ḥādi ve selaṣūn**⁴¹⁵ ‘An İbni ‘Abbāsın raḳıyallāhu ‘anhu **قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ**

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ يَدْفَعُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَنْ أُمَّتِي لِمَنْ يُصَلِّي عَنْ مَنْ لَا يُصَلِّي وَلَوْ اجْتَمَعَ عَلَى تَرْكِ الصَّلَاةِ مَا نَظَرَهُمُ اللَّهُ طَرَفَةَ عَيْنٍ وَيَدْفَعُ اللَّهُ لِمَنْ يُزَكِّي مِنْ أُمَّتِي عَمَّنْ لَا يُزَكِّي وَلَوْ اجْتَمَعُوا عَلَى تَرْكِ الزَّكَاةِ مَا نَظَرَهُمُ اللَّهُ

⁴¹⁶ 55b (3) ...Otuz birinci⁴¹⁷ ḥadīsüñ ma’nāsı budur ki İbni (4) ‘Abbās rivāyet eyler Resül Ḥaziretinden. Şöyle buyurur ki Allāhu te’ālā ümmetümden (5) ‘afv⁴¹⁸ eyler namā[z] ḳılanlar-çun namāz ḳılmayanlarıñ günāhını ve eger cümlesi namāz ḳılmasalar (6) Allāhu te’ālā birisine naḳar eylemez dir ve ‘afv⁴¹⁹ eyler zekāt virenler-çün zekāt virmeyenleriñ (7) günāhını. ‘Afv eyler ḥac idenler için ḥac itmeyenleriñ günāhını ‘afv⁴²⁰ eyler. (8) Oruç⁴²¹ tutanlar için şol oruç tutmayanlarıñ günāhını ‘afv⁴²² eyler. Mā-ḥaşal (9) emir tutanlar çun emir tutmayanlarıñ günāhını ‘afv⁴²³ eylemez, naḳar eylemez[e] rid[dür] ve (10) bu āyeti oḳudı-ki وَلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضُهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ

⁴¹³ kulum] kul

⁴¹⁴ ğayrı] ğayrī

⁴¹⁵ Bu hadis İslam dininin ana ilkeleri ile bağdaşmamaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır. “Onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz.” Bakara, 2/134 → DKM, 19.

⁴¹⁶ Bu hadis kaynaklarda bulunamadı.

⁴¹⁷ otuz birinci] otuzuncı

⁴¹⁸ ‘afv] ‘afvı

⁴¹⁹ ‘afv] ‘afvı

⁴²⁰ ‘afv] ‘afvı

⁴²¹ oruç] orūç

⁴²² ‘afv] ‘afvı

⁴²³ ‘afv] ‘afvı

⁴²⁴عَلَى الْعَالَمِينَ اللَّهُ ذُو فَضْلٍ ve buña münāsib hikāye oldur ki Fazıl (12) ibni Ğayyāş rahmetullāhi ‐aleyhi meşāyih kibārdandur, ‐ālem-i⁴²⁵ cehāletinden aņılır. (13) Hārāmiyidi, yol kesiciyidi. Bir gice başını bir taş üzerine koyup yaturdı. (14) Bir kâfile ol yire yakın gelicek kâfile halkı eyitdiler: “Fazıl yoldaşlarıyla işburada*dur*. (15) Nice idelüm?” Bir bölügi eyitdi: “Oķ sepelüm ola ki fāide eyleye ve illā döne **56a** (1) dönelüm gidelüm.” Pes birisi bir oķ çıkarup eyitdi ve bu āyeti oķudı-ki (2) أَلَمْ يَأْنِ ⁴²⁶لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ Ya‘nī dağı sâ‘ati (3) gelmedi-mi şunların, İmān getürdiler, gönülleri korķar Allāh’ı zikir itmeg-ile. Fazıl (4) işidüp feryād eyledi, düşdi, ‐aķlı gitdi. Kulları şandılar ki oķ doķundı (5) gevedesini aradılar oķ zaķmın bulmadılar. Vaķtā ki kendine geldi eyitdi: (6) “Yā ğulām! Baņa Allāh oķı toķundı ki yarası ciğerde gizlüdür.” Bu kerre kâfile (7) erlerinden ikinci gişi bir oķ dağı atdı ve bu āyeti oķudı وَأَنْبِئُو ⁴²⁷يَا‘نِیْ اَللّٰهُ اِلٰی رَبِّكُمْ وَأَسْلِيْمُوْهُ لَهُ Ya‘nī Allāh’a rücu idüğ cemī‘-i belālardan ķurtılun. Yine Fazıl bir (9) şanca eylüyüp düşdi ‐aķlı gitdi. Vaķtā ki ‐aķlı geldi hizmetkārlarına eyitdi: (10) “Gönlüme benüm Allāh korķusu girdi. Varun hep āzād olun, beni terk idüğ. (11) Ben hārāmīlikden⁴²⁸ vazgeldüm.” didi. Hemān Mekke tarafına ‐azm eyledi. Vaķtā ki mihrāba (12) geldi Hārūn Reşīd karşı gelüp eyitdi: “Yā Fazıl! Ben düşümde gördüm (13) bir münādī nidā idüp çağırurdu-ki “Taķķīķ Fazıl Allāh’dan korķdı, hārāmīliğinden (14) terk itdi, efendisinüğ hizmetin ihtiyār eyledi.” Fazıl işidüp yine şanca (15) eyledi, düşdi, ‐aķlı gitdi. Vaķtā ki kendüye geldi, eyitdi: “İlāhī, seyyidī ve mevlāyī^{56b} (1) kırķ yıllık kaçğın ķuluņı bir kerre ķapuņa gelmek-ile ķabül eyledüğ-mi? Keremüğ-ile, (2) fazlun-ıla günāhımı⁴²⁹ evliyaņa, enbiyaņa bağışladun-mı?” didi ve billāhi’t-tevfīķ.

⁴²⁴ Bakara, 2/251

⁴²⁵ ‐ālem-i] ‐ālim-i

⁴²⁶ Hadīd 57/16

⁴²⁷ Zümer, 39/54

⁴²⁸ hārāmīlikden] hārāmīlikden

⁴²⁹ günāhımı] günāhımı

Hadīs-i (3) sānī ve's-selasūn 'An Ebī Hureyre raḍiyallāhu 'anhu قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ⁴³⁰ خِيَارُ أُمَّتِي مَنْ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّي رَسُولُ اللَّهِ وَإِذَا أَحْسَنُوا اسْتَبَشِرُوا وَإِذَا أَسَأُوا

Otuz (7) وَاسْتَغْفَرُوا وَأَنَّ شِرَارَ أُمَّتِي الَّذِينَ وَلِدُوا فِي النَّعِيمِ وَعُدُّوا فِي النَّعِيمِ وَهَمَّتْهُمْ أَلْوَانُ الطَّعَامِ وَالْوَانُ الشَّرَابِ⁴³¹

ikinci hadīsün ma'nası budur ki Ebū Hureyre Hāziretleri rivāyet ider Resūl (8)

Hāziretinden. Şöyle buyurur ki ümmetümün hayırlısı şunlardır ki şehadet-kelimesin (9)

şıdık-ıla, ihlāş-ıla getirdükden-sonra kaçan ihsān eylese[ler] şafalar süreler. (10) Kaçan

günāh işleseler tezcek istiğfār ideler. Ümmetümün şerlusi oldur ki [ni'met] (11) içinde

toğa ve ni'met içinde şabāhlaya ve ni'met içinde geceleye ve himmetin, gice ve (12)

gündüz nefīs tāamlar yeyüp, dürlü şarāblar içürmekde giçüre ve buña (13) münāsib

hikāyet oldur Server-i Enbiyā şallallāhu 'aleyhi ve sellem şahābesini tāata (14) ve

'ibādete şol-қadar қındururdu-ki aşhāb gicelerde⁴³² uyumazlardı. Hattā bir gice (15)

Recep ayında nısfü'l-leylde⁴³³ mescidine geldi gördi bir köşede Ebūbekir Hāziretleri

57a (1) raḍiyallāhu 'anhu тұруп ҳатм-ıla namāz⁴³⁴ қılır. Yap yap yanına vardı, dinledi.

(2) Vaқtāki bu āyete geldise⁴³⁵ اَتَيْنِي اِذْ هُمَا فِي الْغَارِ düşdi 'aқlı gitdi (3) ve Resūl

Hāziretleri şallallāhu 'aleyhi ve sellem o bucaқdan gitdi bir bucaға dağı (4) geldi gördi.

Hāzireti 'Ömer raḍiyallāhu 'anhu тұруп ҳатм-ıla namāz қılır. Ol dağı (5) vaқtāki bu

āyete geldi⁴³⁶ اَتَيْنِي اِذْ هُمَا فِي الْغَارِ ol-dağı düşdi (6) uşşı gitdi ve Resūl

Hāziretleri ol bucaқdan dağı gitdi bir bucaға dağı geldi (7) gördi. Hāziret-i 'Oşmān

raḍiyallāhu 'anhu dağı ҳатм-ıla namāza тұрmış. Vaқtāki (8) bu āyete geldi⁴³⁷ اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى

(9) ve ol bucaқdan dağı gidüp bir bucaға dağı geldi

gördi. Hāziret-i Emīre'l-Mü'minīn (10) 'Alī kerramallāhu vechehū тұруп ҳатм-ıla namāz

⁴³⁰ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ [قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ]

⁴³¹ Ebū'l-Ferac İbnü'l-Cevzī (vf. 597.). *El-İlelū'l-Mütenahiyetü'l-li ibnū'l-Cevzi*. s. 547. Beyrut: Darül-Ktitübü'l-İlmiyye

⁴³² gicelerde] gicelerle

⁴³³ nısfü'l-leyl] nısfü'l-leyl

⁴³⁴ namāz] namāz namāz

⁴³⁵ Tevbe, 9/40

⁴³⁶ Enfāl, 8/64

⁴³⁷ Tevbe, 9/111

kılır. Vaktā ki bu āyete geldi (11) ⁴³⁸ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ didi secdeye düşdi ve (12) ‘aklı gitdi ve Resül Hāzireti şallallāhu ‘aleyhi ve sellem bunları böyle görüp mescidden (13) çıkdı evine gitdi. Vaktā ki şabāh oldı her biri Resül Hāzireti hūzūrında (14) cem^c oldılar. Evvel Ebūbekir Hāziretinden supāl eyledi ki “Bu gice Kūr’ān okurken (15) fulān āyete gelince düşdün, ‘akluñ gitdi. Sebebi neydi?” Eyitdi: “Yā Resūla’llāh! Hā (16) Hātırıma şu geldi-ki ben yūzi kara kul kimin-ki Hāḡ te‘ālā Kelām-ı Qādīm’inde yād 57b (1) idüp ⁴³⁹ اٰتٰنِيْ اِذْ هُمَا فِي الْغَارِ diye, ḡabībile mağārada bile olduğı[mı] (2) hāşşaten yād eyleye.” didi. Andan-şonra Hāziret-i ‘Ömer’e şordı-ki “Senüñ ḡālūñ neydi?” (3) Ol-daḡı eyitdi: “Nolsa gerek benüm-daḡı hātırıma bu geldi-ki ben kemīne kemter, kim olam ki (4) Hāḡ te‘ālā celle şānuhū Kelām-ı Qādīm’inde yād idüp ⁴⁴⁰ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ diye Allāh saña yiter yā Muḡammed daḡı mü’minlerden saña tābi^c olan (6) yiter diye murādı ben faḡīr olam. Benüm ne ḡudretüm var ki beni Allāhu te‘ālā böyle ta‘zīm (7) eyleye.” didi. Andan-şonra Hāziret-i ‘Oşmān’a şordı-ki “Senüñ ḡālūñ neydi?” Ol-daḡı (8) eyitdi: “Yā Resūla’llāh! Benüm daḡı hātırıma bu geldi-ki “Ben ḡaḡīr u faḡīr⁴⁴¹, kim olam⁴⁴² (9) ki beni Allāh te‘ālā kelāmında hāşşeten yād eyleye ⁴⁴³ اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ Ya’nī Allāhu te‘ālā mü’minlerüñ nefslerin ve mālların alur (11) yerine cennetü virür deyü buyurdi. Bu āyeti benüm ḡaḡḡımda buyurduğından baña bir ḡālet (12) geldi.” didi. Andan-şonra Emīre’l-Mü’minīn ‘Alī kerramallāhu vecchēhū[ya] şordı ki “Yā ‘Alī! (13) Senüñ ḡālūñ ne idi?” Emīre’l-Mü’minīn Eyitdi: “Yā Resūla’llāh! Benüm daḡı hātırıma (14) şu geldi-ki ben ḡaḡīr u faḡīr, kim olam ki Hāḡ celle ve ‘alā Kelām-ı Qādīm’inde beni ayet-ile (15) ululaya-ki ⁴⁴⁵ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ Ya’nī bilen ḡişile 58a (1) bilmeyen bir midür? deyü hāşşaten ‘ilm-ile yād eyleye.” didi. Pes bu ḡihār-ı yārı, Allāh te‘ālā Kelām-ı

⁴³⁸ Zümer, 39/09

⁴³⁹ Tevbe, 9/40

⁴⁴⁰ Enfāl, 8/64

⁴⁴¹ faḡīr] ḡaḡīr

⁴⁴² olam] ölüm/olum

⁴⁴³ اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ

⁴⁴⁴ Tevbe, 9/111

⁴⁴⁵ Zümer, 39/09

(2) Kādīm'inde ve her birin bir vech-ile tesellī eyleyüp anđuđına bunlara Һarāret gelüp ol (3) ol āyetlere gelicek düşerlerdi, ‘aķılları giderdi, giceden irteye degin bu ‘ālem-ile (4) şöhet iderlerdi ve billāhi’t-tevfīķ.

Hadīs-i şālīş ve selasūn *An ‘Abdu’r-Rahmān ibni Zeydīn* ﷺ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ لَمْ يَمُرْ بِالْمَاءِ عَلَى شَعْرِهِ مِنْ جَسَدٍ إِلَّا تَلَا لَتَتْ نُورًا فَيَصِيرُ كُلُّهَا نُورًا إِلَى يَوْمِ

⁴⁴⁶ الْقِيَامَةِ Otuz üçüncü (7) Һadīsūn ma‘nāsı budur ki Resūl Һazireti buyurur: Bir gişi cum‘a

gün ğusūl eylese (8) gerekdür ki cesedinden herbir kılına ki şu doķuna kıyāmet güninde

nūr olsa gerekdür (9) ol kimsenün cesedi ve ol cum‘a günü bir güzel maħbūb ođlan

şūretinde gelse (10) gerekdür. Başında cennet tāclarından bir tāc ola. Eyide: “Esselāmū

‘aleyke yā fulān.” (11) Ol gişi eyide ki “Sen kimsin?” Ol cevāb eyide ki “Ben şol

cum‘ayın ki sen bende (12) ğusūl eylediñdi. İmdi ben Rabb’üm kıatında anı şēhādet

itmege geldüm.” diye ve şēhādet eyleye. (13) Anuñ şēhādetile ol kılı cennete iledele.

Andan-şonra buyurdı-ki bir gişi cum‘a gün (14) ğusūl eyleye. Andan-şonra temiz

ķaftānlar geyse andan-şonra çıkısa, cum‘aya gitse her adım-ki (15) yolda adar. Yedi kıat

yir dibine-dek kıazalar, kıyāmet güninde terāzūsına kıoyalar tā ki **58b** (1) Һasenāti kefesi

ağır gele ve buķa münāsib **hikāyet** oldur ki bir kimsene varıdı (2) cum‘a gün üç

maşlaķatı vāķı‘ oldı: Biri degirmene varup un öğötmek ki ğāyet (3) mühimdür. Biri

bostānına varup şu şalıvirmek. Ol-daķı ğāyet mühimdür. Biri cum‘a (4) namāzın kıılmaķ.

Ol-daķı ğāyet mühimdi⁴⁴⁷. Ammā bu üçün birisin iderse ikisi kıalmaķ (5) lāzım gelürdi

zīrā biribirinden ğāyet ırağıdı. Şeytān buķa ilķā iderdi-ki (6) “Degirmenünge var bostānına

var, kıalursa cum‘a kıalsun.” Melekler ilķā iderdi-ki (7) “Cum‘aya var ki ol iki

maşlaķatuķa daķı Allāh kefīl olur.” Āķir bu gişi eyitdi: “Tecribe (8) ideyin, ğoreyin

cum‘aya varmađ-ıla ol iki işüm nice-tamām olur?” Pes ğusūl idüp (9) āb-dest aldı,

cum‘aya geldi cum‘a-namāzın kıılup sigirtti, degirmene geldi. Meger degirmende (10)

ne-ķadar buğday varısa hep öğünmiş idi⁴⁴⁸. Degirmenci eyitdi: “Şol ķuvāl şāķibi (11)

gelmedi. Degirmen boş dimekden şol buğdayı öğüdeyin” deyü Һarīfün buğdayını (12)

⁴⁴⁶ İbnü’l-İraq el-Kinānī. (vf. 963). (1981). *Tenziyehü’l-Şeri‘ati Merfū‘ati*. (2. bs.) s. 414. Beyrut: Darü’l-Kütübü’l-‘İlmiyye

⁴⁴⁷ mühimdi] mühimdi

⁴⁴⁸ öğünmiş idi] öğünmiş didi

ögütü. Şöyle-ki kudret-i hâkdan hîç ol aşıl un ögünmemişdi. Degirmene (13) varup ununu böyle ögünmüş buldı. İkinci bostânına segirtti. Meger (14) bostân⁴⁴⁹ konuşusu kendi bostânına şuyı şalıvırmış, şu gâlib (15) gelicek eyitdi: “Şu konuşum bostânına gelüp şu şalıvırmedi şu yâbâna⁴⁵⁰ ağıduğından **59a** (1) nolur. Ben yoldaşlık idüp şuyı konuşumun bostânına şalıvireyin.” (2) didi. Harîf bostâna geldi, gördi kendü şuvardığından dağı ra’nâ şuvarılmış. (3) Bu kerre İmân-ı şahîh getürdi-ki bir gişi Allâh[’ı] tefvîz eylese ol gişinün (4) cemî’-i⁴⁵¹ maşlahatına Hudâ kefil-olurmuş. Huşûsâ cum’a namâzı ki Hâk katında gâyet (5) sevgülüdür ve billâhi’t-tevfîk.

Hadîs-i râbi’ ve selaşûn *An ‘Alî ibni Hasan ibni ‘Aliyyi[n]* قَالَ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَرْبَعُ

453 Otuz 452 فِيهِ كَمَلُ إِسْلَامِهِ وَلَوْ كَانَ لَهُ مِنْ قَرْنِهِ إِلَى قَدَمِهِ خَطَا يَا الصِّدِّقُ وَالشُّكْرُ وَالْحَيَاءُ وَ حُسْنُ الْخُلُقِ 454 Biri şıdğıdur⁴⁵⁴, birisi şükürdür, biri hüsn-i hulkdur⁴⁵⁵ ve buña münâsib (10) **hikâyet** oldur ki Ca’fer-i Tayyar ki Emîre’l-Müminîn ‘Alî’nin ‘amûsıdur. Şıdğı beraqâtında (11) Allâh te’âlâ iki kanad virdi. Dürr-ile, yâkut-ıla müzeyyen cennetde muttaşıl uçmağıdadur zîrâ (12) cemî’-i ‘ömrinde yalan söylememişdi. Vaktâki İslâm’a gelüp bu maqâma yitişicek Resûl (13) Hâzireti şallallâhu ‘aleyhi ve sellem bir gün su’âl eyledi ki “Yâ Ca’fer-i Ebî Tâlib! Ne ‘amel-ile bu dereceye⁴⁵⁶ (14) yitişdü?” Eyitdi: “Yâ Resûla’llâh! Bilmezsin. İllâ ki hâlet-i küfürde ve hâlet-i İslâm’da üç (15) nesneden gâyet perhîz eylerdüm.” Resûlu’llâh’a eyitdi: “Evvel bu ki, ne hâlet-i küfürde **59b** (1) ne hâlet-i İslâm’da yalan söylemedüm. Kaṭ’a zinâ dağı eylemedüm ve üçünci, hâlet-i küfürde (2) ve hâlet-i İslâm’da hamr⁴⁵⁷ içün serhoş dağı olmadum.” Resûl Hâzireti eyitdi: “*Bunlar* (3) İslâm’da haramdur. Küfürde nice yıgılabilürdin?” Eyitdi:

⁴⁴⁹ bostân] bostanı

⁴⁵⁰ yâbân] yabân

⁴⁵¹ cemî’-i] cemî’-î

⁴⁵² Bu kısım çözülmeyi ve anlamlandırılmadı.

⁴⁵³ ‘Ali bin ‘Abdullah bin bi ebeveyhi e’r-Raziyyul Kumî. (vf. 330). *Erbâ’inü Hâdîsen li İbni bi Ebeveyhi*. s. 3. Mısır: Şirketü’l-Ufûku’l-Bermeceyât.

⁴⁵⁴ şıdğıdur] şıdğıdur

⁴⁵⁵ Hadisin Arapça aslında var olan “haya” kısmına Türkçe tercümede yer verilmemiş.

⁴⁵⁶ dereceye] decele

⁴⁵⁷ hamr] hamir

“Yâ Resûla’llâh! (4) Fikir eyledüm-ki yalancılık halk içinde bir yavuz töhmet ve zinâ eylemek dağı bir yaramaz (5) fi’l ki eger benüm ‘avratuma ya kız karındaşum[a] eyleseler ben kıatlanamazdum ya illerün (6) hâli n olur? Ammâ şürb-i hamrdan⁴⁵⁸ ictinâb itdügüm buyıdı-ki gördüm-ki cemî’-i (7) âlem ‘aqlum ziyâde olsun deyü çalışur. Bir gişi içdüginleyin ‘aklı gider, mashara (8) olur, herze⁴⁵⁹ vü hezeyân⁴⁶⁰ söyler. Halk ona gülüşürler. Ol sebebdan bu üç fi’ilden (9) kendümi men’ eyledüm ve Allâhu te’âlâ dağı - bu üç fi’ilden kendümi çekdüm- anuñ-ıçun beni (10) ululadı bağı iki kanad bitürdi ki melâ’ike-yile bile uçarın.”

Hadîs-i hâmis ve şelaşûn (11) *‘An Ebî Sa’îdi’l-Ḥudrî* قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ قَالَ حِينَ يَأْوِي إِلَى فِرَاشِهِ اسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْعَظِيمَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْقَيُّومُ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ غَفَرَ اللَّهُ عَرَّ وَ جَلَّ⁴⁶¹ Otuz beşinci hadîsün ma’nası budur ki bir gişi döşegine yatduğı vaqtin (15) üç kerre bu du‘âyı⁴⁶² okusa-ki *اسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْعَظِيمَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ* (15) üç kerre bu du‘âyı⁴⁶² okusa-ki ...Allâhu te’âlâ ol gişiyi yarlıgar eger günâhları deniz köpüğinden dağı (2) ziyâde olursa ve eger ağaçlar yaprağı kadar ve gökdeki yıldızlar kadar dağı olursa (3) ve buğı münâsib **hikâyet** oldur ki bir recul şâlih varıdı. Eydür: “Bir gice Resûl (4) Ḥazireti şallallâhu ‘aleyhi ve sellem[i] vâkı’amda gördüm. Ebûbekir Ḥazireti şağında, ‘Ömer (5) Ḥazireti şolında bir kimseyi bağı gösterdi-ki Resûl bu gelendür.” İlerü vardum eyitdüm: (6) “Yâ Resûla’llâh sizden şöyle rivâyet eylerler⁴⁶³ ki buyurmuşsız ki üç kerre fulân şeyi⁴⁶⁴ [yaparsan] (7) Allâh te’âlâ günâhların yarlıgar eger gökden yağan kaçreler kadar dağı olursa.” (8) Eyitdi: “Ne’am şöylece buyurdum.”

Hadîs-i sâdis ve şelaşûn *‘An [‘A]liyyü ibni Ebî Ṭalibin kerramallâhu vechehü* (9) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ وَ آيَتَيْنِ مِنْ آلِ عِمْرَانَ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ

⁴⁵⁸ şürb-i hamrdan] şürb-i hamirden

⁴⁵⁹ herze] herz

⁴⁶⁰ hezeyân] hedyân

⁴⁶¹ Naşir bin Muḥammed. (vf. 373). *Tenbihü’l-Gâfilîn bi Ehâdîsi Seyyidü’l-Enbiyâi ve’l-Mürselîn li Semerkandî*. s. 38. Hadis no: 65. Beyrut: Kütübü’l-İlmiyye.

⁴⁶² du‘âyı] du‘â’i

⁴⁶³ eylerler] eyler

⁴⁶⁴ şeyi] şey’i

إِلَّا هُوَ إِلَى قَوْلِهِ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ لَا سُلَامَ وَ قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكُ الْمُلْكِ إِلَى قَوْلِهِ بَغِيرِ حِسَابٍ لَمَّا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يُنَزِّلَهَا

⁴⁶⁵ تَعَلَّقَ بِالْفَرْشِ Otuz altıncı hadîşüñ ma'nası budur ki Resûl Hâzireti (13) buyurur: Fâtîha sūresi ve Āyete'l-Kürsî ve Āli Īmrân'dan iki āyet ki ⁴⁶⁶ إِنْ الدِّينَ ⁴⁶⁷ إِنْ الدِّينَ ⁴⁶⁸ إِنْ الدِّينَ ⁴⁶⁹ إِنْ الدِّينَ ⁴⁷⁰ إِنْ الدِّينَ ⁴⁷¹ إِنْ الدِّينَ ⁴⁷² إِنْ الدِّينَ

Varınca ⁴⁶⁸ إِنْ الدِّينَ ⁴⁶⁹ إِنْ الدِّينَ ⁴⁷⁰ إِنْ الدِّينَ ⁴⁷¹ إِنْ الدِّينَ ⁴⁷² إِنْ الدِّينَ

Varınca. Vaktā ki bu āyetleri Allāhu te'ālā indürmek istedi. **60b** (1) 'Arş ayağına aşıldı=lar, inmek istemediler. Eyitdiler: "Yā Rabbī!⁴⁷⁰ Bizi indürür *misin*? (2) Şol 'aşı kullarūñ üzerine ki emrūñi tutmazlar, nehy itdüğüñden (3) yıgılınmazlar." Allāhu te'ālā eyitdi: "İzzüm celālüm haqqı-çun 'ālemi yaratmaqsuzın (4) on dört biñ yıl sizi muḳaddem yaratdum ve şöyle taḳdīr eyleyüp dururın (5) ki kañğı kulumuñ ḳurşağında sizi ḳoyam tā ki her namāz 'aḳabince oḳuya. (6) Cehennem odunı ben ol ḳuluma ḥarām eyleyem eger ḳumlar ṣağışınca günāhı daḥı *olursa* (7) ve her gün ol ḳulumuñ yitmiş ḥācetin devā eyleyem" ve buña münāsib (8) **hikāyet** oldur Cüneydi⁴⁷¹ Bağdādī raḥmetullāhi 'aleyh eydür: "Bir gün kāfir mem[le]ketinde (9) giderken bir kāfir evine ḳonuk oldum. Bu kāfirūñ bir maḥbūb, lā-naẓīr oğlu (10) varıdı. Benüm 'ibādetüme, hareketüme, cünbüşüme muttaşıl nazar eyler gördüm." Tenhāca (11) bu oğlana ben eyitdüm: "Gel seni Müslimān ideyin. Benüm dīnüme gir. [Seni] alayın bu kāfir (12) memleketinden ḳıḳayın, gideyin." Eyitdi: "Ardımızdan kāfirler gelecek olursa (13) bunlarūñ-ıla kim döğüşür?" Ben eyitdüm: "Saña bir du'ā ögredeyin ki ol gelen kāfirlerden (14) sen amān bulasın." Öyle diyicek Müslimān oldı ve ben daḥı aña Fâtîha⁴⁷² sūresin (15) öğretdüm ve şabāḥ bir ata ol bindi ve birine ben ḳıḳdum. Gitdük nāgāḥ ḳuşlık **61a** (1) vaḳtinde -elli miḳdārı var- ḳāfir ardımızdan gördük. Ulam ulam olup (2) geliyörür bizüm-ile cenk itmege. Bu Müslimān olan oğlan baña eyitdi: "Ben bunlara (3) ilerü varayın, bunlarūñ murādın bileyin, sen girüde ṭur." Pes ilerü vardı. (4) Ol gelen kāfirler hemān bu oğlanūñ üstine ṣaldılar at. Anı

⁴⁶⁵ Ḥaṭib el-Bağdādī. (vf. 463). *Mevāḍiḥu Evhāmil Cem'i vettefriḳıl Ḥaṭib*. Beyrut: Darü'l-Ma'rifet

⁴⁶⁶ Āli Īmrân, 3/18

⁴⁶⁷ Āli Īmrân, 3/19

⁴⁶⁸ Āli Īmrân, 3/26

⁴⁶⁹ Āli Īmrân, 3/27

⁴⁷⁰ Rabbī] Rabbi

⁴⁷¹ Cüneydi] Cüneyni

⁴⁷² Fâtîha] Fetih

gördüm-ki (5) oğlan yüzini göge tutup eyitdi: “Yā Rabbī!”⁴⁷³ Bu Fātiḥa sūresi ḥürmetine kâfirlerden (6) ḥalāş eyle.” Hemān-dem oğlanuñ atınuñ iki tarafından iki yaşıl kanad zuhūr eyledi (7) ve ol oğlanı gördüm havā yüzine kuş gibi uçdı ve bilmedüm-ki nice oldu Fātiḥa (8) sūresi beraḳātında ve billāhi’t-tevfīk.

Ḥadīṣ-i essābi‘u ve selasūn ‘An Ebī Hureyre إذا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا

جَلَسَ أَحَدُكُمْ فِي مَجْلِسٍ فَلَا يَبْرَحَنَّ حَتَّى يَقُولَ ثَلَاثًا مَرَّاتٍ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ اغْفِرْ لِي وَتُبْ عَلَيَّ فَإِنْ كَانَ ابْنِي خَيْرًا كَانَ كَا الطَّبَايِعِ عَلَيْهِ وَإِنْ كَانَ مَجْلِسٌ لَفْظٌ كَانَ كَفَّارَةً لِمَا كَانَ فِي ذَلِكَ الْمَجْلِسِ⁴⁷⁴

Otuz yedinci ḥadīṣüñ ma‘nāsı budur ki Ebū Hureyre (13) rivāyet eyler Resül Ḥaziretinden şallallāhu ‘aleyhi ve sellem. Şöyle buyurur ki “Kaçan (14) sizüñ birüñüz bir meclīse otursa kalkmasa illā üç kerre bu du‘ayı⁴⁷⁵ (15) okusa ki سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ

⁴⁷⁶ 61b (1) ...Eger ol meclīs ḥayır meclīse herbir ḥayrına yüz biñ ḥayır yazıla ve eger şer (2) meclīse günāhlarına keffāret ola” ve buña münāsib **hikāyet** oldur ki bir gün Bāyezīd-i (3) Beṣāmī rahmetullāhi ‘aleyh münācāt eyledi: “Yā Rabbī!”⁴⁷⁷ Benüm cennetümde ḳonşum kimdür? Baña bildür.” Gönline (4) Allāh te‘ālā şöyle ilhām bıraḳdı-ki “Yā Bāyezīd! Senüñ cennetdeki gönşüñ ‘Abdu’llāh dırler (5) fulān maḥalde bir kimsene var.” Bāyezīd eydür: “Turdum, arayuraḳ ol maḥalleyi⁴⁷⁸ buldum ve ol evi (6) buldum, ḳapusın ḳıkşettüm. İçerüden bir ḥātün ḳıkdı.” Eyitdüm: “‘Abdu’llāh’uñ evi bu mıdır?” (7) Eyitdi: “Sen ‘Abdu’llāh’ı neylersin? Senüñ üstünğden bir şāliḥ gişiye benzersin. ‘Abdu’llāh didi÷güñ (8) bir fāsıḳ, fācir kimsedür yoḥsa seni pereye mi atdılar?” Bāyezīd eydür: “İstiğfār (9) eyledüm. Şandum-ki benüm gönlime gelen şeyṭān vesvesesi ola.” Bārī eyitdüm: “Hele ḳandadır? (10) Göricek ben anı ne aşıl kimsedür bilürin.” Eyitdi: “Var anı ḥarābatda, meyḥānelerde ara.” Vardum (11) meyḥānelere, bir nice meyḥānede kimse yoḳdı. Bir meyḥānede şol-ḳadar ḥalḳ ḳoḳımış;

⁴⁷³ Rabbī] Rabbi

⁴⁷⁴ Tirmizi’nin Camiu’t-Tirmizī eserinde “Deavat” bölümünde dua kısmı geçmektedir.

⁴⁷⁵ du‘ayı] du‘a’i

⁴⁷⁶ Allah’ım! Seni her türlü noksanlıklardan tenzih eder, hamdimi sana takdim ederim. Senden başka hiçbir ilah bulunmadığına şahadet ederim. Senden mağfiret diliyor ve tevbe ediyorum. (Tirmizi, Deavat)

⁴⁷⁷ Rabbī] Rabbi

⁴⁷⁸ maḥalleyi] maḥalle’i

bir haşerāt, (12) bir hengāmedür. Gider[ken] gönlümde eyitdüm: “Şol-benüm-ile cennetde қоңşı olacaq kimse bu şıfat-ıla (13) olmaq ne münāsibet.” didüm ve ayağum içeri başmışken giri çıkıldüm, inkār geldi. Hemān (14) anı gördüm-ki bu oturanların birisi ayağ üzere kalkup eyitdi: “Hey қоңşı Bāyezīd! (15) Cennetdeki қоңşıñ-ile buluşmadın ne tiz inkār geldi.” Hemān-dem ihtiyārum kalmadı. **62a** (1) İçeri girdim. Ben eyitdüm: “Bu sırrı kimseye dimedümdi. Sen kandan tıyduñ?” Eyitdi: (2) “Saña söyleyen kimse baña dañı söyledi-ki Bāyezīd seni isteyü geldi, giri inkār (3) eyledi, döndi.” didiler. Bāyezīd eydür: Ben eyitdüm: “Ya bunıñ gibi hālün var. Bu fāsıqlar (4) arasında neylersin?” Eyitdi: “Bārekellāh! Yā hemān cennetde biz ikimiz olalum (5) gayrı kimse olmasun-mı? Bunlar seksan gişi idi. Bunların meşrebince olmağ-ıla kırkını (6) ıslāh eyledüm. Kırkını sen-dañı ıslāh eyle.” ‘Abdu’llāh böyle diyicek hemān-dem Bāyezīd-i (7) Bestāmī dañı rahmetullāhi ‘aleyhi bir cezbe şaldı-ki bu oturan kırk kimseyidi ammā (8) her biri fāsıqlardı. ‘Abdu’llāh’a eyitdiler: “Şu söyleşdüğüñ ādem ne hararetlü (9) kimsedür, kimdür? Bize bildür.” ‘Abdu’llāh eyitdi: “Hıç Bāyezīd-i Bestāmī ulu şeyh işidür misiz?” (10) Eyitdiler: “Belī.” Eyitdi: “Ol kendüçügidür.” Pes hemān-dem bu kırk nefer kimse zünnārların (11) kesüp Bāyezīd’ün öjinde tevbe eylediler. Rāvī eydür: “Bāyezīd anların her birine (12) hemān-dem hilāfet virüp herbirin bir tarafa irşāda göndürdi” ve billāhi’t-tevfīk. (13)

Hadīs-i e’s-sāmin ve’s-selaşun ‘An Sa’īd-ibni Müseyyebin ‘an ebī hi عَنْ النَّبِيِّ عَلَيْهِ

السَّلَامُ إِذْ اجْتَمَعَ⁴⁷⁹ أَهْلُ النَّارِ فِي النَّارِ وَ مَعَهُمْ مَنْ شَاءَ اللَّهُ مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ قَالَ الْكُفَّارُ لِلْمُسْلِمِينَ أَلَمْ تَكُونُوا مُسْلِمِينَ⁴⁸⁰

Otuz sekizinci hadīsün ma’nası oldur ki **62b** (1) Sa’īd İbni Müseyyet rivāyet⁴⁸¹ eyler. Resül Hāziretinden ‘aleyhi’s-selām. Kaçan ehl-i (2) cehennem, cehennemde cem’ olsalar ve ehl-i kıblenün ‘āşīleriyle buluşsalar, kāfirler diyeler: (3) “Siz Müslimānlar degül mi[y]dünüz? Cehenneme nice girdünüz? Siz hōd derdünüz ki Müslimān (4) cehenneme girmez.” Bunlar eyideler: “Belī, Müslimānlaruz ammā kim günāhlarımız varıdı. Anıñ-ıçun (5) me’hūz olduk.” Pes Allāhu te’ālā bunların bu kelāmın işidüp emr eyleye. Kim-

⁴⁷⁹ أَجْتَمَعَ [اجْتَمَعَ]

⁴⁸⁰ İbni Ebī ‘Āşim (vf. 287). *E’s-Sünneti li İbni Ebi ‘Āşim*. Pakistan: İdāretü’l-Ḳur’āni ve’l-‘Ulūmu’l-İslamiyyeti

⁴⁸¹ rivāyet] revāyet

ki ehl-i (6) kıbleyise cehennemden çıkaralar. Ancak cehennemde kâfirler kıla. Vaqtâki kâfirler göreler ki Müslimân^{lar} (7) oddan çıktılar. Bunlar diyeler ki “Nolaydı biz dağı Müslimân olayduğ. Bunlar çıktuğ^ı (8) gibi biz dağı çıkayduğ.” diyeler dağı Resûl Hâzireti ‘aleyhiselâm okudı ⁴⁸² رُبَّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ ve buña münâsib **hikâyet** oldur ki bir hadîsde dağı (10) Server-i Enbiyâ ‘aleyhi’s-selâm buyurur. Kaçan kıyâmet günü ola Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâm (11) kırk biğ yıl kıyâmet yerini tavâf eyleye, cehennemden bir âvâz işide. Ümmet-i Muḥammed'den (12) bir kimsenüğ âvâzın işide ki “Yâ Hannân, yâ Mennân, yâ ze’l-celâli ve’l-iḳrâm” deyü tesbîḥ (13) ider. Pes Cebrâ’îl gele ‘arş ayağında secde eyleye, eyide: “Yâ Rabbî!”⁴⁸³ Cehennemde Müslimânlar^{dan} (14) bir kimsenüğ âvâzın işidürin. Kırk yıldur ki ‘Yâ Hannân yâ Mennân’ deyü tesbîḥ eyler. (15) Bildüm-ki ümmet-i Muḥammed'dendür. Yâ Rabbî!”⁴⁸⁴ Sen bilürsin-ki Muḥammed benüm-ile nice dostdur. Ben dilerin **63a** (1) senden-ki Muḥammed yirine ben ol kimseye şefâ‘at eyleyem, kabûl idesin.” Hâḳ te‘âlâ (2) eyide: “Yâ Cebrâ’îl! Revâdur. Şefâ‘at eyle. Var, saña ol ‘aşıyi bağışladum.” diye. (3) Pes Cebrâ’îl cehennem Mâlikine eyide: “Tîz ol fulân kimseyi oddan çıkar. Allâh te‘âlâ (4) baña bağışladı.” Pes Mâlik cehenneme gire biğ yıl ol kimseyi araya, isteye, bulmaya zîrâ (5) cehennem şöyle kıynaya ki demüre, taşâ döne. Hâḳ kıynıyı kıynıyı demüre döne. Mâlik (6) ol kimseyi bulumayınca Cebrâ’îl'e gele, “bulmadum” diye. Cebrâ’îl ikinci kerre ‘arş ayağına gele, (7) secde eyleye. “Yâ Rabbî!”⁴⁸⁵ Mâlik ol ‘aşıyi bulmadı.” diye. Hâḳ celle ve ‘alâ eyide: “Yâ Cebrâ’îl (8) var Mâlik'e di fulân derede fulân kıyuda fulân bucaḳdadur.” Pes Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâm (9) gele ḥaber vire. Mâlik dağı vara ol yirde ol bî-çâreyi⁴⁸⁶ bula, göre. Başı (10) aşâğı aşılmuş; üstine yılanlar, ‘akrepler üşmiş; boğazında zencîr, elinde kelep; (11) kıpḳara yanmış; kömür gibi olmuş. Pes Mâlik bir tarafından yapışa, ol kimseyi kendüye (12) çeke. Ol vaḳtın yılanlar, ‘akrepler üstinden döküle. Andan-şonra bir dağı kımıldada (13) silke. Bu kerre elinden, boynından zencîr kelesi açıla, düşe. Bu kerre ol

⁴⁸² Hicr 15/2: *İnkar edenler, “Keşke müslüman olsaydık.” diye çok arzu edeceklerdir.* → DKM, 261.

⁴⁸³ Rabbî] Rabbi

⁴⁸⁴ Rabbî] Rabbi

⁴⁸⁵ Rabbî] Rabbi

⁴⁸⁶ bî-çâreyi] bî-çâre’i

‘āṣī Mālik'e (14) teveccüh idüp eyide: “Yā Mālik! Beni kurtarmağa-mı geldin yohsa ‘azābuñ ziyāde eylemege-mi geldün?” (15) Eyide: “Bilmezin. Bundan gayrı⁴⁸⁷ ki Cebrā’îl saña muntazırdur. Seni ister.” Pes eline yapışup **63b** (1) çıkardı. Cebrā’îl'e teslîm eyleye. Cebrā’îl dañı eline yapışup ‘arş ayağına gele. *Yaradılmışdan* (2) bir kimse bunları görmeye. İllā ki diyeler “Bu fulān ‘āṣīdür ki cehennemde (3) kırk biñ yıl yā Ḥannān yā Mennān derdi.” diyeler. Pes Allāh te‘ālā eyide: “Yā kulum! Saña peygamber (4) varmadı-mı? Benüm kelāmum işitmedün-mi?” Eyide: “Yā Rabbī!⁴⁸⁸ Peygamberün geldi, kelāmuñ getürdi, emr-i (5) ma‘rûf-nehy-i münker eyledi. Ammā nefsumün⁴⁸⁹ hevālarından geçmedüm. Yā Rabbī!⁴⁹⁰ Şol kırk biñ (6) yıl yā Ḥannān, yā Mennān tesbîhi ḥaqqı-çun beni yarlığa günāhlarımı ‘afv eyle.” diye. Pes Ḥaḳ te‘ālā (7) eyide: “Seni Cebrā’îl'e bağışladum, günāhlaruñı yarlıgadum, oddan āzād eyledüm Cebrā’îl'ün (8) şefā‘atile.” diye. Pes andan Cebrā’îl ol kimseyi ala, cennete getüre, kevşer şuyıla ve mā’i-ḥayvān-ıla (9) gusül itdüre. Andan cehennem simāsi ol kimseden gide. Pes andan ol kimseyi cennetde *Resûl* (10) Ḥaziretine getüre. Eyide: “Yā Muḥammed! Senün yirünge ben eyü işledüm-mi? Ümmetünge şefā‘at (11) eyledüm-mi?” Resûl Ḥazireti eyide: “Yā Peyk-i Allāh! Hüb işledün, qardaşlığı yirine getürdüñ.” (12) diye. Pes bu ḥadîsi Ḥasan-ı Baṣrî Ḥaziretleri işidicek eyitdi: “Yā Rabbī!⁴⁹¹ Eger beni (13) günāhumdan ötürü cehenneme koyarsañ bārî şol⁴⁹² kırk biñ yıldan şonra çıkan (14) kimse eyle.” Zehî inşāf ve billāhi’t-tevfîk.

El Ḥadîsu e’t-Tāsi‘u ve’s-Şelaṣūn ‘An Mücāhidin ‘an Selmān: عَنْ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّهُ

قَالَ مَنْ حَفِظَ عَلَى أُمَّتِي هَذَا الْأَرْبَعِينَ حَدِيثًا دَخَلَ الْجَنَّةَ وَحَشَرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مَعَ الْأَنْبِيَاءِ وَالْعُلَمَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَى

آخِرِهِ⁴⁹³ **64a** (1) ...Otuz (2) toközuncu ḥadîşün ma‘nāsı budur ki Mücāhid ‘an⁴⁹⁴ Selmān'dan ol-dañı Ḥaziret-i Resûl'den (3) ‘aleyhi’s-selām rivāyet eyler ki şöyle buyurur ki

⁴⁸⁷ gayrı] gayrî

⁴⁸⁸ Rabbî] Rabbi

⁴⁸⁹ nefsumün] nefsiime

⁴⁹⁰ Rabbî] Rabbi

⁴⁹¹ Rabbî] Rabbi

⁴⁹² şol] şol şol

⁴⁹³ Abdü'l-Kerim bin Muhammed Rāfi‘î. (vf. 623, yıl: 1987). *Et-Tedvîni fî aḥbāri Qazvin*. Beyrut: el-Kitabü'l-‘İlmiyye

⁴⁹⁴ ‘an] bin

“Ümmetümden bir kimse kırk hadîs hıfz (4) eylese kıyâmet gününde enbiyâ-yıla ve ‘ulemâ-yıla haşır olur.” Ben eyitdüm “Yâ Resûla’llâh! (5) Ol kırk hadîs kaçkısıdır?” Eyitdi: “Evvel, Allâh’a îmân getirmek ve kıyâmet gününe (6) inanmak ve peygamberlere itikâd itmek ve öldükden-sonra girü dirilmege inanmak (7) ve hayrı şerri cümlesini Allâh’dan bilmek ve âb-dest almak ve namâz kılmak ve zekât *virme*k (8) ve oruç tutmak dağı Allâh’a riyâ-yıla şirk eylememek dağı babasına, anasına (9) ‘âşî olmamak dağı yetim mâlin yememek dağı ribâ⁴⁹⁵ yememek, hamr içmemek dağı zinâ eylememek (10) dağı yalan yire and içmemek dağı yalan yire şehâdet itmemek dağı hevâlarına uymamak (11) dağı kimseyi gaybet eylememek dağı kimseyi la‘net eylememek dağı lehvden⁴⁹⁶, lağvdan⁴⁹⁷ (12) ictinâb itmek dağı küçüğe küçük, büyüğe büyük dimemek, kimseyi *maşharalığa* (13) almamak dağı Allâh’uñ ‘azâbından emin olmamak dağı cenâbet-ile yörümek (14) dağı cemî‘-i hâlde Allâh’a şükür eylemek dağı belâlara **64b** (1) şabır eylemek dağı Allâh’uñ rahmetinden ümîdin⁴⁹⁸ kesmemek dağı Allâh’uñ buyurduğı (2) yirde olmak dağı dünyâyı âhiret üzerine ihtiyâr itmemek dağı bir mü‘min (3) kardaşı bir nesne istediğı vaktin bencil÷lik itmeyüp virmek dağı dîn (4) bâbında kendüden yokaşuya, dünyâ bâbında⁴⁹⁹ kendüden aşğa bakmak dağı yalan (5) söylememek ve beglerle ihtilâf itmemek dağı haqqı bildiğı yirde örtmemek dağı (6) oğlancuğların ‘ayâlinı terbiyet itmek dağı şıla‘-i rahmi kaç itmemek dağı her (7) hâlde kırâ‘at-ı Qur‘ân’ı terk itmemek dağı cum‘a namâzın, bayram namâzların⁵⁰⁰ terk itmemek.” (8) Selmân-ı Pârsî eydür: Ben eyitdüm: “Yâ Resûla’llâh! Bu kırk hadîsüñ sevâbı ne-çadardur? (9) Bildürüñ.” Eyitdi: “Yâ Selmân! Ol Allâh haqqı-çun-ki benüm nefsum anuñ elindedür. Kim-ki bu kırk (10) hadîsi öğrense ve bir kimseye öğretse Haq te‘âlâ cemî‘-i dünyâyı ve dünyâda olan (11) nesneleri ol kimseye virmeden hayırludur ve ol Allâh haqqı-çun-ki beni haq peygamber (12) ba‘ş eyledi. Kim-ki bu kırk hadîsi hâtırına alsa ve ancak murâdı Allâh rızası (13) ola [Allâh] te‘âlâ kıyâmet gününde ol kimseye nürdan bir tâc geydüre ki

⁴⁹⁵ ribâ] ripâ

⁴⁹⁶ lehvden] lehivden

⁴⁹⁷ lağvdan] lağıvdan

⁴⁹⁸ ümîdin] ümîzin

⁴⁹⁹ bâbında] bında

⁵⁰⁰ namâzların] namâzınların

cemî-i evvelîn (14) ve âhirîn kıyâmet güninde ol kimseye hayrân kalalar ve ol Allâh hakkı-çun ki **65a** (1) beni hak peygamber ba's eyledi. Kim-ki bu kırk hadîsi ezberlese kıyâmet güninde yitmiş (2) bin gişiye şefâ'at eyleye ki her biri cehenneme varup emr olunmuş gişiler ola^{lar}.” (3) ve billâhi't-tevfîk.

El Hadîs el-Erba'un ‘An İbni ‘Abbâsin قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْرُجُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ أَقْوَامٌ وَجُوهُهُمْ وَجُوهُ الْأَدَمِيِّينَ وَقُلُوبُهُمْ قُلُوبُ الشَّيَاطِينِ أَمْثَالُهُمْ أَمْثَالُ أَذْيَابٍ لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ شَيْءٌ مِنَ الرَّحْمَةِ ⁵⁰¹ Kırkıncı hadîsün ma'nâsı budur ki İbni ‘Abbâs rivâyet ider Resûl (7) Haziretinden. Âhir zamânda bir kavm çıksa gerekdir ki yüzleri âdem yüzine benzeye (8) ve göğülleri şeytân göğline benzeye. Göğüllerinde⁵⁰² rahmet eseri olmaya ve kan (9) dökücü olalar, harâmdan ictinâb itmeyeler ve ol vaktin bu hadîsi buyurdu ki (10) ⁵⁰³ تَبَيَّنَ عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ مُجْتَمِعُونَ فِي الْمَسَاجِدِ يُصَلُّونَ وَ لَيْسَ مَا يُنْبِئُهُمْ مُؤْمِنٌ ⁵⁰⁴ Ya'nî bir zamân gelse gerekdir ki ümmetüm üzerine ki mescidlere cem' olalar, gürûh gürûh (12) namâz kılarlar. Şol hâlde ki bunların aralarında bir mü'min, Müslimân bulunmaya ve buña (13) münâsib **hikâyet** oldur ki geçmiş zamânda Başra şehrinde bir 'âbid varıdı. Bir yere (14) gitmeli olsa her adımı-ki ayağın kaldurup adardı. Yaşmağından toprağın silkerdi. **65b** (1) Ol toprağı yirinden ayırup vebâle girmeye ve 'avâm halk bunun bu riyâsını görmezlerdi⁵⁰⁵, (2) gerçek şanup hizmetine rağbet iderlerdi. Tâ şol mertebe oldu-ki (3) halkın hücumından bî-huzûr oldu. Bir mürîdine eyitdi-ki “Gel senünle bu diyâr[dan] (4) gidelüm, bir şehre varalum. Ola-kim kimse bizi bilmesün. Âdem'ün bilinmemesi yegdür bilinmesinden.” (5) didi ve ol mürîd haylî mâl-dâr kimseyidi. Nola diyüp rızâ gösterdi. Çıkıldılar, (6) gitdiler. Bir, iki, üç günden-sonra bir yirde bir şahrâda indiler. Şeyh mürîdine eyitdi: (7) “Var bize bir yiyecek getir.” Mürîd eyitdi: “Nola ammâ çabuk

⁵⁰¹ Süleyman bin Ahmed et-Tebarânî. (vf. 360). *El-Mu'cemu'l-Kebiri't-Tebarinî*. (II. bs.) s. 3231. Musul: Mektebü'l-Ulumî ve'l-Hikme. Bu hadisin fiili hadis kitaplarının tamamında يَخْرُجُ değil سَيَخْرُجُ dir.

⁵⁰² göğüllerinde] göğüllerinden

⁵⁰³ Bu kısım çözülemedi ve anlamlandırılmadı.

⁵⁰⁴ Muhammed b. Hasenü'l-Feryâbi. *Şifatu'n-Nifâkı ve Zemmü'l-Münafikîne Li'l-Feryâbi*. Kahire: Darü's-Şahâbeti li't-Terât.

⁵⁰⁵ görmezlerdi] görürlerdi

olayın-ki tîz geleyin.” deyü (8) hırkasını⁵⁰⁶ çıkardı, şeyhunun nazarında kodı. Meger bunun hırkasında biñ (9) dâne kıvıl filorisi varıdı. Derhâl şeyh vâkıf olup hırkayı götürüp bir cānibe (10) revāne oldu. Mürîd ta‘āmı getürdi. Şeyhı yirinde bulmadı. Aşağa yoğarı (11) istedi, kâbil olmadı. Harîfün⁵⁰⁷ cān başına şıçradı, neye⁵⁰⁸ uğraduğunu (12) bildi. Âhîr ol-dağı bir yolu tıtdı, revāne oldu. İki, üç gün guşşalu, aç (13) gitdükden-şonra bir şehre yitişdi. Meger Hâziret-i ilāhiden hikmet, ol şehir beginün (14) ol gice hazinesinden bir altun legen uğurlanmışdı. Hırsızları cüst ü cü **66a** (1) iderken bu mürîd bî-çāre şehre girdi perîşān hāl[de]. Ol begün âdemleri (2) bunu göricek bu gişi hırsuza beñzer deyü tıtdılar. Pādişāha iletdiler, (3) ırk itmek istediler. Bî-çāre ol hāli göricek feryād eyleyüp didi-ki (4) “Ben ‘ömrimde hırsızlık itmedüm, hırsuza dağı yoldaş olmadum. Ammā bu (5) şehirde ne-kaçar ‘ābid, zāhid giçinür kimse varısa hücrelerin ve şavma‘aların (6) arasunlar. Eger pādişāhuñ altun legeni anlarda bulunmazsa beni arkurı (7) kazuğa ursunlar.” didi. Rāvi eydür: Pādişāh bu sözden gāyet mütenebbih (8) olup emr eyledi-ki ol t̄ā‘ife⁵⁰⁹ aradılar. Altun legen anlarda bulundı (9) ve şavma‘aların kazdılar çok esbāb dağı bulundı. Pes pādişāh (10) ol-mu‘ın olan mürîdi kığırup eyitdi: “Be gişi! Sen velî misin, benî[âdem] misin? Neden (11) bildün ki benüm altun legenümi ol t̄ā‘ife[nün] uğurladığını.” Eyitdi: “Pādişāhuñ (12) ‘ömri uzun olsun. Bağı bir şeyh şüretinde bir harîf[le] şu ma‘küle (13) iş geçdi. Ol hod gāyet-ile perhîz-kār görünürdi. Pes kıyās eyledüm-ki **66b** (1) ol böyle olıcağ bākisinün hāli nola? Bu firāset-ile söyledüm-ki pārsā (2) giçinenleri arasañ buluna. Pes istediñüz uşda ben bildüğümleyin (3) bildiñüz. Bākî emir, fermān pādişāhuñ. Nice bilürse eylesün.” didi. Pes pādişāh (4) emr eyledi ol şehirde ne-kaçar[r] ‘ābid, zāhid giçinür, murābı⁵¹⁰ (5) varısa kimin aşdılar, kimin boynın urdılar ve tekkelerin dibinden kazdılar, (6) yire berāber eylediler. İmdi ‘azîz-i men! Bu zamāndaki [gelen kul] āhîr-zamān [âdemi]dür. [Şimdi ise āhîr-zamāndur.]⁵¹¹ (7) Buncılayın t̄ā‘ifenün haddi haşrı yokdur ki şüretā görseñ şālîh (8) şanursın. Ammā

⁵⁰⁶ hırkasını] hırkasını

⁵⁰⁷ Harîfün] Harîfün

⁵⁰⁸ neye] naye

⁵⁰⁹ t̄ā‘ife] t̄ā‘ife-i

⁵¹⁰ murābı] murābı

⁵¹¹ Bu satırdaki kısımlar Abdülkadir Karahan'ın (1954: 291) çeviri yazısından hareketle tamamlanmıştır.

bâtınından fâsıkıdır. Pes Resûl Hazîretiniñ buyurduğı (9) ve işâret eyledüğü tâ'ife bunlar olmak anlanur. ⁵¹² (12) نَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُوْرٍ اَنْفُسِنَا وَسَيِّئَاتٍ اَعْمَالِنَا تَمَّتْ اَلْكِتَابُ بِعَوْنِ اللّٰهِ الْمَالِكُ الْوَهَّابُ ⁵¹³ [1.] FAŞIL (13) Kaçan-kim kebâyiri⁵¹³ ve şağâyiri ve ahkâmını bildüre. Şunun üzerine 67a (1) muṭahhar ve münevver şerî'atdan vârid oldı. Bundan-sonra elfâz-ı küfri (2) bil-kim fetvâlarda şâbit olmuştur. Şakla tā kim 'amelün bâtıl olmaya. Be-dürüstî (3) küfür söylemek gişinün dînin ve 'amelin bâtıl eyler. Nitekim Hâk te'âlâ (4) buyurur: لَيْسَ اَشْرَكَتَ ⁵¹⁴ hem 'avrat boş olur. Talağsuz (5) ve eger 'avrat söylerse erinden boş olur ammâ girü (6) cebr-ile kâbin kıymak gerekdür ve illâ ihtiyârlarına qorlarsa (7) her 'avrat söyler boş olayın deyü. Pes cihân fesâda varur. İmdi (8) bir gişi eyitse fulân gişinün mâlı baña helâldür dise amma ol (9) gişi ol mâlı aña virmemiş olsa böyle dimekle⁵¹⁶ kâfir olur (10) ve bir gişi eyitse fulân gişinün kanı helâldür dise kâfir olur. Bir⁵¹⁷ (11) gişi harâm yise bu gişi Allâh'dan qorq [dise] ol-gişi eyitse qorqmazın dise (12) kâfir olur. Bir gişi Yahūdîler hayırludur Naşrânîlerden dise yâhūd (13) Naşrânîler hayırludur Yahūdîlerden dise kâfir olur. Bir gişi fulân (14) gişi benden dağı artuq kâfirdür dise kâfir olur. Bir gişi kâfir tonın 67b (1) geyse qaşd-ıla yâhūd luṭf-ıla kendüni kâfire beñzetmiş olur, kâfir (2) olur. Bir gişi kebâyire ve şağâyire helâdür dise kâfir olur. Bir gişi harâm (3) maldan şadağa virse şevâb umsa kâfir olur. Bir gişi zekât vir [dise], birisi (4) eyitse virmezın dise kâfir olur. Bir gişi bir işi işlemedin yalan yire Allâh (5) bilür ki işledüm dise, hâl budur ki ol işi işlememiş olsa kâfir olur. (6) Bir gişi eyitse, eger söyle idersem kâfir olayım dise kâfir olur, ol işi işlese (7) kâfir olur. Bir gişi eyitse ben beni bilmezın-ki Müslimân-mıyam ve yâhūd kâfir miyem? dise (8) kâfir olur. Bir gişi Allâh beni unuttı dise kâfir olur. Bir gişi Yahūdîler ve Naşrânîler (9) dîni haqıdır dise kâfir olur. Bir gişi bir mü'mine sen benüm qatımda kâfir-ile (10) berabersin dise kâfir olur. Bir gişi küfür söylese, bir gişi anı işitse, (11) gülse kâfir olur ikisi-de. Hülâşa-i

⁵¹² “Nefislerimizin şerrinden, amellerimiz sonucu edindiğimiz günahlardan, Allah'a sığınırız.” Muhammed b. İsâ e't-Tirmizî. (H. 256). *Camîu't-Tirmizî* (I. bs.). Beyrut: Daru İhyâu't-Terâşî'l-Arabî

⁵¹³ kebâyiri] kebâ'iri

⁵¹⁴ شَرَكْتُ] اَشْرَكَتَ

⁵¹⁵ Zümer, 39/65

⁵¹⁶ dimekle] dimek ele

⁵¹⁷ bir] biri

fetvâda eytidi bir vâ'iz va'zında (12) kâfir olsa ve halk anuñ sözine itikâd eyleseler vâ'iz⁵¹⁸ dañı halk dañı⁵¹⁹ (13) kâfir olur. Bir gişi dil-ile kâfir olsa ammâ gönli ĩmân-ile olsa şerî'atda (14) kâfir olur, gönlindeki ĩmân aña fâ'ide virmez. Bir gişi def-ile bā-ğayrı **68a** (1) çalğ-u-yıla Qur'ân okusa kâfir olur. Fetvâ-yı Zahrî'de eyitdi: Bir gişi ise⁵²⁰ (2) Qur'ân'ı horlasa ayağın muşhaf üzerine kosa kâfir olur. Bir gişi (3) kumbâra oynaruken ve yâhūd süci içse yâhūd⁵²¹ zinâ itmege kaşd eylese (4) “bi'smi'llâh” dise kâfir olur. Bir gişi eyitse Haq te'âlâ beş vakit namâzı (5) beşden ziyâde eylese ben kılmazdım dise kâfir olur. Bir gişi kible kanķı yañadur (6) bilse, kaşd-ıla bir ayruk yaña kılsa kâfir olur.

[2.] **FAŞIL** Her kim bir 'âlime (7) sebep-süz gażab eylese -korku vardur ki- kâfir olur. Fetvâ-yı Zahrî'de (8) eydür: Bir gişi serhoşlğ-ıla bir yüce yire çıkça, vâ'zı maşharalığa (9) alsa, vâ'iz gibi nesne eyitse, gülse ve girü kalan dañı gülse cemî'isi⁵²² kâfir (10) olurlar. Bir gişi 'ilimden baña dünyâ yegdür dise kâfir muhîta ey[ü]dür. Bir gişi bir (11) [âlime] 'âlimcık [dise] kâfir olur yâhūd⁵²³ birisi-de hik dise kâfir olur. Fetvâ-yı Zahrî'nde eydür. (12) Bir gişi 'âlim olsa 'avratı la'net saña dise kâfir olur. Bir gişi dānişmendlerüñ (13) yaşmağına yaşmacuk dise ta'n-ile, kâfir olur ve bir gişi dānişmendlere tama'-dār (14) dise kâfir olur zîrâ ki dānişmendlerüñ ulusu Muḥammed Muştafâ'dur. Aña tama'-dārdur **68b** (1) deyen kâfir olur ve bir gişi dānişmendleri göricek⁵²⁴ dāne birinci yiyici geldi (2) dise kâfir olur. Dānişmendler kuzğunlar dise ĩmânında korku vardur. (3) El-hāşılı 'ilmi ve Qur'ân'ı yeyni görse maşharalığa gülse kâfir olur. (4) Cevāhir-i fıkıhda eyitdi: Bir gişi bir gişiye ĩmân-nedür dise ol birisi bilmez (5) dise kâfir olur. Bir kâfir bir Müslimāna eyitse Müslimānlık nedür? Baña bildür (6) dise, Müslimān olayın dise, ol-Müslimān eyitse bir zamān katlan yâhūd⁵²⁵ bilmez (7) dise, bir 'âlime var ve saña İslām 'arz eylesün dise kâfir olur. Ammâ (8) bir gişi bir gişinüñ küfrine rāzî olsa kâfir olur.

⁵¹⁸ vâ'iz] va'z

⁵¹⁹ dañı] dañı

⁵²⁰ ise] eyitse

⁵²¹ yâhūd] yâhūz

⁵²² cemî'isi] cemî'isi

⁵²³ yâhūd] yâhūz

⁵²⁴ göricek] göricek

⁵²⁵ yâhūd] yâhūz

3. BÖLÜM

TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIM

1. 1b, 2a, 2b, 3a, 3b, 2a, 2b, 3a, 3b... gibi bölümler yazmadaki sayfa numarasını (1), (2), (3), (4), (5)... satır numarasını göstermektedir.

2. Satır sonundaki italik kısımlar bir sonraki satıra aittir. Kelimeyi satır numarası ile bölmek için böyle bir yöntem tercih edilmiştir.

3. Kelimeye birleşik yazılması gereken bazı eklerin yazmada bazı yerlerde ayrı yazıldığı görülmüştür. Bu tür ayrı yazımlar, (2. Bölüm) “Metin”de (÷) işareti ile gösterilmiştir:

Haziretleri÷ne (2b/08), Haziret÷leri (5a/02), oğlan÷cuğdan (5a/03), pāk÷lik-ile (9b/03), itdüğü÷ñüz (10b/11)...

Burada (÷) işareti kullanılmamıştır: *Hazretlerine* (2b/08), *Hazretleri* (5a/02), *oğlancıktan* (5a/03), *pāklık-ile* (9b/03), *ittığınız* (10b/11)...

4. Konu başlığı olarak verilen hadisler ve “hikâyet” kelimesi yazmada kırmızı mürekkeple yazıldığı için bu hadisler ve “hikâye” kelimeleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

5. Satır numaralarından sonraki üç nokta (...) Arapça kısmı göstermektedir: *On dördüncü hadisin manası budur ki bir gün Resul Hazreti -s.a.s- (14) ...Hazret-i Cebrail [ile] buluştu şöyle di. 34b/14.*

تَعْلَى الْمَلَكَةِ قَدْ قَبِلَتْ شَهَادَتَ عِبَادِي عِلْمِي 54b (2) ...Otuzuncu hadisün (3) manâsı budur ki...

6. Yazmada yazar tarafından açıklanan ayetlerin hangi surenin kaçınıcı ayeti oldukları dipnotla belirtilmiştir. Yazarın açıklamadığı ayetlerin hem meali hem de ayet ve sure numaraları Diyanet İşleri Başkanlığının Kur'an mealinden (DKM) alınmıştır.

Hadislerin tespit edilebilen kaynakları hem metinde hem de “3.4.1. Hadislerin Konuları”nda verildiği için bu bölümde verilmemiştir.

7. Arapçada cümle sonlarında isimlerin cezimle harekelenmediği malumdur. Buna rağmen cümle sonunda birçok isim cezimle sonlandırılmıştır. Bu hata fazla olduğu için bu kelimeler düzeltilmedi.

8. Metnin dil ve üslubuna fazla müdahalede bulunmamak için gereksiz kullanılan bazı edatlara, kelimelere dokunulmamıştır:

Büyük kardeşi bu kalabalığı görünce söyledi: “Ben anladım ki ben Müslüman olmazmışım.”13a/13.

*Gel şu taptığımız tanrımızı seninle tecrübe edelim. **Görelüm** bunca yıldur taparız, **görelüm** bize hürmet eyleyecek mi? 12b/11-12.*

*“Yâ Musa! **Var** filan sahrada filan mevzide velîlerimden bir velî vefat etti. **Var**, yıka, kefenle namazını kıl, defneyle.” 39b/02.*

9. Farsça tamlamalar olduğu gibi alınmıştır: *arş-ı Rahmân, Bilal-i Habeşî, çihâr-ı yar, Hatîm-i İsmail, Hazret-i Müminlerin Emiri Ali ibni Ebî Tâlib, Selmân-ı Pâris...*

10. “av(6a/15), döne(55b/15), gö(43b/16), Hâ(57a/15), içmek(49a/04), nüñ(2b/02), ol(53b/15)” gibi yazmada ikinci kez yazılan ve (2. Bölüm) “Metin”de gösterilen kısımlar bu bölümde gösterilmemiştir.

11. İmlada Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu (Ankara, 2012) esas alınmıştır.

SÂATÎ - KIRK HADİS TERCÜMESİ

1b Bu kitap hakkı söyler¹. (1) Bismillahirrahmânirrahim ve ondan [sonra] Allah'tan yardım ister ve Allah'ın yardımına güveniriz. (2) Hamt, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Güzel akıbet Allah'tan sakınanlarındır. Düşmanlık ancak zalimler (3) içindir. Peygamberimiz Hz. Muhammed'e, onun bütün ev halkına ve arkadaşlarına salat ve selam olsun. (4) Bundan sonra -vakti geldi- o kâinatın efendisi ve varlıkların övünç kaynağı (5, 6) haşir meydanında şefaât sahibi, kâinattaki varlıkların en yüksek rütbesine sahip olanı, vefa kubbesi, [cehennemde ateşle] dağlanmaktan yüce tutulmuş, seçilmiş, Allah'ın razı olduğu kişi yani Muhammed Mustafa Hazretlerine ve onun hane halkının hepsine selam olsun. (7) Bu hadisi buyurdular ki *مَنْ جَمَعَ أَرْبَعِينَ حَدِيثًا فَهُوَ فِي الْعُفْوِ وَالْغُفْرَانِ* Yani bir kimse benim kırk hadisimi bir (9) yere toplasa ve ezberlese o kimsenin günahlarını (10) Allahutaala bağışlar ve o kişiyi kıyamet gününde affeder (11) ve bir hadislerinde de buyurdular ki *مَنْ حَفِظَ عَلَى أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثًا يَنْتَفِعُونَ بِهِ بَعَثَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَاقِيَهَا عَالِمًا* (13) Yani bir kimse Müminlerin o hadislerden faydalanmaları için ümmetime hadislerimden kırk hadis öğretirse **2a** (1) o kişiyi Hak celle ve âlâ kıyamet gününde hem fakih hem âlim olarak diriltir. -Allah'ın (2) resulü ve habibi doğru söyledi.- Hasılı bu fakir ve hakir ve derviş ve miskin, (3) âlemde görmeyen rahatı yani Derviş Sâatî de bu sevapları ve bu mertebeleri (4) ümit edip peygamberlerin efendisinin -s.a.s.- kırk (5) hadisini bir yere toplayıp bir kitap oluşturmak için niyet etmişti ama sebebini ve çalışmalarının [bitmesini] ve vaktini (6) gözlerdi ki “El umûru merhûnehû bi evkâtihâ”² buyrulmuştur. Yani her emre, (7) vakte ve saate rehin konulmuştur. Ta saati gelmeyince o nesne *rehininden* (8) çıkıp kurtulsa, olmaz. Bu sebepten vakitsizce yürüdük. Bu dervişin (9) yolu Nurlu Bürde denilen meşhur bir şehre düştü ki madenlerden, (10) şahın kapılarından herkesçe bilinen bir madendir. Belki Sancak gibi Rum elinde eşi benzeri yoktur (11) çünkü padişahın darphanesinin olduğu yerdir ve o darphane padişahının bir (12) şanı yüce, Mümin ve Müslüman, ulemanın dostu, fukahanın öğrencisi, şeyhlerin hizmetkârlarından Karakaş (13) Muhammed Bey diye herkesçe bilinen bir güvenilir insanı vardı. Hatta sevk-i ilahi ve padişahın göndermesi (14) ile geçmiş günlerde Şam vilayetinde en büyük Şeyh Hazretlerinin -kaddesallâhü (15) sırrahulaziz- yani

¹ Mü'minün, 23/62 *وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ* “*Katımızda hakkı söyleyen bir kitap vardır.*” → DKM, 345.

² Mecellenin umumi hükümlerindendir: “Her işin bir vakti vardır.” Bu bilgiyi Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Hadis Ana Bilim Dalı hocalarından Doç. Dr. Harun Özçelik vermiştir.

Muhyiddîn-i Arabî Hazretlerinin tertemiz türbelerinde [türbeyi] (16) bayındır hâle getirmekle emin olmuşlar. O ihtisasla, harman sonu tarlada kalan kesik, döküntü başakları toplayan [bu kul] **2b** (1) tam irade gösterip şeyhlerden şöyle rica eder ki “Bu biçarenin (2) perişan ameli kendinde kalsın.” Şüphesiz bu dervişe de ilham-ı Rabbânî (3) şöyle geldi ki İmam-ı Azam Hazretinin “Erbainü Muhakkîyyî” (4) demekle meşhur kitapları ki iki cihan fahrinin -salavatullâhi aleyhi ve (5) alihi- kırk hadisini ve sonrasında büyük şeyhlerin ve eser sahiplerinin hikâyelerini (6) kapsar. Hicretin dokuz yüz otuz dört tarihinde, mübarek (7) Ramazan ayının son on gününde Arapçadan Türkçeye tercüme edip (8) yazayım ta ki bu bahsi geçen tercüme kitap Emin Muhammed Bey Hazretlerine (9) -Allah ömrünü artırsın- dünyada kuvvet olsun ve ömrü uzun olsun ve [Emin Muhammed Bey Hazretlerinin] ahirette cehennem ateşinden (10) kurtulmasına sebep olsun billahittevfik³.

Birinci Hadis: Abdullah [ibni] Ömer (11) أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ يَرْحَمُ الرَّحْمَانِ إِذَا رَضَ بِرَحْمَتِكَ مَنْ فِي السَّمَاءِ Yani Allahutaala'nın bir adı Rahman'dır rahmet eden kullarına rahmet eder demektir. Bu sebepten siz (14) de yerdekilere rahmet edin ta ki gökler de size rahmet etsin. (15) Yani sizden aşağıda olanlara siz rahmet edin ki sizden yukarıda (16) olanlar da size rahmet etsin. Bu hadisten anlaşıldı ki rahmet edersen (17, 18) rahmet bulur, zahmet edersen zahmet bulursun. Bu hadis mukabelesinde **ilk hikâye** odur ki bir gün Hazret-i Ömer -r. anhu- **3a** (1) Medine sokaklarında yürürken gördü ki bir oğlancık, elinde bir serçe (2) yavrucuğu tutar, onunla oynayıp o biçareye eziyet eder. Ömer Hazretleri (3) -r. anhu- o serçe yavrusuna acıyıp hemen o oğlancıktan (4, 5) [o serçe yavrusunu] satın alıp azat etti, onunla gönlünü şad eyledi. Ne zaman ki Hazret-i Ömer -r. anhu- geçici yurttan sonsuzluk yurduna göç etti, sahabeden (6) bazı kimseler rüyalarında [Hazret-i Ömer'i] görüp [Hazret-i Ömer'e] sordular ki “Ey Müminlerin Emiri! (7) Allahutaala sana nasıl muamelede bulundu?” Ceva[p] verdiğimde suçumu affetti, günahlarımı bağışladı. (8, 9) Sordular: “Hangi vesileyle, hangi amelinle günahlarını affetti ve [sana] merhamet gösterdi? Cömertliğiyle mi yoksa adaletinle mi, Hakk'a açık halka kapalı yaşamana mı, ibadetinle mi?” Hazret-i Ömer -r. anhu- (10, 11) söyledi ki “Beni kara yerin içi[ne] sokup üstüme toprak döküp yalnız, biçare koyup gittiklerinde onu gördüm ki iki heybetli melek (12) geldi. Yüzleri

³ “Allah'ın başarılı kılması ile.”

gök, omuzları su sığırı boynuzuna benzer. Dudaklarının altı, (13) göğüslerinde yatar. Dudaklarının üstü, burnundan ta yukarıdır. (14) Ellerinde ateşten sopa var. Şöyle heybetli meleklerdi ki bir (15) kere dünya ehline gözükseler [dünya ehlinin] hepsi ateşten helak olurlardı. (16) Bunları o hâlde ve sıfatta gördüğüm zaman aklım şaştı, sıcaklık başımdan (17) aştı. Eklemlerim zangır zangır titredi. İçime korkuları düştü.

3b (1) O an yetiştiler beni yatırıp kaldırdılar, oturtup o vaziyette koydular. İstediler (2) ki beni hesaba çekeler. O an onu işittim ki bilinmeyen bir âlemden bir nida geldi: (3, 4) ‘Tutmayın, kulu[mu], korkutmayın kulumu. Ben ona rahmet eyledim, günahlarını affettim çünkü o, dünyada bir serçe yavrusuna acıyıp [onu] azat etmişti. (5, 6) İzzim, celalim hakkı için -o sebepten- ben de onu azabımdan azat ettim.’ dedi. O heybetli melekler hemen gözümde kayboldu. Orda (7) şimdi kabrimde rahatlı[k]la yatarım.”

dedi ve billâhittevfik. Buna (8) münasip bir hikâye de budur ki benisrailin âbitlerinden (9) yani Yakup Peygamber oğlanları[nın] zahitlerinden bir salih (10) vardı. Bir kumdan sahraya düşmüş gidiyordu. Sağına baktı, soluna (11) ardına baktı, önüne baktı, gördü ki bu sahranın ucu bucağı yok. (12) Göz görmez, dağ taş yok, hep ak kum. Sanırsın öğütülmüş una (13) benzer. Meğer o tarihte benisrail içinde gayet kuraklık (14) ve kıtlık ortaya çıkmıştı ki çokları açlıktan helak oldu. (15) Bu âbidin gönlünden bu geçti ki “Ey Allah’ım! Sahranın kumu un (16) olaydı, hepsi benim olaydı. Hep benisrail kavmine (17) vereydim. Hatta bi iyice bunları doyuraydım.” Allahutaala[ya] o zaman [bu şekilde

dua etti:] **4a** (1) “Ya Kerim ve ya Rahim! Sen bilirsin ki gerçi ben günah işlerdim makamım fasıklarla idi (2) ama salihlerin sohbetini severdim, onlarla sohbet etmeyi dört gözle beklerdim. Makamım ne olurdu (3) bu taifeyle olaydı, derdim.” Üçüncü münacatı buydu ki söyledi: “Ya Kerim ve ya Rahim! (4) Sen biliyorsun ki ben günahkâr salihleri, fasıklardan daha çok severdim. Hatta (5) bana iki kimse gelse biri salih, biri fasık olsa önce o salih kimsenin işini (6) bitirip fasığın işinden önce teslim ederdim.” Veheb ibni Münebbih rivayetinde söyler. (7, 8) Bir münacatı buydu ki söyledi: “Ya Kerim ve ya Rahim! Eğer günahımı affedip beni bağışlarsan peygamberlerin, evliyan sevinir, şeytan üzülür. Yok, eğer (9, 10) [beni] affetmeyip bana azap edersen şeytan ferah bulur, peygamberlerin üzülür. Ben bilirim ya Rab! Senin katında peygamberlerin, evliyanın sevinmesi sevimlidir (11, 12) şeytanın sevinmesinden. Ey benim Allah’ım! Sen bilirsin ki ben ne söylerim. Benim günahımı affet, benim suçumu bağışla.” dedi. “Ey Musa! Kulunun bu kadar yakarışını işittim. Bundan sonra (13) nasıl suçunu bağışlamayayım

nasıl günahlarını affetmeyeyim ki ben Rauf, Atuf, Rahim, Kerimim. (14) Bilhassa kulum benim önümde, işlediği günahları itiraf etsin, eksikliğini (15) de itiraf etsin. İzzim, celalim hakkı için yalnız kendi günahını değil her kim ki (16) cenazesine hazır olur onları da bağışladım eğer dünya dolusu günahları bile (17) olursa.” dedi ve de rivayettir ki İsa Peygamber -a.s.- bütün zamanlarda **4b** (1) mutluluk üzerine ve gülmek üzerineydi ve Yahya Peygamber -a.s.- (2) bütün zamanlarda hüznün üzerine, ağlamak üzerineydi. Bir gün tesadüfen (3) ikisi birbiriyle yolda buluştular. İsa Peygamber, Yahya Peygamber’e (4) “Ya kardeşim, Yahya! Bu ne hâldir ki sürekli hüznün üzerine olup (5) ağlamaktasın. Yoksa Kerim, Rahim Tanrı’nın rahmetinden ümidini kestini mi?” (6) Yahya Peygamber cevap verdi: “Ya kardeşim, İsa! Bu ne hâldir ki siz sürekli (7) mutluluk ve gülmek üzerinesiniz. Yoksa cehennem söndü gitti, kendinizi cennette (8) mi buldunuz?” Bunlar bu sözde iken Cebrail -a.s.- o an Hak (9) dergâhından gelip bunlara Allah’tan selam getirdi. Söyledi: “Allahutaala buyurdu (10) ki ikisinin de sözü gerçektir. Ama kulum İsa’nın sözünü çok severim ki (11) اَنَا عِنْدَ حُسْنِ ظَنِّي عَبْدِي buyurdum. Yani ben kulumun benimle ilgili güzel düşünce (12, 13) üzere olmasını severim. Yani hangi kulum ki efendim beni bağışlar diye düşünür, beni o düşüncesine göre bulur ve hangi kulum ki beni bağışlamaz diye düşünse (14) sonunda o da [beni, o] inancına göre bulur.” Bundan dolayı ⁴ حَمْدَ الْمُؤْمِنِ عَلَى الصَّلَاحِ (15) ...üzerine kula layık budur ki ne kadar günahkâr ise de (16) rahmeti çok Tanrı beni bağışlar, cennete koyar diye inansın **5a** (1) ki Hak katında bunun gibi inanış sevimlidir. Hatta hadis kitaplarında *vardır* (2) ki eğer bir kimseye deseler ki “Hak celle ve âlâ bütün kulları cehenneme koyar. (3, 4) Yalnız bir kulunu cennete koyar. Her Mümin kula yakışan, o cennete giren kulun kendisi olacağına inanmasıdır” ve billâhittevfik.

Üçüncü Hadis: (5) *Enes bin Mâlik* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَنْظُرُ إِلَى وَجْهِ الشَّيْخِ صَبَاحًا وَمَسَاءً فَيَقُولُ يَا عَبْدِي كَبُرَ سِنَّكَ وَدَقَّ عَظْمُكَ وَرَقَّ جِلْدُكَ وَاقْتَرَبَ أَجْلُكَ وَحَانَ قُدُومُكَ إِلَى Üçüncü hadisin manasıdır (9) ki Enes ibni Mâlik rivayet eder Resul Hazretinden -s.a.s.- (10) ...Bir kimse yaşlandığı zaman Hak - sübhânehü ve Teâla- o yaşlıya her sabah (11) ve her akşam bakıp der ki “Ey kulum! Yaşın uzadı, kemiklerin döküldü, (12) derin yumuşadı, ölüm vakti yaklaştı. Benim huzuruma geleceğini hatırla ve benden (13, 14) utan, günahlarına tövbe et çünkü ben sana

⁴ “Müminin bulunduğu hal üzere hamd etmesi gerekir.”

azap eylemeye senden, ak sakalından utanırım.” diye buyurur. Şimdi buna münasip **hikâye** budur ki (15) bir gün Müminlerin Emiri Hazret-i Ali -k.v.- sabah namazını **5b** (1) cemaat ile kılmak için acele edip süratle gidiyordu. Yol da gayet daracık *sokaktı*. (2) Ansızın önünde bir yaşlı ortaya çıktı ki ihtiyarlığından yavaş yavaş (3) yürürdü. Hazret-i Ali -k.v.- bu [yaşlı]ya saygı gösterip [bunun] önüne geçmedi. (4) Bunun ayağınca, ardınca yavaş yavaş yürüdü. Ta ki mescit önüne geldiler (5) güneş de neredeyse doğacaktı. Mescide yaklaştıklarında bu yaşlı, mescide (6) girmedi, [mescidi] geçti, yürüyüverdi. Müminlerin Emiri anladı ki bu pir, Medine (7) Yahudilerindenmiş. Ondan sonra Hazret-i Ali -k.v.- mescide girdi. (8, 9) Resul Hazreti -s.a.s.- Müminlerin Emiri[nin], muttakilerin imamının gelip yetişmesi için rükûda kıyam süresi kadar beklemişti. Namaz bitince (10) sordular: “Ya Resulallah! Rükûda öyle çok beklediğiniz gün yoktu. (11) Sebep neydi?” Peygamberlerin Efendisi -s.a.s.- böyle cevap (12) verdi ki “Rükûya eğilip üç kere ‘subhane rabbiyelazim’ dedim. (13) Diledim ki âdet üzerine başımı kaldırayım. Hazret-i Cebrail -a.s.- (14) kanadıyla elbisemin arkasına bastı. Kanadını elbisemden kaldırmayınca başımı kaldır[a]*madım*.” (15) Sahabe sordu: “Ya Resulallah! Böyle olmasına sebep neydi?” **6a** (1, 2) Şöylece cevap verdi: Ben de kardeşim Cebrail’den -a.s.- sordum. “Kanadınla arkama basmana sebep neydi?” Bunu (3) dedi ki “Müminlerin Emiri Hazret-i Ali -k.v.- cemaate aceleyle geliyordu. (4,5) Bir yaşlıya rastladı. O yaşlıyı Müslümanlardan sandı. Sakalının aklığına hürmet edip [o yaşlının] önüne geçmedi. Namaz vakti geçerse de kaza ederim, dedi. (6,7) O yaşlıya hürmet ettiği için Allahutaala da [Hazret-i Ali’nin] şahsına saygı gösterip bana emreyledi ki tez yetiş, habibimi -rükûda iken [habibimin] elbisesinin arkasına bas- (8) kaldırma ta ki o veli gelip namaza yetişsin, namazını kazaya bırakmasın.” (9, 10, 11) Ey ashabım! Bu şaşılacak bir şey değildir. Şaşılacak şey odur ki Allahutaala şu ak sakala saygı gösterdiği için Ali’nin namazının kazaya kalmaması için Mikail’e güneşi kanadıyla tutup bırakmamasını emretti. Ne var ki o (12) hürmet ettiği kimse Yahudi idi. Var kıyas et ki Mümin’in yaşlısına hürmet eden (13, 14) ne kadar saygı görür zira Allahutaala buyurur: “Benim aklık nurumdur, benim nurumun nişanı kimde olursa onu - günahlarına karşılık olarak- cezalandırmaya utanırım.” zira o (15) sebepten bu hadisi buyurdular ki طَوْبَى لِمَنْ طَالَ عُمْرُهُ وَحَسَنَ عَمَلُهُ (16) Yani ömrü uzun ve ameli güzel olan kimse ne güzel [kimse]dir. **6b** (1) Buna münasip bir **hikâye** de o dur ki azizlerden Üstat Ebu Mansur derler (2) bir kimse vardı. Tam seksen yaşında idi. Ölüm hastası olduğu (3)

zaman öğrencisi Ebi Mansur’a söyledi: “Oğul var, benim yaşıt[ım] bir kul al, (4) [kölelikten] azat edeyim. Ola ki benim efendim de beni cehennem ateşinden azat eder (5, 6) zira bu hadisi işittim ki bir kimse kendi yaşıtı bir kul alıp [o kulu] özgürlüğüne kavuşturursa Hak taala da o kimseyi cehennem ateşinden kurtarır.” Ondan sonra Ebu Mansur vardı şehri, (7) pazarı aradı; seksen yaşında bir kul bulsun ve şeyhe getirsin. [Şeyh de o köleyi] azat (8, 9) etsin. Her kime sorduysa [soruya muhatap olanlar] bir kulun seksen yıl kullanıldıktan sonra özgür bırakılmayışına çok şaşırdılar. [Soruya muhatap olan bu insanlar] On, on beş, yirmi yıl olmadan [kulu] serbest bırakanlar (10) değil mi ki [bir kulu] seksen yıl [kullandıktan sonra serbest bırakmasınlar] dediler. Sonunda Ebu Mansur aciz kalıp şeyhine geldi. (11) Bu halktan işittiği sözleri anlattı ve bunların (12) çok şaşırdıklarını deyiverdi. Şeyh bu sözleri işittiği zaman yüzünü toprağa (13) sürüp münacat eyledi ki “Ey Allah’ım! Bir yaratılmış, bir kulunu seksen yıl kullukta (14) komayı layık görmeyip serbest bırakırsa senin kendin Halik’tır, Kerim’dir, (15) Rahim’dir. Ben kulunu seksen yıl cehennemde tuttuktan sonra cehennem ateşinden azat eylemez mi[sin]?” **7a** (1) Ondan sonra o yaşlının münacatının güzelliğinden ötürü [Allah, o yaşlıyı] ateşten azat eyledi.

Dördüncü Hadis: (2) *İbrahim bin Alkame, Abdullah r. anhuma* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ تَعَلَّمَ بَابًا مِنَ الْعِلْمِ لِيَنْتَفِعَ بِهِ آخِرَتَهُ وَدُنْيَاهُ خَيْرٌ لَهُ مِنْ عُمْرِ الدُّنْيَا سَبْعَةَ أَلْفِ سَنَةٍ صِيَامُهَا وَقِيَامُهَا (5) Dördüncü hadis budur ki İbrahim bin Alkame, Abdullah’tan rivayet eyler. O da (6, 7, 8) Resul Hazretinden -s.a.s.- buyurur ki “Bir kimse[nin] dünyasına ve ahiretine faydası olması için ilimden bir parça öğrenmesi o kimseye yedi bin yıl ömrü olup Hak katında makbul olmuş gündüz oruç, gece namaz ibadetinden hayırlıdır.” (9) dedi. Yani ilim öğrenmekten daha faziletli ibadet yoktur, demektir zira Hak celle (10) ve âlâ sevdiğine on sekiz bin âlem hazinelerinin anahtarlarını verdi. Hiçbirisine (11) minnet eylemedi. Bilhassa buyurdu kim ⁵وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ Yani “Ey sevdiğim! (12) Sana bilmediğini bildirdim daha neyleyeyim?” der. [Hz. Muhammed s.a.v.] hamt eder. İyice anlaşıldı ki ilimden (13) daha faziletli hiçbir şey yokmuş. Hatta âlimler ittifak ettiler ki hayvan soyundan gelen, (14) İslam dinince yenmesi yasaklanmış yahut temiz ve yenilebilir kabul edilmeyecek şekilde ölmüş veya öldürülmüş adi hayvan yoktur ki yaladığı kabı kaçağı yedi kere yıkayıp sekizinci toprak (15) ile yıkamak gerekir

⁵ Nisâ, 4/113

ki pak olsun. Böyleyken tazının arttığı pak ve temiz oldu. **7b** (1) Bir köpek av avlamak ilmini bildiği için şu kadar pis iken şu (2) kadarca ilim ile arttığı mis olur temiz olur. Var kıyas eyle ki insan bu kadar (3) paklıkla bu kadar ilimle ne mertebeye ulaşır ve billâhittevfık ve bu hâlde yine (4) Peygamberlerin Efendisi -s.a.s.- buyurdu ki **أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ** Yani (5) ben ilim şehriyim, Ali [bu şehrin] kapısıdır. Ama bu hadisi Havâriç taifesi işittiği zaman Hazret-i (6) Müminlerin Emirini -k.v.- kıskanıp sordular: “Ali’nin tastamam bu kadar (7) mertebesi var mıdır ki Muhammed ilim şehri olsun, Ali [ilim şehrinin] kapısı olsun.” Ondan sonra Havâricût (8) büyüklerinden on kişi toplandılar kararlaştırdılar: “Gelin varalım Ali’ye on sual soralım. (9) Onumuz da bir mesele soralım eğer her birimize ayrı ayrı [doğru cevap] verirse (10) bil ki ilim kapısıdır. Nitekim Muhammed -s.a.s.- buyurdu.” Bundan sonra ilk (11) Havâriç geldi sordu ki “Ey Ali! İlim mi daha faziletlidir yoksa mal mı?” Buyurdu ki “İlim daha faziletlidir.” (12) Havâriç sordu: “Ne delille?” Müminlerin Emiri cevap verdi: “İlim peygamberler mirasıdır; senin malın, Yahudi, (13) Karun ve Hâmân mirasıdır. Peygamber mirası nerde, Karun mirası nerde?” ve ikinci (14) Havâriç geldi sordu ki “Ey Ali! İlim mi üstündür yoksa mal mı?” Müminlerin Emiri cevap verdi: “İlim (15) üstündür.” Havâriç sordu: “Ne delille?” Cevap verdi: “Sen malı saklarsın başına belalar gelir. **8a** (1) Senin ilmin seni saklar başını belalardan kurtarır.” Üçüncü Havâriç geldi (2) sordu: “Ey Ali! İlim mi üstündür yoksa mal mı?” Müminlerin Emiri söyledi: “İlim üstündür.” Havâriç (3) sordu: “Ne delille?” Müminlerin Emiri cevap verdi: “Kişinin malı arttıkça düşmanı (4) artar ama ilmi arttıkça dostu artar.” Dördüncü Havâriç geldi sordu: (5) “Ey Ali! İlim mi üstündür yoksa mal mı?” Müminlerin Emiri cevap verdi: “İlim üstündür. Havâriç (6) sordu: “Ne delille?” Müminlerin Emiri cevap verdi: “Mal harcandıkça eksilir, ilim (7, 8) harcandıkça artar.” Beşinci Havâriç sordu: “Ey Ali! İlim mi üstündür yoksa mal mı?” Müminlerin Emiri cevap verdi: “İlim üstündür.” Havâriç sordu: “Ne delille?” Müminlerin Emiri cevap verdi: “Malı (9) burada kor gidersin ama ilim seninle birlikte nereye gidersen gider.” (10) Altıncı Havâriç geldi sordu: “Ey Ali! İlim mi üstündür yoksa mal mı?” Müminlerin Emiri (11) cevap verdi: “İlim üstündür.” Havâriç sordu: “Ne delille?” Müminlerin Emiri cevap verdi: “Malı (12) soyguncudan, hırsızdan saklarsın; zahmetler çekersin; ilmi ne soyguncu alır (13, 14) ne hırsız.” Yedinci Havâriç geldi sordu: “Ey Ali! İlim mi üstündür yoksa mal mı?” Müminlerin Emiri cevap verdi: “İlim üstündür.” Havâriç söyledi: Ne delille?” Müminlerin Emiri cevap verdi: (15) “Mal

sahibi kıyamet gününde peygamber de olsa hesaba çekilir ama (16) ilim sahibi kıyamet gününde çok biçarelere günahlarının bağışlanması veya isteklerinin yerine getirilmesi için aracılık yapacaktır.” **8b** (1) Sekizinci Havâriç geldi sordu: “Ey Ali! İlim mi üstündür yoksa mal mı?” Müminlerin Emiri (2) cevap verdi: “İlim üstündür.” Havâriç söyledi: “Ne delille?” Müminlerin Emiri cevap verdi: “Mal çok (3) yatmakla, zamanın geçmesiyle eskir, yok olur ama ilim ne eskir (4) ne çürür, her zaman ter ü tazedir.” Dokuzuncu Havâriç sordu: (5) “Ey Ali! İlim mi üstün mal mı?” [“İlim üstündür.” Havâriç söyledi: “Ne delille?”] Müminlerin Emiri cevap verdi: “Mal kişinin kalbine kasavet verir, (6) ilim gönülleri aydınlatır.” Onuncu Havâriç söyledi: “Ey Ali! İlim mi üstündür yoksa (7) mal mı?” Müminlerin Emiri cevap verdi: “İlim üstündür.” Havâriç söyledi: “Ne delille?” Müminlerin Emiri (8) cevap verdi: “Mal sahibi ilahlık davası eder. Yani Firavun gibi tanrılık (9) davası eder ama ilim sahibi kulluk davası eyler. Yani kulluk (10) davası güder.” Ondan sonra Müminlerin Emiri söyledi: “O Allah hakkı için (11) Ali’nin nefsi onun elindedir. Siz on kişi soru sordunuz. Eğer bin kişi (12) olsanız, cümleiniz bir mesele sorsanız, hepinize ayrı ayrı (13) cevap vermeye Allah’ın yardımıyla kadirim çünkü Hak taala on sekiz bin (14) âlemin ilmini yüz dört kitapta indirdi ve yüz dört kitaptaki (15) ilmi de Furkan’da topladı ve getirdi Furkan’daki ilmi (16) de Fatiha suresine koydu ve bütün Fatiha suresindeki **9a** (1) ilmi de “Bismillâhirrahmanirrahim”de topladı ve besmeledeki ilmi (2) de besmelenin başına koydu ve besmelenin başındaki ilmi de o “bâ”nın (3) altındaki noktasına koydu. Şimdi ben o besmelenin “bâ”sı altındaki noktayım (4) ki ilim şehri eliftir ve nokta, kapısıdır.” dedi. Bu cevapları işiten Havâricin yüreği (5) yarıldı. Müminlerin tekbiri göğşe çıktı ve buna münasip bir **hikâye** de (6, 7) o dur ki yine bir gün birkaç Havâriç Hazret-i Müminlerin Emiri Ali’ye -k.v.- geldiler, söylediler. Peygamber -a.s.- ilim şehri olsa şaşılacak bir şey değil ki (8) günde dört kere Cebrail Hazreti gelir [ilim] öğretir ama sana Cebrail gelmez. (9, 10) Bu kadar ilmi nerede öğrendin ki böyle ilim davası edersin? Hazret-i Müminlerin Emiri cevap verdi: “Bana Cebrail gelmez sanırsın[ız] Peygamber Hazretine -s.a.s.- (11) günde dört kere gelir, bana -fazladan- sekiz kere gelir.” Havâriç koşup (12) Peygamber Hazretine geldiler ki “Bak! Ali’ye şu kadar yüz verdin ki peygamberlik (13) davası eyler belki de daha fazlasını ister ki Peygamber’e Cebrail günde (14, 15) dört kere gelirse bana sekiz kere gelir.” dedi dediler. Peygamberlerin Efendisi -s.a.s.- (15) söyledi: “Varın Müminlerin Emirine sorun ne sebeple Cebra[il] size sekiz (16) kere gelir? Cevabımı versin zira o bana muhalif söz

söylemez. Siz dediğini (17) anlamazsınız.” dedi. Bunun üzerine Havâriç ulularından bir bölük topluluk, Hazret-i **9b** (1) Müminlerin Emiri -k.v.[ye]- gelip sordular: “Ey Ali! Bana Cebrail günde (2, 3) sekiz kere gelir demişsiniz. Ne sebeple dediniz?” Hazret-i Müminlerin Emiri -k.v.- cevap verdi: “Siz işittiniz mi? Server-i Enbiya’nın -s.a.s.- (4) ağzından ki ben ilim şehriyim Ali [ilim şehrinin] kapısıdır.” Cevap verdiler: “İşittik.” Ondan sonra Müminlerin Emiri (5, 6) konuştu: “Bir şehre ki Cebrail günde dört kere girerse [Cebrail’in] o şehrin kapısına dört girdiğinde dört çıktığında sekiz kere uğraması gerekir. (7) Bana sekiz kere Cebrail geldiğinin manası işte budur.” dedi. Havâriç işitti, (8) canı sıkıldı.

Beşinci Hadis: قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَّمْتَنِي إِلَى الْجَنَّةِ وَتَبَاعَذَنِي مِنَ النَّارِ فَقَالَ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قَالَ نَعَمْ هِيَ مِنْ الثَّأْرِ قَالَ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذَا عَمِلْتَ سَيِّئَةً فَتَتَّبِعْهَا حَسَنَةً قَالَ فَوَلُّتُ أَمِنْ الْحَسَنَاتِ قَوْلَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قَالَ نَعَمْ هِيَ مِنْ الثَّأْرِ قَالَ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذَا عَمِلْتَ سَيِّئَةً فَتَتَّبِعْهَا حَسَنَةً قَالَ فَوَلُّتُ أَمِنْ الْحَسَنَاتِ قَوْلَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قَالَ نَعَمْ هِيَ مِنْ الثَّأْرِ

Beşinci hadisin (12) manası budur ki Ebu Zerrin Gaffârî -r. anhu- rivayet eder Resul (13) Hazretinden. -s.a.s- Sordum ki “Ya Resulallah! Bana bir ilim öğretseniz ki (14) onunla cennete yakın olsam, cehennemden uzak olsam.” Buyurdu ki “Beşer kuldur. (15) Günah işlemek olmaz. Ama bir günah işlediği zaman hemen o günahın ardınca bir iyilik işlemek [kişinin] o (16) günahını mahveder, giderir.” Ben sordum “Ya Resulallah! ‘Lâ ilâhe illallah’ demek (17) güzel amellerden midir?” Cevap verdi: “Evet, amellerin güzelindendir.” Yani demek **10a** (1) olur ki tevhit bir güzel ameldir ki bütün günahları yok eder, giderir. Buna münasip (2) hikâye odur ki meğer Müminlerden birisi bir kere bu sırrı keşfedip (3) eline yedi tane ufacık taş aldı ve söyledi ki “Ey taşıçıklar! Siz şahit olun: (4) Ben şehadet ederim ki Allah birdir, Muhammed Mustafa -s.a.s.- Hakk’ın (5) peygamberidir.” dedi ve bir temizce yere bu taşları gömedurdu. Ondan sonra bu kimse (6) az zaman geçti vefat etti. O ümmetin azizlerinden birisi rüyasında (7) gördü ki kıyamet kopmuş, o ölen kişi hesap olunmuş, kendisine cehennem (8) vacip olmuş. Zebaniler bu kişiyi alıp sürüyerek cehenneme götürürler. (9) Bu aziz de artlarınca gider, göreyim bu kimseye cehennemde nasıl azap ederler (10) diye. Cehennem kapısına geldikleri zaman, görürler bir büyük taş cehennem (11) kapısını kapatmış. Azap melekleri şu kadar çalıştılar (12) çare olmadı. O taşı cehennem kapısından ayıramadılar ki bu kişiyi (13) cehenneme koysunlar. Ondan [sonra] bir kapısına da sürdüler. O kapısında da ona benzer (14) bir büyük taş durur. Yine azap melekleri [o büyük taşı kaldırmak için] zorladılar o taşı da (15) kaldır[a]madılar. Bir kapısına da sürdüler. Sözün kısası cehennemin yedi kapısına **10b** (1, 2) da geldiler, yedi kapısında da birer büyük taş

kapanmış gördüler. Çok çalıştılar, birisini kaldıramadılar ki kapıyı açsınlar bu kişiyi cehenneme koysunlar. (3) Ondan sonra azap melekleri söylediler: “Ya Rabbi! Bize bu kişiyi cehenneme götürün” diye (4) emir verdiniz. Bu kez cehennemin her kapısında birer taş var. Siz bilirsiniz ki (5) bizim kuvvetimiz yetmez ta ki o taşları kaldıralım ta ki bu kişiyi ateşe atalım. (6) Hak celle ve âlâ böylece cevap verdi ki “Ey melekler! Benim kulum o taşları dünyada (7) avucuna alıp şehadet cümlesini söyleyip onları şahit tutmuştur. Şimdi (8) o taşlar o hakkı zayi eylemeyip cehennemin kapısına kilit olurlar. (9) Ben bu kadar keremimle, lütfumla o kulumun hakkını zayi eder miyim? İzzetim, celalim hakkı için (10) o kulumun günahlarını affettim, cennete alın gidin.” der. Bu sözden sonra melekler (11) o kişiyi cennete götürdüler. Ama cennetin kapılarını bağlı gördüler. O anda (12) onu gördüler ki bir sevimli, güzel yiğit geldi, cennetin kapılarını bir bir açtı (13) söyledi: “Hangi kapılardan girerseniz girin.” dedi. Bunlar söyledi: “Sen Rıdvan mısın?” (14) Cevap verdi: “Ben şu şehadet kelimesiyim ki dünyada bu kimse beni okumuştur. (15) Ne vakit ki o şehadet kelimesi ile Allahutaala o kişiden [razı oldu] ondan sonra ben Rıdvan da **11a** (1) cennetin kapılarını buna açıverdim herhangi kapıdan isterse girsin.” dedi. (2) Bu hadisten ve bu hikâyeden anlaşıldı ki şehadet kelimesinden sonra kişiye günahları (3) o kadar zarar vermez çünkü Allahutaala celle ve âlâ Kur'an-ı Kerim’inde buyurur ki (4) ⁶ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَهُ ذَلِكَ ⁶ Yani Allahutaala (5) müşrikleri bağışlamaz. Müşriklikten kurtulup şehadet getirdikten sonra (6) bütün günahlarını bağışlar. Nitekim Allahutaala ⁷ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا buyurur (7) tâ ki vahşi ürkek kullar böylece bilip ürkekliği, vahşiliği bıraksınlar, imana (8) gelip kelime-i şehadet getirsinler, gerisini merak etmesinler. Ama burada büyük şeyhler (9) şöylece buyururlar ki şirkten murat kibirdir. Bir kimsenin gönlünde zerre miktarı (10) gizli şirkle kibir olsa, gizli şirkle o kimse müşrikliklikten çıkıp cennete giremez; belki ateşe (11) girer. Niteki[m] kutsi hadiste buyruldu: الْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي وَالْعِظْمَةُ إِزَارِي فَمَنْ نَارَ عَتَى فِيهَا ادْخُلْتُهُ النَّارَ Yani büyüklük benim örtümdür ululuk benim elbisemdir. Kim ki bu ikisine ilişti benimle ortaklık olmaz. İster[sem] onu cehenneme sokarım. (14) Kim ki bu iki has sıfatıma ilişip benimle ortak olmak istemez[se] geriye kalan (15, 16) bütün günahlarını hep bağışlarım. Bir hadiste Peygamberlerin Efendisi de açıkça söyleyip buyurur ki مَنْ ^{11b} كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبَرٍ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ أَبَدًا (1) Yani bir kişinin gönlünde miskalin zerre[si

⁶ Nisâ, 4/116

⁷ Zümer, 39/53

kadar] kibir olsa o kişi Cennet-i Didar'a (2) asla vasıl olmaz. Yani velilerimden olmaz. ⁸ فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَدْخُلِي جَنَّتِي (3) davetine gelmez. Demektir ki "benim dostlarımdan olun benim cennetime girin." dedi. (4) Cennet hep kendi hakkınızdır. Ama benim cennet dediğim has cennettir ki Cennet-i Didardır. (5) اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا بِجَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ⁹ ve bu hadise muvafık bir hikâye de (6) odur ki zahitlerin imamı Ebu Müfti'dan rivayet eyler. Bir gün Musa Peygamber -a.s- (7) ...Tur dağında Allahutaala ya münacat edip dedi ki "Ya Rabbi! Bu halkı (8) yarattın, bunları türlü türlü nimetlerle besledin. Ondan sonra reva mıdır ki kıyamet (9) gününde bunları cehennemde yakacaksın? Bu soru üzerine Hak taala Musa aleyhisselâma (10) vahiy eyledi ki "Ey Musa! Var ekin ek, o ekini sula, koru kolla, hasat vakti geldiğinde sana (11) cevabını vereceğim." dedi. Musa Peygamber -a.s- vardı ekin ekti, suladı. (12) Zamanı gelince [ekini] biçti götürdü. Cenabıhak o vakitte sordu ki "Ya Musa! Ekinini (13) ne yaptın?" Musa Peygamber cevap verdi: "Hasat vakti geldi götürdüm." Hak taala (14) sordu: "Harman yerinde ekinin hiçbir şeyini terk edip bıraktın mı, yoksa (15, 16) hepsini götürdün mü?" Cevap verdi: "Samanı gibi çöpü gibi şu kısmını bıraktım ki onda hayır yoktur." Hak taala söyledi: "Şimdi ey Musa! Ben de cehenneme 12a (1, 2) şu hayır olmayanları koyarım ki onlar "Lâ ilâhe illallâh Muhammedürresûlullâh" demeye ar edenlerdir. Yani kelime-i şهادet getirmeyenlerdir." (3) Bazı şeyhler söylerler "Ar eyler demenin manası ululuğu terk edip (4) gelip derviş olmaya ar eder demektir." dedi ve billâhittevfik.

(5) **Altıncı Hadis:** *Ebû Nusayra el-Vâsıtî* قَالَ سَمِعْتُ *Ebâ Recâi Utâridî* (6) *an* أَنَّ أَعْرَابِيًّا أَتَى فَقَالَ أَنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَدْ بَلَغَنِي أَنَّكَ تَقُولُ مِنَ الْجُمُعَةِ إِلَى -r. anhu- *Ebî Bekrissıddık* الْجُمُعَةِ وَالصَّلَاةُ الْخَمْسِيَّةُ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ لِمَنْ اجْتَنَبَ الْكَبَائِرَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَعَمْ ثُمَّ زَادَ فَقَالَ الْغُسْلُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ كَفَّارَةٌ وَالْمَشْيُ إِلَى الْجُمُعَةِ كَفَّارَةٌ كُلُّ قَدَمٍ مِّنْهَا كَعَمَلِ عَشْرِينَ سَنَةً فَإِذَا فَرَغَ مِنَ الْجُمُعَةِ أَجْزَاءُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ مِائَتِي سَنَةٍ altıncı hadisin manası demek olur ki (12) *Ebû Nusayra el-Vâsıtî* rivayet eder *Ebâre Câi Atâri*'den. O da haber verir (13) *Ebu Bekir Essıddık*'tan -r. anhu-. Söyler ki bir kere bir Arap Hazret-i Peygamber'e (14) -r. anhu- geldi dedi ki "Ya Resulullah! Bana şöyle haber yetiştiki ki (15) siz buyurmuşsunuz ki cuma namazı, bir cumadan bir cumaya varınca kişinin (16) günahlarına kefarete olur ve beş vakit namazı, bir vakitten bir vakte varınca 12b (1, 2) -büyük günahlardan sakınanlar için- küçük günahlara kefarete olur." Peygamberlerin Efendisi -s.a.s.- şöyle buyurdu ki "Evet" Ondan da ziyade (3) eyleyip

⁸ Fecr, 89/29-30

⁹ "Allah'ım bütün müminleri rızıklandır."

buyurdu ki “Cuma gün[ü] boy abdesti almak da küçük günahlara kefarettir. (4) Cumaya yürümek de kefarettir olur. Şöyle ki bir kişi cuma gün[ü] (5) boy abdesti alıp o boy abdestiyle mescide yönelse attığı her adıma karşılık yirmi bin hayır amel (6) işlemişçe sevap bulur. Cumayı kıldıktan sonra cuma namazından ayrılrsa iki yüz (7) yıl hayır amel işlemiş gibi karşılık bulur zira dünyada cumaya varmak, ahirette (8) cennete varmak gibidir.” Bu hadise münasip **hikâye** odur ki zamanın birinde (9) ateşe tapan iki kardeş vardı, birisi yetmiş üç (10) yaşında ve birisi otuz beş yaşındaydı. Küçük kardeş büyük kardeşine (11) bir gün söyledi: “Gel şu taptığımız tanrımızı seninle tecrübe edelim. Bunca yıldır taparız, görelim (12) bize hürmet edecek mi? Eğer hürmet ederse (13) durmayalım ona daha çok tapalım. Yok, eğer bizi yakarsa varalım bize hürmet (14) eder tanrı arayalım.” [Büyük kardeş] bu söze razı olunca küçük kardeşi büyük (15) kardeşine sordu: “Sen mi önce elini ateşe sokarsın, yoksa ben mi **13a** (1) sokayım?” Büyük kardeşi cevap verdi: “Sen tecrübe etmek istiyorsun, sen (2) sok.” Bunun üzerine küçük kardeşi parmağını ateşe sokayım istedi. Ateş kapkara (3) tuttu yaktı. Derhal ah edip elini çekti söyledi: “Otuz beş (4) yıldır sana taparım yine beni yakarsın.” Hemen döndü büyük kardeşine söyledi: “Gel kardeş (5, 6) seninle -eğer- beş yüz yıl emrini tutmayıp günah da işlersek bir saatçik ibadetle, istiğfarla günahlarımızı bağışlayan bir tanrı arayalım.” Büyük (7) kardeşi “Ne olur.” dedi. Küçük kardeşi söyledi: “Gel bundan sonra evvel seninle şeyh (8) arayalım, doğru yolu gösteren kişi arayalım ta ki bizi o gerçek Tanrı’ya ulaştırsın ve İslam dinini öğretsin.” Meğer o zamanın (9) şeyhi, doğru yolu göstereni Mâlik Dinar Hazretleri idi -rahmetullâhi aleyhi-. Kast eylediler ki (10) ona varsınlar ta ki bunlara İslam’ı anlatsın. O vakitte Mâlik Dînâr (11) Basra şehrinde olup Müslümanlara vaaz ve nasihat verip gerçek tevhid davet (12, 13) eylerdi. Kullar hadsiz kıyassız çevresine toplanıp şeyhi ağırlayıp [İslam’ı] öğrenirlerdi. Büyük kardeşi bu kalabalığı görünce söyledi: “Ben anladım ki ben (14) Müslüman olamazmışım.” Küçük kardeşi sordu: “Sebebi ne?” Cevap verdi: “Ömrümün çoğu ateşe tapmakla (15, 16) geçti. Eğer şimdi Müslüman olursam ev halkım ve akrabalarım, kavmim niçin dininden döndünder, beni arlandırırlar, alçak görürler.” Küçük kardeş söyledi: “Hey **13b** (1) kardeş! Gafil olma. Dünyadaki ar ölünceye kadardır, fanidir, gider ama küfür ile (2) ölürsen ahiretteki ateş ebedidir, yakar.” sözünü iştmedi. Bahtı karalık galip (3) geldi, döndü gitti. Küçük kardeşi; eşini, küçük oğlancıklarını bir yere (4) topladı [sıkıntıya] katlandı, bekledi. Nihayet Mâlik Dinar Hazretleri nasihatlerini (5) bitirdi. Ondan sonra bu yiğit [atını]

sürdü şeyhin yanına vardı, kıssayı bir bir anlattı ve (6) söyledi: “Bana İslam’ı anlat ben Müslüman olmak istiyorum.” dedi. Hasılı Mâlik Dinar (7) Hazretleri bunlara İslam’ı anlattı. Ev halkının hepsi Müslüman oldular. (8) Halk bu hâli görünce sevindiklerinden ağlaştılar. Bu yiğit kalkıp gitmek istediği zaman (9) Şeyh söyledi: “Bir dakikacık otur, sana arkadaşlarımdan bir şeyler toplayayım.” Bu (10) yiğit söyledi: “Yok, Allah’a yemin olsun. Ben dinimi dünyaya satmam. Kimsenin hiçbir şeyi gerekmez.” dedi. (11) [Eşini, oğlancıklarını] aldı yürüyüverdi, bir yerde bir yıkık ev buldu. Eşiyle, oğlancıklarıyla akşam vakti (12) o yıkılmış yerde yattı. Ne vakit ki sabah oldu eşi söyledi: “Kalk pazara var, bir (13) iş işle olur ki ücretçik eline girer, aile fertlerine yiyecek getirirsin. Çocuklar açtır. (14) Bu yiğit ırgat pazarına vardı, bekledi. Bir kimse bunu ücrete tutmadı. Kendi (15) nefesine söyledi: “Mademki halk beni ücrete tutmadı varayım Allah’a kulluk edeyim. Ücretim[i] (16) o versin.” dedi ve bir harabe olmuş mescit vardı ona girdi **14a** (1) ve akşama değin Hakk’a ibadet etti. Akşam olunca eli boş evine geldi. (2) Eşi söyledi: “Bugün bir işçeğiz bulmadın mı ki işleyesin, ücretini alasın, evine (3) bir lokma getiresin. O yiğit söyledi: “Ey hanım! Bugün bir padişaha kulluk ettim. (4) Utandım bir şey istemeye. ‘Yarın yine gel.’ dedi. Ümittir ki sabah ücretimi verir.” (5) dedi ve kalktı sabah yine pazara vardı, bekledi. Yine kimse bunu (6) ırgatlığa tutmadı. Tekrar o harabe mescide girdi. Akşama dek Hakk’a aç, susuz (7) ibadet eyledi. Yine evine eli boş geldi. Yine eşi sordu ki niçin eli boş (8) geldin? Cevap verdi: “Dün kulluk ettiğim padişaha kulluk eyledim. Sabah üç gün olur (9) umarım ki üç günlük ücretimi yarın hep birden verir ki cuma günüdür.” dedi. (10) Yine o gece kendi, eşi ve oğlancıkları aç yattılar. Ne vakit ki sabah (11) oldu o gün cuma günü idi. Kalktı, tekrar pazara vardı. Yine kimse (12) bu yiğidi ücrete tutmadı. Tekrar o harabe mescide girdi, iki rekât namaz (13) kıldı. Elini göğse kaldırdı yalvararak Rabbine ihtiyaçlarını arz etti: (14) “İlâhî, Seyyidî ve Mevlayî; ya Kerim, ya Latif! Ben kulunu mademki İslam şerefîyle (15) yüce kıldın, başıma iman tacını giydirdin, İslam yoluna yönelttin. Bu **14b** (1) güncü günün hürmeti hakkı için -ki Hazretinde mübarek gün, şerif gün, cuma günüdür- (2) ailemin ihtiyaçlarını karşılama derdinden beni kurtar, ummadığım yerden beni rızıklandır. Vallahi (3) utanırım ev halkıma bu gece kuru, boş varmaya. Korkarım ki hâlleri (4) değişip İslam’a geldiklerine -akılsızlıklarından- pişman olurlar. (5) Bizi nasıl bir dine getirdin be kişi ki açlıktan kırılıyoruz derler.” dedi (6) ve kalktı, tekrar iki rekât namaz kıldı. Cuma vakti olduğu zaman cumaya vardı. (7) Bu taraftan evladına şu derece açlık üstün geldi ki açlıktan

ağlaştılar. “Babamız (8) bizi nasıl yere getirdi bilmeyiz ki işte açlıktan helak olup gideriz.” (9) diye bağıştılar. O an onu gördüler ki kapı çalındı. Hatun kişi nedir diye (10) kapıya çıktı. Gördü bir güzel yiğit elinde altından bir tabak tutar. (11) Bir altın örtü ile örtülmüş. Söyledi: “Hatun kişi! Bu tabağı al sizindir. Var erine (12) de ki o üç gün hizmetini yaptığın padişahın gönderdi. O üç günlük ücretidir (13) ve de de ki o, fazla işledikçe biz de ücretini fazlaca veririz. (14) Ayrıca bugünkü gün cuma günüdür. Bundan dolayı az hayırlı iş bugünkü günde padişahımız (15) katında gayet çok görünür.” dedi. Hanım tabağı içeri aldı üstünü açtı, **15a** (1) gördü bin kıızıl altın para. Çabucak koştu, bir sarraf dükkânına vardı birini bozup tatlı yemekler (2) hazırlamak için. Sarraf altınlardan birini vezne çekti. Üç miskal çıktı. Nefsine nazar (3) eyledi, bildi ki bu dünya altınlarından değil. O hatuna sordu: “Sen bunu nerede buldun?” (4) Hatun hikâyeyi deyiverdi. Rivayet edilir o sarraf Hristiyan’dı. O an (5) Müslüman oldu, bir kıızıl altın için bin akçe verdi. Hatun yiyecek aldı evine geldi. (6) Bu taraftan o yiğid[in] bu kıssadan haberi yok. Söyledi: “Nasıl eli boş eve varayım? (7) Ben bari bir hile edeyim.” der. El bohçasını toprak ile dopdolu eyledi ki elindeki (8, 9) nedir dedikleri vakit undur, getirdim diyeyim. Bu harabeye geldi girdi evine baktı gördü bir iki halı döşenmiş, yemek kokusu da gelir. Kapı önünde el bohçasını (10) koydu, kimse duymasın diye[rek sessizce] içeri girdi. O hâli sordu ne hâldir diye? Eşi (11) cevap verdi: “Ne olacak üç gündür hizmet ettiğin ulunun bugün hizmetkârı (12, 13) geldi ücretini getirdi.” Söyledi ki “O ne kadar amelini artırırsa biz de on[un] ücretini o kadar artırırız. Ayrıca bugün cuma günüdür az hizmeti bizim katımızda (14) çoktur.” dedi. Kişi bildi ki bu tabak nereden geldi, Rahman tarafından geldi. Dışarı[ya] (15) çıktı ki el bohçasından toprağı döke. Gördü ki o toprak Hakk’ın dilemesi ile elenmiş, un (16) olmuş. O yiğit şükür secdesi etti onu da içeri getirdi ve nimete gark oldu. **15b** (1) Bu sebepten aziz kimse Hak celle ve alâ buyurmuştur ¹⁰ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَ مَخْرَجًا وَ يَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ Yani şu kimse ki benden korkar biz onun için darlıktan (3, 4) kurtulacak bir çıkış yeri yaparız ve sezmediği yerden onu rızıklandırırız ve billâhittevfik.

Yedinci Hadis: Abdullah ibni Samed, Enes ibni Mâlik -r. anhum- (5) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحَدَّ بِهَا هِدْمَتَ أَرْبَعَةِ أَلْفِ ذَنْبٍ مِنَ الْكَبَائِرِ Yedinci hadisin manası budur ki Enes (7) ibni Mâlik Resulullah Hazretinden şöyle rivayet eder: “Bir

¹⁰ Talâk, 65/2-3

kimse ‘Lâ ilâhe illallâh’ (8) kelimesini kalpten söylese dört bin büyük günahını helak eder, giderir.” (9) Buna münasip **hikâye** o dur ki Ebû Berrin Abdullahi Mervezî rivayet (10) eder ki geçmiş beylerden isyanında inat eden bir bey vardı ki Rabbine isyankâr olurdu. Zamanının hepsinde (11) [Allah’ın] emrine karşı çıkardı, emirlerini tutmazdı, yasakladığı yerden kaçmazdı. (12) Sultan vezirleriyle fikir alışverişinde bulundu. Şöyle önlem aldı ki o beyi tutacaklar bir (13) kazana koyacaklar, [kazanın] ağzını kapatacaklar, o kazanı ateşe vuracaklar, [kazanın] içinde kaynaya kaynaya (14) yanıp gidecek. Ne vakit ki kazana koydular ve [kazanı] ateşe vurdular ateşin sıcaklığı kazanı kızdırmaya (15) başladı. Herif Tanrı’dan başka taptığı tanrılara yüksek sesle bağırmaya **16a** (1) başladı: “Ya filan, ya Lât, ya Hübel, ya Guzza! Beni kurtar ki bunca yıldır (2) size ibadet eylerim.” Fayda vermedi. Bu bağırırken ateşin sıcaklığı arttı. (3, 4) Gördü ki yanmak mukarrerdir. Bunlardan ümidini kesti ve Allah’a yönelip kazanın içinden bağırdı ki لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ (5) Ondan sonra Hak celle ve alâ gökten bir melek gönderdi ki o ateşi söndürsün (6) ve bir melek de gönderdi ki o kazanı havaya kaldırsın. Bir zaman sonra o melek geldi (7) o ateşi söndürdü ve diğer melek geldi [kazanı] kaldırdı yer ile gök ortasında (8) asılı tuttu. Hepsini gördüler ve o kazanın içinde henüz bağırdı (9) ki “Lâ ilâhe illallâh Muhammed resulullah.” Hatta şöyle rivayet ederler ki o (10) yıl [o melek] o kazanı götürdü bir kabilenin içine getirdi ki Allahutaala’yı (11) bilmezlerdi. Havada bir kazan gördüler. İner, içinde bir ses var. Çabucak açtılar, (12) o beyi kazandan çıkardılar. Haber sordular. Kıssadan bir haber verdi. O memleketin (13) halkının hepsi kâfirdi, bunu işitip Müslüman oldular ve billâhittevfik.

(14) **Sekizinci Hadis:** *Ali ibni Ebi Tâlip -k.v.-* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْلِسُ عَلَى كُلِّ بَابٍ مِنَ الْمَسْجِدِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ سَبْعُونَ مَلَكًا يَكْتُبُونَ النَّاسَ بِأَسْمَائِهِمْ حَتَّى يَكُونَ آخِرُ مَنْ يَكْتُبُ رَجُلًا جَاءَ حِينَ جَلَسَ إِلَّا مَا مَعَ عَلَى الْمِنْبَرِ فَلَمْ يُؤَدِّ أَحَدٌ أَفَى مَجْلِسٍ وَلَمْ يَقُلْ إِلَّا خَيْرًا فَذَلِكَ أَذْنَى أَهْلِ الْجُمُعَةِ حَقًّا وَذَلِكَ الَّذِي يَغْفِرُ لَهُ **16b** ... (3) Resulullah doğru söyledi.” (4) Sekizinci hadisin manası budur ki Hazret-i Müminlerin Emiri Ali ibni Ebi (5, 6) Tâlip -k.v.- rivayet eder Hazret-i Resul’dan -s.a.s.-. Cuma gün[ü] olduğu zaman Cuma Mescidinin her kapısında yetmiş melek (7) oturur. Cumaya gelen halkı “adlı adıyla” yazıp deftere alırlar. Hatta (8) cumadan sonra en son yazdıkları şu kimsedir ki hatip minber üzerine (9) çıkıp oturduğu vakit cumaya geldi, sessizce oturdu kimseyi (10, 11) incitmedi, hayırdan başka şey söylemedi. Bu şu kimsedir ki cuma ehlinin nasibinden en [az] nasibi varmış ve bunun en az nasibi odur ki bir cumadan (12) bir cumaya varınca küçük günahları mahvolup

bağışlanır ve buna (13) münasip **hikâye** budur. O vakit Allahutaala celle şanuhu buyurdu (14) ki ¹¹ **إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً** Yani ben yeryüzünde Âdem derler bir halife (15) yaratanım. Melekler söylediler: ¹² **أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ** **17a** ...(1) Yani yaratacakmışsın şu kimseyi ki (2) yeryüzünde etrafı birbirine katacak işler çevirir, kan döker. Biz de senin noksan sıfatlardan uzak bulunduğuna inanan ve bunu dille söyleyen, senin şanına yakışmayan sıfatlardan uzak bulunduğuna inanan ve bunu dille söyleyenleriz. (3) Yani biz temiz melekleriz, senin noksan sıfatlardan uzak bulunduğuna inananlarız ve sen bizim üzerimize bir (4) temiz olmayan, etrafı birbirine katacak işler çeviren, kan akıtıcı yaratıp din ve dünya işlerinde bütün varlıkların önderi mi edeceksin? Bu da makul değil. (5) Bunlar böyle söyleyince o vakit Hak celle ve alâ bunlara öfkelenip söyledi: ¹³ **قُلْ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ** Yani benim bildiğimi siz bilmezsiniz. Yani siz sadece temizsiniz, kirlilik hâlden (7) haberdar değilsiniz. O yaratacağım [Âdem] birbirine benzeyen ve birbirinin zıddı olan bütün varlıkları, dağınık şeyleri bir araya toplayan Allah'ın bütün isimlerine nüfuz eder, hem (8) temiz hâli bilir hem şer hâli bilir. O[nun] hiç bilmediği şey kalmaz. Siz sadece (9) iyiliğimi görürsünüz. O Âdem hem iyiliğimi hem öfkemi görür. (10) Bana ait sıfat ve isimlerimin bir surete bürünüp ortaya çıkması, varlık suretinde görünmesi çoğunlukla ona vakfedilmiştir. Siz[in] bu sırdan ne haberiniz vardır. (11) Ben[im] bildiğimi siz bilmezsiniz. Sessiz olun benim işime yaramayana ben varlık veririm (12) dedi. Allah böyle söyleyince melekler bu sözden korktular. Arş ayağının etrafını yedi kere tavaf ettiler. (13) Ondan sonra korkuları geçti. Ondan sonra Allahutaala bunlara emir verdi ki (14) **inin**, yeryüzünde bir ev yapın ta ki âdemoğlanları günah işlediği vakit (15) -siz arşı tavaf ettiğiniz gibi- yedi kere o evi tavaf etsinler. Ben **17b** (1) onların günahlarını affedip [onları] bağışlayayım. Ondan sonra melekler Allah'ın emriyle indiler (2) yeryüzünde Kâbe'yi kızıl yakuttan bina eylediler. Âdem gelip tavaf eylerdi. (3) Nuh tufanına dek durdu. Nuh tufanında Allah'ın emriyle yine melekler dördüncü (4) kat göğe çıkarttılar. Ondan sonra Allahutaala o binanın sağ tarafında bir minare yarattı ki (5) uzunluğu beş yüz yıllık yol oldu. Onun için o evin adını “Beytülmamur” koydu. (6) Şimdi yeryüzünde [insanlar] Mekke[’de Kâbe’nin etrafını]i nasıl tavaf ederlerse dördüncü kat gökte melekler de (7) o

¹¹ Bakara, 2/30

¹² Bakara, 2/30

¹³ Bakara, 2/30

“Beytülmamur”ı öyle tavaf ederler. İbni Abbas rivayet eder ki ne zaman cuma (8) günü olsa Cebrail -a.s- o minareye çıkıp ezan okur (9) ve İsrail -a.s- minbere çıkıp hutbe okur ve Mikail -a.s- (10) mihrabında imamlık eder ve bütün gökyüzünde olan melekler toplanıp namaz (11) kılarlar ve namazı bitirip dua vakti gelince Cebrail söyler: “Ya Kerim ve ya Latif! (12) Bugün bana şu okuduğum ezandan ne kadar sevap verdinse yeryüzünde ümmet-i (13) Muhammed’den -s.a.s.- ne kadar müezzin ezan okuduysa sevabını hep (14) onlara bağışladım. Bana hiçbir şey gerekmez.” der. Ondan sonra İsrail dua edip söyler: (15, 16) “Ya Latif, ya Rahman! Bugün bana şu okuduğum hutbeden ne kadar sevap verdinse yeryüzünde ümmet-i Muhammed’den -s.a.s.- ne kadar hatip hutbe **18a** (1) okuduysa onlara bağışladım.” der. Ondan [sonra] Mikail söyler: “Ey Cevad u Kerim! Bugün (2) yaptığım imamlıktan ne kadar sevap verdiysen yeryüzünün bütününde ümmet-i (3) Muhammed’den -s.a.s.- ne kadar imam, imamlık ettiyse hep (4) onlara bağışladım.” der. Ondan sonra bu bütün namaz kılan melekler böyle dua ederler (5) ki “Ya Settâreluyub ve ya Gaffârazzunub! Bugün biz melekler[e] bu kıldığımız namazdan (6) ne kadar sevap verdinse hepsini yeryüzünde ümmet-i Muhammed’den (7) -s.a.s.- ne kadar kimse cuma namazını kıldıysa onlara bağışladık. (8) Sen kabul eyle ya Rabbi.” derler. Ey aziz kişi! Şöyle bilin: Bu cümlesi bu ümmete (9) mahsustur, diğer ümmetlerin bunda hissesi yoktur çünkü cuma namazı (10) ve Fatiha suresi bu ümmete hastır, diğer ümmetlerden ayrıcalığıdır ve cuma (11) günü Allahutaala katında çok sevgili gündür ki Âdem cuma günü vücut (12, 13) buldu ve cuma oldu ve kıyamet günü cuma günü kopacak ve adı Seyyidüleyyamdır ve bereketli gündür ve yoksulların, dervişlerin bayramıdır ve bütün dünyayı gösterendir ki (14) Cebrail -a.s- Resul Hazretine -s.a.s.- cuma gününü (15) bir ayna suretinde getirdi, bütün âlemin sureti[ni] onda gösterdi (16) ve buna münasip **hikâye** de odur ki Meysere bin Huneyn derler bir kimse **18b** (1) vardı. Maddi ve manevi hayatı insanlığa örnek olabilecek, hayli keramet sahibi Allah dostlarından idi. Bir gün gezerken yolu kabirlere (2) uğradı. Derhal söyledi: **السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الْقُبُورِ** Yani Allah’ın (3) selamı sizin üzerinize olsun ey kabre ulaşanlar. Siz bizden (4, 5) önce, ulaşacak yere ulaştınız, öncekilerden oldunuz. Biz size tabilerden olduk. Biz de sizin vardığınız yere varacağız, sizin gördüklerinizi (6) göreceğiz. Hak taala bizi de sizi de bağışlasın. Bize de ve size de rahmet eylesin, (7) dedi. Şöyle anlattılar: “Ölüler dirilerden hayırlı olur.” O anda Allahutaala (8) bu ölülerden birine ruh verdi Meysere’ye cevap verip hakikat-i hâli (9) bildirmesi için. Güzel, ahenkli, açık ve anlaşılır şekilde

Arap lisanıyla söyledi: “Ya Meysere! Saadetli ve devletli [olanlar], hayatta *olup* (10) hakkı tespih edenlerdir ki her ayda dört kere hayırlı, makbul, beğenilmiş hac yaparlar.” Meysere (11) söyledi: “Bir ayda dört kere hac etmek nasıl olur?” Cevap verdi: “Allah sana rahmet (12) eylesin ve bilmez misin? Her cumaya varmak hayırlı, makbul, beğenilmiş bir hac yapmaktır.” Yani (13) kabul olunmuş hac sevabınca sevap vardır. Meysere sordu: “Allah sana rahmet (14) etsin. Cuma günü neyle fazla meşgul olalım ki bize fazlaca faydası olsun.” (15) Cevap verdi: “O gün istiğfar ve tövbeyle meşgul olun. O Allah hakkı için (16) bana ruhumu verdi sana cevap vermek için. Cuma günü[nde] ümmet-i Muhammed için istiğfardan, **19a** (1) tövbeden güzel, faydalı iş yoktur.” dedi. Bu böyle cevap verdikten sonra Meysere ikinci kez sordu: (2) “Ya sana selam verdim. Niçin selamımı almadın?” Cevap verdi: “O selam (3) iyi ve güzel iştir. Öldüğümüz vakit bize iyilikler, iyi ve güzel işler kapatıldı. Şimdi (4) bizim ne iyiliklerimizden, iyi ve güzel işlerimizden artar ne günahlarımızdan eksilir. Biz sizden (5) -ey dünya ehli- sadece ‘Filan kişi mi öldü? Allah rahmet etsin.’ demenize razıyız. O sebepten (6) siz bizden daha faziletlisiniz, dedi. Çünkü bin yıl yerde yatmaktan bir kere sağ olup (7) Muhammed Mustafa’ya -s.a.s.- salavat vermek hayırlıdır” ve buna (8, 9) münasip **hikâye** de o dur ki Şeyh Alaidin Zendusî, [daha önce] zikredilen Ebu Mansuri’den rivayet eder. Vaazında şöyle söyledi ki peygamberlerin hepsi fazla eksik (10) yirmi dört bin peygamberdir ve üç yüz on üçü nürseldir ve bir hafta da yedi gündür. (11) Evvel cumartesi ki yevmüssebtür, Zuhâl yıldızı günüdür. Hak taala, elçi elli (12) peygamber ile Musa Peygamber[’e] -a.s.- o günü bayram eylemiştir, has eylemiştir ve ilk (13) gün ki pazardır, Şems yıldızı günüdür. Hak celle ve âlâ elçi elli (14) peygamber ile İsa Peygamber[’e] -a.s.- bayram eyleyip has eylemiştir ve ikinci (15) gün ki pazartesidir, Kamer yıldızı günüdür. Altmış üç elçi peygamber ile (16) Muhammed Mustafa’ya has eylemiştir. Faziletinden ötürü üç peygamber fazla **19b** (1) vermiştir ve üçüncü gün ki salıdır, Aarih yıldızı günüdür. Elli mürsel (2) peygamberine, Süleyman Peygamber’e -a.s.- bayram ve has gün eylemiştir (3, 4) ve dördüncü gün ki çarşambadır, Atarid yıldızı günüdür ki elli elçi peygamber ile Yakup Peygamber’e bayram ve has gün eylemiştir ve beşinci gün (5) ki has gündür. Müşteri yıldızı günüdür. Âdem Peygamber’e elli peygamber ile bayram ve (6) has gün eylemiştir. Üç yüz on üç peygamberin hissesi günlerde tamam (7, 8) oldu. Kaldı cuma günü ki Allahutaala’nın has günüdür. Ondan sonra burada Peygamberlerin Efendisi Muhammed Mustafa -s.a.s.- söyler: “Ben

söyledim: Ya Rabbi! Bu altı (9) günü hep peygamberlerine paylaştırıp has eyledin ya ümmetimin has hissesi (10) nerede?” Hak celle ve alâ söyledi: “Ya sevdiğim! Sadece cuma kalmıştır. [Cumayı] kendime has (11) eyledim ki benim rızam cennette cuma günündedir. Rızamı ve cennetimi ve cumayı senin (12) dostların ve senin ümmetine vermeyip de kime vereceğim.” dedi. Bu (13) yerde şeyhler demişlerdir ki “Cumartesi ve pazar bu ikisi Âdem’in iki kulağı (14) mertebesindedir ve pazartesi ve salı bu ikisi Âdem’in iki gözü mertebesindedir (15) ve çarşamba ve perşembe bu ikisi Âdem’in burnu mertebesindedir.” Anla ki (16) “Vallahu alem bissavâb.”¹⁴

Dokuzuncu Hadis: *Muaz ibni Cebel -r. anhu- 20a* (1) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى يَا ابْنَ آدَمَ اسْتَجِ مِنِّي عِنْدَ مَعْصِيَتِي حَتَّى اسْتَجِيَ أَنَا مِنْكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلَا أُعَذِّبَكَ يَا ابْنَ آدَمَ لَوْ لَقِيتَنِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَعَكَ حَسَنَاتٍ أَهْلِ الْأَرْضِ لِأَقْبِلُ مِنْكَ حَتَّى تَصَدَّقَنِي بِوَعْدِي أَنِّي أَنَا الرَّزَّاقُ وَأَنْتَ الْمَرْزُوقُ وَنَعْلَمُ أَنِّي أَوْفِيكَ رِزْقَكَ فَلَا تَتْرُكْ طَاعَتِي سَبَبَ رِزْقِكَ فَإِنَّكَ إِنْ تَرَكْتَ طَاعَتِي سَبَبَ رِزْقِكَ أَوْجَبْتُ عَلَيْكَ عَقُوبَتِي

Resulullah doğru söyledi (7) ve Habibullah doğru söyledi. Dokuzuncu hadisin manası budur ki İbni (8) Cebel -r. anhu- Resul Hazretinden -s.a.s.- şöyle (9) rivayet eder ki Hak Sübhânehü ve Taâlâ hadis-i kutside söyler: “Ey âdemoğlu! (10) Utan benden günah işlediğin vakit ki ben de utanayım senden kıyamet (11) gününde [sana] azap etmekten. Ya âdemoğlu! Eğer kıyamet gününde bütün yeryüzünde (12) olan halkın ibadeti kadar bana ibadet ile gelsen kabul etmem ta ki beni *gerçekleyip* (13) bu sözüme inanmayınca: Rezzak benim rızkı verilen sensin.” Yani ben senin (14) rızkını senden iki bin yıl önce yarattıktan sonra seni rızksız *komayacağımıza* (15) inanmayınca demek olur ve söyler: “Ya âdemoğlu! **20b** (1) Rızkın sebebiyle benim ibadetimi terk edersen bana inanmamış olursun. Bu sebeple (2) ben de kıyamet gününde sana eziyet etmeyi vacip görürüm. Gafil (3) olma.” Buna münasip **hikâye** o dur ki İbrahim bin Ethem ki o Belh padişahı (4) idi. Sonra o tevekkülü bereketinde fakirlerin sultanı oldu. Tövbesine sebep (5) bu oldu ki -ittifak[la]- bir kere sahrada bir yerde misafir oldu, önüne sofrta getirdiler. (6) Elini ekmek dilimine uzattığı vakit nereden çıktığı belli olmayan bir karga havadan inip (7) İbrahim bin Ethem’in elindeki ekmek dilimini burnuyla kaptı ve havaya uçtu. (8) İbrahim bin Ethem her şeyden ibret alıcı, dikkatli kimseydi. “Bire, medet (9) getirin! Şu karga benim ekmeğimi kolay bir şekilde almadı. Ardınca gideyim göreyim (10) nereye götürür.” dedi. Atını getirdiler. Bindi, karganın ardına düştü. (11) Karga gitti, bu gitti.

¹⁴ “Doğrusunu ancak Allah bilir.”

Akıbet karga süzüldü bir büyük ağacın (12) dibinde kayboldu. İbrahim bin Ethem de o ağacın dibine geldi, (13) gördü ki bir herifin ellerini o ağaca sağlamca bağlamışlar. O (14) ekmeği alan karga bu biçarenin omzunda oturmuş, iki ayağıyla (15) ekmek dilimine basmış, burnuyla [ekmek dilimini] parça parça koparıp o bağlı duran **21a** (1) herifin ağzına sokar, [herife] yedirir. İbrahim bin Ethem o anı biraz izledi. (2) Ta ki o dilimi karga tamamca o kimseye yedirdi ve tekrar havaya uçtu. Ondan [sonra] tek başına (3) varıp o kişinin bağını çözüp haber sordu ki “Ne kişisin, burada neden (4) bu hâldesin?” Cevap verdi: “Sultan-ı kerem ben bir ulu tacirdim. Bu sahradan kabilemle (5) gece yürürken haramiler üşüştüler, hep malımı, rızkımı nem varsa aldılar, beni bu ağaca (6) çıplak bağlayıp bıraktılar, gittiler.” İbrahim sordu ki “Kaç gündür bu ağaca bağlısın?” (7) Cevap verdi: “On iki gündür.” İbrahim söyledi: “Ya o vakitten beri açlıktan bunalmadın mı?” (8) Cevap verdi: “Dört beş gü[n] var ki bir karga rızkımı getirir. O beni yaradan Rezzak (9) bunun gibi sıkıntı zamanında benim rızkımı karga sebebiyle yetiştirdi.” dedi. Ondan sonra (10) İbrahim bin Ethem bu hâli görünce o kimseyi tez ipten çözüp atı ardına (11) aldı ve bunu anladı ki “Bir kimsenin eli, ayağı bağlı olsa, Rezzak padişah o (12) biçarenin rızkını gökte uçan kuş sebebiyle getirir, eksik etmez. (13) Kıssa böyle olduktan sonra bu padişahlık benim başıma ne dert ve beladır ki (14) bilhassa insan incitmek için lazım olur.”¹⁵ (15) dedi ve geldi. Bir çoban ile söyleşti: “Ey çoban! İşte benim gösterişli elbiselerim **21b** (1) hep sana. Şu kolsuz, dikişsiz, keçeden yapılmış giyeceğini ve çarığını bana ver ki dervişlik padişahlık imiş. (2) Nal tersine vurulmuş. Şimdi anladım.” dedi ve ayağına çarık giydi (3) ve üstüne kolsuz, dikişsiz, keçeden yapılmış giyeceği giydi ve eline bir asa aldı yayan hacca doğruldu. Her adımı (4) iki rekât namaz kıla kıla on dört yılda hacca geldi ve arkasıyla (5) odun getirirdi. İki akçe[ye] satar idi birini sadaka verirdi birini ekmeğe (6) verirdi. Ekmeği de dört parça eylerdi dört kimseyle yedi. Her zaman da (7) padişahlık buymuş yani kimseyi incitmemek imiş derdi ve buna münasip bir **hikâye** (8) de odur ki Şekik Belhî Hazretleri, büyük şeyhlerdendir, daima bir mescitte oturup (9) Hakk’a tevekkül ederdi. Bilinmeyen yerlerden, her taraftan rızkı eksiksiz gelirdi. Meğer (10) o mahallede bir zengin esnaf reisi vardı. Bir gün mescitte Şeyh Şekik (11) Hazretine -tenhaca bulup- söyledi: “Ey Şeyh! Gel şu halkın getirdiği şeyleri yeme. Ben senin

¹⁵ “Bunun şerrinden Allah'a sığınırız.”

rızkına (12) kefil olayım benden ye. Başka kişiden yeme. Benim hazinem çoktur.” dedi. Şeyh Hazretleri (13) söyledi: “Senin hazinenden yesem ne olur ama birkaç şartla. Evvel bu ki sen benden (14, 15) önce ölmeyesin. -O takdir üzerine- rızkımı senin hazinene mahsus eylediğim için sen öldüğünde ben açlıktan helak olurum. Bir şart da **22a** (1) bu ki senin hazinen ateşte yanmasın, suda boğulmasın, harami hırsız (2) gelip almasın yoksa ben yine açlıktan helak olurum çünkü rızkımı sana (3) mahsus eylemiştim. Üçüncü şart bu ki benim bir ayıbımı görüp rızkımı ansızın kesmeyesin (4) ki yine benim açlıktan ölmem lazım gelir.” O Reis söyledi: “Ya Şeyh! Bu şartlar (5) kimin hazinesinde olur?” Söyledi: “Benim Tanrı’nın hazinesinde. Şimdi benim *taptığım* (6) Tanrı’nın [hazinesinde] vardır. Ne ayıbımı görüp rızkımı keser ne ona ölmek vardır (7) ne gitmek vardır. Sandın ki o asıl Tanrı’nın mutlak hazinesinden yemeyim de (8) senin sınırlı hazinene bağlı olam.” dedi. O Reis gazaba gelip söyledi: (9) “Bu senin söylediğin bir eski sözdür, öylece bir kuru laftır.” Şeyh söyledi: (10) “Anan babana söz ile helal olmuştur. Sözü sen hor mu görürsün? Eğer bu sözden (11) daha üstün, değerli bir şey olsaydı gökten yere Cebrail Habibullah[a] getirirdi. Cümle (12) âlem söz ile açılmıştır. Sözü beğenmezsin.” dedi. Reis kabul etmek istemediği için belirtti, karşı koydu; söyledi: “Sözün (13) gerçek ise -şimdi mescitte oturursun her kişi sana yiyecek getirir- gel bundan sonra (14) seni karanlık yere sokayım kimse yanına varmasın. Göreyim sana rızık nereden gelir?” (15) Şeyh söyledi: “Beni sokacağın yer anam karnından daha dar ve karanlık mı olur ki onun (16) gibi dar yerde, karanlık yerde beş ay rızkımı veren Tanrı senin koyduğun -insanlardan tecrit edilmiş- yerde [rızkımı] **22b** (1) vermez mi dersin?” Reis daha fazla öfkelenip söyledi: “Gel, şimdi senin elini ayağını (2) sıkıca bağlayayım göreyim sana rızığın nereden gelir?” Şeyh söyledi: “İki üç yıl (3) miktarı elim ayağım bağlı beşikte yatmadım mı? Bilhassa bu kadar güçsüz (4) kuvvetsizken bile o mahalde rızkımı veren Tanrı sen bağladığın vakit (5) vermeyecek mi?” dersin. Reis daha da öfkeleni. “O yerlerde onun sebebi olurdu. (6) Gel şimdi seni bir dağ başına; insanın, insanoğlunun olmadığı yere götürüyüm. Eğer orada (7) senin rızkını Tanrı verirse nem varsa hep fakirlere sadaka ederim ve (8) gelirim senin gibi tevekkül ederim, bir mescitte otururum.” dedi. Şeyh Şekik Hazretleri (9) bu söze razı oldu. Reis, şeyhi -insan uğrayacak yer değil- bir dağ başına götürdü. (10) Bıraktı ve kendi ıraktan şeyhi gözetledi. O gün geçti, üç dört günden (11) sonra şeyhin karnı acıktı. Bir kıyamet yel koptu, yağmurlar yağdı, âlemi (12) sanki tufan aldı. Meğer aşağı sahrada bir tacir kervan

ile giderken (13) gördüler ki böyle tufan koptu. Aciz kaldılar. Şu dağ içinde (14) hiç bir saklanacak mağara gibi in gibi bir şey var mı ki diye o dağa çıktılar. Vararak (15) o şeyh[in] olduğu mağaraya girdiler. Şekik Belhî Hazretleri şöyle rivayet **23a** (1) eyler ki tacir, içeri mağaraya girdi. Ben secdede kendimi uyurluğa (2) vurdum, yattım. O tacir geldi, o Reisle içeri girdiler. Beni (3) gördüler. “Hey! Bu kişi ne kişidir?” dedi. Reis: “Sen nasıl bilersen ben de öyle (4) bilirim.” dedi. Tacir şu ölü mü ki yoksa diri mi ki diye katıma geldi, beni atıverdi. (5) Ölü gibi düştüm. Tacir söyledi: “Bre oğlanlar! Tez ayna getirin, göreyim (6) şu kişinin nefesi var mı yoksa ölü müdür? Ayna getirdiler nefesimi gördüler. (7) Tacir söyledi: “Hey! Bu diri ancak belki açlıktan bunalmıştır.” Tez şeker şerbeti (8) yaptılar. Şeyh söyler: “Reis’i gördüm tacire bakar durur.” Tacir ağzımı açmak (9) istedi. Ben kasıtlı olarak çenemi kısıtım. Tacir söyledi: “Bu dert sahibinin açlıktan (10) çenesi de kısılmıştır.” Tez bir bıçak ile çenemi açtı ve şeker şerbetini ağzıma (11) bir iki defa koydu. İçtim, canım rahat buldu ve gülüp söyledim: “Ey (12) Reis! Kendi gözünle gördün mü ki Hak taala kişinin rızkını ne yüzden sevk (13) edip getirirmiş. Gel şimdi imana gel. Yoksa şimdi dua ederim seni yer (14) yutar.” dedi. Tacir nedir hâl diye sorunca ona da hâli anlattı. (15) Ondan sonra Reis ve tacir bütün malların[1] Hak yoluna sadaka verip kişinin **23b** (1) rızkını[n] her ne yerde olursa olsun kendi[ne yetecek] kadar o şahsı aradığına iman (2) getirip geldiler, şeyhin hizmetine girdiler. Az zamanda Şeyh ikisine (3) de o tevekkülleri bereketinde hilafet verdi. Çünkü evvel inanılacak şehadetten (4) sonra, bu ayettir ki *وَمَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا* Yani yeryüzünde (5) kımıldar canlı yoktur, muhakkak rızkına Allahutaala kefildir. Aziz kimse! Çoğunlukla (6) bu halkın Hak yoluna koşmayıp karar verememelerinin sebebi kişi[nin] kendi (7) çalışmaksızın Hakk[ın] bunlara rızıklarını vereceğine inançları ve imanları olmadığındandır. (8) Yoksa bir kişi kendi hazinesini dopdolu emellerle fikretse neden (9) [o kişide] kalp huzuru olmasın? O kadar anla ki gayet gerekli sözdür ve billâhittevfik. (10)

Onuncu Hadis: *Küleyb b. Hüzn -r. anhu-* قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَا قَوْمُ أَطْلُبُوا الْجَنَّةَ بِجَهْدِكُمْ وَاهْرَبُوا مِنَ النَّارِ بِجَهْدِكُمْ فَإِنَّ الْجَنَّةَ لَا يَنَامُ طَالِبُهَا وَأَنَّ النَّارَ لَا يَنَامُ هَارِبُهَا وَأَنَّ الْأَخْرَةَ مُحْضُوقةٌ بِالْمَكَارَةِ وَأَنَّ الدُّنْيَا مُحْضُوقةٌ بِالشَّهَوَاتِ فَلَا يَخْفُكُمُ عَنِ الْأَخْرَةِ

Onuncu hadisin manası budur ki Küleyb b. (15) Hüzn -r. anhu- rivayet eder. Resul Hazretinden -s.a.s.- **24a** (1) işittim ki derdi: “Ey kavim! Cenneti ceht edin, talep edin ve ateşten [kurtulmaya] ceht edin, (2) kurtulun. Çünkü cennete talip olan gaflet uykusuyla uyumaz, (3) ateşten kaçan cehalet gafletinde kalmaz. Onun için ki dünya gaddardır;

lezzetle, (4) şehvetle bezenmiştir. Ahiret, insanın hoşuna gitmeyecek şeylerle bezenmiştir. Dışarı (5) ateş görünür ama içerisi nurdur. Şimdi siz[in] gayet varlık âlemini gözetleyici, inceden inceye araştıran, dikkatli bir kişi olmanız (6) gerekir ki ters döndürülmüş [sırrı] çıkarıp aslınca okuyasınız. Böylece dünya sizi ahiretten (7) -aldatıp-men eylemesin. Çünkü gafil zahirine bakar âkıl batınına bakar” ve buna (8) münasip **hikâye** odur ki Mugire bin Şube -r. anhu- Resul (9) Hazretinden rivayet eder ki şöyle buyurdu ki “Ey ashabım! Bir gün Musa (10) kardeşim -a.s- Rabbine yalvardı ki ya Rabbi bana haber ver ki en (11) son cennete giren nasıl kişidir?” Hak taala celle ve âlâ cevap verdi: “Ya Musa! Hiçbir (12) Müslüman cehennemde kalmaz sadece bir kimse ki hiç ömründe hayırlı amellerden, güzel amellerden bir (13) amel işlememiş olsun. Rahmetim ile onu cehennemden çıkarıp cennet kapısına emr (14) edeceğim ki cennet kapısına getirsinler. Ondan sonra o kuluma emrederim (15) ki cennete gir.” O kulum söyler: “Ya Rabbi! Cennete nasıl gireyim ki bütün halk cennete girmişler. Hep **24b** (1) yer sahipleri yerlerini tutmuşlar, bir iğne bırakacak yer [bile] kalmamış. Hak celle ve âlâ (2) buyurur ki “Ey kulum! Razi mısın? Cennette sana iki dünya padişahı[nın] mülkü kadar mal (3) vereyim.” Kul söyler: “Razıyım.” Hak taala söyler: “Ya kulum! Fazlım cemalim hakkı için (4) var cennete gir, sana dört dünya padişahı mülkü kadar mülk verdim. Yani Horasan (5) ve Irak ve Yemen ve Şam kadar mülk verdim.” Şeyhler ve ulema şöyle ittifak eylediler: (6) “Eğer on sekiz bin âlemi -mesela- bir kimse eline alsa ve zerre zerre, parça parça (7) eylese, kesse ne miktar olursa Allahutaala’nın o kadar cenneti ve rahmeti vardır. (8) Ama yine bu küllisi sekiz cennettir. Biri “Cennet-i Huld”dür, (9) biri “Cennet-i Naim”dir, biri “Cennet-ilmeva”dır, biri “Cennet-i Adın”dır, biri “Cennet-i Firdevs”tir, biri “Darüsselam”dır, (10) biri “Darilhelal”dir ama sekizincisi “Darilcemal”dır. Ona “Cennet-i Didar” derler. (11) Nitekim Resul Hazreti -s.a.s.- buyurur: **إِنَّ اللَّهَ لَا فِيهَا حَوْرًا وَلَا** **فَأَدْخُلِي**¹⁶ Yani Allahutaala (13) Hazretinin bir cenneti vardır ki orada ne huri var ne köşkleri var ne bal (14) ırmağı var ne süt ırmağı. [Orası] sadece Hakk’ın güzelliğini müşahade eyleyecek yerdir. (15) Cennet-i Has budur. **فَأَدْخُلِي**¹⁶ buyurur. Ondan **25a** (1) kastedilen cennet budur ki şeyhler -kaddesallahü sırrahum- “Hakk’ın daveti (2) Muhammed Mustafa dilinden -s.a.s.- bu cennetedir” derler. Ne (3) “Cennet-i Amal”dir ne “Cennet-i Mizan”dır. Şöyle tektir,

¹⁶ Fecr, 89/29-30: “İyi kullarımın arasına gir. Cennetime gir.” → DKM, 593.

insanın aklının alması imkânsızdır. Geldik (4) şimdi cehennem hâllerine. Enes bin Mâlik şöyle rivayet eder ki ne zaman ki (5) bu ayet indiyse ¹⁷ *وَأَنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْ عِدْهُمْ أَجْمَعِينَ* Yani cehennem (6) bütün âdemoğlanlarının girecek yeridir. Nitekim bir ayette de buyurdu: (7) ¹⁸ *وَأَنَّ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمٌ مَّقْضِيًّا* Yani Âdem'in oğlanlarından (8) bir kimse kalmaz muhakkak cehennemi görür ve devamında buyurdu ki ¹⁹ *ثُمَّ نُنَجِّ الَّذِينَ تَتَّقُوا وَنُزِّلَ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثًّا* Yani takva ehli olanlar da cehenneme uğrar ama onları (10) cehennem ateşi yakmaz, geçerler giderler. Zalimler[in] hepsi ebediyen cehennemde kalırlar (11) ve bu ayet gelmeden “Doğrusu sizin hepinize cehennem vaat olunmuştur.” (12) ayeti²⁰ geldiği zaman Hazret-i Muhammed Mustafa -s.a.s.- (13) buna çok şiddetli ağladı, feryatlar etti. Hatta bütün sahabe de ağlaştılar. (14) Bil[e]mediler ki Cebrail nasıl ayet getirdi ki işte bu kadar ağlamaya sebep (15) oldu. Bir kimsenin takati de olmadı ki nübüvvet heybetinden sorabilsin. **25b** (1) Ama Resulullah -s.a.s.- mahzun olduğu zaman Hazret-i (2) Fatıma'yı -r. anha- görmeyince gönlü ferah bulmazdı. Sahabe (3) bu sırrı bilmişti. Ondan sonra sahabe bir yere toplandı. Hazret-i Ömer'e -r. anhu- (4) ...dediler ki “Gel kerem eyle, var Fatıma'ya haber eyle. Gelsin iki (5, 6) cihan güneşi[ne] söylesin, gönlüne ferah versin yoksa biz hep onun feryatlarından helak oluruz.” Ondan sonra Hazret-i Ömer -r. anhu- kalktı, (7) Fatıma'nın kapısına vardı. Fatıma Hazretleri -r. anha- söyledi: (8) “Ya Benî Hitab! Seni hangi şey benim kapıma getir[di].” Ömer Hazretleri -r. anhu- (9) söyledi: “Bilmez misin? Cebrail nasıl ayet getirdi Resul'ümüze? Kimsenin (10, 11) takati yoktur ağlamaktan. Yüksek sesle sürekli ağlayıp yalvarırız. Ama sizleri görececek olursa mutlu olur. O sebepten (12) ashap ben fakiri sizlere gönderdiler ki gelip Tanrı Resulü'ne (13) ferah veresiniz. Yoksa [bu ağlama] hâl[i] değişir.” dedi. Fatıma Hazretleri (14) -r. anha- söyledi: “Ya Benî Hattab benden biraz uzak ol, dışarı çıkacak kadar örtülü değilim. Ta ki üstüme (15) bir kaftan örteyim, varayım babama. Umarım ki nasıl [ayet] indiğini **26a** (1) bana haber verir.” Hasılı o zaman üzerine bir eski mi eski aba aldı. On iki yerden hurma yaprağı (2) çöpüyle dikilmiş hırkaydı. Biraz sonra Habibullah'ın gözünün nuru böyle (3) eski [hırka] ile kapıya çıktı. Hazret-i Ömer'e -r. anhu- baktığı zaman [Hazreti Ömer'in] hareket gücü (4) kalmadı, elini başına koydu ve “Ah yazık! [Ömer] Muhammed'in hüznüne nasıl mahzun olmasın ki? (5) Rum Kayseri ve İran Kısrası (6)

¹⁷ Hicr, 15/43

¹⁸ Meryem, 19/71

¹⁹ Meryem, 19/72

²⁰ Hicr, 15/43

Tanrı düşmanları iken ipek elbiseler giyerler de Tanrı dostunun kızı on iki yerden yamalı bir eski aba giyer.” [dedi]. Ağlaya ağlaya *Resullulah*’ın (7) kapısına geldiler. Fatıma içeri girdiğinde söyledi: “ Ömer’i (8) görmez misin? Benim eski, on iki yerde yamalı aba giydiğime nasıl hayret edip (9) ağlar. O Allah hakkı için ki seni İslam nimetiyle hak peygamber gönderdi. On beş yıldır ki (10) benim ve efendim Ali’nin üstünde yattığımız bir koç derisidir ki gündüzün (11) deveye ot ve saman dökeriz gece bir yüzünde biz yatarız. Yastığımız da bir keçi derisidir, (12) içi hurma yaprağıyla doldurulmuştur.” dedi. Resulullah Fatıma’dan bu sözü işittiği zaman (13) söyledi: Ya Benî Hattap [kendi] hâlinde ol, ciğer köşemi kendi hâlinde bırak çünkü ben umarım ki (14) [ciğer köşem] [manevi] mevki bakımından önde olan kimselerden, [Hakk’a] yaklaşmış olanlardan, [manevi olarak] üst noktaya, en son mertebeye gelmiş bulunanlardan olacak ve ulema ittifak eyledi ki âlemde dört (15) hatun, erenler makamına yetişip [manevi] mevki bakımından önde olan kimselerden olmuştur. Biri Asiye, Firavun (16) hatunu; biri Meryem, İsa anası; biri Haticetülkübra, Muhammed Mustafa hatunu; **26b**²¹ (1) biri Fatımatüzzehra, Peygamber kızı. Rivayet edilir: Fatıma Hazretleri -r.anha- (2) ...Muhammed Mustafa sakinleşince söyledi: “Ya baba! Cebrail nasıl (3) ayet indirdi [ki] böyle melül mahzun olup ağlarsın?” Cevap verdi: “Ey ciğer köşem! (4) Nasıl ağlamayayım ki bu ayet geldi ki ²² *وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ* Öyle deyince *Fatıma* (5) Hazretleri söyledi: “Ya Resulullah! Cehennem öyle çok korkulacak yer midir? Cehennemin (6) bölümlerinden bir azap yerini bana bildir bileyim.” Söyledi: “Ey ciğer köşem Fatıma! Cehennem yedi (7) sokaktır. En aşağı sokağında yetmiş bin dağ vardır ateşten ve her dağda (8) yetmiş bin tane dere vardır ateşten ve her derede yetmiş bin tane bucak (9) vardır ateşten ve her bucakta yetmiş bin tane şehir vardır ateşten (10) ve her bir şehirde yetmiş bin tane mahalle vardır ateşten ve her mahallede (11) yetmiş bin tane ev vardır ateşten ve her evde yetmiş bin tane (12) oda vardır ateşten ve her odada yetmiş bin tane sandık vardır (13) ateşten ve her sandıkta yetmiş bin türlü azap aleti ve giysileri (14) vardır ateşten ki bir alet bir aletine benzemez. Bir kıskaç bir kısıkaçına benzemez.” (15) Ravi söyler: Resulullah kızı Fatıma Hazretleri -r. anha- cehennemin (16) bu vasıfların işittiği zaman anında yüzünün üzerine yıkılıp söyledi: **27a** (1) “El veylü sümme elveylü şu kimseye ki cehenneme girer.” O vakit Hazreti Ömer

²¹ Bu sahifedeki der-kenar Arapça bir dua olduğu için Türiye Türkçesine aktarıma dâhil edilmedi.

²² Hicr, 15/43

saklardın, şimdiden sonra (15, 16) ben seni saklarım belalardan kazalardan. Şöyle bilmiş ol.” der ve de Peygamberlerin Efendisi -s.a.s.- ve de Sekhul-i Şami -r. anh- rivayet **28a** (1) eder: Bir Mümin sadaka verdiği zaman Allahutaala o kişiden razı olur (2) ve cehennem nida edip söyler ki “Ya Rabbi! Bana izin ver şükür secdesi edeyim (3) ki doğrusu Ümmet-i Muhammed’den kulunu benim azabımdan azat eyledin. Çünkü (4) ben Muhammed’den -s.a.s.- çok utanırım ümmetine azap (5) eylemeye. [Ümmet-i Muhammed’den bir kul] benim azabımdan bir bahane ile kurtulduğu zaman şükür secdesi ederim.” der. (6) Bu hadise münasip **hikâye** odur ki bir gün Hazret-i Ali -k.v.- (7) ...Peygamber Hazretinin kızı Fatıma’nın -r. anha- odasına girdi, (8) gördü, oturur, yün eğirir ve Selman-ı Farsî -rahmetullâhi aleyh- (9) hizmetinde durur. Söyledi: “Ya cömert kadın hiçbir yiyecek şeyciğin var mı?” (10) Fatıma Hazretleri söyledi: “Ya Müminlerin Emiri! Vallahi katımda yiyecek cinsinden (11) bir şey yoktur lakin işte altı akçe var. Şimdi Selman getirdi (12) şu didilmedik yün ipliğini eğirmeden ötürü. Hasan, Hüseyin aç olduğundan (13) onlara bir yemek hazırlama endişemi gidereyim. Müminlerin Emiri söyledi: “Getir o altı akçeyi, (14) varayım ticaret edeyim. Olur ki çok kârla gelirim.” Böyle dedikten sonra o altı akçeyi aldı, (15) pazara gitti, gördü yolda bir derviş durur. Bu ayeti okur ki **28b** (1) ²⁴ مَنْ يُقْرِضْ اللَّهُ قَرْضًا حَسَنًا Yani “Kimdir ki Allah’a ödünç akçe verir.” Sadaka (2) vermek ile Hazret sevgi ve dostluk gösterip o altı akçeyi o dervişe sadaka verdi (3) ve Resulullah’ın mescidinden tarafa gitti. Onu gördü ki yol başında bir Arap (4) durur. Elinde bir deve tutar. Söyledi: “Ya Ali! Şu deveyi almaz mısın?” Müminlerin Emiri (5) söyledi: “Evet alırım ama peşin param yoktur. Eğer veresiye verirsen alırım.” dedi. (6) Sözün kıtası yüz dirheme o deveyi Arap’tan satın aldı. Deveyi alıp gelirken yolun (7) öteki başında bir Arap da bekler. O Arap söyledi: “Çoktan bir deveye (8) ihtiyacım vardı. Şu elindeki deveyi satmaz mısın?” Sordu: “Ne verirsin?” Cevap verdi: “Dört yüz (9) dirheme verir misin?” Cevap verdi: “Veririm hemen dört yüz dirhemi Müminlerin Emirine (10, 11) sayıverdi. [Arap] deveyi aldı gitti. Hazret-i Müminlerin Emiri akçeyi sayarken o deveyi satan Arap hazır oldu. Söyledi: “Ya Ali! Deveyi ne yaptın? (12) Cevap verdi: “Sattım.” Söyledi: “Ver şimdi benim akçemi.” Bu böyle dedikten sonra Hazret-i Müminlerin Emiri dört (13) yüzün yüzünü ona verdi ve üç yüzünü aldı. Fatıma Hazretlerine geldi (14) önüne döküverdi ve kıssayı bir bir beyan

²⁴ Hadîd, 57/11

ediverdi. İkiisi birlikte kalktılar, Resul (15) Hazretine geldiler, bu olayı anlattılar. Resul Hazreti söyledi: “Ya Ali! O deve[yi] (16) satan Arap, Cebail kardeşimdi ve o deve[yi] alan Arap Mikâil kardeşimdi **29a** (1) ve o deve Fatıma’nın cennette binecek burağı idi. Ey Hasan ve Hüseyin’in babası! Kazandın, müjdeler olsun sana! (2) Ne saadet senin ki hayır işlerinde koşturansın.” dedi. Abdullah bin Ömer -r. anhu- (3) şöyle rivayet eyler: Ne zaman ki sadaka hakkına bu ayet indiyse ki (4) ²⁵ مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ كَمَثَلِ جَنْتٍ أَنْبَتَتْ ²⁶ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سَنَابِلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ Yani Allahutaala söyler: “Bir kimsenin Hak yoluna nafaka vermesi (6) şuna benzer ki bir tane buğday diktin yedi baş verdi. Her başında yüzer (7) tane buğdaydır.” Yani akçenin birisinin kazancı yedi yüz olu[r]. Resul (8) Hazreti söyledi: “Ümmetim zayıftır, fakirdir; kazançlarını daha artır. Allahu (9) Teâla bu ayeti gönderdi ki ²⁶ مَنْ ذَا الَّذِي يَرْضَى اللَّهُ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً ²⁷ يَا رَّبِّ! Ümmetim zayıftır, (12) kazançlarını artır.” Ondan sonra bu ayet indi ki ²⁷ إِنَّمَا يُؤَفِّقُ الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ Yani Hak taala söyler: “Varcasını Hak yoluna veren ve fakirliğe sabreyleyen, oturan şu kimseye Allahutaala kıyamet gününde hesapsız (15) ücret verir ki hesaba kitaba sığmaz.”

On İkinci Hadis: *An Ekrimete -r. anhu- (16) قَالَ Suil-ibni²⁸ Abbâsin -r. anhu عَنْ* ²⁹ 29b (1) On ikinci hadisin manası budur ki İkrime -r. anhu- söyler: “İbni (2) Abbas’tan sual olundu bu ayetin manası ki Hak taala Kur'an’da buyurur: (3) “Biz mü[min]lerin gönlünde olan kin ve hileyi, kibir ve hasedi kopardık.” der. İbni (4) Abbas söyler: “Ben de Resul Hazretinden -s.a.s.- sordum. Şöylece (5) buyurdu ki “Bu ayet ashabım hakkındadır ki gönüllerinde kin, düşmanlık gitmiştir.” (6) O vakit bu hadisi buyurdular ki “Kıyamet günü olduğunda kızıl yakuttan bir taht (7) getirirler eni ve boyu yirmi mil olur, kusuru olmaz, yaması olmaz, tek parça olur. (8) Allahutaala’nın kudretiyle o taht üzerinde Ebubekir Hazretleri oturur (9) -r. anhu- Ondan sonra bir sarı yakuttan taht getirirler. Evvelki (10) vaziyet üzerine o tahta Ömer ibnilhattap Hazretleri (11) oturur -r. anhu- Ondan sonra bir yeşil yakuttan taht getirirler. Evvelki (12) vaziyet gibi Hazret-i Osman ibni Afvan oturur. Ondan sonra bir ak yakuttan

²⁵ Bakara, 2/261

²⁶ Hadid, 57/11

²⁷ Zümer, 39/10

²⁸ Suil-ibni] Suilebni

²⁹ Arâf, 7/43, Hicr, 15/47

(13) taht getirirler ki evvelki vaziyet üzerine Hazret-i Müminlerin Emiri Ali ibni (14) Ebi Talib oturur -r. anhu- Ondan sonra Allahutaala bu tahtlara emir verir. (15) Üstündeki azizleri getirip uçarlar, ta arş-ı Rahman gölgesine varırlar. (16) Ondan sonra Hak taala emir verir o arşın gölgesinde bir ak inciden **30a** (1) çadır kurarlar ki ona yedi gök yedi yer ehli bir yere toplansalar ve yaratılmış (2) mahlûkattan ne varsa bir yere gelseler o çadırın bir köşesine sığardı. Ondan (3) sonra meleklerle emir verir kızıl altından dört kadeh getirirler cihar-ı yar (4) için. Melekler bunları bu dört kadehle şaraba temizlik suyuyla katarlar ve (5) bunların göğüslerinden nefret ve kin ve düşmanlık gibi yaramaz huyları gider. Odur ki (6) Allahutaala buyurur: ³⁰ *وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ* Ondan sonra Allahu (7) Teâla emr eyler cehennem kaynar, dalgalanır. Kâfirleri ve Rafizileri cehenneme (8) getirir ve Allahutaala bunların gözlerinden perdeyi kaldırır. Bütün ümmet-i Muhammed'in (9) menzillerini, derecelerini cennette görürler ve dört halifenin mertebelerini de görürler ve derler (10) ki “Bunlar şu kimselerdir ki bunları sevenler mutlu olurlar, biz bunları sevmezdik, (11) eşkıya olduk.” Ondan sonra Allahutaala emir verir tekrar cehennem dibine sürerler (12) ve bu hadisi de o vakit buyurdular ki *مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرَدَلٍ مِنَ الْإِيمَانِ يَخْرُجُ مِنْهَا لَهُ شِفَاعَةٌ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ* Yani bir kimsede (14) ki hardal tanesi kadar, zerrenin miskali kadar iman eseri olsa elbet Resulullah'ın (15) şefaatiyle cehennemde ebedi kalmayıp sonunda çıkacaktır. Hatta o vakit kâfirler (16) dileyenlerdir ki “Ne olurdu biz de Müslümanlardan olaydık ta ki cehennemde ebedi **30b** (1) kalmayaydık.” Nitekim Allahutaala Kur'an'da buyurdu: ³¹ *رُبَّمَا يُودِّلِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ* Yani bu ayet haber veriyor ki -kısacası- kâfirler “Ne olurdu biz de Müslüman olmuş (3) olaydık.” diyecekler çünkü cehennemde önce [Müslüman] asilere kâfirler diyeceklerdir ki (4) “Sizin ile bugün bizim farkımız ne? Siz de cehennemdesiniz biz de cehennemdeyiz.” Sonunda (5) Müminlerin asileri cehennemden kurtulduğu zaman kâfirler o vakit dilerler ki “Ne olurdu (6) biz de Müslüman olaydık.” Öyleyse ne kadar günah eylesen [de] o iman sonunda (7) Mümini azaptan kurtarır. Buna münasip **hikâye** odur ki İbni Abbas rivayet (8) eder Resul Hazretinden -s.a.s.- “En son bu ümmetimden binden (9, 10) bir taifeyi sırat üzerinde melekler kanatları altında hapsedip şefaet ederim diye bana göstermeyeceklerdir çünkü kıyamet gününde ben nazar eyleyeceğim ümmetime. (11) [Ümmetim] yüzleri nurundan paklık nuruyla nurlanmış olacaklardır.

³⁰ Arâf, 7/43

³¹ Hicr, 15/02

“Gurren muhaccilin” olacaklardır. (12) Yani alınları yeni ay gibi gözükecektir. Cebrail’e söyleyeceğim ki “Ya (13) Cebrail! Şu sırat üzerinde hapsolan ümmetimin hâli nedir?” Cebrail (14) söyleyecek: “Allahutaala onları kıyamet derelerinde gizledi ta ki Muhammed cennete (15) girsin.” Ravi söyler: “O vakit ki Resul Hazretleri -a.s- cennete (16) nazar eyleyecek şöyle düşünecek ki ümmetinden hiç kimse kalmamış muhakkak cüm[le]si (17) cennete girmiş çünkü peygamberler ardınca ümmet-i Muhammed girecektir.” Resulullah **31a** (1) cennete girdiği zaman Allahutaala zebanilere emredecek ki sürün bu mahpusları, (2) cehennem malikine teslim eylen. Mâlik bunları görecektir ki elleri bağlı değil, (3) diğer tutsaklar gibi değil. Söyleyecek ki “Ya eşkıya bölüğü! Siz kimlersiniz ve kimin (4) ümmetindensiniz? Ben şöyle zannedirim ki cehenneme girecekler hep girdiler, kimse kalmadı ve (5) hem şimdiye değin cehenneme gelenler[i] elleri kelepçeli, boyunları zincirli, birer şeytan (6) koşulmuş, yüzleri kara ve yüzleri üzerine sürüyü sürüyü getirdiler. (7) Siz kimsiniz ki sizi böyle riayetle getirirler.” der. Bunlar feryat edecekler ki “*Utandırız* (8) kimin ümmetinden olduğumuzu demeye. Ama şu namaz kılıp, ramazan ayında oruç (9) tutup, haclara varıp, gazalar edip, zekâtlar verip, yetimler koruyup, cenabetten (10) gusül edip, Kur’an okuyan ümmetteniz.” Mâlik söyler: “Ya eşkıya bölüğü! (11) O okuduğunuz Kur’an, kıldığınız namaz, tuttuğunuz oruç, verdiğiniz (12) zekât, işlediğiniz hayırlar -ne akıl?- bugün sizi ateşten men eylemedi? (13) Meğer ettiğiniz ameller Allah rızası için değil gösteriş içinmiş.” Bunlar söyleyecekler ki “Ya Mâlik! (14) Bize bakıp serzenişte bulunma ki biz henüz Rabbimizin o hoşumuza gitmeyecek sözler söylemesinden *kurtulmadık*.” (15) Ondan sonra o zamanda arş tarafından bir nida gelecek ki “Ya Mâlik! Bunları cehennemin yukarı (16) tabakasına koyun ki adı Gayya Kuyusu’dur.” Böyle dediği zaman Resul Hazreti **31b** (1) ağladı. İbni Abbas söyler: Sordum “Ya Resulallah! Gayya Kubbesi nasıl kuyudur?” (2) Söyledi: “Miraç gecesi Cebrail ile giderken bir gürültü işittim. Sordum ki (3) ya kardeşim Cebrail! Bu gürültü ne gürültüsüdür?” Söyledi: “Ya Resulallah! Atan Âdem (4) Safi zamanında Gayya Kuyusu’nun ağzından bir taş kopmuştu işte yedi bin yıldır [yuvarlanıyordu] (5) ve şimdi [Gayya Kuyusu’nun] dibine ulaştı. Senin mahpus olan asi ümmetlerin[i] -ki cehenneme (6) müstahak olmuşlardı- bu kuyuya koyacaklardır.” dedi. İşte Gayya Kuyusu (7) şunun gibi kuyudur: Bin yıl kızdırırlar kararır, bin yıl daha kızdırırlar ağarır, (8) bin yıl daha kızdırırlar kızarır; ondan [sonra] içine [bir] kimse girer. Ondan sonra cehennem Maliki o (9) kavme söyleyecek: “Şu arş

tarafından gelen nidayı işittiniz mi?” Bunlar söyleyecekler: “İşittik (10) ki bizi ateşe koymayı emrederler. Ya Mâlik! Bize azıcık mühlet ver. Çok ağlaşıp (11) birbirimizle kucaklaşa kucaklaşa feryat etmeyelim bu musibetin üzerinde. Ondan [sonra] bizi (12) neylersen eyle.” Mâlik söyleyecek: “Benim elimde ne var ben de sizin gibi bir kulum. [Allah] emrederse (13) korum.” Ondan sonra, o zaman arş tarafından bir ses gelir ki “Ya Mâlik! Kov bunları, nefisleri (14) üzerine biraz feryat edip ağlaşınsınlar.” Ondan sonra bunlar bölük (15) bölük olacaklar. Yaşlılar bir bölük olacak, yiğitler bir bölük olacak, kadınlar bir bölük olacak, **32a** (1) Kur’an okuyanlar bir bölük olacak, hacılar bir bölük olacak, gaziler bir bölük olacak. (2) Feryatlar edip hüngür hüngür ağlaşırlar ki “Biz güneş ısıasına sabredemezdik. (3) Şimdi kızmış ateşe nasıl sabrederim? Bizim irice bezden rahatımız kaçırdı. (4) Katran giysilere nasıl sabrederim? Biz güzel yemeklere güzel şerbetlere alışmışken (5) zakkum yemeye, kaynar, sarı su içmeye nasıl sabrederim?” derler ve hay (6) hay ağlaşırlar. Onlar ağlaşıırken tekrar arş tarafından bir ses gelir ki “Ya Mâlik! Yeter (7) ağlaştılar. Bunları cehennemin yukarı tabakasına koy.” Ondan sonra Mâlik söyleyecek “Ya eşkıya! (8) Bu sesi hiç işittiniz mi?” Söylerler: “İşittik, manasını anladık.” Mâlik söyleyecek: “Niçin (9) demezsiniz? Kimin ümmetindensiniz?” Onlar söyleyecek: “Ütanırız kimin ümmetinden olduğumuzu demeye.” (10) Ondan sonra Mâlik bunları sürececek önde yaşlılar, artlarında yiğitler ve artlarında (11) kadınlar. Hatta cehennemin ağzına gelirler. Bu kez cehennemden zebaniler çıkarlar. (12) Kaba, çirkin, nezaket ve terbiye dışı her bir adama bin zebani yapışır ateşe atarlar. İbni Abbas söyler: Bazılarını (13) ateş; topuklarına dek tutar, bazılarını[1] dizine dek tutar, bazılarını[1] göbeklerine (14) dek tutar. Her kişinin günahına göre ama ateş göğüslerine ve yüzlerine hücum edince (15) arş-ı Rahman tarafından bir nida gelir ki “Ya Mâlik! Ateşi uzaklaştır. Bunların göğüslerini (16) ve yüzlerini yakmasın çünkü çok zamandır ki bunlar gönülleriyle beni birlerlerdi ve yüzleriyle **32b** (1) bana secde ederler[di].” Bu biçareler merhamet sesini işittikleri zaman feryat edip, (2, 3) dilleri açılıp, bağırlarlar: “Ey Muhammed; ey Kasım’ın babası; ey Ahmet! Ah, ey iyilikler sahibi, yetimler babası; ey kıyametin iftihar kaynağı, övünme sebebi; ey Babil cennetlerinin açıcısı; ey cehennem kapılarını kapatan; (4) ey ümmetlerin şefaathçisi! Bizim ateş ısıasına takatimiz yoktur. Bize medet eyle, (5) şefaath eyle ve ya Mâlik! Bizi bil ki ümmet-i Muhammed’deniz.” derler. O an Mâlik bu sözü (6) işittiği zaman can atıp cennetten yana koşup, iki ellerini müezzın gibi (7) kulağına koyar yüce

avaz ile nida eyler ki “Ya Muhammed! Sen burada cennette (8) nimet içinde[sin]. Zayıf ümmetlerin ateş ısısına sabredemezler, sizden şefaât (9) ve medet isterler.” Bu haberi o dertliler dermanı, gönüllerin tabibi Rahman (10) [ve] Rahim’in sevgilisi işittiği zaman yerinden çabucak sıçrayıp burağına biner burağı (11) der ki “Acele acele!” Yani çabuk yürü ki ümmetim zayıftır ateş sıcaklığına dayanamazlar. (12) Cehennem def etmek için cehennem kenarına gelir. Ta bunların “va Muhammede, ah!” diye inlediklerini işitir, (13) hüngür hüngür ağlar. Bütün melekler bile ağlaşırlar. Ondan sonra arş ayağına (14) gelir burağından iner, secde eyler ve der “Ya Rabbi! Hani bana söz vermiştin (15) ki ³² وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَا buyurmuştun ki ümmetimden ateşe (16) bir kimse koymayacaktın.” Hak celle ve alâ söyler: “Ezeli ilminde böyle takdir **33a** (1) ettim ki bunlar böyle olacaklar. Şimdi şefaât eyle cehennemden (2) çıkar, her kimin ki gönlünde zerre kadar iman eseri varsa sana bağışladım.” (3) Habibullah söyler: “Ümmetim zayıftır daha artır.” Hak taala söyler ki “Her kimin (4) ki zerre kadar kemter iman olursa sana bağışladım.” Tekrar ümmetlerin şefaâtçisi söyler: “Ümmetim zayıftır (5) artır.” Bu kere o rahmeti çok Tanrı söyler: “Ey sevdiğim! Her kimse ki ömründe (6) bir kere eğer gerçekten eğer söz oyunu yaparak, söze ayrı anlamlar vermeye kalkışarak **رَسُولُ اللَّهِ** derse bütün (7) günahlarını sana bağışladım, var ateşten çıkar.” der. Hasılı ondan [sonra] Resulullah (8) başını secdeden kaldırıp cehenneme gelir. Mâlik’e emir verir ki “O ümmetimi ateşten çabucak (9) kurtar.” Ondan sonra Mâlik de hep meleklerle emreder. Çabucak ümmet-i Muhammed’in (10) asilerini, günahkârlarını çok azap gördükten sonra çıkarırlar. Yüzleri, (11) bedenleri ateşten siyah olmuş. Nehrülhayat derler cennet önünde bir ırmak (12) akar, o ırmağı bunlar[1] birer birer daldırırlar ta ki vücutları yüz[leri] eskisi gibi (13) ağarır. Ondan [sonra] ravi söyler: “Alınlarında birer parça siyahları kalır ki cennet ehli (14) bunları birbirlerine gösterirler ki bu cehenneme girmiş çıkmıştır. Yine bunlar, (15) bu sözü işiten Erhamarrâhimîn Tanrı’ya yalvarırlar. Ondan [sonra] Cebrail gelir bunların **33b** (1) alınlarındaki karaları da giderir. Bu kez cennet ehli birbirini fark edemezler. (2) Hangisi cehennemde azap gördükten sonra cennete girdi ve hangisi azapsız (3) hesapsız girdi cümlesi bir sınıf olurlar. O vakit kâfirler (4) bunları böyle gördüklerinde derler ki Ne olurdu biz de ümmet-i Muhammed’den (5) olaydık ta ki

³² Duha, 93/5

sonunda bize de şefa'at erişip ateşten kurtulaydık.” Nitekim (6) buyurur رُبَّمَا يَوْدُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ³³

On Üçüncü Hadis: (7) *Ebî Saidilhudrî -r. anhu-* قَالَ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَأَى أَنَاثًا يَكْتُمُونَ الْكَلَامَ فَقَالَ إِنَّكُمْ لَوْ أَكْتَرْتَهُمْ هَادِمَ الدَّائِ لَسَعَلَكُمْ عَمَّا أَرَى فَكَثَرُوا ذَكَرَ هَادِمَ الدَّائِ يَعْنِي الْمَوْتَ فَإِنَّهُ لَمْ يَأْتِ عَلَى قَبْرِ يَوْمٍ إِلَّا يَتَكَلَّمُ فَيَقُولُ أَنَا بَيْتُ الْعُرْبَةِ وَأَنَا بَيْتُ الْوَحْدَةِ وَأَنَا بَيْتُ الْوَحْشَةِ وَأَنَا بَيْتُ الظُّلْمَةِ وَأَنَا بَيْتُ التُّرَابِ (13) On üçüncü hadisin manası budur ki Resul Hazreti -s.a.s- (14) ...bir gün musallaya kabirler arasına çıktı. Gördü ki birkaç kimse (15) abes sözler söyleyip gülüşürler. Söyledi: “Eğer siz ölümü ansanız sizi **34a** (1) böyle gülüştürmezdi. Şimdi ölümünüzü çok anıcı olun ki (2) kabirler her gün muhakkak bu feryadı eyler, her kabir bu sözü (3) der ki ey gafil kimse! Bana geleceksin. Beni bil ki ben gurbet (4) evimim, vahdet evimim, vahşet evimim, zulmet evimim, toprak evimim, bana geleceksiniz. (5) Ona göre amel kılın” ve buna münasip **hikâye** odur ki şöyle rivayet (6) olundu Osman ibni Affan -r. anhu- katında cehennem zikri olurken (7) ağlamazdı ama kabir azabı ve kabir vasfı zikri olsa ağlamaktan (8) gözleri kızıl kızıl olurdu. Sordular: “Müminlerin Emiri buna sebep ne ki (9) başka yerde o kadar ağlamazsınız ama kabir hâlleri anıldığı vakit (10) ziyade ağlarsınız.” Cevap verdi: “Nasıl ağlamayayım ki cehennemde azap görürsek (11) halkla birlikte azap görürüm. Eğer kıyamette azaba uğrarsam aynı şekilde (12) halkla birlikte [azap] görürüm. Halk ile olan matem saadet derler, düğün (13) bayramdır. Ama kabri düşün ki götürürler seni bir vahşet-haneye, (14) karanlık, zulmet evine, vahdet evine; yapayalnız, iş yok, tanıdık **34b** (1) yok, hâlin[i] soran yok. Bu cümlesiyle azap melekleri o yalnız[z] evde o (2) gurbette sana gelirler, soru sorarlar, o vakit hâlin nasıl olur? (3,4) Bu hâli fikreden kimse eğer bütün ömründe yastan çıkıp ferah bulursa şaşılacak [kimsedir]” ve söyledi: Resul Hazreti -s.a.s.- (5) böyle buyurmuştur ki “Bir kişinin dünya cenneti olsa kabir zindanı olur. (6) Bir kimsenin dünya zindanı olsa kabir, cenneti olur çünkü kişi öldükten sonra (7) kabri cennet bahçelerinden bir bahçedir ya cehennem kuyularından bir (8) kuyudur.” diye buyurdu.

On Dördüncü Hadis: *Enes ibni Mâlik -r. anhu-* قَالَ أَلْتَقَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَبْرَائِيلَ صَلَوَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ قَالَ أَلْتَقَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَبْرَائِيلَ هَلْ عَلَى أُمَّتِي جِسَابٌ وَ قَالَ لَهُ نَعَمْ عَلَيْهِمْ جِسَابٌ غَيْرَ أَبِي بَكْرٍ لَيْسَ عَلَيْهِ جِسَابٌ يَقُولُ لَهُ أَبُو بَكْرٍ

³³ Hicr, 15/02: *İnkâr edenler, “Keşke Müslüman olsaydık” diye çok arzu edeceklerdir.* → DKM, 261.

أَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَالَ لَا أَدْخُلُ حَتَّى يَدْخُلَ مَعِيَ مَنْ أَحَبَّنِي On dördüncü (13) hadisin manası budur ki bir gün Resul Hazreti -s.a.s- (14) ...Hazret-i Cebrail [ile] buluştu söyledi: “Ya kardeşim, Cebrail! (15) Benim ümmetim muhakkak hesaba çekilir mi? Söyledi: “Evet, hesaba çekilir Ebubekir’den 35a (1) başka.” Kıyamette Ebubekir’e denilir ki “Kalk cennete gir.” O da söyler ki (2) “Girmem. Hatta beni seven kimseler benimle birlikte girmeyince.” Buna münasip (3) hikâye odur ki Ebu Hureyre rivayet eder: Bir gün Resulullah[ın] (4) -s.a.s.- ashabıyla otururduk -rıdvânullâhi (5) aleyhim ecmaine-. Sahabeden bir kimse içeri girdi, baldırı kıpkızıl (6) kan. Resul Hazreti söyledi: “Hey ne hâldir?” O kişi söyledi: “Gece yolda (7) yürürdüm. Filan münafığın köpeği beni ısırды, baldırım[ı] kıpkızıl kan (8) eyledi.” Bu sözü söylerken sahabeden bir kimse de çıkageldi. (9) Aynıyla onun da baldırı kıpkızıl kan. “Bu ne hâl” deyince o da söyledi ki (10) “Ya Resulallah! Fila[n] münafığın köpeği beni bu şekilde ısırды.” Ondan sonra Peygamber Hazreti (11) ashabına söyledi: “Kalkın toplanın, varalım, o köpeği öldürelim ki (12) “Külli mudirrin yuktel”dir³⁴. Ondan sonra sahabe ayağa kalktılar, kılıçlar getirdiler. Ne zaman ki (13) gelip o köpeği öldürmek istediler o köpekçik sıçradı, Resul Hazretinin (14) önüne düştü ve açık, anlaşılır Arap lisanıyla söyleyip dedi ki “Ben Allah Resulüne (15) inananlardanım. Beni niçin öldürmek istiyorsunuz?” Resul Hazreti sordu: “Filanın 35b (1) baldırını Niçin yırttın?” Cevap verdi: “Ya Resulallah! Ben cin askerlerinden bir (2) köpeğim. Bana şöyle emir olunmuştur: Kim ki Ebubekir’i ve Ömer’i sevmezse (3) o kimsenin baldırını yakasını bulursam yırtayım.” Resul Hazreti (4) bunu işittiği zaman o iki kişiye söyledi: “Ey hazır olan kişiler! Kötü, değersiz bu köpek ne söyler? (5) İşittiniz mi?” Cevap verdiler: “Ya Resulallah! İşittik ama tövbe eyledik. (6) Bundan sonra öyle yapmayız.” Tövbe ettikleri için Resulullah -s.a.s.- (7) da onların günahlarını affetti.

On Beşinci Hadis: Enes ibni Mâlik (8) -r. anhu- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَعْمَالَ الْأَحْيَاءِ تُعْرَضُ عَلَى عَتَائِرِهِمْ وَأَبَائِهِمْ مِنَ الْأَمْوَاتِ كَانَ خَيْرًا أَحْمَدَ وَاللَّهُ تَعَالَى وَاسْتَنْبِشُوا إِنْ يَرَوْ غَيْرَ ذَلِكَ قَالُوا اللَّهُ لَا تَمْنُهُمْ حَتَّى تَهْدِيَهُمْ On beşinci hadisin manası budur ki Resulullah (12) söyledi: “Dirilerin amelleri arz olunur ölülerinin üzerine. Eğer [dirilerinin amelleri] hayırsa (13) ölüleri Allah’a hamt ederler ve birbirlerine müjde verirler ve eğer dirilerinin (14) amelleri hayır değilse ölüleri dua edip derler ki ya Rabbi!

³⁴ “Her zararlı (hayvan) öldürülür.” Sadece zarar veren hayvanların öldürülebileceğine izin veren hadis anlamının kural haline getirilmiş şeklidir. Fıkıhtaki kaidelerdendir. Herhangi bir âlimin sözü olmalıdır. Bu bilgiyi Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Hadis Ana Bilim Dalı hocalarından Doç. Dr. Harun Özçelik vermiştir.

Onları öldürme (15) ta ki hidayet verip amellerini salih etmeyince” ve buna münasip **36a** (1) **hikâye** odur ki Sabit Benani derler azizlerden bir aziz vardı. [Sabit Benani’nin başından geçen olay:] “Her (2) cuma gecesi kabirleri ziyaret edip sabaha değin Hakk’a münacat ederken (3) gözüme uyku geldi. Uyumuşum, gördüm ki kabir ehli cümlesi kabirleri (4) üzerine çıkmışlar, güzel kaftanlarla yüzleri ak nura benzer. (5) Her birinin önüne türlü türlü yemekler, sofralar indi ama bunların (6) içinde bir yiğit melul mahzun, eskiler giymiş, gözü yaşlı, baş aşağı (7, 8) bırakmış, yemek içmek yok, bekler. Kabir ehli tekrar kabirlerine hep sevinçli, mutlu döndüler. Bu yiğit[i] de gördüm kabrine girmek ister (9, 10) gamlı kederli.” Sabit Benani Hazretleri söyler. O yiğidi böyle görüp sordum ki “Ey delikanlı! Sen kimsin ve hâlin nedir ki bunların içinde böyle melül (11) mahzun oturursun? Sana bir yerden yemek, sofr gelmedi.” Bu yiğit (12, 13) cevap verdi: “Ey Müslümanların imamı! Ben bunların içinde bir garibim. Beni; ardımca iyilik yaparak, yemekler yapıp dağıtarak, sadakalar vererek anar kimsem yoktur. Bunların hep akrabaları ve kavimleri çoktur. Bunların (14) canları için yemekler yaparlar ve sadakalar verirler. O hayırların **36b** (1) eseridir ki bunlara sofralar nimetler gelir. Bunlar da yerler içerler (2) mutlu olurlar. Ama benim ardımda kimsem kalmadı. Bir yaşlıca anam kaldı. O da (3) kendi başı[nın] derdinden beni ne dua ile ne sadaka ile anar. O sebepten bana hiç (4) bir hayır eseri ulaşmaz. Böyle melül mahzun olduğuma sebep budur.” dedi. (5) Sabit Benani Hazretleri söyler: “Ben sordum: Annen senin hangi şehirdedir ve (6) hangi mahallededir? Bana deyiver.” Söyledi: “Ey Müslümanların imamı! Basra şehrinde filan (7) mahallededir ve benim yüz akçe hakkım vardır üzerinde. Nişanım olsun kerem (8) eyle, var o yüz akçeyi ondan al, üzerime yiyecek eyle.” dedi. Şeyh söyler: (9) “Kalktım, geldim. Hemen Basra şehrine vardım o mahalleyi araya araya (10) buldum. O yiğidin annesiyle buluştum. Senin şunun gibi oğlun var mıydı.” (11) dedim. Ah eyledi, düştü, aklı gitti. Ben söyledim: “Sen de yüz akçesi (12) varmış. Bana ver o akçeyi. [Oğlunun] canı için yemek edeyim yoksa oğlunun (13) hâli perişandır.” Vardı o yüz akçeyi çıkarıverdi. Aş (14) eyledim, birçok fakiri doyurdum. Tekrar Kûfe’ye geldim. Yine âdetim üzere (15) cuma gecesi kabirlere çıktım münacat eyledim. Gece yarısında yine gördüm. **37a** (1) Ölülerin canları kabirler üzerine çıktı. Her birinin önüne (2) birer yemek tepsisi geldi. [Bu] kere o yiğidi gördüm önüne bir altın tepsi ile (3) sofr geldi. O yana bu yana baktı. Beni gördü, geldi ayağıma düştü. (4) Söyledi: “Ya Şeyh! Allah sana rahmet eylesin. Beni bu kabir azabından kurtardın. (5) Mahzun iken mutlu ve neşeli

eyledin.” dedi. Şimdi aziz kimse! Ölülerin canı için (6) elinden geldikçe hayır hasenatını kesme ki iyiliğin eseri vardır orda iyi (7) gözüktür ve yaramazlığın da eseri vardır orda görünür. (8) O sebepten Resul Hazreti -s.a.s.- bu hadisi buyurdu (9) ki يُؤَذَى الْمَيِّتُ فِي قَبْرِهِ وَأَمَّا يُؤَذَى فِي حَيَاتِهِ Yani ölü kabrinde (10) eziyet görür, şu hayatında eziyet gördüğü gibi demektir. Mesela bir kimseyi (11) incitse elbette lazım gelir ki o (incinen) da (incitenin) babasına anasına söver. Ondan sonra o (12) kişinin babası anası incinip onun gibi bir beddua eyler. O hayır sahibinin (13) anası babası ferah bulur çünkü bu tarafta babana anana rahmet derler. Gerisini (14) buna kıyas eyle ve billâhittevfik.

On Altıncı Hadis: *Ali ibni Ebî Talip 37b* (1) -r. anh- قَالَ مَنْ قَرَأَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ بَعْدَ صَلَاةِ الْغَدَاةِ عَشْرَ مَرَّاتٍ لَمْ يَصِلْ إِلَيْهِ ذَنْبٌ وَ إِنْ جَهَدَ الشَّيْطَانُ On altıncı hadisin (3) manası budur ki bir kimse sabah namazından sonra on bir kere İhlas suresini (4) okusa o gün o kimseye günah yapışmaz. Şeytan -aleyhillane³⁵ - ne kadar çalışır (5) çabalarsa da. Buna münasip **hikâye** odur ki bir gün Resul Hazreti (6) -s.a.s.- Medine kapısında oturur[du]. Önünden bir cenaze geçti. (7) Peygamber Hazreti sordu ki “Bu cenazenin ardında hiç borcu kaldı mı?” Söylediler: “Evet, bir kişiye (8) -ödenmemiş- akçe borcu varmış, ödememiş.” Ondan sonra Resul Hazreti -a.s- söyledi:- (9, 10) “Ben üzerinde -ödenmemiş- akçe borcu olan kişinin namazını kılmam.” O an Cebrail -a.s- inip söyledi: “Ya Muhammed! Allahutaala (11) sana selam eder. Der ki “Mikail’i insan suretinde gönderdim o kimsenin borcunu (12) ödedi. Habibim varsın o cenazenin namazını kılsın ta ki Allahutaala (13) o cenazeyi bağışlasın.” Peygamber Hazreti söyledi: “Bu kişi bu nimeti neyle buldu?” Cebrail (14) -a.s- söyledi: “Bu kişi her gün yüz kere İhlas suresini okurdu (15) o sebeptendir. Çünkü İhlas suresi bütün Kur'an'ın üç bölümünden bir bölümü **38a** (1) kadardır. Bir kişi üç kere “Kulhüvallâhu” okusa bir hatim etmişçe sevap vardır (2) ve bir Fatiha okusa tamam bir hatim indirmişçe sevabı vardır.” Resulullah doğru söyledi. (3)

On Yedinci Hadis: *Ebî İmâm Elyâhilî -r. anhu-* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا مَرَضَ الْعَبْدُ الْمُؤْمِنُ أَوْحَى اللَّهُ تَعَالَى إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنْ يَكْتُبُوا عَبْدِي أَحْسَنَ مَا كَانَ يَعْمَلُ فِي الصِّحَّةِ وَالرَّخَاءِ On yedinci hadisin (6) manası budur ki Hazret-i Resul buyurur -s.a.s.-. Bir Mümin (7) kul hasta olduğu zaman Allahutaala meleklere vahiy eder ki “Ya melekler! Benim hasta kulum[a] (8) şu sağlığında ettiği güzel amellerinden daha fazla amel yazın ki onun hastalığı günahlarına (9) kefarettir” ve o vakit bu hadisi buyurdu ki bir Mümin hasta

³⁵ “Allah'ın laneti onun üzerine olsun.”

olduğunda (10) Allahutaala dört melek gönderir. Evvelki melek; gelir, yüzünün nurunu alır. İkinci (11) melek; gelir, ağzının tadını alır. Üçüncü melek; gelir, günahlarını alır. Dördüncü (12) melek; gelir, kuvvetini alır. Ondan sonra yeniden sıhhate döndüğü zaman evvel gelen melek, yüzünün (13) nurunu getirir. İkinci melek; gelir, ağzının tadını getirir. Üçüncü melek; (14) gelir, tekrar kuvvetini getirir. Dördüncü melek ki günahlarını almıştı, o da yoldaşları (15) ile birlikte [günahlarını] geri getirmek isteyince Allahutaala söyler: “Yok, ya melekler! Benim fazlıma **38b** (1) keremime layık değildir ki kulum bu kadar zahmet çektikten sonra günahlarını geri döndüreyim. (2) O kulumun günahlarına o hastalık kefarete olmuştur. Götür onun (3) günahlarını, Taberiyye deniz[ine] bırak.” der. Ravi söyler: “Timsah derler denizde bir (4) canavar vardır ve o canavar âdemoğullarının günahlarından hasıl olur.” Buna (5, 6) münasip **hikâye** odur ki beniisrail içinde bir fasık, günahkâr -fiskından onu kimsenin men edemediği- kimse vardı. Şehir halkı bunun fiskından aciz (7) olup Allah’a yalvardılar. Allahutaala Musa Peygamber’e vahiy eyledi ki “Beniisrail (8) içinde bir fasık yiğit vardır. Onların içinden sür çıkar, (9) şehirden kov. Yoksa onun fıskı sebebiyle cümlesine gökten ateş iner.” Musa (10) -a.s.- o yiğidi şehirden sürdürdü. O yiğit bir köye vardı. (11) Orada da fiskından aciz oldular. Tekrar Allahutaala emreyledi. Köyden de sürdürdüler. (12, 13) O yiğit bu kez insan ve insanla ilgili bir şeyin, kuşlardan ve yabani hayvanlardan bir canlının olmadığı bir sahraya düştü. Kısacası [burası] imar edilmiş [bir yer değildi]. O harabede o yiğit hasta (14) oldu, ölüm hastalığına yakalandı. Bir yardımcı yok ki buna yardım etsin. O an (15) toprak üzerine düştü. Başı altına bir taş^[1] yastık eyledi ve bu gurbette **39a** (1) ve bu hâlde iken gönlüne geldi ki “Eğer anacığım sağ olaydı şimdi benim bu garipliğimde (2) yanımda bulunaydı ta ki merhamet edip yanımda ağlayaydı ve babacığım sağ (3) olaydı beni yıkayaydı, gömeydi ve benim düştüğüm bu kötü hâle ağlayaydı ve eşçiğim olaydı, (4) yanımda benim ayrılığımıza ağlayaydı ve oğlancıklarım olaydı cenazem ardınca (5) babacığım diye ağlaşalardı. اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِّ الْوَدَّاءِ الْغَرِيبِ diyeler[di].” Yani ey bizim (6) Allah’ımız garip, zayıf babamızı; asi, fasık babamızı; şehirden kovulmuş, köyden (7) kovulmuş; sahradan sahraya düşmüş, bütün eşyadan ümidin[i] kesip dünyadan mahrum (8) giden babamızı bağışla, günahların affeyle diyelerdi, dedi. Ondan sonra münacat (9) edip söyledi ki “İlahî! Eğer ben zayıf kulunu babadan anadan olan insaniyetten (10) ayırıp kestirse bari beni rahmetinden uzak düşürme. Bunların ayrılığına gönlümü (11, 12) yaktın, bari senin ayrılığının ateşiyle beni yakma.” Bu duayla Allahutaala’nın rahmeti coşup bu biçareye

rahmet meleklerini gönderdi. Babası anası yardım edenleri ve oğlancıkları (13) sıfatında kimi başı ucunda kimi ayakucunda oturup ağlaşırlar. Bu yiğit (14) gözünü açıp nazar eyledi, gördü ki babası, anası, eşi, oğlancıkları hazır (15) olmuşlar ağlaşıyorlar. Gönülcüğü hoş oldu, yürekçiği safa sürdü, Allahutaala'nın **39b** (1) rahmetine vasıl oldu. Ondan sonra Allahutaala Musa Peygamber'e -a.s.- vahiy eyledi ki (2) “Ya Musa! Var filan sahrada filan mevzide velilerimden bir veli vefat etti. Var, (3) yıka, kefenle namazını kıl, defneyle. Sonunda Musa Peygamber o yere geldi, gördü ki o (4) şehirden ve köyden kovdukları fasık heriftir ve gördü başı ucunda ve ayağı (5) ucunda huriler ağlaşıp durur. Musa Peygamber -a.s.- şaşakaldı, söyledi: (6) “Ya Rabbi! Bu o fasık yiğit değil midir ki şehirden ve köyden fiskı sebebiyle sürdürdün?” (7) Allahutaala söyledi: “Odur ya Musa doğru. Ben o yiğide rahmet eyledim, günahlarından (8) geçtim. Onun can çekişme anında inleyip zarılıklar eylemesinden ve vatan ayrılığından (9) ve babası anası akrabası ayrılığından ki bu cümle belalar onun günahına kefarete olmuştur. (10) O sebepten huriler gönderdim babası, anası, yardım edenleri suretinde ta ki gönülcüğü (11) hoş olsun ki gariplik, zayıflık; akrabadan, hısımdan, kavimden, yârandan ayrılmak (12) gayet zordur. Ben o çeşit kimseye rahmet eylemeyip hangi günahkâra [rahmet] eylerim. (13) Ne zaman ki bir garip ölse yer ehli, gök ehli ağlaşıp benden ona rahmet ve mağfiret (14) talep ederler. Yer, gök ehli rahmet eyler. Ben nasıl [rahmet] etmem ki Erhemerrâhimîn, (15) Eşfeşşâfiîn'iz.” dedi. Aziz kimse bundan anlaşıldı ki gurbet ve şiddet ve zorluk **40a** (1) ve ayrılık ve hicret kişinin bütün günahlarına kefarete olurmuş ve bu (2) fasık, günahkâr kimsenin bütün günahlarına lütuf ve keremle bakılmış ve billâhittevfik.

(3) **On Sekizinci Hadis:** *İbni Abbas r. [anh]* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَعْجَبَ الْخَلْقَ إِيْمَانًا قَالُوا الْمَلَائِكَةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ وَكَيْفَ لَا تُؤْمِنُ الْمَلَائِكَةُ وَهُمْ يُعِينُونَ الْأَمْرَ قَالُوا النَّبِيُّونَ فَقَالَ وَكَيْفَ لَا يُؤْمِنُونَ وَالرُّوحُ يَنْزِلُ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ بِأَمْرِ قَالُوا أَصْحَابُكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ وَكَيْفَ لَا يُؤْمِنُ أَصْحَابِي وَهُمْ يَرَوْنَ مَا تَبَيَّنَ مِنَ الْمُعْجَزَاتِ مِنِّي وَ أَنَا أُنَبِّئُهُمْ بِمَا أَنْزَلَ عَلَيَّ وَلَكِنِّي أَعْجَبُ النَّاسَ إِيْمَانًا قَوْمٌ يُحِبُّونِي مِنْ بَعْدِي وَيُؤْمِنُونَ مِنْ بَعْدِي بِي وَلَمْ يَرَوْنِي وَبَصَدَّقُونِي وَلَمْ يَرَوْنِي قَالُوا لَيْكَ إِخْوَانِي On sekizinci hadisin manası budur ki İbni Abbas rivayet (11) eyler Resul Hazretinden. Bir gün ashabına buyurdular ki “Kimin imanı fazla (12) gelir?” Bunlar söylediler: “Meleklerin.” Server söyledi: “Meleklerin imanı neden fazladır (13) ki? Onlar ilahi emirleri bizzat, açık açık görürler, bu emirlere şahit olurlar.” Bunlar söylediler: “Peygamberlerin imanı fazladır.” (14) Yine Server söyledi: “Neden peygamberlerin imanı fazladır ki? Bunlara Cebrail aynı emirleri (15)

bildirir.” Tekrar ashap söylediler: “Ashabının imanı fazladır.” Yine Server söyledi: “Ashabımın **40b** (1) imanı neden fazladır ki benden bu kadar mucize görürler. Ben bunlara her (2) emirden haber veririm ama fazla iman şunların imanındır ki benden sonra (3) gelirler beni görmeden sözüm[ü] teyit ederler. Beni görmeden bana iman getirirler. (4) Doğrusu o taife benim kardeşlerimdir” ve buna münasip **hikâye** (5) budur ki bir gün kâfirler Ebu Cehil[in] -aleyhillane- evinde toplanıp Resulullah’ı (6) birbirlerine şikâyet ederler, ansızın Tarık adlı bir kâfir içeriye girip (7) söyledi: “Muhammed’i öldürmek benim gözüme gayet kolay gözükür sözüme uyarsanız.” (8) Sordular: “Sözün nedir Tarık?” Cevap verdi: “İşte şimdi Muhammed’i gördüm ki (9) Mekke duvarına dayanıp duruyor. Bizden birimiz varsın. Kâbe damında (10) duran şu büyük taşı yuvarlasın, üstüne düşürsün. (11) Kim kimi bilir. Benî Haşim’e, yuvarlak taş üstüne düştü öldürdü. Bizim (12) ne haberimiz var? deriz. Kavgâ bertaraf edilir.” Ondan sonra bunların ortasında[n] (13) Şehâp adlı bir kâfir ayağa kalkıp söyledi: “Buyurursanız ben göreyim bu işi.” (14) Çaresiz izin verdiler. Şehap durdu Kâbe damına çıktı o büyük (15) taşı yuvarladı. Doğruca Resul Hazretinin -s.a.s.- üzerine **41a** (1) bıraktı. Hak taalanın kudretinden havada asılı kaldı. Resul Hazretinin (2) üstüne düşmedi ta ki o mevziden ayrılmayınca. Ne zaman ki o yerden (3) gitti taş yere düştü. Şehâp bu işe bakıp şaşırdı (4) ve Kâbe duvarından inip Resulullah’ın önünde İslam’a geldi çünkü (5) mucizeyi gözüyle gördü. Ondan sonra Şehap, Tarık’a bu sırdan haber verdi. (6) O da geldi Müslüman oldu ki Tarık, Şehab’ın oğluydu. Aziz kimse! İşte (7) sahabe bunun gibi mucizeler görürlerdi, mecburen Müslüman olurlardı. Ahir (8) zaman kavmini gel gör ki bunun gibi mucizeleri görmeden işitip iman (9) ederler. Dolayısıyla bunların imanının fazla olması şaşırılacak bir şey değil ve *billâhittevfık*.

(10) **On Dokuzuncu Hadis**³⁶: Ali ibni Ebi Tâlip -k.v.- rivayet (11) eyler ki bir gün Resul Hazretiyle -a.s.- İslam evvelinde bir yerde (12) otururduk. Onu gördüm ki bir yiğit çıkageldi. Üzerinde yolculuk alameti (13) var. Geldi, ortamızda duruverdi ve söyledi: “Muhammed hanginizdir?” (14) Server’i işaret ettik. İleri, önlerine varıp söyledi: “Bana İslam[ı] **41b** (1) arz eyle. Rabbin sana ne emir eyledi. Sen onu mu bana arz edersin yoksa benim (2) putum bana ne emreyledi? Ben onu mu arz edeyim?” Resul Hazreti -

³⁶ “Hazret-i Peygamberin hayatının anlatıldığı ve hadislerinin aktarıldığı muteber kaynaklarda umumî davetin başlangıcından önce böyle bir olayın yaşandığına dair bir rivayete rastlanmamıştır.” Bu bilgi Erzurum / Yakutiye İlçe (Uzman) Vaizi Ahmet Ünal’dan alınmıştır.

s.a.s.- (3) söyledi: “Benim Rabbim[in] bana ne emreylediğini arz edeyim.” dedi ve İslam’ın binasını (4) şariat ile arz eyledi. Ondan [sonra] o yiğit söyledi: “Ya Resulallah! Mâlik oğlu (5) Gassân derler benim bir putum vardır. Ona bir kurban eylemeye vardım. O putun içinden (6) bir ses geldi ki *يَا غَسَّانُ جَاءَ الْإِسْلَامُ وَ بَطَلَ الْأَصْنَامُ* Yani “İslam geldi (7) ondan [sonra] putlar batıl oldu. Böyle dedi ve yüzü üzerine düştü, yıkıldı.” (8) dedi. Bu sözü işitip Resul Hazreti ve ashap tekbir getirdiler. Bu esnada (9) Cebrail -a.s- gökten inip dedi ki “Allahutaala sana selam eyler ya Muhammed.” (10) Buyurur ki “İnsanların hepsini İslam’a davet eylesin.” Ondan sonra Resul Hazreti hemen (11) Benî Kubeys Dağı’na çıkıp yüksek sesle söyledi ki *قُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ*³⁷ Kâfirler bu sesi işitip bir yere toplandılar, akıl alışverişinde bulundular. (13) “Muhammed bizim putlarımıza söver, bizi Gök Tanrısı’na davet eyler. Biz buna ne çare (14) edelim? Bizim üç yüz altmış tanrımız varken onun bir tanrısına nasıl tapalım?” dediler. (15) Velid ibni Mugire derler bir Tanrı düşmanı vardı. Peygamberin düşmanı idi. O **42a** (1) söyledi: “Bana üç gün mühlet verin bir hazırlık edeyim.” dedi. Meğer bu melunun (2) bir putu vardı. Altından idi, üstü mücevherlerle doluydu. Buna türlü türlü elbise (3) de giydirip bunu bir taht üzerine oturttu ve karşısına geçti. Üç (4) gün gece gündüz ibadet eyledi, yemedi, içmedi, uyumadı ondan [sonra] söyledi: “Sana (5) ibadet eyledim. Bana doğru deyiver. Şu kişi gerçek peygamber midir? Yoksa yalan[cı peygamber] midir?” (6) O saat şeytan -aleyhillane- putun ağzından girip gövdesini kımıldattı (7) ve söyledi: “İnanman, Muhammed peygamber falan değildir, sizi aldatır.” Velid ibni Mugire (8) sevindi, tez dışarıya çıktı, kâfirlere haber verdi. Kâfirler söyledi: “Layık [olan] budur ki (9) cümle bir yere toplanalım, o put bu sözü Muhammed’in karşısında söylesin.” (10) Bu sözü Velid ibni Mugire işitti, gelip söyledi: “Hey! O korkmaz, [Muhammed’in] karşısında (11) da söyler.” Sözün kisası Kâbe önünde cümle Kureyş toplanmış otururken yine (12) Resul Hazreti davete gelip *قُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ* dediği vakit Velid ibni (13) Mugire o putu getirip, türlü türlü elbiseler giydirip, Resulullah’ın önüne (14) koydu. O an bir şeytan -adına Sakar derlerdi- o putun içine girip (15) Resul Hazretini hicveyledi. Resul Hazreti bu işe gayet üzüлүp (16) döndü, evine gitti, gördü yolda yeşil elbiseler giymiş bir er gelir ama **42b** (1) sert, heybetli gelir. Resul Hazretini gördüğü zaman atından çabucak indi. (2) Hazret-i Resul sordu ki “Ya yolcu! Sen kimsin.” dedi. O yiğit hürmetle (3) selam

³⁷ “Allah’tan başka ilah yoktur. Muhammed onun elçisidir.” deyin

“Korkarım ki gökler benim günahımı gördü, kıyamet gününde şehadet (7) eyler, beni [rezil] rüsva eyler.” Resul Hazreti söyledi: “Allahutaala kıyamette gökleri (8) de bir başka göklere çevirir.” Buyurmuştur ³⁸ *يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجْلِ لِلْكِتَابِ* Ondan [sonra] hanım söyledi: “Ya Resulallah! Kirâmen Kâtibîn korkarım ki şehadet (10) eyler, beni [rezil] rüsva eyler.” Resul söyledi: “Ondan da korkma ki Allahutaala (11) ³⁹ *إِنَّ الْحَسَنَاتِ تُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ* buyurmuştur.” Yani tövbe eylemek günahları (12) giderir çünkü *اَتَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ لَا ذَنْبَ لَهُ* der. Yani günahattan tövbe eyleyen (13) hiç günah işlememiş gibidir. Ondan sonra o hanım söyledi: “Korkarım beni[m yaramaz fiillerimi] (14) saklayan melekler kıyamet gününde [o] yaramaz fiillerimi ortalığa saçarlar.” Resul (15) Hazreti yine söyledi: “Ondan da korkma ki Hak taala bir kuluna tövbe verse (16) o meleklerle [o kulun] yaramaz amellerini unutturur.” Aziz kimse! Bunun **44a** (1) hepsi tövbe edenler hakkındadır. Muhakkak kıyamet gününde utanç bakidir. Kıyamet (2) günü olduğunda her günahkâr günahını alıp Allah’tan öyle utanır ki kanı tere karışır (3) kimisi dizine dek, kimisi göbeğine dek, kimisi boğazına dek. Hatta feryat edip derler ki (4) “Bizi [burada tutup] cehenneme koymayacaksanız [burada tutmayın, cehenneme] koyun. [Cehenneme razıyız.] Bu azap cehennem azabından da fazladır ki biz (5) bu utanca dayanamayız.”

Yirmi Birinci Hadis: *İbni Abbâsin -r. anh-* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ دَخَلَ عَلَى أَخِيهِ الْمُسْلِمِ فَرَحًا وَ سُرُورًا فِي دَارِ الدُّنْيَا خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ ذَلِكَ خَلْقًا يَدْفَعُ عَنْهُ الْإِثْمَ فَإِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ جَاءَ قَرِيبًا فَإِذَا مَرَّ بِهِ هُوَ يَقْرَعُهُ قَالَ لَهُ لَا تَخَفْ فَيَقُولُ لَهُ مَنْ أَنْتَ فَيَقُولُ أَنَا الْفَرَحُ وَالسُّرُورُ الَّذِي أَنْخَلْتُهُ عَلَى أَخِيهِ Yirmi birinci hadisin manası budur ki İbni Abbas Resul Hazretinden rivayet (11) eyler ki bir kimse bir Mümin kardeşine bir söz ile ya bir iyilik etmekle ferah verse kıyamet (12) gününde o ferah, bir vücut bulup gelir. Afetleri bundan def eyleyip korkular (13) zamanında gelip söyler: “Korkma.” O kişi söyler: “Sen kimsin?” O melek yüzlü söyler: “Ben (14) şu ferahım ki hayatta iken Mümin kardeşini bağışlamıştın. Şimdi geldim ki (15) ben de sana ferah ve sürur bağışlayayım” ve buna münasip **hikâye** odor ki Abdullah (16) ibni Mübarek rivayet eyler, söyler: “Gördüm bir kimse bir at satın aldı kırk akçeye.” **44b** (1) Ben söyledim: “Çok ucuzdur bu at.” “Ayıbı vardır ondan ötürü kimse almaz.” [dediler]. “Ayıbı (2) nedir.” dedim. Cevap verdiler: “Düşman ardınca koşmaz, düşman yürüse kaçmaz, [düşman] gelir (3) yetişir. Sakin olmayacak yerde yere

³⁸ Enbiyâ, 21/104

³⁹ Hûd, 11/114

yayılır yatar.” Bunu işittiğim zaman ben söyledim: “Öyley[se] (4) bu fiyat da yüksektir.” Abdullah ibni Mübarek söyler: “Öğrencilerimden birisi o atı (5) pazarlık edip aldı ve cenk gününde o at şu kadar yoldaşlık eyledi ki (6) kırk bin akçelik at [yoldaşlık] eylemezdi.” Abdullah öğrencisine sordu: “Ne iş işledin? (7) Bu atın bu kadar ayıbı var derlerdi hünerinden başka şey görünmedi.” (8) Öğrencisi cevap verdi: “Ey üstat! Dedikleri gibi ayıbı vardı. Ama satın aldığım (9) vakit kulağına eğildim söyledim: Ey at! Ben günahlarıma tövbe eyledim, cümle ayıplarımı (10) terk eyledim. Sen de ayıplarını terk eyle, başı ile üç kere olsun. dedi. (11) İşte sonunda bu hünerleri gösterdi. Ondan sonra bildim ki ayıp ondan değil (12) at sahibinden imiş. Çünkü kâfirlerin atı, üstündekine lanet eyler ta ki (13) arkasından yere insin ve Müminlere dua eyler. Ya Rabbi! Mümin’e sen zafer ver.” der. (14) Hasılı bundan bilindi ki hayvan üstündekinden ferahlanır ve sahibine (15) itaatkâr olur ve kıyamet gününde o ferah güzel bir vücut bulup **45a** (1) sahibine ferahlar verir demek olur ve billâhittevfik.

Yirmi İkinci Hadis: (2) *Said ibnilmüseyyep -r. anh-* قَالَ خَرَجَ عَلَيَّ ابْنُ أَبِي طَالِبٍ ذَاتَ يَوْمٍ مِنَ النَّبِيِّ فَاسْتَقْبَلَ سَلْمَانَ الْقَارِسِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ عَلَيٌّ كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ كَيْفَ أَصْبَحْتَ يَا أَبَاعَبْدِ اللَّهِ قَالَ أَصْبَحْتُ مِنْ النَّبِيِّ فَاسْتَقْبَلَ سَلْمَانَ الْقَارِسِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ عَلَيٌّ كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ كَيْفَ أَصْبَحْتَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ هُمُومٌ أَرْبَعَةٌ (6, 7) eyler ki bir sabah Selman-ı Fârisî -r. anhu- Hazret-i Ali’yi karşıladı. Hazret-i Ali söyledi: “Ey Selman! Bu sabaha nasıl çıktın? Yani güzel (8) hâlde mi kalktın yoksa huzursuzlukla mı?” Selman-ı Fâris söyledi: “Ey Müminlerin *Emiri*! (9) Ne diyeyim dört dert içinde kalktım. Evvel bu ki eşimin gamı (10) derdi: Et, ekmek ister. İkinci, Halık’ın derdi ki ibadet ister. (11) Üçüncü, şeytan derdi ki günahlara teşvik eder. Dördüncü, ölüm meleği derdi (12) ki canımı almak ister.” Hazret-i Ali söyledi: “Ey Allah’ın kulu! Bu dört (13) dertten her birisi için Hak katında derecen vardır. Çünkü (14) geçende ben de peygamber Hazretini ziyaret ettim. Bana söyledi: Ey Ali! Sabaha nasıl **45b** (1) çıktın? Ben de senin dediğin gibi dedim.” Söyledi: “Müjdeler olsun sana ey Ali. (2) Bu dört dert karşılığında dört derece bulursun. İlki eş gamı, ateşten (3) örtüdür ve Halık’a ibadet, azaptan kurtuluştur ve akıbeti düşünüp şeytan[ın yaptıracağı şeyler]’dan (4) dertlenmek nefsin savaşıdır. Altmış yıllık ibadetten faziletlidir ve ölüm meleği derdi (5) de bütün günahlara kefarettir” ve daha söyledi: “Ya Ali! Bil ki kullarına rızık veren (6) Allahutaala’dır. Senin rızkın için gamlandığın ne fayda eder ne zarar eder. (7) Ancak karşılık bulursun. Bu yüzden şükreden bir kul olup itaatkâr olmak güzeldir.” (8) ve buna munasip **hikâye** odur ki bir gün bir kişi Peygamber Hazretine geldi, (9) söyledi: “Ya

Resulallah! Asi oldum beni pak eyle.” Resulullah söyledi: “İsyanın (10) nedir?” O kişi söyledi: “Utanırım isyanımı demeye.” Resulullah söyledi: “İşlediğin (11) vakit Allah’tan utanmadın, söylemeye Resulünden mi utanırsın? Durma (12) çık dışarı yoksa şimdi bizim üzerimize ateş iner.” dedi. O biçare (13) ağlayarak Resulullah[ın] katından çıktı, gitti. Hemen Cebrail -a.s- gökten (14) inip söyledi: “Ya Resulallah! Hak taala sana selam eder, söyler: Niçin **46a** (1) benim kuluma ümitsizlik verdi? Onun günahına kefaret vardır. Alicenaplığım, cömertliğim ve lütuf edici sıfatlarımın hepsinin hakkı için (2) yarattığım her günah karşısında Müminlere bir de kefaret (3) yarattım. Ben o kişiyi -günahı ne kadar çoksa da- bağışladım. (4) Çünkü o kimsenin bir küçücük oğlancığı vardır. O kişi evine girdiğinde (5) karşı gelip babacığım el bohçanda nen vardır? der. O da yemişçiğinden, (6) ekmekten neyse o oğlancığa verir, o oğlancığını sevindirir. O (7) oğlancığ[ın] sevinmesi onun günahlarına kefaret olur.” Aziz kimse! Bu hikâyeden (8) bilindi ki kişi[nin] evladına ferah vermesi günahlarına kefaret ve ateşten kurtuluş olurmuş (9) ki en büyük ücret budur. Nitekim Kur'an'da buyurur: **وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ** Yani doğrusu sizin malınız ve evladınız size fitnedir. ⁴⁰ **وَأُولَٰئِكَ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ** (11) Ama o fitne ile Allah katında en büyük ücret vardır ve billâhittevfık.

(12) **Yirmi Üçüncü Hadis:** *Enes ibni Mâlik -r. anh-* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْ عَبْدٍ مِنْ أُمَّتِي أَصْبَحَ فَقَرَأَ اثْنَيْ عَشَرَ مَرَّةً آيَةَ الْكُرْسِيِّ ثُمَّ تَوَضَّأَ وَصَلَّى إِلَّا وَفَاهُ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ شَرِّ السُّلْطَانِ وَ شَرِّ الشَّيْطَانِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَّى كُلُّ يَوْمٍ قَالَ لَا بَلْ فِي كُلِّ يَوْمٍ الْجُمُعَةِ وَ إِنَّهَا يُوجِزُكَ مِنْ دَهْرِكَ فِي جُمُعَةٍ مَرَّةً **46b** (1) Yirmi üçüncü hadisin manası budur ki “Ümmetimden bir kimse yoktur ki bir sabah (2) kalkar on iki kere Âyetelkürsi okursa, ondan sonra abdest alır iki rekât işrak (3) namazı kılsa, Allahutaala o kulu sultan şerrinden ve şeytan şerrinden korur (4) ve Kur'an'ı tamam üç kere hatim etmişçe sevap bulur.” Ben sordum: “Ya Resulallah! (5) Her gün her sabah okumak gerek mi?” Cevap verdi: “Yok, cuma günü sabah okusa (6) yeterlidir. Belki ömründe bir cuma günü sabah okusa yeterlidir.” Buna münasip (7) **hikâye** odur ki bu Âyetelkürsi’de Müminlere müjde vardır. (8) Zira geçen ümmetlerin akılları sebebiyle anlayışları da azdı. Resullerine inanmazlardı. (9) Muhakkak mucizeler görmekle yahut gözleri önünde açıkça belli olan bir işaret görmekle [inanırlardı]. Nitekim Musa’nın kavmi (10) söyledi: ⁴¹ **أَرَنَّ اللَّهُ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ** Yani “Bize Allahutaala’yı açık açık (11) göster ya Musa.” dediler. Hak taala bunlara bu sözden

⁴⁰ Enfâl, 8/28

⁴¹ Nisâ, 4/103

savaştık, çok kâfir öldürdük. (12) Sonunda biz de yolunda şehit olduk.” Hak celle ve alâ söyler: “Doğru söylüyorsunuz. Ama (13) ben sizin niyetinize ve kastınıza bakardım. Sizin muradınız buydu ki ‘Filan (14) gerçek[ten] ne hoş, aslan gibi, mert yiğittir.’ desinler derdiniz ve bize makam versinler. (15) derdiniz. Dünyada buldunuz, adınızı çıkarttınız. Şimdi ahirette size **48a** (1) nasip yoktur. Sadece ateş [vardır].” Ondan sonra buyurur. Bu ikiyüzlüleri de yüzükoyun sürüye (2) sürüye cehenneme atarlar ve bir bölük kavme de Hak taala der ki “Ben size yoktan (3) ilim ve yoktan marifet verdim bunları siz ne yaptınız?” Bunlar söylerler “Ya Rabbi! Sana (4) malumdur. Biz de minberlere, kürsülere çıkardık, halka vaaz [verir] ve nasihat eylerdik. (5) Her neye kadirsen söyledik.” Hak celle ve âlâ söyler: “Gerçek söylüyorsunuz. Ama ben sizin (6) gönüllerinize ve niyetinize bakardım. Sizin o vaazdan muradınız halk size (7) ‘Hey! Ne hoş kâmil kişidir, peygamberlerin vekili olmuş, çıkıp bu kadar marifet (8) söyler; kulun, katırın iyisini, cübbenin iyisini, davetin hasını bunlara *vermeli*.’ (9) desinler [isterdiniz]. Bu muradınıza hep dünyada kavuştunuz. Şimdi size (10) ahirette nasip yoktur.” Allahutaala buyurur ki bu ikiyüzlüleri de öncekiler (11) gibi cehenneme götürsünler. نَعُوذُ بِاِللّٰهِ مِنْ ذٰلِكَ⁴³

Yirmi Beşinci Hadis: *İbrahim ibni Alkame*, (12) *Abdullah ibni Mesut* رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا خَلَقَ اللهُ تَعَالَى جَنَّاتٍ عَدْنٍ دَعَا جِبْرَائِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ : اِنْطَلِقْ فَانْظُرْ إِلَى مَاخَلَقْتُ لِعِبَادِي وَأَوْلِيَائِي قَالَ فَذَهَبَ جِبْرَائِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَطُوفُ فِي تِلْكَ الْجَنَّاتِ فَاشْرَقَتْ إِلَيْهِ جَارِيَةٌ مِنْ حُورِ الْعِينِ مِنْ بَعْضِ تِلْكَ الْقُصُورِ فَتَبَسَّمَتْهُ إِلَى جِبْرَائِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَأَضَاءَتْ جَنَّاتُ عَدْنٍ مِنْ ضَوْؤِهِ تَنَائِيَهَا فَخَرَّ جِبْرَائِيلُ سَاجِدًا فَظَنَّ أَنَّهُ Yirmi beşinci hadisin manası budur ki İbrahim **48b** (1) ibni Alkame, Abdullah bin Mesud’dan o da Resul Hazretinden şöyle buyurur ki (2) Allahutaala Adn Cennetleri’ni yarattığı zaman Cebrail’i -a.s.- çağırdı (3) söyledi: “Ya Cebrail! Adn Cennetleri’ne çık, seyret salih kullarım için ve evliyam için (4, 5) gör neler yarattım.” Ondan sonra Cebrail, Allah emriyle kalktı, Adn Cennetleri’ni seyretti. Ansızın hurilerden bir cariye bazı köşelerden ortaya çıkıp Cebrail’in (6) yüzüne tebessüm eyleyip güldü. Şöyle ki dişlerinin nurundan Adn Cennetleri sabah vaktindeki güneş (7) gibi parladı. Cebrail o anda secdeye düştü. Şöyle sandı ki Rabbin izzet nuru’dur. (8) Cariye nida eyledi ki “Ey emin! Başını kaldır.” Cebrail başını kaldırdı. O (9) huri[yi]

⁴³ “Bundan Allah’a sığınırız.”

gördü ve söyledi: ⁴⁴سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ Yani ben seni yaradan Tanrı'ya (10) tespih ederim ki nasıl ulu, kadir Tanrı'dır. Cariye söyledi: “Ya Allah'ın emini! Bilir misin (11) ben kimin için yaratıldım?” Söyledi: “Allahutaala beni şu kimse için yarattı ki (12) Tanrı'nın rızasını kendi rızasından önce tutar.” Buna münasip (13) hikâye odur ki Resul Hazretinden sordular ki “Ya Resulallah! (14) Cennetin binası nasıldır?” Şöyle buyurdu ki “Bir kerpici altından bir kerpici gümüşten (15) ve sıvası misktendir ve odaları safrandandır ve taşları incidendir, (16) yakuttandır.” Böyle deyince kitap ehlerinden birisi söyledi: “Ya Resulallah! **49a** (1) Siz şöyle buyurmuşsunuz ki cennet ehli yerler içerler.” Söyledi: “Evet, o Allah hakkı için (2) ki benim nefsim onun kudret elindedir. Cennet ehlerinden birisine şu kadar kuvvet (3) verilir ki yüz kişi kadar yer, içer, çiftleşir.” O kişi söyledi: “Bu kadar yiyip (4) içmek[le] çok abdest ihtiyacı olmaz mı? Cennet, içine hiçbir pisliğin bulaşmadığı tertemiz kan gibidir. Orada öyle kötü şey (5) olmaz.” Peygamberlerin Efendisi -s.a.s.- cevap verdi: “Cennet ehlinde küçük abdest ve büyük abdest ihtiyacı olmaz. (6) Ancak terlerler, terleri misk gibi çıkar” ve buyurdu ki “Cennet ehli yüz yirmi (7) saftır. Her safın uzunluğu doğu-batı uzunluğu kadardır ve seksen safı (8) benim ümmetimdendir ve kırk safı başka ümmetlerdendir.” Sonra buyurdu ki Cennet ehline (9) Allahutaala söyler: “Ey cennet ehli! Benden razı oldunuz mu?” Bunlar söylerler: “Nasıl razı (10) olmayalım ki? Ne kaldı bize vermediğin?” Allahutaala söyler: “Bir şey daha (11) vardır ki henüz onu vermedim. O, verdiklerimin hepsinden üstündür. (12) Onu isten.” Bunlar sorarlar: “Ya Rabbi! O şey nedir?” Allahutaala söyler: “Onu isten (13, 14) ki benim rızam size helal olsun. Yani ebedi sizden razı olayım, sizi bundan sonra (15) yakmayayım.” Ondan sonra davet melekleri seslenirler ki “Ey cennet ehli şim[di]den sonra mutluluk üzerine olun.” Söyledi[ler]: “Size ölüm yok ebedi sağ olun, size hastalık **49b** (1) yok.” Söyledi[ler]: “Genç olun size yaşlanmak yok.” Nitekim Allahutaala buyurur: ⁴⁵وَنُودُوا أَنْ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

Yirmi Altıncı Hadis: *Aişete* (3) -r. *anhâ*- قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَسَّخِي قَرِيبٌ مِنَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ قَرِيبٌ مِنَ الْجَنَّةِ بَعِيدٌ مِنَ النَّارِ وَالْبَخِيلُ بَعْدُ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى بَعْدُ مِنَ النَّاسِ بَعْدُ مِنَ الْجَنَّةِ قَرِيبٌ مِنَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ قَرِيبٌ مِنَ الْجَنَّةِ بَعِيدٌ مِنَ النَّارِ أَلْجَاهِلُ السَّخِي أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى مِنْ عَاقِلِ الْبَخِيلِ Yirmi altıncı hadisin manası budur ki Aişe Hazretleri (7) -r. *anhu*- Resulullah'tan rivayet eder ki “Cömert kimse Allah'a yakındır, insanlara (8) yakındır, cennete yakındır; ateşten uzaktır. Ama cimri kimse

⁴⁴ Yâsîn, 36/36

⁴⁵ Arâf, 7/43

Allah'tan uzaktır, insanlardan (9) uzaktır, cennetten [uzaktır]; ateşe yakındır ve de cahil cömert Allah katında sevgilidir *akıl[lı]* (10) cimriden” ve buna münasip **hikâye** o dur ki Abdullah ibni Mübarek derler (11) azizlerden bir kimse vardı. Altmış dört kere hac eylemişti. Şöyle rivayet eder ki (12) bir yıl yine hac eyledim. Hatim-i İsmail’de dururken uyku bastırdı, uyudum. (13) Düşümde Peygamberlerin Efendisi’ni -s.a.s.- gördüm. Bana söyledi: “Ya Abdullah! (14) Dönüp Bağdat’a vardığın vakit filan mahallede filan yerde Behram Mecusi (15) derler bir yaşlı kâfir vardır. Ona benden selam götürüresin diyesin ki senden Allah **50a** (1) ve Resulü razı oldu.” Abdullah söyler: Uyandım ⁴⁶ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ Bu düş şeytanîdir, bir Mecusi kâfirden Allah ve Resulü nasıl (3) razı olur.” dedim. Çabucak abdest aldım, namaz kıldım tekrar uyku bastırdı. Yine (4) aynı şekilde evvelki rüyayı gördüm. Yine uyandım, yine istiğfar edip abdest (5) aldım, namaz kıldım, tavaf eyledim. Yine uyku bastırdı, yine aynı şekilde Resul Hazretini (6) gördüm. Bana “Doğru Bağdat’a var, sen dedikleri gibi eyle bunda çok sır vardır (7) şüphesiz.” dedi. Uyandım hac tamam olup kafilâye döndüğü zaman Bağdat’a geldim. Arayarak (8) o mahalleyi buldum ve o yaşlı kâfiri buldum. “Behram Mecusi sen misin?” dedim. (9) “Evet,” dedi. Ben söyledim: “Hayırdan, hasenattan sen ne işledin ki senin için tuhaf haberim (10) vardır.” Söyledi: “Benden başka Bağdat şehrinde hayır işler[in]de [koşturan] var mıdır ki? Bin (11) kişi fazla eksik doyurdum. Bir kez masraf ettirmedim.” Ben (12) söyledim: “Bunlar hangi dindendi?” Söyledi: “Mecusi dinindendi.” Ben söyledim: “Abes [iş işlemişsin], akçeyi (13) israf etmişsin. Hak taala sadakayı Müminlerden kabul eyler.” Daha ne [iş] işledin? (14) Onu söyle dedim. Söyledi: “Dört kızım, dört oğlum vardı. O kızlarımı oğullarıma (15) nikâh eyledim.” Ben söyledim: “Bizim dinimizde bu da haramdır daha ne [iş] işledin? **50b** (1) deyiver.” dedim. Söyledi: “Bir kızım vardı çok güzeldi. Başka kimseye (2) vermeye kıyamadım, kendi nefsime nikâh eyledim.” Ben söyledim: “Bu da haramdır. (3) İyice düşün. Başka ne hayır işledin?” Söyledi: “O gece ki kızıma nikâh eyledim. (4) Sizin dininizden bir hatun kişi akşam vakti kandilini yakmaya geldi. Mumunu (5) yakıverdim. Döndü yine geldi, kandili sönmüş. Yine yakıverdim. Gitti, yine (6) geldi, kandili sönmüş. Yine yakıverdim, gitti. Sözün kısası beş defa kandili sönmüş (7) geldi. Yine yakıverdim.” Altıncıda ben söyledim: “Tuhaftır eğer şu kadın (8) casus değilse. Çünkü dışarıda yel

⁴⁶ “Bütün güç ve kuvvet, yalnızca en yüce ve en büyük olan Allah’ın (c.c.) yardımıyla elde edilir.”

yok, [kandili söndürecek] bir şey yok. Bunun kandili neden söner? (9) Ben bunun ardınca gideyim, sırrına vakıf olayım.” dedim. Yavaş yavaş ardınca gittim. (10) Ta ki evine geldi. Meğer üç kızı, iki oğlancığı varmış. Karşı geldiler, (11) söylediler: “Hey ana! Neylersin? Bizi açlıktan kırdın. Gidersin, yemek getireyim diye, (12) kuru boş gelirsın.” diye ağlaştılar. Bu hatun kişi bunların gözlerini *öpüp* (13) söyledi: “Kuzucuklarım nasıl edeyim? Şehrimizde şu Behram Mecusi’den kolay (14) ve gereğince iş gören kimse yoktur. Beş kere mumu söndürdüm. Yanına gittim ki bu bahane ile bir şey (15) isteyem. Yüreğim kaldırmadı. Allahtaala’dan korktum ki der: “Ey cariyel! **51a** (1) Beni korsun ve şu asıl düşmanımından bir şey mi istersin.” Geri çekildim, iste[ye]medim.” (2) dedi. Ey Allah’ın kulu! Ne zaman ki ben o hatunun bu sözünü işittim ve bu hâllerini bildim, (3) koştum eve geldim. Bir tepsinin içine çeşitli nimetler koydum ve üstüne üç bin (4) akçe koydum ve kendi başım üstünde götürdüm. Henüz o hatun kişi oğlancıklarıyla (5) ağlaştıran yanlarına girip selam verdim ve o tepsiyi çeşitli nimetler ve üç bin (6) akçe ile arz eyledim ve de dedim ki “Her ne vakit ihtiyacınız olursa bana randevusuz (7) gelin. Ben size ihtiyaç çekirtmem. Barış ve güven içinde bunları mazur tutun.” dedim. (8) Dediğin muhtemelen bu haberdur dedi. Abdullah bin Mübarek söyler: “Hemen kulağına yapışıp (9) söyledim: Ey Behram Mecusi! Şimdi sana müjdeler olsun ki o iki Cihan Güneşi sana selam (10) eyledi.” Dedi ki Behram Mecusi’ye diyesin ki “Ondan Allahtaala da razı oldu. Şöyle (11) bilsin.” Abdullah söyler: Ben bu sözü dediğim zaman Behram Mecusi biraz baş aşağı eğip (12) gözleri yaşla doldu, döndü başını kaldırıp söyledi: “Ey Allah’ın kulu! Bu sizin Tanrı’nız (13) ne ulu ve peygamberiniz ne şefkatli peygamberdir ki doksan yıllık düşmanını[n] bir kere bir cariyesinin (14) gönlünü yapmakla doksan yıllık günahından geçip ve o kimseden razı (15) olur. Din, âlemde bu dindir, Tanrı âlemde bu Tanrı’dır, Peygamber âlemde bu Peygamberdir. (16) Tez bana İslam’ı arz eyle, ben Müslüman olmak istiyorum.” dedi. İslam[1] arz eyledim, Müslüman **51b** (1) oldu ve söyledi: “Ey Allah’ın kulu! Eğer benim İslam’ımı Rabbim kabul eylediye dua eyle ki (2) -dünyaya çok baktım- ruhumu alsın.” Ben el kaldı[rı]p dua edince secde (3) eyledi ve canını pak, pakize Hakk’a teslim eyledi. Aziz kimse o şehadeti ömrünün sonunda (4) o Mecusi kâfiri ne mertebeye ulaştırdı. Cömertlikten gafil olma ki güzel ibadettir (5) ve billâhittevfik.

Yirmi Yedinci Hadis: *İkrime an İbni Abbas -r. anhuma-* (6) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ سَتَرَاللَّهُ تَعَالَى بَيْنَ كُلِّ عَبْدٍ وَ بَيْنَ النَّاسِ فَيَدْفَعُ عَلَيْهِ كِتَابَ حَسَنَاتِهِ فَيَقْرَأُ فَيَقُولُ مَا تَرَى عَلَيْهِ أَرَى حَسَنَاتٍ كَثِيرَةً فَيَقُولُ اللَّهُ هَلْ نُقْصَ مِنْهَا شَيْءٌ فَيَقُولُ لَا ثُمَّ يَدْفَعُ إِلَيْهِ كِتَابَ سَيِّئَاتِهِ فَيَقُولُ مَا تَرَى فَيَقُولُ أَرَى سَيِّئَاتٍ كَثِيرَةً فَيَقُولُ أَتَعْرِفُهَا فَيَقُولُ نَعَمْ فَيَقُولُ هَلْ زَيْدٌ عَلَيْكَ فِيهَا شَيْءٌ فَيَقُولُ لَا ثُمَّ Yirmi yedinci hadisin manası budur ki Resulullah Hazreti (12) şöyle buyurdu ki kıyamet günü olduğunda Allahutaala kulların arasın[d]a (13) bir perde yaratıp [bu perdeyi] çeker ki birbirinin sırrına vakıf olmasınlar. Ondan sonra iyi amel (14) kitabını kulun eline verir. Bu kul okur, görür. Ondan [sonra] söyler: “Ey kulum! Kitabını okudun (15) mu?” Cevap verir: “Evet.” [Allah] sorar: “İçinde ne gördün?” Cevap verir: “Çok miktarda güzel amel.” Sorar: “Ey kulum! (16) hiç eksik yazılmış mı?” Cevap verir: “Yok, tamam yazılmıştır.” Ondan sonra günah kitabını 52a (1) eline verir. Söyler ki “Bunu da oku.” Okur görür ki ne kadar günahları varsa (2) hep yazılmış. Sorar: “Ne gördün?” Kul cevap verir: “Günahların hepsi yazılmış.” Hak taala (3) sorar: “Hiç fazla yazılmış mı?” Cevap verir: “Yok, tamam ettiğim gibi yazılmış.” Sorar: “Bilir (4) misin?” Bunlar cevap verir: “Hep bilirim.” Ondan sonra eline bir kâğıt daha verir. “Bunu da gör.” (5) der. Görür ki içinde şu iyi ameller, sevaplar yazılmış ki birisini işlediğini (6) bilmez. Ondan sonra “Ey kulum! Bunları bilir misin?” Cevap verir: “Yok bilmem.” Hak taala söyler: (7) “Bu şu zulümlerdir ki sana eylemişlerdi. Senin haberin olmadan gıybetin[i] ettikleri (8) gibi, ardınca kuyular kazdıkları gibi. Ben onların ücretini hiç zayi etmedim. İşte (9) yazdım.” der ve buna münasip hikâye odur ki İbrahim bin Ethem ki Belh padişahıydı. (10) - Nitekim yukarı da beyan eylemiştik.- Sonra ki derviş olup kulların[ın] (11) hepsini azat eylemişti. Bir gün Baalbek yörelerinde hacca giderken bir kimse kan[ı bile] (12) sarhoş. İbrahim[e] sordu: “Bire ne kişisin? Sahibinden kaçmış köleye benzersin.” Cevap verdi: (13) “Evet kulum.” Sordu: “Hiç şu yakınlarda bayındırlık var mıdır? Tez kılavuz (14) ol bana.” dedi. İbrahim “Ne olur.” deyip aldı bu herifi, kabirler[in] içine (15) getirdi ki “İşte bayındırlık budur.” O herif gazaba gelip 52b (1) bir iki yerde[n] başını yardı. “Bak, bak! Bir de kendini deliliğe vurursun.” der. İbrahim (2) Ethem Hazretleri o vurdukça ona dualar eylerdi. Sonunda bu garibe bir (3) ip taktı, alıp şehre getirdi. Şehir halkı İbrahim’i görünce tanıdılar. (4) “Hey zalim kişi! Buna İbrahim Ethem derler. Belh padişahıyken padişahlığını terk (5) eyledi, derviş oldu. Bunun ne günahı var ki böyle döversin?” dediler. Meğer hikmet-i (6) ilahi o herif İbrahim’in kullarından birisiymiş. Ansızın atından yere yıkılıp (7) İbrahim’in ayağına düştü, af istedi. İbrahim söyledi: “Daha o

vurduğun (8) vakit affettim.” Söyledi: “Ey sultanım! Ben size kimsiniz diye sordum. (9) Siz kuluz dediniz.” İbrahim söyledi: “Bütün âlem Allah’ın kuludur.” Sordu: (10) “Ya ben size vurduğum vakit siz sana Allah rahmet eylesin derdiniz.” İbrahim Cevap verdi: (11) “Sen bana vurdukça Hak katında benim derecelerim artardı. Bana öyle iyilik etmiş (12) oldun. Ben iyiliğe dua etmeyeyim mi?” dedi ve billâhittevfık.

(13) **Yirmi Sekizinci Hadis:** *Esmâ binti Umeys* قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لِبَنِي الْعَبْدِ عَبْدٌ تَجَبَّرَ وَ أَقْبَلَ وَ نَسِيَ الْجَبَّارَ الْأَعْلَى بِئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ يَحْتَلُّ بِالشُّبُهَاتِ بِئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ هَوَىٰ يُضِلُّهُ

53a (1) Yirmi sekizinci hadisin manası budur ki Esmâ binti Umeys rivayet eder ki (2) işittim Resu[l] Hazretini. Derdi ki “Ne yaramaz kuldur şu kul ki zor eyler ve kibir (3) eyler. Cebbar ve Mütekebbir Tanrı’yı anmaz ve ne yaramaz kuldur şu kul. Çünkü şüphelerde (4) konaklar (şüpheli şeyleri yapar) ve ne yaramaz kuldur şu kul ki nefesine tabi olur. Nefsi onu (5) alçaltır.” ve buna münasip **hikâye** odur. Ömer ibni Abdülaziz hilafeti (6) zamanında Rum’a gaza için asker göndermişti. Kâfir galip olup o (7) askeri kırdı. Sahabeden yirmi nefer kişi[yi] Kayser’e esir getirdiler. Rum Kayseri bunların (8) birine söyledi: “Gel dinin terk eyle puta tap. Eğer sözümü tutarsan (9) sana sancak veririm, bir mülke padişah ederim ve eğer sözümü tutmazsan boynunu (10) vururlar.” O kişi söyledi: “Haşa ki ben dinimi dünyaya satayım. Hükmün geçerse başıma (11) geçer, dinime geçmez ne eyler[sen] eyle.” dedi. Bu söz üzerine Rum Kayseri emir verdi, boynunu vurdular. (12) Ravi söyler: “O kişinin başı üç kere meydanı dolaştıktan sonra bu ayeti (13) okuyup sakın oldu” ki يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً فَادْخُلِي فِي

⁴⁷ عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّاتِي Rum Kayseri çok öfkeleni esirin (15) birin[i] daha getirdiler. Ona da evvelki gibi dedi. O da dininden dönmedi. **53b** (1) Onun da boynun[u] vurdu. O mazlumun başı da üç kere meydanı dolaştı. (2) Sonra bu ayeti okuyup sakın oldu. فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ رَاضِيَةٍ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ Rum Kayseri daha çok gazaba gelip esirin birin[i] daha (4) getirtti. Ona da evvelkiler gibi dedi ki “Eğer dinin terk edip benim dinime girersen (5) sana “sancak”, “bayrak” ve hükümdarlık alametleri veririm ve aksi takdirde senin de şu yoldaşların (6) gibi başını keserim.” Ona kötü bahtlık yetişip “Ne olur dinini kabul eyledim (7) “sancak” verirsen.” dedi. Rum Kayseri, vezirine işaret eyledi ki “Bu kişiye tez (8) filan yerin sancağını verin.” Vezirin veziri söyledi: “Hey sultanım! Hemen bunun (9) döndüm demesiyle buna inanır mısınız? Davaya mana, âşığa nişan gerektir.

⁴⁷ Fecr, 89/27-28-29-30

⁴⁸ Hakka, 69/21-22-23

(10) Eğer gerçek[ten] bizim dinimize girdiyse yoldaşlarından birisinin boynunu vursun
 (11) önümüzde. Ondan [sonra] inanalım.” O bahtsız “Ne olur.” dedi. Ondan sonra esir olan (12) Müslümanlardan birisini getirdiler. Aman vermeyip boynunu vurdu. Rum Kayseri (13) söyledi: “Hey! Bu gerçekten döndü, hemen buna berat, asker müfrezesi [verin.]” Vezir söyledi: (14) “Hey Sultanım! İşlediğimiz iş âkıl[lıca] iş değildir. Bir kişi ki bunca yıllık (15) din kardeşini korumayıp kendi başı[nın] kurtuluşu için öldürür.
54a (1) Öyle kimseden ne hayır umarsın? Bugün yarın bize de böyle eyler.” (2) dedi. Ondan sonra Kayser “makul” deyip emreyledi. Onun da başın[1] kestiler. (3) Bunun da başı üç kere meydanı dolanıp ondan [sonra] bu ayeti okuyup (4) sakın oldu. ⁴⁹ أَفَ أَنْتَ تُنْفِذُ Ama o iki başın yanına (5) varmadı, ayrıca durdu ve billâhittevfik.

Yirmi Dokuzuncu Hadis: (6) *Abdülaziz ibni Suhaybin* قَالَ سَمِعْتُ *Enes ibni Mâlik - r. anhu-* (7) قَالَ مَرُّو بِجَنَازَةٍ فَأَتْنُو عَلَيْهَا شَرًّا فَقَالَ عَلَيْهِ وَجَبَتْ لَهُ مَرُّو بِجَنَازَةٍ فَأَتْنُو عَلَيْهَا شَرًّا فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَجَبَتْ لَهُ مَا وَجَبَتْ لِلنَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ هَذَا أَتَيْنِي عَلَيْهِ خَيْرًا وَجَبَتْ لَهُ فَقَالَ عُمَرُ ابْنُ خَطَّابٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مَا وَجَبَتْ لِلنَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ هَذَا أَتَيْنِي عَلَيْهِ شَرًّا وَجَبَتْ لَهُ النَّارُ أَنْتُمْ شُهَدَاءُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ Ebilesved rivayet eyler. Ebulesved (12) ki Resul Hazreti buyurdu ki “Sizden bir gün olmaz (13) üç kişi [bir vefat etmiş kişiyi] hayırla anarsa muhakkak [o kişi] cennete girer.” Ben söyledim: “Ya Resulallah! İki kişi de hayırla ansa [vefat etmiş kişi] cennete girer mi?” (14) Söyledi: “İki [kişi] de ansa cennete girer.”

Otuzuncu Hadis: *Câbir bin Abdullah -r. anhu-* (15) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا مَاتَ الْعَبْدُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مِنْهُ شَرًّا وَقَالَ النَّاسُ خَيْرًا يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى الْمَلَائِكَةُ قَدْ قَبِلْتُ شَهَادَتَ عِبَادِي عَلَى عِبْدِي وَغَفَرْتُ 54b (2) ...Otuzuncu hadisin (3) manası budur ki Resul Hazreti -s.a.s.- kul öldüğü zaman bir kulun (4) bütün ameli şer olsa ama kullar onun için hayır dileğinde bulunsalar yani (5) ardınca iyiliğin[i] söyleseler Hak taala buyurur: “Ey melekler! Doğrusu kullarım[in] (6) şehadetin[i] kabul eyledim şu kulumun üzerine de kullarım üzerine (7) de. O kulumun bütün günahlarını biliyorken bağışladım.” der ve buna münasip (8) **hikâye** odur ki eski zamanlarda bir kişi vardı, çok hilebaz, dolandırıcı (9) idi. İsmine Tarrad derlerdi. Sanatı, mesleği oydu ki çarşıda, pazarda (10) gezerdi. Bir misafir kimseyi bulsa hemen bununla merhaba edip “Nasılsın iyi (11) misin? Ben senin kardeşlerin[i], babanı bilirim, sen beni bilmezsin. Kalk gel sana ziyafet (12) çekeyim.” derdi. Alırdı, bir aşçı[ya] ya bir yabancı dükkâna gelirdi. Türlü türlü (13) yemekler

⁴⁹ Zümer, 39/19: “Hakkında azap sözü (hükümü) gerçekleşenler, hiç onlar gibi olur mu? Cehennemlikleri sen mi kurtaracaksın?” → DKM, 459.

getirirdi. Yerler[di], [yemek] azıcık kaldığı zaman bir bahane bulup kendisi sıvıştırdı. (14) Aşçı o herifi tutup akçesin[i] alırdı. Atmış yıl bu huyyla, (15) hileyle yaşadı. Sonunda ölüm hastalığına düştüğü zaman bu hadisi işitti 55a (1) ki “İki kişi bir kişinin ardınca Allah rahmet eylesin, iyi kişiydi deseler Hak taala (2) onların şehadetiyle o kişiyi -ne kadar asiyse de- bağışlardı.” Hasılı iki salih (3) kişi bulup yirmi beşer akçe verdi ki ardınca Allah rahmet etsin demeleri için. Allah (4) rahmet eylesin diyeler. Ne zaman ki vefat etti her kişi: “Vay, ne kurtulduk! Şu hilebazdan” (5) demeye başladı. Sadece o iki kişi tabutun ardınca yürüyüp “Allah [rahmet] (6) etsin diyene Allah rahmet eylesin.” derdi ve kullar da onların sözüyle (7) “Allah rahmet etsin.” diye söylerlerdi. Nitekim şimdi halk içinde âdettir. (8) Hatta defin bitip halk dönünce iki melek gelip (9) o Tarrad’ın ruhuna soru sormak istediler. Hak tarafından bir nida geldi ki (10) “Ey melekler! Kuluma soru sorman, şu kuluma ki altmış yıl hileyle yaşadı ve hileyle (11) sonunda imanı kapandı. Ben o iki şahidin şehadetiyle o Tarrad’ı bağışladım (12) gerçi şahitler de ücretliyse de. Çünkü Erhamarrahimin, Eşfeeşşafiin’im, (13) kulumun benden başka varacak kapısı yoktur.” ve billâhittevfik.

(14) **Otuz Birinci Hadis**⁵⁰: İbni Abbas -r. anhu- قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ يَدْفَعُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَنْ أُمَّتِي لِمَنْ يُصَلِّي عَنْ مَنْ لَا يُصَلِّي وَلَوْ اجْتَمَعَ عَلَى تَرْكِ الصَّلَاةِ مَا نَظَرَهُمُ اللَّهُ طَرَفَةَ عَيْنٍ وَيَدْفَعُ اللَّهُ لِمَنْ يُزَكِّي مِنْ أُمَّتِي عَمَّنْ لَا يُزَكِّي وَلَوْ اجْتَمَعُوا عَلَى تَرْكِ الزَّكَاةِ مَا نَظَرَهُمُ اللَّهُ طَرَفَةَ عَيْنٍ 55b ...(3) Otuz birinci hadisin manası budur ki İbni (4) Abbas rivayet eder Resul Hazretinden. Şöyle buyurur ki Allahutaala ümmetimden (5) affeyler nama[z] kılanlar için namaz kılmayanların günahını ve eğer cümlesi namaz kılmasalar (6) Allahutaala birisine nazar eylemez der ve affeyler zekât verenler için zekât vermeyenlerin (7) günahını. Affeyler hac edenler için hac etmeyenlerin günahını. Affeyler (8) oruç tutanlar için şu oruç tutmayanların günahını. Sözün kısası (9) [bu hadis] emir tutanlar için emir tutmayanların günahını affeylemez, [yüzüne] nazar eylemez [görüşünü] red[deder] ve (10) bu ayeti okudu ki وَلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضُهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ⁵¹ (11) bu ayeti okudu ki ve buna münasip hikâye odur ki Fazıl (12) ibni Gayyas -rahmetullâhi aleyhi- büyük şeyhlerdendir, cehalet âleminde anılır[dı]. (13) Haramiydi, yo kesiciydi. Bir gece başını bir taş üzerine koyup yatardı. (14) Bir kafil o yere yakın geldiğinde kafil halkı

⁵⁰ Bu hadis İslam dininin ana ilkeleri ile bağdaşmamaktadır. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır. “Onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz.” Bakara, 2/134. → DKM, 19.

⁵¹ Bakara, 2/251

söylediler: “Fazıl yoldaşlarıyla buradadır. (15) Nasıl edelim?” Bir bölüğü söyledi: “Ok atalım olur ki fayda eyler ve aksi takdirde **56a** (1) dönelim gidelim.” Ondan sonra birisi bir ok çıkarıp söyledi ve bu ayeti okudu ki (2) ⁵² اَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ Yani daha saati (3) gelmedi mi şunların, iman getirdiler, gönülleri korkar Allah’ı zikretmekle. Fazıl (4) işitip feryat eyledi, düştü, aklı gitti. Kulları sandılar ki ok dokundu, (5) gövdesini aradılar ok yarası bulamadılar. Ne zaman ki kendine geldi söyledi: (6) “Ey delikanlılar! Bana Allah oku dokundu ki yarası ciğerde gizlidir.” Bu kez kafil (7) erlerinden ikinci kişi bir ok daha attı ve bu ayeti okudu ⁵³ وَيَأْنِيؤُا اِلَى رَبِّكُمْ وَاَسْلِيْمُوْا لَهُ Yani Allah’a dönün bütün belalardan kurtulun. Yine Fazıl bir (9) sancı eyleyip düştü aklı gitti. Ne zaman ki aklı geldi hizmetkârlarına söyledi: (10) “Benim gönlüme Allah korkusu girdi. Varın hep azat olun, beni terk edin. (11) Ben haramilikten vazgeçtim.” dedi. Hemen Mekke tarafına yöneldi. Ne zaman ki mihraba (12) geldi Harun Reşit karşı gelip söyledi: “Ey Fazıl! Ben düşümde gördüm (13) bir haberci nida edip çağırdı ki gerçekten Fazıl Allah’tan korktu, haramiliğini (14) terk etti, efendisinin hizmetini seçti.” Fazıl işitip tekrar sancı (15) eyledi, düştü, aklı gitti; ne zaman ki kendine geldi, söyledi: “İlâhî, seyyîdî ve mevlâyî **56b** (1) kırk yıllık kaçkın kulunu bir kere kapına gelmekle kabul eyledin mi? Kereminle, (2) fazlınla günahımı evliyana, enbiyana bağışladın mı?” dedi ve billâhittevfik.

(3) **Otuz İkinci Hadis:** *Ebî Hureyre -r. anh-* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خِيَارُ أُمَّتِي مَنْ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّي رَسُولُ اللَّهِ وَإِذَا أَحْسَنُوا اسْتَبْشَرُوا وَإِذَا أَسَاءُوا اسْتَعْفَرُوا وَأَنْ شِرَارَ أُمَّتِي الَّذِينَ أُوتُوا فِي النَّعِيمِ وَغَدُوا فِي النَّعِيمِ وَهَمَّتْهُمْ أَلْوَانُ الطَّعَامِ وَالْوَانُ الشَّرَابِ Otuz (7) ikinci hadisin manası budur ki Ebû Hureyre Hazretleri rivayet eder resul (8) Hazretinden. Şöyle buyurur ki ümmetimin hayırlısı şunlardır ki şehadet kelimesin[i] (9) inanarak Allah rızası için söyledikten sonra ihsan eylese[ler] safalar sürerler. Allah yolunda bir şeyler bağışladıkları zaman vakitlerini zevkli, huzurlu, eğlenceli geçirirler. (10) Günah işledikleri zaman tezcek istiğfar ederler. Ümmetimin şerlisi odur ki [nimet] (11) içinde doğar ve nimet içinde sabahlar ve nimet içinde geceler ve himmetini, gece ve (12) gündüz nefis yemekler yiyip, türlü şaraplar içirmekte geçirir ve buna (13) münasip **hikâye** odur. Peygamberlerin Efendisi -s.a.s.- sahabesini kulluğa (14) ve ibadete şu kadar teşvik etti ki ashap gecelerde uyumazlardı. Hatta bir gece (15) Recep ayında gece

⁵² Hadîd 57/16

⁵³ Zümer, 39/54

yarısında mescidine geldi, gördü bir köşede Ebubekir Hazretleri 57a (1) -r. anhu- durup hatim ile namaz kılar. Yavaş yavaş yanına vardı, dinledi. (2) Ne zaman ki bu ayete geldiyse ⁵⁴ اِذْ هُمَا فِي الْغَارِ düştü aklı gitti (3) ve Resul Hazretleri -s.a.s.- o bucaktan gitti bir bucağa daha (4) geldi. Gördü Hazret-i Ömer -r. anh- durmuş hatim ile namaz kılar. O da (5) ne zaman ki bu ayete geldi ⁵⁵ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ o da düştü, (6) aklı gitti ve Resul Hazretleri -s.a.s.- o bucaktan da gitti. Bir bucağa daha geldi. (7) Gördü Hazret-i Osman -r. anh- da hatim ile namaza durmuş. Ne zaman ki (8) bu ayete geldi ⁵⁶ اِنَّ ثَانِيِ الْاُنْبِيَا اِذْ هُمَا فِي الْغَارِ [düştü, aklı gitti] (9) ve o bucaktan da gidip bir bucağa daha geldi. Gördü Müminlerin Emiri (10) Ali -k.v.- durup hatim ile namaz kılar. Ne zaman ki bu ayete geldi (11) ⁵⁷ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ dedi secdeye düştü, (12) aklı gitti ve Resul Hazreti -s.a.s.- bunları böyle görüp mescitten (13) çıktı, evine gitti. Ne zaman ki sabah oldu her biri Resul Hazreti huzurunda (14) toplandılar. Evvel Ebubekir Hazretinden sordu ki bu gece Kur'an okurken (15) filan ayete gelince düştün, aklın gitti. Sebep neydi? Söyledi: “Ya Resulallah! (16) Hatırıma şu geldi ki ben yüzü kara kul kimim ki? Hak taala Kur'an'da [beni] yâd 57b (1) edip ⁵⁸ اِذْ هُمَا فِي الْغَارِ der, habibiyle mağarada birlikte olduğu[mu] (2) hasseten yâd eder.” dedi. Ondan sonra Hazret-i Ömer’e sordu ki senin hâlin neydi? (3) O da söyledi: “Ne olsa gerek benim de hatırıma bu geldi ki ben[im gibi] değersiz, kemter, kim olurum ki (4) Hak taala celle şânuhû Kur'an'da yâd edip ⁵⁹ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ der. Allah sana yeter ya Muhammed ve Müminlerden sana tabi olan (6, 7) yeter der. Muradı ben fakirim. Benim ne kudretim var ki bana Allahutaala böyle saygı gösterir.” dedi. Ondan sonra Hazret-i Osman’a sordu ki senin hâlin neydi? O da (8) söyledi: “Ya Resulallah! Benim de hatırıma bu geldi ki ben hakir ve fakir kim olurum (9) ki beni Allahutaala Kur'an'ında hasseten yâd eyler ⁶⁰ اِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ Yani Allahutaala Müminlerin nefislerin[i] ve malların[ı] alır (11) yerine cenneti verir diye buyurdu. Bu ayeti benim hakkımda buyurduğundan bana bir halet (12) geldi.” dedi. Ondan sonra Müminlerin Emiri Ali -kerremallahu vecchühü-[ye] sordu ki “Ya Ali! (13) Senin hâlin

⁵⁴ Tevbe, 9/40

⁵⁵ Enfâl, 8/64

⁵⁶ Tevbe, 9/111

⁵⁷ Zümer, 39/09

⁵⁸ Tevbe, 9/40

⁵⁹ Enfâl, 8/64

⁶⁰ Tevbe, 9/111

neydi?” Müminlerin Emiri söyledi: “Ya Resulallah! Benim de hatırıma (14) şu geldi ki ben hakir ve fakir, kim olurum ki Hak celle ve alâ Kur'an'ında beni ayet ile (15) ulular. ⁶¹ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ Yani bilen kişiyle 58a (1, 2) bilmeyen bir midir? der. Hassaten [beni] ilim ile yâd eyler.” dedi. Ondan sonra bu dört halifeyi, Allahtaala Kur'an'ında ve her birin[i] bir özelliğiyle teselli eyleyip andığı için bunlar heyecanlanıp (3) o ayetlere gelince düşerlerdi, akılları giderdi, geceden sabaha değin bu hâlde (4) kalırlardı ve billahittevfik.

Otuz Üçüncü Hadis: *Abdurrahman ibni Zeydin* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ غُتِلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ لَمْ يُزَرْ بِالْمَاءِ عَلَى شَعْرِهِ مِنْ جَسَدٍ إِلَّا تَلَا لَنْتَ نُورًا فَيَصِيرُ كُلُّهَا نُورًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ Otuz üçüncü (7, 8) hadisin manası budur ki Resul Hazreti buyurur: Bir kişinin cuma günü cesedinden her bir kılına su dokunacak şekilde gusül eylemesi gerekir. [Çünkü] kıyamet gününde nur olacaktır (9, 10) o kimsenin cesedi ve o cuma günü bir güzel sevimli oğlan suretinde gelecektir. Başında cennet taşlarından bir taş olur. Söyler: “Esselâmü aleyke ya filan.” (11) O kişi söyler ki “Sen kimsin?” O cevap verir ki “Ben şu cumayım ki sen bende (12) gusül eylemiştin. Şimdi ben Rabbim katında onu şehadet etmeye geldim.” der ve şehadet eyler. (13) Onun şehadetiyle o kulu cennete iletirler. Ondan sonra buyurdu ki bir kişi cuma gün[ü] (14,15) gusül eylese, ondan sonra temiz kaftanlar giyse ondan sonra çıksa, cumaya gitse yolda attığı her adım [için] yer[in] dibine dek yedi kat [toprak] kazarlar, kıyamet gününde terazisine koyarlar 58b (1) iyi amel kefesi ağır gelmesi için ve buna münasip **hikâye** odur ki bir kimse vardı. (2) Cuma gün[ü] üç işi çıktı. Biri değirmene varıp un öğütmek ki gayet (3) mühimdir. Biri bostanına varıp su salıvermek o da gayet mühimdir. Biri cuma (4) namazın[ı] kılmak o da gayet mühimdi. Ama bu üçün birisin[i] ederse ikisi kalmak (5) lazım gelirdi çünkü birbirinden gayet uzaktı. Şeytan buna telkin ederdi (6) ki “Değirmenine var, bostanına var. Kalırsa cuma kalsın.” Melekler telkin ederdi (7) ki “Cumaya var ki o iki maslahatına da Allah kefil olur.” Sonunda bu kişi söyledi: “Tecrübe (8) edeyim, göreyim cumaya varmakla o iki işim nasıl tamam olur?” Ondan sonra gusül edip (9) abdest aldı, cumaya geldi cuma namazın[ı] kılıp koştu, değirmene geldi. Meğer değirmende (10) ne kadar buğday varsa hep öğütülmüştü. Değirmenci söyledi: “Şu çuval sahibi (11) gelmedi. Değirmen boş demekten[se] şu buğdayı öğüteyim.” diye herifin buğdayını (12) öğüttü. Şöyle ki kudret-

⁶¹ Zümer, 39/09

i Hak'tan hiç o şekilde, un öğütülmemişti. Değirmene (13) varıp ununu böyle öğütülmüş buldu. İkinci [iş olarak] bostanına koştu. Meğer bostan komşusu kendi (14) bostanına suyu salıvermiş. Su galip (15) geldiği zaman söyledi: “Şu komşum bostanına gelip su salıvermedi, su yabana aktığından **59a** (1) ne olur. Ben yoldaşlık edip suyu komşumun bostanına salıvereyim.” (2) dedi. Herif bostana geldi, gördü kendi suladığından daha güzel sulanmış. (3) Bu kez sahih iman getirdi ki [kişi] her işini Allah'a bıraksa ve O'nun yaptığı her şeyi gönül hoşluğu ile karşılarsa o kişinin (4) bütün işlerine Huda kefil olurmuş. Bilhassa cuma namazı ki Hak katında gayet (5) sevgilidir ve billâhittevfik.

Otuz Dördüncü Hadis: *Ali ibni Hasan ibni Aliyyî* قَالَ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَرْبَعٌ مِنْ كُرِّهِ فِيهِ كَمَلٌ إِسْلَامُهُ وَلَوْ كَانَ لَهُ مِنْ قَرْنِهِ إِلَى قَدَمِهِ خَطَا يَا الصِّدِّيقُ وَالشُّكْرُ وَالْحَيَاءُ وَ حُسْنُ الْخُلُقِ Otuz dördüncü hadisin manası (8) budur ki bir kişide İslam olursa, kâmil olur -eğer başından ayağından günah dolu olacak (9) olursa [bile]- [şu dört madde ile:] biri doğruluktur, birisi şükürdür, [biri hayâdır⁶²], biri güzel ahlaktır ve buna münasip (10) **hikâye** odur ki Cafer-i Tayyar ki Müminlerin Emiri Ali'nin amcasıdır. Doğruluğu bereketinde (11) Allahtaala iki kanat verdi. İnci ile yakut ile süslü cennette sürekli uçmaktadır çünkü (12) bütün ömründe yalan söylememişti. Ne zaman ki İslam'a gelip bu makama yetişince Resul (13) Hazreti - s.a.s.- bir gün sordu: “Ya Cafer-i Ebî Tâlip! Ne amel ile bu de[re]ceye (14) yetiştin?” Cevap verdi: “Ya Resulallah! Bilmem. Muhakkak küfür hâlinde ve İslam hâlinde üç (15) nesneden çok kaçınırdım.” Resulullah'a söyledi: “Evvel bu ki ne küfür hâlinde **59b** (1) ne İslam hâlinde yalan söylemedim. Asla zina da eylemedim ve üçüncü: Küfür hâlinde (2) ve İslam hâlinde şarap için sarhoş da olmadım.” Resul Hazreti sordu: “Bunlar (3) İslam'da haramdır. Küfürde nasıl kaçınabildin?” Cevap verdi: “Ya Resulallah! (4) Düşündüm ki yalancılık halk içinde bir fena suç ve zina eylemek de bir yaramaz (5) fiil ki eğer benim eşime ya kız kardeşim[e] eyleseler ben katlanamazdım. Ya ellerin (6) hâli ne olur? Ama şarap içmeden kaçınmamın sebebi buydu ki gördüm bütün (7) âlem aklım ziyade olsun diye çalışır. Bir kişi içtiği zaman akli gider, maskara (8) olur, saçma sapan sözler söyler. Halk ona gülüşür. O sebepten bu üç fiilden (9) kendimi men eyledim ve Allahutaala da onun için beni (10) yüceltti, bende iki kanat bitirdi ki meleklerle birlikte uçarım.”

⁶²Hadisin Arapça aslında var olan hayâya tercümede değinilmemiş.

memleketinden çıkayım, gideyim.” Söyledi: “Ardımızdan kâfirler gelecek olursa (13) onlarla kim dövüşür?” Ben söyledim: “Sana bir dua öğreteyim ki o gelen kâfirlerden (14) sen aman bulasın.” Öyle deyince Müslüman oldu ve ben de ona Fatiha suresin[i] (15) öğrettim ve sabah bir ata o bindi ve birine ben çıktım. Gittik ansızın kuşluk **61a** (1) vaktinde -elli miktarı var- kâfir[i] ardımızdan gördük, sıra sıra olmuş (2) geliyor bizimle cenk etmeye. Bu Müslüman olan oğlan bana söyledi: “Ben bunlara (3) doğru varayım, bunların muradın[1] bileyim, sen geride dur.” Böyle dedikten sonra ileri vardı. (4) O gelen kâfirler hemen bu oğlanın üstüne [ezmesi için] at saldırlar. Onu gördüm ki (5) oğlan yüzünü göğse tutup söyledi: “Ya Rabbi! Bu Fatiha suresi hürmetine [bizi] kâfirlerden (6) kurtar.” O an oğlanın atının iki tarafından iki yeşil kanat çıktı (7) ve o oğlanı gördüm hava yüzüne kuş gibi uçtu ve bilmedim ki ne oldu Fatiha (8) suresi bereketinde ve billâhittevfik.

Otuz Yedinci Hadis: *Ebi Hureyre* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا جَلَسَ أَحَدُكُمْ فِي مَجْلِسٍ فَلَا يَبْرَحَنَّ حَتَّى يَقُولَ ثَلَاثًا مَرَّاتٍ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ اغْفِرْ لِي وَتُبْ عَلَيَّ فَإِنْ كَانَ أُنْبَى خَيْرًا كَانَ كَا الطَّبَايعِ عَلَيْهِ وَإِنْ كَانَ مَجْلِسٌ لَفُظٌ كَانَ كَفَّارَةً لِمَا كَانَ فِي ذَلِكَ الْمَجْلِسِ Otuz yedinci hadisin manası budur ki Ebû Hureyre (13) rivayet eder Resul Hazretinden -s.a.s.- şöyle buyurur ki (14) sizin biriniz bir mecliste oturduğu zaman, kalkmadığı zaman muhakkak bu duayı üç kere (15) okusun: **61b** ... (1) Eğer o meclis hayır meclisiyse her bir hayrına yüz bin hayır yazılır ve eğer şer (2) meclisiyse günahlarına kefarete olur ve buna münasip **hikâye** odur: Bir gün Bayezid-i (3) Bestami -rahmetullâhi aleyh- münacat eyledi. “Ya Rabbi! Benim cennetimde komşum kimdir? Bana bildir.” Gönlüne (4) Allahtaala şöyle ilham bıraktı ki “Ya Bayezid senin cennetteki komşun Abdullah derler (5) filan mahalde bir kimse var.” Bayezid söyler: “Kalktım, arayarak o mahalleyi buldum ve o evi (6) buldum. Kapısın[1] tıklattım. İçeriden bir hatun çıktı.” Söyledim: “Abdullah’ın evi bu mudur?” (7) Söyledi: “Sen Abdullah’ı neylersin? Senin üstünden [başından] bir salih kişi olduğun anlaşılıyor. Abdullah dediğin (8) bir fasık facir kimsedir. Yoksa seni su değirmenin kepeğine mi attılar [da sürekli dönmekten başın döndüğü için böyle saçmalıyorsun]?” Bayezid söyler: “İstiğfar (9) eyledim. Sandım ki benim gönlüme gelen şeytan vesvesesidir. Bari söyledim: Hele nerededir? (10) Görünce ben onu -nasıl kimsedir- bilirim.” Söyledi: “Var onu harabatta,

⁶⁷ “Allah’ım! Seni her türlü noksanlıklardan tenzih eder, hamdimi sana takdim ederim. Senden başka hiçbir ilah bulunmadığına şehadet ederim. Senden mağfiret diliyor ve tevbe ediyorum.” (Tirmizi, Deavat)

meyhanelerde ara.” Vardım (11) meyhanelere. Birçok meyhanede kimse yoktu. Bir meyhanede şu kadar halk çoktu, değersiz ve zararlı kimseler[in] (12) bir gürültü[sü vardı]. Gider[ken] gönlümde[n] söyledim: “Şu benimle cennette komşu olacak kimse[nin] bu sıfatla (13) [bana komşu] olma[sı] ne münasebet.” dedim ve ayağım içeri basmışken geri çekildim, vazgeçtim. O an (14) onu gördüm ki bu oturanların birisi ayak üzere kalkıp söyledi: “Hey komşu Bayezid! (15) Cennetteki komşunla buluşmadan ne tez vazgeçtin.” O an ihtiyarım kalmadı. **62a** (1) İçeri girdim. Ben söyledim: “Bu sırrı kimseye dememiştim. Sen nereden duydun?” Söyledi: (2) “Sana söyleyen kimse bana da söyledi ki Bayezid seni bulmak için geldi, vazgeçti, (3) döndü.” dediler. Bayezid söyler: “Ben söyledim: “Ya bunun gibi hâlin var, bu fasıklar (4) arasında neylersin?” Söyledi: “Bârekellâh! Cennette yalnız biz ikimiz olalım (5) başka kimse olmasın mı? Bunlar seksen kişiydi. Bunların meşrebince olmakla kırkını (6) ıslah eyledim, sen de kırkını ıslah eyle. ” Abdullah böyle deyince o an Bayezid-i (7) Bestami de -rahmetullâhi aleyh- bir cezbe saldı ki bu oturan kırk kimseydi ama (8) her biri fasıklar[dan]dı. Abdullah’a söylediler: “Şu konuştuğun adam ne hararetli (9) kimsedir, kimdir? Bize bildir.” Abdullah söyledi: “Hiç Bayezid-i Bestamî ulu şeyh[i] işittiniz mi?” (10) Cevap verdiler: “Evet.” Söyledi: “O kendisidir.” Ondan sonra o an bu kırk nefer kimse bellerine bağladıkları kıldan yapılmış uzun kuşaklarını (11) kesip Bayezid’in önünde tövbe eylediler. Ravi söyler: Bayezid onların her birine (12) hemen hilafet verip her birin[i] bir tarafa irşada gönderdi ve billâhittevfik.

(13) **Otuz Sekizinci Hadis:** *Sait ibni Müseyyibin an ebî hi an Nebiyyi -a.s-* (14) *عَنِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذْ اجْتَمَعَ أَهْلُ النَّارِ فِي النَّارِ وَ مَعَهُمْ مَنْ شَاءَ اللَّهُ مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ قَالَ الْكُفَّارُ لِلْمُسْلِمِينَ أَلَمْ تَكُونُوا مُسْلِمِينَ* Otuz sekizinci hadisin manası odur ki **62b** (1) Sait ibni Müseyyet rivayet eyler Resul Hazretinden. -a.s- Ehl-i (2) cehennem, cehennemde toplandıkları zaman ve kible ehlinin asileriyle buluştukları zaman, kâfirler derler: (3) “Siz Müslümanlar değil mi[y]diniz? Cehenneme nasıl girdiniz? Siz kendiniz derdiniz ki Müslüman (4) cehenneme girmez.” Bunlar cevap verirler: “Evet Müslümanlarız ama günahlarımız vardı. Onun için (5) buraya alındık.” Ondan sonra Allahutaala bunların bu kelamın[ı] işitip emr eyler. Kim ki ehl-i (6, 7) kibleyse cehennemden çıkarırlar ancak cehennemde kâfirler kalır. Kâfirler Müslümanların ateşten çıktıklarını gördükleri zaman derler ki “Ne olurdu biz de Müslüman olaydık. Bunlar[in] çıktığı (8) gibi biz de çıkaydık.” derler ve

Resul Hazreti -a.s- okudu ⁶⁸ رُبَّمَا يَوْدُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ Buna münasip hikâye odur ki bir hadiste de (10) Peygamberlerin Efendisi -a.s- buyurur: Kıyamet günü olduğunda Cebrail -a.s- (11) kırk bin yıl kıyamet yerini tavaf eyler, cehennemden bir ses işitir, ümmet-i Muhammed'den (12) bir kimsenin sesini işitir ki ya Hannân, ya Mennân, ya Zelcelâli vel İkrâm diye tesbih (13) eder. Ondan sonra Cebrail gelir arş ayağında secde eyler, söyler: “Ya Rabbi! Cehennemde Müslümanlardan (14) bir kimsenin sesini işittim. Kırk yıldır ya Hannân, ya Mennân diye tesbih eyler. (15) Bildim ki ümmet-i Muhammed'dendir. Ya Rabbi! Sen bilirsin ki Muhammed benimle nasıl dosttur. Ben dilerim **63a** (1) senden ki Muhammed yerine o kimseye ben şefaata eyleyim kabul edesin.” Hak taala (2) söyler: “Ya Cebrail! Layık, şefaata eyle. Var, sana o asiye bağışladım.” der. (3) Ondan sonra Cebrail cehennem Mâlikî'ne söyler: “Tez o filan kimseyi ateşten çıkar. Allahtaala (4) bana bağışladı.” Cebrail böyle söyleyince Mâlik cehenneme girer bin yıl o kimseyi arar, izini sürer, bulamaz çünkü (5) cehennem şöyle kaynar ki demire, taşta döner; halk kaynaya kaynaya demire döner. Mâlik (6) o kimseyi bulamayınca Cebrail'e gelir, “bul[a]madım” der. Cebrail ikinci kere arş ayağına gelir, (7) secde eyler. “Ya Rabbi! Mâlik o asiye bul[a]madı.” der. Hak celle ve âlâ söyler: “Ya Cebrail (8) var Mâlik'e de filan derede filan kuyuda filan bucaktadır.” Ondan sonra Cebrail -a.s- (9) ...gelir haber verir. Mâlik de varır o yerde o biçareyi bulur, görür; baş (10) aşağı asılmış, üstüne yılanlar, akrepler üşüşmüş, boğazında zincir, elinde kelepçe (11) kapkara yanmış, kömür gibi olmuş. Bu hâli gören Mâlik bir tarafından yapışır, o kimseyi kendine (12) çeker. O vakit yılanlar, akrepler üstünden dökülür. Ondan sonra bir daha kımıldatır, (13) silker. Bu kez elinden, boynundan zincir kelepçe[ler] açılır, düşer. Bu kez o asi Mâlik'e (14) yönelip sorar: “Ya Mâlik! Beni kurtarmaya mı geldin yoksa azabımı artırmaya mı geldin?” (15) Cevap verir: “Bilmem, bundan gayri ki senden Cebrail sorumludur. Seni arar.” Böyle dedikten sonra eline yapışıp **63b** (1) çıkardı Cebrail'e teslim eylemek için. Cebrail de eline yapışıp arş ayağına gelir, *yaratılmış[lar]dan* (2) bir kimse bunları görmez. Aksi takdirde “Bu filan asidir ki cehennemde (3) kırk bin yıl ya Hannân ya Mennân derdi.” derler. Ondan sonra Allahtaala sorar: “Ya kulum! Sana peygamber (4, 5) varmadı mı? Benim kelamım işitmedin mi?” Cevap verir: “Ya Rabbi! Peygamberin geldi, kelamın getirdi, iyiliği emredip kötülükten men etti ama nefsimin arzularından

⁶⁸ Hicr, 15/2: *İnkâr edenler, “Keşke müslüman olsaydık.” diye çok arzu edeceklerdir.* → DKM, 261.

geçmedim. Ya Rabbi! Şu kırk bin (6) yıl ya Hannân, ya Mennân tesbihi[n] hakkı için beni bağışla günahlarımı affeyle.” der. Ondan sonra Hak taala (7) söyler: “Seni Cebrail’e bağışladım, günahlarını affettim, ateşten azat ettim Cebrail’in (8) şefaatiyle.” der. Hasılı ondan [sonra] Cebrail o kimseyi alır cennete getirir, kevser suyuyla ve ölümsüzlük suyuyla (9) gusül ettirir. Ondan [sonra] cehennem siması o kimseden gider. Ondan [sonra] o kimseyi cennette Resul (10) Hazretine getirir, söyler: “Ya Muhammed! Senin yerine ben iyi [iş] işledim mi? Ümmetine şefaath (11) eyledim mi?” Resul Hazreti söyler: “Ey Allah’ın habercisi! Güzel [iş] işledin, kardeşi yerine getirdin.” (12) der. Bu hadisi Hasan-ı Basrî Hazretleri işittiği zaman söyledi: “Ya Rabbi! Eğer beni (13) günahımdan ötürü cehenneme koyarsan bari şu kırk bin yıldan sonra çıkan (14) kimse eyle.” Ne güzel insaf ve billâhittevfik.

Otuz Dokuzuncu Hadis: *‘An Mücāhidin ‘an Selmān* عَنْ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّهُ قَالَ مَنْ حَفِظَ *‘An Selmān* عَلَى أُمَّتِي هَذَا الْأَرْبَعِينَ حَدِيثًا دَخَلَ الْجَنَّةَ وَحَشَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مَعَ الْأَنْبِيَاءِ وَالْعُلَمَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَى آخِرِهِ

64a (1) ...Otuz (2) dokuzuncu hadisin manası budur ki Mücahid, Selman’dan o da Hazret-i Resul’dan (3) -a.s- rivayet eder şöyle buyurur ki ümmetimden bir kimse kırk hadis hıfz (4) eylese kıyamet gününde peygamberlerle ve ulemayla haşrolur. Ben söyledim: “Ya Resulallah! (5) O kırk hadis hangisidir?” Söyledi: “Evvel Allah’a iman getirmek ve kıyamet gününe (6) inanmak ve peygamberlere inanmak ve öldükten sonra geri dirilmeye inanmak (7) ve hayrı şerri cümlesini Allah’tan bilmek ve abdest almak ve namaz kılmak ve zekât vermek (8) ve oruç tutmak ve Allah’a ikiyeüzlülük ile ortak koşmamak ve babasına, anasına (9) asi olmamak ve yetim malın[1] yememek ve faiz yememek, şarap içmemek ve zina eylememek (10) ve yalan yere ant içmemek ve yalan yere şahitlik etmemek ve nefislerine uymamak (11) ve kimseyi gıybet eylememek ve kimseye lanet eylememek ve oyun, eğlence gibi faydasız iş ve beyhude şeylerden (12) kaçınmak ve küçüğe küçük, büyüğe büyük dememek, kimseyi maskaralığa (13) almamak ve Allah’ın azabından emin olmamak ve cenabet ile yürümek (14) ve bütün hâlde Allah’a şükür eylemek ve belalara **64b** (1) sabrelemek ve Allah’ın rahmetinden ümidin[i] kesmemek ve Allah’ın buyurduğu (2) yerde olmak ve dünyayı ahiret üzerine tercih etmemek ve bir Mümin (3) kardeşi bir şey istediği vakit bencillik etmeyip vermek ve din (4) babında kendinden yukarıya, dünya [ba]bında kendinden aşağıya bakmak ve yalan (5) söylememek ve kibirli insanlarla münasebette bulunmamak ve hakkı bildiği yerde susmamak ve (6) çocukların, eşin masraflarını karşılamak ve anne baba ve hısım,

akrabayı aramayı, ziyaret etmeyi kesmemek ve her (7) hâlde Kur'an'ı usul ve kaidesine göre okumayı terk etmemek ve cuma namazın[1], bayram namazların[1] terk etmemek.” (8) Selman-ı Parsî söyler: “Ben söyledim. Ya Resulallah! Bu kırk hadisin sevabı ne kadardır? (9) bildirin.” Söyledi: “Ya Selman! O Allah hakkı için ki benim nefsim onun elindedir. Kim ki bu kırk (10) hadisi öğrense ve bir kimseye öğretse Hak taala[nın] bütün dünyayı ve dünyada olan (11) şeyleri o kimseye verme[sin]den hayırlıdır ve o Allah hakkı için ki beni hak peygamber (12) [olarak] gönderdi. Kim ki bu kırk hadisi hatırına alsın ve ancak muradı Allah rızası (13) olsa. [Allah] Teâla kıyamet gününde o kimseye nurdan bir taç giydirir ki bütün öncekiler (14) ve sonrakiler kıyamet gününde o kimseye hayran kalırlar ve o Allah hakkı için ki **65a** (1) beni hak peygamber gönderdi. Kim ki bu kırk hadisi ezberlese kıyamet gününde yetmiş (2) bin kişiye şefaate eyler ki her biri[nin] cehenneme varması emrolunmuş kişilerdir.” (3) ve billâhittevfık.

Kırkinci Hadis: *İbni Abbas* قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْرُجُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ أَقْوَامٌ (6) وَجُوهُهُمْ وَجُوهُ الْدَمِيِّينَ وَقُلُوبُهُمْ قُلُوبُ الشَّيَاطِينِ أَمْثَلُهُمْ أَمْثَلُ أَذْيَابٍ لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ شَيْءٌ مِنَ الرَّحْمَةِ (6) Kırkinci hadisin manası budur ki İbni Abbas rivayet eder Resul (7) Hazretinden. Ahir zamanda bir kavim çıkacaktır ki yüzleri insan yüzüne benzer (8) ve gönülleri şeytan gönlüne benzer. Gönüllerinde rahmet eseri olmaz ve kan (9) dökücü olurlar, haramdan kaçınmazlar ve o vakit bu hadisi buyurdu ki (10) تَبِئَاتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ مُجْتَمِعُونَ فِي الْمَسَاجِدِ (10) Yani bir zaman gelecektir ümmetim üzerine ki mescitlere toplanırlar, bölük bölük (12) namaz kılarlar. Şu hâlde ki bunların aralarında bir Mümin, Müslüman bulunmaz ve buna (13) münasip **hikâye** odur ki geçmiş zamanda Basra şehrinde bir abit vardı. Bir yere (14) gidecek olsa her adımını, ayağın[1] kaldırıp atardı. Örtüsünden toprağı silkerdi. **65b** (1) O toprağı yerinden ayırıp vebale girmez[di] ve avam halk bunun bu ikiyüzlülüğünü görmezlerdi, (2) gerçek sanıp hizmetine koşarlardı. Ta şu mertebe oldu ki (3) halkın hücumundan huzursuz oldu. Bir müridine söyledi ki “Gel seninle bu diyar[dan] (4) gidelim, bir şehre varalım. Olur ki kimse bizi bilmez. İnsanın bilinmemesi iyidir bilinmesinden.” (5) dedi ve o mürit hayli zengin kimseydi. “Ne olur” deyip rıza gösterdi. Çıktılar, (6) gittiler. Bir, iki, üç günden sonra bir yerde bir sahrada misafir oldular. Şeyh, müridine söyledi: (7) “Var bize bir yiyecek getir.” Mürit söyledi: “Ne olur ama çabuk olayım ki tez geleyim” diye (8) hırkasını çıkardı, şeyhinin nazarında koydu. Meğer bunun hırkasında bin (9, 10) tane kızıl altın parası varmış. Şeyh vakıf olup hemen hırkayı aldı [ve] bir tarafa yürürdü. Mürit yiyeceğı getirdi. Şeyhi

yerinde bul[a]madı. Aşağı[yı], yukarı[yı] (11) aradı şeyhi bulamadı. Herifin can başına sıçradı neye uğradığını (12) bildi. Sonunda o da bir yol tuttu yürüdü. İki, üç gün kederli, aç (13) gittikten sonra bir şehre ulaştı. Meğer Hazret-i ilahîden hikmet o şehir beyinin (14) o gece hazinesinden bir altın leğen çalınmıştı. Hırsızları araştırıp soruştururken **66a** (1) bu mürit, biçare şehre girdi perişan hâl[de]. O beyin adamları (2) bunu görünce bu kişi hırsıza benzer diye tuttular. Padişaha götürdüler, (3) ipe bağlamak istediler. Biçare o hâli görünce feryat eyleyip dedi ki (4) “Ben ömrümde hırsızlık etmedim, hırsıza da yoldaş olmadım ama bu (5) şehirde ne kadar abit, zahit geçinir kimse varsa hücrelerin[i] ve ibadet yerlerini (6) arasınlar. Eğer padişahın altın leğeni onlarda bulunmazsa beni tersten (7) kazığa vursunlar.” dedi. Ravi söyler: “Padişah bu sözle gayet aklını başına toplayıp (8) emreyledi ki o taifeyi aradılar, altın leğen onlarda bulundu (9) ve ibadet yerlerini kazdılar, [ibadet yerlerinin kazılmasını gerektiren] çok sebepler de bulundu.” Ondan sonra padişah (10) o yardımcı olan müridi çağırıp söyledi: “Be kişi sen veli misin, benî[âdem]misin? Nasıl (11) bildin benim altın leğenimi o taife[nin] çaldığını.” Söyledi: “Padişahın (12) ömrü uzun olsun. Benim başımdan bir şeyh suretinde bir herifle şu bayağı (13) iş geçti. O kendi çokça züht ve takva sahibi görünürdü. Ondan sonra kıyas eyledim ki **66b** (1, 2) o böyle olunca gerisinin hâli ne olur? Bu ferasetle söyledim ki dine bağlı geçinenleri arasan [onlarda] bulunur. Hasılı aradınız işte ben[im] bildiğim gibi (3) bildiniz. Bundan sonra emir, ferman padişahın[dır]. Nasıl bilirse [öyle] eylesin.” dedi. Ondan sonra *padişah* (4, 5) emr eyledi o şehirde ne kadar abit, zahit geçinir, ibadete bağlı varsa kimin[i] astılar, kimin[nin] boynunu vurdular ve tekkelerin[i] dibinden kazdılar, (6) yerle bir eylediler. Şimdi aziz kimse bu zaman ki ahir zamandır. (7) Bunun gibi taifenin haddi sınırı yoktur ki suretini görsen *salih* (8) sanırsın ama batınından fasıktır. İşte Resul Hazretinin buyurduğu (9) ve işaret eylediği taife[nin] bunlar olduğu anlaşılır. ⁶⁹ نَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَسَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا تَمَّتْ أَلْكِتَابُ بِعَوْنِ اللّٰهِ الْمَالِكِ الْوَهَّابِ

⁶⁹ “Nefislerimizin şerrinden, amellerimiz sonucu edindiğimiz günahlardan, Allah'ın yardımıyla Allah'a sığınırız.” Mütercim, bu hadisi, kitabı bitirdiği için vermiştir. Böylece marur olma endişesiyle istiaze de bulunmuştur. Bu hadis için bk. Muhammed b. İsa e't-Tirmizî. (H. 256). *Camiu't-Tirmizî* (I. bs.). Beyrut: Daru İhyâu't-Terâsi'l-Arabî

(12) [1]. **FASIL:** (13) Büyük günahları ve küçük günahları ve [bunların] hükümlerini bildirme zamanı. Şunlar üzerine **67a** (1) temiz ve nurlu şeriattan meydana geldi. Hasılı küfür lafızlarını (2) bil ki fetvalarda sabit olmuştur. Sakla ta ki amelin batıl olmaz. Şüphesiz (3) küfür söylemek kişinin dinin[i] ve amelin[i] batıl eyler. Nitekim Hak taala (4, 5) buyurur: ⁷⁰ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ hem hanım boş olur. Boşama hakkı yoksa ve eğer hanım söylerse erinden boş olur ama tekrar (6) zorla nikâh kıymak gerektir ve isteklerine bırakılırsa muhakkak (7) her hanım boş olayım diye söyler. O zaman cihan fesada varır. Şimdi bir (8) kişi söylese filan kişinin malı bana helaldir dese ama o (9) kişi o malı ona vermemiş olsa böyle demekle kâfir olur (10) ve bir kişi söylese filan kişinin kanı helaldir dese kâfir olur. Bir (11) kişi haram yese, bu kişi Allah'tan kork [dese], o kişi söylese, korkmam dese (12) kâfir olur. Bir kişi Yahudiler hayırlıdır Hristiyanlardan dese (13) yahut Hristiyanlar hayırlıdır Yahudilerden dese kâfir olur. Bir kişi filan (14) kişi benden daha fazla kâfirdir dese kâfir olur. Bir kişi kâfir elbisesini **67b** (1) giyse kasıt ile yahut lütuf ile kendini kâfire benzetmiş olur, kâfir (2) olur. Bir kişi büyük günahlara ve küçük günahlara helaldir dese kâfir olur. Bir kişi haram (3) maldan sadaka verse sevap umsa kâfir olur. Bir kişi[ye] zekât ver [diye] birisi (4) söylese [o kişi] vermem dese kâfir olur. Bir kişi bir işi işlemeyen yalan yere Allah (5) bilir ki işledim dese, hâl budur ki o işi işlememiş olsa kâfir olur. (6) Bir kişi söylese eğer şöyle edersem kâfir olayım dese kâfir olur, o işi işlese (7) kâfir olur. Bir kişi söylese ben beni bilmem ki Müslüman mıyım veyahut kâfir miyim? dese (8, 9) kâfir olur. Bir kişi Allah beni unuttu dese kâfir olur. Bir kişi Yahudiler ve Hristiyanlar[ın] dini haktır dese kâfir olur. Bir kişi bir Mümin'e sen benim katımda kâfirle (10) berabersin dese kâfir olur. Bir kişi küfür söylese, bir kişi onu işitse, (11) gülse kâfir olur ikisi de. Hülâsa-i fetvada söyledi: “Bir vaiz, vaazında (12) kâfir olsa ve halk onun sözüne inansalar vaiz de halk da (13) kâfir olur.” Bir kişi diline kâfir olsa ama gönlü iman ile olsa şeriatta (14) kâfir olur, gönlündeki iman ona fayda vermez. Bir kişi def ile başka **68a** (1) çalgı ile Kur'an okusa kâfir olur. Fetvâ-yı Zahri'de söyledi: “Bir kişi ise (2) Kur'an'ı horlasa ayağın[ı] Kur'an'ın sayfaları üzerine koysa kâfir olur.” Bir kişi (3) kumar oynarken veyahut alkollü içki içse yahut zina etmeye kasd eylese (4) bismillah dese kâfir olur. Bir kişi söylese Hak taala beş vakit namazı (5) beşten artırsa ben kılmazdım dese kâfir olur. Bir

⁷⁰ Zümer, 39/65

kişi kıble hangi taraftadır (6) bilse, kasıt ile bir başka tarafa [yönelip namazını] kılsa kâfir olur.

[2.] **FASIL:** Her kim bir âlime (7) sebepsiz gazap eylese -korku vardır ki- kâfir olur. Fetvâ-yı Zahri'de (8) söyler: “Bir kişi sarhoşlukla bir yüce yere çıksa, vaazı maskaralığa (9) alsa, vaiz gibi bir şeyler söylese, gülse ve geriye kalan[lar] da gülse hepsi kâfir (10) olurlar.” Bir kişi bana dünya ilimden üstündür dese kâfir muhite yakışır. Bir kişi bir (11) [âlime] âlimcik [dese] kâfir olur yahut birisi de gülse kâfir olur. Fetvâ-yı Zahri'nde söyler: (12) “Bir kişi âlim olsa eşi lanet sana dese kâfir olur.” Bir kişi bilginlerin (13) örtüsüne alaylı bir şekilde “örtücük” dese kâfir olur ve bir kişi bilginlere tamahkâr (14) dese kâfir olur çünkü ki bilginlerin ulusu Muhammed Mustafa'dır. Ona tamahkârdır **68b** (1) diyen kâfir olur ve bir kişi bilginleri görünce pirinç tanesini [bile] yiyici geldi (2) dese kâfir olur. Bilginler, kuzgunlar dese imanında korku vardır [kâfir olur]. (3) Hasılı ilmi ve Kur'an'ı hafife alsın, maskaralığa gülse kâfir olur. (4) Cevâhir-i Fıkıh'da söyledi: “Bir kişi bir kişiye iman nedir dese, o birisi bilmem (5) dese kâfir olur.” Bir kâfir, bir Müslümana söylese Müslümanlık nedir? Bana bildir (6) dese, Müslüman olayım dese, o Müslüman söylese bir zaman katlan yahut bilmem (7) dese, bir âlime var ve sana İslam[1] arz eylesin dese kâfir olur ve (8) bir kişi bir kişinin küfrüne razı olsa kâfir olur.

4. BÖLÜM

4.1. GENEL DİZİN

• Türkçedeki kavram zenginliğinin tespiti için kelimelerin metinde kazandığı anlamlar dizine aktarılmıştır (bk. Dizin). Ekler sözlük elemanı oluşturmadıkları için dizine dahil edilmemiştir.

• Madde başları, alt maddeler ve işletim ekleri alfabetik sıraya göre alta alta dizilmiştir. Alt maddeler -madde başına göre- içe doğru girintilidir. Bunların altına girebilecek kullanımlar da alt maddelerden biraz daha sağa yanaşık şekilde konumlandırılmıştır.

• Alt maddelerin sıralanmasında sıfır biçim biriminin yanı sıra boşluğa da dikkat edilmiş sıfır biçim birimin bulunduğu satırın altına içe doğru girintili olarak isimlerin boşluk/aralık ile kullanıldığı yapılar dizilmiş, sonraki hâl ekleri de alfabetik olarak yerlerini almıştır:

gaflet *Ar. (i., tsvf.)* Hakk'tan habersizlik
ğ.+ø
ğ. uykusıla 24a/02 → uyku, +(yI)lA
ğ.+inde 24a/03

• Ünsüzlerde transkripsiyon işaretleri dikkate alınmamıştır. Ünlü uzunlukları sıralamada göz ardı edilmiş, eş seslilik durumunda öncelik uzun ünlülere verilmiştir.

• ‘Ayın (‘) ve hemze (‘) kendilerinden sonraki harfe göre değerlendirilmiştir. Ancak bu harfler olmaksızın kelime bir başka madde başıyla karışıyorsa öncelik ayınsız, hemzesiz olana verilmiştir:

amāl *Ar. (i.)* emeller, istekler
a. [ile] 23b/08 → +(yI)lA

a‘māl *Ar. (i.)* ameller, işler
a.+dür 25a/03
a.+ı (nn) 35b/12

• Eş sesli kelimeler *rakamların madde başı kelimelerin önüne geçmesini engellemek maksadıyla* (Kara, 2016: 193) alt simge ile gösterilmiştir:

katı₁ (*zf.*) çok, pek, pek çok → KAL/2 1602.
k.+ø 31b/10

katı₂ (*zf.*) haşın, sert, kırıcı, acı
k.+ø 42b/01

• Birden fazla anlamı ya da görevi olan kelimeler numaralandırılmış, önce temel anlamı / görevi, sonra yan anlamları / görevleri gösterilmiştir. Birden fazla yazımı bulunan madde başlarında, diğer madde başlarına, ilgili olduğu kelimelere “bakınız, gidiniz” anlamlarında (→) işareti kullanılmıştır.

• “bī, lâ, nâ” edatları, genellik arz ettiği, fazla kullanıldığı ve beraberindeki kelime ile tek bir kavram işareti olarak algılandığı için madde başı olarak alınmış (bī-çäre 3a/11, bī-tekellüf 51a/06), birlikte kullanıldığı kelimer alt başlıkta belirtilmiştir. Diğerleri ve bitişik yazılan edatlar ise (‘avni’llâh gibi) kullanıldıkları kelimelerle birlikte

madde başı olarak alınmıştır. Bitişik yazılmayan diğer edatlar madde başı olarak değerlendirilmiştir. Arapça harf-i tarif edatı ise bulunduğu kelimenin içerisinde gösterilmiş, ayrı bir madde başı alınmamıştır. Bu edatlarla / eklerle kelime arasına (-) işareti konmuştur.

- Tamlamaları oluşturan kelimeler ayrı ayrı madde başı olarak alınmış ve birbirlerine gönderilmiştir. Buna mukabil “Allah” kelimesiyle yapılan tamlamalar bileşenlerine ayrılmaksızın madde başı olarak gösterilmiştir. Türkçe tamlamalara ise sadece deyimlerde değinilmiş, gerek görüldüğünde alt maddelere de anlam verilmiştir. Farsça yapılı tamlamalar da belirtilmiştir:

aḥsen Ar. (s.) çok (daha, en, pek) güzel
a.+ø 51b/04
a.-i ḥasenātdandır 9b/17 → ḥasenāt
a.-i münācātıya 7a/01 → münācāt
a.+dür 45b/07

- Yabancı kelimelerin menşei gösterilmiş Türkçe kelimeler ayrıca işaretlenmemiştir. Kelime türünü göstermek üzere ekleme yapılacak ismin sonuna artı (+), fiilin sonuna eksi (-) işareti konmuştur. İsim/sıfat/zarf/zamir gibi sözcük türleri kısaltmalarla gösterilmiş; fiiller -tire (-) işareti yeterli olduğu düşüncesinden hareketle- ayrıca belirtilmemiştir. Alt maddelerde sözcük türleri aynı ise sözcüğün türü sadece birinci maddede gösterilmiştir.

- Metne tarafımızdan eklenen sözcükler köşeli parantez ([]) içinde belirtilmiş; metindeki düzeltmeler dizine aynen aktarılmıştır.

- Fiillerde kullanılan (-ø) biçim, fiilin emir hâlidir. İsimlerde kullanılan (+ø) biçim ise kelimenin işletim eki alabileceğine ama metinde yalın olarak kullanıldığına işaret etmektedir.

- Deyimlerin ve birleşik fiillerin anlamı/anlamları ilgili oldukları “fiil”de verilmiş ve okuyucu, yapıyı oluşturan diğer kelimelere gönderilmiştir. Deyimlerin başına yapıyı oluşturan diğer kelimeler için (...) konmuştur.

- *İkilemeleri oluşturan kelimeler arasında niteleme, belirtme, ait olma vs. ilişkisi yoktur, sadece öncelik sonralık ilişkisi vardır; yani ilk öge ikincisiyle yer değiştiremez* (Kara, 2016: 201). Bu sebepten ilk isim madde başı yapılmış ikileme de bunun altında gösterilmiştir:

‘accil Ar. (zf.) acele

‘accil ‘accil (ikl., zf.) 32b/11

ayruca (zf.) ayrı ve farklı olarak

a.+ø 54a/05

ayruca ayruca (ikl., zf.) ayrı ayrı ve farklı farklı
7b/09, 8b/12

- Geçiş sıklığı 10'un üzerinde olanlar köşeli parantez ([]) içinde (=) işaretiyle gösterilmiştir. Anlamı kesin olarak bilinmeyen ifadeler için parantez içinde soru işareti (?), ünlemler ve ünlem ifade eden kelimeler için ise ünlem işareti (!) kullanılmıştır.

ø- i- fiili, cevher fiili, ek fiil → ı-, i-, y-; yı-, yi-
ø-ø: ek fiilin bildirme kipi, geniş zaman

bilür+ø-ø+sin 62b/15
bilmez+ø-ø+sin 54b/11
bilür+ø-ø+in 54b/11, 61b/10
cehennemde+ø-ø+siz 30b/04
cehennemde+ø-ø+yüz 30b/04
degül+ø-ø+siz 17a/07
dimez+ø-ø+siz 32a/09
dimiş+ø-ø+siz 9b/02
efdal+ø-ø+siz 19a/06
gerçek+ø-ø+siz 47b/12, 48a/05
gerek+ø-ø+siz 24a/06
gülmekde+ø-ø+siz 4b/07
hādīmü'l-hayrāt+ø-ø+sın 29a/02
inanur mı+ø-ø+siz 53b/09
kāfir mi+ø-ø+yem 67b/07
Müslimān mı+ø-ø+yam 67b/07
ümmetinden+ø-ø+siz 31a/04, 32a/09

ø-di: ek fiilin hikâye kipi

adar+ø-di 65a/14
ağlaşalar+ø-di 39a/05
almış+ø-di 38a/14
alur+ø-di 54b/12, 54b/14
artar+ø-di 52b/11
âşī olur+ø-di 15b/10
az+ø-di 46b/08
bağışladıñ+ø-di
beş vakit namāzı kılmaz+ø-di+m 68a/04-05
boğazlar+ø-di 27a/02
çağırur+ø-di 16a/08-09, 56a/13
çağırşurlar+ø-di 55a/07
dağıdalar+ø-di 27a/03
fāsıklar+ø-di 62a/08
helāk olurlar+ø-di 3a/15, 47a/04
inanmazlar+ø-di 46b/08
kaçmaz+ø-di 15b/11
karındaşım+ø-di 28b/16
kopmuş+ø-di 31b/04
Müslimān olurlar+ø-di 41a/07
müstahak olmuşlar+ø-di 31b/06
nurlanmış+ø-di 30b/11
ol+ø-dıy 54b/09
helāk olurlar+ø-di 47a/04-05
pādişāhı+ø-di 52a/09
sebep olur+ø-di 22b/05
sıvışur+ø-di 54b/13-14
tapucılar+ø-di 12b/09
buyruğın tutmaz+ø-di 15b/11
uğurlanmış+ø-di 65b/14
uyumazlar+ø-di 56b/14
vākı' olmuş+ø-di 3b/14
yarlığar+ø-di 55a/02

yatur+ø-di 55b/13

yok+ø-di 61b/11

yorır+ø-di 5b/03

ø-di: ek fiilin hikâye kipi

āzād eylemiş+ø-di 3b/04, 52a/11
beyān eyledük+ø-di 52a/10
bilmezler+ø-di 16a/11
birler+ø-di 32a/16
da'vet eyler+ø-di 13a/11-12
der+ø-di 24a/01, 63b/03
dimedüm+ø-di 62a/01
diyeler+ø-di 39a/05, 39a/08, 47b/05
dirler+ø-di 44b/07
dir+ø-di 21b/07, 54b/12
dir+ø-di+güz 47b/15, 52b/10
dīnden+ø-di 50a/12
dīninden+ø-di 50a/12
du'alar eyler+ø-di 52b/02
düşüp gider+ø-di 3b/10
eğlenmiş+ø-di 5b/08
eylemişler+ø-di 52a/07
geliyörür+ø-di 6a/03
gelür+ø-di 21b/09, 54b/12
getürür+ø-di 21b/05, 54b/13
gideyörür+ø-di 5b/01
görürler+ø-di 41a/07
görünür+ø-di 66a/13
gözler+ø-di
güsül eylediñ+ø-di 58a/12
gülüşdürmez+ø-di 34a/01
hac eylemiş+ø-di 49b/11
hacetüm+ø-di 28b/08
güsül eylediñ+ø-di 58a/12
hac eylemiş+ø-di 49b/11
ilkā ider+ø-di 58b/05-06, 58b/06-07
kaşd eylemiş+ø-di 2a/04
rağbet iderler+ø-di 65b/02
kāfirler+ø-di 16a/13
kaşd eylemiş+ø-di 2a/04
lāzım gelür+ø-di 58b/05
leşker göndermiş+ø-di 53a/06
mağşüş eyledüm+ø-di 21b/15, 22a/03
mecūsiler+ø-di 12b/09
muḥālifet eyler+ø-di 15b/11
mühīm+ø-di 58b/04
öğünmemiş+ø-di 58b/12
pāre eyler+ø-di 21b/06
pāre pāre eyleyeler+ø-di 27a/03
şadağa virür+ø-di 21b/05
secde eyle rler[+ø-di] 32b/01
silker+ø-di 65a/14
ta'līm iderler+ø-di 13a/12-13
tavāf eyler+ø-di 17a/12, 17b/02

tevekkül ider+ø-di 21b/09
 va'de eyledüñ+ø-di 32b/14
 virür+ø-di 21b/06
 yalan söylememiş+ø-di 59a/12
 yer+ø-di 21b/06
 yiyeler+ø-di 27a/02
 yirler[+ø-di] 54b/13
 [yoldaşlık] eylemez+ø-di 44b/06
 yörür+ø-di 54b/10
 ø-du: ek fiilin hikâye kipi
 bakmaz+ø-du+m 47b/04
 çıkar+ø-du+k 48a/04
 katlanamaz+ø-du+m 59b/05
 oturur+ø-du+k 35a/04
 oturur+ø-du+k 41a/12
 şaklar+ø-du+ñ 27b/14
 ø-dü: ek fiilin hikâye kipi
 der+ø-dü+m 4a/03
 der+ø-dü+ñüz 62b/03
 gitmiş+ø-dü+m 42b/05
 günâh işler+ø-dü+m 4a/01
 iver+ø-dü+m 4a/02
 nazar eyler+ø-dü+m 48a/06
 nazar ider+ø-dü+m 47b/04, 47b/13
 perhîz eyler+ø-dü+m 59a/15
 şabr idemez+ø-dü+k 32a/02
 sever+ø-düm 4a/01, 4a/04
 sevmez+ø-dü+k 30a/10-11
 söyler+ø-dü+k 48a/05
 üşenür+ø-dü+k 32a/03
 yörür+ø-dü+m 35a/07
 ø-ken: ek fiilin zarf-fiil eki
 ağlaşur+ø-ken 32a/06, 51a/05
 alup gelir+ø-ken 28b/06
 başlamış+ø-ken 61b/13
 cüst ü cü ider+ø-ken 65b/14
 gelir+ø-ken 28b/06
 gider+ø-ken 22b/12, 31b/02, 52a/11, 60b/09,
 61b/12
 içer+ø-ken 27a/16
 kuvvetsüz+ø-ken 22b/04
 muşâhabât ider+ø-ken 27a/14-15
 münâcât ider+ø-ken 36a/02
 okur+ø-ken 57a/14,
 oturur+ø-ken 42a/11
 öğürnemiş+ø-ken 27a/14, 32a/04-05
 söyler+ø-ken 35a/08
 turur+ø-ken 49b/12
 yir+ø-ken 27a/15
 yörür+ø-ken 3a/01, 21a/05
 ø-mış: ek fiilin rivayet kipi
 keffâret olur+ø-mış 40a/01
 kefil olur+ø-mış 59a/04

Müslimân olmaz+ø-mış+m 13a/14
 necat olur+ø-mış 46a/08-09
 yaradur+ø-mış+sın 17a/01
 ø-mış: ek fiilin rivayet kipi
 ø-mış: ek fiilin rivayet kipi
 getirür+ø-mış 23a/13
 ø-sa: ek fiilin şart kipi
 'azâba uğrar+ø-sa+m 34a/11
 bulur+ø-sam 35b/03
 bulunmaz+ø-sa 66a/06
 feraḥ bulur+ø-sa 34b/04
 hâşıl olur+ø-sa 18a/06
 hayır+ø-sa 35b/12
 kalur+ø-sa 58b/06
 koyar+ø-sa+ñ 63b/13
 Müslimân olur+ø-sa+m 13a/15
 olmaz+ø-sa 41a/09
 olur+ø-sa 24b/07, 27a/13, 59a/09
 olur+ø-sa 4a/17, 8a/15, 60a/02-03, 60a/07,
 60b/06-07
 olur+ø-sa 60b/12
 sözümi tutar+ø-sa+ñ 53a/08
 sözümi tutmaz+ø-sa+ñ 53a/09
 yarlıgar+ø-sa+ñ 4a/07-08
 ziyâde olur+ø-sa 60a/02
 ø-se: ek fiilin şart kipi
 'azâb ider+ø-se+ñ 4a/09
 bilür+ø-se 66b/03
 bilür+ø-se+ñ 23a/03
 cidd ü cehd eyler+ø-se 37b/04-05
 degül+ø-se 35b/14
 dir+ø-se 33a/06
 eyler+ø-se+ñ 31b/12, 53a/11
 gelür+ø-se 9a/14
 gerçeklemez+ø-se+ñüz 43a/01
 giçer+ø-se 6a/05
 gider+ø-se+ñ 8a/09
 girer+ø-se+ñ 53b/04-05
 günâh eyler+ø-se+ñ 30b/06
 günâh işler+ø-se+k 13a/05-06
 hükümün giçer+ø-se 53a/10
 hürmet eyler+ø-se 12b/12
 ider+ø-se 58b/04
 ider+ø-se+m 67b/06
 kâdir+ø-se+n 48a/05
 kesdün+ø-se 39a/10
 rahmet ider+ø-se+ñ 2b/16
 ölür+ø-se+ñ 13b//02
 söyler+ø-se 67a/05
 tavâf eyler+ø-se 17b/06
 terk ider+ø-se+ñ 20b/01
 viresiye virür+ø-se+ñ 28b/05
 zahmet ider+ø-se+ñ 2b/17

A (a, ā; ‘a, ‘ā)

‘abā Ar. (i.) aba, kaba kumaştan yapılmış
bol ve geniş giyecek

‘a.+ø 26a/06, 26a/08

abādānlık Far.+T. (i.) bayındırlık, mamurluk
a.+ø 52a/13, 52a/15

āb-dest Far. (bir. i.) namaz kılmak, Kur’an
okumak gibi ibadetleri yapabilmek için
dinin belirlediği şekilde yapılan temizlik
a.+ø

a. ala 46b/02 → al-

a. aldı 58b/09 → al-

a. aldum 50a/03, 50a/04-05 → al-

a. almak 64a/07 → al-

‘abdi’llāh Ar. (i.) Allah’ın kulu

‘a.+ø

yā ‘a.+ø 45a/12, 51a/02 → yā

‘Abdu’llāh₁ Ar. (İ.) İbrahim bin Alkame’nin
dördüncü hadisi kendisinden naklettiği kişi

‘A.+ø

‘an İbrāhim bin ‘Alkame ‘an ‘A. 7a/02

‘A.+dan 7a/05

‘Abdu’llāh₂ Ar. (İ.) Bayezid-i Bestami’nin
cennedeki komşusu

‘A.+ø 61b/04, 61b/07, 62a/06, 62a/09

yā ‘A.+ø 49b/13 → yā

‘A.+a 62a/08

‘A.+ı 61b/07

‘A.+uñ 61b/06

‘Abdu’llāh₃ Ar. (İ.) → ‘Abdu’llāh ibni
Mübārek

‘A.+ø 44b/06, 50a/01, 51a/11

yā ‘A.+ø 51a/12, 51b/01 → yā

‘Abdu’llāh bin Mes‘ūd → ‘Abdu’llāh ibni
Mes‘ūd

‘A.+dan 48b/01

‘Abdu’llāh bin ‘Ömer Ar. (İ.) Hz. ‘Ömer’in
oğlu → DİA, 1988, C: 1, 126-128

‘A.+ø

‘A. r. ‘anhu 29a/02-03 → r. ‘anhu

‘Abdu’llāh ibni ‘Abher Ar. (İ.) Hz.

Muhammed’e yardım eden bir cin → Ādem
Mehis ibni Abher

‘A.+ø 43a/05

‘Abdu’llāh ibni Mes‘ūd Ar. (İ.) Ebū

Abdirrahmān Abdullah b. Mes‘ūd b. Gafīl b.
Habīb el-Hūzeli (ö. 32/652-53). İlk
müslümanlardan ve aşere-i mübeşşereden,
Kūfe tefsir ve fıkıh mekteplerinin kurucusu →
DİA, 1988, C: 1, 114-117

‘A.+ø

‘an ‘A. 48a/12 → ‘an

‘an ‘A. r. ‘anhu 43a/05-06 → ‘an, r. ‘anhu

‘Abdu’llāh bin Mübārek Ar. (İ.) → Abdullah
ibni Mübārek

‘A.+ø 51a/08

‘Abdu’llāh ibni Mübārek Ar. (İ.) Ebū

Abdirrahmān Abdullah b. Mübārek b. Vazīh
el-Hanzalī el-Mervezī (ö. 181/797). Tebeü’t-
tābiin ileri gelenlerinden, muhaddis, zāhid
ve fakih → DİA, 1988, C: 1, 122-124

‘A.+ø 44a/15-16, 44b/04, 49b/10

‘Abdu’llāh i[bni] ‘Ömer Ar. (İ.) → ‘Abdu’llāh
bin ‘Ömer

‘A.+ø

‘an ‘A. 2b/10 → ‘an

‘Abdu’llāh ibni Şamed Ar. (İ.) yedinci hadisin
ravisi

‘A.+ø

‘an ‘A. 15b/04 → ‘an

‘Abdu’r-Rahmān ibni Zeyd Ar. (İ.)

Abdurrahmān b. Zeyd b. el-Hattāb el-Kureşī
(ö. 71/690). Hz. ‘Ömer’in kardeşi Zeyd’in
oğludur. → DİA, 1988, C: 1, 177

‘A.+ø

‘an ‘A.+ø 58a/04 → ‘an

‘Abdu’l-‘Azīz ibni Şuhaybin “Cenāiz, 84.,

Şahīhu’l-Buhārī”de de geçen 29. hadisin ravisi

‘A.+ø

‘an ‘A. 54a/06 → ‘an

‘abes Ar. (s.) boş, anlamsız, saçma şey

‘a.+ø 33b/15, 50a/12

‘ābid Ar. (i.) ibadete düşkün, takva sahibi kimse

‘ā.+ø 65a/13, 66a/05, 66b/04

‘ā.+lerinden 3b/08

‘ā.+üñ 3b/15

‘accil Ar. (zf.) acele

‘accil ‘accil (ikl., zf.) 32b/11

‘aceb₁ Ar. garip, acayip, tuhaf, şaşırtıcı

1. (s.)

‘a.+ø 6a/09, 6a/09, 9a/07, 41a/09, 50a/09

‘a.+dür 34b/03, 50b/07

2. (zf.)

‘a.+ø

‘a. geldi 42b/03 → gel-

‘aceb₂ Ar. fazla

1. (zf.)

‘a.+ø gelür 40a/11 → gel-

2. (s.)

‘a.+ø 40b/02, 41a/09

‘a.+dür 40a/12, 40a/13, 40a/14, 40a/15,
40b/01

‘acele Ar. (zf.) çabucak, hemen, derhal → ‘accil

‘a.+yle 6a/03 → +(yI)IA

‘**Acem** Ar. (S.) İranlı

‘A.+ø

kisrā-yı ‘A. 26a/05 → kisrā

acıq- (yf-)

ķarnı acıq-: acık-

... -dı 22b/11 → ķarın

‘**aciz** Ar. (zf.) güçsüz, kudretsiz, zayıf

‘a.+ø

‘ā. ķaldılar 22b/13 → ķal-

‘ā. ķalup 6b/10 → ķal-

‘ā. oldılar 38b/11 → ol-

‘ā. olup 38b/06-07 → ol-

aç

1. (s.) yemek yememiş

a.+dur 13b/13, 28a/12

2. (zf.) aç bir şekilde

a.+ø 14a/06, 14a/10, 65b/12

aç-

1. bir şeyi kapalı, örtülü, durumdan çıkar-

a.-alar 10b/02

a.-dı 10b/12, 14b/15, 23a/10

a.-dılar 16a/11

a.-ı virdüm 11a/01 → vir 8.

a.-mak 23a/08

2. (yf-)

ağzın aç-: ağzını aç-

... -up 42b/14 → ağız

gözin aç-: gözünü aç-

... -up 39a/14 → göz

açıl-

1. yaradılıp faaliyete geçil-

a.-mışdur 22a/12

2.çözül-

a.-a 63a/13

3. (yf-)

dilleri açıl-: evvelce konuşmamakta iken

birden konuşmaya başla-

... -up 32b/02 → dil

açlık (i.) yiyecek yokluğu, kıtlık

a.+ø 14b/07

a.+dan 3b/14, 14b/05, 14b/07, 14b/08,
21a/07, 21b/14, 22a/02, 22a/04, 23a/07
23a/09, 50b/11

ad (i.) isim; varlıkları birbirinden ayırmaya, tek tek veya cins cins karşılamaya yarayan kelime

a.+ı (nsn) 2b/13, 18a/12, 31a/16, 44a/12

a.+ıla 16b/07 → +(yI)lA

a.+ına 42a/14

a.+ımı 17b/05, 43a/05

a.+ınguz[ı] 47b/06

a.+lı 16b/07

a.+lu 40b/06, 40b/13

a.+uñ 42b/09

a.+uñuzı 47b/06, 47b/15

ad- (< at-) adım at-

a.-ar 12b/05, 58a/15

a.-ardı 65a/14 → ø.-dı

‘**adālet** Ar. (i.) adalet, hakka ve hukuka uyma

‘a.+ıñle 3a/09 → +(yI)lA

‘**adāvet** Ar. (i.) düşmanlık, hasımlık, husumet

‘a.+ø 29b/05, 30a/05

Ādem (Ī.) *Semavī kitaplara göre ilk insan,*

ilk peygamber → DĪA, 1988, C: 1, 358-363

Ā.+ø 16b/14, 17a/09, 17b/02, 18a/11

Ā. oğlanları 17a/14 → oğlan

Ā. oğlanlarının 25a/06 → oğlan

Ā. oğlu 20a/09, 20a/11, 20a/15 → oğlan

Ā. oğullarının 38b/04 → oğlan

Ā. Peygamber'e 19b/05 → Peygamber

Ā. şaffı 31b/03 → şaffı

Ā.+üñ 19b/13, 19b/14, 19b/15, 25a/07

ādem Ar. (i.) insan, beşer

ā.+ø 21a/14, 22b/06, 22b/09, 37b/11,
38b/12, 62a/08, 65a/07

ā.+e 32a/12

ā.+leri 66a/01

ā.+üñ 65b/04

ādemī-zād Ar.+Far. (i.) insanoğlu

ā.+ø 22b/06, 38b/12

Ādem Mehis ibni ‘Abher Ar. (Ī) → ‘Abdu’llāh

ibni ‘Abher

Ā.+ø 42b/10

‘**ādet** Ar. (i.)

1. olagelmiş, alışılmış şey, usul, görenek

‘ā.+ø

‘ā.+ø üzerine 5b/13 → üzerine

‘ā.+dür 55a/07

2. alışkanlık, huy, tabiat

‘ā.+üm

‘ā. üzere 36b/14 → üzere

adım (i.) yürümek için yapılan ayak atışlarının

herbiri → adum

a.+ø 58a/14

a.+ı 65a/14

a.+ında 21b/03

‘**adū** Ar. (i.) düşman

‘a.+ø

‘a. idi 41b/15 → i-

‘a.+sı

adum (i.) → adım

a.+ı (nn) 12b/05

āfāt Ar. (ç. i.) afetler, musibetler, belalar

a.+ı (nsn) 44a/12

‘**afv** Ar. (i.) cezalandırmama, bağışlama

‘a.+ø 52b/07

‘a. eyle 39a/08, 63b/06

- ‘a. eyledüm 10b/10
 ‘a. eylemez 55b/09 → eyle-
 ‘a. eyler 1b/10, 55b/05, 55b/06, 55b/07,
 55b/08 → eyle-
 ‘a. eyleyüp 17b/01
 ‘a. eyleyüp tururun 52b/08 → eyle-
 ‘a. idüp 4a/07 → it-
 ‘a. itmeyüp 4a/09 → it-

ağaç, -c (*i.*) ağaç

- a.+a 21a/06
 a.+a 21a/05
 a.+lar 60a/02
 a.+u 20b/11, 20b/12, 20b/13

ağar beyazlaş-, ağar-

- a.-a 31b/07, 33a/13

ağır (*zf.*) tartıda çok gelen, ağır

- a.+ø
 a. gele 58b/01 → gel-

ağırla- misafire izzet ve ikramda bulun-

- a.-yup 13a/12

ağız, -ğzı (*i.*)

1. ağız
 a.+ın
 a. açup 42b/14 → aç-
 a.+ına 21a/01
 a.+ından 9b/04, 42a/06
 a.+ınu 38a/11, 38a/13
 a.+uma 23a/10
 a.+umu 23a/08
2. giriş çıkış yeri, başlangıcı
 a.+ına 32a/11
 a.+ından 31b/04
3. kapların veya içi boş şeylerin açık tarafı
 a.+ın 15b/13

ağla- ağla-

- a.-dı 25a/13, 31b/01
 a.-mağa 25a/14
 a.-mağdan 25b/10, 34a/07
 a.-mağdasın 4b/05
 a.-mağ
 a. üzerineydi 4b/02 → üzerine
 a.-mayam 34a/10
 a.-mayayın 26b/04
 a.-mazdı 34a/07 → ø.-dı,
 a.-mazsız 34a/09
 a.-r 26a/08-09
 a.-rsın 26b/03
 a.-rsız 34a/10
 a.-ya
 zārī zārī a. 32b/13 → zārī zārī
 a.-yaydı 39a/02, 39a/03, 39a/04 → y.-dı
 a.-yı a.-yı 26a/06
 a.-yırak 45b/13

- a.-yup 25b/10

ağlaş- birlikte ağla-, ağlaş-

- a.-alar 32b/13, 32a/06, 39a/13
 zārī zārī a. 32a/02 → zārī zārī
 a.-alardı 39a/05 → ø.-dı
 a.-dılar 13b/08, 14b/07, 25a/13, 32a/07
 a.-sunlar 31b/14
 a.-u a.-u 27b/01
 a.-up 31b/10, 39b/05, 39b/13
 a.-urlar 42b/06, 39a/15
 a.-urken 32a/06, 51a/05 → ø.-ken

ağrı- (*yf.*)

- ķarnı ağrı-: canı sıkıl-
 ... -dı 9b/08 → ķarın

ah (*ü.*) acı, üzüntü vb. duyguları anlatan ünlem

- a.+ø 32b/02, 32b/12
 a. eyledi 36b/11 → eyle-
 a. idüp 13a/03 → it-

āhır *Ar.*

1. (*s.*) son, sonuncu, en sonra olan
 a.+ø 16b/08, 41a/07, 65a/07, 66b/06
 a.+inde 2b/07
2. (*zf.*) sonunda, akıbet, nihayet
 a.+ø 4b/14, 20b/04, 30a/15, 30b/08, 33b/05,
 51b/03, 52b/02, 54b/15, 55a/11, 58b/07,
 65b/12 [=11]

āhīret *Ar.* (*i.*) öbür dünya, beka yurdu

- ā.+ø 24a/04
 ā. üzerine 64b/02 → üzerine
 ā.+de 2b/09, 12b/07, 47b/07, 47b/15, 48a/10
 ā.+deki 13b/02
 ā.+den 24a/06
 ā.+ine 7a/07

āhīrīn *Ar.* (*ç. i.*) sonrakiler

- ā.+ø 64b/14

ahkām *Ar.* (*ç. i.*) hükümler, kanunlar, emirler

- a.+ını 66b/13

Ahmed *Ar.* (*İ*) pek çok methedilmiş, övülmüş

- Hazret-i Muhammed
 yā A.+ø 32b/02 → yā

aḥṣam (*zf.*)

1. akşam
 a.+ø 5a/11, 14a/01
 a.+a
 a. degin 14a/01 → degin
 a. dek 14a/06 → dek

2. gece

- a.+ın 13b/11, 50b/04

aḥsen *Ar.* (*s.*) çok (daha, en, pek) güzel

- a.+ø 51b/04
 a.-i ḥasenātdandır 9b/17 → ḥasenāt
 a.-i münācātına 7a/01 → münācāt
 a.+dür 45b/07

ahvāl *Ar. (ç. i.)* hâller

a.+i (nn) 27a/11, 34a/09

a.+in 51a/02

a.+ine 25a/-04

Āiše *Ar. (İ.) Hz. Ebū Bekir'in kızı ve Hz.*

Peygamber'in hanımı → DİA, 1989, C: 2, 201

‘A.+ø

‘A. Hâziretleri r. ‘anhā 49b/06-07 →

Hâziret, r. ‘anhā

Āišetü *Ar. (İ.)* → ‘Āiše

‘A.+ø

‘an ‘A. r. ‘anhā 49b/02-03 → ‘an, r. ‘anhā

aķ *(s.)* beyaz

a.+ø 3b/12, 5a/13, 6a/11, 29b/12, 29b/16,

36a/04

a.+ına 6a/04

aķ- yukarıdan aşağıya doğru düş-

a.-ar 33a/12

a.-duğundan 58b/15

aķabince *Ar. +T (zf.)* arka(sın)dan, ardından

a.+ø 9b/15, 60b/05

aķçe *(i.)* Selçuklu ve Osmanlıda para birimi

a.+ø 15a/05, 28a/11, 36b/07, 37b/08, 37b/09, 28b/01, 51a/04, 55a/03

a.+ ile 51a/06 → +(yI)IA

a.+i 28b/02, 28b/10, 36b/08, 36b/12, 50a/12

a.+lik 44b/06

a.+mi 28b/12

a.+nüj 29a/07

a.+si 36b/11

a.+sin 21b/05, 54b/14

a.+ye 44a/16

a.+yi 28a/13, 28a/14, 36b/13

ākībet *Ar.* son, sonunda, nihayet

1. (zf.)

‘ā.+ø 6b/10, 20b/11, 30b/04, 30b/06, 44b/11, 47b/12

2. (i.)

‘a.+i 45b/03

ākībetü li'l-müttekīn *Ar.* “Güzel sonuç

müttakilerindir.” 1b/02 → müttekīn

ākıl, -kılı *Ar. (i.)* düşünme, anlama, kavrama, us

‘a.+ı (nn)

‘a. geldi 56a/09 → gel-

‘a. gider 59b/07 → git-

‘a. gitdi 56a/04, 56a/09, 56a/15, 57a/02,

57a/12 → git-

‘a.+ım 3a/16

‘a.+ları

‘a. giderdi 58a/03 → git-

‘a.+sızlıklarından 14b/04

‘a.+um 59b/07

‘a.+uñ

‘a. gitdi 57a/15 → git-

ākıl *Ar. (s.)* akıllı, mantıklı

‘ā.+ø 24a/07, 49b/09, 53b/14

ākıķ *(i.)* ak olma durumu, beyazlık

a.+ø 6a/13

ākṛabā *Ar. (i.)* aralarında kan bağı bulunanlar

a.+dan 39b/11

a.+sı 39b/09

ākrep *Ar. (i.)* akrep

‘a.+ler 63a/10, 63a/12

al-

1. para karşılığında temin et-, satın al-

a.-ø 6b/03

a.-an 28b/16

a.-ayın 28b/05

a.-dı 15a/05, 44b/05

a.-maz mısın 28b/04

a.-sunlar 47a/11

a.-up 6b/05

a. gelirken 28b/06 → gel-, ø.-ken

a.-ur 57b/10

a.-urdu 54b/14 → ø.-dı

2. beraberinde götür- veya getir-

a.-a 63b/08

a.-an 20b/14

a.-ayın 60b/11

a.-dı 13b/11, 14b/15, 28b/10, 28b/13, 52a/14

a.-maz 44b/01

a.-mışdı 38a/14 → ø.-dı

a.-uñ 10b/10

a.-up 10a/08, 52b/03

a.-ur 8a/12, 38a/10, 38a/11, 38a/11, 38a/12

a.-urdu 54b/12 → ø.-dı

3. bir şeyi/kimseyi yerinden ayırdıktan sonra

elinde veya yanında bulundur-

a.-dı 10a/03, 28a/14, 21a/11, 21b/03

a.-madı 20b/09

a.-sa 24b/06

a.-up 10b/07

4. zorla al-, çal-, aşır-

a.-dılar 21a/05

a.-masun 22a/02

5. kabul et-

a.-ø 14b/11

6. sırtına veya omuzu üzerine koy-

a.-dı 26a/01

7. üstlen-, devral-

a.-ø 36b/08

8. getir-, teslīm et-

a.-ø 36b/12

9. (yf-)

abdest al-: ibadetten önce usulünce temizlen-

... -a 46b/02 → abdest

... -dı 58b/09 → abdest
 ... -dum 50a/03, 50a/04-05 → abdest
 ... -mağ 64a/07 → abdest
 cān al-: bu dünyadan ayır-, öldür-
 cānum al-
 ... -mağ 45a/12 → cān
 deftere al-: kaydet-, kaydını yaptır-
 ... -urlar 16b/07 → defter
 günāh al-: günah yüklen-
 günāhını al-
 ... -up 44a/02 → günāh
 hāṭıra al-: hafızaya al-, hafızada yer ettir-
 hāṭırına al-
 ... -sa 1b/09, 64b/12
 ibret al-: bir ders çıkar-
 ... -ıcı 20b/08 → ibret
 maşharalığa al-: tuhaflik, şaklabanlık yap-
 ... -mamağ 64a/12-13 → maşharalık
 ... -sa 68a/08-09 → maşharalık
 şatun al-: satın al-
 ... -dı 28b/06, 44a/16 → şatun
 ... -duğum 44b/08 → şatun
 ... -up 3a/04 → şatun
 selām al-: selamla karşılık vermek
 selāmum al-
 ... -maduğ 19a/02 → selām
 tufān al-: kapla-, sar-, tut-
 ... -dı 22b/12 → tufān
 ücret al-: para veya mal al-
 ücretiğ al-
 ... -asın 14a/02 → ücret
 ‘alā₁ Ar. (s.) en yüce, en yüksek
 ‘a.+ø
 Allāhu te‘ālā celle ve ‘a. 11a/03
 Hāğ celle ve ‘a. 5a/02, 7a/10, 10b/06,
 16a/05, 17a/05, 19a/13, 19b/10, 32b/16,
 47b/09, 47b/12, 48a/05, 57b/14,
 63a/07 [=13]
 Hāğ te‘ālā celle ve ‘a. 24a/11, 24b/01
 ‘alā₂ Ar. (e.) üzere, üzerine, üzerinde manalarına
 gelen bu ön ek genellikle zarf fonksiyonunda
 birleşik şekiller yapar
 Hāziret-i Muḥammed Muştafā şalavātullahi
 aleyhi ve ‘a. alihi 1b/06-07
 ve’s-şalātü ve’s-selāmü ‘a. ḥayri ḥalkıhi
 Muḥammedin 1b/03
 a‘lā Ar. (s.) daha yüksek, en yüksek, pek yüce
 a.+ø 41b/11
 ‘alaf Ar. (ç. i.) saman, kuru ot → HE 7
 ‘a.+ø 26a/11
 ‘Ala’i’d-dīn Zendūsī Ar. (İ.) Tespit edilemedi.
 ‘A.+ø
 Şeyḥ ‘A. 19a/08 → şeyḥ

‘alā-mā-ḥazar Ar. (bir. zf.) barış ve güven içinde
 ‘a. 51a/07
 ‘alāmet Ar. (i.) işaret, belirti, nişan, emare, alem
 ‘a.+ø 46b/09
 ‘a.+i (nn) 41a/12
 alda- aldat-, yanılt-, hataya düşür- → aldad-
 a.-yup 24a/07
 aldad- (< aldat-) aldat- → alda-
 a.-dur 42a/07
 ‘alem Ar. (i.) sancak, bayrak
 ‘a.+ø 53b/05
 ‘ālem Ar. (i.)
 1. yaratılmış şeylerin bütünü, kâinat, evren
 ‘ā.+ø 7a/10, 22a/12, 52b/09
 ‘ā.-i cehāletinden 55b/12 → cehālet
 ‘ā.+de 2a/03, 51a/15, 51a/15, 51a/15
 ‘ā.+i (nsn) 24b/06, 60b/03
 ‘ā.+üj 8b/14, 18a/15
 2. yeryüzü, dünya
 ‘ā.+de 26a/14
 ‘ā.+i 22b/11
 3. hāl, hālet, ortam
 ‘ā. ile 58a/03 → +(yI)lA
 4. insanlar, halk, herkes
 ‘ā.+ø 59b/07
 ālet Ar. (i.) araç, araç gereç, makine, aygıt
 ā.+ø 26b/14
 ā.+ine 26b/14
 ā.+leri 26b/13
 ‘aleyhi’l-la’ne Ar. “Ona lanet olsun.”
 ‘a.+ø
 Ebū Cehil ‘a. 40b/05 → Ebū Cehil
 şeytān ‘a. 37b/04, 42a/06 → şeytān
 ‘aleyhi’s-selām Ar. “Allah’ın selamı, onun
 üzerine olsun.”
 ‘a.+ø
 Cebrā’īl ‘a. 4b/08, 17b/08, 18a/14,
 37b/10, 37b/14, 41b/09, 45b/13,
 62b/10, 63a/08 → Cebrā’īl
 Cebrā’īlden ‘a. 6a/01-02 → Cebrā’īl
 Hāziret-i Cebrā’īl ‘a. 5b/13 → Hāziret,
 Cebrā’īl
 Hāziret-i Resūl’dan ‘a. 64a/02-03 →
 Hāziret, Resūl
 ‘İsā Peyğamber ‘a. 4a/17 → ‘İsā,
 Peyğamber
 İsrāfil ‘a. 17b/09 → İsrāfil
 Musā ‘a. 24a/09-10, 38b/09-10 → Musā
 Musā Peyğamber ‘a. 11b/06-07, 11b/11,
 39b/05, 46b/15 → Musa, Peyğamber
 Mikāil ‘a. 17b/09 → Mikāil
 Peyğamber ‘a. 9a/07 → Peyğamber

Resül 'a. Hâziretinden 27b/08-09 →
Resul, Hâziret

Resül Hâzireti 'a. 37b/08 → Resul,
Hâziret

Resül Hâziretinden 'a. 62b/01 → Resul,
Hâziret

Resül Hâziretleri 'a. 30b/15 → Resül,
Hâziret

Resül Hâziretile 'a. 41a/11 → Resül,
Hâziret, +(y)İA

Server-i Enbiyâ 'a. 62b/10 → Server-i
Enbiyâ

Yahyâ Peygamber 'a. 4b/01 → Yahyâ,
Peygamber

'a.+a

İsâ Peygamber 'a. 19a/14 → İsâ
Peygamber

Musâ 'a. 11b/09 → Musâ

Müsâ Peygambere 'a. 39b/01 → Musa,
Peygamber

Süleymân Peygamber 'a. 19b/02 →
Süleymân, peygamber

'a.+ı

Cebrâ'îl 'a. 48b/02 → Cebrâ'îl

alın, -lın (i.) alın

a.+ındağı 33b/01

a.+ları 30b/12

a.+larında 33a/13

Alî Ar. (İ.) Hz. Peygamber'in damadı,
dördüncü halife → DİA, 1989, C: 2, 375

'A.+ø 7b/05, 7b/07, 9b/04

yâ 'A. 7b/11, 7b/14, 8a/02, 8a/05,
10a/07, 8a/10, 8a/13, 8b/01, 8b/05,
8b/06, 9b/01, 28b/04, 28b/11, 28b/15,
45a/14, 45b/01, 45b/05, 57b/12 [=18]
→ yâ

Emîre'l-Mü'minîn 'A. 27a/07 → E.M.

Emîre'l-Mü'minîn 'A. kerremallâhü

vechühü[ye] 57b/12 → E.M., k.v.

Emîre'l-Mü'minîn Hâziret-i 'A.

kerramallâhu vecchühü 5a/15, 6a/03 →
E.M., Hâziret, k.v.

Hâziret-i 'A. 45a/07, 45a/12 → Hâziret

Hâziret-i 'A. kerramallâhu vecchühü

5b/03, 7b/07, 28a/06-07 → Hâziret, k.v.

Hâziret-i Emîre'l-Mü'minîn 'A. k.v.

27b/08, 57a/09 → Hâziret, E.M., k.v.

'A.+nin

Emîre'l-Mü'minîn 'A. 59a/10 → E.M

'A.+nüñ

'A. 7b/06-07, 6a/10, 8b/11, 26a/10

'A.+ye

'A. 7b/08, 9a/12

Hâziret-i 'A. 45a/06 → Hâziret

Hâziret-i Emîre'l-Mü'minîn 'A. k.v.ye

9a/06-07 → Hâziret, E.M., k.v.

Alî ibni Ebi Tâlib → **Alî**

'A.+ø

'an 'A. 27b/03-04, 41a/10 → 'an, 'Alî

'an 'A. k.v. 16a/14 → 'an 'Alî, k.v.

'an 'A. r. 'anhu 37a/14 → 'an, 'Alî, r. 'anhu

Hâziret-i E.M 'A. k. v. 16b/04-05 →

Hâziret, E.M, 'Alî, k.v.

Hâziret-i E.M. 'A. r. 'anhu 29b/14 →

Hâziret, E.M., 'Alî, r. 'anhu

'an 'Aliyyübnî Ebi Tâlibin k. v. 60a/08 →

'an, k.v.

Alî ibni Hâsan ibni 'Aliyyî[n] Ar. (İ.) Hz

Hasan'ın oğlu, Hz. Ali'nin torunu

'an 'A.+ø 59a/05 → 'an

âlihi Ar. (s.) yüksek, yüce, büyük, ulu

â. 't-tayyibîne't-tâhirîn 1b/03 → tayyîb, tâhir

Hâziret-i Muḥammed Muṣṭafâ şalavâtullahi

aleyhi ve 'alâ a. 1b/06-07 → Hâziret,

Muḥammed, Muṣṭafâ, şalavâtullahi

aleyhi ve 'alâ

Âlî 'imrân Ar. (İ.) Medine devrinde nazil olan

200 ayetli sure → DİA, 1989, C: 2, 307

Â.+dan 60a/13

âlim Ar. (i.) çok bilen kimse, bilgi sahibi, bilici

'â.+ø 2a/01

'â. olsa 68a/12

'â.+e 68a/06, [68a/11], 68b/07

âlimciḳ (i.) alimler için kullanılan istihza sözü

'â.+ø 68a/11

âli-şân Ar. (s.) şanı ve şerefi çok büyük, değerli

'â.+ø 2a/11-12

Allâh Ar. (İ.) Allah, yüce yaratıcı, tek Tanrı

A.+ø 10a/04, 17b/01, 18b/11, 18b/13,

19a/05, 46a/11, 48b/04, 49b/09,

49b/15, 50a/02, 56a/06, 56a/10,

57b/05, 58b/07, 64b/12, 67b/04, 67b/08

A. ḥaḳḳı-çün 8b/10, 18b/15, 26a/09,

49a/01, 64b/09, 64b/11, 64b/14

→ ḥaḳḳı-çün

A. raḥmet eylesün 52b/10

→ raḥmet, eyle-

A. raḥmet eyleye 55a/01, 55a/03-04,

55a/06 → raḥmet, eyle-

A. raḥmet itsün 55a/03, 55a/07 →

raḥmet, it-

A. [raḥmet] itsün 55a/05-06 →

raḥmet, it-

A. resûline 35a/14 → resul

A. te'âlâ 51a/10, 58a/01, 59a/11,

60a/07, 61b/04, 63a/03, 63b/03,

[64b/13] → te'ālā

A. te'ālādan 50b/15 → te'ālā

A.-u te'ālā 1b/10, 2b/12, 3a/07, 4b/09,
8a/06, 6a/09, 6a/13, 10b/15, 11a/04,
11a/06, 17a/13, 17b/04, 18a/11,
18b/07, 23b/05, 27b/11, 27b/12,
27b/13, 28a/01, 29a/05, 29a/08,
29a/10, 29a/14, 29b/14, 30a/06,
30a/06, 30a/08, 30a/11, 30b/01,
30b/14, 31a/01, 37b/10, 37b/12,
38a/07, 38a/10, 38a/15, 38b/07,
38b/11, 39b/01, 39b/07, 41b/09,
43b/05, 43b/07, 43b/10, 46b/03,
46b/12, 46b/13, 46b/14, 47a/02,
48a/10, 48b/02, 48b/11, 49a/09,
49a/10, 49a/12, 49b/01, 51b/12,
55b/04, 55b/06, 57b/06, 57b/09,
57b/10, 59b/09, 60a/01, 60a/15,
60b/03, 62b/05 [=67]

A.-u te'ālādur 45b/06 → te'ālā

A.-u te'ālā Ḥaziretinüñ 24b/12-13 →
te'ālā, Ḥaziret

A.-u te'ālānuñ 19b/07, 24b/07, 29b/08,
39a/11, 39a/15 → te'ālā

A.-u te'ālāy 16a/10, 46b/10 → te'ālā

A.-u te'ālā celle şānuhū
16b/13 → te'ālā, celle şānuhū

A.-u te'ālā celle ve 'alā
11a/03 → te'ālā

A.-u te'ālāya 11b/07 → te'ālā

peyk-i A.+ø 63b/11 → peyk

yā emīn-i A.+ø 48b/10 → yā, emīn 2.

A.+a 13b/15, 16a/03, 28b/01, 35b/13,
38b/07, 43b/02, 49b/07, 56a/08, 64a/05,
64a/08, 64a/14,

A.+dan 43a/11, 44a/02, 45b/11, 49b/08,
56a/13, 64a/07, 67a/11

A.+ı (nsn) 56a/03, 59a/03

A.+ımız 39a/06

A.+ıñ 17b/03

A.+um 4a/11

A.+uñ 18b/02, 52b/09, 64a/13, 64b/01,
64b/01

alt (i.)

1. bir şeyin yere bakan yüzü

a.+ı (nn) 3a/12

a.+ına 38b/15

2. (i.) örtücü, kaplayıcı nitelikteki şeylerle
kullanıldığı zaman iç, iç taraf

a.+ında 30b/09

3. (i.) yazılı şeylerde harfin aşağı tarafı

a.+ındağı 9a/03, 9a/03

4. (i.) şahıs(lar)ın yere temas eden kısmı

a.+ımızda 26a/10

5. (i.) ...+A maruz bulunma, etkisinde olma
kudretüm a.+ında 47a/03 → kudret

altı (s.) beşten sonraki yediden önceki sayı

a.+ø 19b/08, 28a/11, 28a/13, 28a/14, 28b/02

altıncı (s.) altı sayısının sıra sıfatı

a.+ø 8a/10, 12a/11

a.+da 50b/07

altmış (s.) atmış

a.+ø 45b/04, 54b/14, 55a/10

altmış dört (s.) atmış dört

a.+ø 49b/11

altmış üç (s.) atmış üç

a.+ø 19a/15

altun (i.) altın

a.+ø 37a/02, 65b/14, 66a/06, 66a/08, 66a/11

a.+dan 14b/10, 30a/03, 42a/02, 48b/14

a.+larından 15a/03

a.+lı 14b/11

a.+uñ 15a/02

amāl Ar. (i.) emeller, istekler

a. [ile] 23b/08 → +(y)lA

a'māl Ar. (i.) ameller, işler

a.+dür 25a/03

a.+ı (nn) 35b/12

amān Ar. (i.) yardım isteme, imdat dileme

a.+ø

a. bulasın 60b/14 → bul-

a. virmeyüp 53b/12 → vir-

amānlık Ar.+T. (i.) güvenlik, emniyet

a.+dur 45b/03

amel Ar. (i.)

1. dinî emirleri yerine getirmek

için yapılan iş, fiil, hareket

‘a.+ø 12b/05, 19a/01, 38a/08

‘a. kılun 34a/05 → kıl-

‘a.+ı (nn) 6a/16, 54b/04

‘a. ile 59a/13 → +(y)lA

‘a.+in 15a/12

‘a.+inden

itdügi ‘a. 38a/08

‘a.+ler

itdüğüñüz ‘a. 31a/13

‘a.+leri 35b/14

‘a.+lerin 35b/15

‘a.+lerini 43b/16

‘a.+lerünün 47a/11

‘a.+leriñüzi 47b/04

‘a.+ün 67a/02, 67a/03

‘a.+ünle 3a/08 → +(y)lA

2. bir maksatla yapılan iş, eylem, fiil

a.+ø

a. işle 13b/13 → işle-

- a. işledüñ 44b/06 → işle-
 ‘a. işlememiş 24a/13 → işle-

ammā *Ar. (e.)*

1. zıt ve aykırı hüküm ifade eden iki cümleyi birbirine bağlar; ancak, fakat, lakin
 4a/05, 4a/02, 8a/04, 8a/09, 8a/15, 8b/03, 8b/09, 9a/08, 9b/15, 10b/11, 11b/04, 13b/01, 21b/13, 24a/05, 25a/09, 25b/11, 31a/08, 32a/14, 34a/07, 34a/09, 34a/13, 35b/05, 36a/05, 36b/02, 40b/02, 42a/16, 44b/08, 46a/11, 47b/03, 47b/12, 48a/05, 49b/08, 54a/04, 54b/04, 58b/04, 62a/07, 62b/04, 63b/05, 66a/04, 66b/08, 67a/05, 67a/08, 67b/13, 68b/07 [=44]

2. buna rağmen, yine de

- a. 7b/05, 11a/08, 24b/08

3. bunların hepinin üstünde; daha önemlisi

- a. 24b/10

4. bundan dolayı, bu sebepten, bunun için

- a. 30b/12, 59b/06, 65b/07, 25b/01

ammā ba’dü *Ar. (e.)* gelelim maksadımıza

- a. 1b/04

‘amme *Ar. (i.)* cümle, herkes AL-FR 12.

- ‘a.+ø

- ‘a. i-ḥalāyık 41b/10 → ḥalāyık

‘amū *Ar. (i.)* amca → ÖTS/1 237

- ‘a.+sıdur 59a/10

‘amūd *Ar. (i.)* değnek, sopa

- ‘a.+ı (nn) 3a/14

añ (*zf.*) *anırma, haykırmaya ve bağırma* anlatan kök: *an-ır-mak, ang-ı-la-mak...* → ÖTS/1 238.

- añ añ (*ikl., zf.*)

- mafsallarım a. ditredi 3a/17 → mafsāl, ditre-

‘an *Ar. (harf-i cer)* Türkçe /+dAn/ ekinin

karşılığı olan bu ek isimlerden önce gelerek hadis “...+dAn rivayet edilmiştir, gelmiştir, aktarılmıştır.” anlamlarını verir.

- ‘a. ‘Abdü’l-‘Azīz ibni Şuhaybin

- 54a/06 → ‘Abdü’l-‘Azīz ibni Şuhaybin

- ‘a. ‘Abdu’llāh ibni Mes‘ūd

- 48a/12 → ‘Abdu’llāh ibni Mes‘ūd

- ‘a. ‘Abdu’llāh ibni Mes‘ūd r. ‘anhu 43a/05-

- 06 → ‘Abdu’llāh ibni Mes‘ūd, r. ‘anhu

- ‘a. ‘Abdu’llāhi [ibni] ‘Ömer

- 4b/10 → ‘Abdu’llāhi [ibni] ‘Ömer

- ‘a. ‘Abdu’llāh ibni Şamed

- 15b/04 → ‘Abdu’llāh ibni Şamed

- ‘a. ‘Abdu’r-Rahmān ibni Zeydin

- 58a/04 → ‘Abdu’r-Rahmān ibni Zeydin

- ‘a. ‘Āişete r. ‘anhā 49b/02-03 → ‘Āişete, r. ‘anhā

- ‘a. ‘Ali ibni Ebi Tālib kerremallāhü vecchēhü

- 16a/14, 41a/10 → ‘Ali ibni Ebi Tālib, k.v.

- ‘a. ‘Alī ibni Ebi Tālib 27b/03-04 → ‘Alī ibni Ebi Tālib

- ‘a. ‘Alī ibni Ebi Tālib r. ‘anhu 37a/14-

- 37b/01 → ‘Alī ibni Ebi Tālib r. ‘anhu

- ‘a. ‘Aliyyūbni Ebī Tālibin kerremellāhü vecchēhü 60a/08-09 → ‘Aliyyūbni Ebī Tālib, k. v.

- ‘a. ‘Ekrima ‘a. İbni ‘Abbās r. ‘anhumā 51b/05-06 → ‘Ekrima İbni ‘Abbās r. ‘anhumā

- ‘a. ‘Alī ibni Ḥasan ibni ‘Aliyyī[n] 59a/05 → ‘Alī ibni Ḥasan ibni ‘Aliyyī[n]

- ‘a. Ebī Hureyre 61a/08 → Ebī Hureyre

- ‘a. Ebī Hureyre r. ‘anhu 56b/03 → Ebī Hureyre, r. ‘anhu

- ‘a. Ebū Umame El Bahili r. ‘anhu 38a/03 → Ebū Umame El Bahili, r. ‘anhu

- ‘a. Ebīl Esved 54a/11 → Ebīl Esved

- ‘a. Ebī Sa‘īdi’l-Ḥudrī 59b/11 → Ebī Sa‘īdi’l-Ḥudrī

- ‘a. Ebī Sa‘īdi’l-Ḥudrī r. ‘anhu 33b/07 → Ebī Sa‘īdi’l-Ḥudrī, r. ‘anhu

- ‘a. Ekrima r. ‘anhu 29a/15-16 → Ekrima, r. ‘anhu

- ‘a. Enes bin Mālik 5a/05 → Enes bin Mālik

- ‘a. Enes ibni Mālik r. ‘anhu 34b/08-09, 35b/07-08, 47a/05-06 → Enes ibni Mālik, r. ‘anhu

- ‘a. Enes ibni Mālik r. [‘anhu] 46a/12 → Enes ibni Mālik, r. ‘anhu

- ‘a. İbni ‘Abbās r. ‘anhu 55a/14 → İbni ‘Abbās, r. ‘anhu

- ‘a. İbni ‘Abbās -r. [‘anhu] 40a/03 → İbni ‘Abbās, r. ‘anhu

- ‘a. İbni ‘Abbāsın 65a/03 → İbni ‘Abbāsın

- ‘a. İbni ‘Abbāsın r. ‘anhu

- 46/05 → İbni ‘Abbāsın, r. ‘anhu

- ‘a. İbrāhim bin ‘Alkame ‘a. ‘Abdu’llāh 7a/01 → İbrāhim bin ‘Alkame, ‘Abdu’llāh₁

- ‘a. İbrāhīm ibni ‘Alkamete 48a/11 → İbrāhīm ibni ‘Alkamete

- ‘a. Küleyb b. Hüzn r. ‘anhu 23b/10 → Küleyb b. Hüzn, r. ‘anhu

- ‘a. Mu‘āz ibni Cebel r. ‘anhu 19b/16 → Mu‘āz ibni Cebel, r. ‘anhu

- ‘a. Sa‘id ibni’l-Müseyyeb r. ‘anhu

- 45a/02 → Sa‘id ibni’l-Müseyyeb r. ‘anhu

- ‘a. Sa‘id ibni Müseyyibin ‘a. ebīhī 62a/13 → Sa‘id ibni Müseyyibin, ebī, hi

- ‘a. Selmān 63b/14 → Selmān

- ‘a. Selmān’dan 64a/02 → Selmān

ağ-

1. hatırla-, akla getir-, yād et-, tahattur et-

a.-ar 36a/13

a.-duğma 58a/02

a.-maya 53a/03

a.-maz 36b/03

a.-sa 54a/14

a.-sağuz 33b/15

a.-uğ 34a/04

2. (yf-)

ğayırğa ağ-: iyiliğinden bahset-

... -a 54a/13 → ğayır (2.)

... -sa 54a/13 → ğayır (2.)

***a+ı**1. şahıs zamiri → ol₂a.+a 6a/14, 13a/10, 17a/10, 23a/14, 28b/13,
29a/10, 29a/14, 39b/13, 49b/15, 52b/02,
53a/15, 53b/04, 60b/14, 67a/09, 67b/14,
68a/14 [=16]

a.+dan 36b/08, 51a/10

a.+ı 3b/05, 11a/13, 15b/03, 24a/13, 38b/06,
53a/04, , 61b/10, 61b/10

a.+ın 35a/09

a. için (hakkında) 54b/04 → için

a.+la 4a/02 → +(yI)la

a.+lar

a.+ø 12a/01, 32a/06, 32a/09

a.+a 17b/14, 18a/01, 18a/04, 18a/07,
28a/13

a.+da 66a/06

a.+uğ 17b/01, 35b/07, 55a/02, 55a/06,
62a/11a.+uğ 8b/11, 25b/05, 38a/08, 38b/02,
39b/08, 39b/09, 41b/14, 46a/01,
46a/07, 49a/02, 53b/01, 54a/02,
64b/09, 67b/12. [=14]

a.-çun 15b/02 → çun

2. işaret zamiri → ol₂

a.+a 10a/13, 13b/16, 24b/10, 30a/01, 41b/05

a. göre: ona göre 34a/05 → göre

a.+cılayın: onun gibi 37a/12

a.+da

1. onda (o şeyde) 11b/15, 18a/15

2. orada 24b/13, 37a/06, 37a/07, 38b/11,
49a/04

a.+dan

1. (zf.) ondan sonra 10a/13, 17b/05,
18a/01, 21a/02, 27a/04, 31b/08, 31b/11,
33a/07, 33a/13, 33a/15, 41b/04, 42a/04,
43b/05, 43b/09, 51b/14, 53b/11, 54a/03,
63b/08, 63b/09, 63b/09 [=20]

a. girü (zf.) ondan sonra 41b/07 → girü

a. şonra (zf.) ondan sonra → şonra

10b/10, 10a/05, 11b/08, 17a/13,
17b/14, 18a/04, 27a/07, 27a/09,
29b/09, 29b/11, 29b/12, 29b/14,
29b/16, 30a/02, 30a/06, 30a/11,
31b/14, 32a/10, 32b/13, 33a/09,
39a/08, 39b/01, 41a/05, 42b/09,
42b/10, 43a/04, 43b/13, 46b/02,
49a/14, 51b/13, 51b/16, 52a/04,
52a/06, 57b/02, 57b/07, 57b/12,
58a/13, 58a/14, 58a/14, 63a/12 [=40]2. (i.) ondan (o şeyden) 12b/02, 24b/15,
43b/10, 43b/15, 44b/11

a. ötürü: ondan ötürü 44b/01 → ötürü

a.+ı 3a/11, 3b/02, 10b/12, 14b/09, 15a/16,
28b/03, 41a/12, 61b/14, 41b/01,
41b/02, 49a/11, 49a/12, 49a/12, 50a/14,
58a/12, 61a/04, 67b/10 [=17]

a.+ı

a.-çun 24a/03 → çun

a.+la 3a/02 → +(yI)la

a.+uçun 21b/15 → çun

a.+lar

a.+ı 4a/16, 10b/07, 25a/09, 30b/14,
35b/14

a.+uğ 22b/05, 52a/08, 58a/13

a. gibi 22a/15-16 → gibi

a. için 59b/09, 62b/04 → için

a.+la 3a/04, 9b/14 → +(yI)la

ana (i.) anne, valide

a.+ø

hey a. 50b/11 → hey

a.+cuğum 39a/01

a.+dan 39a/09

a.+m 22a/15, 27a/07, 36b/02

a.+ı 22a/10, 36b/05

a.+ğa 37a/13

a.+sı 26a/16, 37a/12, 37a/13, 39a/12,
39a/14, 39b/09, 39b/10

a.+sına 36b/10, 37a/11, 64a/08

anahtar Rum. (i.) anahtar → TS 119.

a.+ların 7a/10

ancağ (e.)

1. yalnız, sadece

a. 5a/03, 17a/06, 17a/08, 19a/04, 19b/10,
24b/14, 45b/07, 49a/06, 62b/06, 64b/12

2. fakat, ama, lākin, yalnız, ne var ki

a. 23a/07

and (i.) yemin, kasem

a.+ø

a. içmemek 64a/10 → iç-

ağdur- andır-, hatırlatmak, hatıra getir-

a.-duğuz 47b/06

a.-mağdı 47b/06 → ı-

arıcı (s.) anan

a.+ø

a. oluğ 34a/01 → ol-

arı- adı geç-, zikredil-, bahsedil-

a.-duğı 34a/09

a.-ur 55b/12

arı- anla-, kavra-, akıl erdir-

a.-ø 23b/09

a.-dum 21b/02

a.-duğ 32a/08

a.-mazsız 9a/17

arılan- anlaşı-, ne olduğu bilin-, kavranıl-

a.-dı 11a/02, 2b/16, 39b/15

a.-ur 66b/09

arılat- söyle-, hikāye et-, naklet-

a.-dılar 18b/07

arı Ar. (i.) utanma, utanç, hayā, hicap; ar

a.+ø 13b/01

‘a. idenlerdür 12a/01 → it-

‘a. ider 12a/04 → it-

‘ar eyler 12a/03 → eyle-

ara (i.) iç

a.+larında 65a/12

a.+sına 33b/14

a.+sında 62a/04

ara- bir şeyi bulmaya çalış-, taharri et-

a.-ø 61b/10

a.-dı 6b/07

a.-dılar 56a/05, 66a/08

a.-sağ 66b/02

a.-sunlar 66a/06

a.-ya 63a/04

a.-yalum 12b/14, 13a/05

a.-yarak 50a/07 → arayurak

a.-yı a.-yı 36b/09

a.-yurak 61b/05 → arayarak

‘Arab Ar. (İ.) Arap, Arap kavminden olan kimse

‘A.+ø 28b/03, 28b/07, 28b/07, 28b/11,

28b/16, 28b/16

‘A.+dan 28b/06

‘Arabī Ar. (s.) Araplar'a, Arap kavmine ait

‘A. dilinden 2b/07 → dil

‘A. lisānile 18b/09, 35a/14 → lisān, +(yI)lA

‘Arabī Ar. (s.) bir arap

‘A.+ø 12a/13

‘arāṣāt Ar. (i.) haşir, mahşer yeri

a.+ø

şefī‘i-i yevmi‘l-‘a. 1b/05 → şefī‘, yevm

‘Arīḡ Ar. (İ.) bir yıldız

‘A.+ø

‘A. yıldızı 19b/01 → yıldız

arka (i.) bir eksene göre geride kalan yer

a.+mdan 5b/14

a.+mı

a. başdı 5b/14 → baş

a. başduğuna 6a/02 → baş

a.+sın

a. baş 6a/07 → baş

arka vücut, beden

a.+sından 44b/13

a.+sıyla 21b/04 → +(yI)lA

arkur (zf.) ters, tersine → YTS/25

a.+ø 66a/06

‘arlandur- arlandır, utandır-, hayā ettir-

a.-urlar 13a/15

‘arş Ar. (i., tsvf.) Allah'ın kudret ve saltanatının tecellî ettiği, en yüksek gök katı

‘a.+ø 17a/12

‘a. ayağın 17a/12 → ayak

‘a. ayağına 32b/13, 60b/01, 63a/06,

63b/01 → ayak

‘a. ayağında 62b/13 → ayak

‘a.-ı Raḥmān 29b/15, 32a/15 → Raḥmān

‘a.+dan

kıbel-i ‘a. 31a/15, 31b/09, 31b/13, 32a/06

→ kıbel

‘a.+ı (nsn) 17a/15

a.+uğ 29b/16

art, -d (i.)

1. arka, arka taraf

a.+ına 3b/11, 21a/10

a.+uğca 52a/08

2. peş

a.+ımda

a. kimsem kalmadı 36b/02 → kimse, kal-

a.+ımuздan 60b/12, 61a/01

a.+ına 20b/10, 37b/07

a.+ınca 5b/04, 10a/09, 20b/09, 42b/07,

30b/17, 39a/04, 44b/02, 50b/09,

50b/09, 54b/05, 55a/01, 55a/03, 55a/05

a.+larınca 32a/10, 32a/10

a.+umca 36a/12

art- sayıca ve miktarca çoğal-, fazlalaş-

a.-ar 8a/04, 8a/04, 8a/07

a.-ardı 52b/11 → ø.-dı

a.-dı 16a/02

a.-duğca 8a/03, 8a/04

artucağ (zf.) fazla, fazlaca, ziyade, ziyadesiyle

a.+ø 14b/13

artuğ -ğ (i.) murdar bir hayvanın (tazının)

temas ettiği, ağzına aldığı av eti

a.+ı (nn) 7b/02, 7a/15

artuk₂ -ğ

1. (zf.) fazla
a.+ø 9a/13, 14b/13, 18b/14, 19a/16, 52a/03
2. (s.) fazla
a.+ø 67a/14
a.-eksik 19a/09, 50a/11 → eksik
a.+dur 44a/04

artur- artır-, çoğalt-

a.-ø 29a/12

arż Ar. (i.)

1. saygı ile anlatma, ifade etme
a.+ø
a. eyle 13b/06, 41b/01, 51a/16, 13b/07, 41b/04 → eyle-
a. eyledi 51a/16 → eyle-
a. eyledüm 51a/06 → eyle-
a. eylesün 68b/07 → eyle-
a. eyleye 13a/10 → eyle-
a. idersin 41b/01 → it-
a. ideyin 41b/02, 41b/03 → it-
a. olunur 35b/12 → olun-
2. sunma, bir büyüğe takdim etme, sunu
a.+ø
a.-ı hācāt eyledi 14a/13 → hācāt, eyle-

aş- boğaza ip geçirip ayakları yerden kesmek suretiyle öldür-

a.-dılar 66b/05

aşā Ar. (i.) uzun sopa, değnek, baston

a.+ø 21b/03

āsān Far. (zf.) kolay

a.+ø 40b/07

āşār Ar. (i.) kitaplar, yazılmış eserler

a.+uñ

ehl-i a. 2b/05 → ehl

aşhāb Ar. (i.) sahabe

a.+ø 25b/12, 40a/15, 41b/08, 56b/14

a.+ına 35a/11, 40a/11

a. ile 35a/04 → +(yI)lA

a.+um 24a/09, 29b/05

ey a. 6a/09 → ey

a.+umdan 13b/09,

a.+umuñ 40a/15-40b/01

a.+unuñ 40a/15

aşıl Ar. (i.)

1. gerçek, hakiki
a.+ø 13a/08, 22a/07, 51a/01
2. çeşit
a.+ø 14b/08, 22b/13, 25b/15, 26a/02, 26b/02 31b/01, 39b/12, 49a/04, 54a/01, 58b/12, 61b/10 [=11]

aşıl-

1. tutun-, sınımsız yapış-
a.-dılar 60b/01
2. (yf-) baş aşağı aşıl-: baş aşağı gelecek sarkıtıl- başı aşağı aşıl-
... -mış 63a/09-10 → baş, aşağı

āşī Ar. (i.)

1. Allah'ın emirlerine uymayan kimse

a.+ø

ā. oldum 45b/09 → ol-

ā. olmamak 64a/09 → ol-

a. olurdu 15b/10 → ol-, ø.-dı

2. (s.) günahkār

ā.+ø 31b/05, 39a/06, 60b/02, 63a/13

a.+dür 63b/02

a.+lere 30b/03

ā.+leri 30b/05

ā.+lerin 33a/10

ā.+ler-ile 62b/02 → +(yI)lA

ā.+yi 63a/02, 63a/07

ā.+yise 55a/02 → i-

Āsiye (İ.) Firavun'un Hz. Mūsā'ya iman etmiş olan eşi → DİA, 1991, C: 3, 487

Ā.+ø 26a/15

aşlā Ar. (zf.) hiçbir zaman, kesinlikle, katiyen

a.+ø 11b/02

asılınca (zf.) aslına uygun olarak

a.+ø 24a/06

aşşı (i.) fayda, kār, menfaat

a.+ların 29a/12

a.+sı 29a/07

a.+sın 29a/08

a.+yıla 28a/14 → +(yI)lA

aş (i.) yiyecek, yemek

a.+ø

a. eyledüm 36b/13 → eyle-

a.+lar

a. eylerler 36a/14 → eyle-

aş- (yf-)

ışşı başdan aş-: büyük korku sonucu vücut ısısının çok yükselmesi

ışşı başımdan aş-

... -dı 3a/16-17 → ışşı, baş

aşçı (i.) yemek pişirip satan kimse

a.+ø 54b/12, 54b/14

aşağa

1. (zf.) yere doğru → aşağı

a.+ø

baş a. bırakmış 36a/06-07 → baş, bırak-

baş a. eyleyüp 51a/11 → baş, eyle-

baş a. aşılmış 63a/09-10 → baş, aşı-

2. (*i.*) seviye bakımından daha alçak yer
a.+ø
a. yukarı 65b/10 → yukarı
3. (*s.*) yüksekliği daha alt kısımda bulunan
a.+ø 22b/12
4. (*s.*) sosyal tabaka bakımından düşük olan
a.+ø 64b/04
- aşağı** (*s.*) → aşağı (4.)
a.+lara 2b/15
- ‘āşık** *Ar. (i.)* āşık, tutkun, meftun
‘ā.+a 53b/09
- āşikāre** *Far. (zf.)* açık, belli, ayan, vazıh, bariz
ā.+ø 46b/10
ā. ideler 43b/14 → it-
- ‘āşir** *Ar. (s.)* → ‘aşere
hadiş -i ‘ā. 23b/10 → hadiş
- ‘aşr** *Ar. (s.)* on
‘a.+ø
‘a.-ı āşirinde 2b/07 → āşir
- at** (*i.*) binme, yük çekme, taşıma hayvanı; at
a.+ø 44a/16, 44b/01, 44b/06, 44b/12
şaldılar a. 61a/04 → şal-
a.+a 60b/15
a.+ı (nn) 21a/10, 44b/04, 44b/12
a.+ın 20b/10
a.+ından 42b/01, 52b/06
a.+ınuş 61a/06
- at-**
1. bir şeyi bir hedefe, bir tarafa doğru fırlat-
a.-dı 56a/07
a.-alar 47b/09
a.-avuz 10b/05
a.-ıvirdi 23a/05 → vir- 8.
2. (*yf-*)
oda at-: cehenneme at-
... -alar 32a/12 → od
cân at-: bir şeyi şiddetle arzula-
... -up 32b/06 → cân
pereye at-: değirmen çarkının kepçesinde
uzun müddet dönmekten dolayı başı
dön-, bu ruh hâliyle saçma sapan konuş- (?)
... -dılar 61b/08 → pere
- ata** (*i.*) baba → ÖTS/1 340.
a.+ğa 22a/10, 37a/13
a.+sı 37a/12, 37a/13
a.+sına 37a/11
- ‘Atārid** *Ar. (İ.)* Utarit, güneşe en yakın gezegen
‘A.+ø 19b/03
- atıl-** (yün ve pamuk kelimeleriyle beraber) didil-
a.-maduk 28a/12
- ‘Atūf** *Ar. (İ.)* çok merhametli ve şefkatli Allah
a.+ø 4a/13
- av** (*i.*) karada ve havada yabani hayvanları,
denizde balıkları tutma veya vurma işi
a.+ø 7b/01
- ‘avām** *Ar. (s.)* halk, umum, herkes
‘a.+ø 65b/01
- ‘avān** *Ar. (i.)* yardımcıları
a.+ı (nn) 39a/12, 39b/10
- āvāz** *Far. (i.)* ses, seda → āvāze
a.+ø 41b/06, 62b/11
a.+ıla 25b/10, 32b/07 → (yI)lA
a.+ın 62b/12, 62b/14
- āvāze** *Far. (i.)* ses, seda → āvāz
a.+i 31b/09
a.+sin 32b/01
- avla-** bir av hayvanını ele geçir-, yakala-
a.-mak 7b/01
- ‘avn** *Ar. (i.)* yardım etme, yardım
‘a.+ø
bi-‘a.-i Hūdā 8b/13 → bi, Hūdā
- ‘avrat** *Ar. (i.)* zevce, eş, hanım, kadın
a.+ø 14b/15, 43a/15, 43b/02, 43b/09,
43b/13, 50b/07, 67a/04, 67a/05, 67a/07
a.+ı (nn) 13b/12, 14a/02, 14a/10, 15a/10,
39a/14, 68a/12
a.+ını 13b/03
‘a.+lar 31b/15, 32a/11
‘a.+uma 59b/05
- avuç** (*i.*) elin iç kısmı
a.+ına 10b/07
- avurt** (*i.*) söz, sohbet, dedikodu → ÖTS/1 368.
a.+dur 22a/09
- ay** (*i.*) yılın ayrıldığı on iki bölümden her biri
a.+ø 22a/16
a.+da 18b/10, 18b/11
a.+ını 31a/08
a.+ında 56b/15
- aya** (*i.*) ayak → ayak
a.+ø 39a/13
- ayak, -ğı/ğu** (*i.*)
1. ayak → aya
a.+ø
a. üzere 61b/14 → üzere
a.+ı (nn) 21a/11, 39b/04
a. ile 20b/14 → +(yI)lA
a.+ım 22b/03
a.+ın 65a/14, 68a/02
a.+ına 21b/02, 52b/07, 63a/06, 63b/01
a.+ınça 5b/04
a.+ında 62b/13
a.+ından 43a/02
başında a. pür günāh olacak 59a/08
→ baş, pür, günāh, ol-
a.+um 61b/13

- a.+uma 37a/03
a.+uñ 22b/01
2. (*mec.*) ayak
a.+ın
 ‘arş a. 17a/12 → ‘arş
a.+ına
 ‘arş a. 32b/13, 60b/01 → ‘arş
- ‘ayāl *Ar. (i.)*
1. aile → ÖTS/1 376.
 ‘a.+ø
 ğam-ı ‘a. 45b/02 → ğam
 ‘a.+imüñ 14b/02
 ‘a.+umuñ 45a/09
 ‘a.+üme
 ehl-i ‘a. 14b/03 → ehl
2. eş, zevce → ÖTS/1 376.
 ‘a.+ın 64b/06
- ‘āyet *Ar. (i.)* Kur’an’daki sureleri meydana
getiren kelime veya cümlelerden her biri, ayet
ā.+ø 25a/05, 25a/11, 25a/14, 25b/09, 26b/03,
26b/04, 29a/03, 29a/12, 29b/05, 60a/13
ā.+de 25a/06
ā.+dür 23b/04
ā.+e 57a/02, 57a/05, 57a/08, 57a/10, 57a/15
ā.+i (nn) 25a/12, 27b/02
ā.+i (nsn) 28a/15, 29a/09, 53a/12, 53b/02,
54a/03, 55b/10, 56a/01, 56a/07
ā. ile 57b/14 → +(yI)lA
ā.+ini 60a/15
ā.+lere 58a/03
ā.+leri 60a/15
ā.+üñ 29b/02
- ‘Āyete’l-Kürsī *Ar. (İ.)* Bakara suresi, 255. ayet
Ā.+ø 46b/02, 60a/13
Ā.+de 46b/07
- ‘ayb *Ar. (i.)* noksan, kusur, eksiklik → ‘ayıb
 ‘ayub
 ‘a.+ø 44b/11
 ‘a.+ı 44b/01, 44b/01, 44b/07, 44b/08
 ‘a.+laruñ 44b/10
- ‘ayıb → ‘ayb, ‘ayub
 ‘a.+larumı 44b/09
- ayır- birbirinden uzaklaştır-
a.-amadılar 10a/12 → -bil- 5.
a.-up 65b/01
- ‘āyine *Far. (i.)* ayna
ā.+ø 18a/15, 23a/05, 23a/06
- aymı (*s.*) değişmeyen, hep o, yine o
a.+ø 40a/14
- ayrıl- uzaklaş-, geride bırak-, ayrı düş-
a.-mağ 39b/11
- ayrılık, -ğ (*i.*) ayrılık
a.+uñ 39a/11
- ayru (*zf.*) ayrı, kendi başına, tek, yalnız
a.+ø 21a/02
- ayruca (*zf.*) ayrı ve farklı olarak
a.+ø 54a/05
ayruca ayruca (*ikl., zf.*) ayrı ayrı ve farklı
farklı 7b/09, 8b/12
- ayruk (*zf.*)
1. artık, bundan sonra, bir daha → ÖTS/1 395.
a.+ø 35b/06, 49a/13
2. (*s.*) başka, diğer → ayrık → KAL/1 236.
a.+ø 68a/06
- ‘ayub *Ar. (i.)* ayıp, noksan, kusur → ‘ayb, ‘ayıb
 ‘a.+umı 22a/06
 ‘a.+umu 22a/03
- ‘ayyār *Ar. (i.)* hilekār, dolandırıcı
 ‘a.+ø
 ‘a. idi 54b/08-09 → i-
- az (*s.*)
1. (mesafe ve zaman için) kısa
a.+ø 10a/06, 23b/02
2. miktarı, ölçüsü, derecesi çok olmayan
a.+ø 15a/13
a.+dı 46b/08 → ø.-dı
- ‘azā *Ar. (i.)* vücudu meydana getiren, organ
a.+mı 27a/03
- ‘azāb *Ar. (i.)* ölümden sonra verilecek ceza
 ‘a.+ø 10a/11, 10a/14, 10b/03, 26b/13,
34b/01, 44a/04
 ‘a. eylemege 5a/14, 6a/14, 28a/04-05
 → eyle-
 ‘a. eylemekten 20a/11 → eyle-
 ‘a. gördükden sonra 33a/10, 33b/02 → gör-
 ‘a. görürin 34a/11 → gör-
 ‘a. görürsek 34a/10 → gör-
 ‘a. iderler 10a/09 → it-
 ‘a. idersen 4a/09 → it-
 ‘a.+a
 ‘a. uğrarsam 34a/11 → uğra-
 ‘a.+cığın 26b/06
 ‘a.+dan 30b/07, 45b/03
 ‘a.+ı (nn) 34a/07
 ‘a.+ından 37a/04, 44a/04, 64a/13
 ‘a.+sız 33b/02
 ‘a.+umdan 3b/05, 28a/03, 28a/05
 ‘a.+uñ 63a/14
- azacuk (*zf.*) pek az, biraz, az miktarda
a.+ø 31b/10, 54b/13
- azacukluk, -ğ (*i.*) azlık
a.+ı (nn) 27a/11
- ‘āzād *Far. (i.)* serbest bırakma, serbestlik
ā.+ø
ā. eyledi 3a/04, 7a/01 → eyle-
ā. eyledüm 3b/05-06, 63b/07 → eyle-

- ā. eylediñ 28a/03 → eyle-
 ā. eylemeye 6b/15 → eyle-
 ā. eylemişdi 3b/04, 52a/11 → eyle-, ø.-di
 ā. eyler 6b/06 → eyle-
 ā. eyleye 6b/04, 6b/05, 6b/07, 6b/14
 → eyle-
 ā. idenler 6b/09 → it-
 ā. ideyin 6b/04 → it-
 ā. itmeyeler 6b/09 → it-
 ā. olmasına 2b/10 → ol-
 ā. oluñ 56a/10 → ol-

azık (*i.*) zahire, erzak

- a.+cağ 13b/13
 a.+ımuñ 27a/11

‘azım *Ar. (i.)* (manevi bakımdan) büyük, yüce
 ‘a.+ø

ecr-i ‘a. 46a/09, 46a/11 → ecr

‘aziz *Ar. (i.)*

1. erkek eren, ermiş, veli

- ‘a.+ø 10a/09
 kıddesallāhü sırāhu’l-‘a. 2a/14-15
 → kıddesallāhü sırāhu’l-‘aziz
 ‘a.+lerden 6b/01, 18b/01, 36a/01, 49b/11
 ‘a.+leri (nsn) 29b/15
 ‘a.+lerinden 10a/06

2. yüce, kıymetli, değerli, mukaddes

- ‘a. men! 15b/01, 18a/08, 23b/05, 37a/05,
 39b/15, 41a/06, 43b/16, 46a/07, 51b/03,
 66b/06 → men [=10]

‘azm *Ar. (i.)* kesin karar vererek bir yere yönelme
 ‘a.+ø

‘a. eyledi 56a/11 → eyle-

B

bā₁ *Ar. (i.)* Arap alfabesinin ikinci harfi

- b.+nuñ 9a/02
 b.+sı 9a/03

bā₂ *Far. (ön ek)* Arapça ve Farsça kelimelerin
 önüne gelerek zarf fonksiyonunda şekiller
 yapan “ile” anlamında ön ek → be

bā-ğayrı *Far.+Ar. (e.)* diğerleriyle 67b/14

bāb *Ar. (i.)*

1. husus, mesele, konu

- b.+ø 7a/06
 b.+ında 64b/04, 64b/04

2. kapı, bölüm

- b.+larından 26b/06

baba (*i.*) çocuk sahibi erkek, peder

- b.+ø
 yā b.+ø 26b/02 → yā
 b.+cuğum 39a/02, 39a/05, 46a/05
 b.+dan 39a/09
 b.+ma 25b/15

- b.+muz 14b/07
 b.+muzı 39a/06, 39a/06, 39a/08
 b.+rı 54b/11
 b.+sı 39a/12, 39a/14, 39b/09, 39b/10
 b.+sına 64a/08

Bābil Cenneti (*İ.*) Babil Asma Bahçeleri

B.+ø

yā fātihü B. 32b/03 → yā, fātih

bād *Far. (i.)* kapı

b.+ø

b.-ı şāhiden 2a/10 → şāhī

ba‘dehū *Ar. (e.)* bundan sonra

b. 25a/08

bağ (*i.*) bir şeyi başka bir şeye bağlamaya
 yarayan ip, sicim, gibi şeyler; bağ

- b.+ıla 22b/03 → +(yI)lA
 b.+ın 21a/03

Bağdād (*İ.*) Bağdat

B.+ø 50a/10

B.+a 49b/14, 50a/06, 50a/07

bağışla-

1. ceza verme-, affet-

- b.-dı 3a/07-08, 63a/04
 b.-dım 33a/02
 b.-duğ 18a/07
 b.-dum 33a/04, 33a/07, 63a/02, 63b/07
 b.-duñ 56b/02
 b.-duñdı 44a/14 → ø.-dı

2. karşılıksız ver-, hibe et-, ihsan et-, bahşet-

- b.-dım 17b/14, 18a/01, 18a/04
 b.-yam 44a/15

bağla-

1. bir şeyi, ip, bağ veya başka bir araçla
 bir yere, bir şeye tuttur-, birleştir-, bağla-

- b.-duğun 22b/04
 b.-mışlar 20b/13
 b.-yayın 22b/02
 b.-yu

b. kıodılar 21a/06 → kıo-

2. (*yf-*)

şüret bağla-: şekil al-, vücut bul-
 ... -up 44a/12, 44b/15 → şüret

bağlı (*s.*) → bağlu₂

b.+sın 21a/06

bağlu₁ (*s.*) kapatılmış, tahsis edilmiş

b.+ø 10b/11

bağlu₂ (*s.*)

1. ip veya başka bir araçla bir şeye,
 bir yere bağlanmış olan

b.+ø 31a/02

2. (*zf.*) bağlı

- b.+ø 20b/15
 b. ola 21a/11 → ol-

bahā *Far. (i.)* paha

b.+ø 44b/04

bahālu *(i.) Far. +T.* pahalı

b.+dur 44b/04

bahāne *Far. (i.)* vesile, sebep

b.+ø

b. eyleyüp 54b/13 → eyle-

b.+yile 28a/05, 50b/14 → +(yI)IA

baḥl *Ar. (s.)* eli sıkı, hasis, cimri, pinti

b.+ø 49b/08

b.+den 49b/10

baḥ-

1. İlgilenmek, meşgul olmak

b.-ar 24a/07, 24a/07

b.-dum 51b/02

b.-mazdum 47b/04 → ø.-du

2. üzerinde dur-, önem ver-, göz önünde

bulundur-, nazarı itibara al-

b.-maḥ 64b/04

3. gözleri bir şey üzerine çevir-

b.-dı 3b/10, 3b/11, 3b/11, 37a/03

4. seyret-

b.-ar

b. ṭurur 23a/08 → ṭur-

baḥ *(e.)* uyarı, tembih vb. anlamlar ifade

eden dikkat çekme sözü

b.! 9a/12

baḥ baḥ *(ikl.)* 47b/05, 52b/01

bāḥi *Ar.*

1. *(s.)* kalan kısım, meblağ; alt taraf, gerisi

b.+ø 11a/14, 25a/10, 27b/02

b.+sin 11a/08, 37a/13

b.+sinüḡ 66b/01

2. *(s.)* varlığını koruyan, devamlı, sürekli

b.+dür 44a/01

3. *(zf.)* bundan sonra

b.+ø 66b/03

bal *(i.)* bal

b.+ø 24b/13

baldır *(i.)* bacağın diz kapağından ayak bileğine

kadar olan kısmı

b.+ı (nn) 35a/05, 35a/09

b.+ın 35b/01

b.+ını 35b/03

b.+um 35a/07

Ba'lebek *(İ.) Baalbek, Bugün Lübnan'ın en önemli tarihi ve turistik merkezi olup 18.000 civarında bir nüfusa sahiptir. → DİA, C: 5, 9.*

B.+ø 52a/11

bārekeḥlāh *Ar. (ii.)* "Allah mübarek etsin."

b! 62a/04

bārī *Far. (zf.)*

1. hiç olmazsa

b. 15a/07, 39a/10, 39a/11, 61b/09, 63b/13

2. öyleyse

b. 30b/06

barmak *(i.)* parmak

b.+ını 13a/02

baş- etkisini kuvvetle hissettir-

b.-ø 6a/07

b.-dı 5b/14

b.-duḡuḡa 6a/02

b.-mıṣ 20b/15

2. ayağı; zemine, herhangi bir yere koy-

b.-mıṣken 61b/13 → ø.-ken

baṣ *Ar. (i. din)* gönderme, yollama

b.+ø

b. eyledi 64b/12, 65a/01 → eyle-

Başra *Ar. (İ.) Güney Irak'ta, Bağdat'ın 420 km. güneydoğusunda, Dicle ile Fırat nehirlerinin birleştiği noktanın 50 km. güneybatısında yer alır. → DİA, 1992, C: 5, 108-111*

B.+ø 13a/11, 36b/06, 36b/09, 65a/13

baş *(i.)*

1. kafa

b.+ø 39a/13, 51a/11

b. aşağı bırakmış 36a/06 → aşağı, bırak-

b.+ı (nn) 27a/10, 38b/15, 39b/04, 43a/12,

53a/12, 53b/01, 53b/15, 54a/03

b. aşağı aşılmış 63a/09 → aşağı, aşı-

b.+ ıla 44b/10 → +(yI)IA

b.+ım 51a/04

b.+ımdan

ışşı b. aşdı 3a/16-17 → ışşı, aş-

b.+ın 51a/12, 54a/02

b.+ına 26a/04

b. belâlar geleceğini 43a/14 → belâ, gel-

cân b. şıçradı 65b/11 → cân, şıçra-

b.+ında 58a/10

b. ayağına dek pür günâh olacak 59a/08

→ ayak, pür, günâh, ol-

b.+ını 33a/08, 42b/08, 48b/08, 52b/01, 55b/13

b.+ıḡı 53b/06

b.+uma 14a/15, 53a/10

b.+umu 5b/13, 5b/14

b.+uḡ 54a/04

b.+uḡı 8a/01, 48b/08

2. kişinin kendisi, şahsı, zâtı

b.+ı 36b/03

b.+uma 21a/13

b.+uḡa 7b/15

3. dağ, tepe gibi yüksek yerlerin zirvesi

b.+ına 22b/06

b.+ında 22b/09

4. bazı yiyecekler için tane
b.+ø
b. virdi 29a/06 → vir-
b.+ında 29a/06
5. bir şeyin başladığı yer, baş tarafı
b.+ında 9a/02, 28b/03, 28b/07
- başla-** bir iş için harekete geç-, bir işe giriş-
b.-dı 15b/15, 16a/01, 55a/05,
- bâtl** *Ar. (i.)* geçersiz, hükümsüz
b.+ø
b. eyler 67a/03 → eyle-
b. oldı 41b/07 → ol-
b. olmaya 67a/02 → ol-
b.+dur 42b/16
- bâttın** *Ar. (i.)* içteki, gizli, görünmeyen (şey)
b.+ına 24a/07
b.+ından 66b/08
- bayağı** (*zf.*) epeyce, oldukça, iyice
b.+ø 33a/12
- Bāyezīd** *Ar. (İ.)* → Bāyezīd Bestāmī
B.+ø 61b/08, 61b/05, 61b/14, 62a/02, 62a/03
yā B. 61b/04 → yā
B.+üñ 62a/11
- Bāyezīd Bestāmī** *Ar. (İ.)* Ebū Yezīd Tayfūr b. İsā b. Sürüşān (ö. 234/848 [?]). *İlk büyük mutasavvıflardan. İran'ın Horasan eyaletinde bulunan Bistām kasabasında doğmuştur.* → DİA, 1992, C: 5, 238-241 → Bāyezīd
B.+ø 62a/09
B. rahmetullāhi ʿaleyh → rahmetullāhi ʿaleyh 61b/02-03, 62a/06-07
- bayram** (*i.*) sevinç içinde kutlanan, dinî gün
b.+ø
b. eylemişdür 19a/12, 19b/04 → eyle-
b. namazların 64b/07 → namāz
b.+dur 34a/13
- bāzār** *Far. (i.)* alış veriş yeri
b.+a 13b/12, 14a/05, 14a/11, 28a/15
b.+da 54b/09
b.+ı (nsn) 6b/07
b.+ına 13b/14
- bāzırgān** *Far. (i.)* tüccar, tacir
b.+ø 22b/12, 23a/01, 23a/02, 23a/04, 23a/05
23a/07, 23a/08, 23a/09, 23a/14, 23a/15
[=10]
b. idüm 21a/04 → i-
b.+ı (nsn) 23a/08
- baʿzı** *Ar.* birtakım, bir kısım
1. (*s.*)
b.+ø 3a/06, 12a/03, 48b/05
2. (*zm.*)
b.+ların 32a/13, 32a/13
b.+larını 32a/12
- be₁** (*e.*) seslenme, dikkat çekme edatı
b. 14b/05, 66a/10
- be₂** *Far. (ön ek)* → bā
be-dürüstī *Far. (zf.)* şüphesiz, kesin 67a/02
be-gāyet *Far.+Ar. (zf.)* son derece, pek çok, fazlasıyla 28a/04, 42b/09, 50b/01, 53a/14
- beden** *Ar. (i.)* vücut, gövde
b.+leri 33a/11
- beg** (*i.*)
1. devlet adamlarına verilen unvan
b.+ø 15b/10
Emin Muḥammed B. Ḥaziretlerine 2b/08
→ Emin Muḥammed, Ḥaziret
Ḳarakāş Muḥammed B. 2a/13 →
Ḳarakāş Muḥammed
b.+i (nsn) 15b/12, 16a/12
b.+inüñ 65b/13
b.+lerden 15b/10
b.+üñ 66a/01
2. nüfuzlu kimse, eşraf; efendi, sahip
b.+lerle 64b/05
b.+ø 28a/04, 42b/09, 50b/01, 53a/14
- begen-** beğen-, kabul et-, tasvip et-
b.-mezsin 22a/12
- Behrām Mecūsī** (*İ.*) ʿAbdu'llāh bin Mübārek'in irşadıyla Müslüman olan kişi
B.+ø 49b/14, 50a/08, 51a/11
yā B.+ø 51a/09 → yā
B.+den 50b/13
B.+ye 51a/10
- beḳā** *Ar. (i.)* ölümsüzlük, ebediyet, bakilik
b.+ø
b. eyledüñ 27b/14 → eyle-
b.+ya
dār-ı b. 3a/05 → dār
- bekit-** sıkıca kapat- → KBS 127.
b.-eler 15b/13
- belā** *Ar. (i.)* güç durum, badire, dert, gam, keder
b.+dur 21a/13
b.+lar 7b/15, 39b/09
başına b. geleceğini 43a/14 → baş, gel-
b.+lara 64a/14
b.+lardan 8a/01, 27b/15, 56a/08
- Belḥ** (*İ.*) Afganistan'ın kuzeyinde bir şehir ve eyalet → DİA, 1992, C: 5, 410-411
B.+ø 20b/03, 52a/09, 52b/04
- belī** *Far. (e.)* evet, hay hay, peki
b. 9b/17, 62a/10, 62b/04
- belki** *Ar.+Far. (zf.)*
1. olabilir, muhtemelen
b. 2a/10, 23a/07
2. hatta, bile
b. 9a/13, 11a/10, 46b/06

***be+n** (zm.) teklik birinci şahıs

- b.+ø 3b/03, 3b/05, 4a/01, 4a/04, 4a/10,
 6a/11, 6a/13, 4b/11, 5a/04, 5a/13, 6a/01,
 6b/15, 7b/05, 9a/03, 9b/04, 10a/04,
 10b/09, 10b/14, 10b/15, 11b/16, 12b/15,
 13a/13, 13b/06, 13b/10, 14a/14, 15a/07,
 16b/14, 17a/06, 17a/11, 17a/11, 17a/15,
 19b/08, 20a/10, 20a/13, 20b/02, 21a/04,
 21b/11, 21b/14, 22a/02, 22a/04, 23a/01,
 23a/03, 23a/09, 25b/12, 26a/13, 27a/05,
 27a/12, 27b/11, 27b/12, 27b/12, 27b/13,
 27b/15, 28a/04, 29b/04, 30b/10, 31a/04,
 34a/03, 35a/14, 35b/01, 36a/12, 36b/05,
 36b/11, 37b/09, 39a/09, 39b/07, 39b/12,
 39b/14, 40b/01, 40b/13, 41b/02, 42b/04,
 44a/13, 44a/15, 44b/01, 44b/03, 44b/09,
 45a/14, 45b/01, 46a/03, 46b/04, 47a/14,
 47b/03, 47b/10, 47b/13, 48a/02, 48a/05,
 48b/09, 48b/11, 50a/09, 50a/11, 50a/12,
 50a/15, 50b/02, 50b/07, 50b/09, 51a/02,
 51a/07, 51a/11, 51a/16, 51b/02, 52a/08,
 52b/08, 52b/10, 52b/12, 53a/10, 54a/13,
 54b/11, 55a/11, 56a/11, 56a/12, 57a/16,
 57b/03, 57b/06, 57b/08, 57b/11, 57b/14,
 58a/11, 58a/12, 59a/01, 59b/05, 60b/06,
 60b/11, 60b/14, 60b/15, 61a/02, 61b/10,
 62a/01, 62a/02, 62a/03, 62b/15, 63a/01,
 63a/04, 63b/10, 64a/04, 64b/08, 66a/04,
 66a/06, 66b/02, 67b/07, 68a/05 [=140]
- b.+a > başa 4a/05, 4a/08, 4b/11, 6a/07,
 11a/10, 9a/11, 11a/14, 9a/16, 9b/13,
 9b/16, 12a/14, 13a/13, 13b/06, 17b/12,
 17b/14, 17b/15, 18b/16, 20b/01, 21b/01,
 24a/10, 26a/01, 26b/06, 27a/13, 27b/01,
 28a/02, 30b/09, 32b/01, 34a/03, 34a/04,
 35b/02, 36b/03, 36b/06, 40b/03, 41a/14,
 41b/01, 41b/02, 41b/03, 42a/01, 42a/05,
 42b/03, 43b/01, 45a/14, 49b/13, 50a/03,
 50a/06, 51a/06, 51a/16, 52a/14, 52b/10,
 52b/11, 56a/06, 59b/10, 60a/05, 61a/02,
 61b/03, 67a/08, 68a/10, 68b/05 [=58]
- b.+de 58a/11
- b.+den 7a/12, 9b/01, 9b/07, 15b/02,
 20a/10, 21b/12, 21b/13, 25b/14, 39b/13,
 40b/01, 49a/09, 49b/15, 67a/14 [=13]
- b. gayrı 50a/10, 55a/13 → gayrı
- b. sonra 40b/02 → sonra
- b.+i (nsn) 3a/10, 3b/01, 3b/02, 4a/07, 4a/12,
 6b/12, 4b/13, 4b/16, 6b/04, 10b/14,
 13a/04, 13a/15, 13b/15, 14b/02, 14b/02,
 20a/12, 21a/05, 21a/08, 22a/15, 23a/02,
 23a/04, 27a/02, 27a/07, 27a/08, 27b/11,
 27b/12, 27b/13, 27b/14, 27b/14, 32a/16,

- 34a/03, 35a/02, 35a/07, 35a/10, 35a/15,
 36a/12, 36b/03, 37a/03, 37a/04, 39a/03,
 39a/10, 39a/11, 40b/03, 40b/03, 43b/03,
 43b/07, 43b/10, 43b/13, 45b/09, 48b/11,
 51a/01, 52b/11, 56a/10, 57b/06, 57b/09,
 57b/14, 59b/09, 63a/14, 63b/06, 63b/12,
 64b/11, 65a/01, 67b/07, 67b/08 [=64]
- b.+im (iy.) 1b/08, 4a/11, 4a/11, 6b/03,
 11a/12, 11a/12, 21a/15, 22a/05, 26a/10
- b.+in (ş.e.) 20a/13
- b.+üm 3b/16, 4a/14, 5a/12, 6a/13, 6a/14,
 8b/04, 10b/06, 11b/03, 11a/13, 11b/04,
 16a/01, 17a/11, 19b/11, 20b/01, 20b/09,
 21a/09, 21a/13, 21b/12, 22a/03, 22a/05,
 25b/08, 26a/08, 27a/06, 28a/03, 28a/05,
 28b/12, 31b/12, 34b/15, 36b/02, 36b/07,
 38a/07, 38a/15, 39a/01, 39a/03, 39a/04,
 40b/04, 40b/07, 41b/01, 41b/03, 41b/05,
 43b/02, 43b/06, 46a/01, 47a/03, 47b/01,
 49a/02, 49a/08, 49a/13, 51b/01, 52b/11,
 53b/04, 56a/10, 57b/03, 57b/06, 57b/08,
 57b/11, 57b/13, 59b/05, 60b/10, 60b/11,
 61b/03, 61b/09, 63b/04, 64b/09, 66a/11,
 66a/12, 67b/09 [=67]
- b.+çün 19b/10 → çün
- b.+ile 61b/12, 62b/15 → +(yI)IA
- b.+le 11a/14, 32b/14, 35a/02 → +(yI)IA

bencillik (i.) yalnız kendini düşünme

b.+ø

b. itmeyüp 64b/03 → it-

bend *Far.* (i.) bağ, rabıt

b.+den 21a/10

bende *Far.* (i.) hizmette bulunan, tabi olan, kul

b.+lerinden 2a/12

benī *Ar.* (i.) “benīādem”in kısaltılmış hâli

b. misin 66a/10

Benī Hāşim *Ar.* (İ.) Kureyş kabilesinin Hz.

Peygamber’in de mensup olduğu kolu →

DİA, 1997, C: 16, 403-405

B.+e 40b/11

Benī Hattāb *Ar.* (İ.) → ‘Ömer, Benī Hittāb

B.+ø

yā B. 25b/14, 26a/13 → yā

Benī Hittāb *Ar.* (İ.) → ‘Ömer, Benī Hittāb

B.+ø

yā B. 25b/08 → yā

Benī İsrā’il (İ.) İsrailoğulları, Yahudiler

B.+ø 3b/08, 3b/16, 3b/13, 38b/05, 38b/07

Benī Kubeys *Ar.* (İ.) Safa tepesinde bir dağ

B.+ø 41b/11

benze- birbirini hatırlat, andır-

b.-mez 26b/14, 26b/14

b.-r 3a/12, 3b/13, 10a/13, 29a/06, 36a/04,

- 8a/02
b.-rsin 52a/12, 61b/07
b.-ye 65a/07, 65a/08
benzet- benzer duruma getir-
b.-miş
b. olur 67b/01 → ol-
ber-ā-ber *Far. (zf.)* aynı seviye, hiza; bir ve eşit
b.+ø
yire b. eylediler 66b/06 → yir, eyle-
b.+sin 67b/10
berāt *Ar. (i.)* nişan, rütbe, memuriyet fermanı
b.+ø 53b/13
ber-bād *Far. (s.)* allak bullak, karmakarışık
b.+ø 2b/02
berekāt *Ar. (ç. i.)* bereketler bolluk, feyiz
b.+ında 20b/04, 23b/03, 59a/10, 61a/08
berü
1. (*zf.*) yakın, daha yakın yer
b.+ø 36b/12
2. (*e.*) +dAn beri
b.+ø
vaakitden b. 21a/07 → vakit
besle- yedirip içir-, karnını doyur-
b.-dün 11b/08
besmele *Ar. (i.)* “bağışlayan ve esirgeyen
Allah’ın adıyla” manasına gelen
Bismillāhirrahmānirrahim sözünün ismi
B.+deki 9a/01
B.+nün 9a/02, 9a/02, 9a/03
beş (*s.*) dörtten sonra, altıdan önce gelen sayı
b.+ø 12a/16, 22a/16, 27b/10, 50b/06,
50b/14, 68a/04
dört-b. gün 21a/08 → dört
b.+den 68a/05
beşāret *Ar. (i.)* müjde, iyi haber
b.+ø 27b/02, 46b/07
b. iderler 35b/13 → it-
b. olsun 45b/01 → ol-
beşik (*i.*) beşik
b.+de 22b/03
beş yüz (*s.*) beş yüz
b.+ø 13a/05, 17b/05
beşer *Ar. (i.)* insan, insanoğlu, insan türü
b.+ø 9b/14
beşinci (*s.*) beş sayısının sıra sıfatı
b.+ø 8a/07, 9b/11, 27b/14
bevl *Ar. (i.)* sidik, çiş, idrar
b.+ø 49a/05
beyān *Ar. (i.)* açıklama, anlatma, söyleme
b.+ø
b. eyledi 13b/05 → eyle-
b. eyledükdi 52a/10 → eyle-, ø.-di
b. idivirdi 28b/14 → it-, vir- (8)

- beyī** *Ar. (i.)* pazarlık
b.+ø
b. idüp 44b/05 → it-
beyt *Ar. (i.)* ev, mesken, hane.
b.+üm
ehl-i b. 13a/15 → ehl
Beytü’l-Ma’mūr *Ar. (İ. din.)* semada, içinde
meleklerin ibadette bulunduğu mabed →
DİA, 1992, C: 6, 94-95
B.+ø 17b/05
B.+ı (nsn) 17b/07
bez (*i.*) herhangi bir cins pamuklu dokuma
b.+ø 27a/13
b.+den 32a/03
bezen- süslen-, donan-
b.-mişdür 24a/04, 24a/04
bıçak, -ğ (*i.*) kesme aleti, bıçak
b.+ıla 23a/10 → +(yI)la
bırak-
1. koy-
b.-alar 48a/02
b.-acağ 24b/01
b.-dı 22b/10
2. bir daha geri gelemeyecek şekilde def et-
b.-ø 38b/03
3. at-, sal- → KAL/1 356
b.-dı 41a/01
4. (*yf-*)
baş aşağı bırak-: başı saliver-
... -miş 36a/06-07 → baş, aşağı
ilham bırak-: ilham et-
... -dı 61b/04 → ilham
bi₁ (*zf.*) kuvvetlendirme zarfı
b.+ø 3b/17
bi₂ *Ar. (harf-i cer)* Arapça kelimelere “ile”
anlamı katarak zarflar teşkil eden ön ek
b.-avni Hūdā 8b/13 → ‘avn, Hūdā
b.-aynihi *Ar. (zf.)* aynı şekilde, tıpkı
34a/11, 35a/09, 50a/04, 50a/05
bī *Far. (ek)* Farsça ve Arapça kelimelerin
başına gelen ve dilimizdeki “-siz, -mez”
eklerinin anlamını karşılayan ön ek
b.-hadd ü b.-kıyās 13a/12 → had, kıyās
biç- ekin, ot vb.ni bir aletle kes-
b.-di 11b/12
bī-çāre *Far. (s.)* çaresiz, zavallı
b.+ø 3a/11, 45b/12, 66a/01, 66a/03
b.+i 63a/09
b.+ler 32b/01
b.+lere 8a/16
b.+nün 2b/01, 20b/14, 21a/12
b.+ye 3a/02, 39a/12

bī-çāreyin *Far. (zf.)* çaresizce, çaresiz olarak
b.+ø 40b/14

biçin (*i.*) ekin biçme, hasat → YTS 44 ve BP 84.
b.+ø 11b/10

bigi (*e.*) gibi → BP 84.
b.+ø 23b/01

bihi neste'in *Ar.* Allah'tan yardım isteriz 1b/01

bī-ḥuzūr *Far.+Ar. (zf.)* huzursuz, tedirgin,
rahatsız
b.+ø

b. oldı 65b/03 → ol-

bī-ḥuzūrlık, -ğ *Far.+Ar.+T. (i.)* huzursuzluk
b.+ıla 45a/08 → +(yI)IA

bil-

1. bir şey hakkında bilgisi, malumatı ol-, o
şeyi öğrenmiş bulun-

b.-ø 7b/10, 32b/05, 34a/03, 45b/05, 67a/02
b.-diceğinden

b. ötüri 7b/01 → ötüri

b.-dügi 64b/05

b.-dügümi 17a/06, 17a/11

b.-dügümleyin 66b/02

b.-düm 44b/11, 51a/02

b.-dün 66a/11

b.-dünüz 66b/03

b.-en 57b/15

b.-eyin 26b/06, 61a/03

b.-iğ 18a/08

b.-iğdi 44b/14

b.-irtün 4a/10

b.-irsün 4a/11

b.-mediler 25a/14

b.-medügi 17a/08

b.-medügüj 7a/12

b.-medüm 61a/07

b.-mesün 65b/04

b.-meyen 58a/01

b.-mez 52a/06

b.-mezin 52a/06, 59a/14, 63a/15, 67b/07,
68b/04, 68b/06

b.-mezlerdi 16a/11 → ø.-di

b.-mez misin 18b/12, 25b/09

b.-mezsiz 17a/06, 17a/11

b.-mezüz 14b/08

b.-mişdi 25b/03 → i-

b.-miş ol 27b/15 → ol-

b.-se 68a/06

b.-sün 51a/11

b.-ünj 42b/15

b.-üp 11a/07

b.-ür 17a/08, 17a/08, 67b/05

b.-ürin 23a/04, 52a/04

b.-ür misin 48b/10, 52a/03, 52a/06

b.-ürse 66b/03 → ø.-se

b.-ürsej 23a/03 → ø.-se

b.-ürsin 62b/15 → ø.-se

2. tanı-

b.-diler 52b/03

b.-mezsiz 54b/11

b.-ür 40b/11

b.-ürin 54b/11

3. anla-, sonradan farkına var-

b.-di 5b/06, 15a/03, 15a/14, 65b/12

b.-düm 62b/15

b.-ürin 61b/10

4. kabul et-, addet-, say-

b.-mek 64a/07

5. (*tf-*)/_{yeterlilik}

ayıra+ø-madılar 10a/12 → ayır-

bula+ø-mayınca 63a/06 → bul-

farğ ide+ø-meyeler 33b/01 →

karār ide+ø-medüklerinin 23b/06 → karār, it-

katlana+ø-mazdum 59b/05 → katlan-

kıya+ø-madum 50b/02 → kıy-

qopara+ø-madılar 10b/02, qopar- 2.

men^c ide+ø-mez 38b/06 → men^c, it-

şabr ide+ø-mezdük 32a/02 → şabr, it, ø.-dü

şabr ide+ø-mezler 32b/08 → şabr, it-

(*tf-*)/_{yeterlilik}

şor-a+bile 25a/15 → şor-1

yığlın-a+bilürdün 59b/03 → yığlın-

Bilāl-i Ḥabeşī *Ar. (İ.) Ebū Abdillāh (Ebū*

Abdülkerīm veya Ebū Amr) Bilāl b. Rebāh

(ö. 20/641). Hz. Peygamber'in ilk müezzini

olan saḥābī → DİA, 1992, C: 6, 152-153

B.+ø

yā B.+ø 27b/01, 27a/13, 27a/13 → yā

B.+ye 27a/11

bildür- bilinir duruma koy-, açıkla-, anlat-

b.-ø 26b/06, 46b/14, 61b/03, 62a/09, 68b/05

b.-diler 28b/15

b.-düm 7a/12

b.-e 18b/09, 66b/13

b.-ünj 64b/09

b.-ür 40a/15

bile (*e*)

1. dahi, de, üstelik

b.+ø 4a/15, 4a/16, 4b/10, 7b/03, 7b/09,

12b/01, 10b/01, 22b/04, 23b/03

2. birlikte, beraber, bir arada

b.+ø 59b/10, 25a/13, 28b/14, 32b/13,

34a/11, 38a/15, 57b/01

bilece (*e.*) birlikte, beraber

b. 8a/09, 34a/12, 35a/02

bilekcek (*i.*) kelepçe → KAL/1 366, KBS 145

b.+lü 31a/05

bilin- öğrenilmiş bulun-, malum ol-

b.-di 46a/08

b.-memesi 65b/04

b.-mesinden 65b/04

bilış (*i.*) tanıdık, tanış, arkadaş

b.+ø 34a/14

bilış- bekle-, dur-

b.-sin 21a/04

billāhi't-tevfik *Ar.* Allah'ın başarılı kılması ile

4b/10, 3b/07, 5a/04, 7b/03, 12a/04, 15b/03,

16a/13, 23b/09, 27b/03, 37a/14, 40a/02,

41a/09, 45a/01, 46a/11, 47a/05, 51b/05,

52b/12, 54a/05, 55a/13, 56b/02, 58a/04,

59a/05, 61a/08, 62a/12, 63b/14, 65a/03 [=26]

bin *Ar.* (*i.*) "ibn" in kısaltılmış şekli → ibn

‘an İbrāhim b. ‘Alkame ‘an ‘Abdu’llāh

9a/02 → ‘an, ‘Abdu’llāh₁

‘Abdu’llāh b. Mübārek 51a/08 → ‘Abdu’l-

lāh ibni Mübārek

‘an Enes b. Mālik 5a/05 → ‘an

biḡ (*s.*) bin sayısı

b.+ø 8b/11, 15a/01, 15a/05, 19a/06, 26b/08,

26b/08, 26b/09, 26b/10, 26b/11, 26b/11,

26b/12, 26b/13, 31b/07, 31b/07, 31b/08,

32a/12, 50a/10, 63a/04, 65b/08 [=19]

b.+den 30b/08

bin- bir şeyin veya bir hayvanın üzerine çıkıp

ayakları sarkıtarak otur-

b.-di 20b/10, 60b/15

b.-e 32b/10

b.-ecek (sf-) 29a/01

binā *Ar.* (*i.*)

1. her türlü mimari eser, yapı

b.+ø

b. eylediler 17b/02 → eyle-

b.+nuḡ 17b/04

b.+sı 48b/14

2. bünye, kuruluş, yapılış

b.+sını 41b/03

bir

1. sayı ve belirsizlik sfatı

b.+ø 1b/05, 1b/08, 1b/08, 1b/11, 1b/13,

2a/05, 4a/05, 2a/09, 2a/10, 2a/11, 2a/13,

2b/13, 2b/17, 3a/01, 3a/01, 3a/14, 3b/04,

3b/08, 3b/09, 3b/10, 4a/07, 4b/02, 5a/02,

5a/10, 5a/15, 5b/02, 6a/04, 6a/13, 6b/01,

6b/02, 6b/03, 6b/05, 6b/05, 6b/07, 6b/09,

6b/13, 6b/13, 7a/06, 7a/06, 7a/09, 7b/01,

7b/09, 8b/12, 9a/05, 9a/06, 9b/05, 9b/13,

5a/03, 9a/17, 9b/15, 9b/15, 10a/02, 12a/13,

13a/06, 14b/10, 15a/05, 13b/09, 18b/11,

18b/12, 19a/06, 19a/10, 20b/05, 21b/15,

24b/13, 25a/06, 10a/01, 10a/05, 10a/10,

10a/13, 10a/14, 10a/15, 10b/12, 11a/09,

11a/15, 11b/01, 11b/05, 11b/06, 11b/14,

12a/13, 12a/15, 12a/15, 12a/16, 12a/16,

12b/04, 12b/11, 13b/03, 13b/09, 13b/11,

13b/11, 13b/12, 13b/14, 13b/16, 14a/02,

14a/03, 14a/03, 14a/09, 14b/10, 14b/11,

15a/01, 15a/07, 15b/03, 15b/07, 15b/10,

15b/12, 16a/05, 16a/06, 16a/10, 16a/11,

16a/11, 16b/11, 16b/12, 16b/14, 17a/03,

17a/14, 17b/04, 18a/15, 18a/16, 18b/01,

20b/05, 20b/06, 20b/11, 20b/13, 21a/04,

21a/08, 21a/11, 21a/15, 21b/03, 21b/07,

21b/08, 21b/10, 21b/10, 22a/03, 22a/09,

22a/09, 22b/06, 22b/08, 22b/09, 22b/11,

22b/12, 23a/10, 23b/08, 24a/09, 24a/12,

24a/12, 24a/13, 24b/06, 25a/08, 25a/15,

25b/03, 25b/15, 26a/01, 26a/10, 26a/11,

26a/11, 26b/06, 26b/14, 26b/14, 26b/14,

26b/14, 27a/02, 27a/05, 27b/09, 27b/09,

28a/01, 28a/05, 28a/06, 28a/11, 28a/13,

28a/15, 28b/03, 28b/04, 28b/07, 28b/07,

29a/05, 29a/06, 29b/06, 29b/09, 29b/11,

29b/12, 29b/16, 30b/09, 31b/02, 31b/15,

31b/15, 31b/15, 32a/01, 32a/01, 32a/01,

32a/06, 32a/15, 33a/06, 33a/11, 33b/03,

36b/02, 37a/02, 38a/01, 38a/02, 38a/02,

38b/05, 38b/08, 38b/14, 38b/15, 30a/01,

30a/02, 30a/02, 30a/13, 31a/15, 31b/04,

31b/12, 31b/13, 32b/16, 33b/14, 34a/13,

34b/05, 34b/06, 34b/07, 34b/07, 34b/13,

35a/03, 35b/01, 35a/08, 35a/05, 36a/01,

36a/05, 36a/11, 36a/12, 37a/10, 37a/12,

37b/05, 37b/06, 37b/03, 37b/07, 37b/15,

38a/01, 38a/06, 38a/09, 38b/03, 38b/10,

38b/12, 38b/13, 39b/02, 39b/13, 40a/11,

40b/05, 40b/06, 40b/13, 41a/11, 41a/11,

41a/12, 41b/05, 41b/05, 41b/06, 41b/12,

41b/15, 42a/01, 42a/02, 42a/03, 42a/09,

42a/14, 42a/16, 42b/05, 42b/10, 43a/15,

43a/15, 43b/01, 43b/04, 43b/08, 43b/15,

44a/11, 44a/11, 44a/11, 44a/11, 44a/12,

44a/16, 44a/16, 44b/15, 45a/06, 45b/08,

45b/08, 46a/02, 46a/04, 46b/01, 46b/01,

46b/06, 46b/09, 46b/15, 47a/01, 47b/09,

48a/02, 48b/05, 48b/14, 48b/14, 49a/10,

49b/11, 49b/12, 49b/15, 50a/02, 50b/01,

50b/04, 50b/14, 51a/03, 51a/13, 51a/13,

51b/13, 52a/04, 52a/11, 52a/11, 52b/02,

53a/09, 53b/14, 54a/12, 54b/03, 54b/08,

54b/10, 54b/12, 54b/12, 54b/13, 55a/01,

55a/09, 55b/13, 55b/13, 55b/14, 55b/15,

56a/01, 56a/07, 56a/08, 56a/13, 56b/01,

56b/14, 56b/15, 57a/03, 57a/06, 57a/09,

57b/11, 58a/02, 58a/07, 58a/09, 58a/10,
58a/13, 58b/01, 59a/03, 59a/08, 59a/13,
59b/04, 59b/04, 59b/07, 59b/14, 60a/03,
60a/03, 60a/05, 60b/08, 60b/09, 60b/09,
60b/13, 60b/15, 61a/14, 61b/02, 61b/05,
61b/06, 61b/07, 61b/08, 61b/11, 61b/11,
61b/12, 62a/07, 62a/12, 62b/09, 62b/11,
62b/12, 62b/14, 63a/11, 63a/12, 63b/02,
64a/03, 64b/02, 64b/03, 64b/10, 64b/13,
65a/07, 65a/11, 65a/12, 65a/13, 65a/13,
65b/03, 65b/04, 65b/06, 65b/06, 65b/07,
65b/09, 65b/13, 65b/14, 66a/12, 66a/12,
67a/07, 67a/10, 67a/10, 67a/12, 67a/13,
67a/14, 67b/02, 67b/02, 67b/03, 67b/04,
67b/04, 67b/06, 67b/07, 67b/08, 67b/08,
67b/09, 67b/09, 67b/10, 67b/10, 67b/11,
67b/13, 67b/14, 68a/01, 68a/02, 68a/04,
68a/05, 68a/06, 68a/06, 68a/08, 68a/08,
68a/10, 68a/10, 68a/10, 68a/12, 68a/12,
68a/13, 68b/01, 68b/04, 68b/04, 68b/05,
68b/05, 68b/07, 68b/08, 68b/08 [=442]

b. iki 15a/09, 23a/11, 52b/01 → iki

b. iki üç 65b/06 → iki, üç

b. midür 58a/01

2. (s.) eş bulunmayan, tek olan

b.+ø 13a/05, 41b/14

bir bir (*ikl.*, *zf.*) birer birer, teker teker

b. 10b/12, 13b/05, 16a/12, 28b/14

bir nice (*bir. s.*) birçok, bir hayli

b.11a/06, 36b/14, 61b/11

bir uğurdan (*zf.*) hep birden → KAL/1
379.

b.+ø 14a/09 → uğur

bir zamān (*zf.*) bir vakit

b.+ø 68b/06 → zamān

bir yolu tıtdı → yol, tıtdı

b.+ø 65b/12 → yol, tıtdı

bir yolun (*zf.*) bir kez

b.+ø 50a/11 → yol

b.+dür 10a/04

biraz (*zf.*) bir parça, azıcık

b.+ø 21a/01, 31b/14, 51a/11

birbiri (*zm.*) Kullanıldığı cümlede eylemin iki
eyleyen tarafından karşılıklı olarak kılındığını
ifade eden zamir. → biribiri, birbirleri

b.+n 33b/01

b.+ne 4b/03, 35b/13, 47a/02, 47a/04

birbirleri → birbiri, biribiri

b.+ne 33a/14

bire (*e.*) bre

1. seslenme edatı

b. 20b/08, 23a/05, 52a/12

2. şaşkınlık, hiddet, heyecan edatı

b. 20b/08, 23a/05, 52a/12

birer (*s.*) bir sayısının üleştirme şekli

b.+ø 10b/01, 10b/04, 31a/05, 33a/13, 37a/02,
47a/03,

birer birer (*ikl.*, *zf.*) sıra sıra 33a/12

biri

1. (*şahıs zm.*) bir kimse, herhangi bir şahıs

b.+ø 4a/05, 4a/05, 10a/02, 26a/15, 26a/16,
26a/16, 26b/01, 44b/04, 51b/13

b.+müz 40b/09

b.+n 53a/15, 53b/03, 58a/02

b.+ne 18b/08, 53a/08, 60b/15

b.+si 12b/09, 12b/10, 48b/16, 56a/01,
61b/14, 67b/03, 68a/11, 68b/04

b.+sin 52a/05

b.+sine 49a/02, 55b/06

b.+sini 10b/02, 53b/12

b.+siyimiş 52b/06 → i-

b.+si 10a/06

b.+sinün 51b/13, 53b/10

b.+ünüz 61a/14

2. (*işaret zm.*) bir tanesi

b.+ø 24b/08, 24b/09, 24b/09, 24b/09,

24b/09, 24b/09, 24b/10, 58b/02, 58b/03,
58b/03, 59a/09, 59a/09

b.+n 15a/02, 21b/05, 21b/05

b.+ni 15a/01

b.+si 29a/07, 59a/09

b.+sin 58b/04

biribiri → birbiri, birbirleri

b.+nden 58b/05

b.+ne 40b/06

birinc (*i.*) piring

b.+i (nsn) 68b/01

birkaç (*s.*) az sayıda, çok olmayan

b.+ø 21b/13, 33b/14

birle (*e.*) ile

b.+ø 2a/14, 6a/11

birle- Allah'ın birliğini kabul et-, şirk koşma-

b.-rdi 32a/16 → ø.-di

birübirimiz (*zm.*) birbirimizle → birbiri

b.+le 31b/11 → +(yI)IA

Bi'smi'llāh → Bi'smi'llāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm

B.+ø 68a/04

Bi'smi'llāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm Ar. Rahman

ve Rahim olan Allah'ın adıyla

B.+ø 1b/01

B.+de 9a/01

bī-tekellūf Far.+Ar. (*zf.*) teklifsiz, randevusuz

b.+ø 51a/06

bitür- sona erdir-, tamamlama-, bitir-

b.-üp 4a/06

***bi+z** (*zm.*) çokluk birinci şahıs

b.+ø 14b/13, 15a/12, 15b/02, 17a/02, 17a/03,
18a/05, 18b/04, 18b/05, 19a/04, 25b/05,
26a/11, 27b/02, 29b/03, 30a/10, 30a/16,
30b/02, 30b/04, 30b/06, 31a/14, 32a/02,
32a/03, 32a/04, 33b/04, 41b/13, 43a/11,
44a/04, 47b/12, 48a/04, 62a/04, 62b/07,
62b/08 [=31]

b.+den 18b/03, 19a/03, 19a/06, 40b/09.

b.+e 10b/03, 12b/12, 12b/13, 18b/06.

18b/14, 31a/14, 31b/10, 32b/04, 33b/05,
46b/10, 46b/14, 47b/14, 49a/10, 54a/01,
62a/09, 65b/07 [=17]

b.+i 12b/13, 13a/08, 14b/05, 14b/08, 18b/06,
31b/10, 31b/11, 32b/05, 41b/13, 44a/04,
50b/11, 60b/01, 65b/04 [=13]

b.+im 10b/05, 15a/13, 39a/05, 50a/15

b.+üm 17a/03, 19a/04, 30b/04, 32b/04,
40b/11, 41b/13, 41b/14, 45b/12, 53b/10

b.+ile 61a/02 → +(yI)IA

boğaz (*i.*) boğaz

b.+ına 44a/03

b.+ında 63a/10

b.+ını 43a/13

boğazla- boğazını keserek öldür-

b.-rdı 27a/02 → ø.-dı

bol (*s.*) miktar bakımından çok, mebzul

b.+ø 49a/04

borç *Soğd. (i. < Soğd. purç)* geri verilmek üzere alınan veya ödenmesi kabul ve taahhüt edilen para yahut şey → KAL/1 399.

b.+ø 37b/09

b.+ı (nn) 37b/08

b. kaldı 37b/07 → ƙal-

b.+ını 37b/11,

bostān *Far. (i.)* sebze bahçesi, bağ

b.+ø 58b/14

b.+a 59a/02

b.+ına 58b/03, 58b/13, 58b/14, 58b/15, 59a/01

b.+ııa 58b/06

boş

1. (*zf.*) içinde, üzerinde bir şey veya bir kimse bulunmayan

b.+ø 14a/01, 14a/07, 14a/07, 15a/06, 50b/12

2. (*zf.*) işsiz

b.+ø 14b/03

3. (*zf.*) eşinden ayrılmış

b.+ø

b. olayın 67a/07 → ol-

b. olur 67a/04, 67a/05 → ol-

4. (*i.*) meşgul olmayan

b.+ø 58b/11

boy (*i.*) bir şeyin yere en yakın olan kısmı ile en yüksek noktası arasındaki mesafe, boy

b.+ø 40b/10, 40b/15

boym, -ymı (*i.*) → boyun

b.+ı (nn) 31a/05

b.+ın

b. urdı 53b/12 → ur-

b. urdılar 66b/05 → ur-

b.+ından 63a/13

boynız (*i.*) boynuz

b.+ına 3a/12

boyun, -ynu (*i.*) boyun

b.+un

b. urdı 53b/01 → ur-

b.+unı

b. urdılar 53a/11 → ur-

b. ursun 53b/10-11 → ur-

b.+uıı

b. ururlar 53a/09 → ur-

boz- altın vb. kıymetli şeyleri paraya çevir-

b.-a 15a/01

bölük

1. (*i.*) takım, zümre, cemāat

b.+ø 47a/12

b. ola 31b/15, 31b/15, 31b/15, 32a/01,

32a/01, 32a/01 → ol-

bölük bölük (*ikl., zf.*)

b. olalar 31b/14-15 → ol-

b.+i(nn) 31a/03, 31a/10, 37b/15, 55b/15

b.+inden 37b/15

2. (*s.*) takım, grup

b.+ø 9a/17

böyle

1. (*zf.*) bunun gibi, bu türlü, bu tarzda

b.+ø 5b/10, 5b/11, 9a/09, 18a/04, 21a/13,

26b/03, 27a/12, 31a/07, 33a/01, 33b/04,

34a/01, 36b/04, 36a/09, 36a/10, 43a/12,

52b/05, 57a/12, 57b/06, 58b/13, 66b/01

[=20]

2. (*zm.*) bunu

b.+ø 5b/15, 31a/16, 32b/16, 34b/05, 41b/07,

47b/03, 48b/16, 54a/01, 62a/06, 67a/09

[=10]

b.+yiken 7a/15

böylece

1. (*zf.*) bu şekilde, böyle

b.+ø 6a/02, 10b/06

2. (*zm.*) bunu

b.+ø 11a/07

bu**1. (s.) işaret sıfatı**

b.+ø 1b/07, 2a/02, 2a/03, 2a/03, 2a/08,
 4a/16, 2b/01, 2b/02, 2b/08, 2b/16, 2b/17,
 3b/11, 3b/15, 4a/03, 4b/06, 4b/08, 5b/05,
 5b/06, 6a/15, 6b/05, 6b/11, 6b/12, 7b/03,
 7b/05, 10a/02, 10a/05, 10a/05, 10a/08,
 10a/09, 10a/09, 10a/12, 10b/02, 10b/03,
 10b/04, 10b/05, 10b/14, 11a/02, 11a/02,
 11b/05, 11b/07, 12b/08, 12b/14, 13a/13,
 13b/05, 13b/08, 13b/08, 13b/09, 13b/14,
 14a/12, 14a/15, 14b/03, 14b/07, 14b/11,
 15a/03, 15a/06, 15a/06, 15a/08, 15a/14,
 17a/10, 17a/12, 18a/04, 18a/05, 18a/08,
 18a/08, 18a/10, 18b/08, 19b/08, 19b/12,
 19b/13, 19b/14, 19b/15, 20a/13, 20b/14,
 21a/04, 21a/05, 21a/06, 21a/10, 21a/13,
 22a/04, 22a/09, 22a/10, 22b/09, 22b/13,
 23a/03, 23a/09, 23b/04, 23b/06, 24a/06,
 24b/08, 25a/02, 25a/05, 25a/11, 25b/03,
 26a/02, 26a/12, 26b/04, 26b/16, 28a/06,
 28a/15, 28b/15, 29a/03, 29a/09, 29a/12,
 29b/02, 29b/05, 29b/06, 29b/14, 30a/04,
 30a/12, 30b/08, 31a/01, 31b/03, 31b/06,
 31b/11, 32a/08, 32a/11, 32b/01, 32b/05,
 32b/09, 33a/05, 33a/15, 33b/01, 34a/02,
 34a/02, 34b/01, 34b/03, 35a/08, 35a/10,
 35b/04, 36a/08, 36a/11, 37a/02, 37a/03,
 37a/04, 37a/08, 37a/13, 37a/14, 37b/05,
 37b/07, 37b/13, 37b/13, 37b/14, 38a/09,
 38b/12, 39a/01, 39a/12, 39a/13, 39b/09,
 40a/01, 40b/13, 41a/03, 41a/05, 41b/08,
 41b/08, 41b/12, 42a/01, 42a/09, 42a/10,
 42a/15, 43b/04, 44a/05, 44b/01, 44b/04,
 44b/07, 44b/11, 45a/07, 45a/12, 45b/02,
 46a/07, 46b/07, 46b/11, 47a/03, 47b/08,
 48a/01, 48a/09, 48a/10, 50a/02, 50b/12,
 50b/14, 51a/02, 51a/02, 51a/08, 51a/11,
 51a/12, 51a/15, 51a/15, 51a/15, 51b/14,
 52a/14, 52b/02, 53a/12, 53b/02, 53b/07,
 54a/03, 54b/14, 54b/15, 55b/10, 56a/01,
 56a/06, 56a/07, 57a/02, 57a/05, 57a/08,
 57a/10, 57a/14, 57b/11, 58a/01, 58a/03,
 58b/04, 58b/07, 59a/03, 59a/12, 59a/13,
 59b/08, 59b/09, 59b/15, 60a/05, 60a/15,
 60b/09, 60b/11, 60b/11, 61a/02, 61a/04,
 61a/05, 61a/14, 61b/12, 61b/14, 62a/01,
 62a/03, 62a/07, 62a/10, 62b/05, 63a/13,
 63a/13, 63b/02, 63b/12, 64b/08, 64b/09,
 64b/12, 65a/01, 65a/09, 65b/01, 65b/03,
 66a/01, 66a/02, 66a/04, 66a/07, 66b/01,
 66b/06, 67a/11 [=251]

2. (zm.) işaret zamiri

b.+ø 3b/15, 4b/04, 6a/09, 11a/13, 11a/14,
 16a/02, 16b/10, 17a/04, 20b/05,
 20b/11, 21b/13, 22a/01, 22a/03,
 23a/07, 33a/14, 35a/09, 39b/06,
 42b/15, 45a/09, 50a/15, 50b/02,
 52a/07, 53b/13, 57b/03, 57b/08, 59a/15
 [=26]
 bu değli (s.) çok, fazla 38b/01, 47b/10
 bu kadar (s.) çok, fazla 7b/02, 7b/03,
 7b/06, 9a/09, 10b/09, 22b/03, 25a/14,
 40b/01, 44b/07, 47a/14, 47b/05, 48a/07,
 49a/03 [=13]
 b.+dur 3b/08, 4b/15, 5a/03, 5a/14, 7a/05,
 11b/12, 15b/06, 20a/07, 23b/14,
 24b/15, 25a/01, 27b/08, 29b/01,
 33b/13, 34b/13, 35b/11, 36b/04,
 37b/03, 38a/06, 40a/10, 40b/05,
 42a/08, 43a/09, 44a/10, 45a/05,
 46a/09, 46b/01, 47a/08, 48a/17,
 49b/06, 51b/11, 52a/15, 53a/01,
 54b/03, 55b/03, 56b/07, 58a/07,
 59a/08, 59b/14, 60a/12, 61a/12,
 64a/02, 65a/06, 67b/05 [=44]
 b.+mıdur 61b/06
 b.+η+a 3b/07, 5a/14, 6b/01, 9a/05, 10a/01,
 11a/01, 15b/09, 18a/16, 19a/07, 20b/03,
 21b/07, 24a/07, 25a/13, 30b/07, 34a/05,
 34a/08, 35a/02, 35b/15, 38b/04, 38b/14,
 40b/04, 41b/13, 42a/02, 43a/14, 44a/15,
 45b/08, 46b/06, 47a/11, 48a/08, 48b/12,
 49b/10, 52a/09, 52b/04, 53a/05, 53b/09,
 53b/13, 54b/07, 55b/11, 56b/12, 58b/01,
 58b/05, 59a/09, 60a/03, 60b/07, 61b/02,
 62b/09, 65a/12 [=47]
 b.+η+ca (s.) bu kadar, çok 12b/11, 16a/01,
 53b/14
 b.+n+cılayın (s.) 4a/12, 5a/01, 66b/07
 b.+n+da (bu şeyde) 18a/09, 50a/06
 b.+n+da (buraya, burada → YTS 52) 32b/07
 b.+n+dan 39b/15, 44b/14
 b. gayrı bundan sonra 63a/15 → gayrı
 b. sonra 67a/01 → sonra
 b.+n+ı 13b/14, 14a/05, 15a/03, 16a/13,
 16b/12, 21a/11, 35b/04, 42a/03, 44b/03,
 52a/01, 52a/04, 66a/02 [=12]
 b.+n+ıyla 54b/10 → +(y)İA
 b.+n+lar 4b/08, 10b/13, 30a/10, 31a/07,
 31a/13, 31b/09, 31b/14, 32a/16, 33a/01,
 33a/14, 36b/01, 40a/12, 40a/13, 47b/01,
 47b/11, 48a/03, 49a/09, 49a/12, 50a/12,
 52a/04, 59b/02, 62a/05, 62b/04, 62b/07,
 62b/07, 66b/09 [=26]

b.+n+lara 4b/09, 13a/10, 13b/07, 17a/05,
17a/13, 23b/07, 36b/01, 40a/14, 40b/01,
46b/11, 47a/14, 47b/09, 48a/08, 58a/02,
61a/02 [=15]

b.+n+lardan 16a/03

b.+n+lari 3a/16, 3b/17, 11b/08, 11b/09,
30a/04, 30a/10, 30a/10, 31a/02, 31a/15,
31b/13, 32a/07, 32a/10, 33a/12, 33a/14,
33b/04, 46b/11, 48a/03, 51a/07, 52a/06,
57a/12, 63b/02 [=21]

b.+n+laruñ 6b/11, 30a/05, 30a/08, 32a/15,
32b/12, 33a/15, 36a/05, 36a/10, 36a/12,
36a/13, 36a/13, 39a/10, 40b/12, 41a/09,
50b/12, 53a/07, 61a/03, 62a/05, 62b/05,
65a/12 [=20]

b.+n+laruñile 60b/13 → +(yI)IA

b.+n+uñ 5b/03, 5b/04, 6a/11, 16b/11,
38b/06, 43b/16, 47b/02, 50b/08, 50b/09,
52b/05, 53b/08, 54a/03, 65b/01, 65b/08
[=14]

b. gibi: 21a/09, 41a/07, 41a/08, 62a/03
→ gibi

b.+ra (< bu ara) yakın yeri, çevreyi gösterir

b.+da 8a/09, 19b/07, 21a/03, 32b/07

b.+yıldı 4a/03, 4a/07, 47b/13, 59b/06 → ı-

b.+yımış 21b/07 → ı-

bucağ (i.) köşe, kenar

b.+ø 26b/08

b.+a 57a/03, 57a/06, 57a/09

b.+da 26b/09

b.+dadur 63a/08

b.+dan 57a/03, 57a/06, 57a/09

buğday (i.) buğday

b.+ø 29a/06, 58b/10

b.+dur 29a/07

b.+ı (ns) 58b/11

b.+ını 58b/11

bugün (i.) içinde bulunulan gün

b.+ø 14a/02, 14a/03, 15a/11, 17b/12, 17b/15,
18a/01, 18a/05, 30b/04, 31a/12, 47a/11
[=10]

b. yarın 54a/01 → yarın

b.+ki 14b/14, 14b/14, 15a/13

buğz Ar. (i.) kin, nefret, düşmanlık

b.+ø 29b/05, 30a/05

bul

1. bir şey, bir kimse veya bir durumla karşılaş-

b.-a 63a/09

b.-dı 13b/11

b.-dum 36b/10, 50a/08, 50a/08, 61b/05,
61b/06

b.-duñ 15a/03

b.-madı 63a/07, 65b/10

b.-madılar 56a/05

b.-madum 63a/06

b.-maya 63a/04

b.-sa 54b/10

b.-umayınca 63a/06 → bil- 5.

b.-ursam 35b/03 → ø.-sam

b.-up 21b/11, 55a/03

2. eriş-, ulaş-, var-

b.-dı 37b/13,

b.-duñuz 4b/08, 47b/07, 47b/15

b.-ursun 45b/02

3. sağla-, tedarik et-, temin et-

b.-a 6b/07

b.-maduñ 14a/02

4. Sıfat-fiillerle üslup özelliği olarak kullanılır

b.-dı

öğünmiş b. 58b/13 → öğün-

5. (yf-)

aman bul-: emin ol- → aman

... -asın 60b/14

cān rāḥat bul-: rahatla- → cān, rāḥat

cānum rāḥat bul-

... -dı 23a/11

ecir bul-: sevap kazan- → ecir

... -ırsın 45b/07

ferah bul-: sıkıntısız, tasasız ol- → feraḥ

... -ur 4a/09, 37a/13

... -ursa 34b/04 → ø.-sa

gönli feraḥ bul-: gönlü tasasız ol- → gönjil

... -mazdı 25b/02 → ø.-dı

ḫalās bul-: kurtul- → ḫalās

... -ayduḳ 33b/05 → y.-duḳ

... -ıcaḳ 30b/05

ḫürmet bul-: saygı kazan-

... -ur 6a/13 → ḫürmet

iḳrārına göre bul-: niyetinin karşılığını al-

... -ur 4b/13 → iḳrār, göre

itīkādına göre bul-: inancının karşılığını al-

... -ur 4b/14 → itīkād, göre

rahmet bul-: acın-, korun-, esirgen-

... -ur[sun] 2b/17 → rahmet

sevāb bul-: sevap kazan- → sevāb

... -ur 12b/06, 46b/04

vücūd bul-: var ol-, varlık kazan-

... -dı 18a/11-12 → vücūd

zaḥmet bul-: sıkıntıyla dertle karşılaş-

... -ursuñ 2b/17 → zaḥmet

bulın- → bulun- (2.)

b.-a 37b/09

bulun-

1. hazır ol-

b.-aydı 39a/02 → y.-dı

2. var ol-, mevcut ol- → bulun-
b.-maya 65a/12
3. elde edil-
b.-a 66b/02
b.-dı 66a/08-09, 66a/09
b.-mazsa 66a/06 → ø.-sa

buluş-

1. bir araya gel-, birbirini bul-
b.-dı 34b/14
b.-dum 36b/10
b.-madın 61b/15
b.-salar 62b/02
2. karşılaşt-, rast gel-, rastlaşt-
b.-ugeldi 27a/12 → gel- (16.)
b.-ugeldiler. 4b/03 → gel- (16.)

buğ (*i.*) sıkıntı, dert, zorluk
b.+ø 21a/09

buğal- bunal-, usan-, yorul-, darda kal-
b.-maduğ 21a/07
b.-mışdur 23a/07

burāk *Ar. (i.)* Hz. Muhammed'in, üzerine
binerek miraca çıktığı semavi binek
b.+ı (nn) idi 29a/01 → i-
b.+ına 32b/10, 32b/10
b.+ından 32b/14

burun, -nı/-nu (*i.*) burun
b.+ı (nn) 19b/15
b.+ıyıla 20b/07, 20b/15 → +(yI)la
b.+undan 3a/13

buyruk (*i.*) emir → BP 114.
b.+ın

b. tutmazdı 15b/11 → tut-

buyur-

1. söyle-, de-
b.-a 24b/02, 47b/03
b.-dı 4b/09, 7a/11, 7b/04, 7b/10, 7b/11,
11b/14, 11a/11, 12b/02, 12b/03, 16b/13,
24a/09, 25a/06, 25a/08, 29b/05, 30b/01,
34b/08, 37a/08, 38a/09, 43a/11, 48b/14,
49a/06, 49a/08, 51b/12, 54a/12, 57b/11,
58a/13, 65a/09 [=22]
b.-dılar 1b/07, 1b/11, 6a/15, 29b/06, 30a/12,
40a/11, 47a/12
b.-duğı 64b/01, 66b/08
b.-duğundan 57b/11
b.-dum 4b/11, 60a/08
b.-duğıdı 32b/15 → ø.-dı
b.-mayınca 27b/03
b.-mışdur 15b/01, 34b/05, 43b/08, 43b/11
b.-mışsız 12a/15, 49a/01, 60a/06
b.-ur 5a/14, 7a/06, 11a/03, 11a/06, 11a/16,
24b/11, 24b/15, 29b/02, 30a/06, 33b/06,
38a/06, 43b/05, 46a/09, 47a/09, 48b/01,

49b/01, 54b/05, 55b/04, 56b/08, 58a/07,
60a/13, 61a/13, 64a/03, 67a/04 [=24]
b.-urlar 11a/09

2. emret-

b.-a 47b/08, 48a/01, 48a/10
b.-sağuz 40b/13
b.-ur 41b/10

buyurul- söylenil-, denil-
b.-muşdur 2a/06

bülüg *Ar. (s.)* erişen, ulaşan, yetişen
b.+ından ola 26a/14 → ol-

Bürde (*İ.*) Rumeli'de bir şehir
B.+ø 2a/09

büyük (*s.*)

1. aynı cinsteki benzerlerinden daha yüksek,
daha geniş, daha uzun veya iri olan
b.+ø 10a/10, 10a/14, 10b/01, 40b/10, 40b/14
2. yaşı daha ileri, daha fazla olan, yaşlı
b.+ø 12b/10, 12b/14, 13a/01, 13a/04, 13a/06,
13a/13, 64a/12
b.+e 64a/12

büyüklik (*i.*) büyük olma, ululuk
b.+ø 11a/12

büyüt- daha büyük duruma getir-, fazlalaştır-
b.-düy 27b/11
b.-sün 27b/11

C

Cābir bin 'Abdu'llāh *Ar. (İ.)* Ebū Abdillāh
Cābir b. Abdillāh b. Amr b. Harām el-Ensārī
(ö. 78/697). *En çok hadis rivayet eden*
sahābilerden → DİA, 1992, C: 6, 530-532
C.+ø

C. r. 'anhu 54a/14 → r. 'anhu

Cafer-i Ebī Tālib *Ar. (İ.)* → Cafer-i Tayyar
C.+ø 59a/13

Cafer-i Tayyar *Ar. (İ.)* Hz. Peygamber'in
amcasının oğlu, *sahābī* → DİA, 1992, C: 6, 548
→ Cafer-i Ebī Tālib
C.+ø 59a/10

cāhil *Ar. (s.)* bilmeyen, habersiz
c.+ø 49b/09

Cāmi' *Ar. (İ.)*

1. bütün varlıkları, dağınık şeyleri bir araya
toplayan Hz. Allah

c.+a

ism-i c. 17a/07 → isim

2. *Ar. (s.)* bütün, tüm
c.+ø 18a/13

cān *Far. (i.)* can, ruh, gönül
c.+ø

c. atup 32b/06 → at-

c. başına şıçradı 65b/11 → baş, şıçra-

c.+ı(nn)

c.-çün 36b/12, 37a/05 → çün

c.+ını 51b/03

c.+ları 37a/01

c. için 36a/13-14 → için

c.+um 23a/11, 45a/12

cānāvar *Far. (i.)* hayvan

c.+ø 7a/14, 23b/05, 38b/04, 38b/04

c.+lar 27a/08

cānib *Ar. (i.)* yan, taraf, yön, cihet

c.+ø

c.-i Rāḥmān'dan 15a/14 → Rāḥmān

c.+e 65b/09

cānli *Far.+T. (i.)* yaratık, insan, hayvan ve bitki

c.+ø 38b/13

cāriye *Ar. (i.)* hizmetçi kız, köle, halayık, eş

c.+ø 48b/05, 48b/08, 48b/10

yā c. 50b/15 → yā

c.+sinüñ 51a/13

cāsūs *Ar. (i.)* casus

c.+ø 50b/08

cāzūla- *Far.+T.* cadı hâline gel-; büyü, sihir yap-
(cāzū: cadı, sihirbaz, büyücü → ÖTS I/764.)

c.-dı 43a/03

Cebbār *Ar. (s.)* dilediğini cebir yoluyla yapan,
herkese cebredecek güçte olan Hz. Allah

C.+ø 53a/03

cebr *Ar. (i.)* zorlama, zor kullanma, zor

c.+ø

c. eyleye 53a/02 → eyle-

c. ile 67a/06 → +(y)İLA

Cebra'ıl *Ar. (i.)* Allah'ın vahyini peygamberlere
ulaştırmakla görevli olan meleik

C.+ø 9a/08, 9a/10, 9a/13, 9a/15, 9b/01,
9b/05, 17b/11, 22a/11, 25a/14, 25b/09
26b/02, 30b/13, 28b/16, 33a/15,
40a/14, 48b/04, 48b/07, 48b/08,
62b/13, 63a/03, 63a/06, 63a/15,
63b/01, 63b/08 [=24]

C. 'a.s. 4b/08, 17b/08, 18a/14,
37b/10, 37b/13, 41b/09, 45b/13,
62b/10, 63a/08 → 'a.s.

C. 'a.s.+ı 48b/02 → 'a.s.

Ḥaziret-i C. 'a.s. 5b/13 → Ḥaziret, 'a.s.

yā C. 30b/12-13, 31b/03, 34b/14,
48b/03, 63a/02, 63a/07 → yā

C.+den 'a.s. 6a/01-02 → 'a.s.

C.+e 30b/12, 63a/06, 63b/01, 63b/07

C. Ḥazireti 9a/08 → Ḥaziret

C. Ḥaziretine 34b/14 → Ḥaziret

C.+üñ 48b/05, 63b/07,

C. ile 31b/02 → +(y)İLA

ced *Ar. (i.)* ata

c.+üñ 31b/03

cehālet *Ar. (i.)* bilgisizlik, bilmezlik, cahillik

c.+ø 24a/03

c.+inden

'ālem-i c. 55b/12 → ālem

cehd *Ar. (i.)* çalışıp çabalama, gayret sarf etme

c.+ø

c. idüñ 24a/01, 24a/01 → it-

c. ü cid idegördiler 10b/01 → cid, it-, gör-
cidd ü c. eyleser 37b/04 → cid, eyle-ø.-se

cehennem *Ar. (i.)* günahkârların ahirette azap
göreceklere, cezalarını çekecekleri yer, tamu

c.+ø 2b/09, 4b/07, 6b/04, 6b/15, 12a/07,
12a/10, 10a/10, 10a/12, 25a/04, 25a/05,
25a/10, 25a/11, 26b/05, 26b/06, 27a/07,
27a/13, 28a/02, 30a/07, 31a/02, 32b/12,
34a/06, 34b/07, 44a/04, 60b/06, 63a/03,
63a/05, 63b/09 [=27]

ehl-i c. 62b/01-02 → ehl

c.+de 10a/09, 11b/09, 24a/12, 25a/10,
30a/15, 30a/16, 30b/03, 33b/02, 34a/10,
43a/01, 62b/02, 62b/06, 62b/13, 63b/02
[=14]

c.+den 9b/14, 24a/13, 30b/05, 32a/11,
33a/01, 62b/06, 62b/11

c.+desiz 30b/04 → ø.-

c.+deyüz 30b/04 → ø.-

c.+e 5a/02, 10a/13, 10b/02, 10b/03, 11a/13,
11b/16, 25a/09, 27a/01, 27b/02, 31a/04,
31a/05, 31b/05, 31b/08, 33a/08, 33a/14,
44a/04, 47b/09, 48a/02, 48a/11, 62b/03,
62b/04, 63a/04, 63b/13, 65a/02 [=24]

c.+i (nsn) 25a/08

c.+üñ 10a/15, 10b/04, 10b/08 26b/05,
26b/15, 27a/03, 27a/08, 27a/16, 30a/11,
31a/15, 32a/07, 32a/11 [=12]

celāl *Ar. (i.)* Allah'ın kahredici sıfatı

c.+im

'izzim c. 3b/05 → 'izz

c.+üm

'izzüm c. 4a/15, 10b/09, 60b/03 → 'izz

celle *Ar. (s.)* yüce olan Allah

c.+ø

Allāhu te'ālā c. şānuhū 16b/13 →

Allāhu te'ālā, şānuhū

Allāhu te'ālā c. ve 'alā 11a/03 →

Allāhu te'ālā, 'alā

Ḥaḳ c. ve 'alā 5a/02, 7a/09-10, 10b/06,

16a/05, 17a/05, 19a/13, 19b/10,

24b/01, 32b/16, 47b/09, 47b/12,

57b/14, 63a/07 [=13] → Ḥaḳ, 'alā

Ḥaḳ te'ālā c. şānuhu 11b/09, 57b/04 →

Ḥaḡ te^ʿālā, ṣānuhu

Ḥaḡ te^ʿālā c. ve ʿalā 24a/11 → Ḥaḡ
te^ʿālā, ʿalā

cem^ʿ *Ar. (i.)* toplama, toplanma, bir araya gelme
c.+ø

- c. eyledi 8b/15, 9a/01, 13b/04 → eyle-
- c. eylese 1b/09 → eyle-
- c. eyleyüp 2a/05 → eyle-
- c. idivireyin 13b/09 → it-
- c. ola 30a/01 → ol-
- c. olalar 65a/11 → ol-
- c. olavuz 42a/09 → ol-
- c. oldu 7b/08 → ol-
- c. oldılar 25b/03, 41b/12, 57a/14 → ol-
- c. olsalar 62b/02 → ol-
- c. oluḡ 35a/11 → ol-
- c. olup 13a/12, 17b/10, 40b/05, 42a/11
→ ol-

cemāʿat *Ar. (i.)*

1. bir imama uyup namaz kılan Müslümanlar
c.+a 6a/03
c. ile 5b/01 → +(yI)lA
2. topluluk, tāife
c.+ø 9a/17

cemāl *Ar. (İ. din)* Allah'ın lutfedici sıfatlarının
bütünü ve güzellik ve rahmetle tecellisi

C.+üm

- c. ḥaḡḡı-çün 24b/03, 46a/01 → ḥaḡḡı-çün

C.+dür

Dārü'l-C. 24b/10 → dār, Dārü'l-Cemāl

cemī^ʿ *Ar.* bütün, hep, cümle

1. (s.)

- c.+ø 4a/08, 4a/09, 4a/17, 4b/02, 7a/02,
12a/01, 11a/06, 11a/15, 15b/10, 17b/10,
18a/04, 18a/15, 23a/15, 24a/15, 25a/06,
25a/13, 30a/08, 32b/13, 33a/06, 34b/03,
39a/07, 40a/01, 40a/02, 45b/05, 49a/11,
54b/04, 54b/07, 56a/08, 59a/04, 59a/12,
59b/06, 64a/14, 64b/10, 64b/13 [=34]

2. (zm.)

- c.+isi 16a/08, 25a/10, 68a/09
- c.+isini 18a/06
- c.+iḡüze 8b/12, 25a/11

cemīle *Ar. (i.)* güzel

c.+ø

- c. idi 50b/01 → i.-

c.+lerden

cenābet *Ar. (i.)* dince guslü gerektiren durum

c.+den 31a/09

c.+ile 64a/13 → +(yI)lA

cenāze *Ar. (i.)* gömülmek üzere hazırlanmış ölü

c.+ø 37b/06

c.+i (nsn) 37b/13

c.+m 39a/04

c.+nüḡ 37b/07, 37b/12

c.+sine 4a/16

cenk *Far. (i.)* çatışma, savaş, harp, muharebe
c.+ø 44b/05

c. itmege 61a/02 → it-

Cennāt-i ʿAdn *Ar. (İ.)* → Cennet-i ʿAdn

C.+e 48b/03

C.+i (nsn) 48b/02, 48b/04, 48b/06

Cennet *Ar. (i.)* Bütün dinî inanışlara göre
müminlerin kıyametin kopmasından sonra
sonsuz mutluluk içinde yaşayacakları yer →
DİA, 1993, C: 7, 374-376

C.+ø 11b/04, 11b/04, 25a/01, 49a/04, 58a/10

C.-i Ḥāşdur 11b/04 → ḥāş

ehl-i C.+ø 33a/13, 49a/01, 49a/06,

49a/09, 49a/14 → ehl

C.+de 4b/07, 19b/11, 24a/13, 24a/14,

24b/02, 29a/01, 30a/09, 32b/07, 33a/11,

34b/07, 59a/11, 61b/12, 62a/04, 63b/09

[=14]

C.+deki 61b/04, 61b/15

C.+den 32b/06, 49b/09

C.+dür 24b/08

C.+e 4b/16, 5a/03, 5a/03, 9b/14, 10b/10,

12b/11, 11a/10, 12b/08, 24a/02, 24a/11,

24a/15, 24a/15, 24a/15, 24b/04, 30b/14,

30b/15, 30b/17, 31a/01, 33b/01, 49a/05,

49b/08, 54a/13, 54a/13, 54a/14, 58a/13,

63b/08 [=26]

C.+e 33b/02, 35a/01

ehl-i C. 49a/08 → ehl

C.+edür 25a/02

C.+i (nsn) 24a/01, 34b/05

C.+i (nn) 24b/07, 24b/13, 34b/06

C.+ü (nesne) 57b/11

C.+ümde 61b/03

C.+üme 11b/03

C.+ümi 19b/11

C.+üḡ 10b/11, 10b/12, 11a/01, 48b/14

Cennet-i ʿAdn *Ar. (İ.)* “ikamet edilecek
cennetler” → DİA, 1993, C: 7, 376-386

→ Cennāt-i ʿAdn

C.+dur 24b/09

Cennet-i Aʿmāl *Ar. (İ.)* Allah'ın rahmetinden
sonra insanın ameli ile kazandığı cennet

C.+dür 25a/03

Cennet-i Dīdār *Ar. (İ.)* Cenabıhakk'ın
izlenebileceği cennet

C.+ø 24b/10

C.+a 11b/01

C.+dur 11b/04-05

- Cennet-i Firdevs** *Ar.+Far. (?) (İ.) Firdevs cennetin tamamını ifade eden bir isim olabileceği gibi onun ortası, en yüksek ve en değerli bölgesinin özel adı da olabilir (bk. FİRDEVS). Cennet tasviriyle ilgili hadislerin içinde firdevs ile adnin özel durumları olduğu görülmür.* → DİA, 1993, C: 7, 376-386
C.+dür 24b/09
- Cennet-i Hâş** *Ar. (İ.) Allah'ın seçkin kullarına mahsus olan, özel cennet*
C.+ø 24b/15
- Cennet-i Huld** *Ar. (İ.) Huld kelime ayrıca "ebedî" mânasında cennetin isimlerinden biri olarak da kullanılır.* → DİA, 1998, C: 18, 324
C.+dür 24b/08
- Cennet-i Mîzân** *Ar. (İ.) Buhārî ve Müslim başta olmak üzere Küttüb-i Sitte'nin çoğu ile Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'inde vb. eserlerde yetmiş binli ifadeler kullanılarak hesaba ve dolayısıyla mîzana tâbi tutulmadan cennete gireceklerden söz eden hadisler de bulunmaktadır (Wensinck, el-Mu'cem, "hsb" md.). Bu tür rivayetleri, Allah'ın bazı kullarını çok hızlı ve kolay bir hesaba mazhar kılacağı yolundaki beyanların (el-Bakara 2/202; Âl-i İmrân 3/199; Müsned, III, 218) bir nevi tefsiri olarak değerlendirmek mümkündür.* → DİA, 2005, C: 30, 211-212
C.+dur 25a/03
- Cennetü'l-Me'vâ** *Ar. (İ.) Müttakilerin veya şehitlerin gideceği cennet.* → İman edip salih amel işleyenlere gelince, onlar için, yapmakta olduklarına karşılık bir mükafat olarak Me'vâ cennetleri vardır. (Secde, 32/19); Me'vâ cenneti onun (Sidre'nin) yanındadır. (En-Necm, 53/15) → DKM 415/525
C.+dur 24b/09
- Cennet-i Na'im** *Ar. (İ.) mutluluklarla dolu cennetler* → DİA, 1993, C: 7, 376-386
C.+dür 24b/08
- cesed** *Ar. (i.) cansız beden*
c.+i 58a/09
c.+inden 58a/08
- cevâb** *Ar. (i.) cevap, karşılık, yanıt*
c.+ø
c. eyide 58a/11 → eyit-
c. verdikde 3a/07 → ver-
c. vermegiçün 18b/16 → ver-, için
c. virdi 5b/11-12, 6a/01, 10b/06 → vir-
c. virmege 8b/13 → vir-
c. virüp 18b/08 → vir-
[c.] virtürse 7b/09 → vir-
c.+ın
- c. virem 11b/11 → vir-
c.+ııu
c. virsün 9a/16 → vir-
- cevâhir** *Ar. (ç. i.) değerli taşlar*
c.+ø
c. idi 42a/02 → i.-
- Cevâhir-i fıkıh** *Ar. (İ.) Hanefî fıkıh alimi Harezmi'nin (ö. 771/1369) eseri*
C.+da 68b/04
- cevher** *Ar. (i. cevher < Far. gevher) yaratılıştan gelen değer, fitri kabiliyet, değer, kıymet*
c.+ø
c. olaydı 22a/11 → ol-
- Cevâd** *Ar. (İ.) cömert, ikram edici kerim (Allah)*
c.+ø
yâ C. u Kerîm 18a/01 → yâ, kerîm
- cezâ** *Ar. (i.) iyi veya kötü karşılık*
c.+ø
c. olunur 12b/07 → olun-
- cezbe** *Ar. (i.) kendinden geçme ve istiğrak hâli*
c.+ø
c. şaldı 62a/07 → şal-
c.-i ilâhî 2a/13 → ilâhî
- cid** *Ar. (i.) çalışıp çabalama, gayret, ceht*
c.+ø
cehd ü c. idegördiler 10b/01-02 → cehd, it-, gör-
c. ü cehd dağı eyleyse 37b/04-05 → cehd, eyle-
- ciger** *Far. (i.) ciğer*
c.+de 56a/06
- ciger-küşe** *Far. (bir. i.) evlat, ciğer köşesi*
c.+ø
ey c.+ø 26b/03 → ey
yâ c.+ø 26b/06 → yâ
c.+mi 26a/13
- cihâd-ı nefis** *Ar. (i.) nefisle yapılan mücadele*
c.+dür 45b/04 → nefis
- cihân** *Far. (i.) dünya*
c.+ø 2b/04, 47a/03, 67a/07
c. güneşi 51a/09 → güneş
c. güneşi[yile] 25b/05 → +(yI)IA, güneş
- cihân-nümâ** *Far. (bir. i.) dünyayı gösteren*
c.+dur 18a/13
- cimâ** *Ar. (i.) cinsel ilişkide bulunma*
c.+ø
c. eyleye 49a/03 → eyle-
- cinnî** *Ar. (i.) insanlar tarafından görülmeyen çeşitli biçimlere girdiklerine ve olağanüstü sayılan bazı işleri yapacak güce sahip bulunduklarına inanılan gizli yaratıklar*
c.+ø 35b/01
c.+lerdenin 42b/04

cinnî *Ar. (i.)* bir, tek cin, ecinni

c.+nüj 43a/04

cins *Ar. (i.)* cins, tür, nev

c.+inden 7a/13, 28a/10

cum'a *Ar. (i.)* haftanın altıncı günü

c.+ø 18a/12, 19b/10, 36a/02, 36b/15, 12b/03,
12b/04, 16b/06, 17b/07, 18a/10,
18a/11, 18b/14, 18b/16, 14a/11,
18a/12, 19b/07, 14b/06, 14a/09,
14b/01, 14b/14, 15a/13, 19b/11,
16b/06, 16b/11, 46b/05, 46b/06,
58a/07, 58a/09, 58a/13, 58b/02,
58b/03, 58b/06 [=31]

c. namâzı 12a/15, 18a/09, 59a/04 →
namâz

c. namâzın 18a/07, 58b/03-04, 58b/09,
64b/07 → namâz

c.+dan 12a/15, 12b/06, 16b/08, 16b/11

c.+aya 12a/15, 12b/04, 12b/07, 14b/06,
16b/07, 16b/09, 16b/12, 18b/12, 58a/14,
58b/07, 58b/08, 58b/09 [=12]

c.+yı 12b/06, 19b/11

c.+yın 58a/11

cum'a irtesi *(i.)* cumartesi

c.+ø 19a/11

cübbe *Ar. (i.)* din adamlarının elbise üstüne

giydikleri uzun, yanları geniş, düğmesiz giysi

c.+nüj 48a/08

cümle

1. *Ar. (zm.)* herkes, her şey

c.+ø 42a/09

c.+si 3a/15, 3b/16, 13b/07, 16a/13, 18a/08,
30b/16, 33b/03, 36a/03, 52a/02, 55b/05
[=10]

c.+sine 38b/09

c.+sini 64a/07

c.+ñüz 8b/12

c.+yile 34b/01 → +(yI)lA

2. *(s.)* hep, bütün

c.+ø 8b/16, 18a/02, 22a/11, 39b/09,
42a/11, 44b/09, 52b/09

3. *(zf.)* hep, bütün

c.+ø 52a/11

cünbüş *Far. (i.)* hareket etme, kımıldama

c.+e 41a/03

c.+üme 60b/10

Cüneyd-i Bağdādî *(İ.) Ebü'l-Kāsim Cüneyd*

b. Muhammed el-Hazzāz el-Kavārîrî (ö.

297/909). İlk devir sûfîliğinin en güçlü

temsilcilerinden olan meşhur sûfî. → DİA,

1993, C: 8, 119-121

C.+ø

C. rahmetullâhi 'aleyh 60b/08 →

rahmetullâhi 'aleyh

cür'et *Ar. (i.)* çekinmeden ortaya atılma, cesaret

c.+ø 47b/10

c.+ile 47b/06 → +(yI)lA

cüst ü cû *Far. (i.)* arama, araştırma soruşturma

c.+ø

c. iderken 65b/14-66a/01 → it- ø.-ken

Ç

çabuğ *Far. (zf.)* hızlı, süratli, seri

ç.+ø

ç. olayın 65b/07 → ol-

çadır *(i.)* çadır

ç.+ø

ç. kuralar 29b/16-30a/01 → kur-

ç.+uğ 30a/02

çağır- yüksek sesle bağır-, haykır-

ç.-dı 16a/04

ç.-ur 28a/02

ç.-urdu 16a/08, 56a/13 → ø.-dı

ç.-urlar 47a/10

çağırd- *(yf-)*

ad çağırd-: ad çıkart- → YTS 60

aduğuzı çağırd-

... -duğuz 47b/15

çağırış- → çağırış-, çağırış-

ç.-dılar 14b/09, 50b/12

çağırış- yaygara kopar- → çağırış-, çağırış-

ç.-alar 32b/02

çağırış- → çağırış-, çağırış-

ç.-urlardı 55a/07 → ø.-dı

çāk *(zf.)* tam, aynı, tastamam, tamamıyla →

ÖTS/1 857.

ç.+ø 7b/06, 25a/14, 26b/05

çal- çarp-, at-

ç.-dı 43a/03

çaldur- *(yf-)*

yıldırıma çaldur-: yıldırıma çarptır-

... -dı 46b/11-12 → yıldırım

çalgu *(i.)* çalgı

ç.+yıla 68a/01 → +(yI)lA

çalış- gayret göster-, çaba sarfet-

ç.-dılar 10a/11

ç.-mağsuzın 23b/07

ç.-ur 59b/07

çāre *Far. (i.)* kurtuluş yolu, yardım

ç.+ø

ç. idelüm 41b/13-14

ç. olmadı 10a/12

çarık → çaruk

ç.+ø 21b/02

çarşū *Far. (i.)* çarşı

ç.+da 54b/09

çaruk (*i.*) çarık → çarık

ç.+uğu 21b/01

çehār *Far. (s.)* dördüncü → çihār

ç.+ø

ç.-şenbih 19b/03 → şenbih

çek-

1. uzaklaştır-, ayır-

ç.-di 13a/03

2. men et-, yasakla-

ç.-düm 59b/09

3. yaklaştır-, hareket ettir-

ç.-e 63a/12

4. (*yf-*)

suʿāle çek-: suʿāle tābi tut-

... -eler 3b/02 → suʿāl

zahmet çek-: katlan-, tahammül et-

... -dükden sonra 38b/01 → zahmet, sonra

zahmetler çek-

... -ersin 8a/12 → zahmet

vezne çek-: tart-, ölç-

... -di 15a/02 → vezin

çekdür- (*yf-*)

ihtiyāc çekdür-: gerekli olduğunu hissettir-

... -mezin 51a/07 → ihtiyāc

çeḡe *Far. (i.)* çene

ç.+mi 23a/09, 23a/10

ç.+si 23a/10

çevre (*i.*) yakın olan yerler, etraf, civar

ç.+sine 13a/12

çez- çöz-, aç- → ÖTS/1 950, DS/2 1156, BP 139.

ç.-üp 21a/03

çığır- çağır-, bağır-, seslen- → KAL/1 565

ç.-duğça 16a/02

ç.-mağa 15b/15

çık-

1. kurtul-

ç.-an 63b/13

ç.-ayduğ 62b/08

ç.-ayın 60b/12

ç.-dılar 62b/07

ç.-duğı gibi 62b/07 → gibi

ç.-mışdur 33a/14

ç.-sa gerekdir 30a/15

ç.-up 2a/08, 34b/03

2. içeriden dışarıya doğru git-

ç.-ø 45b/12, 48b/03

ç.-alar 32a/11

ç.-dı 14b/10, 15a/15, 26a/03, 33b/14, 42a/08, 45b/13, 57a/13, 61b/06 [=11]

ç.-dılar 65b/05

ç.-duğında 9b/06

ç.-dum 36b/15

ç.-mışlar 36a/04

ç.-sa 58a/14

ç.-up 37a/01

3. yukarı doğru git-, yükseğe eriş-, tırman-

ç.-arduk 48a/04 → ø.-du

ç.-dı 40b/14

ç.-dılar 17b/04, 22b/14

ç.-sa 68a/08

ç.-up 16b/09, 17b/08, 17b/09, 41b/11

4. etrafa yayıl-, dağıl-

ç.-ar 49a/06

ç.-dı 9a/05

5. sahibininden ayrıl-, onu terk et-

ç.-up 27b/10

6. belir-

ç.-ageldi 35a/08, 41a/12 → gel-

7. zuhur et-

ç.-sa gerekdir 65a/07

ç.-up 48a/07

8. ata bin-

ç.-dum 60b/15

9. sonuç olarak ortaya çık-, belir-, zuhur et-

ç.-dı mişkāl ç. 15a/02 → mişkāl

çık-

1. dışarı çıkmasını sağla-, kurtar-

ç.-ar 33a/01, 33a/07, 62b/06, 63a/03

ç.-alar 33a/10

ç.-dı 63b/01

ç.-dılar 16a/12

ç.-up 24a/13

2. görünür hāle getir-, kullanmak üzere al-

ç.-up 56a/01

ç.-uvirdi 36b/13 → vir- 8.

3. bir söze mana vererek bir hükme var-

ç.-up 24a/06

4. bir yerden çıkmak zorunda bırak-

ç.-ø 38b/08

5. giyilen şeyi vücuttan ayır-

ç.-dı 65b/08

çıkart- (*yf-*)

ad çıkart-: belli nitelikte tanınır ol-

adunuzu çıkart-

... -duğuz 47b/06

çıplak (*s.*) giyecek, örtecek, koruyacak,

stisleyecek vb. bir şeyi mevcut olmayan

ç.+ø 21a/06

ç.+ın 25b/14

çirāğ *Far. (i.)* kandil

ç.+ı (nn) 50b/05, 50b/06, 50b/06, 50b/07, 50b/08

ç.+ın 50b/04

çigür- → çığır-

ç.-diler 20b/10

çihār *Far. (s.)* dört, dördüncü → çehār

ç.-şenbih 19b/15 → şenbih

ç.-ı yāre 30a/03 → yār

ç.-ı yārı 58a/01 → yār

ç.-ı yārūñ 30a/09 → yār

çik- (*yf-*)

hicāb çik-: perde, örtü, engel çek-

... -er 51b/13 → hicāb

çikil- (*yf-*)

giri çikil-: arkaya, geriye doğru git-

... -düm 51a/01, 61b/13 → giri

hisāba çikil-: hesaba, sınava tabi tutul-

... -ür 8a/15 → hisāb

çikšet-: çığış çığış sesi çıkarttır-; çığışat-

ç.-düm 61b/06

çiz- çöz- → YTS/69, DS/2 1253

ç.-üp 21a/10

çobān *Far. (i.)* koyun ve keçi sürülerini otlatan

ç.+ø 21a/15

ç.+ ile 21a/15 → +(yI)lA

çoğalt- arttır-, fazlalaştır-; çoğalt-

ç.-dın 27b/12

ç.-sun 27b/12

çok, -ğ

1. (*s.*) az olmayan, fazla

ç.+ø 4b/16, 33a/05, 50a/06, 66a/09

ç.+dur 15a/14, 21b/12, 36a/13

2. (*zf.*) fazla, ziyade

ç.+ø 5b/10, 8b/02, 14b/15

çok çok (*ikl., zf.*) 34a/01

3. (*i.*) fazla, ziyade

ç.+ı (nn) 13a/14

ç. isa 46a/03 → ı-sa

ç.+ımış 61b/11 → ı-mış

çokdan (*zf.*) uzun zamandan beri

ç.+ø 28b/07

çöp (*i.*) saman parçası veya bu incelikte meyve

sapı, dal veya tahta parçası

ç.+i (nn) 11b/16

ç.+ile 26a/02 → +(yI)lA

çun *Far. (e.)*

1. yemin sözleri yapar

... hāḳḳı-ç. ... +(y)A yemin olsun 3b/05,

6a/15, 8b/10, 18b/15, 64b/09, 64b/11,

64b/14 → hāḳ

2. sebebiyle, -den ötürü, ...hakkında

anıñ-çun 21b/15, 54b/04 → anıñ

anıñ-çun 15b/02 → anıñ

hāḳḳı-çun 63b/06 → hāḳ

... ç. 55b/05, 55b/06, 55b/09

3. amaç bildirir

... ç. 36b/12, 37a/05, 45a/13, 48b/03, 53b/15

4. -e ayrılmış, -e özgü, -e has, -e mahsus

... ç. 19b/10

çuvāl *Far. (i.)* büyük torba

ç.+ø 58b/10

çünki *Far. (e.)*

1. mademki

ç.+ø 10b/15, 13b/15, 14a/14

2. ne vakit ki, vaktā ki

ç.+ø 13b/12, 14a/10, 35b/06

çürü- bozul-, dağıl-

ç.-r 8b/04

D (d, ḏ)

dA (*e.*) bağlama ve kuvvetlendirme edatı

6b/15, 10a/13, 18b/06, 18b/06, 18b/06,

18b/06, 22a/07, 23a/03, 31b/12, 33b/04,

33b/05, 36a/08, 37a/11, 38b/11, 44a/15,

54a/13, 55a/12, 67b/11, 68a/11 [=19]

dad (*i.*) tat

d.+ın 38a/11, 38a/13

dağ (*i.*) → tağ

Tür d.+ında 11b/07 → Tür

dağıd- (< dağıt-) ayrı ayrı yerlere ver- paylaştır-

d.-alardı 27a/03 → ø.-dı

dağı

1. (*e.*) fazladan, üstelik, daha, bile, de, ve

3b/11, 2b/02, 2b/14, 2b/14, 2b/16, 3b/05,

3b/08, 4a/16, 4a/17, 4b/14, 5a/12, 5b/01,

5b/05, 6a/01, 6a/05, 6a/06, 6a/16, 6b/01,

6b/04, 6b/06, 7a/05, 7a/12, 8a/15, 8b/15,

8b/16, 9a/01, 9a/02, 9a/02, 9a/05, 9a/13,

10a/13, 10a/14, 10a/15, 10b/11, 10b/15,

11b/05, 11b/16, 12a/12, 12a/16, 12b/02,

12b/03, 12b/04, 13a/06, 13b/16, 14a/01,

14b/13, 14b/13, 15a/09, 15a/12, 15a/16,

15b/14, 16a/03, 16a/06, 17a/03, 17b/06,

18a/16, 18b/05, 18b/12, 19a/08, 19b/12,

20a/10, 20a/15, 20b/02, 20b/12, 21b/02,

21b/06, 21b/08, 21b/15, 22a/15, 22b/01,

22b/05, 22b/07, 23a/10, 23a/10, 23a/11,

23a/14, 24b/06, 25a/06, 25a/09, 25a/11,

25a/15, 26a/04, 26a/05, 26a/10, 27b/15,

27b/16, 28a/02, 28b/07, 29a/10, 29a/14,

29a/08, 29b/04, 30a/01, 30a/04, 30a/07,

30a/08, 30a/09, 30a/12, 30a/16, 30b/02,

30b/04, 30b/04, 30b/06, 31b/05, 31b/07,

31b/08, 32a/05, 32a/10, 33a/03, 33a/04,

33a/09, 33b/01, 34b/04, 35a /01, 35a/08,

35a/09, 35a/09, 35b/07, 36b/01, 36b/02,

37a/07, 37b/05, 37b/09, 38a/08, 38a/14,

38b/11, 38b/15, 39b/08, 41a/06, 41a/13,

41b/07, 42a/03, 42a/03, 42a/11, 42b/04,

42b/15, 43a/14, 43b/10, 43b/15, 44a/04,

44b/04, 44b/10, 45a/14, 45b/01, 45b/05,

46a/02, 46a/03, 46a/05, 46b/03, 46b/04,
 46b/08, 47b/09, 47b/12, 48a/01, 48a/02,
 48a/04, 48a/10, 48b/01, 48b/09, 49a/06,
 49a/10, 49b/09, 50a/01, 50a/02, 50a/13,
 50a/15, 50a/15, 50b/02, 50b/03, 51a/01,
 51a/06, 51a/10, 51a/14, 52a/04, 52a/04,
 52b/01, 53a/15, 53a/15, 53a/15, 53b/01,
 53b/01, 53b/03, 53b/03, 53b/04, 53b/05,
 54a/01, 54a/02, 54a/03, 54a/14, 54b/06,
 54b/07, 55a/02, 55a/06, 55a/12, 56a/07,
 57a/03-04, 57a/04, 57a/05, 57a/06, 57a/06,
 57a/07, 57a/09, 57a/09, 57b/03, 57b/03,
 57b/05, 57b/07, 57b/13, 58b/03, 58b/04,
 58b/07, 59a/02, 59b/01, 59b/02, 59b/04,
 59b/09, 60a/02, 60a/01, 60a/07, 60b/06,
 60b/14, 62a/02, 62a/06, 62a/07, 62b/07,
 62b/08, 62b/08, 62b/09, 63a/09, 63a/12,
 63b/01, 64a/02, 64a/08, 64a/08, 64a/09,
 64a/09, 64a/09, 64a/10, 64a/10, 64a/10,
 64a/11, 64a/11, 64a/11, 64a/12, 64a/13,
 64a/13, 64a/14, 64a/14, 64b/01, 64b/01,
 64b/02, 64b/02, 64b/03, 64b/04, 64b/05,
 64b/05, 64b/06, 64b/06, 64b/07, 65b/12,
 66a/04, 66a/09, 67a/14, 67b/12, 67b/12,
 68a/09 [=266]

2. (zf.) henüz 19a/03, 52b/07, 56a/02

dā'im *Ar. (zf.)* her zaman, sürekli, daima
 d.+ø 21b/08

dağ- (< tak-) (*yf-*)

ip dağ-: ip geçir-

... -dı 52b/03 → ip

dam (*i.*) çatı

d.+ına 40b/14

d.+ında 40b/09

dāne *Far. (i.)*

1. adet, miktar, tane

d.+ø 10a/03, 29a/06, 29a/07, 65b/09, 68b/01

d.+dür

yek-d. 2a/10 → yek

2. tohum, habbe

d.+si 30a/14

dāniş-mend *Far. (i.)* ilim sahibi, bilgin, âlim

d.+ler 68b/02

d.+lere 68a/13

d.+leri 68b/01

d.+lerüj 68a/12, 68a/14

dār *Ar. (i.)* mesken, ev, konak, yurt.

dār-ı beķā: sonsuzuk yurdu, ahiret

d.+ya5a/05 → beķā

dār-ı fenā: geçici âlem, dünya

d.+dan 3a/05 → fenā

Dārü'l-Cemāl: güzellik ve rahmet yurdu

D.+dür 24b/10 → cemāl

Dārü'l-Ĥelāl: helal yurdu

D.+dür 24b/10 → helāl

Dārü's-Selām *Ar. (İ.)* "Maddi ve mânevî

âfetlerden, hoşâ gitmeyen şeylerden
 korunmuş olma" mânasındaki selām ile "ev,
 yurt" anlamındaki dār kelimesinden oluşan bu
 terkip iki âyette cennetin adı olarak
 zikredilmiştir (*el-En'âm* 6/127; *Yûnus* 10/25).

→ DİA, 1993, C:7, 374-376

D.+dur 24b/09-10 → selām

darb-ḥāne *Ar. +Far. (i.)* madeni para basma yeri

d.+ø 2a/11 → ḥāne

d.+dür 2a/11 → ḥāne

daş (*i.*) → taş

d.+ø 3b/12

da'vā *Ar. (i.)* ileri sürme, iddia

d.+ø

d.-y1 rubūbiyet 8b/08 → rubūbiyet

d.-y1 'ubūdiyet 8b/09 → 'ubūdiyet

d.+sı 9a/09

d.+sın

... d. eyler10b/10, 9a/13 → eyle-

... d. ider 8b/09 → it-

da'vet *Ar. (i.)* çağırma, gelmesini isteme, çağrı

d.+ø

d. eyledi 42b/13 → eyle-

d. eyleñ 42b/12 → eyle-

d. eyler 41b/13, 42b/16 → eyle-

d. eylerdi 13a/11 → eyle-

d. eylesin 41b/10 → eyle-

d.-i ḥaḳ 25a/01 → ḥaḳ

d.+e 42a/12

d.+ine 11b/02

d.+üj 48a/08

da'vī *Ar. (i.)* dava

d.+ye 53b/09

dayan- kendini daya-, vücudunu bir yere yasla-

d.-up 40b/09

de-

1. sözle anlat-, söyle- → di-

d.-di 7a/09, 9b/07, 43a/03

d.-diñüz 9b/02

d.-dügin 9a/16

d.-düginleyin 31a/16

d.-rdi 24a/01, 63b/03 → ø.-di

d.-rdüm 4a/03 → ø.-dü

d.-rdünjüz 62b/03 → ø.-dü

d.-sünler 47b/14

d.-yen 68b/01

d.-yü 7a/12, 14b/09, 14b/09, 15a/07, 15a/10,

52b/01, 55a/07, 15a/10, 39a/05.

d.-yüvir 36b/06, 42a/05 → vir-

d.-yüvirdi 6b/12, 15a/04 → vir-

2. ifade et-
d.-yüvir 50b/01 → vir-
d.-yüvirdi 15a/04 → vir-
3. ... diye adlandır-, ... diye vasıflandır-
d.-rler 18a/16, 36a/01 → di- 3.
- def** *Ar. (i.)* bir çeşit vürmalî müzik aleti
d.+ile 67b/14 → +(yI)lA
- def** *Ar. (i.)* savma, savuşturma, kovma
d.+ø
d. eyleyüp 44a/12 → eyle-
d.-i cehennem 32b/12 → cehennem
- defa** *Ar. (zf.)* kere, kez, sefer
d.+ø 23a/11, 50b/06
- defi** *Far. (zf.)* derhal, hemen
d.+ø 52b/06
- defin** *Ar. (i.)* gömme, gömülme → defn
d.+ø
d. eyleyeydi 39a/03 → eyle-, y.-di
d.+den 55a/08
- defn** *Ar. (i.)* → defin
d.+ø
d. eyle 39b/03
- defter** *Ar./Far. (< Yun. dipthera) (i.)* defter ÖTS
1/1126.
d.+e
d. alurlar 16b/07 → al-
- degin** *(e.)* ...+(y)A degin/dek, ...+(y)A kadar
d. 14a/01, 31a/05, 32a/13, 36a/02, 46b/15, 58a/03
- degirmen** *(i.)* değirmen
d.+ø 58b/11
d.+e 58b/02, 58b/09, 58b/12
d.+de 58b/09
d.+üñe 58b/06
- degirmenci** *(i.)* değirmenci
d.+ø 58b/10
- degül** *(e.)* değil, olumsuzluk edatı
d.+ø 4a/15, 6a/09, 6b/10, 9a/07, 15a/03, 17a/04, 22b/09, 31a/02, 31a/03, 31a/13, 38b/13, 41a/09, 44b/11 [=13]
d.+dür 38b/01, 42a/07, 53b/14
d.+in 42b/04
d. ise 50b/08 → i.-se
d.+midür 39b/06
d. mi[y]dünüz 62b/03
d.+se 35b/14 → ø.-se
d.+siz 17a/07 → ø.-
- dek** *(e.)* ...+(y)A dek/değın, ...+(y)A kadar
...+(y)A dek 14a/06, 17b/03, 27b/14, 32a/13, 32a/14, 44a/03, 44a/03, 44a/03, 58a/15, 59a/08. [=10]
... ye d.+dür 13b/01
- delil** *Ar. (i.)* burhan, kanıt, beyyine
d.+le 7b/12, 7b/15, 8a/03, 8a/06, 8a/08, 10a/11, 8a/14, 8b/02, 8b/07 → +(yI)lA
- dem** *Far. (i.)* zaman, an, çağ, vakit
d.+ø 26a/01, 31b/13
d.+de 27a/08, 31a/15
d.+inde 21a/09, 44a/13
- demür** *(i.)* demir
d.+e 63a/05, 63a/05
- deñlü** *(e.)* kadar
d. 17b/15, 18a/02, 18a/06, 24b/02, 24b/04, 24b/05, 38b/01, 47b/10
d.+dür 38a/01
- deñiz** *(i.)* deniz
d.+ø 60a/01
d.+de 38b/03
D.+ine
Taberiyye D. 38b/03 → Taberiyye
- depele-** ayakları altına alıp öldür-
d.-düm 42b/08
d.-mek 35a/13
- depin-** *(mec.)* diret-, karşı koy-, kabul etme-
d.-di 22a/12
- der** *(i.)* ter
d.+leri 49a/06
- derdi-mend** *Far. (i.)* dertli, üzüntülü
d.+üñ 23a/09
- dere** *Far. (i.)* küçük akarsu
d.+ø 26b/08
d.+de 26b/08, 63a/08
d.+lerinde 30b/14
- derece** *Ar. (i.)*
1. kademe, seviye, mertebe, mevki
d.+ø 45b/02
d.+lerim 52b/11
d.+ñ 45a/13
d.+ye 59a/13
2. (bu ve o sıfatları ile) kadar, denli
d.+ø 14b/07
- der-gāh** *Far. (i.)* huzur, kat
d.+ından 4b/09
- der-hāl** *Far+ Ar. (zf.)* o anda, hemen, süratle
d.+ø 3a/03, 3b/01, 4b/08, 13a/03, 18b/02, 21a/01, 65b/09
- deri** *(i.)* ten, cilt → derü
d.+sidür 26a/10
- derle-** terle-
d.-rler 49a/06
- dermān** *Far. (i.)* ilaç, şifa, deva, çare
d.+ø 43b/01
d.+ı (nn) 32b/09

der̄t *Far. (i.)* sıkıntı, zorluk, üzüntü

d.+ø

d. ü belâdur 21a/13

d.+inden 14b/02

der̄tli *Far.+T. (s.)* derdi olan, kederli, üzüntülü

d.+ler 32b/09

der̄ü *(i.)* → deri

d.+ı 5a/12

dervîş *Far. (i.)* tarikat müntesibi

d.+ø 2a/02, 28a/15

d. olmağa 12a/04 → ol-

d. olup 52a/10 → ol-

d. oldı 52b/05 → ol-

d.+e 2b/02, 28b/02

d.+ı 2a/08

d.+ü 27b/10

Dervîş *Far. (İ.)* yazarın lakabı, mahlası (?)

D.+ø 2a/03

dervîşlik *Far.+T. (i.)* dervîş olma durumu

d.+ø 21b/01

dest-mâl *Far. (bir. i.)* el bohçası

d.+ın 15a/09

d.+ından 15a/15

d.+ını 15a/07

d.+ında 46a/05

devâ *Ar. (i.)* çare, tedbir

d.+ø

d. eyleyem 60b/07 → eyle-

deve *(i.)* deve

d.+ø 28b/04, 28b/07, 29a/01

d.+ye 26a/11

d.+yi 28b/04, 28b/06, 28b/06, 28b/08,

28b/10, 28b/11, 28b/11, 28b/15

devletlü *Ar.+T (s.)* nimete, mutluluğa ermiş, ulu

d.+ø 18b/09

deyü *(e.)*

1. önceki cümleyi nesneleştirme edatı

... d ... 5a/14, 10b/03, 27b/03, 34b/08, 4b/16,

5a/04, 23a/14, 52b/08, 57b/11, 58a/01,

62b/12, 62b/14 [=12]

2. amaç-sonuç ilişkisi kurma edatı

... d... 5b/09, 59b/07, 67a/07

3. sebep-sonuç ilişkisi kurma edatı

...d... 10a/10, 13a/16, 22b/14, 23a/04, 52a/15,

58b/11, 65b/07, 66a/02

dım- ses çıkar- → ÖTS/2 1202, BP 168.

d.-mayacak (sf-) 44b/03

di-

1. de-, söyle-, anlat-, kelam et- → de-

d.-ø 14b/12, 14b/13, 47a/03, 63a/08

d.-di 3b/06, 3b/07, 4a/12, 4a/17, 6a/03,

8a/05, 9a/04, 9a/14, 9a/17, 10a/05,

10b/13, 11a/01, 11b/03, 11b/07, 11b/11,

12a/04, 12a/14, 13a/07, 13b/06, 13b/10,

13b/16, 14a/04, 14a/05, 14a/09, 14b/05,

14b/15, 15a/14, 17a/12, 18b/07, 19a/01,

19a/02, 19a/06, 19b/12, 20b/10, 21a/09,

21a/15, 21b/02, 21b/12, 22a/08, 22a/12,

22b/08, 23a/03, 23a/04, 23a/14, 25b/13,

26a/12, 28b/05, 29a/02, 31b/06, 35a/14,

36b/04, 37a/05, 39a/08, 39b/15, 41b/03,

41b/07, 41b/08, 41b/09, 42a/01, 42b/02,

42b/09, 43a/01, 43a/14, 44b/10, 50a/07,

50a/09, 51a/02, 51a/08, 51a/10, 51a/16,

52a/14, 52b/12, 53a/11, 53a/15, 53b/04,

53b/07, 53b/11, 54a/01, 56a/11, 56b/02,

57a/11, 57b/02, 57b/07, 57b/12, 58a/01,

59a/02, 65b/05, 66a/03, 66a/07, 66b/03

[=90]

d.[-di] 40b/12

d.-digün 61b/07

d.-diler 6b/10, 9a/14, 25b/04, 41b/14,

42b/07, 46b/11, 46b/14, 52b/05, 62a/03

d.-dünleyn 42a/12

d.-dügüm 11b/04

d.-dügümleyn 51a/11

d.-dügün 45b/01, 51a/08

d.-dükleri 15a/08

d.-dükleri gibi 44b/08, 50a/06 → gibi

d.-düm 5b/12, 12b/02, 36b/11, 42b/06,

44b/02, 45b/01, 50a/03, 50a/08, 50a/14,

50b/01, 50b/09, 51a/06, 51a/07, 61b/13

[=14]

d.-dügüz 52b/09

d.-medümdi 62a/01 → ø.-di

d.-mege 12a/02, 31a/08, 32a/09, 45b/10,

55a/05

d.-mek 2b/12, 9b/16, 9b/17, 12a/11,

20a/15, 45a/01

d.-mekden 58b/11

d.-mekdür 7a/09, 11b/03, 12a/04, 37a/10,

46b/13

d.-mekle 2a/09, 2a/13, 2b/04, 67a/09 →

+(yI)IA

d.-memek 64a/12

d.-menü 12a/03

d.-menüze 19a/05

d.-mesile 53b/09 → +(yI)IA

d.-mezsiz 32a/09 → ø.-

d.-mişlerdür 19b/13

d.-mişsiz 9b/02 → ø.-

d.-r 5a/11, 27b/15, 29b/03, 34a/03, 37b/11,

43b/12, 44b/13, 46a/05, 47b/14, 55b/06

[=10]

d.-rdi 21b/07, 54b/12 → ø.-di

d.-rdigüz 47b/15, 52b/10 → ø.-di

- d.-rler 6b/01, 14b/05, 16b/14, 24b/10,
25a/02, 33a/11, 34a/12, 35b/14, 37a/03,
38b/03, 41b/05, 41b/15, 49b/10, 49b/15,
52b/04, 61b/04 [=16]
d.-rlerdi 44b/07 → ø.-di
d.-rse 33a/06 → ø.-se
d.-se 67a/08, 67a/10, [67a/11], 67a/11,
67a/12, 67a/13, 67a/14, 67b/02, 67b/03,
67b/04, 67b/05, 67b/06, 67b/07, 67b/08,
67b/09, 67b/10, 68a/04, 68a/05, 68a/10,
68a/11, 68a/11, 68a/12, 68a/13, 68a/14,
68b/02, 68b/02, 68b/04, 68b/05, 68b/06,
68b/06, 68b/07, 68b/07 [=32]
d.-seler 5a/02, 55a/01
d. gerektür 30b/03
d.-ye 10b/10, 17b/14, 18a/01, 18a/04,
28a/05, 31a/07, 32b/11, 32b/14, 33a/07,
38b/03, 47a/14, 48a/02, 50b/15, 52a/05,
52a/09, 54b/07, 55a/03, 57b/01, 57b/05,
57b/06, 58a/12, 63a/02, 63a/06, 63a/07,
63b/06, 63b/08, 63b/12 [=26]
d.-yeler 18a/08, 30a/09, 30b/03, 32a/05,
32b/05, 33b/04, 44a/03, 48a/09, 55a/04,
62b/02, 62b/08, 63b/02, 63b/03 [=13]
d.-yelerdi 39a/05, 39a/08, 47b/05 → ø.-di
d.-yelüm 40b/12
d.-yene 55a/06
d.-yesin 49b/15, 51a/10
d.-yeyin 15a/08, 45a/09
d.-yicek 26b/04, 48b/16, 60b/14, 62a/06
d.-yince 35a/09
d.-yü (zf-) 27b/01, 32b/12, 50b/11, 50b/12
d.-yüp 52a/14, 54a/02, 65b/05
2. san-, zannet-, ... diye düşün-
d.-rsin 22b/01, 22b/05
3. ... diye adlandır-, ... diye vasıflandır-
d.-rlerdi 42a/14, 54b/09 → de- 3.
dîdâr *Far. (i. tsvf.)* Allah'ın görünüşü, tecellisi
d.+ın 24b/14
diger-gün *Far. (s.)* başka türlü, başka şekilli
d.+ø
d. olur 25b/13 → ol-
dik- dik-
d.-dün 29a/06
dikil- dikil-
d.-miş (sf-) 26a/02
dil (*i.*)
1. lisan
d.+inden 2b/07
d.+ine 2b/07
2. (mec.) ağız boşluğundaki hareketli organ
d.+ine
d. getirse 15b/08 → getir-
- d.+leri
d. açılıp, 32b/02 → açıl-
3. konuşma, bir şeyler anlatma
d. ile 67b/13 → +(yI)IA
4. birine ait ifade tarzı, anlatım üslubu
d.+inden 25a/02
dile- iste-, um-, temenni et-, niyaz et-
d.-düm 5b/13
d.-erin 62b/15
d.-seler gerektür 30a/16
dilim (*i.*)
1. parça
d.+i (nsn) 21a/02
d.+in 20b/15
d.+ine 20b/06
2. (*s.*) enine bölünmüş, kesilmiş
d.+ø 20b/07
dîn *Ar. (i.)* din, inanç, inanç sitsemi, inanış yolu
d.+ø 42b/15, 51a/15, 64b/03
d. kırdığını 53b/15 → kırdı
d.-i İslām 13a/08 → İslām
d.+dendi 50a/12 → ø.-di
d.+dür 42b/16, 51a/15
d.+e 14b/05, 42b/13
d.+i (nn) 67b/09
d.+inden 53a/15
d.+indendi 50a/12 → ø.-di
d.+ime 53b/04
d.+imizde 50a/15
d.+imüze 53b/10
d.+süz 42b/07
d.+üme 53a/11, 60b/11
d.+ümi 13b/10, 53a/10
d.+ün 53a/08, 53b/04, 67a/03
d.+ünden 13a/16
d.+ün 53b/06
d.+ünjüden 50b/04
dinil- denil-
d.-ür 35a /01
dingle-
1. işit-, duy-
d.-dünjüz 31b/09
2. işitmek için kulak ver-, isteyerek duy-
d.-di 57a/01
dip, -b
1. (*i.*) bir şeyin bulunduğu yere bitişen en
alt kısmı veya bunun hemen yanı başı
d.+inde 20b/12
d.+inden 66b/05
d.+ine 20b/12, 31b/05
2. çukur bir yerin en aşağı, en alt bölümü
d.+ine 30a/11, 58a/15

dirhem *Ar. (i.)* eski bir para çeşidi, gümüş sikke

d.+e 28b/06, 28b/09

d.+i (nsn) 28b/09

diri *(i.)* canlı, yaşamakta olan (kimse), sağ

d.+ø 23a/04, 23a/07

d.+lerden 18b/07

d.+lerinün 35b/13

d.+lerün 35b/12

diril-

1. yaşa-, ömür sür- → ÖTS/2 1239.

d.-evüz 27a/15

d.-di 54b/15, 55a/10

2. canlan-, hayat kazan-, yaşar duruma gel-

d.-mege 64a/06

diş *(i.)* diş

d.+lerinün 48b/06

ditre- *(yf-)*

mafsalların an an ditre-: eklemlerin

zangır zangır titremesi

mafsallarım an an ditre-

... -di 3a/17 → mafsalsal, an an

dīv karıları *Far. +T. (i.)* korkunç dişi devler

d.+yıla 27a/15 → qarı, +(yI)IA

dīvār *Far. (i.)* duvar

d.+ına 40b/09

d.+ından 41a/04

diyār *Ar. (i.)* memleket, ülke, belde, el

d.+dan 65b/03

diyü → deyü (1.)

...d. 51a/01

diz *(i.)* uylukla baldırın birleştiği oynak kısım

d.+ine

d. dek 32a/13, 44a/03 → dek

doğrul- doğrul-, yönel-

d.-dı 21b/03

doğur- doğur- → toğur-

d.-duğı 27a/08

doğun-

1. bir şeyin diğer bir şeye değmesi

d.-a 58a/08

2. *(yf-)*

oğ doğun-: okun isābet etmesi

... -dı 56a/04-05 → oğ

doldur- dolu hāle getir-, dolmasını sağla-

d.-up 47a/01

dost *Far. (i.)* birini rıyasız ve samimi duygularla

seven, kendisine güvenilir kimse, enis

d.+ø

d. eyledün 27b/13 → eyle-

d. idinsün 27b/13 → idin-

d.+dur 62b/15

d.+ı (nn) 8a/04

d.+larumdan 11b/03

d.+larun 19b/12

d.+unun

Tağrı d. 26a/06 → Tağrı

dög- döv-

d.-ersin 52b/05

dögüş- dövüş-, cenk et-

d.-dük 47b/11

d.-ür 60b/13

dök-

1. boşalt-

d.-e 15a/15

d.-erüz 26a/11

d.-ivirdi 28b/14 → vir- 8.

d.-üp 3a/11

2. *(yf-)*

қан дök- yarala- veya öldür-

... -er 17a/02 → қан

... -üci 65a/08-09 → қан

dökül-

1. düş-

d.-e 63a/12

2. *(yf-)*

kemük dökülmesi: bitkin ve hasta ol-

kemüklerin dökül-

... -di 5a/11

dön-

1. geri git-, geri gel-, avdet et-

d.-di 42a/16, 42b/12, 43a/04, 50b/05, 62a/03

d.-dünleyn 50a/07

d.-elüm 56a/01

d.-üp 49b/14

2. din, düşünüş, fikir gibi şeyleri değiştir-

d.-düm 53b/09

d.-dün 13a/16

d.-epdür 53b/13

d.-medi 53a/15

3. başka bir şey hālini almak, dönüş-

d.-e 63a/05, 63a/05

4. kendini çevir-, bir tarafa doğru yönel-

d.-di 13a/04, 13b/03, 51a/12

döndür-

1. geri gönder-, geriye çevir-

d.-em 38b/01

2. ...+A benzet-, ...+A çevir-

d.-ür 43b/08

dörd → dört

d.+ø 38a/10, 45b/02, 50a/14, 50a/14

dördüncü *(s.)* dördüncü

d.+ø 7a/05, 8a/04, 17b/03, 17b/06, 27b/13,

38a/11, 38a/14, 45a/11

dört *(s.)* üçten sonra, beşten önce gelen sayı

d.+ø 9a/11, 9a/14, 9b/05, 9b/06, 11b/06,

18b/10, 18b/11, 21b/06, 21b/06, 26a/14,

30a/03, 30a/04, 45a/09, 45a/12, 45b/02
[=15]

d.-beş 21a/08 → beş

üç-d. 22b/10 → üç

dört bin (s.) dört bin

d.+ø 15b/08

dört yüz (s.) dört yüz

d.+ø 28b/08, 28b/09

d.+ün 28b/12-13

döşek (i.) yatak

d.+ine 59b/14

döşen-

1. seril-, yayıl-

d.-miş 15a/09

2. kaplan-

d.-dügümüz 26a/10

döy-

1. hararete dayan-, katlan- → ÖTS/2 1297.

d.-evüz 27a/16

d.-mezüz 44a/05

d.-mezler 32b/11

2. (yf-)

yüregi döyme-: kalbi kaldırma- → yürek

... -di 50b/15

duâ Ar. (i.) Allah'a yalvarma, yakarış, niyaz

d.+ø 60b/13

d. eyle 51b/01 → eyle-

d. eyler 44b/13 → eyle-

d. getirince 51b/02 → getir-

d. ideler 18a/04 → it-

d. iderin 23a/13 → it-

d. idüp 17b/14, 35b/14 → it-

d. itmeli olıcak 17b/11 → it-, ol-

d. itmeyeyin 52b/12 → it-

d.+lar

d. eylerdi 52b/02 → eyle-

d.+y1 59b/15, 61a/14

d.+y1a 36b/03 → +(yI)lA

dudak (i.) dudak

d.+ları 3a/12, 3a/13

duhâ Ar. (i.) kuşluk vakti

d.+ø 48b/06

dur-

1. var olmakta devam et-, varlığını sürdür-

d.-ur 3a/13, 10a/14

2. bekle-

d.-ur 28a/15

3. borç aldığı malı, parayı beklet-, verme-

d.-ur 37b/08, 37b/09

4. dur- → тұr 2.

d.-d1 48b/04

5. cevher fiili:

d.-ur

yoğaru d. 3a/13

dut-

1. → тұт- (2.)

d.-a 32a/13

2. → тұт- (6.)

d.-a 46b/15

d.-ayın 47a/01

dübdüz (s.) hiç girintisi çıkıntısı olmayan

d.+ø 3b/12

düğün (i.) düğün

d.+ø 34a/12

dükkan Far. (i.) perakende öteberi satılan iş yeri

d.+ına 15a/01, 54b/12

dün (zf.)

1. içinde bulunulan günden bir önceki gün

d.+ø 14a/08

2. gece → KAL/1 776

d.+ø 36b/15

dünyâ Ar. (i.)

1. yeryüzü, yer küresi, arz, cihan

d.+ø 15a/03, 24b/02, 24b/04, 68a/10

d. ehline 3a/15 → ehl

d. tolusı: dünya dolusu. 4a/16 → tolu

ehl-i d. 19a/05 → ehl

d.+da 2b/09, 3b/04, 10b/06, 10b/14, 12b/07,

47a/13, 47b/07, 47b/15, 48a/09, 64b/10

[=10]

d.+dan 39a/07

d.+daki 13b//01

d.+y1 64b/10

2. (tsvf.) imtihan âlemi, fâni, maddi âlem,

Hak'tan gafil eden her şey, nefsin istekleri

d.+ø 24a/03, 24a/06, 34b/05, 34b/06, 64b/04

d.+sına 7a/07

d.+ya 13b/10, 51b/02, 53a/10

d.+y1 64b/02

dür Ar. (i.) çok değerli iri inci

d.+ile 59a/11 → +(yI)lA

dürlü (s.) → dürlü

d.+ø 27b/10

dürlü (s.) türlü, çeşit, cins

d.+ø 26b/13, 56b/12

dürlü dürlü (ikl, s.) çeşit çeşit 11b/08,

36a/05, 42a/02, 42a/13, 54b/12

düş (i.) rüyâ

d.+ø 50a/02

d.+ümde 49b/13, 56a/12

düş-

1. yıkıl-, devril-, yatık duruma gel-

d.-di 35a/14, 36b/11, 37a/03, 38b/15,

41b/07, 48b/07, 52b/07, 56a/04, 56a/09,

56a/15, 57a/02, 57a/05, 57a/11 [=13]

d.-düm 23a/05

- d.-dün 57a/15
d-erlerdi 58a/03
2. bulunduğu yerden ayrıl-, kaybol-
d.-üp
d. giderdi 3b/10 → git-
3. takip et-, izle-, peşisıra git-
d.-di 20b/10
4. bir yerde bulunmaya mecbur ol-
d.-miş 39a/07
5. aşağıya doğru in-, sukut et-
d.-di 40b/11, 41a/03
d.-e 63a/13
d.-medi 41a/02
6. (yf-)
içe korkuları düş-: korku in-, isabet et-
içüme korkuları düş-
... -di 3a/17 → iç, korku
maẓhar düş-: uğra-, dışar ol-
... -er 17a/09 → maẓhar
maraż-ı mevt düş-: ölüm hastalığına yakalan-
... -di 38b/14 → maraẓ, mevt
hālet-i nez'a düş-: can çekiş-
... -diginleyin 54b/15 → hālet, nez'
düşman → düşmen
d.+ı (nn) 41b/15
d.+ımdan 51a/01
d.+ları
d. iken 26a/05 → i-
düşmen *Far. (i.)* düşman, yağı, hasım → düşman
d.+ø 44b/02, 44b/02
d. iken 27b/12 → i-
d.+ini 51a/13
düşenbih *Far. (i.)* ikinci gün, pazartesi
d.+ø 19a/14, 19b/14 → dü, şenbih
düşür- aşağı düşmesine devrilmesine sebep ol-
d.-sün 40b/10
düşvār *Far. (i.)* zor, güç
d.+dur 39b/12

E

- Ebā Recā'i 'Utāridī** *Ar. (İ.)* 611 yılında doğdu.
Adının Abdullah, babasının adının Milhān veya Abdullah olduğu da söylenir. Temīm kabilesinin Utārid koluna mensup olduğu için Utāridī ve Temīmī, ayrıca Basrī nisbeleriyle anılır. → DİA, 1994, C: 10, 212
E.+ø 12a/05
E.+den 12a/12
ebedī *Ar. (zf.)* sonsuz, ölümsüz
e.+ø 30a/15, 30a/16, 43a/01, 49a/13, 49a/15
e.+dür 13b/02

- Ebe'l-Ḥasan** *Ar. (İ.)* Hasan'ın babası (Hz. Ali)
E.+ø
yā E. 29a/01 → yā
Ebe'l-Ḳāsim *Ar. (İ.)* Kasım'ın babası (Hz. Muhammed)
E.+ø
yā E. 32b/02 → yā
ebī *Ar. (i.)* Arapça isimlerde ...(n)In babası
‘an Sa‘īd ibni Müseyyibin ‘an e.+hi 62a/13
→ ‘an, Sa‘īd ibni Müseyyibin, hi
Ebī Bekri’-ş-şiddīk *(İ)* → Ebū Bekir
E.+ø
‘an E. r. ‘anh 12a/06 → r. ‘anh
Ebī Hureyre *(İ)* → Ebū Hureyre
E.+ø
‘an E. 61a/08 → ‘an
‘an E. r. ‘anhu 56b/03 → ‘an, r. ‘anhu
Ebi Maṣṣūr *Ar. (İ)* → Ebū Maṣṣūr
E.+a 6b/03
Ebī Sa‘īdī'l-Ḥudrī *Ar. (İ.)* Ebū Saīd Sa‘d b. Mālīk b. Sinān el-Ḥudrī (ö. 74/693-94). Çok hadis rivayet eden yedi saḥābīden biri. Medine'nin Hazrec kabilesinden olup daha çok künyesiyle tanınır. Hudrī nisbesini dedelerinden Hudre'ye nisbetle almıştır. → DİA, 1994, C: 10, 223-224
E.+ø
‘an E. 59b/11
‘an E. r. ‘anhu 33b/07 → r. ‘anhu
Ebī Zerrin *Ar. (İ.)* → Ebū Zerrin Ğıfārī
E.+ø
E. r. ‘anhu 9b/08 → r. ‘anhu
Ebū Bekir, -kri *Ar. (İ.)* Ebū Bekr Abdullāh b. Ebī Kuhāfe Osmān b. Āmir el-Kureşī et-Teymī (ö. 13/634). İlk müslümanlardan, Hulefā-yi Rāşidīn'in birincisi. → DİA, 1994, C: 10, 101-108
E.+ø
E. Ḥazireti 60a/04 → Ḥazireti
E. Ḥaziretinden 57a/14 → Ḥazireti
E. Ḥaziretleri 29b/08 → Ḥaziret
E. Ḥaziretleri r. ‘anhu 27a/04, 56b/15-57a/01 → Ḥaziret, r.‘anhu
E.+den
E. ğayrı 34b/15-35a /01 → ğayrı
E.+e 35a /01
E.+i 35b/02
Ebū Bekri’-ş-şiddīk → Ebū Bekir
E.+dan r. ‘anhu 12a/13 → r. ‘anhu
Ebū Berrin ‘Abdu’llāhi Mervezī *Ar. (İ.)* Tespit edilemedi.
E.+ø 15b/09

Ebū Cehil *Ar. (İ.) Ebū'l-Hakem (Ebū Cehl)*

Amr b. Hişām b. Mugīre el-Kureşī el-Mahzūmī (ö. 2/624). *Hiz. Muhammed'in ve İslām'ın azılı düşmanlarından biri.* → DİA, 1994, C: 10, 117-118

E.+ø

E. 'aleyhi'l-la'ne 40b/05, 43a/02 → 'aleyhi'l-la'ne

Ebū Hureyre *Ar. (İ.) Ebū Hüreyre*

Abdurrahmān b. Sahr ed-Devsī (ö. 58/678). *Çok hadis rivayet etmesiyle tanınan sahābī* → DİA, 1994, C: 10, 160-167

E.+ø 35a/03, 61a/12

E. Haziretleri 56b/07 → Haziret

Ebū Manşūr *Ar. (İ.) Ebū Manşūr isimli ve*

künyeli birçok kişiden hangisi olduğu tespit edilemedi. → Ebi Manşūr

E.+ø 6b/06, 6b/10

E.-i mezkûrdan 19a/08-09 → mezkûr

üstād-ı E. 6b/01 → üstād

Ebū Müftûdan *Ar. (İ.) Tespit edilemedi.*

E.+ø 11b/06

Ebū Nuşayra el-Vāsītī *Ar. (İ.) Altıncı hadisin*

ravisi. Hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

E.+ø 12a/05, 12a/12

Ebū Umāme el-Bāhili *Ar. (İ.) → Sahābī. 600*

yılı başlarında doğdu. Bāhile kabilesine mensuptur. → DİA, 1994, C: 10, 251

E.+ø

'an E. r. 'anhu 38a/03 → r. 'anhu

Ebū Zerrin Gıfārī *Ar. (İ.) Ebū Zer Cündeb b.*

Cünāde b. Süfyan el-Gıfārī (ö. 32/653). *Servet terākümü konusundaki görüş ve mücadelesiyle tanınan sahābī, künyesiyle meşhur olduğundan adı ādeta unutulmuştur. Bu sebeple adının Berir, Büreyr, Yezid, Yüreyr, babasının adının Seken veya Abdullah olduğu da söylenmektedir. Gıfār kabilesine mensuptur.* → DİA, 1994, C: 10, 266-269

E.+ø

E. r. 'anhu 9b/12 → r. 'anhu

Ebū'l-Esved *Ar. (İ.) Ebū Bekr Abdullāh b.*

Muhammed b. Ebi'l-Esved Humeyd el-Basrī (ö. 223/838). *Hadis hāfızı ve kadı.* → DİA, C: 19, 462

E.+ø

'an E. 54a/11 → 'an

E. 54a/11-12

ecel *Ar. (İ.) ölüm zamanı, ömrün son demi*

e.+ün 5a/12

ecir, -cri *Ar. (İ.) manevi karşılık, sevap*

e.+ø

e. vire 29a/15 → vir-

e.-i 'azīm 46a/09, 46a/11 → 'azīm

e.+i (nn) 29a/10

e.+in 52a/08

e.+ün 47b/04

2. bir iş karşılığında verilen ücret

e.+ø 45b/07

edā *Ar. (İ.) üzerine borç olan veya borç hükmünde bulunan şeyi yerine getirme, yapma, ifa etme, icra etme*

e.+ø

e. eyledi 37b/12 → eyle-

e. eylemeye 37b/10 → eyle-

ednā *Ar. (s.) çok (daha, en, pek) aşağı, adi*

e.+ø 16b/11, 26b/07

efḍal *Ar. (s.) çok (daha, en, pek) faziletli, üstün*

e.+ø 7a/09, 7a/13

e.+dür 7b/11, 7b/11, 45b/04, 49a/11

e.+siz 19a/06 → ø.-

efendi → efendü

e.+sin 56a/14

efendü *Yun. (İ.) → efendi*

1. buyruğu geçen, hükmünü yürüten Allah

e.+m 4b/12, 6b/04

2. koca → KAL/1 805

e.+m 26a/10

eger *Far. (e.) şart edatı, şayet*

e. 4a/07, 4a/08, 4a/16, 5a/02, 7b/09, 8b/11, 12b/12, 12b/13, 13a/05, 13a/15, 20a/11, 22a/10, 22b/06, 24b/06, 27a/13, 28b/05, 33a/06, 33a/06, 33b/15, 34a/11, 34b/03, 35b/12, 35b/13, 39a/01, 39a/04, 39a/09, 42b/16, 47a/04, 50b/07, 51b/01, 53a/08, 53a/09, 53b/04, 53b/10, 55b/05, 59a/08, 59b/05, 60a/01, 60a/02, 60a/07, 60b/06, 61b/01, 61b/01, 63b/12, 66a/06, 67a/05, 67b/06 [=42]

egerçi *Far. (e.) ... ise de, gerçi* → KAL/1 811.

e. 55a/12

egil- eğil-

e.-düm 5b/12, 44b/09

egin, -gni *(İ.) sırt, arka* → BP 189.

e.+ne 21b/03, 26a/01

egir- eğir-, yün, pamuk vb. şeyleri iplik yap-

e.-meden 28a/12

e.-ür 28a/08

eglen- bekle-

e.-dügünüz 5b/10

e.-mişdi 5b/08 → ø.-di

eḥad *Ar. (s.) bir, birinci, ilk*

e.+dür

yevme'l-e. 19a/13 → yevm

eḥas *Ar. (s.) çok adi, çok bayağı*

a.+ø 7a/14

ehl *Ar. (i.)*

1. bir yerin, bir topluluğun halkından olanlar, oraya mensup bulunanlar, topluluk, kişiler
e.+ø

e.-i ‘ayālūme14b/03 → ‘ayāl
e.-i beytile 13b/07, 13b/11 → ehl-i beyt, beyt, +(yI)lA
e.-i beytüm 13a/15 → ehl-i beyt, beyt
e.-i cehennem 62b/01 → cehennem
e.-i cennet 33a/13, 49a/01, 49a/06, 49a/09, 49a/14 → cennet
e.-i cennetden 49a/02 → cennet
e.-i cennete 49a/08 → cennet
e.-i cum‘a 16b/10-11 → cum‘a
e.-i dünyā 19a/05 → dünyā
e.-i kıblenüñ 62b/02 → kıble
e.-i kıbleyise 62b/05-06 → kıble, i.-
e.-i kûbûr 36a/07 → kûbûr
e.-i Mekke 42b/14 → Mekke

e.+i (nn)
cennet e. 33b/01 → cennet
gök e. 30a/01, 39b/13 → gök
mağbere e. 36a/03 → mağbere
yer e. 30a/01 → yer
yir e. 39b/13, 39b/14 → yir

e.+inde
cennet e. 49a/05 → cennet
e.+ine
dün-yā e. 3a/15 → dünyā

2. sahip → ÖTS/2 1385

e.+ø
e.-i āşāruñ 2b/05 → āşār
e.-i kitābdan 48b/16 → ehl-i kitāb
e.-i taḳvā olanlar 25a/09 → taḳvā, ol-
e.+üm 27a/02

ehl-i beyt *Ar. (i.)* ev halkı, aile

e.+ile 13b/07, 13b/11 → +(yI)lA
e.+üm 13a/15

Ehl-i Kitāb *Ar. (İ)* *Kur’ân-ı Kerīm’de genellikle Yahudiler ve Hristiyanlar için kullanılan tabir. Ehl-i kitap (Ehlü’l-kitāb) tamlaması “ilāhī bir kitaba inananlar” anlamına gelir.* → DİA, 1994, C: 10, 516-519.

E.+dan 48b/16

ek- ürün elde etmek için toprağa tohum at-

e.-ø 11b/10
e.-di 11b/11

ekber *Ar. (s.)* çok (daha, en, pek) büyük

e.+ø
şeyh-ı e. 2a/14 → şeyh

ekin *(i.)* buğday, arpa vb. tahılların, tohumlarının tarlada filizlenmesinden harmana kadarki durumlarına verilen isim

e.+ø 11b/10, 11b/11
e.+i (nsn) 11b/10
e.+iñi 11b/12
e.+ünj 11b/14

ekmek *(i.)* ana gıda maddesi yiyecek → etmek

e.+ø 45a/10
e.+den 46a/06
e.+e 21b/05
e.+i (nsn) 21b/06

Ekrim *Ar. (İ.)* → ‘Ekrim

‘an E. r. ‘anhu 29a/15 → ‘an, r. ‘anhu

‘Ekrim *Ar. (İ.)* → *Ebū Osmān İkrime b. Ebī Cehl Amr b. Hişām el-Kureşī el-Mahzūmī (ö. 13/634) Sahābī.* → DİA, 2000, C: 22, 42-43
‘E.+ø

‘an ‘E. 51b/05 → ‘an

‘E. r. ‘anhu 29b/01 → r. ‘anhu

ekser *Ar. (zf.)* genellikle, umumiyetle, ekseriya

e.+ø 23b/05

eksil- eskisinden az duruma gel-, azal-

e.-ür 8a/06, 19a/04

eksik

1. (s.) tamam olmayan, noksan, nakıs
e.+ø

artuḳ-e. 19a/09, 50a/11 → artuḳ

2. (zf.) noksan, nākıs

e.+ø 51b/16

eksük *(i.)* → eksik

e.+ø

e. itmeye 21a/12 → it-

eksüklük, -g *(i.)* eksik olma durumu

e.+in 4a/14

eksüksüz *(zf.)* tam, bütün

e.+ø 21b/09

elı *(i.)*

1. el, uzuv

e.+ø 51b/02

e.+i (nn) 14a/07, 14a/07, 21a/11

e. boş eve varayın 15a/06 → boş, eve, var-1.

e. boş evine geldi 14a/01 → boş, eve, gel- 1.

e.+im 22b/03

e.+imde 31b/12

e.+inde 3a/01, 14b/10

e.+indeki 20b/07

e.+inden 27b/10, 63a/13

e.+inde 28b/04, 46b/15, 47a/01, 63a/10

e.+ine 10a/03, 21b/03, 24b/06, 27b/10, 51b/14, 52a/01, 52a/04, 63a/15, 63b/01

e.+ini 13a/03, 14a/13, 20b/06, 20b/13

26a/04, 27a/10

e.+leri 31a/02, 31a/05

- e.+lerin 32b/06
e.+lerinde 3a/14
e.+ünj 22b/01
e.+ünjdeki 15a/07, 28b/08
e.+ünji 12b/15
2. güç, kudret, tasarruf, tesir
e.+indedür 8b/11, 64b/09
kudreti e. 49a/02 → kudret
3. ülke, yurt, memleket, diyar
e.+inde 2a/10
4. (iyelik ekleriyle) sahiplik, mülkiyet
e.+içe 13b/13
elünden geldükçe: gücünün yettiği kadar, yapabildiği kadar, mümkün olduğu kadar 37a/06 → gel-
- el₂** (ل) *Ar. (harf-i tārīf)* Arapça kelimelerin başına getirilerek ismin anlamını belirlemeye ve açıklamaya yarayan biçim birim
e. hadiş erba'un 65a/03 → hadiş, erba'un
e. hadişu ettāsi'u ve's-selaşün 63b/14 → hadiş, tāsī'u, selaşün
- elbet** *Ar. (zf.)* şüphesiz, muhakkak, mutlaka
e.+ø 30a/14
- elbetde** *Ar. (zf.)* şüphesiz, muhakkak, mutlaka
e.+ø 34b/15, 37a/11
- el-hāşılı** *Ar. (e.)* sözün kıyası, hasılı, velhasıl
e. 68b/03
- elen-** elemek işine tabi tutul-, elekten geçiril-
e.-miş 15a/15
- elfāz** *Ar. (ç. i.)* lafızlar, sözler
e.+ø
e.-i küfri 67a/01 → küfür
- el-ḥamdüli'llāh** *Ar.* hamd Allah'a mahsustur
e.+i rabbi'l -'ālemīn 1b/01 → Rab, 'ālemīn
- elif** *Ar. (i.)* Arap alfabesinin ilk harfi
e.+dür 9a/04
- elli** (s.) elli
e.+ø 19a/11, 19a/13, 19b/01, 19b/03, 19b/05, 61a/01
- el umūru merhūnehū bi evḳātihā** *Ar.* Her işin bir vakti vardır.
e.+ø 2a/06
- el veylū ḡümme el veylū** *Ar.* yazık çok yazık
e.+ø 27a/01
- emīn** *Ar. (i.)*
1. Osmanlı Devleti'nde memuriyet unvanı
e.+ø 2a/16
2. güvenilir, inanılır, itimat edilir kimse
e.+ø 2a/13
yā e. 48b/08 → yā
yā e.-i Allah 48b/10 → yā, Allah
3. tereddütsüz(lük), şüphesiz(lik), kesin(lik)
e.+ø
- e. olma- 64a/13 → ol-
- Emin Muhammed Beg** (İ.) eserin ithaf edildiği darbhane veziri → Karaş Muhammed Beg
E. Hâzirelerine 2b/08 → Hâziret
- emir** → emr
e.+ø 66b/03
e. tutanlar-çün 55b/09 → tut-, çün
e. tutmayanların 55b/09, tut-
e.+den 40b/02
- Emīre'l-Mü'minīn** (E.M.) *Ar. (i.)* müminlerin başı, halifeler için kullanılan unvan
E.+ø 5b/06, 5b/09, 7b/12, 7b/14, 8a/02, 10a/03, 8a/05, 8a/06, 8a/07, 8a/08, 8a/10, 8a/11, 8a/13, 8a/14, 8b/01, 8b/02, 8b/05, 8b/07, 8b/07, 8b/10, 9b/04, 28a/13, 28b/04, 34a/08, 57b/13 [=25]
yā E. 3a/06, 28a/10, 45a/08 → yā
E. 'Alī 27a/07 → 'Alī
E. 'Alī k.v.[ye] 57b/12 → 'Alī, k.v.
E. 'Alī'nin 59a/10 → 'Alī
E. Hâziret-i 'Alī k.v. 5a/15, 6a/03 → Hâziret, 'Alī, k.v.
Hâziret -i E. 9a/09-10, 28b/10, 28b/12 → Hâziret
Hâziret-i E. 'Alī ibni Ebi Tâlib k.v. 16b/04-05 → Hâziret, 'Alī ibni Ebi Tâlib, k.v.
Hâziret-i E. 'Alī ibni Ebi Tâlib r. 'anhu 29b/13-14 → Hâziret, r. 'anhu
Hâziret-i E. 'Alī k.v. 27b/08, 57a/09-10 → Hâziret, 'Alī, k.v.
Hâziret-i E. k.v. 9b/02 → Hâziret, k.v.
Hâziret-i E. k.v.[ye] 9a/17 → Hâziret, k.v.
E.+e 9a/15, 28b/09
Hâziret-i E. k.v.ye 7b/05 → Hâziret k.v.
- emr** *Ar. (i.)* kesin hüküm, hüke uyulması istenen zorlayıcı söz, buyruk → emir
e.+ø 2a/06
e. eyitdi 53a/11 → eyit-
e. eyledi 6a/07, 6a/09-10, 17a/13, 38b/11, 41b/01, 41b/02, 46b/14, 54a/02, 66a/08, 66b/04 → eyle-
e. eyledigün 41b/03 → eyle-
e. eyledinüz 10b/04 → eyle-
e. eyleye 29b/14, 29b/16, 30a/03, 30a/07, 30a/11, 31a/01, 33a/08, 33a/09 62b/05 → eyle-
e. idem 24a/14 → it-
e. iderler 31b/10 → it-
e. iderse 31b/12 → it-
e.-i ma'rûf-nehy-i münker eyledi 63b/04-05 → ma'rûf, nehy, münker eyle-

e.-i mu'āyine 40a/13 → mu'āyin
 e. itsem gerektür 24a/13-14 → it-
 e. olunmuş 65a/02 → ol-
 e. olunmuştur 35b/02 → olun-, dUr,
 e.+i (nsn) 40a/14
 e.+ine 15b/11
 e.+ini 13a/05
 e.+iyle 17b/01, 17b/03, 48b/04
 e.+ünj

e. tutmazlar 60b/02 → tut-

emşāl *Ar. (i.)* eş, eşler, benzer, benzer olanlar
 e.+i (nn) 47b/02

eñ (*zf.*) üstünlük zarfı

e.+ø 16b/11, 16b/11, 24a/10, 26b/07

enbiyā *Ar. (ç. i.)* nebiler, peygamberler

e.+ø 7b/12, 7b/13, 30b/17

server-i e. 'a.s. 62b/10 → server, 'a.s.

server-i e. ş.'a.s. 5b/11, 7b/04, 9a/14-

15, 11a/15, 12b/01-02, 27b/15-16,

49a/05, 56b/13 → server, ş.'a.s.

server-i e. Muhammed Muştafā 19b/07-

08 → server, Muhammed, Muştafā

e.+ñ 4a/08, 4a/09

e.+ña 56b/02

e.+nuñ 4a/10, 19a/09, 40a/13, 40a/14, 48a/07

server-i e. ş.'a.s. 2a/04, 9b/03 → server,

ş.'a.s.

e.+yī

server-i e. ş.'a.s. 49b/13 → server, ş.'a.s.

e.+yīla 64a/04 → +(y)DİA

Enes bin Mālik *Ar. (İ.)* → Enes ibni Mālik

E.+ø

'an E. 5a/05 → 'an

E. 25a/04

Enes ibni Mālik *Ar. (İ.) Ebū Hamza Enes b. Mālik b. Nadr el-Ensārī (ö. 93/711-12). Hz. Peygamber'e hizmetiyle tanınan ve en çok hadis rivayet eden sahābilerden biri.* → DİA, 1995, C: 11, 234-235 → Enes bin Mālik

E.+ø 5a/09, 15b/06-07, 47a/08

'an E. r. 'anhum 15b/04 → 'an, r.

'anhum

'an E. r. 'anhu 34b/08-09, 35b/07-08,

47a/05-06 → 'an, r.'anhu

'an E. r. ['anhu] 46a/12 → 'an r.'anhu

E. r. 'anhu 54a/06 → r. 'anhu

envā'i *Ar. (s.)* çeşitler, türler

e.+ø 51a/03

epsem (*zf.*) sessiz, sessizce → BP 199.

e.+ø

e. oluñ 17a/11 → ol-

e.+cek 16b/09

er (*i.*)

1. koca

e.+inden 67a/05

e.+üñe 14b/11

2. (*i.*) erkek

e.+ø 42a/16

e.+lerinden 56a/07

erba'ā *Ar. (s.)* çarşamba

e.+dur

yevmü'l-e. 19b/03 → yevm

Erba'ünü Muḥakkiyyi *Ar. (İ.)* İmam-ı Azam

Hazretlerinin -tercüme edilen- kitabı

E.+ø 2b/03

erba'ün *Ar. (s.)* kırk, kırkıncı

e.+ø

el ḥadis e. 65a/03 → el, ḥadis

eren (*i.*) ermiş, veli, yatır, evliya

e.+ler 26a/15

Erḥema'r-Rāḥimīn rahman ve rahim olan Allah

1. (*s.*)

e.+ø 33a/15

2. (*İ.*)

e.+in 55a/12

e.+iz 39b/14

eriş- belli bir yere var-, ulaş-

e.-mez 36b/04

esbāb₁ *Ar. (i.)* giyecek, elbise anlamına gelen

Arapça *eşvāp* kelimesinin halk arasındaki

söylenişi → KAL/1 873

e.+ları 26b/13

esbāb₂ *Ar. (i.)* sebepler

e.+ø 66a/09

eşer *Ar. (i.)*

1. bir şeyin varlığını gösteren belirti, alamet

e.+i (nn) 30a/14, 33a/02, 65a/08

2. sarfedilen bir emek, yapılan bir iş

sonucunda meydana gelen, yetenek, gayret

veya emek ürünü şey, yapıt

e.+i (nn) 36b/04

e.+idür 36b/01

3. bir davranış, fikir veya olayın doğurduğu

sonuç, yarattığı tesir, geride bıraktığı iz

e.+i (nn) 37a/06, 37a/07

esir *Ar. (i.)* savaşta düşman eline düşen kimse

e.+ø 53a/07

e. olan 53b/11 → ol-

e.+iñ 53b/03

e.+üñ 53a/14

esirge-

1. acı-, merhamet et-

e.-yüþ 3a/03

e.-meyüþ 53b/15

2. koru-, himaye ve muhafaza et-, siyanet et-

- e.-yüp 31a/09
Esmā binti ‘Umeys *Ar. (İ) Ümmü Abdillāh*
Esmā bint Umeys b. Ma‘bed (Ma‘d) el
Has‘amiyye (ö. 40/661 [?]) Kadın sahābī →
DİA, 1995, C: 11, 422-423
 E.+ø 52b/13, 53a/01
- eski** (*s.*)
 1. yıpranmış, bozulmuş, yeniliğini kaybetmiş,
 e.+ø 26a/01, 26a/06
 e.+im 26a/08
 e.+ler 36a/06
 e.+yile 26a/03 → +(yI)lA
 2. hükmü geçmiş, yürürlükten kalkmış
 e.+ø 22a/09
- eski-** yıpran-, aşmıyıp bozul-, yeniliğini kaybet-
 e.-mek 8b/03
- esselāmü ‘aleyke** *Ar.* Allah’ın selamı sizin
 üzerinize olsun
 e.+ø 58a/10
- Eşfe‘e’s-Şafī‘in** *Ar. (İ) tek şefa‘at mercisi Hz.*
 Allah
 e.+nin 55a/12
 e.+niz 39b/15
- eşkiyā** *Ar. (ç. i.)* bahtsızlar, nasipsizler
 yā e.+ø 31a/03, 31a/10, 32a/07 → yā
- eşya** *Ar. (i.)* yaratılmış her şey, nesneler
 e.+dan 39a/07
- et** (*i.*) et
 e.+ø 45a/10
 e.+ümi 27a/02
- et-** yap-, işle-
 e.-eyin
 nic’e. 50b/13 → nice
- e‘ālallāhu ‘umrehu** *Ar.* Allah ömrünü uzatsın,
 artırsın. 2b/09
- etmek** (*i.*) → ekmek
 e.+ø 20b/06, 20b/15
 e.+i (nsn) 20b/14
 e.+imi 20b/09
 e.+ini 20b/07
- ev** (*i.*) yapı, konut, mesken, hane, ikametgāh
 e.+ø 13b/11, 17a/14, 26b/11, 51a/03
 e.+de 26b/11, 34b/01
 e.+e 15a/06, 42b/06
 e.+i (nn) 61b/06
 e.+i (nsn) 17a/15, 61b/05
 e.+in 34a/04, 34a/04, 34a/04, 34a/04
 e.+inde 40b/05
 e.+ine 14a/01, 14a/07, 15a/05, 15a/08,
 34a/14, 34a/14, 42a/16, 43a/04, 46a/04,
 50b/10, 57a/13, 60b/09 [=12]
 e.+üñ 17b/05
 e.+üñe 14a/02

evlāt, -d *Ar. (ç. i.)* çocuklar; oğullar, kızlar
 e.+ına 14b/07

kişi e. 46a/08 → kişi

e.+duñuz 46a/10

evliyā *Ar. (i.)* ermişler, veliler
 e.+m

e. içün 48b/03 → içün

e.+ñ 4a/08

e.+ña 56b/02

e.+ñuñ 4a/10

evşāf *Ar. (i.)* nitelikler
 e.+ın 26b/16

evvel

1. *Ar. (s.)* birinci, ilk, ilk gelen/olan, önceki
 e.+ø 2b/10, 2b/17, 13a/07, 19a/11, 21b/13,
 23b/03, 27b/11, 38a/12, 47a/12, 57a/14,
 45a/09, 45b/02, 59a/15, 64a/05 [=14]

e.+de

zamān-ı e. 54b/08 → zamān

2. (*i.*) önce

e.+inde 41a/11

evvelīn *Ar. (ç. i.)* eskiler, eski zaman insanları
 e.+ø 64b/13

evvelki *Ar.+Far. (s.)*

1. birinci, ilk

e.+ø 7b/10, 38a/10

2. (*s.*) önceki

e.+ø 29b/09, 29b/11, 29b/13, 50a/04, 53a/15

e.+ler 53b/04

ey (*e.*) hitap, seslenme edatı

e. 3b/15, 4a/11, 6a/09, 10a/03, 14a/03,

18a/08, 18b/03, 20a/09, 21a/15, 23a/11,

24a/09, 26b/03, 33a/05, 34a/03, 39a/05,

49a/14 [=16]

ey- cevar ver- → eyit (3.)

e.-di 21a/04

eye- söyle-, de- → eyit- (1.)

e.-di 49a/15, 49b/01

eyit-

1. söyle-, de-

e.-di 4a/03, 4a/07, 4b/06, 4b/09, 5b/15,

8b/03, 9a/15, 10a/03, 10b/13, 11b/16,

12b/11, 13a/03, 13a/04, 13a/07, 13a/13,

13a/16, 13b/06, 13b/09, 13b/10, 13b/12,

13b/15, 14b/11, 15a/12, 17a/05, 18b/02,

18b/09, 19a/02, 21b/11, 22a/04, 22a/08,

22a/09, 22a/12, 22b/01, 23a/05, 23a/07,

23a/09, 24a/11, 25b/14, 26a/07, 26a/13,

26b/02, 26b/05, 27a/02, 27a/04, 27a/07,

27a/12, 28a/13, 28b/07, 28b/12, 28b/15,

29a/08, 29a/11, 33b/15, 34b/04, 35a/11,

35b/12, 37a/03, 37b/08, 37b/10, 39a/09,

40b/07, 40b/13, 41a/13, 41a/14, 41b/03,

- 41b/04, 42a/01, 42a/04, 42a/07, 42a/08, 42a/10, 42b/11, 42b/14, 43a/12, 43b/02, 43b/06, 43b/07, 43b/09, 43b/10, 43b/13, 43b/15, 45a/07, 45a/12, 45b/01, 45b/05, 45b/09, 45b/10, 45b/14, 46b/10, 47a/02, 48b/03, 48b/09, 48b/10, 48b/11, 48b/16, 49a/01, 49a/03, 49a/05, 49b/13, 50a/10, 50b/03, 50b/13, 51a/12, 51b/01, 52b/07, 52b/08, 52b/09, 53a/08, 53b/08, 53b/13, 55b/15, 56a/01, 56a/05, 56a/09, 56a/12, 56a/15, 58b/07, 58b/10, 58b/15, 59a/15, 59b/02, 60b/03, 61a/02, 61a/05, 61b/14, 62a/09, 62a/10, 63b/12, 65b/03, 65b/06, 65b/07, 66a/10, 68a/01, 68b/04 [=134]
- e.-diler 7b/06, 7b/08, 9a/07, 10b/03, 16b/15, 17a/01, 22b/13, 37b/07, 46b/13, 50b/11, 55b/14, 60b/01, 62a/08 [=13]
- e.-dük 43a/11, 60b/11
- e.-düm 23a/11, 36b/05, 36b/11, 44b/01, 44b/03, 44b/09, 50a/12, 50a/15, 50b/02, 50b/07, 51a/09, 61b/09, 61b/12, 62a/01 [=14]
- e.-e 17b/14, 18a/01, 24a/15, 24b/03, 24b/03, 30b/14, 31a/03, 31a/10, 31b/12, 32a/07, 32a/08, 32a/09, 32b/16, 33a/03, 33a/03, 33a/04, 33a/05, 35a /01, 38a/15, 44a/13, 44a/13, 44a/13, 47b/09, 47b/12, 48a/05, 49a/09, 52a/01, 52a/06, 58a/10, 58a/11, 62b/13, 63a/02, 63a/03, 63a/07, 63b/10, 63b/11 [=36]
- e.-eler 31a/13
- e.-e[m] 30b/12
- e.-se 67a/08, 67a/10, 67a/11, 67b/04, 67b/06, 67b/07, 68a/04, 68a/09
- e.-ür 4a/06, 6a/13, 12a/03, 15a/04, 17b/11, 19b/08, 20a/09, 20a/15, 23a/08, 23b/15, 26b/15, 27b/11, 27b/11, 27b/12, 27b/13, 27b/14, 29a/05, 29a/13, 29b/01, 29b/04, 30b/15, 32a/08, 32a/12, 33a/13, 36a/09, 36b/05, 36b/08, 38b/03, 44a/16, 44b/04, 50a/01, 51a/08, 51a/11, 53a/12, 60a/03, 60b/08, 61b/05, 61b/08, 62a/03, 62a/11, 64b/08, 66a/07, 68a/08, 68a/11 [=44]
- 2. sor-**
- e.-di 7b/12, 7b/15, 8a/02, 8a/03, 8a/04, 10a/06, 8a/07, 8a/08, 8a/10, 8a/11, 8a/13, 8a/14, 8b/01, 8b/02, 8b/04, 8b/06, 9b/03, 10b/13, 11b/14, 12b/15, 13a/14, 14a/02, 18b/11, 18b/13, 21a/07, 25b/07, 27a/12, 28a/09, 28b/04, 28b/11, 34b/14, 35a/06, 35a/15, 35b/04, 37b/13, 39b/05, 40a/12, 40a/14, 40a/15, 42b/09, 43b/01, 44b/06, 45a/14, 45b/09, 52a/12, 52a/13, 60b/12 [=47]

- e.-diler 3a/08, 5b/10, 9b/01, 34a/08, 40a/12, 40b/08
- e.-düm 9b/16, 19b/08, 46b/04, 50a/09, 50a/12, 54a/13, 60a/05, 61b/06, 62a/03, 64a/04, 64b/08 [=11]
- e.-e 31b/09, 51b/14, 51b/15, 51b/15, 52a/02, 52a/03, 52a/03, 63a/14, 63b/03 [=9]
- e.-eler 49a/12
- e.-se 68b/05
- e.-ür 31b/01, 45b/14
- 3. cevap ver-**
- e.-di 3a/10, 7b/12, 7b/14, 7b/15, 8a/02, 10a/03, 8a/05, 8a/06, 8a/08, 8a/08, 8a/11, 8a/11, 8a/14, 8a/14, 8b/02, 8b/02, 8b/05, 8b/07, 8b/08, 8b/10, 9a/10, 9b/05, 9b/17, 10b/14, 11b/13, 11b/15, 13a/01, 13a/14, 14a/03, 14a/08, 15a/11, 18b/11, 18b/15, 19a/02, 19b/10, 21a/07, 21a/07, 21b/13, 22a/05, 22a/15, 22b/02, 25b/09, 26b/03, 26b/06, 28a/10, 28b/05, 28b/08, 28b/08, 28b/09, 28b/12, 31b/02, 31b/03, 34a/10, 34b/15, 35a/06, 35a/09, 35b/01, 36a/12, 36b/06, 37b/14, 39b/07, 40b/08, 42b/04, 42b/10, 43b/02, 44b/08, 45a/08, 45b/10, 46b/05, 50a/12, 50a/14, 50b/01, 52a/12, 52b/09, 52b/10, 53a/10, 54a/14, 57a/15, 57b/03, 57b/08, 57b/13, 59a/14, 59b/03, 60a/08, 61b/07, 61b/10, 62a/01, 62a/04, 64b/09, 66a/11 [=90]
- e.-diler 9b/04, 35b/05, 40a/13, 40a/15, 44b/02, 62a/10
- e.-e 49a/10, 49a/12, 51b/15, 51b/15, 51b/16, 52a/02, 52a/03, 52a/04, 52a/06, 63a/15, 63b/04, 63b/07 [=12]
- e.-eler 31b/09, 47b/01, 47b/11, 48a/03, 49a/09, 62b/04
- e.-se 68b/06
- 4. söyleş-**
- e.-di 21a/15
- e.-sün 25b/05
- 5. düşün-**
- e.-di 15a/06
- 6. emir ver-**
- e.-di 53b/13
- 7. (yf-)**
- cevap eyit-: cevap ver-
... -e 58a/11 → cevap
- emr eyit-: emir ver-
... -di 53a/11 → emr
- rivāyet eyit-: aktar-, naklet-
... -ür 26b/01 → rivāyet

eyle-**1. yap-, kıl-**

e.-ø 50a/06, 63b/14

e.-dünjüz 47b/03, 47b/01, 47b/10, 48a/03

e.-meyüz 35b/06

e.-mişlerdi 52a/07 → ø.-di

e.-r 54a/01

e.-rseñ e.-ø

ne. e. 31b/12, 53a/11 → ø.-se

e.-rsin 50b/11, 61b/07, 62a/04 → ø.-sin

e.-yeyin 7a/12

e.-süñ 66b/03

2. (yf-) yap-, et-, kıl-

ah eyle-: feryat et-, inle-, şikayet et-

... -di 36b/11 → ah

‘afv eyle-: günahı, kabahati, suçu bağışla-

... -ø 39a/08, 63b/06 → ‘afv

... -r 1b/10, 55b/05, 55b/06, 55b/07,

55b/07, 55b/08 → ‘afv

... -düm 10b/10 → ‘afv

... -yüp 17b/01 → ‘afv

... -yüp тұрурун 52b/08 → ‘afv

... -mez 55b/09 → ‘afv

‘arz eyle-: sunmak, arz etmek

... -ø 13b/06, 41b/01, 51a/16 → arz

... -di 13b/07, 41b/04, 51a/16 → arz

... -düm 51a/06 → arz

... -r 12a/03 → arz

... -sün 68b/07 → arz

... -ye 13a/10 → arz

‘arz-ı hâcât eyle-: ihtiyacını arz etmek

... -di 14a/13 → arz, hâcât

aş eyle-: yemek yap-

... -düm 36b/13-14 → aş

aşlar eyle-

... -rler 36a/14 → aş

‘azāp eyle-: ceza ver- → ‘azāp

... -mege 5a/14, 6a/14, 28a/04-05

... -mekden 20a/11 → ‘azāp

āzād eyle-: serbest bırak-

... -di 3a/04, 7a/01 → āzād

... -düm 3b/05-06, 63b/07 → āzād

... -dünj 28a/03 → āzād

... -meye 6b/15 → āzād

... -mişdi 3b/04, 52a/11 → āzād, ø.-di

... -r 6b/06 → āzād

... -ye 6b/04, 6b/05-06, 6b/14 → āzād

‘azm eyle-: yönel-, bir yere doğru git-

... -di 56a/11 → ‘azm

bahāne eyle-: bahāne et-

... -yüp 54b/13 → bahāne

ba‘ş eyle-: vazifeli gönderil-

... -di 64b/12, 65a/01 → ba‘ş

bāṭıl eyle-: hükmü kalma-

... -r 67a/03 → bāṭıl

baş aşğa eyle-: baş aşğa bırak-

... -yüp 51a/11 → baş, aşğa,

bayram eyle-: bayram et- → bayram

... -mişdür 19a/12, 19b/04 → ø.-

bekā eyle-: ölümsüz yap-

... -dünj 27b/14 → bekā

beyān eyle-: anlat-, ifade et-

... -di 13b/05 → beyān

... -dükdi 52a/10 → beyān, ø.-di

binā eyle-: binā yap-

... -diler 17b/02 → binā

cebr eyle-: zora, kuvvete başvuru-

... -ye 53a/02 → cebr

cem^c eyle-: bir araya getir-, topla-... -di 8b/15, 9a/01, 13b/04 → cem^c... -se 1b/09 → cem^c... -yüp 2a/05 → cem^c

cidd ü cehd eyle-: çalışıp çabala-, uğraş-

... -rse 37b/04-05 → cid, cehd, ø.-se

cimā^c eyle-: cinsel ilişkide bulun-, çiftleş-... -leye 49a/03 → cimā^c

da‘vā-yı ‘ubūdiyet eyle-: kulluk davası et-

... -r 8b/09 → da‘vā, ‘ubūdiyet

da‘vet eyle-: davet et-

... -di 42b/13 → da‘vet

... -ñ 42b/12 → da‘vet

... -r 41b/13, 42b/16 → da‘vet

... -rdi 13a/11-12 → da‘vet, ø.-di

... -sin 41b/10 → da‘vet

def^c eyle-: gider-, ortadan kaldır-, yok et-... -yüp 44a/12 → def^c

defin eyle-: göm-

... -yeydi 39a/03 → defin

defn eyle- → defin eyle-

... -ø 39b/03 → defn

devā eyle-: → bir sıkıntıyı, bir sorunu çöz-

... -yem 60b/07 → devā

dost eyle-: dost kıl-

... -dünj 27b/13 → dost

du^a eyle-: dua et-... -ø 51b/01 → du^a... -r 44b/13 → du^a

du‘alar eyle-: dualar et-

... -rdi 52b/02 → du‘a, ø.-di

edā eyle-: öde-, ver-

... -di 37b/12 → edā

... -meye 37b/10 → edā

emr eyle-: emir ver- → emr

... -di 6a/07, 6a/09-10, 17a/13,

38b/11, 41b/01, 41b/02, 46b/14,
54a/02, 66a/08, 66b/04 → emr
... -digün 41b/03 → emr
... -diñüz 10b/04 → emr
... -ye 29b/14, 29b/16, 30a/03,
30a/07, 30a/11, 31a/01, 33a/08,
33a/09, 62b/05
emr-i ma'rûf-neh-y-i münker eyle-: iyiliği
emredip kötülükten sakındır-
... -di 63b/04-05 → emr, ma'rûf,
neh-y, münker
ilenç eyle-: beddua et-, kötü söyle-
... -ye 37a/12 → ilenç
fâ'ide eyle-: fayda kıl-
... -medi 16a/02 → fâ'ide
... -ye 55b/15 → fâ'ide
feryâd eyle-: yüksek sesle, kuvvetle bağır-
... -di 27a/10, 56a/04 → feryâd
... -yüp 15b/15, 66a/03 → feryâd
feryâdı eyle-
... -meyeler 34a/02 → feryâd
fesâd eyle-: fesat, kargaşa çıkar-
... -r 17a/02 → fesâd
fikir eyle-: düşün-
... -ø 34a/13, 50b/03 → fikir
... -di 21a/11 → fikir
... düm 59b/04 → fikir
galebe eyle-: üstün gel-, bastır-
... -di 14b/07, 49b/12, 50a/03
50a/05 → galebe
gaybet eyle-: gıybet et-
... -memek 64a/11 → gaybet
ğazab eyle-: öfkelen-, hiddetlen-, kız-
... -yüp 68a/07 → ğazab
ğazılıklar eyle-: İslam dini uğruna savaş-
... -dük 47b/11 → ğazılık
ğusül eyle-: boy abdesti al-
... -diñdi 58a/12 → ğusül → ø.-di
... -mek 12b/03 → ğusül
... -se 58a/14 → ğusül
... -se gerekdir 58a/07-08 → ğusül
... -yüp 12b/05 → ğusül
günâh eyle-: günâh işle-
... -rseñ 30b/06 → günâh, ø.-se
eylediği günâhları
... 4a/14 → günâh
haber eyle-: haber ver-
... -ø 25b/04 → haber
hacc-ı mebrûr eyle-: makbul hac yap-
... -mekdür 18b/12 → hac, mebrûr
hac eyle-: hac yap-
... -düm 49b/12 → hac
... -mişdi 49b/11 → hac, ø.-di

halâş eyle-: kurtar- → halâş
... -ø 16a/01, 33a/09, 61a/06
harâm eyle-: haram kıl-
... -yem 60b/06 → harâm
hâş eyle-: özel / özgü kıl-
... -düm 19b/10-11 → hâş
... -dün 19b/09 → hâş
... -mişdür 19a/12/14/16 → hâş, ø.-
hased eyle-: kıskan-, çekeme-
... -yüp 7b/06 → hased
hâzır eyle-: hazırla-, hazır et-
... -ye 15a/02 → hâzır
helâk eyle-: mahvetmek, yok etmek
... -r 15b/08 → helâk
hıfz eyle-: ezberle-
... -se 64a/03-04 → hıfz
hicv eyle-: kötüle- taşla-, yer-
... -di 42a/15 → hicv
... -ye 42b/14 → hicv
hizmet eyle-: hizmetini gör-
... -dügün 15a/11 → hizmet
hürmet eyle-: saygı göster-, say-
... -rse 12b/12 → hürmet, ø.-se
... -ye 12b/12 → hürmet
... -yüp 6a/06-07 → hürmet
ıslah eyle-: düzelt-
... -ø 62a/06 → ıslah
... e.-düm 62a/06 → ıslah
ı'yd eyle-: bayram yap- → ı'yd
... -mişdür 19b/02, 19b/05-06 → ø.-
... -yüp 19a/14 → ı'yd
ı'bâdet eyle-: ibadet yap- → ı'bâdet
... -di 14a/01, 14a/07, 42a/04
... -düm 42a/05 → ı'bâdet
... -rin 16a/02 → ı'bâdet
ihâta eyle-: çevir-, çevrele-, kuşat-, sar-
... -yüp тұrur 10a/11 → ihâta
ihşân eyle-: bağışla-, ver-, bahşet-
... -seler 56b/09 → ihşân
ihtiyâr eyle-: seç-, tercih et-
... -di 56a/14 → ihtiyâr
ikrâr eyle-: açıkla-, itiraf et-
... -ye 4a/14 → ikrâr
i'lâm eyle-: bildir-, anlat-
... -di 23a/14 → i'lâm
imâmlık eyle-: imamlık yap-
... -r 17b/10 → imâmlık
inkâr eyle-: vazgeç-, cay-, dönüş yap-
... e.-di 62a/02-03 → inkâr
istikbâl eyle-: karşıla-
... -di 45a/06-07 → istikbâl
istiğfâr eyle-: Allah'tan günahlarının
bağışlanmasını iste-, tövbe et-

... -düm 61b/08-09 → istiğfār
 işāret eyle-: işāret et-
 ... -di 53b/07 → işāret
 ... -dügi 66b/09 → işāret
 ... -dük 41a/14 → işāret
 i'tikād eyle-: inan-
 ... -seler 67b/12 → i'tikād
 ... -ye 4b/16, 5a/04 → i'tikād
 i'tirāf eyle-: gerçeği gizlemeden açıkla-
 ... ye 4a/15 → i'tirāf
 ittifāk eyle-: fikir birliğine var-, uyuş-
 ... -diler 7a/13, 24b/05, 26a/14
 → ittifāk
 izlāl eyle-: alçalt-, küçük gör-, tahkir et-
 ... -ye 53a/05 → izlāl
 kabūl eyle-: kabul et-
 ... -ø 18a/08 → kabūl
 ... -diyise 51b/01 → kabūl, i.-se
 ... -düm 53b/06, 54b/06 → kabūl
 ... düğ 56b/01 → kabūl
 ... -mezin 20a/12 → kabūl
 ... -r 50a/13 → kabūl
 kabẓ eyle-: ruhunu teslim al-
 ... -sün 51b/02 → kabẓ
 kan eyle-: yarala-, parçala-
 ... -di 35a/07-08 → eyle-
 kaşid eyle-: bir amaçla işe giriş-, niyet et-
 ... -diler 13a/09 → kaşid
 ... -mişdi 2a/04 → kaşid, ø.-di
 ... -se 68a/03 → kaşid
 kaṭṭ eyle-: kes-
 ... -me 39a/10 → kaṭṭ
 kaẓā eyle-: vaktinde yapılmayan
 ibadetleri sonradan yerine getir-
 ... -mesün 6a/08 → kaẓā
 ... -yem 6a/05 → kaẓā
 kelām eyle-: söz et-, konuş-
 ... -r 27b/10 → kelām
 kerem eyle-: lütufla muamelede bulun-
 ... -ø 25b/04, 36b/07-08 → kerem
 kıpkızıl kan eyle-: kıpkızıl kan et-
 ... -di 35a/07-08 → kıpkızıl, kan
 kıyās eyle-: karşılaştı-
 ... -ø 6a/12, 7b/02, 37a/14 → kıyās
 ... -ledüm 66a/13 → kıyās
 kibr eyle-: kendini büyük say-, kibirli ol-
 ... -ye 53a/02-03 → kibr
 kifāyet eyle-: yet-
 ... -r 46b/06 → kifāyet
 kitāb eyle-: kitap hâline getir-
 ... -ye 2a/05 → kitāb
 kurbān eyle-: kurban et-
 ... -mege 41b/05 → kurbān

ķullık da'vāsın eyle-: kulluk davasında
 bulun-
 ... -r 8b/09-10 → ķullık, da'vā
 ķullık eyle-: → ķulluk eyle-
 ... -düm 14a/03 → ķullık
 ķulluk eyle-: kulluk et-
 ... -düm 14a/08 → ķulluk
 la'net eyle-: bedduā et-, kargıma-
 ... -memek 64a/11 → la'net
 ... -r 44b/12 → la'net
 mağfired eyle-: bağışla-, affet-
 ... -r 1b/10 → mağfired
 mağfired ve merḥamet eyle-: bağışla-, acı-
 ... -di 3a/08 → mağfired, ve, merḥamet
 maḥşūş eyle-: özel/özgü kıl-
 ... -düm 21b/15, 22a/03 → maḥşūş,
 ø.-di
 ma'mūr eyle-: bayındır hâle getir-
 ... -mekle 2a/16 → ma'mūr, (yI)lA
 meded eyle-: yardım et-
 ... -ø 32b/04 → meded
 men' eyle-: men et-
 ... -ø 32a/15 → men'
 ... -düm 59b/09 → men'
 ... -medi 31a/12 → men'
 ... -meye 24a/07 → men'
 merḥamet eyle-: acı-, esirge-
 ... yüp 3b/04 → merḥamet
 meşveret eyle-: istişare et- danış-
 ... -di 15b/12 → meşveret
 ... -diler 41b/12 → meşveret
 minnet eyle-: boyun eğip yalvar-
 ... -medi 7a/11 → minnet
 ... -r 7a/12 → minnet
 ma'āvenet eyle-: yardım et-
 ... -ye 38b/14 → ma'āvenet
 muḥālifet eyle-: muhalefet et-
 ... -rdi 15b/11 → muḥālifet, ø.-di
 münācāt eyle-: yalvar-, yakar-
 ... -di 6b/13, 24a/10, 61b/03
 → münācāt
 ... -düm 36b/15 → münācāt
 ... -rüz 25b/10-11 → münācāt
 münevver eyle-: nurlandır-, aydınlat-
 ... -r 8b/06 → münevver
 müşāhede eyle-: görmek, gözlemek
 ... -yecek (sf-) 24b/14 → müşāhede
 naẓar eyle-: bak- → naẓar
 ... -ø 48b/03 → naẓar
 ... -di 15a/02-03, 15a/08-09, 39a/14
 ... -mez 55b/06 → naẓar
 ... -mez[e] 55b/09 → naẓar
 ... -r (sf-) 60b/10 → naẓar

... -rdüm 48a/06 → nazar, ø.-düm
 ... -sem gerekdir 30b/10 → nazar
 ... -ye 30b/16 → nazar
 ... -yüp 5a/11, 41a/03 → nazar
 nidā eyle-: seslen-
 ... -di 41b/11, 48b/08 → nidā
 ... -ye 32b/07 → nidā
 nikāh eyle-: nikah kıl- → nikāh
 ... -düm 50a/15, 50b/02, 50b/03
 pāk eyle-: temiz kıl-
 ... -ø 45b/09 → pāk
 pāre eyle-: parçala-
 ... -rdi 21b/06 → pāre, ø.-di
 pāre pāre eyle-: parça parça et-
 ... -yelerdi 27a/03 → pāre, ø.-di
 perhīz eyle-: (din) yasaklı şeylerden kaç-
 ... -rdüm 59a/15 → perhīz, ø.-düm
 peygamberlik daʿvāsın eyle-:
 peygamberlik iddiasında bulun-
 ... -r 9a/12-13 → peygamberlik, daʿvā
 rahmet eyle-: bağışla-, affet-, acı-,
 ... -düm 3b/03, 39b/07 → rahmet
 ... -meyüp 39b/12 → rahmet
 ... -ñ 2b/14 → rahmet
 ... -r 2b/13 → rahmet
 ... -rin 39b/12 → rahmet
 ... -sün 18b/06, 18b/11-12, 18b/13-14,
 37a/04 → rahmet
 ... -ye 2b/14, 39b/14 → rahmet
 Allah rahmet eylesün: ölen bir
 Müslümana rahmet temennī eden
 duā sözü: 52b/10 → Allah, rahmet
 Allah rahmet eyleye: ölen bir
 Müslümana rahmet temennī eden
 duā sözü: 55a/01, 55a/03-04,
 55a/06 → Allah, rahmet
 riḥlet eyle-: dünyadan ahirete göç-, öl-,
 ... -di 3a/05 → riḥlet
 rivāyet eyle-: aktar-, naklet-, söyle-
 ... -r 5a/09, 7a/05, 11b/06, 15b/07,
 15b/09-10, 17b/07, 19a/09,
 20a/09, 22b/15-23a/01, 24a/09,
 25a/-04, 27b/09, 29a/03, 40a/10-
 11, 41a/10-11, 43a/10, 44a/10-11,
 44a/16, 45a/05-06, 49b/07,
 53a/01, 54a/11, 55b/04, 61a/13,
 62b/01 → rivāyet
 ... -rlr 16a/09, 60a/06 → rivāyet
 rüsvā eyle-: rezil et-
 ... -ye 43b/03, 43b/10 → rüsvā
 ... -yeler 43b/07 → rüsvā
 şabır eyle-: dayan-, tahammül göster-
 ... mek 64b/01 → şabır

... -ye 29a/14 → şabır
 şadağa eyle-: sadaka ver-
 ... -se 28a/01 → şadağa
 şancı eyle-: sancı hisset-, sancısı tut-
 ... -di 56a/14-15 → şancı
 ... -yüp 56a/09 → şancı
 şarf eyle-: kullan-, tüket-, harca-
 ... -dük 47b/03 → şarf
 sebīl eyle-: karşılıksız bol bol ver-, dağıt-
 ... -dük 47b/01 → sebīl
 secde eyle-: secde et-
 ... -rlr[di] 32b/01 → secde ø.-di
 ... -di 51b/02-03 → secde
 ... -ye 32b/14, 62b/13, 63a/07 secde
 secde-i şükür eyle-: şükür secdesi yap-
 ... -di 15a/16 → secde, şükür
 selām eyle-: selam ver-, selam kıl-
 ... -di 51a/09-10 → selām
 ... -r 41b/09 → selām
 serzeniş eyle-: başa kak-, sitem et-
 ... -me 31a/14 → serzeniş
 seyrān eyle-: seyir et-, müşahade et-
 ... -di 48b/04 → seyrān
 suʿāl eyle-: soru sor-: → suʿāl
 ... -di 7b/11, 7b/14, 57a/14, 59a/13
 ... -diler 3a/06, 48b/13 → suʿāl
 ... -düm 36a/09-10 → suʿāl
 ... -mek 55a/09 → suʿāl
 ... -meñ 55a/10 → suʿāl
 şād eyle-: sevindir-, memnun et-
 ... -di 3a/04 → şād
 şād u ḥurrem eyle-: sevinçli, neşeli yap-
 ... -dün 37a/05 → şād, ḥurrem
 şefāʿat eyle-: şefāatte bulun- → şefāʿat
 ... -ø 32b/05, 33a/01, 63a/02
 ... -düm 63b/10-11 → şefāʿat
 ... -se gerekdir 8a/16 → şefāʿat
 ... -ye 65a/02 → şefāʿat
 ... -yem 30b/10, 63a/01 → şefāʿat
 şehādet eyle-: doğruluğunu tasdik et-
 ... -r 43b/04 → şehādet
 ... -ye 43b/03, 43b/09-10, 58a/12
 ... -yeler 43b/06-07 → şehādet
 şeker şerbetin eyle-: şeker şerbeti yap-
 ... -diler 23a/07-08 → şeker, şerbet
 şirk eyle-: ortak koş-
 ... -memek 64a/08 → şirk
 şükür eyle-: şükret-
 ... -mek 64a/14 → şükür
 taʿaccüb eyle-: şaşır-, hayret et-
 ... -di 41a/03 → taʿaccüb
 tazarruʿ eyle-: yalvar-, yakar-
 ... -diler 38b/07 → tazarruʿ

taḥrīr eyle-: kaleme al-, yaz-

... -yem 2b/08 → taḥrīr

taḳdīm eyle-: öncelik tanı-, öne al-

... -di 48b/12 → taḳdīm

taḳdīr eyle-: ezelde Cenabıhakk'ın her

şey hakkında karar kılması

... -yüp dururun 60b/04 → taḳdīr

taḳrīr eyle-: anlat-, ifade et-

... -di 6b/11 → taḳrīr

ṭaleb eyle-: iste-

... -ḡ 24a/01 → ṭaleb

taṣavvur eyle-: zihinde canlandır-

... -ye 30b/16 → taṣavvur

ṭavāf eyle-: kutsal olanın etrafında dolaş-

... -düm 50a/05 → ṭavāf

... -rdi 17a/12, 17b/02 → ṭavāf, ø.-di

... -rler 17b/07 → ṭavāf

... -ye 62b/11 → ṭavāf

... -yeler 17a/15 → ṭavāf

taʿzīm eyle-: hürmet et-, saygı göster-

... -ye 57b/06-07 → taʿzīm

tebessüm eyle-: gül-, gülümse-

... -yüp 48b/06 → tebessüm

tedbīr eyle-: önlem al-

... -di 15b/12 → tedbīr

tefvīz eyle-: her işini Allah'a bırak- ve

her şeyi gönül hoşluğu ile karşıla-

... -se 59a/03 → tefvīz

temāşa eyle-: seyret-, bak-

... -di 21a/01 → temāşa

temennā eyle-: temenni et-, iste-

... -yeler 30b/05 → temennā

tercūme eyle-: tercūme et-

... -yüp 2b/07 → tercūme

terk eyle-: terk et-

... -ø 44b/10, 53a/08 → terk

... -di 52b/04-05 → terk

... -düm 44b/10 → terk

tesbīḥ eyle-: Allah'ı noksan sıfatlarından

tenzih et-

... -r 62b/14 → tesbīḥ

tesellī eyle-: teselli et-

... -yüp 58a/02 → tesellī

teslīm eyle-: teslim et-

... -di 51b/03 → teslīm

... -ḡ 31a/02 → teslīm

... -ye 63b/01 → teslīm

tevbe eyle-: tövbe et-

... -ø 5a/13, 43b/02 → tevbe

... -diler 62a/11 → tevbe

... -düm 44b/09 → tevbe

... -dük 35b/05 → tevbe

... -mek 43b/11 → tevbe

... -yen 43b/12 → tevbe

teveccüh eyle-: doğrul-, yönel-

... -yüp 16a/03-04 → teveccüh

ṭobṭolu eyle-: dopdolu yap-

... -di 15a/07 → ṭobṭolu

vaʿde eyle-: söz ver-

... -dündi 32b/14 → vaʿde, ø.-di

vaḥy eyle-: vahiy et-

... -di 11b/10, 38b/07, 39b/01 → vaḥy

vaʿz u naṣīḥat eyle-: vaaz ve nasihat et-

... -rdük 48a/04 → vaʿz, naṣīḥat

... -yüp 13a/11 → vaʿz, naṣīḥat

vefā eyle-: sevgi ve dostluk göster-

... -yüp 28b/02 → vefā

yād eyle-: an-, hatırla-

... -ø 5a/12 → yād

... -ye 57b/02, 57b/09, 58a/01 → yād

yaşduḳ eyle-: yastık yap-

... -di 38b/15 → yaşduḳ

yire berāber eyle-: yerle bir et-

... -diler 66b/06 → yir, berāber

yiyecek eyle-: yemek yap-

... -ø 36b/08 → yiyecek

yoldaşlık eyle-: yoldaşlık yap-

... -di 44b/05 → yoldaşlık

... -mezdi 44b/06 → yoldaşlık, ø.-di

zan eyle-: ihtimal üzere hüküm ver-

... -ye 4b/12-13 → zan

zarar eyle-: zarar ver-

... -meyer 11a/03 → zarar

zārīlıklar eyle-: zar zar ağla- / ağlaş-

... -di 25a/13 → zārīlıklar

... -düginden 39b/08 → zārīlıklar

... -meyelüm 31b/11 → zārīlıklar

zerre zerre pāre pāre eyle-: çok küçük

parçalara böl-

... -se 24b/06-07 → zerre, pāre

zāyīʿ eyle-: ziyan et-, boşa harca-

... -meyüp 10b/08 → zāyīʿ

zikir eyle-: söyle-, anlat-

... -di 19a/09 → zikir

zinā eyle-: nikahsız birleş-

... -medüm 59b/01 → zinā

... -mek 59b/04 → zinā

... -memek 64a/09 → zinā

... -se 68a/05 → zinā

... -seler 59b/05 → [zinā]

ziyāde eyle-: artır-, çoğalt- → ziyāde

... -ø 29a/08, 29a/12, 33a/03, 33a/05

... -mege 63a/14 → ziyāde

... -rse 15a/12 → ziyāde

... -rüz 15a/13 → ziyāde

... -yüp 12b/02-03 → ziyāde

ziyāfet eyle-: ziyafet ver-

... -yin 54b/11-12 → ziyāfet

zor eyle-: zor kullan-

... -diler 10a/14 → zor

zuhur eyle-: ortaya çık-, belir-

... -di 61a/06 → zuhur

eyle olsa (e.) bunun üzerine, bundan dolayı,
o hâlde, öyle ise 2a/08, 4b/15 → öyle olsa

eylük (i.) iyilik

e.+ø

e. itmiş olursın 52b/11 → it-, ol-

e.+e 52b/12

e.+ün 54b/05

e.+ün 37a/06

eyü iyi

1. (zf.)

e.+ø 37a/06, 63b/10

2. (s.)

e.+ø 55a/01

e.+dür 68a/10

e.+ misin 54b/10

e.+sini 48a/08, 48a/08

eyüce (s.) iyice

e.+ø 45a/07

eyyām Ar. (ç. i.) günler

e.+da 2a/14

e.+dur

seyyidü'l-e. 18a/12-13 → seyyid

ez Far. (ön ek) kısaca, özetle anlamlarına gelen
ezcümle (Far.+Ar.) yapısının kısaltılmış hâli

e. 30b/02

ez'āf Ar. (i.) iki kat, fazla

e.+ø 29a/10

ezān Ar. (i.) çağrı, namaza davet

e.+ø

e. okudıysa 17b/13 → oku-, ı.-

e. okur 17b/08

e.+dan 17b/12

ezberle- ezber et-, hıfzet-

e.-se 65a/01

ezelī Ar. (i.) başlangıcı olmayan, kadīm

e.+de

çilm-i e. 32b/16 → çilm

ezīyet Ar. (i.) zahmet, cefā, sıkıntı, güçlük, ezā

e.+ø

e. ider 3a/02 → it-

F

fācir Ar. (s.) kötü işler yapan, zinā ve işrete
düşkün olan, fık u fücür sahibi

f.+ø 38b/05, 61b/08

fāhır Ar. (s.) gösterişli, güzel → ÖTS/2 1539

f.+ø 21a/15

fahır Ar. (i.) övünme, iftihar, gururlanma

f.+ini 2b/04

fahre'l-kıyāmet kıyamet gününün

iftiharı, övüncü (Hz. Muhammed)

yā f.+ī (seslenme) 32b/03 → kıyāmet

fāide Ar. (i.) fayda, yarar

f.+ø

f. eylemedi 16a/02 → eyle-

f. eyleye 55b/15 → eyle-

f. virmez 67b/14 → vir-

fakīh Ar. (i.) fıkıh âlimi

f.+ø 2a/01

fakīr Ar. (s.) fakir, yoksul, muhtaç, fukara

f.+ø 2a/01, 57b/06

hākīr u f. 57b/08, 57b/14 → hākīr

f.+i (nsn) 25b/12, 36b/14

f.+lerdür 29a/08

fakr Ar. (i.) fakirlik

f.+a 29a/14

fānī Ar. (s.) son bulucu, sonlu, ölümlü

f.+dür 13b//01

f.+yidüm 27b/13 → yi-

fāriğ Ar. (i.) çıkma, ayrılma, bitirme, son verme

f.+ø

f. oldu 13b/04-05 → ol-

f. olıcak 5b/09 → ol-

f. olsa 12b/06 → ol-

f. olup 17b/11, 55a/08 → ol-

fark Ar. (i.) iki şeyin birbirinden ayrılmasını

sağlayan değişik taraf, başkalık, farklılık

f.+ø

f. idemeyeler 33b/01 → it-

f.+umuz 30b/04

fāsık Ar. (s.) fık u fücür sahibi, günahkār

f.+ø 38b/08, 4a/06, 38b/05, 39a/06, 39b/04,

39b/06, 61b/08

f.olsa 4a/05 → ol-

f.+dur 66b/08

f.+lar 62a/03

f.+lardı 62a/08, ø.-

f.+larla

f. idi 4a/01 → i-

f.+lardan 4a/04

faşıl Ar. (i.) bölüm, kısım; devre

f.+ø 66b/12, 68a/06

faşîh *Ar. (i.)* güzel, ahenkli, açık ve anlaşılır
f.+ø 18b/09, 35a/14

Fâtıma *Ar. (İ.) Ümmü'l-Haseneyn Fâtıma bint Muhammed ez-Zehrâ (ö. 11/632). Hz. Peygamber'in, soyunu devam ettiren kızı → DİA, 1995, C: 12, 219-223*

F.+ø 26a/07, 26b/06

F. Hâziretleri 26b/04, 28a/10 → Hâziret

F. Hâziretlerine 28b/13 → Hâziret

F. Hâziretleri r. 'anhâ 25b/07, 25b/13-14, 26b/01-02, 26b/15 → Hâziret, r. 'anhâ

F. r. 'anhâ 28a/07 → r. 'anhâ

F.+dan 26a/12

F.+i

Hâziret-i F. r. 'anhâ 25b/01-02 →

Hâziret, r. 'anhâ

F.+nuñ 25b/07, 29a/01

F.+ya 25b/04

Fâtımatü'z-zehrâ *Ar.* yüzü pek beyaz ve parlak olan anlamında Hz. Fatıma'nın lakabı
F.+ø 26b/01

Fâtihü Bâbi'l-Cenneti *Ar.* bâbil cennetlerini açan
F.+ø

yâ F. 32b/03 → yâ, Bâbi'l-Cenneti

Fâtıha *Ar. (i.)* Kur'an-ı Kerim'in ilk suresi

F.+ø 38a/02

F. süresi 18a/10, 60a/13, 61a/05, 61a/07

→ süre

F.süresin 60b/14-15 → süre

F.süresinde 8b/16 → süre

F. süresindeki 8b/16 → süre

Fazıl *Ar. (İ) → Fazıl ibni Gayyâş*

F.+ø 55b/14, 56a/03, 56a/08, 56a/13, 56a/14,

yâ F. 56a/12 → yâ

Fazıl ibni Gayyâş *Ar. (İ) (?) Ebū Alī el-Fudayl b. İyâz b. Mes'ūd et-Temīmī el-Yerbūī (ö.187/803) olması kuvvetle muhtemeldir. Horasan'ın ilk büyük sūfîlerinden. 107'de (725) doğdu. Temīm kabilesinin Yerbū boyundandır. → DİA, 1996, C: 13, 208-209*

F.+ø

F. rahmetullāhi 'aleyhi 55b/11 →

rahmetullāhi 'aleyh

fazîlet *Ar. (i.)* kıymet, değer, üstünlük, meziyet
F.+inden

F. ötüri 19a/16 → ötüri

faẓl *Ar. (i.)* cömertlik, iyilik, lütuf, kerem

f.+um 24b/03, 46a/01

f.+uma 38a/15

f.+uñla 56b/02 → +(y)lA

fehmem *Ar.* anla, anla ki → fehim
f.+ø 19b/15

fehim *Ar. (i.)* anlama, anlayış, idrak → fefhem
f.+leri 46b/08

fenâ *Ar. (s.)* hoş gitmeyen, kötü
f.dan

dâr-ı f. 3a/05 → dâr

ferah *Ar. (i.)* zevk, gönül açıklığı, sevinç,

f.+ø 44a/12, 44a/15, 44b/15

göñli f. bulmazdı 25b/02 → göñil, bul-

f. bulur 4a/09, 37a/13 → bul-

f. bulursa 34b/04 → bul-, ø.-sa

f. virmek 46a/08 → vir-

f. virse 44a/11 → vir-

f. virsün 25b/05 → vir-

f. viresiz 25b/13 → vir-

f.+lar

f. virür 45a/01 → vir

f.+ın 44a/14

ferahlan- üstünden sıkıntı, baskı kalk-; içi açıl-
f.-ur 44b/14

feres *Ar. (i.)* at, beygir

f.+ø 44b/05

yâ f.+ø 44b/09 → yâ

f.+in 44b/07

fermân *Far. (i.)* emir, buyruk

f.+ø 66b/03

feryâd *Far. (i.)* imdat isteme, yardım dileme
feryâd+ø

f. eyledi 27a/10, 56a/04 → eyle-

f. eyleyüp 15b/15, 66a/03 → eyle-

f. ideler 31a/07 → it-

f. idüp 32b/01, 44a/03 → it-

f.+ı

f. eylemeyeler 34a/02 → eyle-

f.+lar

f. idüp 32a/02 → it-

fesâd *Ar. (i.)* kargaşalık, karışıklık, fitne
f.+ø 17a/04

f. eyler 17a/02 → eyle-

f. idüp 44a/03 → it-

f.+a

f. varur 67a/07 → var-

fetâ *Ar. (i.)* genç, yiğit, mert kimse, delikanlı
f.+ø

yâ f. 36a/10 → yâ

fetvâ *Ar. (i.)* şer'î cevap

f.+ø

f.-yı Zahrîde 68a/01 → Fetvâ-yı Zahrî

f.+da

hulâşa-i f. 67b/11 → hulâşa

f.+larda 67a/02

Fetvâ-yı Zahrî *Ar. (İ)* Zahirüddin el Buhari'nin
"Fetevâ-yı Zahirîyye" isimli kitabı

F.+de 68a/01, 68a/07

- F.+nde 68a/11
fevt *Ar. (i. mec.)* ölüm, mevt
 f.+ø
 f. oldu 10a/06, 39b/02, 55a/04 → ol-
fısk *Ar. (i.)* günaha dalma, fenalık, ahlaksızlık
 f.+ı (nn) 38b/09
 f.+ından 38b/06, 38b/06, 38b/11
fııl *Ar. (i.)* her türlü iş, eylem, amel
 f.+ø 59b/05
 f.+den 59b/08, 59b/09
 f.+lerümi 43b/14
fikir *Ar. (i.)* düşünme, tefekkür
 f.+ø
 f. eyle 34a/13, 50b/03 → eyle-
 f. eyledi 21a/11 → eyle-
 f. eyledüm 59b/04 → eyle-
 f. iden 34b/03 → it-
 f. idüp 45b/03 → it-
 f.itse 4b/13, 23b/08 → it-
fı'l-hāl *Ar. (zf.)* o anda, hemen, şimdi
 f.+ø 18b/07, 28b/09, 37b/10, 45b/13, 48b/07, 51a/08
filori *İtal. (i. fiore)* altın para → KAL/1 963.
 ÖTS/2 1604.
 f.+ø 15a/01
 f.+si 65b/09
 f.+sine 15a/05
fırak *Ar. (i.)* ayrılık, ayrılma, firkat → furkat
 f.+ına 39a/10
 f.+ından 39b/08, 39b/09
 f.+uma 39a/04
Fıravn *Ar. (İ.)* Musa peygamber zamanında yaşayan Mısır hükümdarı
 F.+ø 8b/08, 26a/15
fıraset *Ar. (i.)* zihin uyanıklığı, anlayış, sezgi,
 f.+ile 66b/01 → +(yI)IA
fitne *Ar. (i.)* karışıklık, fesat, kargaşalık
 f.+dür 46a/10
 f.+yile 46a/11 → +(yI)IA
fukarā *Ar. (i.)*
 1. fakr hālî üzere olan dervişler
 f.+ø
 sultāni'l-f. 20b/04 → sultān
 2. fakirler, yoksullar
 f.+ya 22b/07
fulān *(s)* filan
 f.+ø 19a/05, 35a/07, 35a/10, 36b/06, 39b/02, 39b/02, 47b/05, 47b/13, 49b/14, 49b/14, 53b/08, 57a/15, 60a/06, 61b/05, 63a/03, 63a/08, 63a/08, 63a/08, 63b/02, 67a/08, 67a/10, 67a/13 [=22]
 yā f.+ø 16a/01, 58a/10 → yā
 f.+uñ 35a/15

- Furkân** *Ar. (İ.)* Kur'an → DİA, 1996, C: 13, 220-221
 F.+da 8b/15
 F.+daki 8b/15
furkat *Ar. (i.)* ayrılık, ayrılış, firak → firāk
 f.+ø 40a/01

G (g, ğ)

- ğaddār** *Ar. (i.)* zalim, merhametsiz, insafsız
 ğ.+dur 24a/03
Ğaffāra'z-zünüb *Ar. (bir. İ.)* günahları, hataları, isyanları örten Hz. Allah
 Ğ.+ø 18a/05
ğāfil *Ar. (i., tsvf.)* Hak'tan habersiz (kimse)
 ğ.+ø 24a/07
 ğ. olma 20b/02, 51b/04 → ol-
ğaflet *Ar. (i., tsvf.)* Hakk'tan habersizlik
 ğ.+ø
 ğ. uykusıla 24a/02 → uyku, +(yI)IA
 ğ.+inde 24a/03
ğā'ib *Ar. (i.)* görünmez ol-, gözden uzaklaş- →
 ğāyib
 ğ.+ø
 ğ. oldu 3b/06, 20b/12 → ol-
 ğ. olup 42b/05 → ol-
ğā'it *Ar. (i.)* insan pisliği, dışkı, kazurat
 ğ.+ø 49a/05
 ğ.-i hacāt 49a/04 → hacāt
galebe *Ar. (i.)* üstün gelme, üstün olma
 ğ.+ø
 ğ. eyledi 14b/07, 49b/12, 50a/03, 50a/05
 → eyle-
ğālib *Ar. (i.)* üstün gelen, yenen, kimse
 ğ.+ø
 ğ. gelicek 58b/14-15 → gel-
 ğ. oldu 13b//02-03 → ol-
 ğ. olup 53a/06 → ol-
ğālīz *Ar. (s.)* kaba, çirkin, nezaket, terbiye dışı
 ğ.+ø 32a/12
gam *Ar. (i.)* kaygı, tasa, keder, iç darlığı
 ğ.+ø
 ğ.-ı 'ayāl 45b/02 → 'ayāl
 ğ.+ı (nn) 45a/09
ğamlan- kaygılan-, tasalan-, hüznülen-
 ğ.-duguñ 45b/06
ğamlı *Ar.+T. (s.)* gam çeken, üzgün, kederli
 ğ.+ø
 ğ. ğuşşalı 36a/09 → ğuşşalı
garīb *Ar. (s.)* garip, kimsesiz, zavallı, bî-çäre
 ğ.+ø 39a/06, 39b/13
 ğ.+in 36a/12
garīblik, -ğ *Ar.+T. (i.)* garip olma, kimsesizlik
 ğ.+ø 39b/11

- ğ.+ımda 39a/01
ğark *Ar. (i.)* suya batma, batırma; suda boğulma
 ğ.+ø
 ğ. ola 44a/02-03 → ol-
 ğ. olmasun 22a/01 → ol-
ğarka → qarqa
 ğ.+ø 20b/14, 21a/08
 ğ.+nuñ 20b/10
ğaruqa → qarqa
 ğ.+ø 20b/09
ğavğa *Far. (i.)* kavga
 ğ.+ø 40b/12
ğäyb *Ar. (i.)* gözle görülemeyen âlem → ğā'ib
 ğ.+dan 3b/02, 21b/09
ğaybet *Ar. (i.)* gıybet, koğuculuk
 ğ.+ø
 ğ. eyleme- 64a/11 → eyle-
 ğ.+üñ
 ğ. itdükleri 52a/07 → it-
ğäyet *Ar. (zf.)* çok, pek çok, pek, son derece
 ğ.+ø 3b/13, 5b/01, 14b/15, 18a/11, 23b/09,
 24a/05, 39b/12, 40b/07, 54b/08, 58b/02,
 58b/03, 58b/04, 58b/05, 59a/04, 59a/15,
 66a/07 [=16]
 ğ.+ile 66a/13 → +(y)İA
ğäyb *Ar. (i.)* → ğāyb
 ğ.+den 21b/09
ğayrı *Ar.*
 1. (e.)+dAn başka
 ...+dAn ğ. 16b/10, 15b/15, 34b/15-35a/01,
 44b/07, 50a/10, 55a/13
 2. (s.) diğer, başka
 ğ.+ø 18a/09, 18a/10, 21b/12, 34a/09,
 43b/04, 43b/08, 49a/08, 50b/01, 62a/05
Ğayyā Kuyı(u)sı *Ar. (i.)* cehennemde bir kuyu
 Ğ.+ø 31b/01, 31b/06, 31b/06-07
 Ğ.+dur 31a/16
 Ğ.+nuñ 31b/04
ğazā *Ar. (i.)* İslam için yapılan savaş, cihat
 ğ.+ø 53a/06
 g.+lar
 g. idüp 31a/09 → it-
ğazab *Ar. (i.)* öfke, kızgınlık, hışım
 ğ.+ø
 ğ. eyleyüp 68a/07 → eyle-
 ğ. idüp 17a/05 → it-
 ğ.+a
 ğ. gel- 22a/08, 52a/15, 53b/03 → gel-
ğāzī *Ar. (i.)* gaza eden
 ğ.+ler 32a/01
ğāzilik → ğazā
 ğ.+lar
 ğ. eyledük 47b/11 → eyle-

gecele- bir yerde geceyi geçir-
 g.-ye 56b/11

geç-

1. son bul-; ortadan kalk-; hükmü, etkisi geç-
 g.-di 17a/13, 22b/10
 g.-mez 34a/02
 g.-miş (sf-) 15b/10, 65a/13
2. bir yerden başka bir yere git-
 g.-di 5b/06, 37b/06
3. belli bir yerde yer al-
 g.-di 42a/03
 g.-medi 6a/04
4. (yf-)
 günâhlardan geç-: affet-, bağışla-
 günâhlarından geç-
 ... -düm 39b/07-08 → günâh
 günâhumdan geç-
 ... -ø 4a/11-12 → günâh
 hükmü geç- : etkisini kuvvetle hissettir-,
 [hükmün] ... geç- → [hükmün] giç-
 ... -mez 53a/11 → hüküm
 iş geç-: bir olay, hadise yaşa-
 ... -di 66a/13 → iş (1.)
 nefsiñ hevâlarından geçme-: nefsin
 isteklerini terk etme- → nefis, hevâ
 nefsiñ hevâlarından geçme-:
 ... -düm 63b/05

geçende (zf.) kısa bir zaman önce
 g.+ø 45a/14

gel-

1. var-, ulaş-, eriş-, vasıl ol-, mesafe kat et-
 g.-ø
 g. gör ki: düşün, anla ki 41a/08 → ki, gör
 (3.)
 g. di 3a/12, 3b/02, 6b/10, 7b/11, 7b/14,
 10a/01, 8a/04, 8a/10, 8a/13, 8b/01, 9a/07,
 10b/12, 12a/14, 14a/01, 14a/07, 15a/05,
 15a/08, 15a/12, 15a/14, 15a/14, 16a/06,
 16a/07, 16b/09, 20b/12, 21a/15, 21b/04,
 23a/04, 28b/13, 37a/03, 37a/03, 37a/02,
 39b/03, 41a/13, 43a/15, 45b/08, 50b/05,
 50b/06, 50b/07, 50b/10, 55a/09, 56a/12,
 56b/15, 57a/04, 57a/06, 57a/09, 58b/09,
 59a/02, 62a/02, 63b/04, 68b/01
 [=50]
 g. diler 5b/04, 9a/12, 10b/01, 26a/07,
 27b/01, 28b/15, 41a/06
 g.-diñ 63a/14
 g.-duginün 9b/07
 g.-düm 36b/14, 42b/06, 44a/14, 50a/07,
 51a/03, 58a/12
 g.-dün 14a/08, 63a/14
 g.-e 5b/09, 32b/12, 32b/14, 33a/08, 33a/15,

- 62b/13, 63a/09, 63a/06, 63a/06, 63b/01
[=10]
g.-ecegünj 5a/12
g.-ecegünjüz 34a/04
g.-ecek olursa 60b/12 → ol-
g.-eler 32a/11, 34b/02
g.-em 28a/14
g.-en 16b/07, 38a/12, 60b/13, 61a/04
g.-endür 60a/05
g.-eyin 65b/07
g.-irken 28b/06 → ø.-ken
g.-iyörür 61a/02
g.-iyörürdi 6a/03-04, ø.-dı
g.-medi 36a/11, 58b/11
g.-mekile 56b/01 → +(yI)lA
g.-meyince 2a/07
g.-mez 9a/08, 9a/10
g.-se 4a/05
g.-se gerekdür 58a/09-10, 65a/11
g.-señ 20a/12
g.-señ gerekdür 34a/03
g.-sün 25b/04
g.-sünler 47a/11
g.-ünj 7b/08, 51a/07
g.-üp 4b/09, 6a/08, 9b/01, 17b/02, 22a/02,
25b/12, 35a/13, 42a/10, 42b/08, 44a/13,
55a/08, 58b/15 [=12]
g.-ür 9a/08, 9a/11, 9a/11, 9a/14, 9a/16,
11b/02, 15a/09, 22a/14, 22b/02, 36b/01,
38a/10, 38a/11, 38a/11, 38a/12, 38a/13,
38a/14, 42a/16, 42b/01, 44a/12, 44b/02
[=20]
g.-ürdi 21b/09, 54b/12 → ø.-di
g.-ürler 10a/10
g.-ürse 9a/14 → ø.-se
g.-ürsin 50b/12
2. katıl-, gir-, iştirak veya intisap et-
g.-di 41a/04
g.-düklerine 14b/04
g.-enler 31a/05
g.-mez 11b/03
g.-eyin 22b/08
g.-üp 12a/04
g.-üp dururın 42b/05
3. in-, nüzul ol-
g.-dügünleyn 25a/12
g.-di 26b/04
g.-e 32a/15
g.-medin 25a/11
g.-ince 27b/02
g.-e 31a/15, 31b/13, 32a/06
g.-en 31b/09

4. okunan nesnede belli bir bölüme ulaş-
g.-di 57a/05, 57a/08, 57a/10
g.-diyise 57a/02 → i.-
g.-icek 58a/03
g.-ince 57a/15
5. haydi direnme, kabul et
g.-ø 12b/11, 13a/04, 13a/07, 13b/12, 21b/11,
22a/13, 22b/01, 22b/06, 23a/13, 25b/04,
53a/08, 54b/11, 60b/11, 65b/03. [=14]
6. (bir maksatla) bir yere uğra-, ziyaret et-
g.-di 23a/02, 50b/04
g.-üp 42a/12
7. (zaman bildiren kelimeler veya zamāna
bağlı şeylerle) çat-, gir-, eriş-, başla-,
g.-ince
zamānı g. 11b/12 → zamān
8. doğ-, dünyaya gel-
g.-ürler 40b/03
9. duyul-, iştiril-
g.-di 41b/06
10. neşet et-, zuhur et-, hasıl ol-
g.-di 41b/06
11. türe-, çıkmış ol-
g.-meden 7a/13
12. bulunduğu yerden ayrılıp geri dön-
g.-ø 14a/04
13. teslīm ol-, emri altına gir-
g.-diler 23b/02
14. bir konuya yeniden dön-
g.-dük 25a/03
15. toplan-
g.-se 30a/02
16. (tf-) / beklenmezlik
g.-di
buluşug. 27a/12 → buluş- (2.)
çıkag.-di 35a/08, 41a/12 → çık-
g.-diler
buluşu g.-diler. 4b/03 → buluş- (2.)
(tf-) / ivme / acele etme
g.-di
tırı g. 43a/02
g.-düm
tırı g. 36b/09
17. (yf-)
‘aceb gel-: tuhaf / garip kaç-
... -di 42b/03 → ‘aceb 1.
... -ür 40a/11-12 → ‘aceb 1.
ağır gel-: kilosu fazla çek-, ağır ol-
... -e 58b/01 → ağır
‘aklı gel-: kendine gel-
... -di 56a/ 09 → ‘akıl
başa belalar g.-: sıkıntılı ol-, bela yağ-
başına belalar g.-

... -ecegini 43a/14 → baş, bela
 başuğa belalar gel-
 ... -ür 7b/15 → baş, bela
 ğālib gel-: üstün gel-, baskın çık-
 ... -icek 58b/14-15 → ğālib
 ğazaba gel-: gazaplan-, öfkelen-
 ... -üp 22a/08, 52a/15, 53b/03 → ğazab
 gönle gel-: kalbe doğ-
 ... -en 61b/09 → gönül
 gönline gel-
 ... -di 39a/01
 göze uyhu gel-: uyku ihtiyacı hisset-
 gözüme uyhu gel-
 ... -di 36a/03 → göz, uyhu
 hālet gel-: hāl ol-
 ... -di 57b/11-12
 harāret gel-: vücudunda sıcaklık hisset-
 ... -üp 58a/02
 hātıra gel-: aklına gel-
 hātırma şu gel-
 ... -di 57a/16
 hātırma bu gel-
 ... -di 57b/03
 hātırma bu gel-
 ... -di 57b/08,
 hātırma şu gel-
 ... -di 57b/13,
 hazır gel-: ol-, mevcut ol-
 ... -di 27a/04 → hazır
 imāna gel-: iman et-
 ... -ø 23a/13 → imān
 ... -üp 11a/07-08
 inkār gel-: vazgeç-, cay-, dön-
 ... -di 61b/13, 61b/15 → inkār
 İslām'a gel-: İslām'a gir-, Müslüman ol-
 ... -üp 59a/12 → İslām
 karşı gel-: karşılamaya git-, karşı çık-
 ... -diler 50b/10 → karşı
 ... -üp 46a/05, 56a/12 → karşı
 kemāli gel-: eriş-, olgunlaş-
 ...ince → kemāl
 kendine gel-: şuuruna kavuş-
 ... -di 56a/05 → kendi
 kendüye gel-: → kendine gel-
 ... -di 56a/15 → kendü
 lāzım gel- gerek-, icap et-
 ... -e 22a/04 → lāzım
 ... -ür 9b/05-06, 37a/11 → lāzım
 ... -ürdi 58b/05 → ø.-di → lāzım
 sā'ati gel-: vakti gel-
 ... -medi 56a/02-03 → sā'at
 uyku gel-: uykunun ağırlığı üzerine çök-
 ... -seydi 47a/04 → uyku

yakın gel- yaklaş-
 ... -di 5a/12 → yakın
 ... -diler 5b/05 → yakın
 ... -icek 55b/14 → yakın
geleci (*i.*) söz, laf, lakırdı → YTS/144, söz
 → KBS 494; kelime, söz, sohbet → BP 306.
 g.+leri 6b/11
gerçek
 1. (*i.*) uydurma olmayan, doğru, sahih
 g.+ø 42a/05, 65b/02
 g. ise 22a/13 → i.-
 g.+siz 47b/12, 47b/03, 48a/05 → ø.-
 2. (*i.*) gerektiği gibi olan, taşınması gereken
 vasıfları taşıyan, hālis
 g.+dür 4b/10
 3. (*zf.*) gerçekten, hakikaten
 g.+ø 47b/14, 53b/10 → gerçekten
gerçekden (*zf.*) gerçek bu ki, sahiden, hakikaten
 g.+ø 53b/13
gerçekle- doğrula-, tasdik et-
 g.-mezseñüz 43a/01 → ø.-
 g.-rler 40b/03
 g.-yüp 20a/12
gerçi *Far. (e.)* aslına bakılırsa, aslında, fiilvaki
 g. 4a/01
gerek (*i.*)
 1. herhangi bir şeyin yapılabilmesi
 veya olabilmesi için şart olan (şey), lazım
 g.+ø 46b/05, 48a/09
 g.+dür 7a/15, 53b/09
 g.+siz 24a/06 → ø.-
 2. varlığına ihtiyaç duyulan, yapılması,
 edinilmesi icap eden (şey)
 g.+dür 67a/06
 nolsa g. : 15a/11, 57b/03 → nolsa gerek
gerek- gerekli ol-, lazım gel-, icap et-, iktizā et-
 g.-mez 13b/10, 17b/14
gerekli (*s.*) lüzumlu olan, ihtiyaç duyulan, lazım
 g.+ø 23b/09
getür-
 1. daha uzak bir yerden, bulunulan yere
 gelmesini sağla-, gelmesine sebep ol-, naklet-
 g.-ø 28a/13, 65b/07
 g.-di 8b/15, 14b/08, 15a/12, 15a/16,
 16a/10, 18a/15, 25b/08, 28a/11, 42b/14,
 52a/15, 52b/03, 65b/10 [=12]
 g.-diler 20b/05, 23a/06, 31a/06, 31a/07,
 35a/12, 53a/07, 53a/15, 53b/12
 g.-dügi 21b/11
 g.-düm 15a/08
 g.-düy 63b/11
 g.-e 6b/07, 21a/12, 30a/08, 63b/10
 g.-eler 24a/14, 29b/07, 29b/09, 29b/11,

29b/13, 30a/03, 47a/12, 47b/09
 g.-esin 14a/03
 g.-mek 38a/15, 38a/15
 g.-üp 29b/15, 42a/13
 g.-ür 21a/08, 22a/13, 38a/13, 38a/13, 38a/14,
 38a/13, 38a/14
 g.-ürdi 21b/05, 54b/13 → ø.-di
 g.-ürmiş 23a/13 → ø.-miş
 g.-ürün 23a/05

2. ilet-, ulaştır-

g.-di 63b/04
 g.-dügi 42b/15

3. sağla-, temin et-

g.-ø 13b/13
 g.-eyin 50b/11

4. sok-, dahil et-, kat-, iştirak et-

g.-dün 14b/05
 g.-e 63b/08

5. vahiy indir-, ayet indir-

g.-di 22a/11, 25a/14, 25b/09

6. (yf-)

diline getir-: söyle-, ikrar et-
 ... -se 15b/08 → dil

du'a getir-: dua et-

... -ince 51b/02 → du'a

İmān getir-: iman et-, inan-

... -diler 56a/03 → İmān

... -mek 64a/05 → İmān

... -üp 23b/01-02, 42b/16-43a/01 →
 İmān

... -ürler 40b/03-04 → İmān,

İmān-ı şaḥīḥ getir-: tam, halis iman et-

... -di 59a/03 → İmān, şaḥīḥ

kelime-i şehadet getir-: "Eşhedü en lâ ilāhe

illallah ve eşhedü enne Muhammeden

abdühü ve resülüh" cümlesini söyle- →

kelime, şehadet

... -eler 11a/08

... -meyenlerdir 12a/02

selām getir-: selam ilet-

... -di 4b/09 → selām

meded getir-: yardım et-

... -ün 20b/08-09 → meded

şehādet kelimesin ... getir-: şehādet et-

... -dükden sonra 56b/08-09

tekbīr getir-: tekbir oku-

... -diler 41b/08

getürt- getirmek işini başkasına yaptır-

g.-di 53b/04

gevde (i.) gövde, vücut, beden → ÖTS/2 1693

g.+leri 33a/12

g.+sini 42a/06, 56a/05

gey- giy-

g.-di 21b/02, 21b/03

g.-dügüme 26a/08

g.-miş 42a/16

g.-se 58a/14, 67b/01

geydür- giydir- → geydür-

g.-üp 42a/03

geydür- giydir- → geydir-

g.-e 64b/13

g.-üp 42a/13

gıll ü gıış Ar. (i.) gizli kin ve düşmanlık

g.+i (nsn) 29b/03

gibi (e.)

1. benzerlik bildirir; benzer, benzeyen

... g. 2a/10, 8b/08, 11b/16, 11b/16, 22b/14,
 22b/14, 23a/05, 25b/09, 29b/12, 30a/05,
 30b/12, 31a/03, 32b/06, 47a/04, 48a/11,
 48b/07, 49a/06, 53a/15, 53b/04, 53b/06,
 61a/07, 63a/11, 68a/09 [=23]

... [gibi] 23b/01

anuç g. 22a/15-16 → anuç

bunuç g. 21a/09, 41a/08, 62a/03 → bunuç

şunuç g. 31b/07, 36b/10 → şunuç

2. isim-fiillerden sonra geldiğinde cümleye
 değişik anlamlar katar, zarf niteliğinde kelime
 öbekleri yapar aynen, aynı şekilde, nasıl
 idiyse, öyle

... g. 17a/15, 37a/10, 44b/08, 45b/01, 50a/06,
 52a/03, 52a/08, 52a/08, 62b/08

...g.+dür 12b/08, 43b/13

gice

1. (zf.) gece, geceleyin, gece vaktinde

g.+ø 7a/08, 14a/10, 21a/05, 26a/11, 42a/04,
 46b/15, 47a/01, 50b/03, 55b/13, 56b/11,
 56b/14, 57a/14, 60a/03, 65b/14 [=14]

g.+den 58a/03

g.+lerde 56b/14

2. (zf.) akşam

g.+ø 14b/03

3. (i.) gece

g.+si 31b/02, 36a/02

giç-

1. geride kal-

g.-en 46b/08

2. geride bırak-, ileride ol-, üstün ol-

g.-medi 5b/03, 6a/04

3. bir yerden başka bir yere git-

g.di 5b/06

4. son bul-, hükmü ve etkisi kalma-

g.-erse 6a/05 → ø.-se

5. başka safhaya gir-, yeni safhaya başla-, atla-

g.-di 10a/06

6. yaşanıp tüken-, tükenip bit-, yaşan-
g.-di 13a/15

g.-miş (sf-) 2a/14

7. bir engeli aşıp ötesine var-
g.-erler

g. giderler 25a/10 → git-

8. (yf-)

gönliden ... giç-: düşün-, tahayyül et-
gönlinden ... giç-

... -di 3b/15

günahdan giç-: affet-, bağışla-

günahından giç-

... -meyeyim 4a/13

... -üp 51a/14

günâhlarından giç-

... -düm 3b/03-04

hükümü (...+A) giç-: hükmet-

hükümün, [hükümün] (...+A) giç-

... -erse 53a/10 → ø.-se

... -er 53a/10-11

giçe → gice

g.+ø 35a/06

g.+si 36b/15

giçin- öyle olmadığı hâlde kendini öyle imiş

gibi gör-, kendini ...say-, ...imiş gibi davran-

g.-enleri 66b/02

g.-ür 66a/05, 66b/04

giçür- geçir-, harca-, israf et-

g.-e 56b/12

gider- ortadan kaldır-, yok et-, izâle et-

g.-e 9b/16, 33b/01

g.-ür 10a/01, 15b/08, 43b/12

gine (zf.) yine, tekrar

g.+ø 14a/04

gir-

1. bir şeyin birleşiminde yer al-, katıl-

g.-ø 24a/15, 24b/04, 35a /01

g.-di 33b/02, 33b/03

g.-diler 31a/04

g.-diñüz 62b/03

g.-e 27a/01, 30b/15, 31a/01, 31b/08

g.-ecek (sf-) 25a/06

g.-ecekler 31a/04

g.-en 5a/04

g.-meyince 35a /02

g.-mez 62b/04

g.-mezin 35a /02

g.-miş 30b/17, 33a/14

g.-se gerektür 30b/17

g.-ür 54a/13, 54a/13, 54a/14

2. dışarıdan içeriye geç-,var-; dâhil ol-

g.-di 5b/07, 13b/16, 14a/06, 14a/12, 15a/08,

15a/10, 23a/01, 26a/07, 35a/05, 42b/13,
66a/01 [=11]

g.-diler 22b/15, 23a/02

g.-dim 62a/01

g.-e 9b/05, 46a/04, 63a/04

g.-en 24a/11

g.-eyin 24a/15

g.-medi 5b/06

g.-mek 36a/08

g.-mez 11a/10

g.-mişler 24a/15

g.-üp 40b/06, 42a/06, 42a/14, 42b/11

g.-ür 11a/11

g.-üñ 10b/13, 11b/03

g.-ürsüz 10b/13

g.-sün 11a/01

3. ziyaret et-, yanına git-

g.-di

üzerine g. 28a/07 → üzerine

g.-düm 45a/14

üstine g. 50b/14 → üst

g.-üp 45b/08

üzerlerine g. 51a/05 → üzer

4. din değiştir

g.-ø

dīnūme g. 60b/11 → dīn

g.-diyise 53b/10 → i-

g.-erseñ 53b/04-05 → ø.-se

5. gel-

g.-düginde 9b/06

6. kazan-, sahip ol-

g.-e 13b/13

7. (yf-)

göñle ... gir-: hisset-, içinde duy-

göñlüme ... gir-

... -di 56a/10 → göñül

vebâle gir-: günaha ve azaba sebebiyet

verecek ağır bir sorumluluk yüklen-

... -meye 65b/01 → vebâl

girü (e.)

1. yine, tekrar

g. 14a/05, 14a/06, 14a/07, 14a/07,

14a/10, 14a/11, 14a/11, 14a/12, 21a/02,

36a/07, 36b/14, 38a/15, 42b/12, 49b/12,

50a/04, 50a/04, 50b/05, 50b/05, 50b/05,

50b/06, 50b/07, 64a/06, 67a/05 [=23]

2. (zf.) bir şeyin sonrası, devâmı

g. kalan 31a/03, 68a/09 → kal-

3. (zf.) arkaya doğru

g.+ø 51a/01, 61b/13

4. (zf.) arkada, geride

g.+de 61a/03

5. (zf.) sonra → KAL/1 1036 → geri
g.+ø 62a/02

...+dAn g. 14a/05, 41b/07

6. (zf.) gidip gelme olayında ilk başlanan nokta
g.+ø 38b/01

gişi (i.) insan, kimse, şahıs

g.+ø 3b/09, 7b/07, 8b/11, 8b/11, 10a/07,
11b/01, 12b/04, 14b/05, 14b/09, 14b/11,
15a/14, 19a/05, 22a/13, 23a/03, 23b/06,
23b/08, 27b/09, 34b/06, 35a/06, 37b/13,
37b/14, 38a/01, 42a/05, 44a/13, 45b/08,
45b/10, 47b/05, 48a/07, 49a/03, 49a/03,
50a/11, 50b/12, 51a/04, 52b/04, 53a/10,
53b/14, 54a/13, 54a/13, 54a/13, 54b/08,
55a/01, 55a/03, 55a/04, 55a/05, 56a/07,
58a/07, 58a/13, 58b/07, 59a/03, 59b/07,
59b/14, 66a/02, 66a/10, 67a/08, 67a/09,
67a/10, 67a/11, 67a/11, 67a/11, 67a/12,
67a/13, 67a/14, 67a/14, 67a/14, 67b/02,
67b/03, 67b/04, 67b/06, 67b/07, 67b/08,
67b/08, 67b/09, 67b/10, 67b/10, 67b/13,
67b/14, 68a/01, 68a/02, 68a/04, 68a/05,
68a/08, 68a/10, 68a/10, 68a/12, 68a/12,
68a/13, 68b/04, 68b/08 [=88]

g. evlādına 46a/08 → evlāt

g.+de 11b/01, 59a/08

g.+den 10b/15, 21b/12, 28a/01

g.+dür 23a/03, 24a/11, 47b/05

g. idi 55a/01, 62a/05 → i-

g.+le 57b/15 → +(yI)lA

g.+ler 65a/02

g.+sin 21a/03, 52a/12

g.+niñ 8b/05, 23a/06

g.+nüñ 8a/03, 12a/15, 21a/03, 23a/12,

23a/15, 27b/10, 32a/14, 34b/05, 37a/12,

37b/09, 40a/01, 53a/12, 55a/01, 59a/03,

67a/03, 67a/08, 67a/10, 68b/08 [=18]

g.+ye 1b/10, 11a/02, 27b/09, 35b/04,

37b/07, 53b/07, 61b/07, 65a/02, 68b/04

g.+yi 2a/01, 10a/08, 10a/12, 10b/02, 10b/03,

12b/05, 10b/11, 46a/03, [53a/07], [54a/13],

55a/02, 60a/01 [=12]

git-, d-

1. yakın yerden uzak yere doğru hareket et-,
mesafe katedip yakın yerden uzak yere var-

g.-di 13b/03, 20b/11, 20b/11, 28a/15,

28b/03, 28b/10, 41a/03, 42a/16, 43a/04,

45b/13, 50b/05, 50b/06, 57a/03, 57a/13

[=14]

g.-diler 3a/11, 21a/06, 65b/06

g.-dük 60b/15

g.-dükden

g. şonra 65b/13 → şonra

g.-düm 50b/09, 56a/01, 65b/04

g.-er 8a/09, 10a/09

g.-erken 22b/12, 31b/02, 52a/11, 60b/09,

61b/12 → ø.-ken

g.-ersen 8a/09 → ø.-se

g.-ersin 50b/11

g.-eyin 60b/12

g.-eyörürdi 5b/01 → ø.-dı

g.-mek 13b/08

g.-se 58a/14

g.-eyin 50b/09

g.-melü olsa 65a/14 → ol-

g.-üp 57a/09

2. zeval bul-, yok ol-, eser kalma-

g.-e 15b/14, 30a/05, 63b/09

g.-er 13b//01

g.-mek 22a/07

g.-mişdür 29b/05 → ø.-

3. devamlı veya geçici bir süre kalmak üzere
bulunduğu yerden ayrıl-

g.-erler

giçerler g. 25a/10 → giç-

g.-ersin 8a/09

g.-mişdüm 42b/05, ø.-dü

4. gönderil-, götürül-, sevk edil-

g.-üñ 10b/10

5. takip et-, izle-

g.-eyin 20b/09

6. (tf-)/uzaklaşma

g.-erdi

düşüp g. 3b/10 → ø.-di, düş-

g.-erler

alup g. 10a/08 → al-

g.-erüz

helāk olup g. 14b/08 → helāk, ol-

g.-ti

söyündi g. 4b/07 → söyün-

7. (yf-)

‘aklı git-: çok şaşır-, kork-, ödü kop-

... -di 56a/04, 56a/09, 56a/15, 57a/02,

57a/12 → ‘akıl

... -er 59b/07 → ‘akıl

‘akılları git-

... -erdi 58a/03 → ‘akıl

‘akluñ git-

... -di 57a/15 → ‘akıl

mahrüm git-: istediğini elde edeme-

... -en 39a/07-08 → mahrüm

uşşı git-: akli başından git-

... -di 36b/11, 57a/06 → uş

giy- bir giyeceği bedenine geçir-

g.-e 26a/06

g.-eler 26a/05

- g.-evüz 27a/14
g.-üp 36a/06
giyesi (*i.*) giysi, elbise
g.+lere 32a/04
g.+leri 27a/14
gizle- görünmeyen bir yere koy-, sakla-
g.-di 30b/14
gizli (*s.*) gizli
g.+dür 56a/06
göbek (*i.*) karnın ortasında bulunan çukurluk
g.+ine
g. dek 44a/03 → dek
g.+lerine
g. dek 32a/13 → dek
gögis (*i.*) → göğüs
g.+lerinden 30a/05
göğüs (*i.*) göğüs, bağır, döş, sine → gögis
g.+lerinde 3a/13
g.+lerine 32a/14
g.+lerin 32a/15
gök, -g (*i.*)
1. uzay, feza
g.+ø
g. ehli 30a/01, 39b/13, 39b/14 → ehil
g.+de 17b/06
g.+den 16a/05, 22a/11, 41b/09, 45b/13
g.+deki 60a/02
g.+e 9a/05, 17b/04
g.+ler 2b/14
2. sema, asuman
g.+ø 3a/12, 16a/07
g.+e 14a/13, 61a/05
g.+de 21a/12
g.+den 38b/09, 60a/07
g.+ler 43b/06
g.+lere 43b/08
g.+leri 43b/07
gökcek (*s.*) güzel, şirin, hoş, latif → BP 224.
g.+ø 19a/01
g.+dür 6a/16
gökyüzi (*bir. i.*) gökkubbe, sema, asuman, felek
g.+nde 17b/10
gölge (*i.*) gölge
g.+sinde 29b/16
g.+sine 29b/15
göm- toprak vb. şeylerin içine sokup yerleştir-
g.-e
g. kodı 10a/05 → қо-
gönder-
1. bir araçla ulaştır-, yolla-
g.-di 14b/12
2. birisini, bir şeyi bir görevle yolla-
g.-di 26a/09

- g.-düm 37b/11
g.-ür 38a/10
3. (*yf-*)
leşker gönder-: asker sevket-
... -mişdi 53a/06 → leşker, ø.-di
göndür-
1. → gönder (1.)
g.-di 16a/05, 16a/06, 29a/09
2. → gönder (2.)
g.-di 39a/12, 62a/12
g.-diler 25b/12
g.-düm 39b/10
gönül → gönül
g.+i (nn) 67b/13
g.+ime
g. gelen 61b/09 → gel-
g.+in
g. yapmağıla 51a/14 → yap-, +(yI)lA
g.+inde 33a/02
g.+indeki 67b/14
g.+ine 61b/03
g. geldi 39a/01 → gel-
g.+lerinde 29b/05
gönüşü → konuşu, konuş-
g.+ø 61b/14
g.+ı 61b/04
g.+ıle 61b/15 → +(yI)lA
gönül (*i.*) gönül, kalbin manevi yönü, yürek, dil
g.+cügi 39a/15, 39b/10
g.+de 61b/12
g.+i (nn) 25b/02
g.+imi 39a/10
g.+ini 3a/04
g.+inde 11a/09, 11b/01, 29b/03
g.+inden 3b/15
g.+ine 65a/08
g. ferağ virsün 25b/05 → ferağ, vir-
g.+leri 8b/06, 56a/03, 65a/08
g.+lerinde 65a/08
g.+leriñize 48a/06
g.+lerle 32a/16 → +(yI)lA
g.+leriñ 32b/09
g.+üme 56a/10
gör-
1. gözle ve ışık yardımı ile bir nesne veya kimsenin varlığını algıla-, hisset-
g.-ø 48b/04, 52a/04
g.-di 10a/07, 14b/10, 15a/01, 15a/09, 15a/15, 20b/13, 28a/15, 28b/03, 37a/03, 39a/14, 39b/03, 39b/04, 42a/16, 48b/09, 56b/15, 57a/04, 57a/07, 57a/09, 59a/02 [=19]
g.-diler 10b/01, 16a/11, 23a/03, 23a/06
g.-dü 3a/01, 3b/11

- g.-dük 61a/01
 g.-düm 3a/11, 23a/08, 36a/08, 36b/15,
 37a/02, 41a/12, 42b/06, 44a/16, 60b/10,
 61a/04, 61a/07 [=11]
 g.-dün 23a/12, 51b/15, 52a/02, 61b/14
 g.-e 31a/02, 52a/05, 63a/09
 g.-eler 62b/06
 g.-icek 25b/11, 42b/01, 52b/03, 61b/10,
 66a/02, 66a/03, 68b/01
 g.-medin (zf-) 40b/03, 40b/03, 41a/08
 g.-mek-ile 46b/09, 46b/09 → +(yI)la
 g.-meye 63b/02
 g.-mez 3b/12
 g.-mezlerdi 65b/01
 g.-mez misin 26a/08
 g.-seler 10a/10
 g.-señ 66b/07
 g.-ücek 3a/16
 g.-üp 3a/06, 22a/06, 57a/12
2. şahit ol-, müşahede et-
 g.-eyin 10a/09, 20b/09
 g.-di 10a/07, 28a/08, 33b/14, 41a/05,
 43b/02, 43b/06
 g.-diler 10b/11, 10b/12, 14b/09, 16a/08,
 22b/13
 g.-düm 36a/03, 40b/08
 g.-eler 30a/09, 30a/09
 g.-icek 13a/13, 21a/10, 33b/04
 g.-üp 13b/08, 22a/03, 36a/09
 g.-ür 25a/08
 g.-ürin 27a/12
 g.-ürler 40b/01
 emr-i mu'ayin g. 40a/13 → emr mu'ayin
 g.-ürlerdi 41a/07 → ø.-di
3. anla-, idrak et-
 g.-ø 41a/08
 g.-di 16a/03
 g.-düm 59b/06
 g.-e 51b/14, 52a/01
 g.-eyin 58b/08
 g.-elüm 12b/11, 12b/11
 g.-eyin 22a/14, 22b/02, 23a/05
4. yaşa-, geçir-
 g.-dükleriñüz 18b/05
 g.-meyen 2a/03
 g.-sek 18b/06
 g.-ürin 34a/12
5. rüyâ/rüyâda/rüyâyı gör-
 g.-düm 49b/13, 50a/06, 56a/12
 vâkı'amda g. 60a/04 → vâkı'a
 vâkı'a'i g. 50a/04 → vâkı'a
6. karşılıklı konuş-, yanına gidip görüş-
 g.-meyince 25b/02

- 7. gider-, problemi hallet-, çöz-**
 g.-eyin 28a/13
8. (tf-)/sürerlilik
 g.-diler
 cehd ü cidd ide g. 10b/02 → cehd, cidd, it-
9. (yf-)
 'azâb gör-: kâfirlere, günahkârlara ceza ver-
 ... -den sonra 33a/10, 33b/02 → sonra,
 'azâb
 ... -ürin 34a/11 → 'azâp
 ... -ürsek 34a/10 → 'azâp → ø.-se
 hor gör-: aşağı ve bayağı gör-
 ... -ürsin 22a/10 → hor
 layık gör-: uygun bul-, münâsip gör-
 ... -meyüp 6b/14 → layık
 vâcib gör-: yapmayı gerekli gör-
 ... -ürin 20b/02 → vâcib
 yeyni gör-: hor hakir gör-
 ... -se 68b/03 → yeyni
göre (e.) +A göre, uygun şekilde, uygun olarak
 ... göre 4b/13, 4b/14, 32a/14, 34a/05
görin-
 1. ortaya çık-, gözüük-, zuhur et-
 g.-ür 14b/15
 2. ... olduğu hissini ver-, ... etkisi bırak-
 g.-ür 24a/05
görün- → görün- (1.)
 g.-medi 44b/07
 g.-ürdi 66a/13 → ø.-di
göster- → göstür-, közkür-
 1. görülmesini sağla-, görünür hâle getir-
 g.-ø 46b/11
 g.-di 44b/11, 60a/05
 g.-dün 14a/15
 g.-eler 33a/14
 g.-meseler gerekdir 30b/09-10
 2. (yf-)
 rızâ göster-: kabul et-, razı ol-
 ... -di 65b/05 → rızâ
göstür- göster- → göster-, közkür-
 g.-üp 2b/01
götürül- → götürül-
 g.-üp
 g. тұрur 19a/03
götür-
 1. daha uzak bir yere taşı-, ulaştır-, ilet-
 g.-di 11b/12, 16a/10
 g.-düm 51a/04
 g.-üp 65b/09
 2. yerinden koparıp al-
 g.-düm 11b/13
 g.-dün 11b/15

3. gider-, ortadan kaldır-, bertaraf et-
g.-e 30a/08
- götürü** (*s.*) bütün, hep, tamam, tamamen,
büsbütün → KAL/1 1082
g.+ø 20a/11, 37b/15
g.+si 44a/01
- götürül-** gideril-, ortadan kaldırıl- → götürül-
g.-ür 40b/12
- göz** (*i.*) görme organı
g.+ø 3b/12
g.+i (nn) 19b/14, 36a/06
g. nūr 26a/02 → nūr
g.+in
g. açup 39a/14 → aç-
g.+ile 41a/05 → +(yI)lA
g.+leri 34a/08, 51a/12
g.+lerin 50b/12
g.+lerinden 30a/08
g.+ümünden 3b/06
g.+üme 36a/03, 40b/07
g.+üni 43a/12
g.+üñile 23a/12 → +(yI)lA
- gözet-** dikkatle bak-, gözle-, gözetle-, izle-
g.-di 22b/10
- gözle-** bekle-, intizar et-
g.-rdi 2a/06 → ø.-di
- gözük-** görün-
g.-di 18a/15
g.-seler 3a/15
g. gerekdür 30b/12
g.-ür 37a/07, 40b/07
- gulām** *Ar. (i.)* köle, kul, esir, bende
g.+ø
yā g. 56a/06 → yā
- gurbet** *Ar. (i.)*
1. yabancı memleket, yad el
g.+de 38b/15
2. gariplik, yabancılık
g.+ø 34a/03, 39b/15
g.+de 34b/01
- gurren muḥaccilīn** (*Ar.*) alınları bembeyaz (12.
hadiste) abdest azalarının parlaklığını
anlatmak için kullanılan tabir
g.+ø
g. olsalar gerekdür 30b/11 → ol-
- guşsa** *Ar. (i.)* gam, keder
g.+ø 45b/02
g.+dan 45a/13
g.+nuñ 45a/09
g.+sı 45a/10, 45a/10, 45a/11, 45a/11, 45b/04
- guşşalan-** gamlan-, kederlen-, hüznülen-
g.-mağ 45b/04

- guşşalı** *Ar.+T. (s.)* gamlı, kederli → guşşalı
g.+ø
gamlı g. 36a/09 → gam
- guşşalı** *Ar.+T.* → guşşalı
g.+ø 65b/12
- guşül** *Ar. (i.)* boy abdesti
g.+ø
g. eylediñdi 58a/12 → eyle-, ø.-di
g. eylemek 12b/03 → eyle-
g. eylese 58a/14 → eyle-
g. eylese gerekdür 58a/07-08 → eyle-
g. eyleyüp 12b/05 → eyle-
g. idüp 31a/09-10, 58b/08 → it-
g. itdüre 63b/09 → itdür-
g.+ile 12b/05 → +(yI)lA
- Guzzā** *Ar. (İ.)* Cahiliye devrinde bir put
G.+ø 16a/01
- gül-**
1. (*mec.*) mutlu bir zaman geçir-, mesut ol-
g.-mek 4b/01
g.-mekdesiz 4b/07 → ø.-
2. duygusunu, sevinç veya hayretini açığa vur-
g.-di 48b/06
g.-se 67b/11, 68a/09, 68a/09
g.-üp 23a/11
3. (*yf-*)
maşharalıka gül-: alay et-, dalga geç-
... -se 68b/03 → maşharalık
- gülüş-** birlikte gül-
g.-ürler 33b/15, 59b/08
- gülüşdür-** topluca güldür-
g.-dürmezdi 34a/01 → ø.-di
- gümüş** (*i.*) gümüş
g.+den 48b/14
- gün(i.)** an, vakit, zaman, yirmi dört saatlik
zaman parçası
g.+ø 2b/17, 4b/02, 5a/15, 5b/10, 9a/06,
11b/05, 11b/06, 12b/03, 12b/04, 12b/11,
14b/01, 14b/01, 14b/01, 14a/08, 14a/11,
14b/12, 14b/14, 16b/06, 18a/11, 18a/11,
18b/01, 18b/14, 18b/15, 18b/16, 19b/03,
21b/10, 22b/10, 24a/09, 25b/13, 28a/06,
34a/02, 34b/13, 35a/03, 37b/04, 37b/05,
37b/14, 40a/11, 40b/05, 41a/11, 42a/01,
42a/04, 43a/15, 45b/08, 46b/05, 52a/11,
54a/12, 58a/07, 58a/13, 58b/02, 59a/13,
60b/07, 60b/08, 61b/02, 65b/12 [=54]
g.+de 9a/08, 9a/11, 9a/13, 11b/011, 4b/14
g.+den 22b/10
g. şonra 65b/06
g.+dür 15a/11, 18a/11, 19a/10, 19a/13, 21a/06
g.+i (nn) 14a/11, 18a/12, 18a/12, 19a/12,

19a/13, 19a/15, 19b/01, 19b/03, 19b/04,
19b/07, 19b/09, 29b/06, 44a/02, 46b/05,
46b/06, 47a/10, 51b/12, 58a/09, 62b/10
[=19]

g.+inde 2a/01, 8a/15, 8a/16, 11b/08,
20a/10, 20a/11, 20b/02, 29a/14, 43b/03,
43b/06, 43b/14, 44a/01, 44a/12, 44b/05,
44b/15, 58a/08, 58a/15, 64a/04, 64b/13,
64b/14, 65a/01 [=21]

g.+idür 14a/09, 14b/01, 14b/14, 15a/13,
19a/11, 19a/15, 19b/01, 19b/03, 19b/05,
19b/07, 21a/07 [=11]

g.+inde 30b/10

g.+indedür 19b/11

g.+ine 64a/05

g.+ini 18a/14

g.+ki 14b/01

g.+ün 14b/12

g.+lerde 19b/06

g.+ünde 1b/10

günāh (< güneh) *Far. (i.)* Allah'ın emirlerine
aykırı olan davranış, masiyet

g.+ø 4a/01, 9b/15, 9b/15, 13a/05, 17a/14,
46a/02

başında ayağına dek pür g. olacak

59a/08 → baş, ayak, pür, ol-

g. eylerse 30b/06 → eyle-

g.-ı kebâyirden 12b/01 → kebâyir

g.-ı kebâyiri 15b/08 → kebâyir

g.-ı şağâyire 12b/01, 12b/01, 12b/03

→ şağâyir

g.-ı şağâyiri 16b/12 → şağâyir

g. işledüm 43b/01 → işle-

g. işlememiş gibidür 43b/13 → işle-,
gibi 2.

g. işleseler 56b/10 → işle-

g. yapışmaya 37b/04 → yapış-

g.+dan 43b/12

g.+ı (nn) 46a/03, 52b/05, 60b/06

g.+ımı 4a/07, 43b/02, 43b/06, 56b/02

g.+larımızı 13a/06

g.+ın 4a/15

g.+ına 39b/09, 46a/01

g.+ından 51a/14

g.+ını 44a/02, 55b/05, 55b/07, 55b/07,
55b/08, 55b/09

g.+ına

g. göre 32a/14 → göre

g.+lara 45b/05

g.+ları 4a/16, 4a/14, 11a/02, 43b/11,
52a/01, 60a/01

g.+ların 1b/09, 10b/10, 11a/06, 11a/15,

17b/01, 33a/07, 38a/11, 38a/14, 39a/08,
60a/07. [=10]

g.+larına 12a/16, 38a/09, 38b/02, 40a/01,

40a/02, 46a/07, 46a/08, 54b/07, 61b/02

g.+larından 3b/03-04, 4a/13, 35b/07, 38b/04

g.+larını 38b/03

g.+larım 3a/07

g.+laruma 44b/09

g.+larımı 63b/06

g.+larumuz 62b/04

g.+laruğa 5a/13

g.+larundan 39b/07

g.+larını 38b/01

g.+laruğu 63b/07

g.+umdan 4a/11

g.+umdan ötüri 63b/13 → ötüri

g.+uğu 9b/16

günāh-kār *Far. (s.)* günah işleyen, günah işlemiş

g.+ø 4a/04, 44a/02

g. ise de 4b/15 → i-

g.+e 39b/12

g.+ların 33a/10

gündüz (*zf.*) gündüzleyin, gündüz vaktinde

g.+ø 7a/08, 42a/04, 56b/12

g.+in(zamanda bulunma hali eki) 26a/10

güneş (*i.*) güneş

g.+ø 5b/05, 32a/02

g.+i (nsn) 6a/10

cihān güneşi: dünyayı aydınlatan anlamında

Hız Muhammed için kullanılan bir sıfat

c. 51a/09 → cihān

c.+[yile] 25b/05 → cihān, +(yI)IA

günlük (*s.*) (sayı kelimeleriyle) ... gün sürecek

olan; üzerinden ...gün geçmiş bulunan

g.+ø 14a/09

gürüh *Far. (i.)* bölük, takım

gürüh gürüh (*ikl., zf.*) takım takım 65a/11

güzel (*s.*) göze ve kulağa hoş gelen, zevk veren

g.+ø 10b/12, 14b/10, 27a/14, 27a/15, 27a/16,
32a/04, 32a/04, 36a/04, 58a/09

güzîn *Far. (s.)* seçkin, seçilmiş

g.+dendür

meşâyih-i g. 21b/08 → meşâyih

H (h, ħ, ḥ)

ḥaber *Ar. (i.)* bir şeye dair orada olmayanlara

erişen bilgi, nakledilen söz

ḥ.+ø 12a/14, 16a/12, 16a/12

ḥ. eyle 25b/04 → eyle-

ḥ. şordı 21a/03 → şor-

ḥ. vir 24a/10 → vir-

ḥ. vire 63a/09 → vir-

ḥ. virdi 41a/05, 42a/08 → vir-

h. vire 26a/01 → vir-
 h. virtür 12a/12 → vir-
 h. virtürin 40b/02 → vir-
 h.+dür 51a/08
 h.+i (nn) 15a/06, 46b/07
 h.+i (nsn) 28b/15, 32b/09
 h.+im 50a/09
 h.+imüz 40b/12
 h+ünj
 h. olmadın 52a/07 → ol-
 h+ünjüz 17a/10
haber-dār *Ar. + Far. (i.)* haberi olan, haberli
 h.+ø 17a/07
habīb *Ar. (i.)* sevilen kimse, sevgili, dost
 h.+i (nn) 32b/10
 h.+im 7a/11
 h.+ine 7a/10
 h.+ile 57b/01 → +(y)lA
 h+üm 19b/10, 37b/12
 ey h. 33a/05 → ey
 h+ümi 6a/07
Habību'llāh *Ar. (i.)* Hz. Muhammed
 H.+ø 2a/02, 20a/07, 33a/03
 H.+[a] 22a/11
 H.+uñ 26a/02
habs *Ar. (i.)* bir yere kapatma
 h.+ø
 h. idüp 30b/09 → it-
 h. olan 30b/13 → ol-
hac, -cca *Ar. (i.)* farz olah hac ibadeti
 h.+ø 18b/13, 50a/07
 h. eyledüm 49b/12 → eyle-
 h. eylemişdi 49b/11 → eyle-, ø.-di
 h.-ı mebrür eylemekdür 18b/12 →
 mebrür, eyle-
 h.-ı mebrür iderler 18b/10 → mebrür, it-
 h. idenler için 55b/07 → it-, için
 h. itmek 18b/11 → it-
 h. itmeyenlerün 55b/07 → it-
 h.+a 21b/03, 21b/04, 52a/11
 h.+lara 31a/09
hacālet *Ar. (i.)* utanma, mahçup olma, utanç
 h.+ø 44a/01
 h.+e
 h. döymeziüz 44a/05 → döy-
hacāt *Ar. (ç. i.)* → hacet
 1. dilekler
 h.+ø
 'arz-ı h. eyledi 14a/13 → 'arz, eyle-
 2. ihtiyaçlar
 h.+ø
 ġā'iṭ-i h. 49a/04 → ġā'iṭ
 h.+ıñuz 51a/06

hacēt *Ar. (i.)* gerek duyulan, muhtaç olunan şey
 → hacāt
 h.+in 60b/07
 h.+üm̄di 28b/08 → ø.-di
had *Ar. (i.)* sınır
 bī-h.+ø 13a/12 → bī
 h.+i (nn) 66b/07
hādī 'aşere *Ar. (s.)* on birinci
 hadis-i h. 27b/03 → hadis
hādī ve 'iṣrīn *Ar. (s.)* yirmi bir, yirmi birinci
 hadis-i h. 44a/05 → hadis
hādī ve şelaṣūn *Ar. (s.)* otuz bir, otuz birinci
 hadis-i h. 55a/14 → hadis
hādīmü'l-hayrāt *Ar. (bir. i.)* hayır sahibi
 h.+sın 29a/02 → ø.-
hadis *Ar. (i.)* Hz. Muhammed'in sözleri,
 davranışları ve başkalarının yaptığı kendisi
 tarafından tasvip edilen hareketleri
 h.+ø 1b/07, 1b/13, 2b/17, 5a/01, 7a/05,
 64a/03, 64a/05
 el h. erba'un 65a/03 → el, erba'un
 el h.-u ettāsi'u ve's-selaṣūn 63b/14 → el,
 ettāsi'u ve's-selaṣūn
 h. -i 'āşir 23b/10 → 'āşir
 h.-i essābi'u ve şelaṣūn 61a/08 →
 essābi'u, şelaṣūn
 h.-i e's-sāmin ve's-selaṣūn
 62a/13 → sāmin, şelaṣūn
 h.-i evvel 2b/10 → evvel
 h.-i hādī 'aşere 27b/03 → hādī, 'aşere
 h.-i hādī ve 'iṣrīn 44a/05 → hādī, 'iṣrīn
 h.-i hādī ve şelaṣūn 55a/14 → hādī,
 şelaṣūn
 h.-i hāmīş 9b/08 → hāmīş
 h.-i hāmīş-i 'aşere 35b/07 → hāmīş,
 'aşere
 h.-i hāmīş ve 'iṣrīn 48a/11 → hāmīş,
 'iṣrīn
 h.-i hāmīş ve şelaṣūn 59b/10 → hāmīş,
 şelaṣūn
 h.-i 'iṣrīn 43a/05 → 'iṣrīn
 h.-i rābi' 7a/01 → rābi'
 h.-i rābi' 'aşer 34b/08 → rābi', 'aşer
 h.-i rābi' ve 'iṣrīn 47a/05 → rābi', 'iṣrīn
 h.-i rābi' ve şelaṣūn 59a/05 → rābi',
 şelaṣūn
 h.-i sābi' 'iṣrīn 51b/05 → sābi', 'iṣrīn
 h.-i sādīs ve 'iṣrīn 49b/02 → sādīs, 'iṣrīn
 h.-i sādīs ve şelaṣūn 60a/08 → sādīs,
 şelaṣūn
 h.-i sālīş ve 'iṣrīn 46a/12 → sālīş, 'iṣrīn
 h.-i sālīş ve şelaṣūn 58a/04 → sālīş,
 şelaṣūn

h.-i şāmin ve'l-ʿiṣrūn 52b/13 → şāmin,
 ʿiṣrūn
 h.-i şānī ve's-selasūn 56b/02-03 → şānī,
 selasūn
 h.-i sābiʿ 15b/04 → sābiʿ
 h.-i sādis 12a/05 → sādis
 h.-i şālīs 7a/04 → şālīs
 h.-i şālīsü ʿaşere 33b/06 → şālīs,
 h.-i şāmin 16a/14 → şāmin
 h.-i şāmin ʿaşere: 40a/03 → şāmin, ʿaşere
 h.-i şānī ʿaşere 29a/15 → şānī, ʿaşere
 h.-i şānī ve ʿiṣrīn 45a/02 → şānī, ʿiṣrīn
 h.-i şelasūn 54a/14 → şelasūn
 h.-i tāsiʿu 19b/16 → tāsiʿu
 h.-i tāsiʿu ʿaşere 41a/10 → tāsiʿu, ʿaşere
 h.-i tāsiʿu ve ʿiṣrīn 54a/05 → tāsiʿu, ʿiṣrīn
 h.-i sābiʿu ʿaşere 38a/03 → sābiʿu, ʿaşere
 h.-i sādisu ʿaşer 37a/14 → sādis, ʿaşer

h.+de 11a/15, 62b/09
 h.+den 2b/16, 11a/02
 h.+e 11b/05, 12b/08, 28a/06
 h.+i (nsn) 1b/08, 6a/15, 6b/05, 7b/05,
 29b/06, 30a/12, 37a/08, 38a/09, 54b/15,
 63b/12, 64b/10, 64b/12, 65a/01, 65a/09
 [=10]
 h.+iṣ 9b/11-12, 15b/06
 h.+ini 2a/05, 2b/05
 h.+lerle 1b/14
 h.+lerinde 1b/11
 h.+lerinden 1b/13
 h.+üṣ 5a/08, 12a/11, 16b/04, 20a/07, 23b/14,
 27b/07, 29b/01, 33b/13, 34b/13, 35b/11,
 37b/02, 38a/05, 40a/10, 43a/09, 44a/10,
 45a/05, 46b/01, 47a/08, 48a/17, 49b/06,
 51b/11, 53a/01, 54b/02, 55b/03, 56b/07,
 58a/07, 59a/07, 59b/14, 60a/12, 61a/12,
 62a/15, 64a/02, 64b/08, 65a/06 [=34]

hadīs-i kudsī *Ar. (i.)* manası Allah tarafından
 vahyedilen, ifadesi Hz. Muhammed'e ait
 olan hadis (Hadīs-i ilāhī)
 h.+de 11a/11, 20a/09

hafi *Ar. (s.)* gizli
 h.+yile

şirk-i h. 11a/10 → şirk, (yI)IA

Hak (< Hakk) *Ar. (İ.)*

1. Allah, Cenabıhak, Tanrı, Hudā

H.+ø 4b/08, 5a/01, 7a/08, 10a/04, 11b/12,
 23a/15, 23a/15, 23b/07, 29a/05, 29a/13,
 45a/13, 52b/11, 55a/09, 59a/04 [=14]
 H. celle ve ʿalā 2a/01, 5a/02, 7a/09,
 12b/06, 16a/05, 17a/05, 19a/13,
 19b/10, 24b/01, 32b/16, 47b/09,
 47b/12, 48a/05, 57b/14, 63a/07 [=15]

→ celle, ve, ʿalā

H. sübhānehū ve teʿālā 5a/10, 20a/09 →
 sübhānehū, ve, teʿālā

H. teʿālā 6b/06, 8b/13, 11b/13, 11b/16,
 18b/06, 19a/11, 23a/12, 24b/03,
 29a/13, 29b/02, 29b/16, 33a/03,
 43b/15, 45b/14, 46b/11, 47a/14,
 47b/03, 48a/02, 50a/13, 52a/02,
 52a/06, 54b/05, 55a/01, 57a/16,
 63a/01, 63b/06, 64b/10, 67a/03,
 68a/04 [=29] → teʿālā

H. teʿālā celle şānuhu 11b/09
 57b/04 → teʿālā, celle, şān

H. teʿālā celle ve ʿalā 24a/11 → teʿālā
 celle, ve, ʿalā

H. teʿālānuṣ 41a/01 → teʿālā

ḳudret-i H.+ıla 15a/15 → ḳudret

H.+a 14a/01, 14a/06, 21b/09, 36a/02,
 42b/16, 51b/03

H.+dan

ḳudret-i H. 58b/12 → ḳudret

H.+ı (nsn) 18b/10

H.+uṣ 24b/14

2. (i.) doğru, gerçek

h.+ø 23b/06, 26a/09, 42b/15, 42b/15,
 64b/11, 65a/01

daʿvet-i h.+ø 25a/01 → daʿvet

h.-ı ḥayā-yıla 43a/11, 43a/12 → ḥayā,
 +(yI)IA

h.+dur 67b/09

h.+ı (nsn) 64b/05

3. (i.) hisse, pay

h.+ı (nsn) 10b/08

h.+ın 10b/09

h.+um 36b/07

h.+uṣdur 11b/04

4. (i.) bir şeye sarfedilen ve ancak ona layık
 olmakla ödenebilecek büyük emek ve gayret

h.+ı-çün 63b/06 → çün

hakki-çün: üzerine and olsun 3b/05, 4a/15,
 8b/10, 10b/09, 14b/01, 18b/15, 24b/03,
 26a/09, 46a/01, 49a/01, 60b/03, 64b/09,
 64b/11, 64b/14 [14] → çün

hakikat *Ar. (i.)* asıl olan, gerçek, asıl
 h.+ø

h.-i hāli 18b/08 → hāl

hakir *Ar. (s.)* değersiz, itibarsız, küçük
 h.+ø 2a/02

h. u fakir 57b/08, 57b/14 → fakir

hor u h. iderler 13a/16 → hor, it-

hakik *Ar. (e.)* için, alakalı, üzerine, dair

h.+ımda 57b/11

h.+ına 29a/03

h.+ındadır 29b/05, 44a/01
hāl *Ar. (i.)* bir şeyin içinde bulunduğu şartların ve niteliklerin bütünü, durum
 h.+ø 23a/14, 25b/13, 35a/09, 67b/05
 h.-i hayâtda 44a/14 → hayât
 h.+de 3a/16, 7b/03, 39a/01, 64a/14, 64b/07, 65a/12, 66a/01
 h.+dür 4b/04, 4b/06, 15a/10, 35a/06, 42b/06
 h.+i (nsn) 13b/08, 15a/10, 21a/10, 23a/14, 34b/03, 66a/03
 haķīkat-i h. 18b/08 → haķīkat
 h.+i (nn) 30b/13, 36b/13, 59b/06, 66b/01
 h.+ile 45a/08 → +(y)İLA
 h.+in 17a/08, 17a/08
 h.+iñ 34b/01
 h.+inde 26a/13
 h.+inden 17a/06
 h.+leri 14b/03
 h.+üñ 34b/02, 36a/10, 57b/02, 57b/07, 57b/13, 62a/03
 h.+ünñde 26a/13
hāl *(i.)* alem ve sancak
 h.+ø 2a/10
hālāş *Ar. (i.)* kurtulma, kurtuluş
 h.+ø
 h. bulayduk 33b/05 → bul-
 h. bulıcak 30b/05 → bul-
 h. eyle 16a/01, 33a/09, 61a/06 → eyle-
 h.+ı (nn)
 h.-çun 53b/15 → çun
hālāyık *Ar. (i.)* halklar, mahlukat → MLO 126.
 h.+ø 13a/12, 54b/04, 55a/06
 h.+ı (nsn)
 ‘amme’-i h. 41b/10 → ‘amme’
hālet *Ar. (ç. i.)* hāl, nitelik, keyfiyet, durum
 h.+ø
 h. geldi 57b/11-12 → gel-
 h.-i küfürde 59a/14, 59a/15, 59b/01 → küfür
 h.-i İslām'da 59a/14, 59b/01, 59b/02 → İslām
 h.-i nez‘a düşdiginleyin 54b/15 → nez‘, düş-
 h.-i nez‘inde 39b/08 → nez‘
hālī *Far. (i.)* halı
 h.+ø 15a/09
Hālik *Ar. (İ.)* yaratıcı, yaratan
 H.+ø
 tāt-at-ı H. 45b/03 → tāt
 H.+dur 6b/14
 H.+uñ 45a/10

hālīfe *Ar. (i., din. ve tsvf.)* Cenabıhakk’ın, ilmine varis kılarak yeryüzünde hükmetmek üzere dünyāya gönderdiği Hz. Ādem
 h.+ø 16b/14, 17a/04
hālķ *Ar. (i.)*
 1. halk
 h.+ø 13b/08, 24a/15, 47b/05, 48a/06, 55a/07, 55a/08, 59b/04, 59b/08, 61b/11, 63a/05, 65b/01, 67b/12, 67b/12 [=13]
 h.+a 48a/04
 h.+dan 6b/11
 h.+ı (nsn) 11b/07, 16b/07
 h.+ı (nn) 16a/13, 52b/03, 38b/06, 55b/14
 h.+ıla 34a/11, 34a/12 → +(y)İLA
 h.+uñ 20a/12, 23b/06, 65b/03
 2. yaratma, yok iken var etme
 h.+ø
 h. idüp dururın 46a/02, 46a/03 → it-
 h. oldum 48b/11 → ol-
 hālķı hi 1b/03
hālvet *Ar. (i.)* تنها ve kapalı yer
 h.+de 22a/16
Hāmān *Ar. (İ.)* Hz. Mūsā zamanındaki Mısır firavununun veziri, zalime yardım eden yöneticilerin tipik misali. → Mümün suresi/36
 H.+ø 7b/13
hamd *Ar. (i.)* Allah'a minnet duyma ve şükretme
 h.+ø
 h. iderler 35b/13 → it-
hāmīs *Ar. (s.)* beşinci
 hādīs-i h. 9b/08 → hādīs
hāmīs-i ‘aşere *Ar. (s.)* on beşinci
 hādīs-i hāmīs-i ‘aşere 35b/07 → hādīs
hāmīs ve ‘iştirin *Ar. (s.)* yirmi beşinci
 hādīs-i h. 48a/11 → hādīs
hāmīs ve selaşūn *Ar. (s.)* otuz beşinci
 hādīs-i h. 59b/10 → hādīs
hamle *Ar. (i.)* ilerleme gayretiyle atılan adım
 h.+cük 13b/09
hamr *Ar. (i.)* şarap
 h.+ø 59b/02, 64a/09
 h.+dan
 şürb-i h. 59b/06 → şürb
hāne *Far. (i.)* ev
 h.+ø
 qarib-h. 2a/11 → qaribhāne
 h.+dür
 qarib-h. 2a/11 → qaribhāne
 h.+ye
 vahşet-h. 34a/13 → vahşet
hāne-gāh *Far. (i.)* merkez tekke, hangāh
 h.+lar 47a/13

Ḥannān *Ar. (İ.)* çok merhametli, çok acıyan

H. Allah

Ḥ.+ø

yā Ḥ. 62b/12, 62b/14, 63b/03, 63b/06 → yā

ḥarābat *Ar. (i.)* meythane

ḥ.+da 61b/10

ḥarābe *Ar.*

1. (i.) yıkılmaya yüz tutmuş bina, ev

ḥ.+ø

ḥ. olmuş 13b/16 → ol-

ḥ.+ye 15a/08

2. (s.) harap, yıkılmaya yüz tutmuş

ḥ.+ø 14a/06, 14a/12

ḥarām *Ar.* dinin kesin bir delille yasakladığı;

işlenmesi azābı, inkār edilmesi küfrü

gerektiren (şey, hareket veya davranış)

1. (i.)

ḥ.+ø 67a/11

ḥ. eyleyem 60b/06 → eyle-

ḥ.+dan 65a/09

ḥ.+dur 50a/15, 50b/02, 59b/03

2. (s.)

ḥ.+ø 43a/13, 67b/02

ḥarāmī *Ar. (i.)* haydut, yol kesen kimse, şaki

ḥ.+ø 22a/01

ḥ.+ler 21a/05

ḥ.+yidi 55b/13 → i-

ḥarāmīlik *Ar.+T. (i.)* haydutluk, eşkiyalık

ḥ.+den 56a/11

ḥ.+inden 56a/13

ḥarāret *Ar. (i.)* sıcaklık

ḥ.+ø

ḥ. gelüp 58a/02 → gel-

ḥ.+i (nn) 16a/02

ḥ.+ine 32b/11

ḥarāretlū *Ar.+T. (s.)* coşkun, canlı, ateşli

ḥ.+ø 62a/08

ḥarcan- elden çıkarıl-, sarf edil-

ḥ.-duḡça 8a/06, 8a/07

ḥarç *Ar. (i.)* bir iş için harcanan para, masraf

ḥ.+ø

ḥ. itdürmeyüp 50a/11 → itdür-

ḥardāl *Ar. (i.)* turpgiller familyasından otsu bitki

ḥ.+ø 30a/14

ḥareket *Ar. (i.)* davranış, davranma

ḥ.+üme 60b/10

Ḥarem *Ar. (İ.)* Kābe'nin çevresi

Ḥ.+e 42b/12

ḥarīf *Ar. (i.)*

1. adam, herif

ḥ.+ø 15b/15, 52a/15, 52b/06, 59a/02

ḥ.+dür 39b/04

ḥ.+i (nsn) 20b/13, 52a/14, 54b/14

ḥ.+üñ 21a/01, 58b/11, 65b/11

2. aşâğılık, bayağı adam → ÖTS/2 1935

ḥ.+[le] 66a/12

ḥarīr *Ar. (i.)* ipek

ḥ.+ø 26a/05

ḥarmān *Far. (i.)* tahılı saptan ayrılmak için

yapılan dövme işi

ḥ.+ø 11b/14

Hārūn Reşīd *Ar. (İ)* *Ebū Ca'fer Hārūn er-Reşīd*

b. Muhammed el-Mehdī-Billāh b. Abdillāh el-

Mansūr (ö. 193/809), Abbāsī halifesi (786-

809) → DİA, 1997, C: 16, 258-261.

H.+ø 56a/12

ḥāş *Ar. (i.)*

1. bir şeye, bir kimseye ait olup başkasında

bulunmayan, ona mahsus olan, özgü, özel

ḥ.+ø 19b/07, 19b/09

ḥ. eyledüm 19b/10-11 → eyle-

ḥ. eyledün 19b/09 → eyle-

ḥ. eylemişdür 19a/12 → eyle-

ḥ. eylemişdür 19a/14, 19a/16 → eyle-

yevm-i ḥ. eylemişdür 19b/02, 19b/04,

19b/06 → yevm, eyle-

ḥ.+dur

cennet-i ḥ. 11b/04 → cennet-i ḥāş

ḥ.+ıdur 18a/10

yevmü'l-ḥ. 19b/05 → yevm

ḥ.+ını 48a/08

ḥ.+uma

şifāt-ı ḥ. 11a/14 → şifāt

2. saf, hālis, katıksız (şey)

ḥ.+a

tevhid-i ḥ. 13a/11 → tevhid

ḥaşād *Ar. (i.)* ekin biçme, ürünü tarladan

kaldırma

ḥ.+ø

vakt-i ḥ. 11b/13 → vakt

Ḥasan *Ar. (İ)* *Ebū Muhammed el-Hasen b. Alī*

b. Ebī Tālīb el-Kureşī el-Hāşimī (ö. 49/669).

H. Peygamber'in torunu, H. Fātuma ile H.

Alī'nin büyük oğlu. → DİA, 1997, C: 16, 282

H.+ø 28a/12

‘an ‘Alī ibni H. ibni ‘Aliyyī[n] 59a/05 →

‘an, ‘Alī

Ḥasan-ı Başrī *Ar. (İ)* *Ebū Saīd el-Hasen b.*

Yesār el-Basrī (ö. 110/728). Basralı meşhur

tābiū, ālim ve zāhid. → DİA, 1997, C: 16, 291

H. Ḥaziretleri 63b/12 → Ḥaziret

ḥased *Ar. (i.)* çekememe, kıskançlık

ḥ.+ø

ḥ. eyleyüp 7b/06 → eyle-

ḥ.+i (nsn) 29b/03

ḥasen *Ar. (i.)* iyi ve güzel iş → ḥasene, ḥasenāt
ḥ.+dür 19a/03

ḥasenāt *Ar. (ç. i.)* insanların iyiliği için yapılan hayırlı işler, iyilikler → ḥasen, ḥasene
ḥ.+ø 19a/03

ḥ.-ı keşire 51b/15 → keşire

ḥ.+dan 24a/12, 50a/09

ḥ.+dandır 9b/17

ḥ.+dan mıdur

aḥsen-i ḥ. 9b/17 → aḥsen

ḥ.+ı (nn) 51b/13, 58b/01

ḥ.+lar 52a/05

ḥ.+uḡ 47b/07

ḥ.+uḡı

ḥayır ḥ. kesme 37a/06 → ḥayır

ḥasene *Ar. (i.)* iyilik, iyi ve güzel iş → ḥasen, ḥasenāt
ḥ.+ø

ḥ. işlemek 9b/15 → işle-

ḥ.+dür 10a/01

ḥ.+müzden 19a/04

ḥāşıl *Ar. (i.)* husule gelen, olan, meydana çıkan
ḥ.+ø

ḥ. oldıysa 17b/12, 17b/15, 18a/02 → ol, i-

ḥ. olur 38b/04 → ol-

ḥ. olursa 18a/06 → ol-, ø.-sa

ḥaşr *Ar. (i.)* sınırlı ve dar bir yer içine alma
ḥ.+ı (nn) 66b/07

ḥāşşaten *Ar. (e.)* bilhassa, özellikle
ḥ. 57b/02, 57b/09, 58a/01

ḥaste *Far.* hasta, sağlığı bozuk olan kimse

1. (i.)

ḥ.+ø

ḥ. oldı 38b/13-14 → ol-

ḥ. olsa 38a/07, 38a/09 → ol-

ḥ.+si 6b/02

2. (s.)

ḥ.+ø 38a/07

ḥastelik *Far.+T. (i.)* hastalık

ḥ.+ø 49a/15

ḥ.+i (nn) 38a/08

ḥāşā *Ar. (e.)* asla, katiyen, hiçbir şekilde
ḥ. 53a/10

ḥaşerāt *Ar. (i. mec.)* değersiz ve zararlı kimseler
ḥ.+ø 61b/11

ḥaşr *Ar. (i.)* ölüleri diriltip bir araya toplama
ḥ.+ø

ḥ. olur 64a/04 → ol-

ḥāṭır *Ar. (i.)* düşünme, zihin, hafıza

ḥ.+ıma

ḥ. ... geldi 57a/16, 57b/03 → gel-

ḥ.+ına

ḥ. alsa 1b/09, 64b/12 → al-

ḥ.+ları 46b/08

ḥ.+uma

ḥ. ... geldi 57b/08, 57b/13 → gel-

ḥāṭib *Ar. (i.)* cuma günleri camide minbere çıkarak hutbe okumakla görevli olan kimse
ḥ.+ø 16b/08, 17b/16

Ḥatıctü'l-kübrā *Ar. (İ.)* Hz. Peygamber'in ilk hanımı → DİA, 1997, C: 16, 465-466

Ḥ.+ø 26a/16

ḥatim *Ar. (i. din)* Kur'an-ı Kerim'i başından sonuna kadar ezberden veya yüzünden okuma
ḥ.+ø 38a/02

ḥ. itmişçe 38a/01, 46b/04

ḥ.+ile 57a/01, 57a/04, 57a/07 57a/10 →

+(yI)lA

Ḥatim-i İsmā'îl (İ.) Kabe'nin güney duvarının etrafında yarım daire şeklinde alçak duvar
Ḥ.+de 49b/12

ḥattā *Ar. (e.)* bile, dahi, üstelik, bundan başka, hem, dahi, de, gibi üsteleme / katma edatı
ḥ. 2a/13, 3b/17, 4a/04, 5a/01, 7a/13, 16a/09, 16b/07, 25a/13, 30a/15, 32a/11, 35a/02, 44a/03, 55a/08, 56b/14 [=14]

ḥātūn *Far.*

1. (i.) kadın

ḥ.+ø 15a/04, 15a/05, 26a/15, 43b/06, 61b/06

ḥ.+a 15a/03

ḥ.+cuḡum 39a/03

ḥ.+ı (nn) 26a/16, 26a/16

ḥ.+larla 27a/14

ḥ.+uḡ 51a/02

2. (s.) kadın

ḥ. kişi 14b/09, 14b/11, 50b/04, 50b/12, 51a/04

havā *Ar. (i.)* gökyüzü, sema

h.+ø 61a/07

h.+da 16a/11, 41a/01

h.+dan 20b/06

h.+ya 16a/06, 20b/07, 21a/02

ḥavāric *Ar. (i.)* Hz. Ali'ye isyan eden, Hāricī mezhebine uyanlardan her biri, Hāricīler
ḥ.+ø 7b/05, 7b/11, 7b/12, 7b/14, 7b/15,

10a/01, 8a/02, 8a/04, 8a/05, 8a/07, 8a/08,

8a/10, 8a/11, 8a/13, 8a/14, 8b/01, 8b/02,

8b/04, 8b/06, 8b/07, 9a/04, 9a/06, 9a/11,

9a/17, 9b/07 [=25]

ḥavāricūt *Ar. (ç. i.)* ḥavariçler → ḥavāric
ḥ.+ø 7b/07

ḥavl, -vli *Ar. (i.)* çevre, etraf → ÖTS/2 1906, KAL/2 1215.

ḥ.+i (nsn) 26b/10

ḥ.+ide 26b/10

hāy (zf.) hüngür

hāy hāy (ikl., zf.) hüngür hüngür 32a/05-06

hayā Ar. (i. tsvf.) Allah'tan utanma

h.-yıla

hakk-ı h. 43a/11, 43a/12 → hak, +(yI)lA

hayāt Ar. (i.)

1. yaşam, canlı olma, dirilik

h.+da 18b/09

2. ömür

h.+da

hāl-i h. 44a/14 → hāl

h.+ında 37a/10

hayır Ar. (i.)

1. karşılık beklemeden yapılan iyilik, yardım

h.+ø 36b/04, 50a/10, 47b/06, 50a/10, 54a/01, 61b/01

h. hasenātuḡı 37a/06 → hasenāt

h. işledüḡ 50b/03 → işle-

h.+dan 50a/09

h.+ına 61b/01

h.+lar 31a/12

h.+laruḡ 36a/14

h.+uḡ

şāhib-i h. 37a/12 → şāhib

2. (i.) herkesin katında iyi ve makbul hāl, iş

h.+ø 35b/14

h.+dan 16b/10

h.+ı (nsn) 64a/07

h.+la 54a/13, 54a/13 → (yI)lA

h.+sa 35b/12 → ø.-sa

3. (i.) çok (daha, en, pek) hayırlı

h.+ø 12b/05, 12b/07, 54b/04, 61b/01

h. olmayanları 12a/01 → ol-

hayır-endiş Ar.+Far. (s.) iyilik düşünen

h.+ø 47b/05

hayır yok Ar.+T. (i.) işe yaramaz

h.+dur 11b/15 → yok

hayırlı (i.) faydalı, makbul, iyi

h.+ø

h. ola 18b/07 → ol-

h.+dur 7a/07, 19a/07, 64b/11, 67a/12, 67a/13

h.+sı 56b/08

haylī Far. (s.) oldukça fazla, çokça, epey

h.+ø 18b/01, 65b/05

hayrān Ar. (i.) hayranlık duyan, çok beğenen

h.+ø

h. kalalar 64b/14 → kal-

hayrāt Ar. (i.) sırf hayır maksadıyla yapılan

cāmi, köprü sebil, çeşme vb. tesisler

h.+a 47b/02

h.+dan 24a/12

hayvān Ar. (i.) hayvan

h.+ø 7a/13, 44b/14

Hāzā Ar. (s.) “bu” işaret sıfatı 1b/01

Hazān (İ) Özel bir isim (?)

H.+ø

yā H. 35b/04 → yā

hāzır Ar. (s.) bir yerde mevcut olan, bizzat

bulunan, huzurda, göz önünde olan

h.+ø 15a/02

h. geldi 27a/04 → gel-

h. ola 4a/16 → ol-

h. oldı 28b/11 → ol-

h. olmuşlar 39a/14-15 → ol-

hazın Ar. (zf.) hüznü, mahzun

h.+ø

h. görürin 27a/12 → gör-

hazīne Ar. (i.) toplu hâlde bulunan maddi değeri

yüksek şeylerin bütünü

h.+lerinüḡ 7a/10

h.+m 21b/12

h.+ḡ 22a/01

h.+ḡden 21b/13

h.+ḡe 21b/15, 22a/08

h.+sinde 22a/05, 22a/05

h.+sinden 22a/07, 65b/14

h.+sini 23b/08

Haziret Ar. (İ.)

1. saygı sözü

H.+ø

H.-i ‘Alī 45a/07, 45a/12 → ‘Alī

H.-i ‘Alī k.v. 5b/03, 5b/07, 28a/06-07 → ‘Alī, k.v.

H.-i ‘Alī’ye 45a/06 → ‘Alī

H.-i Cebrā’īl ‘a.s. 5b/13 → Cebrā’īl, ‘a.s.

H.-i Emīre’l-Mü’minīn 9a/09, 28b/10, 28b/12 → E.M.

H.-i Emīre’l-Mü’minīn ‘Alī ibni Ebi

Ṭālib k.v. 16b/04-05 → k.v. E.M.,

‘Alī, ibni Ebi Ṭālib

H.-i Emīre’l-Mü’minīn ‘Alī ibni ebi

Ṭālib r. ‘anhu. 29b/13-14 → E.M.,

‘Alī ibni Ebi Ṭālib, r. ‘anhu

H.-i Emīre’l-Mü’minīn ‘Alī kerramallāhū

vechēhū 27b/08, 57a/09-10 → E.M.,

‘Alī, k.v.

H.-i Emīre’l-Mü’minīn ‘Alī’ye k.v.ye

11a/06-07 → E.M., ‘Alī, k.v.

H.-i Emīre’l-Mü’minīn kerramallāhū

vechēhū 9b/02-03 → E.M., k.v.

H.-i Emīre’l-Mü’minīn k.v.ye 7b/05-06

→ E.M., k.v.

H.-i Emīre’l-Mü’minīn k.v.[ye] 9a/17-

11b /01 → E.M., k.v.

H.-i İlahiden 65b/13 → İlahi
 H.-i Fâtıma'ı r. 'anhâ 25b/01-02
 → Fâtıma', r. 'anhâ
 H.-i Muḥammed Muṣṭafâ şalavâtullâhi
 aleyhi ve 'alâ alihî 1b/06-07 →
 Muḥammed Muṣṭafâ, şalavâtullâhi
 aleyhi ve 'alâ alihî
 H.-i Muḥammed Muṣṭafâ şallallâhu
 'aleyhi ve sellem 25a/12 →
 Muḥammed Muṣṭafâ, ş. 'a.s.
 H.-i 'Osmân'a 57b/07 → 'Osmân
 H.-i 'Osmân ibni 'Afvân 29b/12 →
 'Osmân ibni 'Afvân
 H.-i 'Osmân r. 'anhu 57a/07 → 'Osmân,
 r. 'anhu
 H.-i 'Ömer r. 'anhu 2b/17-5a/01, 3a/05,
 5a/09-10, 25b/06, 27a/01-02, 57a/04 →
 'Ömer, r. 'anhu
 H.-i 'Ömer'e 57b/02 → 'Ömer
 H.-i 'Ömer'e r. 'anhu 25b/03-04, 26a/03
 → 'Ömer, r. 'anhu
 H.-i Resül 42b/02 → Resül
 H.-i Resül ş. 'a.s. 38a/06 → ş. 'a.s.
 H.-i Resül'den 'a.s. 64a/02-03 → Resül
 H.-i Resulden ş. 'a.s. 16b/05-06 → Resul,
 ş. 'a.s.
 Emîre'l-Mü'minîn H.-i 'Alî, k.v. 5a/15,
 8a/03 → E.M., 'Alî, k.v.
 H.+i
 Cebrâ'îl H. 9a/08 → Cebrâ'îl
 Ebûbekir H. 60a/04 → Ebûbekir
 'Ömer H. 60a/04-05 → 'Ömer
 Peygamber H. 35a/10, 37b/07, 37b/13
 → Peygamber
 Resül H. 28b/15, 29a/07-08, 31a/16,
 35a/06, 35a/15, 35b/03, 41b/08,
 41b/10, 42a/12, 42a/15, 42b/03,
 43a/03, 43a/05, 43b/01, 43b/03,
 43b/07, 43b/14, 47a/12, 54a/12,
 57a/13, 58a/07, 59b/02, 60a/12, 63b/11
 → Resül
 Resül H. 'a.s. 37b/08, 62b/08 → Resül,
 'a.s.
 Resül H. ş. 'a.s. 5b/08, 24b/11, 33b/13,
 34b/04, 34b/13, 37a/08, 37b/05,
 41b/02, 43a/10, 54b/03, 57a/12,
 59a/12 → Resül, ş. 'a.v
 Resül H. ş. 'a.s.[i] 60a/03 → Resül, ş. 'a.s.
 Resulüllâh H. 51b/11 → Resulüllâh
 Resulüllâh H. ş. 'a.s. 29a/11 → ş. 'a.s.
 Resulüllâh
 H.+ile
 Resül H. 'a.s. 41a/11 → Resül, 'a.s.,

+(yI)lA
 H.+inden
 Ebûbekir H.+ 57a/14 → Ebûbekir
 Resül 'a.s. H. 27b/08-09 → Resül, 'a.s.
 Resül H. 'a.s. 62b/01 → Resül, 'a.s.
 Resül H. 15b/07, 24a/08, 40a/11,
 44a/10, 48b/01, 48b/13, 55b/04,
 56b/07, 65a/06 → Resül
 Resül H. şallallâhu 'aleyhi ve sellemden
 7a/09, 7a/06, 11b/12-13, 20a/08, 61a/13
 23b/15, 29b/04, 30b/08, 47a/09 →
 Resül, ş. 'a.s.
 H.+ine
 Cebrâ'îl H. 34b/14 → Cebrâ'îl
 Peygamber H. 9a/12, 45a/14, 45b/08
 → Peygamber
 Peygamber H. şallallâhu 'aleyhi ve
 sellem 9a/10-11, 12a/13-14 →
 Peygamber, ş. 'a.s.
 Resül H. 28b/14-15, 43a/15,
 63b/09-10 → Resül
 Resül H. ş. 'a.s. 18a/14 → Resül, ş. 'a.s.
 Şeyh Şakîk H. 21b/10 → Şeyh Şakîk
 H.+ini
 Resül H. 42a/15, 50a/05, 53a/02 →
 Resül
 H.+inüñ
 Allâhu te'âlâ H. 24b/12 → Allâhu te'âlâ
 İmâm A'zam H. 2b/03 → İmâm A'zam
 Peygamber H.+inüñ 28a/07 → Peygamber
 Resül H. 35a/13, 41a/01, 66b/08 → Resül
 Resül H. ş. 'a.s. 40b/15 → Resül, ş. 'a.s.
 H.+leri
 'Âişe H. r. 'anhâ 49b/06-07 → 'Âişe,
 r. 'anhâ
 Ebûbekir H. 29b/08 → Ebûbekir
 Ebûbekir H. r. 'anhu 27a/04, 56b/15-
 57a/01 → Ebûbekir, r. 'anhu
 Ebû Hureyre H. 56b/07 → Ebû Hureyre
 Fâtıma H.+leri 26b/04, 28a/10 → Fâtıma
 Fâtıma H.+leri r. 'anhâ 25b/07, 25b/13,
 26b/01, 26b/15 → Fâtıma, r. 'anhâ
 Hasan-ı Başrî H. 63b/12 → Hasan-ı Başrî
 İbrâhîm Edhem H. 52b/01-02 →
 İbrâhîm Edhem
 Mâlik Dinâr H.+leri 13b/04, 13b/06-07
 → Mâlik Dinâr
 Mâlik Dinâr H. idi rahmetullâhi 'aleyhi
 13a/09 → Mâlik Dinâr, rahmetullâhi
 'aleyhi, i-
 'Ömer ibni'l-Ḥattâb H. r. 'anhu 29b/10
 → 'Ömer ibni'l-Ḥattâb, r. 'anhu
 'Ömer H. r. 'anhu 3a/02-03, 25b/08 →

‘Ömer, r.‘anhu

Resül H.+leri 57a/06 → Resül

Resül H.+leri ‘a.s. 30b/15 → Resül, ‘a.s.

Resül H. ş.‘a.s. 57a/03 → Resül, ş.‘a.s.

Şābit Benānī H. 36a/09, 36b/05 → Şābit Benānī

Şaķīķ Belhī H. 21b/08, 22b/15 → Şaķīķ Belhī

Şeyh H. 21b/12 → Şeyh

Şeyh Şaķīķ H. 22b/08 → Şeyh Şaķīķ

H.+lerine

Emin Mehmed Beg H. 2b/08 →

Emin Mehmed Beg

Fāţıma H. 28b/13 → Fāţıma

H.+lerinin 2a/14, 2a/15

H.+ünj 6b/14

H.+ünje 4a/01, 4a/04

H.+ünjde 4a/10

2. (İ.) (Allah için) kat, huzur, nezd

H.+üme 5a/12

H.+ünjde 14b/01

3. (İ.) Bir büyük zatın ismi yerine kullanılır.

H.+ø 28b/02

H.+ine 6a/06

hayri Ar. (i.) hayırla ilgili

h.+ø 1b/03

hefte Far. (i.) yedi günlük zaman dilimi, hafta

h.+ø 19a/10

helāk Ar. (i.) ölme, mahvolma, yok olma

h.+ø

h. eyler 15b/08 → eyle-

h. oldu 3b/14 → ol-

h. olmak 8b/03 → ol-

h. olurun 21b/14-15, 22a/02 → ol-

h. olurlardı 3a/15, 47a/04-05 → ol- ø.-dı

h. oluruz 25b/06 → ol-

h. olup 14b/08 → ol-

helāl Ar. (i.)

1. dinin yasaklamadığı şey

h.+ø

h. ola 49a/13 → ol-

h.+dür 67a/08, 67a/10, 67b/02

dārü’l-h. 24b/10 → dār, dārü’l-helāl

2. nikāhlı eş → KAL/2 1236

h.+ø

h. olmuştur 22a/10 → ol-

hele Far. (e.) istek edatı

h. 61b/09

hem Far. (e) üstelik, bir de, şu da var ki, zāten

h.+ø 31a/05, 67a/04

hem...hem Birden fazla şeyin birlikte

bulunduğunu, birlikte yapıldığını

gösterir. 2a/01, 2a/06, 17a/07, 17a/09

hemān Far. (zf.)

1. hemen, derhal, çabucak

h. 3b/02, 3b/06, 13a/04, 53b/08, 53b/13, 56a/11, 61a/04, 61b/13

2. (zf.) öylece, böylece → ÖTS/2 1930

h. 22a/09

3. (e.) sadece yalnız; illa → KAL/2 1240

h. 62a/04

hemān-dem Far.(zf.) derhal, çabucak, hemen

h.+ø 10b/11, 14b/09, 15a/04, 20b/06,

26b/16, 32b/05, 36b/09, 38b/14,

41b/10, 42a/14, 43a/02, 54b/10,

61a/06, 61b/15, 62a/06, 62a/10,

62a/12 [=17]

hengāme Far. (i.)

1. gürültü, patırtı

h.+dür 61b/12

2. toplantı, cemiyet

h.+i (nsn) 13a/13

henüz Far. (zf.) daha, hālā, şimdiye kadar

h.+ø 16a/08, 27b/10, 31a/14, 49a/11, 51a/04

hep Far. (zf) hep, bütün

h.+ø 3b/16, 11a/15, 11b/04, 17b/13, 18a/03,

19b/09, 21a/05, 21b/01, 22b/07,

24a/15, 25b/05, 31a/04, 33a/09, 36a/07,

36a/13, 47b/03, 48a/09, 52a/02, 52a/04,

56a/10, 58b/10 [=21]

hepsi (zm.) bahsedilenlerin bütünü, tamamı

h.+ni 11b/15

her Far. (s.) her, -nIn hepsi, bütün, cümle

h.+ø 2a/6, 4a/15, 5a/03, 5a/10, 5a/11, 6b/08,

10b/04, 10b/04, 11a/01, 12b/05, 16b/06,

18b/10, 18b/12, 20b/08, 21b/03, 21b/06,

21b/09, 22a/13, 23b/01, 26b/07, 26b/08,

26b/09, 26b/10, 26b/11, 26b/12, 26b/13,

32a/14, 33a/02, 33a/03, 33a/05, 34a/02,

36a/01, 37b/14, 40b/01, 44a/02, 46a/02,

46b/05, 46b/05, 48a/05, 49a/07, 51a/06,

51b/12, 55a/04, 58a/02, 58a/14, 60b/05,

60b/07, 64b/06, 65a/14, 67a/07, 68a/06

[=51]

herbir Far.+T. (s.) tek tek, ayrı ayrı

h.+ø 26b/10, 32a/12, 58a/08, 61b/01

herbiri Far.+T. (zm.) tek tek, ayrı ayrı

h.+ø 57a/13, 62a/08, 65a/02

h.cigi çün 45a/13 → çün

h.müze 7b/09

h.+n 62a/12

h.+ne 62a/11

h.+nüj 36a/05, 37a/01

herze Far. (i.) boş, abes, beyhude söz, hezeyan

h.+ø

h. vü hezeyān 59b/08 → hezeyān

hevā *Ar. (i.)* nefisten gelen arzu

h.+larına

h. uyma- 64a/10 → uy-

h.+larından

nefsümüş h. geçmedüm 63b/05 → nefis,
geç-

h.+sı 53a/04,

h.+sına 53a/04

hey *(e.)* seslenme edatı: 13a/16, 23a/03, 23a/07,
35a/06, 42a/10, 48a/07, 50b/11, 52b/04,
53b/08, 53b/13, 53b/14, 61b/14 [=12]

heybet *Ar. (i.)* ululuk, azamet

h.+inden 25a/15

heybetlü *Ar.+T.* heybetli

1. *(s.)*

h.+ø 3a/11, 3a/14, 3b/06

2. *(zf.)*

h.+ø 42b/01

hezeyān *Ar. (i.)* saçma sapan konuşma

h.+ø

herze ü h. 59b/08 → herze

hıfz *Ar. (i.)* ezberleme

h.+ø

h. eylese 64a/03-04 → eyle-

hırka *Ar. (i.)* hırka

h.+sında 65b/08

h.+sını 65b/08

h.+yı 65b/09

h.+yıldı 26a/02 → ı-

hürmen *Far. (i.)* harman

h.+ø

hüşe-çin-ı h.-i meşāyiha 2a/16-4b/01 →
hüşe, çin, meşāyiha

hırsız *(i.)* ...yı çalan kimse, ugru → hırsuz

h.+ø 8a/13, 22a/01

h.+dan 8a/12

h.+ları 65b/14

hırsızlık *(i.)* hırsızlık

h.+ø

h. itmedüm 66a/04 → it-

hırsuz → hırsız

h.+a 66a/02, 66a/04

hışım *(i.)* aynı soydan gelen veya evlenme
yoluyla aralarında yakınlık bulunanlar

h.+dan 39b/11

h.+ları 36a/13

h.+um 13a/15

hışım *Far. (i.)* öfke, kırgınlık, gazap

h.+ø

h. idüp 46b/11 → it-

hi *Ar. (zm)* Arapça hū zamirinin ebi (baba) ile
birlikte kullanılan şekli. İkisi birlikte onun
babası anlamında kullanılır.

‘an Sa‘īd ibni Müseyyibin ‘an ebi+h.

62a/13 → ‘an, Sa‘īd ibni Müseyyibin

hicāb *Ar. (i.)* perde, örtü, engel, hāil

h.+ø

h. çiker 51b/13 → çik-

hicret *Ar. (i.)*

1. İslām takviminde tarih başı

h.+ün

tāriḥ-i h. 2b/06 → tāriḥ

2. bir yerden başka bir yere göç etme

h.+ø 40a/01

hicv *Ar. (i)* taşlama, yerme

h.+ø

h. eyledi 42a/15 → eyle-

h. eyleye 42b/14 → eyle-

h. ideyin 42b/11-12 → it-

hiç *Far (zf.)*

1. Soru cümlelerinde verilen hükmün söz
konusu olamayacağını anlatır.

h.+ø 6b/08

2. Bir işin tam olarak yapıp yapılmadığını,
sormak için soru cümlelerinde kullanılır.

h.+ø 11b/14, 32a/08, 37b/07, 51b/16,
52a/03, 52a/13, 62a/09

3. asla, katiyen, imkansız

h.+ø 17a/08, 24a/12, 43b/13, 52a/08, 58b/12

4. *(s.)* kötü, değersiz → ÖTS/2 1960

h.+ø 35b/04

hiçbir *Far.+T. (bir. s.)* bir addan önce getirilerek
o adın bildirdiği varlıktan bir tanesinin bile
olmadığını anlatan bir söz

h.+ø 22b/14, 24a/11, 24b/01, 28a/09, 34a/02,
36b/03

hiçbiri *Far.+T. (zm.)* bir teki, biri bile

h.+sine 7a/10

hiçkimse *Far.+T. (zm.)* hiçbir insan, hiçbir şahıs

h.+ø 30b/16

hidāyet *Ar. (i.)* Müslümanlık, İslām dini

h.+ø 14a/15

h. virtüp 35b/15 → vir-

hik *(i.)* gülmeyi, kahkaha atmayı anlatan kök

h.+ø 68a/11

hikāyet *Ar. (i.)* hikāye

h.+ø 3b/08, 5a/14, 6b/01, 9a/05, 10a/02,
11b/05, 12b/08, 15b/09, 16b/13, 18a/16,
19a/08, 20b/03, 21b/07, 24a/08, 28a/06,
30b/07, 34a/05, 35a/03, 36a/01, 37b/05,
38b/05, 40b/04, 43a/15, 44a/15, 45b/08,
46b/07, 47a/11, 48b/13, 49b/10, 52a/09,
53a/05, 54b/08, 55b/11, 56b/13, 58b/01,
59a/10, 60a/03, 60b/08, 61b/02, 62b/09,
65a/13 [=41]

h.-i evvel 2b/17 → evvel

- h.+den 11a/02, 46a/07
 h.+i (nsn) 15a/04
 h.+lerin 2b/05
hikmet *Ar. (i.)* bir şeyin oluşundaki akıl erdirilemeyen sebep, gizli sebep
 h.+ø 65b/13
hikmet-i ilâhî: Allah'ın insan aklının ulaşamayacağı takdir(ler)i
 h.+ø 52b/05-06 → ilâhî
hilâfet *Ar. (i. tsvf.)* şeyhlik görevini, sorumluluğunu üstlenme
 h.+ø
 h. virdi 23b/03 → vir-
 h. virtip 62a/12 → vir-
 h.+i (nn) 53a/05
hile *Ar. (i.)* aldatma, kandırma ve yanıltma amacıyla yapılan tertip, düzen
 h.+ø
 h. ideyin 15a/07 → it-
 h.+yle 54b/15, 55a/10, 55a/10 → +(yI)IA
hile-bâz *Ar.+Far. (s.)* hilekâr, hile yapan, hileci
 h.+ø 54b/08
 h.+dan 55a/04
himmet *Ar. (i.)* çalışma, gayret
 h.+in 56b/11
hîn *Ar. (i.)* zaman, vakit
 h.+de 41b/08
hisâb *Ar. (i.)* hesap
 h.+ø
 h. olup 27a/06 → ol-
 h. olunmuş 10a/07, olun-
 h. olunur 34b/15, olun-
 h.+a
 h. çikilür 8a/15 → çikil-
 h. kitâba şıgmaya 29a/15 → kitâb, şığ-
 h.+sız 29a/14, 33b/03
hişşe *Ar. (i.)* bir kimseye düşen kısım, pay
 h.+si 18a/09, 19b/06, 19b/09
hizmet *Ar. (i.)* bir kimsenin yapmakla sorumlu tutulduğu iş, kendisine verilen görev
 h.+ø
 h. eyledüğün 15a/11 → eyle-
 h.+i (nn) 15a/13
 h.+in 14b/12, 56a/14
 h.+ine 65b/02
 h.+inde 23b/02, 28a/09
hizmet-kâr *Ar.+Far. (i.)* hizmet eden, hizmetçi
 h.+ı (nn) 15a/11
 h.+larına 56a/09
hod *Far.*
 1. (*zm.*) kendi, bizzat
 h. 6b/14, 11a/15, 11b/04, 62b/03
 ğilim-i h. 8a/01 → ğilim
 mâl-ı h. 7b/12 → mâl
 2. (e.) +dA, dahi → KAL/2 1281
 h. 17a/02, 17a/04, 26a/11, 45b/05, 46b/13, 66a/13
hor *Far. (i.)* değersiz, bayağı, hakir
 h.+ø
 h. mı görürsin 22a/10 → gör-
 h. u hâķır iderler 13a/16 → hâķır, it-
horla- küçük gör-, yeyni gör-
 h.-sa 68a/02
Horasân *Far. (İ.)* Kuzeydoğu İran'da bir eyalet
 → DİA, 1998, C: 18, 234-241
 H.+ø 24b/04
horende *Far. (i.)* birinin beslediği kimse, boğaz
 OTL 376, bir kimsenin beslemekle yükümlü olduğu kimseler, boğaz → ÖTS/2 1985.
 h.+si 14a/07
hoş *Far. (zf.)* güzel, iyi, latif
 h.+ø 47b/14, 48a/07
 h. ola 39a/15, 39b/11 → ol-
hüb *Far. (zf.)* güzel
 h.+ø 44b/15, 63b/11
huccâc *Ar. (i.)* hacılar
 h.+ø 32a/01
Hudâ *Far. (İ.)* Allah, Tanrı
 H.+ø 8b/13, 59a/04
 Bâr-i Hudâ 3b/15
 H.+dan 4b/09
hulâşa *Ar. (i.)* bir şeyin, bir sözün özü, özet
 h.+ø
 h?-i fetvâda 67b/11 → fetvâ
hulk *Ar. (i.)* → halk (2.)
 h.+dur
 hüsn-i h. 59a/09 → hüsn
 h.+ıla 51b/12 → +(yI)IA
hün *Far. (i.)* kan
 h.+ø
 h.-i pāk 49a/04 → pāk
hūrî *Ar. (i.)* cennet kızı
 h.+ø 24b/13
 h.+ler 39b/10
 h.+yi 48b/09
hūriyân *Ar. (ç. i.)* huriler
 h.+[dan] 48b/05
 h.+lar 39b/05
hurmâ yaprağı (*i.*) hurma yaprağı
 h.+ø 26a/01
 h.+la 26a/12 → +(yI)IA
hurrem *Far. (zf.)* sevinçli, şen, gönül açıcı
 h.+ø
 şād u h. eyledün 37a/05 → şād, eyle-

hüşuşā *Ar. (e.)*

1. bilhassa, hasseten, özellikle
h. 4a/14, 14b/14, 15a/13, 59a/04
2. ayrıca, bundan başka, → ÖTS/2 2011.
h. 21a/14, 22b/03

hüş *Far. (i.)* akıl, şuur

h.+ø 31a/12

hüşe-çin *Far. (s.)* başak toplayıcı

h.+ø

h.-ı hürmen-i meşāyiha 2a/16 → hürmen,
meşāyiha

hut *(i.) [kut/hut] ET Kut, saadet [EUTS] (uğur, baht, talih, mutluluk), saadet* → ÖTS II/2012.

h.+ø 34a/12

hutbe *Ar. (i.)* cuma namazından önce ve bayram namazlarından sonra hatibin minberde yaptığı dinî konuşma

h.+ø

h. okudıysa 17b/16-18a/01 → oku-, ı-

h. okur 17b/09 → oku-

h.+den 17b/15

hüy *Far. (i.)* alışkanlık, âdet

h.+ları 30a/05

huzūr *Ar. (i.)* önemli bir kişinin var olduğu, bulunduğu yer, veya şahsın önü, katı, yanı

h.+ında 57a/13

huzūr-ı kalb *(i., tsvf.)* Cenabıhakk'ın varlığının her şeyi kaplayıp başka şeye yer bırakmayacak şekilde hissedildiği mertebe
h.+ø

h.+i (nn)

h. olmaya 23b/09 → kalp, ol-

Hübel *(İ.)* İslām evvelinde Kâbe'nin içinde yer alan bir put → DİA, C: 18, 445.

H.+ø 16a/01

hücre *Ar. (i.)* küçük oda, odacık

h.+lerin 66a/05

hücüm *Ar. (i.)*

1. üstüne atılma

h.+ø

h. idicek 32a/14 → it-

2. üşüşme, toplanma

h.+ından 65b/03

hüküm *Ar. (i.)* emir, buyruk

h.+ünj 53a/10

hüner *Far. (i.)* ustalık, beceriklilik, maharet

h.+inden 44b/07

h.+leri 44b/11

hürmet *Ar. (i.)* saygı

h.+ø

h. eyleyse 12b/12 → eyle-

h. eyleye 12b/12 → eyle-

h. eyleyüp 6a/06-07 → eyle-

h. bulur 6a/13 → bul-

h. iden 6a/12 → it-

h. ider 12b/13-14 → it-

h. idüp 5b/03, 6a/04 → it-

h. itdügi 6a/12 → it-

h. itdüğinden ötüri 6a/11 → it-, ötüri

h.+i (nn) 14b/01

h.+ine 61a/05

h.+ini 6a/06

Hüseyn *Ar. (İ.) Ebū Abdillāh el-Hüseyn b. Alī b. Ebī Tālib el-Kureşī el-Hāşimī eş-Şehīd (ö. 61/680). Hz. Peygamber'in torunu, Hz. Fātuma ile Hz. Ali'nin küçük oğlu, Kerbelā şehidi* → DİA, 1998, C: 18, 518-521

H.+ø 28a/12

hüsn *Ar. (i.)* güzellik, iyilik

hüsn-i hulk: *Ar. (i.)* güzel huy

h.+dur 59a/09

hüsn-i zan: *Ar. (i.)* iyi ve güzel kanaat

h.+ø 4b/11

hüzün *Ar. (i.)* tasa, üzüntü, gam, keder

h.+ø

h. üzerine 4b/02, 4b/04 → üzerine

h.+ine 26a/04

I (1, 1)

ı-, i- i- fiili, cevher fiil, ek fiil → ø-, y-, yı-, yi-

ı-dı: ek fiilin hikâye kipi

ağdurmağ+ı-dı 47b/06

karındaşum+ı-dı 28b/16-29a/01

soğak+ı-dı 5b/01-02

yok+ı-dı 5b/10

ı-mış: ek fiilin rivayeti

çok+ı-mış 61b/11

pādişāhlığ+ı-mış 21b/01

yok+ı-mış 7a/13

ı-sa: ek fiilin şartı

çoğ+ı-sa 46a/03

i-di: ek fiilin hikâye kipi

‘ayyār+i-di 54b/08-09

bāzırgān+i-dü+m 21a/04

bilmiş+i-di 25b/03

cemîlelerden+i-di 50b/01

burāk+i-di 29a/01

‘adūs+i-di 41b/15

fāsıklarla+i-di 4a/01

ırak+i-di 58b/05

kişi+i-di 55a/01, 62a/05

küçük+i-dü+m 27b/11

Mālik Dīnār Hāziretleri+i-di 13a/09

melek+ i-di 3a/14

ne+i-di 57b/13

oğudu+i-di 10b/14

ögünmiş+i-di 58b/10

Naşrānī+i-di 15a/04

şatar+i-di 21b/05

var+i-di 2a/13, 3b/10, 6b/02, 12b/09,

13b/16, 15b/10, 18b/01, 21b/10, 36a/01,

38b/05, 41b/15, 42a/02, 44b/08, 49b/11,

50a/14, 50b/01, 54b/08, 58b/01, 60a/03,

60b/10, 62b/04, 65a/13, 65b/09 [=23]

Yahūdī+i-di 6a/12

yaşında+i-di 6b/02, 12b/10

i-miş: ek fiilin rivayeti

şāhibinden+i-miş 44b/12

incitmemek+i-miş 21b/07

var+i-miş 16b/11, 36b/12, 37b/08, 50b/10

Yahūdīlerinden+i-miş 5b/07

i-se: ek fiilin şart kipi

degül+i-se 50b/08

gerçek+i-se 22a/13

günāhkār+i-se 4b/15

meclīs+i-se 61b/01, 61b/02

nāzil oldu+i-se 25a/05

yakar+i-se 12b/13

var+i-se 21a/05, 22b/07, 30a/02, 52a/01,

58b/10, 66b/05, 66a/05

i-ken: ek fiilin zarf-fiili

böyle+i-ken 7a/15

düşmanları+i-ken 26a/05

düşman+i-ken 27b/12

maḥzūn+i-ken 37a/05

murdār+i-ken 7b/01

pādişāhı+i-ken 52b/04

sözde+i-ken 4b/08

var+i-ken 41b/14, 54b/07

zikri olsa+i-ken 34a/06-07

ırmızğan- uyukla-, ayakta uyur duruma gel-

1.-ur 46b/13

ırağ (zf.) → ırağ

1.+ø

1. olsam 9b/14 → ol-

1.+dur 49b/08

ırak uzak → ırağ

1. (i.)

1.+ø

1. ol 25b/14 → ol-

1. idi 58b/05 → i-

2. (s.)

1.+dan 22b/10

1.+dur 49b/08, 49b/09, [49b/09]

İrak Ar. (İ.) Irak

İ.+ø 24b/05

ıraklık, -ğ (i.) uzaklık

1.+ı (nn) 27a/10

ırğad Yun. (i. *ergates*) beden gücüyle çalışan

kişi → ÖTS 2/2048. → ırkathlık

1.+ø 13b/14

ırkathlık, -ğ (i.) ırgatlık → ırğad

1.+a 14a/06

ırmak (i.) denize dökülen büyük akarsu

1.+ø 33a/11

1.+a 33a/12

1.+ı (nn) 24b/13-14, 24b/14

1.+lar 27a/05

ışlāh Ar. (i.) düzeltme, iyileştirme

1.+ø

1. eyle 62a/06 → eyle-

1. eyledüm 62a/06 → eyle-

ışşı → issi

1.+ø

1. başımdan aşdı 3a/16-17 → baş, aş-

İ (i, ī, ĩ, ĩ̇)

i-

1. ol-

i.-digimüz 32a/09

i.-dügimüzi 31a/08

2. peyda ol-, ortaya çık-

i.-miş 20b/06

ĭbādet Ar. (i.) kulluk, tapma, tapınma

ĭ.+ø 7a/09

ĭ. eyledi 14a/01, 14a/07, 42a/04 → eyle-

ĭ. eyledüm 42a/05 → eyle-

ĭ. eylerin 16a/02 → eyle-

ĭ.+den 45b/04

ĭ.+dür 51b/04

ĭ.+e 56b/14

ĭ.+i (nn)

ĭ. kadar 20a/12

ĭ. ile 20a/12 → +(yI)IA

ĭ.+nden 7a/08

ĭ.+üme 60b/10

ĭ.+üñle 3a/09 → +(yI)IA

ibn Ar. (i.) oğul

‘an ‘Abdu’llāhi [i.-i] ‘Ömer 2b/10 → ‘an,

‘Abdu’llāhi [i.-i] ‘Ömer

‘an ‘Ali i.-i Ebi Tālib k.v. 16a/14 → ‘an,

‘Ali ibni Ebi Tālib, k.v.

‘an ‘Alī i.-i Ebi Tālib r. ‘anhu 37a/14-37b/01

→ ‘an, ‘Alī ibni Ebi Tālib, r. ‘anhu

‘an ‘Alī i.-i Ḥasan İ.-i ‘Aliyyī[n] 59a/05 → ‘an

‘Alī ibni Ḥasan ibni ‘Aliyyī[n]

‘an i.-i Abbāsin 65a/03 → ‘an ibni ‘Abbāsin

Ḥaziret-i E.M. ‘Alī i.-i Ebi Tālib r. ‘anhu

29b/13-14 → Ḥaziret, E.M., ‘Alī ibni

Ebi Tālib

Ḥaziret-i ‘Osmān i.-i ‘Afvān

- 29b/12 → Hâziret, ‘Osmân ibni ‘Afvân
 İ.-i ‘Abbās 65a/06 → İbni ‘Abbās
 İ.-i Cebel r. ‘anhu 20a/07-08 → r. ‘anhu
 ‘Ömer İ. ‘l-Hattâb Hâziretleri 29b/10 →
 ‘Ömer ibni ‘l-Hattâb, Hâziret
İbni ‘Abbās *Ar. (İ.) Abdullah bin Abbas, (doğum-619/ölüm?) İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in Hz. Ali bin Ebū Talib'in amcası, Abbas bin Abdulmuttalib'in oğlu, tefsir ve fıkıh alanlarında otorite kabul edilen, çok sayıda hadis rivayet edenler arasında yer alan sahâbi.* → DİA, 1988, C. 1. 76-79
 İ.+ø 17b/07, 29b/03, 30b/07, 31b/01, 32a/12, 40a/10, 55b/03, 65a/06
 ‘an İ. r. [‘anhu] 40a/03 → ‘an r. ‘anhu
 İ+dan 29b/01-02
İbni ‘Abbâşin → **İbni ‘Abbâş**
 İ.+ø
 ‘an İ. 65a/03 → ‘an
 ‘an İ. r. ‘anhu 44a/05, 55a/14 → ‘an, r. ‘anhu
 ‘an ‘Ekrima ‘an İ. r. ‘anhumā 51b/05-06 → ‘an, r. ‘anhumā
 İ. 44a/10
İbni Cebel → Mu‘âz-İbni Cebel
 İ.+ø
 İ. r. ‘anhu 20a/07-08 → r. ‘anhu
İbni Mes‘ūd → ‘Abdu’llâh İbni Mes‘ūd
 İ.+ø 43a/10
İbrâhîm → İbrâhîm bin Edhem
 İ.+ø 21a/06, 21a/07, 52a/14, 52b/07, 52b/09, 52b/10
 İ.+e 52a/12
 İ.+i (nsn) 52b/03
 İ.+üñ 52b/06, 52b/07
İbrâhîm bin ‘Alkame (İ.) → İbrâhîm ibni ‘Alkame
 İ.+ø 7a/05
 ‘an İ. 7a/02 → ‘an
İbrâhîm bin Edhem (İ.) *Ebū İshâk İbrâhîm b. Edhem b. Mansûr. Zâhid, sūfî ve muhaddis* → DİA, 2000, C: 21, 293-295 → İbrâhîm, İbrâhîm Edhem
 İ.+ø 20b/03, 20b/08, 20b/12, 21a/01, 21a/10, 52a/09
 İ.+üñ 20b/07
İbrâhîm Edhem → İbrâhîm bin Edhem
 İ.+ø
 İ. 52b/04
 İ. Hâziretleri 52b/01-02 → Hâziret
İbrâhîm ibni ‘Alkame → İbrâhîm ibni ‘Alkame
 İ.+ø

- ‘an İ. 48a/17-48b/01
İbrâhîm ibni ‘Alkame (İ.) Tabiun dönemi fıkıh, hadis, kırâat ve tefsir bilgini Alkame bin Kays'ın oğlu → DİA, 1989, C: 2, 467
 ‘an İ.+ø 48a/11
ibret *Ar. (i.)* göz açıcı, uyarıcı ders
 i.+ø
 i. alıcı 20b/08 → al-
icâzet *Ar. (i.)* izin, müsaade, ruhsat
 i.+ø
 i. vir 28a/02 → vir-
ictinâb *Ar. (i.)* kaçınma, sakınma, çekinme
 i.+ø
 i. idenlere 12b/01 → it-
 i. itmek 64a/12 → it-
 i. itdügüm 59b/06 → it-
 i. itmeyeler 65a/09 → it-
iç (i.)
 1. bir şeyin kendi sınırları arasındaki kısmı
 i.+e 3a/10
 i.+inde 16a/11, 27a/11
 i.+ine 16a/10, 51a/03
 i.+üme
 i. korğuları düşdi 3a/17 → korğu, düş-
 2. oyuk cisimlerin boşluğu
 i.+inde 15b/13, 16a/08
 i.+inden 16a/04, 41b/05
 i.+e 42a/14, 42b/11
 3. orta, ara
 i.+i 26a/12
 i.+inde 51b/15
 4. bir şeyin, bir yerin bölümlerinden her biri
 i.+ine 31b/08
 5. toplulukların arası
 i.-inde 36a/10, 36a/12, 36a/06, 38b/05, 45a/09
 55a/07, 56b/11, 56b/11, 56b/11, 59b/04
 i.+e 52a/14
 6. derinlik
 i.+inde 22b/13
 7. üst, yüzey
 i.+inde 52a/05
iç-
 1. bir sıvıyı ağza alıp yut-
 i.-dügünleyn 59b/07
 i.-düm 23a/11
 i.-e 49a/03
 i.-erler 36b/01, 49a/01
 i.-erken 27a/16 → ø.-ken
 i.-evüz 27b/01
 i.-eydüm 27a/06 → y.-dü
 i.-medi 42a/04
 i.-mege 32a/05
 i.-mek 36a/07, 49a/04

2. (yf-)

and iç-: ant iç-, yemin et-

... -memek 64a/10 → and

hamr iç-: şarap iç-

... -memek 64a/09 → hamr

sucī iç-: içki iç-

... -se 68a/03 → sucī

içerü (i.)

1. bir kimsenin evi, yeri, kapalı mekân

i.+ø 14b/15, 15a/10, 15a/16, 23a/01, 23a/02,

26a/07, 35a/05, 40b/06, 62a/01

i.+den 61b/06

2. içte kalan yer, iç kısım, iç taraf

i.+ø 61b/13

i.+si 24a/05

içün (e.)

1. maksadıyla, amacıyla, gayesiyle

... i. 7a/07, 30a/04, 36a/14, 45b/06,

48b/11, 48b/11, 50a/09, 53a/06, 59b/02

2. sebebiyle, -den ötürü, -den dolayı

... i. 59b/09, 55b/07, 55b/08

içür- içir-

i.-mekle 56b/12 → +(yI)LA

idin- (yf-)

dost idin-: dost sahibi ol-

... -sün 27b/13 → dost

ümīd idin-: um-

... -üp 2a/04 → ümīd

igne (i.) igne

i.+ø

i. bırakacak yir kalmamış 24b/01 →

bırak-, yir, kal-

ihāta Ar. (i.) etrafını çevirme, kuşatma, sarma

i.+ø

i. eyleyüp тұрur 10a/11 → eyle-

ihlās₁ Ar. (i.) bütün davranışların, amel ve

ibadetlerin sâdece Allah rızası için olması

i.+ile 31a/13, 56b/09 → +(yI)LA

ihlās₂ Ar. (İ.) Kur'an'ın 112. suresi

İ. süresi 37b/15 → süre

İ. süresinin 37b/03, 37b/14 → süre

ihṣān Ar.

1. (i.) bağışlama, bağışta bulunma

i.+ø

i. eyleseler 56b/09 → eyle-

i. itmedüğün 49a/10 → it-

i. ile 36a/12-13 → +(yI)LA

2. (zf.) güzel, iyi

i.+ø

i. ola 6a/16 → ol-

3. (i.) lütuf, kerem, iyilik

i. ile 44a/11 → +(yI)LA

ihṭilāṭ Ar. (i.) görüşme, görüşüp temas etme

i.+ø

i. itme- 64b/05 → it-

ihṭisāṣ Ar. (i.) uzmanlık → OTL 420.

i.+la 2a/16 → +(yI)LA

ihṭiyāc Ar. (i.), yok(sul)luk, zaruret; ihtiyaç

i.+ø

i. çektürmezin 51a/07 → çektür-

ihṭiyār Ar. (i.) kendi isteğiyle hareket etme, iradesini kullanma

i.+ø

i. eyledi 56a/14 → eyle-

i. itme- 64b/02 → it-

i.+ı

i. kalmadı 26a/03-04 → kal-

i.+larına

i. kılarsa 67a/06 → ko-

i.+um

i. kalmadı 61b/15 → kal-

iki (s.) birden sonraki üçten önceki sayı

i.+ø 2b/04, 3a/11, 4a/05, 11a/14, 12b/09,

14a/12, 14b/06, 19b/13, 19b/14, 20b/14,

21b/04, 21b/05, 24b/02, 24b/04, 25b/04,

32b/06, 35b/04, 46b/02, 46b/14, 47a/01,

47a/03, 50b/10, 51a/09, 54a/04, 54a/13,

54a/14, 55a/01, 55a/02, 55a/05, 55a/08,

55a/11, 58b/07, 58b/08, 59a/11, 59b/10,

60a/13, 61a/06, 61a/06 [=38]

bir i.+ø 52b/01 → bir

i.+miz 62a/04

i.+si 4b/03, 19b/13, 19b/14, 19b/15, 28b/14,

58b/04, 67b/11

i.+sine 11a/13, 23b/02

i.+sünün bile 4b/10 → bile

i.-üç 22b/02, 65b/12 → üç

iki bin (s.) iki bin

i.+ø 20a/14

ikinci (s.) iki sayısının sıra sıfatı

i.+ø 7b/13, 27b/11, 38a/10, 38a/13, 45a/10,

56a/07, 58b/13, 63a/06

iki yüz (s.) yüz doksan dokuzdan sonra, iki yüz

birden önce gelen sayı

i.+ø 12b/06

ikrār Ar. (i.) gizlemeyip açıklama, itiraf etme

i.+ø 4b/13

i. eyleye 4a/14 → eyle-

il (i.) halk, ahālî, başkaları, herkes

i.+ø 13b/15

i. ile 34a/12 → +(yI)LA

i.+lerün 59b/05

i.+ün 21b/11

ilāhī *Ar.*1. (*e.*) ey benim Allah'ım

İ. 14a/14, 39a/09, 56a/15

2. (*s.*) Allah'la ilgili, Allah'a ait, Allah'a has

İ.+ø

hikmet-i İ. 52b/05-06 → hikmet

İ.+den

Hâziret-i İ. 65b/13 → Hâziret

(y)İlā (*e.*) isimlerin sonuna gelerek beraberlik,

refakat, vasıta, araç, hâl, tarz, ilişki vb.

anamlarda zarflar yapar: 2a/16, 3a/07, 3a/08,

5a/09, 3a/09, 3a/09, 3b/07, 4a/03, 5b/01,

5b/14, 6a/10, 7a/14, 7b/03, 8a/09, 8b/03,

8b/03, 9a/15, 9b/02, 10b/09, 10b/09, 10b/15,

11a/10, 12b/11, 13a/05, 13a/07, 13b/01,

13b/11, 13b/11, 14a/14, 14b/11, 15a/07,

15a/15, 15b/12, 15b/08, 16a/07, 17a/10,

18b/09, 19a/12, 19a/14, 19a/15, 19b/04,

19b/05, 20a/12, 20b/01, 20b/14, 21a/04,

21a/09, 21a/15, 21a/12, 21b/04, 21b/06,

21b/13, 22a/10, 22a/12, 22b/03, 22b/12,

23a/02, 23a/09, 23a/10, 24a/02, 24a/03,

24a/04, 25a/13, 25b/10, 26a/02, 26a/09,

26a/12, 28a/14, 28b/02, 29b/08, 30a/04,

30a/15, 30b/04, 30b/11, 31a/07, 31a/13,

31a/13, 31b/02, 32a/16, 32b/07, 32b/14,

34a/11, 34a/12, 35a/04, 35a/10, 35a/14,

36a/04, 36a/05, 36a/08, 36a/08, 36a/13,

36b/03, 36b/03, 37a/02, 37b/13, 38a/15,

38b/09, 39a/11, 41a/11, 41b/04, 41b/11,

42b/02, 42b/08, 43a/11, 43a/12, 44a/11,

44a/11, 44b/10, 45a/08, 45a/08, 46b/09,

46b/09, 46b/15, 47a/01, 47b/06, 47b/06,

47b/11, 51a/03, 51a/04, 51a/06, 51a/12,

51a/14, 51b/12, 53a/03, 54a/13, 54a/13,

54b/15, 55a/02, 55a/06, 55a/11, 55a/12,

55b/14, 56a/03, 56b/01, 56b/01, 56b/02,

56b/09, 56b/09, 56b/12, 57a/01, 57a/07,

57a/10, 57b/14, 57b/15, 58a/02, 58a/03,

59a/11, 59a/11, 59a/13, 59b/10, 60b/13,

61a/02, 61b/12, 61b/12, 61b/15, 62b/02,

62b/15, 63b/08, 63b/08, 63b/08, 64a/04,

64a/04, 64a/08, 64a/13, 65b/03, [66a/12.]

66a/13, 66b/01, 66b/06, 67a/06, 67a/09,

67b/01, 67b/01, 67b/09, 67b/13, 67b/13,

67b/14, 68a/01, 68a/06, 68a/08, 68a/13

[=179]

İ.+ydi 31a/13 → y.-di

ilām *Ar.* (*i.*) bildirme, anlatma

İ.+ø

İ. eyledi 23a/14 → eyle-

ilenc (*i.*) beddua → YTS126, DS II/2520.

İ.+ø

İ. eyleye 37a/12 → eyle-

ilerü (*zf.*) önde bulunan taraf, ön taraf

İ.+ø 41a/14, 60a/05, 61a/03, 61a/03

ilet-, d-

1. götür- veya getir-, ulaştır-, erıştır-

İ.-ø 38b/02

İ.-di 22b/09

İ.-diler 10b/11, 66a/02

İ.-eler 34a/13, 48a/11, 58a/13

İ.-eyin 22b/06

İ.-üñ 10b/03

İ.-ür 20b/10

2. (*yf-*)

selām ile-: selam gönder-

... -esin 49b/15 → selām

ilhām *Ar.* (*i.*) Allah'ın ilahî feyz yoluyla

peygamberlerin ve seçkin kulların gönlüne

verdiği ilahî düşünce, hâlet ve duygular

İ.+ø

İ. bıraktı 61b/04 → bırak-

İ.-ı Rabbāni 2b/02 → Rabbāni

ilim *Ar.* (*i.*) bilim

İ.+ø 7a/09, 7b/05, 7b/07, 7b/10, 7b/11,

9b/11, 7b/12, 7b/14, 7b/14, 8a/02, 8a/02,

8a/05, 8a/05, 8a/06, 8a/07, 8a/08, 8a/09,

8a/10, 8a/11, 8a/14, 8a/16, 8b/02, 8b/03,

8b/05, 8b/06, 8b/06, 8b/07, 8b/09, 9a/04,

9a/07, 9a/08, 9a/09, 9b/13, 9b/04, 48a/03

[=35]

İ.-i hüd 8a/01 → hüd

İ.-i ezeli 32b/16 → ezeli

İ.+den 7a/06, 7a/12, 68a/10

İ.+i (nsn) 8a/12, 8b/15, 8b/15, 9a/01,

11a/01, 9a/02, 68b/03

İ.+i (nn) 8a/04

İ.+ini 7b/01, 8b/14

İ. ile 7b/02, 7b/03, 58a/01 → +(yI)lā

İ.+üm 54b/07

ilkā *Ar.* (*i.*) ilham etme, kalbe yerleştirme

İ.+ø

İ. iderdi 58b/05-06, 58b/06 → it-, ø.-di

illā *Ar.* (*e.*)

1. istisna bildirir, ...+dAn başka, ancak, sadece

İ. 5a/03, 24a/12, 55a/05

2. bilhassa, hele, özellikle

İ. 7a/11

3. muhakkak, kesin olarak

İ. 23b/05, 25a/08, 30b/16, 44a/01, 46b/09,

47b/08, 48a/01, 54a/13, 59a/14, 61a/14,

63b/02 [=11]

4. aksi hâlde, yoksa, olmaz ise

i. 53b/05, 55b/15, 67a/06

imām *Ar. (i.)* önder, din alimi

i.+ø 18a/03

i.-ı zâhid Ebū Müftīdan 11b/06 → zâhid,
Ebū Müftīdan

i.+’l-müttekīn 5b/09 → müttekīn

yā i.+’l-müslimīn! 36a/12, 36b/06 → yā,
müslimīn**İmām A’zam** *(İ.) Ebū Hanīfe Nu’mān b.**Sābit b. Zūtā b. Māh (ö. 150/767). (?) Hanefī mezheb imamı, büyük müctehid. Daha çok Ebū Hanīfe veya İmām-ı Āzam diye şöhret bulmuştur. → DİA, 1994, C: 10, 131*

İ.+ø

İ. Hâziretinün 2b/03 → Hâziret

imāmlık *Ar.+T. (i.)* → imāmet

i.+ø

i. eyler 17b/10 → eyle-

i. itdiyise 18a/03 → it-

imāmet *Ar. (i.)* imam olma durumu → imāmlık

i.+den

kılduğum i. 18a/02 → kıl-

īmān *Ar. (i., din.)* inanma, inançİ.+ø 14a/15, 30a/14, 30b/06, 33a/02, 40b/02,
41a/09, 67b/14, 68b/04

İ. getürdiler 56a/03 → getür-

İ. getürmek 64a/05

İ. getürüp 23b/01-02, 42b/16-
43a/01 → getür-

İ. getürürler 40b/03-04 → getür-

İ.-ı şaḥīḥ getürdi 59a/03 → şaḥīḥ, getür-

İ.+a

i. gel 23a/13 → gel-

i. gelüp 11a/07-08 → gel-

İ.+ı (nn) 40a/11, 40a/12, 40a/13, 40a/14,
40a/15, 40b/01

İ. kapandı 55a/11 → kapan-

İ. ola 33a/04

İ.+ıdur 40b/02

İ.+ında 68b/02

İ.+ından 41a/09

İ. ile 67b/13 → +(yI)la

İ.+ları 23b/07

imāret *Ar. (i.)* hayır için kurulmuş aş evi

i.+ler 47a/13, 47b/02

imdi *(e.)*

1. buna göre, bu sebepten, o halde, öyleyse

i. 2b/13, 15b/01, 23a/13, 24a/05, 33a/01,
34a/01, 37a/05, 48a/09, 48a/09, 58a/12,
67b/11 [=11]

2. (zf.) bundan sonra

i. 13a/07, 22a/13, 22b/01, 22b/06, 25a/04,
66b/06, 67a/07 [=11]

3. (zf.) şimdi

i. 11b/16, 28b/12, 47a/03, 51a/09

imtina *Ar. (i.)* mümkün olmama, imkansızlık

i.+dur 25a/03

imtiyāz *Ar. (i.)* üstünlük, ayrıcalık

i.+ıdur 18a/10

in₁ *(i.)* yabani hayvanların kendilerine barınak edindikleri kovuk

i.+ø 22b/14

in₂ *(i.)* bir şeyin iki boyutundan daha küçük olanı, genişlik, arz

i.+i (nn) 29b/07

in-

1. aşağıya doğru gel-

i.-di 36a/05

i.-diler 17b/01

i.-er 16a/11, 38b/09, 45b/12

i.-üñ 17a/14

i.-üp 20b/06, 41a/04, 41b/09, 45b/14

2. misafir ol-, kalmak üzere gel-, konakla- → KAL/2 1415

i.-di 20b/05

i.-diler 65b/06

3. (Allah’ın emirleri için) gönderil-, nazil ol-

i.-digün 25b/15

i.-mek 60b/01

4. (hayvandan inerek) yere ayak bas-

i.-e 32b/14, 44b/13

i.-üp 42b/01

inan-

1. kabul ve tasdik et-, iman et-

i.-acaḥ 23b/03

i.-maḥ 64a/06, 64a/06

i.-mamış olursın 20b/01 → ol-

i.-mañ 42a/07

i.-mayınca 20a/13

i.-mazlardı 46b/08 → ø.-dı

[i.-ırlardı] 46b/09

2. güvenilir bul-, güven-, itimat et-

i.-alum 53b/11

i.-ur mısız 53b/09 → ø.-

incin- gönlü kırıl-, gücüne gidip üzü-

i.-üp 37a/12

incit- bir kimseye, bir şeye zarar ver-

i.-medi 16b/10,

i.-memek

i. imiş 21b/07 → i.-

i.-se 37a/11

incü *(i.)* inci

i.+den 29b/16

i.+dendür 48b/15

indür-

1. Allah'ın emirlerini peygamberleri aracılığıyla kullarına göndermesi

i.-di 8b/14, 26b/03

i.-mek 60a/15

i.-ür misin 60b/01-02

2. (yf-)

hatim indür- Kur'an-ı Kerim'i başından sonuna kadar ezberden veya yüzünden oku- ... -mişçe 38a/02 → hatim

inile-

i.-düklerin 32b/12

i.-yüp 39b/08

inkār *Ar. (i.)* vazgeçme, cayma

i.+ø

i. geldi 61b/13, 61b/15 → gel-

i. eyledi 62a/02-03 → eyle-

ins *Ar. (i.)* insan → insan

i.+ø 42b/04

insāf *Ar. (i.)* Hakka ve adalete uygun davranış, adaletle hareket etme, merhametli davranma

i.+ø 63b/14

insān *Ar. (i.)* insan, âdem, âdemoğlu

i.+ø 7b/02

insāniyet *Ar. (i.)* insan olma durumu

i.+den 39a/09

ip *(i.)* ip

i.+ø

i. dağdı 52b/03 → dağ-

iplik, -g *(i.)* iplik

i.+ini 28a/12

ir-

1. belli bir yere, noktaya var-, vasıl ol-, eriş-

i.-di 31b/05

i.-enleri 18b/03

2. er-, evliyā ol-

i.-er 7b/03

irādet *Ar. (i.)* gönle hâkim olan istek, arzu

i.+ø

i.-i tāmme 2b/01 → tāmme

irice *(s.)* sert, katı → KAL/2 1429.

i.+ø 32a/03

iril- uzaklaş-, ayrıl-, git-

i.-meyince 41a/02

irinli *(s.)* irin toplamış, cerahatli

i.+ø 27a/16

iriş- eriş-, yetiş-

i.-üüp 33b/05

irşād *Ar. (i.)* hak yolu gösterme

i.+a 62a/12

irte *(zf.)* bir sonraki günün sabahı, yarın

i.+ø 14a/04, 14a/08

i.+ye

i. degin 58a/03 → degin

İsā *(İ.)* Kur'an'da adı geçen ve kendisine kutsal kitap "İncil" verilen peygamber → DİA, 2000, C: 22, 465-472

İ.+ø 26a/16, 4b/10

İ. Peygamber 4b/03 → Peygamber

İ. Peygamber 'a.s. 4a/17 → 'a.s.,
Peygamber

İ. Peygamber 'a.s.'a 19a/14 → 'a.s.,
Peygamber

yā karındaşum İ.+ø 4b/06 → yā, karındaş

isim *Ar. (i.)* ad

i.+ø

i.-i cāmī'a 17a/07 → cāmī'a

i.+ine 54b/09

İslām *Ar. (İ.)* Müslümanlık, İslam dini

İ.+ø 13a/10, 13b/06, 13b/07, 14a/14, 41a/11,
41a/14, 41b/06, 59a/08, 68b/07

dīn-i İ. 13a/08 → dīn

İ.+a 14b/04, 41a/04, 41b/10, 42b/05

İ. gelüp 59a/12 → gel-

İ.+da 59b/03

hālet-i İ. 59a/14, 59b/01, 59b/02 →
hālet

İ.+ı 51a/16, 51a/16

İ.+umı 51b/01

İ.+uñ 41b/03

issi

1. *(i.)* sıcaklık → ışı

i.+si 15b/14

i.+sine 32a/02, 32b/04, 32b/08

2. *(s.)* sıcak

i.+ø 32a/05

işneyn *Ar. (s.)* ikinci

i.+dür

yevmü'l-i. 19a/15 → yevm

isrāf *Ar. (i.)* gereksiz yere harcama, savurganlık

i.+ø

i. itmişsin 50a/13 → it-

İsrāfīl *Ar. (İ.)* dört büyük melekten kıyamet

gününde sūra üflemekle görevli olan → DİA, 2001, C: 23, 180-181

İ.+ø 17b/14

İ. 'a.s. 17b/09 → 'a.s.

iste-

1. bir şeye karşı istek duy-, o şeyi arzula-

i.-di 23a/09, 60a/15

i.-diler 3b/01, 35a/13, 55a/09, 66a/03

i.- mediler 60b/01

i.- mege 14a/04

- i.-mez 11a/14
 i.-ŋ 49a/12, 49a/12
 i.-r 9a/13, 11a/01, 11a/13, 36a/08, 45a/10, 45a/10, 45a/12
 i.-rler 32b/09
 i.-yicek 13b/08, 38a/15
 i.-yü
 i. geldi 62a/02 → gel-
 i. yörürsin 13a/01

2. araştır-

- i.-di 65b/11
 i.-dünjüz 66b/02
 i.-ye 63a/04
 i.-yelüm 13a/08, 13a/08

3. dile-, talep et-

- i.-dügi 64b/03
 i.-medüm 51a/01
 i.-r 63a/15
 i.-rsin 51a/01
 i.-yem 50b/15

4. (yf-)

- ‘afv iste-: günahın, kabahatın, suçun veya kusurun bağışlanmasını talep et-
 ... -di 52b/07 → ‘afv

istigfār Ar. (i.) pişmanlık, tövbe etme

- i.+ø
 i. eyledüm 61b/08-09 → eyle-
 i. ideler 56b/10 → it-
 i. idüp 50a/04 → it-
 i. u tevbe 18b/16 → tevbe
 i.+a 18b/15
 i.+ıla 13a/06

istikbāl Ar. (i.) karşılama, karşılamaya çıkma

- i.+ø
 i. eyledi 45a/06-07 → eyle-

‘iṣyān Ar. (i.) karşı gelme, itaatsizlik etme

- ‘i.+umı 45b/10
 ‘i.+uŋ 45b/09

iṣ (i.)

1. durum, hadise, vaka, olan ve yapılan şey

- i.+ø 53b/14
 i. geçti 66a/13 → geç-
 i.+e 42a/15
 i.+i (nsn) 67b/04, 67b/05, 67b/06

2. mesele, sorun

- i.+i 40b/13
 i.+üm 58b/08

3. geçinmek için para karşılığı yapılan çalışma

- i.+cigez 14a/02

4. birinden istenen hizmet, birine verilen görev

- i.+üme 17a/11

5. etkinlik, çalışma

- i.+ø 34a/14

6. +A bağlı olan, ... ile ilgili

- i.+lerde

hayır i. 50a/10 → hayır

iṣāret Ar. (i.)

1. bir şeyi, anlatılmak istenen bir manayı el, parmak, kaş, göz, baş ile gösterme

- i.+ø

i. eyledi 53b/07 → eyle-

i. eyledük 41a/14 → eyle-

2. belirti, iz, alamet

- i.+ø

i. eyledügi 66b/09 → eyle

iṣbu (zm.) bu, işte bu

- i.+dur 9b/07

iṣburada (zm.) burada, işte burada

- i.+dur 55b/14

iṣit-

1. kulak yoluyla duy-

- i.-di 42a/10
 i.-diŋüz 9b/03
 i.-dügi 6b/11
 i.-dünleyn 7b/05, 32b/06
 i.-dük 9b/04, 31b/09, 32a/08, 35b/05
 i.-dükleyin 6b/12
 i.-düm 4a/12, 31b/02, 51a/02, 53a/02
 i.-dünjüz 32a/08, 35b/05
 i.-düp 9a/04, 56a/04, 56a/14, 62b/05
 i.-dür misiz 62a/09
 i.-dürün 6b/05
 i.-e 32b/12, 62b/11, 62b/12
 i.-en 33a/15
 i.-icek 26a/12, 26b/16, 32b/01, 35b/04, 44b/03
 i.-meyeydüm 27a/03, 27a/08, 27a/07
 i.-se 67b/10
 i.-ürin 62b/14
 i.-üp 41a/08, 41b/08, 41b/12
 i.-üp dururdu 54b/15

2. haber al-, öğren-

- i.-icek 32b/10
 i.-düm ki 24a/01
 i.-medüŋ 63b/04
 i.-üp 9b/07, i.-üp 16a/13

3. dinle-

- i.-medi 13b/02

iṣle-

1. yap-

- i.-di 3a/07
 i.-dügin 52a/05
 i.-dügümüz 53b/14
 i.-düm 63b/10, 67b/05
 i.-dünj 50a/09, 50a/13, 50a/15, 63b/11

- i.-dügüñ 45b/10
i.-medin (zf-) 67b/04
i.-memiş olsa 67b/05 → ol-
i.-se 67b/06
2. para kazanmak için çalış-
i.-leyesin 14a/02
3. ibadet yap-
i.-dükçe 14b/13
4. (yf-) kıl-, yap-, et-
‘amel işle-: iş, ibadet yap-
... -ø 13b/13 → ‘amel
... -düg 44b/06 → ‘amel
... -memiş ola 24a/13 → ‘amel, ol-
... -mişçe 12b/06 → ‘amel
günāh işle-: günah sayılan bir şeyi yap-
... -düg 17a/14 → günāh
... -düm 43b/01 → günāh
... -mek 9b/15 → günāh
... -memek 9b/15 → günāh
... -memiş gibidir 43b/13 → günāh, gibi
... -rdüm 4a/01 → günāh, ø.-dü
... -rsek 13a/05-06 → günāh, ø.-se
... -seler 56b/10 → günāh
hasene işle-: iyi ve güzel iş yap-
... -mek 9b/15 → hasene
hayır işle-: Allah katında makbul bir iş yap-
... -di 47b/06 → hayır
... -düg 50b/03 → hayır
i.-dügüñüz hayırlar 31a/12 → hayır
- ‘işrīn Ar. (s.) yirmi, yirminci
hadiş-i ‘i. 43a/05 → hadis
- işüt- kulak yoluyla duy- → işit-
i.-düm 3b/02
- it-
1. yap-, işle-
i.-di 42b/07
i.-düg 38a/08
i.-dügüñüz 31a/13
i.-dügüm gibi 52a/03 → gibi
i.-dügüz 47b/07
i.-elüm 55b/15
i.-erse 58b/04 → ø.-se
i.-ersem 67b/06 → ø.-se
2. düzenle-, tanzim et- → ÖTS/2 2270
i.-dügünleyn 28b/10
3. (yf-) et-
‘afv it-: affet-, bağışla-
... -üp 4a/07 → ‘afv
... -meyüp 4a/09 → ‘afv
āh it-: feryat et-, inle-, şikāyet et-
... -üp 13a/03 → āh
‘ār it-: utan-
... -enlerdür 12a/01
- ... -er 12a/04 → ‘ār
‘arz it-: sun-, arz et-
... -ersin 41b/01 → ‘arz
... -eyin 41b/02, 41b/03 → ‘arz
āşikāra it-: meydana çıkar-, belli et-
... -eler 43b/14 → āşikāra
‘azāb it-: acı çektir-
... -erler 10a/09 → ‘azāb
... -erseñ 4a/09 → ‘azāb, ø.-se
āzād it-: serbest bırak-
... -enler 6b/09, āzād
... -eyin 6b/04, āzād
... -meyeler 6b/09, āzād
bencilik it-: yalnız kendini düşün-,
... -meyüp 64b/03 → bencilik
beşāret it-: müjde ver-
... -erler 35b/13 → beşāret
beyān it-: söyle-, anlat-, ifade et-
... -ivirdi 28b/14 → beyān, vir- (8.)
bey‘ī it-: pazarlık et-
... -üp 44b/05 → bey‘ī
cehd it-: gayret et-
... -üg 24a/01, 24a/01 → cehd
cehd ü cidd it-: gayret et-, çalışıp çabala-
... -egördiler 10b/02 → cehd, cidd, gör-
cem‘ it-: topla-
... -ivireyin 13b/09 → cem‘, - vir- (8.)
cenk it-: savaş-, harp et-, muhārebe yap-
... -mege 61a/02 → cenk
cüst ü cū it-: araştır-, soruştur-, ara-
... -erken 66a/01 → cüst ü cū, ø.-ken
çāre it-: çāre bul-
... -elüm 41b/13-14 → çāre
da‘vā-yı rubūbiyet it-: ilahlık davası et-
... -er 8b/08 → da‘vā, rubūbiyet
du‘a it-: dua et-
... -eler 18a/04-05 → du‘a
... -erin 23a/13 → du‘a
... -melü olıcağ 17b/11 → du‘a, ol-
... -meyeyin 52b/12 → du‘a
... -üp 17b/14, 35b/14 → du‘a
emr it-: emir ver-
... -em 24a/14 → emr
... -erler 31b/10 → emr
... -se 31b/12 → emr
... -sem gerekdür 24a/13-14 → emr
eksük it-: eksik et-, noksan bırak-
... -meye 21a/12 → eksük
eylük it-: iyilik et-
... -miş olursın 52b/11 → eylük, ol-
eziyet it-: işkence et-
... -er 3a/02 → eziyet
fark it-: fark et-

... -emeyeler 33b/01 → fark
 feryād it-: yüksek sesle bağır-, haykır-
 ... -eler 31a/07 → feryād
 ... -üp 32b/01, 44a/03 → feryād
 feryādlar it-: → feryād it-
 ... -üp 32a/02 → feryād
 fikir it-: düşün-
 ... -en 34b/03 → fikir
 ... -se 4b/13, 23b/08 → fikir
 ... -üp 45b/03 → fikir
 ğaybet it-: gıybet yap-
 ğaybetün it-
 ... -dükleri 52a/07 → ğaybet
 ğazālar it-: cihat et-
 ... -üp 31a/09 → ğazā
 ğazab it-: öfkelen-, hiddetlen-, kız-
 ... -üp 17a/05 → ğazab
 ğusul it-: boy abdesti al-
 ... -üp 31a/10, 58b/08 → ğusul
 ħabs it-: hapset-
 ... -üp 30b/09 → ħabs
 ħac it-: hacca git-
 ... -enler için 55b/07 → ħac, için
 ... -meyenlerün 55b/07 → ħac
 ... -mek 18b/11 → ħac
 ħacc-ı mebrūr it-: makbul hac yap-
 ... -erler 18b/10 → ħac, mebrūr
 ħālīfe it-: halife yap-
 ... -ersin 17a/04 → ħālīfe
 ħalk it-: yarat-, yoktan var et-
 ... -üp dururın 46a/02, 46a/03 → ħalk
 ħamd it-: şükret-
 ... -erler 35b/13 → ħamd
 ħatim it-: Kur'an'ı baştan sona oku-
 ... -mişçe 38a/01, 46b/04 → ħatim
 ħırsızlık it-: çal-, sirkat et-
 ... -medüm 66a/04 → ħırsızlık
 ħışım it-: öfkelen-, kız-
 ... -üp 46b/11 → ħışım
 hicv it-: kötüle-, taşla-, yer-
 ... -eyin 42b/11-12 → hicv
 ħīle it-: oyun yap-, kandır-, aldat-
 ... -eyin 15a/07 → ħīle
 ħizmetin it-: hizmetini gör-
 ... -dügün 14b/12 → ħizmet
 ħor u ħaķır it-: değersiz ve bayağı et-
 ... -erler 13a/16 → ħor, ħaķır
 hücūm it-: saldır-
 ... -icek 32a/14 → hücūm
 ħürmet it-: saygı göster- → ħürmet
 ... -dügi 6a/12
 ... -düğinden ötüri 6a/11 → ötüri
 ... -en 6a/12

... -er 12b/13-14
 ... -üp 5b/03, 6a/04
 ictināb it-: kaçın-, sakın-, çekin-
 ... -dügüm 59b/06 → ictināb
 ... - 64a/12 → ictināb
 ... -enlere 12b/01 → ictināb
 ... -meyeler 65a/09 → ictināb
 ihsān it-: bağışta bulun-, ver-
 ... -medügün 49a/10 → ihsān
 ihtilāt itme-: karşılaşp görüş-
 ... -memek 64b/05 → ihtilāt
 ihtiyār it-: seç-, tercih et-
 ... memek 64b/02 → ihtiyār
 'ilim da'vāsı it-: ālim olduğunu iddia et-
 ... -ersin 9a/09 → 'ilim, da'vā
 ilkā it-: ilham et-, kalbe yerleştir- → ilkā
 ... -erdi 58b/05-06, 58b/06-07 → ø.-di
 imāmlık it-: imamlık et-, namaz kıldır-
 ... -diyise 18a/03 → imāmlık, i-
 isrāf it-: israf et-
 ... -mişsin 50a/13 → isrāf
 istiğfār it-: tövbe et-
 ... -eler 56b/10 → istiğfār
 ... -üp 50a/04 → istiğfār
 i'tikād it-: inan-
 ... -mek 64a/06 → i'tikād
 ... -meyince 20a/15 → i'tikād
 qabūl it-: kabul et-
 ... -esin 63a/01 → qabūl
 qan it-: kan dök-
 ... -ici 17a/04 → qan
 qarār it-: dur-, sabit ol-
 ... -emedüklerinin 23b/06 → qarār
 qaṭ' it-: kes-, son ver-
 ... -memek 64b/06 → qaṭ'
 ... -üp 39a/10 → qaṭ'
 kifāyet it-: yeterli ol-
 ... -er 46b/06 → kifāyet
 kullık it-: → kulluk it-
 ... -eyin 13b/15 → kullık
 kulluk it-: Allah'a kul ol-
 ... -dügüm 14a/08 → kulluk
 maḥv it-: yok et-, perişan et-
 ... -e 9b/16 → maḥv
 ... -er 10a/01 → maḥv
 ma'şiyet it-: günah işle-
 ... -dügün 20a/10 → ma'şiyet
 men' it-: yasakla-, engelle-, önüne geç-
 ... -emez 38b/06 → men'
 merḥāba it-: selam ver-, merhabalaş-
 ... -üp 54b/10 → merḥāba
 merḥamet it-: acı-, esirge-, koru-
 ... -üp 39a/02 → merḥamet

muşāḥabāt it-: sohbet et-
 ... erken 27a/15 → muşāḥabāt, ø.-ken
 ... -mege 4a/02 → muşāḥabāt
 müslimān it-: Müslüman yap-
 ... -eyin 60b/11 → müslimān
 münacāt it-: yalvar-, yakar- → münacāt
 ... -erken 36a/02 → ø.-ken
 ... -üp 11b/07, 14a/13, 39a/08-09,
 naẓar it-: bak- → naẓar
 ... -erdüm 47b/04, 47b/13 → ø.-dü
 ... -dügünleyn 26a/03
 ... -meden (zf-) 43a/13
 nef^c it-: fayda et-
 ... -er 45b/06 → nef^c
 nehy it-: yasakla-, engelle-, men et-
 ... -dugi 15b/11 → nehy
 ... -dügünden 60b/02 → nehy
 nevḥa it-: ölünün arkasından sesle ağla-
 ... -üp 31b/14 → nevḥa
 nidā it-: seslen-
 ... -eler 49a/14 → nidā
 ... -üp 28a/02 → nidā
 pādīṣāh it-: pādīṣāh yap-
 ... -eyin 53a/09 → pādīṣāh
 raġbet it-: alaka göster-, teveccüh et-
 ... -erlerdi 65b/02 → raġbet, ø.-di
 raḥmet it-: acı-
 ... -ersen 2b/16 → raḥmet, ø.-se
 ... -ici 2b/13 → raḥmet
 ... -meyin 39b/14 → [raḥmet]
 ... -sün 19a/05 → raḥmet
 Allah raḥmet itsün: ölen bir
 Müslümana rahmet temennî eden duâ
 sözü → Allah, raḥmet 55a/03/05/07
 reca it-: ümit et-, um-
 ... -erler 2b/01 → reca
 rivāyet it-: anlat-, söyle-, naklet-
 ... -er 9b/12, 12a/12, 16b/05,
 27b/16, 30b/07, 35a/03, 47a/08,
 49b/11, 56b/07, 65a/06 → rivāyet
 rüicū^c it-: dön-, geri dön-
 ... -diler 36a/07-08 → rüicū^c
 ... -icek 38a/12, 55a/08 → rüicū^c
 şabr it-: sabret-, tahammül et- → şabr
 ... -elüm 32a/03, 32a/04, 32a/05
 ... -emezdük 32a/02 → ø.-dü
 ... -emezler 32b/08
 şadaḳa it-: sadava ver-
 ... -eyin 22b/07 → şadaḳa
 şālīḥ it-: uygun, güzel, makbul yap-
 ... -meyince 35b/15 → şālīḥ
 secde-i şükür it-: şükür secdesi yap-

... -erin 28a/05 → secde, şükür
 ... -eyin 28a/02-03 → secde, şükür
 selām it-: selām gönder-
 ... -er 37b/11, 45b/14 → selām
 şenā it-: öv-, methet-
 ... -seler 54b/04 → şenā
 sevḳ it-: gönder-, yolla-
 ... -üp 23a/12-13 → sevḳ
 seyrān it-: gezinti yap-, gez-, dolaş-
 ... -erük 2a/08 → seyrān
 seyr it-: gezip dolaş-, gez-
 ... -erek 18b/01 → seyr
 şoḥbet it-: sohbet et-
 ... -erlerdi 58a/04 → şoḥbet
 suʾāl it-: soru sor-
 ... -elüm 7b/08 → suʾāl
 ... -digiñüz 8b/11 → suʾāl
 ... -üp 19a/01 → suʾāl
 şehādet it-: şahitlik et-, tanıklık yap-
 ... -erin 10a/04 → şehādet
 ... -memek 64a/10 → şehādet
 ... -mege 58a/12 → şehādet
 şikāyet it-: durum(un)dan yakın-, sızlan-
 ... -erler 40b/06 → şikāyet
 taʿaccüb it-: hayret et-, şaşır-
 ... -diler 6b/08 → taʿaccüb
 ... -düklerin 6b/12 → taʿaccüb
 ... -üp 26a/08, 39b/05 → taʿaccüb
 taşdıḳ it-: doğrula-, gerçekle-
 ... -erler 41a/08-09 → taşdıḳ
 taḳdīm it-: öne al-, öncelik tanı-
 ... -erdüm 4a/06 → taḳdīm
 taḳdīr it-: ezelde Allah'ın karar vermesi
 ... -üp dururdum 32b/16 → taḳdīr
 taḳdīs it-: Allah'ı noksanlıktan tenzih et-
 ... -icilerüz 17a/02 → taḳdīs
 taleb it-: iste-, arzu et-
 ... -erler 39b/14 → taleb
 taʿlīm it-:
 1. öğret-
 ... -er 9a/08 → taʿlīm (1.)
 2. öğren-
 ... -erlerdi 13a/12-13 → taʿlīm (2.)
 taḳrīlīḳ daʿvāsın it-: ilahlık iddiası et-
 ... -er 8b/08-09 → taḳrīlīḳ, daʿvā
 taşrīḥ it-: açık açık anlat-, apaçık belirt-
 ... -üp 11a/15-16 → taşrīḥ
 tavāf it-: kutsal sayarak etrafında dolaş-
 ... -digiñüz 17a/15 → tavāf
 tecrībe it-: dene-, sına-, tecrübe et-
 ... -elüm 12b/11 → tecrībe
 ... -eyin 58b/07-08 → tecrībe
 ... -mek 13a/01 → tecrībe

tedārük it-: edin-, sağla-, hazır et-

... -eyin 42a/01 → tedārük

terbiyet it-: masrafları(nı) karşıla-

... -mek 64b/06 → terbiyet

terk it-: bırak-

... -di 56a/14 → terk

... -ersej 20b/01 → terk

... -memek 64b/07 → terk

... -üj 56a/10 → terk

... -üp 11b/14, 12a/03, 53b/04 → terk

tesbiḥ it-: Allah'ı eksiklikten tenzih et-

... -enlerdür 18b/10 → tesbiḥ

... -erin 48b/10 → tesbiḥ

... -er 62b/12-13 → tesbiḥ

... -icilerüz 17a/03 → tesbiḥ

... -üp 17a/02 → tesbiḥ

tevbe it-: tövbe et-

... -diler 35b/06 → tevbe

teveccüh it-: yönel-

... -üp 63a/14 → teveccüh

tevekkül it-: işlerini Allah'a bırak-

... -erdi 21b/09 → tevekkül

... -eyin 22b/08 → tevekkül

tevcîḥ it-: bir kimseye bak-

... -üp 31a/14 → tevcîḥ

ticāret it-: ticaret yap-

... -eyin 28a/14 → ticāret

ʿuḳūbet it-: ceza ver-

... -megi 20b/02 → ʿuḳūbet

ʿurḳ it-: ipe bağla-

... -mek 66a/03 → ʿurḳ

vaḥy it-: emir, hüküm haber bildir-

... -er 38a/07 → vaḥy

yād it-: hatırla-, an-

... -üp 57a/16-57b/01 → yād

yimecük it-: yemek tedarik et-

... -eyin 36b/12 → yimecük

yoldaşlık it-: yol arkadaşlığı yap-

... -üp 59a/01 → yoldaşlık

zaḥmet it-: eziyet ver-, zorluk çıkar-

... -ersej 2b/17 → zaḥmet, ø.-se

zarar it-: zararlı çık-

... -er 45b/06 → zarar

žāyic it-:

1. ziyan et-, boşa harca-

... -em 10b/09 → žāyic (1.)

2. yitirmek, kaybetmek

... -medüm 52a/08 → žāyic (2.)

ziyāret it-: görmeye git-

... -üp 36a/02 → ziyāret

zikir it-: an-, yād et-, hatırla-, zikret-

... -er 43a/14 → zikir

... -megile 56a/03 → zikir, +(yI)LA

zinā it-: nikāhsız birleş-

... -mege 68a/03 → zinā

ʿitāb Ar. (i.) azarlama, paylama

ʿi.+ından 31a/14

itdür- (yf-)

gusül itdür-: boy abdesti aldır-

... -e 63b/09 → gusül

ḥarç itdür-: para harcattır-, masraf ettir-

... -meyüp ṭururın 50a/11 → ḥarç

itikād Ar. (i.) inanma, kalben tasdik etme, inanç

i.+ø 5a/01

i. eyleseler 67b/12 → eyle-

i. eyleye 4b/16, 5a/04 → eyle-

i. it- 64a/06 → it-

i. itmeyince 20a/15 → it-

i.+ına

i. göre 4b/14 → göre

i.+ları 23b/07

itirāf Ar. (i.) gerçeği gizlemeden söyle-, açıkla-

i.+ø

i. eyleye 4a/15 → eyle-

ittifāk Ar. (i.)

1. fikir birliğine varma, uyuşma

i.+ø 20b/05

i. eylediler 7a/13, 24b/05, 26a/14 → eyle-

2. tesadüf, rast gelme → KAL/2 1476.

i.+ø 4b/02

iv- acele et-, çabuk davran-

i.-erdüm 4a/02 → ø.-dü

i.-üp 5b/01

ʿīyd Ar. (i.) bayram

ī.+ø

ʿī. eyleyüp 19a/14 → eyle-

ʿī. eylemişdür 19b/02, 19b/05 → eyle-

ʿīydü'l-mesākin Ar. (i.) yoksulların bayramı

ʿī.+dür 18a/13

iyice (zf.) adamakıllı, iyi bir şekilde

i.+ø 3b/17

izā Ar. (i.) eziyet, sıkıntı, incitme, cefa

i.+ø

i. olunduğı gibi 37a/10 → olun-, gibi

i. olunur 37a/10 → olun-

izār Ar. (i.) örtü

i.+ımdur 11a/12

izīn Ar. (i.) serbestlik, müsāade, ruhsat, destur

i.+ø 40b/14

izlāl Ar. (i.) alçaltma, küçük görme, tahkir etme

i.+ø

i. eyleye 53a/05 → eyle-

ʿizz Ar. (i.) yücelik, ululuk

ʿi.+im

ʿi. celālim 3b/05 → celāl

ci.+üm

ci. celâlüm hakkı-çün 4a/15, 10b/09

60b/03 → celâl, hakkı-çün

izzet *Ar. (i)* kudret, kuvvet

i.+ø

Rabbi'l-ci. 48b/07 → Rab

K (k, q)

qaba (*s.*) hacmi büyük olan

q.+ø 20b/11

Kā'be *Ar. (İ.)* Mekke şehrindeki mukaddes bina

K.+ø 40b/09, 40b/14, 41a/04, 42a/11

K.+i (nsn) 17b/02

qābil *Ar. (i.)* olabilir, mümkün

q.+ø

q. olmadı 65b/11 → ol-

kābin *Far. (i.)* nikāhta güvey tarafından geline verilmesi taahhüt edilen para, ağırlık; nikāh

q.+ø

q. kıymak 67a/06 → kıy-

qabir, -bri *Ar. (i.)* ölü evi, mezar

q.+ø 37a/04

q.+imde 3b/07

qabūl *Ar. (i.)* makbul, memnuniyet, onaylama

q.+ø

q. eyle 18a/08 → eyle-

q. eylediyise 51b/01 → eyle-, i-

q. eyledüm 53b/06, 54b/06 → eyle-

q. eyledüñ 56b/01 → eyle-

q. eylemezin 20a/12 → eyle-

q. eyler 50a/13 → eyle-

q. idesin 63a/01 → it-

q. olunmuş 18b/13 → olun-

qabz *Ar. (i.)* bir kimsenin ruhunu teslim alma

q.+ø

q. eylesün 51b/02 → eyle-

qabza-i vāhid *Ar.* aynı yer, aynı mekân

q.+de

q. olalar 33b/03 → ol-

qaç (*s.*) herhangi bir şeyin niceliğini sormak için kullanılan soru sıfatı

q.+ø 21a/06

qaç-

1. yapmayı isteme-, geri dur-, kaçın-

q.-mazdı 15b/11 → ø.-dı

2. korkup çekin-, göze alama-, ihtiraz et-

q.-an 24a/03

3. kurtulmak için süratle uzaklaş-

q.-maz 44b/02

qaçan (*zf.*) ne vakit, ne zaman (ki)

q.+ø 5a/10, 9b/15, 12b/06, 17b/07, 25b/01,

28a/01, 28a/05, 29b/06, 30b/17, 38a/06,

38a/09, 39b/13, 44a/01, 46a/04, 47a/09,

51b/12, 54b/03, 56b/09, 56b/10, 61a/13, 62b/01, 62b/10, 66b/13 [=23]

qaçgın (*s.*) kaçmış kimse, kaçak, firarı

q.+ø 52a/12, 56b/01

qadar (*e.*)

1. bir şeyin, kıyaslandığı diğer bir şey

ölçüsünde, derecesinde veya büyüklüğünde olduğunu anlatan edat

... kadar 5b/08, 20a/12, 23b/01, 30a/14,

30a/14, 33a/02, 49a/03, 60a/02, 60a/02, 60a/07 [=10]

... q.+dur 49a/07

2. (*e.*) ... ölçüde, derecede

q.+ø

bu q. 7b/02, 7b/03, 7b/06, 9a/09,

22b/03, 25a/14, 40b/01, 44b/07,

47a/14, 47b/05, 48a/07 [=11]

ne q. 30b/06, 15a/12, 18a/07, 46a/03,

55a/02, 58b/10, 66a/05, 66b/04

ol q. 11a/03, 24b/07, 34a/09

şol q. 7b/01, 9a/12, 44b/05, 49a/02,

56b/14, 61b/11

q.+dur

ne q. 64b/08

qadarca (*s.*) qadarcık, az miktarda → YTS/133.

q.+ø

şu q. 7b/01-02 → şu

qaddesallāhü sırrahū *Ar.* Allah sırrını kutsal

(pak-temiz) kılsın. 25a/01

qaddesallāhü sırrahu'l-aziz *Ar.* Allah sırrını

kutsal (pak-temiz) kılsın. 2a/14-15

qadeh *Ar. (i.)* bardak

q.+ø 30a/03

q.+ile 30a/04 → +(y)İA

qādir *Ar. (i.)* kudret ve kuvvet sahibi, muktedir

q.+in 8b/13

q.+sen 48a/05 → ø.-se

2. (*s.*) kudret ve kuvvet sahibi

q.+ø 48b/10

qāfile *Ar. (i.)* birlikte yolculuk edenlerin

meydana getirdiği topluluk

q.+ø 50a/07, 55b/14, 55b/14, 56a/06

kāfir *Ar. (i.)* Allah'ın varlığına ve birliğine, Hz.

Muhammed'in peygamberliğine ve Allah'tan

getirdiklerine inanmayan yahut bunlardan

birini inkâr eden kimse

k.+ø 40b/06, 40b/13, 47b/11, 49b/15,

53a/06, 60b/08, 60b/09, 60b/11, 61a/01, 67a/14, 68b/05 [=11]

k. olayım 67b/06 → ol-

k. olsa 67b/12, 67b/13 → ol-

k. olur 67a/09, 67a/10, 67a/12, 67a/13,

67a/14, 67b/01, 67b/02, 67b/03,
67b/04, 67b/05, 67b/06, 67b/07,
67b/08, 67b/09, 67b/10, 67b/11,
67b/13, 67b/14, 68a/01, 68a/02,
68a/04, 68a/05, 68a/06, 68a/07,
68a/11, 68a/11, 68a/12, 68a/13,
68a/14, 68b/01, 68b/02, 68b/03,
68b/05, 68b/07, 68b/08 [=35] → ol-

k. olurlar 68a/09-10 → ol-

k.+den 50a/02

k.+dür 67a/14

k.+e 67b/01

k.+i (nsn) 50a/08, 51b/04

k.+ile 67b/09 → +(yI)lA

k.+ler 30a/15, 30b/02, 30b/03, 30b/05,
33b/03, 40b/05, 41b/12, 42a/08, 60b/12,
61a/04, 62b/02, 62b/06, 62b/06 [=13]

k.+lerden 60b/13-14, 61a/05

k.+lerdi 16a/13 → ø.-di

k.+lere 42a/08

k.+lerle 47b/11 → +(yI)lA

k.+leri 30a/07, 42b/11

k.+lerüj 44b/12

k. miyem 67b/07 → ø.-

k.+üj 60b/09

2. (s.) inanmayan yahut inkar eden

k.+ø 68a/10

kaftān *Far. (i., ḥaftān)* ipekten yapılan uzun ve süslü üst giysisi ÖTS 3/2329.

ķ.+ø 25b/15

ķ.+lar 58a/14

ķ.+lara 27a/13

ķ.+larla 36a/04 → +(yI)lA

kāğid *Far. (i.)* kâğıt

ķ.+ø 52a/04

ķahır, -hru *Ar. (i.)* eziyet, üzüntü, acı

ķ.+uma 17a/09

ķaḥṭṭik *Ar.+T. (i.)* kuraklık sebebiyle ürünün yetişmemesinden ileri gelen kıtlık ve açlık

ķ.+ø 3b/13

ķakı- öfkelen-, kız- → KAL/2 1520, KBS 453.

ķ.-dı 22b/05, 53a/14

ķ.-yup 22b/01

ķakıl- itilip dürtül-

ķ.-dı 14b/09

ķal-

1. hâli devam ettir-, sürüp git-, devam et-

ķ.-a 2b/02, 33a/13, 62b/06

ķ.-duḡuz 43a/01

ķ.-maya 24a/12

ķ.-mayayduķ. 30b/01 → y.-du

ķ.-mayup 30a/15

ķ.-maz 24a/03

ķ.-urlar 25a/10

2. Olumsuzluk ekiye kullanıldığında bahsedilen şeyin tamamıyla yapıldığını, hiçbir şeyin eksik bırakılmadığını anlatır.

ķ.-madı 31a/04

ķ.-mamış 30b/16

ķ.-maz 17a/08, 25a/08

3. Zaman, yer, miktar bildiren kelimelerden sonra kullanıldığı zaman bunların tamamlanmasına, belirtilen kadar zaman, yer, miktar bulunduğunu anlatır.

ķ.-dı 19b/07

ķ.-mışdur 19b/10

4. bir bütünden art-

ķ.-duḡınlayın 54b/13

ķ.-maķ 58b/04

5. olduğu yerde ve olduğu hâlde dur-

ķ.-dı 36b/02

6. olma-, gerçekleşme-, yerine getirme-

ķ.-dı 49a/10

ķ.-sun 58b/06

ķ.-ursa 58b/06 → ø.-sa

7. (yʔ-)

‘āciz ķal-: bir işi yapmaya gücü yetme-

... -dılar 22b/13 → ķal-

... -up 6b/10 → ķal-

ardda kimse ķalma-: akrabası kalma-
ardımda kimsem ķalma-

... -madı 36b/02 → art 2., kimse

borcı ķal-: borcu ödeme-, verme-

... -dı 37b/07 → borç

giri ķal-: sonraya bırakıl-, tehir edil-

... -an 31a/03, 68a/09 → giri

ḥayrān ķal-: şaşır-, şaşırp kal-

... -alar 64b/14 → ḥayrān

iḥtiyārı ķalma- iradesini kaybet-

... -madı 26a/03-04

iḥtiyārıum ķalma-

... -madı 61b/15

igne bırakacak yir ķalma- “İğne atsan yere düşmez.”

... -mamış 24b/01 → igne, bırak-, yir

ķazāya ķal-: geriye atıl-, ertelen-, tehir edil-

... -maya 6a/10-11 → ķazā

ķaldır- → ķaldur (2.)

ķ.-up 51a/12

ķaldur-

1. ayakları üzerinde doğrult-

ķ.-dılar

yatur ķ. 3b/01 → yat-

ķ.-up

secdeden ķ. 33a/08 → secde

ķ.-ma 6a/08

2. daha yüksek bir seviyeye çıkar-
 ̧.-ø 48b/08
 ̧.-a 16a/06
 ̧.-am 5b/13
 ̧.-dı 14a/13, 16a/07, 48b/08
 ̧.-up 51b/02, 65a/14
 ̧.-madım 5b/14
3. başka yere götür-, çek-, varlığına son ver-
 ̧.-avuz 10b/05
 ̧.-madılar 10a/15
 ̧.-mayınca 5b/14
- ̧alk-**
 1. uykudan uyanıp yataktan ayrıl-
 ̧.-a 46b/02
 ̧.-dum 45a/09
 ̧.-duş 45a/08
2. ayakları üzerinde doğrul-, ayak üstü dur-
 ̧.-up 13b/08, 40b/13, 61b/14
3. oturmakta olduğu yerden ayrıl-
 ̧.-masa 61a/14
- ̧alb** *Ar. (i.)* kalp, gönül, yürek
 ̧.+i (nn)
 huzür-ı ̧. 23b/09 → huzür
 ̧.+ine 8b/05
- ̧amer** *Ar. (i.)* ay, mah
 ̧.+ø 19a/15
- ̧āmil** *Ar. (s.)* ilim, fazilet ve hüner sahibi, tam, olgun, bilgili
 k.+ø 48a/07
 k. olur 59a/08 → ol-
- ̧an** *(i.)* kan
 ̧.+ø 35a/06, 35a/09
 ̧. döker 17a/02
 k. dökücü 65a/08-09
 ̧. eyledi 35a/07 → eyle-
 ̧ idici 17a/04
̧an serhoş: zil zurna sarhoş 52a/11-12
 ̧.+ı (nn) 44a/02, 67a/10
- ̧anad**
 1. uçmaya yarayan açılır kapanır organ
 ̧.+ø 61a/06
2. meleklerin, şehitlerin -düşünülen- uzvu
 ̧.+ø 59a/11, 59b/10
 ̧.+ları 30b/09
 ̧.+ın 5b/14
 ̧.+ıyla 5b/14, 6a/10 → +(yI)la
 ̧.+uñla 6a/02
- *̧a+n** *(zm.)* soru zamiri
 ̧.+da *(zm.)* nerede, nereye
 ̧.+ø 7b/13, 8a/09, 9a/09, 20b/06, 20b/10
 ̧.+dur 47a/10, 47a/10, 61b/09
 ̧.+dan *(zm.)* nereden
 ̧.+ø 15a/14, 22a/14, 22b/02, 62a/01
 ̧.+ğı → ̧.+kı (2.)
 ̧.+ø 10b/13, 11a/01, 36b/05, 60b/05
 ̧.+ı *(zm.)* hani, nerede
 ̧.+ø 19b/10, 32b/14
 ̧.+kı
 1. *(zm.)* hangi, hangisi
 ̧.+ñuzdur 41a/13
 ̧.+sı 33b/02, 33b/02
 ̧.+sıdur 64a/05
 2. *(s.)* hangi → ̧.+ğı
 ̧.+ø 3a/08, 4b/12, 4b/13, 36b/06, 39b/12, 50a/12, 68a/05
- ̧ap-** birdenbire çekip al-, yakalayıp tut-
 ̧.-dı 20b/07
- ̧apan-**
 1. geçilmez duruma gel-
 ̧.-mış 10b/01
2. *(yf-)*
 imānı ̧apan- : vefat et-
 ... -dı 55a/11 → imān
- ̧ap kaçak** *(i. ikl.)* mutfak eşyası
 ̧.+ı (nsn) ̧.+ı (nsn) 7a/14
- ̧ap̧ara** *(zf.)* çok kara, simsiyah
 ̧.+ø 63a/11
 ̧. tıtdı 13a/02-03 → tıtd-
- ̧apu** *(i.)*
 1. kapı
 ̧.+ø 14b/09, 15a/09
 ̧.+dan 11a/01
 ̧.+ların 10b/11, 10b/12, 11a/01
 ̧.+larından 10b/13
 ̧.+sı 7b/07
 ̧.+sın 61b/06
 ̧.+sına 9b/05, 10a/10, 10a/13, 10a/15
 12a/15, 10b/08, 24a/13, 24a/14
 ̧.+sında 10b/01, 10b/04, 16b/06
 ̧.+sında 10a/13
 ̧.+sından 10a/12
 ̧.+sıdur 7b/05, 7b/10, 9a/04, 9b/04
 ̧.+sını 10a/10-11
 ̧.+ya 14b/10
 ̧.+yı 10b/02
2. *(i.)* ev, mālīkāne
 ̧.+uma 25b/08
 ̧.+sına 25b/07, 26a/07
3. *(i.)* sokak → ÖTS/3 2399.
 ̧.+dur 26b/07
 ̧.+sında 26b/07, 37b/06
4. *(i.)* herhangi bir yerin önü, çok yakını
 ̧.+ya 26a/03
5. *(i.)* yer
 ̧.+sı 55a/13

6. (i.) kat, huzur, nezd
k.+ıa 56b/01

kār *Far. (i.)* iş, fiil, amel
k.+ı (nn) 2b/02

kara (s.) siyah
k.+ø 3a/10
k.+ları 33b/01

Karakaş Muhammed Beg (İ.) eserin ithaf edildiği darbhane veziri → Emin Muhammed Beg
K.+ø 2a/12-13

karanlık
1. → karanlık (1.)
k.+ø 22a/14
2. (i.) → karanlık (2.)
k.+ø 22a/15

karanlık → karanlık

1. (s.) ışıksız yer
k.+ø 22a/16
2. (i.) ışıksız yer
k.+ø 34a/14

karār *Ar. (i.)* bir yerde veya bir hâlde durma, sebat üzere kalma, sakin olma
k.+ø

k. idemedüklerinin 23b/06 → it-

karar- kara bir renk al-, siyahlaş-
k.-a 31b/07

kardaş (i.) kardeş → karındaş
k.+ø 13a/04, 13a/16, 13b/01
k.+ı (nn) 12b/10, 12b/14, 13a/01, 13a/02, 13a/07, 13a/07, 13a/14, 13b/03, 64b/03
k.+ına 12b/10, 12b/15, 13a/04, 44a/11
k.+lar 12b/09
k.+ların 54b/11
k.+larumdur 40b/04
k.+uğu 44a/14

dīn kardaşı: aynı dinden olan kimse
d.+ını 53b/15 → dīn

kardaşlık (i.) kardeşlik, kardeş
k.+ı (nsn) 63b/11

karga (i.) → qarğa
k.+ø 20b/11, 21a/09

karı (s.) yaşlı, ihtiyar (kadın) → KAL/2 1580.
k.+cuğ 36b/02

karın, -rını (i.) karın, mide
k.+ı (nn)

k. acıkdı 22b/11 → acık-

k. ağrıdı 9b/08 → ağır-

k.+ından 22a/15
k.+ını 43a/13

karındaş (i.) kardeş → kardeş
k.+ım 4b/04, 6a/01
k.+ımdı 28b/16 → ø.-dı

k.+um 24a/10,
yā k. 4b/06, 31b/03, 34b/14 → yā

k.+umıdı 28b/16-29a/01 → ı-

kız karındaş: kız kardeş

k.+uma 59b/05 → kız

karışdur- karıştır-
k.-a 53a/04

karğa (i.) karga
k.+ø 20b/11, 20b/06, 21a/02

karşu (i.)
1. karşı, ön
k.+sına 42a/03
k.+sında 42a/09, 42a/10
2. yüzünü döndürmüş, yönelmiş olarak, doğru
k.+ø

k. geldiler 50b/10 → gel-

k. gelüp 46a/05, 56a/12 → gel-

kārübān *Far. (i. qarbān)* kervan → ÖTS/3 2247,
KAL/2 1576, KANAR 702

k.+ile 22b/12 → +(yI)IA

k.+umile 21a/04 → +(yI)IA

Kārun (İ.) İsrailoğulları zamanında zenginliği ile ün salmış, sonra da malı ile birlikte helak edilmiş kişi

K.+ø 7b/13

kasāvet *Ar. (i.)* üzüntü, gam, keder, tasa
k.+ø

k. virür 8b/05 → vir-

kaşid *Ar. (i.)* niyet, istek, amaç, gaye
k.+ø

k. eylediler 13a/09 → eyle-

k. eylemişdi 2a/04 → eyle-, ø.-di

k. eylese 68a/03 → eyle-

k. ile 23a/09, 67b/01, 68a/06 → +(yI)IA

k.+uğuz 47b/04

k.+uğuza 47b/13

kat₁ (i.) huzur, yan, ön, makam, mevki
k.+ımızda 15a/13

k.+ında 5a/01, 7a/08, 14b/15, 18a/11, 45a/13, 49b/09, 58a/12, 59a/04

k.+ımda 67b/09

k.+ında 34a/06, 46a/11, 52b/11

k.+ından 45b/13

k.+uma 23a/04

k.+umda 28a/10

kat₂ (i.) tabakalar veya sıralar hâlinde bulunan şeylerin her bir tabaka veya sırası

k.+ø 17b/04, 17b/06, 58a/15

kaṭ *Ar. (i.)* bitirme, son verme, kesme
k.+ø

k. eyleme 39a/10 → eyle-

k. idüp 39a/10 → it-

k. itmeme 64b/06 → it-

kaṭā *Ar. (zf.)* asla, hiçbir zaman, katiyen
k.+ø 59b/01

kaṭı₁ *(zf.)* haşin, sert, kırıcı, acı
k.+ø 42b/01

kaṭı₂ *(zf.)* çok, pek, pek çok → KAL/2 1602.
k.+ø 31b/10

kaṭır *(i.)* dağlık araziye uygun melez hayvan
k.+uñ 48a/08

kaṭlan- dayan-, tahammül et-
k.-ø 68b/06

k.-amazdum 59b/05 → ø.-du, bil-5.

k.-dı 13b/04

kaṭrān *Ar. (i.)* siyah, erimeyen, kokulu bir madde
k.+ø 32a/04

k.+dan 27a/14

kaṭre *Ar. (i.)* damla
k.+ler 60a/07

kaṭım *Ar. (i.)* akraba, hısım, yakınlar
k.+den 39b/11

kaṭı *Ar. (i.)* söz, kelam
k.+e 12b/14, 22b/09
k.+in 4b/10

kaṭım *Ar. (i.)*

1. aynı soydan gelen, dil, töre ve kültürleri
ortak insan topluluğu, budun
k.+ø 65a/07

k.-i Mūsā 46b/13 → Mūsā

yā k.+ø 24a/01 → yā

k.+e 48a/02

k.+i (nn) 46b/09

k.+üm 13a/15

2. aynı kaderi yaşayan insan topluluğu
k.+e 31b/09

k.+i (nsn) 47a/12

k.+ini 41a/08

k.+leri 36a/13

kaṭır- kaygılan-, tasalan → ÖTS/3 2494
k.-mayalar 11a/08

kaṭına-

1. köpür-, dalgalan-, çalkalan-
k.-ya 30a/07, 63a/0

2. buharlaş-

kaṭınaı kaṭınaı (*ikl. zf.*) 15b/13, 63a/05

kaṭı *Ar. (i. kaṭı < Yun. kaisar < Lat. caesar)* Roma ve Germen imparatorlarına verilen unvan ÖTS 3/2502

k.+ø 54a/02

k.-i Rüm 26a/05, 53a/07, 53a/11,

53a/14, 53b/03, 53b/07, 53b/12 → Rüm

k.+e 53a/07

kaṭı *(i.)* kaygı, endişe, tasa

k.+dın 28a/13

k.+sından 36b/03

kaṭı-

1. toprağı herhangi bir şeyle yarıp eş-
k.-dılar 66a/09

k.-alar 58a/15

2. (*zf.*)

kuyular kaṭı-: bir kimsenin aleyhine çalış-

... -dukları gibi 52a/08 → gibi, kuyu

dibinden kaṭı-: yerle bir et-

... -dılar 66b/05 → dip

kaṭı₁ *Ar. (i. fıkh.)* zamanında yapılmayan ibadetin -şeriatın gerektirdiği kurallara uygun olarak- sonradan icra edilmesi

k.+ø

k. eyleyem 6a/05 → eyle-

k. eylemesün 6a/08 → eyle-

k.+ya

k. kalmaya 6a/10-11 → ka-

kaṭı₂ *Ar. (i.)* kasıtsız ortaya çıkan, zarara veya can kaybına sebep olabilen hādise
k.+lardan 27b/15

kaṭı, -ğ *(i.)* ucu sivritilmiş ağaç, sırık, odun
k.+a

k. ursunlar 66a/07 → ur-

kaṭı *Ar. (i.)* hakkında açık hüküm bulunan büyük günāhlar, kebareler → kaṭı
k.+den

günāh-ı k. 12b/01 → günāh

k.+e 67b/02

k.+i (nsn) 66b/13

günāh-ı k. 15b/08 → günāh

kaṭı *Ar. (i.)* terazi gözü, terazi tablası
k.+si 58b/01

kaṭı - ölüyü kefene sar-, tekfin et-
k.-ø 39b/03

kaṭı *Ar. (i., din)* işlenmiş bir günāh, suç veya kabahatin affı için şeriat hükmünce verilmesi veya yapılması gereken şey
k.+ø 46a/01, 46a/02, 46a/08

k. ola 61b/02 → ol-

k. olmuşdur 38b/02 → ol-

k. olmuşdur 39b/09 → ol-

k. olur 12a/16, 12b/01, 12b/04

46a/07 → ol-

k. olurmuş 40a/01 → ol-, ø.-miş

k.+dür 12b/03, 38a/09, 45b/05

kaṭı *Ar. (i.)* herhangi bir iş için sorumluluğu üstlenen, o işi yerine getirmeyi vaad eden
k.+ø

k. olayın 21b/12 → ol-

k. olur 58b/07 → ol-

k. olurmuş 59a/04 → ol-, ø.-miş

k.+dür 23b/05

kelām *Ar.*1. (*i.*) söz, ifade, beyan

k.+ø

k. eyler 27b/10 → eyle-

k.-ı va'zından 13b/04 → va'z

k.+ın 62b/05

k.+um 63b/04

2. (*İ.*) Kur'an-ı Kerim

K.+ı (nsn) 46b/04

Kelām-ı Kādīm *Ar. (İ.)* Kur'an-ı Kerim

K.+inde 11a/03, 29b/02, 30b/01, 57a/16,

57b/04, 57b/09, 57b/14, 58a/01

kelep (*i.*) büyük iplik çilesi, çile hâlinde sarılmış iplik; iplik demeti, çile → ÖTS/3 2530.

k.+ø 63a/10

k.+i (nn) 63a/13

kelime *Ar. (i.)* söz, laf

k.+sin 15b/08

kelime-i şehadet *Ar. (i.)* İslam dininin beş temel esasından birincisi olan, "Şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve yine şahitlik ederim ki Hz. Muhammed onun kulu ve elçisidir" anlamındaki "Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resülüh" cümlesi.

k.+ø

k. getireler 11a/08 → getir-

k. getirmeyenlerdir 12a/02 → getir-

k.+den

k. soğra 11a/02 → soğra

k. ile 10b/15 → +(yI)IA

k.+in 10b/14

k.+sin

şehadet k. 56b/08-09 → şehadet

şehadet k. getirüp 10b/07 → şehadet, getir-

kelb *Ar. (i.)* köpek

k.+in 35b/02

kemāl *Ar. (i.)* en olgun, en yetişkin döneminde olma, olgunluk

k.+i (nn)

k. gelince 11a/12 → gel-

kemīne *Far. (s.)* hakir, aciz, dün, zavallı

k.+ø 57b/03

kemter *Far. (s.)* çok değersiz, çok aşağı, en hakir

k.+ø 33a/04, 57b/03

kemük (*i.*) kemik

k.+lerümi 27a/03

k.+lerüj

k. döküldi 5a/11 → dökül-

kenār *Far. (i.)* bir şeyin bitiş kısmı, bitiş yeri,

k.+ø 3b/11

k.+ına 32b/12

kendi (*zm.*) → kendü

k.+ø 14a/10, 22b/10, 53b/15, 58b/14

k.+ne

k. geldi 56a/05 → gel-

k.+ye 23b/01

kendü (*zm.*) öz, kendi → kendi

k.+ø 4a/15, 6b/05, 13b/14, 23a/12, 23b/01, 23b/06, 23b/08, 26a/13, 36b/03, 48b/12, 50b/02, 51a/04, 59a/02 [=13]

k.+cügidiür 62a/10

k.+den 64b/04, 64b/04

k.+lerden 2b/02

k.+mi 23a/01, 59b/09, 59b/09

k.+ni 67b/01

k.+güzi 4b/07

k.+si 54b/13

k.+ye 63a/11

k. geldi 56a/15 → kendine gel-

kepenek (*i.*) çobanların omuzlarına aldıkları dikişsiz, kolsuz, keçeden üstlük → KBS 497.

k.+ø 21b/03

k.+üñi 21b/01

kerāmet *Ar. (i.)*

1. şeref

k.+ø

k. ile 26a/09 → +(yI)IA

k.+i (nn) 14a/14

2. lütuf, ihsan, nimet

k.+i (nsn) 37b/13

kere → kerre

k.+ø 20b/05

kerem *Ar. (i.)*

1. lütuf, iyilik, merhamet, ihsan

k.+ø

k. eyle 25b/04, 36b/07-08 → eyle-

k.+üme 38b/01

k.+ümle 10b/09 → +(yI)IA

k.+üñile 56b/01 → +(yI)IA

2. (*s.*) lütuf, iyilik, merhamet, ihsan sahibi

k.+ø

sultān-ı k. 21a/04 → sultān

Kerīm *Ar. (İ.)* vaadini yerine getiren, lütuf ve ihsanı bol, kendine sığınanı çevirmeyen Allah

K.+ø 4a/01, 4a/03, 4a/07, 4b/05, 14a/14, 17b/11

Cevād u K. 18a/01 → Cevād

K.+dür 6b/14

K.+üm 4a/13

kerīmetü'n-nisā' *Ar. (bir. i.)* cömert kadın

k.+ø 28a/09

kerpiç (*i.*) tuğla gibi kalıplara dökülerek güneşte

kurutulmuş samanlı balçık, çiğ tuğla

k.+i (nn) 48b/14, 48b/14

kerre *Ar. (i.)* defa, kez, sefer

k.+ø 3a/15, 5b/12, 7a/14, 9a/11, 9a/11,
11a/14, 9a/14, 9a/16, 9b/02, 9b/05,
9b/06, 9b/07, 10a/02, 10b/04, 12a/13,
17a/12, 17a/15, 18b/10, 18b/11, 19a/06,
26b/08, 26b/08, 26b/09, 26b/10, 26b/11,
26b/11-12, 26b/12, 26b/13, 32a/11,
33a/05, 33a/06, 33b/01, 37a/02, 37b/03,
37b/14, 38a/01, 38b/12, 44b/10, 46b/02,
46b/04, 49b/11, 50b/14, 51a/13, 53a/12,
53b/01, 54a/03, 56a/06, 56b/01, 59a/03,
59b/15, 60a/06, 61a/14, 63a/06, 63a/13,
63a/13 [=56]

kerramallāhu vecchēhū (k.v.) *Ar.* Allah vechini
(yüz, yön, taraf) mükerrrem (şerefli) kılsın,
meâlinde dua olup Hz. Ali hiç putlara secde ve
ibadet etmediği ve çocukluktan beri Allah'a
secde ettiğinden, onun ismi anıldığında
hürmeten söylenir.

k.v.+ø

‘an ‘Ali ibni Ebi Tālib k.v. 16a/14,
41a/10 → ‘an, ‘Ali ibni Ebi Tālib
‘an ‘Aliyyübnī Ebī Tālibin k.v. 60a/08-09
→ ‘an, ‘Aliyyübnī Ebī Tālib
Emīre’l-Mü’minīn Hāziret-i ‘Alī k.v.
7a/15, 6a/03 → E.M., Hāziret, ‘Alī
Hāziret-i ‘Alī k.v. 5b/03, 5b/07, 28a/06-
07 → Hāziret, ‘Alī
Hāziret-i Emīre’l-Mü’minīn ‘Alī ibni
Ebi Tālib k.v. 16b/04-05 → Hāziret,
E.M., ‘Alī ibni Ebi Tālib
Hāziret-i Emīre’l-Mü’minīn ‘Alī k.v.
27b/08, 57a/09-10 → Hāziret, E.M.,
‘Alī
Hāziret-i Emīre’l-Mü’minīn k.v. 9b/02-
03 → Hāziret, E.M.

k.v.+ye

Emīre’l-Mü’minīn ‘Alī k.v. 57b/12
→ E.M., ‘Alī
Hāziret-i Emīre’l-Mü’minīn k.v.
11a/17-11b /01 → Hāziret, E.M.
Hāziret-i Emīre’l-Mü’minīn ‘Alī’ye k.v.
11a/06-07 → Hāziret, E.M., ‘Alī
Hāziret-i Emīre’l-Mü’minīne k.v.
9b/05-06 → Hāziret, E.M.

kervānsaray *Far. (i.)* büyük han

k.+lar 47a/13

kes-

1. kesici bir aletle bulunduğu yerden ayır-
k.-diler 54a/02
k.-düm 42b/09
k.-erin 53b/06
k.-üp 62a/11

2. parçalara ayır-, böl-, doğra-
k.-se 24b/06

3. bir şeyden mahrum et-, artık verme-
k.-dünse 39a/10 → ø.-se

4. (*yf-*)

hayır hasanâtı kes-: yapmış olduğu hayır ve
hasenatını artık yapmaz ol-

hayır hasanâtı kes-

... -me 37a/06 → hayır, hasanât

rızık kes-: nimetten artık istifade ettirme-
rızıkımı kes-

... -er 22a/06 → rızık

... -meyesin 22a/03-04 → rızık

ümîd kes-: olmasını ummaktan vazgeç-
ümîdin kes-

... -üp 39a/07 → ümîd

... -memek 64b/01 → ümîd

ümîdini kes-

... -di 16a/03 → ümîd

ümîdün kes-

... -dün 4b/05 → ümîd

keşire *Ar. (s.)* çok, bol

k.+ø

hasenât-ı k. 51b/15 → hasenât

Kevşer *Ar. (İ.)* cennette bir nehir veya havuz

K.+ø 63b/08

kıbel *Ar. (i.)* taraf, yön, yan, nezd

k.+ø

k.-i ‘arşdan 31a/15, 31b/13, 31b/09,

32a/06 → ‘arş

kıble *Ar. (i.)* namazda dönülen yön → Kābe

k.+ø 68a/05

k.+nün

ehl-i k. 62b/02 → ehl

k.+yise

ehl-i k. 62b/05-06 → ehl, i-

kığır- çağır-, seslen-, davet et-, haykır-

→ YTS/148; kığır- (hlk) çağır- → KBS 506.

k.-up 66a/10

kıkır- → kığır-

k.-dı 48b/02

kıl (*i.*) vücutta biten sertçe ve kalınca tüy

k.+ına 58a/08

kıl- (*yf-*)

1. eda et-, yerine getir-

namāz kıl-: namaz ibadetini yerine getir-

... -ø 39b/03 → namāz

... -a ... -a 21b/04 → namāz

... -alar 65a/12 → namāz

... -an 18a/04 → namāz

... -anlar-çün 55b/05 → namāz, çün

... -dı 14a/12-13, 14b/06 → namāz

... -duğunuz namāz 31a/11 → namāz

... -duğumuz namazdan 18a/05-06
 ... -dum 50a/03, 50a/05 → namāz
 ... -mağ 64a/07 → namāz
 ... -masalar 55b/05 → namāz
 ... -mayanları 55b/05 → namāz
 ... -up 31a/08 → namāz
 ... -ur 57a/01, 57a/04, 57a/10 → namāz
 ... -urlar 17b/10-11 → namāz
 ... -sa 68a/06 → namāz
 ... -mazın 37b/09 → namāz
 ... -mazdım 68a/04-05 → beş vakit,
 namāz , ø.-dı
 cenāze namāzı kıl-: mefta için namaz kıl-
 cenāzenin namāzın kıl-
 ... -sun 37b/12 → cenāze, namāz
 cum'a namāzı kıl-: cuma namazını kıl-
 cum'a namāzın kıl-
 ... -sa 12b/06 → cum'a
 ... -düyüsa 18a/07 → cum'a namāzı, ı-
 ... -mağ 58b/03-04 → cum'a namāzı
 ... -up 58b/09 → cum'a namāzı
 işrāk namāzı kıl-: işrak namazını kıl-
 işrāk namāzın kıl-
 ... -a 46b/02-03 → işrāk namāzı
 şabāh namāzı kıl- sabah namazını kıl-
 şabāh namāzını kıl-
 ... -mağa 5a/15-7b/01 → şabāh
 namāzı

2. et-, eyle-, yap-
 'amel kıl-: iş, ibadet yap-
 ... -uğ 34a/05 → 'amel
 imāmet kıl-: imamlık yap- → imāmet
 ... -duğum imāmetden 18a/02
 mahrec kıl-: dışarı çıkılacak kapı aç-
 ... -uruz 15b/03 → mahrec

kılıç (i.) kılıç
 k. +lar 35a/12

kımulda- hareket et-
 k. -r 23b/05

kımuldat- hareket ettir-, oynat-
 k. -a 63a/12
 k. -dı 42a/06

kındır- teşvik et- → YTS/149; BP 321.
 k. -urdu 56b/14

kıpkızıl (s.) çok kızıl, tamamen kızıl
 k. +ø 35a/05, 35a/07, 35a/09

kır- (mec.) öldür-, helak et-
 k. -duğ 50b/11

kırā'at Ar. (i.) oku-, okuma
 k. +ø

k. -ı Kır'ānı 64b/07 → Kırān

kırıl- telef ol-, helak ol-
 k. -ıyoruz 14b/05

kırk (s.) kırk

k. +ø 1b/08, 1b/13, 2a/04, 2b/05, 44a/16,
 49a/08, 56b/01, 62a/07, 62a/10, 62b/14,
 64a/03, 64a/05, 64b/08, 64b/09, 64b/12,
 65a/01 [=16]

k. +ını 62a/05, 62a/06

kırk bin (s.) kırk bin

k. +ø 44b/06, 62b/11, 63b/03, 63b/05, 63b/13

kırkıncı (s.) kırkıncı

k. +ø 65a/06

kış- sık-, sıkıp tut-, sıkıştır- → KAL/2 1688.

k. -dum 23a/09

kışağ (i.) kısağ

k. +ø 26b/14

k. +ına 26b/14

kışıl- kapanıp sıkıl-

k. -mışdur 23a/10

kışsa Ar. (i.) hikaye, macera, sergüzeşt

k. +ø 21a/13

k. +dan 15a/06

k. +i 13b/05, 28b/14

k. +iden 16a/12

kıtlık (i.) kıt olma, azlık

k. +ø 3b/14

kıy-

1. gönlü rāzı ol-, acıyıp fedā et-
 k. -amadum 50b/02 → bil- 5.

2. (yf-)

kābin kıy-: nikahı gerçekleştir-

... -mağ 67a/06 → kābin

kıyām Ar. (i.)

1. namazın ayakta kılınan kısmı

k. +ø 5b/08

2. (i.) namaz

k. +ø 7a/08

kıyāmet Ar.

1. (i.) her şeyin yok olması, ölümlerin
 dirilmesi, ahiret hayatının başlaması

k. +ø 1b/10, 2a/01, 30b/14, 62b/11

k. -kopmuş 10a/07 → -kop-

kıyāmet günü: kıyametin kopup ölümlerin
 dirileceği vakit

k. +ø 18a/12, 29b/06, 44a/01-02,

47a/09-10, 51b/12, 62b/10,

k. +nde 8a/15, 8a/16, 11b/08-09,

20a/10-11, 20a/11, 20b/02,

29a/14, 30b/10, 43b/03, 43b/06,

43b/14, 44a/01, 44a/11-12,

44b/15, 58a/08, 58a/15, 64b/13,

64b/14, 65a/01

k. +ne 64a/05

k. +de 34a/11, 35a /01, 43b/07, 47a/12

k. +ı (seslenme)

faḥre'l-k 32b/03 → faḥr
 k.+üñ 27a/11, 64a/04
 2. (s.) ortalığı birbirine katan
 k.+ø 22b/11
kıyās *Ar. (i.)* mukayese, karşılaştırma
 k.+ø
 k. eyle 6a/12, 7b/02, 37a/14 → eyle-
 k. eyledüm 66a/13 → eyle-
 bī-kıyās: kıyassız 13a/12 → bī
kıyı *(i.)* aşığı
 k.+ø
 yüzi k. 48a/01 → yüz
kız *(i.)* dişi cinsten olan evlat
 k.+ı (nn) 26a/06, 26b/01, 26b/15, 28a/07,
 50b/10
 k.+ım 50b/01
 k.+ıların 50a/14
 k.+um 50a/14
 k.+uma 50b/03
kız- aşırı derecede ısın-, sıcaklığı çok art-
 k.-miş (sf-) 32a/03
kızar- kırmızı ol-, kırmızılaş-
 k.-a 31b/08
kızdır- → kızdır-
 k.-mağa 15b/14
kızdır- kızmasını sağla-, kızmasına yol aç-
 k.-alar 31b/07, 31b/07, 31b/08
kızıl *(s.)* parlak kırmızı renk
 k.+ø 15a/01, 17b/02, 29b/07, 30a/03, 65b/09
 kızıl kızıl (*ikl., zf.*)
 k. olurdu 34a/08 → ol-
ki *Far. (e.)* ki, öyle 1b/07, 1b/14, 2a/04, 2a/06,
 2a/09, 2b/01, 2b/03, 2b/04, 2b/12, 2b/13, 2b/15,
 2b/16, 2b/17, 3a/01, 3a/06, 3a/10, 3a/11, 3a/14,
 3b/02, 3b/02, 3b/02, 3b/08, 3b/11, 3b/14, 3b/15,
 4a/01, 4a/03, 4a/04, 4a/07, 4a/11, 4a/13, 4a/15,
 4a/17, 4b/04, 4b/06, 4b/10, 4b/10, 4b/12, 4b/13,
 4b/15, 5a/02, 5a/02, 5a/03, 5a/09, 5a/11, 5a/14,
 5b/02, 5b/06, 5b/10, 5b/12, 5b/13, 6a/01, 6a/02,
 6a/03, 6a/09, 6a/11, 6a/12, 6a/14, 6a/14, 6a/15,
 6a/16, 6b/01, 6b/04, 6b/08, 6b/08, 6b/13, 7a/05,
 7a/06, 7a/11, 7a/12, 7a/13, 7a/14, 7a/15, 7b/01,
 7b/02, 7b/04, 7b/07, 7b/10, 7b/11, 7b/11, 7b/14,
 9a/04, 9a/06, 9a/07, 9a/09, 9a/12, 9a/12, 9a/13,
 9b/04, 9b/05, 9b/06, 9b/12, 9b/12, 9b/13, 9b/13,
 9b/14, 9b/15, 10a/01, 10a/01, 10a/02, 10a/03,
 10a/04, 10a/07, 10a/12, 10b/02, 10b/04, 10b/06,
 10b/12, 10b/14, 11a/02, 11a/03, 11a/09, 11a/13,
 11a/14, 11a/16, 11b/03, 11b/04, 11b/06, 11b/07,
 11b/08, 11b/10, 11b/12, 11b/15, 12a/01, 12a/02,
 12a/11, 12a/13, 12a/14, 12a/14, 12a/15, 12b/02,
 12b/03, 12b/04, 12b/05, 12b/08, 13a/05, 13a/09,
 13a/13, 13a/16, 13b/13, 14a/02, 14a/04, 14a/07,

14a/09, 14a/09, 14a/13, 14b/01, 14b/03, 14b/04,
 14b/07, 14b/08, 14b/09, 14b/12, 14b/13, 14b/14,
 15a/03, 15a/07, 15a/13, 15a/14, 15a/15, 15a/15,
 15b/02, 15b/06, 15b/07, 15b/07, 15b/09, 15b/10,
 15b/10, 16a/01, 16a/03, 16a/04, 16a/05, 16a/06,
 16a/09, 16a/09, 16b/08, 16b/10, 16b/11, 16b/13,
 16b/13, 16b/14, 17a/01, 17a/13, 17b/04, 17b/07,
 18a/05, 18a/11, 18a/13, 18a/15, 18a/16, 18b/10,
 18b/12, 18b/14, 19a/08, 19a/11, 19a/13, 19a/15,
 19b/01, 19b/03, 19b/03, 19b/05, 19b/07, 19b/11,
 19b/13, 20a/07, 20a/10, 20a/13, 20b/03, 20b/03,
 20b/05, 20b/06, 20b/13, 21a/03, 21a/06, 21a/08,
 21a/11, 21a/13, 21b/01, 21b/08, 21b/13, 21b/13,
 21b/15, 22a/01, 22a/03, 22a/04, 22a/07, 22a/15,
 22b/13, 23a/01, 23a/04, 23a/04, 23a/12, 23b/04,
 23b/09, 23b/14, 24a/01, 24a/03, 24a/06, 24a/06,
 24a/08, 24a/09, 24a/09, 24a/10, 24a/10, 24a/12,
 24a/14, 24a/15, 24a/15, 24a/15, 24b/02, 24b/13,
 25a/01, 25a/-04, 25a/08, 25a/14, 25a/14, 25a/15,
 25b/04, 25b/10, 26a/04, 26a/09, 26a/09, 26a/10,
 26a/13, 26a/13, 26a/14, 26b/04, 26b/04, 26b/14,
 27a/01, 27a/10, 27a/12, 27b/02, 27b/08, 27b/09,
 28a/02, 28a/03, 28a/06, 28a/15, 28b/01, 28b/03,
 29a/02, 29a/03, 29a/03, 29a/06, 29a/09, 29a/10,
 29a/12, 29a/13, 29a/15, 29b/01, 29b/02, 29b/05,
 29b/05, 29b/06, 29b/13, 30a/01, 30a/05, 30a/10,
 30a/10, 30a/12, 30a/14, 30a/16, 30b/03, 30b/05,
 30b/07, 30b/10, 30b/11, 30b/12, 30b/15, 30b/16,
 31a/01, 31a/02, 31a/03, 31a/04, 31a/07, 31a/07,
 31a/10, 31a/13, 31a/14, 31a/15, 31a/16, 31b/02,
 31b/05, 31b/10, 31b/13, 32a/02, 32a/06, 32a/15,
 32a/16, 32b/02, 32b/05, 32b/07, 32b/11, 32b/11,
 32b/14, 32b/15, 32b/15, 33a/01, 33a/02, 33a/03,
 33a/04, 33a/05, 33a/08, 33a/13, 33a/14, 33b/04,
 33b/14, 34a/01, 34a/02, 34a/03, 34a/03, 34a/03,
 34a/05, 34a/06, 34a/08, 34a/10, 34a/13, 34b/05,
 34b/13, 35a/01, 35a/01, 35a/03, 35a/09, 35a/11,
 35a/14, 35b/02, 35b/02, 35b/05, 35b/11, 35b/14,
 36a/01, 36a/03, 36a/10, 36a/10, 36b/01, 37a/06,
 37a/09, 37a/11, 37b/03, 37b/05, 37b/07, 37b/09,
 37b/11, 38a/06, 38a/07, 38a/08, 38a/09, 38a/14,
 38b/01, 38b/05, 38b/07, 38b/14, 39a/01, 39a/09,
 39a/14, 39b/01, 39b/03, 39b/06, 39b/09, 39b/11,
 39b/14, 39b/15, 40a/10, 40a/11, 40a/11, 40a/13,
 40a/14, 40b/01, 40b/02, 40b/05, 40b/08, 41a/06,
 41a/08, 41a/11, 41a/12, 41b/06, 41b/09, 41b/10,
 41b/11, 42a/08, 42b/02, 42b/03, 42b/14, 42b/15,
 43a/09, 43a/10, 43a/11, 43a/15, 43b/06, 43b/09,
 43b/10, 43b/15, 44a/02, 44a/03, 44a/04, 44a/10,
 44a/11, 44a/14, 44a/14, 44a/15, 44b/05, 44b/07,
 44b/11, 44b/14, 45a/05, 45a/06, 45a/09, 45a/10,
 45a/10, 45a/11, 45a/12, 45b/08, 46a/02, 46a/08,
 46a/09, 46b/01, 46b/01, 46b/07, 46b/14, 47a/08,

47a/09, 47a/10, 47a/11, 47a/12, 47a/13, 47a/14, 47b/03, 47b/05, 47b/08, 47b/10, 47b/13, 48a/02, 48a/10, 48a/17, 48b/01, 48b/06, 48b/07, 48b/08, 48b/10, 48b/11, 48b/13, 48b/13, 48b/14, 49a/01, 49a/02, 49a/03, 49a/06, 49a/08, 49a/10, 49a/11, 49a/13, 49a/14, 49b/06, 49b/07, 49b/10, 49b/11, 49b/15, 50a/09, 50a/10, 50b/14, 50b/15, 51a/06, 51a/09, 51a/10, 51a/10, 51a/13, 51b/01, 51b/04, 51b/11, 51b/12, 51b/13, 52a/01, 52a/01, 52a/05, 52a/05, 52a/07, 52a/09, 52a/09, 52a/10, 52a/15, 52b/05, 53a/01, 53a/01, 53a/02, 53a/03, 53a/04, 53a/05, 53a/10, 53a/13, 53b/04, 53b/07, 53b/14, 54a/12, 54a/12, 54b/03, 54b/08, 54b/09, 55a/01, 55a/03, 55a/09, 55a/10, 55b/03, 55b/04, 55b/10, 55b/11, 55b/15, 56a/01, 56a/04, 56a/06, 56a/13, 56b/07, 56b/08, 56b/08, 56b/10, 56b/14, 57a/14, 57a/16, 57a/16, 57b/02, 57b/03, 57b/03, 57b/06, 57b/07, 57b/08, 57b/09, 57b/12, 57b/14, 57b/14, 57b/15, 58a/07, 58a/08, 58a/08, 58a/11, 58a/11, 58a/11, 58a/13, 58a/14, 58b/01, 58b/02, 58b/06, 58b/07, 58b/07, 59a/03, 59a/04, 59a/08, 59a/10, 59a/10, 59a/14, 59a/15, 59b/04, 59b/05, 59b/06, 59b/06, 59b/10, 59b/14, 59b/15, 60a/03, 60a/05, 60a/06, 60a/06, 60a/12, 60a/13, 60b/02, 60b/05, 60b/13, 61a/04, 61a/07, 61a/12, 61a/13, 61a/15, 61b/02, 61b/09, 61b/14, 62a/02, 62a/07, 62a/15, 62b/03, 62b/05, 62b/06, 62b/09, 62b/12, 62b/14, 62b/15, 62b/15, 63a/01, 63a/05, 63a/15, 63b/02, 63b/02, 64a/02, 64a/03, 64a/03, 64b/09, 64b/09, 64b/11, 64b/12, 64b/13, 64b/14, 65a/01, 65a/02, 65a/06, 65a/07, 65a/09, 65a/11, 65a/12, 65a/13, 65a/14, 65b/02, 65b/03, 65b/07, 66a/03, 66a/08, 66a/11, 66a/13, 66b/01, 66b/06, 66b/07, 67b/02, 67b/05, 67b/05, 67b/07, 68a/07, 68a/14, 68b/01 [=781]

kibār *Ar. (s.)* büyük, ulu ve seçkin

k.+ø

meşāyih-i k. 11a/08 → meşāyih

k.+dandır

meşāyih[-i] k. 55b/12 → meşāyih

k.+ıı

meşāyih-i k. 2b/05 → meşāyih

kibir *Ar. (i.)* büyüklük, kendini üstün görme

→ kibr

k.+ø 11a/10, 11b/01

k.+dür 11a/09

kibr → kibir

k.+ø 29b/03

k. eyleye 53a/02 → eyle-

kifāyet *Ar. (i.)* yeter miktarda olma, kāfi olma

k.+ø

k. eyler 46b/06 → eyle-

k. ider 46b/06 → it-

kilid *Far. (i.)* kapatma aleti, kilit

k.+ler

k. olurlar 10b/08 → ol-

kim₁ (*zm.*) hangi kimse

k.+ø 4a/15, 11a/13, 11a/14, 35b/02, 40b/11, 60b/13, 62b/05, 64b/09, 64b/12, 65a/01, 68a/06 [=11]

k.+dür 28b/01, 29a/10, 61b/03

k.+e 6b/08, 19b/12

k.+in 57a/16, 66b/05, 66b/05

k.+lersiz 31a/03

k.+sin 36a/10, 42b/02, 44a/13, 58a/11

k.+siz 31a/07, 52b/08

k.+üç 22a/05, 31a/03, 31a/08, 32a/09, 32a/09, 33a/02, 33a/03, 40a/11, 48b/11

kim olam: hangi hakla karışıyorum, kendimi

ne sanıyorum anlamında tevāzu sözü

... 57b/03, 57b/08, 57b/14 → ol-

kim₂ (*e.*) ki 1b/07, 5a/01, 6b/08, 8b/10, 14b/05

62b/04, 65b/04, 66b/13, 67a/02, 67a/02

kimesne (*zm.*) kimse → kimse, kimsene

k.+ø 35a/08, 49b/08

kimi (*zm.*)

1. bazısı, bazı

k.+ø 39a/13, 39a/13, 40b/11

2. kimse

k.+si 44a/03, 44a/03, 44a/03

kimse (*zm.*) herhangi bir kişi, kim olduğu

belirtilmeyen bir şahıs → kimesne, kimsene

k.+ø 1b/08, 1b/13, 4a/05, 5a/10, 6a/12,

8b/02, 6b/05, 10a/05, 10b/14, 11a/10,

13b/14, 14a/05, 14a/11, 15a/10, 15b/02,

15b/07, 18a/07, 18a/16, 22a/14, 24a/12,

24b/06, 25a/08, 29a/05, 31a/04, 31b/08,

33a/05, 33b/13, 34a/03, 35a/05, 37b/03,

38b/05, 38b/06, 43a/12, 44a/11, 44a/16,

44b/01, 46b/01, 48b/11, 49b/07, 49b/11,

50b/14, 61b/11, 61b/12, 62a/02, 62a/05,

62a/10, 63b/02, 63b/14, 64a/03, 65b/04,

66a/05 [=51]

k.+de 6a/13, 30a/13

k.+den 51a/14, 54a/01, 63b/09

k.+dür 16b/10, 61b/08, 61b/10, 62a/09

k.+ler 3a/06, 35a/02, 47a/13

k.+lerdür 30a/10

k.+m 36a/13, 36b/02

k.+nüç 1b/09, 11a/09, 13b/10, 21a/11,

25a/15, 25b/09, 34b/06, 35b/03, 37b/11,

40a/02, 46a/04, 58a/09, 62b/12, 62b/14

[=14]

k.+ye 5a/02, 7a/07, 21a/02, 27a/01, 37b/04,

39b/12, 50b/01, 62a/01, 63a/01, 64b/10,

64b/11, 64b/13, 64b/14 [=13]

- k.+yi 6b/06, 16b/09 10a/09, 17a/01, 21a/10, 21b/07, 37a/10, 54b/10, 60a/05, 63a/03, 63a/04, 63a/06, 63a/11, 63b/08, 63b/09, 64a/11, 64a/11, 64a/12 [=17]
k.+ydi 20b/08
k.+yidi 62a/07, 65b/05 → i-
k.+yile 21b/06 → +(yI)lA
- kimsene** (*zm.*) → kimse, kimesne
k.+ø 34b/03, 52a/11, 58b/01, 61b/05, 7a/06
k.+dür 16b/08
k.+nün 6a/16
k.+ye 29a/13
- kin** *Far. (i.)* devamlı ve gizli düşmanlık, garaz
k.+ø 30a/05
- Kirāmen Kātibīn** *Ar. (İ.)* İnsanların söz ve davranışlarını kaydeden melek(ler) → DİA, 2002, C: 26, 59-60
K.+ø 43b/09
- Kisra** (*İ.*) eski İran hükümdarları için kullanılan unvan
K.+ø
K.-yı ‘acem 26a/05 → ‘acem
- kişne-** ses çıkar-
k.-r 44b/03
- kitāb** *Ar. (i.)* kitap
k.+ø
k. eyleye 2a/05 → eyle-
k.-ı tercüme-i mezkūr 2b/08 → tercüme, mezkūr
k.+a
hisāba k. şıgmaya 29a/15 → hisāb, şıg-
k.+da 8b/14
k.+ını 51b/14, 51b/16
k.+larında 5a/01
k.+uñ 51b/14
k.+ları 2b/04
- ko-**
1. bir yere bırak-, bir yere yerleştir-
k.-dı 8b/16, 9a/02, 9a/03, 15a/10, 42a/14, 65b/08
k.-dum 11b/15
k.-duñ 11b/14
k.-r
k. gidersin 8a/09 → git-
k.-sa 68a/02
 2. bırak-, terket-
k.-ø 26a/13
k.-mayacağumuza 20a/14
k.-rsın 51a/01
 3. ... duruma getir-
k.-mağ 6b/13-14
k.-dılar
oturdı k. 3b/01 → otur-
4. isim ver-
k.-dı 17b/05, 43a/05
5. götür-
k.-dı 26a/04
6. mühlet ver-, müsadde et-
k.-rın 31b/13
7. bir yerden sürüp çıkar-
k.-ø 31b/13, 38b/09
8. bir şey oluştur-, ortaya koy- → ÖTS/3 2724.
k. -mağ 9a/13
9. (*tf-*)/^{sürerlilik}
k.-dı
göme k. 10a/05 → göm-
k.-dılar
bağlayı k. 21a/06 → bağla-
10. (*yf-*)
ihtiyārlarına ko-: izin ver-, müsaade et-
... -rlarsa 67a/06 → ihtiyār
- koça** (*i.*)
1. yaşça büyük, yaşlı, ihtiyar
k.+ø 5b/02, 5b/05
k.+lar 31b/15, 32a/10
k.+ya 5a/10
k.+yı 6a/05
 2. (*s.*) yaşlı
k.+ø 49b/15, 50a/08
- kocalık** (*i.*) yaşlılık
k.+ø 49b/01
- koç** (*i.*) damızlık erkek koyun
k.+ø 26a/10, 27a/02
- koķu** (*i.*) koku
k.+sı 15a/09
- kolayına** (*zf.*) kolay bir şekilde → kolaylı
k.+ø 20b/09
- kolaylı** (*s.*) sıkıntıya uğramadan, zahmetsizce, kolayca iş gören → BP 342. → kolayına
k.+ø 50b/13
- koñşu** → koñşu, göñşü
k.+ø 61b/12
- koñşu** (*i.*) komşu → BP 345. → koñşu, göñşü
k.+m 58b/15, 61b/03
k.+muñ 59a/01
k.+sı 58b/14
- konuk** (*i.*) misafir
k. oldum 60b/09 → ol-
- kop-**
1. patlak ver-, ortaya çık-, başla-
k.-dı
kıyāmet yıl k. 22b/11 → kıyāmet, yıl
tufān k. 22b/13 → tufān
k.-sa gerek
kıyāmet günü k. 18a/12 → kıyāmet
k.-mıñ

kıyāmet k. 10a/07 → kıyāmet

2. yerinden ayrıl-, bağlı bulunduğu yerle bağlantısı kesil-

k.-mıydı 31b/04 → ø.-dı

kopar₁-

1. kopmasına yol aç-

k.-amadılar 10b/02

k.-up 20b/15

2. ayır-, uzaklaştır-

k.-dık 29b/03

kopar₂- haşret-, dirilt-

k.-ur 2a/01

kor (*i.*) ateş hâline gelmiş odun, kömür parçası

k.+dan 3a/15

korç-

1. korkuya kapıl-, korku duy-, ürk-

k.-ø 67a/11

k.-ar 56a/03

k.-dı 56a/13

k.-dılar 17a/12

k.-mazin 67a/11

2. endişe et-, kaygı duy-, tasalan-

k.-arın 14b/03, 43b/03, 43b/06, 43b/09,

43b/13, 43b/06, 43b/09, 43b/13

k.-dum 50b/15

k.-ma 43b/04, 43b/10, 43b/15

k.-maz 42a/10

3. çekin-, saygı duy-

k.-ar 15b/02

korķu (*i.*) bir tehlike veya tehlike ihtimali

karşısında duyulan ürkütücü duygu

k.+ø 68a/07, 68b/02

k.+lar 44a/12

k.+ları 17a/13

içime k. düşdi5a/17 → iç, düş-

k.+sı 56a/10

korķulķ (*s.*) korkulu → BP 349.

k. mıdır 26b/05

korķut- korkmasına yol aç-

k.-mañ 3b/03

koşul- bir şeyle görevlendiril-, bir işte kullanıl-

k.-mış 31a/06

kov- bir yerden sürüp çıkar-

k.-duķları 39b/04

kovul- sürülüp çıkarıl-, kabul edilme-, reddedil-

k.-mış 39a/06, 39a/07

koy- bir yere bırak-, bir yere yerleştir-

k.-ar 4b/16, 5a/02, 5a/03

k.-alar 10a/13, 10b/02, 15b/13, 58a/15

k.-am 60b/05

k.-arın 12a/01

k.-dılar 15b/14,

k.-dum 51a/03, 51a/04

k.-maya 31b/10

k.-up

k. gitdiler 3a/11 → git-

k. yaturdı 55b/13 → yat-

k.-uvirmedi 6a/10 → vir-

2. hapset-, alıkoy- → KAL/2 1756.

k.-ø 32a/07

k.-arsañ 63b/13 → ø.-sa

k.-duğun 22a/16

k.-mayayduñ 32b/16 → ø.-du

k.-salar gerekdür 31b/06

k.-uñ 31a/16, 44a/04

3. bırak-, terk et-

k.-alar 11a/07

4. damlat-

k.-dı 23a/11

5. götür-

k.-a 32b/07

k.-up 27a/10

koşul- (?) kuyul-: katıl-, karış- → ÖTS/3 2876.

k.-amıssa < k.-amıssa (?) 44a/04

kömür (*i.*) kömür

k.+ø 63a/11

köpek (*i.*) köpek, it

k.+ø 7b/01, 35b/04

k.+cük, -g 35a/13

k.+i (nn) 35a/07, 35a/10

k.+i (nsn) 35a/11, 35a/13

köpri (*i.*) köprü

k.+ler 47b/02

köprük (*i.*) köprücük kemikleri, omuz (?)

k.+leri 3a/12

köpük (*i.*) bir sıvı üzerinde oluşan kabarcık

k.+inden 60a/01

köse *Far.* (*i.*) en ve boyun kesiştiği sivri yer, uç

k.+de 56b/15

k.+lerden 48b/05

k.+sine 30a/02

köşk *Far.* (*i.*) bahçe içinde büyük süslü ev, kasır

k.+ler 24b/13

köy *Far.* (*i.*) en küçük yerleşme birimi

k.+e 38b/10

k.+den 38b/11, 39a/06, 39b/04, 39b/06

közkür- göster- → BP 368. → göster, göstür-

k.-di 18a/15

ķubbe *Ar.* (*i. mec.*) gökyüzü → ÖTS/3 2817.

k.+ø

k.-i vefā 1b/05 → vefā

ķubūr *Ar.* (*ç. i.*) kabirler, mezarlar

k.+ø

ehl-i ķ. 36a/07 → ehil

ķucuş- kucaklaş- → BP 369.

ķucuşı ķucuşı (*ikl. zf.*) 31b/11

ķudret *Ar. (i.)* Allah'ın her Şeye kadir olması, dilediği her Şeyi yapması Şeklinde tecelli eden sıfatı, kâinatta zahir olan gücü

ķ.+ø 47b/10

ķ.-i Hakkdan 58b/12 → Hakk

ķ.-i Hakk-ıla 15a/15 → Hakk

ķ.+i (nn) 49a/02

ķ.+inden 41a/01

ķ.+ile 29b/08 → +(yI)IA

ķ.+üm 47a/03, 57b/06

ķüfe *(İ.) Güney Irak'ta Hz. Ömer'in*

emriyle Sa'd b. Ebū Vakkās tarafından kurulan şehir. Bābil harabelerinin güneyinde Fırat'ın batı kenarında kurulmuş olup Necef ile Kerbelā arasında ve Hıre'nin 5 km. kuzeyindedir. → DİA, 2002, C: 26, 339-342

ķ.+ye 36b/14

ķul *(i.)* Allah tarafından yaratılmış insan, abd

ķ.+ø 5a/04, 6b/03, 6b/05, 24b/03, 51b/14, 52a/02, 53a/02, 53a/03, 53a/04, 57a/16 [=10]

ķ.+a 4b/15, 5a/03

ķ.+dur 9b/14, 53a/02, 53a/03, 53a/04

ķ.+ı (nsn) 6b/09, 46b/03, 58a/13

ķ.+ın 5a/03, 6b/13

ķ.+ına 43b/15

ķ.+lar 11a/07

ķ.+ları 5a/02

ķ.+larına 2b/13, 45b/05

ķ.+larum 54b/05, 54b/06

ķ.-çün 48b/03

ķ.+laruğ 60b/02

ķ.+u (nsn) 3b/03

ķ.+um 4a/14, 4b/10, 4b/12, 4b/13, 5a/11, 12b/06, 24a/15, 24b/02, 24b/03, 38b/01, 63b/03

yā ķ. 47a/14, 51b/14, 51b/15, 52a/06→yā

ķ.+uma 24a/14, 46a/01, 55a/10, 55a/10, 60b/06

ķ.+um[a] 38a/07

ķ.+umu 3b/03, 54b/07

ķ.+umuğ 4a/12, 4b/11, 10b/09, 10b/10, 38b/02, 54b/06, 55a/13, 60b/05, 60b/07

ķ.+uğ 51b/12, 51b/14, 54b/03

ķ.+uğa 39a/09

ķ.+umu (senin) 6b/15

ķ.+uğı 14a/14, 28a/03, 56b/01

2. hizmet için para ile satın alınan, hürriyetine sahip olmayan, başkasının hükmü altında olan

ķ.+a 52a/13

ķ.+ıdur 52b/09

ķ.+ın 52a/13

ķ.+ları 56a/04

ķ.+ların 52a/10

ķ.+larından 52b/06

ķ.+uğ 48a/08

ķ.+uz 52b/09

3. hizmetkār

ķ.+ın 31b/12

ķulak, -ğ *(i.)* kulak, işitme organı

ķ.+ı (nn.) 19b/13

ķ.+ına 32b/07, 44b/09, 51a/08

ķulavuz *(i.)* yol gösteren kimse, rehber; kılavuz

ķ.+ø

ķ. ol 52a/13-14 → ol-

ķulavuzla- yol göster-, kılavuzluk et→ BP 371.

ķ.-ya 13a/08

ķulhūvallāhū *(Ar.)* İhlas suresinin "Allah'tan

başka bir ilah yoktur" anlamında ilk cümlesi

ķ.+ø 38a/01

ķullan- bir kimseyi bir hizmette çalıştır-

ķ.-a 6b/15

ķ.-alar 6b/09

ķullık *(i.)* kul olma durumu → ķulluk

ķ.+ø

ķ da'vāsın eyler 8b/09 → da'vā, eyle-

ķ. eyledüm 14a/03 → eyle-

ķ. ideyin 13b/15 → it-

ķ.+da 6b/13

ķulluk *(i.)* → ķullık

ķ.+ø 14a/08, 14a/08

ķum *(i.)* kum

ķ.+ø 3b/12

ķ.+dan 3b/10

ķ.+lar 60b/06

ķ.+u (nsn) 3b/15

ķumbāra *Ar. (i.)* kumar → ÖTS/3 2835.

ķ.+ø

ķ. oynaruken 68a/03 → oyna-

ķumķuma *Ar. (i.)* yuvarlak karınlı su testisi, küp

ķ.+ø 16a/11

ķ.+dan 16a/12

ķ.+nuğ 16a/04, 16a/08

ķ.+ya 15b/13, 15b/14

ķ.+yı 15b/13, 15b/14, 16a/06, 16a/10

ķur- *(yf-)* parçalardan oluşan bir Şeyi, parçaları birleştirip bütün durumuna getir-

ķ.-alar

çadır ķ. 29b/16-30a/01 → çadır

ķur'ān *Ar. (İ.)* Allah tarafından Cebrail 'a.s. ile İslam peygamberi Hz. Muhammed'e vahiyler hālinde indirilen kutsal kitap

ķ.+ø 31a/10, 31a/11, 32a/01, 57a/14

ķ oķusa 68a/01 → oķu- 1.

ķ.+da 46a/09, 46b/12

ķ.+ı (nsn)

ķırāʾat-ı K. 64b/07 → ķırāʾat

Ķ.+ı (nsn) 68a/02, 68b/03

Ķ.+uñ 37b/15

ķurbān *Ar. (i.)* dinin buyruğunu yerine getirmek için kesilen hayvan

ķ.+ø

ķ. eylemege 41b/05 → eyle-

Ķureyš *Ar. (İ)* Hz.Muhammed'in mensup olduđu

Arap kabilesi → DİA, 2002, C: 26, 442-444

Ķ.+ø 42a/11

Ķ.+i (nsn) 42b/13

ķurşağ *(i. mec.)* mide, kursak

ķ.+ında 60b/05

ķurtar- kurtulmasını sağla-, halas et-

ķ.-ø 14b/02

ķ.-duñ 37a/04

ķ.-mağa 63a/14

ķ.-ur 8a/01, 30b/07

ķurtıl- → ķurtul-

ķ.-sa 28a/05

ķ.-up 11a/05

ķurtul- bir tehlikeden, sıkıntılı bir durumdan

uzaklaş-, selamete çık-, halas ol- → ķurtıl

ķ.-acağ 15b/03

ķ.-duğ 55a/04

ķ.-maduğ 31a/15

ķ.-sa 2a/08

ķ.-uñ 24a/02, 56a/08

ķuru

1. *(zf.)* kendisiyle birlikte bulunması gerekli

olan şeylerden yoksun olan, çıplak, sade

ķ.+ø 14b/03, 50b/12

2. *(s.)* boş, gereksiz, faydasız, abes

ķ.+ø 22a/09

ķūs *Far. (i.)* büyük davul, kös → KAL/2 1803.

ķ.+ø 53b/05

ķuş *(i.)* kuş

ķ.+ø 21a/12, 61a/07

ķ. olaydum 27a/05 → ol-

ķuşlıķ *(i.)* günün sabahla öğle arasındaki saatleri

ķ.+ø 60b/15

ķuvvet *Ar. (i.)* manevi güç

ķ.+ø 2b/09, 47b/10, 49a/02

ķ.+imüz 10b/05

ķ.+in 38a/12, 38a/14

ķuvvetsüz *(s.)* kuvveti olmayarak

ķ.+ken 22b/04 → ø.-ken

ķuyu *(i.)* belli bir maksatla kazılmış, derinliğı bu

maksada göre az veya çok olan çukur → ķuyı

ķ.+da 63a/08

ķ.+dur 31b/02, 31b/07, 34b/08

ķ.+lar 52a/08

ķ.+larından 34b/07

ķ.+ya 31b/06

ķuzğun *(i.)* âlimler için kullanılan istihza sözü

ķ.+lar 68b/02

ķuzı *(i.)* kuzu, yavru → BP 354-380 ve HE 272

ķ.+cağlarum 50b/13

ķüçirek *(s.)* küçücük

ķ.+ø 46a/04

ķüçük

1. *(s.)* yaşı daha az olan

ķ.+ø 12b/10, 12b/14, 13a/02, 13a/07, 13a/14, 13a/16, 13b/03

ķ. idüm 27b/11 → i-

2. *(s.)* yaşça ufak kimse, çocuk

ķ.+ø 13b/03, 64a/12

ķ.+e 64a/12

ķüfür *Ar. (i.)* Allah'ın varlığını, birliğini kabul etmeme, dinin esaslarına inanmama

ķ.+ø

ķ. söylemek 67a/03 → söyle-

ķ. söylese 67b/10 → söyle-

ķ. ile 13b/01 → +(yI)lA

ķ.+de 59b/03

ķālet-i ķ. 59a/14, 59a/15, 59b/01 → ķālet

ķ.+i (nsn)

elfāz-ı ķ. 67a/01 → elfāz

ķ.+ine 68b/08

Ķüleyb b. Hüzn *Ar. (İ)* Mezkur hadisi

zikretmesinden başka bilgiye ulaşılamadı.

Ķ.+ø

ʿan K. r. ʿanhu 23b/10 → ʿan, r. ʿanhu

K. r. ʿanhu 23b/14-15 → r. ʿanhu

ķülli *Ar. (zm.)* bütün, hep

ķ.+si 19a/09, 24b/08

ķülli muğirrin yuğtel *Ar.* Her zararlı (hayvan)

öldürülür.

ķ.+dür 35a/12

ķüllüyet *Ar. (i.)* çokluk, bolluk

ķ.+ile 17a/10 → +(yI)lA

ķülfet *Ar. (i.)* ev halkı → DOĞAN 822, aile

KANAR 717 → kolfet

ķ.+üñe 13b/13

ķürsī *Ar. (i.)* vaizlerin üstüne çıkıp vaaz

ettikleri, yüksekçe yer

ķ.+lere 48a/04

ķütüldi *(i.)* gümbürtü, gürültü, kütürtü →

YTS/163. ve BP 388.

ķ.+ø 31b/02, 31b/03

ķ.+dür 31b/03

L

lā *Ar. (e.)* yokluk edatı

1. 1b/02, 13b/10

lā-cerem *Ar. (zf.)* şüphesiz, besbelli

l.+ø 2b/02, 50a/07 → cerem

Lā ilāhe illa'llāh → Lā ilāhe illa'llāh

Muhammedü'r-resûlu'llāh

l.+ø 9b/16, 15b/07

Lā ilāhe illa'llāh Muhammedü'r-resûlu'llāh

Ar. "Allah'tan başka ilāh yoktur ve Hz. Muhammed onun elçisidir." anlamında, İslam dininde imānın şartlarını kendinde toplayan, yāni icmali imana esas olan kelime-i tevhid. → Allah, Muhammed, Resûlullāh

l.+ø 12a/01-02, 16a/04, 16a/09

lā-naẓīr Ar. (s.) benzersiz, eşsiz

l.+ø 60b/09

lağv Ar. (i.) lağv, faydasız boş söz

l.+dan 64a/11

lākin Ar. (e.) ama, fakat, ancak

l. 28a/11

la-net Ar. (i.) beddua etme, ilenç, kargıma, kargış

l.+ø 68a/12

l. eylememek 64a/11 → eyle-

l. eyler 44b/12 → eyle-

Lāt Ar. (i.) *İslam'dan önce Allah'la insanlar arasında aracılık işlevi yüklenmiş olan ikinci derecedeki put* → DİA, 2003, C: 27, 107-108

L.+ø 16a/01

Latîf Ar. (İ.) en ince işlerin bütün inceliklerini bilen, en ince şeyleri yapan Hazret-i Allah

L.+ø

yā L. 14a/14, 17b/11, 17b/15 → yā

layık uygun, yaraşır, münasip

1. Ar. (s.)

l.+ø 4b/15, 5a/03, 42a/08

2. Ar. (i.)

l.+ø 38b/01

3. Ar. (zf.)

l.+ø 6b/14

lāzım Ar. (i.) gerekli, lüzumlu

l.+ø

l. gele 22a/04 → gel-

l. gelür 9b/05-06, 37a/11 → gel-

l. gelürdi 58b/05 → gel-, ø.-di

l. ola 21a/14 → ol-

legen Far. (i.) leğen

l.+ø 65b/14, 66a/08

l.+i (nn) 66a/06

l.+ümi 66a/11

lehv Ar. (i.) faydasız iş, oyun, eğlence

l.+den 64a/11

leşker Far. (i.) asker

l.+ø

l. göndermişdi 53a/06 → gönder- (3.)

ø.-di

l.+i (nsn) 53a/07

l.+inden 35b/01

lezzet Ar. (i.) zevk, haz, safa

l.+ile 24a/03

libās Ar. (i.) elbise, giysi

l.+lar 42a/02, 42a/13

l.+ları 26a/05

l.+larum 21a/15

lisān Ar. (i.) anlaşma vasıtası, dil

l.+ile 18b/09, 35a/14 → +(yI)lA

lokma Ar. (i.) yiyecek parçası, yiyecek

l.+ø 14a/03

l.+dan 43a/13

lūt Far. (i.) lezzetli yemek, büyük lokma →

KANAR 702; büyük lokma, yufkaya sarılmış

taam → BP 493; tatlı → ÖTS/3 2985

l.+ø 15a/01

lütf Ar. (i.) bağışlama, ihsan, kerem, cömertlik

l.+ımla 10b/09 → +(yI)lA

l.+ile 67b/01 → +(yI)lA

l.+uma 17a/09, 17a/09

M

ma'den Ar. (i.) maden

m.+ø 2a/10

mafsal Ar. (i.) eklem

m.+larım

m. aḡ aḡ ditredi 3a/17 → aḡ aḡ, ditre-

mağāra Ar. (i.) mağara, in, gar, kehf

m.+ø 22b/14

m.+da 57b/01

m.+ya 22b/15, 23a/01

mağfiret Ar. (i.) affedilme, bağışlanma

m.+ø 39b/13

m. eyler 1b/10 → eyle-

m. ve merḡamet eyledi 3a/08-09

→ merḡamet, eyle-

mağrib Ar. (i.) güneşin battığı yer veya güneşin

battığı yön, taraf, batı, garp

m.+e 49a/07

maḡal Ar. (i.) yer, mekan, mevki

m.+de 22b/04, 61b/05

maḡalle Ar. (i.) mahalle

m.+de 21b/10, 49b/14

m.+dedür 36b/06, 36b/07

m.+i 36b/09, 50a/08, 61b/05

mā-ḡaḡal Ar. (e.) hülasa, sözün kıtası

m. 10a/15, 28b/05, 38b/13, 50b/06, 55b/08

maḡbūb Ar. (i.) sevilen kimse, sevgili, güzel

m.+ø 10b/12, 58a/09, 60b/09

maḡbus Ar. (i.) bir yere kapatılmış, hapsedilmiş

m.+ø

m. olan 31b/05 → ol-

m.+ları 31a/01
mahlūk *Ar. (i.)* yaratılmış, yok iken var edilmiş
 m.+ø 6b/13
mahlūkāt *Ar. (i.)* yaratılmışlar, bütün varlıklar
 m.+ dan 30a/02
maḥrec *Ar. (i.)* dışarı çıkılacak yer, delik, kapı
 m.+ø
 m. kıluruz 15b/03 → kıl-
maḥrūm *Ar. (i.)* hissesi, payı olmayan, nasipsiz
 m.+ø
 m. giden 39a/07-08 → git-
maḥşūş *Ar. (i.)* hususi, has, özgü, tahsis edilmiş
 m.+ø
 m. eyledümdi 21b/15, 22a/03 → eyle-
 m.+dur 18a/09
maḥv *Ar. (i.)* yok etme, varlığına son verme
 m.+ø
 m. ide 9b/16 → it-
 m. ider 10a/01 → it-
 m. olup 16b/12 → ol-
maḥzūn *Ar. (i.)* üzüntülü, gamlı, hüznünlü
 m.+ø
 m. iken 37a/05 → i-ken
 m. oldu 25b/01 → ol-
 m. olmasun 26a/04 → ol-
 m. olur 4a/09-10 → ol-
 melül m. 36a/06, 36a/10-11 → melül
 melül m. olduğuma 36b/04 → melül, ol-
 melül m. olup 26b/03 → melül, ol-
mā'ide *Ar. (i.)*
 1. sofra
 m.+ler 36a/05, 36b/01
 2. yemek, ziyāfet
 m.+ø 36a/11
 sinī-i m. 37a/02 → sinī
mā'i-ḥayvān *Ar. (i.)* hayat suyu, ab-ı hayat
 m.+ile 63b/08 → +(yI)la
maḳālāt sözler
 m.+ı(nsn h.) 6b/12
maḳām *Ar.*
 1. (*i. tsvf.*) manevi mertebe, manevi rütbe
 m.+a 59a/12
 m.+ına 26a/15
 m.+um 4a/01, 4a/02
 2. (*i.*) türbe, mezar, ziyāretgāh
 m.+um 42b/10
maḳbere *Ar. (i.)* mezarlık, kabristan
 m.+ø 18b/03, 34a/02, 34b/06, 34a/07,
 34b/05, 34a/09
 m.+ler 27a/11, 33b/14, 34a/02, 37a/01,
 52a/14
 m.+lerden 27a/09
 m.+lere 18b/01, 36b/15

m.+leri 36a/02, 36a/03
 m.+lerine 36a/07
 m.+si 34b/07
 m.+sinde 37a/09
 m.+sine 36a/08
 m.+yi 34a/13
maḳbūl (*zf.*) kabul edilen, reddedilmeyen
 m.+ø
 m. olmuş 7a/08 → ol-
maḳlūb *Ar. (i.)* tersine çevrilmiş
 m.+ı (nsn) 24a/06
maḳkul *Ar. (i.)* akla uygun, akla yatkın gelen
 m.+ø 17a/04, 54a/02
maḳkule *Ar. (s.)*
 1. bir cinsin en aşağı tabakası
 m.+ø 66a/12
 2. (*s.*) cins, tür, takım, çeşit, nevi
 m.+ø 40a/02
māl *Ar. (i.)* taşınır, taşınmaz her çeşit değerli ve
 gerekli şey, mülk, irat, varlık, servet
 m.+ø 7b/11, 7b/14, 8a/02, 8a/05, 10a/06,
 8a/07, 8a/10, 8a/13, 8a/15, 8b/01, 8b/02,
 8b/08, 8b/05, 8b/05, 8b/07, 47a/14 [=16]
 m.-ı ḥod 7b/12 → ḥod
 m.+dan 67b/03
 m.+ı (nsn h.) 7b/15, 8a/08, 8a/11, 67a/09
 m.+ı (nn) 8a/03, 67a/08
 m.+ın 64a/09
 m.+ıḡ 24b/02
 m.+ların 23a/15, 57b/10
 m.+umı 21a/05, 47b/01
 m.+uḡı 47b/01
 m.+uḡuz 46a/10
māl-dār *Ar. +Far (s.)* mal sahibi, varlıklı, zengin
 m.+ø 21b/10, 65b/05
Mālik *Ar. (İ. din)* cehennemden sorumlu melek
 M.+ø 31a/02, 31a/10, 31b/12, 32a/10,
 32b/05, 32a/07, 32a/08, 33a/09,
 63a/04, 63a/05, 63a/07, 63a/09 [=16]
 yā M. 31a/13, 31a/15, 31b/10, 31b/13,
 32a/06, 32a/15, 32b/05, 63a/14 → yā
 M.+e 33a/08, 63a/08, 63a/13
 M.+i (nn) 31b/08
 M.+ine 63a/03
Mālik Dīnār *Ar. (İ.) Ebū Yahyā Mālik b. Dīnār*
el-Bastī (ö. 131/748'den önce). İlk
zāhidlerden. → DİA, 2003, C: 27, 505
 M.+ø 13a/10
 M. Ḥaziretleri 13a/09, 13b/04, 13b/06-07
 → Ḥaziret
Mālik Oḡlı Ğassān (*İ.*) bir put
 M.+ø 41b/04-05

ma'lûm *Ar. (i.)* herkesçe bilinen, öğrenilen
m.+ø

m. oldı 7a/12 → ol-

m.+dur 4a/01, 4a/04, 10b/04, 48a/04

ma'mûr *Ar. (i.)* bayındır duruma gelmiş
m.+ø 38b/13

m. eylemekle 2a/16 → eyle-, +(yI)lA

ma'nâ *Ar. (i.)* anlam, mana

m.+ø 53b/09

m.+sı 9b/07, 9b/12, 12a/03, 12a/11,

15b/06, 16b/04, 20a/07, 23b/14, 27b/08,

29b/01, 29b/02, 33b/13, 34b/13, 35b/11,

37b/03, 38a/06, 40a/10, 43a/09, 44a/10,

45a/05, 46b/01, 47a/08, 48a/17, 49b/06,

51b/11, 53a/01, 54b/03, 55b/03, 56b/07,

58a/07, 59a/07, 59b/14, 60a/12, 61a/12,

62a/15, 64a/02, 65a/06 [=37]

m.+sıdur 5a/08

m.+sın 32a/08

mansûb *Ar. (i.)* mansıp, yüksek mevki, makam
m.+ø 47b/14

maraz *Ar. (i.)* hastalık, illet
m.+ø 38b/02

m.-ı mevt düşdi 38b/14 → mevt, düş-

ma'rifet *Ar. (i.)* bilme, irfan bilgelik, idrak
m.+ø 48a/03, 48a/07

ma'rûf *Ar. (s.)*

1. bilinen, tanınmış, belli, meşhur

m.+ø 2a/10, 2a/13, 2b/04

2. iyilik

emr-i m.-nehy-i münker eyledi 63b/04-05

→ emr, nehy, münker, eyle-

maşhara *Ar. (i.)* maskara
m.+ø

m. olur 59b/07-08 → ol-

maşharalık *Ar.+T. (i.)* tuhafılık, güldürücü,
eğlendirici davranış, şaklabanlık
m.+a

m. alma- 64a/12-13 → al-

m. alsa 68a/08-09 → al-

m. gülse 68b/03 → gül-

ma'siyet *Ar. (i.)* günah, asilik, itaatsizlik
m.+ø

m. itdüğün 20a/10 → it-

m.+e 45a/11

maşlahat *Ar. (i.)* iş, husus, mesele
m.+ı (nn) 58b/02

m.+ın 4a/05

m.+ına 59a/04

m.+uğa 58b/07

maşrik *Ar. (i.)* gün doğusu, doğu, şark
m.+a 49a/07

mâtem *Ar. (i.)* derin üzüntü, keder ve ümitsizlik
m.+ø 34a/12

maẖhar *Ar. (i.)* bir şeyin ortaya çıktığı yer ya da
kişi, tecellî yeri
m.+ø

m. düşer 17a/09 → düş-

m. olur 17a/07 → ol-

m.+sız 17a/09

maẖlûm *Ar. (i.)* zulüm görmüş (kimse)
m.+uğ 53b/01

ma'zûr *Ar. (i.)* mazereti olan, özrü bulunan
m.+ø

m. tutuğ 51a/07 → tut-

me'âdîn *Ar. (i.)* madenler
m.+ø 2a/09

mebrûr *Ar. (s.)* iyi olan, övülen, hayırlı, makbul
m.+ø

hacc-ı m. eylemekdür 18b/12 → hacc, eyle-

hacc-ı m. iderler 18b/10 → hacc, it-

meclîs *Ar. (i.)* dost ve arkadaş topluluğu, eğlence
m.+ø 61b/01

m.+de 61a/14

m.+ise 61b/01, 61b/02 → i-

Mecûsî *Ar.*

1. (*İ.*) ateşe tapan kimse → oda tapıcı

m.+lerdi 12b/09 → ø.-di

2. (*İ.*) mecûsî dini

M.+ø 50a/12

3. (*S.*) Zerdüşî dinine inanan ve ateşe tapan

m.+ø 50a/02, 51b/04

meded *Ar. (i.)* yardım et, imdat eyle, nusret
m.+ø 32b/09

m. götürün 20b/08-09 → getir-

m. eyle 32b/04 → eyle-

Medîne *Ar. (i.)* Hz. Peygamber'in mescidiyle
kabrinin bulunduğu hicret yurdu, İslâm'da iki
Harem bölgesinden biri, Resûl-i Ekrem ve
Hulefâ-yi Râşidîn döneminin başşehri → DİA,
2003, C: 28, 305-311

M.+ø 3a/01, 5b/06, 37b/06

meẖhar *Ar. (i.)* kendisiyle övünülen
m.+ø

m.-i mevcûdât 1b/04-05 → mevcûdât

meger *Far. (e.)* ancak, yalnız, fakat, şu kadar ki,
illâ, meğerki, oysa; şart edatı

m. 3b/13, 10a/02, 13a/08, 21b/09, 22b/12,

31a/13, 42a/01, 50b/10, 52b/05, 58b/09,

58b/13, 65b/08, 65b/13 [=13]

meẖûz *Ar. (i.)* alınmış, aktarılmış, nakledilmiş
m.+ø

m. olduğ 62b/05 → ol-

Mekhül-i Şamî *Ar. (İ.) Ebū Abdillāh Mekhül b. Ebī Müslim Şehrāb b. Şāzel eş-Şāmī ed-Dimaşkī el-Hüzeli (ö. 112/730). Tābiim fakihi. Künyesi Ebū Müslim ve Ebū Eyyüb olarak da zikredilmektedir. → DİA, 2003, C: 28, 552*

M.+ø

M. r. 'anhu 27b/16 → r. 'anhu

Mekke *Ar. (İ.)* Arap yarımadasının kuzeyinde, merkezinde Kābe'nin yer aldığı doğusunda Safā ile bunun hizasında Merve tepelerinin bulunduğu şehir. → DİA, 2003, C: 28, 555

M.+ø 40b/09, 56a/11

ehl-i M. 42b/14 → ehl

M.+i (nsn) 17b/06

mekrūh *Ar. (i.)* tiksinti veren, iğrendiren, iğrenç

m.+ø 24a/04

melāike *Ar. (i.)* melekler

m.+nüñ 40a/12, 40a/12

m.+yile 59b/10 → +(yI)IA

yā melāiketi 38a/07, 54b/05, 55a/10 → yā

melek *Ar. (i.)* melek, nurdan varlık

m.+ø 3a/11, 16a/05, 16a/06, 16a/06, 16a/07, 16b/06, 38a/10, 38a/10, 38a/11, 38a/11, 38a/12, 38a/12, 38a/13, 38a/14, 44a/13, 55a/08 [=15]

m. idi 3a/14 → i-

m.+ler 3b/06, 10b/06, 10b/10, 16b/15, 17a/03, 17a/12, 17b/01, 17b/03, 17b/06, 17b/10, 18a/04, 18a/05, 30a/04, 30b/09, 43b/14, 58b/06 [=17]

m.+lere 30a/03, 33a/09, 38a/07, 43b/16, m.+leri 10a/11, 10a/14, 10b/03, 34b/01, 39a/12, 47a/10

m.+lerin 39a/12

Melekü'l-mevt *Ar. (i.)* ölüm meleği, Azrail

M.+ø 45a/11, 45b/04

melül *Ar. (i.)* boynu bükük, üzgün, mahzun

m.+ø

m. maḥzūn 36a/06, 36a/10-11 → maḥzūn

m. maḥzūn olduğuma 36b/04 → maḥzūn

m. maḥzūn olup 26b/03 → maḥzūn, ol-

mel'ūn *Ar. (i.)* Allah'ın lanetine uğramış, lanetli

m.+ø 42b/07

m.+ı (nsn) 42b/08

m.+uñ 42a/01

memleket *Ar. (i.)* ülke, vatan, memleket halkı

m.+inde 60b/08

m.+inden 60b/12

m.+üñ 16a/12

men *Ar. (zm.)* o kimse ki, kim ki, kim

‘azīz m. 15b/01, 18a/08, 23b/05, 37a/05,

39b/15, 41a/06, 43b/16, 46a/07, 51b/03,

66b/06 [=10] → ‘azīz

men^c *Ar. (i.)* yasaklama, engelleme, önleme

m.+ø

m. eyle 32a/15 → eyle-

m. eyledüm 59b/09 → eyle-

m. eylemeye 24a/07 → eyle-

m. eylemedi 31a/12 → eyle-

m. idemez 38b/06 → it-

menāzil *Ar. (ç.i.)* menziller, merhaleler, duraklar

m.+in 30a/09

menfa‘at *Ar. (i.)* fayda, yarar, çıkar, kâr

m.+ı

m. ola 18b/14 → ol-

m. olsun 7a/07 → ol-

m.+lanalar 1b/14

menfa‘atli *(s.)* faydalı, kârlı, müfit

m.+ø 19a/01

Mennān *Ar. (İ.)* kullarına hesapsız nimetler

veren, sınırsız iyilikte, ihsanda bulunan Allah

M.+ø

yā M. 62b/12-14, 63b/03, 63b/06 → yā

menzil *Ar. (i.)* ev, mesken, ikametgâh

m.+in

m. tıtmışlar 24b/01 → tıtm-

m.+li 24b/01

merātib *Ar. (i.)* mertebeler, rütbeler, dereceler

m.+in 30a/09

merd *Far. (s.)* yiğit, cesur, bahadır, kahraman

m.+ø 47b/14

merḥāba *Ar. (ii.)* selâmlaşma sözü

m.+ø

m. idüp 54b/10 → it-

merḥamet *Ar. (i.)* yardım hisleriyle dolma, acıma

m.+ø 32b/01

m. eyleyüp 3b/04 → eyle-

m. eyledi 3a/08-09 eyle-

m. idüp 39a/02 → it-

mertebe *Ar. (i.)* kademe, derece, basamak

m.+ø 65b/02

m.+leri 2a/03

m.+lerin 30a/09

m.+si 7b/07

m.+sindedür 19b/14, 19b/14, 19b/15

m.+ye 7b/03, 51b/04

Merve ve Şafā *Ar. (İ.)* Hac ve umrede aralarında

say yapılan iki tepe → DİA, 2008, C: 35, 441

M.+ø 42b/08

Meryem *İbr./Lat./Yun./Ar. (İ.) Hz. İsā'nın*

annesî. İslam'da üstün nitelikleri sebebiyle

yüceltilen, iffet ve itaat simgesi bir şahsiyet →

DİA, 2004, C: 29, 236-242

M.+ø 26a/16

merzūk *Ar. (i.)* rızık verilmiş, rızıklanmış

m.+ø 20a/13

mesāʿat *Ar. (i.)* çalışmalar, emekler, gayretler
m.+ın 2a/05
mescid *Ar. (i.)* ibadet yeri, küçük cami, cami
m.+ø 5b/04, 13b/16
m.+de 21b/08, 21b/10, 22a/13, 22b/08
m.+den 57a/12
m.+e 5b/05, 5b/05, 5b/07, 12b/05, 14a/06,
14a/12, 27b/01
m.+ine 56b/15
m.+inden 28b/03
m.+inüj 16b/06
m.+ler 47b/01
m.+lere 65a/11
meşelâ *Ar. (e.)* misal, örnek, söz gelişi
m. 24b/06, 37a/10
mesʿele *Ar. (i.)* husus, problem
m.+ø 7b/09, 8b/12
mesrūr *Ar. (i.)* sevinçli, memnun (kimse), mutlu
m.+ø
m. olup 43a/04 → ol-
meşāyih *Ar. (i.)* şeyhler
m.+ø 2a/12, 12a/03, 19b/13, 24b/05
hüşe çîn-ı hürmen-i m. 2a/16- 2b/01 →
hüşe, çîn, çîn-ı hürmen
m. güzîndendür 21b/08 → güzîn
m. kibâr 11a/08 → kibâr
m. kibârdandır 55b/12 → kibâr
m.-i kibârıj 2b/05 → kibâr
m. kâddesallâhü sırrahum 25a/01 →
kâddesallâhü sırrahum
meşgûl *Ar. (i.)* bir işle uğraşan, çalışan
m.+ø
m. olalum 18b/14 → ol-
m. oluğ 18b/15 → ol-
meşhūr *Ar. (s.)* herkesçe bilinen, ünlü, şöhretli
m.+ø 2a/09
meşreb *Ar. (i.)* davranış biçimi, yaşayış tarzı
m.+ince 62a/05
meşveret *Ar. (i.)* fikir alış verişi
m.+ø
m. eyledi 15b/12 → eyle-
m. eylediler 41b/12 → eyle-
mevc *Ar. (i.)* dalga
m.+ø
m. ura 30a/07 → ur-
m. urup 39a/11-12 → ur-
mevcūdāt *Ar. (i.)* canlı cansız bütün varlıklar
m.+ø
mefhar-i m. 1b/04-05 → mefhar
mevkuf *Ar. (i.)*...+A vakfedilmiş, tahsis edilmiş
m.+dur 17a/10
Mevlâyî *Ar. (e.)* kâinatın yegane sahibi ve
efendisi durumunda olan Allah'ım

M. 14a/14, 56a/15
mevt *Ar. (i.)* ölüm
m.+e
maraz-ı m. düşdi 38b/14 → maraz, düş-
mevzi *Ar. (i.)* yer, mekân, mahal
m.+de 39b/02
m.+den 41a/02
meydân *Ar. (i.)* düz, açık geniş yer, alan, saha
m.+ı (nsn) 53a/12, 53b/01, 54a/03
meyhâne *Far. (i.)* içinde şarap vb. içkiler içilen
ve satılan yer
m.+de 61b/11, 61b/11
m.+lerde 61b/10
m.+lere 61b/11
Meysere bin Huneyn *Ar. (İ.)* Kaynaklarda
bulunan birçok Meysere isimli / künyeli zattan
sahabe Ebū Tîybe künyeli kişinin olması
kuvvetle muhtemel (?)
M.+ø 18a/16, 18b/09, 18b/10, 18b/13, 19a/01
M.+ye 18b/08
meyyit *Ar. (i.)* ölmüş insan, ölü
m.+e 37a/09
mezkr *Ar. (s.)* az önce adı geçen, sözü edilen,
yukarıda anılan, zikrolunan
m.+ø
kitâb-ı tercüme-i m. 2b/08 → kitâb,
tercüme
m.+dan
Ebū Manşūr-i m. 19a/08 → Ebū Manşūr
mihnet *Ar. (i.)* üzüntü, dert, elem, keder, gam
m.+ø 39b/15
mihrâb *Ar. (i.)* mescitte imama ayrılmış yer
m.+a 56a/11
m.+ında 17b/10
Mikâil *Ar. (İ.)* dört büyük melekten rızık taksim
etmekle, doğa olaylarıyla görevli olan
M.+ø 18a/01, 28b/16
M. ʿa.s. 17b/09 → ʿa.s.
M.+e 6a/09
M.+i (nsn) 37b/11
mikdâr *Ar. (i.)* bir şeyin ölçülebilen, sayılabilen
niceliği, ölçü, nicelik, kemiyet
m.+ø 24b/07
m.+ı 11a/09, 22b/03, 61a/01
milk *Ar. (i.)* mülk → KAL/2 2073
m.+ø 24b/04, 24b/05
m.+e 53a/09
m.+i (nn) 24b/02, 24b/04
minâre *Ar. (i.)* cāmilerin bitişğinde yer alan bir,
iki, üç şerefeli, yüksek kulelerden her biri
m.+ø 17b/04
m.+ye 17b/08

minber *Ar. (i.)* camilerde üstünde hutbe okunan yüksek yer

m.+ø 16b/08

m.+e 17b/09

m.+lere 48a/04

minkeyyin *Ar. (i.)* [ateşle] dağlanma

m.+ø 1b/06

minnet *Ar. (i.)*

1. yapılan bir iyiliğin yükü, altında ezilme, iyilik yapana karşı kendini borçlu hissetme m.+ø

m. eylemedi. 7a/11 → eyle-

2. teşekkür etme, şükür, hamd etme m.+ø

m. eyler 7a/12 → eyle-

mi'râc *Ar. (i.)* Hz. Muhammed'in, yedi kat

semayı aşır Allah'la görüşme mucizesi

M.+ø 31b/02

mîrâs *Ar. (i.)* atadan kalan maddi-manevi şey

m.+ı 7b/13

m.+ıdur 7b/12, 7b/13

mis *Ar. (i.)* çok güzel kokulu madde → misk

m.+li ola 7b/02 → ol-

mişāl *Ar. (i.)* benzer, gibi

m.+indedür 47a/03

misk *Ar. (i.)* güzel kokulu siyah madde → mis

m.+ø

m. gibi 49a/06

m.+dendür 48b/15

mişkāl *Ar. (i.)* ağırlık ölçüsü → KAL/2 2085.

m.+ø 15a/02

m.-i zerre 11b/01, 30a/14 → zerre

miskîn *Ar. (i. tsvf.)* Allah karşısında aczini,

yokluğunu bilen gönül eri, derviş kul

m.+ø 2a/02

mu'allak *Ar. (i.)* bir yere asılı veya bağlı

olmadan boşlukta, havada duran

m.+ø

m. tırdı 41a/01 → tır-

m. tıtdı 16a/08 → tüt-

mu'allen *Ar. (s.)* yüce, yüksek tutulmuş.

m.+ø 1b/05

mu'âvenet *Ar. (i.)* yardım

m.+ø

m. eyleye 38b/14

mu'âyin *Ar. (s.)* görülmüş olan, kesin olarak

belli olan, açık → OTL 660.

m.+ø 46b/09

emr-i m. görürler 40a/13 → emr, gör-

Mu'âz-ibni Cebel *Ar. (İ.) Ebū Abdīrahmān*

Mu'âz b. Cebel b. Amr el-Ensārī (ö. 17/638),

ṣahābī → DİA, 2005, C: 30, 338-339

‘an M. r. ‘anhu 19b/16 → ‘an, r. ‘anhu

mubaşşır *Ar. (i.)* gözetici, bakıcı, bekleyici

m.+ø 24a/05

mu'cizât *Ar. (ç. i.)* mucizeler

m.+ø 40b/01, 41a/07, 46b/09

m.+ı (nsn) 41a/05

m.+ları 41a/08

muẓā'af *Ar. (s.)* iki kat, kat kat, fazla fazla

m.+ø 29a/10

Muğîre bin Şu'be *Ar. (İ.) Ebū Īsā (Ebū*

Abdillāh) Muğîre b. Şu'be b. Ebī Āmir b.

Mes'ūd es-Sekafī (ö. 50/670). Ṣahābī, Emevī

devlet adamı → DİA, 2005, C: 30, s: 376-377

M.+ø r. ‘anhu 24a/08 → r. ‘anhu

muğlik-i ebvābi'n-nār *Ar. (s.)* cehennem

kapılarını kapatan

m.+ø

yā m. 32b/03 → nār

muḥālif *Ar. (s.)* uygun olmayan, uymayan,

benzemeyen şey, aykırı, zıt

m.+ø 9a/16

muḥālifet *Ar. (i.)* uymama, karşı çıkma

m.+ø

m. eylerdi 15b/11 → eyle-

Muḥammed *Ar. (İ.)* peygamberlerin sonuncusu

ve en büyüğü olan İslam Peygamberi

M.+ø 7b/07, 30b/14, 41a/13, 41b/13, 42a/07,

43a/03, 62b/15, 63a/01

Ḥaziret-i M. Muṣṭafā ṣalavātullahi

aleyhi ve ‘alā alihi 1b/06-07 →

Ḥaziret, Muṣṭafā, ṣalavātullahi aleyhi ve

‘alā alihi

Ḥaziret-i M. Muṣṭafā ṣallallāhu ‘aleyhi

ve sellem 25a/12 → Ḥaziret, Muṣṭafā

ṣ.‘a.s.

M. Muṣṭafā 26a/16, 26b/02 → Muṣṭafā

M. Muṣṭafā ... ṣ.‘a.s. 25a/02 → Muṣṭafā,

ṣ.‘a.s.

M. Muṣṭafādur 68a/14 → Muṣṭafā

M. Muṣṭafā ṣ.‘a.s. 10a/04 → Muṣṭafā,

ṣ.‘a.s.

M. Muṣṭafāya 19a/16 → Muṣṭafā

M. Muṣṭafāya ṣ.‘a.s. 19a/07 → Muṣṭafā,

ṣ.‘a.s.

M. ṣ.‘a.s. 7b/10 → ṣ.‘a.s.

Server-i Enbiyā M. Muṣṭafā ṣallallāhu

‘aleyhi ve sellem 19b/07-08 →

Server-i Enbiyā, Muṣṭafā, ṣ.‘a.s.

yā M. 32b/02, 32b/07, 37b/10, 41b/09,

57b/05, 63b/10 → yā

M.+den

M. ṣ.‘a.s. 28a/04 → ṣ.‘a.s.

ümme-i M. 28a/03, 62b/11 →

ümme-i Muḥammed

- ümme-i M. ş.ʿa.s. 17b/12-13, 17b/16,
18a/02-03, 18a/06-07 → Ü.M., ş.ʿa.s.
M.+dendür
ümme-i M.+dendür 62b/15 → Ü.M.
M.+denüz
ümme-i M.+denüz 32b/05 → Ü.M.
M.+e
ümme-i M.+e 18b/16 → Ü.M.
vā M.+e ah 32b/12 → vā, ah
M.+i 40b/07, 40b/08, 43a/01
M.+in 1b/03 → ve'ş-şalātü ve'ş-şlāmü ʿalā
ḥayri ḥalkı hi
M.+ün 26a/04, 42a/09
ümme-i M.+ün 30a/08 → Ü.M.
ve'ş-şalātü ve'ş-şlāmü ʿalā ḥayri ḥalkı hi
muḥaṣṣal *Ar. (e.)* sözün kısası, hasılı, hülasa
m. 42a/11
muḥīṭ *Ar. (i.)* yöre, semt
m.+a 68a/10
muḥkem *Ar. (zf.)* iyice, adamakıllı, sağlamca
m.+ø 20b/13, 22b/02
muḥlis *Ar. (i.)* inanç, düşünce ve davranışında
gösteriş, iki yüzlülük bulunmayan, dostluğu
içten olan kimse
m.+ler 47a/10
muḥsine'l-ḥāmil ve'l-eytām *Ar.* iyilikleri iyi ve
güzel işleri, lütuf ve ihsanları kendinde
bulunduran, yüklenmiş olan, ve yetimlere
sahip çıkan, babalık yapan ve bu vasıfların
hepsine birden sahip olan
m.+ø
yā m. 32b/02-03 → yā
muḥubbī *Ar. (i.)* dost
m.+ø
m.-i ʿulemā 2a/12 → ʿulemā
Muḥyi'd-dīn-i ʿArabī *Ar. (İ.) Ebū Saīd Ahmed*
b. Muhammed b. Ziyād el-Basrī (ö. 341/952).
İlk sūfī müelliflerden, muhaddis. → DİA,
1999, C: 20, 493
M.+ø 2a/15
muʿīn *Ar. (i.)* yardım eden, yardımda bulunan
m.+ø 38b/14
m. olan 66a/10 → ol-
muḳābele *Ar. (i.)*
1. art, arka, sonra
m.+sinde 2b/05, 2b/17-18
2. bir işin, davranışın gerektirdiği karşı
davranış veya iş, karşılık
m.+sinde 45b/02, 46a/02
muḳaddem *Ar. (zf.)* zaman bakımından daha
eski olan, önce, evvel, önceki, evvelki
m.+ø 60b/04
muḳarrebīn *Ar. (i.)* peygamberler, evliyalar
m.+ø 26a/14
muḳarrer *Ar. (i.)* kesin, şüphesiz, muhakkak
m.+dür 16a/03
muḳayyed *Ar.* bağlı, kayıtlı
1. (s.)
m.+ø 22a/08
2. (zf.)
m.+ø
m. olan 22a/08 → ol-
mum *Far. (i.)* mum
m.+cığāzın 50b/04
m.+ı 50b/14
m.+ın 61a/03
muntazır *Ar. (s.)* bekleyen, gözleyen
m.+ø
m. oldı 13b/04 → ol-
m.+dur 63a/15
murābıt *Ar. (i.)* ibadete bağlı olan kimse
m.+ø 66b/04
murād *Ar. (i.)*
1. arzu edilen, istek, dilek, amaç
m.+ø 11a/09
m. olan 25a/01 → ol-
m.+ı (nn) 64b/12
m.+ıyuz 47b/13, 48a/06
m.+uyuzı 48a/09
2. maksat, meram, niyet
m.+ı ... olan 57b/06 → ol-
murāʾī *Ar. (i.)* saygılı olan, hakka hukuka riayet
eden, hakkı hukuku gözetken kimse
m.+ler 47a/10
murḍār *Far. (s.)* İslām dininde yenmesi
yasaklanmış yāhut temiz ve yenilebilir kabul
edilmeyecek şekilde ölmüş veya öldürülmüş
(hayvan)
m.+ø 7a/14
m. iken 7b/01 → i-
murtaḳā *Ar. (s.)* beğenilmiş, seçilmiş, hoşnut ve
razı olunmuş kimse (Hz. Muhammed)
m.+ø 1b/06
Mūsā *(İ.) İsrāiloğulları'na gönderilen ve*
kendisine Tevrat indirilen peygamber. Hem
Yahudilik ve Hristiyanlığa hem de İslām'a
göre büyük bir peygamber ve İsrāiloğulları'nı
Firavun'un zulmünden kurtarıp hürriyete
kavuşturan bir lider → DİA, 2006, C: 31, 207
M.+ø
ḳavm-i M. 46b/13 → ḳavm
M. ʿa.s. 24a/09, 38b/09 → ʿa.s.
M. ʿa.s.a 11b/09 → ʿa.s.
M. Peygamber 11b/13, 19a/12, 39b/03
→ peygamber

- M. Peyğamber ‘a.s. 11b/06,
11b/11, 39b/05, 46b/15 →
peyğamber, ‘a.s.
- M. Peyğamber ‘a.s.[a] 19a/12 →
peyğamber, ‘a.s.
- M. Peyğambere ‘a.s.a 39b/01 →
peyğamber, ‘a.s.
- M. Peyğambere 38b/07, 46b/14
→ peyğamber
- yā M.+ø 4a/12, 11b/10, 11b/12, 11b/16,
24a/1139b/02, 39b/07, 46b/11,
47a/02 → yā
- M.+nuṣ 46b/09
- muṣāḥabāt** *Ar. (i.)* konuşma, görüşme, sohbet
m.+ø
m. iderken 27a/14-15 → it-, ø.-ken
m. itmege 4a/02 → it-
- muṣallā** *Ar. (i.)* cenaze namazlarının kılındığı yer
m.+ya 33b/14
- Muṣḥaf** *Ar. (İ.)* Kur’an-ı Kerim
M.+ø 68a/02
- muṣībet** *Ar. (i.)* bela, felaket, dert, sıkıntı
m.+in 31b/11
- Muṣṭafā** *Ar. (İ.)* maddi-manevi yönden arıtılıp
saf ve seçkin duruma getirilmiş, cinsi içinden
en temiz, en iyisi ve en halisi olarak seçilmiş
Hz. Muhammed
M.+ø
Ḥaziret-i Muḥammed M. ṣalavātullahi
aleyhi ve ‘alā alihī 1b/06-07 →
Ḥaziret, Muḥammed, ṣalavātullahi
aleyhi ve ‘alā alihī
Ḥaziret-i Muḥammed M. ṣallallāhu
‘aleyhi ve sellem 25a/12 → Ḥaziret,
Muḥammed, ṣ.‘a.s.
Muḥammed M.+ø 26a/16, 26b/02 →
Muḥammed
Muḥammed M. ... ṣallallāhu ‘aleyhi ve
sellem 25a/02 → Muḥammed, ṣ.‘a.s.
Muḥammed M. ṣ.‘a.s. 10a/04 →
Muḥammed, ṣ.‘a.s.
Server-i Enbiyā Muḥammed M. ṣ.‘a.s.
19b/07-08 → Muḥammed, Server-i
Enbiyā, ṣ.‘a.s.
- M.+dur
Muḥammed M. 68a/14 → Muḥammed
- M.+ya
Muḥammed M. 19a/16 → Muḥammed
Muḥammed M. ṣ.‘a.s. 19a/07 → ṣ.‘a.s.
Muḥammed
- muṣṭalḥ** *(i.)* sevindirici haber, müjde
m.+ø
m. olsun 51a/09 → ol-
- muṭahhar** *Ar. (s.)* mübarek, kutsal, temiz
m.+ø 67a/01
- muṭahhara** *Ar. (s.)* maddī ve manevī kirlerden
temizlenmiş, paklanmış, arınmış
m.+larında
türbe-i m.+larında 2a/15 → türbe
- muṭīc** *Ar. (i.)* yumuşak başlı, uysal, itaatkār
m.+ø
m. olmak 45b/07 → ol-
m. olur 44b/15 → ol-
- muṭlak** *Ar. (s.)* kayıtsız şartsız, sınırsız
m.+ø 22a/07
- muttākī** *Ar. (i.)* dinin emir ve yasaklarına tam
olarak uyan, günah ve haramdan sakınan,
Allah’tan korkan kimse → muttākīn
m.+leri 27b/02
- muttākīn** *Ar. (ç. i.)* takva sahipleri → muttākī
m.+ø
‘ākıbetü li’l-m. 1b/02 → ‘ākıbet
imāme’l-m. 7b/09 → imām
- muṭṭalīc** *Ar. (i.)* bir işi haber almış olan, bilen,
öğrenen, vakıf ve haberdar olan
m.+ø
m. olmayalar 51b/13 → ol-
- muttaşıl** *Ar. (zf.)* devamlı, aralıksız, biteviye
m.+ø 4b/04, 4b/06, 25b/10, 43a/14, 59a/11,
60b/10
- muwāfiḥ** *Ar. (s.)* uygun, münāsip
m.+ø 11b/05
- mübārek** *Ar. (s.)* hayırlı, uğurlu, mukaddes
m.+ø 14b/01, 2b/06
- Mücāhid** *Ar. (İ.) Ebü’l-Haccāc Mucāhid b. Cebr
el-Mekkī el-Mahzūmī (ö. 103/721). Tābiin
neslinin önde gelen müfessirlerinden → DİA,
2006, C: 31, 442-443
M.+ø 64a/02*
- Mücāhidin** → Mucāhid
M.+ø
‘an M. 63b/14 → ‘an
- mücerred** *Ar. (s.)* soyut
m.+dür 25a/03
- müctebā** *Ar. (s.)* seçilmiş, seçkin
m.+ø 1b/06
- müdekkik** *Ar. (s.)* dikkatle inceleyen, araştıran,
tetkik eden
m.+ø 20b/08, 24a/05
- müezzın** *Ar. (i.)* ezan okumakla görevli kimse
m.+ø 17b/13, 32b/06
- mühim** *Ar. (s.)* ehemmiyetli, önemli
m.+di 58b/04
m.+dür 58b/03, 58b/03
- mühlet** *Ar. (i.)* vade, mehil
m.+ø

m. vir 31b/10 → vir-
 m. virtüj 42a/01 → vir-
mükedder *Ar. (s.)* kederli, gamlı, üzgün
 m.+dür 36b/13
mülevveş *Ar. (s.)* pis, kirli, iğrenç
 m.+ø 17a/06
Mümin *Ar. (i)* İslamiyet'in iman esaslarına inanan, iman sahibi kimse, Müslüman
 1. *(i.)*
 m.+ø 2a/12, 5a/03, 28a/01, 38a/06, 38a/09, 64b/02, 65a/12
 m.+e 6a/12, 44b/13, 67b/09
 m.+i 30b/07
 m.+ler 1b/14
 m.+lerden 10a/02, 50a/13, 57b/05
 m.+lere 44b/13, 46b/07, 46a/02
 m.+lerüj 9a/05, 29b/03, 30b/05, 57b/10
 2. *(s.)*
 m.+ø 38a/06, 44a/11, 44a/14
Müminin *Ar. (ç. i.)* Müminler
 m.+ø 35a/15
münâcât *Ar. (i.)* Allah'a yalvarıp yakarma
 m.+ø
 m. eyledi 6b/13, 24a/10, 61b/03 → eyle-
 m. eyledüm 36b/15 → eyle-
 m. eylerüz 25b/10-11 → eyle-
 m. iderken 36a/02 → it-, ø.-ken
 m. idüp 11b/07, 14a/13, 39a/08-09 → it-
 m.+ı (nn) 4a/03, 4a/07
 m.+ın 4a/12
 m.+ııa
 ahsen-i m. 7a/01 → ahsen
münâdî *Ar. (i.)* çağırın, davet eden kimse
 m.+ø 47a/10, 56a/13
 m.+ler 49a/14
münâfık *Ar. (i.)* iman esaslarına inanmadığı hâlde inanmış gibi görünen, öyle davranan
 m.+uıj 35a/07, 35a/10
münâsibet *Ar. (i.)* münasebet, ilgi, alaka
 m.+ø 61b/13
münâsib *Ar. (s.)* uygun, yerinde
 m.+ø 3b/08, 5a/14, 6b/01, 9a/05, 10a/01, 12b/08, 15b/09, 16b/13, 19a/08, 20b/03, 21b/07, 24a/07, 28a/06, 30b/07, 34a/05, 35a/02, 35b/15, 37b/05, 38b/05, 40b/04, 43a/14-15, 44a/15, 45b/08, 46b/06, 47a/11, 48b/12, 49b/10, 52a/09, 53a/05, 54b/07, 55b/11, 56b/13, 58b/01, 59a/09, 60a/03, 60b/07, 61b/02, 62b/09, 65a/13 [=40]

münevver *Ar.* aydınlık, ışıklı, nurlu
 1. *(zf.)*
 m.+ø
 m. eyler 8b/06 → eyle-
 2. *(s.)*
 m.+ø 67a/01
münfa'il *Ar. (i.)* alınmış, gücenmiş, iççerlemiş
 m.+ø
 m. olup 42a/15 → ol-
münker *Ar. (s.)* dinî kurallara aykırı olan, dinî kurallara uygun geleneklere ters düşen
 m.+ø
 emr-i ma'rûf-nehy-i m. eyledi 63b/04-05 → emr, ma'rûf, nehy, eyle-
mürîd *Ar. (i., tsvf.)* bir mürşide bağlanan kimse
 m.+ø 65b/05, 65b/07, 65b/10, 66a/01
 m.-i fuḫahā 2a/12 → fuḫahā
 m.+i (nsn) 66a/10
 m.+ine 65b/03, 65b/06
mürsel *Ar. (s.)* gönderilmiş, yollanmış
 m.+ø 19a/13, 19a/15, 19b/01, 19b/0
 m.+dür 19a/10, 19a/11
 m.+üj 19b/06
mürşid *Ar. (i.)* müritleri irşat eden, onlara rehberlik eden kimse, şeyh
 m.+ø 13a/08
 m.+i (nn) 13a/09
mürür *Ar. (i.)* (zaman için) bitme, sona erme
 m.+ø
 m.-ı zamānile 8b/03 → zamān, +(y)İLA
müsâfir *Ar. (i.)* misafir
 m.+ø 54b/10
Müslimān *Ar. (İ)* Müslüman, Muhammedî
 M.+ø 2a/12, 24a/12, 62b/03, 65a/12, 68b/06
 M. ideyin 60b/11 → it-
 M. olan 61a/02 → ol-
 M. olayduk 62b/07 → ol-, y.-du
 M. olayın 68b/06 → ol-
 M. oldu 15a/05, 41a/06, 51a/16-51b/01, 60b/14 → ol-
 M. oldılar 13b/07, 16a/13 → ol-
 M. olmazmışın 13a/14 → ol-, ø.-mış
 M. olmuş olayduk 30b/02-03 → ol-, y.-duk
 M. olurun 13b/06, 51a/16 → ol-
 M. olurlardı 41a/07 → ol-, ø.-dı
 M. olursam 13a/15 → ol-, ø.-sa
 M.+a 68b/05,
 M.+lar 62b/03, 62b/06-07,
 M.+lara 13a/11,
 M.+lardan 6a/05, 53b/12, 62b/13-14,
 M.+ olayduk 30a/16, 30b/06, → ol-, y.-duk

- M.+laruz 62b/04,
M. mıyam 67b/07 → ø.-
Müslimānlık (*İ.*) Müslümanlık, İslamiyet
M.+ø 68b/05
Müslimīn *Ar. (ç. İ.)* Müslümanlar
M.+ø
yā imāme'l-M. 36a/12, 36b/06 → yā, imām
müstağrak *Ar. (i.)* batmış, dalmış, gömülmüş
m.+ø
m. oldı 15a/16 → ol-
müstaḥak *Ar. (i.)* hak etmiş, hak kazanmış, layık
m.+ø
m. olmuşlardı 31b/06 → ol-, ø.-dı
müşāhede *Ar. (i.)* gözle görme
m.+ø
m. eyleyecek 24b/14 → eyle-
müşrik *Ar. (i.)* Allah'a ortak koşan
m.+leri 11a/05
müşriklik *Ar.+T. (i.)* Allah'a ortak koşma
m.+den 11a/05, 11a/10
müştemil *Ar. (s.)* içine alan, kapsayan, şamil
m.+dür 2b/06
Müşterī *Ar. (İ.)* Jüpiter gezegeni, Erendiz, Mars,
Sakıt → ÖTS/3 3418.
M.+ø
M. yıldızı 19b/05 → yıldız
müteğayyir *Ar. (i.)* değişen, başkalaşan
m.+ø
m. olup 14b/04 → ol-
Mütekebbir *Ar. (İ.)* en büyük ve en yüce olan,
büyüklüğünü, ululuğunu her an ve her yerde
gösteren Hz. Allah
M.+ø 53a/03
mütenebbih *Ar. (i.)* gafletten uyanan
m.+ø
m. olup 66a/07-08 → ol-
mütevellī *Ar. (i.)* esnaf teşkilatında seçimle iş
başına gelen başkan, reis
m.+ø 21b/10, 22a/04, 22a/08, 22a/12, 22b/01
22b/05, 22b/09, 23a/03, 23a/12, 23a/15
[=10]
m.+yi 23a/08
m.+yile 23a/02 → +(yI)lA
müzellil *Ar. (s.)* zelilleştiren, hakirleştiren
m.+üme 39a/03
müzeyyen *Ar. (s.)* bezenmiş, süslü, zinetli
m.+ø 59a/11

N (n, ŋ)

- nā** *Far. (ön ek)* genellikle Farsça, bazen de
Arapça sıfatların başına gelerek “olmayan,
değil” kelimelerinin anlamını karşılar.

- nā-maḥrem** *Far.+Ar. (i.)* dinen kendisiyle
evlenilmesi caiz olduğu ve nikāh düştüğü
için kadının yanına örtüsüz çıkmadığı erkek
n.+e 43a/13
nā pāk *Far. (s.)* temiz olmayan
n.+ø 17a/04 → pāk
naḥaka *Ar. (i.)* yiyecek, içecek vb için sarf
edilen para
n.+ø
n. virse 29a/05 → vir-
n.+sı 14b/02
nā-gāh *Far. (zf.)* zamansız, vakitsiz, ansızın
n.+ø 5b/02, 22a/03, 40b/06, 47a/01, 48b/04,
60b/15
nā'ib *Ar. (i.)* vekalet eden kimse, vekil
n.+i (nn) 48a/07
naḥāre *Ar. (i.)* vurmali saz, küçük davul
n.+ø 53b/05
naḥd *Ar. (i.)* elde bulunan geçerli para, akçe
n.+üm 28b/05
na'l *Ar. (i.)* at vb. yük hayvanlarının tırnaklarına
çakılan, ayağın şekline uygun demir parçası
n.+ı (nsn)
n. tersine urulmuş 21b/02 → ters, urul-
namāz *Far. (i.)* namaz ibadeti
n.+ø 6a/05, 6a/08, 21b/04, 31a/11, 60b/05
n. kılmak 64a/07 → kıl-
n. kılalar 65a/12 → kıl-
n. kılan 18a/04 → kıl-
n. kılanlar-çün 55b/05 → kıl-, çün (2.)
n. kıldı 14a/12-13 → kıl-
n. kıldım 50a/03, 50a/05 → kıl-
n. kılmasalar 55b/05 → kıl-
n. kılmayanlaruḡ 55b/05 → kıl-
n. kılup 31a/08 → kıl-
n. kılur 57a/01, 57a/04, 57a/10 → kıl-
n. kılurlar 17b/10-11 → kıl-
n.+a 6a/08, 14b/06
n. tırmış 57a/07 → tır-
n.+dan 5b/09, 17b/11, 18a/06
n.+ı (nsn) 68a/04
n.+ı (nn) 6a/10, 12a/16
n.+ın 37b/09, 37b/12, 39b/03
n.+ından
n. şoḡra 37b/03 → şoḡra
n.+ını 5a/15
bayram namāzı: (*i.*) dinī bayramların ilk
gününde cemaatle kılınan namaz
b.+ların 64b/07
cum'a namāzı: cuma günü belli vakitte
camide cemaatle kılınan namaz → cum'a
c.+ı (nsn) 12a/15, 18a/09, 59a/04
c.+n (nsn) 18a/07, 58b/03, 58b/09, 64b/07

işrāk namāzı: işrak vaktindeki nafile namaz
i.+ın

i. kıla 46b/02-03 → kııl-

nār *Ar. (i.)*

1. cehennem

n.+a 11a/10, 32b/15

n.+ī (seslenme)

yā muğlik-i ebvābi'n-n.32b/03 → yā,
muğlik, ebvāb

2. ateş, od

n.+ø 13b//02, 24a/05

nās *Ar. (i.)* insanlar, halk

n.+a 49b/07

n.+dan 49b/08

naşıl *(s.)* ne biçim, ne türlü, ne gibi → ne aşıl

n.+ø 25a/14

naşihat *Ar. (i.)* nasihat, öğüt, pend

n.+ø 13a/11, 48a/04

naşib *Ar. (i.)* bir kimsenin payına düşen hisse

n.+ø 47b/08, 48a/01, 48a/10

n.+i (nn) 16b/11, 16b/11

n.+inden 16b/11

Naşrānī *Ar. (İ.)* Hristiyan

N.+ø

N. idi 15a/04 → i-

N.+ler 67a/13, 67b/08

N.+lerden 67a/12

nazar *Ar. (i. tsvf.)*

1. Hak nuru ile bakış, lütufkâr ve keremli bakış

n.+ø

n. eylesem gerekdür 30b/10

n. eyleyüp 5a/11 → eyle-

n. olunmuş 40a/02 → olun-

2. bakış, bakma, göz atma

n.+ø

n. eyle 48b/03 → eyle-

n. eyledi 15a/02-03, 15a/08, 39a/14

→ eyle-

n. eylemez 55b/06 → eyle-

n. eylemez[e] 55b/09 → eyle-

n. eyler 60b/10 → eyle-

n. eylerdüm 48a/06 → eyle-, ø.-dü

n. eyleye 30b/16 → eyle-

n. eyleyüp 41a/03 → eyle-

n. iderdüm 47b/04, 47b/13 → it-, ø.-dü

n. itdügünleyn 26a/03 → it-

n. itmeden 43a/13 → it-

n.+ında 65b/08

nāzil *Ar. (s.)* yukarıdan aşağıya inen, nüzul eden

n.+ø

n. oldu 29a/12 → ol-

n. oldu ise 25a/05 → ol-, i-

n. oldıyısı ki 29a/03 → ol-, i-

n. olup 37b/10 → ol-

ne

1. *(zm.)* hangi şey

n.+ø 3a/07, 4a/11, 5b/11, 5b/15, 13a/14,

28b/08, 30a/02, 30b/04, 31b/12,

34a/08, 35b/04, 41b/01, 41b/02,

42b/06, 45a/09, 49a/10, 50a/09,

50a/13, 50a/15, 51b/15, 52a/02,

53a/11 [=22]

n. eylerseñ 31b/12 → eyle-, ø.-se

n. eylersin 50b/11, 61b/07, 62a/04 →

eyle-

n. eyleyeyin 7a/12 → eyle-

n. eyledüğ 11b/13, 28b/11 → eyle-

n. eyledüğüz 47b/01, 47b/10, 48a/03 →

eyle-

n. idi 57b/13 → i-

n. ola: 13a/07, 21b/13, 52a/14, 53b/06,

53b/11, 65b/05, 65b/07, 66b/01 → ol-

n. olaydı > nolaydı: 4a/02, 27a/02,

27a/04, 27a/07, 30a/16, 30b/02,

30b/05, 33b/04, 62b/07 → ol-

n. oldum 27a/12 → ol-

n. olsa gerek: 15a/11, 57b/03 → ol-

n. olur 59a/01, 59b/06 → nol-

n.+dür 14b/09, 15a/08, 23a/14, 30b/13,

36a/10, 40b/08, 42b/10, 44b/02, 45b/10,

49a/12, 68b/04, 68b/05 [=12]

n.+ler 48b/04

n.+m 21a/05, 22b/07

n.+ñ 46a/05

n.+nüğ 25b/09

n.+ydi 6a/02, 57a/15, 57b/02, 57b/07 → y.-
di

n.+ye 18b/14, 48a/05, 65b/11

n.+yise 46a/06 → i-

n.+yle 37b/13 → +(y)lA

2. *(s.)* hangi, nasıl

n.+ø 3a/08, 4b/04, 4b/06, 7b/12, 7b/15,

10a/03, 8a/06, 8a/08, 8a/11, 8a/14, 8b/02,

8b/07, 9a/15, 9b/02, 15a/10, 21a/03,

21a/13, 23a/03, 23a/12, 23b/01, 24a/11,

24b/07, 25b/08, 25b/15, 31b/01, 31b/03,

35a/06, 35a/09, 44b/06, 51a/06, 51b/04,

52a/12, 52b/05, 54a/01, 57b/06, 59a/13,

61b/13 [=37]

ne aşıl: nasıl 14b/08, 25b/15, 26b/02,

31b/01, 61b/10

ne deñlü: ne kadar 17b/15, 18a/02

18a/06 → deñlü

ne haberüğüz var: bilgi sahibi deñilsiniz

17a/10, 40b/12 → haber, var

ne hüş: ne akıl 31a/12 → hüş

ne kadar: hangi miktarda, ne ölçüde
6b/15, 6a/13, 15a/12, 17b/12, 17b/13,
17b/16, 18a/03, 18a/07, 37b/04,
30b/06, 46a/03, 52a/01, 55a/02,
58b/10, 66b/04, 66a/05 [=16] → kadar
n.+dur 64b/08 → kadar

3. (zf.) derecelendirme işlevi

n.+ø 6a/16, 7b/03, 29a/02, 44b/01, 47b/05,
47b/14, 48a/07, 51a/13, 51a/13, 53a/02,
53a/03, 53a/04, 61b/15, 62a/08 [=14]

4. (zf.) şaşma, beğenme, takdir vb. ifade eder
vay n. kurtulduk 55a/04 → vay, kurtul-

5. (e.) kelimeleri birbirine bağlar

n. ... n. 8a/12-13, 8b/03-04, 19a/04,
25a/02-03, 36b/03, 45b/06, 59a/15-59b/01
n. ... n. ... n. ...: 22a/06-07
n. ... n. ... n. ... n. ...: 24b/13-14

neʿam *Ar. (e.)* evet

n. 12b/02, 28b/05, 34b/15, 37b/07, 49a/01,
50a/09, 51b/15, 52a/12, 60a/08

necat *Ar. (i.)* kurtulma, kurtuluş, halas

n.+ø
n. olurmuş 46a/08-09 → ol-, ø.-miş

neden *(zf.)*

1. ne sebepten, niçin

n.+ø 21a/03, 23b/08, 40a/12, 40a/14, 40b/01,
50b/08

2. nasıl

n.+ø 66a/10

nefʿ *Ar. (i.)* fayda, çıkar, kâr, menfaat

n.+ø
n. ider 45b/06 → it-

nefer *Ar. (i.)*

1. rütbesi olmayan asker, er

n.+ø 53a/07

2. insanların sayılmasında sayı sıfatlarından
sonra kullanılır

n.+ø 62a/10

nefes *Ar. (i.)* akciğerlere hava alıp verme ve bu
yolla alınıp verilen hava, soluk

n.+i (nn) 23a/06

n.+im 23a/06

nefis *Ar. (i.)* bir kimsenin kendi öz varlığı, öz
benliği, kişiliği

n.+dür

cihād-ı n. 45b/04 → cihād-ı nefis

n.+i (nn) 8b/11

n.+ine 13b/15, 15a/02

n.+leri 31b/13

n.+lerin 57b/10

n.+üm 49a/02, 64b/09

n.+üme 50b/02

n.+ümün 63b/05

nefis *Ar. (s.)* çok beğenilen, hoş giden, güzel
n.+ø 56b/12

Nehrü'l-hayât *Ar. (İ.)* cennet önünde akan ve
cehennemden çıkan insanların yıkandığı,
cennete ehil hâle getirildiği ırmak

N.+ø 33a/11 → hayât

nehy *Ar. (i.)* yasak etme, men etme, engelleme
n.+ø

emr-i maʿrûf-n.-i münker eyledi 63b/

04-05 → emr, maʿrûf, münker, eyle-

n. itdüğü 15b/11 → it-

n. itdüğünden 60b/02 → it-

nesne *(i.)*

1. şey, nesne, bir / hiçbir şey → BP 402.

n.+ø 2a/08, 7a/13, 14a/04, 16b/10, 17a/08,
17b/14, 22b/14, 25b/08, 28a/11, 44b/07,
49a/04, 49a/10, 49a/12, 50b/08, 50b/14,
51a/01, 64b/03, 68a/09 [=18]

n.+cügün 28a/09

n.+den 20b/08, 59a/15

n.+leri 21b/11, 64b/11

n.+lerle 24a/04 → +(yI)lA

n.+si 13b/10

n.+sin 11b/14, 11b/15

n.+yile 3a/08 → +(yI)lA

2. falan

n.+ø 42a/07

nesteʿîn *Ar. → bihi nesteʿîn* 1b/01

nevʿ *Ar. (i.)* çeşit, cins

n.+ø 54b/14

nevha *Ar. (i.)* yüksek sesle ağlama, inleme

n.+ø

n. idüp 31b/14 → it-

nevvār *Ar. (s.)* çok nurlu, çok parlak

n.+ø 2a/09

nezʿ *Ar. (i.)* can çekişme, ihtizar

n.+a

hâlet-i n. düşdiginleyn 54b/15 →

hâlet, düş-

n.+inde

hâlet-i n. 39b/08 → hâlet

nısfü'l-leyl *Ar. (i.)* gece yarısı

n.+de 56b/15

nice *(zf.)* **1.** nasıl

n.+ø 4a/13, 4a/13, 10a/09, 14b/05, 15a/06,
17b/06, 18b/11, 23a/03, 24a/15, 26a/04,
26b/04, 27a/14, 27a/15, 27a/15, 27b/01,
32a/03, 32a/04, 32a/05, 34b/02, 34a/10,
39b/14, 41b/03, 41b/14, 45a/07, 45a/14,
46b/13, 49a/09, 50a/02, 50b/03, 50b/13,
55b/15, 58b/08, 59b/03, 62b/03 [=34]

2. (zm.) çokları, pek çokları, birçokları

n.+ler 3b/14

3. (zm.) ne
n. oldu 61a/07 → ol-
4. (s.) hangi, nasıl, çok
n.+ø 8a/16, 32a/16, 41b/13, 47b/11, 48b/14
62b/15
bir n. 9a/06 → bir nice
nice nice (ikl., sf.) 47b/02
n.+sin54b/10
5. (zf.) çok pek çok, birçok
n.+ø 12b/13, 26a/08, 33a/10, 48b/10
- niçün** (zf.) niçin, neden, hangi sebeple
n.+ø 13a/16, 14a/07, 19a/02, 32a/08, 35a/15,
35b/01, 45b/14
- nidā** Ar. (i.) ses, seslenme, çağırma, bağırma
n.+ø 3b/02, 31a/15, 32a/06, 32a/15, 55a/09
n. eyledi 41b/11, 48b/08 → eyle-
n. eyleye 32b/07 → eyle-
n. ideler 49a/14 → it-
n. idüp 28a/02, 56a/13 → it-
n.+yı 32a/08, 41b/12
- nikāh** Ar. (i.) evlenme, evlilik işlemi
n.+ø
n. eyledüm 50a/15, 50b/02 ve 03 → eyle-
- niʿmet** Ar. (i.) yaşamak için gerekli şeyler, rızık
n.+ø 47b/10, 56b/10, 56b/11, 56b/11
n.+e 15a/16
n.+ler 36b/01
n.+lerle 51a/03 → (yI)lA
n.+lerle 11b/08
- nişān** Far. (i.) ayırıcı işaret
n.+ø 53b/09
n.+ı (nn) 6a/14
n.+um
n. olsun 36b/07 → ol-
- nitekim** (e.) gerçekten, hakikaten, nasıl ki
... olduğu gibi
n. 7b/10, 11a/06, 11a/11, 24b/11, 25a/06,
30b/01, 33b/05, 43b/05, 46a/09, 46b/09,
49b/01, 52a/10, 55a/07, 67a/03 [=14]
- niyyet** Ar. (i.) niyet
n.+ünjüz 47b/04
n.+ünjüze 47b/13, 48a/06
- noқта** Ar. (i.) bazı harflere konan küçük işaret
n.+ø 9a/04
n.+sında 9a/03
n.+yın 9a/04
- nola** (ü.) ne olur
n.+ø 13a/07, 21b/13, 52a/14, 53b/06,
53b/11, 65b/05, 65b/07, 66b/01
- nolaydı** (ü.) ne olurdu, keşke
n.+ø 4a/02, 27a/02, 27a/04, 27a/07, 30a/16,
30b/02, 30b/05, 33b/04, 62b/07

- nolsa gerek** (ü.) ne olacak
n.+ø 15a/11, 57b/03
- nolur** (ü.) bir şey olmaz, bir faydası dokunmaz
n.+ø 59a/01
- Nüh** (İ.) *Büyük peygamberler arasında, kendine inanmayan kavmi tufan ile helāk edilen peygamber* → DİA, 2007, C: 33, 224
N.+ø
N. Peygamber 42b/04 → Peygamber
N. tufanına 17b/03 → tufān
N. tufanında 17b/03 → tufān

nūr

1. Ar. (i.) gözle görülen aydınlık, ışık, ziya
n.+ø
n. olsa gerektür 58a/08
n.+a 36a/04
n.+dan 64b/13
n.+ı (nn)
gözi n. 26a/02 → göz
n.+ın 38a/10, 38a/12
n.+ından 30b/11, 48b/06
2. (i.) kalp gözüyle his ve idrak edilen gönül
açıcı aydınlık, maddi olmayan hususlarda
basiret gözüyle görülen ve gerçeği görmeyi
sağlayan manevi ışık
n.+dur 24a/05
n.+ından 30b/11
n.+ıyla 30b/11 → +(yI)lA
3. (i. tsvf.) Cenabıhakk'ın bütün mahlukatı
yokluk zulmetinden çıkarıp idrak edilebilecek,
görülebilecek duruma getiren ilāhî tecellisi
n.+ıdur 48b/07
n.+ından 6a/13
n.+umuş 6a/14
- nūrlan-** aydınlan-, nurlu bir durum al-
n.-mışdı 30b/11 → ø.-dı
- nübüvvet** Ar. (i.) peygamberlik, nebilik
n.+ø 25a/15

O (o, ʿo)

o

1. (zm.) teklik üçüncü şahıs zamiri
o+ø 37a/11
o+ğa 3b/03, 22a/06, 53b/06, 59b/08
o+na 15a/12
o+nuş 38b/09
2. (s.) işaret sıfatı
o+ø 21a/07, 37a/03, 53b/01, 55a/02, 57a/03
- od** (i.) ateş
o.+ø 13a/02, 32a/13, 32a/14, 32b/04, 32b/08,
38b/09, 45b/12, 47b/08, 48a/01
o.+a 10b/05, 12b/09, 12b/15, 13a/02, 13a/14,

15b/13, 15b/14, 22a/01, 31b/10, 32a/03, 32a/12, 43a/03, 49b/09 [=13]
 o.+dan 3a/14, 7a/01, 24a/01, 26b/07, 26b/08, 26b/09, 26b/09, 26b/10, 26b/11, 26b/12, 26b/13, 26b/14, 31a/12, 32b/11, 33a/08, 33a/11, 33b/05, 45b/02, 46a/08, 49b/08, 62b/07, 63a/03, 63b/07 [=23]
 o.+ı (nsn) 16a/05, 16a/07, 32a/15
 o.+ı (nn) 25a/10
 o.+ından 2b/09, 6b/04, 6b/15
 o.+ıyla 39a/11 → +(yI)lA
 o.+uñ 15b/14, 16a/02
 o.+unı 60b/06
oda *(i.)* → Mecūsī
 o.+lardı 12b/09
oda *(i.)* bir yerin bölümlerinden her biri
 o.+ları 48b/15
odun *(i.)* kesilmiş, parçalanmış ağaç
 o.+ø 21b/05
oğlan *(i.)* çocuk, evlat
 o.+ø 58a/09, 61a/02, 61a/05
 o.+a 60b/11
 o.+cuğı (nn) 46a/04, 50b/10
 o.+cık 3a/01
 o.+cuğa 46a/06
 o.+cuğın 46a/06
 o.+cuğdan 3a/03
 o.+cuğlar 13b/13, 42b/06
 o.+cuğları 14a/10, 39a/12, 39a/14
 o.+cuğların 13b/03, 64b/06
 o.+cuğlarıyla 13b/11, 51a/04 → +(yI)lA
 o.+cuğlarım 39a/04
 o.+cuğ[un] 46a/07
 o.+ı (nsn) 61a/07
 o.+lar 23a/05
 o.+ları 3b/09, 17a/14
 o.+larından 25a/07
 o.+larının 25a/06
 o.+uñ 61a/04, 61a/06
oğul, -ğlı *(i.)* erkek cinsten olan genç kimseler
 o.+ø 6b/03
 o.+ı (nn) 20a/09, 20a/11, 20a/15, 41b/04 60b/09
 o.+ıydı 41a/06 → ı-
 o.+larının 38b/04
 o.+laruma 50a/14
 o.+um 50a/14
 o.+uñ 36b/10
 o.+uñuñ 36b/12
ok *(i.)* ok
 o.+ø 55b/15, 56a/01, 56a/05, 56a/07
 o. doğundı 56a/04-05 → doğun
 o.+ı (nn) 56a/06

okı- → oku- (2.)
 o.-ø 52a/01
 o.-ya 52a/01
 o.-yasız 24a/06
oku-
 1. bir metni seslendir-, yüksek sesle kıraat et-
 o.-mak 46b/05
 o.-ya 60b/05
 o.-sa 46b/05, 46b/06
 2. bir yazıda anlatılmak istenen manayı anla-
 o.-duñ 51b/14
 o.-ya 51b/14
 3. *(yf-)*
 āyet oku-: ayet oku-
 āyeti oku-
 ... dı 55b/10, 56a/01, 56a/07, 62b/08
 ... -r 28a/15
 ... -yup 53a/12-13, 53b/02, 54a/03
 ezān oku-: ezanı söyle-
 ... -dıysa 17b/13 → ezān → ı-
 ... -r 17b/08 → ezān
 o.-duğum ezāndan 17b/12 → ezān
 du‘a oku-: ... duayı söyle-
 du‘a‘i oku-
 ... -sa 59b/15, 61a/14-15
 huṭbe oku-: hutbe ver-
 ... -dısa 17b/16-18a/01 → huṭbe, ı-
 ... -r 17b/09 → huṭbe
 o.-duğum huṭbe 17b/15 → huṭbe
 Kūr‘ān oku-: Kur‘an oku-
 ... -sa 68a/01 → Kūr‘ān
 ... -rken 57a/14, ø.-ken → Kūr‘ān
 ... -yan 31a/10 → Kūr‘ān
 ... -yanlar 32a/01 → Kūr‘ān
 o.-duğunuz Kūrān 31a/11 → Kūr‘ān
 kelime-i şehādet oku-: kelime-i şehadeti söyle-
 kelime-i şehādetin ... oku-
 ... -du idi 10b/14 → i-
 ... şüresin oku-
 ... -rdı 37b/14 → İhlāş şüresi, ø.-dı
 ... -sa 37b/03-04 → İhlāş şüresi
 ... -sa 38a/01 → Kūlhüvāllāhu
 ... -sa 38a/02 → Fātiḥa
 ... -ya 46b/02 → Āyete‘l-kürsī
olı *(iṣ. s.)* o
 o.+ø 1b/04, 1b/09, 1b/10, 1b/14, 2a/01, 4a/07, 2a/11, 2a/16, 3a/02, 3a/03, 3a/03, 3a/16, 3b/05, 3b/06, 3b/13, 4a/05, 5a/03, 5a/10, 6a/05, 6a/06, 6a/08, 6a/11, 6a/14, 6b/06, 7a/01, 7a/07, 8b/10, 9a/02, 9a/03, 9b/05, 9b/15, 10a/06, 10a/07, 10a/12, 10a/13, 10a/14, 10b/05, 10b/06, 10b/08,

10b/08, 10b/09, 10b/10, 10b/11, 10b/15,
 10b/15, 11a/10, 11b/01, 11b/10, 11b/12,
 12b/05, 13a/08, 13a/08, 13a/10, 13b/12,
 14a/03, 14a/06, 14a/10, 14a/11, 14a/12,
 14b/12, 14b/12, 15a/03, 15a/04, 15a/06,
 15a/10, 15a/15, 15a/16, 15b/12, 15b/13,
 16a/05, 16a/06, 16a/06, 16a/07, 16a/07,
 16a/08, 16a/09, 16a/10, 16a/12, 16a/12,
 16b/13, 17a/05, 17a/07, 17a/08, 17a/09,
 17a/15, 17b/04, 17b/05, 17b/07, 17b/08,
 18b/15, 18b/15, 19a/02, 19a/05, 19a/12,
 20b/04, 20b/12, 20b/13, 20b/13, 20b/15,
 21a/02, 21a/02, 21a/03, 21a/08, 21a/10,
 21a/11, 21b/10, 21b/14, 22a/04, 22a/07,
 22a/08, 22b/04, 22b/05, 22b/10, 22b/14,
 22b/15, 23a/02, 23a/02, 23b/03, 24a/14,
 24a/15, 25b/11, 26a/01, 26a/09, 27a/01,
 28a/01, 28a/13, 28a/14, 28b/02, 28b/02,
 28b/06, 28b/07, 28b/11, 28b/15, 28b/16,
 29a/01, 29b/06, 29b/08, 29b/10, 29b/16,
 30a/02, 30a/12, 30a/15, 30b/05, 30b/06,
 30b/15, 31a/11, 31a/14, 31a/15, 31b/08,
 31b/13, 32b/09, 33a/05, 33a/08, 33a/12,
 33b/03, 34b/01, 34b/01, 34b/02, 35a/06,
 35a/09, 35a/11, 35a/13, 35a/13, 35b/03,
 35b/04, 36a/09, 36a/14, 36b/03, 36b/08,
 36b/09, 36b/10, 36b/12, 36b/13, 37a/02,
 37a/08, 37a/11, 37a/12, 37b/04, 37b/04,
 37b/09, 37b/11, 37b/12, 37b/13, 37b/15,
 38a/09, 38b/02, 38b/02, 38b/04, 38b/10,
 38b/10, 38b/12, 38b/13, 38b/13, 39b/03,
 39b/03, 39b/06, 39b/07, 39b/10, 39b/12,
 40b/04, 40b/14, 41a/02, 41a/02, 41b/04,
 41b/05, 42a/06, 42a/09, 42a/13, 42a/14,
 42b/02, 42b/06, 42b/08, 42b/11, 42b/13,
 42b/14, 43a/02, 43a/04, 43b/04, 43b/06,
 43b/13, 43b/16, 44a/12, 44a/13, 44a/13,
 44b/04, 44b/05, 44b/15, 45b/10, 45b/12,
 46a/03, 46a/04, 46a/04, 46a/06, 46a/06,
 46a/06, 46a/11, 46b/03, 48a/06, 48b/08,
 49a/01, 49a/03, 49a/04, 49a/12, 50a/08,
 50a/08, 50a/14, 50b/03, 51a/02, 51a/04,
 51a/05, 51a/09, 51a/14, 51b/03, 51b/04,
 52a/15, 52b/06, 52b/07, 53a/06, 53a/10,
 53a/12, 53b/11, 54a/01, 54a/04, 54a/06,
 54a/13, 54b/07, 54b/14, 55a/05, 55a/09,
 55a/11, 55a/11, 55b/14, 57a/06, 57a/09,
 58a/02, 58a/09, 58a/09, 58a/11, 58a/13,
 58b/07, 58b/08, 58b/12, 59a/03, 59b/08,
 60a/01, 60b/06, 60b/07, 60b/13, 61a/04,
 61a/07, 61b/01, 61b/05, 61b/05, 63a/01,
 63a/02, 63a/03, 63a/04, 63a/06, 63a/07,
 63a/09, 63a/09, 63a/11, 63a/12, 63a/13,

63b/08, 63b/09, 63b/09, 64a/05, 64b/09,
 64b/11, 64b/11, 64b/13, 64b/14, 64b/14,
 65a/09, 65b/01, 65b/05, 65b/12, 65b/13,
 65b/14, 66a/01, 66a/03, 66a/08, 66a/10,
 66a/11, 66a/13, 66b/04, 67a/08, 67a/09,
 67a/11, 67b/05, 67b/06, 68b/04, 68b/06
 [=320]

ol₂ (zm.) → *a+ŋ

1. şahış zamiri

o+ø 3b/04, 4b/14, 7a/05, 9a/16, 12a/12,
 13b/16, 14b/13, 15a/12, 20b/03,
 27b/09, 35a/01, 36b/02, 37b/09,
 38a/14, 41a/06, 41b/15, 46a/05,
 48b/01, 52b/02, 53a/15, 57a/04,
 57a/05, 57b/03, 57b/07, 58a/11,
 60b/15, 62a/10, 64a/02, 66b/01 [=29]

2. işaret zamiri

o+ø 37b/12, 37b/13, 42a/10, 49a/11,
 58b/03, 58b/04
 ol kadar (zf.) o kadar, çok
 o.+ø 11a/03, 15a/12, 24b/07, 34a/09
 ol nice (zf.) o kadar, çok
 o.+ø 12b/13

o.+düyü 54b/09 → ø.-dı

o.+dur 2b/18, 6a/09, 6b/01, 9a/06, 10a/02,
 11b/06, 12b/08, 15b/09, 16b/11,
 16b/13, 18a/16, 19a/08, 20b/03,
 21b/08, 24a/08, 28a/06, 30a/05,
 30b/07, 34a/05, 35a/03, 36a/01,
 37b/05, 38b/05, 39b/07, 43a/15,
 44a/15, 45b/08, 46b/07, 47a/11,
 48b/13, 49b/10, 52a/09, 53a/05,
 54b/08, 55b/11, 56b/10, 56b/13,
 58b/01, 59a/10, 60a/03, 60b/08,
 61b/02, 62a/15, 62b/09, 65a/13 [=45]

ol-

1. gerçekleş-, tahakkuk et-, meydana gel-

o.-a 6a/14, 7b/07, 7b/07, 29b/07, 62b/10

o.-acak 40a/13

o.-an 34a/12, 39a/09

o.-aydı 3b/16 → y.-dı

o.-dı 17b/05, 65b/02

o.-duktan

o. -şonra 21a/13 → şonra

o.-madın 6b/09

o.-maduğı 22b/06

o.-mağ 61b/13

o.-masına 5b/15

o.-maz 2a/08, 49a/04, 54a/12

o.-mazsa 41a/09 → ø.-sa

o.-sa 9a/07, 29b/06, 34b/05, 34b/06,

44a/02, 47a/09, 51b/12

o.-ur 8b/03, 14a/08, 18b/11, 22a/05, 29a/07

- 34b/02, 34b/05, 34b/06, 58a/10, 59b/06
o.-ursa 24b/07, 27a/13, 59a/09 → ø.-sa
2. bulun-, var ol-
o.-a 33a/02, 33a/04, 59a/08
o.-alum 62a/04
o.-an 17b/10, 20a/12, 29b/03, 64b/10
o.-aydı 39a/03, 39a/04 → y.-dı
o.-dı 18a/12
o.-duğı 22b/15
o.-mağ 64b/02
o.-masun 62a/05
o.-maya 65a/08
o.-maz 49a/05, 49a/05
o.-sa 11a/10, 11b/01, 67b/13
o.-up 13a/11
o.-ur[sa olsun] 23b/01
3. isim-fiillerden sonra anlamı kuvvetlendirmek, değişik bir ifade sağlamak için bir üslup özelliği olarak kullanılır
... -mış o.-a 24a/13 → ‘amel
... -mış o.-ur 67b/01
... -mış o.-ırsın 20b/01, 52b/11-12
... -mış o.-sa 67b/05, 67a/09
... -mış o.-ø 27b/15
... -muş o.-ayduğ 30b/02-03
4. geniş zamanın ve şimdiki zamanın çoğul birinci şahsı, teklik üçüncü şahsı “-dİr” anlamında kullanılır ve bildirme ifade eder
o.-a 61b/09
o.-alar 65a/02, 65a/09
o.-avuz 17a/03
o.-ur 2b/12, 10a/01, 12a/11, 20a/15, 36b/05, 44b/01, 45a/01, 48a/07
5. (zaman bildiren kelimelerle) gelip çat-, yaklaş-
o.-a 22a/15
o.-dı 13b/12, 14a/10-11, 57a/13
o.-duğınlayın 14b/06
o.-duğlayın 16b/06
o.-ıcağ 14a/01, 17b/11
o.-sa17b/08
6. bir yere mensup ol-
o.-am 5a/04
o.-aydı 4a/03 → y.-dı
o.-ayduğ 30a/16, 30b/06, 33b/05 → y.-duğ
7. ... olarak yaratıl-
... o.-muş 30b/02
... o.-aydum 27a/02, 27a/05 → y.-du
8. olabilir ki, belki; ihtimal
o.-a 6b/04, 6b/08, 13b/13, 25b/11, 28a/14, 51a/08, 55b/15, 65b/04
o.-maz 9b/15, 11b/02, 43a/12
o.-maya 29b/07, 29b/07

- o.-sağuz 8b/12
o.-ursa 60b/12 → ø.-sa
9. ...kadar bile olsa anlamıyla mübalağa anlatır
o.-ursa 4a/17, 8a/15, 60a/02-03, 60a/07, 60b/06-07 → ø.-sa
10. kaderin kazaya dönüşmesi, vuku bulması,
o.-alar. 33a/01
11. devam et-, sürüp git-
o.-ur 25b/13
12. kal-, içinde bulunulan hâli sürdür-
o.-ø 26a/13
o.-up 4b/04
13. ... şekilde davran-, hareket et-
o.-mağla 62a/05
14. dön-, benze-
o.-mış 63a/11
15. uy-, örtüş-, tam gel-
o.-mağ 66b/09
16. sahip ol-
o.-aydı 3b/16 → y.-dı
17. Ek-fiilin şartı olarak kullanılır.
o.-a 64b/13
o.-ıcağ 66b/01
18. (tf-) / yaklaşma
o.-dı
toğmalu o.7b/05 → toğ-
o.-sa
gitmeli o. 65a/14 → git-
19. (yf-) yap-, et-, kıl-
‘aciz ol-: bir şey yapamaz ol-
... -dılar 38b/11 → ‘aciz
... -up 38b/06-07 → ‘aciz
‘alim ol-: ilim sahibi ol-
... -sa 68a/12 → ‘alim
anıcı ol-: hatırla-, akla getir-, yâd et-
... -uğ 34a/01 → anıcı
‘aşı ol-: karşı gel-, isyan et-
... -dum 45b/09 → ‘aşı
... -mamağ 64a/09 → ‘aşı
... -urdu 15b/10 → ‘aşı
âzâd ol-: serbest kal-
... -uğ 56a/10 → azâd
âzâde ol-: → azâd ol-
... -masına 2b/10 → âzâde
bağlu ol-: bağlı bulun-
... -a 21a/11 → bağlu
başında ayağına dek pür günâh ol-:
baştan aşağı günâh ol-
... -acağ 59a/08 → baş, ayak, pür,
günâh, dek
bâtil ol-: hükmü kalma-
... -dı 41b/07 → bâtil
... -maya 67a/02 → bâtil

- beşâret ol-: müjde ol-
 ... -sun 45b/01 → beşâret
- bile ol-: birlikte ol-
 ... -duğı 57b/01
- bî-ḥuzûr ol-: huzursuz, rahatsız ol-
 ... -dı 65b/03 →
- boş ol-: boşanmış ol-, nikâhı düş-
 ... -ayın 67a/07 → boş
 ... o.-ur 67a/04, 67a/05 → boş
- bölük ol-: takım, zümre, cemaat ol-
 ... -a 31b/15, 31b/15, 31b/15, 32a/01,
 32a/01, 32a/01 → bölük
 bölük bölük ol-
 ... -alar 31b/14-15 → bölük
- cem^c ol-: toplan-, bir araya gel- → cem^c
 ... -a 30a/01
 ... -alar 65a/11
 ... -avuz 42a/09
 ... -dı 7b/08
 ... -dılar 25b/03, 41b/12, 57a/14
 ... -salar 62b/02
 ... -uñ 35a/11
 ... -up 13a/12, 17b/10, 40b/05, 42a/11
- cevher ol-: değerli, kıymetli ol-
 ... -aydı 22a/11 → cevher
- çabuğ ol-: acele et-, süratli davran-
 ... -ayın 65b/07 → çabuğ
- çâre ol-: sıkıntıyı, derdi ortadan kaldır-
 ... -madı 10a/12 → çâre
- dervîş ol-: tarikata girip şeyhe bağlan-
 ... -mağa 12a/04 → dervîş
 ... -dı 52b/05 → dervîş
 ... -up 52a/10 → dervîş
- diger-gün ol-: değış-, başka bir şekil al-
 ... -ur 25b/13 → ol- → diger-gün
- dost ol-: yakın ol-
 dostlarumdan ol-
 ... -uñ 11b/03 → dost
- ehl-i taqvâ ol-: dinini hassas yaşa-
 ... -anlar 25a/09 → ehl, taqvâ
- emîn ol-:
 1. emniyet içinde ol-
 ... -mamağ 64a/13 → emin
 2. güvenilir, itimat edilir ol-
 ... -mıslarmış 2a/16 → emin
- epsem ol-: sessiz ol-
 ... -uñ 17a/11 → epsem
- esîr ol-: savaşta düşman eline düş-
 ... -an 53b/11 → esîr
- fâriğ ol-: bitir-, tamamlama-, çık-
 ... -dı 13b/04-05 → fâriğ
 ... -ıcağ 5b/09 → fâriğ
 ... -sa 12b/06 → fâriğ
- ... -up 17b/11, 55a/08 → fâriğ
- fâsık ol-: günahlar içinde bulun-
 ... -sa 4a/05 → fâsık
- fevt ol-: vefat et-
 ... -dı 10a/06, 39b/02, 55a/04 → fevt
- ğâfil ol-: gaflet içinde ol-
 ... -ma 20b/02-03, 51b/04 → ğâfil
- ğâ'ib ol-: kaybol-
 ... -dı 3b/06, 20b/12 → ğâ'ib
 ... -up 42b/05 → ğâ'ib
- ğâlib ol-: üstün gel-
 ... -dı 13b//02-03 → ğâlib
 ... -up 53a/06 → ğâlib
- ğarğ ol-: boğul-, bat-
 ... -a 44a/02-03 → ğarğ
 ... -masun 22a/01 → ğarğ
- ğurren muḥaccilîn ol-: abdest azalarının kıyamette par par parlaması
 ... -salar gerekdir 30b/11 → ğurren muḥaccilîn
- ḥaberi ol-: bilgi sahibi bulun-
 ḥaberüñ ol-
 ... -madın 52a/07 → ḥaber
- ḥabs ol-: bir yerde tutul-
 ... -an 30b/13 → ḥabs
- ḥacâtıñuz ol-: ihtiyacı ol-
 ... -ursa 51a/06 → ḥacat, ø.-sa
- ḥalk ol-: yaratıl-
 ... -dum 48b/11 → halk
- ḥarâbe ol-: yıkık dökük ol-
 ... -muş (sf-) 13b/16 → ḥarâbe
- ḥâşıl ol-: meydana gel-, ortaya çık-
 ... -dı 38b/13-14 → ḥâşıl
 ... -dıysa 17b/12, 17b/15-16, 18a/02
 ... -ur 38b/04 → ḥâşıl
 ... -ursa 18a/06 → ḥâşıl
- ḥaşr ol-: ölülerin dirilmesi
 ... -ur 64a/04 → ḥaşr
- ḥayâtda ol-: yaşa-
 ... -up 18b/09-10 → ḥayât
- ḥayır olma-: faydası olma-, işe yarama-
 ... -yanları 12a/01 → ḥayır
- ḥayırlı ol-: → ḥayır olma-
 ... -a 18b/07 → ḥayırlı
- ḥâzır ol-: var ol-
 ... -a 4a/16 → ḥâzır
 ... -dı 28b/11 → ḥâzır
 ... -mıslar 39a/14-15 → ḥâzır
- helâk ol-: mahvol-, yok ol-, öl-
 ... -dı 3b/14 → helâk
 ... -urın 21b/14-15, 22a/02 → helâk
 ... -urlardı 47a/04-05 → helâk, ø.-dı
 ... -uruz 25b/06 → helâk

... -mak 8b/03 → helāk
 ... -up 14b/08 → helāk
 ... -urlardı 3a/15 → helāk
 helāl ol-: nikahlı eş ol-
 ... -muşdur 22a/10 → helāl
 helāl ola: yaptıklarımın, verdiklerimden dolayı bir karşılık beklemiyorum, dahasını da isteye isteye yaparım, isteye isteye veririm” anlamında söz 49a/13 → helāl
 haste ol-: hastalan-
 ... -sa 38a/07, 38a/09 → haste
 hisāb ol-: hesabı göröl-
 ... -unmuş 10a/07 → hisāb
 ... -up 27a/06 → hisāb
 hizmetinde ol-: işini gör-
 ... -dılar 23b/02 → hizmet
 hoş ol-: iyi, güzel ol-
 ... -a 39a/15, 39b/11 → hoş
 hüsn-i zan üzere ol-: bir şey/kimse hakkında iyi/güzel düşünce sahibi ol-
 ... -duğın 4b/11-12 → hüsn-i zan, üzere
 ırağ ol-: → ırağ ol
 ... -sam 9b/14 → ırağ
 ırağ ol -: uzakta bulun-
 ... -ø 25b/14 → ırağ
 ihsān ol-: iyi, güzel ol-
 ... -a 6a/16 → ihsān
 i’tikādılar ve ĩmānları ol-: inanç sahibi bulun- → i’tikād, ĩmān
 ... -maduğındandır 23b/07-08
 ĩmān eşeri ol-: iman belirtisi taşı-
 ... -sa 30a/14 → ĩmān, eşer
 huzūr-ı kalbi ol-: gönül rahatlığı içinde bulun-
 ... -maya 23b/09 → huzūr, kalb
 kâbil olma-: imkan dâhilinde bulunma-
 ... -madı 65b/11 → kâbil
 kabẓa²-i vâhidde ol-: aynı yerde ol-
 ... -alar 33b/03 → kabẓa²-i vâhid
 kâfir ol-: Allah'ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed'in peygamberliğine ve Allah'tan getirdiklerine inanma-, bunlardan birini inkâr et-, dinden çık-
 ... -ayım 67b/06 → kâfir
 ... -sa 67b/12, 67b/13 → kâfir
 ... -ur 67a/09, 67a/10, 67a/12, 67a/13, 67a/14, 67b/01-02, 67b/02, 67b/03, 67b/04, 67b/05, 67b/06, 67b/07, 67b/08, 67b/09, 67b/10, 67b/11, 67b/13, 67b/14, 68a/01, 68a/02, 68a/04, 68a/05, 68a/06, 68a/07,

68a/11, 68a/11, 68a/12, 68a/13, 68a/14, 68b/01, 68b/02, 68b/03, 68b/05, 68b/07, 68b/08 [=35] → kâfir
 ... -urlar 68a/09-10 → kâfir
 kâmil ol-: belli bir olgunluğa eriş-
 ... -ur 59a/08 → kâmil
 keffâret ol-: işlenmiş bir günah, suç, kabahatin affı için bir şey yap-, ver-
 ... -a 61b/02 → keffâret
 ... -muşdur 38b/02 → keffâret
 ... -muşdur 39b/09 → keffâret
 ... -ur 12a/16, 12b/01, 12b/04, 46a/07
 ... -urmuş 40a/01 → keffâret
 kefil ol- herhangi bir iş için sorumluluk üstlen-, o işi yerine getirmeyi vaad et-
 ... -ayın 21b/12 → kefil
 ... -ur 58b/07 → kefil
 ... -urmuş 59a/04 → kefil, ø.-mı
 kızıl kızıl ol-: kırmızılaş-
 ... -urdu 34a/08 → kızıl
 kilidler ol-: kapat-
 ... -urlar 10b/08 → kilid
 kim olam: hangi hakla karışıyorum, kendimi ne sanıyorum anlamında tevâzu sözü 57b/03, 57b/08, 57b/14
 konuş ol-: komşu ol-
 ... -acağ 61b/12 → konuş
 konuk ol-: misâfir edilip ağırlan-
 ... -dum 60b/09 → konuk
 kılavuz ol-: yol göster-
 ... -ø 52a/13-14 → kılavuz
 lâzım ol-: gerek-, gerekli ol-, ihtiyaç ol-
 ... -a 21a/14 → lâzım
 maḥbûs ol-: çıkılmayacak yere kapatıl-
 ... -an 31b/05 → maḥbûs
 maḥzûn ol-: hüznlen-
 ... -dı 25b/01 → maḥzûn
 ... -masun 26a/04 → maḥzûn
 ... -ur 4a/09-10 → maḥzûn
 maḥv ol-: yok ol-, helak ol-, perişan ol-
 ... up 16b/12 → maḥv
 maḥbûl ol-: beğenil-, kabul edil-
 ... -muş (sf-) 7a/08 → maḥbûl
 ma‘lûm ol-: bilin-, öğrenil-
 ... dı 7a/12 → ma‘lûm
 maḥara ol-: gülünç duruma düş-
 ... -ur 59b/07-08 → maḥara
 mazhar ol-: uğra-, düçar ol-
 ... -ur 17a/07 → mazhar
 meḥûz ol-: alın-, aktarıl-, nakledil-
 ... -duğ 62b/05 → meḥûz

melûl maḥzûn ol-: hüzn içinde bulun-
 ... -duğuma 36b/04 → melûl, maḥzûn
 ... up 26b/03 → melûl, maḥzûn
 menfa'atı ol-: menfaati, faydası dokun-
 ... -a 18b/14 → menfa'at
 ... -sun 7a/07 → menfa'at
 mesrûr ol-: mutluluk içinde bulun-
 ... -up 43a/04 → mesrûr
 meşgûl ol-: bir şeyle uğraş-, bir iş yap-
 ... -alum 18b/14 → meşgûl
 ... -uḡ 18b/15 → meşgûl
 misli ol-: temiz ol-
 ... -a 7b/02 → mis
 mu'în ol-: yardım et-, yardımda bulun-
 ... -an 66a/10 → mu'în
 muḳayyed ol-: kayıtlı-, bağlan-
 ... -am 22a/08 → muḳayyed
 muntazır ol-: bekle-, gözle-
 ... -dı 13b/04 → muntazır
 murâdı .. ol-: isteği/amacı/kasdı ol-
 ... -am 57b/06 → murad
 ... -an 25a/01 → murâd
 muştılık ol-: müjde ol-
 ... -sun 51a/09 → muştılık
 muṭîc ol-: uysal, itaatli, itaatkâr ol-
 ... -maḳ 45b/07 → muṭîc
 ... -ur 44b/15 → muṭîc
 muṭṭalîc ol-: bil-, öğren-, haberdar ol-
 ... -mayalar 51b/13 → muṭṭalîc
 münfa'il ol-: alın-, gücen-, içerle-
 ... -up 42a/15 → münfa'il ol-
 müslimân ol-: İslam dinine gir-
 ... -an 61a/02 → müslimân
 ... -ayduḳ 62b/07 → müslimân
 ... -ayın 68b/06 → müslimân
 ... -dı 15a/05, 41a/06, 51a/16-51b/01,
 60b/14 → müslimân
 ... -dılar 13b/07, 16a/13 → müslimân
 ... -mazmıṣın 13a/14 → müslimân,
 ø.-mıṣ
 ... -urın 13b/06, 51a/16 → müslimân
 ... urlardı 41a/07 → müslimân
 ... -ursam 13a/15 → müslimân
 müstağraḳ ol-: bat-, dal-, gömül-
 ... -dı 15a/16 → müstağraḳ
 müteğayyir ol-: deḡiş-, başka şekil al-
 ... -up 14b/04 → müteğayyir
 mütenebbih ol-: aklını başına toplama-
 ... -up 66a/07-08 → mütenebbih
 müstaḥaḳ ol-: layık ol-, hak et-
 ... -muṣlardı 31b/06 → müstaḥaḳ
 nâ'ib ol-: vekil ol-, vekalet et-
 ... -up 48a/07 → nâ'ib

nâzil ol-: in-, nüzul et-
 ... -dı ise 25a/05 → nâzil
 ... -dıyısı ki 29a/03 → nâzil
 ... -up 37b/10 → nâzil
 necat ol-: kurtul-, selamete er-
 ... -urmuş 46a/08-09 → necat, ø.-mıṣ
 nice ol-: ne ol-
 ... -dı 61a/07 → nice
 nişân ol-: ayırıcı işaret ol-
 nişānum ol-:
 ... -sun 36b/07 → nişân
 nûr ol-: aydınlık, ıṣık ziya ol-
 ... -sa gerekdür 58a/08 → nûr
 ölüm ḥastası ol-: can çekiş-, can
 vermek üzere ol- → ölüm ḥastası
 ... -duḡınlayın 6b/02-03
 'ömri ol-: yaşayacağı yılları bulun-
 ... -up 7a/08 → 'ömri
 'ömri uzun ol-: uzun yıllar yaşa-
 ... -sun 66a/12 → 'ömri, uzun
 pāk ol-: temiz ol-
 ... -a 7a/15 → pāk
 pāk ve temiz ol-: tertemiz ol-
 ... -dı 7a/15 → pāk, ve, temiz
 pîr ol-: yaşlan-
 ... -sa 5a/10 → pîr
 pişmân ol-: üzül-, hayıflan-, esef et-
 ... -alar 14b/04 → pişmân
 rāzî ol-: kabul et-, ikna ol-, rıza göster-
 ... -a 51a/14-15 → rāzî
 ... -am 49a/13 → rāzî
 ... -ıcak 12b/14 → rāzî
 ... -dı 22b/09, 50a/01, 51a/10 → rāzî
 ... -duḡuz mı 49a/09 → rāzî, mî
 ... -mayalum 49a/09-10 → rāzî
 ... -sa 68b/08 → rāzî
 ... -ur 28a/01, 50a/03 → rāzî
 revâne ol-: yola düş-, yola koyul-, git-
 ... -dı 65b/10, 65b/12 → revâne
 sâbıḳından ol-: öncekilerden ol-
 ... -muṣdur 26a/15 → sâbıḳın
 sâbıḳın, muḳarrebîn bülûğından ol-:
 öncekilere, yakınlarla yetişenlerden ol-
 ... -a 26a/14 → sâbıḳın, muḳarrebîn,
 bülûğ
 sābit ol-: gerçekliḡi, doğruluḡu ispatlan-
 ... -muṣdur 67a/02 → sābit
 sağ ol-: yaşa-, hayatta bulun-
 ... -aydı 39a/01, 39a/02-03 → sağ
 ... -uḡ 49a/15 → sağ
 ... -up 19a/06 → sağ
 sa'îd ol-: kutlu, uğurlu, mübarek ol-
 ... -urlar 30a/10 → sa'îd

sākin ol-: canlı ve hareketli olma-
 ... -dı 53a/13, 53b/02, 54a/04→sākin
 sebep ol-: neden teşkil et-
 ... -a 2b/10 → sebep
 ... -dı 20b/05, 25a/14-15 → sebep
 sebebi ol-: → sebep ol-
 ... -urdu 22b/05 → sebep, ø.-dı
 selefden ol-: öncekilerden ol-
 ... -duğuz 18b/04 → selef
 selām ... ol-: bir kimseye veya bir topluluğa yakınlık, sevgi ve nezāket göster-, sağlık, esenlik ve başarı dile-selāmı üzerünjüze ol-:
 ... -sun 18b/03 → selām
 serhoş ol-: sarhoş duruma gel-
 ... -madum 59b/02 → serhoş
 siyāh ol-: karar-
 ... -muş 33a/11 → siyāh
 sulṭānī'l-fuḳarā' ol-: fakirlerin başı ol-
 ... -dı 20b/04 → sulṭān, fuḳarā'
 şād ol-: mutlu, mesut, sevinçli ol-
 ... -ur 25b/11 → şād
 ... -urlar 36b/02 → şād
 şāhit ol-: bir olayı görmüş ol-
 ... -uñ 10a/03 → şāhit
 şakī ol-: bahtsız, kötü talihli ol-
 ... -duḳ 30a/11 → şakī
 şākir ol-: şükret-, şükreden ol-
 ... -up 45b/07 → şākir
 şazlıkda ol-: mutluluk içinde bulun-
 ... -uñ 49a/14-15 → şazlık
 şehīd ol-: kutsal bir amaç uğrunda öl-
 ... -duḳ 47b/12 → şehīd
 şer ol-: kötü, fena bir vaziyette bulun-
 ... -sa 54b/04 → şer
 şerīk ol-: ortaklık iddiasında bulun-
 ... -maḳ 11a/14 → şerīk
 ... -maz 11a/13 → şerīk
 tābi' ol-: uy-
 ... -a 53a/04 → tābi'
 ... -an 57b/05 → tābi'
 tābi'lerden ol-: uyanlardan ol-
 ... -duḳ 18b/04-05 → tābi'
 tāḳati olma-: dayanama-
 ... -madı 25a/15 → tāḳat
 tālib ol-: iste-, arzu et-
 ... -an 24a/02 → tālib
 ... -duğına 23b/01 → tālib
 tamām ol-: tamanlan-
 ... -dı 19b/06-07 → tamam
 ... -up 50a/07 → tamam
 ... -ur 58b/08 → tamam

tebdīl ol-: değış-, dönüş-
 ... -ur 43b/05 → tebdīl
 temiz ol-: paklan-
 ... -alar 7b/02 → temiz
 ulam ulam ol-: arka arkaya dizil-
 ... -up 61a/01 → ulam ulam
 un ol-: un hāline gel-
 ... -muş 15a/15-16 → un
 uzun ol-: uzun yıllar yaşa-
 ... -a 6a/16 → uzun
 vācib ol-: yapılması gerekli ol-, şart ol-
 ... -mış 10a/08 → vācib
 vāḳıf ol-: bil-, öğren-, haberdar ol-
 ... -ayın 50b/09 → vāḳıf
 ... -up 10a/02, 65b/09 → vāḳıf
 vāḳi' ol-: meydana gel-, vuku bul-
 ... -dı 5b/02, 5b/11, 5b/15 → vāḳi'
 ... -mışdı 3b/14 → vāḳi'
 vārid ol-: gel-, eriş-, ulaş-
 ... -dı 67a/01 → vārid
 vāşıl ol-: kavuş-
 ... -a 39b/01 → vāşıl
 ... -maz 11b/02 → vāşıl
 yakın ol-: yaklaş-
 ... -sam 9b/14 → yakın
 yekpāre ol-: tek parça ol-
 ... -a 29b/07 → yekpāre
 yigit ol-: genç ol-
 ... -uñ 49b/01 → yigit
 yol ol-: yol hāline gel-
 ... -dı 17b/05
 yoldaş ol-: yol arkadaşlığı yap-
 ... -madum 66a/04 → yoldaş
 yoḳaru ol-: yukarıda bulun-
 ... -anlar 2b/15-16 → yoḳaru
 zabt ol-: kendine hakim olabil-
 ... -ıcaḳ 26b/02 → zabt
 zāhir ol-: görünür duruma gel-
 ... -dı 13a/13 → zāhir
 ... -up 48b/05 → zāhir
 ... -ur 37a/07 → zāhir
 zikri ol-: ... hakkında konuşul-
 ... -sa 34a/07 → zikir
 ... -sa iken 34a/06-07 → zikir
 ziyāde ol-: art-, çoğal-
 ... -a 2b/09 → ziyāde
 ... -sun 59b/07 → ziyāde
 ... -ur 19a/04 → ziyāde
 ... -ursa 60a/02 → ziyāde
olsun (e.) “evet, peki, kabul” 44b/10
olın- (yf-) → olun-
 cezā olın-: eziyet, işkence edil-
 ... -ur 12b/07 → cezā

- izā olun-: → izā olun-
... -ur 37a/10 → izā
- olun-** (*yf-*) → olun-
arż olun-: sunul-, takdim edil-
... -dı 35b/12 → arż
hısāb olun-: hesabı görül-
... -ur → hısāb
izā olun-: eziyet, sıkıntı veril-, incin-
... -duğı gibi 37a/10 → izā
nażar olun-: bakıl-
... mış 40a/02 → nażar
emr olun-: emir veril-
... -muş 65a/02 → emr
... -muşdur 35b/02 → emr
ķabūl olun-: iyi, değerli, makbul görül-
... -muş 18b/13 → ķabūl
suʿāl olun-: soru sorul-
... -dı 29b/02 → suʿāl
rivāyet olun-: aktarıl-, söylen-
... -dı 34a/05-06 → rivāyet
vaʿde olun-: söz veril-
... mışdur 25a/11 → vaʿde
vārid olun-: gel-, eriş-, ulaş-
... dı 2b/03 → vārid
- omuz, -mızı** (*i.*) omuz
o.+ında 20b/14
- on** (*s.*) on
o.+ø 6b/09, 7b/08, 7b/08, 8b/11
o.+umuz 7b/09
- on altıncı** (*s.*) on altı sayısının sıra sıfatı
o.+ø 37b/02
- onatça** (*zf.*) iyice, uygun şekilde → BP 414.
o.+ø 50b/03
- on beş** (*s.*) on beş
o.+ø 6b/09, 26a/09
- on beşinci** (*s.*) on beş sayısının sıra sıfatı
o.+ø 35b/11
- on bir** (*s.*) on bir
o.+ø 37b/03
- on birinci** (*s.*) on bir sayısının sıra sıfatı
o.+ø 27b/07
- onça** (*zf.*) o kadar, çok
o.+ø 23b/09
- on dördüncü** (*s.*) on dört sayısının sıra sıfatı
o.+ø 34b/12
- on dört** (*s.*) on dört
o.+ø 21b/04
- on dört biğ** (*s.*) on dört bin
o.+ø 60b/04
- on iki** (*s.*) on iki
o.+ø 21a/07, 26a/01, 26a/06, 26a/08, 46b/02
- on ikinci** (*s.*) on iki sayısının sıra sıfatı
o.+ø 29b/01

- onlar** (*zm.*) çokluk üçüncü şahıs
o.+uğ 38b/08
- on sekiz biğ** (*s.*) on sekiz bin
o.+ø. ʿālem 7a/10, 8b/13, 24b/06 → ʿālem
- on sekizinci** (*s.*) on sekiz sayısının sıra sıfatı
o.+ø 40a/10
- onuncu** (*s.*) onuncu, on sayısının sıra sıfatı
o.+ø 8b/06, 23b/14
- on üçüncü** (*s.*) on üç sayısının sıra sıfatı
o.+ø 33b/13
- on yidinci** (*s.*) on yedinci
o.+ø 38a/05
- ora** (*zm.*) o yer
o.+da 3b/06-07, 22b/06
- orta** (*i.*)
1. iç, kendi türünden şeylerin arası yer alan
o. +muzda 41a/13
o.+sına 51b/12
o.+sında 3b/13, 38b/08, 40b/12
o.+sından 38b/08
2. başlangıçla sondan veya etraftaki yerlerden
aynı uzaklıkta kabul edilen yer
o.+sında 16a/07
o.+sında 42b/08
- oruç** *Far. (i.)* oruç ibadeti
o.+ø
o. tıtanlar 55b/08 → tıt-
o. tıtmağ 64a/08 → tıt-
o.tıtmayanlaruğ 55b/08 → tıt-
o. tıtup 31a/08-09 → tıt-
tıtduğıuz o. 31a/11 → tıt-
- ʿOsmān** → ʿOsmān ibni ʿAfvān
ʿO.+ø
Hāzireti ʿO. r. ʿanhu 57a/07 → Hāziret, r.
ʿanhu
ʿO.+a
Hāzireti ʿO. 57b/07 → Hāziret
- ʿOsmān ibni ʿAfvān** *Ar. (İ.) Ebū Abdillāh (Ebū Amr) Zū'n-nūreyn Osmān b. Affān b. Ebi'l-Ās b. Ūmeyye el-Kureşī el-Ūmevī (ö. 35/656). İlk müslümanlardan, Hulefā-yi Rāşidīn'in üçüncüsü.* → DİA, 2007, C: 33, 438-443
ʿO.+ø
Hāziret-i ʿO 29b/12 → Hāziret
ʿO r. ʿanhu 34a/06 → r. ʿanhu
- ot** (*i.*) → od
o.+dan 24a/03, 33a/07
- otur-**
1. otur-
o.-a 29b/08, 29b/11, 29b/12, 29b/14
o.-an 62a/07
o.-anlaruğ 61b/14
o.-dı 16b/09

o. kodılar 3b/01 → ko-
o.-duğı 16b/09
o.-mış 20b/14
o.-ur 28a/08
o.-urduķ 35a/04 → ø.-du

2. dur-, bekle-
o.-ø 13b/09
o.-a 29a/14
a.-ayın 22b/08
o.-sa 61a/14
o.-up 39a/13
o.-ur 16b/07, 21b/08, 37b/06, 39b/05
o.-urduķ 41a/12 → ø.-du
o.-urken 42a/11 → ø.-ken
o.-ursın 22a/13, 36a/11

oturt- yerleştir-
o.-dı 42a/03

otuz altıncı (s.) otuz altı sayısının sıra sıfatı
o.+ø 60a/12

otuz beş (s.) otuz beş
o.+ø 12b/10, 13a/03

otuz beşinci (s.) otuz beş sayısının sıra sıfatı
o.+ø 59b/14

otuz birinci (s.) otuz bir sayısının sıra sıfatı
o.+ø 55b/03

otuz dördüncü (s.) otuz dört sayısının sıra sıfatı
o.+ø 59a/07

otuzıncı (s.) otuz sayısının sıra sıfatı
o.+ø 54b/02

otuz ikinci (s.) otuz iki sayısının sıra sıfatı
o.+ø 56b/06-07

otuz sekizinci (s.) otuz sekiz sayısının sıra sıfatı
o.+ø 62a/15

otuz tokuzuncı (s.) otuz dokuz'un sıra sıfatı
o.+ø 64a/01-02

otuz üçüncü (s.) otuz üç sayısının sıra sıfatı
o.+ø 58a/06

otuz yedinci (s.) otuz yedi sayısının sıra sıfatı
o.+ø 61a/12

oyna-

1. korunması gereken bir şeye zarar verecek, onu tehlikeye atacak tarzda davran-
o.-yup 3a/02

2. (yf-)

ķumbāra oyna-: kumar oyna-
... o.-ruken 68a/03 → ķumbāra

Ö (ö,ö)

öde- bir şeyin karşılığını alacaklı olana ver-
ö.-memiş 37b/08

ödünç (s.) geri verilmek veya alınmak şartıyla verilen veya alınan, ariyet
ö.+ø 28b/01

öğren- bilgi sahibi ol-, bilgi edin-; öğren-
ö.-düñ 9a/09
ö.-mekden 7a/09
ö.-se 7a/06, 64b/10

öğret- öğret-
ö.-düm 60b/15
ö.-e 13a/08
ö.-eyin 60b/13
ö.-se 1b/14, 64b/10
ö.-señüz 9b/13

öğürne- alış-; öğür: (canılar için) birbirine alışmış olan, eş, alışmış → ÖTS/4 3679; öğür: eş birirne alışmış olan → YTS/179; öğür: öğrenmiş, alışmış, → KBS 654; eş, birbirine alışmış olan → BP 429.

ö.-mişken 27a/14, 32a/04 → ø.-ken
öğül- taneli maddeleri un durumuna getir-

ö.-miş (sf-) 3b/12 → öğün-

öğün- öğütül- → ögül-
ö.-memişdi 58b/12 → ø.-di
ö.-miş 58b/13
ö.-miş idi 58b/10 → ø.-di

öğüt- buğdayı ez- → BP 430.
ö.-di 58b/12
ö.-eyin 58b/11
ö.-mek 58b/02

öl- hayatı sona er-, yaşama-, can ver-, vefat et-
ö.-di 19a/05
ö.-dügümüz 19a/03
ö.-dükden

ö. şonra 34b/06, 64a/06 → şonra
ö.-en 10a/07
[ö.-en] 54a/13
ö.-icek 21b/14
ö.-mek 22a/04, 22a/06
ö.-mesini 43a/14
ö.-meyesin 21b/14
ö.-se 39b/13
ö.-ünceye dekdür 13b//01 → +dek
ö.-ürseñ 13b//02 → ø.-se

öldür- bir canlının hayatına son ver-
ö.-di 40b/11
ö.-dük 47b/11
ö.-e 53b/15
ö.-elüm 35a/11
ö.-ürsüz 35a/15
ö.-me 35b/14
ö.-mek 40b/07

ölü (i.) hayatı sona ermiş bulunan, yaşamayan
ö.+ø 23a/05
ö.+ler 18b/07
ö.+leri 35b/13, 35b/14
ö.+lerden 18b/08

- ö.+lerinüñ 35b/12
 ö.+lerüñ 37a/01, 37a/05
 ö. mi 23a/04
 ö. midür 23a/06
ölüm (*i.*) hayatın sona ermesi, mevt, vefat
 ö.+ø 6b/02, 49a/15
 ö.+i (nsn) 33b/15
 ö.+ünjüzi 34a/01
Ömer *Ar. (İ.) Ebū Hafs Ömer b. el-Hattāb b. Nūfeyl b. Abdiluzzā el-Kureşī el-Adevī (ö. 23/644) Hulefā-yi Rāşidīn'in ikincisi (634-644).* → DİA, 2007, C: 34, 44-51
 Ö.+ø
 Hâziret-i Ö. r. anhu 2b/17-5a/01, 3a/05, 5a/09-10, 25b/06, 27a/01-02, 57a/04 → Hâziret, r. anhu
 Ö. Hâzireti 60a/04-05 → Hâziret
 Ö. Hâziretleri 3a/02-03 → Hâziret
 Ö. Hâziretleri r. anhu 25b/08 → Hâziret, r. anhu
 Ö.+e
 Hâziret-i Ö. 57b/02 → Hâziret
 Hâziret-i Ö. r. anhu 25b/03-04, 26a/03 → Hâziret, r. anhu
 Ö.+i 26a/07, 35b/02
Ömer ibni'l-Hattāb *Ar. (İ.)* → Ömer
 Ö.+ø
 Ö. Hâziretleri r. anhu 29b/10 → Hâziret, r. anhu
Ömer ibni 'Abdü'l-‘Azîz *Ar. (İ.) Ebū Hafs el-Melikü'l-Âdil el-Eşecc Ömer b. Abdilazîz b. Mervān b. Hakem el-Ümevî (ö. 101/720). Emevî halifesi (717-720).* → DİA, 2007, C: 34, 53-55
 Ö.+ø 53a/05
Ömr -ri/-rû *Ar. (i.)* yaşam, hayat
 Ö.+i (nn) 6a/16, 7a/08
 ö. uzun olsun 66a/12 → uzun, ol-
 Ö.+imde 66a/04
 Ö.+inde 24a/12, 33a/05, 34b/03, 46b/06, 59a/12
 Ö.+ünj 13a/14
öğ (*i.*)
 1. görünen, ileri taraf
 ö.+imde 4a/14
 ö.+inde 5b/02, 33a/11, 41a/04, 42a/11 42a/13-14, 62a/11
 ö.+inden 37b/06
 ö.+ine 5b/03, 5b/04, 6a/04, 35a/14, 36a/05 37a/01, 37a/02
 ö.+lerince 32a/10
 ö.+ünde 15a/09
 ö.+üne 3b/11

2. karşı, huzur
 ö.+ine 20b/05, 28b/14
 ö.+lerine 41a/14
 ö.+ümüzde 53b/11
öğürdi (*zf.*) önce → BP 436. → öğürdük
 ö.+ø 4a/05, 12b/15, 18b/04, 20a/14, 21b/14, 30b/03
öğürdük (*i.*) önce → BP 436. → öğürdi
 ö.+leri 48a/10
öp- öp-
 ö.-üp 50b/12
ör (*i.*) dik, yukarı, üst. → BP 437.
 o.+rerinde 51a/04
ört-
 1. örtülü duruma getir-
 ö.-eyin 25b/15
 2. (*mec.*) gizle-, sakla-, ketmet-
 ö.-memek 64b/05
örti (*i.*) örtmeye yarayan şey
 ö.+le 14b/11 → +(y)İA
örtül- üstüne bir şey konmak suretiyle kapatıl-
 ö.-miş 14b/11
öteki (*s.*) öbür, diğer
 ö.+ø 28b/07
ötürü (*e.*) +dAn ötürü, +dAn dolayı
 ... ö. 6a/11, 7b/01, 19a/16, 28a/12, 44b/01, 63b/13.
öyle
 1. (*zm.*) bunu, onu
 ö.+ø 26b/04, 60b/14.
 ö.+yidi 47b/05 → i-
 2. (*zf.*) o şekilde
 ö. +ø 35b/06, 52b/11
öyle olsa (*e.*) bunun üzerine, bundan dolayı,
 öyle olunca, o hâlde, öyle ise → ö. [olsa]
 ö. 4a/12, 9a/17, 45b/07
ö. [olsa] (*e.*) → öyle olsa
 ö. 20b/01, 44b/03

P

- pâdişāh** *Far. (i.)*
 1. büyük hükümdar
 p.+ø 66a/07, 66a/09, 66b/03
 p. ideyin 53a/09 → it-
 p. ıdı 52a/09-10 → ı-
 p.+a 14a/03, 14a/08, 66a/02
 p.+ı (nn) 24b/02, 24b/04, 20b/03
 p. iken 52b/04 → i.-ken
 p.+ımız 14b/14
 p.+uñ 14b/12, 66a/06, 66a/11, 66b/03
 2. *Far. (mec. İ.)* Allah
 P.+ø 21a/11

Pādiṣāhī *Far.+Ar. (i.)* hükümdara ait

p.+ø

sevķ-i p. 2a/13 → sevķ

pādiṣāhlik *Far.+T. (i.)* hükümdarlık, sultanlık

p.+ø 21a/13, 21b/07

p. ımuş 21b/01 → ı-

p.+ın 52b/04

pāk *Far. (zf.)* temiz

p.+ø 7a/15, 17a/03, 17a/08, 51b/03

hūn-i p. 49a/04 → hūn

nā-p. 17a/04 → nā

p. eyle 45b/09 → eyle-

p. ola 7a/15 → ol-

p.+çe 10a/05

p.+siz 17a/06

pākīze *Far. (zf.)* temiz, pak

p.+ø 51b/03

pāklik *Far.+T. (i.)* paklık, temizlik, saflık

p.+ø 30b/11

p.+ile 7b/03 → +(yI)lA

pāre *Far. (i.)* parça

p.+ø 33a/13

p. eylerdi 21b/06 → eyle-

yek-p. ola 29b/07 → yekpāre, ol-

pāre pāre (*ikl., zf.*) parça parça

p.+ø

p. eyleyelerdi 27a/03 → eyle-, ø.-di

p. eylese 24b/06-07 → eyle-

p. kıparup 20b/15 → kıpar

p. oldu 47a/02 → ol-

pārsā *Far. (i.)* dinine çok bağı kimse, zahit, abit

p.+ø 66b/01

pek (*zf.*) çok, fazla, ziyade

p.+ø 4b/10

penç *Far. (s.)* beş, beşinci

p.-şenbih 19b/15 → penç-şenbih, şenbih

pençe *Far. (s.)* beşinci

p.-şenbih 19b/04 → penç, penç-şenbih, şenbih

perde *Far. (i.)* önleyen şey, engel, mani

p.+i (nsn) 30a/08

pere (?) per: değirmen çarkının kepeçeleri → DS/5 3429.

p.+ye

p. mi atdılar 61b/08 → at-

perhīz *Far. (i.)* haramdan uzak durma, sakınma

p.+ø

p. eylerdüm 59a/15 → eyle-, ø.-dü

perhīz-kār *Far. (i.)* haram ve yasak şeylerden kaçınan, bunlara karşı kendini tutan, müttaki

p.+ø 66a/13

perişān *Far. (s. mec.)* acınacak durumda, zavallı

p.+ø 66a/01

pes *Far. (e.)* bunun üzerine, şu hâlde, öyleyse,

p. 2a/02, 3a/15, 5a/14, 5b/07, 6b/06,

9a/01, 7b/07, 7b/10, 9a/04, 9b/04,

10b/03, 10b/10, 10b/15, 11b/09, 13a/02,

13b/05, 13b/06, 16a/05, 16a/06, 17a/05,

17a/12, 17b/01, 17b/04, 19a/01, 19b/07,

21a/09, 23a/15, 24a/14, 25b/03, 25b/06,

26a/01, 28a/14, 28b/12, 29a/12, 31a/15,

31b/08, 31b/13, 32a/07, 33a/07, 35a/10,

35a/12, 37a/11, 37b/08, 38a/12, 39a/11,

40b/12, 41a/09, 41b/10, 42b/12, 42b/14,

43a/01, 43a/03, 44b/11, 44b/14, 47b/08,

48a/01, 48b/04, 53a/11, 53b/11, 54a/02,

55a/02, 56a/01, 58a/01, 58b/08, 61a/03,

62a/10, 62b/05, 62b/13, 63a/03, 63a/04,

63a/08, 63a/11, 63a/15, 63b/03, 63b/06,

63b/08, 63b/09, 63b/12, 66a/09, 66a/13,

66b/02, 66b/03, 66b/08, 67a/07 [=84]

peygamber *Far. (i.)* elçi, nebi, resul

P.+ø 4b/03, 8a/15, 19a/12, 19a/16, 26b/01,

42a/07, 51a/15, 63b/03

haķ P. 26a/09, 64b/11, 65a/01 → haķ 2.

İsā P. 'a.s.'a 19a/14 → İsā, 'a.s.

Musā P. 11b/13, 39b/03 → Musā

Musā P. 'a.s. 11b/06-07, 11b/11, 39b/05,

46b/15 → Musā, 'a.s.

Nūh P. 42b/04 → Nūh, 'a.s.

P. 'a.s. 4a/17, 9a/07 → 'a.s.

P. Hāzireti 35a/10, 37b/07, 37b/13 →

Hāziret

P. Hāziretine 9a/12, 45a/14, 45b/08 →

Hāzireti

P. Hāziretine ş.'a.s. 11a/10, 12a/13 →

Hāzireti, ş.'a.s.

P. Hāziretinüñ 28a/07 → Hāziret

Süleymān P. 'a.s.'a 19b/02 → Süleymān,

'a.s.

Yaḥyā P. 4b/06 → Yaḥyā

Yaḥyā P. 'a.s. 4b/01 → Yaḥyā, 'a.s.

Ya'ķüb P. 3b/09 → Ya'ķüb

P.+dür 19a/10, 42b/15, 42b/15, 51a/13,

51a/15

P.+e 9a/13

Ādem P. 19b/05 → Ādem

Musā P. 38b/07, 46b/14 → Musā

Mūsā P. 'a.s.a 39b/01 → Mūsā, 'a.s.

Yaḥyā P. 4b/03 → Yaḥyā

Ya'ķüb P. 19b/04 → Ya'ķüb

P.+ile 19a/12, 19a/14, 19a/15, 19b/04,

19b/05 → +(yI)lA

P.+idür

Haķ P. 10a/04-05 → Haķ 1.

P.+ine 19b/02

- P.+iğüz 51a/13
P.+lere 64a/06
P.+lerüğe 19b/09
P. midür 42a/05
P.+üj 41b/15, 63b/04
peygamberlik *Far.+T. (i.)* peygamberlik
P.+ø
p. da'vâsin eyler 9a/12-13 → da'vâ, eyle-
peyk *Far. (i.)* haber ve mektup taşıyan, haberci
p.+ø
p.-i Allâh 63b/11 → Allâh
pîr *Far. (i.)*
1. yaşlı, ihtiyar kimse
p.+ø 5b/06
p.-i Mü'mine 6a/12 → Mü'min
p. olsa 5a/10 → ol-
p.+e 6a/04
p.+i (nn) 13a/09
p.+ine 6b/10
p.+üj 6a/06, 7a/01
2. şeyh, dinî konularda baş âlim
p.+ø 13a/07
pîrlik *Far.+T. (i.)* yaşlılık
p.+inden 5b/02
pîşe *Far. (i.)* sanat, meslek
p.+si 54b/09
pişmân *Far. (i.)* hayıflanana, esef eden, nadim
p.+ø
p. olalar 14b/04 → ol-
puh puh *Ar. (ii.)* Arapça “bah bah” (rahat ol-, geniş ol-, rahat içinde yaşa-, refah içinde yaşa-, hoşça vakit geçir-) deyiminin “rahat ol, huzurlu ol, kazandın, ne mutlu sana” anlamlarında Türkçeleşmiş hâlidir. → *El-Firûzâbâdî (1329-1415m.) el-Kâmûsu'l-Muhîr, s. 212.* Hacıeminoğlu'nun (1992: 302) Batı Türkçesinde beğenme ifade eder dediği “peh peh” ünleminin aslı olsa gerek. 29a/01
put *Far. (i.)* eski dinlerde, kendisine tapınılan bir ilahı veya ilahların bazı niteliklerini temsil etmek üzere yapılmış resim ve heykel
p.+lar 41b/07
p.+larumuza 41b/13
p.+laruğuz 42b/16
pür *Far. (s.)* dolu
p.+ø
başında ayağına dek p.-günâh olacak
59a/08 → baş, ayak, günâh, ol-
p.-cevâhir 42a/02 → cevâhir

R

- Rab** (< Rabb) *Ar. (i.)* Allah, Tanrı
R.+î (seslenme) 4a/10, 18a/08, 19b/08,

- 24a/15, 28a/02
yâ R.+î Ey Allâh'ım 10b/03
11b/07, 29a/11, 32b/14, 35b/14, 39b/06,
44b/13, 48a/03, 49a/12, 60b/01, 61a/05,
61b/03, 62b/13, 62b/15, 63a/07, 63b/04,
63b/05, 63b/12 → yâ
R.+ine 15b/10, 24a/10
R.+imüzüj 31a/14
R.+isine 14a/13
R.+üm 41b/03, 51b/01, 58a/12
R.+üj 41b/01
Rabbi'l-âlemîn: âlemlerin rabbi Allah
R.+ø 1b/02 → âlem
Rabbi'l-izzet: yücelik sahibi Allah
R.+ø 48b/07 → izzet
Rabbânî *Ar. (s.)* Allah'a ait, ilahi
R.+ø
ilhâm-ı R. 2b/02 → ilhâm
râbi *Ar. (s.)* dördüncü
hâdis-i r. 7a/01 → hâdis
râbi' aşer *Ar. (s.)* on dördüncü
hâdis-i r. 34b/08 → hâdis
rabi' ve işrîn *Ar. (s.)* yirmi dördüncü
hâdis-i r. 47a/05 → hâdis
râbi' ve şelaşûn *Ar. (s.)* otuz dördüncü
hâdis-i r. 59a/05 → hâdis
rağıyallâhu anhâ *Ar. (din)* (r. anhâ) bayan din büyükleri için: Allah ondan razı olsun
Â'îşe Hâziretleri r.â. 49b/06-07 → Â'îşe, Hâziret
'an Â'îşete r.â. 49b/02-03 → 'an, Â'îşete
Fâtıma Hâziretleri r.â. 25b/07, 25b/13-14,
26b/01-02, 26b/15 → Fâtıma, Hâziret
Fâtıma r.â. 28a/07 → Fâtıma
Hâziret-i Fâtıma'ı r.â. 25b/01 → Hâziret, Fâtıma
rağıyallâhu anhu *Ar. (din)* (r. anhu) erkek din büyükleri için: Allah ondan razı olsun
'Abdu'llâh bin Ömer r.â. 29a/02-03 →
'Abdu'llâh bin Ömer
'an 'Abdu'llâh ibni Mes'ûd r.â. 43a/05-06
→ 'an 'Abdu'llâh ibni Mes'ûd
'an 'Alî ibni Ebi Tâlib r.â. 37a/14-37b/01 →
'an, 'Alî ibni Ebi Tâlib
'an Ebî Bekri's-Şiddîkî r.â. 12a/06 → 'an Ebî
Bekri's-Şiddîk
'an Ebî Hureyre r.â. 56b/03 → 'an, Ebî
Hureyre
'an Ekrim r.â. 29a/15-16 → 'an, Ekrim
'an Enes ibni Mâlik r.â. 34b/08-09, 35b/07-
08, 47a/05-06 → 'an, Enes ibni Mâlik
'an Enes ibni Mâlik r.[a.] 46a/12 → 'an,
Enes ibni Mâlik

‘an ibni ‘Abbās r.‘a. 55a/14 → ‘an, ibni ‘Abbās
 ‘an ibni ‘Abbās r.[‘a.] 40a/03 → ‘an, ibni ‘Abbās
 ‘an İbni ‘Abbāsın r.‘a. 44a/05 → ‘an, İbni ‘Abbāsın
 ‘an Mu‘āz ibni Cebel r.‘a 19b/16 → ‘an, Mu‘āz ibni Cebel
 an Ebū Umame El Bahili r.‘a 38a/03 → an, Ebū Umame El Bahili
 ‘an Küleyb b. Hüzn r.‘a 23b/10 → ‘an, Küleyb b. Hüzn
 ‘an Sa‘id ibni ‘l-Müseyyeb r.‘a. 45a/02 → ‘an, Sa‘id ibni ‘l-Müseyyeb
 Cābir bin ‘Abdu’llāh r.‘a. 54a/14 → Cābir bin ‘Abdu’llāh
 Ebī Zerrin r.‘a. 9b/08 → Ebī Zerrin
 Ebū Bekir e’ş-şiddīk’dan r.‘a 12a/13 → Ebū Bekir e’ş-şiddīk
 Ebūbekir Ḥaziretleri r.‘a 29b/08-09 → Ebūbekir, Ḥaziret
 Ebūbekir Ḥaziretleri r.‘a 27a/04, 56b/15-57a/01 → Ebūbekir, Ḥaziret
 Ebū Zerrin Ġfārī r.‘a 9b/12 → Ebū Zerrin Ġfārī
 ‘Ekrim r.‘a 29b/01 → ‘Ekrim
 Enes ibni Mālik r.‘a. 54a/06 → Enes ibni Mālik
 Ḥaziret-i Emīre’l-Mü’minīn ‘Alī ibni Ebi Ṭalib r.‘a 29b/13-14 → Ḥaziret, E.M., ‘Alī ibni Ebi Ṭalib
 Ḥazireti ‘Osmān r.‘a. 57a/07 → Ḥaziret, ‘Osmān
 Ḥaziret-i ‘Ömer r.‘a 2b/17-5a/01, 3a/05, 5a/09-10, 25b/06, 27a/01-02, 57a/04 → Ḥaziret, ‘Ömer
 Ḥaziret-i ‘Ömer’e r.‘a 25b/03-04, 26a/03 → Ḥaziret, ‘Ömer
 İbni Cebel r.‘a 20a/07-08 → İbni Cebel
 Küleyb b. Hüzn r.‘a 23b/14-15 → Küleyb b. Hüzn
 Muğire bin Şu‘be r.‘a 24a/08 → Muğire bin Şu‘be
 ‘Osmān ibni ‘Affān r.‘a 34a/06 → ‘Osmān ibni ‘Affān
 ‘Ömer Ḥaziretleri r.‘a 3a/02-03, 25b/08 → ‘Ömer, Ḥaziret
 ‘Ömer ibni ‘l-Ḥattāb Ḥaziretleri r.‘a 29b/10-11 → ‘Ömer ibni ‘l-Ḥattāb, Ḥaziret
 Mekhūl-i Şāmī r.‘a 27b/16 → Mekhūl-i Şāmī
 Selmān-ı Fārisī r.‘a.45a/06 → Selmān-ı Fārisī

Suil-ibni ‘Abbāşın r.‘a 29a/16 → Suil-ibni ‘Abbāşın
raḍıyallāhu ‘anhum (r. ‘anhum) *Ar. (din)* din büyükleri için: Allah onlardan razı olsun
 ‘an Abdullāh ibni Şamed ‘an Enes ibni Mālik r.‘a 15b/04 → ‘an, Abdullāh ibni Şamed, Enes ibni Mālik
raḍıyallāhu ‘anhuma (r. ‘anhum) *Ar. (din)* din büyükleri için Allah onlardan razı olsun
 ‘an İbrāhim bin ‘Alqame ‘an ‘Abdu’llāh r.‘a 9a/02 → ‘an, İbrāhim bin ‘Alqame, ‘Abdu’llāh
 ‘an ‘Ekrim ‘an İbni ‘Abbās r.‘a. 51b/05-06 → ‘an, ‘Ekrim, İbni ‘Abbās
Rāfızī *Ar. (İ.) Rāfızılık ya da Rāfıziler; Şi‘iğin Şī‘a-i Bātin’iyye ve Ghulat-i Şī‘a mezhepleriyle birlikte Hāriciler’in tümünü tanımlamakta kullanılan bir tārīr. En önemli ortak özellikleri birinci halife olan Ebū Bekir ile ikinci halife Ömer bin Hattab’ı sevmemeleridir.* → DİA, 2007, C: 34, 396
 R.+leri 30a/07
rağbet *Ar. (i.)* istek, arzu, alaka, meyil, teveccüh
 r.+ø
 r. iderlerdi 65b/02 → it-
rāḥat *Ar. (i.)* üzüntüsüz ve sıkıntısız olma, huzur
 r.+ø
 cānum r. buldı 23a/11 → cān, bul-
 r.+ı (nsn) 2a/03
 r.+ile 3b/07 → +(yI)LA
Raḥīm *Ar.*
 1. (İ.) merhamet eden, esirgeyen Allah
 R.+ø 4a/01, 4a/03, 4a/07, 4a/13
 R.+dür 6b/15
 R.+üç 32b/09
 2. (s.)
 r.+ø 4b/05
 3. (i.) akrabā, hısıım → KAL/3 2547.
 r.+ø
 şıla‘-i r. 64b/06 → şıla‘
Raḥmān *Ar. (i.)* yarattığı bütün varlıklara merhamet eden, nimet veren Hz. Allah
 R.+ø 17b/15, 32b/09
 ‘arş-ı R. 32a/15 → ‘arş
 R.+dan
 cānib-i R. 15a/14 → cānib
 R.+dur 2b/13
raḥmet *Ar. (i.)* merhamet, acıma, esirgeme
 r.+ø 2b/17, 37a/13, 39a/12, 39b/13, 65a/08,
 Allah r. eylesün 52b/10 → Allah, eyle-
 Allah r. eyleye 55a/01, 55a/03-04,
 55a/06 → Allah, eyle-
 Allah r. itsün 55a/03, 55a/07 → Allah, it-

- Allah [r.] itsün 55a/05-06 → Allah, it-
 r. eyledüm 3b/03, 39b/07 → eyle-
 r. eylemeyüp 39b/12 → eyle-
 r. eyleñ 2b/14, 2b/15 → eyle-
 r. eyler 2b/13 → eyle-
 r. eylerin 39b/12 → eyle-
 r. eyleye 2b/14, 2b/16, 39b/14 → eyle-
 r. eylesün 18b/06, 18b/11-12, 18b/13-14,
 37a/04 → eyle-
 r. iderseñ 2b/16 → it-
 r. idici 2b/13 → it-
 [r.] itmeyin 39b/14 → it-
 r. itsün 19a/05 → it-
 r. +i (nn) 4b/16, 24b/07, 33a/05, 39a/11
 r. +inden 4b/05, 64b/01
 r. +ine (o) 39b/01
 r. +ümile 24a/13
 r. +üğden 39a/10
rahmetullāhi ‘aleyhi *Ar. (din)* Allah’ın rahmeti
 onun üzerine olsun
 Bāyezīd Bestāmī r.‘a. 61b/02-03, 62a/06-07
 → Bāyezīd Bestāmī
 Cüneydi Bağdādī r.‘a. 60b/08 → Cüneydi
 Bağdādī
 Fazıl ibni Ğayyāş r.‘a. 55b/11-12 → Fazıl
 ibni Ğayyāş
 Mālik Dīnār Ḥaziretleri idi r.‘a. 13a/09 →
 Mālik Dīnār, Ḥaziret
 Selmān-ı Fārsī r.‘a. 28a/08 → Selmān-ı Fārsī
rakīb *Ar. (s.)* binen (kimse), binici
 r.+ø
 yā r. 42b/02 → yā
Ramazān *Ar. (i.)* ay takviminin dokuzuncu ayı,
 oruç ayı
 R.+ø
 R. ayını 31a/08 → ay₁
 R.+in
 şehir-i R. 2b/07 → şehir
ra‘nā *Ar. (zf.)* pek güzel, pek ālā
 r.+ø 59a/02
rāst *Far.*
 1. (s.) uygun, doğru, gerçek, tam
 r.+ø 6b/02
 2. (zf.) doğruca
 r.+ø 40b/15
Ra‘ūf *Ar. (Ġ.)* çok merhametli Allah
 R.+ø 4a/13
rāvī *Ar. (i.)* rivāyet eden, anlatan, nakleden
 r.+ø 26b/15, 30b/15, 33a/13, 38b/03, 53a/12,
 62a/11, 66a/07
ravza *Ar. (i.)* bahçe
 r.+dur 34b/07
 r.+larından 34b/07
rāzı → rāzī
 r.+yın 24b/03
rāzī *Ar. (i.)* uygun bulan, kabul eden,
 benimseyen, rızā gösteren → rāzī
 r.+ø
 r. olıcak 12b/14 → ol-
 r. oldu 22b/09, 50a/01, 51a/10 → ol-
 r. ola 51a/14-15 → ol-
 r. olam 49a/13 → ol-
 r. olduğuz mı 49a/09 → ol-
 r. olmayalım 49a/09-10 → ol-
 r. olsa 68b/08 → ol-
 r. olur 28a/01, 50a/03 → ol-
 r.+mısın 24b/02
 r.+yuz 19a/05
recā *Ar. (i.)* ümit, emel, umma
 r.+ø
 r. iderler 2b/01 → it-
Recep *Ar. (Ġ.)* Arabī ayların yedincisi
 R.+ø
 R. ayında 56b/15 → ay₁
recul *Ar. (i. tsvf.)* kāmīl insan
 r.+ø 60a/03
rehīn *Ar. (i.)* rehin, ipotek
 r.+ø
 r. konılmışdır 2a/07 → konıl-
 r.+inden 2a/07
rek‘at *Ar. (i.)* namazda kıyam, rükū ve iki defa
 secdeden meydana gelen bölüm
 r.+ø 14a/12, 14b/06, 21b/04, 46b/02
Resūl *Ar. (Ġ.)* peygamber, nebi, elçi
 R.+ø 43b/10, 60a/05
 Ḥaziret-i R. 42b/02 → Ḥaziret
 Ḥaziret-i R. ş.‘a.s. 38a/06 → Ḥaziret,
 ş.‘a.s.
 R. ‘a.s. Ḥaziretinden 27b/08 → Ḥaziret,
 ‘a.s.
 R. Ḥazireti 28b/15, 29a/07-08, 31a/16,
 35a/06, 35a/15, 35b/03, 41b/08,
 41b/10, 42a/12, 42a/15, 42b/03,
 43a/03-04, 43a/05, 43b/01, 43b/03,
 43b/07, 43b/14-15, 47a/12, 54a/12,
 57a/13, 58a/07, 59b/02, 60a/12,
 63b/11 → Ḥaziret
 R. Ḥazireti ‘a.s. 37b/08, 62b/08 → ‘a.s.
 Ḥaziret
 R. Ḥaziretinden 15b/07, 24a/08-09,
 40a/11, 44a/10, 48b/01, 48b/13,
 55b/04, 56b/07-08, 65a/06-07 →
 Ḥaziret
 R. Ḥaziretinden ‘a.s. 62b/01 → Ḥaziret,
 ‘a.s.
 R. Ḥaziretinden ş.‘a.s. 5a/09, 7a/06,

11b/12-13, 20a/08, 29b/04, 30b/08,
47a/09, 61a/13 → Hâziret, ş.ʿa.s.
R. Hâziretinden ş.ʿa.s.den 23b/15 →
Hâziret, ş.ʿa.s.
R. Hâziretine 28b/14-15, 43a/15,
63b/09-10 → Hâziret
R. Hâziretine ş.ʿa.s. 18a/14 → Hâziret,
ş.ʿa.s.
R. Hâziretini 42a/15, 42b/01, 50a/05,
53a/02 → Hâziret
R. Hâziretinin 35a/13, 41a/01, 66b/08 →
Hâziret
R. Hâziretinin ş.ʿa.s. 40b/15 → Hâziret,
ş.ʿa.s.
R. Hâzireti ş.ʿa.s. 5b/08, 24b/11, 33b/13,
34b/04, 34b/13-14, 37a/08, 37b/05-06,
41b/02, 43a/10, 54b/03, 57a/12,
59a/12-13 → Hâziret, ş.ʿa.s.
R. Hâziretleri 57a/06 → Hâziret
R. Hâziretleri ş.ʿa.s. 57a/03, → Hâziret,
ş.ʿa.s.
R. Hâzireti ş.ʿa.s.[i] 60a/03-04 →
Hâziret, ş.ʿa.s.
R. Hâziretile ʿa.s. 41a/11 → Hâziret,
ʿa.s., +(yI)LA
R. Hâziretleri ʿa.s. 30b/15 → Hâziret, ʿa.s.
R.+i (nn) 50a/01, 50a/02
R.+imüze 25b/09
R.+den
Hâziret-i R. ʿa.s. 64a/02-03 → Hâziret,
ʿa.s.
Hâziret-i R. ş.ʿa.s. 16b/05-06 → Hâziret,
ş.ʿa.s.
R.+inden 45b/11
R.+ine 25b/12
Allah R. 35a/14 → Allah
R.+lerine 46b/08
Resûla'llâh *Ar. (i.)* → resulüllah
R.+ø 5b/15
yâ R. 5b/10, 9b/13, 9b/16, 12a/14,
26b/05, 31b/01, 31b/03, 35a/10,
35b/01, 35b/05, 41b/04, 42b/04,
42b/11, 43a/11-12, 43b/09, 45b/09,
45b/14, 46b/04, 48b/13, 48b/16,
54a/13, 57a/15, 57b/08, 57b/13,
59a/14, 59b/03, 60a/06, 64a/04,
64b/08 [=29] → yâ
Resûlu'llâh *Ar. (i.)* Allah'ın elçisi Hz.
Muhammed → resulallah
R.+ø 2a/02, 16b/03, 20a/06, 23b/14,
26a/12, 26b/15, 30b/17, 33a/07,
35b/11, 38a/02, 42b/09, 42b/12,
43a/09, 45b/09, 45b/10, 45b/13 [=16]

R. Hâzireti 51b/11 → Hâziret
R. Hâzireti ş.ʿa.s. 29a/11 → Hâziret, ş.ʿa.s.
R. ş.ʿa.s. 25b/01, 35a/03-04, 35b/06,
58a/04-05 → ş.ʿa.s.
R.+a 59a/15
R.+dan 40b/05-06, 49b/07
R.+uñ 26a/06, 28b/03, 30a/14, 41a/04, 42a/13
revâ *Far. (i.)* layık, uygun, yerinde, münasip
r.+dur 63a/02
r. mıdur 11b/08
revâne *Far. (s.)* giden, yürüyen, akan, revan
r.+ø
r. oldı 65b/10, 65b/12 → ol-
Rezzâk *Ar.*
1. (*İ.*) rızık bol bol ihsan eden Hz. Allah
R.+ø 20a/13, 21a/08
2. (*s.*) rızık bol bol ihsan eden
r.+ø 21a/11
Rıdvân *Ar. (i.)* cennetin kapıcısı olan melek
R.+ø 10b/15
R.+mısın 10b/13
rıdvânullâhi ʿaleyhim ecmaʿine *Ar. (din)* din
büyükleri için: Allah hepsinden razı olsun
r.+ø 35a/04-05
rızâ *Ar. (i. din ve tsvf.)* Allah'ın kulun hâli ve
yaptıkları karşısında duyduğu hoşnutluk
r.+ø
r. gösterdi 65b/05 → göster-
r.+m 19b/11, 49a/13
r.+mı 19b/11
r.+sı 64b/12
r.+sını 48b/12
r.+sınıñ 48b/12
rızık *Ar. (i.)* her türlü nimet, yiyecek, içecek vs.
r.+ø 22a/14, 47a/14
r. viren 45b/05 → vir-
r.+na 23b/05
r.+ı (nn) 21b/09
r.+ın 23b/07
r.+ı[ı] 22b/02
r.+ını 21a/12, 23a/12, 23b/01
r.+sız 20a/14
r.+umı 21a/05, 21a/08, 21a/09, 21b/15,
22a/02, 22a/03, 22a/06, 22a/16, 22b/04
r.+uñ 20b/01, 45b/06
r.+uña 21b/11
r.+uñı 20a/14, 22b/07
rızıklandır- rızık ver-
r.-ø 14b/02
r.-uruz 15b/03
riʿâyet *Ar. (i.)* saygı, sayma, itibar
r.+ile 31a/07 → +(yI)LA

- ribā** *Ar. (i.)* fâiz
r.+ø
r. yeme- 64a/09 → ye-
- rid** *Ar. (i.)* kabul etmeme, red
r.+[dür] 55b/09
- ridā** *Ar. (i.)* örtü
r.+mdur 11a/12
- riḥlet** *Ar. (i.)* ahirete göçme, ölme, vefat
r.+ø
r. eyledi 3a/05 → eyle-
- rivāyet** *Ar. (i.)* nakletme, anlatma
r.+ø 15a/04
r. eydür 26b/01 → ey- 2.
r. eyler 5a/09, 7a/05, 11b/06, 15b/07, 15b/09, 17b/07, 19a/09, 20a/09, 22b/15, 24a/09, 25a/04, 27b/09, 29a/03, 40a/10, 41a/10, 43a/10, 44a/10, 44a/16, 45a/05, 49b/07, 53a/01, 54a/11, 55b/04, 61a/13, 62b/01, 64a/03 [=26] → eyle-
r. eylerler 16a/09, 60a/06 → eyle-
r. ider 9b/12, 12a/12, 16b/05, 27b/16, 30b/07, 35a/03, 47a/08, 49b/11, 56b/07, 65a/06 [=10] → it-
r. olundı 34a/05-06 → olun-
r.+inde 4a/06
r.+dür 4a/17
- riyā** *Ar. (i. din)* gösteriş
r.+ø
r. ileydi 31a/13 → +(y)İlA, y.-di
r.+yıla 64a/08 → +(y)İlA
r.+sını 65b/01
- riyacı** *(s.)* riya yapan
r.+ ları 47b/08, 48a/01, 48a/10
- rubūbiyet** *Ar. (i.)* ilah olma durumu, tanrılık
r.+ø
daʿvā-yı r. ider 8b/08 → daʿvā, it-
- rūḥ** *Ar. (i.)* hayat gücü, hayat cevheri, can
r.+ø 18b/08
r.+ına 55a/09
r.+umı 18b/16, 51b/02
- Rūm** *Ar. (İ.)* Bizans İmparatorluğu
R.+ø 2a/10
Kayşer-i R. 26a/05, 53a/07, 53a/11, 53a/14, 53b/03, 53b/07, 53b/12 → Kayşer
R.+a 53a/06
- rücūʿ** *Ar. (i.)* dönme, geri dönme
r.+ø
r. idicek 38a/12, 55a/08 → it-
r. idün 56a/08 → it-
r. itdiler 36a/07-08 → it-

- rükūʿ** *Ar. (i., din)* namazda öne doğru eğilme
r.+da 5b/08, 5b/10, 5b/12, 6a/07
- rüsivā** *Far. (i.)* rezil, kepaze
r.+ø

- r. eyleye 43b/03, 43b/10 → eyle-
r. eyleyeler 43b/07 → eyle-

S (s, ş, ṣ)

- saʿādet** *Ar. (i.)* mutluluk, bahtiyarlık
s.+ø 29a/02
- saʿādetlū** *Ar. +T. (s.)* saadet sahibi
s.+ø 18b/09
- sāʿat** *Ar. (i.)* vakit, zaman
s.+ø 42a/06
s.+çuk 13a/06
s.+i (nn) 2a/07
s. gelmedi mi 56a/02-03 → gel-
s.+ine 2a/07
- Sāʿatī** *Ar. (İ.)* yazarın ismi (?)
S.+ø 2a/02
- şabāḥ** *Ar. (i.)* günün başlangıcı, ilk saatleri
ş.+ø 5a/10, 45a/06, 46b/01, 46b/05, 46b/05, 46b/06, 60b/15
ş. namāzından sonra 37b/03 → namāz sonra
ş. namāzını 5a/15 → namāz
ş. oldu 13b/12, 14a/10-11, 57a/13 → ol-
ş.+a
ş. degin 36a/02, 46b/15 → degin
ş.+dan
ş. girtü 14a/05 → girtü
ş.+ı (nsn) 45a/07, 45a/14
- şabāḥla-** geceyi sonlandır-, gece vaktinde uyuyarak dinlen-
ş.-duḡ 45a/07, 45b/01
ş.-ya 56b/11
- sābıkīn** *Ar. (i.)* zaman veya mevki bakımından önde olan kimseler
s.+ø 26a/14
s.+dan
s. olmuşdur 26a/15 → ol-
- şabır** *Ar. (i.)* ...(y)A dayanma, tahammül
ş.+ø
ş. eylemek 64b/01 → eyle-
ş. eyleye, 29a/14 → eyle-
ş. idelüm 32a/03, 32a/04, 32a/05 → it-
ş. idemezduk 32a/02 → it-, ø.-dü
ş. idemezler 32b/08 → it-
- sābīʿ** *Ar. (s.)* yedinci
ḥadiş-i s. 15b/04 → ḥadiş
- sābīʿ-i ʿaṣere** *Ar. (s.)* on yedinci
ḥadişü s. 38a/03 → ḥadiş

sābiʿ ʿiṣrīn *Ar. (s.)* yirmi yedinci

ḥadīṣ-i s. 51b/05 → ḥadīṣ

sābiʿu ve ḡelaṣūn *Ar. (s.)* otuz yedinci

ḥadīṣ-i e. 61a/08 → ḥadīṣ

sābit *Ar. (i.)* ispatlanmış

ş.+ø

ş. olmuşdur 67a/02 → ol-

Şābit Benānī *Ar. (İ.) Ebū Muhammed Sābit b.*

Eslem el-Basrī el-Būnānī (ö. 127/744). Basralı muhaddis, ābid, zāhid → DİA, 2008, C: 35, 350

Ş.+ø 36a/01

Ş. Hāziretleri 36a/09, 36b/05 → Hāziret

sābiʿu ve ḡelaṣūn *Ar. (s.)* otuz yedi, otuz yedinci

ḥadīṣ-i e. 61a/08 → ḥadīṣ

şadā *Far. (i.)* ses

ş.+ø 16a/11

şadaḳa₁ *Ar. (i.)* Allah rızası için verilen para

ş.+ø 27b/09, 29a/03

ş. eylese 28a/01 → eyle-

ş. ideyin 22b/07 → it-

ş. virdi 28b/02 → vir-

ş. virmekile 28b/01-02 → vir-, +(yI)IA

ş. virse 27b/09, 67b/03 → vir-

ş. virüp 23a/15 → vir-

ş. virürdi 21b/05 → vir-, ø.-di

ş.+lar

ş. virürler 36a/14 → vir-

ş.+i 50a/13

ş.+yıla 36b/03 → +(yI)IA

şadaḳa₂ *Ar.* İslam Peygamberinin hadislerinden

sonra kullanılan Allah Resulü doğru söyledi anlamında klişeleşmiş söz 2a/01, 16b/03, 20a/06, 20a/07, 23b/14, 38a/02, 43a/09

şadaḳa+hu: O doğru söyledi. 2a/02

sādis *Ar. (s.)* altıncı

ḥadīṣ-i s. 12a/05 → ḥadīṣ

sādis ve ʿiṣrīn *Ar. (s.)* yirmi altıncı

ḥadīṣ-i s. 49b/02 → ḥadīṣ

sādis ve ḡelaṣūn *Ar. (s.)* otuz altıncı

ḥadīṣ-i s. 60a/08 → ḥadīṣ

sādisü ʿaṣer *Ar. (s.)* on altıncı

ḥadīṣü s. 37a/14 → ḥadīṣ

şadr *Ar. (i.)* baş, başkan, reis

ş.+ø

ş.-i şuffe-i şafā 1b/05 → şafā₁, şuffe

şaf *Ar. (i.)* dizi, sıra, grup

ş.+dur 49a/07

ş.+ı (nn) 49a/07, 49a/08

ş.+uḡ 49a/07

şafā₁ *Ar. (i.)* gönül şenliği, rahat, huzur

ş.+ø

şadri şuffe-i ş. 1b/05 → şadr, şuffe

yürecügi ş. süre 39a/15 → yürek, sür-

ş.+lar

ş. süreler 56b/09 → sür-

Şafā₂ *Ar. (İ.)* → Merve ve Şafā

Ş.+yıla 42b/08 → +(yI)IA

şafī *Ar. (s.)* temiz, halis, saf

Ādem ş.+ø 31b/03-04 → Ādem

şag₁ *(s.)* kalbin bulunduğu tarafın karşısı

ş.+ø 17b/04

ş.+ına 3b/10

ş.+ında 60a/04

şag₂ *(i.)* yaşamakta olan, diri, canlı

ş.+ø

ş. olaydı 39a/01, 39a/02-03 → ol-

ş. oluḡ 49a/15 → ol-

ş. olup 19a/06 → ol-

şagāyir *Ar. (i.)* küçük günahlar

ş.+e 67b/02

günāh-ı ş. 12b/01 → günāh

ş.+i (nsn) 66b/13

günāh-ı ş. 16b/12 → günāh

şaḡış *(i.)* sayı, adet, mikdar, hesap → YTS/189.

ş.+ınca 60b/06

şaḡlık *(i.)* sıhhat, esenlik

ş.+ında 38a/08

şaḡā *Ar. (i.)* → şaḡāvet

s.+dan 51b/04

s.+nıḡla mı 3a/09 → +(yI)IA

şaḡābe *Ar. (i.)* Hz. Muhammed'in sohbetinde

bulunmuş olan Müslümanlar, sahabiler

ş.+ø 5b/15, 25a/13, 25b/02, 25b/03, 35a/12, 41a/07

ş.+den 3a/05, 35a/05, 35a/08, 53a/07

ş.+sini 56b/13

şaḡāvet *Ar. (i.)* cömertlik, el açıklığı → şaḡā

s.+ile 47b/06 → +(yI)IA

şaḡī *Ar. (s.)* cömert, eli açık → şaḡā, şaḡāvet

s.+ø 49b/07, 49b/09

şaḡib *Ar. (i.)* malik, sahip

ş.+ø

ş.-i ḡayruḡ 37a/12 → ḡayr

ş.+i (nn) 8a/15, 8a/16, 8b/08, 58b/10

ş.+inden

ş. imiş 44b/12 → i-

ş.+ine 44b/14, 45a/01

şaḡīḡ *Ar. (s.)* tam, kusursuz, halis

ş.+ø

İmān-ı ş. getirdi 59a/03 → İmān, getir-

şaḡrā *Ar. (i.)* çöl

ş.+da 20b/05, 22b/12, 39b/02, 65b/06

ş.+dan 21a/04, 39a/07

ş.+larda 27a/05

ş.+ nıḡ 3b/11, 3b/15

ş.+ya 3b/10, 38b/12, 39a/07

saḥtiyān *Far. (i.)* deri

s.+dur 26a/11

saʿīd *Ar. (i.)* hak katında makbul olan (kimse)

s.+ø

s. olurlar 30a/10 → ol-

Saʿīd ibni Müseyyeb *Ar. (İ.)* → Saʿīd ibni'l-

Müseyyeb

S.+ø 45a/05

Saʿīd ibni'l-Müseyyeb *Ar. (İ.) Ebū Muhammed Saʿīd b. el-Müseyyeb (el-Müseyyib) b. Hazn el-Kureşī el-Mahzūmī (ö. 94/713). Medineli meşhur yedi tâbiîn fakihinden biri. → DİA, 2008, C: 35, 563-564*

ʿan S. r. ʿanhu 45a/02 → ʿan, r. ʿanhu

Saʿīd ibni Müseyyibin → Saʿīd

ibni'l-Müseyyeb

S.+ø

ʿan S. ʿan ebī hi 62a/13 → ʿan, ʿan, ebī, hi

Saʿīd ibni Müseyyet → Saʿīd ibni'l-Müseyyeb

S.+ø 62b/01

saḳal → saḳal

s.+ı (nn) 6a/04

saḳal *(i.)* sakal → saḳal

ş.+a 6a/11

ş.+uḡdan 5a/13

Şaḳar *Ar. (İ.)* bir şeytan ismi

Ş.+ø 42a/14, 42b/07

sākin *Ar. (i.)* canlılığı olmayan, durgun, dingin

s.+ø

s. oldu 53a/13, 53b/02, 54a/04 → ol-

şaḳla- *(mec.)*

1. (bir şeyi) sonra değerlendirmek, kullanmak, maksadıyla ayır-, kaldırıp muhafaza et-
ş.-ø 67a/02

2. gözet-, esirge-, koru-, himāye et-

ş.-dıḡu 6a/06

ş.-r 8a/01, 43a/13, 43a/13, 46b/03

ş.-rduḡ 27b/14 → ø.-du

ş.-rın 27b/15

ş.-rsın 7b/15, 8a/12

ş.-yan 43b/14

şal-

1. serbest bırak-, bırak-

ş.-ıvireyin 59a/01-02 → vir 8

ş.-ıvirmedi 58b/15 → vir 8

ş.-ıvirmek 58b/03 → vir 8

ş.-ıvirmiş 58b/14 → vir 8

2. (yf-)

at şal-: birinin üstüne at sür

... dılar at 61a/04 → at

cezbe şal-: ilāhī tecellīyle kendinden geç-

... -dı 62a/07 → cezbe

şalāt *Ar. (i.)* → şalavāt

ş. 1b/03

şalavāt *Ar. (i.)* Hz. Muhammed ve onun

yakınları için okunan dua → şalāt

ş.+ø

ş. virmek 19a/07 → vir-

şalavātullahi aleyhi ve ʿalā alihi *Ar. (dīn)*

Allah'ın rahmeti onun, ailesinin üzerine olsun

Ḥaziret-i Muḥammed Muştafā ş.

1b/06-07 → Ḥaziret, Muḥammed,

Muştafā

iki cihān faḫriniḡ ş. 2b/04-05 → cihān,

faḫr

şālīḡ *Ar.*

1. (s.) iyi amel sahibi, dindar, muttakī

ş.+ø 3b/09, 4a/05, 48b/03, 55a/02, 60a/03,

61b/07, 66b/07

ş.+leri 4a/04

ş.+lerüḡ 4a/02

ş.+ üḡ 4a/05

2. (zf.) şeriatın yapılmasını emrettiḡi işler

ş.+ø

ʿamellerin ş. itmeyince 35b/15 → ʿamel, it-

şālīs *Ar. (s.)* üçüncü

ḥadiş-i ş. 5a/04 → ḥadiş

şālīsü ʿaşere *Ar. (s.)* on üçüncü

ḥadiş-i ş. ʿaşere 33b/06 → ḥadiş

şālīs ve ʿiştirin *Ar. (s.)* yirmi üçüncü

ḥadiş-i ş. 46a/12 → ḥadiş

şālīs ve şelaḡün *Ar. (s.)* otuz üçüncü

ḥadiş-i ş. 58a/04 → ḥadiş

şallallāhu ʿaleyhi ve sellem (ş.ʿa.s.) *Ar. (dīn)*

Allah ona salat ve selam etsin

Ḥaziret-i Muḥammed Muştafā ş.ʿa.s. 25a/12

→ Ḥaziret, Muḥammed, Muştafā

Ḥaziret-i Resül ş.ʿa.s. 38a/06 → Ḥaziret, Resül

Ḥaziret-i Resulden ş.ʿa.s. 16b/05-06 →

Ḥaziret, Resül

Muḥammed'den ş.ʿa.s. 28a/04 → Muḥammed

Muḥammed Muştafā ş.ʿa.s. 10a/04, 25a/02

→ Muḥammed, Muştafā ş. a. v. 7b/10

Muḥammed Muştafāya ş.ʿa.s. 19a/07,

11a/10-11, 12a/13-14 → Muḥammed,

Muştafā

Peyḡamber Ḥaziretine ş.ʿa.s. → Peyḡamber,

Ḥaziret

Resül Ḥazireti ş.ʿa.s. 7b/08, 24b/11, 33b/13-

14, 34b/04, 34b/13-14, 37a/08, 37b/05-06,

41b/02, 43a/10, 54b/03, 57a/12, 59a/12-13

→ Resül, Ḥaziret

Resül Ḥazireti ş.ʿa.s.+[i] 60a/03-04 → Resül

Ḥaziret

Resül Ḥaziretleri ş.ʿa.s. 57a/03 → Resül,

Hâziret
 Resûl Hâziretine ş..a.v. 18a/14 → Resûl,
 Hâziret
 Resûl Hâziretinden ş..a.s. 5a/09-10, 7a/06,
 11b/12-13, 20a/08, 29b/04, 30b/08,
 47a/09, 61a/13 → Resûl, Hâziret
 Resûl Hâziretinden ş..a.s.+den
 23b/15 → Resûl, Hâziret
 Resûl Hâziretinün ş..a.s. 40b/15 → Resûl,
 Hâziret
 Resûlullâh Hâzireti ş..a.s. 29a/11 →
 Resûlullâh, Hâziret
 Resûlullâh ş..a.s. 25b/01, 35a/03-04, 35b/06,
 58a/04-05 → Resûlullâh
 Server-i Enbiyâ Muḥammed Muṣṭafâ ş..a.s.
 19b/07-08 → Server-i Enbiyâ,
 Muḥammed Muṣṭafâ
 Server-i Enbiyâ ş..a.s. 5b/11, 9b/04, 9a/14-
 15, 12b/01-02, 27b/15-16, 49a/05,
 56b/13 → Server-i Enbiyâ
 Server-i Enbiyânun ş..a.s. 2a/04, 9b/03 →
 Server-i Enbiyâ
 Server-i Enbiyâyı ş..a.s. 49b/13 → Server-i
 Enbiyâ
 ümmet-i Muḥammed'den ş..a.s. 17b/12-13,
 17b/16, 18a/02-03, 18a/06-07 → Ü.M.
şalurlan- kendini deliliğe vur-, deli gibi davran-
 (?) salma: başıboş, serbest → DS/5 3550; sel-
 başı boş kal- → DS/5 3579, sal-: salla- →
 KBS 727.
 ş.-ursın 52b/01
şaman (i.) tahılların taneleri alındıktan sonra
 kalan sapları
 ş.+ı (nn) 11b/16
şâmin Ar. (s.) sekizinci
 hadîş-i ş. 16a/14 → hadîş
şâmin aşere Ar. (s.) on sekizinci
 hadîş-i ş. 40a/03 → hadîş
şâmin ve'l-ışrûn Ar. (s.) yirmi sekizinci
 hadîş-i ş. 52b/13 → hadîş
şâmin ve şelâşûn Ar. (s.) otuz sekizinci
 hadîş-i ş. 62a/13 → hadîş
şan- ... olduğunu düşün-, addet-, farzet- zannet-
 ş.-asın 3b/12
 ş.-dı 6a/05, 13a/02, 47a/01, 48b/07
 ş.-dılar 56a/04
 ş.-dum 61b/09
 ş.-duñ 22a/07
 ş.ursın 9a/10, 66b/08
 ş.-up 65b/02
şan'at Ar. (i.) bilgi ve ustalık
 ş.+ı (nn) 54b/09

şanca (i.) sancı
 ş.+ø
 ş. eyledi 56a/14-15 → eyle-
 ş. eyleyüp 56a/09 → eyle-
sancâk (i., tarih) idari bölüm, liva
 s.+ø 53b/05
 s. vireyin 53a/09 → vir-
 s. virürseñ 53b/07 → vir-
 s.+ını 53b/08
şanduk Ar. (i.) sandık
 ş.+ø 26b/12
 ş.+da 26b/13
şanem Ar. (i.) put
 ş.+ø 42a/09, 42b/14
 ş.+e 53a/08
 ş.+i (nsn) 42a/13, 42b/13, 43a/02
 ş.+i (nn) 42a/02
 ş.+üm 41b/02, 41b/05
 ş.+ün 41b/05, 42a/06, 42a/14, 42b/11
şânî aşere Ar. (s.) on ikinci
 hadîş-i ş. 29a/15 → hadîş
şânî ve ışırn Ar. (s.) yirmi ikinci
 hadîş-i ş. 45a/02 → hadîş
şânî ve's-gelasûn Ar. (s.) otuz ikinci
 hadîş-i şânî ve's-gelasûn 56b/02-03 → hadîş
şanki Far (zf.) sözüm ona, sözde, güya; sanki
 ş.+ø 22b/12
şarf Ar. (i.) kullanma, harcama
 ş.+ø
 ş. eyledük 47b/03 → eyle-
şarrâf Ar. (i.) tahvil alış verişi yapan
 ş.+ø 15a/01, 15a/02, 15a/04
şaru (s.) sarı
 ş.+ø 27a/16, 29b/09, 32a/05
şat-
 1. manevi değer taşıyan bir şey veya kimseyi
 menfaat karşılığında feda et-, o şey veya
 kimseye) ihânet et-
 ş.-am 53a/10
 ş.-mazın 13b/10
 2. bir şeyi bir bedelle başkasına ver-
 ş.-an 28b/11, 28b/16
 ş.-aridi 21b/05 → i-
 ş.-dum 28b/12
 ş.-maz mısın 28b/08
şataş- rast gel-, rastlaş-, karşılaş- → BP 467.
 ş.-dı 6a/04
şatun (i.) satın alma, mübayaa etme
 ş.+ø
 ş. aldı 28b/06, 44a/16 → al-
 ş. aldugum 44b/08 → al-
 ş. alup 3a/04 → al-

şavmafa *Ar. (i.)* içinde ibadet edilen ve uzlete girilen yer

ş.+ların 66a/05, 66a/09

şavt *Ar. (i.)* ses, sada

ş.+ile 41b/11 → +(yI)IA

şay- (para, altın vb.ni) peşin ver-, hemen öde-

ş.-ıvirdi 28b/10 → vir (8.)

sebeb *Ar. (ç. i.)* neden(ler), bais(ler), sebep(ler)

s.+ø 5b/11, 5b/15, 6a/02, 13a/14, 20b/04,

34a/08, 36b/04

s. ola 2b/10 → ol-

s. oldu 25a/14-15 → ol-

s.+den 3b/05, 6a/05, 6a/15, 19a/05, 25b/11,

36b/03, 37a/08, 39b/10, 59b/08

s.+dendür 37b/15

s.+i (nn) 22b/05, 23b/06, 57a/15

s.+in 2a/05

s.+inden 46b/08

s.+ile 20b/01, 21a/09, 21a/12, 38b/09

→ +(yI)IA

s.+süz 68a/07

sebil *Ar. (i.)* hayırda kullanılan mal para, eşya vs.

s.+ø

s. eyledük 47b/01 → eyle-

sebt *Ar. (i.)* cumartesi

yevmü's-s. 19a/11 → yevm

secde *Ar. (i.)* Allah'ın büyüklüğü, yüceliği

önünde hiçliğini göstermek ve O'nu ululamak amacıyla vücudu alın, burun, el ayakları, dizler ve ayak parmakları yere degecek duruma getirme, bu durumda yere kapanma

s.+ø

s. eyledi 51b/02-03 → eyle-

s. eylerler[di] 32b/01 → eyle-

s. eyleye 32b/14 62b/13 63a/07 → eyle-

s.²-i şükür eyledi 15a/16 → eyle-

s.²-i şükür iderin 28a/05 → it-

s.²-i şükür ideyin 28a/02-03 → it-

s.+de 23a/01

s.+deden

s. kaldurup 33a/08 → kaldur-

s.+ye 48b/07, 57a/11

sefer *Ar. (i. tsvf.)*

1. maddeden manaya yolculuk, dünyevi bağlardan kurtulup Allah'a yöneliş

s.+ümün 27a/10

2. yolculuk

s.+ø 41a/12

segird- koşar gibi yürü-, hızlı hızlı git- → segirt, sigirt

s.-düm 51a/03

s.-meyüp 23b/06

s.-üp 27a/09

segirdüş- koşuştur-

s.-üşüp 9a/11

segirt- → segird-, sigirt-

s.-di 58b/13

s.-mez 44b/02

sekiz *(s.)* sekiz

s.+ø 7a/14, 9a/11, 9a/14, 9a/15-16,

11b/02, 9b/06, 9b/07, 24b/08

sekizinci *(s.)* sekiz sayısının sıra sıfatı

s.+ø 8b/01, 16b/04

s.+si 24b/10

seksan *(i.)* seksen

s.+ø 6b/02, 6b/07, 6b/08, 6b/10, 6b/13,

8b/15, 49a/07, 62a/05

selām *Ar. (i.)* esenleme, esenlik dileme, merhaba

s.+ø 1b/03, 19a/02

s. eyledi 51a/09-10 → eyle-

s. eyler 41b/09 → eyle-

s. getirdi 4b/09 → getir-

s. ider 37b/11, 45b/14 → it-

s. iledesin 49b/15 → ilet-

s. virdüm 19a/02, 51a/05 → vir-

s. virtüp 42b/03 → vir-

s.+ı (nn) 18b/03,

s.+um

s. almaduñ 19a/02 → al-

s.+uñ 42b/03

şalātü ve's-selāmu 1b/03 → şalāt, ve

selasūn *Ar. (s.)* otuz, otuzuncu

hadiş-i ş. 54a/14 → hadīş

selef *Ar. (i.)* öncekiler, atalar, ecdat

s.+den 18b/04

Selmān *Ar. (İ.)* → Selmān-ı Pāris

S.+ø

‘an S. 63b/14 → ‘an

S.+dan

‘an S. 64a/02 → ‘an

Selmān-ı Fāris *Ar. (İ.)* → Selmān-ı Pāris

S.+ø 45a/08

Selmān-ı Fārisī *Ar. (İ.)* → Selmān-ı Pāris

S.+ø

S. r. ‘anhu 45a/06 → r. ‘anhu

Selmān-ı Fārsī *Ar. (İ.)* → Selmān-ı Pāris

S.+ø

S. rahmetullāhi ‘aleyh 28a/08 →

rahmetullāhi ‘aleyh

Selmān-ı Pāris *Ar. (İ.) Ebū Abdillāh Selmān el-*

Fārisī (ö. 36/656 [?]). İslāmiyet'i kabul eden

İran asıllı ilk saḥābī. → DİA, 2009, C: 36, 441

S.+ø 27a/09, 27a/12, 28a/11

yā S. 45a/07 → yā

Selmān-ı Pārsī → Selmān-ı Pāris

S.+ø 64b/08

yā S.+ø 64b/09 → yā

***se+n** (zm.) ikinci teklik şahıs

s.+ø 4a/11, 7b/15, 10b/13, 12b/15, 13a/01,
13a/01, 15a/03, 17a/03, 18a/08, 21b/13,
21b/14, 22a/10, 22b/04, 23a/03, 27b/11,
32b/07, 36a/10, 41b/01, 42b/02, 44a/13,
44b/10, 44b/13, 50a/06, 50a/09, 52b/11,
54b/11, 58a/11, 58a/11, 60b/14, 61a/03,
61b/07, 62a/01, 62a/06, 62b/15, 66a/10,
67b/09 [=36]

s. misün 50a/08

s.+e > saña 5a/14, 7a/12, 9a/08, 11b/10,
13a/04, 13b/09, 18b/11, 18b/13,
18b/16, 19a/02, 20b/02, 21b/01,
22a/02, 22a/13, 22a/14, 22b/02,
24b/02, 24b/04, 27a/13, 27b/01,
27b/14, 33a/02, 33a/04, 33a/07,
34b/02, 36a/11, 37a/04, 37b/11,
41b/01, 41b/09, 42a/04, 44a/15,
45b/01, 45b/14, 51a/09, 51a/09,
52a/07, 53a/09, 53b/05, 57b/05,
57b/05, 60b/13, 62a/02, 63a/02,
63a/15, 63b/03, 68a/12, 68b/07 [=48]

s.+cileyin 22b/08

s.+de 36b/11

s.+den 5a/13, 20a/10, 20a/14, 49b/15, 63a/01

s.+i (nsn) 8a/01, 20a/14, 22a/14, 22b/06,
23a/13, 25b/08, 26a/09, 27a/12, 27b/11,
27b/12, 27b/13, 27b/15, 34a/13, 48b/09,
54b/11, 60b/11, [60b/11], 61b/08,
62a/02, 63a/15, 63b/07 [=21]

s.+iñ 50a/09

s.+sin 20a/13

s.+üñ 19b/11, 19b/12, 20a/13, 21b/11,
21b/13, 21b/15, 22a/01, 22a/08, 22a/09,
22a/16, 22b/01, 22b/07, 29a/02, 31b/05,
36b/05, 36b/10, 39a/11, 42b/03, 43b/04,
45b/06, 47a/04, 47b/01, 52a/07, 53b/05,
54b/11, 57b/02, 57b/07, 57b/13, 61b/04,
61b/07, 63b/10 [=31]

s.+üñle 3a/7, 8a/09, 12b/11, 13a/05, 13a/07,
65b/03 → +(yI)lA

senā Ar. (i.) övme, övüş, medih

s. itseler 54b/04 → it-

sep- serp-, at- → BP 474.

s.-elüm

oğ s. 55b/15 → oğ

serçe (i.) serçe kuşu → serçü

s.+ø 3a/01

s.+cügi 3a/03

serçü (i.) → serçe

s.+ge 3b/04

ser-hoş Far. (i.) sarhoş

s.+ø

s. olmadum 59b/02 → ol-

kan serhoş: zil zurna sarhoş 52a/11-12

serhoşlık Far.+T. (i.) sarhoşluk, sarhoş olma

s.+ıla 68a/08 → +(yI)lA

serir Ar. (i.) taht

s.+ø 29b/08, 29b/11

s.üñ 29b/10

server Far. (i.) en ileri gelen, başkan, reis

S.+ø 40a/12, 40a/14, 40a/15

S.-i Enbiyā 'a.s. 62b/10 → 'a.s., enbiyā

S.-i Enbiyā Muḥammed Muṣṭafā 19b/07-

08 → enbiyā Muḥammed, Muṣṭafā

S.-i enbiyā ş.'a.s. 5b/11, 7b/04, 9a/14-

15, 11a/15, 12b/01-02, 27b/15-16,
49a/05, 56b/13 → enbiyā, ş.'a.s.

S.-i enbiyānuñ ş.'a.s. 2a/04, 9b/03 →
enbiyā, ş.'a.s.

S.-i Enbiyāyı ş.'a.s. 49b/13 → enbiyā,
ş.'a.s.

S.-i kâināt 1b/04 → kâināt

S.+i (nsn) 41a/14

serzeniş Far. (i.) başa kakma, sitem

s.+ø

s. eyleme 31a/14 → eyle-

se-şenbih Far. (i.) üçüncü gün, salı → şenbih

s.+ø 19b/01, 19b/14

setir Ar. (i.) örtü

s.+dür 45b/03

Settäre'l-uyüb Ar. (bir. İ.) günahları örten Allah

S.+ø 18a/05

sev- şevgi duy-, muhabbet besle-

s.-en 35a /02

s.-enler 30a/10

s.-erdüm 4a/01, 4a/04 → ø.-dü

s.-erin 4b/10, 4b/12

s.-mese 35b/02

s.-mezdük 30a/10 → ø.-dü

sevāb Ar. (i.) Allah tarafından verilen mükafat

s.+ø 12b/06, 17b/12, 17b/15, 18a/02, 18a/06,
18b/13, 38a/01, 67b/03

s. bulur 46b/04 → bul-

s.+ı (nn) 38a/02, 64b/08

s.+ın 17b/13

s.+ınca 18b/13

s.+lar 52a/05

s.+ları 2a/03

sevgülü (i.) → sevgülü

s.+dür 5a/01, 49b/09

sevgülü (s.) sevgili, sevgi duyulan → sevgülü

s.+ø 18a/11

s.+dür 4a/10, 59a/05

sevin- sevinç duy-, memnun ve hoşnut ol-

- s.-di 42a/08
- s.-diklerinden 13b/08
- s.-mesi 4a/10, 46a/07
- s.-mesinden 4a/11
- s.-üp 42b/09
- s.-ür 4a/08

sevindür- sevindir-

- s.-ür 46a/06

sevķ *Ar. (i.)* gönderme, yollama, irsal

- s.+ø
- s. idüp 23a/12-13 → it-
- s.-i pâdişāhī 2a/13 → pâdişāhī

seyr *Ar. (i.)* gezip dolaşma, gezme, gezinti

- s.+ø
- s. iderek 18b/01 → it-

seyrān *Ar. (i.)*

1. gezinti yap-, gez-, dolaş-
s.+ø
s. iderük 2a/08 → it-
2. seyretme, temāşā etme
s.+ø
s. eyledi 48b/04 → eyle-

seyyipe *Ar. (i.)* suç, kabahat, günah

- s.+müzden 19a/04

seyyipāt *Ar. (i.)* suçlar, hatalar, günahlar

- s.+ø 51b/16, 52a/02
- s.+ı (nsn) 10a/01

cemiç-i s. → cemiç

seyyidī *Ar. (e.)* ey benim efendim (Allah için)

- s. 14a/14, 56a/15

seyyidü'l-eyyām *Ar. (bir. i.)* günlerin efendisi

- s.+dur 18a/12-13 → eyyām

sez- hisset- → siz-

- s.-medügi 15b/03

şıçra-

1. şıçra- → BP 478.
ş.-dı 35a/13
ş.-yup 32b/10
2. (*yf-*)
cân başına şıçra-: çok öfkelen-
... -dı 65b/11 → cân, baş

şidķ *Ar. (i.)* doğruluk

- ş.+dur 59a/09
- ş.+ı (nn) 59a/10
- ş.+ıla 15b/08, 56b/09 → +(yI)lA

şifat *Ar. (i.)*

1. nitelik, özellik, hāl ve vasıf
ş.+ø 29b/10, 29b/12, 29b/13
ş.-ı hāşuma 11a/14 → hāş
ş.+da 3a/16
ş.+ıla 61b/12 → +(yI)lA

2. yüz, surat

- ş.+ında 39a/13

sığ-

1. sığ-
ş.-aydı 30a/02 → ø.-dı
2. (*yf-*)
hisāba kitāba sığma-: çok fazla ol-
... -ya 29a/15 → hisāb, kitāb

şıhhat *Ar. (i.)* sağlık, esenlik, afiyet

- ş.+e 38a/12

şıla'-i rahim: *Ar. (i.)* Ana baba, hısım ve

- akrabayı arama, ziyaret etme
ş.+ı (nsn) 64b/06 → rahim

şin- (*yf-*)

- leşkeri şin- orduyu bozguna uğrat-
... -dı 53a/07 → leşker

sır *Ar. (i.)*

1. Allah ile sevdiği kulları arasında gizli kalan hāl ve maddi - manevi varlıklar hakkında Cenabıhak tarafından sâdece gönül ehline bildirilen hakikatler
s.+ø 50a/06
s.+a 10a/02
s.+dan 17a/10, 41a/05
s.+ı (nsn) 25b/03, 62a/01

2. anla- ve açıklamakta aklın aciz kaldığı şey
s.+ına 50b/09, 51b/13

şırāt *Ar. (i.)* cehennemın üzerine kurulmuş

- olduğuna inanılan dar ve uzun köprü
ş.+ø 30b/09, 30b/13

şışa (*i.*) cam, camdan yapılmış → KBS 770.

- ş.+ø 47a/03
- ş.+ı (nsn) 46b/14, 47a/01
- ş.+lar 47a/02
- ş.+laruñ 47a/04

sıva (*i.*) duvar yüzeyindeki ince ve kalıcı tabaka

- s.+sı 48b/15

sıvış- sezdirmeden sessizce kaybol-, kaç-

- s.+urdı 54b/13 → ø.-dı

şıyām *Ar. (i.)* oruç

- ş.+ø 7a/08

sigirt- → segirt-, segird-

- s.-di 15a/01, 58b/09
- s.-üp 32b/06

sikke *Ar. (i.)* madenī para

- s.+ø
- s.-i şāhīye 2a/11 → şāhī

silķ- salla-, sars-, silkele-

- s.-e 63a/13
- s.-erdi 65a/14 → ø.-dı

simā *Ar. (i.)* yüz, çehre

- s.+sı 63b/09

sin- saklan-, gizlen-

s.-icek 22b/14

sini *Far. (i.)* büyük, yuvarlak tepsi

s.+ø

s.-i mā'ide 37a/02 → mā'ide

s.+le 37a/02 → +(yI)lA

s.+nün 51a/03

s.+yi 51a/05

siyāh *Far. (s.)* kara

s.+ø

s. olmuş 33a/11 → ol-

s.+ları 33a/13

***si+z** (*zm.*) çoğul ikinci şahıs

s.+ø 2b/13, 2b/15, 4b/06, 8b/11, 9a/16,

11b/03, 10a/03, 12a/15, 17a/06, 17a/06,

17a/08, 17a/10, 17a/11, 17a/15, 18b/03,

19a/06, 24a/05, 30b/04, 31a/03, 31a/07,

33b/15, 42b/12, 47b/01, 47b/10, 48a/03,

49a/01, 52b/09, 52b/10, 62b/03, 62b/03

[=30]

s.+cileyin 31b/12

s.+den 2b/15, 2b/15, 19a/04, 32b/08, 49a/13,

54a/12, 60a/06

s.+e 2b/14, 2b/16, 9a/15, 10b/04, 16a/02,

18b/04, 18b/06, 46a/10, 47a/14, 47b/05,

47b/07, 47b/10, 47b/15, 48a/02, 48a/03,

48a/06, 48a/09, 49a/13, 49a/15, 49a/15,

49b/01, 51a/07, 52b/08 [=23]

s.+i 18b/06, 24a/06, 31a/07, 31a/12, 33b/15,

42a/07, 42b/16, 49a/13, 52b/10, 60b/04,

60b/05 [=11]

s.+iñile 30b/04 → +(yI)lA

s.+lere 25b/12

s.+leri 25b/11

s.+ün 18b/03, 18b/05, 18b/05, 25a/11,

42b/16, 46a/10, 47b/03, 47b/04, 47b/13,

47b/13, 48a/05, 48a/06, 50b/04, 51a/12,

61a/14 [=15]

s.+üñdür 14b/11 → dUr

siz- → sez

s.-medüğüm 14b/02

sofra *Ar. (i.)* yemek

s.+ø 20b/05, 36a/11, 37a/03

sohbet *Ar. (i. tsvf.)*

1. Allah'a gönül veren insanların bir araya gelip yaptıkları ârifâne söyleşme ve halleşme

s.+in 4a/02

2. Allah'a gönül veren insanların O'nunla berâber olduklarını bilmenin edebi ve huzuru içinde, kendilerinden geçmeleri, manevi âlemlere açılmaları

s.+ø

s. iderlerdi 58a/04 → it-

şok-

1. bir şeyin içine veya arasına girmesini sağla-

s.-ø 13a/02

s.-ar 21a/01

s.-arsın 12b/15

s.-ayın 13a/01, 13a/02

2. göm-

s.-up 3a/10

3. koy-, içeriye al-

s.-arın 11a/13

4. hapset-, alıkoy-

s.-acağın

s.-ayın 22a/14

soğak *Ar. (i.)* sokak

s.+ıdı 5b/01-02 → ı-

s.+larında 3a/01

şol (*i.*) kalbin bulunduğu taraf

s.+ında 60a/05

s.+una 3b/10

soğra (*zf.*) içinde bulunulan veya bahsedilen

anın daha ilerisindeki bir zamanda, bilahare

s.+ø 24a/11, 49a/08, 52a/10, 53b/02

andan s. 8b/10, 10a/05, 11b/08, 17a/13,

17b/14, 18a/04, 27a/07, 27a/09, 29b/09,

29b/11, 29b/12, 29b/14, 29b/16, 30a/02,

30a/06, 30a/11, 32b/13, 33a/09, 39a/08,

39b/01, 41a/05, 42b/09, 42b/10, 43a/04,

43b/13, 46b/02, 49a/14, 51b/13, 51b/16,

52a/04, 52a/06, 57b/02, 57b/07, 57b/12,

58a/13, 58a/14, 58a/14, 63a/12 [=38]

...+dAn s.+ø 11a/02, 11a/05, 16b/08, 21a/13,

22b/10, 23b/03, 27b/14, 33a/10, 33b/02,

34b/06, 37b/03, 38b/01, 40b/02, 53a/12,

56b/09, 63b/13, 64a/06, 65b/06, 65b/13,

67a/01 [=20]

şimden s.+ø 49a/14

şorı-

1. soru yönelterek bilgi iste-, sual et-

s.-a[η] 34b/01

s.-abile 25a/15 → bil- 6.

s.-alum 7b/09

s.-dı 11b/12, 14a/07, 15a/03, 15a/10, 21a/06,

37b/07, 42b/02, 42b/03, 57b/02, 57b/07,

57b/12

s.-dıysa 6b/08 → ı-

s.-dum 6a/02, 9b/13, 29b/04, 31b/01,

31b/02, 52b/08

s.-ıcağ 23a/14

s.-sağuz 8b/12

s.-uğ 9a/15

2. iste-, rica et-

s.-dum 9b/13

3. (yf-)

haber şor-: ... hakkında bilgi istemek

... -dı 21a/03 → haber

... -dılar 16a/12 → haber

suʔāl şor-: soru yönelt-

... -alar 34b/02 → suʔāl

şor₂- em-, emerek içine çek-

ş.-alar 30a/04

sög- kötü söz söyle-, söv-

s.-e 37a/11

s.-er 41b/13

söyle-

1. sözle bildir-

s.-ø 50a/14

s.-di 62a/02

s.-dügün 22a/09

s.-düm 66b/01

s.-medi 16b/10

s.-mesine 45b/11

s.-mez 9a/16

s.-seler 54b/05

s.-r 35b/04, 42a/11, 48a/08, 59b/08, 67a/07

s.-rdük 48a/05 → ø.-dü

s.-rin 4a/11

s.-rken 35a/08 → ø.-ken

s.-rse 67a/05 → ø.-se

s.-ye 42a/09

s.-yen 62a/02

s.-yüp 35a/14

2. (yf-)

küfür söyle-: İslam'a aykırı söz söyle-

... -mek 67a/03

... -se 67b/10

yalan söyle-: gerçeğe uymayan şeyler söyle-

... -memek 64b/04-05

... -medüm 59b/01

... -memişdi 59a/12 → ø.-di

söyleş- karşılıklı konuş-, sohbet et-

s.-dügün 62a/08

s.-üp 33b/15

söyün- sön- → KAL/3 2838, → BP 500.

s.-di

s. gitti 4b/07 → git- 6.

s.-miş 50b/05, 50b/06, 50b/06

s.-ür 50b/08

söyündür- söndür- → KAL/3 2838 ve BP 500.

s.-e 16a/05

s.-di 16a/07

s.-dürdüm 50b/14

söz (i.)

1. bir düşüncüyü anlatmak için kullanılan

kelime dizisi, ifade, lafız, kelam, kavil

s.+ø 9a/16

s.+de

s. iken 4b/08 → i.-ken

s.+den 17a/12, 46b/11, 66a/07

s.+dür 22a/09, 23b/09

s.+i (nsn) 26a/12, 32b/05, 33a/15, 34a/02,

35a/08, 41b/08, 42a/09, 42a/10, 51a/11

s.+i (nn) 4b/10

s.+ile 44a/11, 55a/06 → +(yI)IA

s.+in 13b//02, 51a/02

s.+ine 67b/12

s.+ler 33b/15

s.+üm 40b/03

s.+üme 40b/07

s.+ümi

s. tutarsaŋ 53a/08 → tut-

s. tutmaziseŋ 53a/09 → tut-, ø.-sa

s.+ün 40b/08

2. bir işi yapacağını veya yapmayacağını kesin olarak bildirme, vaat, taahhüt

s.+den 22a/10

s.+i 22a/10, 22a/12, 22a/12

s.+ile 22a/10, 22a/12 → +(yI)IA

s.+ün 22a/12

şu (i.) su

ş.+ø 32a/05, 58a/08, 58b/03, 58b/14, 58b/15, 58b/15

ş.+ların 27a/16

ş.+sız 14a/06

ş.+ya 22a/01

ş.+yı 58b/14, 59a/01

ş.+yıla 30a/04, 46b/15, 47a/01, 63b/08 → +(yI)IA

şu sığırı (i.) su sığırı, manda

ş.+ø 3a/12

suʔāl Ar. (i.) soru

s.+ø

s. eyledi 7b/11, 7b/14, 57a/14, 59a/13 → eyle-

s. eylediler 3a/06, 48b/13 → eyle-

s. eyledüm 36a/09-10 → eyle-

s. eylemek 55a/09 → eyle-

s. eylemeŋ 55a/10 → eyle-

s. idelüm 7b/08 → it-

s. idüp 19a/01 → it-

s. itdiğünüz 8b/11 → it-

s. olundu 29b/02 → olun-

s. şoralar 34b/02 → şor-

s.+e

s. çekeler 3b/02

şucu (i.) su

ş.+larında 27a/06

şüf Ar. (i.) yün, sof → KBS 789.

ş.+ø 28a/08, 28a/12

şuffe *Ar. (i.)* sofa

ş.+ø 26b/12

ş.+de 26b/12

şuhey1 *Ar. (i.)* şahele: kişne-, şahıl: kişneyen

SM/492. Arapça “şahele”nin EAT ve Osmanlı Türkçesinde kullanılan şekli olsa gerek (?)

ş.+ø

ş. urur 44b/03 → ur-

Suil-ibni ‘Abbāşin *Ar. (İ.)* Hz. Abbas'ın oğlu

S.+ø

S. r. ‘anhu 29a/16 → İbni ‘Abbāş r. ‘anhu

sulṭān *Ar. (i.)*

1. hükümdar

s.+ø 15b/12, 46b/03

s.-ı kerem 21a/04 → kerem

s.+ım

yā s. 52b/08 → yā

s.+ınığ 2a/11

2. kayser, kral

s.+ım

hey s. 53b/14 → hey

s.+um

hey s. 53b/08 → hey

3. bazı tasavvuf büyüklerine verilen unvan

s.+ø

s.+’l-fuḳarā’ 20b/04 → fuḳarā’

şun- uzat- → KAL/3 2859 ve BP 503.

ş.-dı 20b/06

şurāt *Ar. (i.)* yüz

ş.+ında 42b/08

şüre *Ar. (i.)* Kur’an-ı Kerim’in en küçüğü üç, en büyüğü 286 ayetten meydana gelen ve Fātiha, İhlās, Nur gibi ayrı ayrı isimleri olan yüz on dört bölümünden her biri

s.+si

Fātiha s. 18a/10, 60a/13, 61a/05,

61a/07-08 → fātiha

İhlās s. 37b/15 → İhlās

s.+sin

Fātiha s. 60b/14-15 → Fātiha

İhlās s. 37b/03-04, 37b/14 → İhlās

s.+sinde

Fātiha s. 8b/16 → Fātiha

s.+sindeki

Fātiha s. 8b/16-11a/01 → Fātiha

şüret *Ar. (i.)* dış görünüş, şekil, biçim

ş.+ø

ş. bağlayup 44a/12, 44b/15 → bağla-

ş.+i (nn) 18a/15

ş.+inde 18a/15, 37b/11, 39b/10, 58a/09, 66a/12

ş.+lü 14b/10, 44a/13

şüretā *Ar. (zf.)* dış görünüşe göre, görünüşte

ş.+ø 66b/07

şuvar- su ver-, sula-

ş.-ø 11b/10

ş.-dı 11b/11

ş.-duğundan 59a/02

şuvarıl- sulan-, su veril-, su salın-

ş.-mı 59a/02

şuyıla- izle-, takip et-. şuyıla-: izinden git-, izle-

→ YTS 207., izinden git-, takip et- → ÖTS 4/4365

ş.-ø 11b/10

sübḥāne rabbiyel ‘azīm *Ar. (din)* Ey büyük

Rabb'im! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim

s.+ø 5b/12

sübḥānehū *Ar. (s.)* kusurlardan, noksanlardan,

beşerî nitelik ve zaaflardan uzak olan

Ḥaḳ s. ve te‘ālā 5a/10, 20a/09 → Ḥaḳ,

te‘ālā

süci *(i.)* içki, şarap → ÖTS/4 4343 ve BP 506.

s.+ø

s. içse 68a/03 → iç-

süd *(i.)* süt

s.+ø 24b/14

sūlagā *Ar. (i.)* salı

ş.+dur

yevmü’s-s. 19b/01 → yevm

Süleymān *(İ.)* Hz. Dāwūd’un oğlu,

İsrailoğulları’na gönderilen hükümdar-

peygamber. → DİA, 2010, C: 38, 56-60

S.+ø

S. Peygamber ‘a.s.’a 19b/02 →

Peygamber, ‘a.s.

sür-

1. önüne katıp götür- veya getir-

s.-diler 10a/13, 10a/15

s.-e 32a/10

s.-eler 30a/11

s.-iğ 31a/01

s.-üp 10a/08

s.-iyü s.-iyü 31a/06

s.-üyi s.-iyi 47b/09

s.-üyi s.-üyi 48a/01-02

2. (ceza olarak) ülkesinden veya yerinden

başka bir ülkeye veya yere gönder-, nefyet-

s.-ø 38b/08

s.-diler 38b/11-12

3. yönetip yürüt-, kullanıp gitmesini sağla-

s.-di 13b/05

4. secde et-, yüz değdir-, yüz dokundur-

s.-üp 6b/13

5. (yf-)

şafâlar sür-: zevkli, huzurlu vakit geçir-
... -eler 56b/09

yürecügi şafâ sür-: → şafâlar sür-
... -e 39a/15 → yürek, şafâ

sür'at *Ar. (i.)* çabukluk, hızlilik, hız
s.+ile 5b/01 → +(yI)lA

sürdür- ülkesinden, yerinden başka bir ülkeye
veya yere ceza olarak göndert-, nefyettir-
s.-di 38b/10
s.-dün 39b/06-07

sürür *Ar. (i.)* sevinç

s.+ø 44a/15
s.+ile 36a/08 → +(yI)lA

süzül- havada kayar gibi uç-
s.-di 20b/11

Ş

şād *Far. (i.)* sevinçli, memnun, mesrūr

ş.+ø
ş. eyledi 3a/04 → eyle-
ş. olur 25b/11 → ol-
ş. olurlar 36b/02 → ol-
ş. u hürrem eyledün 37a/05 → hürrem,
eyle-

şāhī *Far.+Ar. (s.)* şaha, şahla ilgili, padişaha ait
ş.+den

bād-ı ş. 2a/10 → bād

ş.+ye
sikke-i ş. 2a/11 → sikke

şāhid *Ar. (i.)* tanık

ş.+ø
ş. oluñ 10a/03 → ol-
ş. tutmuşdur 10b/07 → tut
ş.+ler 55a/12
ş.+ün 55a/11

şakī *Ar. (i.)* Hak katında makbul olmayan kimse
bahtsız, nasipsiz,
ş.+ø 53b/11

ş. olduk 30a/11 → ol-

Şakīk *Ar. (İ.)* → Şakīk Belhī

Ş.+ø
Şeyh Ş. Hāziretine 21b/10-11 → Hāziret
Şeyh Ş. Hāziretleri 22b/08 → Hāziret

Şakīk Belhī *Ar. (İ.) Ebū Alī Şakīk b. İbrāhīm
el-Ezdī el-Belhī (ö. 194/810). Horasanlı sūfī.
→ DİA, 2010, C: 38, 305-306. → Şakīk*

Ş.+ø
Ş. Hāziretleri 21b/08 → Hāziret
Ş. Hāziretleri 22b/15 → Hāziret

şākīr *Ar. (i.)* şükreden kimse, şükredici

ş.+ø
ş. olup 45b/07 → ol-

şākīrd *Far. (i.)* öğrenci, talebe

ş.+ø 44b/08
ş.+i (nn) 6b/03
ş.+ine 44b/06
ş.+lerümünden 44b/04

Şām *Ar. (İ.) İslām dünyasının önemli tarihi
şehirlerinden biri, günümüzde Suriye'nin
başşehri. → DİA, 2010, C: 38, 311-315
Ş.+ø 24b/05
Ş.+da*

vilāyet-i Ş. 2a/14 → vilāyet

şān *Ar. (i.)* azamet, büyüklük, ululuk

Allāhu te'ālā celle şān+uhū(onun) 16b/13

→ Allāh, te'ālā, celle, hi

Hak te'ālā celle şān+uhū(onun) 11b/09,
57b/04 → Hak, te'ālā, celle, hi

şarāb *Ar. (i.)* meyve -özellikle üzüm- sularının
belli usullerle mayalandırılmasıyla elde
edilen alkollü içki

ş.+a 30a/04
ş.+lar 56b/12

şarṭ *Ar. (i.)* koşul

ş.+ø 21b/15, 22a/03
ş.+ıla 21b/13 → +(yI)lA
ş.+lar 22a/04

şaş- (yf-)

'aqlım şaş-: akli melekeleri kaybet-
... -dı 3a/16 → 'aql

şazlık *(i.)* şaz: sevinç → DS/5 3757.

ş.+da
ş. oluñ 49a/14 → ol-

şāzlık *Far.+T. (i.)* mutluluk → şazlık

ş.+ø 4b/01, 4b/07
ş.+la 36a/08 → +(yI)lA

şedīd *Ar. (zf.)* şiddetli

ş.+ile 25a/13 → +(yI)lA

şefā'at *Ar. (i.)* birinin suçunun bağışlanması için
kişi ile Allah arasında yapılan aracılık

ş.+ø 32b/08
ş. eyle 32b/05, 33a/01, 63a/02 → eyle-
ş. eyledüm 63b/10-11 → eyle-
ş. eyleye 65a/02 → eyle-
ş. eyleyem 30b/10, 63a/01 → eyle-
ş. eylese gerekdür 8a/16 → eyle-
ş. irüşüp 33b/05 → irüş-

ş.+ile 30a/15, 63b/08 → +(yI)lA

şeffī *Ar. (s.)* şefāat eden, aracılık eden kimse

ş.+ø 33a/04
ş.-i yevmü'l-'arāşāt 1b/05 → yevmi'l-
'arāşāt

şeffī'a'l-ümem *Ar. (s.)* → şeffī'u'l-ümem

ş.+ø
yā ş. 32b/04 → yā

şef'û'l-ümem *Ar. (s.)* ümmetinin
şefaâtçisi Hz. Muhammed
ş.+ø 33a/04

şefkatlü *Ar.+T. (s.)* şefkatli
ş.+ø 51a/13

Şehâb (*İ.*) Hz. Muhammed'in gösterdiği mucize
üzerine Müslüman olan kimse
Ş.+ø 40b/13, 40b/14, 41a/03, 41a/05
Ş.+uñ 41a/06

şehâdet *Ar. (i.)* bir şeyin gerçekliğini,
doğruluğunu tasdik etme
ş.+ø 56b/08
ş. eyler 43b/04 → eyle-
ş. eyleye 43b/03, 43b/09-10, 58a/12 →
eyle-
ş. eyleyeler 43b/06-07 → eyle-
ş. getirdükden sonra 11a/05 → getir-
ş. iderin 10a/04 → it-
ş. itme- 64a/10 → it-
ş. itmege 58a/12 → it-
ş. kelimesin getirüp 10b/07 → getir-
kelime
ş.+den

ş. sonra 23b/03 → sonra

ş.+i (nn) 51b/03

ş.+in 54b/06

ş.+ile 55a/02, 55a/11, 58a/13 → +(yI)la

şehîd *Ar. (i.)* şehit
ş.+ø

ş. olduk 47b/12 → ol-

şehir *Far. (i.)* şehir, kent

ş.+ø 38b/06, 52b/03, 65b/13

ş.+de 26b/10, 36b/05, 66a/05, 66b/04

ş.+den 38b/09, 38b/10, 39a/06, 39b/04,
39b/06

ş.+e 2a/09, 9b/05, 52b/03, 65b/04, 65b/13,
66a/01

ş.+i (nn) 7b/07, 9a/04, 9a/07

ş.+i (nsn) 6b/06

ş.+imüzde 50b/13

ş.+inde

Bağdād ş. 50a/10 → Bağdād

Başra ş. 13a/11, 36b/06, 65a/13 → Başra

ş.+ine

Başra ş. 36b/09 → Başra

ş.+iyn 7b/05, 9b/04

ş.+üñ 9b/05

şehr *Ar. (i.)* otuz günlük zaman dilimi, ay
ş.+ø

ş.-i Ramazânın 2b/07 → Ramazân

şekâvet *Ar. (i.)* kötü yaratılışlı, kötü iş işleyecek
tıynette olma, kutsuzluk
ş.+ø 13b/02

ş. yitişüp 53b/06 → yitiş-

şeker *Far. (i.)* şeker
ş.+ø

ş. şerbetin eylediler 23a/07 → şerbet,
eyle-

ş. şerbetini 23a/10 → şerbet

şehvet *Ar. (i.)* bedenî ve süflî arzulara meyletme
ş.+ile 24a/04 → +(yI)la

şems *Ar. (i.)* güneş
ş.+ø 19a/13

şenbih *Far. (i.)* gün
ş.+ø 19b/13

çehâr-ş. 19b/03 → çehâr

çihâr-ş. 19b/15 → çihâr

dü-ş. 19a/14 → dü

pençe-ş. 19b/04 → pençe

se-ş. 19b/01 → se

yek-ş. 19a/12-13 → yek

şer *Ar. (s.)* kötü

ş.+ø 17a/08, 61b/01

ş. olsa 54b/04 → ol-

ş.+i (nsn) 64a/07

ş.+inden 46b/03, 46b/03

şerbet *Ar. (i.)*

1. bazı katı maddelerin sulandırılmış şekli

ş.+in

şeker ş. eylediler 23a/07 → şeker, eyle-

ş.+ini

şeker ş. 23a/10 → şeker

ş.+lere 32a/04

2. meyve özütü, su ve şekerle yapılan içecek

ş.+ler 27a/16

şerî'at *Ar. (i.)* İslami hukuk sistemi

ş.+da 67b/13

ş.+dan 67a/01

ş.+ile 41b/04 → +(yI)la

şerîf *Ar. (i.)* şerefli, kutsal, mübarek

ş.+ø 14b/01

şerîk *Ar. (i.)* ortak

ş.+ø

ş. olmak 11a/14 → ol-

ş. olmaz 11a/13 → ol-

şerlî *(s.)* şerli

ş.+si 56b/10

şey *Ar. (i.)* evrendeki tüm varlıkla için

kullanılan belirsiz bir söz, nesne

[ş.]+cük 13b/09

ş.+i (nsn) 60a/06

şeyh *Ar. (i.)* tâliplere rehberlik edip onları

tarikat usûllerine göre irşat etmek ehliyetine
sahip kâmil insan

ş.+ø 6b/12, 13b/09, 21b/11, 22a/04, 22a/09,

22a/15, 22b/02, 23a/08, 23b/02, 36b/08,
62a/09, 65b/06, 65b/09, 66a/12 [=14]

Ş. ‘Āla’iddīn Zendūsī 19a/08 →
‘Āla’iddīn Zendūsī

Ş. Hâziretleri 21b/12 → Hâziret

Ş.-i ekber 2a/14 → ekber

Ş. Şakîk Hâziretleri 22b/08 → Şakîk,
Hâziret

Ş. Şakîk Hâziretine 21b/10 → Şakîk,
Hâziret

ş.+e 6b/07

ş.+i (nsn) 13a/12, 22b/09, 22b/10, 65b/10

ş.+inüj 65b/08

ş.+uuj 13b/05, 22b/11, 23b/02

ş.+[uj] 22b/15

şeytân (*i.*) Allah’ın emirlerine karşı geldiği
için kovulan ve rahmetten uzak kalan
varlık, iblis

Ş.+ø 4a/08, 4a/09, 31a/05, 42a/14, 45a/11,
46b/03, 58b/05, 61b/09, 65a/08

Ş. ‘aleyhi’l-la’ne 37b/04, 42a/06 →
‘aleyhi’l-la’ne

Ş.+dan 45b/03

Ş.+uuj 4a/11

şeytânî *Ar. (s.)* şeytana ait

ş.+dür 50a/02

şiddet *Ar. (i.)* sıkıntı, zorluk, mihnet, meşakkat

ş.+ø 39b/15

şikâyet *Ar. (i.)* yakınma, sızlanma

ş.+ø

ş. iderler 40b/06 → it-

şimdi

1. (*zf.*) içinde bulunulan zamanda, şu anda

ş.+ø 3b/07, 10b/07, 13a/15, 17b/06, 19a/03,
22a/05, 22a/13, 23a/13, 39a/01, 44a/14,
45b/12, 55a/07 [=12]

ş.+den

ş. sonra 27b/14 → sonra, şimdiden sonra

ş.+ye

ş. degin 31a/05 → degin

ş. dek 27b/14 → dek

2. biraz önce

ş.+ø 28a/11, 31b/05, 40b/08

3. bundan sonra

ş.+ø 32a/03, 47b/07, 47b/15

şimden sonra (*zf.*) şu andan itibaren

ş.+ø 49a/14

şîr *Far. (i. mec.)* cesur, yiğit, kahraman kimse

ş.+ø 47b/14

şîrk *Ar. (i.)* Allah’a eş, ortak koşma

ş.+ø

ş. eyleme- 64a/08 → eyle-

ş.-i hafî-yile 11a/10 → hafî, +(yI)la

ş.+den 11a/09

şol (*s.*) şu, ol

ş.+ø 6a/11, 6a/16, 10b/14, 11b/15, 12a/01,
15b/02, 16b/08, 16b/10, 17a/01, 17b/12,
17b/15, 21b/01, 23a/06, 27a/01, 28b/04,
29a/13, 30a/10, 30b/13, 31a/08, 31b/09,
37a/10, 38a/08, 40b/10, 44a/14, 47a/12,
48b/11, 52a/05, 52a/07, 53a/02, 53a/03,
53a/04, 53b/05, 54b/06, 55a/10, 55b/08,
58a/11, 58b/10, 58b/11, 60b/02, 61b/12,
63b/05, 63b/13, 65a/12, 65b/02 [=44]

şol kadar: çok, fazla

ş.+ø 7b/01, 9a/12, 12a/11, 44b/05

49a/02, 56b/14, 61b/11

şol derece: çok, fazla

ş.+ø 14b/07

şöyle

1. (*zf.*) şu şekilde, şu yolda, şöylece

ş.+ø 2b/01, 2b/03, 3a/14, 12b/02, 12b/04,
15b/07, 15b/12, 16a/09, 17b/07, 18a/08,
18b/07, 20a/08, 22b/15, 23a/03, 24a/09,
24b/05, 25a/03, 25a/-04, 27b/09, 30b/16,
44a/02, 48b/06, 63a/05 [=24]

şöyle şöyle (*ikl., zf.*) 42b/07

2. (*zm.*) şu, şunu, bunu

ş.+ø 27b/15, 29a/03, 31a/04, 35b/02, 43a/10,
47a/09, 48b/01, 48b/07, 48b/14, 49a/01,
49b/11, 51a/10, 51b/12, 55b/04, 56b/08,
60a/06, 60b/04, 61a/13, 61b/04, 64a/03,
67b/06 [=21]

3. (*s.*) şu

ş.+ø 12a/14, 26b/05

şöyle ki: (*e.*) şimdi açıklayacağımız gibi

ş. 58b/12

şöylece (*zm.*)

ş.+ø 6a/01, 11a/09, 29b/04, 34a/05, 60a/08

şu

1. (*zm.*) işaret zamiri

ş.+ø 23a/04, 57a/16, 57b/14

ş.+ña 29a/06

ş.+nlardır 56b/08

ş.+nlaruñ 40b/02, 56a/03

ş.+nuñ 31b/07, 36b/10, 66b/13

2. (*s.*) işaret sıfatı

ş.+ø 20b/09, 21b/11, 22b/13, 28a/12, 28b/08,
42a/05, 47a/04, 50b/07, 50b/13, 51a/01,
52a/13, 55a/04, 58b/15, 62a/08, 66a/12
[=15]

şu kadarca: ... kadar bile anlamıyla

yetinme bildirir

ş.+ø 7b/01-02

şübehât *Ar. (ç. i.)* şüpheler

ş.+ile 53a/03 → +(yI)la

şükür *Ar. (i.)* Allah'a karşı duyulan minnet

ş.+ø

secde-i ş. eyledi 15a/16 → secde, eyle-
secde-i ş. iderin 28a/05 → secde, eyle-
secde-i ş. ideyin 28a/02-03 → secde, it-
ş. eyle- 64a/14 → eyle-

ş.+dür 59a/09

şürb *Ar. (i.)* içme

ş.+ø

ş.-i hımrden 59b/06 → hımr

T (t, t)

tā *Far. (e.)*

1. En uç veya en son anlamı ile bir eylemi
yakınlık uzaklık bakımından sınırlar.

t. 3a/13, 29b/15, 65b/02 → ÖTS/4 4511.

2. ne zaman ki, vaktaki, tā ki

t. 27b/02, 32b/12 → ÖTS/4 4511.

3. ki

t. 2a/07 → ÖTS/4 4511.

ta'acüb *Ar. (i.)* şaşma, hayret etme

t.+ø

t. eyledi 41a/03 → eyle-

t. idüp 26a/08 → it-

t. idüp 39b/05 → it-

t. itdiler 6b/08 → it-

t. itdüklerin 6b/12 → it-

ta'ām *Ar. (i.)* yemek, aş

t.+ø 15a/05, 15a/09, 22a/13, 28a/10, 28a/13

[t.+ø] 54b/13

t.+ı (nsn) 65b/10

t.+ına 27a/15

t.+lar 27a/15, 54b/13, 56b/12

t.+lara 32a/04

t.+larla 36a/05 → +(y)İA

tā'at *Ar. (i.)* ibadet, takva

t.+ø 45a/10

t.-ı Hālīk 45b/03 → Hālīk

t.+a 56b/13

t. ile 13a/06

t.+ümi 20b/01

tabaḳ, -ḡ *Ar. (i.)* içine yiyecek konan yayvan

kap

t.+ø 14b/10, 15a/14

t.+ı (nsn) 14b/11, 14b/15

tabaḳa *Ar. (i.)* kat, katman

t.+sına 31a/16, 32a/07

Taberiyye *Ar. (İ.) Filistin'de tarihî bir şehir.*

→ DİA, 2010, C: 39, 323

T.+ø

T. denizine 38b/03 → deniz

tābi' *Ar. (i.)* birine uyan, onun arkası sıra giden

t.+ø

t. ola 53a/04 → ol-

t. olan 57b/05 → ol-

t.+lerden 18b/04

tabīb *Ar. (i.)* hekim, doktor

t.+i (nn) 32b/09

tābut *Ar. (i.)* içine ölü konan sandık

t.+ı (nn) 55a/05

tāc *Ar. (i.)* üstünlük, kudret ve kuvvet alameti

olarak başa konulduğu düşünülen manevi
başlık

t.+ø 58a/10, 64b/13

t.+ın 14a/15

t.+larından 58a/10

tağ *(i.)* dağ → dağ

t.+ø 3b/12, 22b/06, 22b/09, 22b/13, 26b/07,
42b/10

t.+a 22b/14

t.+da 26b/07

t.+ına 41b/11

t.+lar 27a/05

tāhir *Ar. (s.)* temiz, pak, arı

āihi't-tayyibine't-tāhirin 1b/03 → ālī, tayyib

taḥkīk *Ar. (zf.)* şüphesiz, muhakkak

t.+ø 25a/11, 28a/03, 33a/06, 39b/07, 40b/04,
42b/15, 43b/02, 46a/10, 54b/05, 56a/13

taḥrīr *Ar. (i.)* kitap yazma, bir eser kaleme alma

t.+ø

t. eyleyem 2b/08 → eyle-

taḥt *Far. (i.)* hükümdarların oturdukları koltuk

t.+ø 29b/07, 29b/09, 29b/13, 42a/03

t.+lara 29b/14

tahūr *Ar. (s.)* çok temiz

t.+ø 30a/04

tāi'b *Ar. (i.)* tövbe eden kimse

t.+ø 44a/01

tāi'fe *Ar. (i.)* kabile, kavim

t.+ø 40b/04, 47b/09, 66b/09

t.+ı 30b/09, 66a/08

t.+nüñ 16a/10, 66a/11, 66b/07

tāḳat *Ar. (i.)* güç, kuvvet, derman

t.+i (nn) 25a/15, 25b/10

t.+imüz 32b/04

taḳdīm *Ar. (i.)* öncelik tanıma, öne alma

t.+ø

t. eyledi 48b/12 → eyle-

t. iderdüm 4a/06 → it-

taḳdīs *Ar. (i.)* Allah'ı tenzih etme

t.+ø

t. idicilerüz 17a/02 → it-

taḳdīr *Ar. (i.)* Cenabıhakk'ın olmasını dilediği şeyler, ezeli kararı → KAL/3 3006; yazgı alın yazısı, kader, nasip → ÖTS/4 4550.
t.+ø 21b/14

t. eyleyüp dururın 60b/04 → eyle-
t. idüp dururdum 32b/16-33a/01 → it-

tā kī *Far. (e.)*

1. vakti geldiğinde

t. 2b/08, 2b/14, 5b/04, 5b/09, 5b/14,
8a/08, 6a/10, 6a/10, 6b/07, 11a/07,
13a/08, 13b/04, 17a/13, 17a/14, 20a/12,
35b/15, 37b/12, 50b/10 [=18]

2. için, diye → ÖTS/4 4511

t. 10b/05, 10b/05, 13a/10, 18b/08, 25b/12,
25b/14, 28a/12, 30b/14, 33a/12, 39a/02,
39b/10, 44b/12, 60b/05 [=13]

3. yeter ki, öyle ki → KAL/3 2974. → tā

t. 27a/03, 30a/16, 33b/05

4. sonunda, → ÖTS/4 4511.

t. 20a/12, 21a/02, 58a/15

5. ... (y)İncAyA kadar

t. 41a/02

tā kīm *(e.)* → tā kī (2.)

t. 67a/02

taḳrīr *Ar. (i.)* anlatma, anlatış; ifade etme, beyan

t.+ø

t. eyledi 6b/11 → eyle-

taḳvā *Ar. (i.)* haramlardan, haram olma ihtimali bulunan şüpheli durumlardan, gereksiz şeylerden korunma, sakınma

t.+ø

ehl-i t. olanlar 25a/09 → ehl, ol-

ṭala- ısır-, dişleyip kopar-

ṭ.-dı 35a/07, 35a/10

ṭalak *Ar. (i.)* boşama, boşanma

ṭ.+suz 67a/04

ṭaldur- daldır-

ṭ.-alar 33a/12

ṭaleb *Ar. (i.)* isteme, dileme, arzu etme

ṭ.+ø

ṭ. eyleş 24a/01 → eyle-

ṭ. iderler 39b/14 → it-

ṭalīb *Ar. (i.)* isteyen, talep eden, istekli olan

ṭ.+ø

ṭ. olan 24a/02 → ol-

ṭ. olduğına 23b/01 → ol-

taʿlīm *Ar. (i.)*

1. öğretme, belletme

t.+ø

t. ider 9a/08 → it-

2. öğrenme, belleme

t.+ø

t. iderlerdi 13a/12-13 → it-, ø.-di

ṭamaʿ-dār *Ar.+Far. (s.)* aç gözlü, tamahkar

ṭ.+ø 68a/13

ṭ.+dur 68a/14

ṭamām *Ar.*

1. *(i.)* bütün, tamamen, hep

t.+ø

t. oldı 19b/06-07 → ol-

t. olup 50a/07 → ol-

t. olur 58b/08 → ol-

2. *(s.)* tam, bütün

t.+ø 38a/02, 46b/04

3. *(zf.)* tamamen, hep

t.+ø 51b/16, 52a/03

ṭamamca *(zf.)* tam olarak, eksiksiz

t.+ø 21a/02

ṭamme *Ar. (s.)* tam, tamam, bütün

t.+ø

irādet-i t. 2b/01 → irādet

ṭaʿn *Ar. (i.)* kınama, ayıplama, yerme

ṭ.+ile 68a/13 → +(yI)IA

Tanrı *(İ.)*

1. Allah

T.+ø 4b/16, 12b/14, 13a/05, 22a/16, 22b/04,
25b/12, 33a/05, 22b/07, 26a/05,
41b/15, 51a/15 [=11]

T. dostunuḡ 26a/06 → dost

T.+dan 15b/15

T.+dur 48b/10, 51a/15

T.+sına 41b/14

T.muḡ 22a/05

T.+muzı 12b/11

T.+nuḡ 4b/05, 22a/06, 22a/07, 48b/12

T.+ḡuz 51a/12

T.+ya 13a/08, 33a/15, 48b/09

T.+yı 53a/03

2. *(i.)* çok tanrılı dinlerde var olduklarına ve insan üstü bir güce sahip bulunduklarına inanılan varlıklardan her biri, ilāh

t.+lara 15b/15

t.+mız 41b/14

Gök Tanrısı *(İ)* eski Türklerin inandığı Tanrı

G.+na 41b/13

taḡrılıḡ *(i.)* Tanrı'ya has nitelik, ilahlık, uluhiyet

t.+ø

t. daʿvāsın ider 8b/08-09 → daʿvā, it-

ṭap- Tanrı olarak tanı-, kulluk et-

ṭ.-ø 53a/08

ṭ.-alum 12b/13, 41b/14

ṭ.-arın 13a/04

ṭ.-aruz 12b/11

ṭ.-duḡı 15b/15

ṭ.-duḡımız 12b/11

ṭ.-duḡum 22a/05

- ṭ.-maḳda 13a/14
ṭar (*i.*) genişliği az veya yetersiz olan, ensiz
 ṭ.+ø 22a/15, 22a/16
 ṭ.+acuk 5b/01
ṭaraf *Ar. (i.)*
 1. birbiriyle çatışan iki durumdan her biri
 ṭ.+da 37a/13
 ṭ.+dan 14b/07, 15a/06
 2. yön, yan, cihet, doğrultu
 ṭ.+a 27a/09, 28b/03, 62a/12
 ṭ.+dan 21b/09
 ṭ.+ına 56a/11
 ṭ.+ında 17b/04
 ṭ.+ından 32a/15, 55a/09, 61a/06
 3. iyelik ekleriyle beraber bahsedilen kimse veya varlığı belirtir
 ṭ.+ından 63a/11
Ṭarık *Ar. (İ.)* Hz. Muhammed zamanında şahit olduğu mucize üzerine İslam'ı seçen şahıs
 Ṭ.+ø 40b/06, 40b/08, 41a/06
 Ṭ.+a 41a/05
tārīḥ *Ar. (i.)* bir olayın gerçekleştiği gün, ay, yıl
 t.+ø
 t.-i hicretüñ 2b/06 → hicret
 t.+de 3b/13
ṭarīḳ *Ar. (i., tsvf.)* yol
 ṭ.+ına
 Ḥaḳ ṭ. 23b/06 → Ḥaḳ
ṭarīḳat *Ar. (i.)* Allah'a ulaşmak için tutulan yol,
 ṭ.+ına
 hidāyet ṭ. 14a/15 → hidāyet
ṭarlık (*i.*) darlık, imkan azlığı, geçim zorluğu
 ṭ.+dan 15b/02
Ṭarrād *Ar. (İ.)* ömrünü hile ve aldatma ile geçirdikten sonra vefatından önce işittiği bir hadisle kendini Allah'a affettiren kişi
 Ṭ.+ø 54b/09
 Ṭ.+ı (nsn) 55a/11
 Ṭ.+uñ 55a/09
taşavvur *Ar. (i.)* zihinde canlandırma, tahayyül
 t.+ø
 t. eyleye 30b/16 → eyle-
taşdīḳ *Ar. (i.)* kabul etme, onaylama, onama
 t.+ø
 t. iderler 41a/08-09 → it-
tāsi' *Ar. (s.)* dokuzuncu
 ḥadiş-i t. 19b/16 → ḥadiş
tāsi'u 'aşere *Ar. (s.)* on dokuzuncu
 ḥadiş-i t. 41a/10 → ḥadiş
tāsi'u ve 'iştirin *Ar. (s.)* yirmi dokuzuncu
 ḥadiş-i t. 54a/05 → ḥadiş
tāsi'u ve's-gelaşūn *Ar. (s.)* otuz dokuzuncu
 el ḥadişu e't-t.63b/14 → el, ḥadiş,

- taşrīḥ** *Ar. (i.)* açık açık anlatma, açıklama
 t.+ø
 t. idüp 11a/15 → it-
taş (*i.*) taş
 ṭ.+ø 10a/10, 10a/14, 10b/01, 10b/04, 31b/04, 38b/15, 40b/11, 41a/03, 55b/13
 ṭ.+a 63a/05
 ṭ.+cuğazlar 10a/03
 ṭ.+cuğazları 48b/15
 ṭ.+ı 10a/12, 10a/14
 ṭ.+ını 40b/10, 40b/15
 ṭ.+lar 10a/03, 10b/08
 ṭ.+ları 10a/05, 10b/05, 10b/06
taşra dışarı
 1. (*zf.*)
 ṭ.+ø 15a/14, 42a/08, 45b/12
 2. (*i.*)
 ṭ.+[da] 50b/08
 ṭ.+sı 24a/04
ṭavāf *Ar. (i.)* kutsal sayıp etrafını dolaşma
 ṭ.+ø
 ṭ. eylediler 17a/12 → eyle-
 ṭ. eyledüm 50a/05 → eyle-
 ṭ. eylerdi 17b/02 → eyle-, ø.-di
 ṭ. eylerler 17b/07 → eyle-
 ṭ. eylerse 17b/06 → eyle-, ø.-se
 ṭ. eyleye 62b/11 → eyle-
 ṭ. eyleyeler 17a/15 → eyle-
 ṭ. itdüğüñüz 17a/15 → it-
ṭāyife *Ar. (i.)* bölük, fırka, takım, cemaat
 ṭ.+si 7b/05
 ṭ.+yle 4a/03 → +(yI)lA
ṭayyib *Ar. (s.)* iyi, güzel, hoş
 āihī't-t.İne't-tāhirin 1b/03 → ālī, tāhir
taẓarru' *Ar. (i.)* yalvarma, yakarma
 t.+ø
 t. eylediler 38b/07 → eyle-
tāze *Far. (zf.)* bozulmamış, bayatlamamış → ter₂
 t.+ø
 ter ü t. ṭurur 8b/04 → ṭur- 3.
tāzı *Far. (i.)* çevik bir av köpeği cinsi
 t.+nuñ 7a/15
ta'zīm *Ar. (i.)* hürmet etme, saygı gösterme
 t.+ø
 t. eyleye 57b/06 → eyle-
 t.+ile 42b/02 → +(yI)lA
te'ālā *Ar. (s.)* "şanı yüce olsun"
 T.+ø
 Allāh t. 58a/01, 59a/11, 60a/07, 61b/04, 63a/03, 63b/03, 64b/13 → Allāh
 Allāhu t. 6a/06, 6a/09, 6a/13, 10b/15, 11a/04, 11a/06, 17a/13, 17b/04, 18a/11, 18b/07, 23b/05, 27b/11,

- 27b/12, 27b/13, 28a/01, 29a/05,
29a/09, 29a/10, 29a/14, 29b/14,
30a/06, 30a/07, 30a/08, 30a/11,
30b/01, 30b/14, 31a/01, 37b/10,
37b/12, 38a/07, 38a/10, 38a/15,
38b/07, 38b/11, 39b/01, 39b/07,
41b/09, 43b/05, 43b/07, 43b/10,
46b/03, 46b/12, 46b/13, 46b/14,
47a/02, 48a/10, 48b/02, 48b/11,
49a/09, 49a/10, 49a/12, 49b/01,
51b/12, 55b/04, 55b/06, 57b/06,
57b/09, 57b/10, 59b/09, 60a/01,
60a/15, 60b/03, 62b/05 [=63] → Allāh
Allāhu t. celle şānuhū 16b/13 → Allāh,
celle, şān
Allāhu t. celle ve ‘alā 11a/03 → Allāh,
celle, ‘alā
Allāhu t. Ḥaziretinū 24b/12-13 →
Allāh, Ḥaziret
Ḥaḡ sübhānehū ve t. 5a/10, 20a/09,
Ḥaḡ t. 6b/06, 8b/13, 11b/13, 11b/16,
18b/06, 19a/11, 23a/12, 24b/03,
29a/13, 29b/02, 29b/16, 43b/15,
45b/14, 46b/11, 47a/14, 47b/03,
48a/02, 50a/13, 52a/02, 52a/06,
54b/05, 55a/01, 57a/16, 63a/01,
63b/06, 64b/10, 67a/03, 68a/04 [=28]
Ḥaḡ t. celle şānuhu 11b/09, 57b/04 →
Ḥaḡ, celle, şān
Ḥaḡ t. celle ve ‘alā 24a/11 → Ḥaḡ,
celle, ‘alā
t.+dan
Allāh t. 50b/15 → Allāh
t.+dur
Allāhu t. 45b/06 → Allāh
t.+nuḡ
Allāhu t. 19b/07, 24b/07, 29b/08,
39a/11, 39a/15 → Allāh
Ḥaḡ t. 41a/01 → Ḥaḡ
t.+ya
Allāhu t. 11b/07 → Allāh
t.+yı
Allāhu t. 16a/10, 46b/10 → Allāh
tebdīl *Ar. (i.)* deġiştirme, deġiştirilme
t.+ø
t. olur 43b/05 → ol-
tebessüm *Ar. (i.)* gülümseme
t.+ø
t. eyleyüp 48b/06 → eyle-
tecribe *Ar. (i.)* deneme
t.+ø
t. idelüm 12b/11 → it-
t. ideyin 58b/07 → it-
t. itmek 13a/01 → it-
tedārük *Ar. (i.)* edinme, sağlama, hazır etme
t.+ø
t. ideyin 42a/01 → it-
tedbīr *Ar. (i.)* çare, önlem
t.+ø
t. eyledi 15b/12 → eyle-
tefvīz *Ar. (i., din)* her işini Allah’a bırakma ve
olan her şeyi gönül hoşluğu ile karşılama
t.+ø
t. eylese 59a/03 → eyle-
tek *(e.)* yalnız, sadece
t. 27a/06, 27a/08
tekbīr *Ar. (i.)* “Allahu ekber” sözü
t.+ø
t. gettirdiler 41b/08 → getir
t.+i (nn) 9a/05
tekke *Ar. (i.)* bir tarikata mensup dervişlerin
zikir ve ibadet ettikleri yer, dergah
t.+lerin 66b/05
temāşa *Ar. (i.)* bakma seyretme, izleme
t.+ø
t. eyledi 21a/01 → eyle-
temennā *Ar. (i.)* arzu, istek, temenni
t.+ø
t. eyleyler 30b/05 → eyle-
temerrüd *Ar. (s.)* inat etme, kafa tutma
t.+ø 15b/10
temiz *Ar.* temiz, pak, tahir
1. *(s.)*
t.+ø 58a/14
2. *(zf.)*
t.+ø
t. olalar 7b/02 → ol-
t. oldı 7a/15 → ol-
tena’um *Ar. (i.)* nimet ve bolluk içinde bulunma
t.+da 32b/08
tenhaca *(zf.)* tek başına, yalnız
t.+ø 21b/10, 60b/10
ter₁ *(i.)* deriden sızan tuzlu sıvı
t.+e 44a/02
ter₂ *Far. (zf.)* çok taze, çok körpe
t.+ø
t. ü tāze тұрur 8b/04 → tāze, тұр- 3.
terāzū *Far. (i.)* tartı aleti
t.+sına 58a/15
terbiyet *Ar. (i.)* Aile reisinin bakmakla yükümlü
olduğu insanların masraflarını karşılaması
besleyip büyütme, beslenilip büyütülme →
OTL 1083, besleyip yetiştir-, büyüt- → RTK
495.
t.+ø
t. itmek 64b/06 → it-

tercüme *Ar. (i.)* çevirme, çeviri

t.+ø

kitāb-ı t.-i mezkūr 2b/08 → kitāb, mezkūr

t. eyleyüp 2b/07 → eyle-

terk *Ar. (i.)* bırakma

t.+ø

t. eyle 44b/10, 53a/08 → eyle-

t. eyledi 52b/04-05 → eyle-

t. eyledüm 44b/10 → eyle-

t. iderşey 20b/01 → it-, ø.-se

t. idüj 56a/10 → it-

t. idüp 11b/14, 12a/03, 53b/04 → it-

t. itdi 56a/14 → it-

t. itmemek 64b/07, 64b/07 → it-

ters *(i.)* bir şeyin aksı, karşıtı

t.+ine 21b/02

tesbîh *Ar. (i.)* Allah'ı takdis ve tenzih etme

t.+ø

t. eyler 62b/14 → eyle-

t. idenlerdür 18b/10 → it-

t. ider 62b/12-13 → it-

t. iderin 48b/10 → it-

t. idicilerüz 17a/03 → it-

t. idüp 17a/02 → it-

t.+i (nn) 63b/06

tesellî *Ar. (i.)* sıkıntısını ve acısını unutturmaya

çalışma, avutma

t.+ø

t. eyleyüp 58a/02 → eyle-

teslîm *Ar. (i.)* verme

t.+ø

t. eyledi 51b/03 → eyle-

t. eyleş 31a/02 → eyle-

t. eyleye 63b/01 → eyle-

tevbe *Ar. (i.)* pişman olma, pişmanlık

t.+ø

t. eyle 5a/13, 43b/02 → eyle-

t. eylediler 62a/11 → eyle-

t. eyledüm 44b/09 → eyle-

t. eyledük 35b/05 → eyle-

t. eylemek 43b/11 → eyle-

t. eyleyen 43b/12 → eyle-

t. itdiler 35b/06 → it-

t. virse 43b/15-16 → vir-

t.+den

istiğfār u t. 19a/01 → istiğfār

t.+sine 20b/04

t.+ye 18b/15

tevcih *Ar. (i.)* bir kimseye bakma → teveccüh

t.+ø

t. idüp 31a/14

teveccüh *Ar. (i.)* yönelme → tevcih

t.+ø

t. eyleyüp 16a/03-04 → eyle-

t. idüp 63a/14 → it-

tevekkül *Ar. (i.)* işlerini Allah'a bırakma

t.+ø

t. iderdi 21b/09 → it-, ø.-di

t. ideyin 22b/08 → it-

t.+i 20b/04,

t.+leri 23b/03,

tevhiid *Ar. (i.)*

1. "Lā ilāhe illallāh" sözü

t.+ø 10a/01

2. Allah'ın birliğine inanma

t.+ø

t.-i hāşşa 13a/11 → hāş

tevhîl *Ar. (i.)* sözü veya davranışı başka bir mana

ile yorumlama

t.+le 33a/06

tez → tîz

t.+cek 56b/10

ticâret *Ar. (i.)* mal ve ürün alım satımı, alış veriş

t.+ø

t. ideyin 28a/14 → it-

timsâh *Ar. (i.)* timsah

t.+ø 38b/03

tîz *Far. (zf.)* çabuk, hemen → tez

t.+ø 6a/07, 15a/01, 16a/11, 21a/10, 23a/05,

23a/07, 23a/10, 32b/10, 32b/11, 33a/08,

33a/09, 42b/01, 50a/03, 51a/16, 52a/13,

53b/07, 61b/15, 63a/03, 65b/07 [=19]

tohtolu *(zf.)* dopdolu

t.+ø 15a/07, 23b/08

toğ- doğ-

t.-a 56b/11

t.-malu

t. oldı7b/05 → ol- 17.

toğru *(zf.)* doğru

t.+ø 42a/05

toğur- doğur-

t.-mayaydı 27a/08 → y.-dı

toğsan *(s.)* doksan

t.+ø 51a/13, 51a/14

toğun- dokun-

t.-dı 47a/02, 56a/06

t.-up 47a/04

toğuzuncı *(s.)* dokuzuncu

t.+ø 8b/04, 20a/07

toğuz yüz otuz dört *(s.)* dokuz yüz otuz dört

t.+ünde 2b/06

tol- dol-

t.-dı 51a/12

t.-mışdır 26a/12

tolan- bir şeyin etrafında dön-, dolaş-

t.-up 54a/03

tolaş₁- gezin-, gidip gel-

‡.-dı 53b/01

‡.-dukdan

‡. sonra 53a/12 → sonra

tolaş₂- iliş-, sataş- → ÖTS/5 4854.

‡.-dı 11a/13

‡.-up 11a/14

tolu → tolu

‡.+ø 46b/15

tolu (s.) dolu

‡.+sı

dünya ‡. 4a/16 → dünya

tonat- bir kimseyi giydirip kuşat-, donat-

‡.-duk 47b/02

ton (i.) elbise → KAL/1 744. → don

‡.+ın 67a/14

toprak, -ğ → toprak

‡.+ø 34a/04, 38b/15

‡.+ın 65a/14

‡.+ıla 7a/14 → +(yI)la

toprak, -ğ (i.) toprak → toprak

‡.+ø 3a/10, 15a/15

‡.+a 6b/12

‡.+ı (nsn) 15a/15, 65b/01

‡.+ıla 15a/07

topuk (i.) ayağın toparlakça olan arka kısmı

‡.+larına degin 32a/13 → degin

ton (i.) elbise

‡.+lar 42a/16

toyla- ziyâfet ver-, doyur- → BP 574.

‡.-dum 36b/14

toyur- yedirip açlığını gider-, tok hâle getir-

‡.-aydum 3b/17 → ø.-ydu

‡.-urın 50a/11

töhmet Ar. (i.) suç, kabahat

‡.+ø 59b/04

tufân Ar. (i.)

1. Nuh peygamber zamanında dünyayı

kaplayan çok şiddetli yağmur

‡.+ına dek

Nüh ‡. 17b/03 → Nüh, dek

‡.+ında

Nüh ‡. 17b/03 → Nüh

2. çok şiddetli yağmur ve fırtına

‡.+ø

‡. aldı 22b/12 → al-

‡. kopdı 22b/13 → kop-

tur-

1. kalk-, ayağa kalk-

‡.-ø 13b/12, 35a/01, 50a/06, 54b/11

‡.-dı 14a/05, 14a/11, 14b/06, 25b/06, 40b/14

‡.-dılar 28b/14, 35a/12

‡.-dum 61b/05

‡.-ı geldi 43a/02 → gel- (16.)

‡.-ı geldüm 36b/09 → gel- (16.)

‡.-uñ 35a/11

2. bekle-, sabret-

‡.-ø 61a/03

‡.-an 20b/15

‡.-dı 13b/14, 14a/05

‡.-ur 28b/04, 28a/09, 36a/07

‡.-urken 49b/12 → ø.-ken

‡.-uyorur 40b/09

3. var olmakta devam et-, varlığını sürdür-

‡.-an 40b/10

‡.-dı 17b/03

‡.-mayalun 12b/13

‡.-ur 8b/04

4. hareketi kes-, hareketsiz kal-

‡.-dı 54a/05

‡.-uverdi 41a/13 → vir- (8.)

5. (tf-) / sürerlilik

‡.-ur

bağar ‡. 23a/08 → bağ-

6. (yf-)

mu'allak tur-: boşlukta havada dur-

... -dı 41a/01 → mu'allak

namāza tur-: namaza başla-

... -mış 57a/07 → namāz

‡.-up hatmile namāz kıılır 57a/01

57a/04, 57a/10

7. cevher fiili

‡.-ur

ter ü taze ‡. 8b/04

turma (ii.) haydi 45b/11

Tür Ar. (İ.) Hz. Mūsā'ın vahiy ve tecelliye

mazhar olduğu dağ, Sînā dağı, Tür-ı Sînā

‡.+ø

‡. dağında 11b/07 → dağ

tut- çevir-, döndür-, doğrult- → tut-, tut-, dut-

‡.-up 61a/05

tut- → tut- (2.)

‡.-a 32a/13

tut-

1. bırakma-, önle-, alıkoy- → tut-, dut-, tut

‡.-ar 28b/04

‡.-ar 3a/01

‡.-alar 15b/12

‡.-dı 6a/10

‡.-dılar 66a/02

‡.-up 54b/14

2. ulaş-, var- → TS 2391, 17. m.

‡.-a 32a/13, 32a/13

‡.-dı 6b/06

3. elle kavra-, elde bulundur-, eline al-
t.-ar 14b/10
t.-up 43a/02

4. oyala-, alıkoy-
t.-mağ 3b/03

5. (yf-)

bir yolu tüt-: bir yolda gitmeye başla-
... -dı 65b/12 → bir, yol

buyruğun tüt-: gereğini yap-

... -mazdı 15b/11 → , buyruk, ø.-dı

emir tüt-: emri yerine getir-, tatbik et-

... -mayanların 55b/09 → emr

emir tut- → emir tüt-

... anlar-çün 55b/09 → emr, çün

emrini tüt-

... -mayup 13a/05 → emr

emrünü tüt-

... -mazlar 60b/02 → emr

ırkâtığa tüt-: → ücrete tüt-

... -madı 14a/06

kapkara tüt- yakarak bir tabaka teşkil et-

... -dı 13a/02-03 → kapkara

ma'zûr tüt- hoş gör-, kusuruna bakma-, affet-
māzeretini kabul et-

... -uğ 51a/07

menzilin tüt-: (bir yeri) bir maksatla ayır-
veya ayırt-, kendine tahsis et-, ettir-

... -mışlar 24b/01

mu'allak tüt-: havada asılı bırak-

... -dı 16a/08

oruç tüt- oruç ibadetini yerine getir-

... anlar için 55b/08

... -mağ 64a/08

... -mayanların 55b/08

... -up 31a/08-09

tutduğunuz oruç 31a/11

söz tüt-: verilen sözü yerine getir-
sözümü tüt-

... -arsağ 53a/08 → ø.-sa

... -maziseğ 53a/09 → ø.-sa

şâhid tüt- (birinden/bir şeyden)

söylediklerini, tasdik etmesini iste-

... -mışdur 10b/07 → şâhid

ücrete tüt-: işini gördürmek üzere bir kimseyi
ücret karşılığında görevlendir-

... -madı 13b/14, 13b/15, 14a/12

tutsak (i. mec.) birinin, bir durumun hükmü
altına girmiş kimse

t.-lar 31a/03

tuy- duy-, işit-

t.-duğ 62a/01

t.-masun 15a/10

tuyur Ar. (ç. i.) kuşlar

t.-dan 38b/12

tüne- uyumak için dal veya sırık üzerine çık-

t.-yeydüm 27a/06 → y.-dü

türbe Ar. (i.) ziyaretgâh hâline getirilmiş mezar

t.-ø

t.-i muṭahharalarında 2a/15 → muṭahhara

Türkî (s.) Türke ait

T.-ø

T. diline 2b/07 → dil

U (u ʿu)

ʿubūdiyet Ar. (i.) kulluk

ʿu.-ø

daʿvā-yı ʿu. eyler 8b/09 → daʿvā, eyle-

ucuz (i.) fiyatı düşük olan

u.-ø 44b/01

uç, -c (i.)

1. son, nihayet, netice

u.-ı (nn) 3b/11

2. kenar, yan

...-ında 39a/13, 39a/13, 39b/04, 39b/05

uç- havada yol al-, git-

u.-an 21a/12

u.-arın 59b/10

u.-aydum 27a/05 → y.-du

u.-dı 20b/07, 21a/02, 61a/07

u.-mağdadur 59a/11

ʿudvāne Ar. (i.) düşmanlık, haksızlık, zulüm

ʿu.-ø 1b/02

ufacuk (s.) çok ufak, çok küçük, minicik

u.-ø 10a/03

uğra-

1. bir yerin yanından veya içinden geç-

u.-r 25a/09, 28b/07

u.-ya 9b/06

u.-yacağ 22b/09

2. hoş olmayan bir şeye maruz kal-

u.-duğunu 65b/11

3. bir yere kısa bir süre kalmak üzere git-,

gidip kısa süre kal-

u.-dı 18b/02

4. (yf-)

ʿazāba uğra-: cezaya, eziyete, mārüz kal-

... -rsam 34a/11 → ʿazāp, ø.-sa

uğrı (i.) hırsız, yol kesen → ÖTS/5 4968
ve HE 421.

u.-ø 8a/12

u.-dan 8a/12

uğurla- çal-, aşır- → ÖTS/5 4972.

u.-duğunu 66a/11

uğurlan- çalın-, aşırıl- → ÖTS/5 4972.

u.-mışdı 65b/14 → ø.-dı

uḳūbet *Ar. (i.)* ceza

u.+ø

u. itmegi 20b/02 → it-

ulam sıra, arka → YTS/230; zümre, grup → KBS 964.

ulam ulam (*ikl, zf.*) sıra sıra, arka arkaya

u. olup 61a/01 → ol-

ulaş- belli bir yere, kimseye, şeye var-, eriş-

u.-acaḳ 18b/04

u.-dınuz 18b/04

ulemā *Ar. (i.)* âlimler

u.+ø 7a/13, 26a/14, 24b/05

muḥubbī-i u. 2a/12 → muḥubbī

u.+yıla 64a/04 → +(yI)lA

ulu

1. (*i.*) bir topluluğun maddi-manevi büyüğü

u.+larından 7b/08, 9a/17

u.+nuḡ 15a/11

u.+sı 68a/14

2. (*s.*) büyük

u.+ø 43b/01, 48b/10, 51a/13, 62a/09

3. (*s.*) zengin, çok varlıklı

u.+ø 21a/04

ulula- büyük saygı göster-, hürmet ve itibar et-

u.-ladı 59b/10

u.-duḡ 14a/15

u.-ya 57b/15

ululuḳ (*i.*) büyüklük

u.+ø 11a/12

u.+ḡı 12a/03

um- bekle-, ümit et-

u.-aram 14a/09

u.-arın 25b/15, 26a/13

u.-arsın 54a/01

u.-sa 67b/03

un (*i.*) toz hâlindeki besin maddesi, un

u.+ø 3b/15, 15a/15, 58b/02, 58b/12

u.+a 3b/12

u.+dur 15a/08

u.+unı 58b/13

unut- hatırlayama-, bilmiyor ol-, aklından çık-

u.-dı 67b/08

unutdur- unutulmasına, unutulmasına sebep ol-

u.-ur 43b/16

ur-

1. vur-, döv-, saldır-

u.-duḡum 52b/10

u.-duḡuḡ 52b/07

u.-duḳça 52b/02, 52b/11

2. koy-, yerleştir-

u.-dılar 15b/14

u.-duḡ 14a/15

3. ... gibi olmadığı hâlde ... imiş gibi görün-

u.-dum

uyurlığa u. 23a/01-02

4. (*yf-*)

boyun ur-: idam et-, öldür- başını kes-

boynun ur-

... -dı 53b/12 → boyun

... -dılar 66b/05 → boyun

boynunu ur-

... -dılar 53a/11 → boyun

... -sun 53b/10-11 → boyun

boynun ur-

... -dı 53b/01 → boyun

boynunu ur-

... -urlar 53a/09-10 → boyun

kazuḡa ur-: bir kimseyi kazığa geçirip öldür-

... -sunlar 66a/07 → kazuḡ

mevc ur- dalgalan-

... -a 30a/07 → mevc

... -up 39a/11-12 → mevc

şuhey1 ur-: kişne- (?)

... ur 44b/03 → şuhey1

urḳ (*i.*) ip, organ → DLT/2 696; BP 614 ve HE 423-424

u.+ø

u. itmek 66a/03 → it-

urul-

1. giydiril-, takıl-, konul-; dikil-, kurul-, yapıl- → YTS/232; ur-: tak- DLT/2 694

2. (*yf-*)

na^l tersine urul-: bahtı, talihi ters ol-

... -mıḡ 21b/02 → na^l, ters

uḡ (*i.*) akıl

u.+şı

u. gitdi 36b/11, 57a/06 → git-

uḡda (*e.*)

1. anlatılan bir sözün sonucunu gösterir, işte u. 14b/08, 31b/04, 41a/06, 44b/11, 66b/02

2. bir şey gösterilirken, bir şeye işaret edilirken söylenen bir söz, aha, ahacık; işte u. 21a/15, 28a/11, 40b/08, 42b/07, 52a/08, 52a/15

utan- bir şeyi yapmaktan kaçın-, çekin-, hayā et-

u.-ø 5a/13, 20a/10

u.-a 44a/02

u.-am 20a/10

u.-an 43a/12

u.-dum 14a/04

u.-maduḡ 45b/11

u.-maḳ 43a/12

u.-uḡ 43a/11

u.-uram 45b/10

u.-urın7a/13, 6a/14, 14b/03, 28a/04

u.-ur mısın 45b/11

u.-uruz 31a/07-08, 32a/09, 43a/11

uy-

1. tabi ol-, ittibā et-, ayak uydur-

u.-arsaṇuz 40b/07

2. (yḏ-)

hevalarına uyma-: nefse boyun eğme-

... uymamak 64a/10 → heva

uyan- uyku durumundan çık-

u.-dum 50a/01, 50a/04, 50a/07

uyar- (kandili, mumu vb.) yak- → KAL/3 3250;

ışığı parlat-, yak-; → ÖTS/5 5008.

u.-maḡa 50b/04

uyḡu → uyḡu (1.)

u.+ø

gözüme u. geldi 36a/03 → göz, gel-

uyḡu (i.)

1. uyku → uyḡu

u.+ø 49b/12, 50a/03, 50a/05

u. gelseydi 47a/04 → gel-

2. çevrede olan biteni fark etmeme, gaflet

u.+sıyıla

ḡaflet u. 24a/02 → ḡaflet

uyu- uyku hâlinde ol-

u.-dı 47a/01

u.-dum 49b/12

u.-madı 42a/04

u.-maz 46b/14

u.-mazlardı 56b/14 → ø.-dı

u.-mıṣın 36a/03

u.-rlıḡa

u. urdum 23a/01-02 → ur-

u.-ur 46b/13

u.-maz

ḡaflet uyḡusıla u. 24a/02 → ḡaflet,

uyḡu, +(yI)IA

uza- (yḏ)

yaş uza-: ihtiyarla-, yaşlan-

yaşuṇ uza- → yaşı

... -dı 5a/11 → yaşı

uzun

1. (zf.) başlangıcı ile bitişi arasında fazla

zaman bulunan, çok süren, çok zaman alan

u.+ø

ʿömrü u. olsun 66a/12 → ʿömr, ol-

u. ola 6a/16 → ol-

2. (i.)

u.+ı (nn) 29b/07, 49a/07

uzunlḡ → uzunlḡ

u.+ı 49a/07

uzunlḡ (i.) bir yer veya nesnenin bir ucundan

öbür ucuna kadar olan mesafe, boy → uzunlḡ

u.+ı (nn) 17b/05

Ü (ü, ʿü)

ücret Ar. (i.) hizmet, emek karşılığında ödenen

para veya mal

ü.+cüḡ 13b/13

ü.+e

ü. tutmadı 13b/14, 13b/15, 14a/12 → tut-

ü.+idür 14b/12

ü.+im 13b/15

ü.+inḡ 14a/02

ü.+in 14b/13, 15a/13, 47a/11

ü.+ini 47b/07

ü.+inḡ 15a/12

ü.+ileyse 55a/12 → +(yI)IA, ø.-sa

ü.+üm 14a/04

ü.+ümi 14a/09

üç (s.) üç

ü.+ø 5b/12, 14a/08, 14a/09, 14b/12, 14b/12,

15a/02, 15a/11, 19a/16, 37b/15, 38a/01,

42a/01, 42a/03, 44b/10, 46b/04, 47a/12,

50b/10, 53a/12, 53b/01, 54a/03, 54a/13,

58b/02, 59a/14, 59b/08, 59b/09, 59b/15,

60a/06, 61a/14 [=27]

iki-ü. 22b/02, 65b/12

ü.-dört 22b/10

ü.+üḡ 58b/04

üç bin (s.) üç bin

ü.+ø 51a/03, 51a/05

üçüncü (s.) üçüncü

ü.+ø 4a/03, 8a/01, 22a/03, 38a/11, 38a/13,

45a/11, 59b/01, 27b/12

üç yüz (s.) üç yüz

ü.+ini 28b/13

üç yüz altmış (s.) üç yüz altmış

ü.+ø 41b/14

üç yüz on üç (s.) üç yüz on üç

ü.+ø 19b/06

ü.+i (nn) 19a/10

üleşdür- paylara, hisselerle böl-, paylaşır-

ü.-üp 19b/09

ümem Ar. (ç. i.) ümmetler

ü.+ø

yā ṣeffʿaʿl-ü. 32b/04 → yā, ṣeffʿ

ümüd Far. (i.) ümit, umut

ü.+ø 2a/04

ü.+dür 14a/04

ü.+in

ü. kesme- 64b/01 → kes-

ü. kesüp 39a/07 → kes-

ü.+ini 16a/03

ü.+üḡ

ü. kesdün 4b/05 → kes-

ümmet *Ar. (i.)* bir peygambere iman edenlerin, onun getirdiklerine inanıp tabi olanların meydana getirdiği topluluk

- ü.+dendür 49a/08
- ü.+denüz 31a/10
- ü.+e 18a/08
- ü.+inden 31a/08
- ü.+indensiz 31a/04, 32a/09 → ø.-
- ü.+lerüñi 31b/05
- ü.+inden 30b/16
- ü.+ine 28a/04
- ü.+ler 46b/08
- ü.+lerden 18a/10
- ü.+lerüñ 18a/09, 32b/08
- ü.+üm 65a/11
- ü.+ümden 30b/08, 32b/15, 46b/01, 55b/04, 64a/03
- ü.+ümdendür 49a/08
- ü.+üme 1b/13, 34b/15
- ü.+ümi 33a/08, 30b/10
- ü.+üm 29a/08, 29a/11, 32b/11, 33a/03, 33a/04
- ü.+ümüñ 19b/09, 30b/13, 56b/08, 56b/10
- ü.+üñ 18a/10
- ü.+üñe 19b/12, 47a/03, 63b/10

ümmet-i Muhammed (Ü.M.) *Ar. (i.)*

Müslümanlar

- ü.+ø 30b/17
- ü.+den 28a/03, 62b/11
- ü. olayduñ 33b/04-05 → ol-
- ü. ş.‘a.s. 17b/12-13, 17b/16, 18a/02-03, 18a/06-07 → ş.‘a.v
- ü.+dendür 62b/15
- ü.+e 18b/16
- ü.+üñ 30a/08, 33a/09
- ü.+üz 32b/05

ürkek *(s.)* çekingen

- ü.+ø 11a/07

ürkeklik *(i.)* çekingenlik durumu

- ü.+i (nsn) 11a/07

üst *(i.)*

1. bir şeyin yukarıya doğru bakan yüzü, yüzeyi
 - ü.+i (nn) 3a/13
 - ü.+in 14b/15
 - ü.+indeki 29b/15
 - ü.+ine 51a/03
 - ü.+üme 3a/10
2. vücut, gövde, beden
 - ü.+i (nn) 42a/02
 - ü.+inden 63a/12
 - ü.+indekine 44b/12
 - ü.+indekinden 44b/14
 - ü.+ine 40b/10, 40b/11, 63a/10
 - ü.+üme 25b/14

3. bir kimsenin kendisi, şahsı

- ü.+ine 61a/04
- ü.+ünde 37b/09
- ü.+üne 41a/02

4. yan; kat, nezd, huzur

- ü.+ine
- ü. girdüm 50b/14 → gir-, üzerine gir-

5. elbise, üst-baş

- ü.+üñden 61b/07

üstād *Far. (i.)* hoca, şeyh

- ü.+ø
- ü.-ı Ebū Manşūr 6b/01 → Ebū Manşūr
- yā ü. 44b/08 → yā

üş-

1. bir kişiye topluca saldır- → ÖTS/5 5064.
 - ü.-diler 21a/05
2. topluca gel-, toplanıver-, üşüş- → YTS 237; çokça gelip toplan-, üşüş- → KBS 999.
 - ü.-miş 63a/10

üşen- usan-, bıkm- → KAL/3 3278.

- ü.-ürdük 32a/03 → ø.-dü

üz *(i.)* üst → KAL/3 3281 → üzere

- ü.+üne 20b/13 → üst 2.

üzere *(e.)*

1. -e dair, ... ile ilgili, hakkında
 - ü.+ø
 - hüsn-i zan ü. 4b/11-12 → hüsn, zan
2. gibi, olduğu biçimde
 - ü.+ø
 - ‘ādetüm ü. 36b/14 → ‘ādet
3. üst
 - ü.+ø
 - ayağ ü. kılķup 61b/14 → ayak, kılķ-

üzeri, -ü

1. *(i.)* bir kimsenin veya topluluğun kendisi, şahsı; öz, kendi, ben, maddi benlik
 - ü.+me 27a/06
 - ü.+müze 17a/03, 45b/12
 - ü.+nde 36b/07, 41a/12
 - ü.+ñe 10a/08, 18b/03, 35b/12, 43b/04, 54b/06, 54b/06, 60b/02, 65a/11
 - ü.+ñüze 18b/03
2. *(zf.)* -e dair, ile ilgili (olarak), için, hakkında
 - ü.+ø 4b/01, 4b/02, 4b/04, 5b/13
 - ü.+nde 31b/11
 - ü.+ne 66b/13
 - ü.+ydi 4b/01, 6b/02 → y.-di
 - ü.+üme
 - ü. yiyecek eyle 36b/08
3. *(i.)* üstüne
 - ü.+ne 16b/08-09, 27a/10, 29b/10, 30a/07-08,

31a/06, 31b/14, 36a/03, 37a/01, 38b/15,
40b/15, 41b/07, 42a/03, 47b/08, 55b/13,
68a/02 [=15]

ü. girdi 28a/07 → gir- 3.

4. (i.) yan

ü.+mde 39a/02

ü.+lerine 51a/05

ü.+mde 39a/02, 39a/04

5. (i.) bir şeyin yukarıya, göğe doğru

bakan yüzünde, yüzeyinde, üst tarafında

ü.+nde 29b/08, 30b/09, 30b/13

ü.+dür 42b/10

6. (e.) ...A göre, ...A uygun olarak

ü.+ne 4b/15, 21b/14, 29b/10, 29b/13, 54b/14

7. (e.) ... +dAn önce

ü.+ne 4a/06, 48b/12, 64b/02

V

vā *Ar. (ü.)* vah, yazık

v! 32b/12

vā-hasretāh *Ar. (ü.)* çok yazık → KAL/3 3284.

v! 26a/04

vācib *Ar. (i.)* yapılması gerekli olan,
terkedilmesi caiz olmayan husus

v.+ø

v. görürin, 20b/02 → gör-

v. olmuş 10a/08 → ol-

va'de *Ar. (i.)* söz verme, taahhüt, ahit

v.+ø

v. eylediği 32b/14 → eyle-, ø.-di

v. olunmuşdur 25a/11 → olun-

v.+me 20a/13

vāfir *Ar. (s.)* çok, bol

v.+ø 28a/14

vaḥdet *Ar. (i.)* yalnızlık, uzlet, inzivā

v.+ø 34a/04, 34a/14

vaḥset *Ar. (i.)* korku, ürküntü, dehşet

v.+ø 34a/04

vaḥset-hāne korku, ürküntü, dehşet yeri

v.+ye 34a/13

vaḥṣī *Ar. (i.)* medeniyetten uzak (kimse), iptidai

v.+ø 11a/07

vaḥşilik, -g *Ar.+Tr. (i.)* vaḥṣi olma durumu

v.+i (nsn) 11a/07

vaḥy *Ar. (i.)* Allah tarafından peygamberlere

gönderilen ilahi mesaj

v.+ø

v. eyledi 11b/10, 38b/07, 39b/01 → eyle-

v. ider 38a/07 → it-

vā'iz *Ar. (i.)* ibadet yerlerinde konuşma yapan

yetkili ve görevli kimse

v.+ø 67b/11, 67b/12, 68a/09

vākıf *Ar. (i.)* bilen, haberdar olan kimse

v.+ø

v. olayın 50b/09 → ol-

v. olup 10a/02, 65b/09 → ol-

vākır *Ar. (i.)* olan, vuku bulan, meydana gelen

v.+ø

v. oldu 5b/02, 5b/11, 5b/15, 58b/02 → ol-

v. olmuşdu 3b/14 → ol-, ø.-dı

vākıca *Ar. (i.)* rüya

v.+i gördüm 50a/04 → gör-

v.+larında 3a/06

v.+mda 60a/04

v.+sında 10a/06

vākıt -kti *Ar. (i.)* belirlenmiş/belirli zaman

v.+ø 12a/16, 68a/04

v.-i ḥaṣād 11b/13 → ḥaṣād

v.+den

v. berü 12a/16, 21a/07

v.+e 12a/16

v.+i (nn) 6a/05, 14b/06

v.+in 11b/12, 13a/10, 15a/08, 16b/09,

16b/13, 17a/05, 17a/14, 19a/03, 20a/10,

22b/04, 27a/01, 29b/06, 30a/12, 30a/15,

30b/05, 30b/15, 33b/03, 34a/09, 34b/02,

38a/09, 43b/04, 44b/09, 45b/11, 49b/14,

51a/06, 52b/08, 52b/10, 63a/12, 64b/03,

65a/09 [=30]

v.+inde 11b/10, 59b/14, 61a/01

v.+ine 2a/06

vaktāki (e.) ne vakit ki, -dİğİ zaman

v. 1b/04, 3a/04, 3a/10, 5b/05, 5b/12, 10a/10,

15b/14, 25a/04, 26a/02, 26a/07, 29a/03,

31a/02, 35a/12, 39b/03, 41a/02, 48b/02,

55a/04, 56a/05, 56a/09, 56a/11, 56a/15,

57a/02, 57a/05, 57a/07, 57a/10, 57a/13,

59a/12, 60a/15, 62b/06 [=29]

vaktākim (e.) → vaktāki

v. 51a/02

vallāhi *Ar. (e.)* “Allah’a and olsun”

v. 13b/10, 14b/02, 28a/10

vallāhu a'lem bi's-ṣavāb *Ar.* “En doğruyu bilen Allah'tır.” 19b/19

var (i.) mevcut, bulunan, hazır

v.+ø 3a/14, 10b/04, 16a/11, 21a/08, 22b/14,

24b/13, 24b/13, 24b/14, 28a/11, 31b/12,

40b/12, 41a/13, 44b/07, 52b/05, 57b/06,

61a/01, 61b/05, 62a/03 [=18]

v. ıdı 2a/13, 3b/10, 6b/02, 12b/09,

13b/16, 15b/10, 18b/01, 21b/10,

36a/01, 38b/05, 41b/15, 42a/02,

44b/08, 49b/11, 50a/14, 50b/01,

54b/08, 58b/01, 60a/03, 60b/10,

62b/04, 65a/13, 65b/09 [=23] → ı.-

v. iken 41b/14, 54b/07 → 1.-ken
 v. ımış 16b/11, 36b/12, 37b/08, 50b/10
 → 1.-
 v. ısa 21a/05, 22b/07, 30a/02, 52a/01,
 58b/10, 66b/05, 66a/05 → 1.-
 v. mı 23a/06, 28a/09, 43b/01
 v. mıydı 36b/10-11
 v. mıdur 7b/07, 50a/10, 52a/13

v.+casını 29a/13

v.+dur 5a/01, 17a/10, 18b/13, 22a/06,
 22a/06, 22a/07, 24b/07, 24b/13, 26b/07,
 26b/08, 26b/09, 26b/09, 26b/10, 26b/11,
 26b/12, 26b/12, 26b/14, 36b/07, 37a/06,
 37a/07, 38a/01, 38a/02, 38b/04, 38b/08,
 41b/05, 44b/01, 45a/13, 46a/01, 46a/04,
 46a/05, 46a/11, 46b/07, 47b/08, [48a/01],
 49a/11, 49b/15, 50a/06, 50a/10, 68a/07,
 68b/02 [=40]

var-

1. git- → KAL/3 3299.

v.-ø 6b/03, 14b/11, 13b/12, 36b/08, 39b/02,
 50a/06, 58b/06, 58b/06, 58b/07, 61b/10,
 63a/08, 65b/07[=12]

v.-a 63a/09

v.-acak (sf-) 55a/13

v.-alum 12b/13, 35a/11

v.-ayın 13b/15, 15a/06-07, 25b/15, 28a/14,
 61a/03

v.-dı 11b/11, 13b/14, 14a/05, 14a/11,
 14b/06, 15a/01, 25b/07, 36b/13, 42b/11,
 57a/01, 61a/03 [=11]

v.-dum 36b/09, 41b/05, 60a/05, 61b/10,

v.-duğ 47b/11

v.-mağa 14b/03

v.-mağıla 58b/08 → +(y)İİA

v.-sun 37b/12, 40b/09

v.-uğ 9a/15, 42b/12, 56a/10

v.-up 31a/09, 41a/14, 58b/02, 58b/03
 58b/13, 65a/02

2. belli bir yere, zamana ulaş-, vasıl ol-

v.-acak (sf-) 27a/13

v.-alar 13a/10, 29b/15

v.-alum 7b/08, 65b/04

v.-dı 13b/05, 38b/10

v.-duğ 49b/14

v.-duğunuz 18b/05

v.-ınca 12a/15, 12a/16, 16b/12

v.-madı 54a/05, 63b/04

v.-madın 27b/10

v.-mağ 12b/07, 12b/08, 18b/12

v.-masın 22a/14

v.-sağ gerek 18b/05

v.-up 21a/03

v.-urağ 22b/14

3. “haydi” anlamında kendisinden sonra
 kullanılan fiilin yapılması gerektiğini anlatan
 bir söz. TS 2471.

v.-ø 6a/12, 11b/10, 24b/04, 25b/04, 33a/07,
 39b/02, 63a/02, 68b/07

4. bir meseleyi, sorunu, çöz-, hallet-
 v.-ayın 40b/13

5. ... (y)A ulaş-, eriş-, vasıl ol-
 v.-ınca 60a/14, 60a/15

6. (yf-)

fesāda var-: kargaşanın alıp başını gitmesi
 ... -ur 67a/07 → fesād

vārid *Ar. (s.)* kulun kastı, dahli olmaksızın kalbe
 gelen mana, akla gelen şey, ilham, feyiz

v.+ø

v. oldı 67a/01 → ol-

v. olundı 2b/03 → olun-

vaşif -şfi *Ar. (i.)* hāl, sıfat, nitelik

v.+ı (nn) 34a/07

vāşıl *Ar. (s.)* erişen, ulaşan, kavuşan

v.+ø

v. ola 39b/01 → ol-

v. olmaz 11b/02 → ol-

vatan *Ar. (i.)* ülke, yurt

v.+ı (nn) 39b/08

v.+ımdan 42b/05

vāy (*ü.*) Şaşkınlık, kızgınlık, şikayet, telaş, acı,
 sevgi vb. duygularda anlamı kuvvetlendirir.

v! 27a/10, 27a/11, 27a/11, 27a/12, 27a/13,
 27b/01, 55a/04.

vaçz *Ar. (i.)* öğüt, nasihat, dini konuşma

v.+ø 13a/11, 48a/04

v.+dan 48a/06

v.+ı (nsn) 68a/08

v.+ında 19a/09, 67b/11

v.+ından

kelām-ı v. 13b/04 → kelām

vazgel- vazgeç- → KAL/3 3304.

v.-di 35b/07

v.-düm 56a/11

ve *Ar. (e.)* birden fazla kelimeyi, cümleyi veya
 öbeği birbirine bağlar: 1b/01, 1b/02, 1b/03,
 1b/04, 1b/09, 1b/10, 1b/11, 2a/02, 2a/02, 2a/02,
 2a/02, 2a/03, 2a/05, 2a/07, 2a/11, 2a/12, 2a/13,
 2b/05, 2b/05, 2b/09, 2b/09, 2b/17, 3a/08, 3a/16,
 3b/07, 3b/14, 4a/01, 4a/03, 4a/07, 4a/17, 4b/01,
 4b/01, 4b/07, 4b/13, 5a/04, 5a/11, 6b/11, 7a/07,
 7a/09, 7a/15, 7b/03, 7b/03, 7b/13, 7b/13, 8b/14,
 8b/15, 8b/16, 9a/01, 9a/02, 9a/05, 10a/03,
 10a/05, 10b/06, 11a/02, 11a/03, 11b/05, 12a/04,
 12b/10, 13a/08, 13a/15, 13b/05, 14a/05, 14a/10,
 14a/10, 14a/14, 14b/06, 14b/13, 15a/16, 15b/03,

15b/03, 16a/05, 16a/06, 16a/07, 16a/08, 16a/13, 16b/11, 16b/12, 17a/05, 17b/09, 17b/09, 17b/10, 17b/11, 17b/11, 17b/15, 18a/10, 18a/10, 18a/12, 18a/12, 18a/12, 18a/13, 18a/13, 18a/13, 18a/16, 18b/09, 18b/15, 19a/07, 19a/10, 19a/12, 19a/13, 19a/14, 19b/01, 19b/02, 19b/03, 19b/04, 19b/04, 19b/05, 19b/10, 19b/11, 19b/11, 19b/12, 19b/12, 19b/13, 19b/14, 19b/14, 19b/15, 19b/15, 20a/07, 20a/09, 20a/15, 20b/03, 20b/07, 21a/02, 21a/11, 21a/15, 21b/01, 21b/02, 21b/03, 21b/03, 21b/04, 21b/07, 21b/15, 22a/15, 22b/10, 23a/15, 23b/07, 23b/09, 24a/01, 24a/07, 24a/11, 24b/01, 24b/05, 24b/05, 24b/05, 24b/07, 25a/08, 26a/05, 26b/07, 26b/08, 26b/09, 26b/10, 26b/10, 26b/11, 26b/12, 26b/13, 26b/13, 27b/03, 27b/15, 27b/16, 28a/08, 28b/03, 28b/13, 28b/14, 28b/16, 29a/01, 29b/07, 30a/05, 30a/07, 30a/09, 30a/09, 30a/12, 31a/03, 31a/04, 31a/06, 31b/05, 32a/14, 32a/16, 32a/16, 32b/05, 32b/09, 32b/16, 33a/12, 33b/02, 34a/05, 34a/07, 34b/04, 35a/14, 35b/02, 35b/13, 35b/13, 35b/15, 36a/10, 36a/13, 36a/14, 36b/05, 36b/07, 37a/07, 37a/14, 38a/02, 38a/09, 38b/12, 39a/01, 39a/02, 39a/03, 39a/03, 39a/04, 39a/08, 39a/12, 39b/04, 39b/04, 39b/04, 39b/06, 39b/09, 39b/13, 39b/15, 39b/15, 40a/01, 40a/01, 40a/01, 40a/02, 40b/04, 41a/04, 41a/09, 41b/03, 41b/08, 42a/07, 42b/10, 42b/15, 43a/03, 43a/13, 43a/13, 43a/14, 43a/14, 44a/15, 44a/15, 44b/05, 44b/13, 44b/14, 44b/15, 45a/01, 45b/03, 45b/03, 45b/04, 45b/05, 45b/08, 46a/08, 46a/10, 46a/11, 46a/12, 47a/05, 47a/05, 47a/11, 47a/13, 47a/13, 47a/13, 47b/04, 47b/09, 47b/09, 47b/10, 47b/10, 47b/10, 47b/12, 47b/14, 48a/02, 48a/03, 48a/05, 48a/06, 48a/11, 48b/03, 48b/15, 48b/15, 48b/15, 49a/06, 49a/07, 49a/08, 49b/02, 49b/09, 49b/10, 50a/08, 51a/02, 51a/03, 51a/04, 51a/05, 51a/05, 51a/06, 51a/13, 51b/01, 51b/03, 51b/05, 52a/09, 52b/12, 52b/13, 53a/02, 53a/03, 53a/03, 53a/04, 53a/05, 53a/09, 53b/05, 53b/05, 54a/05, 54a/05, 54b/07, 55a/06, 55a/10, 55a/13, 55a/14, 55b/05, 55b/06, 55b/09, 55b/11, 55b/15, 56a/01, 56a/07, 56a/15, 56b/02, 56b/03, 56b/11, 56b/11, 56b/11, 56b/11, 56b/12, 56b/14, 57a/03, 57a/06, 57a/09, 57a/11, 57a/12, 57b/08, 57b/10, 57b/14, 57b/14, 58a/02, 58a/04, 58a/04, 58a/09, 58a/12, 58b/01, 59a/05, 59a/09, 59a/14, 59b/01, 59b/02, 59b/04, 59b/09, 59b/10, 60a/02, 60a/02, 60a/03, 60a/08, 60a/13, 60a/13, 60b/04, 60b/07, 60b/07, 60b/14, 60b/15, 60b/15, 61a/07, 61a/07, 61a/08, 61a/08, 61b/01, 61b/02, 61b/05, 61b/13, 62a/12, 62b/02, 62b/09, 63a/07, 63b/08, 63b/14, 63b/14, 64a/04, 64a/05, 64a/06, 64a/06, 64a/07, 64a/07, 64a/07, 64a/07, 64a/08, 64b/05, 64b/10, 64b/11, 64b/12, 64b/14,

64b/14, 65a/03, 65a/08, 65a/08, 65a/09, 65a/12, 65b/01, 65b/05, 66a/05, 66a/09, 66b/05, 66b/09, 66b/13, 66b/13, 67a/01, 67a/03, 67a/05, 67a/06, 67a/10, 67b/02, 67b/08, 67b/12, 68a/13, 68b/01, 68b/03, 68b/07 [=409]

vü

herze v. hezeyân

u

buğz u ‘adâvet 29b/05

buğz u kin 30a/05

cevâd u kerîm 18a/01

eż‘âf u mużâ‘af 29a/10

haķîr u faķîr 57b/08, 57b/14

hor u haķîr iderler 13a/16

istiğfâr u tevbe 18b/16-19a/01

şâd u hurrem 37a/05

va‘z u naşîhat eylerdük 48a/04

va‘z u naşîhat eyleyüp 13a/11

ü

bevl ü gâ‘it 49a/05

bî-ḥadd ü bî-ḳıyâs 13a/12

cehd ü cid 10b/02

cidd ü cehd eylerse 37b/04-05

cüst ü cû 65b/14

dert ü belâdur 21a/13

ğull ü ğışşı 29b/03

heze ü hezeyân 59b/08

kibr ü ḥasedi 29b/03

ter ü tâze 8b/04

vebâl *Ar. (i.)* günah doğuracak ve insanı ahiret azabına sürükleyecek olan ağır sorumluluk v.+e

v. girmeye 65b/01 → gir-

vech *Ar. (i.)*

1. sebep, vesile

v.+ile 9a/15, 9b/02, 58a/02 → +(y)lA

2. tarz, biçim, yol

v.+ile 35a/10

vefâ *Ar. (i.)* sözünde durma

v.+ø

ḳubbe-i v. 1b/05 → ḳubbe

v. eyleyüp 28b/02 → eyle-

Veheb ibni Münebbih *Ar. (İ.) Ebū Abdillāh*

Vehb b. Münebbih b. Kāmil es-San‘ānī

Yemenli tābīr. → DİA, 2012, C: 42, 608-610

V.+ø 4a/06

velî *Ar. (i.)* Allah'ın dostu ve sevgili kulu

v.+ø 6a/08, 39b/02

v.+lerimden 11b/02

v.+lerümden 39b/02

v. misin 66a/10

Velîd ibni Muğîre *Ar. (İ.) Ebû Abdişems el-Velîd b. el-Mugîre b. Abdillâh el-Mahzûmî (ö. 1/622). Hz. Peygamber'in ve İslâmiyet'in azılı düşmanlarından biri.* → DİA, 2013, C: 43, 33
V.+ø 41b/15, 42a/07, 42a/10, 42a/12, 42b/13

ver-

1. (yf-) vir → (9.)
v.-dikde
cevap v. 3a/07 → cevap
v.-meg-içün
cevap v. 18b/16 → cevap, içün

2. (tf-)/tezlik
v.-di
turuv. 41a/13 → tur- (6.)

vesvese *Ar. (i.) vehim, kuruntu, şüphe*
v.+si 61b/09

ve yâhûd *Ar.+Far. (e) yâhut, veya*
v. 67b/07, 68a/03

vezin *Ar. (i.) tartı aleti, terazi*
v.+e
v. çekdi 15a/02 → çek-

vezîr *Ar. (i.) askeri ve idari yetkisi olan en yüksek rütbedeki devlet memuru*
v.+i (nn) 53b/08
[v.+i (nn)] 53b/13
v.+ine 53b/07
v.+lerile 15b/12 → +(yI)lA
v.+ünj 53b/08
[v.+ünj] 53b/13

vilâyet *Ar. (i.) diyar, ülke, memleket*
v.+ø
v.-i Şâm'da 2a/14 → Şâm

vir-

1. bir şeyi birine bağışla-, hediye et-; hibe et-
v.-di 7a/10, 18b/08, 18b/16, 55a/03, 59a/11
v.-düklerimden 49a/11
v.-düm 47a/14, 47a/14, 47b/10, 48a/03
v.-e 29a/14
v.-eydüm 3b/17 → y.-dü
v.-eyin 53b/05
v.-meden (zf-) 64b/11
v.-mek 48a/08
v.-memiş olsa 67a/09 → ol 3.
v.-meyüp dururun 49a/11
v.-mezin 67b/04
v.-mişdür 19b/01
v.-sem gerek 19b/12
v.-sünler 47b/14
v.-ür 46a/06
v.-ürdi 21b/06 → ø.-di
v.-ürin 17a/11
v.-ürün 14b/13

2. öde-, tediye et-
v.-ø 28b/12
v.-e 14a/04, 14a/09
v.-di 15a/05, 28b/13
v.-sün 13b/16
v.-ürsin 28b/08

3. sat-
v.-ø 21b/01
v.-ürin 28b/09
v.-ür misin 28b/09
4. bir şeyi bir kimseye ilet-, erıştır-
v.-e 51b/14, 52a/01, 52a/04
v.-ünj 53b/08
v.-ür 57b/11

5. borç ver-
v.-e 28b/01

6. biriyle evlendir-
v.-mege 50b/02

7. ödünç ver-
v.- 64b/03

8. (tf-)/tezlik
v.-ø
deyüv. 36b/06, 42a/05, 50b/01 → de-
v.-di

atıv. 23a/05 → at-
beyân idiv. 28b/14 → beyan, it-
çıkaruv. 36b/13 → çıkar-
deyüv.- 6b/12, 15a/04 → de-
şayıv. 28b/09-10 → şay-
dökiv. 28b/14 → dök-
yörtüyüv. 5b/06 → yörü-
v.-düm

açıv. 11a/01 → aç- (1.)
yakıv. 50b/05, 50b/06, 50b/07 → yak-

v.-eyin
şalıv. 59a/01 → şal-

v.-medi
koyuv. 6a/10 → koy-
şalıv. 58b/15 → şal-

v.-mek
şalıv. 58b/03 → şal-

v.-miş
şalıv. 58b/14 → şal-

9. (yf-)
amân virme-: göz açtırma-
... -meyüp 53b/12 → amân
cevâb vir-: cevapla-, cevaplandır-
... -di 5b/12, 6a/01, 10b/06 → cevap
... -mege 8b/13 → cevâb
... -üp 18b/08 → cevâb
... -ürse 7b/09 → cevâb
cevâbın vir-
... -em 11b/11 → cevâb

cevābı vir- → cevāb vir-
 ... -sün 9a/16 → cevāb
 ecir vir- sevap ver-
 ... -e 29a/14-15 → ecir
 ecir vir-
 ... -e 29a/10 → ecir
 fā'ide vir-: fayda sağla-, yararı dokun-
 ... -mez 67b/14 → fā'ide
 ferah vir- sevindir-, içini aç-
 ... -mek 46a/08 → ferah
 ... -se 44a/11 → ferah
 ... -sün 25b/05 → ferah
 ... -esiz 25b/13 → ferah
 ferahlar vir- → ferah vir-
 ... -ür 45a/01 → ferah
 haber vir-: bir şeyi bildir-, bilgi ver-
 ... -ø 24a/10 → haber
 ... -di 16a/12, 41a/05, 42a/08 → haber
 ... -e 26a/01, 63a/09 → haber
 ... -ür 12a/12 → haber
 ... -ürin 40b/02 → haber
 hidāyet vir-: doğru yolu göster-
 ... -üp 35b/15 → hidāyet
 hilāfet vir-: (tsvf.) yetişmiş bir dervişe
 şeyhlik görevini yürütme izni ver-
 ... -di 23b/03 → hilāfet
 ... -üp 62a/12 → hilāfet
 icāzet vir-: birine irşat müsaadesi ver-
 ... -ø 28a/02 → icāzet
 izin vir-: müsāade et-
 ... -diler 40b/14 → izin
 kāsāvet vir-: üzüntü, gam, keder ver-
 ... -ür 8b/05 → kāsāvet
 māl vir-: değerli bir şey bağışla-
 mālın vir-
 ... -em 24b/03-04 → māl
 milk vir-: mülk ver-
 ... -düm 24b/04 → milk
 ... -düm 24b/05 → milk
 mühlet vir-: zaman tanı-, insaf et-
 ... -ø 31b/10 → mühlet
 ... -üj 42a/01 → mühlet
 nafaqa vir-: para sarfet-
 ... -se 29a/05 → nafaqa
 rızık vir-: nimet ver-
 ... -en 45b/05 → rızık
 rızkın vir-
 ... -eçegine 23b/07 → rızık
 rızkumı vir-
 ... -en 22a/16, 22b/04 → rızık
 ... -meye 22b/01, 22b/05 → rızık

rızku vir-
 ... -ürse 22b/07 → rızık
 şadaqa vir-: Allah rızası için bir şey ver-
 ... -en 27b/09-10 → şadaqa
 ... -mekile 28b/02 → şadaqa, +(yI)IA
 ... -di 28b/02 → şadaqa
 ... -se 27b/09, 67b/03 → şadaqa
 ... -üp 23a/15 → şadaqa
 ... -ürdi 21b/05, ø.-di → şadaqa
 şadaqalar vir- → şadaqa vir-
 ... -ürler 36a/14 → şadaqa
 şalavāt vir-: salavat oku-
 ... -mek 19a/07 → şalavāt
 sancāq vir-: eyalet, vilayet bağışla-
 ... -eyin 53a/09 → sancāq
 selām vir- birini selāmla-
 ... -düm 19a/02, 51a/05 → selām
 ... -üp 42b/03 → selām
 tevbe vir-: işlediği bir hatadan, suç
 veya günahattan pişmanlık duyup bir
 daha yapmamaya karar verme
 iradesini ver-
 ... -se 43b/15-16 → tevbe
 viresiye vir-: veresiye ver-
 ... ürse 28b/05 → viresiye, ø.-se
 vücūd vir-: varlık ver-
 ... -ürin 17a/11 → vücūd
 yedi baş vir-: yedi tane başak ver-
 ... -di 29a/06 → yedi, baş
 ye'is vir-: ümitsizlik ver-
 ... -di 46a/01 → ye'is
 yezek vir-: asker müfrezesi ver-
 ... -in 53b/13
 yüz vir-: ilgi, yakınlık göster-; şımart-
 ... -dün 9a/12 → yüz₁
 zafer vir-: muzaffer et-, kazandır-
 ... -ø 44b/13 → zafer
 zekāt vir-: zekāt ver-
 ... -ø 67b/03 → zekāt
 ... -enler-çün 55b/06 → zekāt
 ... -mek 64a/07-08 → zekāt
 ... -meyenlerüj 55b/06-07 → zekāt
 ... düğünüz zekāt 31a/11-12 → zekāt
 zekātlar vir- → zekāt vir-
 ... -üp 31a/09 → zekāt

vīrāne Far. (i.) yıkılmış, harap olmuş eski yapı
 v.+de 13b/12

viril- vermek işi yapılmak
 v.-e 49a/03

vuḥūṣ Ar. (i.) vahşiler, yabani hayvanlar
 v.+dan 38b/13

vur- koy-, yerleştir-

v.-alar

oda v. 15b/13 → od

vücüd Ar. (i.) varlık

v.+ø

v. buldı 18a/11-12 → bul-

v. virtürin 17a/11 → vir-

Y

y-, i- fiili, cevher fiil, ek fiil → ø-, ı-/ i-/yı-/yi-

y-dı: ek fiilin hikāye kipi

ağlaya+y-dı 39a/02, 39a/03, 39a/04

buluna+y-dı 39a/02

olay-dı 3b/16, 3b/16, 4a/03, 39a/03-04

sığa+y-dı 30a/02

toğurmaya+y-dı 27a/08

yuya+y-dı 39a/03

y-di: ek fiilin hikāye kipi

defin eyleye+y-di 39a/03

çile+y-di 31a/13

ne+y-di 6a/02, 57a/15, 57b/02, 57b/07

üzerine+y-di 4b/01, 6b/02

yiye+y-di 27a/08

y-du: ek fiilin hikāye kipi

Müslimān ola+y-du+ķ 62b/07 ,

halāş bula+y-du+ķ 33b/05 -

ķalmaya+y-du+ķ. 30b/01

ķoymaya+y-du+ņ 32b/16

ola+y-du+ķ 30a/16, 30b/02-06, 33b/05

ola+y-du+m 27a/02, 27a/05

toyura+y-du+m 3b/17

uçay+y-du+m 27a/05

y-dü: ek fiilin hikāye kipi

içe+y-dü+m 27a/06 -

vire+y-dü+m 3b/17

yise+y-dü+m 27a/05

tüneye+y-dü+m 27a/06

y-se: ek fiilin şartı

ücretile+y-se 55a/12

yā Ar. (e.)

1. ey 3a/06, 4a/01, 4a/01, 4a/03, 4a/03, 4a/07, 6a/07, 4a/10, 4a/12, 4b/04, 4b/06, 5a/11, 5b/10, 5b/15, 7a/11, 7b/11, 7b/14, 8a/02, 8a/05, 8a/07, 8a/10, 8a/13, 8b/01, 8b/05, 8b/06, 9b/01, 9b/13, 9b/16, 10b/03, 10b/06, 11b/07, 11b/10, 11b/12, 11b/16, 12a/14, 14a/14, 14a/14, 16a/01, 16a/01, 16a/01, 16a/01, 17b/11, 17b/11, 17b/15, 17b/15, 18a/01, 18a/05, 18a/05, 18a/08, 18b/09, 19a/05, 19b/08, 19b/10, 20a/11, 20a/15, 21b/11, 22a/04, 24a/01, 24a/10, 24a/11, 24a/15, 24b/02, 24b/03, 25b/08, 25b/14, 26a/13, 26b/02, 26b/05, 26b/06, 27a/13,

- 27a/13, 27b/01, 28a/02, 28a/09, 28a/10, 28b/04, 28b/11, 28b/15, 29a/01, 29a/11, 30b/12, 31a/03, 31a/10, 31a/13, 31a/15, 31b/01, 31b/03, 31b/03, 31b/10, 31b/13, 32a/06, 32a/07, 32a/15, 32b/02, 32b/02, 32b/02, 32b/02, 32b/03, 32b/03, 32b/03, 32b/05, 32b/07, 32b/14, 34b/14, 35a/10, 35b/01, 35b/04, 35b/05, 35b/14, 36b/06, 36a/10, 36a/12, 37a/04, 37b/10, 38a/07, 38a/15, 39b/02, 39b/06, 39b/07, 41b/04, 41b/09, 42b/02, 42b/04, 42b/11, 42b/14, 43a/11, 43b/01, 43b/09, 44b/08, 44b/09, 44b/13, 45a/07, 45a/08, 45a/12, 45a/14, 45b/01, 45b/05, 45b/09, 45b/14, 46b/04, 46b/11, 47a/02, 47a/14, 48a/03, 48b/03, 48b/08, 48b/10, 48b/13, 48b/16, 49a/09, 49a/12, 49b/13, 50b/15, 51a/02, 51a/09, 51a/12, 51b/01, 51b/14, 51b/15, 52a/06, 52b/08, 54a/13, 54b/05, 55a/10, 56a/06, 56a/12, 57a/15, 57b/05, 57b/08, 57b/12, 57b/13, 58a/10, 59a/13, 59a/14, 59b/03, 60a/06, 60b/01, 61a/05, 61b/03, 61b/04, 62b/12, 62b/12, 62b/12, 62b/13, 62b/14, 62b/14, 62b/15, 63a/02, 63a/07, 63a/07, 63a/14, 63b/03, 63b/03, 63b/03, 63b/04, 63b/05, 63b/06, 63b/06, 63b/10, 63b/11, 63b/12, 64a/04, 64b/08, 64b/09 [=206]

2. (e.) soru cümlelerinin başında anlamı güçlendirir

y. 19a/02, 19b/09, 19b/12, 21a/07,

52b/10, 59b/05, 62a/03, 62a/04

3. (e.) bağlaç görevi yapar

... yā ... 27a/08, 34b/07, 44a/11, 54b/12,

59b/05

yābān Far. (i.) insan yaşamayan ıssız yer

y.+a 58b/15

yābāncı (i.) Far.+T. tanınmayan, bilinmeyen

y.+ø 54b/12

yād Far. (i.) anma, hatırlama

y.+ø

y. eyle 5a/12 → eyle-

y. eyleye 57b/02, 57b/09, 58a/01 → eyle-

y. idüp 57a/16-57b/01, 57b/04 → it-

yağ- yağ-

y.-an 60a/07

y.-dı 22b/11

yağmur (i.) yağmur

y.+lar 22b/11

Yaḥyā (İ.) Kur'an'da adı geçen, İsrâiloğulları'na gönderilen bir peygamber. → DİA, 2013, C: 43, 232-234

Y.+ø

yā ... Yaḥyā 4b/04 → yā

Y. Peygamber 4b/06 → Peygamber

Y. Peygamber 'a.s. 4b/01 → Peygamber,
'a.s.

Y. Peygamber'e 4b/03 → Peygamber

yāhūd *Far. (e.)* veya

y. 46b/09, 67a/13, 67b/01, 68a/03, 68a/11,
68b/06

Yahūdī (*İ.*) Musevî

Y.+ø

Y. idi 6a/12 → i-

Y.+lerinden

Y. imiş 5b/07 → i-

Y.+ler 67a/12, 67b/08

Y.+lerden 67a/13

yak-

1. ısı veya ateş etkisine maruz kalıp hasar görmesine, yanmasına neden ol-

y.-ar 13b/02

y.-arise 12b/13 → i-

y.-arsın 13a/04

y.-aruz 27b/02

y.-asın 11b/09

y.-dı 13a/03, 43a/03

y.-ma 39a/11

y.-masun 32a/16

y.-mayam 49a/14

y.-maz 25a/10

y.-mazuz 27b/02

2. yanmasını sağla-, tutuştur-

y.- ıvırdım 50b/05, 50b/05, 50b/06, 50b/07
→ vir (8.)

3. (*yf-*)

göñül yak- perişan et-; acı, ıstırap ver-

göñlümi yak-

... -duñ 39a/10-11 → göñül

yaka (*i.*) elbise yakası → BP 644.

y.+sını 35b/03

yakın arada az mesafe bulunan

1. (*zf.*)

y.+ø

y. geldi 5a/12 → yakın

y. geldiler 5b/05 → yakın

y. gelecek 55b/14 → yakın

y. olsam 9b/14 → ol-

2. (*s.*)

y.+dur 49b/07, 49b/08, 49b/08, 49b/09

y.+larda 52a/13

Yakūb (*İ.*) İsrailoğulları'nın atası olan

peygamber → DİA, 2013, C: 43, 274-276

Y.+ø

Y. Peygamber 3b/09 → Peygamber

Y. Peygamber'e 19b/04 → Peygamber

yākūt *Ar. (i.)* değerli bir taş

y.+dan 17b/02, 29b/07, 29b/09, 29b/11,
29b/12

y.+dandur 48b/16

y.+ile 59a/11 → +(yI)lA

yala- dili üzerinde gezdirmek suretiyle ye-

y.-duğı 7a/14

yalan (*i.*)

1. asılsız, uydurma, gerçek dışı

y. midur 42a/05

2. gerçeğe aykırı, asılsız söz

y.+ø

y. söyleme- 64b/04-05 → söyle-

y. söylemedüm 59b/01 → söyle-

y. söylememişdi 59a/12 → söyle-, ø.-di

yalan yire: gerçeğe uygun olmayarak, boş
yere 64a/10, 64a/10, 67b/04

yalancılık (*i.*) yalancı olma durumu

y.+ø 59b/04

yalıñu[z] (*s.*) boş, kimsesiz → yālñuz, yañuz

y.+ø 34b/01

yalıñuz (*e.*) sadece → yalıñu[z], yañuz

y. 4a/15

yapayalıñuz (*s.*) yapıyalmaz, tek başına

y.+ø 34a/14

yalvar- ısrarla iste-, aciz kal-

y.-varalar 33a/15

yama (*i.*) delik veya yırtık bir yeri kapatmak,

onarmak için kullanılan parça

y.+lı 26a/06

y.+lu 26a/08

y.+sı

y. olmaya 29b/07

yan (*i.*)

1. kat, nezd, huzur

y.+ına 13b/05, 57a/01

y.+uñ 22a/14

2. birlikte olma ifade eder

y.+ına 54a/04

yañ (*i.*) taraf, yön, cihet

y.+ø 37a/03, 37a/03

y.+a 32b/06, 68a/06

y.+adur 68a/05

yan- ısı ve ışık yayarak yok ol-, kül hâline gel-

y.-a

y. gide 15b/14 → git- 2.

y.-mağ 16a/03

y.-masun 22a/01

y.-mış 63a/11

yañı *Ar. (e.)* şu anlatılmak isteniyor ki, demek

ki, demek olur ki, sözün kıyası; yani

y. 1b/06, 1b/08, 1b/13, 2a/03, 2a/06,

4a/15, 2b/12, 2b/15, 3b/09, 4b/11, 4b/12, 6a/16, 7a/09, 7a/11, 7b/04, 8b/08, 8b/09, 9b/17, 11a/04, 11a/12, 11b/01, 11b/02, 12a/02, 12a/02, 12a/03, 15b/02, 16b/14, 17a/01, 17a/03, 17a/06, 18b/02, 18b/12, 20a/13, 21b/07, 23b/04, 24b/04, 24b/12, 25a/05, 25a/07, 25a/09, 28b/01, 29a/05, 29a/07, 29a/10, 29a/13, 30a/13, 30b/02, 30b/12, 32b/11, 37a/09, 39a/05, 41b/06, 43b/11, 43b/12, 45a/07, 46a/10, 46b/10, 46b/12, 48b/09, 49a/13, 54b/04, 56a/02, 56a/08, 57b/10, 57b/15, 65a/11 [=64]

yağuz (zf.) tek başına → yalnızuz, yalnızu[z]

y.+ø 3a/11

yap (zf.) → yapça

yap yap (ikl., zf.) yavaş yavaş 50b/09, 57a/01

yap-

1. yapı olarak kur-, bina ve inşâ et-
y.-duğ 47b/02, 47b/02, 47b/02
y.-mişlardur 47a/13
y.-uğ 17a/14
2. yerine getir-, ifâ et-
[y.-arsağ] 60a/06
3. (yf-)
göñül yap-: hoşnut et-, sevindir-
göñlin yap-

... -mağıla 51a/14 → göñil, +(yI)lA

yapça (zf.) yavaş, yavaşça → KBS 1064; yavaş, sessizce → BP 657.

yapça yapça (ikl., zf.) yavaş yavaş, usul usul
7b/02, 5b/04

yapış-

1. sıkı sıkı tut-, bırakmamak üzere
yakala-, sarıl-
y.-a 32a/12, 63a/11
y.-up 63a/15, 63b/01
2. aralık bırakmayacak şekilde bitiş-
y.-up 51a/08
3. (yf-)
günâh yapış-: günahlı ol-
... -maya 37b/04 → günâh

yaprak (i.) yaprak

y.+ı (nn) 60a/02

yâr Far. (i.) sevgili, dost

y.+e

çihâr-ı y. 30a/03 → çihâr

y.+ı

çihâr-ı y. 58a/01 → çihâr

y.+üğ

çihâr-ı y. 30a/09 → çihâr

yar- yar-, kır-, zarar ver-

y.-dı 52b/01

yara (i. mec.) üzüntü, acı, dert

y.+sı 56a/06

yara- yarar sağla-, faydalı ol-

y.-mayana 17a/11

y.-maz 30a/05, 43b/14, 43b/16, 53a/02, 53a/03, 53a/04, 59b/04

yaradıcı (i.) yaratıcı, Allah

y.-ıcıyın 16b/15

yaradıl- yaratmak işi yapıl-, halk edil-, var edil-

y.-mış 30a/01

y.-mışdan 63b/01

yaramazlık (i.) yaramaz olma durumu

y.+uğ 37a/07

yâran Far. (ç. i.) dostlar

y.+dan 39b/11

yarat-, -d yoktan var et-, halk et-

y.-acağum 17a/07

y.-an 21a/08, 48b/09

y.-dı 17b/04, 48b/02, 48b/11

y.-dum 48b/04, 60b/04

y.-duğ 11b/08

y.-dup 17a/04, 20a/14

y.-ıcıyın 16b/15

y.-mağsuzın 60b/03

y.-urmuşsin 17a/01 → ø.-

yarı (i.) bir bütünün iki eşit parçasından her biri

y.+sında 36b/15

yarıl- (yf-)

yüregi yarıl- canı çok sıkıl-

... -dı 9a/04-05 → yürek

yarın (zf.) içinde bulunulan günden sonraki gün

y.+ø 14a/04, 14a/09

bugün-y. 54a/01 → bugün

yarlığa- (Allah için) bağışla-, mağfiret et-, affet-

y.-ø 4a/12, 39a/08, 63b/06

y.-dı 3a/07

y.-dum 4a/16, 46a/03, 54b/07, 55a/11, 63b/07

y.-mayayın 4a/13

y.-maz 4b/13, 11a/05

y.-r 4b/16, 11a/06, 60a/01, 60a/07

y.-rdı 55a/02 → ø.-dı

y.-rsağ 4a/07-08 → ø.-sa

y.-rın 11a/15

y.-sın 18b/06

y.-ya 4b/12, 13a/06, 37b/13,

y.-yam 17b/01

yarlıgan- (Allah tarafından) bağışlan-, affedil-

y.-ur 16b/12

yas (i.) ölünün arkasından üzülmeye, matem; yas

y.+dan

y. çıkup 34b/03 → çık-

yaşduķ (*i.*) yastık → yastuķ

y.+ø

y. eyledi 38b/15 → eyle-

yastuķ, -ġ (*i.*) → yaşduķ

y.+umuz 26a/11

yaş₁ (*i.*) doğuştan itibaren geçen ve yıl birimiyle

ölçülen zaman

y.+ında 6b/07, 12b/10

y. idi 6b/02, 12b/10 → i-

y.+uñ

y. uzadı7a/11 → uza-

yaş₂ (*i.*) göz yaşı

y.+ile 51a/12 → +(yI)lA

yaşıl (*s.*) yeşil

y.+ø 29b/11, 42a/16, 61a/06

yaşıt (*i.*) aynı yaşta olan kimselerden her biri

y.+ø 6b/03

y.+ı (nn) 6b/05

yaşmacuķ (*i.*) âlimlerin yaşmaklarıyla (örtü)

dalga geçmek için kullanılan istihza sözü

y.+ø 68a/13

yaşmak (*i.*) örtü

y.+ına 68a/13

y.+ından 65a/14

yat-

1. geceyi geçirmek için bir yerde kal-

y.-dı 13b/12

y.-dılar 14a/10

y.-urdu 55b/13 → ø.-di

y.-uruz 26a/11

2. bir tarafa doğru eğil-

y.-ur 3a/13

y.-urun 3b/07

3. âtil durumda ol-, bekle-

y.-maġıla 8b/03 → +(yI)lA

4. uyu- veya dinlenmek için yataġa gir-

y.-duġı 59b/14

5. mezarda gömülü ol-

y.-maķdan 19a/06

6. uyu- veya dinlen-

beşikde y.-madum mı 22b/03

7. boylu boyunca uzan-

y.-dum 23a/02

yatur- yatık duruma getir-, eġ-

y.-ø

y. kaldurdılar 3b/01 → kaldur-

yavru (*i.*) küçük olan, büyümemiş olan hayvan

y.+cuġı 3a/02

yavuz (*s.*) fena, kötü

y.+ø 59b/04

yayan (*zf.*) yürüyerek, yaya

y.+ø 21b/03

yaz- söz, düşünce ve benzerini belli işaret ve harflerle bir yere geçir-

y.-dum 52a/09

y.-duķları 16b/08

y.-uñ 38a/08

y.-up 16b/07

yazıl- yazmak işi yapıl-

y.-a 61b/01

y.-mış 52a/02, 52a/02, 52a/03, 52a/05

y.-mışdur 46b/12, 51b/16

y.-mış mı 51b/16, 52a/03

yazuķ (*i.*) hata, günah, kusur → ÖTS/5 5267

y.+ı

y. olmaya 29b/07 → ol-

ye-

1. ye-

y.-me 21b/12

y.-medi 42a/04

y.-mege 32a/05

y.-mek 36a/07

y.-memek 64a/09

y.-meyem 22a/07

y.-rdi 21b/06 → ø.-di

y.-yüp 49a/03, 56b/12

2. (*yf-*)

ribā ye-: fāiz ye-

... yeme- 64a/09 → ribā

yedür- → yidür-

y.-di 21a/02

yedi (*s.*) yedi

y.+ø 10a/03, 10a/15, 10b/01, 17a/12, 17a/15,

19a/10, 26b/06, 30a/01, 58a/15

y. baş virdi 29a/06 → baş, vir-

yedinci (*s.*) yedi sayısının sıra sıfatı

y.+ø 8a/13, 15b/06

yeg (*zf.*) iyi, üst, üstün, hayırlı → KBS 1145.

y.+ø 4a/04, 22a/11, 38a/08

y.+dür 7b/14, 7b/15, 8a/02, 8a/02, 8a/05,

10a/05, 8a/07, 8a/08, 8a/10, 8a/11, 8a/13,

8a/14, 8b/01, 8b/02, 8b/06, 8b/07,

65b/04, 68a/10 [=18]

ye'is *Ar.* (*i.*) ümitsizlik

y.+ø

y. virdi 46a/01 → vir-

yek *Far.* (*s.*) tek, bir

y.+ø

y. päre ola 29b/07 → päre, ol-

y. şenbih 19a/12-13, 19b/13 → şenbih,

yekşenbih

yek-dāne *Far.* (*s.*) eşi olmayan, tek

y.+dür 2a/10

yek-şenbih *Far.* (*i.*) birinci gün, pazar günü

y.+ø 19a/12, 19b/13

yelte- teşvik et-, özendir- → ÖTS/5 5283.

y.-r 45a/11

yemek (i.) yemek

y.+ø 50b/11

Yemen (İ.) *Kızıldeniz'e ve Hint Okyanusu'nun Aden körfezine kıyısı olan Yemen kuzeyden Suudi Arabistan, doğudan Uman ile komşudur. Bâbülmendep Boğazı ile Afrika kıtasından ayrılır.* → DİA, 2013, C: 43, 410

Y.+ø 24b/05

yemiş (i.) meyve, kuruyemiş

y.+cigünden 46a/05

y.+lerinden 27a/05

yer (i.)

1. belli bir iş için ayrılmış alan

y.+idür 25a/06

y.+inde 11b/14

y.+ini 62b/11

2. bir nesne veya kimsenin kapladığı yahut kaplayabileceği boşluk, bulunduğu mahal

y.+inden 32b/10

3. karşılığında, mukabilinde

y.+ine 57b/11

4. mevki, mahal

y.+e 1b/09, 13b/03, 65a/13

5. ayakların altında bulunan yüzey, zemin

y.+dekilere 2b/14

y.+ile 16a/07 → +(y)İlA

yerin- üzülmek, esef et-

y.-ür 4a/08

yet-

1. elver-, kâfi gel-

y.-mez 10b/05

y.-mez mi 43a/03

2. ulaş-, eriş-, vasıl ol-

y.-düm 42b/07

yetim Ar. (s.) babası ölmüş (çocuk)

y.+ø 64a/09

y.+ler 31a/09, 47b/02.

yetiş- ulaş-, vasıl ol- → yitiş-

y.-di 2a/09, 11b/13

y.-diler 3b/01

y.-e 5b/09

yetmiş üç (s.) yetmiş ikiden sonra yetmiş

dörtten önce gelen sayı

y.+ø 12b/09

yevm Ar. (i.) gün

yevmü'l-ıraşât Ar. (i.) kıyamet günü

y.+ø 1b/05

yevmü'l-eḥad Ar. (i.) ilk gün, pazar günü

y.+dür 19a/13

yevmü'l-erba'a Ar. (i.) dördüncü gün

çarşamba günü

y.+dur 19b/03

yevmü'l-ıgneyn Ar. (i.) ikinci gün, pazartesi

y.+dür 19a/15

yevmü'l-mezîd Ar. (i.) bereketli gün

y.+dür 18a/13

yevmü's-sebt Ar. (i.) cumartesi günü

y.+dür 19a/11

yevmü's-sülaṣā Ar. (i.) salı günü

y.+dur 19b/01

yeyni (zf.) ehemmiyetsiz → ÖTS/5 5312.

y.+ø 68b/03

yezek (i.) asker müfrezesi, karakol → YTS/255; asker öncüsü, karakol → BP 685.

y.+ø

y. virin 53b/13 → vir-

yı/yi-, i- fiili, cevher fiil, ek fiil → ø-, ı-/ i-/y-

yı-dı: ek fiilin hikâye kipi

hırka+yı-dı 26a/02

bu+yı-dı 4a/03, 4a/07, 47b/13, 59b/06

oğlu+yı-dı 41a/06

varmı+yı-dı 36b/10

yı-sa: ek fiilin şart kipi

cum'a namâzın kıldı+yı-sa 18a/07

ezân oku+dı+yı-sa 17b/13

hâşıl oldu+yı-sa 17b/12, 17b/15, 18a/02

hütbe oku+dı+yı-sa 17b/16-18a/01

nâzil oldu+yı-sa 29a/03

sordı+yı-sa 6b/08

yı-mış: ek fiilin rivayet kipi

bu+yı-mış 21b/07

yi-di: ek fiilin hikâye kipi

harâmî+yi-di 55b/13

kimse+yi-di 20b/08, 62a/07, 65b/05

öyle+yi-di 47b/05

yol kesici+yi-di 55b/13

yi-dü: ek fiilin hikâye kipi

fâni+yi-düm 27b/13

yi-miş: ek fiilin rivayet kipi

birisi+yi-miş 52b/06

yi-se: ek fiilin şart kipi

âşî+yi-se 55a/02

ehl-i kıble+yi-se 62b/05-06

girdi+yi-se 53b/10

geldi+yi-se 57a/02

imâmlık itdi+yi-se 18a/03

kabûl eyledi+yi-se 51b/01

ne+yi-se 46a/06

yıgılın- çekin-, kaçın-, nefsin men et- →

YTS/255; uzak dur-, çekin-, kaçın- → BP 687.

y.-abilürdin 59b/03 → bil (6.)

y.-mazlar 60b/03

yıkıl-**1. devril-**

y.-dı 41b/07
y.-up 52b/06

2. harap ol-, mahvol- perişan ol-

y.-miş 13b/11

yıl (i.) sene, sal

y.+ø 6b/08, 6b/09, 6b/10, 6b/13, 6b/15,
9a/07, 12b/07, 13a/05, 16a/10, 19a/06,
20a/14, 22b/02, 31b/07, 31b/07, 31b/08,
49b/12, 54b/14, 55a/10, 60b/04, 62b/11,
63a/04, 63b/03, 63b/06 [=23]

y.+da 21b/04

y.+dan

y. sonra 63b/13 → sonra

y.+dur 12b/11, 13a/04, 16a/01, 26a/09,
31b/04, 62b/14

yılan (i.) yılan

y.+lar 63a/10, 63a/12

yıldırım (i.) yıldırım

y.+a

y. çaldurdu 46b/11-12 → çaldur-

yıldız (i.) yıldız → yıldız

y.+ı (nn)

‘Arīḥ y. 19b/01 → ‘Arīḥ

‘Atārid y. 19b/03 → ‘Atārid

Müşterī y. 19b/05 → Müşterī

Şems y. 19a/13 → Şems

yıldura- parıl-da-, ışılda-

y.-dı 48b/07

yıldız → yıldız

y.+ı (nn)

Ḳamer y.+ı 19a/15 → Ḳamer

Zuḥal y.+ı 19a/11 → Zuḥal

y.+lar

y. kadar 60a/02 → kadar

yıllık (s.) üzerinden ... yıl geçmiş

y.+ø 17b/05, 45b/04, 51a/13, 51a/14,
53b/14, 56b/01

yırt- vücudun bir yerini kanatacak şekilde çiz-

y.-am 35b/03

y.-duḡ 35b/01

yırtıcı (s.) beslenmek için diğer hayvanları

dişleri ve tırnakları ile parçalayan (hayvan)

y.+ø 27a/08

yi- → ye-

y.-ø 21b/12

y.-seydüm 27a/05 → y.-dü

y.-me 21b/11

y.-rken 27a/15 → ø.-ken

y.-rler 36b/01, 49a/01

y.-rler[di] 54b/13 → ø.-di

y.-ye 49a/03

y.-yelerdi 27a/02 → ø.-di

y.-yeydi 27a/08 → y.-di

y.-yeyin 21b/13

y.-yici 68b/01

2. (yf-)

ḥarām yi-: Allah'ın yasakladığı şeyleri,

parayı sarf et-, kullan-

... -se 67a/11 → ḥarām

yidi (s.) yedi

y.+ø 7a/14, 30a/01

yidi biḡ (s.) yedi bin

y.+ø 7a/07, 31b/04

yidi yüz (s.) yedi yüz

y.+ø 29a/07

yidür- ağzına verip besle-, yedir-

y.-ür 21a/01

yigirmi (s.) yirmi

y.+ø 6b/09, 12b/05, 29b/07, 53a/07

yigirmi altıncı (s.) yirmi altıncı

y.+ø 49b/06

yigirmi beşinci (s.) yirmi beşinci

y.+ø 48a/17

yigirmi beşer (s.) yirmi beşer

y.+ø 55a/03

yigirmi birinci (s.) yirmi birinci

y.+ø 44a/10

yigirmi dört biḡ (s.) yirmi dört bin

y.+ø 19a/10,

yigirmi dördüncü (s.) yirmi dördüncü

y.+ø 47a/08

yigirmi ikinci (s.) yirmi ikinci

y.+ø 45a/05

yigirminci (s.) yirminci

y.+ø 43a/09

yigirmi sekizinci (s.) yirmi sekizinci

y.+ø 53a/01

yigirmi üçüncü (s.) yirmi üçüncü

y.+ø 46b/01

yigirmi yidinci (s.) yirmi yedinci

y.+ø 51b/11,

yigit (i.) delikanlı, genç adam

y.+ø 10b/12, 13b/05, 13b/08, 13b/10,

13b/14, 14a/03, 14b/10, 15a/06, 15a/16,

36a/06, 36a/11, 38b/08, 38b/10, 38b/12,

38b/13, 39a/13, 39b/06, 41a/12, 41b/04,

42b/02 [=20]

y. oluḡ 49b/01 → ol-

y.+dür 47b/14

y.+e 39b/07

y.+i (nsn) 14a/12, 36a/08, 36a/09, 37a/02,
38b/10

y.+ler 31b/15, 32a/10

y.+üḡ 36b/10

yıl (*i.*) yel, esinti, rüzgār

y.+ø 50b/08

yimecük (*i.*) yiyecek, aş

y.+ø

y. ideyin 36b/12 → it-

yine (*zf.*) bir daha, tekrar, gene

y.+ø 7b/03, 9a/06, 9a/11, 10a/14, 13a/04,
14b/06, 17b/03, 19a/01, 22a/02, 22a/04,
22b/01, 22b/05, 24b/08, 27b/01, 29a/11,
30a/11, 32a/06, 33a/04, 33a/14, 36b/14,
36b/15, 38a/12, 38a/14, 38b/11, 40a/14,
40a/15, 40a/15, 42a/11, 42b/12, 42b/13,
43b/15, 50a/03, 50a/03, 50a/05, 50a/05,
56a/08 [=36]

yiñi ay: hilal

y.+ø 30b/12

yir (*i.*) → yer

1. mevki, mekan, mahal

y.+ø 22b/09

igne bırakacak y. kalmamış 24b/01

→ igne, bırak-, kal-

y.+de 13b/11, 20b/05, 23b/01, 41a/11,
49b/14, 52b/01, 63a/09, 64b/02, 65b/06

y.+den 36a/11, 41a/02

y.+e 14b/08, 18b/04, 18b/05, 22b/06,
25b/03, 30a/01, 30a/02, 39b/03, 41b/12,
42a/09, 42b/05, 68a/08

y.+idür 49a/04

y.+imüz 27a/13

y.+inde 65b/10

y.+inden 65b/01

y.+ine 63b/11

y.+lerde 22b/05

y.+ünj 53b/08

2. zemin

y.+ø 23a/13, 43b/04, 43b/04

y.+e 10a/05, 41a/03, 43a/03, 43b/04, 44b/13,
52b/06

y. berāber eylediler 66b/06 → berāber
eyle-

3. bir nesne veya kimsenin kapladığı yāhut

kaplayabileceği boşluk, bulunduğu mahal

y.+ø 22a/15, 22a/16, 22a/16

y.+e 22a/14

4. zeminin içi, toprağın altı

y.+ø 58a/15

y.+de 19a/06

y.+ünj 3a/10

5. dünya

y.+ø

y. ehli 30a/01, 39b/13, 39b/14 → ehl

y.+e 22a/11

6. ... adına

y.+ine 63a/01

y.+üne 63b/10

7. bir olayın geçtiği/geçeceği bölüm, alan

y.+dür 24b/14

8. bölüm, kısım

y.+de 26a/01, 26a/06

9. taraf, yön, cihet

y.+den 14b/02, 15b/03, 15b/11

10. konuyla ilgili olarak

y.+de 19b/13, 34a/09

11. durum, konum

y.+de 44b/03, 64b/05

viryüzi (*bir. i.*) dünya

y.+ø 43b/02

y.+nde 16b/14, 17a/02, 17a/14, 17b/02,

17b/06, 17b/12, 18a/02, 18a/06, 20a/11,
23b/04 [=10]

yit- kâfi, bir husus için yeterli ol-

y.-er 57b/05, 57b/06

yiter

1. (*zf.*) kâfi

y.+ø 32a/06, 51b/02

2. (*s.*) çok

y.+ø 53b/03

3. (*zf.*) çok

y.+ø 22b/05

yitiş-

1. ulaş-, vasıl ol- → yetiş-

y.-ø 6a/07

y.-di 12a/14, 65b/13

y.-dünj 59a/14

y.-dünjüz 48a/09

y.-icek 59a/12

y.-sün 6a/08

y.-üp 26a/15

y.-ür 44b/03

2. (*yf-*)

şekāvet yitiş-: kötü yaratılışlılığın baş

göstermesi, kötü iş işleyecek tıynetle ol-

... -üp 53b/06 → şekāvet

yitişdür- ulaştır-, vaktinde hazır olmasını sağla-

y.-di 21a/09, 51b/04

yitmiş (*s.*) yetmiş

y.+ø 16b/06, 60b/07

yitmiş bin (*s.*) yetmiş bin

y.+ø 26b/07, 65a/01-02

yitmiş kerre bin (*s.*) yetmiş bin

y.+ø 26b/08, 26b/08, 26b/09, 26b/10,

26b/11, 26b/11-12, 26b/12, 26b/13

yiyecek (i.)

1. yenmeye elverişli olan her şey
y.+ø 65b/07
y. eyle 36b/08 → eyle-

2. (s.) yenmeye elverişli
y.+ø 28a/09

yoğsa (e.) → yoğsa (3.)

y. 4a/08

yoğsa (e.) → yoğsa

1. Merak, tereddüt, ümit vb. duyguları ve düşünülen ihtimallerin dışındaki başka bir ihtimali belirtmek için kullanılır; acaba
y. 4b/05, 4b/07, 7b/11, 7b/14, 8a/02, 10a/05, 8a/07, 8a/10, 8a/13, 8b/01, 8b/06, 11b/14, 22a/02, 23a/13, 23b/08, 25b/05, 41b/01, 42a/05, 45a/08, 61b/08, 63a/14 [=21]
2. (e.) Soru cümlelerinde kesinlik kazanmamış iki fikri anlatan kelimelerin arasına getirilir.
y. 3a/09, 12b/15, 23a/04, 23a/06
3. (e.) ters bir ihtimal anlatır; aksi takdirde
y. 25b/13, 36b/12, 38b/09, 45b/12

yok, -ğ

1. (i.) mevcut olmayan, bulunmayan şey, nesne veya kimse
y.+ø 3b/12, 15a/06, 34a/14, 34b/01, 34b/01, 36a/07, 38b/13, 38b/14, 46b/05, 49a/15, 49b/01, 49b/01, 50b/08, 50b/08 [=14]
y.+ø-dı 61b/11 → ø.-dı
y.+ı-dı 5b/10 → ı.-dı
y.+ı-mış 7a/13 → ı.-mış
y.+dan 48a/02, 48a/03
y.+dur 3b/11, 7a/09, 7a/14, 11b/15, 18a/09, 19a/01, 23b/05, 25b/10, 28a/11, 28b/05, 32b/04, 36a/13, 38b/12, 46b/01, 47b/08, 48a/01, 48a/10, 50b/14, 55a/13, 66b/07 [=20]
2. (e.) hayır
y. 12b/13, 38a/15, 51b/16, 52a/03, 52a/06

yokarı (i.) → yokarı (1.)y.+ø
aşağa y. 65b/10 → aşağı**yokarı (i.) → yokarı**

1. bulunulan yere göre seviye bakımından daha yüksekte olan veya daha yüksek kabul edilen taraf yahut bu tarafta bulunan şey
y.+ø 31a/15, 32a/07
y. olanlar 2b/15-16 → ol-
y.+durur 3a/13
2. (yazı ve söz için) daha önceki kısım, üst
y.+da 52a/10
3. (din) manevi seviyenin daha yükseği
y.+ya 64b/04

yol (i.)

1. bir şeye ulaşmak için takip edilen seyir
y.+ø 5b/01
y.+da 4b/03
y.+ı (nn) 2a/09
y.+ına
Hak y. 23a/15, 29a/05, 29a/13 → Hak
y.+uğa 47b/01
y.+uğda 47b/12
 2. çare, vasıta
y.+ø
y. gösterdiğ 14a/15 → göster-
 3. içinden, üzerinden geçilen yer, tarık, rah
y.+ø 28b/03
y. oldı 17b/05
y.+da 28a/15, 58a/15
y.+dan 35a/06
y.+ı (nn) 18b/01
y.+ı
bir y. tutdı 65b/12 → bir, tut-
y.+uğ 28b/06
- yoldaş (i.) yol arkadaşı**
y.+ø
y. olmadum 66a/04 → ol-
y.+larıyla 38a/14-15, 55b/14 → +(yI)lA
y.+laruğ 53b/05
y.+larundan 53b/10
- yoldaşlık (i.) yol arkadaşlığı**
y.+ø
y. eyledi 44b/05 → eyle-
y. idüp 59a/01 → it-
- yol kesici (i) soygun yapan, yol vuran**
y.+yidi 55b/13 → i-
- yönel-** belli bir yöne doğrul-, yüzünü o yöne çevir-, teveccüh et-
y.-se 12b/05
- yöre (i.) bir bölgenin belli bir yeri içine alan sınırlı bölümü, dolay, havali**
y.+lerinde 52a/11
- yöri-** yürü- → yörtü-
y.-di 5b/04
y.-rdi 5b/03 → ø.-dı
- yörü-** adım atarak ilerle- → yöri-
y.-ø 32b/11
y.-memek 64a/13
y.-mek 12b/04
y.-rdi 54b/10 → ø.-di
y.-rdüm 35a/07 → ø.-dü
y.-rken 3a/01, 21a/05 → ø.-ken
y.-se 44b/02
y.-yüp 55a/05
y.-yüvirdi 5b/06, 13b/11 → vir (8.)

yu- yıka-
 y.-ø 39b/03
 y.-mak 7a/15
 y.-yaydı 39a/03 → y.-dı
 y.-yup 7a/14
yumuşak (s.) yumuşak
 y.+ø 27a/13
yumuşan- yumuşak duruma gelmek, yumuşa-
 y.-dı 5a/12
yut- içine alıp yok et-
 y.-ar 23a/14
yuvala- yuvarla-
 y.-dı 40b/15
 y.-sun 40b/10
yuvalak (s.) yuvarlak
 y.+ø 40b/11
yüce (i.) yüksek, büyük, ulu, mertebesi üstün
 y.+ø 32b/07, 68a/08
 y.+lerde 27a/06
yürek (i) insanın bütün duygularının kaynağı ve
 manevi varlığının merkezi, gönül
 y.+cügi
 y. şafâ süre 39a/15 → şafâ, sür-
 y.+i (nn)
 y. yarıldı 9a/04-05 → yarıl-
 y.+üm
 y. döymedi 50b/15 → döy-
yüz₁ (i.)
 1. surat, çehre
 y.+in 6b/12
 y.+ini 61a/05
 y.+ine 48b/06, 65a/07
 y.+inüñ 38a/10, 38a/12
 y.+leri 3a/12, 31a/06, 31a/06, 33a/12
 36a/04, 33a/10, 30b/11, 65a/07
 y.+lerin 32a/16
 y.+lerine 32a/14
 y.+lerile 32a/16 → +(yI)lA
 yüzi kara: bir ayıbı, kusuru olan 57a/16
 yüzleri kara 31a/06
 yüzi kıyı → yüzünñ üzerine 48a/01
 yüzi üzerine → yüzünñ üzerine 41b/07,
 47b/08
 yüzünñ üzerine: yüzü yere gelecek
 şekilde, yüzükoyun 26b/16
 2. kumaş, deri vb.nin dışa gelmek üzere
 dokunmuş, hazırlanmış düzgün tarafı
 y.+inde 26a/11
yüz₂ (i.) yüz birden önceki sayı
 y.+ø 28b/06, 36b/07, 36b/08, 36b/11,
 36b/13, 37b/14, 49a/03
 y.+er 29a/06
 y.+ini 28b/13

yüz₃ (i. mec.) cihet, yön, taraf
 y.+ine 61a/07

yüz₄ (e.) nedeniyle, sebebiyle
 y.+den 23a/12

yüz bin (s.) yüz bin
 y.+ø 61b/01

yüz dört (s.) yüz dört
 y.+ø 8b/14, 8b/14

yüz yigirmi (s.) yüz yirmi
 y.+ø 49a/06

Z (z, ẓ, Ẕ, ẖ)

ẓabt Ar. (i.) kendini tutma
 z.+ø

z. olıcak 26b/02 → ol-

zafer Ar. (i.) savaşta kazanılan galibiyet, nusret
 z.+ø

z. vir 44b/13 → vir-

za'firān Ar. (i.) safran bitkisi
 z.+dandur 48b/15

zāhid Ar. (i.) züht, takva sahibi, dindar, müttaki
 z.+ø

imām-ı z. Ebü Müftīdan 11b/06 →

imām, Ebü Müftīdan

z. giçinür 66b/04 → giçin-

z.+lerinden 3b/09

zāhir meydana olan, görünen, açık, belli
 1. Ar. (i.)

z.+ø

z. oldı 13a/13 → ol-

z. olup 48b/05 → ol-

z. olur 37a/07 → ol-

z.+ine 24a/07

2. (s.)

z.+ø 47b/04

Zahrī Ar. (i.) "Fetvā-yı zahiriyye"nin müellifi
 Zahirüddin el Buhari

Fetvā-yı Z.+de 68a/01, 68a/07 → Fetvā-yı

Zahrī

Fetvā-yı Z.+nde 68a/11 → Fetvā-yı Zahrī

zaḥm Far. (i.) yara
 z.+ın 56a/05

zaḥmet Ar. (i.) sıkıntı, eziyet, güçlük, zorluk
 z.+ø

z. bulursuñ 2b/17 → bul-

z. çekdükdən sonra 38b/01 → çek, sonra

z. idersen 2b/17 → it-

z.+ler 8a/12

za'f Ar. (s.) güçsüz kuvvetsiz

z.+ø 32b/08, 39a/06, 39a/09

z.+dür 33a/03, 33a/04

z.+lerdür 29a/08, 29a/11, 32b/11

za'iflik *Ar.+T. (i.)* zayıflık

z.+ø 39b/11

zakûm *Ar. (i.)* zakkum, zehirli ağaç, ağuş ağacı

z.+ø 27a/15, 32a/05

zâlim *Ar.* zulüm ve haksızlık yapan (kimse)

1. (i.)

z.+ler 25a/10

z.+leri 27b/02

2. (s.)

z.+ø 52b/04

zâlimîn *Ar. (ç. i.)* zalimler

z.+ø

‘ale’ z-z. 1b/03

zamân *Ar. (i.)* belirtilen vakit, an

z.+ø 10a/06, 41a/08, 65a/11, 66b/06, 68b/06

z.-ı evvelde 54b/08 → evvel

z.+da 4a/17, 4b/02, 8b/04, 15b/11, 21b/06,

23b/02, 65a/07, 65a/13

z.+dur 32a/16, 66b/06

z.+ı (nn) 11b/12

z.+ında 31b/04, 42b/04, 53a/06

z.+ile

mürûr-ı z. 8b/03 → mürûr

z.+uñ 10a/06, 13a/08

bir zamân: bir vakit 68b/06

zan *Ar. (i.)* düşünme, sanma, sanı

z.+ø

z. eyleye 4b/12-13 → eyle-

z. iderin ki 31a/04 → it-

zarar *Ar. (i.)* kayıp, kötü sonuç, ziyan

z.+ø

z. eylemeye 11a/03

z. ider 45b/06

zârî *Far. (i.)* ağlama, inleme

zârî zârî (*ikl., zf.*) hümgür hümgür

z. ağlaşalar 32a/02 → ağlaş

z. ağlaya 32b/13 → ağla

zârîlık *Far.+T. (i.)* yüksek sesle ağlama, inleme

z.+ından 25b/05

z.+lar

z. eyledi 25a/13 → eyle-

z. eyledüğinden 39b/08 → eyle-

z. eylemeyelüm 31b/11 → eyle-

zarûrî (*zf.*) mecburen, zorunlu bir şekilde

z.+ø 41a/07

zâyi *Ar. (i.)*

1. ziyan olmuş, boşa gitmiş (şey)

z.+ø

z. eylemeyüp 10b/08 → eyle-

z. idem mi 10b/09 → it-

2. yitirme, kaybetme

z.+ø

z. itmedüm 52a/08 → it-

zebânî *Ar. (i.)* cehennem bekçisi

z.+ler 10a/08, 32a/11

z.+lere 31a/01

zehî *Far. (ii.)* ne güzel, ne hoş, ne iyi

z.+ø 63b/14

Zehra *Ar. (S.)* parlak (Hz. Fâtıma'nın lakabı)

Z.+ø

Fâtımatü'z-z. 26b/01 → Fâtıma

zekât *Ar. (i.)* zekât ibadeti

z.+ø 31a/12, 55b/06, 55b/06, 64a/07, 67b/03

z.+lar

z. virüp 31a/09 → vir-

ze'l-celâli ve'l-ikrâm *Ar. (s.)* celal, ikram sahibi

z.+ø

yâ z. 62b/12 → yâ

zencîr *Far. (i.)* demir bağ

z.+ø 63a/10, 63a/13

z.+li 31a/05

zerre *Ar. (i.)* çok küçük parçacık

z.+ø 11a/09, 33a/04, 33a/02

mişkâl-i z. 11b/01, 30a/14 → müşkâl

zerre zerre (*ikl., zf.*) minicik minicik

z. pâre pâre eylese 24b/06-07 →

pâre, eyle-

zımnında *Ar. (zf.)* dolayısıyla, için → TS 2655,

OTL 1185.

z.+ında 21a/14

zikir -krin *Ar. (i.)* anma, yâd etme, söyleme

z.+ø

z. eyledi 19a/09 → eyle-

z. ider 43a/14 → it-

z. itmegile 56a/03 → it-

z.+i (nn)

z. olsa iken 34a/06-07 → ol-, i.-ken

z.+in 27a/03, 27a/07, 27a/09

zinâ *Ar. (i.)* nikâhsız birleşme

z.+ø

z. eyleme- 64a/09 → eyle-

z. eylemedüm 59b/01 → eyle-

z. eylemek 59b/04 → eyle-

z. itmege 68a/03 → it-

zindân *Far. (i.)* çok karanlık, sıkıntılı yer

z.+ı (nn) 34b/05, 34b/06

zîrâ *Far. (e.)* çünkü, şundan dolayı

z. 2a/11, 3b/04, 5a/13, 6a/13, 6a/14, 8b/05,

7a/09, 8b/13, 9a/16, 11a/03, 12b/07,

14b/14, 18a/09, 19a/06, 21b/14, 22a/02,

23b/03, 24a/02, 24a/07, 26a/14, 28a/03,

30b/03, 30b/06, 30b/10, 30b/17, 32a/16,

34b/06, 37a/13, 37b/15, 41a/04, 43b/04,

43b/12, 44b/12, 45a/13, 46a/04, 46b/08,

46b/12, 50a/10, 50b/08, 53a/03, 55a/12,

58b/05, 59a/11, 63a/04, 68a/14 [=45]

ziyāde *Ar.*1. (*zf.*) fazla, çok

z.+ø 25a/12, 34a/10, 52a/03

z. eyle 29a/08, 29a/12, 33a/03, 33a/05,

68a/05 → eyle-

z. eylemege 63a/14 → eyle-

z. eylerse 15a/12 → eyle-

z. eylerüz 15a/13 → eyle-

z. eyleyüp 12b/02-03 → eyle-

z. ola 2b/09

z. olsun 59b/07 → ol-

z. olur 19a/04 → ol-

z. olursa 60a/02 → ol-, ø.-sa

2. (*s.*) fazla, çok

z.+ø 18b/14

ziyāfet *Ar. (i.)* yedirip içirme

z.+ø

z. eyleyin 54b/11-12 → eyle-

ziyāret *Ar. (i.)* ...(y)I görmeye gitme

z.+ø

z. idüp 36a/02 → it-

zor *Far (zf.)* zahmet çekerek, güçlükle

z.+ø

z. eylediler 10a/14 → eyle-

Zuhal *Ar. (İ.)* Satürn

Z.+ø

Z. yıldızı 19a/11 → yıldız

zuhur, -hru *Ar. (i.)*1. (*tsvf.*) ilahî sıfat ve isimlerin varlık

suretinde görünmesi

z.+um 17a/10

2. ortaya çıkma

z.+ø

z. eyledi 61a/06 → eyle-

zulmet *Ar. (i.)* karanlık

z.+ø 34a/04, 34a/14

zulüm *Ar. (i.)* eziyet, cevr, cefâ

z.+lerdür 52a/07

zühd *Ar. (i.)* dünyāya rağbet etmeme

z.+iñle 3a/09 → +(yI)lA

zünnār *Ar. (i.)* keşişlerin bellerine bağladıkları

kıldan yapılmış uzun kuşak

z.+ların 62a/10

4.2. ŞEKİL BİLGİSİ DİZİNİ

Bütüncede geçen biçim birimler şu hususlar göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır:

1. Sesbirimsel değişkenleri (İng. Allophone) olan ekler için bir temsilci seçilmiştir. (Dar vokaller için I'nın, geniş vokaller için A'nın, T ya da D ile başlayan eklerden D'nin seçilmesi gibi.)
2. Örneklemde tek bir şekli olan biçim birimler bu şekilleriyle gösterilmiş, kullanılmayan şekillere yer verilmemiştir.
3. Biçim birimler son seslerinden başlanarak sıralanmıştır. Artı, eksi, parantez gibi işaretlere ve boşluklara dikkat edilmiştir.
4. Sese karşılığı olmayan ekler (ø) şekliyle temsil edilmiş, ilk harf olarak kabul edilmiştir.
5. Biçim birimlerin adlarının yanında anlatıldıkları konu başlıkları verilmiştir. Kısaltmalar şunlardır:

agz.: anlatılan geçmiş zaman
bgz.: belirli geçmiş zaman
bf-: birleşik fiil
ç: çokluk
fiye: fiilden isim yapan ek
ffye: fiilden fiil yapan ek
g.: geniş
gç. z.: geçmiş zaman
ggz.: görülen geçmiş zaman
glz.: gelecek zaman
h.e.: ... hâli eki

hik.: hikâye
iiye: isimden isim yapan ek
ifye: isimden fiil yapan ek
iy.: iyelik.
sf-: sıfat-fiil eki
t.: teklik
tf-: tasvir fiili
tmlyn.: tamlayan
z.: zaman/zamanda
zf-: zarf-fiil eki

/+ø/ :It.ş.iye.:1.3.1.2.1.2.2.
/+ø/ :III. t.ş.iye.:1.3.1.2.1.2.2.
/+ø/ :III. ç.ş.iye.:1.3.1.2.1.2.2.
/+ø/ :dilek k. II. t.ş.e. 1.3.1.2.2.1.6.
/+ø/ :dilek k. II. ç.ş.e. 1.3.1.2.2.1.6.
/+ø/ :dilek k. III. t.ş.e. 1.3.1.2.2.1.6.
/+ø/ :ek-fiil tasvir k. 13.2.1.
/+ø/ :ek-fiil hik. k. 13.2.2.
/+ø/ :ek-fiil şart. k. 13.2.3
/+ø/ :ek-fiil riv. k. 13.2.4
/+ø/ :emir k. II. t. ş. e. 1.3.1.2.2.1.5
/+ø/ :emir k. III. t. ş. e.1.3.1.2.2.1.5
/+ø/ :emir k. III. ç. ş. e.1.3.1.2.2.1.5
/+ø/ :ilgi h.e. 1.3.1.2.1.3.8.
/+ø/ :kaynak h.e. 1.3.1.2.1.3.12.
/+ø/ :miktar h.e. 1.3.1.2.1.3.13
/+ø/ :niteleme h.e. 1.3.1.2.1.3.14.
/+ø/ :özne h.e. 1.3.1.2.1.3.15.
/+ø/ :seslenme he. 1.3.1.2.1.3.17.
/+ø/ :sözde nit. h.e. 1.3.1.2.1.3.19.
/+ø/ :tamlanan h.e. 1.3.1.2.1.3.21.
/+ø/ :yalın h.e. 1.3.1.2.1.3.26.
/+ø/ :yükleme h.e. 1.3.1.2.1.3.32.
/+ø/ :yüklem ismi h.e
1.3.1.2.1.3.33.
/+ø/ :z. bulunma h.e 1.3.1.2.1.3.5.
/+ø/ :bağ-fiil 1.3.1.2.2.3.4.
/+ø/ :yetersizlik tf- 1.3.3.2.2.
/+a-/ :ifye 1.3.1.1.2
/-a/ :fiye 1.3.1.1.3.
/-a-/ :ffye 1.3.1.1.4.

/+a/ :bulunma h.e. 1.3.1.2.1.3.5
/+a/ :sebep h.e. 1.3.1.2.1.3.16.
/-a/ :şart zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.7.
/... -a ... -a/ :durum zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.2.
/+A/ :hedef h.e. 1.3.1.2.1.3.7.
/+A/ :ilgi h.e.1.3.1.2.1.3.8.
/+A/ :karşılıklık h.e.
1.3.1.2.1.3.11.
/+A/ :varma h.e 1.3.1.2.1.3.23.
/-A/ :emir kipi 1.3.1.2.2.1.5
/-A/ :dilek k.1.3.1.2.2.1.6.
/-A/ :z. eşitlik zf-e.1.3.1.2.2.3.3.8.1
/-(y)A/ :geniş z. e. 1.3.1.2.2.1.3.
/+(y)A/ :yönelme h.e. 1.3.1.2.1.3.29.
/-(y)A/ :glz. e. 1.3.1.2.2.1.2.
/+ca/ :miktar h.e. 1.3.1.2.1.3.13.
/+ca/ :niteleme h.e. 1.3.1.2.1.3.14.
/+cA/ :iiye 1.3.1.1.1.
/+cA/ :yön h.e.1.3.1.2.1.3.30.
/-(y)In+cA/ :eşitlik zf- e.1.3.1.2.2.3.3.8.1
/-ça/ :fiye 1.3.1.1.3.
/-dUK+çA/ :zamanda sürerlilik zf- e.
1.3.1.2.2.3.3.8.4
/+da-/ :ifye 1.3.1.1.2.
/+da/ :iiye 1.3.1.1.1.
/+da/ :ayrılma h.e. 1.3.1.2.1.3.2.
/+dA/ :bulunma h.e. 1.3.1.2.1.3.5.
/+dA/ :görelilik h.e. 1.3.1.2.1.3.6.
/+dA/ :hedef h.e. 1.3.1.2.1.3.7.
/+dA/ :ilgi h. e.1.3.1.2.1.3.8.
/+dA/ :vasıta h.e 1.3.1.2.1.3.24.
/-mak+da/ :durum zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.2.

/-dUG+I+n+dA/	:z. eşitlik zf-e. 1.3.1.2.2.3.3.8.1	/+şe-/	:fiye 1.3.1.1.2.
/+defa/	:yineleme h.e. 1.3.1.2.1.3.27.	/-mAK iste-/	:istek birleşik fiili 1.3.3.3.1.1.
/+ga-/	:fiye 1.3.1.1.2.	/+ye/	:vasıta h.e 1.3.1.2.1.3.24.
/-ğa-/	:ffye 1.3.1.1.4.	-Ip/Up	:yineleme bir. f- 1.3.3.3.2.
/+ğa-/	:fiye 1.3.1.1.2.	/-ğ/	:fiye 1.3.1.1.3.
/-ma+ğa/	:hdf zf-e. 1.3.1.2.2.3.3.3.	/-ma(ğ)/	:fiye 1.3.1.1.3.
/+la-/	:fiye 1.3.1.1.2.	/-lğ/	:fiye 1.3.1.1.3.
/+(yI)IA/	:birlikt. h.e. 1.3.1.2.1.3.4.	/+lğ/	:iiye 1.3.1.1.1.
/+(yI)IA/	:vasıta h.e 1.3.1.2.1.3.24.	/-ig/	:fiye 1.3.1.1.3.
/+IIA/	:karşılıklılık h.e. 1.3.1.2.1.3.11.	/+ig-/	:fiye 1.3.1.1.2.
/+IIA/	:sebeb h.e. 1.3.1.2.1.3.16.	/+luğ/	:iiye 1.3.1.1.1.
/+(I)IA/	:niteleme h.e. 1.3.1.2.1.3.14.	/+ı/	:varma h.e 1.3.1.2.1.3.23.
/-mA/	:isim-fiil e. 1.3.1.2.2.3.1.	/+ı-/	:fiye 1.3.1.1.2.
/+ına/	:iiye 1.3.1.1.1.	/... -I ... -I/	:durum zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.2.
/-duğ+ı+n+a/	:sebeb zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.6.	/+(y)I/	:yükleme h.e.1.3.1.2.1.3.31.
/+rA/	:iiye 1.3.1.1.1.	/-dI/	:ggze. 1.3.1.2.2.1.1.1.
/+rA/	:yön h.e. 1.3.1.2.1.3.30.	/+mI/	:soru eki 1.3.1.2.1.4.
/-duğ+dan sonra/	:zamanda eşitlik zf- 1.3.1.2.2.3.3.8.1.	/+nI/	:yükleme h.e.1.3.1.2.1.3.31.
/-dUK+dAn sonra/	:zamanda öncelik zf- 1.3.1.2.2.3.3.8.2	/-I/	:fiye 1.3.1.1.3.
/-sa-/	:ffye 1.3.1.1.4.	/-ı-/	:ffye 1.3.1.1.4.
/-sA/	:geniş z. e. 1.3.1.2.2.1.3.	/+Cı/	:iiye 1.3.1.1.1.
/-sA/	:şart zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.7.	/-IcI/	:fiye 1.3.1.1.3.
/-sA/	:zamanda eşitlik zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.8.1.	/-IcI/	:g.z. sf- e. 1.3.1.2.2.3.2.1.1.
/-sA/	:dilek/İstek k. 1.3.1.2.2.1.6.	/-UcI/	:g.z. sf- e. 1.3.1.2.2.3.2.1.1.
/-ağ/	:fiye 1.3.1.1.3.	/+ğı/	:iiye 1.3.1.1.1.
/+ıç/	:iiye 1.3.1.1.1.	/+ğı/	:aitlik h.e. 1.3.1.2.1.3.1.
/-d-/	:ffye 1.3.1.1.4.	/+lı/	:iiye 1.3.1.1.1.
/-d-/	:ffye 1.3.1.1.4.	/+II/	:varlık h.e. 1.3.1.2.1.3.22.
/+e/	:iiye 1.3.1.1.1.	/+(s)I/	:tamlanan e. 1.3.1.2.1.2.1.
/+e-/	:fiye 1.3.1.1.2.	/+i-/	:fiye 1.3.1.1.2.
/-e/	:fiye 1.3.1.1.3.	/-duğ+ı gibi/	:benzerlik. zf- e.1.3.1.2.2.3.3.1
/+(yI)IA bilece/	:birliktelik h.e. 1.3.1.2.1.3.4	/-dUk+lAr+I gibi/	:benzerlik.zf-e. 1.3.1.2.2.3.3.1
/+çe/	:iiye 1.3.1.1.1.	/-düğ+üm gibi/	:durum zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.2.
/+çe/	:niteleme h.e. 1.3.1.2.1.3.14.	/-dig+ün gibi/	:durum zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.2.
/-miş+çe/	:mktr zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.5	/-düğ+ü+ñüz gibi/	:benzerlik. zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.1
/+de/	:iiye 1.3.1.1.1..	/+ci/	:iiye 1.3.1.1.1.
/+de-/	:fiye 1.3.1.1.2.	/+inc(i)/	:iiye 1.3.1.1.1.
/-meg+e/	:hedef zf-e. 1.3.1.2.2.3.3.3.	/-ki/	:fiye 1.3.1.1.3.
/+le/	:yükleme h.e. 1.3.1.2.1.3.31.	/+ki/	:iiye 1.3.1.1.1.
/+le-/	:fiye 1.3.1.1.2.	/+ki/	:aitlik h.e. 1.3.1.2.1.3.1.
/+birle/	:vasıta h.e 1.3.1.2.1.3.24.	/+dA+ki/	:aitlik h.e. 1.3.1.2.1.3.1.
/+ne-/	:fiye 1.3.1.1.2.	/+li/	:iiye 1.3.1.1.1.
/+kere/	:sınırlandırma h.1.3.1.2.1.3.18.	/+rı/	:iiye 1.3.1.1.1.
/+a göre/	:görelilik h.e. 1.3.1.2.1.3.6.	/-di+ceg+i+n+den	:ötürü: sebep zf- 1.3.1.2.2.3.3.6
/+kerre/	:snrlndrm h.e. 1.3.1.2.1.3.18.	/-esi/	:fiye 1.3.1.1.3.
/+bir kerre/	:yetinme h.e. 1.3.1.2.1.3.26.	/+k/	:iiye 1.3.1.1.1.
/+bu kerre/	:yineleme h.e.1.3.1.2.1.3.27.	/-k/	:fiye 1.3.1.1.3.
		/-k/	:fiye 1.3.1.1.3.
		/-k-/	:ffye 1.3.1.1.4.

/+K/	:İ. ç. ş. e. 1.3.1.2.2.2.2.	/-mA+IU ol-/	:yaklaşma bir. f- 1.3.3.3.3.2.
/-ak/	:fiye 1.3.1.1.3.	/-Ul-/	:ffye 1.3.1.1.4.
/-A+cAK/	:glz. e. 1.3.1.2.2.1.2.	/+degül/	:yüklem ismi h.e.1.3.1.2.1.3.32
/-(y)A+cAK/	:isim-fiil e. 1.3.1.2.2.3.1.	/+m/	:İ. t. ş. iy. e. 1.3.1.2.1.2.2.1.
/-(y)A+cAK/	:glz. sf- e. 1.3.1.2.2.3.2.1.3.	/+m/	:İ. t.ş.e. 1.3.1.2.2.2.1.
/-(y)I+cAK/	:z. eşitlik zf-e.3.1.2.2.3.3.8.1	/-m/	:fiye 1.3.1.1.3.
/-ucağ/	:fiye 1.3.1.1.3.	/-m-/	:ffye 1.3.1.1.4.
/-ğak/	:fiye 1.3.1.1.3.	/+(y)Am/	:İ. t.ş.e. 1.3.1.2.2.2.1.
/-mak/	:fiye 1.3.1.1.3.	/-im/	:fiye 1.3.1.1.3.
/-mAK/	:isim-fiil e. 1.3.1.2.2.3.1.	/-Um/	:fiye 1.3.1.1.3.
/-yarağ/	:durum zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.2.	/+Um/	:İ. t.ş.e. 1.3.1.2.2.2.1.
/-yırağ/	:durum zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.2.	/+IUm/	:İ. ç. ş. e. 1.3.1.2.2.2.2.
/-(y)urağ/	:durum zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.2.	/-n/	:fiye 1.3.1.1.3.
/+ek/	:iiye 1.3.1.1.1.	/-n-/	:ffye 1.3.1.1.4.
/-(y)e+cek/	:fiye 1.3.1.1.3.	/+n/	:II. t.ş.iy.e. 1.3.1.2.1.2.2.3.
/-icek/	:glz. sf- e. 1.3.1.2.2.3.2.1.3.	/+n/	:III. t.ş.iy.e. 1.3.1.2.1.2.2.5.
/-ücek/	:z.eşitlik zf- e.1.3.1.2.2.3.3.8.1	/+n/	:III. ç.ş. iy.e.1.3.1.2.1.2.2.6.
/-mek/	:fiye 1.3.1.1.3.	/-an/	:fiye 1.3.1.1.3.
/+rek/	:iiye 1.3.1.1.1.	/+an/	:iiye 1.3.1.1.1.
/-erek/	:durum zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.2.	/+(a)n-/	:ifye 1.3.1.1.2.
/-mAK gerek/	:gereklik k.1.3.1.2.2.1.7.	/-An/	:g. z. sf- e. 1.3.1.2.2.3.2.1.1.
/-sA gerek/	:glz. e. 1.3.1.2.2.1.2.	/+dan/	:ayrılma h.e. 1.3.1.2.1.3.2
/+ık-/	:ifye 1.3.1.1.2.	/+dan/	:bulunma h.e. 1.3.1.2.1.3.5.
/-ık/	:fiye 1.3.1.1.3.	/+dan/	:sebeb h.e. 1.3.1.2.1.3.16.
/+cIK/	:iiye 1.3.1.1.1.	/+dAn/	:iiye 1.3.1.1.1.
/+IİK/	:iiye 1.3.1.1.1.	/+dAn/	:ilgi h. e.1.3.1.2.1.3.8.
/-dik/	:isim-fiil e. 1.3.1.2.2.3.1.	/+dAn/	:karşılaştırm h.e. 1.3.1.2.1.3.9.
/+uğ/	:iiye 1.3.1.1.1.	/+dAn/	:kaynak h.e. 1.3.1.2.1.3.12.
/-uğ/	:fiye 1.3.1.1.3.	/+dAn/	:yükleme h.e.1.3.1.2.1.3.31.
/-uğ/	:fiye 1.3.1.1.3.	/-düg+ı+n+dan/	:sebeb zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.6.
/+cUK/	:iiye 1.3.1.1.1.	/+la-n-/	:ifye 1.3.1.1.2.
/-dUK/	:geç. z. sf- e. 1.3.1.2.2.3.2.2.	/+en/	:iiye 1.3.1.1.1.
/-dUK/	:isim-fiil e. 1.3.1.2.2.3.1.	/-en/	:fiye 1.3.1.1.3.
/+IUK/	:iiye 1.3.1.1.1.	/-me+den/	:g.z. sf- e. 1.3.1.2.2.3.2.1.1.
/+ük-/	:ifye 1.3.1.1.2.	/-me+den/	:zamanda sonralık zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.8.3
/-ük/	:fiye 1.3.1.1.3.	/-düg+i+n+den/	:sebeb zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.6.
/+ük/	:İ. çokluk ş. e. 1.3.1.2.2.2.2.	/-dik+ler+i+n+den/	:sebeb zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.6.
/+l-/	:ifye 1.3.1.1.2.	/-ken/	:karşıtlık zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.4.
/-l/	:fiye 1.3.1.1.3.	/-ken/	:z.eşitlik zf- e.1.3.1.2.2.3.3.8.1
/-l-/	:ffye 1.3.1.1.4.	/-ken/	:z.öncelik zf-e.1.3.1.2.2.3.3.8.2
/+Al-/	:ifye 1.3.1.1.2.	/-men/	:fiye 1.3.1.1.3.
/+el/	:iiye 1.3.1.1.1.	/+(ı)n/	:iiye 1.3.1.1.1.
/-a gel-/	:beklenmezlik tf- 1.3.3.3.2.2	/-(ı)n/	:fiye 1.3.1.1.3.
/-ı gel-/	:tezlik f- 1.3.3.2.3.	/-In/	:fiye 1.3.1.1.3.
/-u gel-/	:beklenmezlik f- 1.3.3.3.2.2	/-In-/	:ffye 1.3.1.1.4.
/+ıl/	:iiye 1.3.1.1.1.	/+Iy/	:tmlyn e.1.3.1.2.1.3.8.
/-Il-/	:ffye 1.3.1.1.4.	/+In/	:İ. t.ş.e. 1.3.1.2.2.2.1.
/-a bil-/	:yeterlilik tf- 1.3.3.2.1.	/+(I)ı/	:II. t.ş. e. 1.3.1.2.2.2.3.
/+cıl/	:iiye 1.3.1.1.1.	/-ma-dı+n/	:durum zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.2.
/-A+cAK ol-/	:tasarlama bir. f-1.3.3.3.3.2.	/-mA+dIn/	:zamanda sonralık zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.8.3.
/-me+li ol-/	:niyetlenme tf- 1.3.3.2.10.		
/-mİş ol-/	:bitirme bir. f-1.3.3.3.3.1.		
/-mUş ol-/	:bitirme bir. f-1.3.3.3.3.1.		

/-ğın/ :fiye 1.3.1.1.3.
 /+nIn/ :tmlyn e.1.3.1.2.1.3.8.
 /+sIn/ :II. t.ş. e. 1.3.1.2.2.2.3.
 /+cI+IAyIn/ :benzerlik h.e.1.3.1.2.1.3.3.
 /+layın/ :miktar h.e. 1.3.1.2.1.3.13.
 /dUK+IAyIn/ :z.eşitlik zf-e.1.3.1.2.2.3.3.8.1.
 /-ğın+layın/ :z.eşitlik zf- e.1.3.1.2.2.3.3.8.1
 /-mak+suz+ın/ :zamanda sonralık zf- e.
 1.3.1.2.2.3.3.8.3
 /-mak+suz+ın/ :karşıtlık zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.4.
 /-in-/ :ffye 1.3.1.1.4.
 /+in/ :zamanda bulunma. h.e.
 1.3.1.2.1.3.5
 /+in/ :vasıta h.e 1.3.1.2.1.3.24.
 /-medin/ :karşıtlık zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.4.
 /-düg+üm+levin/ :durum zf- e.1.3.1.2.2.3.3.2.
 /-düg+in+levin/ :zamanda eşitlik zf- e.
 1.3.1.2.2.3.3.8.1.
 /+un/ :iiye 1.3.1.1.1.
 /-un/ :fiye 1.3.1.1.3.
 /-Un-/ :ffye 1.3.1.1.4.
 /+Uy/ :tmlyn e.1.3.1.2.1.3.8.
 /-(U)y/ :II. ç.ş. e. 1.3.1.2.2.2.4.
 /+ğun/ :iiye 1.3.1.1.1.
 /+nUy/ :tmlyn e.1.3.1.2.1.3.8.
 /+sUn/ :III. t.ş. e. 1.3.1.2.2.2.5.
 /+ün/ :I. t.ş.e. 1.3.1.2.2.2.1.
 /+ün/ :I. ç. ş. e. 1.3.1.2.2.2.2.
 /-e қо-/ :süreklilik tf- 1.3.3.2.4.
 /-yu қо-/ :süreklilik tf- 1.3.3.2.4.
 /-p/ :fiye 1.3.1.1.3.
 /-p-/ :ffye 1.3.1.1.4.
 /-(y)Up/ :durum zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.2.
 /-(y)Up/ :sebeup zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.6.
 /-(y)Up/ :zamanda öncelik zf- e.
 1.3.1.2.2.3.3.8.2
 /-(y)Up/ :bağ-fiil 1.3.1.2.2.3.4.
 /+r/ :iiye 1.3.1.1.1.
 /+r-/ :fiye 1.3.1.1.2.
 /-r/ :g.z e. 1.3.1.2.2.1.3.
 /+ar-/ :fiye 1.3.1.1.2.
 /-Ar-/ :ffye 1.3.1.1.4.
 /-ar/ :şz e. 1.3.1.2.2.1.4.
 /-Ar/ :g.z e. 1.3.1.2.2.1.3.
 /-Ar/ :g.z. sf- e. 1.3.1.2.2.3.2.1.1.
 /+kadar/ :karşılaştırma h.e. 1.3.1.2.1.3.9
 /+ğar-/ :fiye 1.3.1.1.2.
 /+lAr/ :Çokluk Eki 1.3.1.2.1.1.
 /+lAr/ :III. ç.ş. e. 1.3.1.2.2.2.6.
 /+var-/ :fiye 1.3.1.1.2.
 /-r/ :g.z. sf- e. 1.3.1.2.2.3.2.1.1.
 /-ter/ :ffye 1.3.1.1.4.
 /-ır/ :fiye 1.3.1.1.3.

/-Ir/ :g.z e. 1.3.1.2.2.1.3.
 /+kır-/ :fiye 1.3.1.1.2.
 /-ir-/ :ffye 1.3.1.1.4.
 /-(y)I vir-/ :tezlik tf- 1.3.3.2.3.
 /-yI vir-/ :önemsememe tf- 1.3.3.2.3.
 /-(y)U vir-/ :tezlik tf- 1.3.3.2.2.
 /-(yI)yOr/ :şimdiki z e. 1.3.1.2.2.1.4.
 /-e gör-/ :süreklilik tf- 1.3.3.2.1.
 /+ur/ :iiye 1.3.1.1.1.
 /-ur/ :fiye 1.3.1.1.3.
 /-Ur-/ :ffye 1.3.1.1.4.
 /-ur/ :şz e. 1.3.1.2.2.1.4.
 /-Ur/ :g.z e. 1.3.1.2.2.1.3.
 /-Ur/ :g.z. sf- e. 1.3.1.2.2.3.2.1.1.
 /-ar tur-/ :süreklilik tf- 1.3.3.2.1
 /-dUr-/ :ffye 1.3.1.1.4.
 /-mak+da+dur/ :g.z e. 1.3.1.2.2.1.3.
 /-mur/ :fiye 1.3.1.1.3.
 /-üp durur/ :bgz e.1.3.1.2.2.1.1.2.
 /-üp turur/ :bgz e.1.3.1.2.2.1.1.2.
 /-(y)Up tur-/ :süreklilik tf- 1.3.3.2.1.
 /-tUr-/ :ffye 1.3.1.1.4.
 /-epdür/ :bgz e.1.3.1.2.2.1.1.2.
 /-s/ :fiye 1.3.1.1.3.
 /-ş/ :fiye 1.3.1.1.3.
 /-ş-/ :ffye 1.3.1.1.4.
 /+daş/ :iiye 1.3.1.1.1.
 /+eş/ :iiye 1.3.1.1.1.
 /-Iş-/ :ffye 1.3.1.1.4.
 /-mış/ :ggz e. 1.3.1.2.2.1.1.1.
 /-mİş/ :agz e. 1.3.1.2.2.1.1.3.
 /-mİş/ :geç. z.sf-e.1.3.1.2.2.3.2.1.2.
 /-muş/ :agz e. 1.3.1.2.2.1.1.3.
 /-muş/ :geç. z.sf-e.1.3.1.2.2.3.2.1.2.
 /+iş/ :iiye 1.3.1.1.1.
 /-iş/ :fiye 1.3.1.1.3.
 /-Uş-/ :ffye 1.3.1.1.4.
 /+t/ :iiye 1.3.1.1.1.
 /-t/ :fiye 1.3.1.1.3.
 /-t-/ :ffye 1.3.1.1.4.
 /+et-/ :fiye 1.3.1.1.2.
 /-et-/ :ffye 1.3.1.1.4.
 /+It/ :iiye 1.3.1.1.1.
 /-it-/ :ffye 1.3.1.1.4.
 /-di git-/ :uzaklaşma f- 1.3.3.2.
 /-up git-/ :uzaklaşma f- 1.3.3.2.
 /-ut-/ :ffye 1.3.1.1.4.
 /+U/ :tam. e. 1.3.1.2.1.2.1.
 /+u/ :yükleme h.e.1.3.1.2.1.3.31.
 /-U/ :fiye 1.3.1.1.3.
 /... -U ... -U/ :durum zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.2.
 /+cu/ :iiye 1.3.1.1.1.
 /-dU/ :ggze. 1.3.1.2.2.1.1.1.

/-Gu/	:fiye 1.3.1.1.3.
/+IU/	:varlık h.e. 1.3.1.2.1.3.22.
/+A+rU/	:yön gstrm h.e.1.3.1.2.1.3.30.
/+GA+rU/	:iiye 1.3.1.1.1.
/+lü/	:iiye 1.3.1.1.1.
/-rü/	:iiye 1.3.1.1.3.
/+girü/	:yineleme h.e. 1.3.1.2.1.3.27.
/-sü/	:fiye 1.3.1.1.3.
/-yü/	:durum zf- e. 1.3.1.2.2.3.3.2.
/+deyü/	:yükleme h.e.1.3.1.2.1.3.31.
/+y/	:iiye 1.3.1.1.1.
/-z/	:fiye 1.3.1.1.3.
/+cIg+Az/	:iiye 1.3.1.1.1.
/+cuğ+az/	:iiye 1.3.1.1.1.
/-mA-z/	:g.z. sf- e. 1.3.1.2.2.3.2.1.1.
/+Iz/	:iiye 1.3.1.1.1.
/-(i)z/	:fiye 1.3.1.1.3.
/+mIz/	:I. ç.ş. iy. e. 1.3.1.2.1.2.2.2.
/+sIz /	:iiye 1.3.1.1.1.
/+sIz/	:II. ç.ş e. 1.3.1.2.2.2.4.
/+sIz/	:yokluk h.e. 1.3.1.2.1.3.28.
/+ıjiz/	:II. ç.ş e. 1.3.1.2.2.2.4.
/+uz/	:iiye 1.3.1.1.1.
/-uz/	:fiye 1.3.1.1.3.
/+Uz/	:I. ç. ş. e. 1.3.1.2.2.2.2.
/+ğuz/	:II. ç.ş e. 1.3.1.2.2.2.4.
/+mUz/	:I. ç.ş. iy. e. 1.3.1.2.1.2.2.2.
/+ıjUz/	:II. ç.ş. iy. e.1.3.1.2.1.2.2.4.
/+ıjUz/	:II. ç.ş e. 1.3.1.2.2.2.4.
/+sUz/	:iiye 1.3.1.1.1.
/+vUz/	:I. ç. ş. e. 1.3.1.2.2.2.2.
/-güz/	:geç. z.sf-e.1.3.1.2.2.3.2.1.2.
/+tüz/	:iiye 1.3.1.1.1.

SONUÇ

1. “*Terceme-i Hadîs-i Erbaʿîn*”, Sāʿatî tarafından H. 934 (M. 1528) tarihinde Bürde şehrinde Karakaş Emin Muhammed Bey adına İmām Aʿzam Hâzretlerinin “*Erbaʿînü Muḥakkiyyi*” eserinden Arapçadan Türkçeye çevrilmiştir.

2. “*Terceme-i Hadîs-i Erbaʿîn*”, kırk hadis türünde tercüme ve mensur bir eserdir. Dinî-ahlakî bir öğüt kitabı niteliğindeki eserde toplam 54 hadis yer almaktadır. Bunlardan 39'u (2. hadis eksik) eseri meydana getiren ana hadislerdir: Kalan 15 hadisin 9'u Arapçası verilip Türkçeye “yaʿnî” edatı ile çevrilen (1b/07, 1b/11, 6a/15, 7b/04, 11a/16, 24b/11, 30a/12, 37a/09, 65a/10); 3'ü hadis-i kudsi (8a/13, 11a/11, 20a/09), 3'ü de Arapçası yazılı olmayan hadislerdir.

Eserde şu ayetlere yer verilmiştir: Âl-i İmrân, 18/19/26/27; Aʿrâf, 43^[3]¹; Bakara, 30/225/261; Duḥâ, 05; Enbiyâ, 104; Enfâl, 28/64^[2]; Fecr, 27/28/29^[3]/30^[3]; Hadîd, 11^[2]/16; Hâkkâ, 21/22/23; Hicr, 02^[3]/43^[2]/47; Hüd, 6/114; İbrâhîm, 48; Meryem, 71/72; Nisâ, 103/113/116; Talağ, 02/03; Tevbe, 40/11^[2]; Yâsîn, 36; Zümer 09^[2]/54. “اَللّٰهُمَّ”² “اَلْ وَيْلُو سُمَّ اَلْ وَيْلُو”⁴, “وَا بُعْدُ سَفَرُ اَنْ”³, “عَلَيْكُمْ يَا اَهْلَ الْقُبُورِ” çeşitli ibareler de Arapçadan aynen alınmıştır.

3. Metinde hadislerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için 46 hikâyeye yer verilmiştir. Yazarın ifadesiyle bu hikâyeler büyük şeyhlerin ve eser sahiplerinin hikâyeleridir. Dinî-ahlakî bir öğüt niteliğindeki eserde Hz. Ali için 4; Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Fâtîma, Fâzıl ibni Gayyas, Tarrad ve dört halife için de birer kıssa anlatılmıştır. Bunların yanında isim verilmeden “bir müʾmin”, “bir müslimân” diye anlatılan kıssalar da çoktur. Dört halifenin (özellikle de Hazreti Ali), Selmân-ı Farsî'nin, sahabenin başından geçen olaylar da anlatılmıştır. Ancak bunlar başlı başına bir kıssa değildir, ya ortak kıssa şeklinde anlatılmış ya da bunlardan söz edilmiştir.

Eserin sonunda yer alan 1. Fasıl'da (66a/12) büyük ve küçük günahların hükümleri ve küfür lafızları anlatılmıştır. 2. Fasıl'da (68a/06) ise ilimden, âlimlere yapılan saygısızlıklardan ve bunların doğuracağı sonuçlardan bahsedilmiştir.

4. THE'nin tespit edilen iki nüshası bulunmaktadır. Çalışmanın metnini oluşturan nüsha Türk Dil Kurumu Yazma Eserler Kütüphanesinde kayıtlıdır: Arş. No: A. 74; Dvd No: 71.

¹ Köşeli parantez içindeki sayılar ayetin kaç kez kullanıldığını gösterir.

² Esselâmu ʿaleyküm yâ ehle'l-kubûr: Ey kabir ehli Allah'ın selamı sizin üzerinize olsun

³ Vâ buʿdi seferân: Vay seferimin uzaklığı

⁴ El veylû şümme el veylû: Veyl olsun, yazıklar olsun

Bu nüsha toplam 68 varaktan oluşmaktadır. 1b-3b arasındaki sayfelerin özensiz yazılışı bu kısmın başkası tarafından yazıldığını düşündürmektedir.

Satır sayısı 14 ile 18⁵ arasında değişmekle birlikte 15 satırlı sayfalar çoğunluktadır. Metin *kısmen nesih hatla harf filigranlı kâğıda yazılmıştır. Mavi pandizot kaplı bir cilt içerisindeki yazma 140x200 (95x140)^{mm} ebadındadır*⁶. Hadis başlıkları, hikâyet kelimeleri ve bazı kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca hadislerin ve ayetlerin üstleri kırmızı mürekkeple çizilidir. Bu nüshada 2a/03'te yazarın isminin ve 2b/06'da eserin tercüme tarihinin altı kırmızı kalemle bir başka şahıs tarafından çizilmiştir.

İkinci nüsha Abdülkadir Karahan'ın -anonim olarak- Kitab-ı Hadis-i Erba'in adıyla bildirdiği yazmadır (1954: 290). Fasl bölümü olmayan bu nüshaya ulaşamamıştır. Karahan'ın söz konusu nüshayla ilgili olarak verdiği yerde⁷ bugün Şeyh 'Aṭīyetü'l-Echūrī'nin "*Hāşiyetü'l-Muḥakkiki'l-Allāmeti Şeyh 'Aṭīyetü'l-Echūrī 'alā şerhi Seyyidī Muḥammed e'z-Zerḳānī 'Ale'l-Manzumeti'l-Müsemmati bi'l-Beykuniyyeti fī Muştalaḥi'l-Ḥadīs*" isimli kitabı bulunmaktadır. Kütüphane yetkililerinden aldığımız bilgiye göre kayıp olan 40 civarındaki yazma eserlerden biri de "*Terceme-i Ḥadīs-i Erba'in*"ın ikinci nüshasıdır.

5. Türk dili tarihi açısından "Orta Türkçe" devresinin sona erip "Yeni Türkçe" devresinin başladığı 16. yüzyıl tam bir "geçiş dönemi" özelliği göstermektedir (Efendioğlu, 2013: 01). Bu geçiş dönemine ait özellikler incelenen "Terceme-i Ḥadīs-i Erba'in"de de kolayca ve çokça görülmüştür.

6. Yazar eserini gösteriş veya sanat yapmak için kaleme almamış; günahlarını affettirmek, Müminlere faydalı olmak, kıyamet gününde mağfiret edilmek ve fakih, âlim olarak haşredilmek gibi amaçlarla Türkçeye kazandırmıştır.

İleteceği mesajların her seviyedeki okuyucuya/dinleyiciye ulaşmasını amaçlayan yazar eserinde süslü, sanatlı bir anlatımdan ziyade akıcı ve sade bir dil kullanmış ve duru ifadeleri tercih etmiştir.

Ağız özelliklerinin fazlaca hissedildiği eserde yer yer yabancı kelimelere de rastlanmıştır. Bunda da dönemin dil geleneği ve eserin muhtevassından kaynaklanan dinî, tasavvufî terminolojiyi kullanma zorunluluğunun etkisi vardır.

7. THE mensur ve didaktik bir eser olduğu için kısa ve kurallı cümlelerle yazılmıştır. Eserde tek yüklemlerle cümlelerin yanında çok yüklemler de kullanılmıştır, yer yer çok uzun cümleler de vardır. Bazı kısa cümlelerin "ki, da, ve"

⁵ 18 satırlık tek sahife 2b'dir.

⁶ bk. Türk Dil Kurumu Yazma Eserler Kütüphanesi Yazma Eserler Web Kataloğu

⁷ *Üsküdar.-Sel. kütüph. Hüda'ı ksm., nr. 155.*

bağlaçlarıyla birbirine bağlandıkları tespit edilmiştir. Geçiş sıklığı en yüksek olan bağlaçlar şunlardır: “ki_[781], ve_[409], da_[268]”

8. Eserdeki peygamber, sahabe adları, çeşitli İslam âlimlerinin isimleri ile yer, eser ve şahıs adları vs. de dil ve dil tarihi açısından kıymetli bir malzeme oluşturmıştır.

9. Tamamına yakını harekeli yazılmış metinde çoğunlukla Türkçe bazen de yabancı kelimelerin farklı biçimde harekelendikleri görülmüştür. Harekelerin dışında kelimelerin farklı imlalarla yazıldıkları da tespit edilmiştir⁸.

Arapça, Farsça kelimeler orijinal imlalarıyla verildiği için bu kelimelerin yazılışında -Türkçe kelimelere nazaran- fazla hata yapılmadığı söylenebilir. Yabancı sözcüklerin aslı gibi değil de ağza uydurularak yazıldığı örneklerle de rastlanmıştır.

Eserde ayrı yazılması gerektiği hâlde bitişik yazılmış olan kelime ve edatlarla da karşılaşmıştır. Özellikle “(y)İlA”, “da_hı” edatları ve “şonra” çoğu yerde bitişik yazılmıştır. Birbirinden bağımsız kelimelerin bile birleşik yazıldığı görülmüştür⁹.

‘afv, cem’, kaçd gibi tek heceli kelimelerin /+I/ eki almış bazı biçimlerinde ekin belli bir işlevle kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bu durum ağız özelliği olarak değerlendirilebilir: ‘afv (52b/07), ‘afvı (1b/10, 55b/05, 55b/06, 55b/07, 55b/08, 55b/09); cem’ (13b/04), cem’i (1b/09, 2a/05); kaçd (13a/09), kaçdı (4a/04).

Metinde şeddeli yazılması gereken kelimeler tek ünsüzle gösterilmiştir¹⁰:

eḥass > eḥas 7a/14,	ḥacc > ḥac 18b/13...	ḥadd > ḥad 13a/12...
ḥaḥḥ > ḥaḥ 4b/08...	ḡamm > ḡam 45b/02...	redd > red > rid 55b/09
sırr > sır 25b/03...	şerr > şer 17a/08..	ẓann > ẓan 4b/12, 31a/04

10. Kalınlık-incelik uyumu eserde kuvvetlidir. Öyle ki aitlik ekinin şu iki kelimedede uyuma girdiği görülmüştür: *alnındağı* (33b/01), *altındağı* (11a/03, 9a/03). “ki” ekinin diğer kullanımlarında bu durum geçerli değildir: *Bugünkü* (14b/01), *eliñdeki* (15a/07).

EAT'nin en karakteristik özelliklerinden biri olan yuvarlaklaşma temayülü eserde görülmektedir¹¹.

11. Gelecek zaman için -kullanım sıklıklarına göre- şu ekler kullanılmıştır: /-sA gerek/, /-A/, /-(y)AcAK/.

Öğrenilen / Anlatılan Geçmiş Zaman için /-mİş/ ve /-muş/

Belirli / Kesin Geçmiş Zaman için /-üp durur/, /-üp тұrur/; bir örnekte /-epdür/ *Hey! Bu gerçekten dön-epdür+ø hemān buña berāt, yezek verin.* 53b/13.

⁸ bk. 1.1.6. Farklı Yazılan Türkçe Kelimeler ve 1.1.7. Farklı Yazılan Arapça/Farsça Kelimeler

⁹ bk. 1.1.5. Bitişik Yazılan Kelimeler

¹⁰ Detaylı bilgi için bk. 1.2.1.1.4. Ünsüz Tekleşmesi

¹¹ Detaylı bilgi için bk. 1.2.2.3.3. Yuvarlaklaşma

Görülen Geçmiş Zaman için /-dI/, /-dU/

Şimdiki zaman için /-Ar/, /-(y)IyOr/ eklerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Gereklilik için /-mak gerek/, /-mek gerek/ kullanılmıştır.

12. Metindeki şahıs ekleri şu biçimlerle kullanılmıştır:

I. teklik: /+(y)Am/, /+(ü)m/, /+A+yIn/, /+(y)In/, /+Un/

I. çokluk: /+vUz/, /+(y)Uz/, /+(y)A+lUm/, /+k/, /+(ü)k/, /+ün/

II. teklik: /+ø/, /+η/, /+sIn/

II. çokluk: /ηiz/, /+ηUz/, /+sIz/, /+(U)η/, /+guz/

III. teklik: /+ø/, /+sUn/

III. çokluk: /+ø/, /+lAr/, /+sUn+lAr/

13. Bildirme eki iki örnek (yoķaru durur 3a/13, ter ü t  ze   turur 8b/04) d  şında ekleşmiş şekliyle kullanılmıştır: ‘acebd  r 34b/03, bah  ludur 44b/04, dostdur 62b/15, ef  aldur 7b/11, f  n  d  r 13b/01, g  k  ek  d  r 6a/16,   berd  r 51a/08...

Ek-fiilin     nc   teklik şahıs   ekimlerinde Ő u   rneklerde ‘‘olur’’ kullanılmıştır:

*Ben eyitd  m ne ucuz **olur** bu at. 44b/01.*

*Ben eyitd  m ana   sen      ang   Ő ehirde **olur**. 36b/05.*

*Sandım ki benim g  nl  me gelen Ő eytan vesvesesi **olur**. 61b/09.*

*Ya’n   ben sen    r  z  u   iki bi   yıl senden     rdi yaradup seni r  z  ks  z   omayaca  umuza i’tik  d itmeyince demek **olur**. 20a/15.*

*Siz    m  r  d  nuz ol va’  dan   alk size hey ne   o   k  mil ki  i **olur** ... diyeler. 48a/07.*

14. THE’de kelimeye biti  ik olarak yazılan ek-fiilin /+yI/l   bi  imi de tespit edilmi  tir: *bu+yI-d   4a/03,   ır  a+yI-d   26a/02, o  lı+yI-d   41a/06,   yle+yI-di 47b/05, varm  +yI-d   36b/10, yol kesici+yI-di 55b/13, ‘    +yI-se 55a/02, cum’a nam  zın k  ld  +yI-sa 18a/07, ez  n o  u+d  yI-sa 17b/13, im  aml  k itdi+yI-se 18a/03,   ab  l eyledi+yI-se 51b/01, ne+yI-se 46a/06, birisi+yI-mi   52b/06, bu+yI-mi   21b/07..*

15. İsim yan c  mlesi kuran isim-fiil ekleri metindeki kullanım s  kl  ğına g  re sırasıyla /-mAK/, /-dUK/, /dIK/, /-(y)AcAK/, /-mA/ şeklindedir. *Eski Anadolu T  rk  esi metinlerinde seyrek de olsa ge  en* (Efendio  lu, 2013: 174) /-I  /, /-U  / isim-fiil ekine rastlanmamı  tır.

Eserde kullanılan sıfat-fiil ekleri ise kullanım s  kl  ğına g  re sırasıyla Ő yledir:

Geni   zaman sıfat-fiil ekleri: /-An/, /-mA-z/, /-(a)r/, /-Ur/, /-IcI/, /-UcI/, /-me/

Ge  mi   zaman sıfat-fiil ekleri: /-dUK/, /-mI  /, /mu  /, /-g  z/

Gelecek zaman sıfat-fiil ekleri: /-(y)AcAK/, /-icek/

Metindeki zarf-fiil eklerinden (/ -A/, /... -a ... -a/, /-(y)In+cA/, /-uca/, /-dUK+cA/, /-mak+da/, /-dUG+I+n+dA/, /-mAG+A/, /-dUG+I+n+A/, /-sA/, /-dUK+dAn sonra/,

/-miş+çe/, /... -I ... -I/, /-du+ğ+ı gibi/, /-düg+ü+m gibi/, /-dig+ü+n gibi/, /-dUK+lAr+I gibi/, /-düg+ü+ñüz gibi/, /-di+ceg+i+nden ötüri/, /-(y)IcAK/, /-ü+cek/, /-(y)A+rAK/, /-yı+rak/, /-(y)u+rak/, /-dUG+I+n+dAn/, /-mA-dA+n/, /-dik+ler+i+n+den/, /-ken/, /-mA-dIn/, / dUK+lAyIn /, /-GIn+lAyIn/, /-mak+suz+ın/, /-düg+üm+leyin/, /-(y)Up/, /... -U ... -U/, /-(y)ü/) en çok tercih edileni /-(y)Up/ ve /-ken/ dir. /-(y)Up/ bazı cümlelerde bağ-fiil işlevindedir.

16. Birleşik fiil oluşturan tasvir / betimleme fiilleri şunlardır:

Süreklilik: /-(y)Up тұr-/ , /-e қо-/ , /-u қо-/ , /-(y)U vir-/ , /-e gör-/

Tezlik: /-(y)I vir-/ , /-(y)U vir-/ , /-I gel-/

Yetersizlik: (F- -(y)A + ø- -mA-)

Yeterlilik: (F- -(y)A + bil-)

Önemsememe: /-(y)I vir-/

Beklenmezlik: /-a gel-/ , /-u gel-/

17. Yükleme hâli farklı biçim birimlerle yapılmıştır: /+ø/, /+(y)I/, /+dAn/, /+diyü/.

18. Metinde /(I)çUn/, edatı çoğu zaman kelimeye ekleşmiş olarak kullanılmıştır: *anuñ-çun 15b/02, anuñ-ıçun 59b/09, benüm-çün 19b/10, cānı-çun 36b/12, evliyām-içün 48b/03, haqqı-çun 3b/05, kullarum-çun 48b/03...*

/(yI)lA/ edatı, 14a/14'teki “İslām kerāmeti ile” ve 31b/02'deki “Cebrā'īl ile” kullanımları hariç hep bitişik yazılmıştır:

nesne-yile 3a/08, ʿilm-ile 7b/02, pāk÷lik-ile 7b/03, delil-ile 7b/12, vech-ile 9a/15, şahādet-ile 10b/15, t̄aʿat-ıla istiğfār-ıla 13a/06, İslām kerāmeti ile 14a/14, Cebrā'īl ile 31b/02, tobrağ-ıla 15a/07, kudret-i Haqq-ıla 15a/15, adlī adıla 16b/07...

19. Eserin dil ve üslubu ile ilgili şunlar söylenebilir¹²:

Tahkiye üslubuyla yazılan eserde dil sade ve açıktır. Buna rağmen Arapça ve Farsçadan alınan ibareler de mevcuttur. Bu ibareler çoğu kez yazar tarafından açıklanmıştır. Açıklamalar doğrultusunda yaʿnī_[=64] cümle bağlayıcısına sık sık müracaat edilmiştir.

“Kerramallāhu vechehū, raḍıyallāhu ʿanhum, şalavātullahi aleyhi ve ʿalā alihi, şallallāhu ʿaleyhi ve sellem” gibi ifadeler kısaltılmadan kullanılmıştır.

Gereksiz tekrarlar, edatlar mevcuttur. Kırık ifadelere nadiren rastlanmıştır. Didaktik bir metin olan eserde birçok Arapça ibâre yazar tarafından açıklanmıştır.

¹² Detaylı bilgi için bk. 3.8. Eserin Dili ve Üslubu

20. Eserin Söz Varlığı:

THE'de 25325 sözcük geçmektedir. Madde başı niteliğinde 2561 sözcük tespit edilmiştir. THE bir hadis tercümesi olması hasebiyle eserde %56 oranında Arapça kelime kullanılmıştır. Diğerlerinin dağılımı da aşağıdaki gibidir:

Arapça	1457	% 56
Farsça	214	% 9
Türkçe	828	% 33
Yunanca	5	% 2
Soğdca	1	
Farsça+Arapça	9	
Arapça+Farsça	9	
Farsça+Türkçe	21	
Arapça+Türkçe	17	
Toplam	2561	% 100

Türkçe kelimelerin kullanım sıklığı diğerlerinden çok daha fazladır. Bu durum metnin dilinin sade ve anlaşılabilir kalmasını sağlamıştır.

Ayrıca isim+yardımcı eylemden oluşan birleşik fiillere bakıldığında¹³ birçok yabancı sözcüğün Türkçeleştiği görülecektir. Bu şekildeki birleşik fiillerin dökümü aşağıdaki gibidir:

	eyle-	ol-	it-	kıl-	Toplam	Oran
Ar. is+yf-	143	118	103	3	367	% 80
Far. is+yf-	7	15	8	8	38	% 8
Tür. is+yf-	24	20	17	0	51	% 12
Toplam	164	153	128	11	456	
Oran	% 36	% 33	% 29	% 2		

Eserde geçen kelimeler, deyimler, atasözleri ve ikilemeler dönemin söz varlığına katkı sağlayacak niteliktedir:

Kelimeler

alda- aldat-, yanılt-, hataya düşür- 24a/07.

aḡ (zf.) anırma, haykırma ve bağırmaı anlatan kök. aḡ aḡ (ikl., zf.) 3a/17.

aḡlan- anlaşıl-, ne olduğu bilin-, kavran- 11a/02, 2b/16, 39b/15, 66b/09.

arḡurı (zf.) ters, tersine, ters bir şekilde 66a/06.

¹³ Geniş bilgi için bk. 1.3.3.1. İsim+Yardımcı Fiil Şeklinde Kurulan Birleşik Fiiller.

- avurt** (*i.*) söz, sohbet, dedikodu. 22a/09
- aya** (*i.*) ayak 39a/13.
- biçin** (*i.*) ekin biçme, hasat. 11b/10
- bilekcek** (*i.*) kelepçe 31a/05.
- biliş-** bekle- 21a/04.
- cāzūla-** cadı hâline gel-; büyü, sihir yap- (?) 43a/03.
- çıkışet-** çığış çığış sesi çıkarttır-; çığışat- 61b/06.
- dın-** ses çıkar-, söz söyle-, konuş- 44b/03.
- döy-** (hararet için) tahammül et-, dayan-, katlan- 27a/16, 44a/05, 32b/11.
- eğın** (*i.*) sırt, arka 21b/03, 26a/01
- epsem** (*zf.*) sessiz, sessizce 17a/11, 16b/09.
- fāriğ ol-** bitir-, tamamla-, çık- 13b/04-05, 5b/09, 12b/06, 17b/11, 55a/08.
- fevt ol-** vefat et- 10a/06, 39b/02, 55a/04.
- i-** peyda ol-, ortaya çık- 20b/06 2. ol- asıl fiili 32a/09, 31a/08.
- kaķı-** öfkelen-, kız- darıl- / **kaķıl-** itilip dürtül- 22b/05, 53a/14, 22b/01; 14b/09.
- kaıtı** (*zf.*) çok, pek, pek çok 31b/10.
- kaıır-** kaygılan-, tasalan- / **kaıı** (*i.*) kaygı, endişe, tasa 11a/08; 28a/13, 36b/03.
- kaıır-/ kaıır-** çağır-, seslen-, davet et-, haykır- 66a/10; 48b/02.
- kaındır-** teşvik et- 56b/14.
- kimesne / kimsene** (*zm.*) kimse 35a/08, 49b/08; 61b/05, 7a/06
- kaıuş-** kucaklaş- 31b/11.
- köprük** (*i.*) köprücük kemikleri, omuz. (?) 3a/12.
- közkür-** gözüük-, göster- 18a/15.
- kaıavuzla- / kaıavuz ol-** yol göster-, kılavuzluk et- 13a/08; 52a/13-14.
- kütüldi** (*i.*) gümbürtü, gürültü, kütürtü 31b/02, 31b/03, 31b/03.
- onaıça** (*zf.*) iyi güzelce 50b/03.
- öğürne-** öğrenmiş, alışmış, alışılmış 27a/14, 32a/04.
- öñürdi** (*zf.*) / **öñürdük** (*i.*) önce, önceki, eski, 4a/05, 12b/15, 18b/04; 48a/10.
- pere** (*i.*) değirmen çarkının kepçeleri.
- sağış** (*i.*) sayı, adet, mikdar, hesapa 60b/06.
- şalurlan-** kendini deliliğe vur-, deli gibi davran- (?) 52b/01.
- şataş-** rast gel-, rastlaş-, karşılaş- 6a/04.
- segird-** / **sigirt-** koşar gibi yürü- 51a/03, 23b/06, 27a/09; 32b/06, 15a/01, 58b/09.
- sep-** at- 55b/15.
- söyün- / söyündür-** sön- / söndür- 4b/07, 50b/05...; 16a/05, 16a/07, 50b/14.
- şucu** (*i.*) su 27a/06.
- şuyıla-** izle-, izinden git-, takip et- 11b/10.
- toıaşı-** iliş-, sataş- 11a/13, 11a/14.
- toıla-** ziyāfet ver-, yedirip içir- 36b/14.

- uğrı** (*i.*) hırsız, **uğurla-** / **uğurlan-** çal-/çalın-10a/12, 8a/12; 66a/11; 65b/14.
urul- giydiril-, takıl-, konul-; dikil-, kurul-, yapıl- 21b/02.
uyar- (kandili, mumu vb.) yak-; ışığı parlat-; sönmüş ateşi canlandır- 50b/04.
vazgel- vazgeç- 35b/07, 56a/11.
yavuz (*s.*) fenâ, kötü 59b/04.
yaşmacuk (*i.*) Âlimlerin yaşmaklarıyla dalga geçmek için kullanılan söz 68a/13.
yaşmak (*i.*) örtü 68a/13, 65a/14.
yelte- teşvik et-, tahrik et-, kıskırt-, tahrik et-, özendir-, isteklendir- 45a/11.
yıgılın- çekin-, kaçın-, nefsini men et-, sakın 59b/03, 60b/03.
yıldura- parıl-da-, ışılda- 48b/07.
yimecük (*i.*) yiyecek, aş 36b/12.
yumuşan- yumuşak duruma gelmek, çukurlaş- 5a/12
yuvala- yuvarla- / **yuvalak** (*s.*) yuvarlak 40b/15, 40b/10; 40b/11.

Deyim ve Atasözleri

- ‘aceb gel-:** tuhaf / garip kaç- 42b/03, 40a/11.
dâne birinci yiyici gel-: tane pirince bile tamah et- 68b/01
hâlet-i nez‘a düş-: can çekiş- 54b/15.
il-ile olan mâtem hut dirler: Halkla olan mâtem düğün bayram gibidir. 34a/12.
maraz-ı mevt düş-: ölüm hastalığına yakalan- 38b/14.
na‘l tersine urul-: bahtın, talihin ters olmasını anlatan bir deyim 21b/02
uşşı git- akli başından git- 36b/11, 57a/06.
yeyni gör-: hor hakir gör- 68b/03.
yüregi döyme-: kalbi kaldırma-, tahammül edeme- 50b/15.

İkilemeler

- gürüh gürüh:** bölük bölük, takım takım 65a/11.
uğrıdan hırsızdan 8a/12.
ulam ulam: bölük bölük 61a/01.
yap yap / yapça yapça: yavaş yavaş, usul usul 50b/09, 57a/01; 5b/02, 5b/04.

KAYNAKLAR ve KISALTMALARI

- Abdi'llah bin Ahmet bin Hanbel (vf. 290). *E's-Sünnetü li 'Abdillahirbni Ahmet b. Hanbel* s. 298, Nu. 1320. Riyad: Dārü'l-Remādī'n-Neşri
- Abdü'l-Kerim bin Muhammed Rāfi'î. (vf. 623, yıl: 1987). *Et-Tedvini fî Ahbâri Kazvin*. Beyrut: El Kitabü'l-İlmiyye
- Abdü'l-Melik bin Bişrân. (trhsz). *Emālî ibni Bişrân Mecâlisu Uhrâ Abdü'l-Melik bin Bişrân*. s. 203. Riyad: Dārü'l-Vatân
- Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü*. (1970). (Hzl. Besim Atalay). Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Ahmet bin Hanbel. (vf. 241). *El-Müsnedü Ahmet bin Hanbel*. s. 2781. Beyrut: Darü'l-İhyâi't-Terâsi'l-'Arabi
- Akalın, Mehmet. (1988). *Tarihî Türk Şiveleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Ens. Yay.
- Akalın, Şükrü Haluk. (2011). "Türkiye Türkçesinde Ünlem." Türk Gramerinin Sorunları. s.588.-603. Ankara: TDK Yay.
- Akar, Ali. (2005). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Aksoy, Ömer Asım. (1993). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. (Genişletilmiş 8. bs.). İstanbul: İnkılâp Kitabevi
- Aksu, Cemal. (2004). *Hanîf'in Manzum Kırk Hadis Tercümesi Şerhi*. İstanbul. İlmi Araştırmalar 17.
- Aktaş, Tahsin. (1997). "Ettirgen Çatılı Eylemler ve Bu Eylemlerin Türkçe ve Almanca'da Veriliş Biçimi". s. 256-266. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 543. (Mart 1997)
- Ali bin Abdullah bin bi Ebeveyhi Erraziyyü'l-Kumî. (vf. 330). *Erbâ'inü Hâdisen li İbni bi Ebeveyhi*. s. 3. Mısır: Şirketü'l-Ufuku'l-Bermeceyât.
- Ali bin Ca'di'l-Cevheri (vf. 230). *Müsnet İbnü'l-Ca'd*. s.561. Nu. 3025. Beyrut: Müessesetü'n-Nâdir.
- Ali Nazîmâ, Faik Reşad. (2009). *Mükemmel Osmanlı Lugati*. (Haz. Necati Birinci vd.). İstanbul: TDK Yay. [AL-FR]
- Alyılmaz, Cengiz. (1994). *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yay.
- _____ (1999). "Ünlemlerin Seslenmeleri Kuvvetlendirici İşlevleri." Türk Gramerinin Sorunları. s. 646-652. Ankara TDK Yay.
- _____ (2011). "Zamir n'si Eski Bir İyelik Ekinin Kalıntısı Olabilir mi?" Türk Gramerinin Sorunları II. s. 515-527. Ankara: TDK Yay.
- Alyılmaz, Semra. (2015). "Türkçenin Söz Diziminde Seslenmeler ve Seslenme Öbekleri." s. 31-50. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. S. 54.
- Ata, Aysu. (1997). *Kıssaşü'l-Enbiyâ C. II (Dizin)*. Ankara: TDK Yay.
- Atalay, Besim. (1970). *Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- _____ (2013). *Kâşgarlı Mahmud DLT/ 2. (Dizin)*. Ankara: TDK yay. [DLT].
- Ayverdi, İlhan. (2006). *Kubbealtılugati-Misallı Büyük Türkçe Sözlük 1.-2.-3. (İkinci baskı, Mart)*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı. [KAL]
- Banguoğlu, Tahsin. (2011). *Türkçenin Grameri*. Ankara TDK Yay. [TG]
- Barutçu Özendör; Sema. (2011). *Türkçede Edat Kavramı*. Türk Gramerinin Sorunları. s. 73.-80. Ankara: TDK Yay.

- Başdaş, Cahit. (2007). “*Türkiye Türkçesinde Aslı Uzunluk Belirtileri*”. Turkish Studies, Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/2 Spring, 2007. s.89-91
- Bayraktar, Nesrin. (2004). *Türkçede Fiilimsiler*. Ankara: TDK Yay.
- Bilgegil, M. Kaya. (1984). *Türkçe Dilbilgisi*. (3. bs.) İstanbul: Dergâh Yay.
- Boz, Erdoğan; Güner, Gülsevin; (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bozkurt, Fuat. (1995). *Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Cem Yayınevi
- _____ (2012). *Türklerin Dili*. Konya: Eğitim Kitabevi
- Börekeçi, Muhsine. (1994). *Atatürk’ün Nutkunda Söz Dizimi*. (YDT). Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2000) “*Türkçede Hâl Eklerinin İşlevsel Olarak Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme*”. Türk Dili Kurultayı’nda sunulan bildiri. 26 Eylül-1 Ekim 2000. Ankara.
- _____ (2003). *Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî-Risâle-i Tevhîd (İnceleme-Metin-Dizin)*. Ankara: Akçağ Yay.
- _____ (2009). *Türkiye Türkçesinde Yapı ve İşlev Bakımından Sözcükler*. Erzurum: Eser Ofset Matbaacılık
- Buran Ahmet. (2011). *Türkçede İsim Çekimi Ekleri*. Türk Gramerinin Sorunları. s. 375.-389. Ankara: TDK Yay.
- Busalı Mehmet Tahir. (1915). *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul
- Caferoğlu, Ahmet. (1993). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Enderun Kitabevi. [EUTS]
- _____ (1994). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Enderun Kitabevi
- Clauson, Sir Gerhard. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. London: Oxford University Press
- Çoşkun, Volkan. (1999). *Türkiye Türkçesinde Ünlüler ve Ünsüzler*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten. C. I-II. Ankara: TDK Yay.
- _____ (2010). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yay.
- Çağbayır, Yaşar. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*, 5 Cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat [ÖTS]
- Daşdemir, Muharrem. (1995). *Tarık Buğra’nın Romanlarında Söz Dizimi*. (YYLT). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- _____ (2000). *Dedem Korkut Kitabı’nın Söz Dizimi*. (YDT). Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2015). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi*. Erzurum: Fenomen Yay. [TYİSD]
- Delice, Halil İbrahim. (2007). *Türkçede Sözdizimi*. İstanbul: Kitabevi, Bayrak Matbaası
- Demir, Nurettin; Yılmaz, Emine. (2003). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yay.
- Demiray, Kemal. (1994). *Temel Türkçe Sözlük*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Demircan, Ömer. (2003). *Türk Dilinde Çatı*. İstanbul: Papatya Yayınları.
- Demirci, Kerim. (2010). *Teorik Bir Yaklaşımla Zamirler*. Ankara: Grafiker Yay.
- Develi, Hayati. (2008). “*Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması*.” Turkish Studies, Vol. 3/3. Spring, 2008.
- _____ (2010). *Osmanlı Türkçesi Klavuzu I-II*. İstanbul: Kesit Yay.
- Develioğlu, Ferit. (2001). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (18.bs.) Ankara: Aydın Kitabevi [OTL]
- Dilçin, Cem. (2013). *Yeni Tarama Sözlüğü*. (3. bs.). Ankara: TDK Yay. [YTS]

- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2014). *Kur'an Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları [DKM]
- Doğan, Mehmet. (2005). *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Pınar Yay. [DOĞAN]
- Ebu Bekir el-Bezâri (vf. 292). 2003. *El Behru'z-Zeğâru bi Müsnedi'l-Bezâri*. s.804. Nu. 2778 (1. bs.)
Medine: Mektebetü'l-Ülûmi ve'l-Hikme
- Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm b. el-Mugîre (trhsz). *Cenâiz, 84., Sahîhu'l-Buhârî*.
İstanbul: El-Mektebetü'l-İslâmiyye.
- ...Ebû Tahir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Firuzabadi (1329-1415m.) (1998). *El-Kâmûsu'l-Muhîr*, Müessesetü'r-Risâle
- Ebü'l-Ferac İbnü'l-Cevzî. (vf. H. 597). *El-İlâli'l-Mütenahiyetü'l-li ibnü Cevzi. Bâbü't-Telhîni bi'l-Kur'ânî*. Beyrut: Dâri'l Kitâbü'l-İlmiyye
- Ebü'l-Hânîfe. (vf. 150). *Müsnedü Ebî Hânifetü Rivâyetü'l-Haşkefî*. (I. bs.) s. 44. Mısır: Âdâb
- Ebü'n-Nâ'im el-Esbehânî (vf. 430). *Eğbâru Esbehânî li Ebi Nâ'im* s. 112. Nu. 260. Tahran: İntesârât-i Cihân
- Ece, Selami. (2015). *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri I-II*. s. 416. Erzurum: Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık
- Eckmann, Janos. (2009). *Çağatayca El Kitabı*. (4. bs.). (Çev. Günay Karaağaç). İstanbul: Kesit Yay.
- Ediskun, Haydar. (2005). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Efendioğlu, Süleyman. (2007). *Muhammed bin Hacı İvaz Cinânü'l-Cenân (İnceleme-Metin - Dizin)*. (YDT). Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2013). *Vâhidi-Cinânü'l-Cenân (Giriş-Dil İncelemesi-Metin- Dizinler)* Erzurum: Fenomen Yay.
- Efendioğlu, Süleyman; İşçan, Adem. (2010). "Türkçe Ses Bilgisi Öğretiminde Ses Olaylarının Sınıflandırılması". Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Ens. Dergisi, Sayı: 43.
- Eker, Süer. (2010). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yay.
- El-Hâkim Nişâburî. (vf. 405). *Müstüdreku 'Alâ's-Şâhîhin. 6. cilt* s. 1731. (1. bs.). Beyrut: Dâri'l-Kitâbi'l-İlmiyyeti
- El-Hasan bin Ali el-Cevherî (M.1998/H.1418). *Hâdisü Ebil-Faḍli'z-Zeherî* s. 31. Riyâd: Edvâ'î's-Selef
- El-Hatibe'l-Bagdadî. (vf. 463) (2001). *Tarihul-Bagdadî*. 17 cilt. s. 3847 Beyrut: El-Ğarbü'l-İslâmî
- El-Hatibe'l-Bagdadî. (vf. 463) *Telhîşü'l-Müteşâbihi fi'r-Resmî*. s. 167. Dimeşk: Ṭalasü'l-Diresâti ve't-Tercüemeti ve'n-Neşri
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (2006). *Kur'an-ı Kerim Meali*. (Sadeleştiren: Mustafa Özel). İzmir: Cuma Pazarlama.
- Eminoğlu, Emin. (2008). *Şeyyâd Hamza, Destân-ı Yûsuf, (Dil İncelemesi-Metin- Dizin)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- _____ (2010). *Türk Dilinin Sözlükleri ve Sözlükçülük Kaynakçası*. Sivas: Asitan Yay.
- Eraslan, Kemal. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yay.
- _____ (2011). *Türkçede İsim-Fiiler*. Türk Gramerinin Sorunları. s. 231-237. Ankara: TDK Yay.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2000). "Türkiye Türkçesinde Yardımcı Ses". Hasan Eren Armağanı. Ankara: TDK Yay.
- _____ (2004) *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yay.
- _____ (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yay.
- _____ (2011). *Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine*. Türk Gramerinin Sorunları. s. 61-72. Ankara: TDK Yay.

- Eren, Hasan. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. (2. bs.) Ankara: Bizim Büro Basım Evi [HE]
- Ergin, Muharrem. (1991). *Dede Korkut Kitabı II* (İndeks-Gramer). Ankara: TDK Yay.
- _____ (1992). *Osmanlıca Dersleri*. İstanbul: Boğaziçi Yay.
- _____ (1994). *Osmanlıca Dersleri*. İstanbul: Boğaziçi Yay.
- _____ (2002). *Üniversiteler İçin Türk Dili*. İstanbul: Bayrak Yay. [TD]
- Erol, Hülya Arslan. (2008). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*. Ankara: TDK Yay.
- Gabain, A. Von. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. (3.bs.) (Çev. Mehmet Akalın) Ankara: TDK Yay. (1974)
- Gemalmaz, Efrasiyap. (2010). *Türkçenin Derin Yapısı*. (Yayıma Hazırlayanlar: Cengiz Alyılmaz, Osman Mert). Ankara: Belen Yayıncılık [TDY]
- Göğüş, Beşir. (1962). “Türkçe’de Bileşik Kelimelerin Oluşumu ve Nasıl Yazılması Gerektiği”. TDAY Belleten. Ankara: TDK Yay.
- Gülensoy, Tuncer. (2010). *Türkçe El Kitabı*. (6. bs.). Ankara: Akçağ Yay.
- _____ (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay. [KBS]
- Gülsevin, Gürer. (1990). “Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesinde 3. Kişi İyelik Ekinin Özel Kullanılışı”. Türk Dili, Sayı 466, s. 187-190. Ankara: TDK Yay
- _____ (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: TDK Yay.
- _____ (2010). “Eski Anadolu Türkçesi Ağızları Üzerine.” Makaleler 1. Yaşayan ve Tarihi Türkiye Türkçesi Ağızları. İstanbul: Özel Kitaplar
- _____ (2011). *Çatı Ekleri Üzerinde Kullanılabilen Ekler*. Türk Gramerinin Sorunları. s. 314. Ankara: TDK Yay.
- Hacıeminoğlu, Necmettin. (1992). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: MEB Yay.
- _____ (1996). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yay.
- Hatîbü’l-Bağdâdî. (H.1422/M 2001). *Tarihü Bağdâdî li’l-Hatîbi’l-Bağdâdî* Beyrut: El-Ğarbü’l-İslâmî
- Hüccetüllâhî’l-Kelkâî. (vf. 418). (2002). *Şerhi Uşulî İtikâdî Ehl-i Sünneti ve’l-Cema’ati’l-Kelkâî*. s. 184. Beyrut: El-Kütübi’l-İlmiyye.
- İbni Ebî Âsim (vf. 287). *E’s-Sünneti li ibni Ebi Âşim*. Pakistan: İdâretü’l-Ğur’ânî ve’l-‘Ulümü’l-İslamiyyeti
- İbni Hacer el-Askalânî. (M.1998/H.1419). *El-Muṭṭalibu’l-‘Âliyyeti Bizevâidi’l-Müsannîdi’l-Semâniyyeti’l-ibni Hacer*. (19 cilt) C 1., s. 197. Suudi Arabistan: El-Âşimetü’l-Ğayt
- İbni Sanî. (H. 1422). *‘Amelü’l-Yevmi ve’l-Leyleti li İbni’s-Sanî*. s.53. Lübnan ve Beyrut: İbni Hâzım
- İbni Şâhîn (vf. 385). (1995). *E’t-Tergîb fi Feḍâilî’l-E’mâlî li İbni Şâhîn*. s. 121. Suudi Arabistan: İbni Cevzî
- İbnü’l-İrak el-Kinânî (1981). *Tenzîhu’s-Şeriatî’l-Merfû‘ah*. s.650. Beyrut-Lübnan:Dârü’l-Kitâbi’l-İlmiyye
- İpekten, Haluk; İsen, Mustafa; Toparlı, Recep; Okçu, Naci; Karabey, Turgut (). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 942
- İsen, Mustafa. (2009). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yay.
- Kabaklı, Ahmet. (2004) *Türk Edebiyatı*. (Gözden geçirilmiş 12. bs.). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yay.
- Kanar, Mehmet. (2011). *Farsça Dilbilgisi, konuşma, çeviri tekniği, Farsça-Türkçe/Türkçe-Farsça Sözlük*. (1. bs.). İstanbul: Say Yay. [KANAR]

- Kara, Funda. (1996). *Sait Faik'in Kısa Hikâyelerinde Söz Dizimi*. (YYLT). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- _____ (2001). *Namık Kemal'in Mektuplarında Söz Dizimi*. (YDT). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- _____ (2009). “*Yapım Eki Olmayan Eklerden Bazıları*”. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu. Cilt 2. s.565-576. 25-27 Nisan 2007.
- _____ (2009). “*Edat ve Zarf Üzerine Bazı Düşünceler*”. Turkish studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volumes: 4/3, Spring 2009.
- _____ (2011). *Muhammed Yakûb-ı Çingî, Zebân-ı Turkî (Kelürname)-İnceleme-Metin-Dizin*. Erzurum: Fenomen Yay.
- _____ (2011) “*bil- Tasvir Fiilinin İşlevleri*”. Turkish Studies - Volume 6/1 Winter 2011, p. 1381-1397
- _____ (2016). “*Türk Dili Çalışmalarında Dizin Meselesi Üzerine*.” s. 179-207. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. s. 55.
- Karaağaç, Günay. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. (1. bs.) Ankara: Akçağ Yay.
- _____ (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Karahan, Abdülkâdir (1954). *İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadis Toplama, Tercüme ve Şerhleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay. No. 587. İbrahim Horaz Basımevi.
- Karahan, Leyla (2006). “*Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı Dili Ağız İlişkisi*.” Turkish Studies, Vol. I/1 Summer 2006.
- _____ (2008). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Kocasavaş, Yıldız (2011). “*Türkçede Zamirler*”. *Türk Gramerinin Sorunları*. s. 459.-478. Ankara: TDK Yay.
- Korkmaz, Zeynep (1965). “*Türkiye Türkçesindeki -madan/-meden < -madın, -medin Zarf-fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine*.” Türk Dili Üzerine Araştırmalar. Cilt 1. s. 151-159
- _____ (1975). “*Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler*”. Ankara: I. Türk Dili Bilimsel Kurultayı 1972. s. 433-446.
- _____ (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- _____ (1995). “*Eski Anadolu Türkçesinde Aslı Ünlü (Vokal) Uzunlukları*” Türk Dili Üzerine Araştırmalar. C I. s. 443-458. Ank.: TDK Yay.
- _____ (1995). “*Türk Dilinde -ça eki ve bu ek ile yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme*.” Türk Dili Üzerine Araştırmalar. Cilt. 1. s. 12-84. Ankara: TDK Yay.
- _____ (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ank. TDK Yay.
- _____ (2007). *Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Dayandığı Temeller*. TDAY Belleten 2007/1. s. 87-110
- _____ (2009). “*Anadoluda Oğuz Türkçesi Temelinde İlk Yazı Dilinin Kuruluşu*.” TDAY Belleten 2009/2. s. 61-69
- _____ (2010). “*Oğuz Türkçesinin Tarihi Gelişme Süreçleri*”. Turkish Studies Vol. 5/1. Winter 2010. s. 1-41
- Köktekin, Kâzım (1994). *Süle Fakih'in Yusuf ve Zelihası. (İnceleme-Metin-Dizin) 2 Cilt*. (YDT). Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2001). *Yusuf-ı Meddah “Varka ve Gülşah” (Giriş-Gramer İncelemesi-Metin-Dizin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Fen Edeb. Fak. Yay.
- _____ (2007). *Yusuf Emiri Divanı*. Erzurum: Fenomen Yay.
- _____ (2008). *Eski Anadolu Türkçesi*. Erzurum: Fenomen Yay.

- Külekci, Numan. (2009). *Osmanlı Türkçesi*. İstanbul: A Ajans Reklamcılık Matbaacılık
- Maksudoğlu, Mehmet (2003). *Arapçayı Öğreten Kitap*, (1. bs.) Ankara: Ayhün Ofset Matbaa ve Tanıtım
- Mengi, Mine. (2010). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi-Metinler*. Ankara: Akçağ Yay.
- Metin, Beyazıt Bilge. (2012). *Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Fiillimsiler*. (YYLT). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Muhammet b. İsa e't-Tirmizî. (vf. H. 256). *Camîu't-Tirmizî* (I.bs.). Beyrut: Daru'l-İhyâu't-Terâşî'l-Arabî
- Mutçalı, Serdar. (1995). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayın Eğitim ve Reklam Hiz. [SM]
- Müslim bin el-Haccâc (vf. 261). Şâhîhi Müslim. c. 5. s. 66. Beyrut: Daru İhyâu't-Teraş.
- Mütercim Asım Efendi. (2009). *Burhân-ı Katı*. (Haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs). İstanbul: TDK Yay.
- Nasir bin Muhammed. (vf. 373). *Tenbihü'l-Gâfilîn bi Eḥādîşî Seyyidü'l-Enbiyâ'î ve'l-Mürselîn li Semerḳandî*. s. 38. Hadis no: 65. Beyrut: Kütübü'l-İlmiyye.
- Nesa'î (vf. 303). *E's-Sünenü'l-Kübrâ li'n-Nesa'î*. (6 cilt) s. 533. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye
- Nişanyan, Sevan. (2007). *Sözlerin Soyağacı, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. (3. bs.) İstanbul: Adam Yay.
- Ortopolat, Şengül. (2008). *Peyami Safa'nın Mahşer Romanında Yan Cümleler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (YYLT)
- Oruç, Birsal. (2011). "Türkiye Türkçesinde Kullanılan Çekim Edatları Üzerinde Görüş Farklılıklarından Kaynaklanan Problemler." *Türk Gramerinin Sorunları*. s.533.-542. Ankara: TDK Yay.
- Öner, Mustafa. (2006). *Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine Notlar*. Modern Türklük Araştırmaları Dergisi. C. 3. S. 1. (Mart 2006). s. 60-76.
- Özdemir, Hakan. (2014). "III. Teklik Kişi İyelik Eki +(s)I* ve Zamir n'si Üzerine Bir Değerlendirme Denemesi" *Giresun: Dil Araştırmaları*. Sayı: 14 Bahar 2014, 137-145
- Özdemir, Hikmet. (1996). "Subhatü'l-Uşşak, Manzum Yüz Hâdis Çevirisi", İstanbul: İnsanlığa Hizmet Vakfı Yayınları 1996, s.8-9
- Özkan, Mustafa. (1995). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi
- _____. (2000). "Kuruluş Dönemi Osmanlı Türkçesi". *Akademik Araştırmalar Dergisi*, yıl: 2, S. 4-5, Şubat - Temmuz 2000. s. 377-403.
- _____. (2003). "Tarihî Türkiye Türkçesi Metinlerinde İstek Eki -A'nın Kullanılışı Üzerine", İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c. XXX, s. 359-385.
- _____. (2004). "Eski Türkiye Türkçesinde Ki/kim Bağlaçlarının Kullanılışı Üzerine", İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c. XXXI. s. 243-255.
- _____. (2009). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi
- Özkan, Mustafa; Tören, Hatice (2009). *Osmanlı Türkçesi*. İstanbul: Akademik Kitaplar
- Özel, Ahmet. (1990). *Hanefî Fıkıh Alimleri*. Ankara Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Özmen, Mehmet. (2001). *Ahmed-i Da'i Divanı*. 2 cilt. Ankara: TDK Yay.
- Öztekten, Özkan. (2008). *Türkiye Türkçesinde Yardımcı Sesin Ekleşmesi*. VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı. 20-25 Ekim 2008. Ankara
- Öztürk, Rıdvan. (2011). "Yapım Eklerinin Nitelikleri, Sınırları, İşlevleri ve Sorunları" *Türk Gramerinin Sorunları* s. 431-436. Ankara: TDK Yay.
- Paçacıoğlu, Burhan. (2006). *VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*. Ankara: Bizim Büro Basımevi. [BP]
- Pakalın, Mehmet Zeki. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3 Cilt. İstanbul: MEB Yay.

- Püsküllüoğlu, Ali. (2007). *Türkçe Sözlük*. (6. Basım). İstanbul: Can Yay.
- Raif Necdet Kestelli. (2011). *Resimli Türkçe Kamus*. Ankara: TDK Yay. [RTK]
- Redhouse, Sir James W. (1992). *Turkish and English Lexicon*. İstanbul: Çağrı Yay.
- _____ (2009). *Müntahabat-ı Lugât-i Osmaniyye*. (Hazırlayanlar: Recep Toparlı, Betül Eyövgü Yılmaz, Yaşar Yılmaz) Ankara: TDK Yay. [MLO]
- Rûdânî (2011). *Büyük Hadis Külliyyatı/Cem'ur'l-Fevâid*. 3 cilt. İstanbul: İz Yayıncılık
- Sağır, Mukim. (1995). "Anadolu Ağızlarında Ünlüler." Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, s. 377-390. Ankara: TDK Yay.
- _____ (2008) "Türkiye Türkçesi Ağızlarının Ünlü Varlığı." Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/3 Spring s. 563/578.
- Süleyman b. Ahmet Teberânî (vf. 360). *El-Mu'cemu's-Şağır Li't-Teberânî*. Beyrut: Darü'l-Kitâbi'l-İlmiyye
- Sev, Gülsel (2007). *Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*. Ankara: Akçağ Yay.
- Süleyman b. Ahmet Teberânî (vf. 360). *El-Mu'cemu's-Şağır Li't-Teberânî* s. 53. Nu. 166. Beyrut: Darü'l-Kitâbi'l-İlmiyye
- Şahin, Hatice. (2009). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Şemsettin Sami, (2002). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yay. Enes Ofset.
- Taberani Süleyman bin Ahmet (360). *El-Mu'cimu'l-Evsât* s. 1764. Kâhire: Dârü'l-Hâremeyn
- Tekin, Şinasi. (1992). *Eski Türkçe Türk Dünyası El Kitabı*. (İkinci cilt). Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay.
- _____ (2001). *İstikakçının Köşesi Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*. İstanbul: Simurg Yay.
- Tekin, Talat. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Kültür Bakanlığı. Ankara: Simurg Yay.
- _____ (2000). *Orhon Türkçesi Grameri*. (Yayımlayan Mehmet Ölmez). Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9. Ankara [OTG]
- _____ (2003). "Üçüncü Kişi İyelik Eki Üzerine". Makaleler 1 Altayistik. s. 131-138. Ankara: Grafiker Yayınları
- _____ (2005). *Makaleler III-Çağdaş Türk Dilleri*. Ankara: Grafiker Yay.
- _____ (2010). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK Yay.
- Tekin, Talat; Ölmez, Mehmet. (1999). *Türk Dilleri "Giriş"*. İstanbul: Simurg Yay.
- Tepeli Yusuf. (2002). *Dervîş Muhammed Yemînî, Fazîlet-nâme I (Giriş-İnceleme-Metin), II (Gramatikal Dizin)*. Ankara: TDK Yay.
- Tietze, Andreas. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. İstanbul: Simurg Yay.
- Tiken, Kâmil. (2004). *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf fiiller*. Ankara: TDK Yay.
- Timurtaş, Faruk Kadri. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi, (XV. Yüzyıl). Gramer-Metin-Sözlük*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- _____ (2009). *Osmanlı Türkçesi Grameri III*. İstanbul: Alfa Yay.
- Togan, A. Zeki Velidi. (1981). *Umumî Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Enderun Kitabevi
- Tokatlı, Suzan. (2003). "Türkiye Türkçesinde Son Seste Tonhulaşma ve Uzun Ünlü Üzerine Bir İnceleme". Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2003/2. S. 15, s. 141-150
- Toparlı, Recep. (2000). *Ahmet Vefik Paşa. Lehce-i Osmanî*. Ankara: TDK Yay.

- Tseng, Lan-ya. (2002). *Türkiye Türkçesinde Orta Hece Düşmesi*, Ankara: TDK Yay.
- Tuna, Osman Nedim. (1986). *Türk Dil Bilgisi (Fonetik ve Morfoloji)*. Ders Notları: 3. Malatya: İnönü Üni. Eğitim Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi bölümü
- Türk, Vahit. (2003). “*Türkçede Ön Seste Ünlü Düşmesi*” (*Aphaeresis-Aphesis*) Örnekleri. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 2001/1-2. 223-233. Ankara Türk Dil Kurumu.
- Türk Dil Kurumu (1995). *Tarama Sözlüğü*. 8 Cilt. Ankara: TDK Yay. [Trm S.]
- _____ (2004). *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*. Ankara: TDK Yay.
- _____ (2009). *Derleme Sözlüğü*. 6 Cilt. Ankara: TDK Yay. [DS]
- _____ (2011). *Türkçe Sözlük*. (Hızl. Şükrü Halûk Akalın). Ankara: TDK Yay. [TS]
- _____ (2012). *Yazım Kılavuzu*. (27. Baskı). Ankara: TDK Yay.
- Türkyılmaz, Fatma. (1999). *Tasarlama Kiplerinin İşlevleri*. Ankara: TDK Yay.
- Uludağ, Süleyman (1991). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yay.
- User, Hatice Şirin. (2006.) *Başlangıçtan Günümüze Türk Yazı Sistemleri*. Ankara: Akçağ Yay.
- Uygur, Sinan. (2010). *Minhâcü’ş-Şehâdet (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)*. (YDT). Erzurum: Ataturk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1995). *Osmanlı Tarihi*. C. 1. (7. bs.). Ankara: TTK Yay.
- Ünal, İ. Hakkı. (1999). “*İslam Kültüründe Kırk Hadis Geleneği ve Şeyh Hamid-i Veli'nin Hadis-i Erbain Şerhi*”. Ankara: Ankara üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, C 39, 137-146.
- Üstünoğlu, Kerime. (2008). “*İyelik Ekinin Varlığını Düşündüren Yapılar*.” Ahmet Bican Ercilasun Armağanı. Makaleler. s. 324.-334. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Vardar, Berke vd. (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Yelten, Muhammet. (1998). *Şirvanlı Mahmut, Târih-i İbni Kesîr Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*. Ankara: TDK Yay.
- Yıldırım, Selahattin. (2000). *Osmanlıda Kırk Hadis Çalışmaları I*. İstanbul: Osmanlı Hadis Araştırmaları: 20-31
- Yıldız, Osman. (2008). *Şeyyad Hamza, Yûsuf u Zeliâ (Destân-ı Yûsuf), Giriş, İnceleme, Metin, Dizinler*, Ankara: Akçağ Yay.
- Yıldız, Alim (2011). “*Sirâcî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi*”. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2011, Cilt: XV, Sayı: 1 Sayfa: 127-150
- Yılmaz, Özlem Deniz. (2009) *Türkiye Türkçesinde Eylemsi*. Ankara: TDK Yay.
- Yüce, Nuri. (1992). *Türk Dilinin Tarihi Devreleri ve Bugünkü Lehçeleri*. Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları.
- Yücel, Bilâl. (2011). “*Türkiye Türkçesinde Fiil Çatıları*.” Türkçede Çatı Kavramı ve Çatı Ekleri. Türk Gramerinin Sorunları. s. 268.-302. Ankara: TDK Yay.
- Ziyâî'l-Muḥaddesi (vf. 643). *El-Eḥadiṣü'l-Muḥatârah*. s. 3622. E's-Su'ûdiye: 'Alâ Nafaḫatü'l-Muḥaḫḫik
- Zülfikar, Hamza. (1995). *Türkçede Ses Yansımali Kelimeler*. Ankara: TDK Yay.
- _____ (2011). “*Ünlemler ve Ses Yansımali Kelimeler*” Türk Gramerinin Sorunları. s. 604.-607. Ankara: TDK Yay.
- _____ (2011). “*Yapım ve Çekim Eklerinin Tahlili*.” Türk Gramerinin Sorunları. s. 437.-441. Ankara: TDK Yay.

TIPKIBASIM

1b

هَذَا كِتَابُ نَظْمِ الْحَزَنِّ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِهِ نَسْتَعِينُ

الهِمَّ اللَّهُ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالْعَاقِبَةُ لِلدِّقِّيقِينَ وَالْأَعْدَاءُ لِلْأَعْلَى
الظَّالِمِينَ وَالنَّاسُ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ خَيْرُ خَلْقِهِ مُحَمَّدٌ وَاللَّهُ الطَّيِّبِينَ
الْعَظَمَاءَ هَبْ لَنَا قِتْلَةً وَقِنَا أَوَّلَ سُورَةٍ كَانَتْ تُرْوَى مِنْهُ

5 أَدَبُ شَفِيعِ يَوْمِ الْعُرْصَةِ صَدْرُ صَفْدٍ صَفْدًا بِقُوَّةٍ وَفَا مَعَالَا

مَنْ كَى مَحْمَدِي مَرَضِي بِعِي حَضَرَتْ مَحْمَدٌ مَصْطَفَى صَاحِبِ طَلْعِ الدَّهْرِ

عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ يَوْمَ مَدِينَةِ بُولُورٍ بِأَلَمٍ كَمِيزِ جَمْعِ أَرْبَعِينَ حَدِيثًا

فَصَوْنِي الْعَقْرِ وَالْفَقْرَانِ بِعِي بِرُكْنِهِ بِعِي قِرْقَرِ حَدِيثِ بَيْتِي

يَوْمَ جَمْعِ أَلَسَهُ وَخَاطِرِيهِ أَلَسَهُ أَوَّلُ كَيْسُكَ كَيْسًا أَظْهَلَ عَيْنِي

10 اللَّهُ تَعَالَى عَفْوًا لِرَأْفَتِهِ كَيْسُهُ قِيَامَتُ كُونَتِهِ مَعْقِرَتِ الْبَرِّ

وَبِرَحْمَتِهِ لَمْ يَنْدِهِ دُخَانُ يَوْمٍ بِرَأْفَتِهِ مِنْ حَفَا عَلَى أَهْلِ أَرْبَعِينَ

حَدِيثًا وَيَنْتَفِعُونَ بِدَعْوَتِهِ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَيُعِيهَا عَالَمًا

صَالًا بِعِي بِرُكْنِهِ اسْتَمْلَهُ حَدِيثُ كُونَتِهِ قِرْقَرِ حَدِيثِ

أَوَّلِهِ نَسْتَعِينُ كَيْسُهُ مَوْسِمُ أَوَّلِي بَيْتِ لَمْ يَكُنْ مِنْ مَعْقِرَتِهِ لَمْ

2a

أَوَّلُ كَيْسِي حَقٌّ عَمَلٌ وَأَعْلَى قِيَامَتُ كُونَتِهِ صَمْعُ عَالَمٍ كَيْسُهُ بُولُورٍ وَبِرَحْمَتِهِ

رَسُولُ اللَّهِ وَصَدْقُ حَبِيبِ اللَّهِ بِسْمِ يَوْمِ الْقِيَمَةِ وَحَقِيرُ دُرٍّ وَبِرَحْمَتِهِ

عَالَمُهُ كُونَتُهُ رَحْمَتِي بِعِي دُرٍّ وَبِرَحْمَتِهِ سَامِعِي دُنِي بُولُورٍ بِأَلَمٍ

أَمِيدُ أَيْدِي نَوْبٍ قَصْدُ أَلَمِ شَدِيدٍ كَيْسُهُ سِرُّ رُؤْيَا أَنْبِيَاءِكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبِرَحْمَتِهِ

5 حَدِيثِي بِعِي بِرُكْنِهِ جَمْعُ الْمَسِيوبِ بِرُكْنِهِ كِتَابِ أَلَمِهِ أَمَّا سَبَبُ بَيْنِ وَمَسَاعِي شَوْقِي

قِرْقَرِ كُونَتِهِ لَمْ يَكُنْ دِكْرُهُ أَلَمُهُ مَرَضِيهِ بُولُورٍ بِأَلَمٍ دُرٍّ وَبِرَحْمَتِهِ

وَقُونَتُهُ وَسَامِعِي رَحْمَتِي قُونَتُهُ شَدِيدٍ مَسَامِعِي كَيْسُهُ أَوَّلُ نَسْتَعِينُ

هَبْ لَنَا جَمْعُ نَوْبٍ قَوْمِ تَلَسُّ أَلَمِهِ أَوَّلُهُ نَاكَاهُ سِرُّ أَنْبِيَاءِكَ بِرُكْنِهِ بُولُورٍ

وَبِرَحْمَتِهِ بُولُورٍ بُولُورٍ دِكْرُهُ مَعْقِرَتُهُ بِرُكْنِهِ شَدِيدٍ كَيْسُهُ مَسَامِعِي

10 نَادِي شَا هَبْ لَنَا بِرُكْنِهِ مَعْقِرَتُهُ مَعْدَنُ دُرٍّ بِرُكْنِهِ خَالِكِي رُكْنِهِ أَلَمِهِ يَكُنْ دُرٍّ

زَيْلًا سَكَنَ رُكْنَهُ حَرِيرُ خَالِكِي دُرٍّ وَبِرُكْنِهِ خَالِكِي سَامِعِي بِرُكْنِهِ خَالِكِي

شَانُ مَوْسِمٍ وَمَسَامِعِي مَحْمَدِي عَالَمِي بِرُكْنِهِ شَانُ بُولُورٍ وَبِرَحْمَتِهِ

مَحْمَدِي مَحْمَدِي وَبِرُكْنِهِ وَبِرُكْنِهِ وَبِرُكْنِهِ وَبِرُكْنِهِ وَبِرُكْنِهِ وَبِرُكْنِهِ

15 سِرُّهُ الْعَرَبِيَّةُ بِرُكْنِهِ بِرُكْنِهِ بِرُكْنِهِ بِرُكْنِهِ بِرُكْنِهِ بِرُكْنِهِ

مَعْقِرَتُهُ أَلَمِهِ أَلَمِهِ أَلَمِهِ أَلَمِهِ أَلَمِهِ أَلَمِهِ أَلَمِهِ أَلَمِهِ أَلَمِهِ

4b

5
 با قوتندم بجی بوند حالدر که مشعل حورن اوز رینه اولوب
 غلقداده سن بنه کیم سرجیم تکرتیک دختندن امید کسه کنی
 بجی پیغول ابدی فایز ناسم جسمی بوند حالدر که مشعل
 شادین و کونکده من جسته جستم سویندی کیدی کندو کونکده
 ی بولد کونکده بوند سو زده ای دختل ایل عیبه اشراف حق
 دد که هینه کونکده خدای سترگ کوردی ایدی الله تعالی
 10
 دیکه اگسند بیه سو زدی کجک ز اقا قلم عیسی قونک سو زین کیه
 انا عند حسن حق غدی بونی زدم یعنی بن قونک بکلا حسن طن
 اوزره اولوب عین سوین یعنی قونک قونک اقام بی باز عین
 قلمه اشراف بیه کونک بوند و قونک قونک بیه باز عین قونک
 15
 خنر ایلدی اغنیفا و نه کونک بولور ایلد اولتسه خید المؤمن علی
 عیلاخ اوز بیه قونک لایق بوند که ته قونک کلامه لایسده
 رحمتی حق تکر بی باز عین جسته قونک دیو اغنیفا ایلکسه

5a

5
 غنی آتشین مالیک فالاد رسول الله صلی الله علیه وسلم ان الله
 تعالی نظر الی وجه الشیخ صبا حاء و متاء فیه لایعنه دی کونک
 و دق عظمتک و رف جلالک و اقتراب احلالک و خاند قود و ملک
 الحق فاستجی منی فایق استجی من شیتیک ان اعید بک حدیث تعالی
 10
 دزدک استو این مالک برایت لایق رسول حضرت پیغمبر صلی الله علیه و
 سلم حق و کینه بین اولتسه حق شیتا نه و تعالی اولد قوجیه خضیه
 و حسن اختام خط ابیوت دندیکه یاقوم یا شاد اوزدی ککل و دودلای
 دزدک بومشندی اچاک یقین کلامی بنم حضرت ککل یادی الله دخی بندان
 اومان کلامه کونک قونک الله برون سندن اقصا کلامه و نایان و بشت
 15
 سلا عذاب ایلکده دیو بونک بونک بونک ککاسب حکایت بوندیم
 بونکده ایل المؤمنین حیون و عیالک الله و جمعه صبا حاء و متاء

6b

بگو که من اینست به سعادت منی از آنکه استوار شود مشغور و در کمال محراب
 بر کعبه واردی راست مکنان با شنیده ایدی اوم خشنه سوی اولاد
 غنیلین شاکری دی بی مقنونه آیدای اوغلی وار نیم با شنیدنی غفر لاک
 اذاد ایدین اوله که بهم افتندم دهنی بختتم اودندن ازان ایلکه
 5 زبیل بوجده بی شنید و زو که بی کعبه کلا و با شنیدی بی غفر الوب ازان
 ایلکه حق تعالی اوز کعبه دهی اذاد ایلر بی مشغور طوری مقدری
 با زاری اودی مکنان با شنیدم بر قول اوله که بشنید کوز اذاد
 ایلکه هر چه که صورت بدسد نجیب ایندیر که هیچ اولام که مکنان ایل
 بر قول حق تعالی اذاد ایشیک اونه اوغلی دهنی بگویم بیل اولمکدن اذاد اید و ز
 10 دگو که مکنان بیل دویکی عاقبت اوم مشغور غایز قلوب بر به مکلای
 بو حلقه لادن حلقه دن ایشند و بی کلجی کی نفس بر ایلادی و بویکل
 ضعیف اند کلین و نو ویدی شیخ بو مشغور ایشند کلینی بویکل طین
 سوارب مشاجات ایلد که الی بر مشغور بر قی لین مکنان بویکل
 قویق لایق کو دینوب اذاد ایلکه حصیریک خود خالق و ز کیم
 15 رحیم در قی قی مکنان بیل قول کعبه جهتم اودندن اذاد ایلکه

7a

بگو که من اینست به سعادت منی از آنکه استوار شود مشغور و در کمال محراب
 بر کعبه واردی راست مکنان با شنیده ایدی اوم خشنه سوی اولاد
 غنیلین شاکری دی بی مقنونه آیدای اوغلی وار نیم با شنیدنی غفر لاک
 اذاد ایدین اوله که بهم افتندم دهنی بختتم اودندن ازان ایلکه
 5 زبیل بوجده بی شنید و زو که بی کعبه کلا و با شنیدی بی غفر الوب ازان
 ایلکه حق تعالی اوز کعبه دهی اذاد ایلر بی مشغور طوری مقدری
 با زاری اودی مکنان با شنیدم بر قول اوله که بشنید کوز اذاد
 ایلکه هر چه که صورت بدسد نجیب ایندیر که هیچ اولام که مکنان ایل
 بر قول حق تعالی اذاد ایشیک اونه اوغلی دهنی بگویم بیل اولمکدن اذاد اید و ز
 10 دگو که مکنان بیل دویکی عاقبت اوم مشغور غایز قلوب بر به مکلای
 بو حلقه لادن حلقه دن ایشند و بی کلجی کی نفس بر ایلادی و بویکل
 ضعیف اند کلین و نو ویدی شیخ بو مشغور ایشند کلینی بویکل طین
 سوارب مشاجات ایلد که الی بر مشغور بر قی لین مکنان بویکل
 قویق لایق کو دینوب اذاد ایلکه حصیریک خود خالق و ز کیم
 15 رحیم در قی قی مکنان بیل قول کعبه جهتم اودندن اذاد ایلکه

九

76

[illegible]

8a

علم خود سخی صقل یا شکی نماند که در قورق و اوچخی خورج کلای
 اینده بکلی علی بکدر خسته سالی ایوالموسینی ایندی علم بکدر خورج
 ایندی نه دلیله ایوالموسینی ایندی کسینه مال ازانجه ازانجه
 اذق انا علی ازانجه دو سخی اذق دذقی خورج کلای ایندی
 بالکلی علی بکدر خسته سالی ایوالموسینی ایندی علم بکدر خورج
 ایدکه دلیله ایوالموسینی اینک مال خسته ازانجه اکنوز علی
 خورج ازانجه اذق سخی خورج ایدکه بالکلی علی بکدر خسته سالی ایوالموسینی
 سالی ایدکه علی بکدر خورج ایندی نه دلیله ایوالموسینی اینک مال
 بوزنه قورق کید سینی انا علی مستکله لیجه کیدرت قنه کیدرتک
 انا علی خورج کلای ایندی بالکلی علی بکدر خسته سالی ایوالموسینی
 ایدکه علی بکدر خورج ایدکه دلیله ایوالموسینی ایندی مال
 انا علی خورج ازانجه صاف و سینی دختی خورج سالی علی نه انا علی
 نه خورج سینی خورج کلای ایندی بالکلی علی بکدر خسته سالی ایوالموسینی
 ایوالموسینی ایندی بکدر خورج ایندی نه دلیله ایوالموسینی ایندی
 مال اصلاحی فیماست کونده حسابنه چکوز بیغور و خورق رسته انا
 علم حاصل فیماست کوننده بجه بخاره لره متغافل ایسه کورکدر

11a

جنتك چو لوتن بو كه ايجي دوزم هت قنچي چو لوتن ستن سكر تون دوزي
 بو حن بندن و نوجا بندن نمنازيك سكه شهاد خدا نمكوه كيه سكه
 ري اولقد ضرور ليمسه دولا الله شهاد عو و على كلاضه يمسه بوزيك
 انا الله لا يعطون ان يقرضوا و يعطوا ما دون ذللك يعطى الله شفاف
 مسو لاري ياز ديم ستن كوز خور قيون شهادت كوز دكده هتكو
 5 جميع كاهنوتن ياز يعق نيتيم هت شفاف يعق لادوبت ججعا بو دوز
 نايك و سحنو از نمنا خورن و نيمه بوبت اوز نمنا ليك و سحنو ليك فو بولايان
 كلونه عله شهادت كوز توي تاق ستن قور ميتر انا بوز ده منايخ كار
 شو نيمه بوز دوزيك خور نمنا شاد كوز دوز ده سغداري بونيك نك كونه
 10 كيز اولسه شويده خيشفه منيبه اول كيه مشه كده جنته كرم نيكه ناه
 كوز تيه كه حديث قدسيده بوز دوزي الكوي ياد دالدار العظمه ازاري
 فن ناز عو فيها و خفتها الشاد يعق بونمنا نيم رواسدا اولوتن نيم ازار
 دندا زيكا بوايكه طولندي نمنا سوزن اولوتن اينتر اذ جنته صوفنا
 دهن كيكو بوايكه صفت خاصه طولا سوب نمنا سوزن اولوتن اينتر اذ جنته صوفنا
 15 جميع كاهنوتن هت ياز اخاوتن بو خد بيشده سوز آنيا حو و نصرت
 ايد بچو دوزيك من كان في قلبه شفا دلوتن بو كيز لا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ اَبَدًا

10b

وله كلذليل يدي فابوسينه ياله بوز دوزي طائف قنا منيش كوز نور ججه سبه
 ايد كوز دوزي بوسني فهاد سدن كوز قيو ب اكلر بو ديسي هتقه قو بولر
 جنتي عذاب سكلاري ايند بولر ياري بوز بوسني هتقه اذ لوتن
 احسا ايد بولر بوز هتقه حسه قوسينه بول طائف واز ستن مغلوبه
 5 بوزم قور بون نيكه اول طاشلاري فالادوه و دنا كوز بولجا و ده انا و
 حن بولر و على اذ نيمه حجاب و بوزيك بالكل بوم قوم اول طاشلاري بولايان
 اويجه اوب شهادت كيه ستن كوز بولر تاري شا هذ طونيف زججه
 اول طاشلاري اول جنت منايخ البهوت هتقه قوسينه كيه لوتن لوتن
 بوفاد كوز نمنا هتقه اول قو نمنا حن منايخ ايدوي عوم جلا لم بچون
 10 اول قو نمنا كاهنوتن عفو لاديم جنته اذ كيد و بيه بون سكلر
 اول كيكو جنته اذ لوتن انا جنتك دوزي چو بون باغلو كوز دوز بولر هتقه
 اذ كوز دوزي بوز خويون كوز بولر بولر جنتك قور بون بونر ليدجدي
 ايدوي قنچي قور لوتن كوز دوزي كوز دوزي بونلر اذ بيه ستن رضوان
 سين ايدوي سول كيه شهادت كوز دوزي بوزيكه بون اذ قور ايدوي
 15 چونكه اول كيه شهادت كيه اذ كيه اذ كيه بونر بونر رضوان دوزي
 جنتك

13a

[illegible]

الحمد لله الذي جعلنا منكم

تقصیر سفری نده او لوئی مسلمانانکه و عطا و تبصیر ایلیک و توبه خاصه دعوت
ایلدی. خدایق بدحد و قیاس جور سهته جمع اولدی. شیخی اغریب و تقی
ایزدی. دی یوک قش قش یو ستمایه کویچک ایدری. نگاهلار ادا لیکه. ن
مسلمان اولن میشتن کور حاد و دینی ایدری. سینه که ایدری عریضه جوخی او د عطا

15

12b

کتاب صفای کفارت اور کثرت گناہ از اجتناب ابدتک منور
تبیان حق مہر علیہ السلام توبہ یوز بکر نعم و دیم اندہ دخی زیادہ
نبوت یوز بکر جمعہ کو غسل الکل دخی کتاب صفای کفارت
جمعہ یوز ملک دخی کفارت اور شوق بکر کینی جمعہ کو
غسل الکی اور غسلہ مجیدہ و نیکو ہاد کہ اذ بکر فری حیدر
شیشہ توبہ یوز بکر حقیقی فلس جمعہ فارغ اولہ کر یوز
یل حیدر علی الشیخہ جن اولیو زید یاد تباہ جمعہ و از مقہر تباہ
جنتہ و از مقہر کیدہ و حدیثہ شایب کاید اولاد کر یوز یاد
یک خود شاد و ایدہ و سبزی اودہ طابو چکر دی بری شیشہ از

10

15

صوفیانی

14a

دعای خفته و کن حقّه عیامت الّهی انغم اوجیف الی یوم و ربّ کلّای
عورتی اندی بوی زینجی کو لدی که ایشکه من احسینا الله سنا و الله
یونقه کورسین اولدین اندی اغنورت بوقت زیاد شاهد فو لقی کلام
دیان و دین الله کلامه کور کلامی اشد و در که ایشا جیتم و در

اولاً تمحمد اوج کو نلک آجی خجی ز او غور دن بارین ورنه که جمعہ کچد ز دین
علائے اندی دوزن قو لقا اتم پنا د شاهده قو لقا اتم ارته اوج کو نلک او کون
یلمادف آلمدی کرو آوند الی بو کشف کلمدی کرو احوالده سی صوزد که بیخون الی
از خا نایقه طومندی کو و اولاد خا نایقه سمجده کندی اختلاف ک حقایق صومستر
دوی و طوزدی صبا خدان کرو بارده وادی طوزدی کرو کسه یوسف
اولاً تم محمد

15 اولوگزاران با شمه ایمان ناجواندازند هدایت طریقتیه بول و کثرت ذلالت بسو
 الفی سیدی و قتلای پاکیم و با الطیف بن فخر الحجاز که اندام کی امینی ابله
 غلای ابی کو که قلدری مناجات ایدین دین سه عرض حاجات تلایک
 بویکیدی اخته طوطدی کرو اول خرابه منجه کردی کی رکعت نماز
 اولدی اولدن جغه کون ایدی طوطدی کون باره و آذ کی و کسه
 کرو اولنجه کندی دعوت و اوعاع علی و علی بن علی باج بندیدین چو بدین

10

۲۵

13b

جمع انگذی شندی منظر اودی ناکه سالار به بناری حیو نلای کلار و غفلت
اودی دودی کندی کوحد و ذمی عوز یخ کوچل اوغلا عفرین برین
اولو رسد اینه کناز ایدر بدت یاقس سوزین ایشمدی شغلوات غلب
قی کاشو شاغل اومه دنه کدی عاز الحیدر کتر فاندور کندر اما کسله

5 فارخ اوردی بئو بو کین سور دی شیخدا نایه و نه دی قصه بزونیان لای
و ایندی بکایانم عرض ایلک بئو سئوکانا و کورین دی بئو مالارد بناد
حیمه توری بو قلل ایلانم عرض ایلدی اهل بیتا که مختص سئوکانا و لای
خلق بو خالی کو دئو سونیدر نئکانا علفندکی بو کین قالوب کئول ایستج
شیخ ایندی زو عملجک او زو رسکا اصحا بئوکان جلد جمع ایدی و لای بو

15a

کوردی بیله قول غلوری پین سکر ندیسه بومستوف د کایته و اردی بری بری بوردی لوت
 حاطیرا آلیه محلی آلتو لندری ورنه چکادی افخ منغفال چیلدیمغفسنه ضل
 آلدی بلدیکه بودتیا آلتو لندرنه د کل اول خالوه نه صوردی من بونق شده لاله
 خاتون خجایه بی بوموردی روایت آلتو لندری اف بصر ای ایدی هاند
 5 سلان اوله ی بونلو برین بیک افخ و ردی خاتون طعام آلتا و نه کلدی
 بومستوفکن اولدیکن بومضه کن خبری بوقا ایندی خجایه اف بونق او واره
 پین بادی برجه ایدین دینو استمالین طون نینله حو بطلو آلدی که آلتا که
 ندزدی کلری و قتی اولند کور دیم برین بومضایه کلری که دی و نه نظر
 آلدی که ردی بونکو خالی و ششیر طعام صفویه بی بوز قیو اوکی و ستانی
 10 ویدی که حو مستون دیو ای ویدی اول خالی صوردی نه حال دی دیو اعور کف
 ایندی بولسه کن افخ کوندن خدمت آلتا کل اولونک بکون خجایه کار
 کلدی ای بکی کوردی ایندی که اول خدمت عکین زیاده آلتا منس بونجی ران اولند
 ای بونق زیاده آلتا رخصت صلیک و کون جمعه کوردی آلتا خدمت بریم قتی و
 بوموردی کینی بلدی که بوطبق فاندن کلر حایر رختاندن کلدی طلس
 15 جوقدر ددی کینی بلدی که بوطبق فاندن کلر حایر رختاندن کلدی طلس
 جوقدر ددی کینی بلدی که بوطبق فاندن کلر حایر رختاندن کلدی طلس
 اولن اول بیک خجایه شکر آلدی لای بخی ای و کوردی و بونق بومستوف

14b

کچی کون حرمیه حرمیه کون که حضمی کله منار کنی نو دینکون جعفر کونید
 خیلد ششیر د و دکن بونق و تر سیمد کم برون بخی دینکون و واره
 و نایونین اقل خجایه بونیکه و بونق و واره منق د فایه ک حالری
 شغیق اولونب غنی سولتو کونیدن اسلاده کلر بیکه بوشمان اوله لیک
 5 بری بیکه دینه کوردی بیکه ک اقلندن قیو بونق و واره بیکه ددی
 و بونق دینه بیکه ک کف غمناز قلدی جمعه و قتی اولد و غنیلین جمعه و ازی
 بونق فاندن اولدنه منار دجه اقلی علیه آلتا که اقلندن اقلندن بایا
 مز بونق به اصل بره کوردی بونق و واره اقلندن هلاک اولونب کیده
 رز و فایه بیکه ک هاندیم اقلندن بیکه ک فایه ک حالری کون بونق دینو
 10 فایه ک جیفک کوردی بونق و واره منو لوبیک آلتا کله آلتا بونق و واره
 بونق و واره اقلندن بونق و واره کون بونق و واره کون بونق و واره
 بیکه اولد و خجایه خدمت و واره کون بونق و واره کون بونق و واره
 بونق و واره کون بونق و واره کون بونق و واره کون بونق و واره
 حو صواب و کون بیکه ک جمعه کونید بونق و واره کون بونق و واره
 15 فایه ک غایت حو کون بونق و واره کون بونق و واره کون بونق و واره
 کوردی

20b

د رفته چنبیده بزم طاعتی زند ابد رسد بگا اینمین اولورین ویند
 بند خجیلست کونند سکا عتوت اینک ولوب کوروزین خافیل
 ولند و کونسانس حکایتا لدرک ایزهیم بزم کورک اولر بلک باوینا
 یسک ایزه اولر کجی برکمانده سلطان الفضا اولد. نویسنه سبب
 5 یوزلدریک ایتقان یوزک صخره بریزده اندی اولد. مسکون کوندر
 حکایتا ایزه ایتقان صوندک فائده اینمین برقه حوا دینا یوز
 ایزهیم نین ایزه ایتقان ایتقان بر یسکه فایدی وهوایه اوجدی
 ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین
 کوزک شومر قهر بزم ایتقان اولد ایزه ایتقان کوزک کوزک
 10 قنده ایزه ایتقان ایتقان ایتقان ایتقان ایتقان ایتقان ایتقان
 قازقه کنیدی بو کنیدی عاقبت قازقه سوزلدی بوقضا ایتقان
 دیننده فاید اولدی ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین
 کوزک ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین
 ایتقان ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین
 15 ایتقان ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین
 ایتقان ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین

چیند

21a

حریفان قورنه صوف بدوزور دزخال ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین
 ناکه اولدی قازقه قازقه ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین
 واروب اول کیشیک باغین چوب حریفان ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین
 5 ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین
 چیلقی بقیل قورک کیزکی ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین
 ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین
 ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین
 10 ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین
 ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین
 ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین
 ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین
 15 ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین
 ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین ایزهیم نین

21b

هیت سکا منو کنگو کی وچار یگی باک وریک سو دزدیشک پادشا هلیش
تعلی ت سیه او رو المنین دی سیدی اکلم ددی وایا غیہ چار واکدی
واکنه کهنه کیدی و آینه بو عضا اللہ بیاتن حجه دوعسا لیه هتد
میند اکی رکعت نماز فکله اولد ورت پیلده حجه تکدی و آق سیک
5 اولد کور ددی ایکی ایجه صا لار ددی بری صده ورتدی بری لکله
ورزدی گکی ددی درت پاره اولد ووه رت سیکله بده هر ورتد ماکده
پادشا هلیش و عیسی یحیی کسید ایجه من ایمش ددی و بو که سنا سبیز یکلایت
تخل اولد ویک شقیق تخی که خضر تلای منایج کوبند تدا وراغی بری سجد و اوتور
حق توکل ایدریم غایبده هتد صر فدن زرقا کنگو زملورده وکر
10 اولمخلده بری سالدار سوج وار ددی کون سجدده تنها جه شیخ شقیق
خضر بیه بو لوماییتک یا شیخ کله منو اولد کور ددی هتسکای یکه بر سجد و
فک کخیل اولدین بندن د عین کینه تده بتم ختمیم جوفده وری شیخ خضر کور
ایبروی اولد سجد خربنگدن بری شایخ شش طلیکلا اولد بو که سنی بندن
او کور ددی آلیه سنی زرا اول نقدن او رت سیه سنی اولمخلد یا ایضفدن حلاک
15 اولور بری ایچو کور زرقا سجد خربنگه مخصوص ایلدندی و بری ترقده

بوکه

22a

بوکه سجد خربنگه او دمایا منون سوجی عتفا اولسون خرا و خوش
مکوت السون یحیی برینه ایچفدن حلاک اولور بری زرقا سجد
مخصوص ایلدندی او یحیی شرط بوکه بتم ناکه بری عیسم کور ددی زرقا سیه
سینکه برینه ایچفدن ملک لازم کله اولمشو ایچدی یا شیخ بو سجد
کل خوی ته سیه او کور ایچک بتم یکرک خربینده سجدی بری ط
بدم یکرک وار ددی زرقا سجد کور زرقا سجد نه او که ملک و کس
یه کیمک وار ددی صا لار ددی اولمخلد یکرک معلق خربینده ایم
سنا سجد خربنگه سجد اولد وری اولمشو عتبه کلون ایتد
10 بو سجد سولار وکل بر سجدی وار ددی در همان بر سجد سجد
انک انک سولر حال اولمشو سول حق خوف کور ددی او کور
دن دن تو خرا لار ددی کور بون جنرال حبیب الله کور ددی چکل
عالم سولر ایچکند سوزی بکن سنی دیک سولر دیک سولر سوز
کی چککه سیدی سجد او تو زمین سنا سجد کلون کلون
سبی قولتی بو سولر فایک کسک لاک وار دسین کور ددی سنا سجد کلون کلون
15 شیخ ایچک بتم سولر فایک سنا سجد کلون کلون کلون کلون
کیچو حادیر و قولتی بو دنی ای دنی کلون کلون کلون کلون

25b

- تاجی رسول الله صلى الله عليه وسلم عن اولادى حضرت
فاطمه رضي الله عنها كونهن كونهن كونهن كونهن كونهن
بوسه بوسه بوسه بوسه بوسه بوسه بوسه بوسه بوسه
نشه عنه دیر که عمل کرم کرد و آن فاطمه خن اینه کلسون را که
5 جهان کوشی ایست سون کوهله شخ ورسون جسته بزهه کله زار
نخندان هلاک او کور در جن حصی بکش رضی الله عنه طو در
فاطمه فابو یسکه و از دی فاطمه حضرت زکی رضی الله عنها ایست
یانی خطاب سنی ده شنه بم قابوسه کون غم حضرت زکی رضی الله عنها
نیک بانی مین جیلانی نیک کی ایست کور دی دسوی بوسه کسند
10 طاقی یوقدر که اغلقدن او و دخیله متحصلا اعلی و مناجای
ایل ک تانیسوی کوی جکد او که ساد او کور اولد سینه دن
اضحان بن فقیر بن ضیو که کورده کور ناکه کلونی نگری رسولیه
شخ ورسه مین بخشه حاله کور کور دی فاطمه حضرت زکی
رضی الله عنها ایست کون کون کون کون کون کون کون کون کون
15 یوقدنا ان اوردن واره بن ابامه و ناریکه کاصل اندو کون

بکاجو

26a

- بکاجو بوسه بوسه بوسه بوسه بوسه بوسه بوسه بوسه بوسه
چو پوله دکلشن خن فیدای وقتا که حبیب الله کور دی فاطمه
الکلیکه فابو یه جفده حصی بکش رضی الله عنه نظر اندو کلسون اجنیا
قلدی ایست یا شنه قور دی ده واکسره قاه خجده خرنده جده خن ورسون
5 قیسر سوسم و کسری بک کور دی و نمنا ناری ایست کور دی فاطمه
نکری ده و ششک قور دی ایست کور دی فاطمه ایست کور دی فاطمه
سون الله ک فابو یسکه کله کور و قناده فاطمه ایست کور دی فاطمه
کور دفر مین سنی و ایست کور دی فاطمه ایست کور دی فاطمه
اغل او الله جفده کور سنی کور ایست کور دی فاطمه ایست کور دی فاطمه
10 نیک دخی افندم عیلتک ایست ده و ششک و کور دی فاطمه ایست کور دی فاطمه
زین دویه علف دوی کور کور دی فاطمه ایست کور دی فاطمه
ایست کور دی فاطمه ایست کور دی فاطمه ایست کور دی فاطمه
15 سنا یوقن سنی بوسه بوسه بوسه بوسه بوسه بوسه بوسه بوسه بوسه
خا فون ار نکو متغایمکه بیتوب سنا یوقن او ششک دوی بوسه ایست
غلون بوسه بوسه بوسه بوسه بوسه بوسه بوسه بوسه بوسه

عزیز فیما مقدّمه ابو بکر دینار و زکریا حوز حنّہ کینا ولد بخا بد که
 کون مین حتی می سون کینسه لی بملّه یجه کینینه یو که ساسیت
 حلا یست اولد که ابو هشرین روایت ایدنی کون رسول
 الله صلی الله علیه وسلم اختا یله اولد و ردق رجون الله
 علیه جمعین صتا بد که رجی کیدی بالدی قیقزل
 قال رسول حضرت ابوبکر نه خالده اولد کینی ایشو بولدن که
 یوردم قال منّا فقلد کو بکی بی ملدی بالدم قیقز لفاک
 الکر یو سوزی سوبی کین کینسه دخی جیفه کله خصابد
 یعنیه اند دخی بکری قیقزل فان یجه کال دیجه اولد یی بیکر
 باد سول الله قال منّا فقلد کو بکی بی یو و خمل طلیدی بی بیمن حضرت
 اختاینه ایدری طو ندیج اولد واره یوم اول کو بکی اولد و له
 کل معنی بقلد زین صخابه طو ندیج قیقزل کوزدی و قنایک
 کلوب اولد کو بکی بکله استیو لی اولد کو بکله جیج دی رسول حضرت
 او که دوشدی و جیج عسیر لیا لده سوبیلوف دید که بن الله و رسول
 مؤمنین بی بخون اولد و ردین رسول حضرت ایدری قنایک

15

10

یوق حایک صور و زوق یخلیک عذاب متکلم اولد بالکو اولد اول
 شربته کسلا کله ز سول صورت کو اول و قنایک خالده یجه اولد
 یو خا یو بکی ایدن کینسه عیب ذک اکی جیج عسیر با سدن جیج
 شیح نو لوسه دخی ایدری رسول حضرت صلی الله علیه وسلم
 5 یو که یور سندن که یو کیندک دنیا جیج اولسه مقبره دنیا ی اولد
 یو کیندک دنیا نای اولد مقبره جیج اولد دنیا کین اولد کون
 مقبره سی جنت سوزنده نایندک یور و خندک یا جقم قیقز لفاک
 یوق و زو یور و زکی حدیث راجع عسیر منس این مالک رحیمی الله
 علیه وسلم عتّه قال السی رسول الله صلی الله علیه وسلم جیج نای
 10 صابره الله علیه فقال یا جیج نای حل علی الشی حساب و قال له
 نعم علیکم حساب غیر اوبکی لکن علیکم حساب بقول له یو بکی
 ادخل الجنة قال لا ادخل حتى تدخل معی من اجبتی اولد و
 دخی حدیث متاهی یور که یور کون رسول حضرت صلی الله
 علیه وسلم جیج نای جیج نای یو لسی یو بکی نای جیج نای
 15 یو اینه البتّه حسنة اولد و مایه یوم اولد و اوبکی اولد

غری

و بوا حالد اكن كوخلنه غلديكه اگر آنا جمع صاع اوليدي شدي بنم و نوسر پليريه
 اور زمده بو لوتيدني ناله منجهت ايدوب اوز زمده اغليدي و با آنا جمع صاع
 اوليدي بويي بيمه دني ليكيده و نيم مذله اغليدي و نوالو جمع اوليدي
 نيم و ناله اوز زمده مينيده و اگر او غلجقمز اوليچه چنانم اوزمده
 5 يا با حور و نوالو غلجقمز الله غلجقمز لوالو الغلجم و بهر ليجه اي نيم
 الله غلجقمز عرب صغيف با آمني عاصي فاسق با آمني سفير فون و نيم و ناله
 فونش صغيف و حن ايله و نيم جمع اغليدن ايدوب كوت و نيم اوز غلجقمز
 كنان با آمني باران لوانا كلون عفو ايله دياري دني و نيم و ناله نصكم منا
 حاشا ايدوب ايدوبكه اي اوز صغيف و نيم با آنا دن انا دن اولان انسانيه
 10 قطع ايدوب كنه دختك دن تاري بني قطع الله بونك و ناله كونه
 با ناله سنك اوز غلجقمز اوز باري بني باقه بتر الله تعالى نك رخت و نيم
 اوز بوب بوب چاريكه رخت مكلون كونه دي با آني آنا بوب بوب و ناله
 غلجقمز صغيفندي بوب با بني او خنده كيا با او خنده اوز بوب غلجقمز و نيم
 كورن اچوب نكش ايلدي كورديكه با آني آنا بوب بوب و ناله غلجقمز و نيم
 15 اوليشن غلجقمز كونه بوب و ناله بوز بوب صغيف الله غلجقمز

رفته لايقي دني و ناله بوز بوب و ناله رخت مكلون كونه دي با آني آنا بوب بوب
 رخت اوز بوب كونه كونه اوز بوب و ناله رخت مكلون كونه دي با آني آنا بوب بوب
 5 كونه بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب
 جانور و ناله بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب
 5 كه ميناسيت حاشا ايدوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب
 و ناله بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب
 اولوب الله غلجقمز ايلدي الله تعالى موب بوب بوب و ناله بوب بوب بوب
 نيا اوز بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب
 10 غلجقمز و ناله بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب
 عيكه السلام اول بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب
 انا ده غلجقمز عاك اول بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب
 بوب
 و ناله بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب
 اول بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب
 15 بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب بوب

41b

- عرض امله رتبه ستاهاه انصار ابدی سزا ایی کما عرض اید رسین بخشه تم
 صتم نگاه انصار ابدی تن ایی ستمو ابدی تن رسول حضرت صلی الله علیه و سلم
 ایی که تم دتم بخاکه انصار ابدی کی عرض اید تن دوی و کسرا املان یا مین
 شرا بجله ستمو ابدی اذن اول بیگ اینه یا رسول الله مالک او غل
 5 غسان دیور تن ستم و اذ را تو نشان املکه و ارم اول صتمو ابدی
 یزاد از کل یکو یا غسان جان الامولام و بعل الامولام یعنی ایدم کلدی
 اذن کو و پستل باطل اولده بونده دیکه یوزی او زینکه دندی میلدی
 دوی بو سوزی ایدنی رسول حضرت و امتحان بکین کوزد کوزی بوجیده
 جبرئیل علیه السلام کوکدن اولوب دیکه الله تعالی سلا سلا کمال با محمد
 10 یحیی و زکریا حاتم خلا یقی سلا سله دعوت ایله سین یحیی رسول حضرت جان
 دم یحیی قیس طایفه جفون انصار سوزله یلا ابدیکه قونو لا اله الا الله
 محمد رسول الله طایفه یزید ایی ایدنی یزید یحیی اولدی که مستور ابدی
 محمد یزید یحیی سوزی که یزید سوزی دعوت ایل یزید که سوزی جاده
 ایدم یزید او یحیی یحیی یحیی و اذن اولدی که یزید سوزی جاده سوزی
 15 ولید یحیی یزید یزید سوزی و ایدنی یحیی یزید سوزی ابدی اولدی

ایک

42a

- ایندی بکاه کون مقلت و رتبه و اذن اولدی که ابدی دوی سوزی یزید
 یزید سوزی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی
 دوی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی
 کون یحیی کون یحیی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی
 5 عبادت ابدی بکاه سوزی دوی سوزی که یزید یحیی سوزی ابدی ابدی
 اول ساعن شیطان علیه لعنه صتمو ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی
 و ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی
 سوزی یزید سوزی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی
 10 یزید یزید ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی
 دوی یزید ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی
 رسول حضرت دعوت کون قونو لا اله الا الله دوی سوزی ابدی ابدی
 یحیی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی
 15 کینه دوی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی
 رسول حضرت یحیی ابدی رسول حضرت ابدی ابدی ابدی ابدی ابدی
 دوی ابدی کینه کینه کینه کینه کینه کینه کینه کینه کینه

44b

بما انهم نه او جوت و نوز بوات عيني وار و اذ الله او نور عيسى كرسه الموحى
نكروهم اينديك د نمن ارجحه مكرتق د نمن بوندسه نجر نكوز
بنيون د نمن بوندسه صهيل او سسر كشتن بون ايندي جلد بن ايندم و بيله
بونها د نمن بونها رعد الله اين مناد كذا ايند سنا كز كند بونسي و اذ الله
5 بنقي اذ الله و جند كوفنده اول فرست سولقد ريو لد اسلفي اذ الله كيه
فريشيك انچه لك ات ايلن دي عبد الله شاكو فند ايندي بونيك بونيك اذ الله
بوقس سكر بوقد ز عيني راز راز دي هوي بوندن قديري شنه كورند دي
شاكو ايندي يا استناد د د نمن بونيك عيني وار دي اختصاصون اذ الله
و فتنه عاريفه ايندم يا فتنه بونيك كذا كذا نوبه ايلدم جلد عيني
10 نون ايلدم سندر عيني لوفك ترك ايلدم يا شيك اوج كوه اوصوف دي
اوشده عاريفت بونق كوي كوستق دي جين ايلدم عيني نون د كورن
ات صا جينكان ايلن زير الحاف كرك اتا و ستنده كه لعنت ايلن تا كيه
از قسنده نون اذ الله و مومنيك د عا ايلن يا ربي بونق ستنه طغف و فتنه
بني بوندن بيلديك ميمونان او ستنده كندن و ستنه و صا جينه
15 مطيع اولوز و فتنه ميمونان كوفنده اول فتنه بونق ستنه صورت با غلبون

45a

صا جينه و فتنه و فتنه اولوز و با فتنه التوفيق جلد نون و فتنه
عن سعيدين السيب رضى الله عنه قال اخبر عني ابن ابي طالب ذات
بوم يوم البيت فاستقبل سلمان الفارسي رضى الله عنه فقال عني
الله وجهه كيف اصحبت يا ابا عبد الله قال اخبرني يا ابيك المؤمنين يوم
5 از فتنه يروي اينجي حديثك معنا بونق و فتنه سعيدين رويان
ابن كز نون سلمان فارسي رضى الله عنه حديثك عليه استيفان
الذي سخرت علي ايندي سلمان بونق صا جينه صبا اخذك بونق فتنه
خالق و الفتنه جينه جينه رويان سلمان فارسي ايندي يا ابيك نون
مبين نه ديه نون دوت مفسدك اينده فالقدم اولوز بونق عا ليل نون
10 غصه بونق كذا انك ايندي روي خالفك غصه سبكه طاعت ايندي
او بونق شيطان غصه سبكه مغيضه بونق دوت بونق ملك الموت غصه
سبكه جامع الموت ايندي حشرت علي ايندي يا عبيد الله بونق
ففسدن هسرين سبكه و فتنه و فتنه و اذ الله و فتنه
كجهنده بونق سعيدين حشرت كره بونق بونق ايندي يا عبيد الله

بتم فوله بین ویدی آنک کنجه کتارت و رد و فضلم بجام حقون
 هست که خلیق بودیدین سناکه سینه مومینل و کتارت دخی
 تاق ایدب د و دین اول کینی یاز یغدم نقد رکناه دهی جو عینه
 زیل اول کینسند و کیکند او غلجوبی وارد دخی اول کینی و نه کوه
 فاز سق کوبت کبا جمع دستمالکده و کارد دخی اول کینی و نه کوه
 اککون نیشه اول او غلا خفه و ر اول او غلا بخون سوند و اول
 او غلجوبی سونیمی آنک کناه لیه کتارت اول و ر عیز من بو حلیانین
 بلید که کینی اولاد نه خرج و رملک کناه نه کتارت و او ده من بجات اول و
 منی که احو عظیم بود و شک و آند بود و اتمانواکم و اولاد کم خسته
 کم و الله عیده احو عظیم یعنی عقیق سون مالک و اولاد کم سینه
 در اتمانوا فینسند الله قنیده احو عظیم وارد و بالیه التوفیق
 حدیث ثالث عشر اثنی عشر مالک رضی الله قال قال رسول الله صلی الله
 علیه وسلم ما من عبودی اثنی عشر فقام اثنی عشر ایه الکسب معی فذوقوا
 مشاء و صکو لا وفاه الله تعالی من شیخ السلمان و شیخ الشیطان فقلت یا رسول
 الله اثنی عشر قال لا بل فی کل یوم یوم الجمعة و اثنی عشر یوم یوم الجمعة

15

صباحه کله بندگی من و دیکدی که دهم ایدنی سناکه اوسون سکا با علی
 بودت غصه سناکه کینه دزد و ده کوه بودت و سنین اول غم عیال او دونه
 سیزد و ده طایفه خالی عذاب آنک امانت دزد و عا جینی فکر ایدن سناکه آنک
 غصه کینی جهاد فی سبیل الله و یقی بقیه آنک افضله و سکا الموت غصه
 سی خود هیچ کس غله کتارت دزد و عا جینی با علی که فکر دزد و سکا الموت غصه
 الله تعالی دزد سناکه ایدنی عا جینی عا جینی دزد و سکا الموت غصه
 ایدنی ایدنی سناکه ایدنی سناکه ایدنی سناکه ایدنی سناکه ایدنی سناکه ایدنی
 و یوم که مناسب حکما اولد و یوم که یوم که یوم که یوم که یوم که یوم که
 ایدنی یاز سول الله صلی الله علیه و آله و سلم یوم که یوم که یوم که یوم که یوم که
 یاد و اول کینی ایدنی و ایدنی عا جینی دزد و سکا الموت غصه
 کله و عا جینی ایدنی و ایدنی عا جینی دزد و سکا الموت غصه
 عا جینی طمش مجسمه و یوم که یوم که یوم که یوم که یوم که یوم که
 ایدنی رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم یوم که یوم که یوم که یوم که یوم که
 ایدنی ایدنی رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم یوم که یوم که یوم که یوم که یوم که

10

46b

يُكْرِهُوا وَبِحُجَّتِي حُدِّثْتُكُمْ مَعْنَاهُ يُوَدِّدُكُمْ اَمْتَدَاكُمْ مِنْ كَيْسِهِمْ وَفَدَّكُمْ مِنْ رَيْبِهِمْ
 قَلَقَهُ اَوْ اِنْ كَرِهَ اَيُّهُ الْكُفْرُ سِوَى اَوْفٍ اَنْتُمْ مَكْرُهُ اَبَدْتُمْ اَلَا اَنْتُمْ كُنْتُمْ اَشْرَفُ
 عَمَّالِينَ فَلَمَّا اَنْتَهَى تَعَالَى اَوْفٍ حَافِلٌ سَلْطَانٌ مُتَعَدِّدٌ دَخَلَ سَيْلَانٌ مُتَوَدِّدٌ
 دَخَلَ غَمَامٌ كَلَامٌ اَوْفٍ كَرِهَ اَبْدِيهِمْ فَوَافَقُوا بُولُوهُنَّ اِنْ شَاءَ اَلَمْ يَسْمَعْ اَللَّهُ
 5 هَكَذَا كُنْ فَصَبَّحَ اَوْفٍ كَرِهَ اَبْدِيهِمْ يَوْمَ جَعَدَ كُوفٍ صَبَّاحَ اَوْفٍ
 كَيْفَانِ اَلَمْ يَلْمِزْ عِمْرَانَهُ بَرِّجَهُ كَفَى صَبَّاحَ اَوْفٍ كَيْفَانِ اَلَمْ يَلْمِزْ يَوْمَ كَرِهَ اَبْدِيهِمْ
 حِكَايَتِ اَوْلَادِهِمْ كَرِهَ اَبْدِيهِمْ هُوَ مُوَسِّلُ خَدَاثِ خَيْرِي وَارْدِ

10

بِرْ اَلْحَقِّ اَشْكَلُ خَاطِرِي سَيِّدِي فَهَيْسَكِي دَخَلَ اَزْدِي رَسُوْلِي تَهَ اَتَا عَمْرُو
 دِي اَلْمُحَرَّرَاتِ كُوْنُكُمْ يَحُوْهُ مَعَانِيَهُ يَنْعَدَا مَتَّ كُوْنُكُمْ يَنْعَدَا مَتَّ كُوْنُكُمْ يَنْعَدَا مَتَّ
 اَيْنَ اَرَادَ اَللَّهُ جَهَنَّمَ فَآخَذَهُ لَهْمُ الصَّاعِقَةِ بَعَثِي بِنَ اَللَّهُ تَعَالَى فِي اَيَّامِ اَنْتُمْ
 كُوْنُكُمْ يَحُوْهُ مَعَانِيَهُ يَنْعَدَا مَتَّ كُوْنُكُمْ يَنْعَدَا مَتَّ كُوْنُكُمْ يَنْعَدَا مَتَّ كُوْنُكُمْ يَنْعَدَا مَتَّ
 جَالِدُ دِي زِيَارَتِي اَرَادَ اَللَّهُ لَانَا خَذَ سَيَّاهَ وَلَا كُوْمُ بَعَثِي اَللَّهُ تَعَالَى
 اَلَمْ يَرْفَعَا تُوْرَتَهُ خُوْدَا اَوْفٍ وَرَمَكَ دُوْرَتِي اَيْنَ اَرَادَ اَللَّهُ تَعَالَى فِي اَيَّامِ اَنْتُمْ
 اَوْفٍ يَزِيْرُهُ يَلْمِزْ دِي كِي اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ يَلْمِزْ دِي كِي اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ
 15 طُوْرِي صُوْرِي يَزِيْرُهُ صَبَّاحَ دِي كِي اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ يَلْمِزْ دِي كِي اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ

47a

اَلْكَفَرُ صُوْرِي يَزِيْرُهُ يَلْمِزْ دِي كِي اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ يَلْمِزْ دِي كِي اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ
 صُوْرِي يَزِيْرُهُ يَلْمِزْ دِي كِي اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ يَلْمِزْ دِي كِي اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ
 دِي اَيْنَ اَرَادَ اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ يَلْمِزْ دِي كِي اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ
 اَكْرُوْهُ كَلَامِي يَزِيْرُهُ يَلْمِزْ دِي كِي اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ يَلْمِزْ دِي كِي اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ
 5 اَوْلَادِي وَبَابِيهِ اَلْقُوْفِي حَدِيْثِ اَرْبَعِ عَشْرَةَ اَتَى اَيْنَ مَالِيْهِ رَحِيْ اَللَّهُ

عَمْرُو اَنَّ اَلنَّبِيَّ صَلَّى اَللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اِنَّا كَانُ بُوْنُ اَلْقِيَمَةِ نَادَى مَنَادٍ
 اَبْنُ الْمَسَارِيْثِ وَابْنُ الْخَطِيْئَةِ فَوُيْمُوْهُمَا اَلْعَمَّاكُمُ وَخَدَاوَا اَجُوْرَكُمْ
 مِيْنِ سَيِّدِكُمْ يَزِيْرُهُ يَلْمِزْ دِي كِي اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ يَلْمِزْ دِي كِي اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ
 اَيْدِي رَسُوْلِي حَضِيْرَتِي اَيْنَ اَرَادَ اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ يَلْمِزْ دِي كِي اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ
 10 كُوْنُكُمْ يَحُوْهُ مَعَانِيَهُ يَنْعَدَا مَتَّ كُوْنُكُمْ يَنْعَدَا مَتَّ كُوْنُكُمْ يَنْعَدَا مَتَّ كُوْنُكُمْ يَنْعَدَا مَتَّ
 كَلَامِي يَزِيْرُهُ يَلْمِزْ دِي كِي اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ يَلْمِزْ دِي كِي اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ
 رَسُوْلِي حَضِيْرَتِي اَيْنَ اَرَادَ اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ يَلْمِزْ دِي كِي اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ
 كَلَامِي يَزِيْرُهُ يَلْمِزْ دِي كِي اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ يَلْمِزْ دِي كِي اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ
 حَقِّي تَعَالَى بُوْنُ اَلْقِيَمَةِ نَادَى مَنَادٍ اَيْنَ اَرَادَ اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ يَلْمِزْ دِي كِي اَللَّهُ تَعَالَى اَوْفٍ يَزِيْرُهُ

53b

اندا دخی بونین اوردی او متعلق منک دینی دیا وچ کی میندا ان طور
 لندای حکم بو ایچی او غیوب ساکن اولدی فی عیسیه راضیه فی سینه خالیه
 فطو خالیا یسینه فیصی دیم دخی بقی غصبه کلوب اسیرید مین دخی
 کور ندی که دخی اولمکی کی ددی که اکی دینان زله ایوب بتم دینه کز
 5 منک عطا سخا و عظم کومنی نقان و ره بیزه رلا سندن دخی شوق قول
 دانلار کی باشی کسکین او که سخا و یشیون اوله دیکو قول ایلتم
 سخا و دزد سکن ددی فیصی و تم و زویم انشانت ایلدی بیزه کی سینه
 فالان اولد سخا و عظم و زویم و لبرس ایلدی عطا سخا و عظم
 دوندیم و مسک بو که انا و مسکین دغوبه معنی عاقله مینان کر گذر
 10 اکی کی چکن بزم دینمه کور دیمس بو که انکر نکر بر سکن بو بختا و
 سون او کور ده اندن انا نلوم اول شلی بو که ددی بزم اسیر اوله
 سیکان دزدن بر سخی کتور ددی اسکی و زیمو بونین اوردی فیصی و تم
 ایلدی عظم و چکن دزدن و سندن دهان بو که بو انت یازله و زیمو بونین
 عطا سخا و عظم ایلدی کور ایچی عاقله ایچی دکر لکد بیزه کی سینه
 15 دیندنی بختی ایچی کتور کدی باشی عطا سخا و عظم اولد اوله

54a

اول اصل کیندن نه حقیق اولسا سون بو کی یارون بزه دخی بونین ایل
 ددی بقی غصبه معقول ددی بقی غصبه ایلدی ایلدی دخی باشی کتور
 بونین دخی باشی و چ کی میندا ان طور لا یوب اندن بو ایچی غیوب
 ساکن اولدی اقامت میند من فی القار انشا و لایکی باغدا یاسینه
 وار ندی ابو وجه طوز دی و یالیه القویق حدیث ثاسع و عظم
 عظیم العونین بزم حقیق قال سمیع الحق ابن سناک دخی دیمه
 5 قال مرور اجناسنا زویم فافقوا اهلها حیرل فقال علیه السلام و جبت له
 ستر و ارجنا زویم فافقوا اهلها حیرل فقال علیه السلام و جبت له
 10 عظم این خطاب دخی الله سنده ما و جبت فقال النبی علیه السلام هذا
 اتینم علیه حیرل و جبت له الجنة و هذا اتینم علیه ستر و جبت له
 له القار انتم شهدا الله فی الارض عن اهل الاسود فوبت اهل القار
 سون دکر رسول حقیر بیزه دیزه سندن بزم اهل القار دخی حیرل که الا
 اوج کتور جنته کور بزم ایلدیم یار رسول الله کی کینده حیرل که جنته کور
 15 ایلدی ایلدی که جنته کور حدیث ثلاثه عن جابر بن عبد الله دخی الله غنم
 قال رسول الله صلی الله علیه و سلم اذا مات العبد رآه مع صبیح قد قبلت بعلم

وگو ایستمو اعلیٰ تر از اید الصلوة ما نظر هم داد الله طرفة عين وید
یع الله بین من اعمی عنی لا یؤک وگو ایستمو اعلیٰ تر از اید الصلوة
ما نظر هم الله طرفة عینی او تو دخی حدیثی معنا بی بود و کاین
عنا تروایت است اکثر دست حضرت نیدن سونیکه در ذکر الله تعالی امتداد
5 حقو کلمه غافلاً نکر چون تراز فیلان که کما هی واکو جملی غافلاً
الله تعالی بیدینه نظر الکن در و عفو الکن زکوة و در آن خون زکوة و در
میتوان که عفو الکن عابدان بچون عابدان که عفو الکن عفو الکن
او روج حلتا نای بچون نول اوج طومینان که کما هی عفو الکن عفو الکن
امیر تو تانل چون امیر طومینان که کما هی عفو الکن عفو الکن
10 بوانچی اوقدیکه و لا دفع الله التامی بغضهم ببعض لغتت الراضی
ولکن الله ذو فضل علی العالمین و تکرسانیه عابد و در ذکر فضل
این عباد مستحبه الله علیه مناجیه کما در دوز عالم جهالتند ان محو
حلتا سیکه بول کجیده ی بیکه با شنی بر حاشی و در بیه قویب دوز در ک
و قافلدا اولیو یفقی کلیند فافل خلق ایند بال فضل بولد انشور که ایند و در
15 در نیمه اید لم یو تکر ایندی و فی سبکهم اولد که فایده الیه و الا دونه
لح

دو نولم یکدم بسمی یویدی و اوق جسته اید و یوق اوق اوقدیکه
الیاک الاله ان امیر ان عشیع فلو علم لدر که الله یغوی و کما
کلمه یی شوکلک ایمان کوز در ک کوا طاری قوز فار الله و فی انظر فضل
ایند بختنا با اید دندی عطا کنیدی قو تری صندی کوا و قو
5 قندی کوسی اوق اوق زحی بلدر و قنا که کنده کلیدی بید
با علم بختنا با اید اوق طوقدی که بارسی چکره کوا و قو قو
از نیدن اکیچی کچی بر اوق هی اندی و یوق اوق اوق قو اوق اوق
و استلوا که یعنی الله و جمع ایدک جمیع بلا و قو قو بلدی بید فضل و
ضیعه الیوب و دندی مغلی کنیدی و قنا که سغلی عطا کنیدی لاری بید
10 کوا طری الله قو قو قو قو و اید هفت اوق اولد نبی و قو اوق
قو حلتا سیکه و از عظم و دی همانم که طرفة عین الکی و قنا که
کلمه یی حار و کوا کوا کوا قو قو قو قو قو قو قو قو قو قو قو قو قو
و رسادی بیا اید بختنا با اید بختنا با اید بختنا با اید بختنا با اید
تو اید و اید بختنا با اید بختنا با اید بختنا با اید بختنا با اید
15 اید بختنا با اید بختنا با اید بختنا با اید بختنا با اید بختنا با اید

56b

- بِقَوْلِهِ يَلْقَافَا جَنَيْنَ قَوْلِي بَوَيْتُ قَوْلَهُ عَزَّ وَجَلَّ قَوْلُ الْمَلِكِ كَرِيْمٍ
 فَضْلِكَ كِتَابِي اَوَّلًا كَمَا اَنْبَاكَ مَا اَعْلَمْتُكَ فِي دِي وَبَالِيهِ التَّوْفِيقُ حَدِيثُ
 ثَابِتٍ وَالتَّنَوُّنُ عَنْ اَهْلِهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ عَلَيْهِ
 وَسَلَّمَ جِيئَ اِيَّيْكَ مِنْ بَيْتِكَ اِنَّ اِلَهَ الْاَلَاءِ اللهُ وَاقْرَأْ رِسَالَاتِ اللهِ وَاقْرَأْ الْحَسَنَاتِ
 5 اِسْتَنْشِرْ مَا وَاَدَّ اَسْأَلُوا وَاسْتَغْفِرْ مَا اَنْتَ سِرَّ سِرَّ الدِّينِ وَلَدُ وَفِي
 النِّعَمِ وَغَدُوْهُ فِي النِّعَمِ وَهَتَفْتُمْ اَلَا اِنَّا اَعْلَمُكُمْ وَاَلَا اِنَّا اَعْلَمُكُمْ اَوْ تَقُوْرُ
 اَلْحَيُّ حَكِيْمٌ مَعْنَاهُ يُوَدِّرُكُمْ اَلْوَهْشَةُ حَضِيْثُ نَزِيْزِيْثِ اِيْدِ اِيْدِ رَسُوْلٍ
 حَضِيْثُ نَزْدَانِ سُوْلِيْهِ يُوَدِّرُكُمْ اَمْتَحَدُ حَيْثُ لَوْ سِيْ نُوْلِكُ دُرُكُ شَهَادَةِ اَمْتَحَدُ
 10 مِيْن صِيْدِيْ اَلْحَيَاةِ اَصْلُكُمْ كُوْرُكُ دُرُكُ نَصْرِكُ فَيَنْ اِحْسَانُ اَيْلَسَ صَفَا اَلْوَسُوْرُ
 فَيَنْ كُنْهَ اِنْشَسَ لِيْ تَرْجِيْكَ اِسْتِغْفَارُ اِيْدِيْ اَلْوَهْشَةُ اَمْتَحَدُ اَلْوَسُوْرُ اَلْوَسُوْرُ
 اِيْدِيْهِ حُوْرُهُ وَنَحْتُ اِيْدِيْهِ حَيْثُ اَمْتَحَدُ اِيْدِيْهِ حَيْثُ اَمْتَحَدُ اِيْدِيْهِ حَيْثُ اَمْتَحَدُ
 كُوْرُكُ دُرُكُ نَصْرِكُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ
 مَنَاسِبُ حَكَاتِ اَلْوَسُوْرُ اِيْدِيْهِ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ
 وَجِيْلَادُ مَنَاسِبُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ
 15 رَجِيْ اِيْدِيْهِ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ

57a

- رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ
 وَفَتَا اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ
 وَرَسُوْلُ حَضِيْثُ نَزِيْزِيْثِ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ
 5 فَيَنْ كُنْهَ اِنْشَسَ لِيْ تَرْجِيْكَ اِسْتِغْفَارُ اِيْدِيْهِ حُوْرُهُ وَنَحْتُ اِيْدِيْهِ حَيْثُ اَمْتَحَدُ
 اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ
 كُوْرُكُ دُرُكُ نَصْرِكُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ
 10 مِيْن صِيْدِيْ اَلْحَيَاةِ اَصْلُكُمْ كُوْرُكُ دُرُكُ نَصْرِكُ فَيَنْ اِحْسَانُ اَيْلَسَ صَفَا اَلْوَسُوْرُ
 اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ
 15 رَجِيْ اِيْدِيْهِ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ اَمْتَحَدُ

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı	Beyazıt Bilge METİN
Doğum Yeri ve Tarihi	Taşova/AMASYA-1983
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
İletişim Bilgileri	
E-Posta adresi	beyazit05@hotmail.com ahmet.ibrahim05@gmail.com
Tarih	Mart-2016